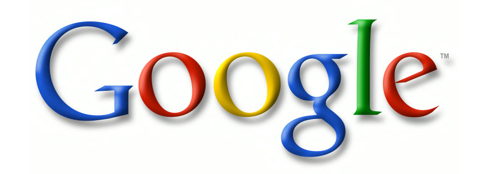
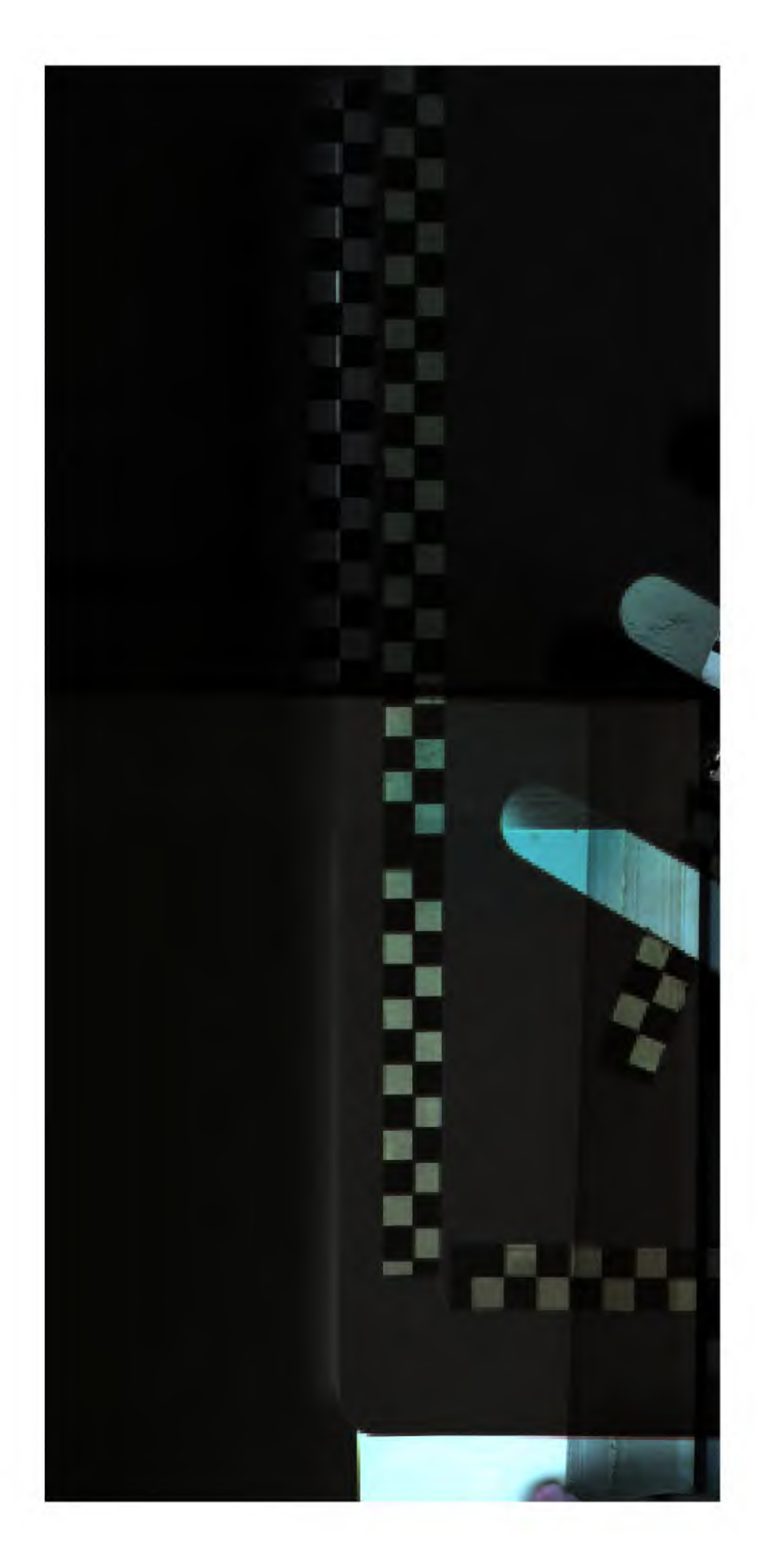
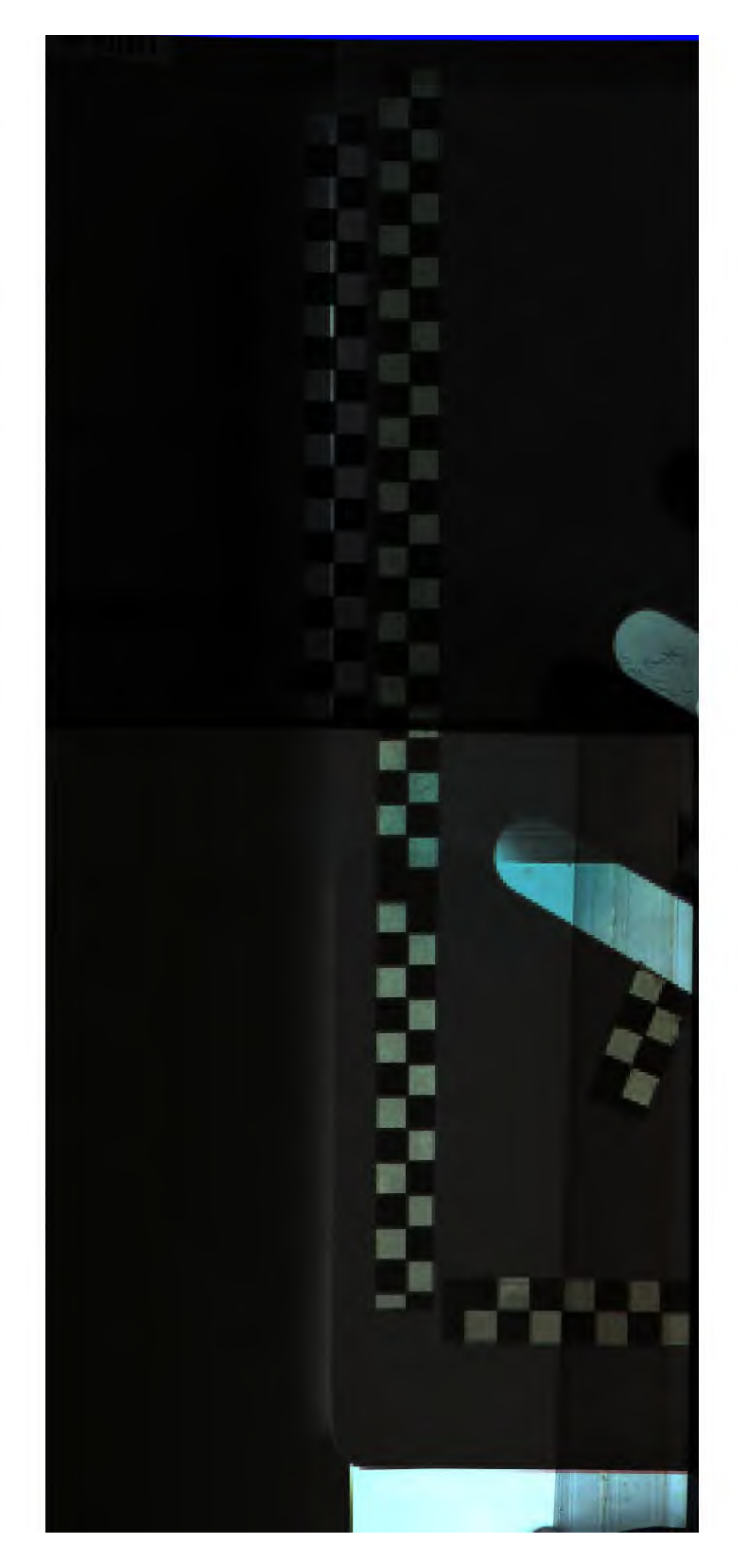

JOHANNES TURMAIR'S

GENANNT AVENTINUS

SÄMMTLICHE WERKE.

AUF VERANLASSUNG

SR. MAJESTÄT DES KÖNIGS VON BAYERN

HERAUSGEGEBEN

VON DER

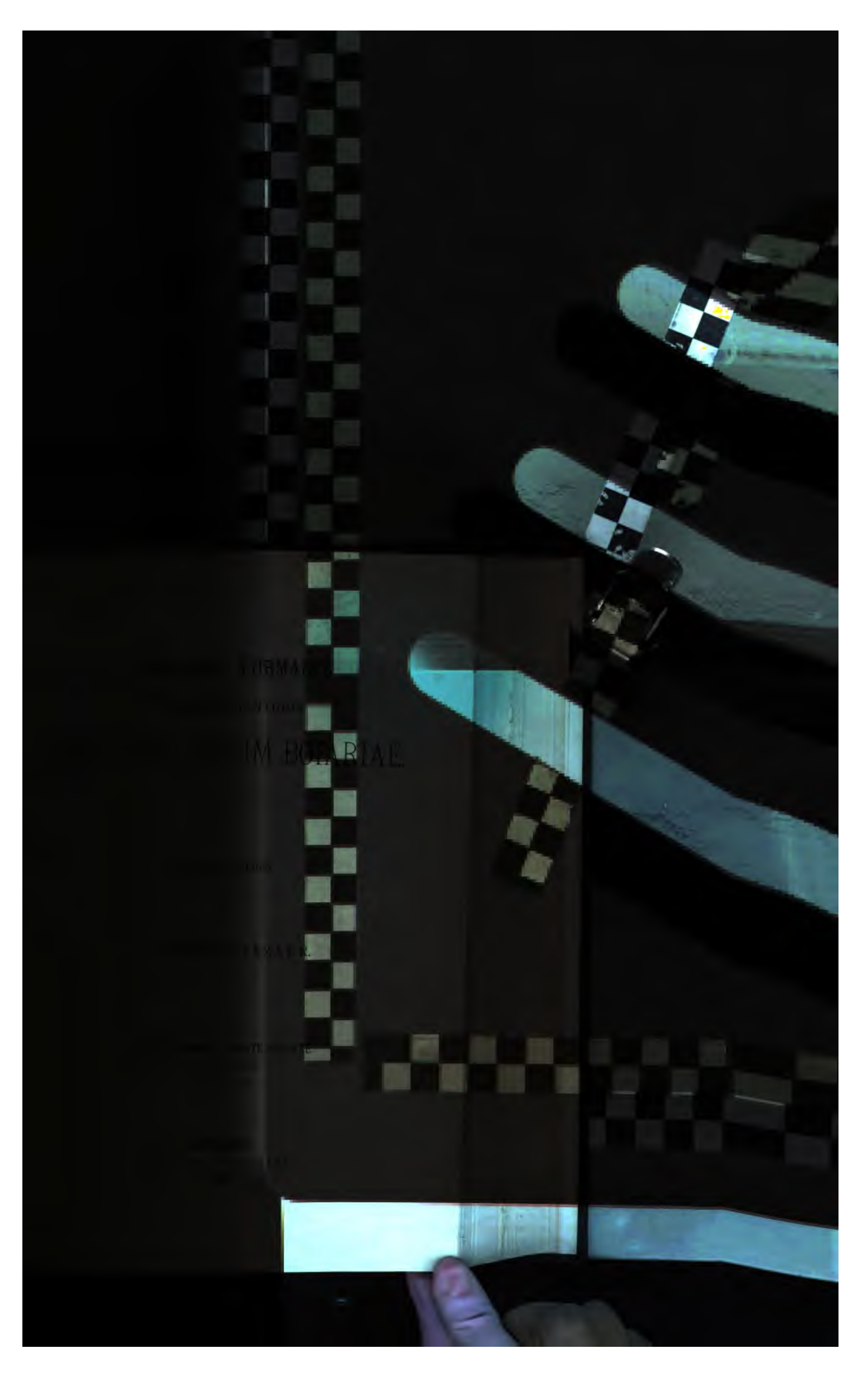
K. AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN.

DRITTER BAND. ERSTE HÄLFTE.

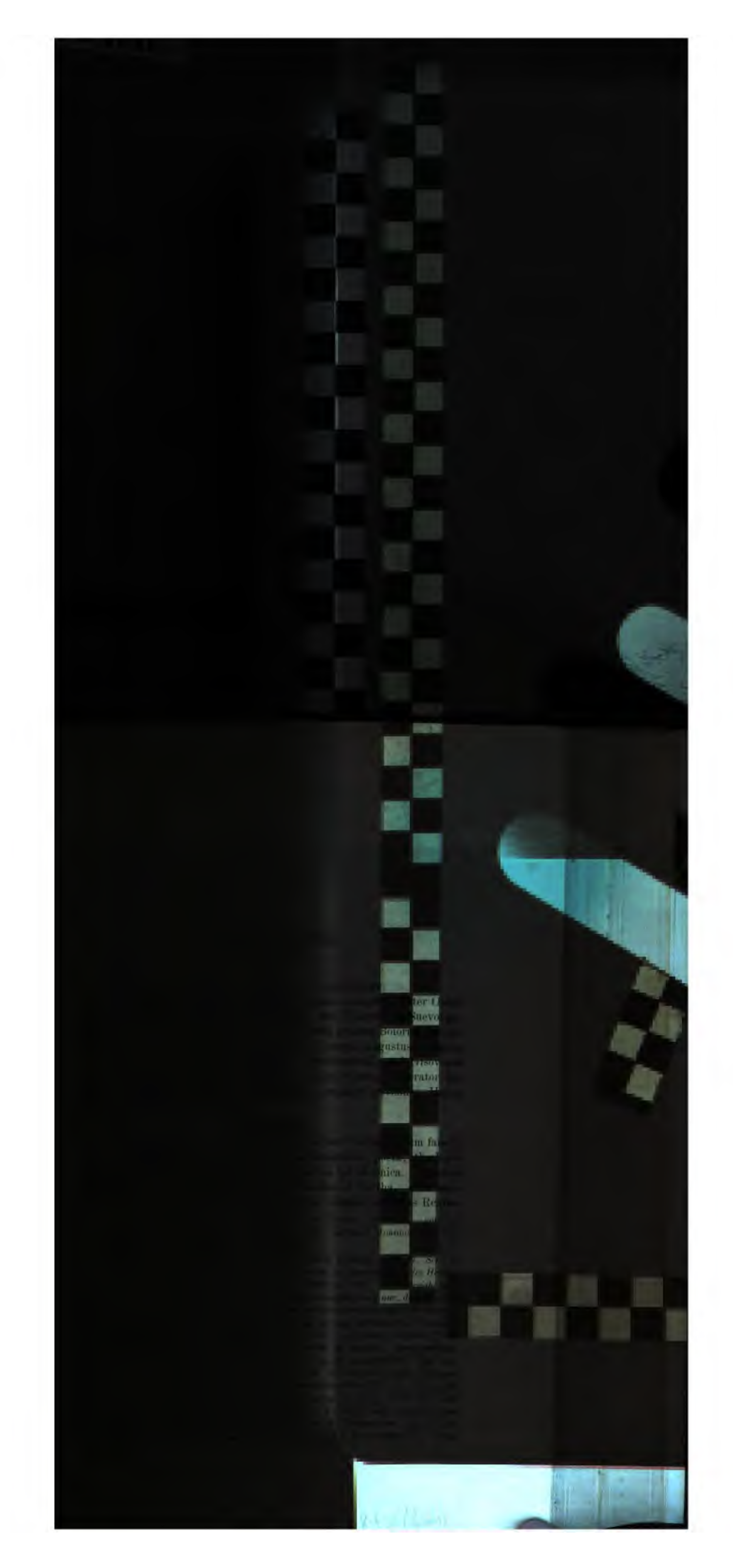
MÜNCHEN

CHRISTIAN KAISER

1883.

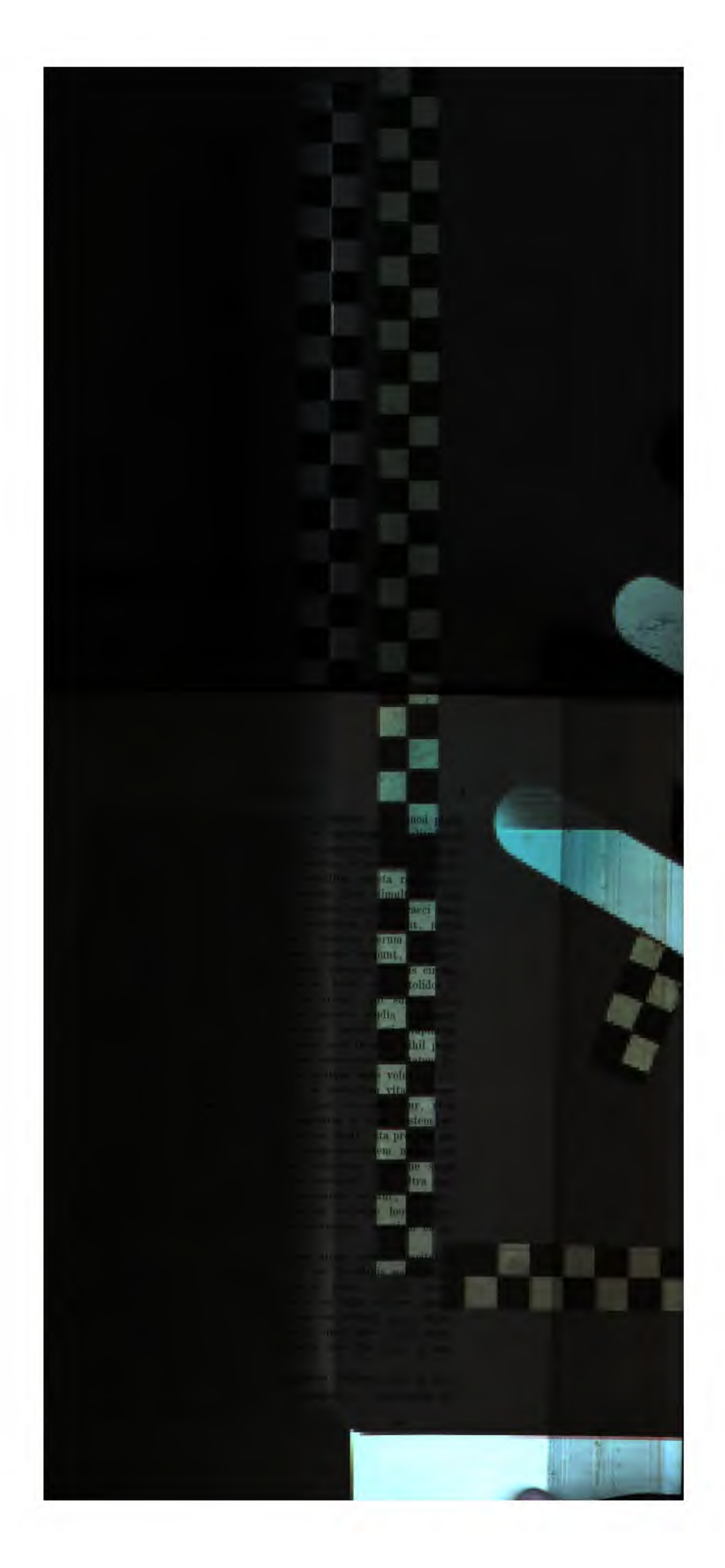
burgensis, suae tempestatis theologus et poeta praestantissimus, sub imperatore Honorico quarto scripsit. item Othochi aemulus Arionulphus ex Voccioburgensibus regulis oriundus, divi Haemerani Reginoburgensis praepositus, itidem sub imperatore Honorico 4 scripsit de ecclesiasticis scriptoribus. Vincissolaus, vir eruditus ac prudens, 5 Aldaechii inferioris praesul, a consiliis imperatoris Honorici 4 caesaris augusti, regis Boiorum. divus Marianus Scotus, qui chronica et commentaria in hymnos Davidis scripsit. Reginoburgii haec servantur, ibidem enim vixit et in templo divi Petri extra moenia urbis sepultus est. sub imperatore Honorico quarto caesare augusto, rege Boiorum, 10 Germania perlustrata tandem in Boiariam Reginoburgium concessit, ibidem mathematica docuit, sacras literas interpraetatus est, chronica scripsit, pastus est a foeminis sacratis superioris inferiorisque monasterii.

PRAEFATIO.

15 Saepius ac frequenter vulgo genus humanum conqueritur, quod non modo fruges, arbores votis non respondeant, tellus pascendis animalibus non sufficiat, verum etiam annonae sit incredibilis caritas.

15 *In A u. B folgt:* Joannis Aventini in librum quintum annalium Boiorum.

alles, was A. von Othochus aussagt, passt auf Otloh, der nach seiner eigenen Angabe im Freisinger Sprengel geboren ist und 1032 Mönch im Kloster St. Emmeram zu Regensburg wurde, wo gleichzeitig der von A. als sein aemulus bezeichnete Arnold lebte, der ferner eine Menge theologischer und poetischer Werke verfasste und seine schriftstellerische Thätigkeit zum grossen Theil unter Heinrich IV. entfaltete. Dass A. diesen Autor und zwar dessen Vita Wolfkangi ep. benutzte, wird unten im 2. und 3. Capitel dieses Buches gezeigt werden; es ist aber wohl möglich, dass er ausserdem auch eine Schrift Otloh's verwerthete, die wir nicht kennen, und dass er dieser seine Angaben über Machtulf und Bernulf entnahm. Otloh's Name erscheint in verschiedenen Schreibweisen (vgl. Waitz in seiner Ausgabe der Vita Wolfkangi, M. G. Scr. IV, 521), von denen Othloh *der von A. gebrauchten am nächsten und so nahe steht, dass A's. Abweichung sich leicht erklärt, sei es, dass sie auf falscher Lesung oder einem Schreibfehler beruht.* 2 *Mönch Arnold von St. Emmeram, dessen Abstammung von den Grafen von Vohburg sich nicht erweisen lässt; vgl. Giesebrecht, S. B. d. Münchener Ak. 1870, I, 579.* 3 *Vgl. Waitz in der Ausgabe Arnolds, M. G. Scr. IV, 544, n. 29.* 5 *Abt Wenzel von Niederaltaich, in dem A. den Verf. der Annales Altah. vermuthete. Vgl. v. Giesebrecht u. v. Oefele, M. G. Scr. XX, 778.* 7 *Mit Marianus Scotus, dessen Chronik Waitz, M. G. Scr. V, 481 flgd. edirt hat, wirft A. dessen Namensvetter, den Gründer des Regensburger Schottenklosters zusammen, dessen Vita in A. S. Boll. Febr. II, 365 f. veröffentlicht ist. Die Chronik des Marianus hat A., wenn überhaupt, jedenfalls nur in sehr spärlicher und untergeordneter Weise benützt.* 9 *Weihen St. Peter vor den Mauern Regensburgs.* 14 *Ober- und Niedermünster in Regensburg. Vgl. über Marian auch unten cap. 11 gegen den Schluss.* 16 genus — conqueritur Sall. Jug. 1.

pars tumultus oratoribus atque poetis fuit cum his, qui se theologos et philosophos nuncupant. exploso Alexandro grammatista, receptis sacris vatibus atque rhetoribus et clarissimis aliis rerum scriptoribus pax tandem rediit. nunc theologi inter se saeviunt, fremunt, debacchantur, in sua viscera cruentum convertunt ferrum, invicem sanguinem sitiunt, invicem more druidum sacrificiis interdicunt digladianturque pro lana caprina; divinus ille furor vatum poetis veteri domicilio relicto theologos invasit. is se novum, hic veterem, ille scholasticum, hoc est, umbraticum, alius verum ac solidum se adpellat. sunt, qui universa affirment, et contra, qui cuncta negent; pars in Scoti sive Thomae verba iurat, pars Vilelmio Occamensi ac Gregorio Ariminensi addicta est; nec hi inter se concordant. ut quisque maxime a ceteris dissenserit, novam aliquam sycophantiam excogitarit, ita maxime doctus et acutus reputatur; tot opiniones, quot theologistae. facilius inter horologia quam inter theologos conveniet; alius sermones et historiam longobardicam, hoc est meras fabulas, non rem amplectitur; ille discipulus est, alter dormit secure. invenias et gryzium animal apud Germanos inauspicatissimum et conviciis frequentatum.

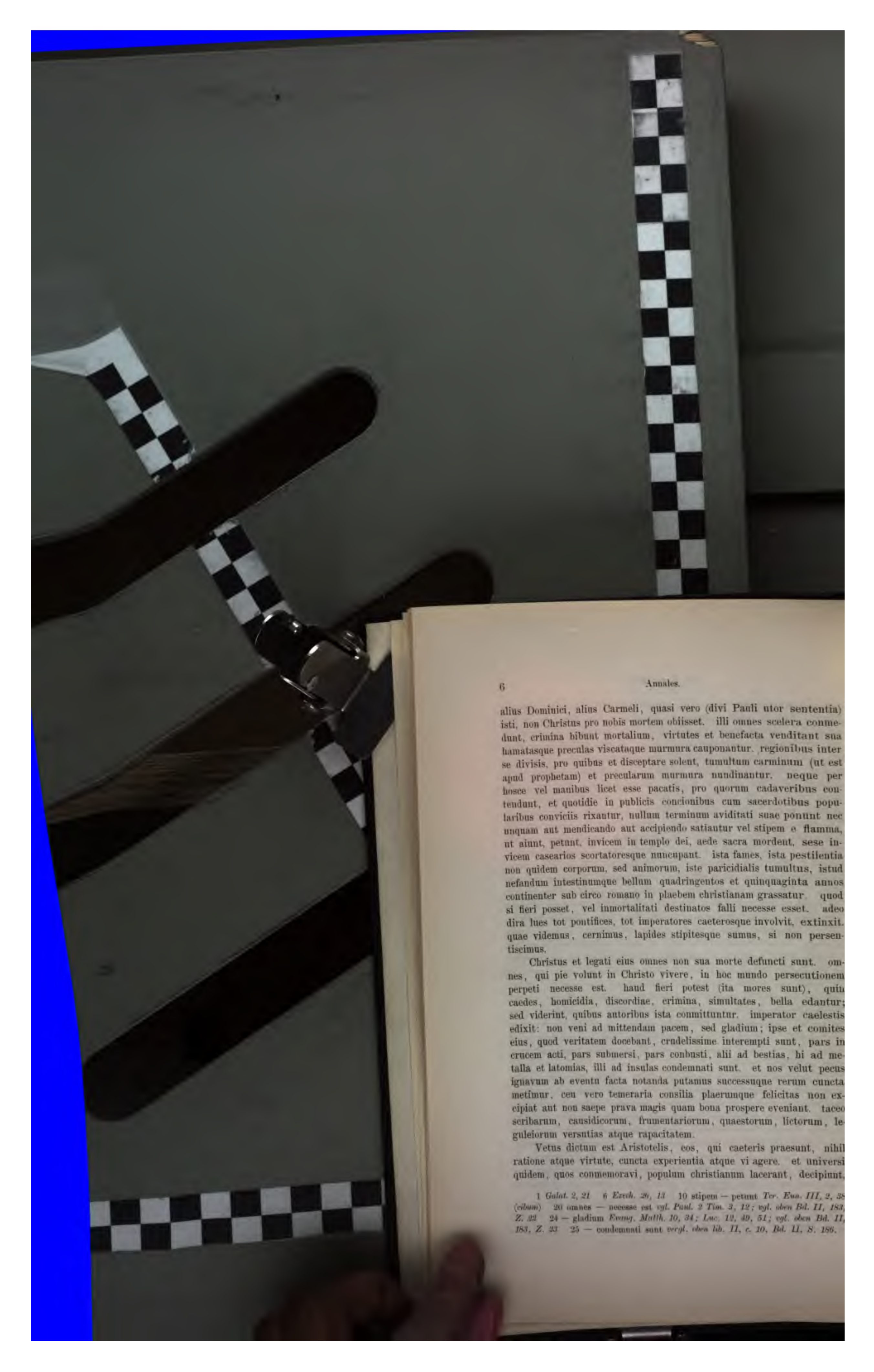
Maxima pars sacras literas, ante quam discant, docent; quicquid in buccam venerit, magno boatu deblaterant, ut pecuaria Arcadiae rudere credas, et de his, quae penitus ignorant, audacter pronunciant plurimaque verba effutiunt. summae maiestatis oracula superstitiose interpretando suis moribus apta faciunt. quicquid nugati fuerint, cum nemo obstrepere aut intercaedere audeat, legem dei putant, quasi plastae cerae molli quamlibet formam fingunt. haecque licentia atque imperitia magistrorum nostrorum in sales apud indoctos etiam crebros abiit. calceolarii, sarcinatores nisi praescripto tempore manum ferulae subduxerint et tandem manu solertiam comprobarint, in artificum classem non recipiuntur; solis licet sacrificulis absque praeceptore ultro se ingerere, ultro ad aras nemine vocante gregatim absque delectu currere, adeo ut theologum habere rogare, quem mulionem nolis.

Quidam Ecciani sunt, quidam Lutheriani nominantur; illi romanum episcopum plus quam deum faciunt, hi in ordinem redigunt.

4 debacchantur B

1 *Bezieht sich wohl besonders auf den lange ausgebrochenen Streit Reuchlins und der Humanisten mit Pfefferkorn und den Kölner Dominikanern, welche Vernichtung der jüdischen Schriften verlangten.* 7 pro lana caprina *Hor. ep. I, 18, 15.* 11 *Duns Scotus; Thomas v. Aquino; Wilh. v. Occam; Gregorius v. Rimini († zu Wien 1358).* 17 *Formicolus, sagt Konrad v. Megenberg in seinem Buch der Natur (ed. Pfeiffer, 1861), ist ain tier, daz haizt in gemainer sprâch ain grîle, daz ist gar manhaft und grimmer dann sein nâtürlich kraft vermag, und ist ainwênig groezer dann ain ameiz u. s. w.* 32 Ecciani *Anhänger des Johann Eck.*

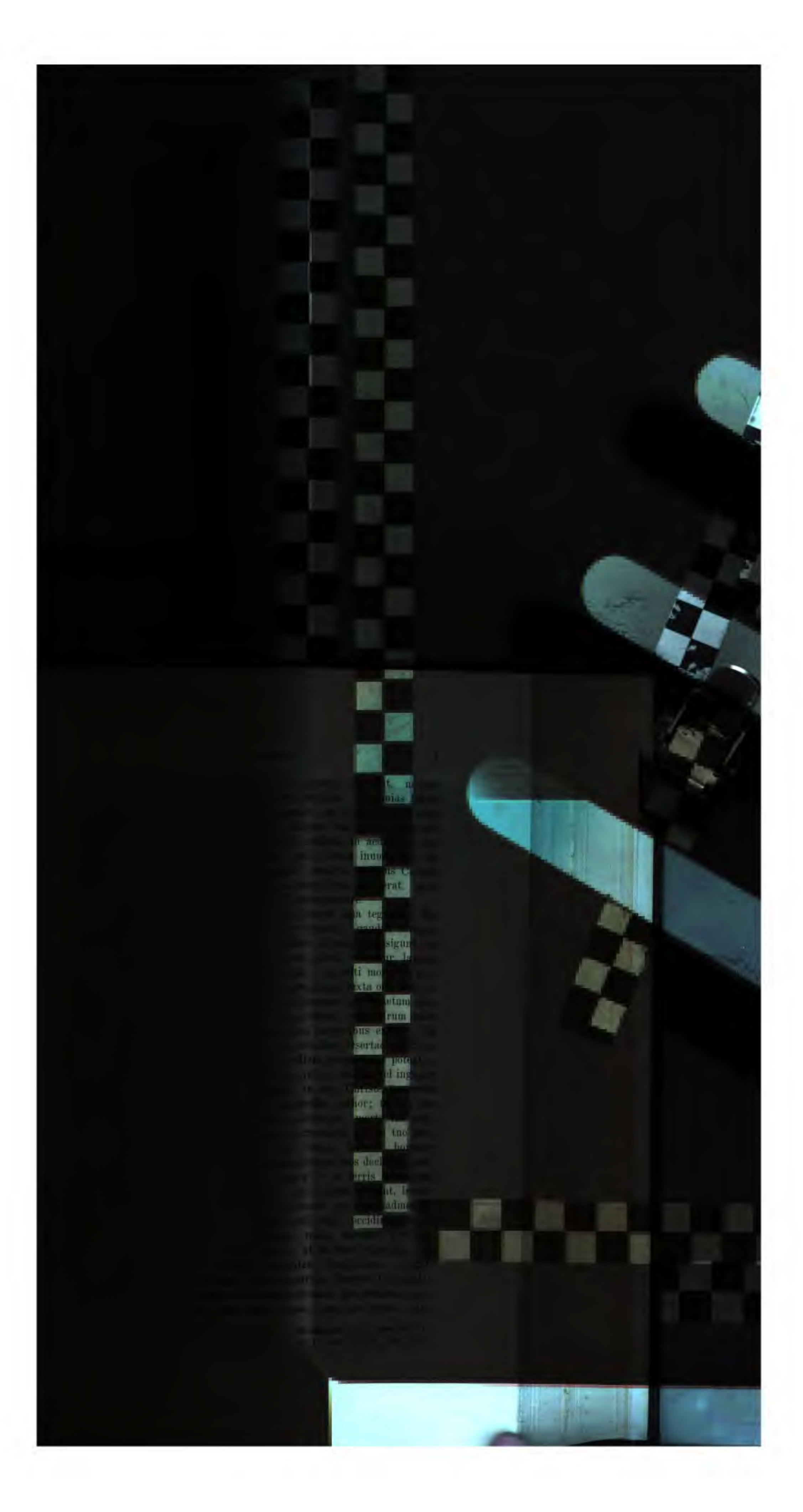

alius Dominici, alius Carmeli, quasi vero (divi Pauli utor sententia) isti, non Christus pro nobis mortem obiisset. illi omnes scelera conmedunt, crimina bibunt mortalium, virtutes et benefacta venditant sua hamatasque preculas viscataque murmura cauponantur. regionibus inter se divisis, pro quibus et disceptare solent, tumultum carminum (ut est apud prophetam) et precularum murmura nundinantur. neque per hosce vel manibus licet esse pacatis, pro quorum cadaveribus contendunt, et quotidie in publicis concionibus cum sacerdotibus popularibus conviciis rixantur, nullum terminum aviditati suae ponunt nec unquam aut mendicando aut accipiendo satiantur vel stipem e flamma, ut aiunt, petunt, invicem in templo dei, aede sacra mordent, sese invicem casearios scortatoresque nuncupant. ista fames, ista pestilentia non quidem corporum, sed animorum, iste paricidialis tumultus, istud nefandum intestinumque bellum quadringentos et quinquaginta annos continenter sub circo romano in plaebem christianam grassatur. quod si fieri posset, vel inmortalitati destinatos falli necesse esset. adeo dira lues tot pontifices, tot imperatores caeterosque involvit, extinxit. quae videmus, cernimus, lapides stipitesque sumus, si non persentiscimus.

Christus et legati eius omnes non sua morte defuncti sunt. omnes, qui pie volunt in Christo vivere, in hoc mundo persecutionem perpeti necesse est. haud fieri potest (ita mores sunt), quin caedes, homicidia, discordiae, crimina, simultates, bella edantur; sed viderint, quibus autoribus ista conmittuntur. imperator caelestis edixit: non veni ad mittendam pacem, sed gladium; ipse et comites eius, quod veritatem docebant, crudelissime interempti sunt, pars in crucem acti, pars submersi, pars conbusti, alii ad bestias, hi ad metalla et latomias, illi ad insulas condemnati sunt. et nos velut pecus ignavum ab eventu facta notanda putamus successuque rerum cuncta metimur, ceu vero temeraria consilia plaerumque felicitas non excipiat aut non saepe prava magis quam bona prospere eveniant. taceo scribarum, causidicorum, frumentariorum, quaestorum, lictorum, leguleiorum versutias atque rapacitatem.

Vetus dictum est Aristotelis, eos, qui caeteris praesunt, nihil ratione atque virtute, cuncta experientia atque vi agere. et universi quidem, quos conmemoravi, populum christianum lacerant, decipiunt,

1 *Galat.* 2, 21 6 *Ezech.* 26, 13 10 stipem — petunt *Ter. Eun. III*, 2, 38 (*cibum*) 20 omnes — necesse est *vgl. Paul.* 2 *Tim.* 3, 12; *vgl. oben Bd. II*, 183, *Z.* 22 24 — gladium *Evang. Matth.* 10, 34; *Luc.* 12, 49, 51; *vgl. oben Bd. II*, 183, *Z.* 23 25 — condemnati sunt *vergl. oben lib. II, c.* 10, *Bd. II, S.* 186.

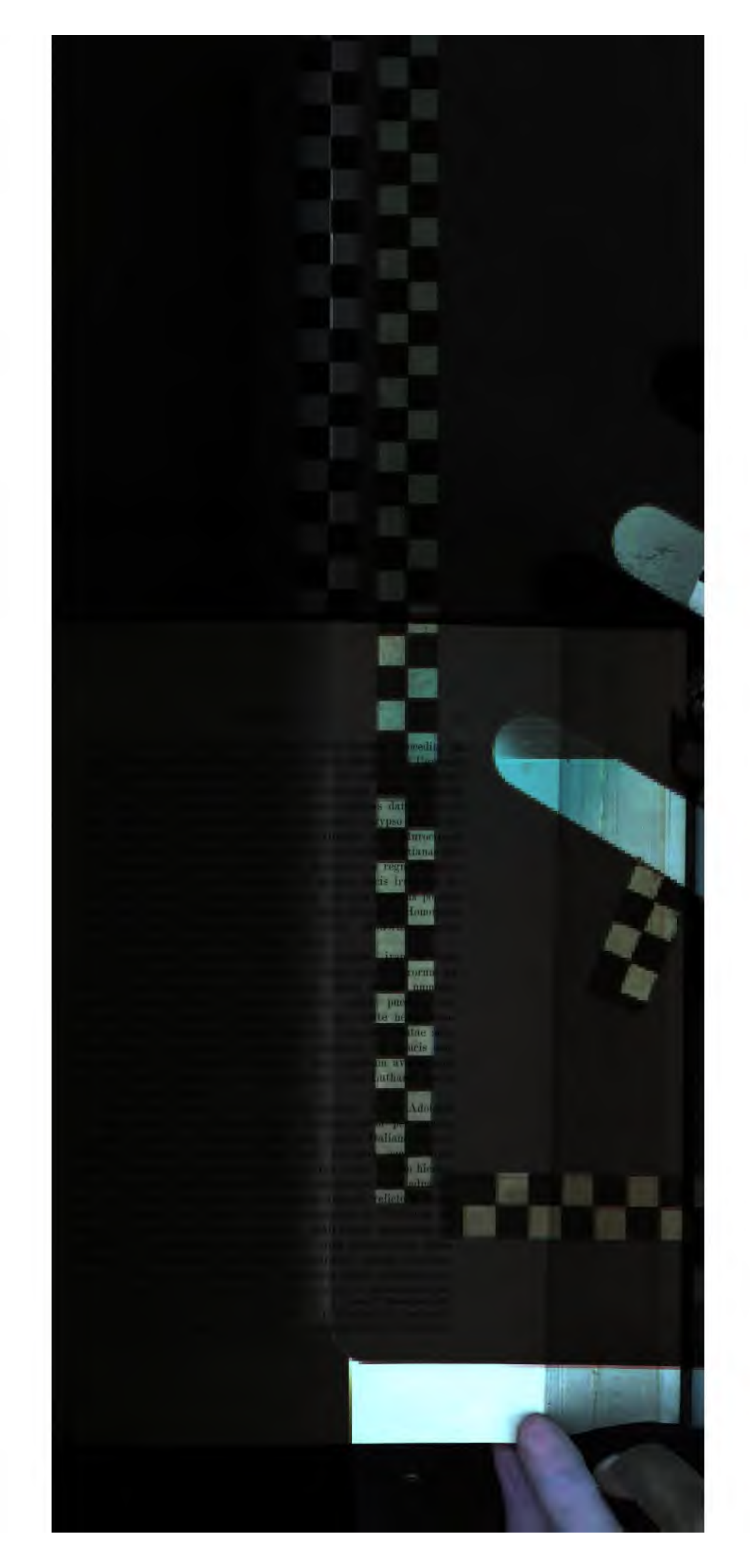
pridem caesar designatus apud Aquas Graneas more maiorum inunctus est. sed Saxonum originem, qui Boiorum regno potiti sunt, uti tempus postulat, iam exequar. rhetoricati sumus, sed lex historiae coegit.

Cap. 1. Saxones Cimbrorum Teutonumque sobolem esse reperio. habitarunt ad cervicem peninsulae Cimbricae; pulsos a Danis esse volunt 5 ad Albisque hostia utrimque. quamobrem sicuti a regibus Francia oriundis Franci et Germania Francia dicta fuit, ita ab imperatoribus Saxonia progenitis, a Teutonis originem trahentibus Teutones nuncupantur. et nationis nomen, non gentis paulatim evaluit. in nomen quoque Saxonum Sycambri, Cauci, Cherusci transsierunt atque trans 10 Albim orientem versus non parva Venedorum pars, quae loca quondam Suevi tenuerunt. apud rerum scriptores teutonicum regnum Franco successisse et in iure pontificio Otonem Teutonum primum regem, hoc est, Saxonum lego. Saxoniae quoque partes tris reperio, austriacam, nordomanam, vestriacam. haec ad inferiorem partem 15 Rheni, altera ad Cimbros oceanumque germanicum, tercia ad Albim sinumque Codanum pertinet significantque illa vocabula Teutonum sermone et germanico orientalem, septentrionalem, occidentalem.

Primus Saxonum, qui Boiis imperitavit, est Honoricus, frater germanus imperatoris Otonis Magni caesaris augusti. is vultu patrem 20 referebat, idcirco plus a diva Mathylda matre sua amabatur. huius precibus Oto exoratus fratri Honorico ducatum Boiariae mortuo Beritholdo tradit. Honoricus posthac bonus fidusque regi mansit. uxor Honorici fuit Inditha, filia Ariounlphi ducis, rarae pulchritudinis atque pudicitiae foemina, quae Reginoburgii sacratarum foeminarum contu- 25 bernium, quod inferius vocant, extruxit, ubi eius mausoleum in aditu adhuc monstratur. divus Ratho Damasia oriundus eo tempore orientalis Boiarici regni limitis dux fuit, cum Inditha hac supplicandi gratia Hierosolyma profectus est. in ripa Ambronis, in superiore Boiaria mystis divi Benedicti templum construxit, cui a suo vocabulo nomen in- 30 didit, ibidem sepultus, ab accolis adhuc religiose colitur.

Eadem tempestate Toxus Ugrorum rex, audita morte Berithaldi ducis Boiorum, duobus exercitibus Boiariae fines invadit, limitem austriacum et Charionas in confinio Italiae devastat. Honoricus re-

2 Karl V. wurde am 23. Okt. 1519 in Aachen gesalbt 19 — monstratur *vgl. Vita post. Mahthild. reg., M. G. Scr. IV, 291? Widukind II, 36; M. G. Scr. III, 44* 25 *Bei Widukind l. c.* [illegible] *et pudicitiae* 30 [illegible] [illegible] 32 Toxus dux [illegible] [illegible] *III., II, 448;* Taxis, Hungarorum rex [illegible] *V, c. 25.*

eaque cuncta consilio Honorici Boiariae rectoris fiebant. quamobrem Lithulphus et Chunradus, gener regis, adversus Otonem clam coniurant, cum Friderico Mogontino archimysta, cui antea inimicissimi erant, in gratiam redeunt.

Caeterum Oto conventum celebrem imperii mense Augusto 5 Augustam Rhetiae indicit. convenere frequentes Saxonum, Francorum, Suevorum, Boiorum et Italiae plaerique proceres. praesto fuit et Berinogerion cum filio Alberto seque in clientelam Otoni dicavit, Italiam ab eo recepit praeter Veronensem Foroiulianamque regionem; hi limites Boiorum duci Honorico addicti Boiariaeque regno coniuncti 10 sunt. Chunradus et Lithulphus nimis impatienter ferunt se minoris apud regem esse magisque authoritate apud regem ducem Boium pollere. proinde res novas moliuntur. Oto Angilaemos cum paucis petit, inde Mogonciacum, aegre in urbem admissus, se confert. Lithulphus et Chunradus superbiam Honorici rectoris Boiariae accusant; 15 se nihil penitus in regem machinari, verum illum, si advenisset, capturos in vinculaque coniecturos fuisse confitentur. Oto, quod paucos fideles secum habebat, dissimulata re, Agrippinensem Coloniam accedit; inde ad Mediomatricum urbem pergit. lustrata Lutharia, paulatim copias auget, ad se ab inimicis deficientes benigne adpellat, eis gratiam 20 facit. Brisacum castellum oppidumque, receptaculum hostium latronumque, intrat, conplures ibi moratur dies. tota Lutharia ad obsequium Otonis redit praeter paucos praedones, quibus cordi bella, caedes erant et qui nisi in bello ob scelera salvi esse non poterant. Fridericus Mogontinus mystes urbem regiam caputque Franciae inimicis 25 regis tradit. Oto comparatis quam celerrime copiis eo cum infesto robustoque Francorum, Luthareorum, Saxonum exercitu contendit, urbem arctissima obsidione claudit. rector quoque Boiorum cum auxiliaribus copiis ad fratrem transsitum facit, tutelam Boiariae, uxorem, liberos, thesauros Reginoburgium, Arionulpho et Herimano, 30 fratribus uxoris suae, Schirorum principibus praefectisque praetorio Boiariae, quos laudographos vocant, committit.

Inter haec Lithulphus, qui Itham, filiam Herimani ducis Suevorum, duxerat mortuoque socero Suevos a patre acceperat, parenti rebellat, imperata facere detrectat. Arionulphus et Herimanus nacti, ut ipsi 35 rebantur, occasionem opportunam recuperandae Boiariae, cuius principatum pater atque patruus tenuerant, ad Lithulphum deficiunt. cum

15 excusant *st*, accusant *A* u. *B*

11 — coniunct *l. c.* zu 953; *Widukind l. c.* 454; *Gerhardi vita st. Oudalrici*, *M. G. Ser. IV*, 398 19 ad Mediomatricum urbem: *nach Contin. Reg.* zu 953 *vielmehr Dortmund* 23 *vgl. Contin. Reg.* zu 947 35 — continent *vgl. Herim. Aug.* zu 953.

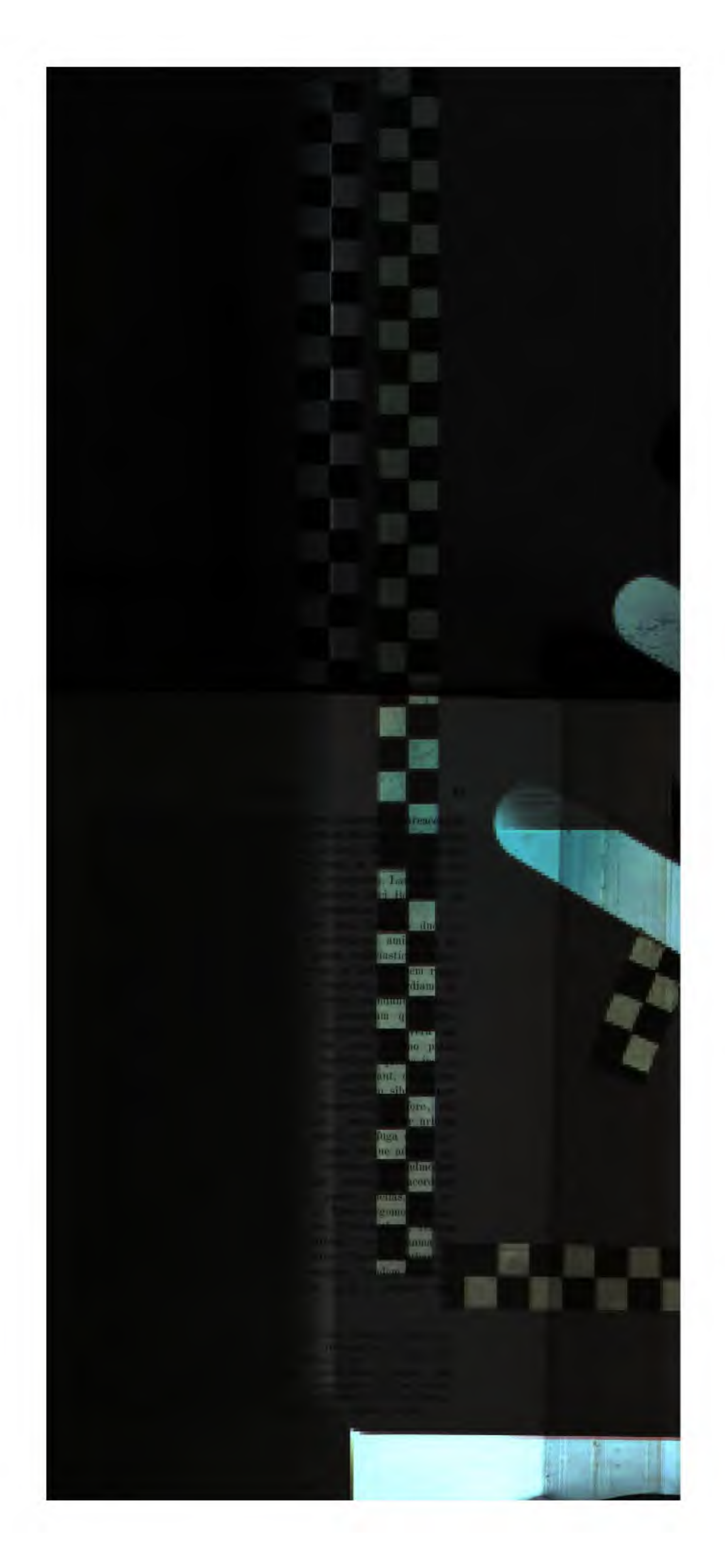

Christi natalem rite perpetrat. Februario in Boiariam revertitur. duos pene menses urbem quotidie oppugnat. nihil advehi, nihil intro ferri sinit fameque obsessos urget. utrimque pro portis crebro acriter pugnatum est. iam obsessi fame laborabant, quam diutius tolerare non erat consilium. Lithulphus cum proceribus urbe egressus, pacem supplex petit a patre, quam tamen non impetravit, quod fidei genitoris absque omni conditione se committere recusabat. in urbem repulsus est. mox que Gerion bellicis rebus praeclarissimus, tum princeps partium regis, portam orientalem oppugnat perfringereque tentat. Arionulphus cum suis erumpit; ab hora tercia usque ad nonam sex horis continenter pugnatur, donec Arionulphus fortiter dimicans equo cadente telis confoditur armisque exuitur. caeteri in urbem aufugiunt portamque claudunt. Boii cum nollent pro mortuo bellum trahere, Otoni se tradunt. Lithulphus quoque absque omni pacto potestati se parentis permittit. recepto itaque Reginoburgio, Henorico Boiariae ducatus restituitur. Oto pacata Boiaria in Saxoniam et interiorem Germaniam ad domandos Venedos abit.

Vix haec turba composita erat, mox aliud ex alio malum. duo episcopi Boiariae, Bathavensis et Saliburgensis pro pallio insigni archimystae decertant. Heroldus Iuvavensis honorem a Carolo Magno traditum, nuper a Leone ablatum usurpabat vique retinere connitebatur. Gerardus Laureacensis episcopus iam a Leone septimo declaratus vetustate Laureaci contra nitebatur. Laureacensis templi fundamenta iacta esse in primordio christianismi, a primariis Christi authoris nostri legatis divo Petro et Paulo horumque discipulis, Marco evangelista, Lucio, Hermagora atque Fortunato proponebat primamque in hisce provinciis tum Romanorum, quas modo Boii tenent, sacram aedem fuisse, ubi maximus sacrorum testium numerus religionem christianam suo sanguine consecrasset. pontificem Bathavensem Laureacensemque hactenus semper fuisse archimystam Boiorum praedicabat, donec Hunni ea loca circumcirca omnibus vastatis in solitudinem redegerint. Caroliusque Magnus excisis Hunnis, dum regnum Boiariae orbatum doctore et legato Christi foret, Arnonem Juvavensem episcopum demum in conlegium archimystarum Boiariae cooptavit. hanc rem Gerardus per Hadomarum, monachorum Fuldensium magistrum, ad Agapetum secundum pontificem maximum refert poscitque sibi restitutum honorem confirmari. Agapetus annuit postulatis. Bathavensem episcopum a

15 parenti *B.* 21 continebatur *A u. B.* 31 redigeret *mit Querstrich über dem* i *B.*

1 — abit *vgl. Widukind 456 fgd.*

congessisse Boios, Suevos, Francos fama erat. urbem circumsident, pars tranato Lyco in Boiariae ripa Therabetham occupant, utraque potiuntur ora, terram sicuti locustae operiunt.

Inter haec Honoricus dux Boiorum Heroldum iuxta legis salicae horrendum carmen (quo cavetur, ut episcopus, si cum hostibus conspirarit, hos quopiam invitarit et eos, quos servare debeat, perdere voluerit, poenas capite luat) perfidiae condemnat, eundem Mylodoryphi capit, eidem oculos exculpi iubet. Chunradus quoque ab Ugris ad Otonem profugit seque pro republica devovet. quin etiam Ioannes duodecimus pontifex maximus Heroldum ob huiuscemodi facinus Ravennae in conventu amplius quinque et quinquaginta patrum celebri, septimo calendas Maii, indictione decima, diris devovet. non solum senatu pontificum, sed etiam tribu sacerdotum movet. sacerdotes populusque Boius communibus suffragiis Fridericum in curiam Iuvavensium episcoporum allegant. huic postea Benedictus quintus honorem archiepiscopi restituit. extant haec diplomata.

Porro Oto, qui tum domandis Venedis in intima Germania aberat, ubi haec accepit, copias undique contrahit obviamque pergere hostibus iubet. ipse quam maximis potest itineribus cum Saxonibus ad Ugros in Rhetiam contendit. Francorum equitatus duce Chunrado, Bolisolaus, Boiemiae regulus, cum electis militibus eo properat. Honoricus Boiorum rector, aeger, quod praelio adesse nequibat, Eburonardo Senonum dynastae exercitum Boiorum permittit. Burgardus cum Suevis et divo Hylderico urbe erumpit. ubi diluculo copiae nostratium convenere, placuit Boiemos in subsidiis circa impedimenta consistere. Ugri hos adoriuntur, impedimentis potiuntur. caeteri nostratium contempta iactura instrumenti bellici, rati universa hostium et sua victoris fore, septem agminibus ab omni parte Ugros invadunt, aciem perrumpunt, turbant, hostes circumveniunt, fundunt, sternunt. In altera quoque Vindelicorum ripa Boii eos, qui Therabethae considebant, superis faventibus, pari clade involvunt. nostri itaque utrimque Ugros in Lycum flumen, quod pro hisce ante erat, agitant, praecipitant, submergunt; alveus Lyci cadaveribus oppletur. nemo evasit, perpauci capti, caeteri ad internecionem deleti sunt, eo die, quo ante octo et

15 allegant *in B von Aventin eigenhändig corrigiert*; allegant *A*.

4 = iubet *Annal. S. Rudberti Salisburg.: M. G. Scr. IX, 771; Contin. Reg. zu 954.* 12 — movet *Bulle Papst Johanns XIII. v. 967, l. c.* 15 *Benedikts VI. und Benedikts VII., Jaffé 2888, 2898.* 16 *Die Schilderung der Ungarnschlacht v. 955 nach Widukind 458, 459, Herim. Aug. 114, Gerhardi vita Udalrici 401, 402.*

(ati fit) errorem Arnulphumque pro Herulpho imperiti accepere. eodem anno, nimirum christianae salutis noningentesimo quinquagesimo quinto obiit Reginoburgii Honoricus primus calendis Novembribus; Honoricum filium haeredem Boiariae reliquit. sepultus est in templo divi Haemerani. tulit ex Iuditha Litavicum, Honoricum, Litogardam, Haelicam virginem sacratam, quae Bathaviae sepulta est.

Cap. 2. Honoricus secundus educatus fuit in Saxonia a diva Mathylda avia paterna. mortuo patre universum regnum Boiariae a patruo Otone accepit. initis austriaci Burgardum, Charinorum Honoricum, filium Beritholdi reguli Boiorum, tum duces fuisse reperio. uxorem duxit Honoricus secundus Gisalam, filiam Chunradi regis Burgundiae, neptem ex fratre divae Adoledae augustae. ex ea suscepit divum Honoricum tercium Boiorum regulum, romanum imperatorem secundum, Brunonem episcopum Augustanum, Gisalam reginam Ugrorum, Gariopyrgam, Chimensium virginum maximam. frequens habitasse dicitur Abudiaci proxime Reginoburgium. ob clementiam primum Pius, deinde, cum Otoni secundo augusto dicto audiens non esset, Rixosus cognominatus est. usus est familiariter divo Voliphogango Reginoburgensium episcopo; eius suasu Reginoburgii, quae tum sedes summi Boiariae principis erat, divo Paulo templum dedicat, antistitem filiam suam capit, aedem sanctis virginibus facit, ut pudicicasteque vivendi exemplar forent foeminis sacratis superioris inferiorisque ibidem monasterii. hae enim excusso pudiciciae freno populariter tum vivebant seque nescio cuius chori dominas nuncupabant. Gisala uxor Honorici in eadem aede, ubi socrus Iuditha, humata est; ita crux aurea testatur, quam Gisala regina ad sepulchrum Gisalae genitricis dedicavit.

Eadem tempestate Italiam gravi servitute Berinogerion secundus, nepos ex filia primi, premebat; in pauperes, divites, sacerdotes, prophanos iuxta saeviebat. Ioannes duodecimus pontifex maximus, se-

14 Brunonem A. 18 Viliphogango A.

5 Nekrol. v. St. Emmeram (Bibliothek Maihingen); Todestag nach Contin. Reginon. l. c. u. Her. Aug. 7 — paterna gefolgert aus Vita Mahthild. post. c. 30. 21 ff. 13 Gerberga nennt die Urk. Heinrichs IV. v. 1077 als Aebtissin v. Chiemsee; Mon. Boic. II, 445, vgl. XXXI, a. 360. 16 Ueber Heinrichs II. Beinamen vgl. Riezler, Gesch. Baierns I, 359. 21 Regula. 24 Chorfrauen. Vgl. zum obigen Othloni Vita Wolfkangi ep. M. G. Scr. IV, 533, 531. 27 Ueber dieses Kreuz im Kirchenschatz v. Niedermünster, aus dessen Aufschriften A. obiges entnahm, s. Zirngibl in den Abhdlgen. der baier. Ak. v. 1807, S. 399. 28 Zum flgd. vgl. Contin. Reginon. zu 960—965.

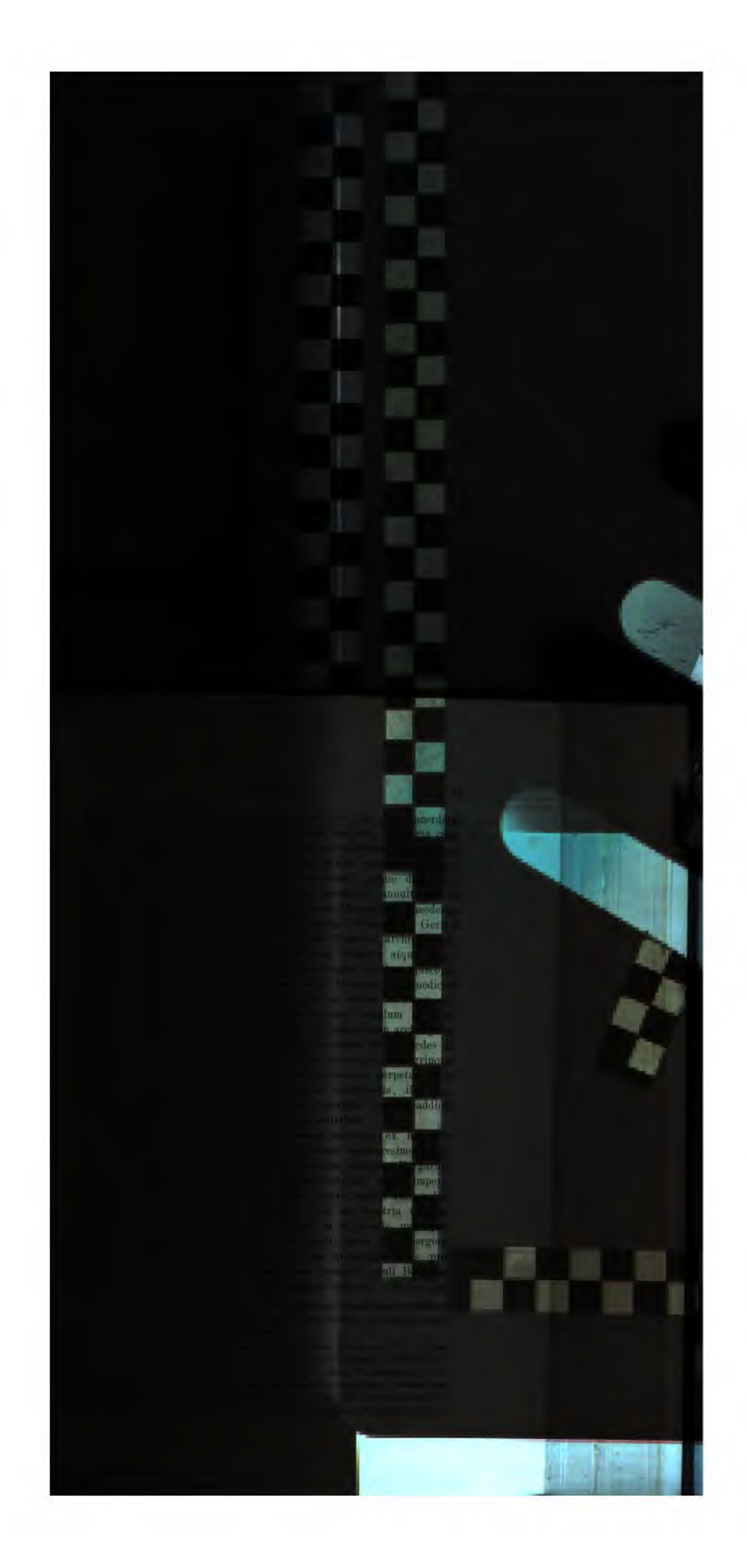

primarius magister et Marinus Sutrii pontifex a Romanis ad imperatorem legantur postulatum pontificem maximum. hanc ob causam augustus Otogerionem Spirensem, Lizonem Cremonensem episcopum Romam proficisci iubet. tum comitiis pontificiis ab universo populo romano Ioannes tercius decimus Narniensis deligitur, quem postea Petrus urbis praefectus et Rhatofredus praeses in vincula coniiciunt. imperator compositis rebus gallicis atque germanicis Romam pergit, Ioannem liberat, tresdecim urbis proceres in crucem agit. urbis praefectus aufugit, Rhatofredus iam honesta morte obierat. pacata Roma imperator et Ioannes pontifex maximus Otonem iam caesarem declaratum literis in Italiam Romamque evocant. isque Augustam Rhetiae accedit, inde Romam ad parentem se confert natalibusque Christi a Ioanne consecratur augustusque adpellatur eique connubio Theophania Nicephori imperatoris Constantinopolitani filia dicatur, quae duodevicesimo ante calendas Maii die post paschalia inauguratur, a pontifice augusta cognominatur et tercia postea nocte Otoni iuniori thalamo nuptiali coniungitur. celebratisque magnifice nuptiis ambo augusti in Germaniam Franciamque redeunt. urbs Roma Italiaque, quae per sexaginta annos a Germania divisa fuerat, rursus Francorum iungitur imperio, cui aduc titulotenus cohaeret.

In Boiaria sub idem tempus pallium, sordida lana vilisque pannus, lites generat. Friderico Saliburgensi episcopo, archimystae provinciam, quemadmodum a Carolo Magno decretum fuerat, restituit Benedictus quintus. divus tum Pilogrimus Bathavensi Laureacensique templo praesidebat; ad hunc Geiso rex Ugrorum, motus sanctitate viri, licet christianus nondum esset, legatos mittit atque, ut Ugrorum regionem adeat, ibi philosophiam christianam interpretetur, orat; se cuivis cultum Christi recipiendi potestatem facere pollicetur. lupus iuxta divina oracula mores suos mutavit ovemque vivere coepit. Pilogrimus igitur adsumpto secum divo Voliphogange, viro eiusdem aevi doctissimo, ad Ugros profectus, quinque millia eorum sacro fonte lustravit. captivi christiani, quorum maxima pars erat, qui eo undique terrarum abacti fuerant, publice, nemine prohibente, certatim sobolem ad lustricam aquam deferunt, templa extruunt, id, quod antea nequaquam licuerat, nec animi ferocissimae gentis finitimaeque Venedorum nationes a christiana pace iam abhorrebant. Pilogrimus cum unus tanto oneri non sufficeret et messis copiosa, messores vero perpauci forent, Bene-

9 Rathofredus *A* 24 quo *fehlt B* 36 Voliphogango *B*

6 *vgl. Herim. Aug. zu 969* 24 *Jaffé, Reg. pont.* 2885, 2893 29 *Kz.* 65, 25; 67, 6 29 – iuvasere *aus dem Schreiben Piligrims an Papst Benedikt; Ludewig, Scr. rer. Germ. II*, 363 30 *Vgl. Othloni vita Wolfkangi ep., M. G. Scr. IV*, 530.

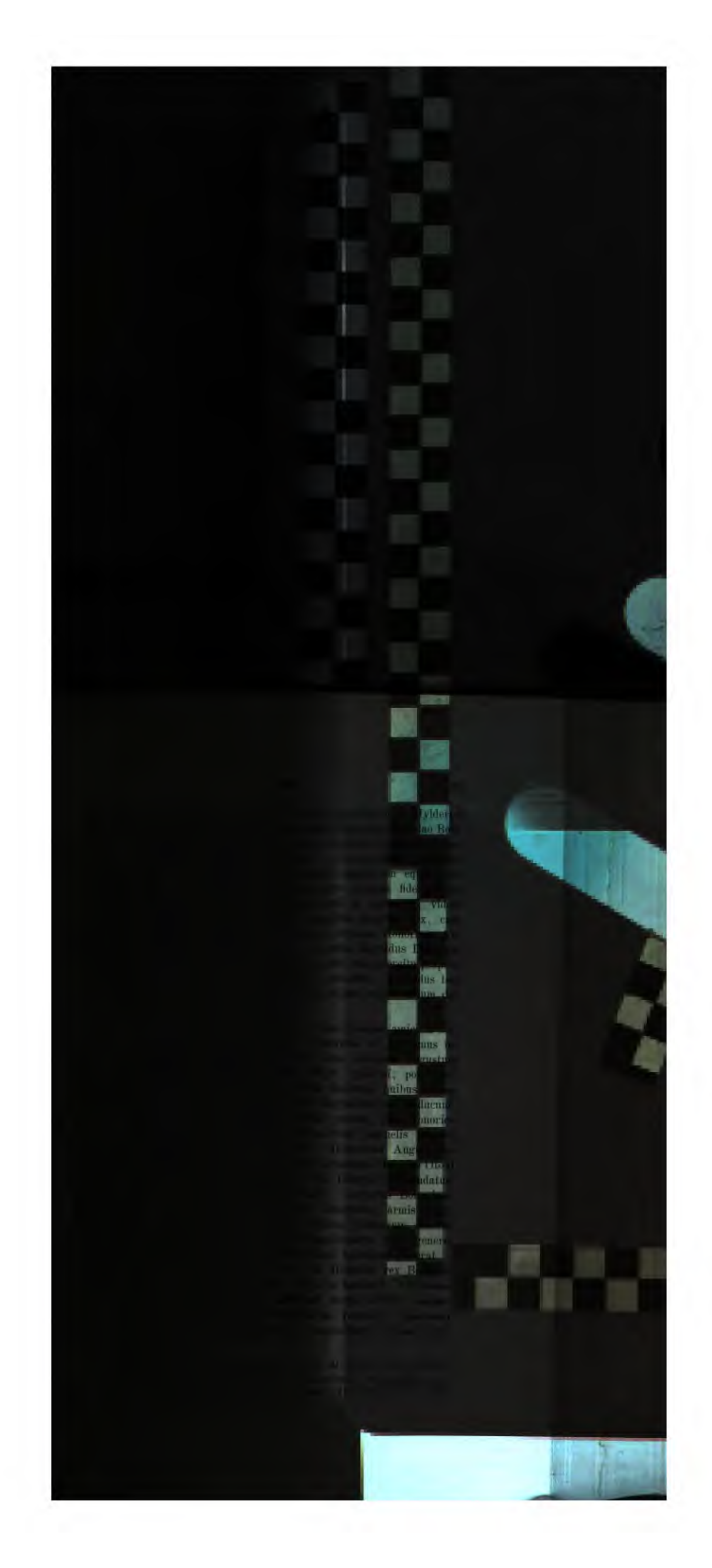
dem apud quosdam lego; verum quod ad imagines maiorum spectat, diligentius inquirendum censeo; quae ego accipio, transcribo, non tamen omnia certo scio. is Litovalda progenuit ex Richarda Popponem archiepiscopum Treverensem et Honoricum, qui post fata parentis Austriam procuravit.

Ubi autem mors imperatoris divulgata est, undique (uti fit, quando respublica principe, quasi nauta navis orta tempestate orbatur) armorum procella eingruunt. Reginero, Bergorum Hannoniae praefectus, cognomento Longi colli, a Brunnone archiepiscopo Agrippinensi, duce Luthareorum, ante quindecim annos, quod pacem interturbaret, apud Valentianas captus fuerat ad Venedosque relegatus exul obiit; bona eius confiscata sunt. Bruno iste primus episcoporum, fretus fratris augusti authoritate, reipublicae munia obire coepit; studium hactenus episcopis fuerat sacras docere literas. Regineronis filii (inde enim diverti) Reginero et Landobertus in Franciam occidentalem aufugiunt ibique usque ad mortem Otonis primi delitescunt. ubi certiores facti sunt de morte augusti, confisi affinitate Caroli ducis, fratris Lutharii regis Galliarum et Hugonis dynastae Parisiorum, in orientalem Franciam redeunt, paternam praefecturam recuperare connituntur. Veroneronem, Ramoldum et Reginonem, qui ea loca tum administrabant, pugna superant. Buschum castellum in ripa Hanni amnis construunt atque muniunt; incursationes inde in Luthareos (quos nunc Brabantinos vocant) faciunt. imperator Oto secundus ex Saxonia cum copiis advolat, castra Buscho admovet, castellum obsidet, vi expugnat, incendit, universos, quos intus deprachendit, in vincula coniicit captivosque in Saxoniam abducit. Reginero et Landobertus ad Gallos Vestriacos rursus fugam capessunt; ille Gariopyrgam, filiam Caroli, alter Hadomudam, filiam Hugonis, uxorem habebat.

Inter haec Honoricus regulus Boiorum consilio Beritholdi principis Schirorum et praefecti palatii boiarici, amitini sui, filii Arionulphi (qui Reginoburgensi praelio, uti diximus, periit), item suasu Honorici Augustensis episcopi, nepotis Arionulphi ex filia, consobrini sui, res novas molitur. Otoni augusto patrueli suo rebellat, regnum adfectat; in partes suas trahit Honoricum Charinorum praesidem, cognatum suum, regem denique se adpellat et ab Aboramo episcopo Fruxinensi Reginoburgii in templo divi Haemerani inungitur nequicquam divo

9 Brunone *A.* 12 Bruno *sic A u. B.*

5 *Thietmar VII, 19* 8 Reginero – pollicetur *vgl. Sigeb. 972–974; 976–977; Ann. Altah. 973, 974* 21 *Bossut oder Boussuit an der Haine; Boiscoht in Annal. Altah. mai. zu 974, Buxude bei Sigebert, M. G. SS. VI, 351.*

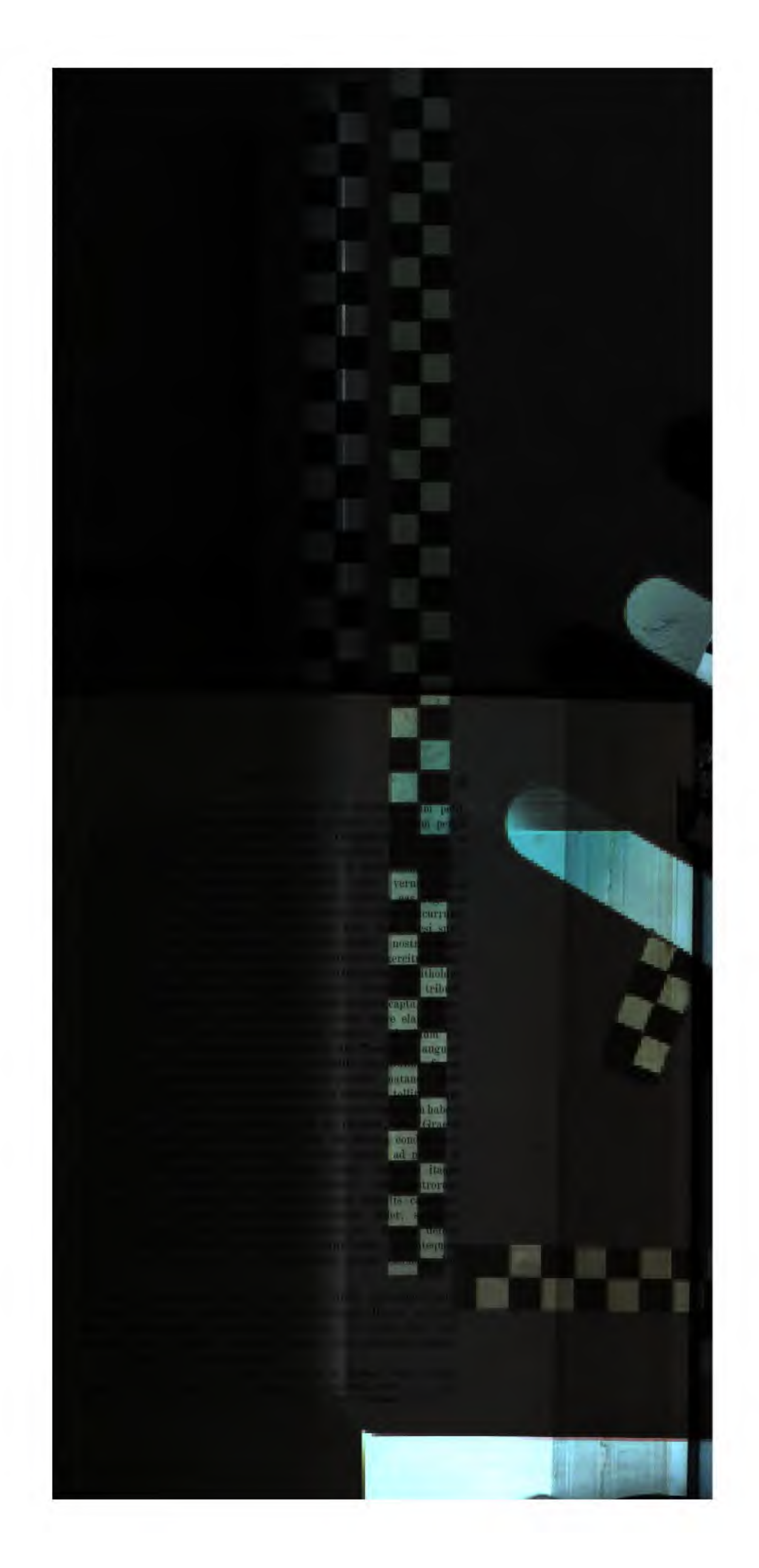

Hyldericus Senonum praefectus et Litovalda dux limitis orientalis cum auxiliaribus copiis se caesari coniungunt. Boiemi quoque Otoni suppetias ferunt. Hyldericus cum parte exercitus Fruxinum obsidet, expugnat, Aboramum capit. caesar cum militibus Bathaviam adgreditur, ope divi Pilogrimi archimystae Laureacensis, navibus ponte facto, urbe vi potitur; moenia, ne posthac forent receptaculo hostibus, solo aequat, Honoricos ambos vivos in potestatem redigit Treverorumque Augustam cum Aboramo episcopo in exiliumque relegat sancitque, ut Pilogrinus caeterique episcopi Bathavenses perpetuo sint et nominentur archiepiscopi Laureacenses; extat edictum.

Cumque talia in Boiaria fiunt, Lutharius, occidentalis Galliae rector, regia antiquorum Francorum proles, orientale regnum recuperare animum intendit, pacem rumpit, foedus exuit, imperatori Otoni, amitino suo, rebellat, de improviso Germaniam inferiorem, quae est in Gallia Belgica, invadit, Aquas Graneas, sedem Austriacae Franciae occupat, tris ibi dies considet. augustus infesto intentoque exercitu ad Lutharium contendit; Lutharius caedit, caesar regem fugientem Sequanam usque et contubernium divi Dionysii persequitur. a calendis Octobribus ad calendas Decembres per continuos duos menses hostili animo Gallias percurrit, fines Rhemorum, Suessonum, Laudunensium, Parisiorum depopulatur, cuncta caede, incendiis complet, sola templa intacta esse iubet. inter redeundum castra ad Axonam flumen facit relictisque ibi carris, plaustris, caeteris impedimentis et commeatu cum paucis, qui ea tutarentur, cum copiis amnem traiicit. inter haec filii Regineronis transfugae, quos supra commemoravi, cum exercitu Lutharii regis castra invadunt, milites occidunt, impedimentis, annona potiuntur. huic expeditioni interfuisse divum Voliphogangem Reginoburgensem episcopum primumque caeteris haesitantibus vadum invenisse superasseque flumen animumque nostris reddidisse reperio; quemadmodum Reginoburgenses quoque aduc praedicant et depingunt. amicis deinde ultro, citro commeantibus, caesar et rex ad Charum flumen conveniunt, pacem faciunt, iuramento eam confirmant. Lutharius Germaniam abiurat, se et liberos suos augusto commendat. Luthareae ducatus ab augusto Carolo fratri Lutharii in tutelam traditur.

1 *Vgl. die ältere u. jüngere Ebersberger Chronik; M. G. Scr. XX, 13, u. Oefele, Scr. Boic. II, 8*   6 — expugnat *Urk. K. Otto's, M. B. XXVIII, a, 225; XXXI, a, 232*   10 *M. B. I.*   11 — potiuntur *vgl. Annal. Altah. zu 978*   18 *Nach Lambert, M. G. Scr. III, 65? Unsere Handschrift der Ann. Altah. zu 978 hat:* usque ad fluvium *Ligera* et usque ad monasterium st. Dionysii   19 *vgl. Sigeb. zu 978*   27 — reperio *vgl. Othloni vita Wolfk. 539*   30 *Diese Gemälde scheinen nicht erhalten zu sein*   32 *Am Chiers; Sigeberti chron. zu 980, l. c. 352.*

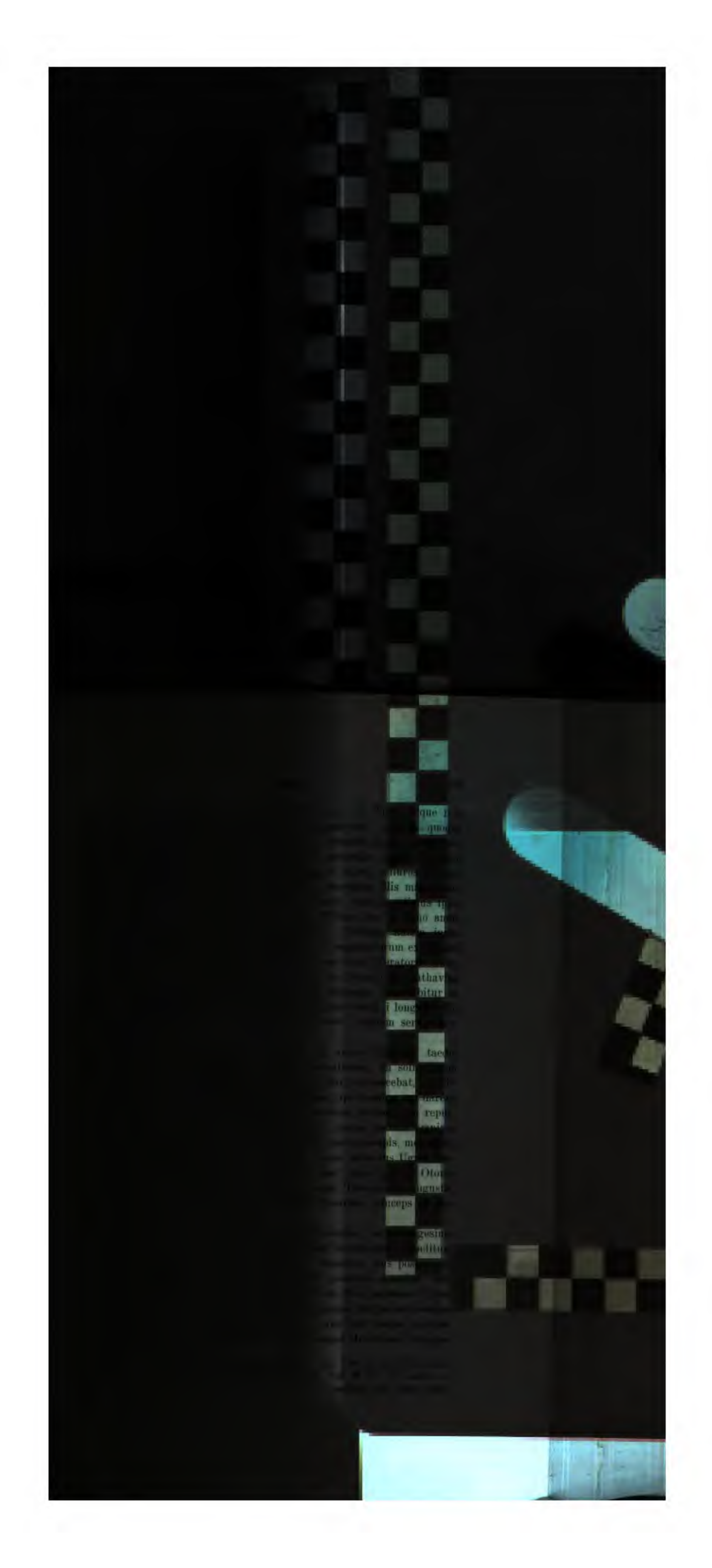
dissident, pars Otoni puero, filio Otonis secundi, pars Honorico Boiorum regulo imperium destinant. Honoricus ubi de morte imperatoris comperit, callide Treveris, ubi exulabat, relictis, Agrippinensem Coloniam pervenit fraudeque Otonem impuberem, qui ibi ab episcopo educabatur, in potestatem redigit imperiumque tanquam proximus sanguine tutorio nomine administrare contendit. porro dynastae, sacerdotes Otonem vi Honorico auferunt regemque salutant et Honorico Boiorum regnum restituunt.

Inter haec Galliae rex Lutharius rursus Germanias repetere in animum induxit. Virdunum urbem expugnat, urbis praesidem Godofridum capit. ubi autem Otonem caesarem declaratum esse audivit, ei Virdunum et Godofridum reddit. in paucis post diebus moritur, relicto filio Litavico, qui uno dumtaxat anno occidentali Francia potitur, nempe absque liberis obiit. tum Hugo, nepos ex sorore imperatoris Otonis primi, paternam quoque originem ex Saxonia trahens, Galliam romanam invadit. Carolus, frater Lutharii, dux Germaniae inferioris Galliaeque teutonicae, Rhemos et quaedam alia oppida occupat, se quoque regem Francorum nuncupat. duo itaque consobrini de Galliarum regno treis annos continenter contendunt, donec Carolus obiit et Hugo invaluit. progenies Caroli Magni, dum pro Germaniae imperio decertat, Celtarum quoque regno exclusa est.

Oto, filius Caroli, ab Otone caesare Lutharenae praeficitur. Honoricus abdicato regio nomine receptoque Boiariae regno, Ugros irruentes devicit, conventum celebrem Boiorum pontificum, praesulum, tetrarcharum, populi, procerum in orientali limite apud urbem Tullinam indicit. interfuere Litovalda Austriae et Honoricus Charionum praefectus cum episcopis et antistitibus Boiariae universae. summus Boiorum regulus causas cognoscit, ius dicit, responsa reddit, lites dirimit. Litovalda Austriacus princeps et Christianus Bathavensis pontifex iure disceptant. Litovalda sibi servire volebat praedia, quae Bathavini episcopi in orientali pago possiderent; quaedam etiam oppida Bathavensium ut sua occuparat. episcopus portorium Eburobergomi, Traisemam, urbem divi Hippolyti, Cisomurum, alia placraque sui templi fuisse et esse quinque testibus conprobavit. hi fuere Boiorum dynastae: Babo Schirorum princeps, praefectus praetorio Boiariae,

25 Tullinam *B* 34 hy *B*

34 — addicta est aus der Urk., M. B. XXVIII, b, 86. Die Namen der gräflichen Zeugen heissen dort: Meginhart, Papo, Marchwart et frater eius Rudker, Tiemo. 53 Eberburg a. d. Donau, die Wasserzollstätte um Mautern; Traisen; St. Pölten; Zeismauer.

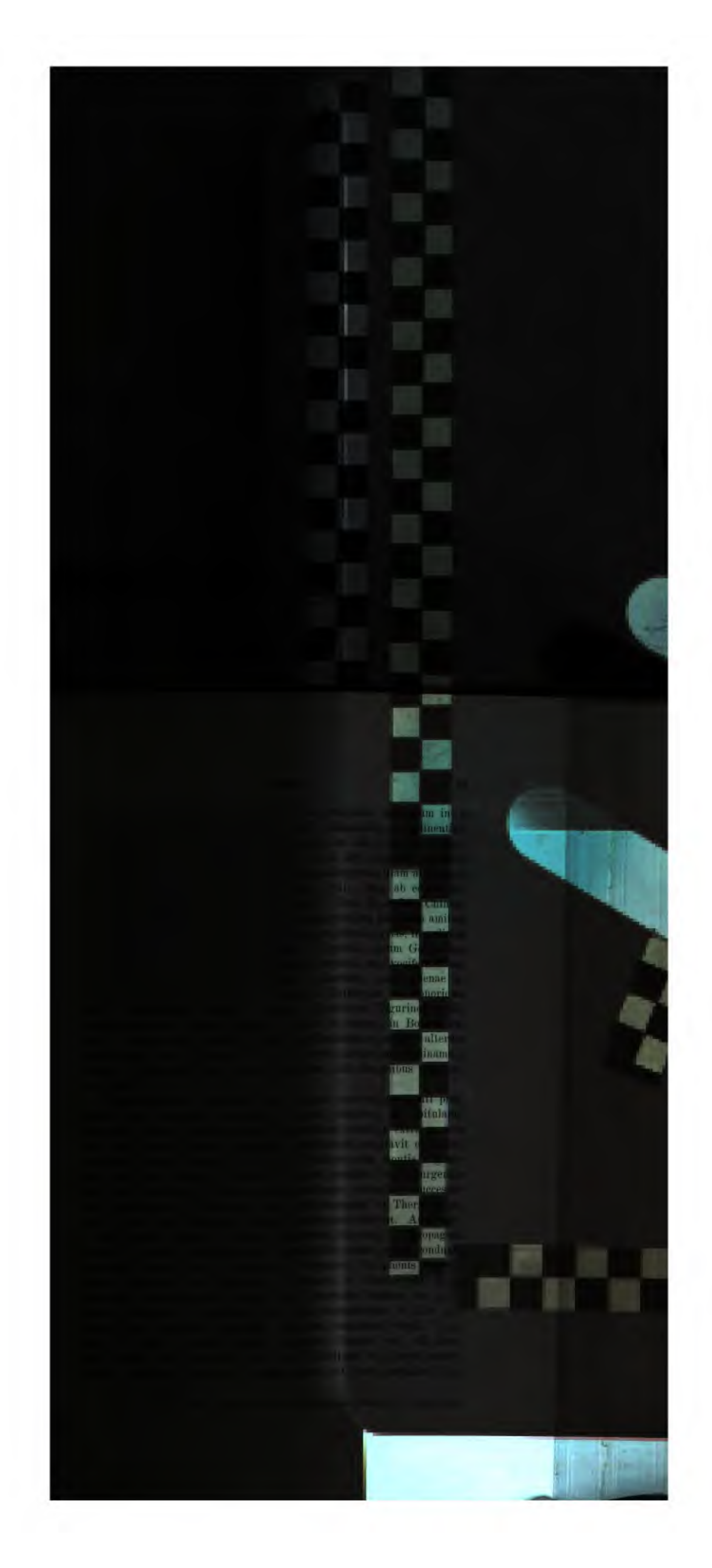
regulus tercio nonas Octobris vitam finivit Reginoburgii, ibi in aede Haemeraniana sepelitur, eius mausoleum aduc monstratur.

Huius nunc patrueles, qui Boiaria potiti sunt, referam. Oto secundus regulus Boiorum, filius Lithulphi, nepos Otonis Magni, Suevos et Boiariam simul sex annos administravit. patruele suo Honorico secundo ab imperatore Otone secundo caesare augusto, itidem patruele suo, in exilium acto, obiit in italica expeditione, dum domum redire parat. liberosne reliquerit, ubinam sepultus sit, nemo, quod equidem sciam, tradit. imperator Oto secundus caesar augustus Boiariae regnum quatuor annos tenuit, Oto, eius patruelis, uti dixi, sex, dum Honoricus, patruelis horum, decem annos partim apud Treveros, partim vagabundus exulat. atque illi duo Otones Tigurinam aedem a duobus fratribus inlustribus Boiariae comitibus (ita in diplomate adpellantur) constructam, ab Ugris conbustam, quam proceres cum uxoribus et canibus et equis aliquot annos monachis deficientibus inhabitarant, druidibus atratis cum praediis reddunt, Hartovicum praeficiunt, prophanos migrare iubent, anno nostrae salutis 979. extat diploma.

Divus Honoricus secundus imperator Pius, felix, caesar augustus, regulus Boiorum, filius Honorici secundi et Gisalae, filiae Chunradi regis Burgundionum, nepos Honorici primi, fratris germani imperatoris Otonis Magni, natus est ab orbe servato anno noningentesimo altero abs septuagesimo Abudiaci (vicus est et arx Boiariae inferioris in ripa Danubii, decem millia passuum supra Reginoburgium occidentem spectat). educatus est literisque institutus apud Hyldesnemos in Saxonia, doctissimus fuisse perhibetur. uxorem duxit divam Chunigundam Mosellanam. ambo castimonia insignes, Veneri bellum perpetuo indixere heroicamque vixere vitam; ambo in album superum adscripti aduc coluntur.

Honoricus parenti in ducatu Boiorum successit. religionis studiosissimus fuit. primus imperatorum sacerdotes et monachos ditavit, ipsis venationem quoque indulsit. contubernia ab Ugris, ut explicavi, vastata erant. monachi arrepta occasione ex paupertate, severioris religionis iugo excusso, licentius vivere coeperant. abiecto bardocucullo mystae et Augustiniani ac ex atris albi, ex laneis linei facti erant. Honoricus consilio divi Gothardi, in Boiaria apud Aldaechios inferiores nati, viri perquam eruditi atque boni, templa virorum et sacratarum

2 S. dagegen Hirsch, Heinrich II., I, 175, Anm. 3. 7 Ann. Altah. zu 952. 17 M. B. VI, 154. 22 Vielmehr 973; s. Hirsch, I, 98. 24 Auch unten zu cap. 3 sonst 4. Auch Heinrichs immunitäts; vgl. S. 31, Z. 14 u. Anm. 25 Dies aus der Tegernseer Chronik; Pez, Thes. III, c. 504.

graecarum et sacrarum literarum interpres insignis. sub idem tempus Chunegunda, soror Ithae, cuius iam mentionem feci, neptis Otonis Magni ex filia Richolita, coniunx Friderici Damasiae Andechysiique tetrarchae, divo Stephano et Aurelianis flaminibus conlegium instituit. in eius sepulchro nuper inventus laterculus coctilis est, cui hoc epi- 5 gramma impressum est:

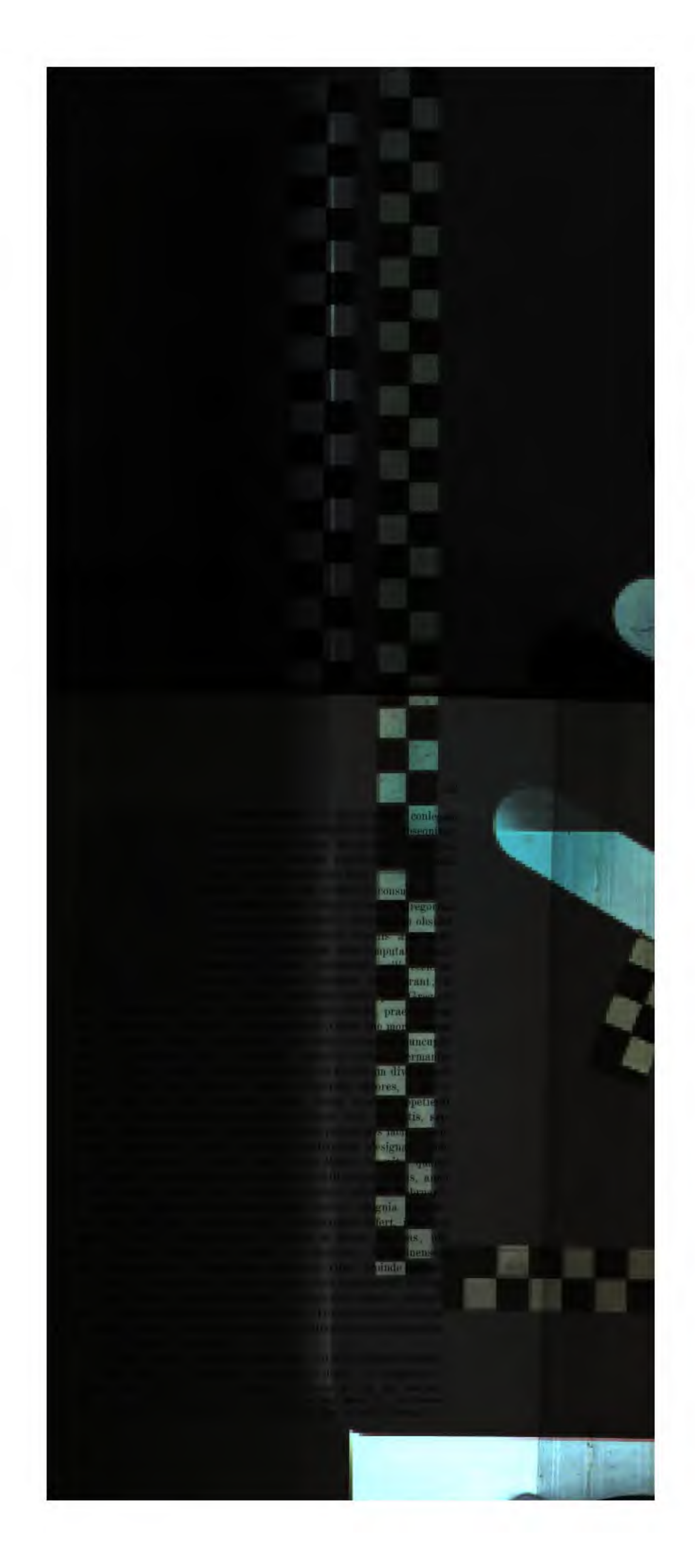
CHVNIGVNT | PECCATRIX | HVIVS LOCI | DOMINA TRIX | ISTAM CON | TRVENS AVLAM | II NON. MARCII OB | A M XX.

Bruno quoque, frater Honorici reguli Boiorum, episcopus Augusta- 10 nus, Strubios, tunc vicum ignobilem, nunc vero caput inferioris Boiariae, qua Danubio Boiemiaque terminatur, quondam coloniam romanam, Augustam Aciliam cognominatam, Augustensibus mystis tradit, ubi quotannis parentalia celebrentur pauperesque centum cum scholasticis pueris pascantur, divoque Mauricio conlegium popularium mystarum 15 apud Augustam Rhetiae instituit, ubi et sepultus est. per idem tempus divus Guntherus apud Turogos nobilissima familia procreatus, in Boiaria aquilonari, qua Boiemiae continuatur, in Noreta sylva, particula Hercyniae, Rinichonacum divi Benedicti monachis aedificavit, Aldacchio inferiori addixit. eadem quoque tempestate Aribo dynasta 20 Boiorum in Boiaria, quae est in Norico, Burgilum castellum suum in templum vertit, divo Landoberto dedicat traditque synmystis divi Benedicti; adcolae a lacubus, qui ibi frequentes sunt, Socum vocant.

Honoricus universa huiuscemodi templa largiter (extant diplomata) collocupletat. mortuoque parente cum Otone tercio, consanguineo suo, 25 et Gotosalico episcopo Fruxinensi, caeteris Germaniae optimatibus, in Italiam proficiscitur. nam Crescentius consulatum urbis Romae (alii patriciatum, quidam tribuniciam potestatem vocant) Otonem floccifaciens usurparat. dumque Ravennae Oto castra facit, nunciatur ei mors episcopi romani. Brunonem igitur domesticum suum sacerdotem, virum 30 adprime studiosum atque perquam doctum, filium Otonis, nepotem Chunradi, ab Ugris ad Augustam Rhetiae ante annos unum et quadraginta occisi, pronepotem ex filia Litogarda imperatoris Otonis Magni caesaris augusti, pontificem maximum capit, Gregorium quintum vocat,

8 TRVENS *sic* 19 Benedictis *A* 29 *Am Rande in A:* huius uxor Maria Arragona.

10 — instituit *vgl. die Traditionsnotiz bei Nagel, Orig. domus Boic.* 278 *fgd.* 16 *Herimann. Aug. zu* 1020 17 — addixit *vgl. Vita Guntheri eremitae, M. G. Scr. XI,* 276, 277 19 *Rinchnach unfern vom Regen* 20 — Benedicti *vgl. Mon. Boic. II,* 123 23 *Kloster Seeon n. v. Chiemsee* 30 — nuncupat *vgl. Ann. Altah. zu* 996—999; *Thietm. IV,* 18, 21

toris romani germanicique partes nunc summunt, nihil penitus, ne verbo quidem uno, neque Herimannus neque Romerius neque Segibertus neque Oto noster Guntherusve poeta et caeteri quique proximi horum temporum gravissimi diligentissimique scriptores ullam mentionem faciunt, profecto non omissuri tantam rem, si, uti nostro saeculo sunt, illa tempestate principes illi constituendi caesaris legem ac praerogativam accepissent. res aliter est: nempe longo post tempore instituta, filios semper parentibus, proximos sanguine et adfinitate in demortuorum locum successisse, ab omnibus communiter ducibus, dynastis, satrapis, episcopis, praesulibus, civibus, populo Italiae, Galliae, Germaniae designatum esse rectorem, usus tum, rerum magister, indicat. ego illos demum post fata Friderici secundi fraude, quod pauci facilius auro corrumpantur, institutos et a Gregorio decimo pontifice maximo confirmatos esse compertum habeo.

Cap. 5. Porro Honoricus caesar declaratus ducatum Boiariae committit in fidem Honorico cognomento Hezeloni (sicut diploma augusti indicat), fratri Chunegundae coniugis suae. is Austeroviam templum ab Ugris excisum reficit, ibi conlegium popularium mystarum instituit. Honoricus austriaci limitis dux, Litovaldae (de quo supra mentionem feci) sive, ut alii tradunt, Berítholdi praefecti filius, quod sibi regnum Boiariae, veluti iusto haeredi praereptum, in aliam translatum foret familiam, regi rebellat. Bruno frater regis, ambo Bolissolai Bolanicus et Boiemicus, nondum cladibus satis domiti, novum aspernantur imperium. sed celeriter universi subacti, obedienter imperata faciunt. Honoricus primo in Honoricum orientalis Boiarie praefectum arma movet, castella diruit, ad officium austriaci limitis ducem vi cogit. Saxoniam Venedi invaserant, sacerdotes crudeliter necarant. Venedos deinde intima Germaniae incolentes petit, eosdem celerius opinione superat; quotannis solitum stipendium pensitare compellit et sub iugum religionis nostrae mittit.

Pacata Germania fines Italiae intrat, universas cis Padum urbeis subigit. Ticinum ipso, quo corona donatus est, die irrupit, ferro, igne perdomuit, acceptis obsidibus, rebus italicis compositis, victor in Germaniam revertitur, Saxoniam, Venedos, Boiemos, Bolios, interiora Germaniae Magnae lustrat. inde reversus in Galliam Luthareae mortuo Otone duce, Godofridum, filium Godofridi Arduennensis, praeficit. Valentianas, urbem Hannoniae tum liberam, in limite Lutha-

24 obedienter *A* 37 Valentinianus *B*

18 — instituit *nach der Randnote zu Ott. Fris. chron.* VI, c. 27, p. 241** ; 26 — cogit *vgl. Ann. Altah. zu 1003; Thietm.* V, 8 27 lustrat *vgl. Herim. Aug. zu 1004* 35 — impetrat *Thietmar* VI, 23; *Sigeb. zu 1005–1007*.

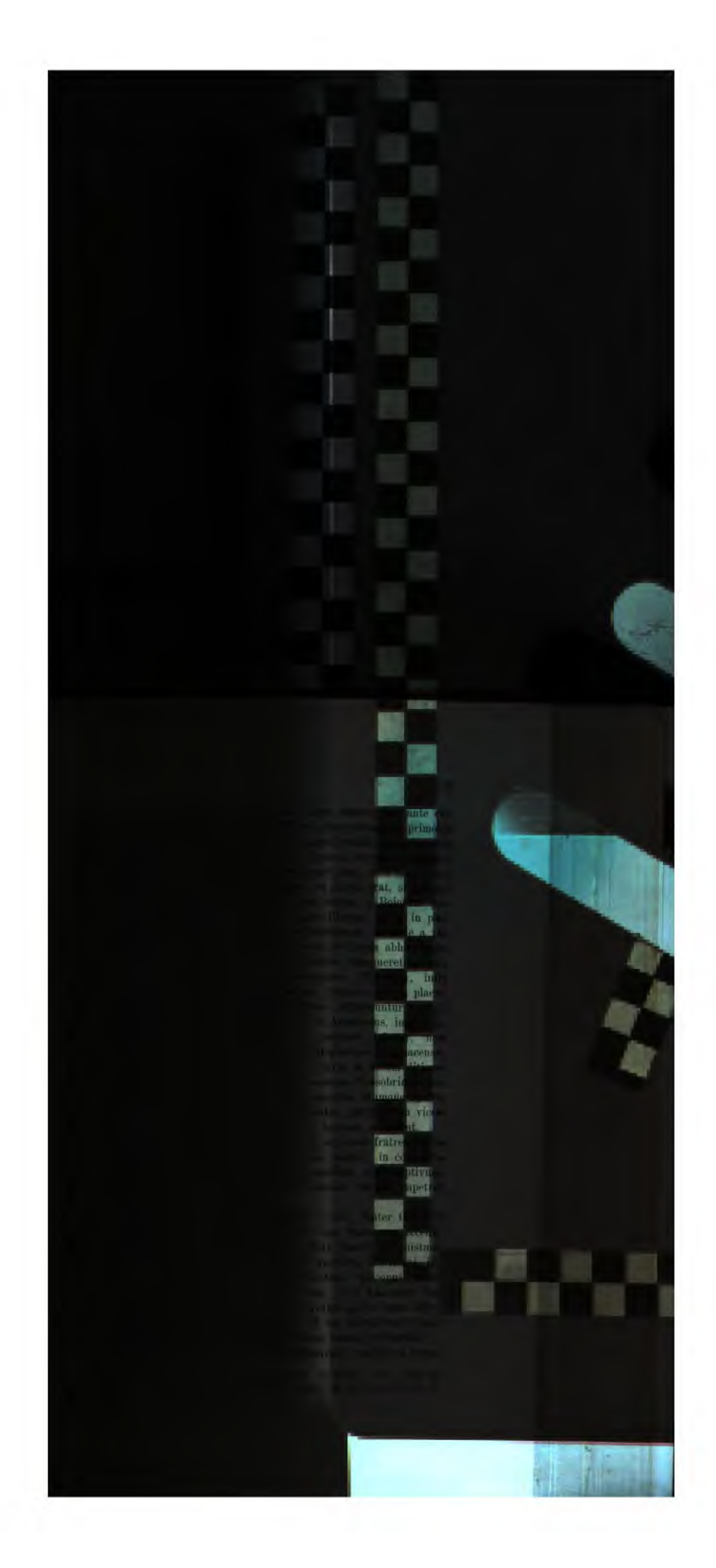

sacerdotibus distribui nihilque aliud agi, quam ut fenestra sceleribus aperiatur, alioqui odiosis sacrificulis, paupertatem Christi professis, nihil illis, cum ditati forent, flagitiosius futurum conquerebantur. Augustam ergo Rhetorum capiunt, diripiunt, incendunt, Brunonem fratrem caesaris, urbis episcopum, in fugam vertunt, Augilobertum Fruxinensem pontificem cum caesarianis copiis suppetias ferentem caedere quoque cogunt, itidem agrum Fruxinensem depopulantur. pontifex Rhemensis atque Lugdunensis caesari quoque rebellant. Archinovalda Mogontinus aegre in officio perstitit. hoc quoque tumultu Argentoratum diripitur, Treverorum Augusta ab Adalberone occupatur praetoriumque praesidiis firmatur.

Honoricus in rebelles arma movet, ad Rhenum infesta acie contendit, inimicos perdomitat, Sarobrigam et Mediomatricum urbem obsidet, expugnat. Theodericum episcopum, fratrem uxoris suae, ad deditionem cogit, Honoricum, fratrem eius, quem Boiis praefecerat, ducatu movet Boiariaeque regno extrudit. superatis hostibus in ditionemque redactis copias adversus Venedos mittit, ipse Reginoburgium in Boiariam se confert. adsunt legati Ugrorum, pacem cum Honorico perpetuumque foedus componunt. rectori eorum, filio Geizonis, qui obierat anno Christi 996, Gisala, soror Honorici, despondetur hac lege atque omine, ut ille explosa falsorum deorum superstitione, Christi unius et veri et summi dei cultum cum popularibus reciperet. accepit conditionem princeps Ugrus; statim aqua lustrica tingitur, Stephanus adpellatur et a caesare rex nuncupatur. Gisala igitur fatale sortita nomen Stephano tanquam obses et fidei vinculum nuptum datur, cuius ope et consilio Ugri philosophiam christianam sectari coeperunt. Gisala autem lingua Teutonum obsidem valet, crebrum apud Germanos foeminarum nomen. nam maiores nostri vim quandam divinam concordiae amorisque mutui inesse foeminis crediderunt et efficacius obligari animos eorum existimarunt, quibus inter obsides puellae quoque nobiles imperarentur.

Hanio, Veliphogerion, Herimannus, Boso, Vincissolaus, Boiorum optimates, cum Gisala in Ugriam migrant et more Teutonum Stephanum ense, balteo militari accingunt, armis induunt. apud Ale-

4 — vertunt *vgl. Wiponis vita Chuonradi imp., M. G. Scr. XI, 266.* 5 Augilbertum — depopulantur *vgl. Hist. Welfor. Weingart., M. G. Scr. XXI, 460, eine Nachricht, die erst z. J. 1027 gehört.* 10 Treverorum — firmatur *vgl. Thietm. VI, 25.* 13 *Vgl. Ann. Altah. mai. zu 1008.* 20 — adpellatur *vgl. Sigeb. zu 1010.* 28 — imperarentur *Tac. G. 8 (nobiles).* 32 *Besonders diese Namen verrathen, dass A. hier eine uns unbekannte Quelle (etwa die öfter erwähnte ungarische Chronik?) benützt hat.*

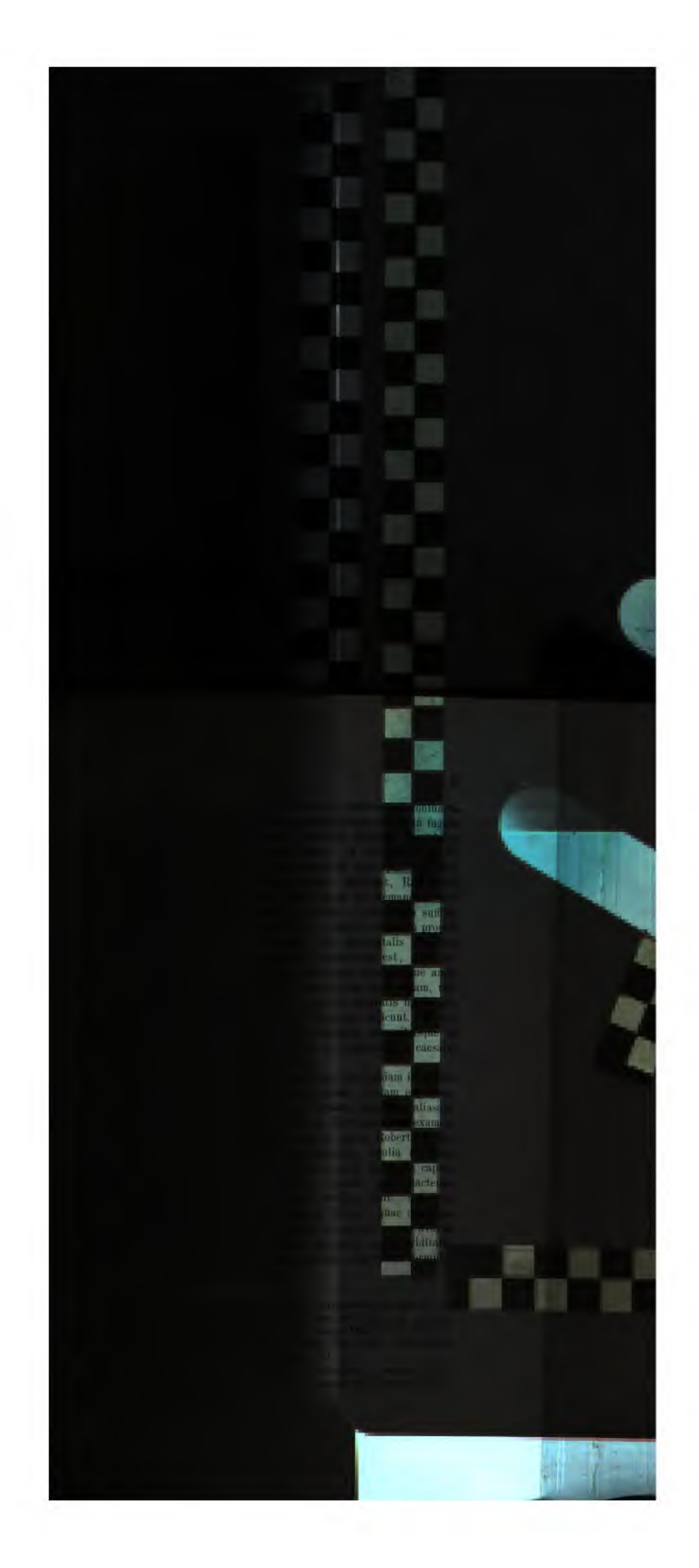
potitus est, Reginero Bergorum, Hannoniae, huius patruus Landobertus, Lovanii satrapes, pacem orientalis Franciae interturbant, Baldericum Leodiensem episcopum multis occisis praelio superant. in Italia quoque Graeci post Romam nostros premere coeperunt.

Caesar Godofrido duce, viro bellicoso, in Germania cum parte copiarum dimisso, cum uxore Chuneguuda, cum caeteris militibus et equitibus Italiam petit. Romae a Benedicto octavo, internuncio Valthero episcopo Spirensi, data, accepta utrimque fide, sexto decimo calendas Marcii inauguratur. inde Graecos Apulia, Calabria, Picentum agro, Campania expulit. interea Godofridus, Luthareae inferioris praeses, Gerardum atroci praelio, occiso eius filio, devincit et ad obsequium caesaris cogit; Lovanium obsidet, expugnat. inde in Hannoniam cum fratre Gothelone castra movet. Regineronem et Landobertum circa Bergos superat huncque praelio occidit victorque cum fratre, pacata inferiore Germania Galliaque teutonica, ad augustum, qui iam ex Italia redierat, cum triumpho proficiscitur. inde contra Theodericum Gandavensem, filium Godofridi, imperata detrectantem iussu imperatoris revertitur. dumque in conspectu utraque acies iamiam dimicatura staret, voce ingenti, incertum unde edita: fugite, fugite, caesariani omnes in fugam coniiciuntur multique a paucis interimuntur. Godofridus captus in potestatem hostium devenit libereque tandem dimissus, ab imperatore veniam praeteritorum inimicis impetravit.

Dum talia fiunt, caesar interiorem Germaniam Venedorumque regiones percurrit. per idem tempus divus Colomanus Scotorum in Austria ab incolis tanquam ab hostibus missus speculator in arbore suspenditur, laqueo necatur; eius innocentia statim miraculis divinitus editis declaratur annoque aerae nostrae 1014 Medolichii ab Meginogotho Alberostadiensi episcopo sepelitur, ubi adue religiose colitur. in paucis post diebus Honoricus, orientalis limitis praefectus, subito perit. uxor eius Suanylda, filius Albertus, qui patri succedit; privignus Arionistus, dux Suevus, maritus Gisalae, qui in venatione ante annos treis ab Adalberone comite feram adpetente sagitta percussus interiit. Gisalam Chunradus, qui post Honoricum imperavit, uxorem duxit. ab illo Arionisto Suevo eiusque filiis Arionisto et Herimanno Zaringii originem trahunt. illi etenim Arionisti et Gisalae liberi Suevorum principatum obtinent, privigni Chunradi, qui postea imperavit.

13 Gothelone *B* 28 Alberostadensi *A* 30 Suanylda *B*

5 — inauguratur *vgl. Ann. Altah. mai. zu 1014; Thietm. VII, 1* 24 — colitur *vgl. Passio s. Cholomanni, M. G. Scr. IV, 675 u. Annal. Mellicens. zu 1012–1014, M. G. Scr. IX, 497* 29 — succedit *vgl. Ann. Alt. zu 1018* 30 privignus — ducit *vgl. Herim. Aug. zu 1015.*

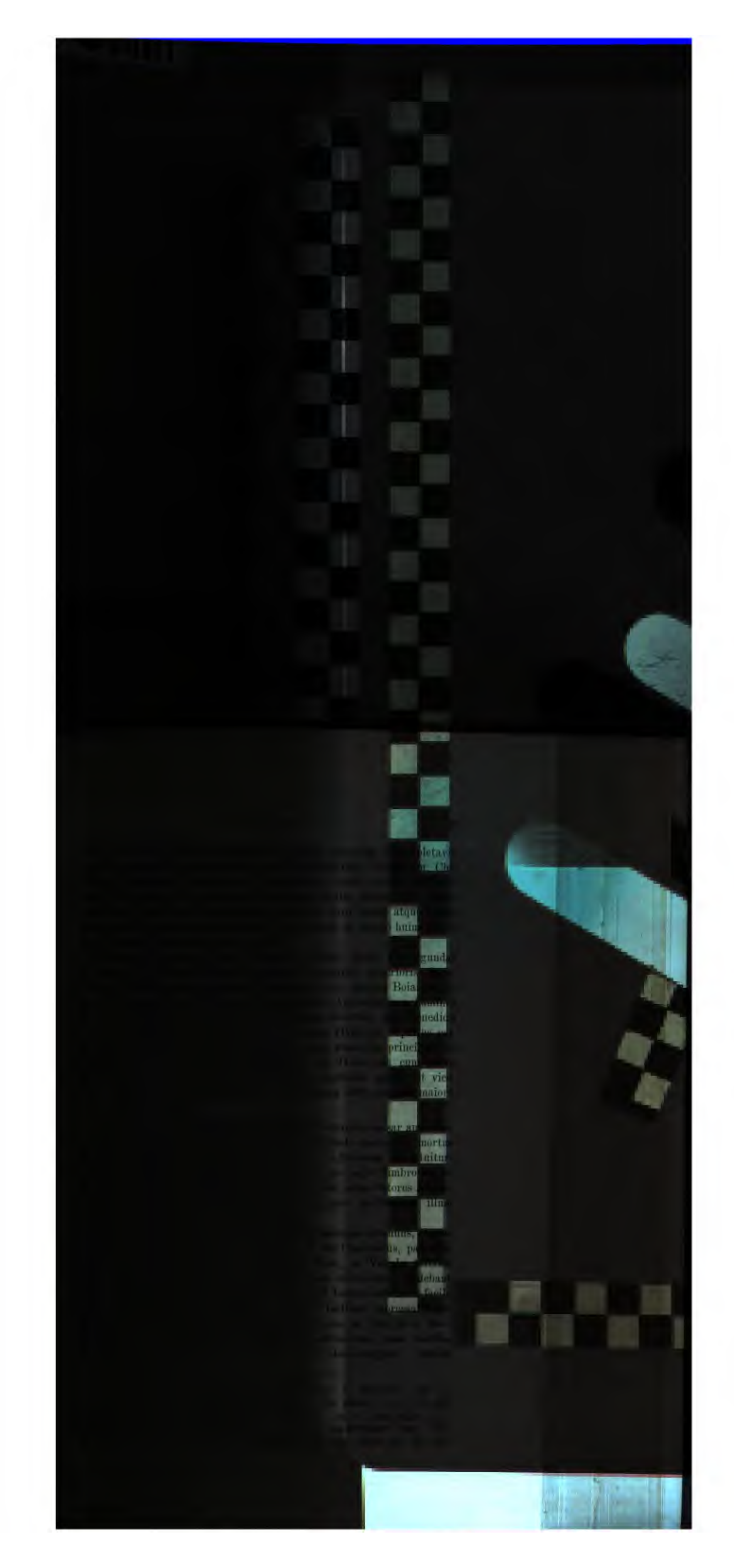

Augustus pacata Italia victor per urbem Romam in Germaniam redit. Reginoburgii, ubi frequens habitabat, mortuo tum Gephardo episcopo Gephardum secundum, Augustanum mystam, cultus vestium curiosiorem, pontificem legit. inde Babobergomum profectus aegrotare coepit. accito concilio consilioque habito Chunradum, filium Honorici, fratris Gregorii quinti pontificis maximi, nepotem Otonis ducis, pronepotem Chunradi, occisi ab Ugris, generi Magni Otonis, maritum Gisalae consobrinae suae, caesarem declarat. deinde decedit tercio idus Iulii anno Christi 1024, imperii 23, aetatis 52. Babobergomi in templo divi Petri sepelitur.

Hac tempestate in Aldaechio inferiore mulier simul enixa est quinque filios. tum quoque Babo ille, qui adhuc canitur, patriae meae Abusinae et Rarae dynasta, ex duabus legitimis uxoribus triginta filios vel (ut fama adhuc est) duos et triginta atque octo filias tulit, educavit totque simul liberos vivos, superstites reliquit, quemadmodum in fastis Veltoburgensium et Iuvavensium lego. fuit autem is Babo filius Babonis Schirorum principis, frater Otonis primi Schirensis satrapae, et procurator divae Chunegundae augustae, praefectus urbis Reginoburgensis; clarus in orbe tum vixit romano. eundem divus Honoricus secundus imperator augustus, tum Reginoburgii habitans, secum venatum (ut mos est Germanorum principum) cum paucis proficisci iussit. Babo sperans se tempus opportunum nactum, quo tantam sobolem principi maximo commendaret, iuvenes iam puberes, scitos admodum et elegantes, cultu quoque et arte ornat, unicuique comitem adiungit, cum tali prolis globo venatum procedit ad imperatorem. ille visa tanta multitudine Babonem accersit sciscitaturque, curnam cum paucis advenire iussus tot equites adduxerit. Babo respondet: ‚cum uno equidem dumtaxat famulo, sanctissime caesar, praesto sum'. ‚qui igitur alii sunt?' inquit augustus. suscipit Babo: ‚en tui', inquit, ‚principum optime, famuli, filii mei, quos tuae maiestati exhibeo, committo, quod bonum, faustum felixque siet, talem electorum iuvenum et fratrum cohortem, in pace decus, in bello praesidium, dono do, ut ingenuam decet sobolem, maxima cura tibi educavi. adolescentes solertes sunt; spero te dignos et utiles reipublicae fore'. gratissimum munus tale iuvenum fratrum examen augusto fuit; singulos adolescentum benigne adpellat, dextra et osculo excipit, filios nuncupat, secum in aula consistere iubet. universos paulatim prae-

2 — sepelitur vgl. l. c. zu 1023 u. 1024 u. Ekkeh. zu 1024. 11 — filios nach Ann. Altah. min. zu 998, M. G. Scr. XX, 774. 16 Weltenburger Nekrolog, M. B. XIII, 477? 31 — praesidium Tac. G. 13.

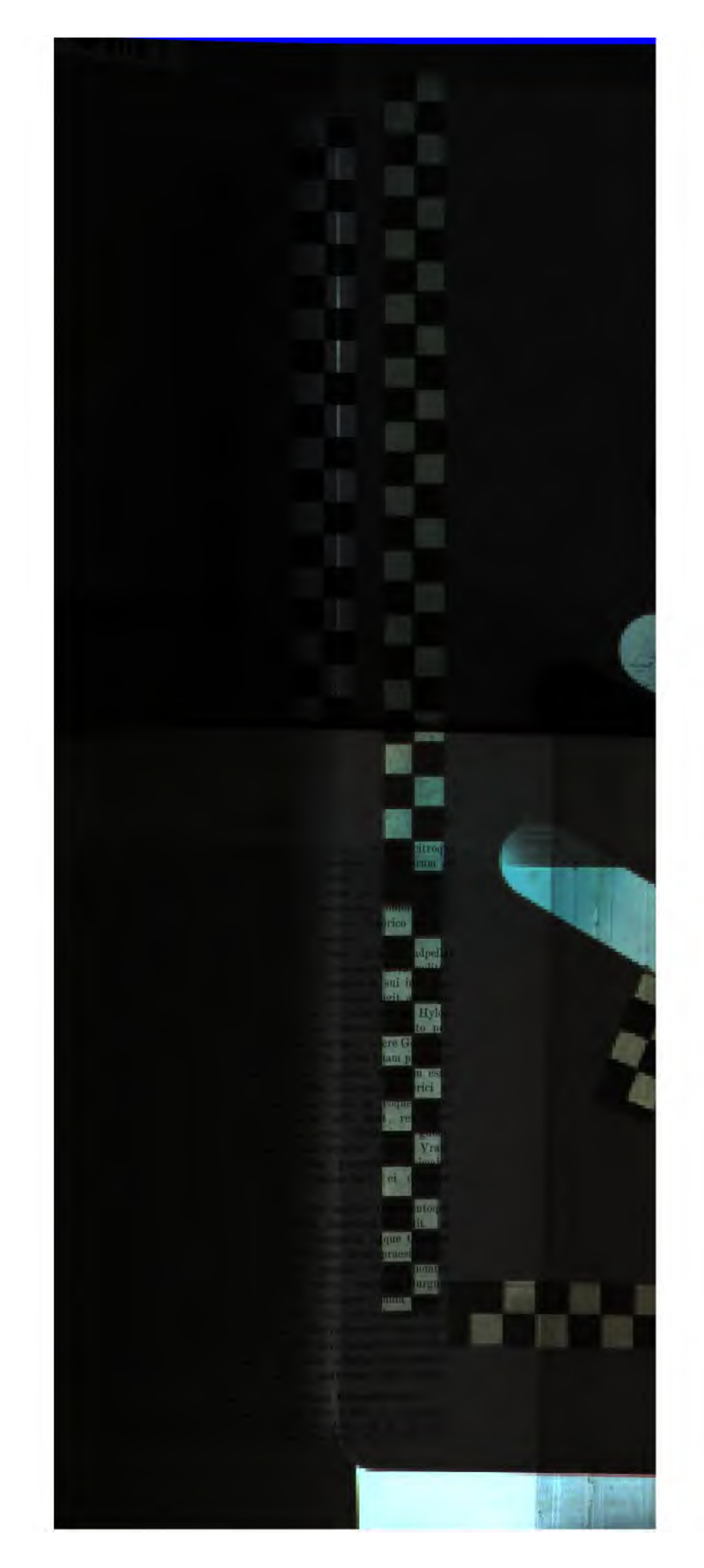

comitantibus Rudolpho Burgundionum rege, avunculo Gisalae uxoris eius, et Canutone Angliorum, Cimbrorum, Danorum, Suionum, Finnorum, Gotorum, Nordovicorum, Scandiae, Scandiaviae, Britaniae potentissimo rege, Romam petit mediusque horum a Ioanne vicesimo pontifice maximo consecratur paschalibus, quos dies victoriae Christi, qua devicta morte superatis inferis revixit, festos solennesque habemus.

Imperator subacta Italia in Germaniae fines redit. Ulmae Suevorum oppido conventum peragit, Arionistum privignum, ducem Sueviae, Veliphonem tercium Ambronum, Landobergomi in Boiaria, Raveburgii et Aldodoryphi in Suevia praefectum, in deditionem accipit et, quod pacem interturbarant, in exilium aliquot annos relegat. posthaec Honoricum filium, regem Boiorum, duodecimum nactum annum caesarem declarat, ad Aquas Graneas paschalibus ab Piligrimo archimysta Agrippinensi inungi iubet. peractoque hoc conventu augustus et caesar in Boiariam Reginoburgium transsitum faciunt; solenne imperii concilium concelebrant. Bruno, frater divi Honorici secundi, episcopus Augustae Rhetorum, flamen augustalis ibi ex vita excessit. adsunt legati Stephani regis Ugrorum et Gisalae uxoris eius, Honorico filio horum regnum Boiariae, quod maiores, atavus, proavus, avus et avunculus tenuissent, iure haereditario a Chunrado repetunt. quod cum negatum foret, bellum imperatori et regi indicunt domosque abeunt. huic conventui interfuisse Babonem illum multitudine prolis inclytum patriae meae dynastam, de quo paulo supra dixi, cum filiis, qui iam Germaniae regiones impleverant, beneficia imperii possidebant, reperio. Theodomarus, filius eius, Leobergensium (arx adhuc est inferioris Boiariae, quam Isara percurrit) et Lungionum (pagus est Charinorum) praefectus in Vindelicia propter Rhodanum amnem Elisopagum atris druidibus tum condit; posthac inde duo millia passuum translatum divi Viti adpellant.

Eadem tempestate Ugri repulsam passi Vianam, Boiariae orientalis oppidum, capiunt. Chunradus arma in Ugriam movet, usque ad Arrhabonem flumen penetrat, cuncta terrarum caede, praeda, incendiis complet, ab ulterioribus Ugris fluminibus et paludibus prohibitus,

Anklänge an Wipo, wie Stendorff vermuthet, als Entlehnungen aus einer Quelle Wipo's, den verlorenen schwäbischen Reichsannalen, aufzufassen. 7 — relegat vgl. Herim. Aug. zu 1027. 12 — excessit vgl. 1. c. zu 1028, 1029; Wipo c. 23; 24? 21 Ungarische Quelle? oder verlorene schwäbische Reichsannalen? 23 vgl. S. 36., Z. 12 fgd. 25 Dietmarus de Lungwe in der Urk. des Klosters St. Veit, M. B. V, 235. 25 Leoberg, Lungau, Elsenbach, St. Veit. 30 — repertis vgl. Ann. Altah. mai. u. Herim. Aug. zu 1030.

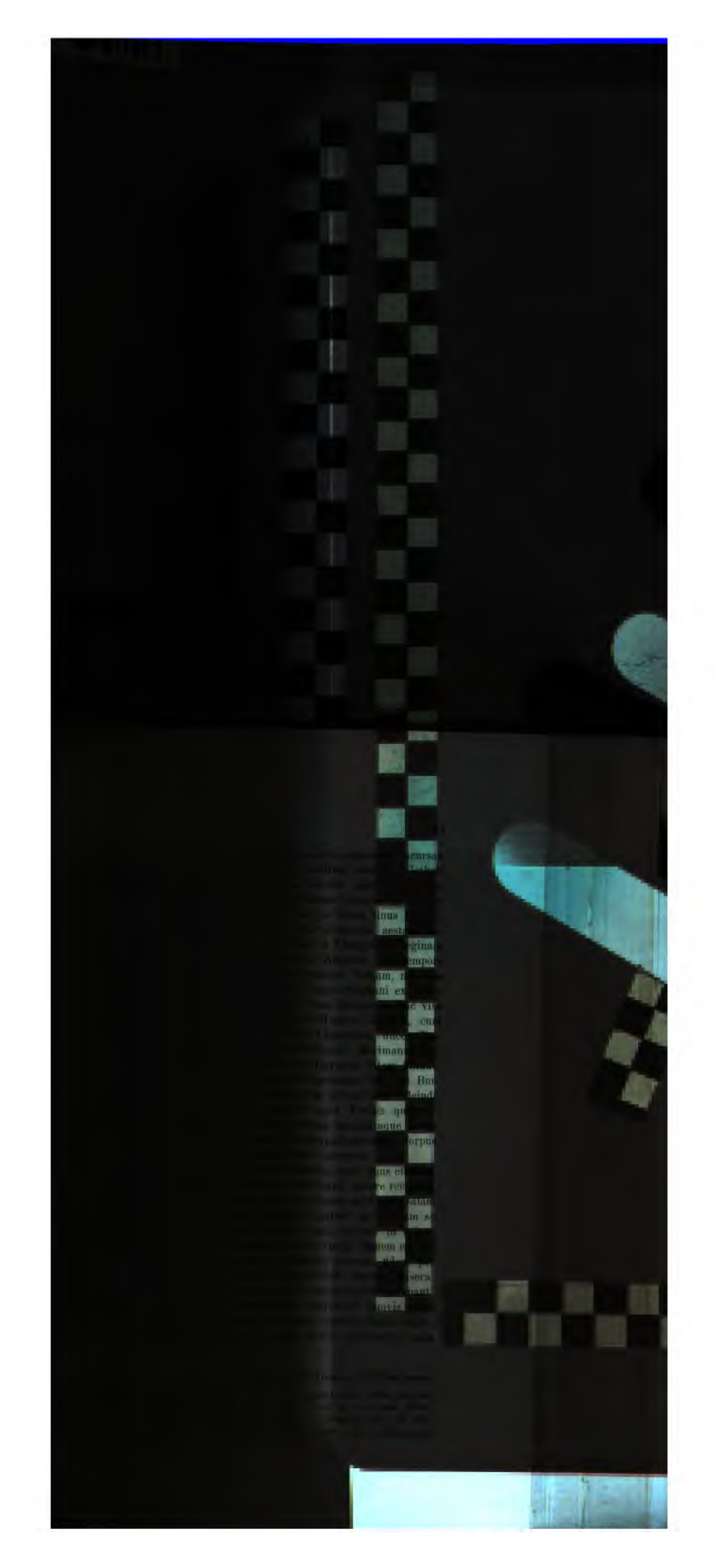

ferro, igne vastat. Oto his malis coactus supplex venit imperataque se facturum de caetero sacramento pollicetur. augustus pacatis Burgundionum Galliciisque rebus Viridoburgium, Franciae primariam urbem, accedit mortuoque Meginardo urbis episcopo Brunonem patruelem suum, filium Chunradi ducis Charinorum et Mathyldae, substituit. atque cum eodem anno Fridericus Mosellanorum dux absque liberis ex hac vita migrasset, eundem ducatum Luthareamque superiorem Gotheloni, inferioris Luthareae praesidi, in tutelam fidemque committit. post Reginoburgium ad conventus agendos petit; ibi fratrem suum Gephardum, vita functo Gephardo secundo urbis episcopo, in demortui locum adlegit in albumque pontificum Reginoburgensium adscribit. hisce confectis Babobergomum se confert, Adaloberonem ducatu Charinorum movet, eidem limiti Chunradum patruelem suum praeficit. Vratizolao mortuo patre suo Hylderico Boiemiam commendat.

Circa eundem temporis tractum, nempe anno Christi servatoris nostri 1038, Herovicus Sabonae Noricorum episcopus, Brixiam, quae inde decem millia passuum distat, migrat; id oppidum moenibus cingit posthac est Brixinensis episcopus, qui antea fuit Sabonensis. eadem tempestate Honoricus rex Boiorum caesarque designatus Chunyldam, filiam Chanutonis Angliorum et Cimbrorum regis, uxorem ducit; nuptiae regio apparatu Neomagi fiunt. in Italia vulgus ignobile conspirat saevitque adversus principes; ea seditione episcopus Astensis interiit. ad hunc tumultum comprimendum imperator in Italiam movet, Veronam, Brixiam, Cremonam, Placentiam, Mediolanum percurrit, inde Ticinum, postea Ravennam se confert. interea Mediolanenses authoribus Placentino, Cremonensi, Vercellensi, Mediolanensi episcopis rebellant. imperator Mediolanum petit, urbem obsidet, capit, diripit, vicos, castella imperata detrectantes solo aequat, exurit, vi ad deditionem cogit. Benedictus nonus pontifex maximus Cremonam ad imperatorem proficiscitur; superiores episcopos augusto obtemperare recusantes velut impios et sceleratos pacis christianae interturbatores devovet, perfidis et imperatori fidem frangentibus male praecatur. illi postremo omnium capti in exiliumque acti sunt. imperator Parmae natales Christi celebrat, totam Italiam, superum inferumque mare, Apuliam, Calabriam, Campaniam, omnis tractus perlustrat.

3 *Am Rande in A:* Bercydiam, Berecynthiam, Berocynthia.

4 — adscribit *vgl. Herim. Aug. zu 1034–1036* 6 atque — committit *Sigeb. zu 1034* 12 — praeficit *Ann. Altah. mai. zu 1035* 20 — fiunt *vgl. Herim. Aug. zu 1036* 22 — perlustrat *vgl. Otton. Fris. chr. 243; Her. Aug. zu 1037 u. 1038.*

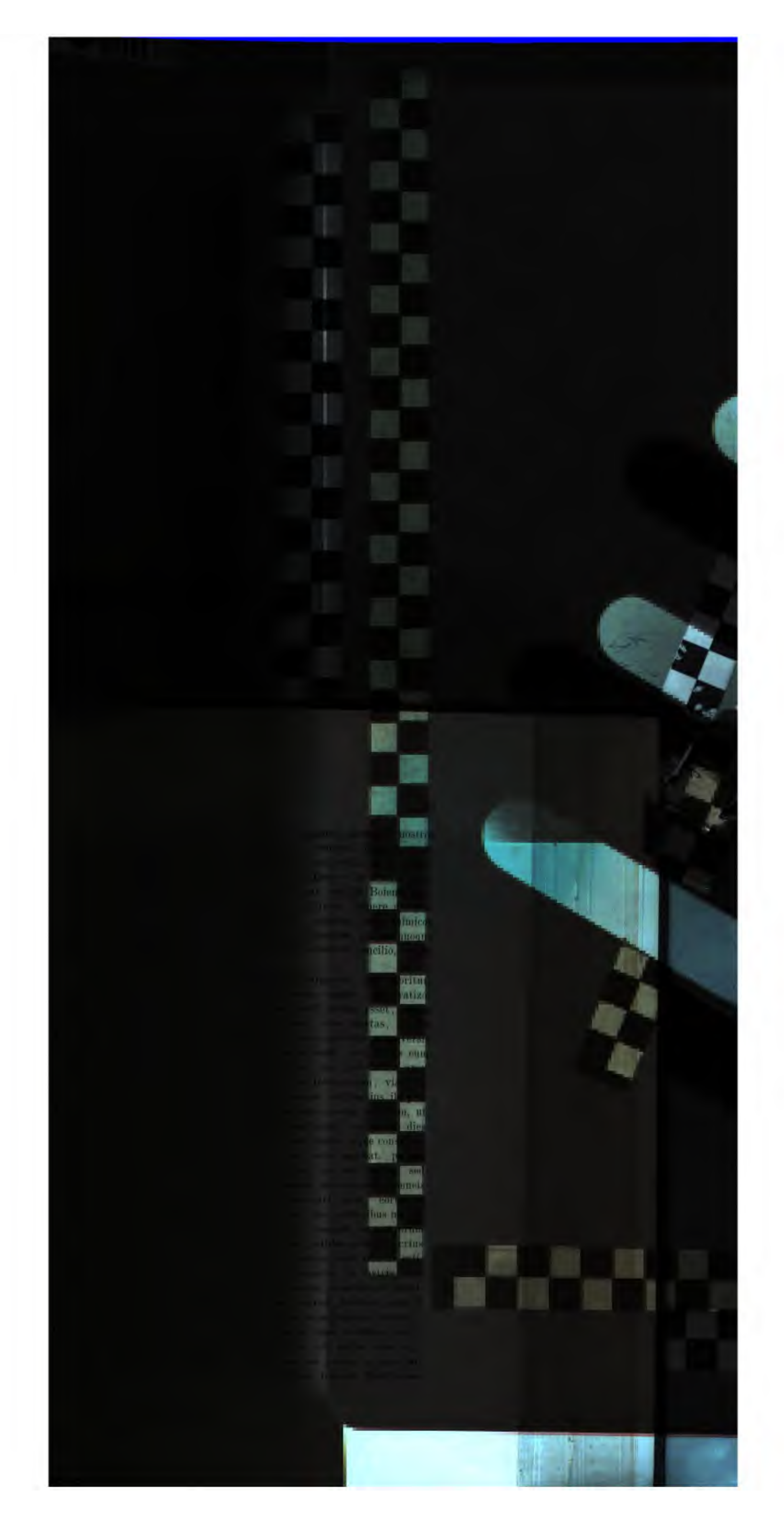

farinae substituit, virgines, uxores alienas stuprat, viciat. non deerat talia perpetranti perniciosa aulicorum adulatio, perpetuum principum malum, quorum opes saepius assentatio quam hostis evertit. atque huiuscemodi omnia maxime consilio Budae fumi venditoris sceleratissimi fiebant. Vratizolaus quoque Boiemiae regulus suasu Petri, fretus 5 eius auxiliaribus copiis, ab imposito resilit iugo, caesaris amiciciae renunciat, tributa pensitare pernegat, Boios amicos caesaris infestat, regem Boiemiae se adpellat.

Rex Boius, caesar designatus, in Boiaria calendis Ianuarii Reginoburgii copias contrahit, in Boiemiam confinem Boiis regionem et 10 genitale quondam solum, adhuc ab ipsis nomen retinens, expeditionem meditatur. Vratizolaus ubi hoc rescivit, ut a tergo discrimen belli averteret, dolo legatos, obsidem filium Spitignaeum Reginoburgium ad caesarem mittit, se in Boiariam evestigio venturum, mandata obedienter facturum pollicetur. credulus his caesar diem illi dicit, Re- 15 ginoburgii hiemat. primo vere Augustam Rhetorum petit, legatis Italorum ius dicit responsaque reddit. Angilaemis deinde paschalibus conventum agit. episcopis Italiae, quos supra in exilium actos commemoravi, gratiam facit, quod errati eos poeniteret, ab exilio revocat templisque restituit. peracto hoc concilio Reginoburgium tendit. cumque 20 Vratizolaus, uti condixerat, praesto non esset, ad conspectumque caesaris, cui nihil secum negocii foret, accedere contemneret, praemittit partem exercitus, delectissimum quemque ad occupanda itinera occulta saltus Hercynei, per quem ad Boiemiam penetrandum erat. nam viam publicam hostis insidebat nostrisque omnem aditum intercludebat. Her- 25 cynia undique in modum cordis cytharaeve Boiemos cingit, quamvis eos pro nativo muro a Boiis separet, quotannis tamen fere invicem, ut quaeque gens evaluit, adhuc praedas agitare solent. nostri per devios tramites anfractusque callium sylvestrium, aviis itineribus Orcynium nemus penetrare contendunt, per confragosa, undique obstrusa 30 itinera feruntur. tandem ad munimentum quoddam, quod firmo praesidio tenebatur, perveniunt. quod dum defatigati de via difficili oppug-

1 non deerat tamen A. 29 Orcinium B.

8 — usque ad sacra S. 10, 2 vgl. Herim. Aug. zu 1039—1041, Ann. Altah. zu 1040, 1041. Ausser diesen aber wussten, wie bereits Steindorff bemerkt, [illegible] a. a. O. 441 flgd. hier zu vergleichen sind, noch noch andere, [illegible] älterer Geschichtswerke hier u. im flgd. zu A.'s Quellen gehört haben. 10 Zeit und Ort gefolgert aus der Urk. K. Heinrichs, M. B. XXIX, a, 30. 29 Wohl gefolgert aus der zu Regensburg am 30. Juli 1040 von K. Heinrich ausgestellten Urkunde, Ried, Cod. dipl. Rat. I, 152.

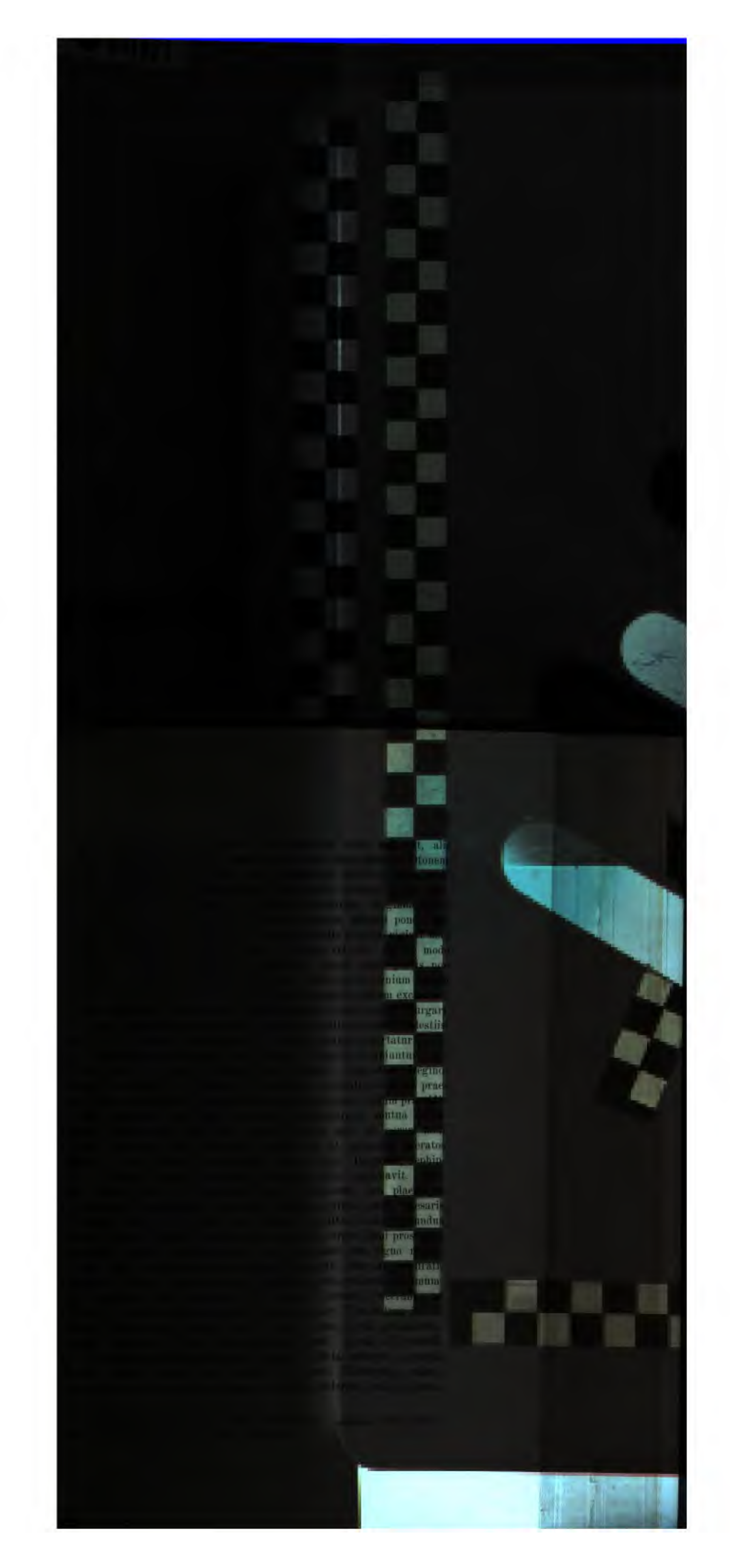

penetravit, ad planiciem et campos Boiemiae, incolomi milite, nemine resistente evasit hostiumque statione conspecta, strenue armati a tergo se ostendunt nihil metuentibus. quorum pauci, qui congredi ausi erant, caesi sunt, alii caedunt, ad suos recurrunt, integros quoque, anteaquam discrimen experirentur, in fugam avertunt. fremitu deinde in castra nostrorum inlato, ipsi a fronte ingruunt iterque diversum ingressi, alium terrorem Boiemis inferunt. totis trepidatur hostium castris, Boiemi undique caesarianorum armis fulgentibus ancipiti malo oppressi, undique circumventi, caesi, fugati, victoriam nostris concedunt. neque tamen populus teutonicus laetam aut incruentam victoriam adeptus est; ignaviam necessitas acuerat et desperatio spei causa fuerat.

Caesariani superatis hostibus coniungunt copias; universam Boiemiam per duos et quadraginta continenter dies ferro, igne depopulantur, agros urunt, vicos incendunt, cuncta luctu, caede, incendiis complent, ingenti vi armatorum et frumenti captivorumque numero potiuntur; quippe hostes per occultos tramites, ne quid abscondere possent, anteveneraut. regulus Boiemiae Pragae se continebat. inter haec Litovalda, filius Alberti Austriaci limitis praefecti, cum Boiorum orientalium multitudine urbem in confinio Boiariae Boiemiaeque patri suo dolo praereptam obsidet, vi expugnat, filium praesidis capit, in vincula coniicit, captivum secum abducit, maximum pecudum hominumque numerum abigit. caeteri Boii, accolae Hercyniae sylvae successu horum erecti et ipsi per Orcynium nemus in Boiemiam irrumpunt, ingenti captivorum, pecorum, iumentorum abacta, onusti et ditati praeda incolomes domos revertuntur.

Boiemi tot cladibus perdomiti, anxii miserantesque fortunas suas, sibi liberisque et genti Boiemorum providere constituunt. ubi omnibus praeliis sese victos, agrum vastatum, multos mortaleis captos, occisos, regni opes comminutas esse vident, Severum Pragensem episcopum aliosque proceres, suscepta legatione ad caesarem proficisci mandant supplices, qui bellum iramque depraecarentur, ad clementiam provocarent, misericordiam caesaris implorarent ac sine ulla pactione se regnumque in illius fidem traderent, liberos nobilissimi cuiusque, quos caesar imperaret, obsides ultro offerrent iurarentque se imperata facturos, perpetuo in potestate caesarum fore et ducem suum, nisi pareret, captivum adducturos.

Interea Vratizolaus, ubi, quae agebantur, ex nunciis accepit, diffidens rebus suis, tum demum veram deditionem, quam ante simularat, conatur; consilia et insidias suorum antevenit, legatos cum suppliciis ad

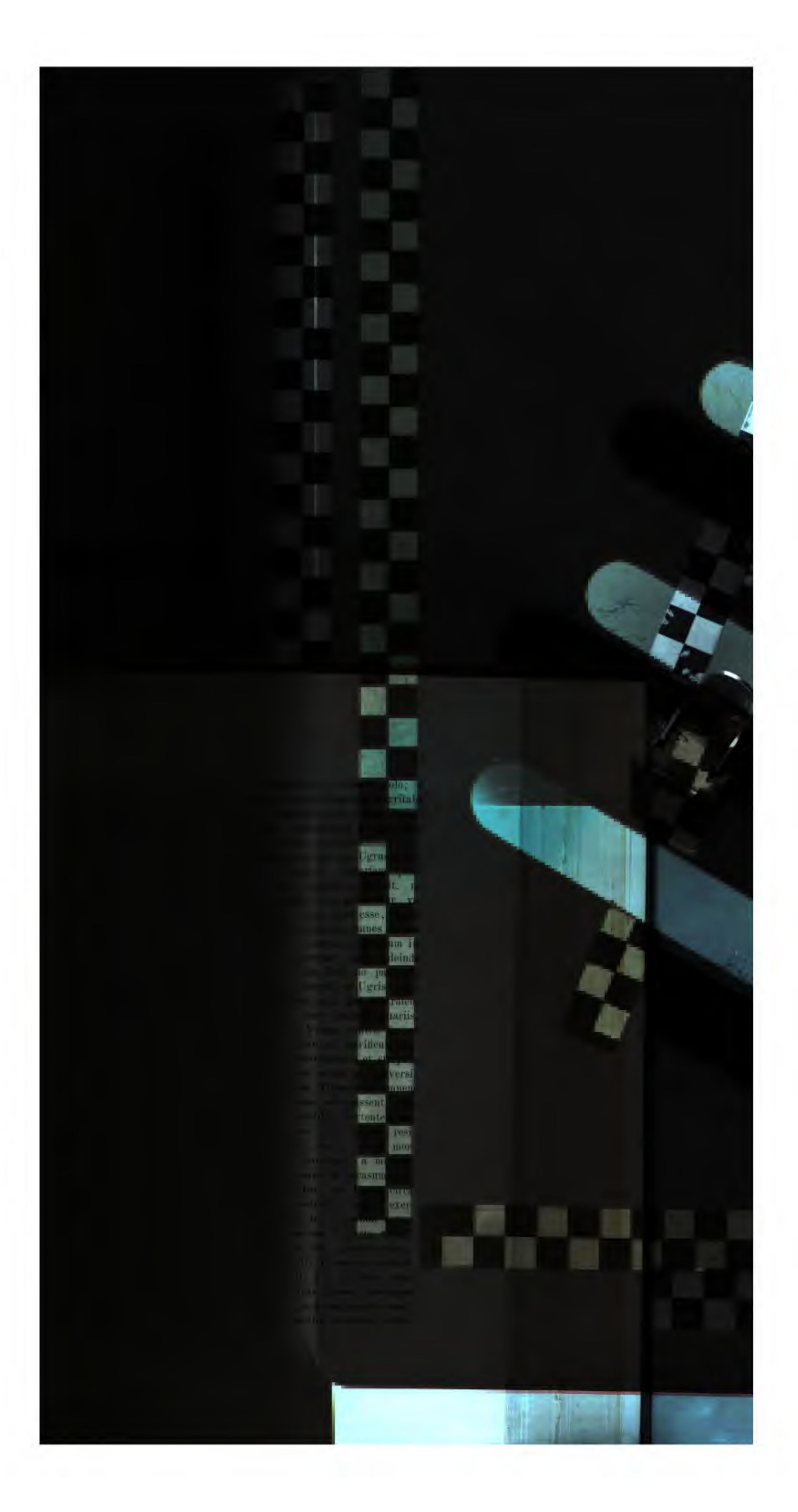
iumenta oppresserunt et obruerunt. voragines ingentes concursu torrentium cavatae itinera ruperunt, eluvies vineas nudavit demolitaque est usque ad saxa.

Dum talia fiunt in Boiemia atque Boiaria, in Ungaria saepius Petrus admonitus a proceribus resipiscere recusat, ad sanitatem redire contemnit. Ugri igitur autoribus Phiscone, Stoizolao et Pezilone, gentis optimatibus, coniurant, regem adeunt, Budam, intimum Petri, tantorum flagitiorum consultorem, ad necem deposcunt. atque dum is ad regis fidem confugit, regis opem implorat, vi abstractus in frusta minutatim conciditur, duobus filiis eius oculi eruuntur. Petrus tum tumultu istoc, tum conscientia scelerum perterritus, ratus se ubique terrarum tutiorem quam apud suos fore, ad Boios confines Ugris quamquam sibi infestos, quod Boiemis suppetias tulisset, cum paucis aufugit benigneque ab Alberto orientalis limitis duce acceptus Reginoburgium ad caesarem deducitur. verum primum sicuti reipublicae hostis non solum aditu prohibitus, sed in vincula quoque coniectus est. adnitente tamen Alberto, cui soror illius nupta erat, et plaerisque aulicis faventibus miserantibusque regiam calamitatem in conspectum Honorici admittitur moxque principis pedibus flens procumbit, fortunam deplorat suam, veniam delicti, simul vitam praecatur. caesar memor rerum humanarum inopi gratiam facit, eundem bono animo esse iubet, auxilium pollicetur.

Ugri, ubi aufugisse Petrum viderunt, Ovonem quendam (hunc alii Abantem, alii Obonem vocant) regem salutant, Vissebургii, quam Albam regiam Latini nuncupant, uti mos gentis est, solenni ritu renunciant omniaque acta Petri rescindunt. caeterum Honoricus inter haec, perdomita Boiemia, Burgundiam petit, ius reddit; inde Argentoratum ad hiberna concedit; eo frequentes proceres imperii coeunt. Ovo quoque, cum audisset Petrum ad caesarem profugisse ab eoque receptum esse, legatos illo ad explorandam erga se voluntatem regis teutonici proficisci iubet illique admissi satis proterve superba legatione defunguntur. 'domine', inquiunt, 'Ovo rex noster, tecum ne bellum an pacem habiturus sit, sciscitatur. ambae conditiones in te sitae sunt, utramvis acceperis, a te certior fieri postulat'. admodum paucis caesar hisce respondet: 'id ipsum, quod percontamini, penes vos et in arbitrio vestro est. non adeo arma nisi lacessitus capere, quoad per hostes

31 proterva B.

4 — suscepit. S. 48, 21 vgl. Ann. Altah. zu 1041. 1042; Herim. Aug. zu denselben Jahren.

raptim conlecto equite, superis vocantibus, Ugros, qui se diviserant, praedae intentos, palantes ac ovantes carptim invadunt, caedunt, proterunt; captivi, viri, foeminae, pueri, puellae, ubi nostrum agmen agnovere, et ipsi resistunt, lanceis, cultris, sudibus, sagittis, lapidibus, luto, furcis, telis, missilibus, digitis, quicquid ira subministrabat, Ugros adpetunt, incessunt nec in hostem grassari desinunt, donec ea pars ad internecionem deleta, omnis excussa praeda, omnes captivi liberati sunt. dumque victores gratias deo optimo maximo agunt habentque, alia manus hostium, quae in insidiis hactenus delituerat, demum prodit. quos ubi nostri, licet fessi, post tergum vident, superos, caeleste auxilium vocant, fortiter irruenteis Ugros excipiunt; duces nostri in confertissimos hostes incurrunt, aciem perrumpunt, ordines turbant, Ugros propellant, in fugam coniiciunt; fugienteis ad Marum amnem persequuntur, in flumen praecipites agunt et submergunt; perpaucos hostium fuga servavit. dux Ugrus equo flumen tranat regique suo exhibitus ob rem male gestam ducatu movetur oculisque privatur.

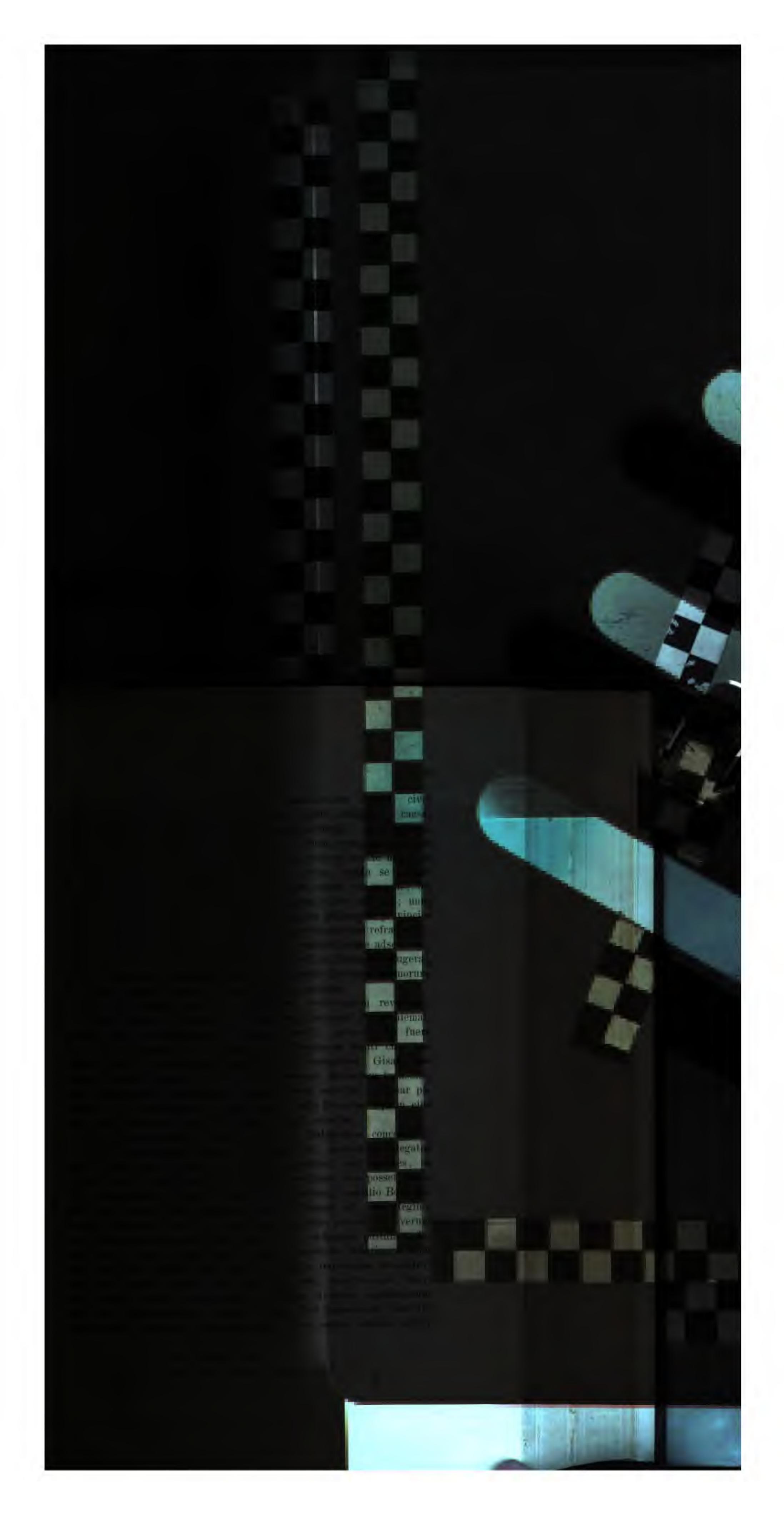
Qui Charinos invaserant, a Godefrido eius limitis praefecto, a Veliphonis ducis et Lycatiorum Boiariae dynastae copiis, iuxta Petanionem urbem Noricorum caesi, prostrati sunt perpaucis fuga elapsis; praeda, captivi omnes recepti.

Cap. 7. Hisce diebus, nimirum in quinquagesima, caesar Basiliae summum Boiariae principatum in tutelam Honorico nepoti ex fratre Honorico divae Chunegundae augustae, ex Luthanea Mosellana oriundo, committit. paschalibus in Colonia Agrippinensi conventus agit; frequenti pontificum, sacerdotum, tetrarcharum, satrapum senatu, bellum Ovoni, expeditionem ungaricam indicit. posthaec quinquagenalibus Viridoburgium se confert. Brunonem urbis episcopum, cognatum suum, cum viris et foeminis ad Vilelmium, Narbonensis provinciae praefectum, legat, eius filiam Hagnam uxorem sibi expetit.

Interim contractis copiis in Boiariam adversus Ugros transsitum facit, 5. idus Augusti apud Aldaechios inferiores fuit. consilio Vratizolai reguli Boiemorum (quod australe latus paludibus, sylvis, amnibus septum erat; incolas omneis Ovo vicis incensis trans Arrhabonem transtulerat) aquilonarem Ungariam (nam eam Danubius interfluit) ter-

28 Brunonem *B* 34 omnes *B*

20 *Die Ortsangabe mit einer ungarischen Quelle; vgl. Steindorff, Heinrich III., II, 449* 22 — revertitur *vgl. Ann. Altah. zu 1042* 29 *Zu Narbonensis vgl. Steindorff a. a. O. 448* 30 Agnes *Herim. Aug. zu 1043*

supplex petit, partem regni ab hostiis et fontibus Mari fluminis ad fines Charionum, et quicquid intra amnes Litham Phischamque continetur, quae pars quondam divo Stephano amiciciae causa tradita erat, caesari reddit; insuper se quadringenta auri talenta teutonica, totidem serica pallia multae nomine tributurum et tanto auri pondere damnum a se datam conpensaturum, captivos omneis, Gisalae reginae quaecunque Petrus ademerit, restituturum pollicetur. Pezilonem ducem cum septem aliis optimatibus, in quos animadvertendi more maiorum, si pactis non staret et postridie calendas Decembris verba promissa factis non conprobaret, ius foret, obsidem tradit. unum postremo orat, ut timori suo concedatur, ne in conspectum caesaris venire cogatur. caesar consilio habito conditiones accipit, Honoricum ducem Boiorum et Vratizolaum Boiemiae rectorem ad Ovonem concedere iubet, coram quibus praeeunte sacrificulo, Ovo sacramentum dicit, pacta iureiurandi religione sancit.

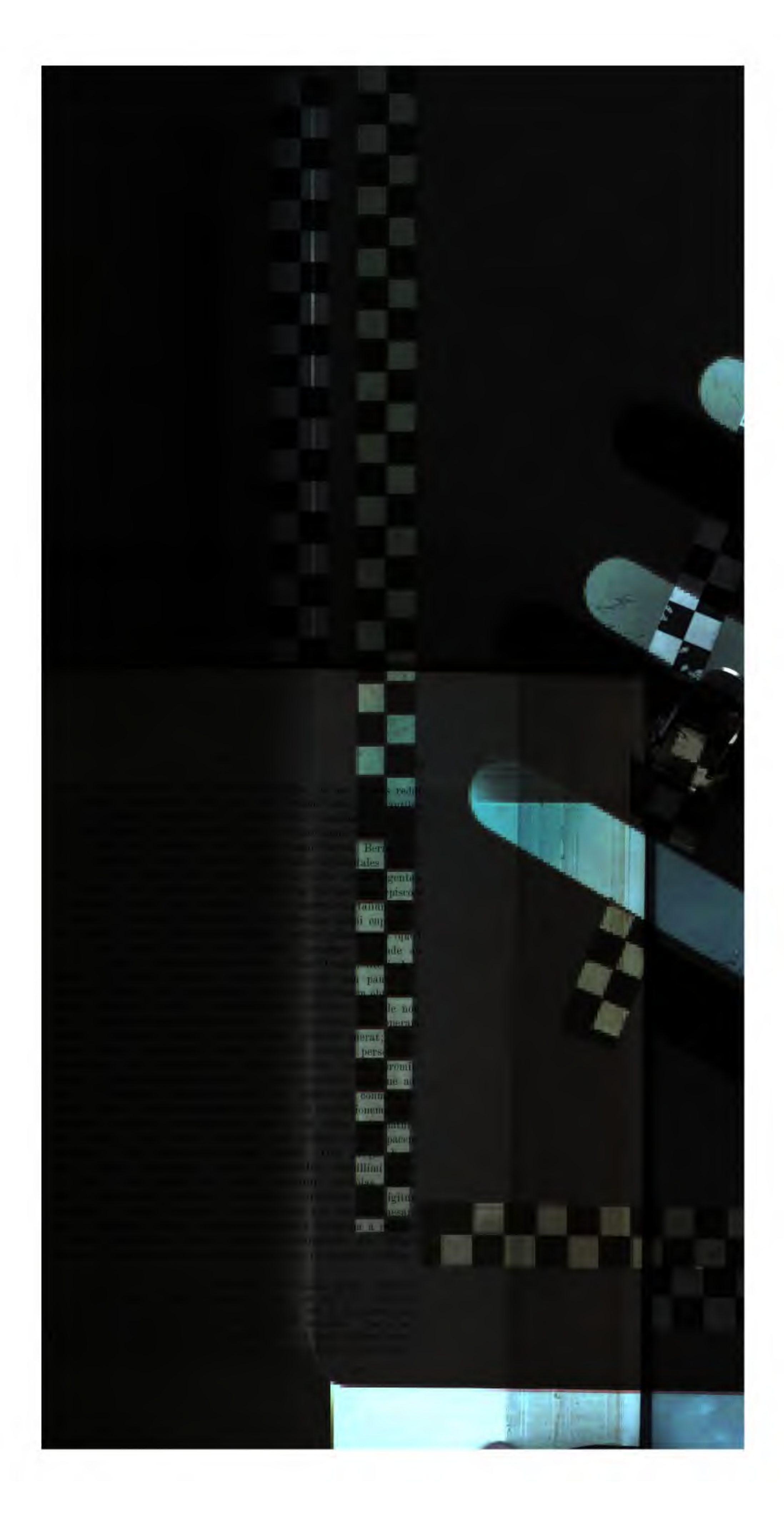
Hisce confectis caesar, regione recepta eaque in fidem Alberto eiusque filio Litovaldae conmissa, in Sueviam se confert. Constantiae conventum ecclesiasticum agit, pacem more Germanorum perpetuo sancit edicto. inde Vesontionem urbem Burgundiae Sequanorumque petit, obviam sponsae procedit; eam Mogonciacum deducit; ibi de ea superos consuli reginamque adpellari iubet. deinde nuptias Angilacinis imperatorio apparatu facit. interfuere frequentes pontifices, episcopi, duces, tetrarchae, dynastae, cives Italiae, Germaniae, Galliae. et ne hoc (ut se habent res humanae) perpetuum ac solidum foret gaudium, Litovalda Austriacus adolescens, fulmen belli terrorque Ugrorum, fato concedit; sepelitur Treveris a Poppone archiepiscopo patruo.

Caesar confectis nuptiis Augustam Treverum in hiberna concedit, primo vere, nempe paschalibus Neomagum se confert. Gothelo utriusque praeses Luthareae ex vita excesserat. filii eius Gothelo et Godofridus de regno certabant. dum adhuc viveret, inferiorem Luthaream consensu caesaris Godofrido tradiderat; ipse Mosellanum ducatum, quoad vixit, retinuit, quem caesar alteri eius filio in tutelam committere destinarat. at Godofridus refragabatur, principatum fratri invidebat, utrumque ambibat. utrinque diu disceptatum est nec res iniquitate hominum ad ocium et quietem deduci tum a caesare potuit.

Interea loci Ovo tanto periculo metuque liberatus, partem quidem regni, quam commemoravi et, ut dixi, iam Honorico reddiderat, verum

6 omnes B 21 appellari A

27 — capite loit S. 55, Z. 31 vgl. bes. Ann. Altah. zu 1044, Herim. Aug. zum selben Jahre.

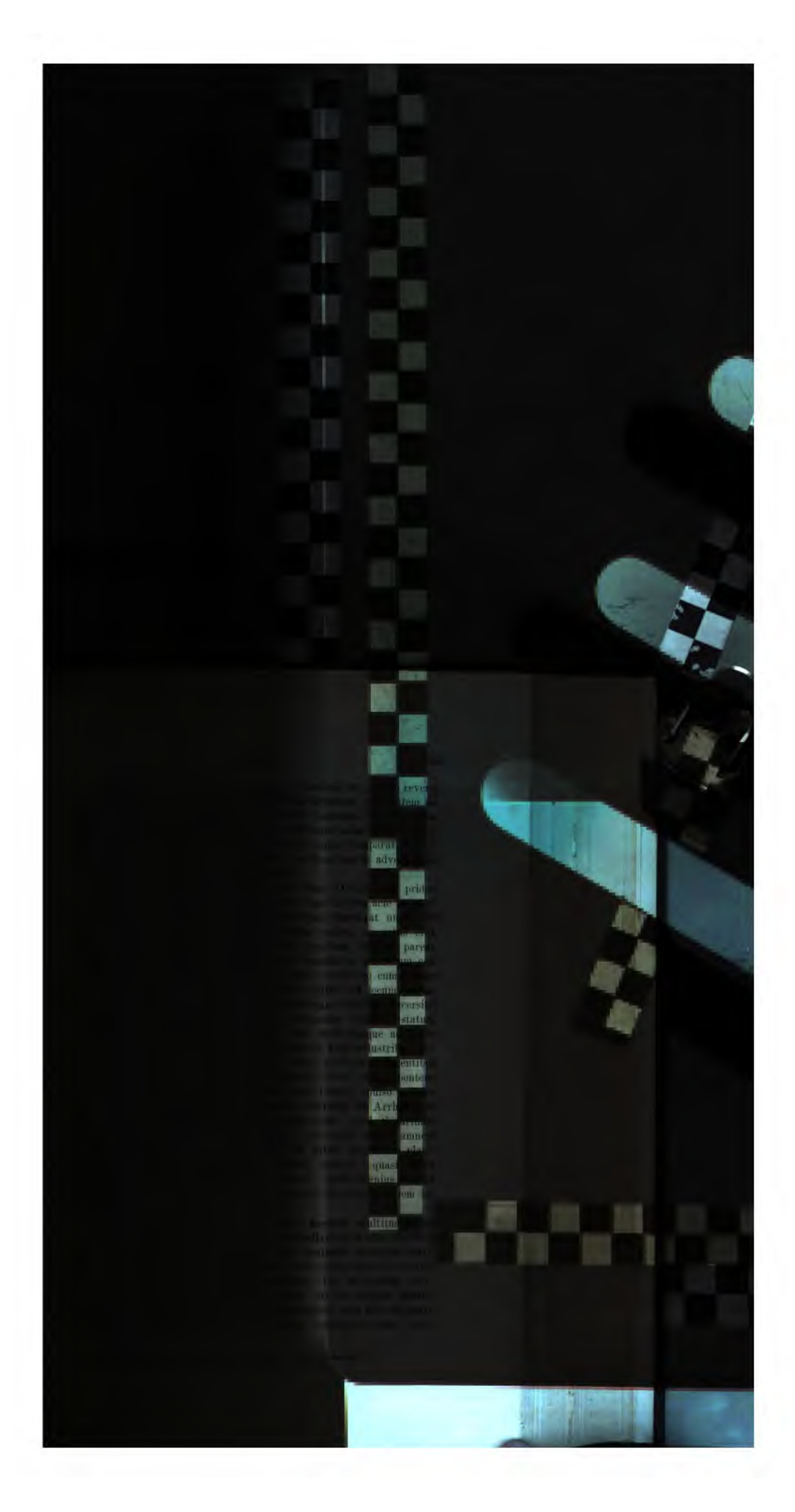
capere nititur. porro Lorico sociique fugam capessunt, ad caesarem evadunt, orbis terrarum domini opem implorant. Ovonis crudelitatem, perfidiam, scelera proponunt. Petri amiciciam ambiunt, cum eo in gratiam rediguntur; caesarem deinde cohortantur, ut Petrum restituat, ab Ovone perfido poenas expetat.

Caesar ab hisce persuasus, ut Ovonem arte sua tentaret, huius remedii re dissimulata in Boiariam cum paucis pergit, duntaxat Boiis atque Boiemis comcomitatus, quasi limitem Boiariae austriacum lustraturus pactamque pecuniam absque bello exacturus potiusque iure quam armis disceptaturus, Boios orientales petit. Ovo, ut vafer erat, Zudinichonem ducem suum cum Nanone a secretis et plaerisque aliis primoribus, qui vires et animum caesaris explorarent, cum auri maximo pondere ad Honoricum legat; inopiam et paupertatem excusat, tantam pecuniae summam superiore anno non tam cito cogi potuisse proponit, Loriconem et transfugas iure gentium repetit; eosdem mendaciorum loquacissimos, praedones atque latrones, authores turbarum, discordiae, belli, tumultus esse aperit primosque, qui Petrum expulerint, Ugros adversus caesarem concitarint, fuisse narrat. postulat denique in conloquium se admitti. caesar acceptis muneribus Ovonem dolo suo adgreditur, legatos benigne adpellat, verbis pacem nunciat, caeterum re bellum asperrimum parat.

Ovo rursus impensius supplices legatos speculandi gratia ad caesarem mittit, pacem orat, se suam liberorumque vitam, omnia caesari dediturum; velle se cum eo de his rebus, quae inter eos coeptae neque perfectae essent, agere simulat; uti conloquio diem constitueret, petit. sed tercio Honorico iam antea experimentis cognitum erat, Ovonem infidum, genus Ugrorum ingenio mobili, novarum rerum avidum, seditiosum, discordiosumque esse. itaque, quae postulabantur, neque abnuere neque polliceri coepit et inter eas moras promissa, retentis secum legatis Ungaricis expectat. dumque Boiemi atque Boii convenissent, hisce se subsequi iussis, quasi venandi causa Hunnotargium se conferi, ibi septem dies commoratur. nemo omnium adparet neque Ovo, ut pollicitus erat, praesto fuit; tantum abfuit, ut promissa compleret. caesar Pezilinum, quem, sicuti supra retuli, obsidem acceperat, Nanonemque scribam Ovonis hactenus secum retentum

25 perfecte A u. B

9 pactamque — exacturus vgl. die Erörterung Steindorffs a. a. O. II, 444, der diese Wendung u. a. zu dem Schlusse verwerthet, dass A. ein vollständigeres Exemplar der Ann. Altah. mai. vorlag als uns. 24 velle — constitueret vgl. Caes. b. Gall. I, 47. 34 Vgl. S. 30, Z. 7.

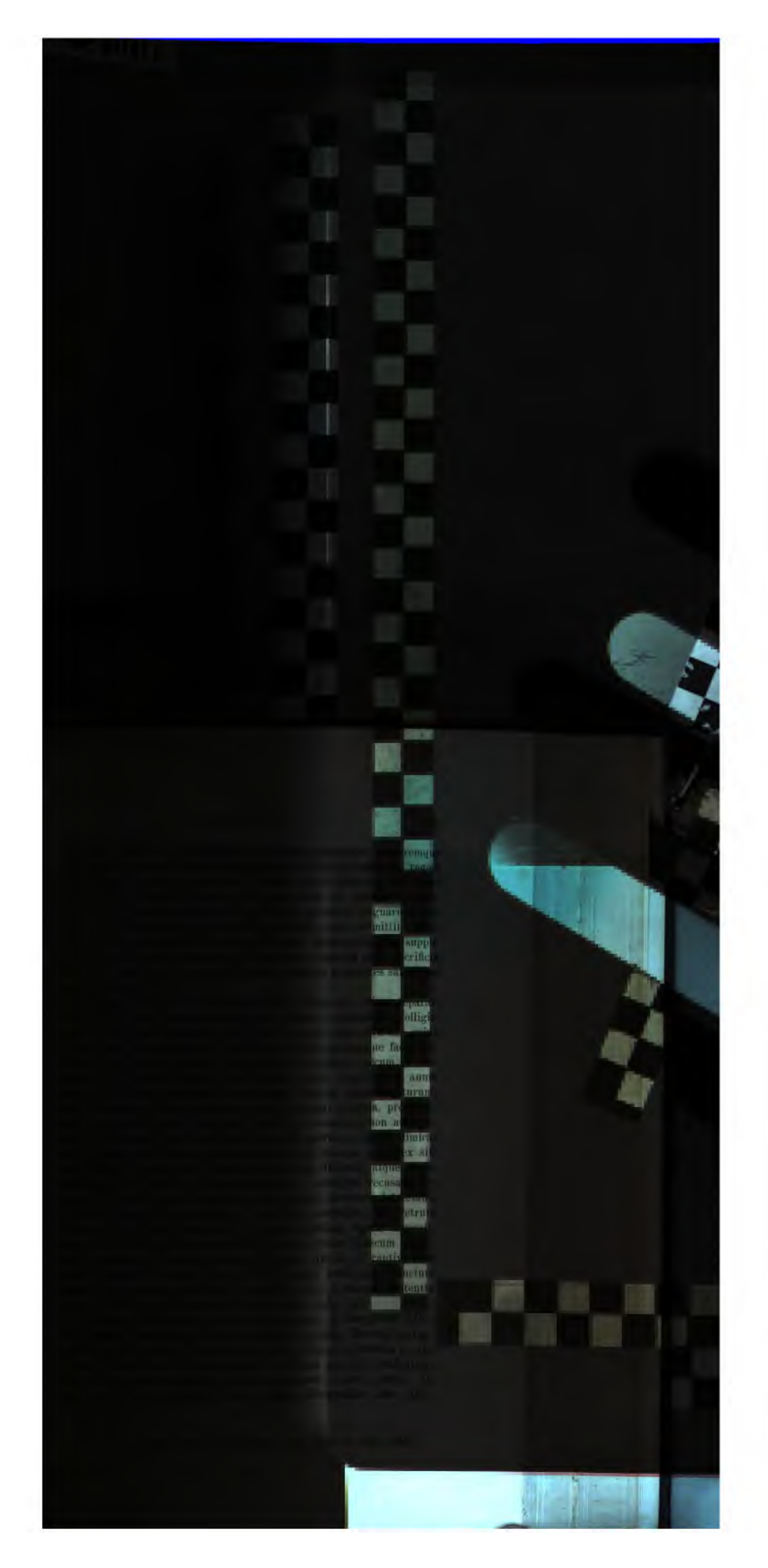
ventus excitato pulvere ora, oculos hostium opplet. deinceps turbo, quo nihil vehementius, cum ingenti fragore erumpit, proximos quosque Ugrorum prosternens, contactos amburens, pariter et consternens; largum quoque posthac imbrem procellae excudunt; ingens adversus aestum pulveremque praecipue fugienteis persequentibus auxilium. nam ea loca plana, omnino sicca, adusta, proinde pulverulenta sunt; quibus etiam nostro aevo illac iter est, adversus vim pulveris specillis ocularii̇s thecisque vitreis uti solent. caesar caelesti beneficio (ita nostri, quos intactos ea tempestas praeteribat, interpraetabantur) animatus, Ugros divina ira attonitos, metu perculsos invadit, caedit, sternit, terga vertere cogit. Ovo postquam suos partim fusos, partim fugam capessere seque cum paucis relictum videt, et ipse fortunae caedit. nostri fugienteis more pecudum inultos trucidant, triginta millia passuum insequuntur; sacrificuli, episcopi capti, hasta regia aurata reperta. Nano scriba interceptus est, in cuius crumenula a zona serica pendente epistola Berinulphi et Machthuni inventa et a plaerisque lecta caesari tandem offertur. quam cum ipse legisset, Berinulphum et Machthunum fidei, quam violarant, meritas poenas solvere crucifigique imperat. deinde castra facit receptuique canit.

Boii atque Boiemi, ubi satiati caede sunt, ad castra revertuntur eodemque in loco caesar laneis duntaxat indutus, item caeteri milites equitesque corpora in solum proiciunt, signum caeleste adorant, Christo domino deoque nostro grates agunt, honorem habent. et quoniam tam laeta atque incruenta victoria contigit (quippe centum duntaxat ac octo desideravit) oblivionem omnium rerum, more christiano decernit quicquid hactenus adversus se a quocunque peccatum sit, abolendum censet; omnibus inimicis, qui poenas meruere, ignoscit. ingens haec victoria fuit, anno salutis 1044 quarto nonas Iulii isque dies in fastos relatus, adhuc festus est, quem vulgus superstitiosum inter atros computat. sed confecto praelio, tum vero cerneres homines, equos, sagittas, arcus, hastas, enses, testeis, iacula, tela, caetera instrumenta militiae humi passim strata iacere.

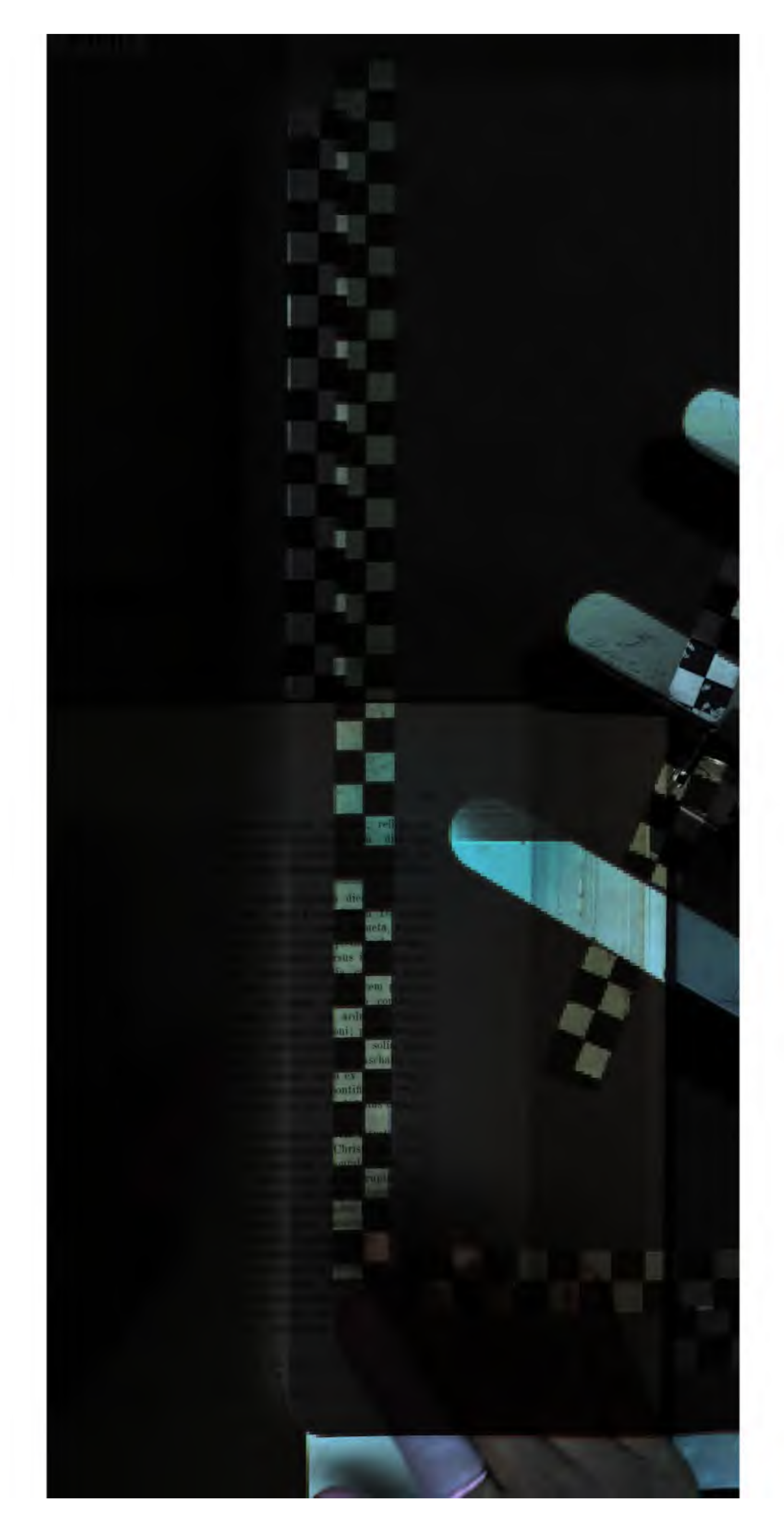
Caesar ob foetorem cadaverum triduo diverso itinere exercitum victorem circumduxit Albamque regiam, Ungariae caput sedemque regni (quamobrem Teutones Stulovisseburgium vocant) cum victricibus signis intrat. certatim episcopi, proceres, cives populusque Ugrorum ad

16 Machuni A.

29 *Doch wohl eher als Tag des hl. Ulrich als wegen der Erinnerung an den Ungarnsieg.*

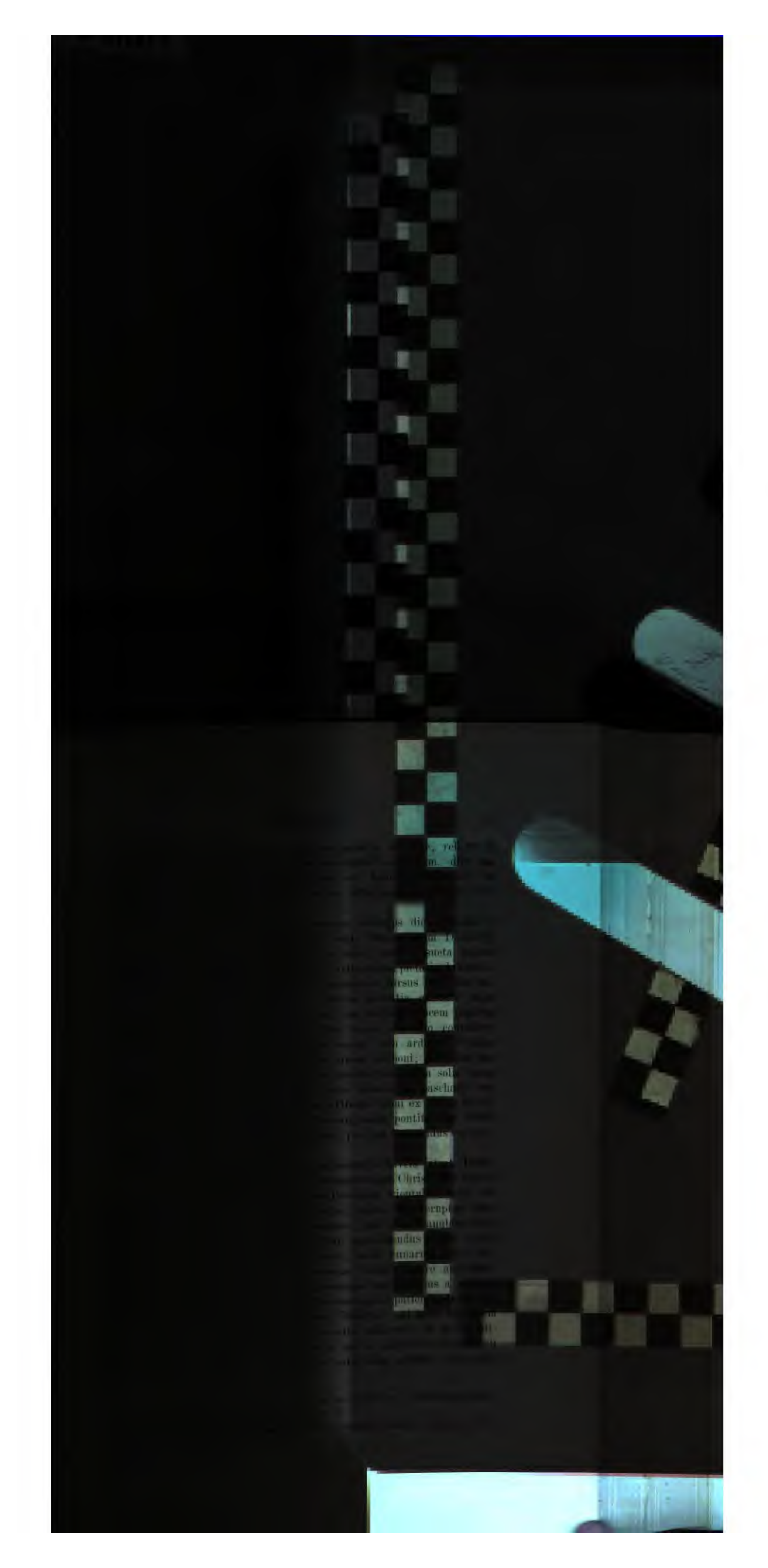

Soloduri in gratiam cum Reginoldo et Geroldo primoribus Burgundionum redit. ubi haec Godofridus accepit, rursus praesidibus, nunciis, muneribus caesarem fatigat, utrumque ducatum ambire non cessat; si modo principatibus ambobus potiatur, quidvis oneris imponatur, oboedienter se laturum promittit. ,quae quidem adversum nos', caesar respondet, ,hactenus Godofridus commisit, ut in Pannonia decrevimus, scivimus, facile condonamus; cum vero contra ius fasque iniqua adpetere pergat, adversus vinculum fraternae charitatis, citra omnem rationem pietatis ac sanguinis germano haereditatem praeripere studeat, ego, cui summum honorem et maximum negocium supremus caeli imperator imposuit, inauditum hactenus flagitium, ne dicam parricidium, procul a Germania imperioque nostro avertam. etenim viva lex et iusticiae sum vindex atque adsertor. dabo equidem operam pro virili, omnes nervos intendam, ne huiuscemodi scelus impune abeat.'

Godofridus bis iam repulsam passus, cum rege Carolìorum, quos occidentales Francos dicunt, foedus facit. cives deinde, triennio adversus quemvis se ducem secuturos, iurare adigit clamque res novas molitur.

Posteaquam id caesari nunciatum est, conventum principum cogit, magna frequentia eius ordinis Godofridum accersit, qui, quod, quae moliebatur clam adhuc esse opinaretur, apparet interrogatusque de foedere et coniuratione, primo fingebat, alia dissimulabat. post ubi dissimulantem testes introducti consciique coarguunt, senatus procerum decrevit, uti abdicatus inferiore Lutharea Godofridus filium obsidem daret in liberaque custodia haberetur. itaque dum utrique principatui inhiat, ab utroque excidit. attamen non longo post tempore, cum pedibus caesaris accideret, veniam praecaretur, ipse quidem dimissus est, verum filius eius pro obside retentus, paucis post diebus ex hac vita migrat. Godofridus itaque iam liberis orbus et egentissimus, cui neque sua chara, quippe quae nulla erant, a caesare deficit, arma sumit, de integro bellum renovat, Luthaream, unde amotus fuerat, vi recuperare conatur. praesides inferioris Germaniae, praefectos, cives, agricolas, sacerdotes, fidos Henrico, pariter lacessere, opprimere, vastare non desinit. caesar in Augusta Nemetum hiemat, expeditionem adversus Godofridum indicit. Ianuario ex hibernis progreditur, inferiorem Germaniam et Brabantiam et finitima loca cum exercitu intrat, Beggalaemum castellum, munimenta Godofridi expugnat. solo

3) *Beggelinheim bei Herm. Aug. zu 1044, meist auf Bechelheim im Nahethale gedeutet.*

supplex petit, partem regni ab hostiis et fontibus Mari fluminis ad fines Charionum, et quicquid intra amnes Litham Phischamque continetur, quae pars quondam divo Stephano amiciciae causa tradita erat, caesari reddit; insuper se quadringenta auri talenta teutonica, totidem serica pallia mulctae nomine tributurum et tanto auri pondere damnum a se datum conpensaturum, captivos onneis, Gisalae reginae quaecunque Petrus ademerit, restituturum pollicetur. Pezilonem ducem cum septem aliis optimatibus, in quos animadvertendi more maiorum, si pactis non staret et postridie calendas Decembris verba promissa factis non conprobaret, ius foret, obsidem tradit. unum postremo orat, ut timori suo concedatur, ne in conspectum caesaris venire cogatur. caesar consilio habito conditiones accipit, Honoricum ducem Boiorum et Vratizolaum Boiemiae rectorem ad Ovonem concedere iubet, coram quibus praeeunte sacrificulo, Ovo sacramentum dicit, parta iureiurandi religione sancit.

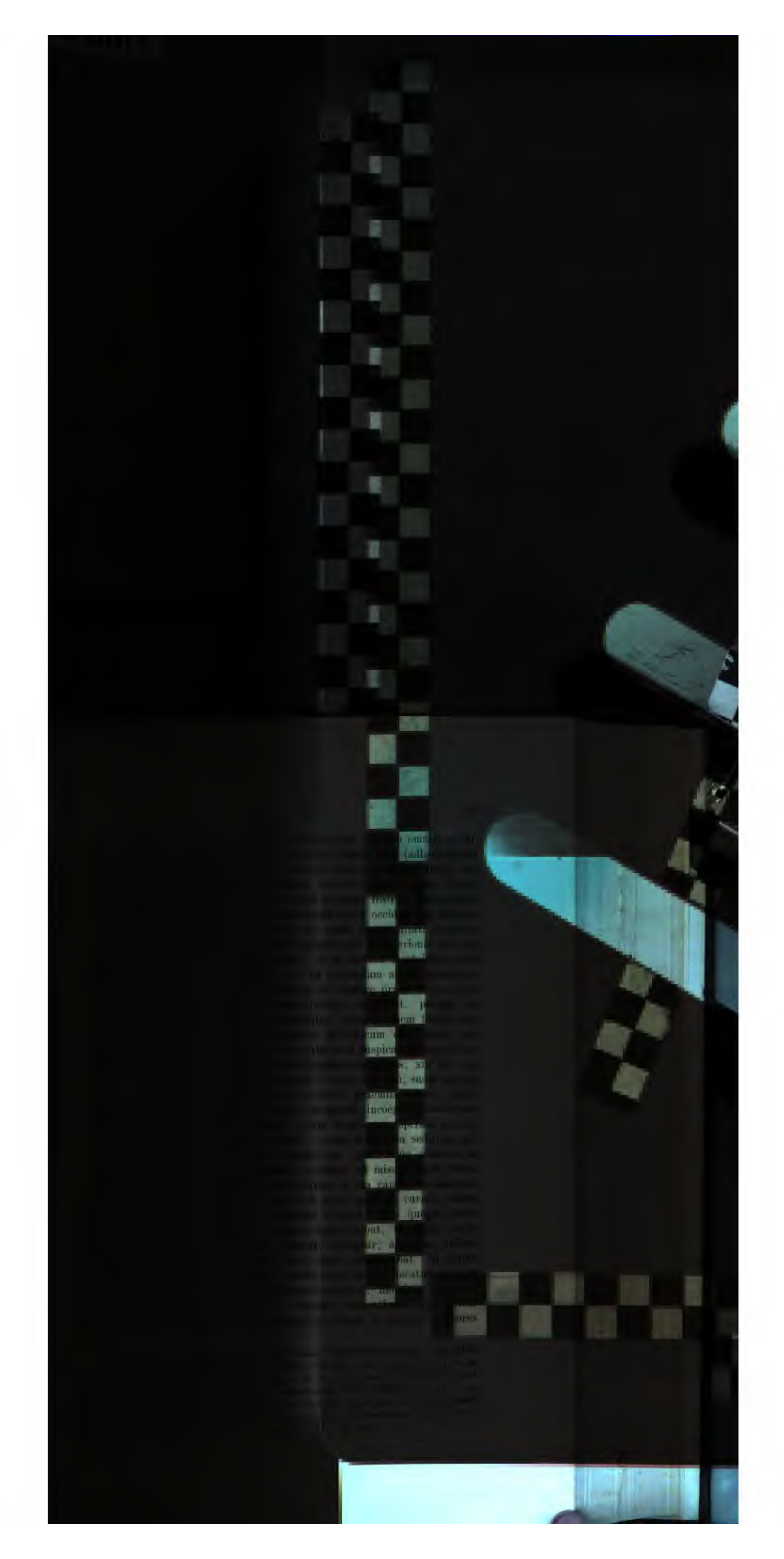
Hisce confectis caesar, regione recepta eaque in fidem Alberto eiusque filio Litovaldae commissa, in Sueviam se confert. Constantiae conventum ecclesiasticum agit, pacem more Germanorum perpetuo sancit edicto. inde Vesontionem urbem Burgundiae Sequanorumque petit, obviam sponsae procedit; eam Mogonciacum deducit; ibi de ea superos consuli reginamque adpellari iubet. deinde nuptias Angilaemis imperatorio apparatu facit. interfuere frequentes pontifices, episcopi, duces, tetrarchae, dynastae, cives Italiae, Germaniae, Galliae. et ne hoc (ut se habent res humanae) perpetuum ac solidum foret gaudium, Litovalda Austriacus adolescens, fulmen belli terrorque Ugrorum, fato concedit; sepelitur Treveris a Poppone archiepiscopo patruo.

Caesar confectis nuptiis Augustam Treverum in hiberna concedit. primo vere, nempe paschalibus Neomagum se confert. Gothelo utriusque praeses Luthareae ex vita excesserat. filii eius Gothelo et Godofridus de regno certabant. dum adhuc viveret, inferiorem Luthaream consensu caesaris Godofrido tradiderat; ipse Mosellanum ducatum, quoad vixit, retinuit, quem caesar alteri eius filio in tutelam committere destinarat. at Godofridus refragabatur, principatum fratri invidebat, utrumque ambibat. utrimque diu disceptatum est. nec res iniquitate hominum ad ocium et quietem deduci tum a caesare potuit.

Interea loci Ovo tanto periculo metuque liberatus, partem quidem regni, quam commemoravi et, ut dixi, iam Honorico reddiderat. Verum

6 omnes B 21 appellari A

27 — capite loit S. 55, Z. 31 vgl. bei Ann. Altah. zu 1044; Herim. Aug. zum selben Jahre.

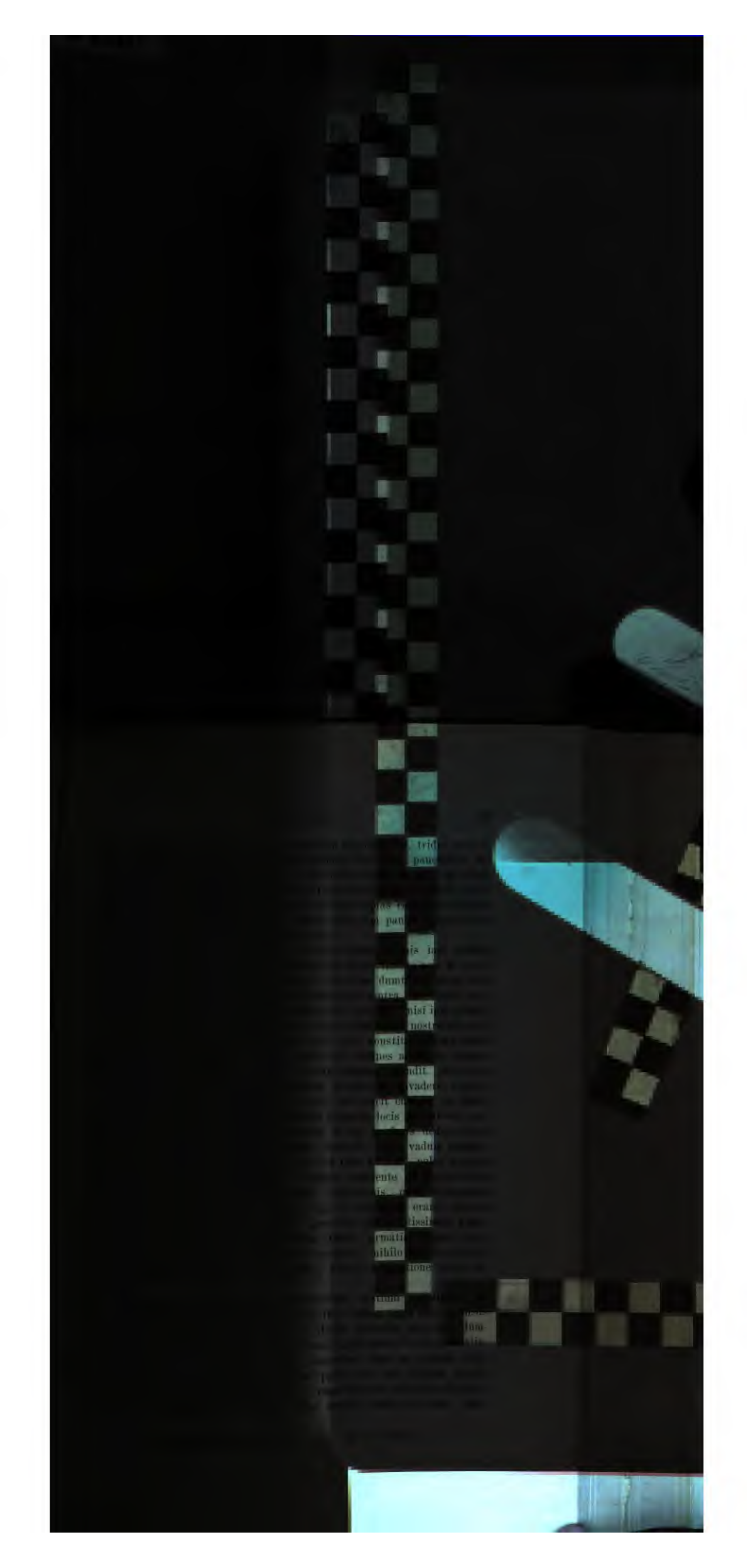
capere nititur. porro Lorico sociique fugam capessunt, ad caesarem evadunt, orbis terrarum domini opem implorant, Ovonis crudelitatem, perfidiam, scelera proponunt. Petri amiciciam ambiunt, cum eo in gratiam rediguntur; caesarem deinde cohortantur, ut Petrum restituat, ab Ovone perfido poenas expetat.

Caesar ab hisce persuasus, ut Ovonem arte sua tentaret, huiuscemodi re dissimulata in Boiariam cum paucis pergit, dumtaxat Boiis atque Boiemis concomitatus, quasi limitem Boiariae austriacum lustraturus pactamque pecuniam absque bello exacturus potiusque iure quam armis disceptaturus, Boios orientales petit. Ovo, ut vafer erat, Zudinichonem ducem suum cum Nanone a secretis et plaerisque aliis primoribus, qui vires et animum caesaris explorarent, cum auri maximo pondere ad Honoricum legat; inopiam et paupertatem excusat, tantam pecuniae summam superiore anno non tam cito cogi potuisse proponit; Loriconem et transfugas iure gentium repetit; eosdem mendaciorum loquacissimos, praedones atque latrones, authores turbarum, discordiae, belli, tumultus esse aperit primosque, qui Petrum expulerint, Ugros adversus caesarem concitarint, fuisse narrat. postulat denique in conloquium se admitti. caesar acceptis muneribus Ovonem dolo suo adgreditur, legatos benigne adpellat, verbis pacem nunciat, caeterum re bellum asperrimum parat.

Ovo rursus impensius supplices legatos speculandi gratia ad caesarem mittit, pacem orat, se suam liberorumque vitam, omnia caesari dediturum; velle se cum eo de his rebus, quae inter eos coeptae neque perfectae essent, agere simulat; uti conloquio diem constitueret, petit. sed tercio Honorico iam antea experimentis cognitum erat, Ovonem infidum, genus Ugrorum ingenio mobili, novarum rerum avidum, seditiosum, discordiosumque esse. itaque, quae postulabantur, neque abnuere neque polliceri coepit et inter eas moras promissa retentis secum legatis Ungaricis expectat. dumque Boiemi atque Boii convenissent, hisce se subsequi iussis, quasi venandi causa Hunnoburgium se confert, ibi septem dies commoratur. nemo omnium adparet neque Ovo, ut pollicitus erat, praesto fuit; tantum abfuit, ut promissa compleret. caesar Pezilinum, quem, sicuti supra retuli, obsidem acceperat, Nanonemque scribam Ovonis hactenus secum retentum

25 perfecte *A u. B*

9 pactamque — exacturus *vgl. die Erörterung Steindorffs a. a. O. II, 444, der diese Wendung u. a. zu dem Schlusse verwerthet, dass A. ein vollständigeren Text der Ann. Altah. mai. vorlag als uns.* 24 velle — constitueret *vgl. Caes. b. Gall. I, 47.* 34 *Vgl. S. 50, Z. 7.*

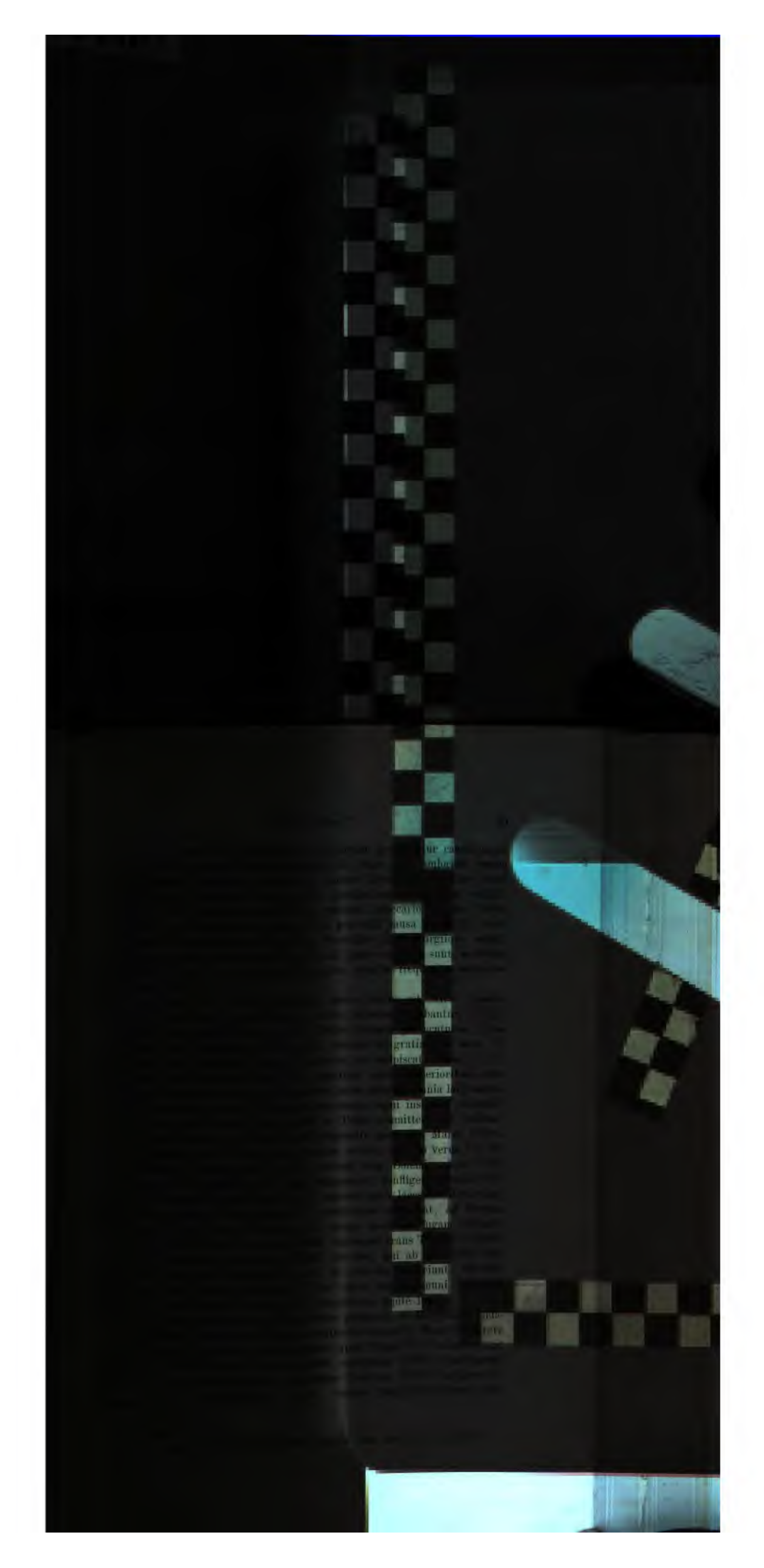
ventus excitato pulvere ora, oculos hostium opplet. deinceps turbo, quo nihil vehementius, cum ingenti fragore erumpit, proximos quosque Ugrorum prosternens, contactos amburens, pariter et consternens; largum quoque posthac imbrem procellae excudunt; ingens adversus aestum pulveremque praecipue fugienteis persequentibus auxilium. nam ea loca plana, omnino sicca, adusta, proinde pulverulenta sunt; quibus etiam nostro aevo illac iter est, adversus vim pulveris specillis oculariis thecisque vitreis uti solent. caesar caelesti beneficio (ita nostri, quos intactos ea tempestas praeteribat, interpraetabantur) animatus, Ugros divina ira attonitos, metu perculsos invadit, caedit, sternit, terga vertere cogit. Ovo postquam suos partim fusos, partim fugam capessere seque cum paucis relictum videt, et ipse fortunae caedit. nostri fugienteis more pecudum inultos trucidant, triginta millia passuum insequuntur; sacrificuli, episcopi capti, hasta regia aurata reperta. Nano scriba interceptus est, in cuius crumenula a zona serica pendente epistola Berinulphi et Machthuni inventa et a plaerisque lecta caesari tandem offertur. quam cum ipse legisset, Berinulphum et Machthunum fidei, quam violarant, meritas poenas solvere crucifigique imperat. deinde castra facit receptuique canit.

Boii atque Boiemi, ubi satiati caede sunt, ad castra revertuntur eodemque in loco caesar laneis dumtaxat indutus, item caeteri milites equitesque corpora in solum proiiciunt, signum caeleste adorant, Christo domino deoque nostro grates agunt, honorem habent. et quoniam tam laeta atque incruenta victoria contigit (quippe centum dumtaxat ac octo desideravit) oblivionem omnium rerum, more christiano decernit, quicquid hactenus adversus se a quocumque peccatum sit, abolendum censet; omnibus inimicis, qui poenas meruere, ignoscit. ingens haec victoria fuit, anno salutis 1044 quarto nonas Iulii isque dies in fastos relatus, aduc festus est, quem vulgus superstitiosum inter atros computat. sed confecto praelio, tum vero cerneres homines, equos, sagittas, arcus, hastas, enses, vesteis, iacula, tela, caetera instrumenta militiae hand passim strata iacere.

Caesar ob foetorem cadaverum triduo diverso itinere exercitum victorem circumduxit Albamque regiam, Ungariae caput sedemque regni (quamobrem Teutones Stulovissetorgium vocant) cum victricibus signis intrat. certatim episcopi, proceres, cives populusque Ugrorum ad

16 Mathuni 3

29 Doch wohl eher als Tag des hl. Ulrich als wegen der Erinnerung an den Ungarnsieg.

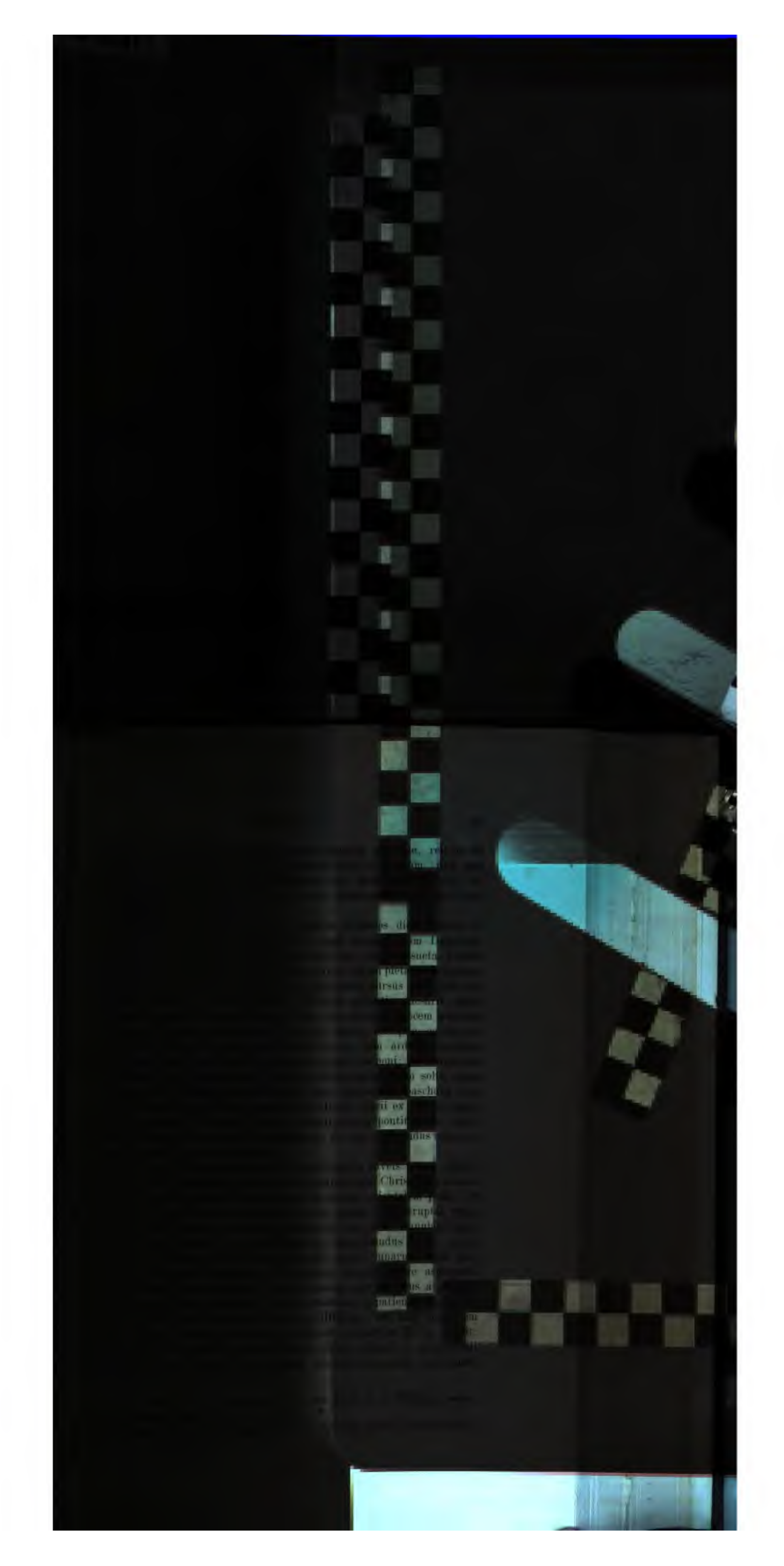

Soloduri in gratiam cum Reginoldo et Geroldo primoribus Burgundionum redit. ubi haec Godofridus accepit, rursus praecibus, nunciis, muneribus caesarem fatigat, utrumque ducatum ambire non cessat; si modo principatibus ambobus potiatur, quidvis oneris imponatur, oboedienter se laturum promittit. ,quae quidem adversum nos', caesar respondet, ,hactenus Godofridus commisit, ut in Pannonia decrevimus, scivimus, facile condonamus; cum vero contra ius fasque iniqua adpetere pergat, adversus vinculum fraternae charitatis, citra omnem rationem pietatis ac sanguinis germano haereditatem praeripere studeat, ego, cui summum honorem et maximum negocium supremus caeli imperator imposuit, inauditum hactenus flagitium, ne dicam parricidium, procul a Germania imperioque nostro avertam. etenim viva lex et iusticiae sum vindex atque adsertor. dabo equidem operam pro virili, omnes nervos intendam, ne huiuscemodi scelus impune abeat.'

Godofridus bis iam repulsam passus, cum rege Caroliorum, quos occidentales Francos dicunt, foedus facit. cives deinde, triennio adversus quemvis se ducem secuturos, iurare adigit clamque res novas molitur.

Posteaquam id caesari nunciatum est, conventum principum cogit, magna frequentia eius ordinis Godofridum accersit, qui, quod, quae moliebatur clam adhuc esse opinaretur, apparet interrogatusque de foedere et coniuratione, primo fingebat, alia dissimulabat. post ubi dissimulantem testes introducti consciique coarguunt, senatus procerum decrevit, uti abdicatus inferiore Lutharea Godofridus filium obsidem daret in liberaque custodia haberetur. itaque dum utrique principatui inhiat, ab utroque excidit. attamen non longo post tempore, cum pedibus caesaris accideret, veniam praecaretur, ipse quidem dimissus est, verum filius eius pro obside retentus, paucis post diebus ex hac vita migrat. Godofridus itaque iam liberis orbus et egentissimus, cui neque sua chara, quippe quae nulla erant, a caesare deficit, arma summit, de integro bellum renovat; Luthaream, unde amotus fuerat, vi recuperare conatur. praesides inferioris Germaniae, praefectos cives, agricolas, sacerdotes, fidos Honorico, pariter lacessere, opprimere, vastare non desinit. caesar in Augusta Nemetum hiemat, expeditionem adversus Godofridum indicit. Ianuario ex hibernis progreditur, inferiorem Germaniam et Brabantiam et finitima loca cum exercitu intrat, Beggalaemum castellum, munimenta Godofridi expugnat, solo

37 *Beggelinheim bei Herm. Aug. zu 1044, meist auf Böckelheim im Nahethale gedeutet.*

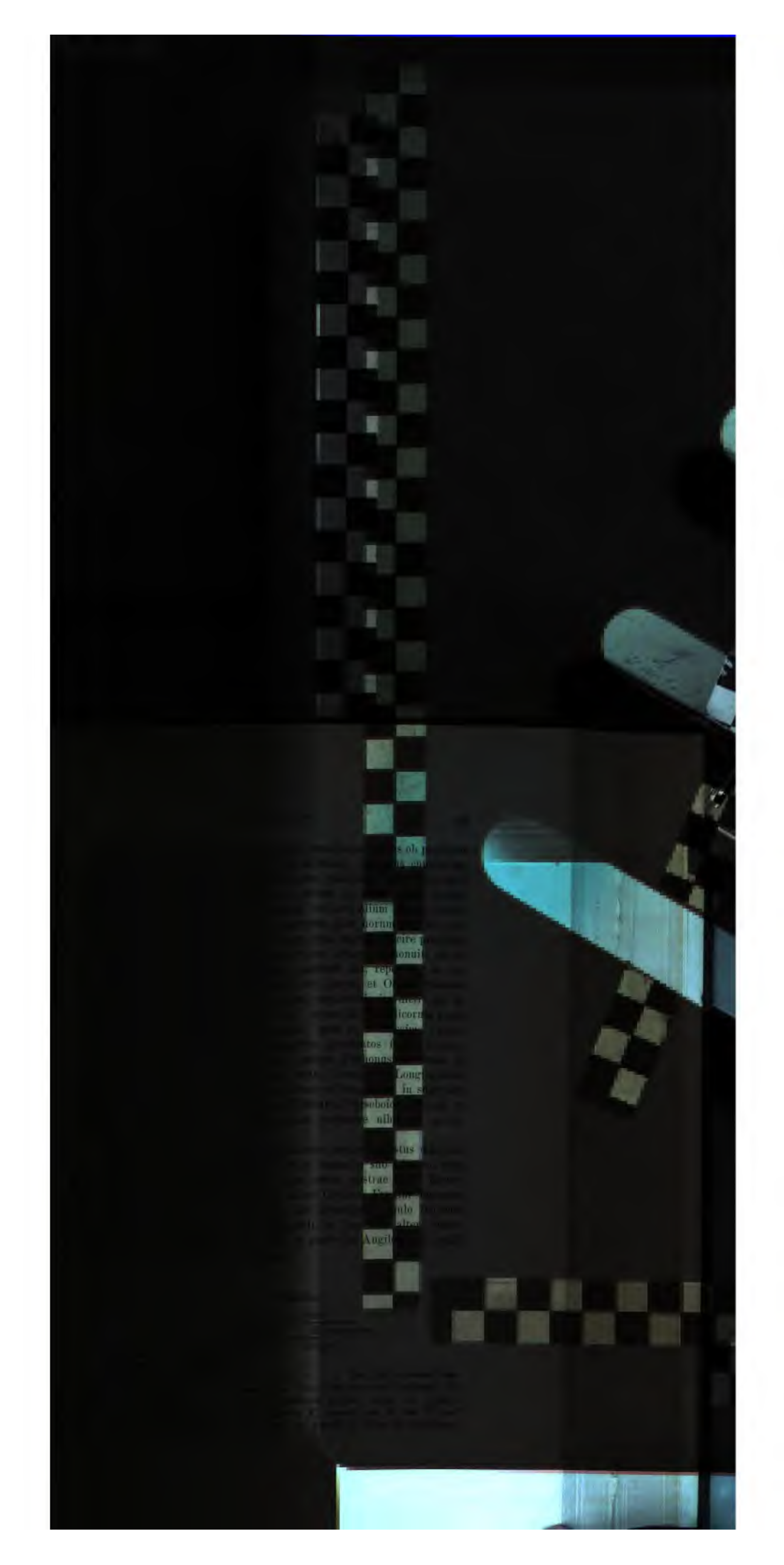
hiatu maximo haurit atque absorbet, nisi remis pro viribus incumbatur, navem attrahit atque subvertit, sed pertinacibus remigibus everberatum velut navigia classicis eripientibus cedit. ergo nautae ingenti certamine concitant remos, quantaque vis humana esse potest, fluctus, qui in se voluuntur, everberant, undas findunt, gurgitibus navem eripiunt. circum circa habitant remiges locorum locorum ab ineunte aetate periti; hos navigantes conducunt, his gubernatoribus haec pericula incolomes evadunt.

Caesarem tum illac navigantem Bruno Viridoburgensis episcopus cognatus eius alia nave comitabatur dumque saxo cuidam eminentiori adlabitur, atra Aethiopis imago, satis nimis aperte, ferale (ut exitus probavit) signum, ibidem consistit, Brunonem adpellat: heus heus, episcope, malus sum, inquit, genius, meus es et quovis gentium proficiscare, meus eris, nihil quidem inpraesentiarum agere adversus te habeo, brevi tamen iterum me videbis. cunctis abominantibus pestilens spiritus ab episcopo signo immortali adpetitus adiuratusque carminibus sacris sub oculis omnium evanuit. atque hoc saxum adhuc monstrari solet, cui imposita turris lapidea absque tignis et tecto cognomen ita sortita adhuc retinet.

Unde haud procul (decem opinor millia passuum) caesar et comites eius in vico Persebolo (ubi et nos sepe divertimus) appellunt. ibidem caesarem Richolita vidua (cuius maritus Adalbero Eburobergomi, primae Boiariae castelli, nunc templi, dynasta, superiore quadragesima decesserat) magnifice hospicio, simul et convivio excipit oratque, ut Persebolos et praedia, quae hisce locis maritus praecario possederit, Veliphoni tercio, nepoti suo ex fratre, tradat. caesar coenaculum conscendit; dum coram Brunone episcopo et Alemano praeside Eburobergensi atque Richolita, extendens dextram postulatis annuit, repente contignatio conlabitur. Honoricus in alveum solli balnearii absque pauperie cecidit, Bruno, Alemannus, Richolita margine tabellisque lignei labri graviter allisi, paucis post diebus hoc casu extinguuntur.

Post haec caesar in Ungariam navigat Albamque regiam petit, ubi honorificentissime quinquagenalibus excipitur. ipso die festo Petrus advocata concione regnum Ungariae cum hasta aurata reddit, fasces regni ad pedes caesaris deponit, cum maximo auri pondere, quod militibus suis caesar distribuit. regio inde luxu convivium initur,

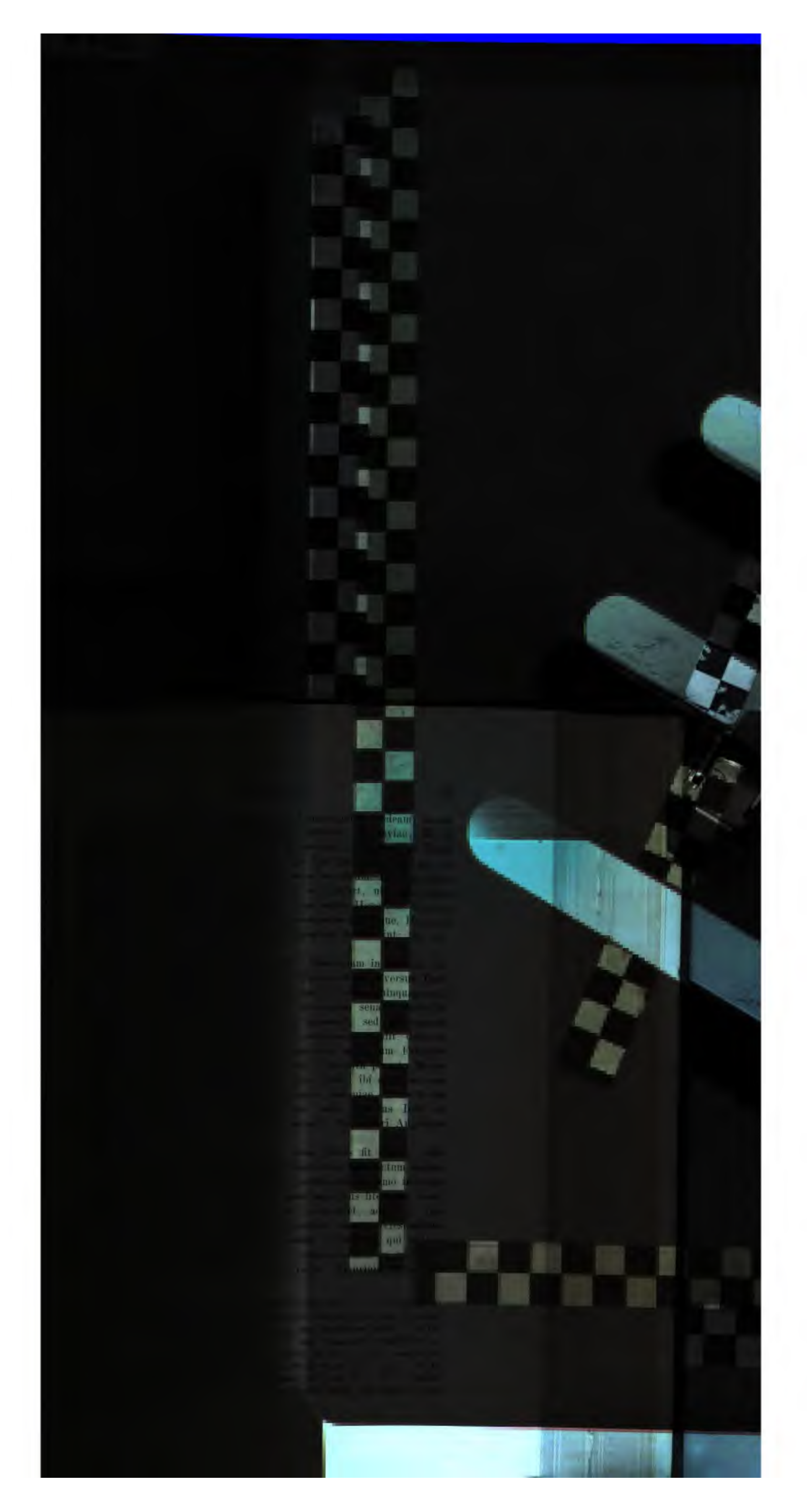
19 *Teufelsthurm bei Grein.* 21 *Persenbeug.* — *Wohl auf seinen Reisen nach Wien und zurück.* 31 — extinguuntur *vgl. auch Chron. Ebersperg. antiq., M. G. SS. XX, 14.*

Excipit soboles Eburonardus et Adalobero primi; bello Ungarico ab orbe servato anno 955 interfuere; soror eorum Billepyrga. templum divo Sebastiano in arce Eburobergomi construxerunt anno salutis 970. ipsi in paucis post diebus vita functi sunt. Oto Magnus placraque hisce donavit. Eburonardus absque liberis, nempe caelebs decessit. Adalobero ex Litogarda Adaloberonem, Hyldesalicum Chyopagis et Hyldericum tulit, quem divus Hyldericus Augustae episcopus aqua lustrica expiavit ipsique suum nomen fecit. ambo parentes Hylderici Fraxini conditi esse perhibentur. Hyldericus uxorem duxit Richardam, sororem Marichardi Charini, cui Hadomudam sororem suam vicissim nuptum dedit. illique procrearunt Eburonardum et Adaloberonem secundos; Augustinianis flaminibus collegium Eburobergomi instituere. Richarda obiit anno Christi 1013. maritus 1019; sepulti Eburobergomi. Eburonardus connubio sibi iunxit Adolaedim in Saxonia ortam. hi Gisoveltas contubernium sacratarum foeminarum dicavere anno a Christo nato 1037. Gariopyrgam virginum maximam coeperunt; condonavere huic templo Longioquados, Vallatum, Sivopagum. Adaloberonis coniux fuit Richolita, ex superiore Boiaria oriunda, soror Veliplonis tercii ducis Chariorum, filia secundi. quod liberis hi quoque carerent, Eburobergomum in aedem divi Benedicti commutarunt tradideruntque monachis inter alia Paphonusium, in Austria Perseboios, Ibisum; haec quod longius sita forent, duci Austriaco longo post tempore, circiter aerae nostrae annum 1180 tribuuntur. propinquiora praedia Chunradus praesul recepit. imperator Honoricus tercius caesar et rex Boiorum author fit datque diploma Reginoburgii calendis Ianuarii anno Christi 1040. huius quoque Adaloberonis opera Burorum templum locupletissimum, ab Ugris exustum, ad radices Alpium in superiore Vindelicia conditum, cuius curator extitit, atris druidibus sacrisque Benedictinis, reiectis augustalibus flaminibus, redditum est. atque idem Honoricus rex Boiorum Helenogerionem praesulem Tigurinum et duodecim monachos Tigurinos eo transtulit. obiere isti coniuges eodem anno, nempe 1045, is sexto calendas Apriles, ipsa pridie idus Iunii in hisceque defecit familia horum tetrarcharum nobilissima. haec ex fastis et diplomatibus Eburobergensium Burorumque accepta ex fide refero; ibidem huiuscemodi publica instrumenta caesarum, pontificum servantur.

5 soboles *B* 11 et *fehlt B* 18 *Am Rande in A*: Lysatiis Ambronibusque. 26 *M. B. XXIX, a, 56* *Vgl. Chron. Benedictoburan., M. H. Scr. IX*, 230—233. 234 23 *Necrol. Ebersperg., Oefele Scr. II*, 15, 16.

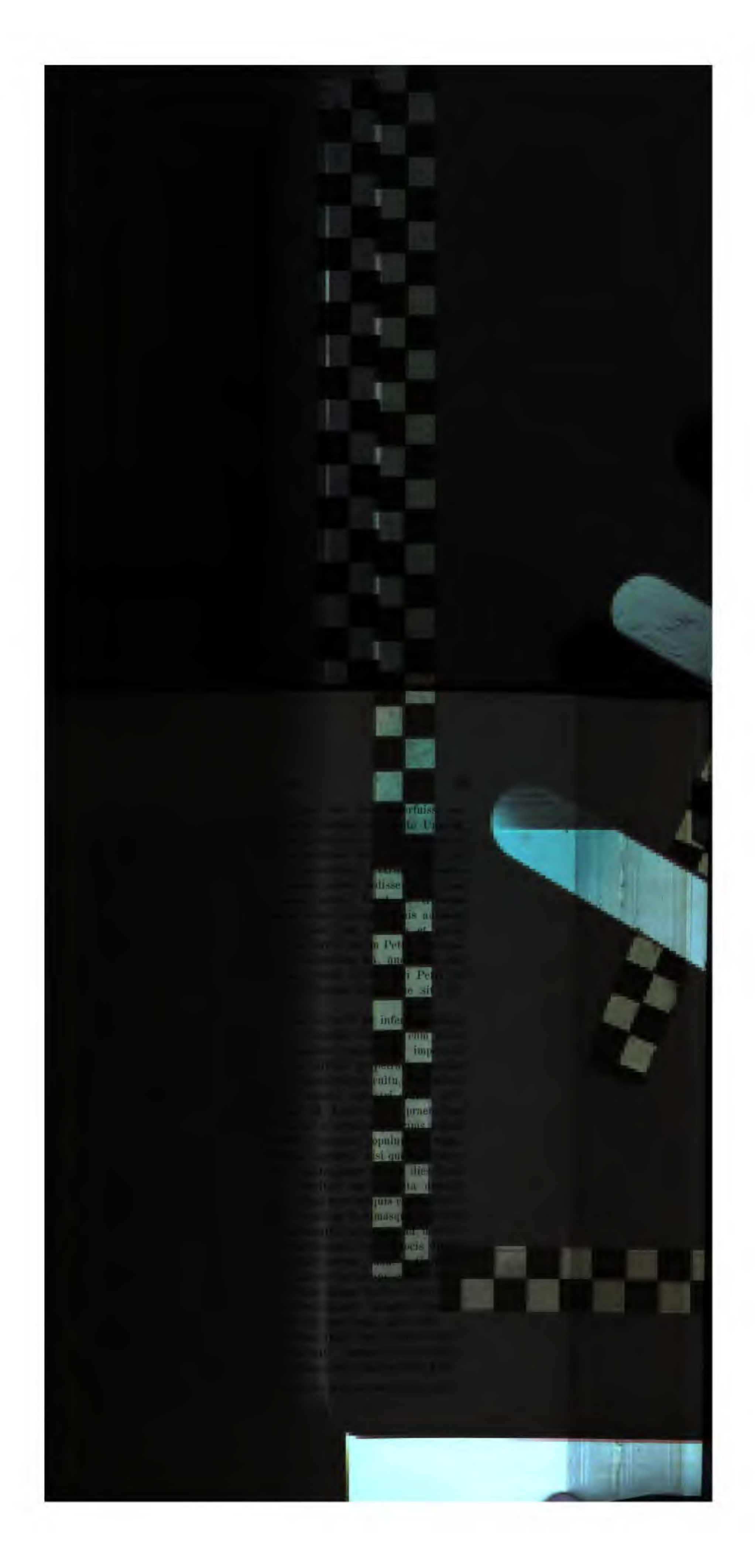

Heriveltam invitis magistrum imponit, Herrandum virum eruditum, quem antea praesulem ingratis monachis praefecerat, secum abducit. ut avariciam letalemque ambitum ac reipublicae christianae perniciosissimas pestes ab orbe romano abigat, in Italiam cum exercitu maiore quam priores principes proficiscitur. Veronae substitit aliquot dies, ultimo Octobri, sexto calendas Novembris Ticinum ad conventus agendos contendit. peracto concilio hinc castra Romam versus movet. Decembri Sutrium pervenit, ubi consilio habito Benedictum, Sylvestrum, Gregorium exaugurat. Suitogerionem Babobergensium secundum episcopum, genere Saxonem, bonis artibus et scientia sacrarum literarum praeditum, pontificem maximum legit, Clementem secundum appellat, Gregorium sextum in Germaniam relegat. post haec caesar, principes et episcopi romani simul Romam pergunt.

Dum talia in Italia fiunt, flagrans in Ungaria armorum flamma exarsit, multos mortaleis extinxit. Ugri bellis et incursationibus in alias regiones impetum facere adsueti atque inde ditati, quod eis per pietatem christianam et sub regibus christianis non licebat, a Petro rege simul et Christo deficiunt, cum caesarem longius, quam ut auxilium ferre posset, abesse accepissent. in extremis igitur Ungariae finibus coeunt, Andream quendam hac lege atque omine, ut novum crucifixi cultum explodat, veterem et avitam religionem restituat, regem salutant. Andreas avidus imperii, qui aliter regno potiri non quibat, tunc quidem annuit. fit senatusconsultum, Christus exibilatur. dii gentis veteres recipiuntur. proceres populusque Ungaricus huiusce coniurationis conscii: procul procul, ingeminant, a viris fortibus, garruli, imbelles, ignavi, meticulosi, effoeminati sacrificuli, cum semiviro grege, cum decimis et mendicis in malam crucem abeant. ad Teutonasque suos redeant. templa deinde incenduntur, sacerdotes, monachi, episcopi praeter tres, inter quos divus Gerardus, advenae, hospites, externi, indigenae, qui fidem regi servare, Christum abiurare recusabant, crudelissime passim contrucidantur. unus quoque principum Zannica nomine perire maluit quam fidem violare. Petrus, qui hisce diebus in confinio Boiariae atque Ungariae cum Noricis venabatur, de improviso circumventus, fortiter triduo dimicans, omnibus suis amissis tandem intercipitur, ad Albam regiam traductus, oculos, genitalia ferro amisit ex vulnereque et plaga obiit.

11 appellat *J*.

10 *genere Saxonem nach Herim. Aug. zu 1047.* 29 *quos dürfte auf episcopi, nicht auf tres zu beziehen sein; nach seiner Vita wenigstens (A. S. Boll. Sept. VI, 722 und Endlicher, Rer. Hungar. mon. 229) ist Gerhard eben in dieser Verfolgung umgekommen.*

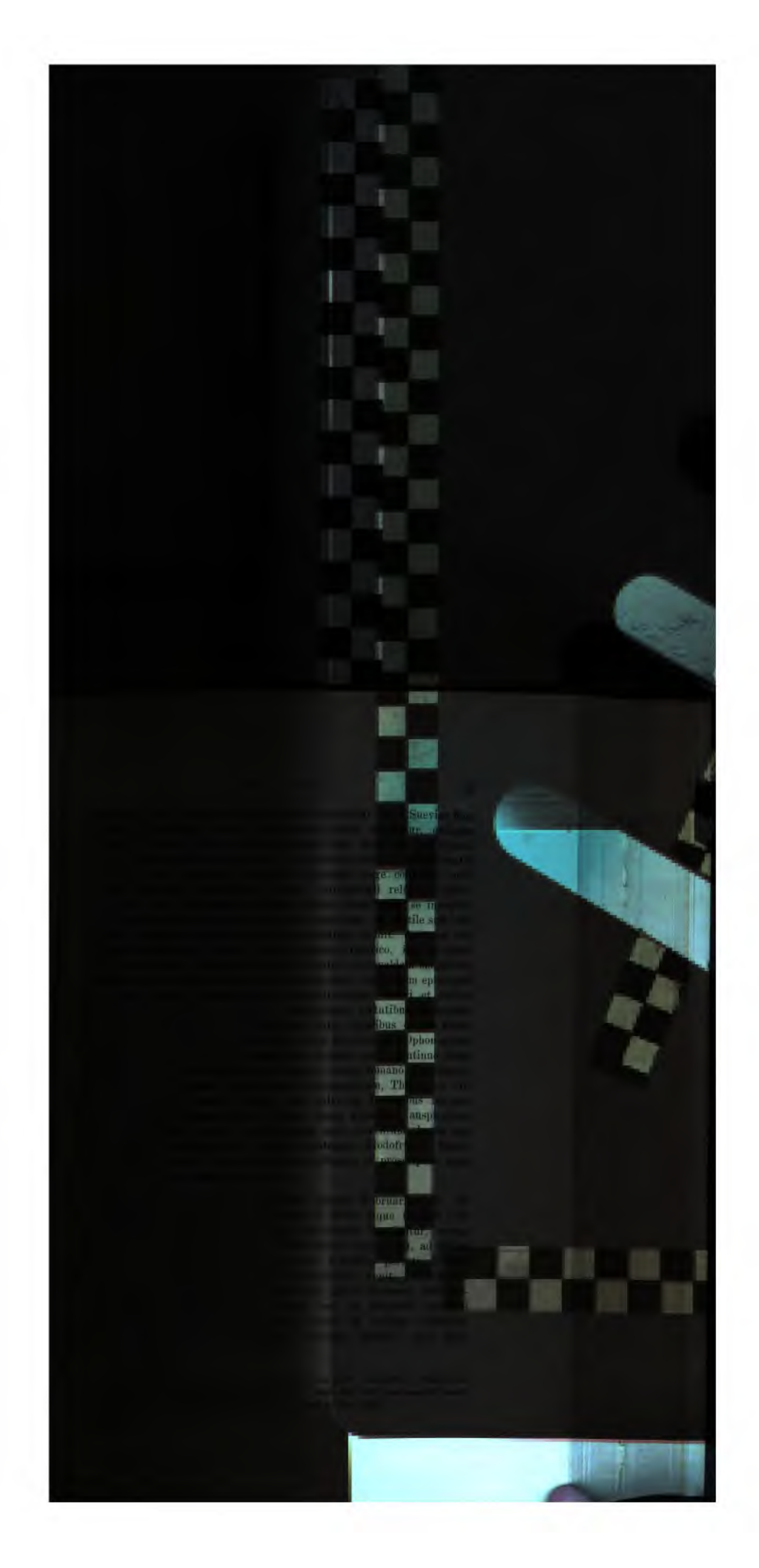
drum, Theodericum Flarodingii limitis praefectum in suas partes trahit, ipsis adiutoribus rursus rebellionem facit, imperatori dicto audiens non est, conterminas sibi episcoporum provincias depopulatur, Neomagi palatinas aedes incendit, urbem Chaborum Virdunum dolo capit, diripit, exurit. 5

Eadem tempestate Andreas Ugrorum rector crebro legatos supplex mittit. primo de nece Petri se purgat, deinde se invitum coactumque ab Ugris regnum suscepisse; eos, qui adversus Petrum coniurarint, partim a se trucidatos, partim in custodia, quos redditurus sit imperatori, servari docet. postremo annuum tributum pollicetur, se in 10 clientelam caesari dicat, si eius beneficio, authoritate et pace rerum ungaricarum potiatur. caesar Ugris respondet, curae hanc rem sibi fore hasque ob causas dilata expeditione pannonica, classe et exercitu ingenti comparato, tradito Mosellanorum ducatu Alberto, pedestribus atque navalibus copiis adversus Godofridum sociosque eius ad inferi- 15 orem contendit Germaniam. primo Theodericum agreditur, in Frisiam per Rhenum navigat, Rhenoburgium et Flarodingiorum urbem capit, verum perpetuis paludibus et sylvis prohibitus, nulla re memorabili gesta, immo non mediocri clade accepta revertitur. nam adversarii praedatoriis scaphis, latrocinantium piratarumque more caesarianos in- 20 sequentes, extremos primis cadentibus affligebant. in hac expeditione Honoricus sextus legatus Boiorum obit, dum uxorem ducere, nuptias facere parat.

Sub idem tempus ex vita migrarunt Oto dux Suevorum, Poppo archimysta Treverensis, Clemens secundus pontifex maximus 7 idus 25 Octobris. imperator natalcis Christi in Saxonia Palochii concelebrat, nunciis romanis, qui eo venere, postulantibus Popponem Sabonae Noricorum episcopum, virum sapientem ac studiosum, pontificem maximum declarat ex consilii decreto, Damasum secundum nuncupat, ab episcopis quibusdam Romam eundem deduci iubet. Hartoviço cancellario 30 suo pontificatum Babobergensem tradit, Ekberto Fuldense coenobium. post Viridoburgium, inde Sueviam, deinde Boiariam petit. quadragesima et paschalibus Reginoburgii commoratur. Otoni Suinophori praefecto Sueviae ducatum in fidem Vratizolao Boiemorum regulo,

16 *Am Rande in A*: credo Hollandiam ita vocari; nam et Traiectum Frisiae tribunal, quod est Hollandiae; amplius quaerendum est.

5 urbem Chaborum *vgl. Sigeb. zu 1048*. 17 *Vgl. Lamberti Ann. zu 1047, M. G. Scr. V, 154*. 26 *Todestag wohl auch den Necrologien von St. Emmeram und Salzburg, M. G. XIV, 396. Zum flgd.* Friderico *vgl. Her. Aug. u. Ann. Altah. zu 1048*. 28 *Pholide [Pöhlde] Ann. Altah. u. Lamb. Ann. zu 1044.*

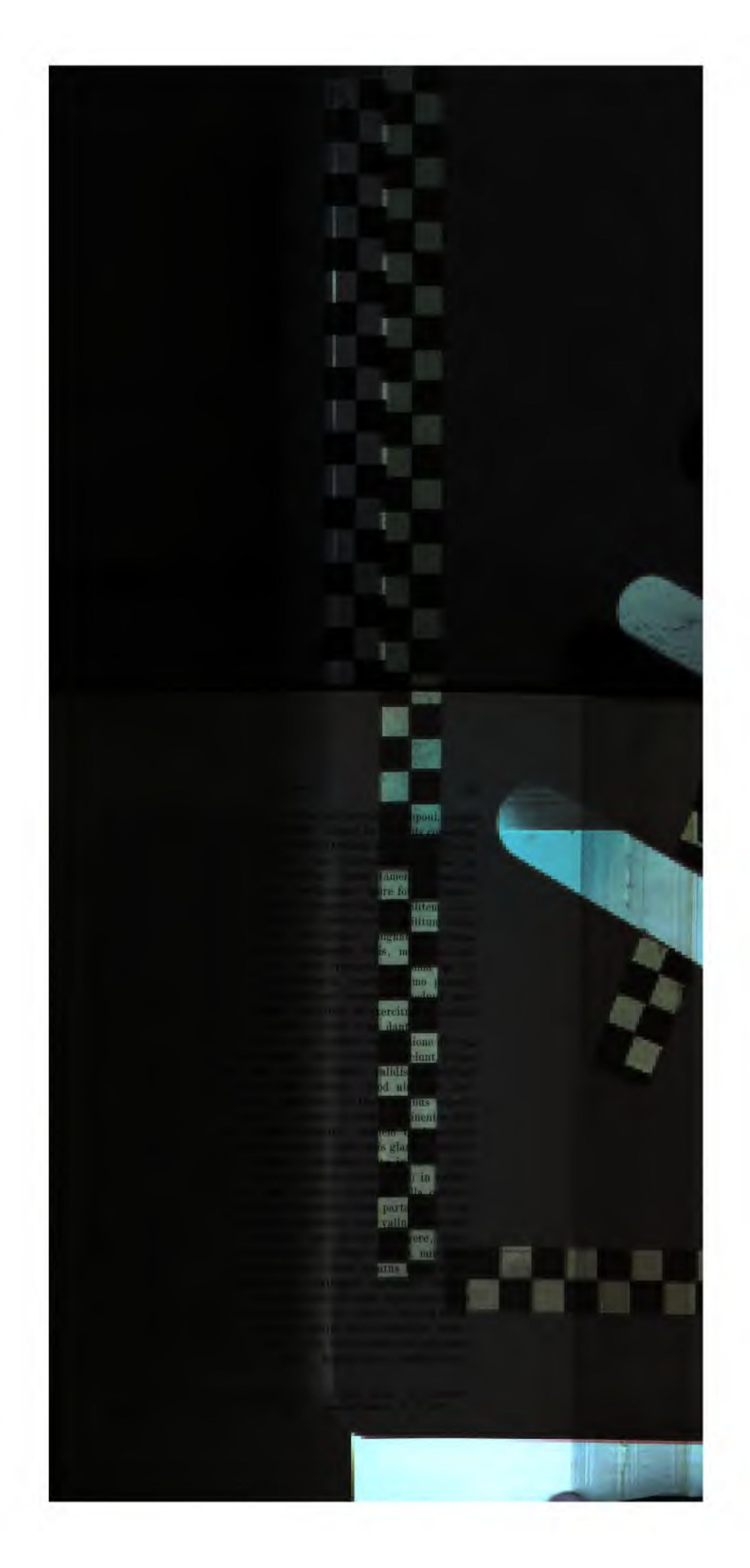
augustus Baldovinum Flandrum petit in ditionemque vi cogit. pacata itaque Germania inferiore Mogonciacum cum primario sacerdote ad conventus iuridicos et pontificios agendos se confert. hisce peractis Leo per Boiariam hieme Romam migrat, regiones Italiae ultra Romam sub iugum augusti fulmine suo mittit.

Caesar Bulochii in Saxonia hibernat. Traiecti paschalibus studiis divinis operatur. perdomitis undique hostibus atque inimicis reipublicae ungaricam meditans expeditionem, Noreiobergae, oppido gentilicio, concilium universae Boiariae cogit. episcopi Honoricus Babobergensis, Gephardus Aechostadensis, Chunradus Augustanus, Gephardus Reginoburgensis, Angilobertus Bathavinus, Baldovinus Iuvavensis, Aldovinus Sabonensis, Nitogerion Fruxinensis advolant. item Chunradus summus Boiorum regulus, duces et tetrarchae Boiariae, Velipho Charionum, Lycatium et Athesinorum praeses, Albertus austriaci limitis praefectus, Oto Schirorum dynasta, praefectus praetorio Boiariae, Fridericus Damasiae princeps et plaerique alii Boiorum proceres praesto sunt; totius Boiariae nationes apparent: Narisci, Chamabi, Boethi, Alemani, Sudini, Ilissii, Bachuni, accolae Hercyniae sylvae Boiemisque continui; capita aliarum nominasse sufficiat: Vindelicos, Noricos, Austriacos, Stirios, Charionas, Iuvavenses, Burgusios, Tyrolios. cum hisce omnibus de bello Ugris indicundo imperator consultat. decernunt rei militaris periti, ut Boii urbem Hunnoburgium superioribus annis ab augusto dirutam, in confinio Ungariae atque Boiariae communiter instaurent, aedes, moenia reficiant, fossa, vallo muniant, coloniam Boiorum eo deducant ibique, dum haec fiunt et operi Boiorum plaebes instat, caeteri castra faciant, armatorum excubias (qui illos intentos urbi condendae interim defendant) conlocent.

Gephardus igitur patruus augusti, pontifex Reginoburgensium, Cambodunensi Rhetorum monasterio a nepote donatus, cum copiis pontificum, mystarum et praesulum atque monachorum Boiariae Ungariam petit, locum superiorem occupat, Ugros id prohibere conanteis in fugam vertit, maxima clade adficit, fines eorum ingreditur, inde praedas agit. veniunt in tempore Chunradus primarius Boiorum princeps et Albertus Austriacus cum Boiariae dynastis; castra metantur, ea carruccis (ut mos est Germanorum) in orbem cingunt. caeteri aedes, templa reficiunt, pars moenia extruit, pars fossam ducit, reliqui aggerem faciunt; hi palos figunt, alii vallum struunt. Ugri permoleste ferunt,

11 Adovinus *B*

6 — summus *vgl. l. c. zu 1050.* 9 *Die flgd. Namen wohl nur gefolgert aus der Angabe der Ann. Altah.: principes Boiariae totius.* 16 — sufficiat. *Tac. Germ. 43.*

tant tantaque caede Boii in Ugros debacchati sunt, ut sex naveis hostilibus cadaveribus oppletas fuisse in acta relatum sit. Ugri caelitus territi posthac Boios incessere supersederunt.

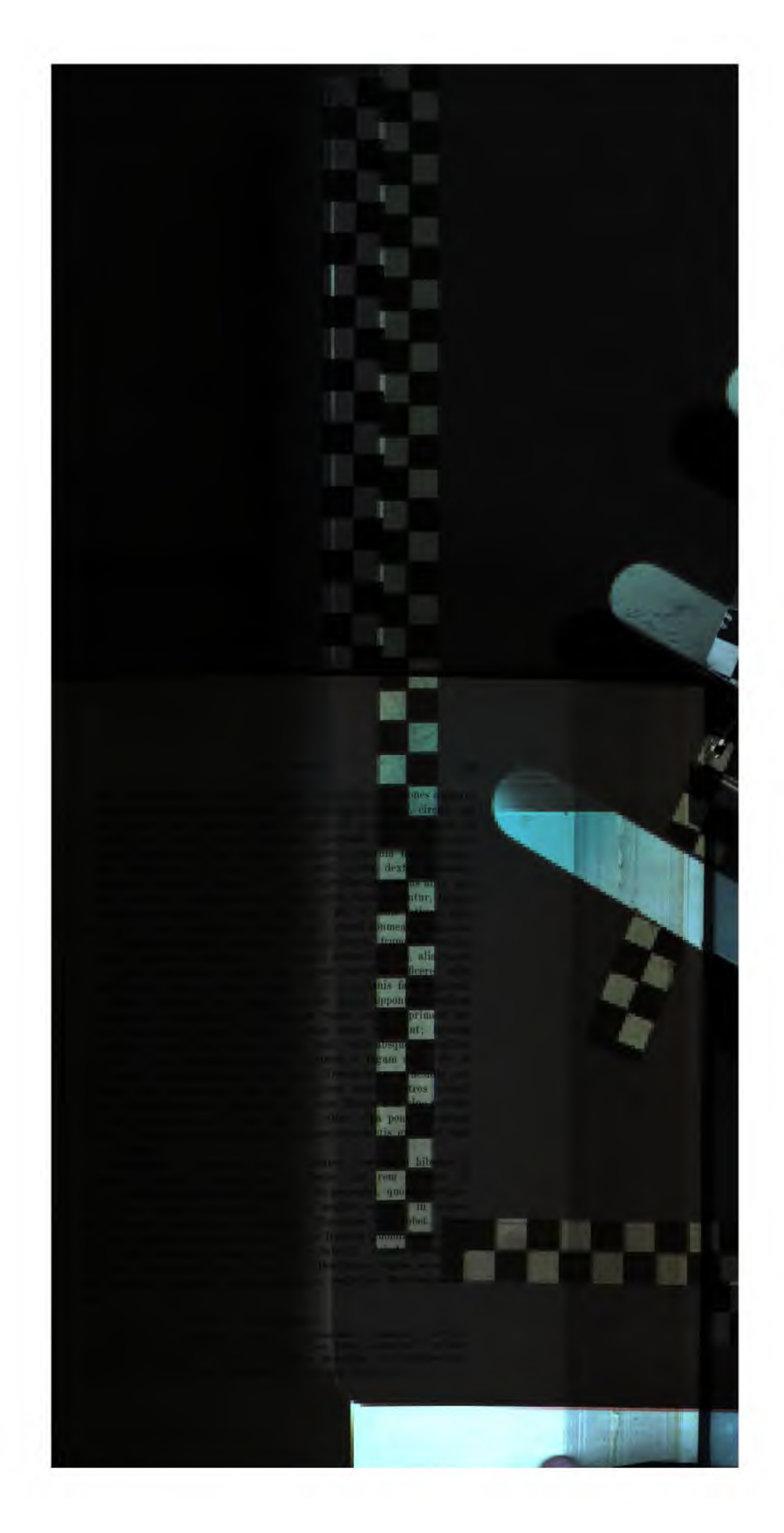
Dum haec in confinio Boiariae atque Ungariae geruntur, imperator in Saxonia Gosolariae copias cogebat. rumor erat Cathomarum Boiiorum regulum Silesiam, ab augusto Boiemo praesidi datam, armis adfectare. Cathomarus ubi istaec accepit, ad imperatorem venit, rumorem de se temere natum coarguit. caesar excusatum eum habuit domumque redire iussit. per idem tempus Baldovinus iunior Flandrensis Lathareos vastat Honumque capit. augusta filium peperit autumno.

Imperator in Saxonia eodem in loco hiemat natalesque Christi servatoris nostri concelebrat. Augustam Rhetiae ad conventus agendos, quibus et Leo urbis Romae episcopus interfuit, calendis Februariis in quadragesima Nemetum Augustam. paschalibus vero ad Coloniam Agrippinensem proficiscitur, filium sacro fonte lustrat, Honoricum nuncupat, successorem et haeredem imperii declarat; in eius verba plaerosque, qui aderant, principes, episcopos iurare praecipit. conventu peracto Boiariam petit coactoque exercitu Ungariam invadere imperioque subigere tentat. diem, quo deipara virgo relictis terris ad caelos migravit, festum Bathaviae agit. ibi Godofrido ab exilio revocato praedia quaedam stipendiaria archimystam Agrippinensem reddere praecipit et illum Baldovino Flandro opponit. caeterum Gephardum patruum suum, episcopum Reginobargensem, Vratizolaum Boiemiae, Veliphonem Charionum rectorem, cum Boiis atque Boiemis Daciam, aquilonares Ugrorum regiones vastare iubet. ubi illi fines hostium adtigere agrosque urunt, aedificia, vicos incendunt, eiusmodi tempestates sunt consecutae, ut expeditio necessario intermitteretur et continuatione imbrium, torrentium fluminumque diluvie, plaerisque equorum et mortalium absumptis, sub papilionibus milites contineri non possent. itaque cunctis praeda, igne, ferro adtritis domum revertuntur.

Porro imperator cum valida Francorum, Gallorum, Boiorum, Longobardorum, Venedorum, Suevorum, Saxonum manu Pannoniam australem Ungariae partem, terrestri itinere absque carrucis, annona equis clitellariis advecta, invadit, sed paludibus fluminumque eluvie

15 Augustum *B*

2 *l. c.* 5 *Kuzmer Ann. Altah.; Gazmerus Her. Aug.* 10 *Vgl. Sigebert. zu 1051:* invaso Hagionensium comitatu *und zu 1052:* Hoium oppidum incendit 19 — aperiunt, *S. 69, Z. 25, vgl. Her. Aug. u. Ann. Altah. zu 1051* 27 eiusmodi — possent *Caes. b. G. III, 29.*

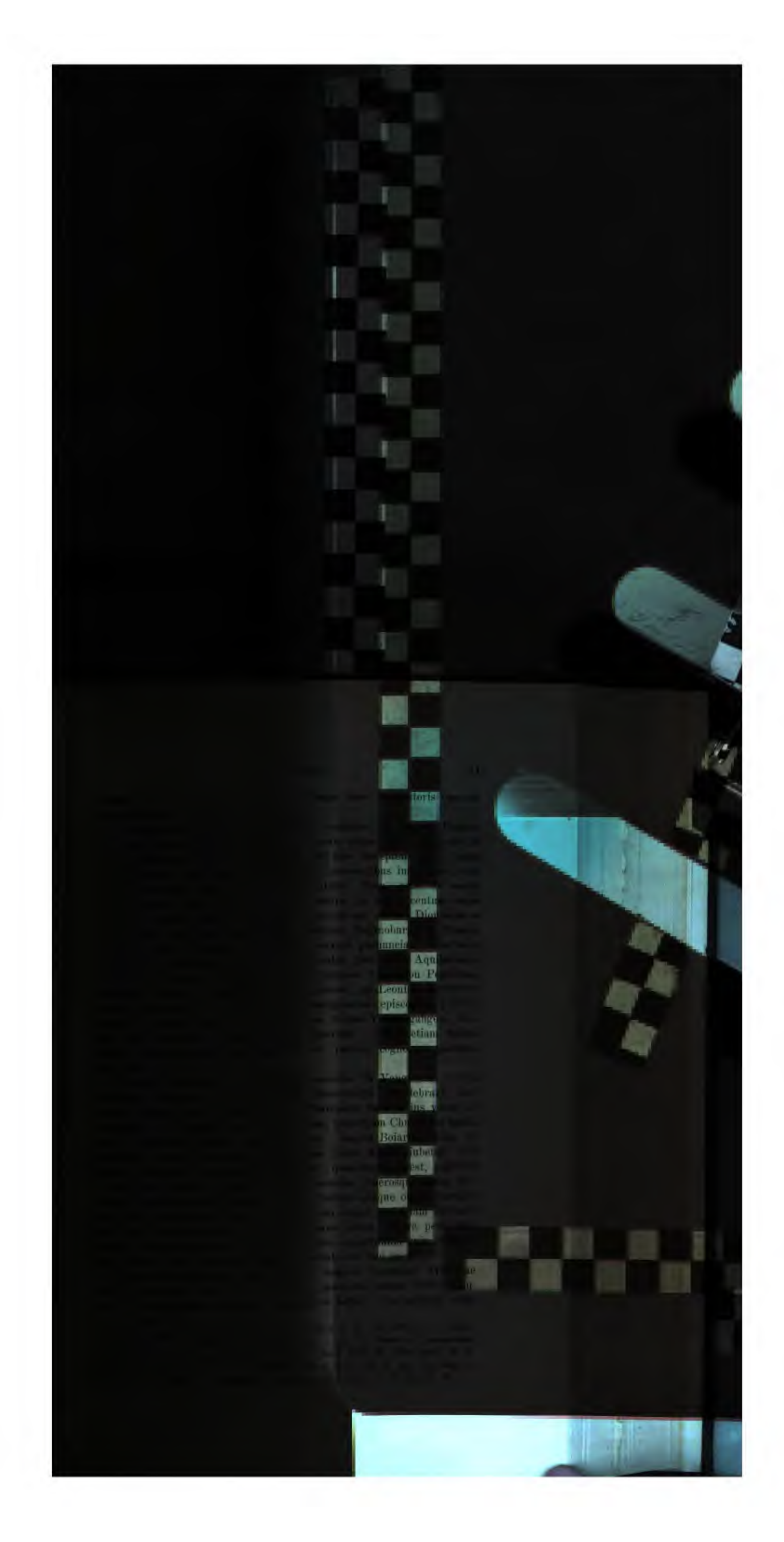

Augustus Burgundionum conventum supplicationibus Soloduri, quinquagenalibus apud Turicos agit. inde rursus Ungariam invadit, Pisonium, quod Teutones vulgo diminute Praesburgium, integre Vratizolaoburgium nuncupant, quod Danubius praeterfluit, aliquot diebus navalibus, terrestribus copiis frustra obsidet. saepius frustra oppidanis se fortiter defendentibus oppugnat. machinas omnis generis struit, nihil intactum, nihil intentatum, quo urbe potiatur, reliquit. auxilium obsessis praecipuum erant, qui procul hostium conspectu aquam subibant occultoque lapsu ad naveis usque penetrabant easque terebrabant. hae ita perforatae aquas recipiebant atque submergebantur. tandem Leo pontifex eo pergit, ultro citroque missis legatis Andreas pacem postulat. caesar annuit; uterque primarium Christi sacerdotem arbitrum capit.

Eodem quoque tempore contagio armorum quasi pestilentia Boiariam invasit, perniciosae discordiae ignis exarsit, qui Gephardum, patruum augusti, episcopum Reginoburgensem, et Chunradum primarium Boiariae legatum involvit, commisit. Chunradus eiusque amici, maxime avariciae simul et iniusticiae dediti, venalia omnia habebant; contra divinas humanasque leges ab his, quos iure suo gratis tutari quibusque gratis iusticiam administrare debuerant, munera captabant, viduas, pupillos, cives, agricolas, pauperes, inopes aulici mures compilabant. Chunradus illorum querelas nec audiebat nec negocia cognoscebat, cuncta ad praetores relegabat. qui largiebantur, principem possidebant, caeteris aditus praecludebatur, ne aspicere quidem nisi procul licebat. episcopus Chunradum modeste officii sui admonet. docet principis munus esse magis dandis quam accipiendis beneficiis amicicias quaerere imperiumque administrare, patriam, parenteis armis tegere, vitae pericula propellere, sapientia reipublicae consulere, augere, conservare iusticiam, libertatem civium, inopes ab iniuria potentum vindicare, pauperibus auxilium portare, hos a servitute in libertatem adserere. haec boni praesidis esse virtutes Gephardus commemorat; aliter superbam dominationem esse adseverat. at Chunradus et amici sui aegerrime facta moresque suos ab episcopo notari ferunt. Paracostones, urbem episcopi (vicus adhuc et arx est Nariscorum, proxime Videnas urbem Boiariae antiquae) dolo capiunt, diri

3 Pisonum *B* 28 vitae *sic A u. B; Sall. Cat. 6, 5* virtute.

8 — submergebantur *wohl nach einer ungarischen Quelle. Thurocz (ed. Schwandtner I, 109) erzählt dasselbe Taucherstück von einem Ungarn, Namens Zotmund.* 14 contagio — invasit *Sall. Cat. 10, 6* 26 — portare *Sall. Cat. 6, 5—7* 34 *Perkstein bei Weiden in der Oberpfalz.*

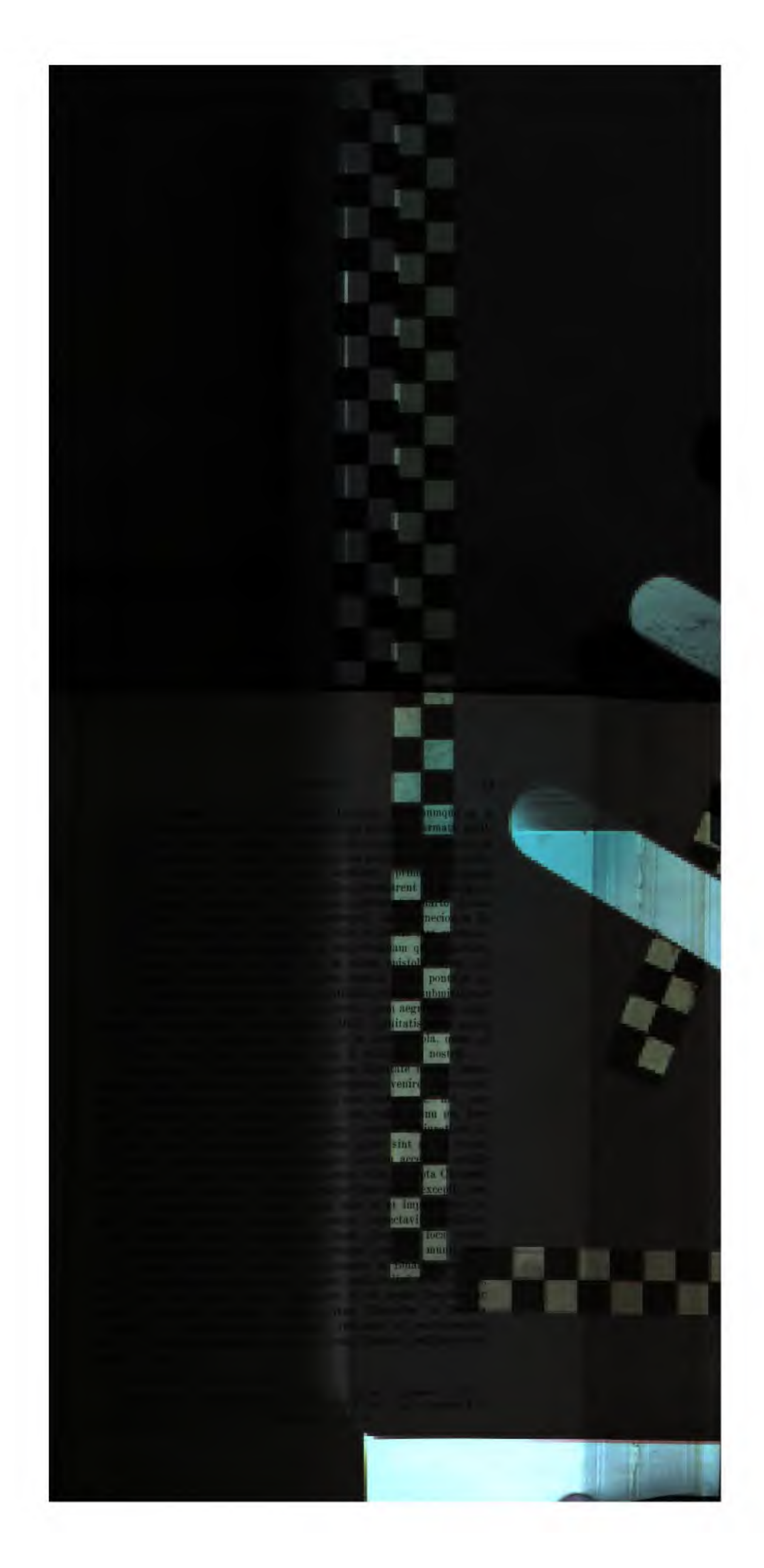

romani sacerdos, adnitente Gephardo Reginoburgensi episcopo, patruo augusti, has pacis condiciones dixit, in quibus comprachensum, ut Andreas, quemadmodum saepius ultro pollicitus erat, auri summam, partem Ungariae caesari redderet et suo periculo atque impendio auxiliaribus copiis imperatorem belli adiuvaret. atque has conditiones, haec promissa iam verbis inita se servaturos Ugri sacramento fidem fecerunt quam primumque sedulo absque omni dolo malo se re comprobaturos. ita legati absoluti atque dimissi sunt.

Dum autem haec in Germania geruntur, Nordomani, qui a divo Honorico in Calabria et Apulia conlocati fuerant, ubertate soli, discordia Italorum, simul et ignavia illecti, ex Constantia et Nordomania Galliae complures receptos ad se socios adsciscunt, subinde copias suas ex genitali solo accitis gentilibus succenturiant. ubi satis virium comparasse sibi visi sunt, finitimos invadunt, imperium harum regionum adfectant, nec occidentali nec orientali imperatori fidi, utriusque se clientes titulotenus fatentur. et ut Leo nonus pontifex maximus ad Constantinum Monomachum imperatorem Constantinopolitanum refert, crudelius ethnicis, quo terrorem sui Italis longe lateque incutiant, saeviunt, veteres colonos sedibus pellunt, christianos passim trucidant, hactenus inauditis cruciatibus enecant; non aetati, non sexui parcunt, templa non solum spoliant, diripiunt, sed etiam incendunt soloque aequant, urbes capiunt, virgines viciant, alienas coniuges stuprant, divina humanaque permiscent.

Tercius ergo Nonum in Italiam ad tutandos fines romani imperii dimittit isque peritissimum quemque rei bellicae ex Germania, Godefridum quoque ducem cum fratre Friderico secum abducit. ubi Romam venit, legatos ad Nordomanos ire iubet; eos per Christum deum nostrum obtestatur, orat, obsecrat, ut ab huiuscemodi crudelitate, inmani tyrannide resipiscant; si non homines, at deum optimum maximum ultorem scelerum metuant, vi rapta partaque restituant, ab regionibus, quas iniuste, contra omne fas iusque occuparint, discedant. vindictam divinam, iram caelestem non parentibus inculcat, interminatur, fulmine suo territat. sed haec frustra Nordomanis, qui omne ius in viribus atque armis ponebant, cantitabat, imo magis hoc ipsorum saevitia incendebatur. hanc ob causam primarius sacerdos suasu Argyroi ducis imperatoris Graecorum miseratus Apuliam, statuit vim vi repellere et vulnus inmedicabile ferro ad vivum resecare. Romae igitur consilio habito Nordomanos contra pietatem Christi factitare

10 discordia — illecti *vgl. Sigeb. zu 1042, 1038* 17 *Jaffé, Reg. pont. Nr.* [illegible] 25 peritissimum — abducit *vgl. Lamberti Ann. zu 1051* 25 Argyrous *auch in dem erwähnten Schreiben des Papstes.*

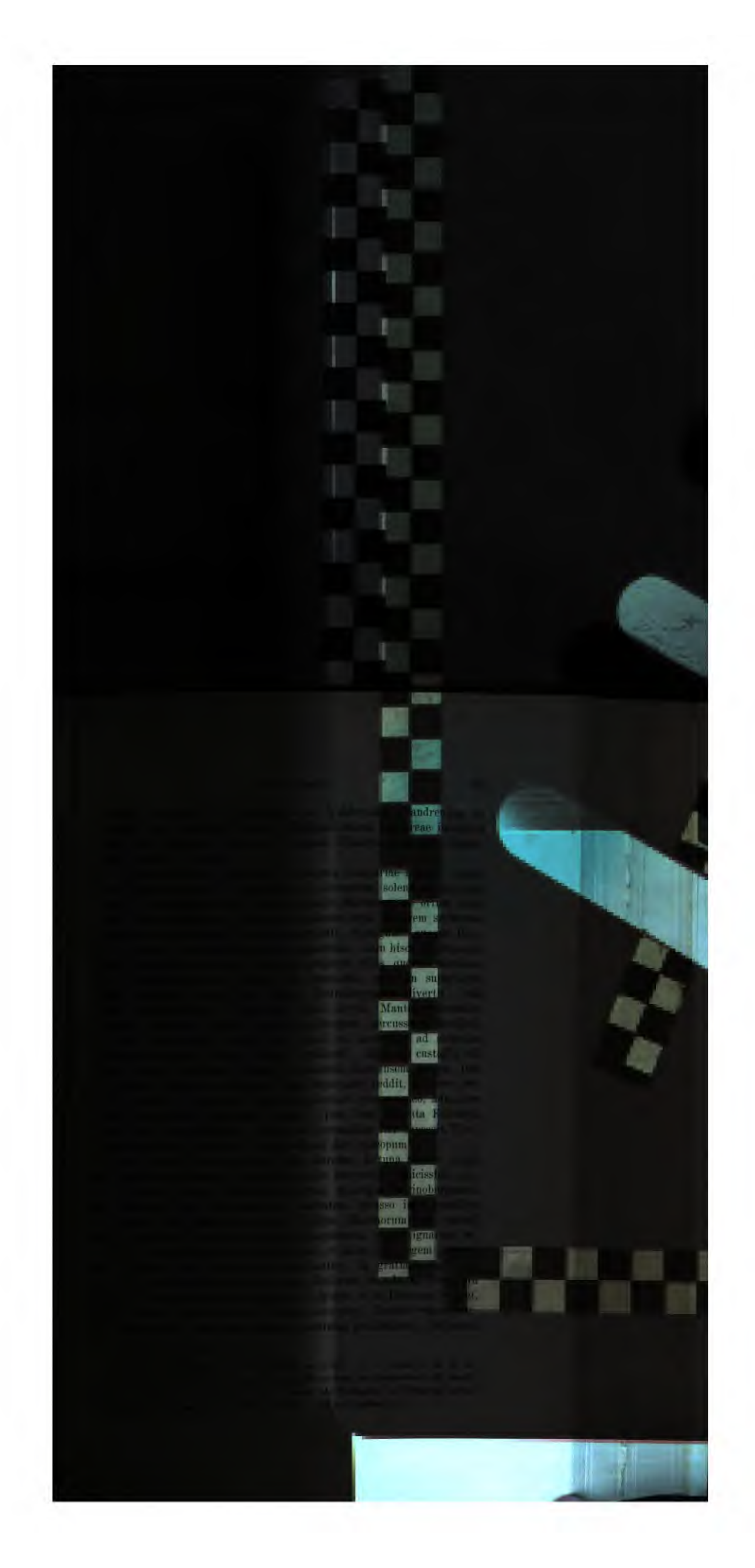

Cap. 9. Post haec augustus Utini in ripa Oeni, Noricorum oppido, nataleis Christi feriatur, regnum Boiariae filio suo Honorico, templum Babobergense Adaloberoni consobrino suo (cuius pater Adalobero dux Charionum apud Gisoveltas sepultus est) tradit. hisce confectis Reginoburgium ad conventus agendos proficiscitur, per Sueviam inde percurrit; ieiunium abstinentia quadraginta dierum christianis solenne apud Turicos observat, Mogonciaci paschalibus sacrificat, ubi Theodovalda, filius Otonis, Campaniae belgicae praeses, in clientelam se caesari dicat.

Sequenti anno, qui Hengistoburgii a Chunrado relicti fuerant, crebra oppugnatione a Boiis Charionibus prope adflicti, urbem ipsi diripiunt, clam in Ungariam aufugiunt. sub idem tempus caesar paschalia in Saxonia Mersoburgii, quinquagenalia Quintilioburgii celebrat, ubi Boiemum ac Bolanicum ducem, veteres invicem inimicos, in gratiam redigit reconciliatosque domum dimittit. post haec ad Aquas Graneas se confert, Honoricum filium suum regem Boiorum caesaremque declaratum, quintum agentem annum, diademate ornat. arma postea adversus Baldovinum Flandrum movet, omnia ferro, igne proterit. Ascaldem flumen transsit, Landobertum copiarum Baldovini ducem praelio superat atque cum multis occidit. Baldovinus vix fuga evasit. caesar fugientes persequitur, plaerosque Flandrorum proceres Tornaci (urbs est Galliae belgicae secundae) obsidet et urbe expugnata capit.

Interea Ugri Charionum rursus regionem hostili animo incursant, abacta ingenti pecorum, hominum, iumentorum vi, laeti in Ungariam revertuntur. saepius ultro citroque duce Chunrado perfuga onusti praeda commeant, Boiariam orientalem crebris incursibus adterunt, plaerosque vicos diripiunt, conplures mortaleis captivos cum pecoribus, equis, bobus abigunt, donec Boii contractis undique copiis convolant ac iter Ugris cum praeda domum properantibus intercludunt. fit praelium atrox; ancipiti fortuna diu pugnatum; utrimque multi caesi, utrimque conplures sauciati sunt; victoria tandem Ugris, cruenta tamen atque luctuosa cessit. quam ob causam, praeda quidem potiti, amissis multis, domum abeunt nec de caetero in Boiariam hostili animo transitum fecerunt aut denique praelias ultra de Boiis agere in animum induxere. Godofridus ocii impatientissimus inquietior Carolo Gellonensi, nostrae tempestatis principe, denuo nova molitur. in Italiam migrat, Beatricem, matrem Mathyldae, coniugem quondam Bonifacii, uxorem ducit. sed dum rebellionem parat, ab Italis iussu imperatoris

1 — eogunt *vgl. Herim. Aug., Ann. Altah. u. Sigeb. zu 1054.* 37 matrem Mathyldae *vgl. Ekkeh. zu 1055.*

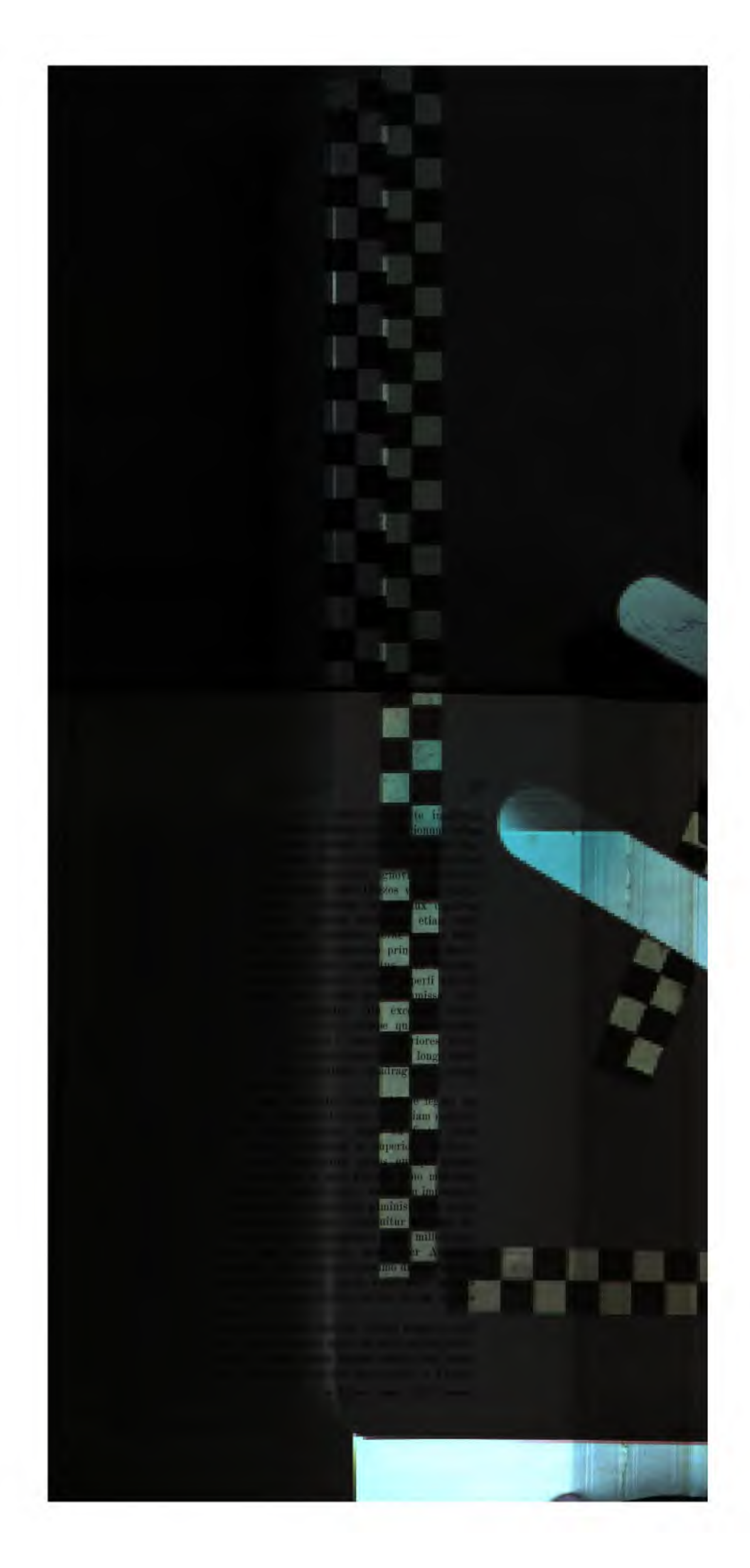
tum facinus atque flagitiosissimum perpetratum foret. nam quid ego hominum, qui vera pietate sapientiae subnixi non sunt, perfidiam atque maliciam commemorem, quae, nisi iis, qui videre, nemini credibilia sunt. plaerique etiam nostro aevo imperatorem contemnere virtutem nuncupant, quasi latrocinia agitare, quaecunque libeant facere, nemini parere, iniuria afficere, magis timeri quam amari, caesaris edicta et rescripta respuere, impune peiora quam, quae Turcae paterentur, committere, id demum esset vera nobilitas atque libertate perfrui. memorare possem, ni ea res longius ab incepto traheret, quantum discordia intestina et huiuscemodi flagiciis, quae nemo (ita caeci sumus) animadvertat, maiestas populi germani vastata atque foede sugillata sit. sed dabit deus his quoque finem, cuius maiestas tum haud dubie imperatorem, qui secundum deum in terris (ut ait Tertullianus) maximus est, servavit.

Nam Chunradus repentina peste correptus, cruciatu atroci subito animam exul et profugus in Ungaria exhalavit. Velipho quoque eodem morbo laborare coepit cumque finem vitae sibi adesse videret, indicium per nuncium fidum ad imperatorem in Italiam detulit, suppliciter veniam precatus omnes conscios nominatim aperuit, coniurationis scenam detexit, Utingam, gentilicium praedium, caetera, quae in Boiaria apud Lycatios et Athesinos et Ambrones et in Suevia possidebat, Abuziacum, Fauces, Schongiouas, Landobergomum, Phoetinos, Raveburgium, Aldodoryphos, Vinogardam caesari testamento legat hisque satisfacit cumque animam ageret, publice scelus in augustum cogitatum confitetur moxque fato concedit. augustus ubi haec ei nunciata sunt, ex Italia in Boiariam contendit. neptem Beatricem secum abducit, Hattonem episcopum Tridentinis mortuo Hylderico designat. Reginoburgium caput Boiariae petit, conventus ibidem agit. Gephardum patruum, episcopum urbis eiusdem, frequenti senatu parricidii et laesae maiestatis accersit. crimen primo dissimulantem negantemque, deinde manifestis indiciis convictum in vincula coniicit, diligenti custodia adservari iubet. inde hibernatum in Saxoniam concedit, paschalia Badobrunnae agit.

Post haec in Galliam belgicam proficiscitur. in confinio utriusque Franciae cum Honorico Celtarum occidentalium rege coit, eundem dum Germaniam maioribus suis praereptam, pacta violata conqueritur,

22 Schongiouas *B* 29 laesae *A*

1 — sunt *Sall. Cat. 13, 1* 5 quasi — esset *vgl. l. c. 12, 5* 8 memorare — traheret *l. c. 7, 7* 12 dabit — finem *Verg. A. I, 199* 13 *Apol. 30* 12 — opus vopo facit. *S. 78, Z. 6, vgl. Ann. Altah. zu 1050 u. Lamberti Ann. zu 1056, M. G. Scr. V, 157, 158.*

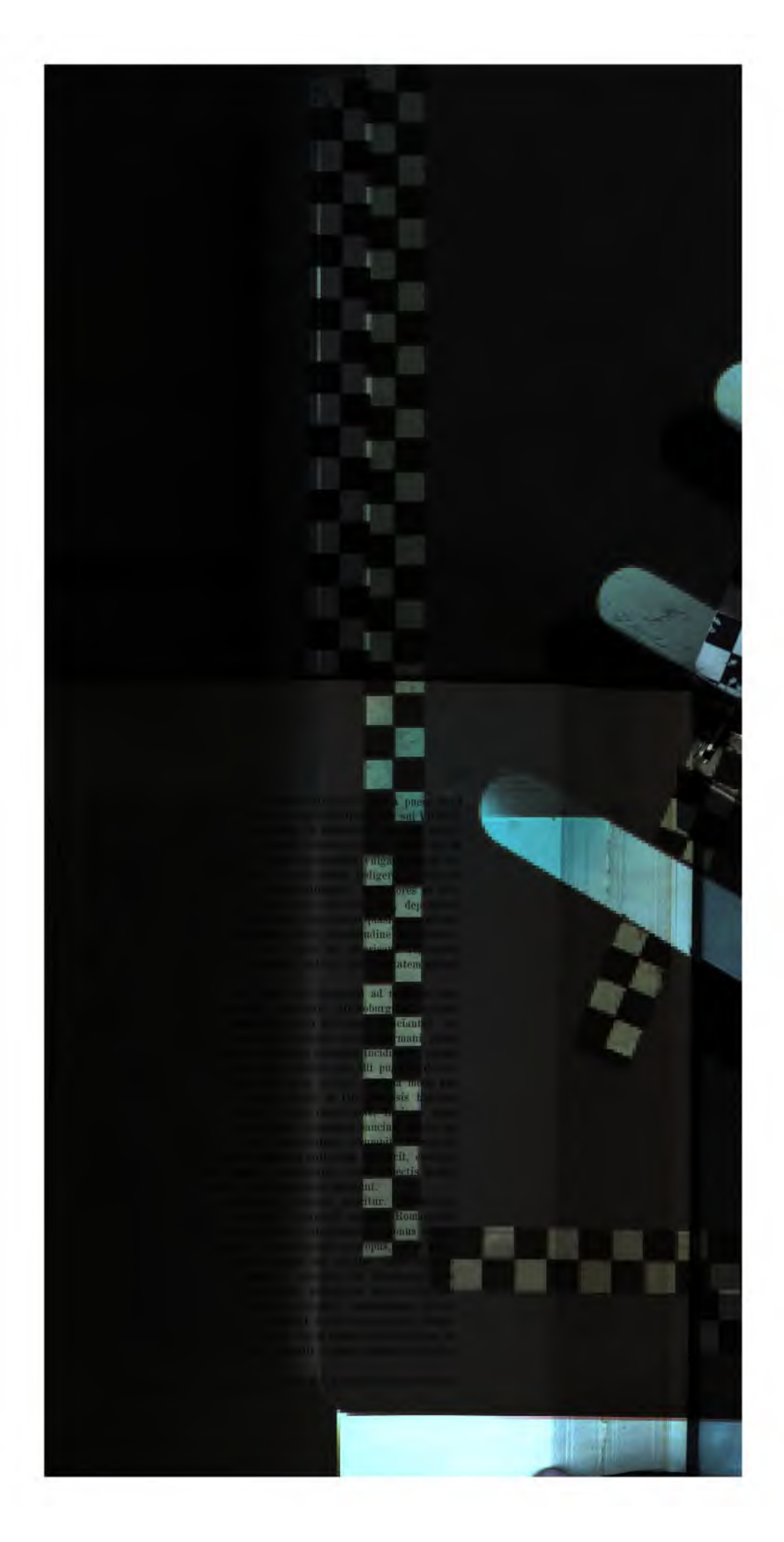
pontifice maximo caeterisque principibus tercio. posteaquam innunctus fuerat, anno ad Aquas Graneas ingenti procerum numero atque ad paratu deducitur in solioque regio more Francorum conlocatur. inde ad Agrippinensem Coloniam divertit, ibi Baldovino Flandro, Godofrido Lathareo, qui iugum hactenus recusarant, gratiam adnitente romano episcopo facit. summa rerum tutelaque caesaris penes augustam mulierem cordatam ex testamento mansit. ipsa non muliebriter, summa industria, non minore prudentia atque iusticia, festa omnium quiete atque ocio aviti paternique imperii habenas quinque annos temperavit.

Cap. 10. Eodem anno Chunradus, filius augustae, cui Boiariae regnum destinatum fuerat, quadrimus obiit et caesar cum matre augusta in Boiariam Reginoburgium in hiberna et ad conventus regni agendos se confert. Victorem pontificem maximum et Godofridum cum uxore Beatrice in Italiam migrare iubet; his italicas res commendat. Chunradum cognatum suum finibus Charionum praeficit. cuius frater Honoricus praefectus praetorio Lathareorum relicta republica, uxore et liberis in agro Mediomatricum Goriziae monachum profiteri coepit; paulo tamen post ad priorem vitam rediit, atra bili percitus, uxorem interfecit. Boiariae regnum augustae, quae se gravidam esse, filium parituram ominabatur, a filio traditur et, quoad id retinere velit, potestas eidem datur. ipsa illud quatuor annos administravit.

Sub idem tempus Saxones, gens efferata (nempe adhuc cruda carne vescuntur) finitimorum spoliis quaestuosa, vivere rapto more veterum Germanorum insueta, a Francia Saxoniaque oriundis imperatoribus in unam legionem conscripti, obsequentes latrones cognominati, Danis, Cimbris, Venedis, hostibus tum reipublicae et nostrae religionis, oppositi fuerunt, quo in illos impune furta, latrocinia exercerent; ubi illi armis perdomiti, sub iugum pietatis missi sunt. Saxonum equestris ordo atque nobilitas pacem servare, pietatem insticiamque colere, finem cum armis vagandi mandataque facere coacti sunt, coerciti sapientissimorum pacisque amantissimorum principum superiorum potentia. posteaquam ergo caesarem impuberem, aetatem obnoxiam iniuriae, rebus impositum vident, rati eundem, ubi adoleverit, haud dubie avi parentisque vestigia consectaturum, res novas in tempore moliri statuunt nactique

17 Mediotricum A.

4 Godofrido *vgl. Sigeb. zu 1050* 6 — temperavit *vgl. Ekkeh. zu 1056* 8 prudenter ac strenue *Otton. Fris. chron.* 245 9 *vgl. Lamberti Ann. zu 1056* 10 — obiit *vgl. Lamberti Ann. zu 1056* 11 — commendat, *S.* 78, *Z.* 27, *vgl. L* ... *zu 1057 und Ann. Altah. zu 1057* 18 atra — interfecit *Lambert zu 1061* 22 obsequentes — cognominati *vgl. oben Bd. II, 242, Z. 6*

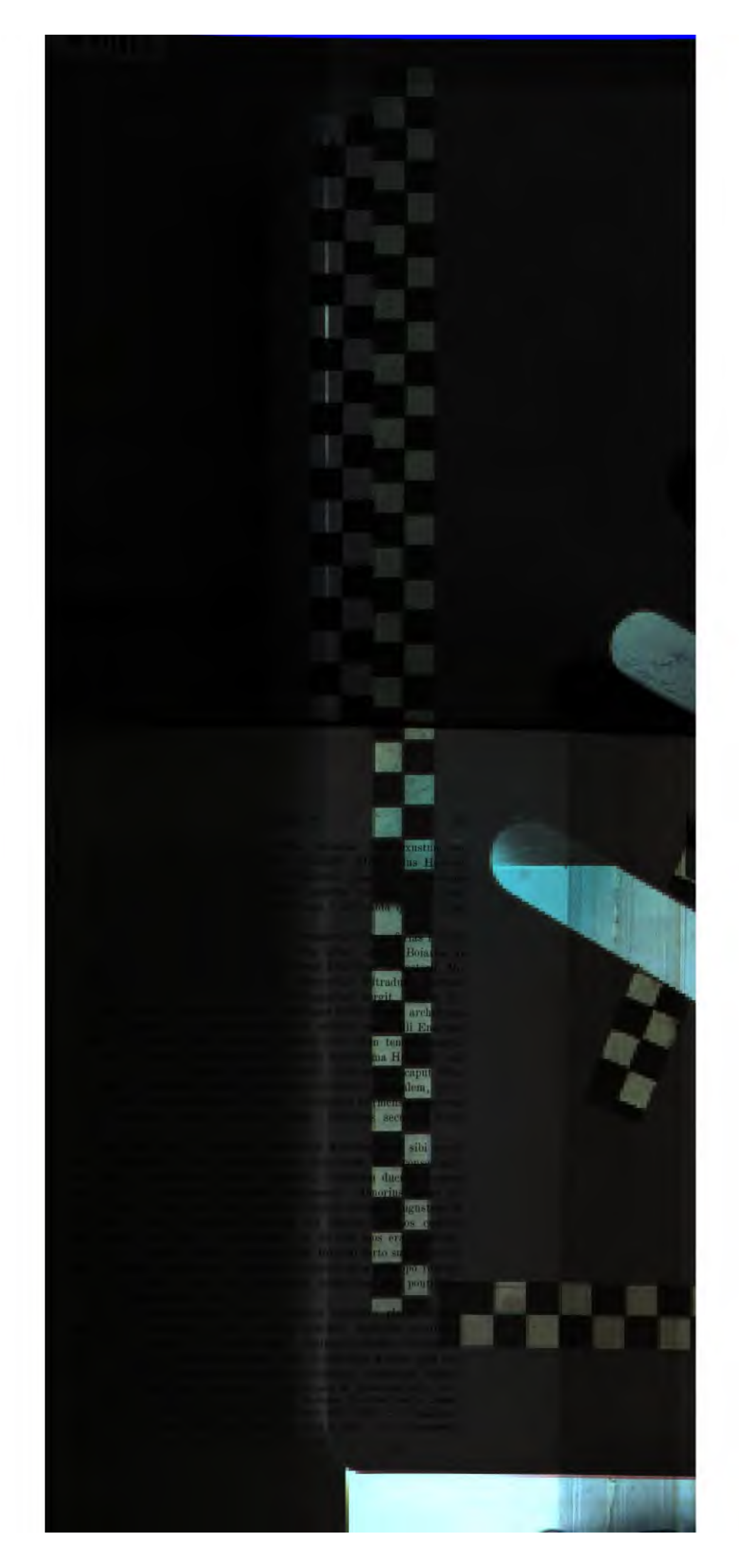
burgii, quinquagenalia Augustae in confinio Rhetorum atque Vindelicorum facit.

Sub idem tempus Stephanus pontifex maximus obiit. Joannes quidam admodum dives, corruptis quibusdam Romanis pecunia, absque authoritate caesaris principumque imperii pontificatum maximum occupat, Benedictum decimum se adpellat. Godofridus dux limitis Ethrusci eundem vi Roma pellit, legatos romanos in Germaniam ad caesarem proficisci ab eoque petere ex consilii decreto, more maiorum, episcopum iubet. illi ubi Augustam devenere, Gerardum Florentinum episcopum, virum bonum studiosumque pastorem, postulant isque continuo pontifex maximus legitur, Nicolaus tercius vocatur. qui anno salutis christianae millesimo undesexagesimo, mense Aprili, indictione 12, quod ambitus letalis Romae invaluerat, quemadmodum in iure pontificio refertur, lege sanxit, ut defuncto primario mundi pastore primo flamines, deinde caeteri sacerdotes, senatus populusque romanus coeant in communeque de capiundo animorum parente consultent; salvo tamen (inquit) debito honore et reverentia dilecti filii nostri Henrici, qui in praesentiarum rex habetur et futurus imperator, deo concedente, speratur.

Eadem tempestate Andreae Ugrorum regis legati Augustam dona adtulerunt, pacem et, ut ea adfinitate confirmaretur, petentes. caesar acceptis donis, pace et adfinitate confecta (nempe sororem suam Sophiam Solomoni Andreae filio despondit) cum matre augusta et Ugris ad fines Ungariae transsitum facit. ibi foedus religione iureiurandi sanciri iubet, sponsam Ugris tradit. alteram sororem Iuditham Bolano duci nuptum conlocat. hisce peractis in Franciam migrat mortuisque Chunrado Charionum duce et Otone Suevorum regulo Charionas Litholpho cognato suo, frustra eundem ducatum Beritholdo Zaringio adfectante, Rudolpho Rhinoveltae Suevos commendat. huic sororem aduc impuberem despondet, quae mox Rumoldo episcopo Constantiensi educanda traditur. Otonis superioris Suinophoro oriundi uxor fuit Petrissa, Nariscorum sanguine procreata, filia Otonis Amerothalae. Bertholdus autem repulsam passus, nihilominus principatum Charionum cum posteritate titulotenus quidem usurpavit, quem sibi ab augusto, parente caesaris, promissum iactabat, tempus opportunum, quo rebellionem faceret, praestolabatur. per idem tempus Ebbo, qui et Echardus, Fuldensis praesul, moritur, substituitur a caesare Segifridus.

26 Lichalpho *A*

3 — pellit. *Neben Lambert zu 1058 benutzte A. Bertholdi Ann. zu 1058 (M. G. Ser. V, 270) oder eine verwandte Quelle* 14 *M. G. Leg. II, app. p. 177* 25 mortuisque — praestolabatur *vgl. Ekkeh. zu 1057* 30 *Otto von Schweinfurt.*

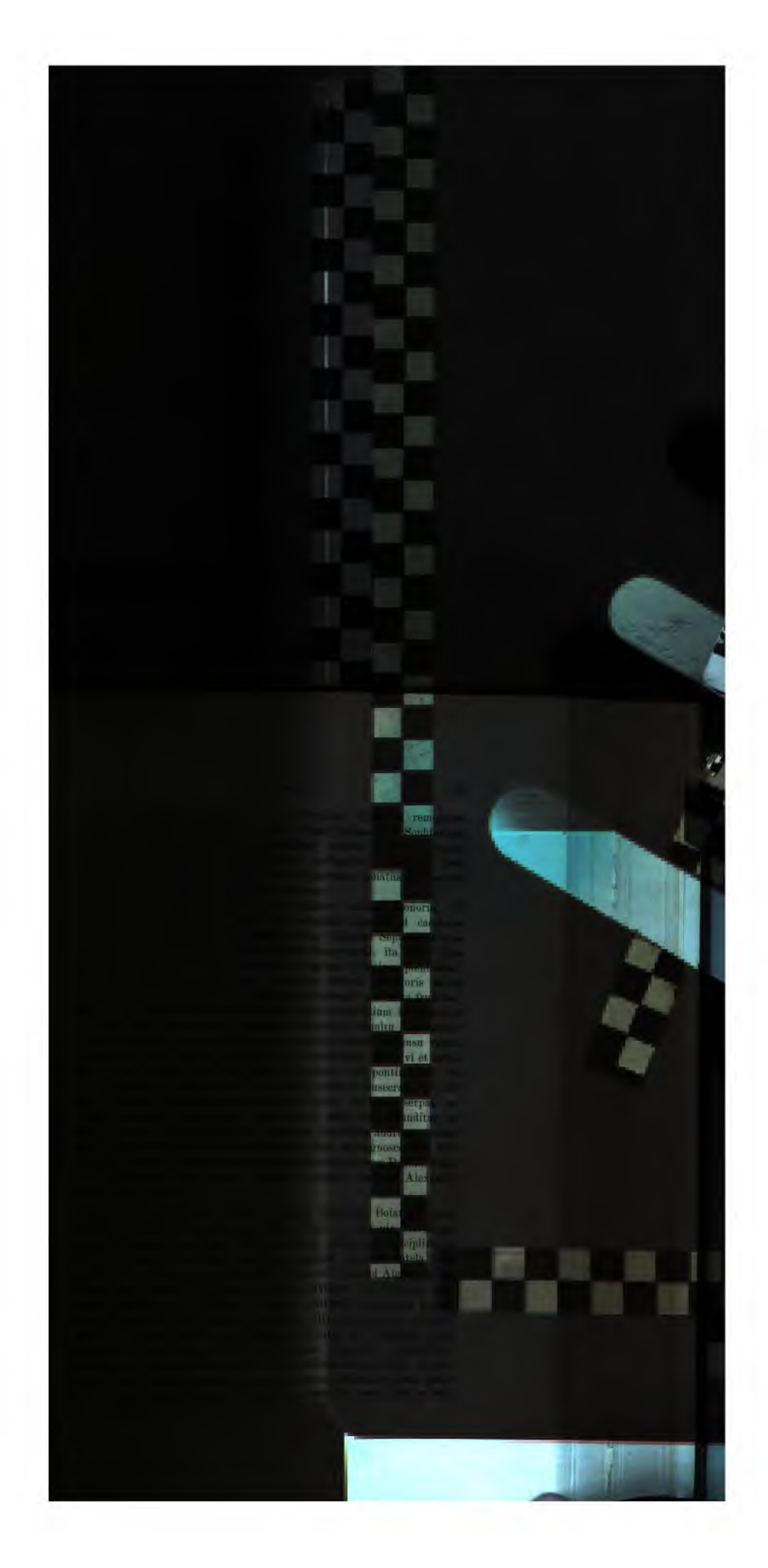

fratrem eius, sub quo sibi illud licere sperabant, regem constituunt. Andreas Solomonem filium, nurum atque uxorem in confinem Boiariam mittit. caeterum opem caesaris implorat, periculum imminens sibi et cunctis christianis aperit. caesar Vilelmium Turogorum ducem, Ebbonem episcopum Citissae, Spitognaeum Boiemiae regulum Arionistumque Boiariae (ita adpellant eius tempestatis scriptores) marchionem, Bothonem atque Aribonem fratres, Boiorum fortissimos proceres (quorum virtus factaque veteribus heroibus comparantur), Nariscorum, Burgusiorum, Schalae, Noricorum dynastas cum exercitu Boiorum in Ungariam proficisci iubet. Vilelmius et pontifex non expectatis Boiemis in Ungariam contendunt, Andreae se coniungunt, cum Bela certamen conserunt. ingentem vim hostium primo prosternunt; verum ubi se superari multitudine, Ugros, qui apud Andream erant, regem deserere, fugam capessere ad hostesque deficere cernunt, retro sensim referre pedem et cum Andrea in Boiariam caedere statuunt. ubi ad claustra, quae Portas regni incolae vocant, perveniunt, iter sibi fluminibus, paludibus, rescissis pontibus et copiis oppositis interclusum offendunt. a tergo quoque Bela cum maximo exercitu ingruebat, qui caedenteis, quam maximis poterat, itineribus insecutus fuerat. atrox mox praelium committitur; utrinque multi cadunt. Andreas fortiter pugnans equoque excussus, dimicantium pedibus, carrucis et equorum calcibus obtritus conculcatusque interiit. nostri iniquitate loci, hostium multitudine circumventi fugam capessunt, ab hostibus multi caeduntur. Ebbo episcopus cum multis captus est. Vilelmius, Botho atque Aribo, eius germanus, quendam tumulum occupant, tota die impetum hostium tantamque multitudinem fortiter se defendendo sustinent. propulsant. nox praelium diremit. Bela ex odio in admirationem versus illis, si se dedant, incolomes fore, dat fidem. illi accepta publica fide, fame quoque defatigati, se dedunt Belaque et filius eius Goezo admirati virtutem, adfinitate eos sibi coniungunt Belaque filiam suam Vilelmio despondet, captivos omneis absque precio libere abire permittit, suscepta legatione ad caesarem proficisci. veniam et foedus a caesare Ugris impetrari mandat.

Hoc tempore Gephardus tercius Reginoburgensium episcopus diem obit. caesar, qui tum Moguntiaci hibernabat, Otonem Rabolergensem mystam substituit et peractis theophaniorum hibernis feriis cum augusta Reginoburgium in Boiariam profectionem facit. eodem regina Ungariae cum filio Solomone uterque exul venit, fortunam miseratur suam, opem

5 Bothonem — comparantur vgl. Ekkeh. zu 1104. 9 Grafen von Burghausen und Schala. 35 — addidit vgl. Ann. Altah. zu 1061.

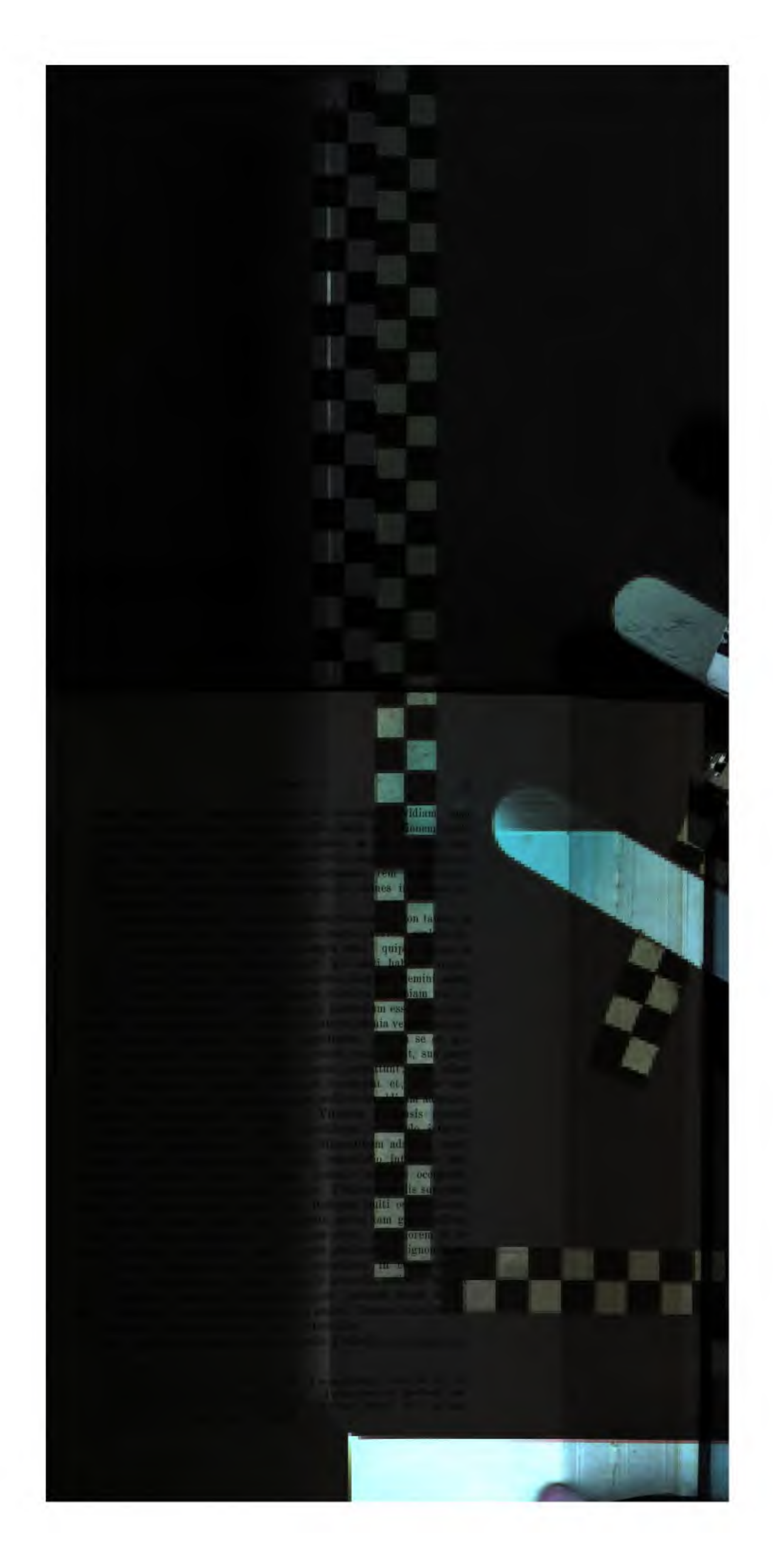

infaustum dirumque reipublicae omen. aqua ventoque (sicuti vulgo dici solet) magis fluxa est mulieris fides; modo ait, modo negat, nunc odit, rursus amat; in unius potestatem ob stupri consuetudinem ius atque ditio cessit. unus omnia regni commoda, tributa, vectigalia, census potitur, caeteri omnes boni, nobiles vulgus sine gratia, sine 5 authoritate sumus; insticia, denique cuncta venalia sunt. omnis gratia, potentia, honor apud unum aut, ubi ille vult, existit; ingens ludibrium atque dedecus bellicosae Germaniae. caesar, qui iam pubescit, procul a viris, in senatulum mulierum relegatus, inter pensa colusque servilibus ministeriis effoeminatur. tempus nunc est, ut columen reipublicae 10 publica cura adolescat, senatu principum, publicis functionibus, armis et militaribus exerciciis insuescat, ipse denique imperii munia obeat.

Haec et huiuscemodi ubi crebro iactata sunt, tandem Anno archimysta Agrippinensis, Eccobertus patruelis caesaris, Oto Boiorum regulus, communicato consilio, Honoricum muliebri potestate dolo, ne 15 seditio concitaretur (quippe populo augustae indoles, mite ac quietum perplacebat imperium) emancipare statuunt. navim preciosae artis magna opulentia adornant, tapetis, aulaeis insternunt, auro, argento, pictura, caelatura, caeteris, quibus animum caesaris oblectari opinabantur, instruunt. caesar cum matre Gosolaria, ubi hiemaverat, egre- 20 ditur, Nemetum Augustam petit, ibi paschalia concelebrat. Anno archimysta, caeteri principes frequentes coeunt; navim ad insulam Rheni, quam Divi Sudoberti vocant, applicant. caesarem, cum hilarior post coenam foret, ad spectandum navigium ita exornatum invitant. caesar aduc puerorum more simplex, nihil minus quam insidias suspi- 25 catus, navim ingreditur. confestim subornati ab Annone latera principis stipant, ex composito nautae solvunt, repente remiges remis incumbunt, navim in altum provehunt. caesar se ad necem praesentem duci ratus, se e navigio in flumen proiicit iamque in oculis omnium submergebatur. e vestigio Eccobertus patruelis eius in flumen de navi 30 prosilit, dextra caesarem prehendit adnavigatque navigio. apparebat anceps periculum tam praenatantis quam sequentis. qui vehebantur, adnavigant, ambos eripiunt in navemque excipiunt. caeterum optimates Honoricum circumsistunt, causam edocent, cum blandimentis placant Agrippinamque deducunt. populus, qui in ripa procurrebat, 35 adclamare, minari, saevire, indignissimum facinus vociferari coeperunt, ius violatum, maiestatem caesaream laesam esse, ferro crimen vindi-

25 puerum *A* c. *B*

3 in — cessit *Sall. Cat.* 20, 7 5 caeteri — sumus *l. c.* 6 omnia — existit *l. c.*

tificatum iure obtinere non potuit, vi eundem extorquere conatur. rebus eius Romani quidam studebant. idcirco conparatis haud contemnendis Longobardorum copiis, urbem versus contendit. inter Sutrium Romamque castra facit, ibi aliquot dies stativa habet. sperabat metu sui sponte ad se Romanos convolaturos atque Alexandrum deserturos. nam partium eius Romani turrim Crescentii, item aliam ad pontem Milvium occuparant firmoque praesidio tenebant. verum Alexandrini explorato Honorii adventu vim quoque vi seque armis defendere statuerant, arma, pila, tormenta, arcus, sagittas, machinas, quae ad resistendum necessaria forent, conpararant. Parmensis ubi hoc per speculatores comperit, castra movet, infesto intentoque exercitu Romam contendit. Alexandro faventes armati obviam procedunt, plaebes, quae suo more rerum novarum avida est, pars indignantes, quod quispiam armatus Romam accedere auderet, mixti militibus equitibusque erumpunt. sed primo congressu Alexandrini Romanique ab Honorianis et Longobardis in fugam vertuntur, caeduntur, trucidantur. maxima pars ad Tiberim aufugit, navim inrumpit. ubi cum se constipassent, Honorianus miles pilo turbam petit, quae telum vitabunda, in diversum latus cadens, navem invertit, aquis obruitur. hisce peractis nomen, factio, favor Honorii gliscit, Alexandri pars diminuitur.

Cumque iam Honorius Romam intrare in animo haberet, Godofridus Lothareus, qui auspicio caesaris rebus italicis praesidebat, advenit in tempore, partes ab armis discedere imperat. paret populus, parent milites, desertis Honorico et Alexandro domos dilabuntur. Godofridus deinde utrumque ad se vocat. ‚en', inquit, ‚pastores, qui oves (quarum lana teguntur, lac consumunt) committunt, pacem, quam Christus dominus deusque noster reliquit, violant, pietatem polluunt. non divum Petrum, non Paulum, non caeteros Christi legatos neque Christum servatorem nostrum, cuius se vicarios mendaciter profitentur, imitantur. Nerones, Pharisei, Antichristi immaniores crudelissimis sunt tyrannis. amant principatum, opes, splendorem, potentiam, divitias (quas Christus spinas, comites eius stercora dicunt) ambiunt, pro hisce armis, sanguine decertant, gregis periculo istaec concupiscunt, agnos a Christo creditos nec amant nec pascunt, sed occidunt, laniant, interimunt. ite in Germaniam ad caesarem et ibi potius iure quam bello, uter pontifex sit, disceptate! quem caesar principesque et episcopi pontificatu maximo donare dignati fuerint, is absque vi cum pace omnium primario potiatur sacerdotio.'

6 iuxta pontem Olvii *hat Aventins Text der Ann. Altah., wozu er an den Rand schrieb:* Milvii credo 12 plaebes — *est Sall. Cat. 37, 1* 22 *Mark. 4, 18, 19; Luk. 8, 14*

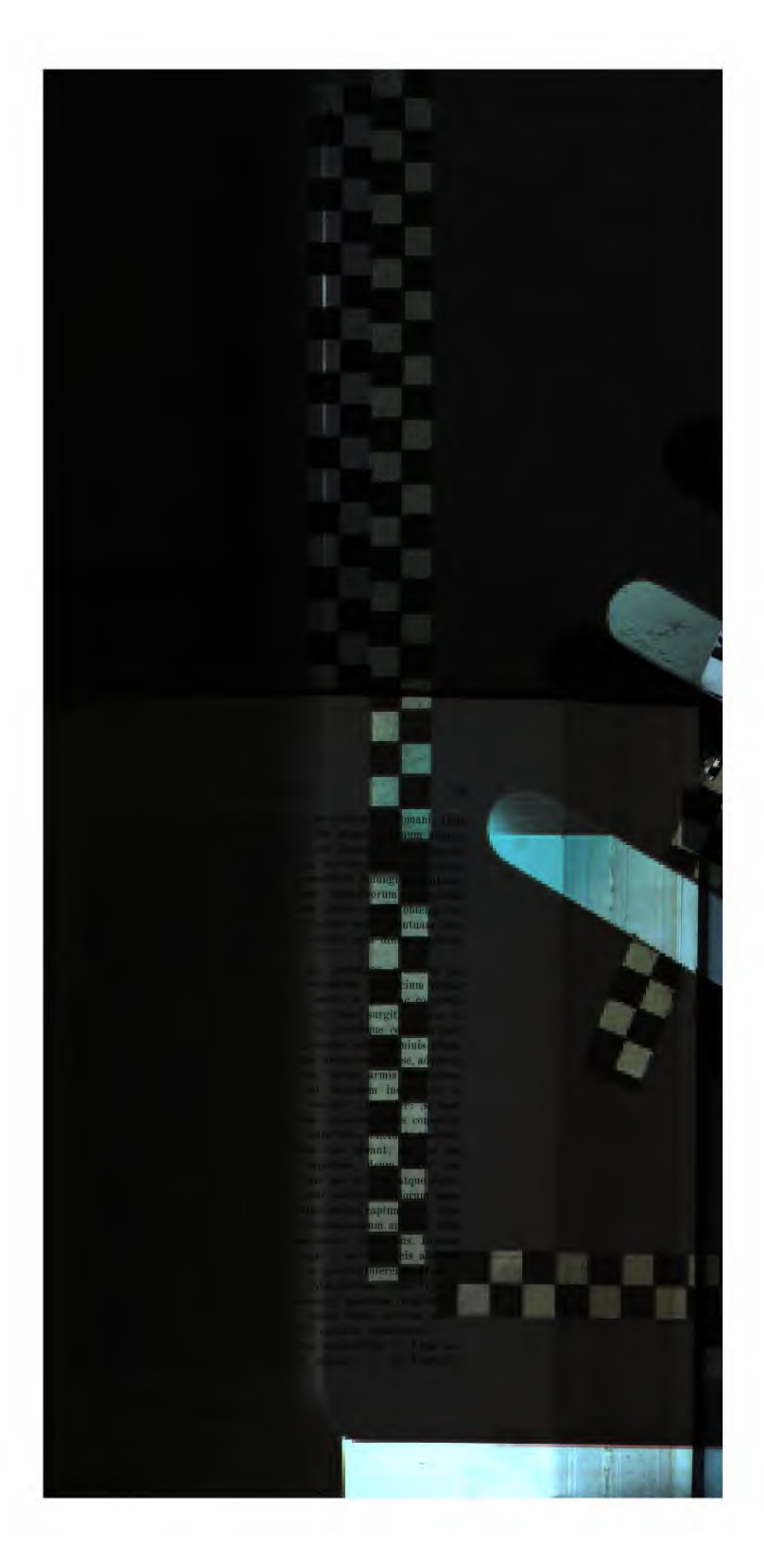
ostentant, ingenti cum exercitu, infestis signis, Histro terraque pedestribus equestribusque copiis in Ungariam propere contendunt. nec segniciei aut socordiae Bela deditus erat, aliud simulabat, aliud agebat; foedus petebat, frequentes de pace legatos mittebat, nihilo secius tamen regnum, praeter quod crebris fluminibus et paludibus, qua Boios Noricosque adtingit, munitum est, praesidiis firmat, portas Pannoniae, (ita incolae vocant, quas Graeci pilas, Romani fauces, nostri claustra adpellant) reficit, militari manu communit.

Quo cum caesar pervenisset, omnem aditum sibi praeclusum offendit. stativa igitur ibi aliquot dies habet. consilio Ugrorum, qui cum Solomone aufugerant, partem exercitus, gnaris locorum deducentibus per harundinetum quoddam in Pannoniam praemittit mandatque, se certiorem faciant, totusne exercitus illac traduci queat. illi quidem incolomes in Ungariam penetrant, verum ob itineris difficultatem et quod omnes loci hostibus obsessi erant, nemini, licet magnis praemiis propositis, persuaderi potuit, ut ad caesarem nuncium literasve perferret. compositis igitur ordinibus bidui itinere ad Mysoburgium pergunt, eam urbem prius expugnare, deinde viam caesari aperire statuunt. sed custodes ubi a tergo hostem conspicati sunt et irrepsisse in regionem viderunt, retro pedem retulere caesarque pulsis praesidiis, nemine prohibente, ad eandem urbem eodem momento de improviso pervenit. oritur confestim tumultus, nostri rursus copias iungunt, urbem oppugnant, primo impetu capiunt, diripiunt. apertis post haec ubique faucibus claustrisque refractis caesar cum Solomone intima Ungariae percurrit. Bela inter haec exhalat animam. filii eius Geizo et Ladissolaus fugam capessunt, ex Ungaria in Sarmatiam profugiunt. caeteri certatim se caesari dedunt, in verba Solomonis iurant, quem caesar Albam regiam deducit regemque more gentis salutari iubet.

Restituto itaque in regno Solomone pacataque Ungaria in Boiariam revertitur. inde Augustam profectionem facit, mortuo Honorico episcopo Embrichonem Liningensem substituit. postea hiematum ad Vangionas se confert. concilium Mantuam in quinquagenales ferias indicit; eo Honoricum et Alexandrum concedere iubet decretoque patrum stare praecipit. proxima igitur deinceps aestate Anno archimysta Agrippinensis, Vincissolaus Aldaechii inferioris in Boiaria praesul, annalium boiaricorum scriptor, cum plaerisque episcopis et prin-

3 secordiae *B*

17 *Miesigreburch Ann. Altah.; jetzt Wieselburg* 26 *Vgl. die Erörterung Steindorffs a. a. O. II. 44* 35 — migrant, *S. 90, Z. 13, vgl. Ann. Altah. zu 1064*

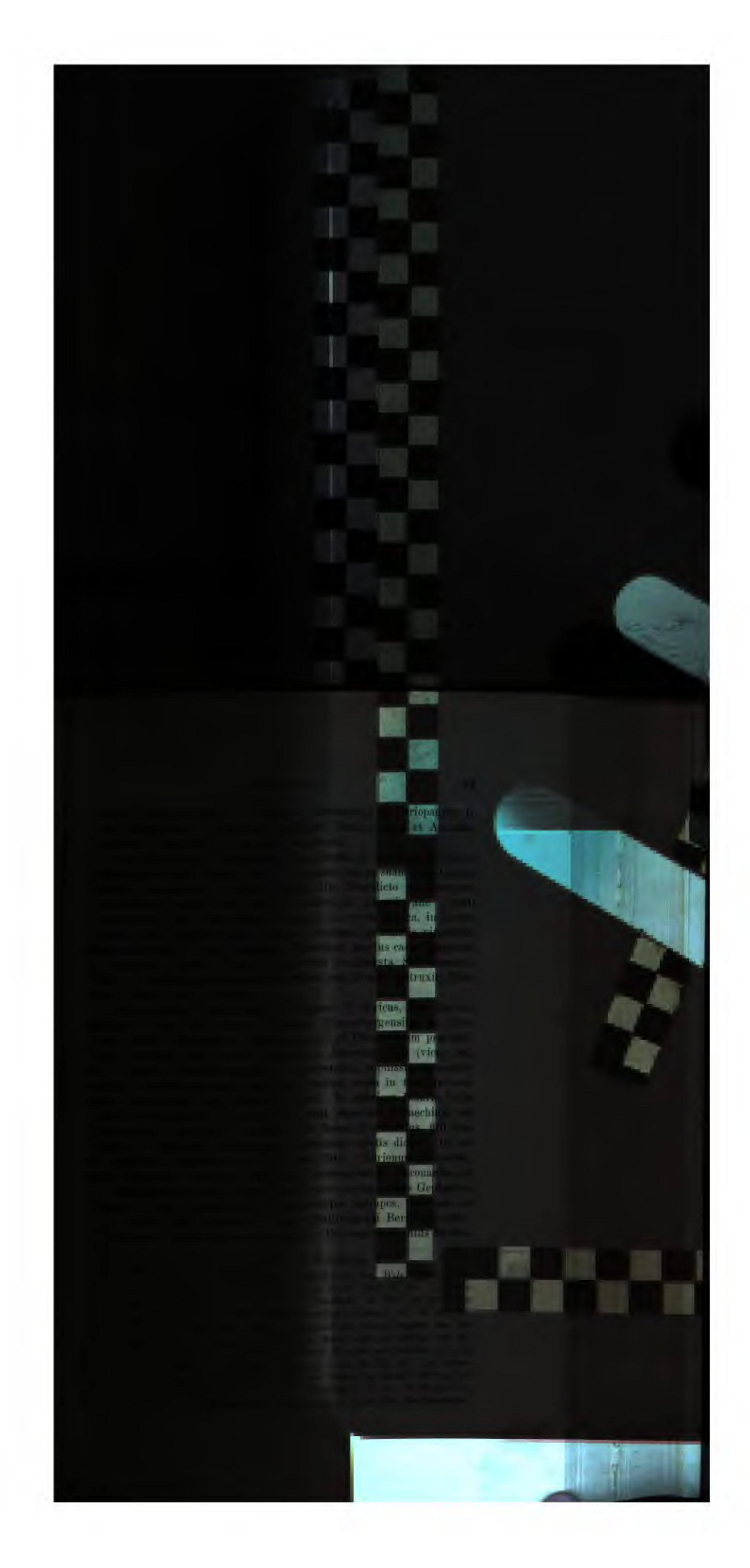

rebus studebant, facto globo, excitato tumultu, strictis gladiis in aedem irrumpunt, Alexandrum haereticum, pestiferum erronem vociferantur, eidem mortem intentant. caeteri omnes diffugiunt. Alexandrum solum relinquunt. Vincissolaus praesul Aldaechii, Boiariae monachorum antistes, qui probe mores Longobardorum norat (cum minacissimi enim verbis sint, ne digitulo quidem adversarium adtingunt) Alexandrum sibi quoque fuga consulere parantem retinet, eidem animum reddit atque considere persuadet. Longobardos acriter increpat, maiestate vultuque tristi territat. eodem quoque momento Beatrix, uxor Godofridi ducis, cum multis ad templum procedit; vix limen adtigerat, Honoriani omnes aufugiunt. caeteri redeunt, Parmensem episcopum curia pontificum movent atque devovent. peracto itaque conventu Alexander Romam, caeteri domos migrant.

Percrebruit eadem tempestate in Germania constans opinio, imminere excidii fatum orbi terrarum et adfore tempus, quo mare, quo tellus correptaque regia coeli ardeat et mundi moles operosa laboret. Boiorum primores istoc saeculo undeviginti aedes sacras mystis, monachis, virginibus in Norico, in Vindelicia condiderunt et ingens vis mortalium, duodecim ferme millia, ex regionibus nostris in Palestinam, Hierosolyma votis nuncupatis profecti sunt. ipse caesar plaeraque praedia, conplures opes Boiariae templis (sicuti diplomata data ostendunt) distribuit.

Rantheroviae proxime Brundunum urbem (ubi tum palatinae aedes fiscusque regius erat et parens eius, imperator Honoricus tercius parochiam praescriptis terminis, dum Honoricum sextum Boiariae praeficit, instituerat) flamines Augustinianos cooptavit. Vessobrunnam, hactenus a popularibus sacerdotibus, posteaquam ab Ugris exusta erat, occupatam, pulsis his, sacris divi Benedicti restituit. eiusdem ope atque consensu Helenardus Fruxinensis pontifex Fruxini divi Andreae aedem dedicavit, cui Burense templum caesar tradidit; hoc post mortem tamen Helenardi rursus immunitate donat. Alemannus episcopus Bathaviae auxilio Hagnae augustae et Honorici Neoburgensis extra moenia urbis Aurelianis mystis conlegium, in Austria Gotovicum Benedictinis extruxit. Adalbero Viridoburgensis pontifex ex Boiaria

13 — profecti sunt *vgl. Ann. Altah. zu 1065* 15 — laboret *vgl. Ovid. Met. I, 296* 24 *Vgl. die zwei Urk. Heinrichs III. für Ranshofen, M. B. III, 311, 312* 30 *Meichelbeck, Hist. Fris. I, a, 254 Heinrich IV. hat Benediktbeuern vielmehr der Freisinger Domkirche unterworfen; M. B. XXIX, a, 169* 33 *St. Nicolaus bei Passau; vgl. die Stiftungs- u. Bestätigungsurkunden, M. B. XXVIII, b, 213; IV, 287 flgd. Graf Heinrich v. Formbach u. Neuburg (am Inn) war der erste Vogt (M. B. XXVIII, b, 216)* 33 *Göttweih.*

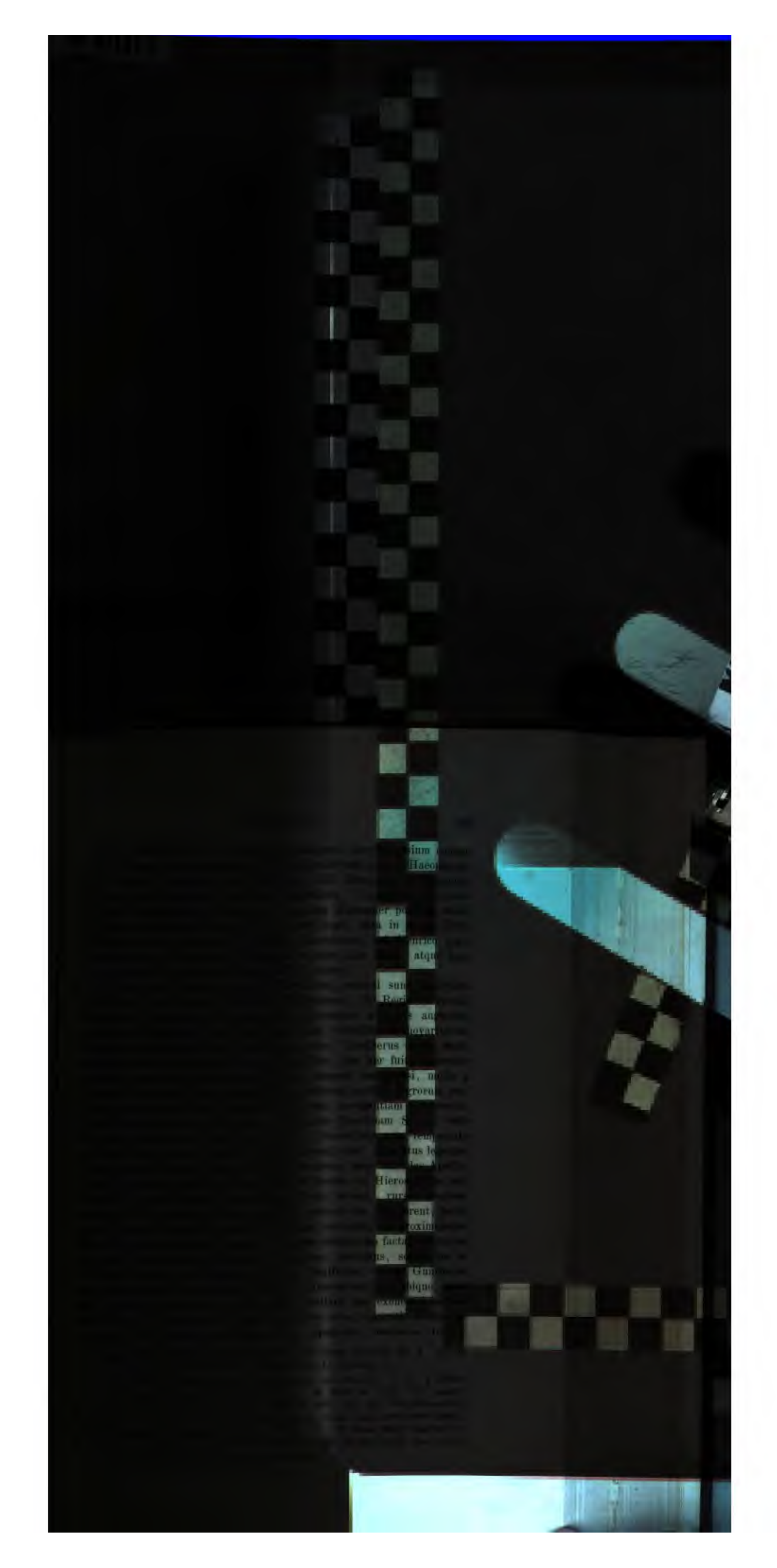
gerione et Chunrado Sulsopagi (oppidum id Nariscorum est) dynastis, ad confluenteis Trani et Alissi Pomoburgium, ubi humati perhibentur, conlegia flaminibus Augustinianis instituunt. atris vero druidibus dicavere hi principes, amici caesaris, Atilam, Arionulphus Damasiorum praefectus, Rhodon, Chunradus, cuius filius Chunradus, atque Irmogarda nurus, avus paterque Poppo. in eisdem templis hi proceres conditi sunt.

In superiore quoque Vindelicia eadem tempestate coenobia, quae subtexam, condita reperio. Oto Schirensis, uxor Haziga, filii Oto et Veronardus Echardusque Vischopachunum in faucibus Peninarum Alpium sacris divi Benedicti initiarunt. Eburonardus et frater eius Albertus Iringoburgensis, multum apud caesarem pollens, cum uxore Bertha, filio Otone in ripa Libusae Burobergense Aurelianis templum, in agro Tridentino divo Michaeli aedem condiderunt.

Haud inde procul, nempe ad decimum lapidem, Oto et Beringerion bardi. Theodoramus sacerdos cellam auspicati sunt, quam pauco post tempore Oto Veliphorathusius, eius filii Oto et Honoricus, Rhenopertus Ritensis cum fratribus Ruperto, Alberto, Livardo, Hyldesalicus, quem Tigurinis antistitem imperator Honoricus quartus imposuit, frater Rudolphi praefecti Vinariae, collocupletarunt, mystis divi Aurelii Augustini dedicarunt. Theodoramum magistrum conlegii cooptarunt, unde ab eo Theodorami Cella nuncupatur. Segibotho, superioris Hyldesalici frater, Vinariam consecraneis Aurelianis dedidit. eisdem mystis Oto Valaiae praefectus cum uxore Adolaeda Beroritum ad Vermeum lacum primae Boiariae, Gryssam in Tyrolensi pago condidit. Velipho quartus, qui postea Boiariae ducatu potitus est, filius Chunegundae, sororis Veliphonis tercii et Aetii, quem alii Azonem vocant, Astensis tetrarchae, nepos ex filia Veliphonis secundi, ab imperatore Honorico quarto caesare augusto, rege Boiorum, gentilicia bona, quae avunculus absque liberis decedens, imperatori Honorico tercio caesari augusto regi Boiorum legavit, impetravit: in Vindelicia apud Lycatios, Ambrones Landobergomum, Altonis monasterium, Raedobochos, Stonogades, in Rhetia Abuziacum, Schongios, Raveburgium, Aldoryphos

18 *In A neben* filius *am Rande* frater 26 quam *st.* quem *A u. B* 31 Landobergonum *B*

2 *Baumburg am Zusammenfluss der Traun u. Alz* 5 *Kloster Attl und Rott* 13 *Kloster Fischbachau bei Miesbach, Beuerberg an der Loisach, St. Michael bei Trient* 14 *v. Eurasburg (südl. v. Wolfratshausen)* 17 *Reimbertus de Rute in der Aufzeichnung über die Entstehung des Klosters Dietramszell bei Hund, Metrop. Salisburg. II, 253, der Quelle der obigen Angaben* 18 *Vgl. Chron. Tegernseens. cap. 8; Pez. Thes. III, c. 516* 19 *Des Grafen Rudolf von Weihern* 24 *Kloster Weihern, Bernried, Gries.*

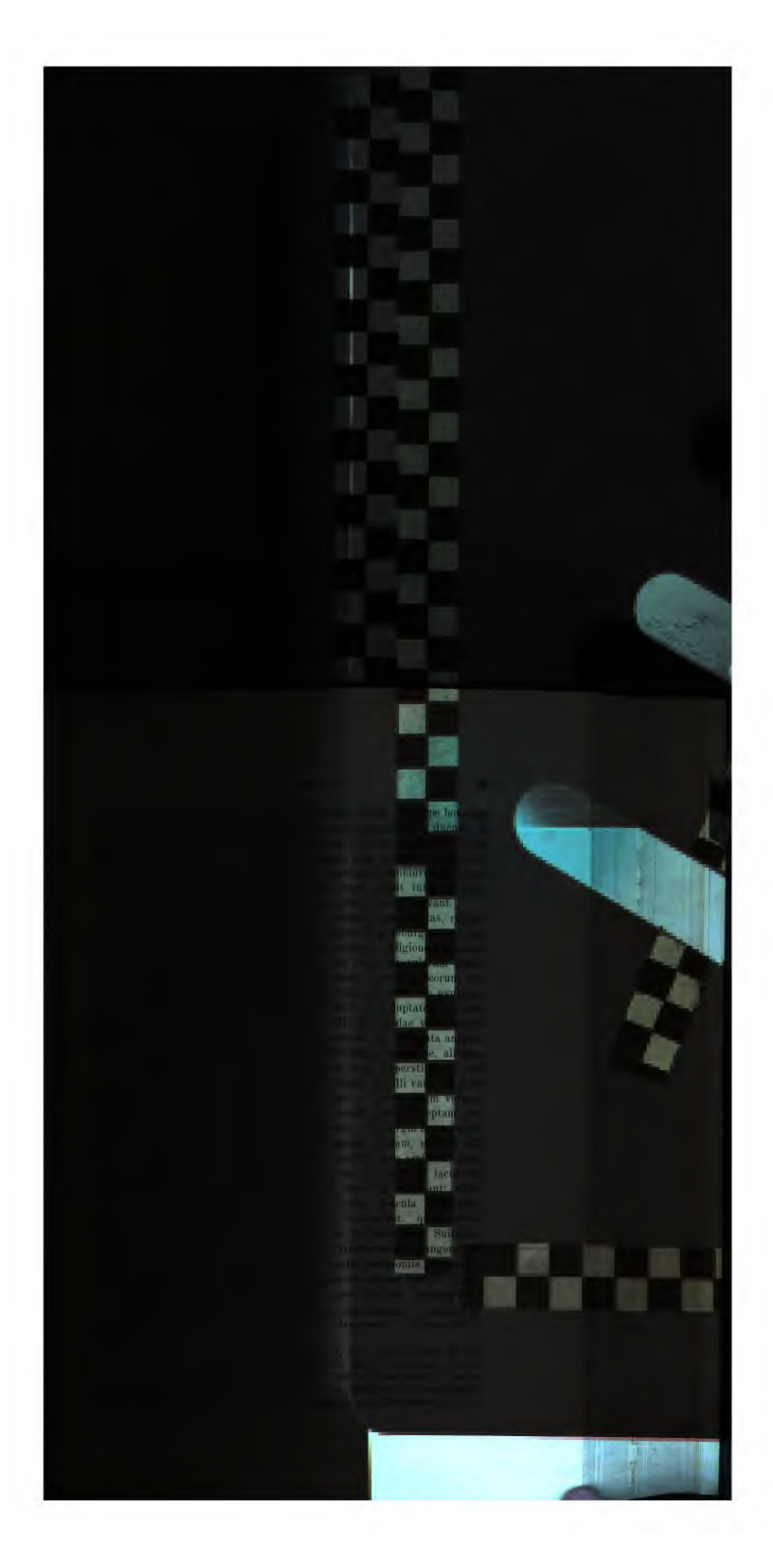

resistunt, turris duobus continenter diebus oppugnatas summa vi defendunt. hostes tandem celeberrimo paschalium festo die pacem venalem offerunt octoque Arabum principes in turrim admittuntur, qui de praecio paciscuntur. ibi hostium primarius linteum, quo caput in modum coronae colligarat, collo Guntheri episcopi, quem principem esse rebatur, innectit; ‚en', inquit, ‚te solo capto caeteros omnes in potestate habeo et, simul ac iussero, ab arbore cum comitibus pendebis.' Guntherus ubi hoc per interpraetem intellexit, pugnam in faciem minantis impingit, uno ictu hominem humi sternit, deinde prosilit, socios cohortatur caeterosque septem Arabes captos nudatosque armis duriter vinculis constringit telisque saevientium popularium opponit. Arabes eo die sociis parcentes manus abstinent.

Postridie Ramulae praeses, quem rex Aegypti urbi praefecerat, audito periculo nostrorum ad liberandum eos cum magno equitum numero properat; non ob pietatem, sed quaestum suppetias fert. deminui portoria vectigaliaque suo regi existimabat; praeterea suum lucrum, censum civitatumque compendia attenuari cernebat, si nostri ita acrepti, fama in se commissa dissiparent, neminem posthac Palestinam petiturum. Arabes autem latrunculi de illius adventu certiores facti diffugiunt. satrapes Aegyptius acceptis, quos nostri in vincula coniecerant, fide data, nostrates Ramulam incolumes perducit; ubi ab incolis coacti considere quatuordecim dies. tandem pridie idus Aprilis Hierosolyma pervenenere; tresdecim ibi commorati sunt dies. inde Ramulam reversi, navim conduxere, Aliquiae applicuere; postea in Europam navigant. Segardus et Oto rediere, caeteri interierunt.

Eodem anno obiere Angilepertus Bathaviae, Rutherus Taurisiorum episcopus. caesar sacerdotium Babobergense Herimano, Bathavense Alemano sacrificulis suis, Taurisios Voliphoramo Oziaconsi praesuli, monacho Aldaechii inferioris tradit. hac quoque tempestate divus Marianus Scotus, poeta et theologus insignis nulliqne suo saeculo secundus, cum conphilosophis suis Ioanne et Candido, Clemente, Donato, Murcheridacho atque Isacio, qui centum vixit annos, in Germaniam venit. inde Reginoburgium hi concessere, ab Hemma virginum maxima hospicio in superiore monasterio excepti sunt. Billa eiusdem contubernii antistes templum divi Petri extra moenia urbis, quod Bichon vocatur, consentiente Otone episcopo ipsis tradidit. Mathylda inferi

9 *Nach* intellexit *folgt in A u. B unterstrichen*: prosilit, uno ictu hominem in terram dat 18 neminem – petiturum *in A unterstrichen* 21 producit *B*
27 Tarvisiensis episcopus *dem Altah.* 28 *Von Ossegg in Böhmen* 29 *Zum flgd. vgl. Vita st. Mariani, A. S. Boll. Febr. II, 365 flgd.*

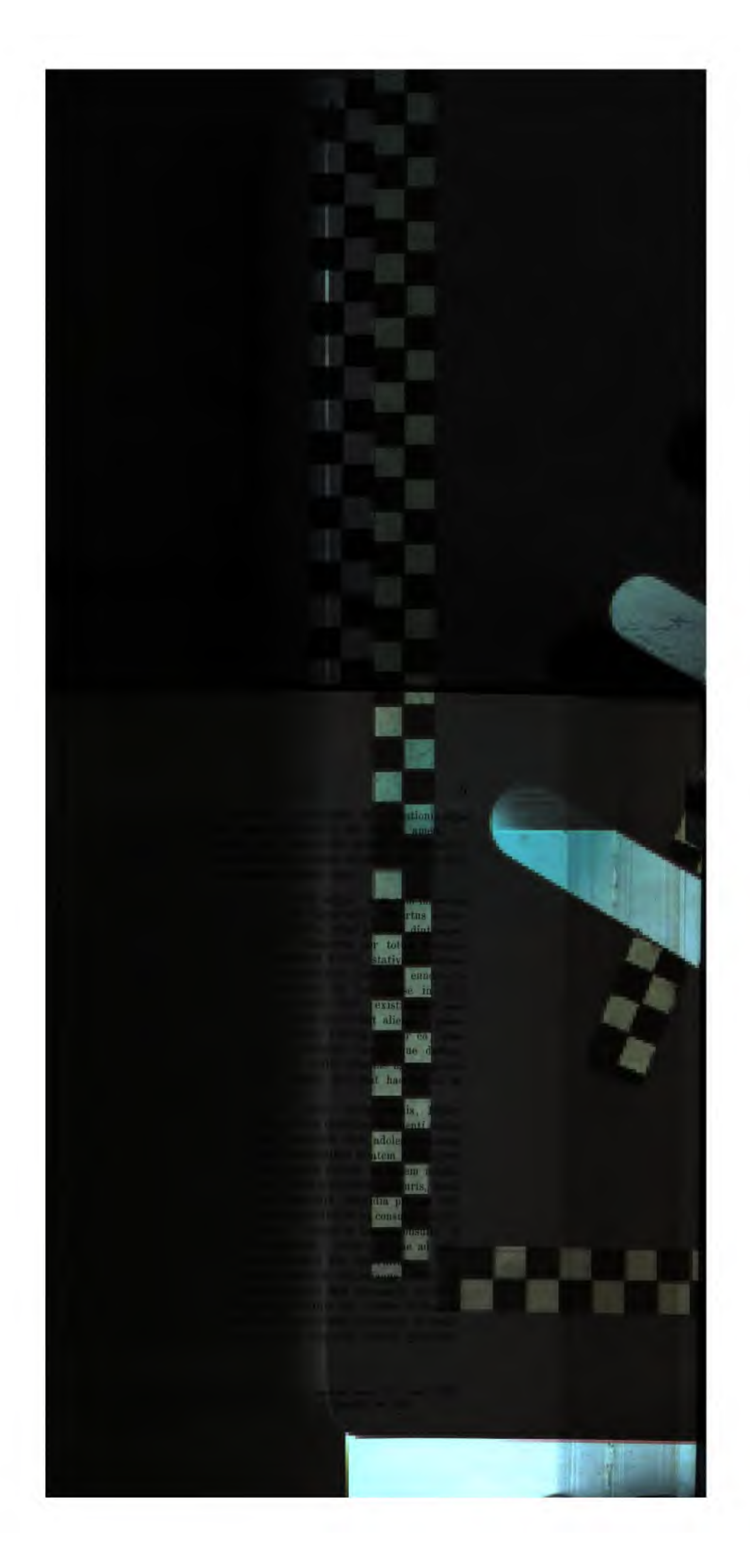

eius praefationem, ut fides fiat, subtexo de verbo ad verbum: anno dominicae incarnationis millesimo septuagesimo quarto regnante quarto Heurico iuvene imperatore, Matthylta abbatissa sanctae Mariae et sancti Herhardi abbateam regente, decemnovenalis cycli 11 anno, indictione 12, Marianus Scotus septimo peregrinationis suae anno 5 conlegit modicas istas undas de profundo sanctorum patrum pelago, scilicet Hieronymi, Augustini, Cassiodori, Arnobii et de opusculis Gregorii et pro suae animae salute, in honorem salvatoris domini nostri Iesu Christi et eius genitricis semperque virginis Mariae et sancti Herhardi confessoris scripsit et in unum librum perstrinxit. prolixas 10 enim et salubres catholicorum patrum expositiones non omnes avido cordis amore petunt. multi sunt etiam, qui, etsi tales legere vel habere vellent, tamen minori censu vel intellectu vel aliqua causa existente occupati, illas invenire et legere non possunt. nunquam tribuatur ad transscribendum extra monasterium, nisi pro eo congruum relinquatur 15 vadimonium. Georgii feriis coepit, Mathaei et Haemerani finivit.

Servatur et diploma imperatoris, cuius caput tale est: in nomine sanctae et individuae trinitatis Henricus dei clementia Romanorum imperator augustus; multis verbis commemorat Scotos quosdam Reginoburgium venisse et ab Otone eius urbis episcopo Billaque superioris 20 monasterii antistite templum huius, quod divo Petro dedicatum extra moenia urbis Bichen nuncupatur, accepisse. ibi bonos illis domicilia aedificasse, praedia, vectigalia tribuisse tandemque ad se Scotos supplices venisse illisque ab Otone episcopo et Haziga superioris monasterii virginum maxima impetrasse, ut iuri suo et templo, quod ipsis 25 servierat, caederent Scotisque condonarent. huius donationis author fit imperator; Scotos cum praediis, templo, vectigalibus, immunitate donat, in clientelam accipit, ut caesari bene praecentur ac pro eo vota deo reddant. aera: Herimanus recognovi; datum kalendas Februarii

4 decemnovalis *B* 16 *Am Rande in A:* Identidem scripsit commentariis *[sic]* in epistolas Pauli, qui Valderopagi [Walderbach] (Cisterciensium est templum), servantur, quondam Reginoburgii a Iudaeis redempti, ubi haec eius manu scripta leguntur: 13 kalendas Aprilis anno domini 1080 feria sexta obiit Magnaldus primus de Scotorum peregrinis; ad sanctum Petrum extra muros Ractobonnae [?] est defunctus. *Dieselbe Stelle von* 13 — defunctus (*hier:* Ratisbonae) *steht von A's Hand auf einem vor fol. 48 der Handschrift A. des 5. Buchs eingeklebten Zettel; dort folgt:* in Pauli epistolis commentaria Mariani in Walderbach, redempta quondam a Iudaeis ut psalterium, eius autographa.

unten erwähnt aus Walderbach. Der aus dem Regensburger Kapuzinerkloster stammende Cod. lat. Mon. 12741 aber, eine Bibel, ist nach der Notiz eines Vorsetzblattes aus dem 16. Jahrh. innerhalb dreier Jahre v. Marianus Scotus geschrieben. 11 non — petunt *wohl einem Dichter entlehnter Pentameter.*

fit atrox pugna. saltatricula clavam in caput Veronardi impegit; ipse amissis multis, semivivus ad caesarem refertur. tum omnium sententia caesar aut imperio caedere aut amiciciae Premensis renunciare iubetur. sed spacio ad consultandum impetrato, huius consilio clam noctu fugam Gosolariam adornat eumque intempesta nocte regia supellex effertur, in clitellas componitur. principes certiores facti advolant, strictis gladiis consilii talis inventorem circumsistunt, mortem minitantur et procul dubio eundem interfecissent, nisi caesar suo corpore protexisset, regio praesidio domum deduxisset. ita Premensis cum hac contumelia aula eliminatus est. dominatio ad caeteros episcopos per vices rediit.

Caesar paschalia in Nemetum Augusta concelebrat. in feriis supplicationum stella crinita per quatuordecim continuos dies visa est. quinquagenalibus Traiecti caesar Eburonardo Treverum episcopo defuncto in demortui locum Chunradum Phullingensem, praepositum Agrippinensis Coloniae, adnitente Annone pontifice substituit. huncque Treveros adeuntem Theodericus urbis praeses, ferox ingenio et aetate, concitato tumultu capit, comites in fugam vertit, resistentes occidit, opes diripit, illum carnifici tradit atque de altissima rupe, tercio, cum bis incolomis evasisset, praecipitari iubet. quo casu demum is exanimatus est. Utoque in pontificatu successit. caesar tum Fritesolariae subito morbo corripitur, medici de salute eius desperant, plerique principum regno inhiant imperiumque iam animo invadunt. sed praeter opinionem omnium caesar vires corporis recuperat, apud Heroveltas quinquagenalia agitat. inde Viridoburgii tercio calendas Iulii (quo die Petrus et Paulus antesignani religionis nostrae devictis spinis reipublicae de divitiis atque gloria triumpharunt) Bertham sponsam suam, filiam Otonis et Adolaedae, Landis Pompeiae tetrarcharum, solenni ceremonia reginam salutat. Angilaemis deinde in agro Mogontino nuptias facit. eadem tempestate Vilelmius Nordomannus cum Anglis ex Saxonia oriundis atroci navalique praelio conflixit; victor Angliam in suam ditionem redegit. duodecim amplius millia hominum a victricibus copiis desiderata sunt; eorum, qui victi sunt et cecidere, numerus non proditur.

Caesar confectis nuptiis in Boiariam se confert, Reginoburgii hibernat. Gosolariam ad paschalia agenda primo vere petit. dum

11 *in — visa est in A unterstrichen* 27 solemni *B*

11 — *non proditur vgl. Ann. Altah. u. Lambert zu 1066* 14 *Vgl. Vita Conradi archiep. Trev., M. G. Scr. VIII, 214* 27 filiam — Adolaedae *Ekkeh. zu 1067;* Landis Pompeiae *Ann. Altah. zu 1069* 28 Vilelmius Nordomannus *Ekkeh. zu 1066* 34 — *obsequentes essent, S. 99, Z. 26, vgl. Ann. Altah. zu 1067.*

autem caesar sub tutoribus degit et principes aliis negociis praepediti sunt, Nordomani per Campaniam, Apuliam, Calabriam, finitimas regiones debachantur, protervas literas caesari scribunt, principibus responsa superba reddunt, mandata procacia referunt, sese scilicet invictos 5 armis fore, utrique imperatori, occidentali et graeco, pontifici maximo fulmine suo adflanti atque anilibus terriculamentis absterrenti vi Italiae portionem abstulisse; haud dubie, quae victricibus eorum manibus parta sint, invitis et Francis, Graecis, Gallis, Italis, sacrificulis romanis retenturos; soli deo inmortali se dicto audientes esse, cunctos mortaleis 10 pro hostibus ducere; qui cum vellent, congrederentur, intellecturos, quid virtute Nordomani possint. Godofridus, praeses caesarianus Italiae, conparato ingenti Teutonum et Longobardorum exercitu, acceptis auxiliaribus copiis a Romanis et Alexandro episcopo hosteis devovente in Nordomanos arma movet, plaeraque omnia castella vi expugnat, 15 capit veteribusque dominis reddit. Aquinum arctissima circumsidet obsidione iamque urbs expugnanda erat, Richardus Nordomanorum dux legati caesaris conloquium expetit, se in potestate caesaris fore iurat. Godofridus soluta obsidione, dimissis copiis domum redit.

Per idem tempus Boiariae proceres, Charini, Austriaci, Norici, 20 Vindelici, civili bello digladiantur, invicem praedas passim agunt, equis deturbant, caedunt, spoliant, villas, agros succendunt, omnia caede, incendiis, luctu complent. nemini tuto iter per Boiariae fines patet. Oto summus Boiorum regulus modo his, modo illis auxilium pollicetur, munera ab utrisque accipit, discordiae mala alit; se demum vere prin- 25 cipem fore existimat, si illi dissensione domestica vires suas adtenuarent, qui si opibus valerent, minus obsequentes essent. caesar tum in Saxonia Gosolariae hiemat, rursus gravi aegritudine adfectus, lecto decumbit, sed paulatim convalescit. Enardo mortuo Spirensem pontificatum Honorico Gosolariensi mystae tradit; Rabinogerioni patriarchae 30 Aquileiensi Sigardum epistolarum magistrum substituit; Bibonem scrinio praeficit. posthaec Februario Augustam Rhetiae petit, italicam meditatur expeditionem, sed dissuadentibus principibus in Saxoniam redit. Theodericum, qui Chunradum Treveris pontificem designatum trucidavit, cum sociis proscribit ipseque cum consciis in exilium actus, 35 in Palestinam proficiscitur; quonam gentium abierit, scit nemo.

3 debacchantur *A, später* debachari *A u. B*

10 cum — possint *Caes. I, 36* 26 — praeficit *vgl. Lambert zu 1067 u. 1068* 31 — redit *vgl. Ann. Altah. zu 1068* 33 Theodericum — nemo *vgl. Sigebert zu 1068. Nach Bernoldi chron. zu 1073, M. G. Scr. V, 429, 430 ist Dietrich auf der Fahrt nach Palästina bei einem Schiffbruche umgekommen.*

Sub idem tempus Anno archimysta Agrippinensis, Honoricus Tridentinus pontifex, Oto regulus Boiorum iussu Quarti legati cum mandatis in Italiam transsitum faciunt, Italiae regiones lustrant, censum, conventus agunt, ius dicunt. Ravennae ab urbis episcopo convivio excipiuntur, Cathoclum pontificem Parmensem obviam officii gratia procedentem benigne adpellant, familiariter salutant; utrisque pontificibus Alexander sacrificiis interdixerat. quocirca caesarianos, ubi Romam venere, quod aditum eorum, quos in numero sceleratorum atque impiorum habendos censuisset, non devitassent, salute non impartivit. verum ubi rationem ipsis constare accepit, eosdem datis acceptisque mandatis absolvit et post paschalia more solenni conventum ecclesiasticum agit. ubi pontifex Tridentinus, qui diripientes res templi sui sub Leone nono occiderat homicidioque pollutus, hactenus ab aris motus fuerat, universis deprecantibus ovili restituitur. Florentinus pontifex et Oto Treverensis archimysta ambitus haereseosque, quam symoniam vocant, postulantur; ille convictus classe pontificum extruditur, hic iureiurando se purgans absolutus est.

Caesariani defuncti imperio principis Roma discedunt, episcopi domos abeunt. Oto in Italia substitit; cum principibus Italiae, quibus se mandata caesaris relaturum praedicat, secreto conloquitur. ei obviam procedit in agro Placentino cum magno comitatu Godofridus, fama iactitatum, Otonem res novas moliri, tentare animos Italorum occulte quaerereque, quos in societatem sceleris adsumeret. porro Godofrido et Italis non fuit consilium incerta pro certis amplecti, pacem cum bello commutare, fidem flagitio posthabere. idcirco Oto repulsus turpiter ab Italia, in Boiariam rediit. iamque huiuscemodi res tentatae ipsum caesari eiusque amicis suspectum fecerunt. proceresque Boiorum cum sua sponte satis insanirent, instigati ab Otone duce suo manus aperto Marte conserere statuunt. in orientali Boiaria, quam Austriam vocant, armatae cohortes turmaeque hostili animo conveniunt. iam teli iactu distabant et hastis sublatis, arcubus tensis ferire destinarant, mox divinitus mutato subito animo, civile detestantur bellum, pax, pax, abiectis armis ingeminant, invicem collachrymantes salutant. Otonis reguli Boiorum insidias moresque communiter incusant, datis dextris, pace confecta, domos abeunt. Vincissolaus tum antistes inferioris Altarchii moritur. Valengerion per suffragia communiter, consensu Otonis a monachis cooptatur. at caesar Mogonciaci autumno

1 — Altarchii moritur vgl. Ann. Altah. zu 1065. 8 quod — devitassent Cic. VI, 13. 12 pontifex a civitate Tortun [Tortona] Ann. Altah. 24 incerta — commutare Sall. Cat. 17, 6. 36 Walkerus Ann. Altah. zu 1066. Zum fünf. — interpraesulanius, S. 101, Z. 21, vgl. diese.

conmoratur, inde in Saxoniam Gosolariam hiematum concedit. ipsa hieme congelatis fluminibus glacie Luticios petit, urbes expugnat, vicos exurit, gentem paludibus septam in ditionem cogit, cum ingenti captivorum numero magnaque praeda victor revertitur.

Inter haec a nobilitate Saxonum, quod latrociniis abstinere, legibus obtemperare, aviditati suae fine dicto pietatem colere cogerentur, in caesarem conspiratum est. principem coniurationis Otonem ducem Boiorum, genere Saxonem, fuisse literis proditur isque susceptis primis partibus caesarem victorem dimisso exercitu cum paucis redeuntem in oppida, quae Luticianis continuabantur, invitat. Chunradum educatorem atque nutricium caesaris, iam pridem inimicum suum, ante cubiculi fores excubantem primo conviciis, deinde armis invadere statuit. Heginonem quendam famulum suum pollicitis in societatem adsciscit; huic ensem tradit, quo caesarem e cubiculo prodeuntem contrucidaret. cum igitur conscii ex composito contumeliis Chunradum adficiunt, forte fortuna amici eius haud imparati, ut participes conspirationis rebantur, adsunt, armis opem Chunrado ferunt. ita consilium caedis frustra fuit; sceleris consortes, ne facinus notaretur, tanta spe destituti, abeunt. nemo tamen praeter conscios, quid sibi hic tumultus velit, intellexit; omnes privatum odium veteremque simultatem, qui mores purpuratorum sunt, interpraetabantur.

Caesar itaque caelesti haud dubie beneficio ab inminente periculo liberatus, paschalia Quintilioburgii, quinquagenalia Agrippinae agit, inde ad conventus agendos in Vangionum urbem concedit, ubi cum Sigardo archimysta Mogontino secretum sermonem habuit. Turogorum gens Hercynia sylva pro nativo muro a Saxonibus, Francis Boiisque antiquis, a Moesiis sive Sorabis Sala flumine separatur. ea sub ditione ecclesiastica archimystae Mogontini censetur neque decimas sacrificis more caeterorum christianorum pensitant. caesar captus inlecebris concubinarum earumque amore occupatus, abhorrebat a re uxoria. hoc ubi sensit Sigardus pontifex Mogontinus, caesari, si Turogos decimas solvere cogat, se discessionem solenni conventu iureque suo facturum pollicetur. grata res Honorico fuit; omnem operam promittit sacerdoti; praedicat se iniquo fato iniisse matrimonium et fascinatum nondum coniugem adtingere potuisse; fama dissipat, ut illa virgo a se integra etiam aduc sit; nec eam diutius habere nec eas tolerare posse

10 Luticimanis *B*

8 genere Saxonem *Ekkeh. zu 1071*, literis: *Ann. Altah. l. c.* 11 *Vgl. Steindorffs Erörterung II, 445* 23 — edicitur, *S. 102, Z. 5, vgl. Lambert zu 1069* 29 caesar — pollicetur *vgl. Ann. Altah. zu 1069.*

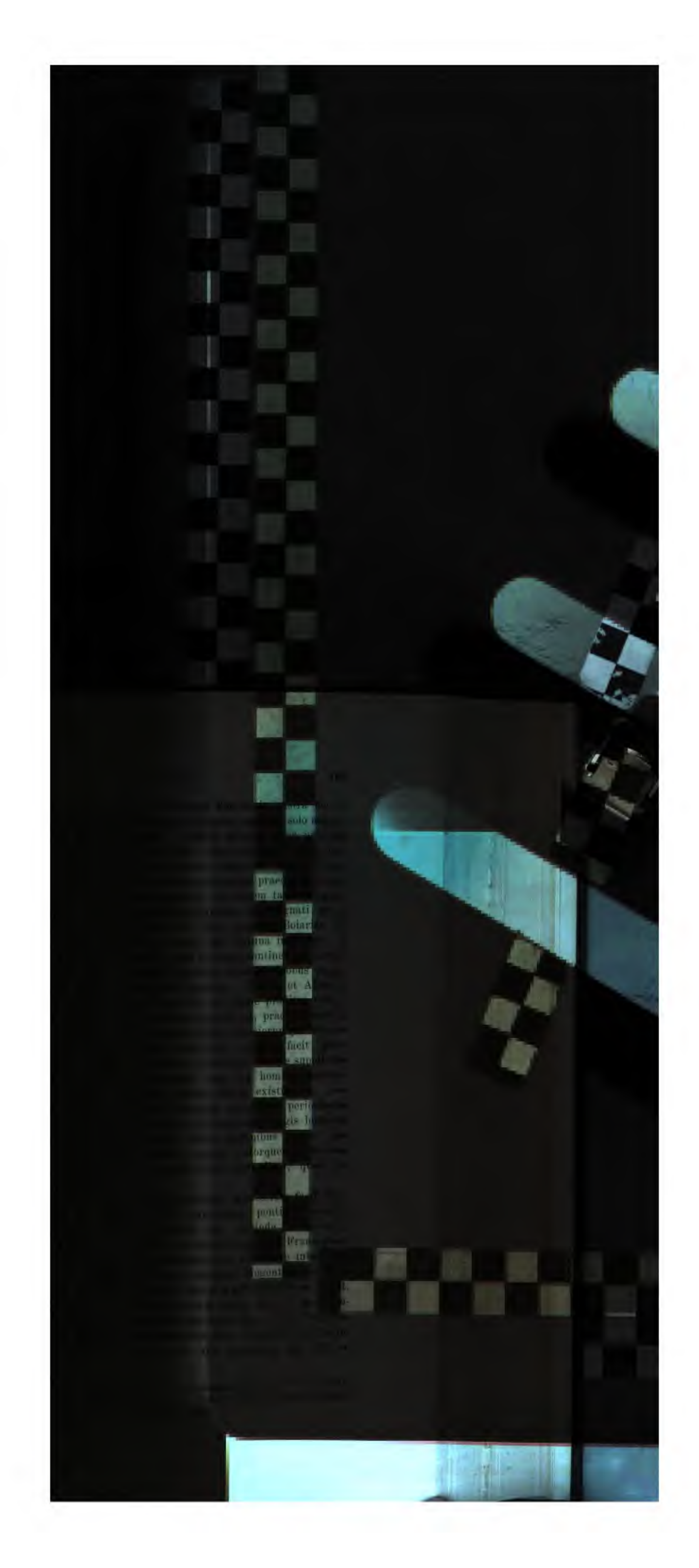
nuptias, unde liberos nullos sibi fore speraret; quocirca decrevisse, ut eam integram conventu celebri itidem reddat, uti acceperit a suis, quo uterque nuptiis auspicatioribus connubio alteri liberum procreandorum causa copuletur. hancque ob causam calendis Octobribus Mogonciacum senatus ecclesiasticus edicitur.

Caesar interea in Boiariam Reginoburgium migrat. uxor eius in Laurencum monasterium in Vangionum agro ablegatur. in Italia Adolaeda socrus caesaris Laudem mandata facere recusantem obsidet, expugnat portisque praeclusis neminem exire permittit, urbem incendit. templa, contubernia monachorum, virginum, viri, foeminae, puellae, aedes privatae, publicae, sacra omnia, prophana igne conflagrarunt. eadem tempestate Godofridus dux obiit, Gothelo filius, qui et Godofridus Gibbosus, succedit. dumque talia fiunt, duodecim amplius Francorum proceres Saxonumque primores, cum Saxoniae incolis, quod praedia stipendiaria, quibus hactenus incubuerant, eis denegarentur, in caesarem conspirant. principes coniurationis rursus Oto dux Boiorum, Theodo et Albertus tetrarchae Saxonum erant. placuit his Turogos in societatem assumere animosque gentis, quam caesar avita libertate dispoliare et in servitutem sacrificulorum redigere conaretur, tentare. Theodo et Albertus aperte rebellionem faciunt; reliqui se amicos caesaris, quo facilius falleretur vel, si victoria potiretur, participibus veniam impetrarent, simulant. Theodo Sechidingonas oppidum Babobergensis episcopi in Turogorum terra invadit, praesidio firmat munitissimo; Albertus Neoburgium occupat; ambo praedia caesarea sibi servire cogunt.

Caesar, qui tum Reginoburgii in Boiaria commorabatur, quam celerrime potest, in Turogorum fines arma movet. Sigardus Mogontinus episcopus ratus adfore tempus, quo Turogos solvere decimas vi cogat, cum auxiliaribus copiis caesarem insequitur; summa ope hoc bellum praesens administrat. Turogi, qui animum episcopi in se praesenserant, ad caesarem legatos proficisci iubent, qui dicerent, Turogos fidem principi servaturos, imperata obedienter facturos, unum a caesare petere, ne Turogos de republica bene meritos ludibrio fastuosi antistitis esse et avariciae sacrificulorum direptui patere sinat. malle Turogos mori quam avitam libertatem amittere et in servitutem calvorum effoeminatorum redigi. caesar benigne respondet, Turogos bono animo esse iubet, ipsis opem suam, si modo in fide perseverent,

22 simulabant *B*

6 — *vellet, S. 108, Z. 26, vgl. Ann. Altah. zu 1069* 13 Gibbosus *vgl. Lambert zu 1070* 22 Seidingun, Scidingen *Ann. Altah., Lambert,* Schidingon *Ekkeh. zu 1070; jetzt Burgscheidungen* 24 *München-Nienburg a. d. Saale.*

animo suo imperare nequeat. caesarem ideo a deo constitutum, ideo ei ensem strictum praeferri, ut scelera puniat, non exemplo nimium periculoso committat et norma sit recte beateque vivendi populo, qui fere regenti similis esse solet. praeterea Berthae parentes plurimum in Italia pollere, neutiquam aequo animo laturos filiae contumeliam, quam discessione Italiae vindicare queant, romanum quoque pontificem iniuriam istam reginae factam haud neglecturum. hosce denique mores tanto indignos esse imperio. caesar his et huiuscemodi dictis a legato romano amicisque persuasus, uxorem recipit, cum ea in Saxoniam migrat, ubi proximo deinceps anno filium peperit. at Mogontinus episcopus decimis excidit.

Caesar in Boiariam ad hibernacula redit, Fruxini brumales ferias concelebrat. Voliphoramo Taurisiorum episcopo defuncto in demortui locum Azilonem substituit, Hartovico Veronensi episcopo Husovaritum. paschalibus Nemetum Augustam, quinquagenalibus Moesiam ad conventus agendos petit. Oto Boiorum regulus conscientia obstrepente quiescere non potuit, consilia occulta facit, quoscumque idoneos reperit, praemiorum spe et pollicitis, dolo sibi obnoxios fidosque facit et hoc assecutus, opes factionis iam propalam confirmat, adeo ut caesari hactenus cuncta dissimulanti non ferendus amplius videretur, maxime cum Hegino Otoni intimus, repente mutatus seu poenitentia actus seu obstare deum coeptis credens, ad caesarem ultro profugisset, scelus confessus fuisset cunctaque ordine narrasset. caesar Otonem ad se Gosolariam vocat, quae ab Heginone audierat, spectante populo in corona principum eidem exprobrat eumque inficias euntem domum redire singularique pugna crimen diluere iubet. die dicto Gosolariae Oto quidem adest; sed se caesari, nisi publica fide interposita, committere metuebat. caesar mandat se vero fidem, quatenus per leges liceat, dare illum incolomem, modo insons sit, abiturum. Oto hanc conditionem nequaquam accipit, mox equo admisso aufugit. erant, qui continuo persequendum, in vincula coniiciendum, supplicium de eo more maiorum sumendum censerent. sed Oto amicis eius, qui apud caesarem erant, dicendi mora de industria diem extrahentibus, fuga elapsus est. caesar ubi dolum intellexit, subito frequenti senatu a scriba legem salicam, qua capitale est in principem coniurare, recitari iubet et universos confestim iureiurandi, quo cuncti pro salute reipublicae atque

10 *Vgl. Lambert zu 1071, p. 186. und Ann. Altah. zu 1071 am Schluss* 12 — substituit *vgl. Ann. Altah. zu 1070* 14 Husovaritum *l. v. zu 1069* 15 — complent, *S. 105, Z. 13, vgl. Ann. Altah. zu 1070* 18 *Sall. Cat. 14, 6* 33 dicendi — extrahentibus *Caes. b. civ. I, 32.*

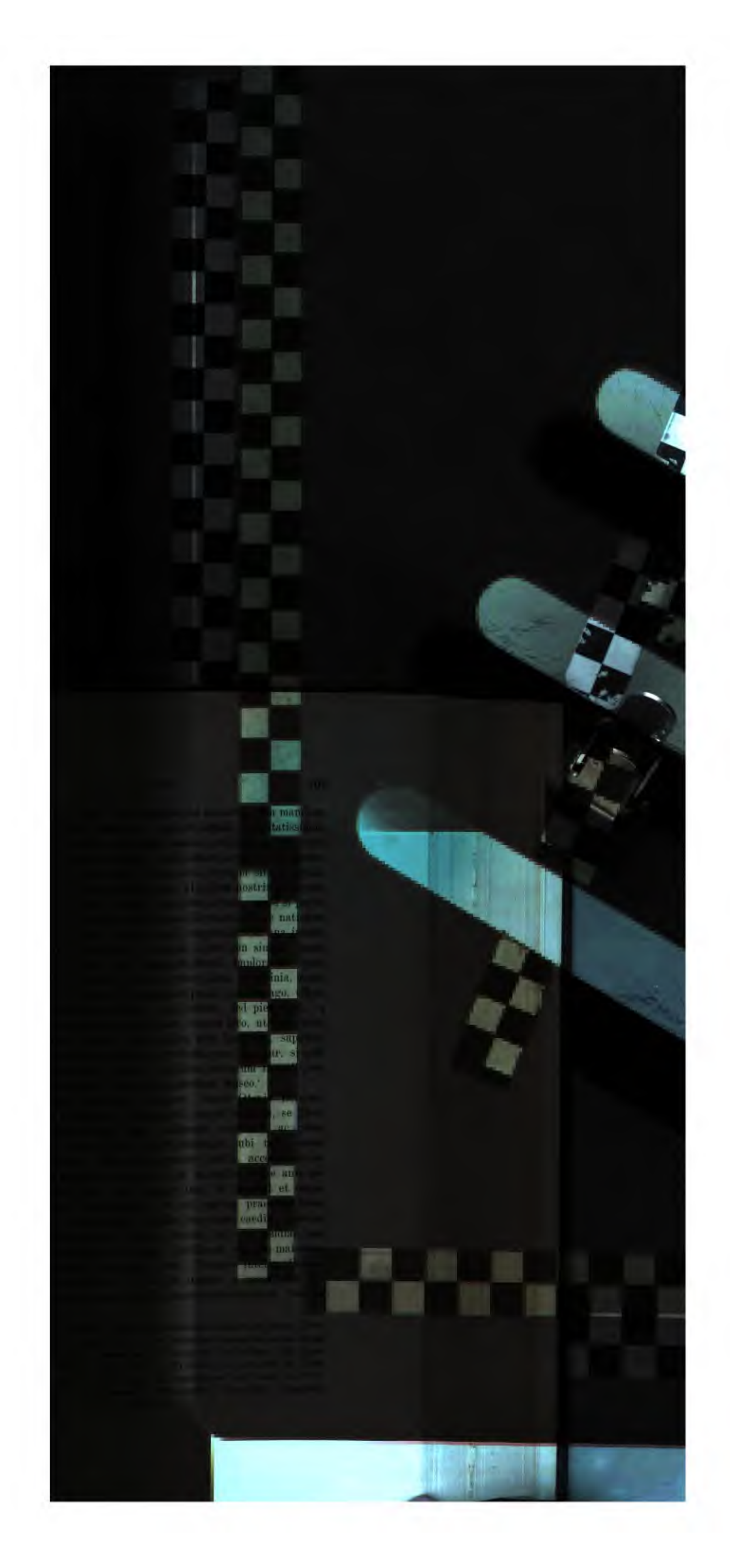

Segibertus Hyldesaemensis, Carolus Constantiensis episcopi, Rupertus, Litovalda atque Litopertus praesides Augienses. praesidente caesare, quod candidati munere suffragatores pararant cum hisque interpellantibus pepigerant, ambitus condemnati sunt, sacerdotiis atque dignitate exciderunt. Gerardus tum Mosellanus regulus atque Godofridus inferioris Germaniae satrapes, praeses Italiae, obierunt. successere utrisque filii; illius ducatus Theodorico, huius Godofrido Gibboso, parvo exiguoque corpore, at magno animo, traditur a caesare. qui in hiberna in Boiariam concedit, Reginoburgii Decembris ferias concelebrat. sub idem tempus in Ungaria Goezo et Ladissolaus fratres Solomoni regi Ugrorum, patrueli suo, rebellare nituntur. quamobrem Quartus expeditionem ungaricam parat. quod ubi Ugri intellexere, internunciis episcopis patrueles in gratiam redigunt, Ungariam in treis partiuntur parteis. una Goezo et Ladissolaus potiuntur magnique praefecti atque duces nuncupantur; reliquas rex Solomon retinuit. hoc toto anno in Boiaria commoratum fuisse caesarem, diplomata templis dedisse, dona mystis fecisse reperio. Honoricus archimysta Ravennae, Husovaritus Veronensis episcopus obiit. illi Vichobertus, huic Bruno a caesare substituitur. Berithol̄dus Zaringius nova molitur. Oto Boiaria deturbatus in Saxonia rebellionem rursus parat.

Subsequenti anno caesar in Boiaria Babobergomi natalibus Christi, quadragenariae abstinentiae castimonia Aechostadii operatur; ibi Berithol̄do se purganti ignoscit. paschalia sacra Reginoburgii perpetrat, quinquagenalibus ad conventus agendos in confinio Boiorum Suevorumque Augustam proficiscitur. inde in Saxoniam, ut tumultum Saxonum, manus avaras, latrocinia legibus et armis cohibeat, contendit. quippe illi authore Otone (de quo saepe diximus et quem caesar convictum condemnatumque procerum iudicio non solum vita, sed et patrimonio donaverat) arma resumpserant, per fas, nefas aliorum bonis inhiabant, sacerdotes, cives, agricolas iuxta opprimebant, dicto audientes non erant, censum nequaquam pensitabant, nulla reverencia imperii ferebantur. ab hac igitur licentia vagandi cum armis praesente caesare maioreque potestate repressi pro factisque iudicium timentes, clam con-

1 Karolus *Lambert zu 1069 u. 1071*, Karlimannus *dagegen Ann. Altah. zu 1071* 5 — caesare *vgl. Sygeberti chron. zu 1070, p. 362, u. Lambert zu 1070* 9 *Vgl. Ann. Altah. zu 1072* 9 — retinuit *nach einer ungarischen Quelle?* 15 *Die Urkunden bei Stumpf Nr. 2753—2755, von denen überdiess die beiden ersten wahrscheinlich Fälschungen sind, zeigen Heinrich nur im Januar und Februar 1072 in Baiern (Regensburg)* 17 — molitur *nach Ann. Altah. zu 1072* 21 — oppugnant, *S. 107, Z. 32, vgl. Ann. Altah. zu 1073* 32 licentia — armis *Liv. 38, 40, 2* 32 pro — timentes *Sall. Cat. 14, 5.*

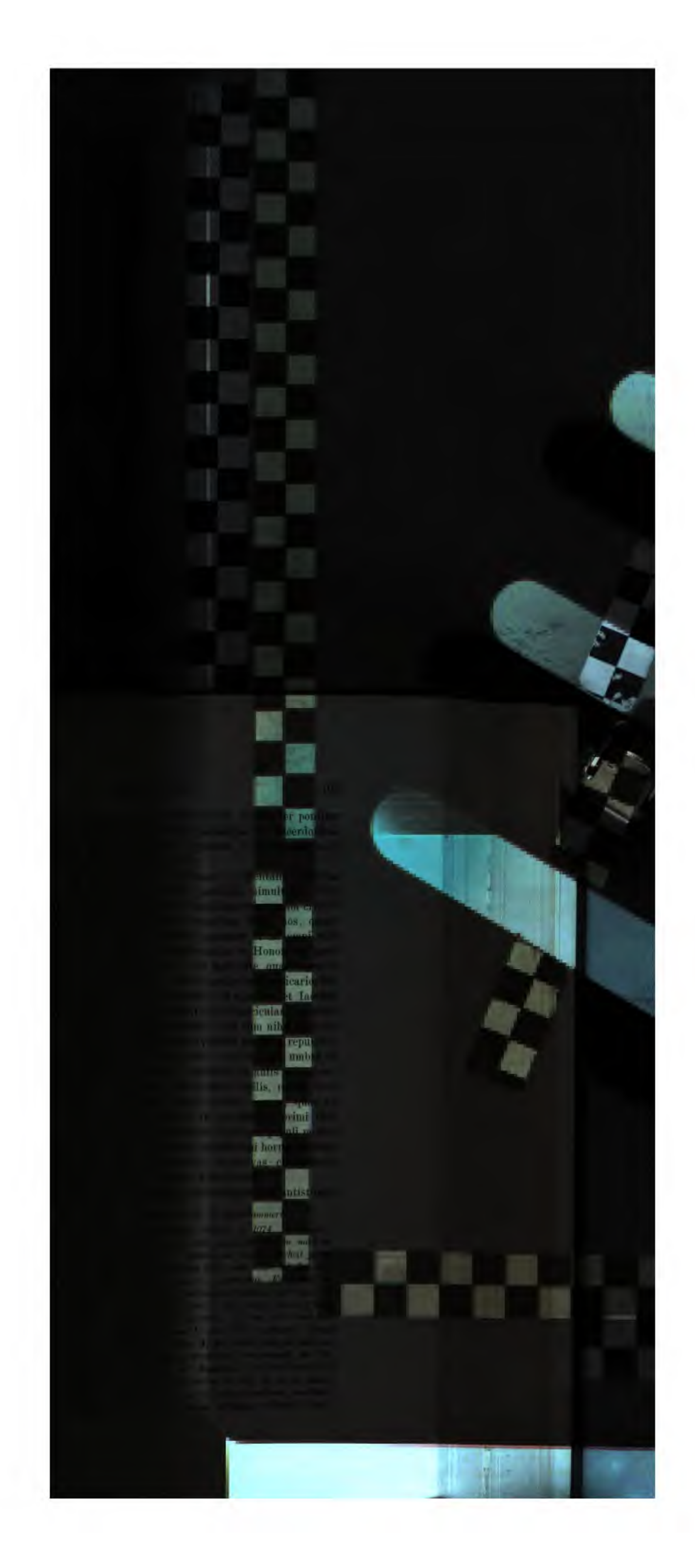

Eccobertus praefectus praetorio Saxoniae corruptis quibusdam custodibus auro, proditione atque pactione castello potitur. mox Saxones infantis filii regis manes violant, ossa e conditorio eruunt per agrosque spargunt. post haec maioribus copiis, nempe viginti millibus hominum Hercynoburgium, quod trecentorum equitum praesidio tenebatur, obsidione claudunt nec tamen illos neque auro neque dolo neque armis neque fame ad deditionem cogere valent. quin ducenti bis eruptione de improviso facta, magna strage Saxonum edita, incolumes cum praeda ingenti in castellum revertuntur obsidentesque pacem petere cogunt, quam hoc pacto fecere, ut caesar author fieret. inde utrique ab armis discedunt, obsidiones ubique solvuntur; ultro citroque utrimque impune commeant omniaque pacata videbantur.

Caesar ex Saxonia in Boiariam reversus pacem, quam sui fecerant, confirmat. Ugris, qui Solomonem regem exegerant, bellum indicit. Solomonem maritum sororis suae profugum in Ungariam reducit, Ugros in fugam vertit, superiorem partem regni Solomoni restituit. ibi Russorum regulus a fratre regno pulsus, caesaris rerum domini communisque orbis terrarum parentis, opem implorat restituique in regnum petit. dum igitur caesar postulatis annuit et ulteriora Ungariae invadere, Roxolanum in Sarmatiam reducere meditatur, pontifices, proceres, gregarii quoque milites auro, muneribus ab Ugris corrupti, dicto audientes esse ultra procedere recusant.

Accedit aliud malum. Saxones pacem exuunt, fidem rursus frangunt. adolescentuli duo caesariani, qui in praesidio Hercynoburgii erant, Gosolariam arma comparaturi ingrediantur, confestim a civibus in vincula coniiciuntur, indemnati in crucem aguntur. socii horum, qui Hercynoburgii reliqui erant, contumeliam sibi factam rati, necem innocentium vindicaturi, decem, qui pecus Gosolariensium ut praedones abigant, praemittunt. centum equites in insidiis delitescunt. ubi illos gregem abigere Gosolariam renunciatum est, cives arma corripiunt, senes, iuvenes, equites, patres, artifices, vulgus inconditum, praedam recuperaturi sine ordine ruunt. ubi paululum extra septa urbis progressi sunt, subito equites caesariani prorumpunt, agmen inconpositum civium caedunt, proterunt, in fugam vertunt, fugientes more pecudum inultos trucidant, victores Hercynoburgium revertuntur. hac clade suorum commoti caeteri Saxones communiter arma resumunt, caesarianis bella indicunt. hi fortiter se tutantur, eruptione ex omnibus castellis, quae tenebant, crebrius facta, incendiis, caede, rapinis, luctu cuncta conplent.

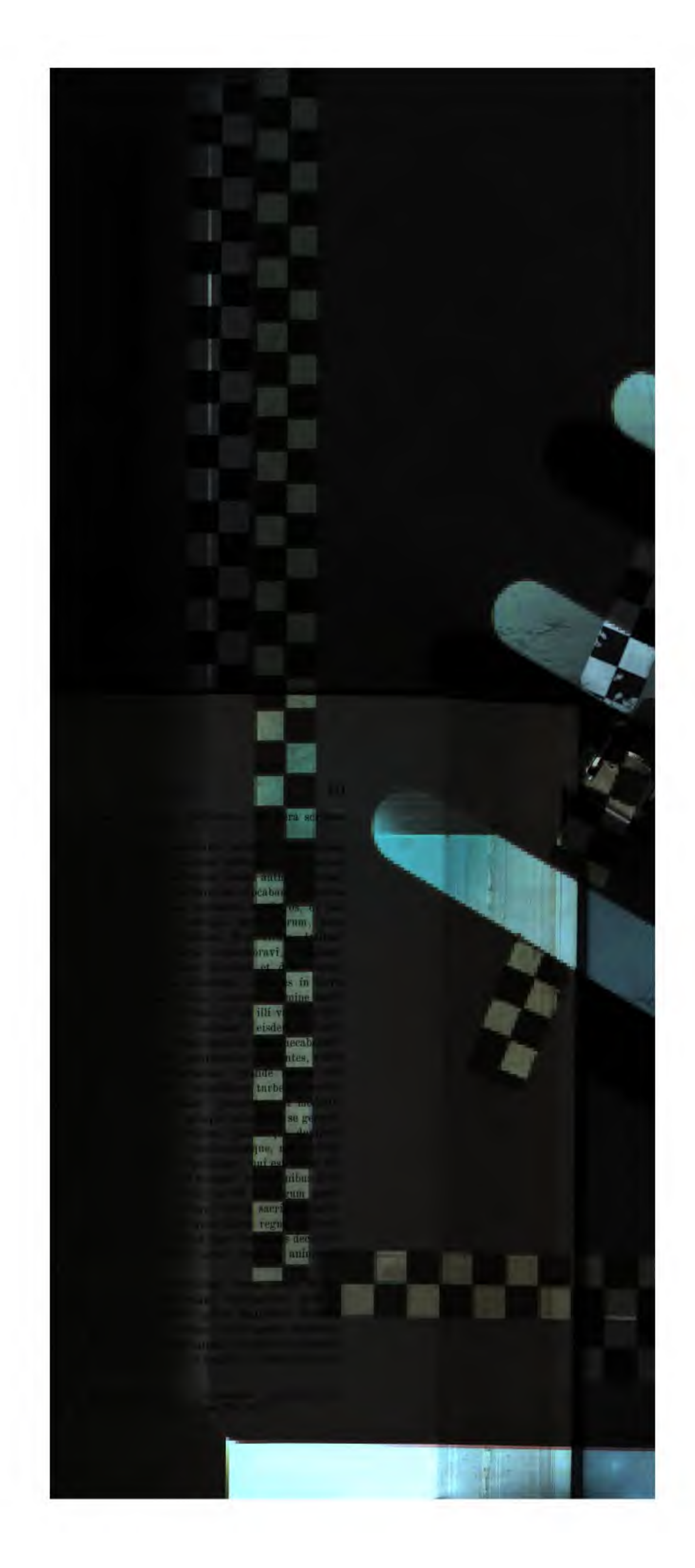
26 indemnatique A

Augustinianos mystas, in Boiaria ortos. uterque de huiuscemodi discordia perniciosa libros edidit, uterque pars huius tumultus fuit. ille Reginoburgii, hic Augustae primariae aedis sacerdos, ambo rebus Hyldebrandi studuere, quamobrem sedibus pulsi, in exilium acti sunt. extant praeterea in bibliothecis nostris epistolae, diplomata, edicta, rescripta Honorici et Hyldebrandi ultro citroque missa. ego horum instrumentorum publicam sequar authoritatem, utriusque causam sedulo et ex fide perorabo; viciis utriusque (ut homines fuerunt) notandis amicis, in virtutibus praedicandis hostibus credam. nam Honoricum stupris, amoribus, impudiciciae et adulterii flagrasse infamia ne amici quidem negant. caeterum in pauperes, monachos, sacerdotes munificentissimum, constantia in adversis, fide in dediticios, clementia in hostes, pietate, prudentia civili ac militari, eximia specie ac maiestate corporis magnorum operum capaci, quibus eum natura dignata, omneis antecessisse hocque fastigio dignissimum fuisse, etiam inimici fatentur. et Gregorium virum sanctissimum, pervicaciorem tamen extitisse Paulus Beroritensis, qui eius vitam libris duobus conplexus est, et reliqui eius partium acerrimi propugnatores produnt. Gerochus quoque (quo nemo acrius scriptis libris Hyldebrandum tutatus est, utpote qui crimina caesari obiecta, quae apud nullum alium legerim, explicat) tandem suae partis pertinaciam, ne dicam tyrannidem hisce verbis, coactus veritate, notat: ,Romani', inquit, ,sibi divinum usurpant honorem, rationem actorum reddere nolunt, nec sibi dici aequo animo ferunt: cur ita agis? illud satyricum inculcant: sic volo, sic iubeo, sit pro ratione voluntas.' quaenam felicitas eius temporis fuerit, vel hinc existimari licebit, quod eius tempestatis inlustris et gravis inprimis ac eloquentissimus scriptor nomen suum prodere non audet. et admodum scite acriterque ad

I. 90) ebenfalls im Kloster St. Emmeram auffand. Vergl. dazu Ewald, Walram v. Naumburg, Bonner Dissertation, 1874, S. 12 flgd. 2 *Dass diess von Gerhoh nicht richtig ist, hat schon Gretser bemerkt, der die auf Gerhoh bezüglichen Stellen der Annalen Aventins abdruckt und mit heftigem Tadel bespricht (Opera, VI, 242 flgd.)* 12 — fatentur *vgl. Ekkeh. zu 1106* 14 *Paul. vit. Greg 84* 17 *Wir kennen nur eine Vita Gregorii von Paul v. Bernried und diese ist nicht in zwei Bücher getheilt* 19 *Gerhoh handelt im 1. Buche seines Werkes de investigatione Antichristi von dem Streite zwischen Gregor VII. und Heinrich IV. Vom 6. Capitel an (vgl. Stülz im Archiv f. österr. Gesch., XX, 129) hat Gretser l. c. 245 diesen Abschnitt veröffentlicht* 20 *Gerhoh ed. Gretser p. 250; vgl. unten S. 119, Z. 4 flgd. Bruno's Buch über den Sachsenkrieg, wo ähnliche Beschuldigungen gegen Heinrich ausgesprochen werden, kannte A. nicht* 22 *Wie Gretser l. c. 249 gegen Aventin bemerkt, bezieht sich diese Stelle Gerhohs nicht auf Gregor VII., sondern auf das Schisma zwischen Alexander III. und Victor* 24 *Iuv. VI, 223* 26 *A. meint den Biographen Kaiser Heinrichs* 27 ad — crimen *vgl. Vita Heur. imp. c. 1.*

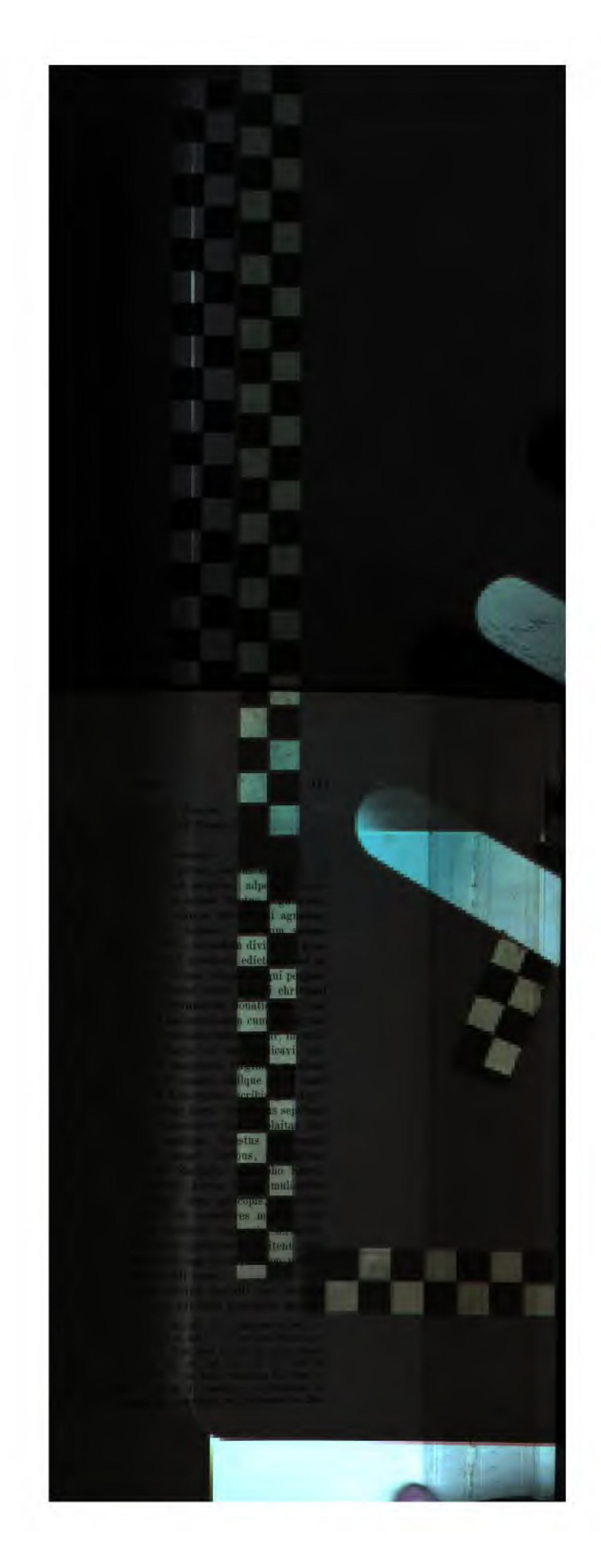
liberet, ligare, solvere posse, iactitare, utramque personam agitare, occidentem adserere, omnem potestatem in se transferre, neminem parem, nedum superiorem ferre, iusta aliorum diminuere, caeteris ius atque honorem praeripere, cuncta in se transferre, caesares, reges, augustos ut praecario regnantes flocci facere, pontifices, episcopos in ordinem redigere, devovere, capite deminuere, lites, bella concitare, discordias serere, factiones confirmare, iureiurandum, pacta, sacramenta solvere coepit. etiam si iniuria vel ipsum caesarem adfecerit, tamen se metui oportere, in quadam gloriatur epistola, utpote qui errare non possit et a Christo domino servatore nostro Petroque acceperit potestatem, ut solvat ligetque, utcumque libeat.

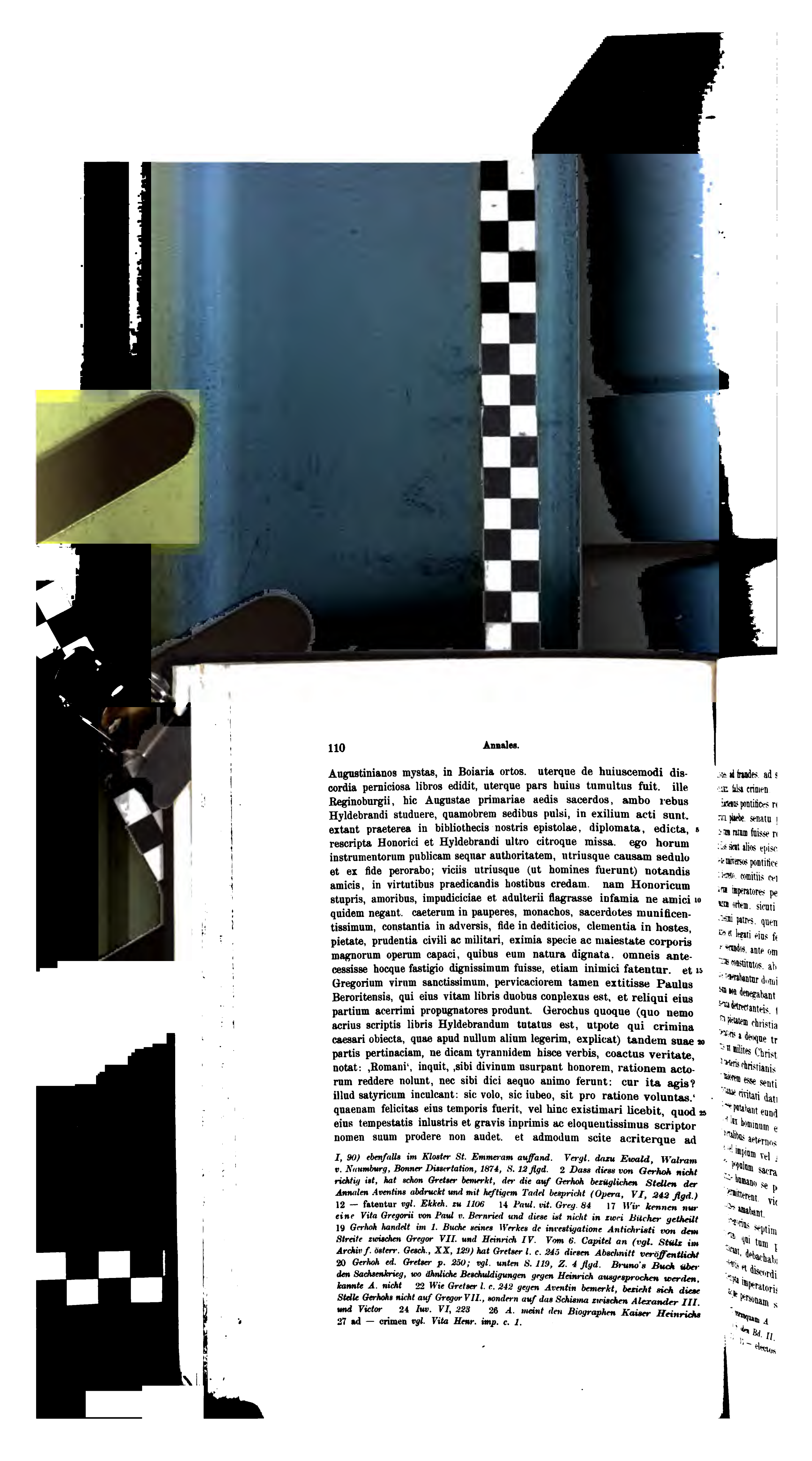
Tum mores ambitione avariciaque corrupti paulatim invaluere, tempora periculosa coepere, quae nobis cavenda Christus servator noster, Petrus ac Paulus longo ante tempore probe cantarunt. tum illa, quae de Sylvestro et Constantino vulgo inculcantur, et alia plaeraque, quae ob modestiam christianam referre pudet, non minus imperite quam impudenter mendaciterque conficta sunt, simulata religio, species pietatis invasit. compilationes, nundinae sacrorum irrepsere et sacrosancta philosophia humanis commentis, fabulis anilibus a sycophantis callida interpraetatione pollui, corrumpi, violari coepit adeo, ut sine multorum pernicie religio sancta procurari et ad pristinam maiestatem restitui non possit. ante haec occidentaleis christianos deus parens indulgentissimus per alienos a religione, nempe Saxones, Hunnos, Nordomanos, Venedos, Longobardos, Ugros, verberibus, flagellis, ferula saepius ac crebro continenterque castigavit. nunc vero velut ab irato patre neglecti atque exhaereditati, more malorum (ut vulgo dici solet) geniorum, invicem peius Turcis, per quadringentos amplius annos saevimus, cantantibus classicum, qui prohibere deberent, fallimus, decipimus, circumvenimus, defraudamus, trucidamus, in viscera ferrum convertimus. nostrae libidini relinquimur, nostro vivimus arbitrio, superbe, avare, impune agimus, deum immortalem mendacii arguere non erubescimus.

Atque is Hyldebrandus, qui et Gregorius septimus, primus imperium pontificium condidit, quod successores per quadringentos quinquaginta continenter annos invito mundo, invitis imperatoribus adeo auxere, ut inferos superos in servitutem redegerint atque sub iugum miserint atque cuncta fulmine perterritent.

12 — pergam, S. 112, Z. 12, in B eingeklammert   26 exhaereditati A
28 decipimus B

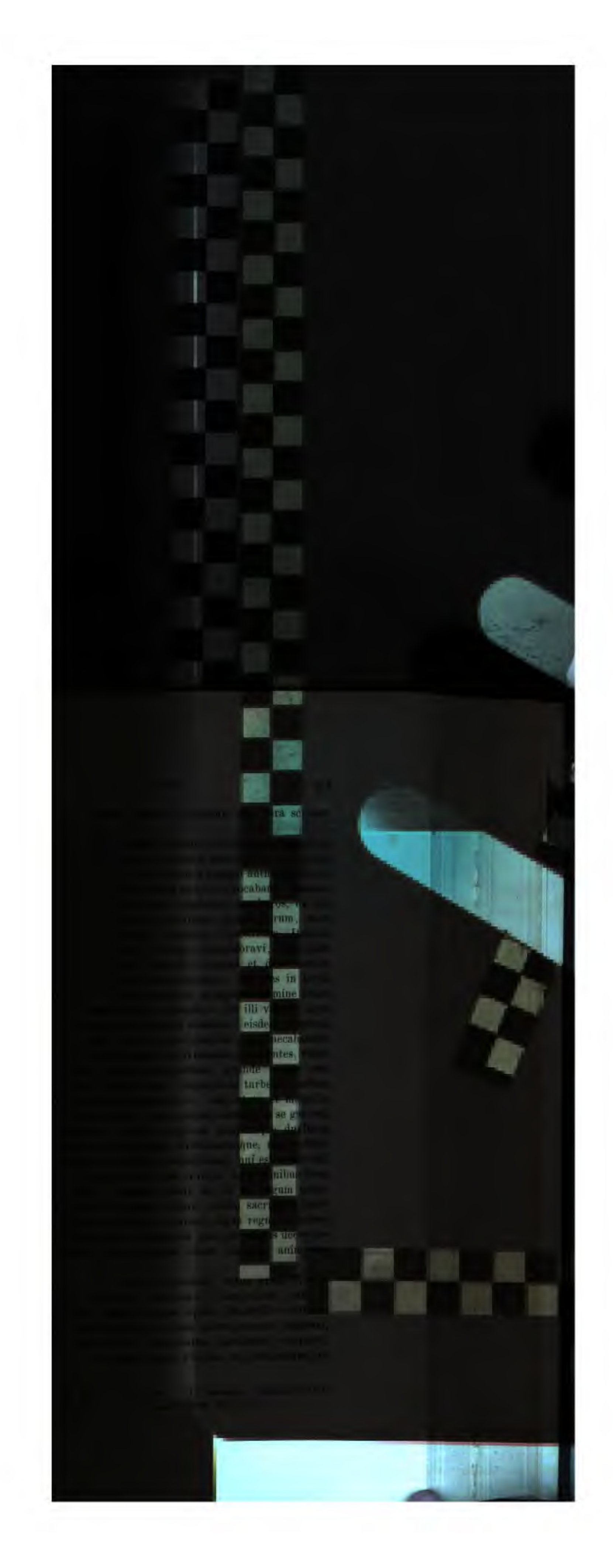
9 epistola vgl. Paul. vit. Greg. 78   14 Petr. 2, 3; Paul. 2, Tim. 3

Augustinianos mystas, in Boiaria ortos. uterque de huiuscemodi discordia perniciosa libros edidit, uterque pars huius tumultus fuit. ille Reginoburgii, hic Augustae primariae aedis sacerdos, ambo rebus Hyldebrandi studuere, quamobrem sedibus pulsi, in exilium acti sunt. extant praeterea in bibliothecis nostris epistolae, diplomata, edicta, 5 rescripta Honorici et Hyldebrandi ultro citroque missa. ego horum instrumentorum publicam sequar authoritatem, utriusque causam sedulo et ex fide perorabo; viciis utriusque (ut homines fuerunt) notandis amicis, in virtutibus praedicandis hostibus credam. nam Honoricum stupris, amoribus, impudiciciae et adulterii flagrasse infamia ne amici 10 quidem negant. caeterum in pauperes, monachos, sacerdotes munificentissimum, constantia in adversis, fide in dediticios, clementia in hostes, pietate, prudentia civili ac militari, eximia specie ac maiestate corporis magnorum operum capaci, quibus eum natura dignata. omneis antecessisse hocque fastigio dignissimum fuisse, etiam inimici fatentur. et 15 Gregorium virum sanctissimum, pervicaciorem tamen extitisse Paulus Beroritensis, qui eius vitam libris duobus conplexus est, et reliqui eius partium acerrimi propugnatores produnt. Gerochus quoque (quo nemo acrius scriptis libris Hyldebrandum tutatus est, utpote qui crimina caesari obiecta, quae apud nullum alium legerim, explicat) tandem suae 20 partis pertinaciam, ne dicam tyrannidem hisce verbis, coactus veritate, notat: ‚Romani', inquit, ‚sibi divinum usurpant honorem, rationem actorum reddere nolunt, nec sibi dici aequo animo ferunt: cur ita agis? illud satyricum inculcant: sic volo, sic iubeo, sit pro ratione voluntas.' quaenam felicitas eius temporis fuerit, vel hinc existimari licebit, quod 25 eius tempestatis inlustris et gravis inprimis ac eloquentissimus scriptor nomen suum prodere non audet. et admodum scite acriterque ad

I, 90) ebenfalls im Kloster St. Emmeram auffand. Vergl. dazu Ewald, Walram v. Naumburg, Bonner Dissertation, 1874, S. 12 flgd. 2 *Dass diess von Gerhoh nicht richtig ist, hat schon Gretser bemerkt, der die auf Gerhoh bezüglichen Stellen der Annalen Aventins abdruckt und mit heftigem Tadel bespricht (Opera, VI, 242 flgd.)* 12 — fatentur *vgl. Ekkeh. zu 1106* 14 *Paul. vit. Greg. 84* 17 *Wir kennen nur eine Vita Gregorii von Paul v. Bernried und diese ist nicht in zwei Bücher getheilt* 19 *Gerhoh handelt im 1. Buche seines Werkes de investigatione Antichristi von dem Streite zwischen Gregor VII. und Heinrich IV. Vom 6. Capitel an (vgl. Stülz im Archiv f. österr. Gesch., XX, 129) hat Gretser l. c. 245 diesen Abschnitt veröffentlicht* 20 *Gerhoh ed. Gretser p. 250; vgl. unten S. 119, Z. 4 flgd. Bruno's Buch über den Sachsenkrieg, wo ähnliche Beschuldigungen gegen Heinrich ausgesprochen werden, kannte A. nicht* 22 *Wie Gretser l. c. 242 gegen Aventin bemerkt, bezieht sich diese Stelle Gerhohs nicht auf Gregor VII., sondern auf das Schisma zwischen Alexander III. und Victor* 24 *Iuv. VI, 223* 26 *A. meint den Biographen Kaiser Heinrichs* 27 ad — crimen *vgl. Vita Henr. imp. c. 1.*

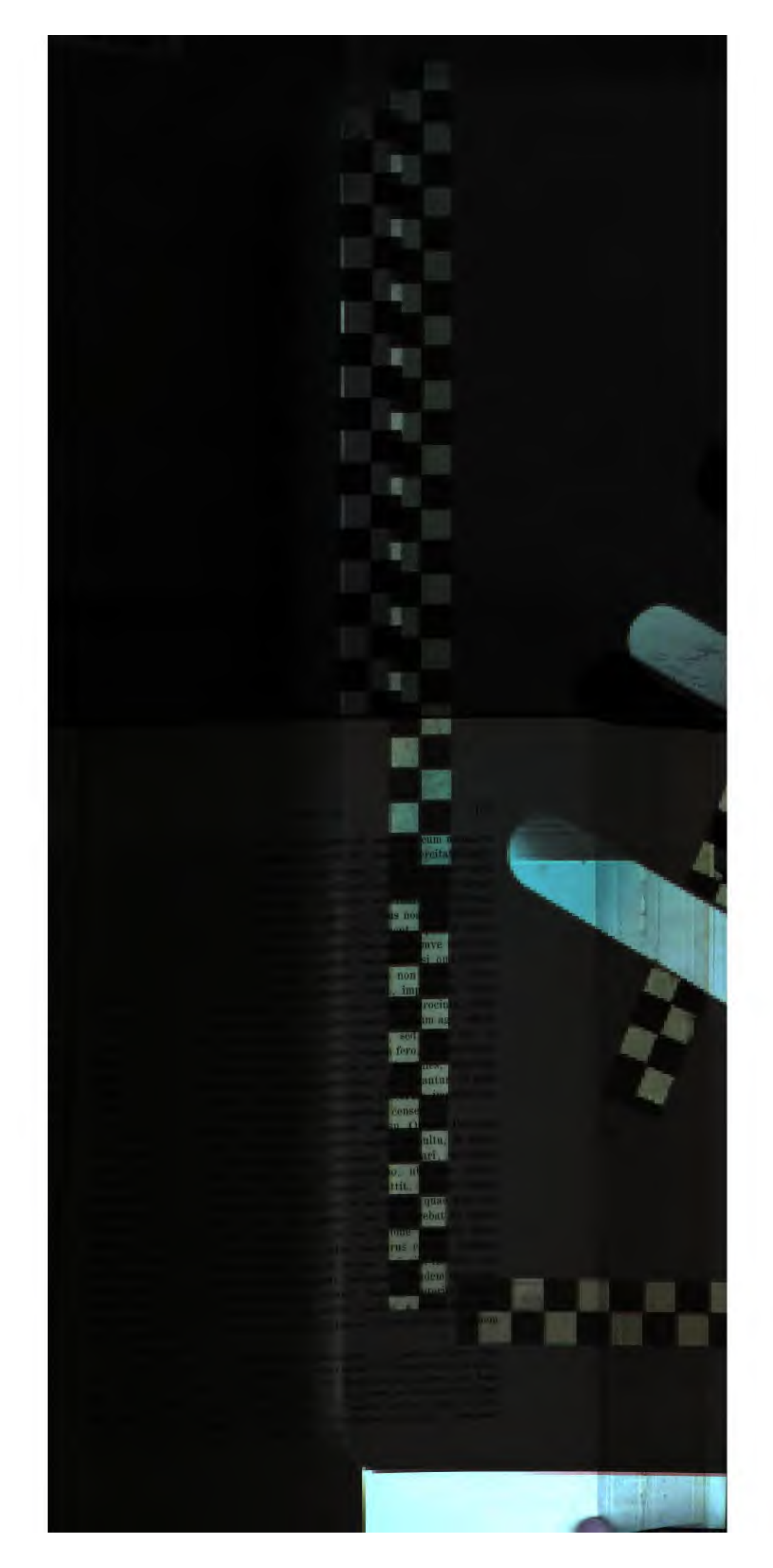

Segibertus Hyldesaemensis, Carolus Constantiensis episcopi, Rupertus, Litovalda atque Litopertus praesides Augienses, praesidente caesare, quod candidati munere suffragatores pararant cum hisque interpellantibus pepigerant, ambitus condemnati sunt, sacerdotiis atque dignitate exciderunt. Gerardus tum Mosellanus regulus atque Godofridus inferioris Germaniae satrapes, praeses Italiae, obierunt. successere utrisque filii; illius ducatus Theodorico, huius Godofrido Gibboso, parvo exiguoque corpore, at magno animo, traditur a caesare. qui in hiberna in Boiariam concedit, Reginoburgii Decembris ferias concelebrat. sub idem tempus in Ungaria Goezo et Ladissolaus fratres Solomoni regi Ugrorum, patrueli suo, rebellare nituntur. quamobrem Quartus expeditionem ungaricam parat. quod ubi Ugri intellexere, internunciis episcopis patrueles in gratiam redigunt, Ungariam in treis partiuntur parteis. una Goezo et Ladissolaus potiuntur magnique praefecti atque duces nuncupantur; reliquas rex Solomon retinuit. hoc toto anno in Boiaria commoratum fuisse caesarem, diplomata templis dedisse, dona mystis fecisse reperio. Honoricus archimysta Ravennas, Husovaritus Veronensis episcopus obiit. illi Vichobertus, huic Bruno a caesare substituitur. Beriththe Zaringius nova molitur. Oto Boiaria deturbatus in Saxonia rebellionem rursus parat.

Subsequenti anno caesar in Boiaria Babobergomi natalibus Christi, quadragenariae abstinentiae castimonia Aechostadii operatur; ibi Berithholdo se purganti ignoscit. paschalia sacra Reginoburgii perpetrat, quinquagenalibus ad conventus agendos in confinio Boiorum Suevorumque Augustam proficiscitur. inde in Saxoniam, ut tumultum Saxonum, manus avaras, latrocinia legibus et armis cohibeat, contendit. quippe illi authore Otone (de quo saepe diximus et quem caesar convictum condemnatumque procerum iudicio non solum vita, sed et patrimonio donaverat) arma resumpserant, per fas, nefas aliorum bonis inhiabant, sacerdotes, cives, agricolas iuxta opprimebant, dicto audientes non erant, censum nequaquam pensitabant, nulla reverencia imperii ferebantur. ab hac igitur licentia vagandi cum armis praesente caesare maioreque potestate repressi pro factisque indicium timentes, clam con-

1 Karolus *Lambert zu 1069 u. 1071,* Karlimannus *dagegen Ann. Altah. zu 1071* 5 — caesare *vgl. Sigeberti chron. zu 1070, p. 362, u. Lambert zu 1070* 9 *Vgl. Ann. Altah. zu 1072* 9 — retinuit *nach einer ungarischen Quelle?* 16 *Die Urkunden bei Stumpf Nr. 2753—2755, von denen überdies die beiden ersten wahrscheinlich Fälschungen sind, zeigen Heinrich nur im Januar und Februar 1072 in Baiern (Regensburg)* 17 — molitur *nach Ann. Altah. zu 1072* 21 — oppignabat, [illegible] 107, 2, 32, *vgl. Ann. Altah. zu 1073* 32 licentia — armis *Liv. 26, 40, 3* 33 pro — timentes *Sall. Cat. 14, 3.*

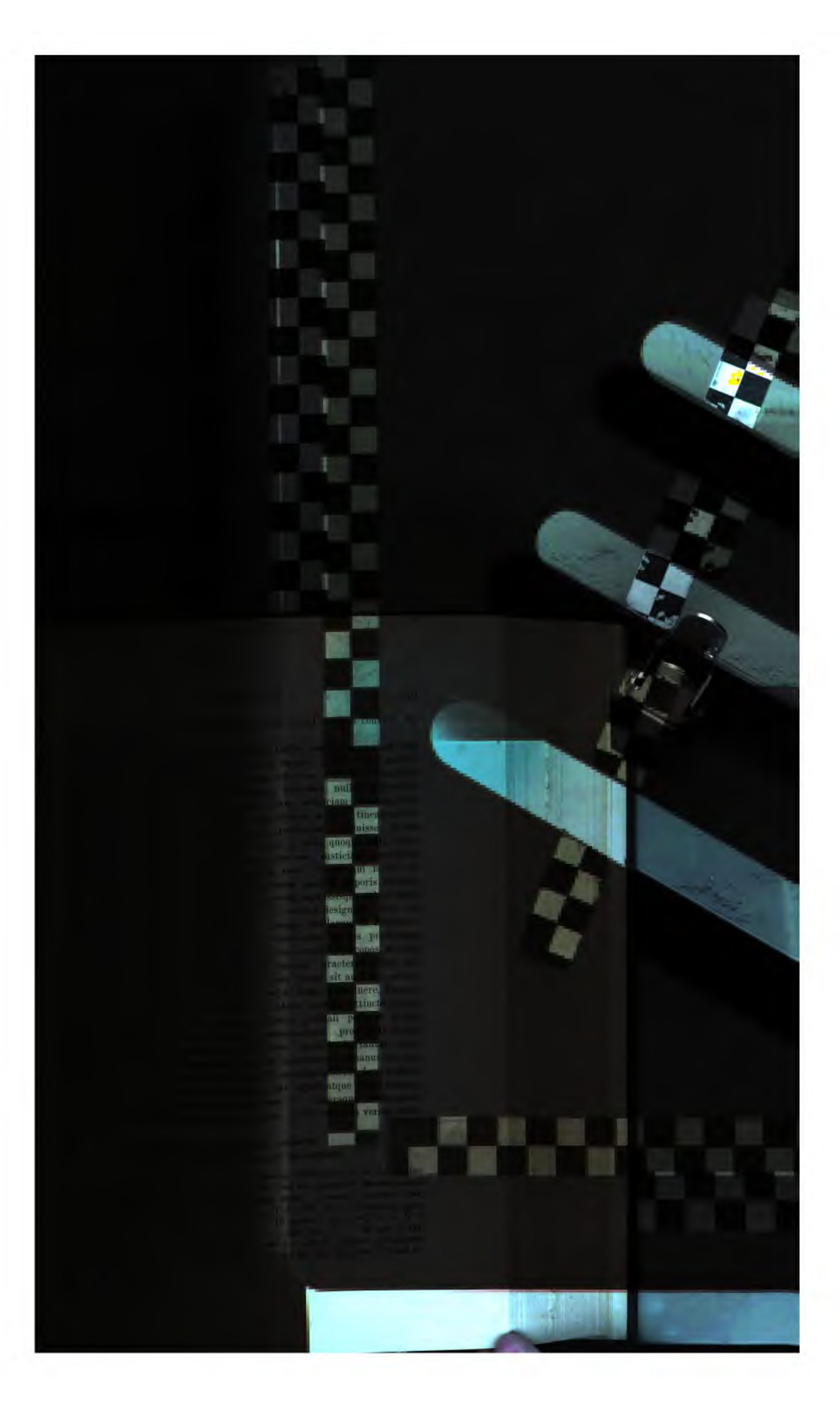

Boiemi Saxonum castra diripiunt, commeatum intercipiunt, caesos stratosque spoliant. accepere hoc vulnus Saxones aerae christianae anno millesimo super septuagesimum quintum, quinto idus Iunii, qui tum dies septimanae quartus erat, a Mercurio cognomen habens apud Romanos, Teutones vero a meditullio dierum. Rudolphi virtus ac opera hoc praelio commendatur, eidem palma tribuitur. caesar post haec receptui canit, copias in castra reducit, virtutes pro concione collaudat, munera largitur, corpora caesorum humari, saucios curari iubet. deinde totam Saxoniam vastat, templa quidem immunitate donat, caeterum agros, vicos exurit, pecora omnia abigit, oppida, urbeis, arces expugnat, resistenteis obtruncat. pars Saxonum de oppidis demigrant, finibus excedunt, uxores, liberos suaque omnia in sylvas deportant, se in solitudines ac paludes abdunt; pars ad caesarem supplices veniunt seque dedunt. caesar principibus discedendi potestatem facit, paucis secum retentis. latebras sylvarum, uligines paludum ubique penetrat, pontifices, tribunos, duces in ditionem redigit.

At Saxones contempta caesarianorum paucitate rursus rebellionem faciunt, rursus quoque caesar agmina Luthareorum, Francorum Boiorumque accersit hique celeriter mandata faciunt. in Saxoniam incolomes ad caesarem perveniunt iamque caesar aut excisurus aut perdomitaturus gentem perfidam, coniunctis copiis castra metatur. Saxones frequentes cum omnibus principibus, episcopis, maioribus natu adhibitis, adoperto capite excalceatique in castra veniunt, caesaris pedibus accidunt, absque omni pactione deditionem faciunt. caesar authores omnes seditionum partim in exilium agit, partim arcta custodia adservari iubet pacataque, ut rebatur, Saxonia in Franciam redit. Agrippinensibus mortuo Annone Hyldulphum pontificem designat.

Dumque talia in Saxonia geruntur, Ugri quoque rebellionem faciunt, imperatori bellum indicunt, Solomonem regno deturbant arctaque custodia excruciant. Goezonem, patruelem eius, regem, fratrem eius Ladissolaum praesidem salutant. uxor Solomonis, soror Honorici, in Boiariam evasit. caesarem ergo ungaricam expeditionem meditantem, quem vi armisque insuperabilem esse Saxones senserant, dolo, insidiis adgrediuntur. exules quoque partim fuga, partim custodibus pecunia corruptis in Saxoniam revertuntur, rursus coniurant, rebellionem facere parant, quoscunque moribus aut fortuna novis rebus idoneos credunt, per se, per alios, pecunia, literis, nunciis, pollicitis sibi conciliant,

17 — redit *vgl. Lambert zu 1075, p. 231 flgd.*; — pollicentur *S. 120, Z. 14, vgl. Vita Heinr. p. 274, 275* 27 — designat *l. c. zu 1076, p. 241, Ekkeh. zu 1075* 28 — excruciant *vgl. Sigebert zu 1075* 31 — evasit *nach Lambert p. 247?* 36 — conciliant *Sall. Cat. 39, 6.*

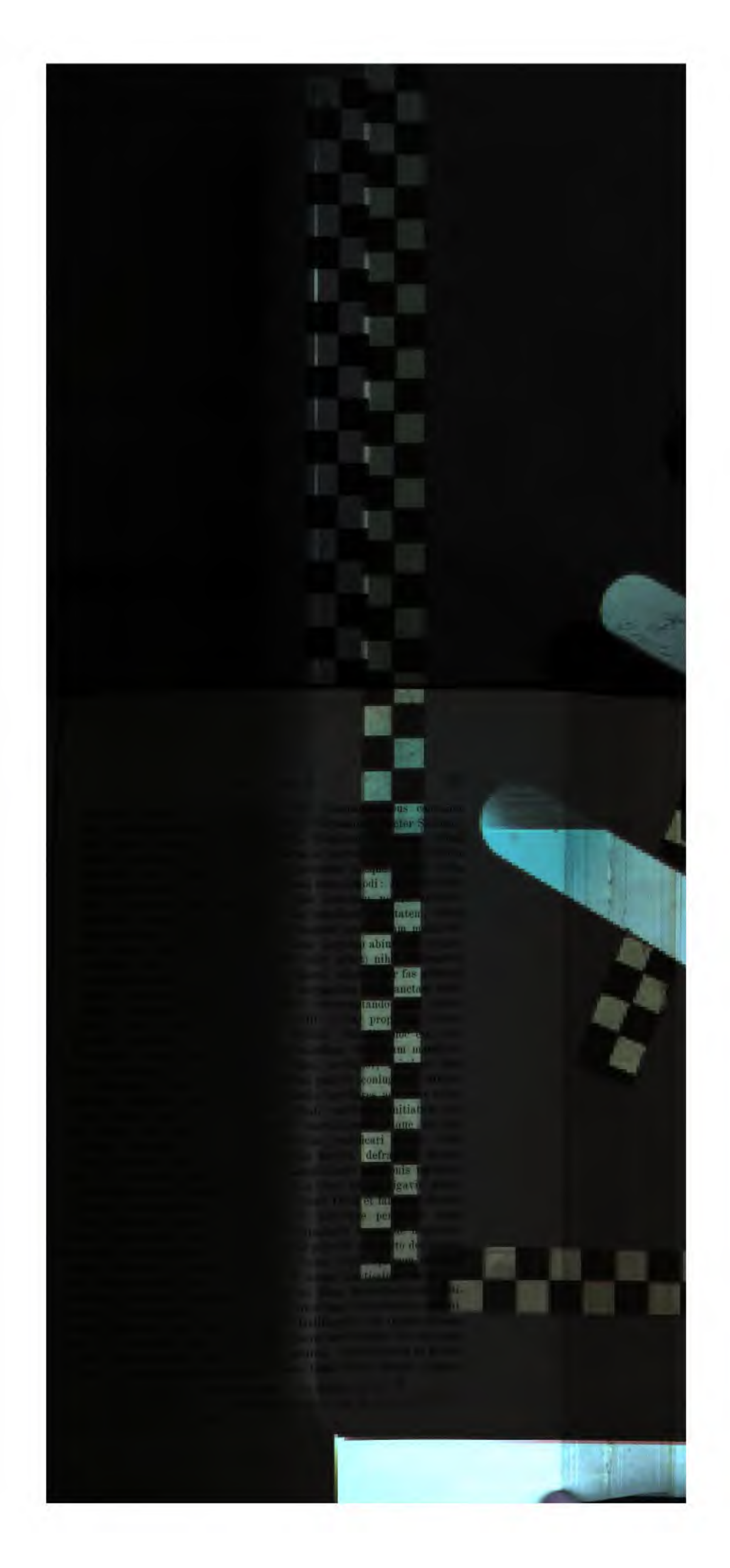

Mundi Roma caput, si non ulciscitur illud,
Quae caput orbis erat, cauda sit et pereat.

Grata admodum Gregorio, alioqui faciles aures vituperantibus atque criminantibus caesarem praebere solito, istaec fuere; tanto cardine rerum nequaquam cessandum arbitrabatur; quippe sibi persuaserat tempus opportunum venisse, quando romanos flamines a servitute vindicaret, imperatoris iugum, eius opibus deminutis, excuteret, authoritatem antiquaret, omnem potestatem in se transferre liceret itaque principatum pontificalem confirmaret. nihil speciosius videbatur, quam sublato metu neminem mortalium formidare et, ut liberet, ecclesiastica libertate perfrui atque esse imperatorem, cuius arma, vis non metuerentur, ut qui arbitrio romani, pontificis precario dumtaxat regnaret. Gregorius ergo haec mente obversans, Saxonum animos verbis confirmat, sibi hanc rem curae futuram respondet. se propediem in Germaniam profecturum, concilium totius imperii in certum diem indicturum, ubi communi consensu de huiuscemodi rebus agitetur, pollicetur. itaque dimissis Saxonibus ipse plenus spei, haud tamen inscius, quid inceptaret, quam difficilem rem moliretur. Mathyldam primariam Italiae foeminam, filiam Bonefacii locupletissimam, crebris conloquiis, familiari consuetudine sibi devovet. deinde Nordomanos, quibus formidolosa potentia caesaris erat, socios sibi adsciscit. nempe hi Campaniam, Calabriam, Apuliam, Magnam Graeciam vi occuparant; ne hisce locis a caesare armis pellerentur, metuebant. ne coeptum in nervum erumperet, sensim fortunam Hyldebrandus tentare statuit.

Primo Hagnam augustam (quae in paucis post diebus obiit et sepulta est Romae in templo divae Petronellae), deinde eius prolem Mathyldam matrem et cognatam caesaris adhibet. hisce praesentibus sorices, tineas, purpuratos aulicos, universos a consiliis Honorici fulmine suo adflat, tonitru suo attonitos facit. idem caesari, nisi hosce omnes aula procul a se eliminet, sermones, aditus eorum devitet, interminatur. nuncios caesaris obiecta crimina a Saxonibus confutaturos conatibusque eius obstaturos in vincula coniicit, frigore, fame, siti excruciat, per urbem circumductos Roma pellit, in Germaniam abire praecipit. haec caesar refert in epistola, quam ad archimystam Agrippinensem dedit, idque facinus plaerisque mystis, senatui populoque romano displicuit. quamobrem Hugo flamen romanus cum literis in Germaniam mittitur. is ubi eo venit, voluntate caesaris et Segifridi

4 tanto — cessandum *Verg. A. I, 672* 13 animos — futuram *Caes. I, 43* 23 ne — erumperet *Ter. Phorm. II, 3, 11* 26 *Ekkeh. zu 1056, p. 198* 34 *[illegible] an Bischof Altwin v. Brixen: M. G. Leg. II, 48 (vgl. Stumpf, Reichskanzler Nr. 2791)* 36 *Zum flgd. vgl. Lambert zu 1076.*

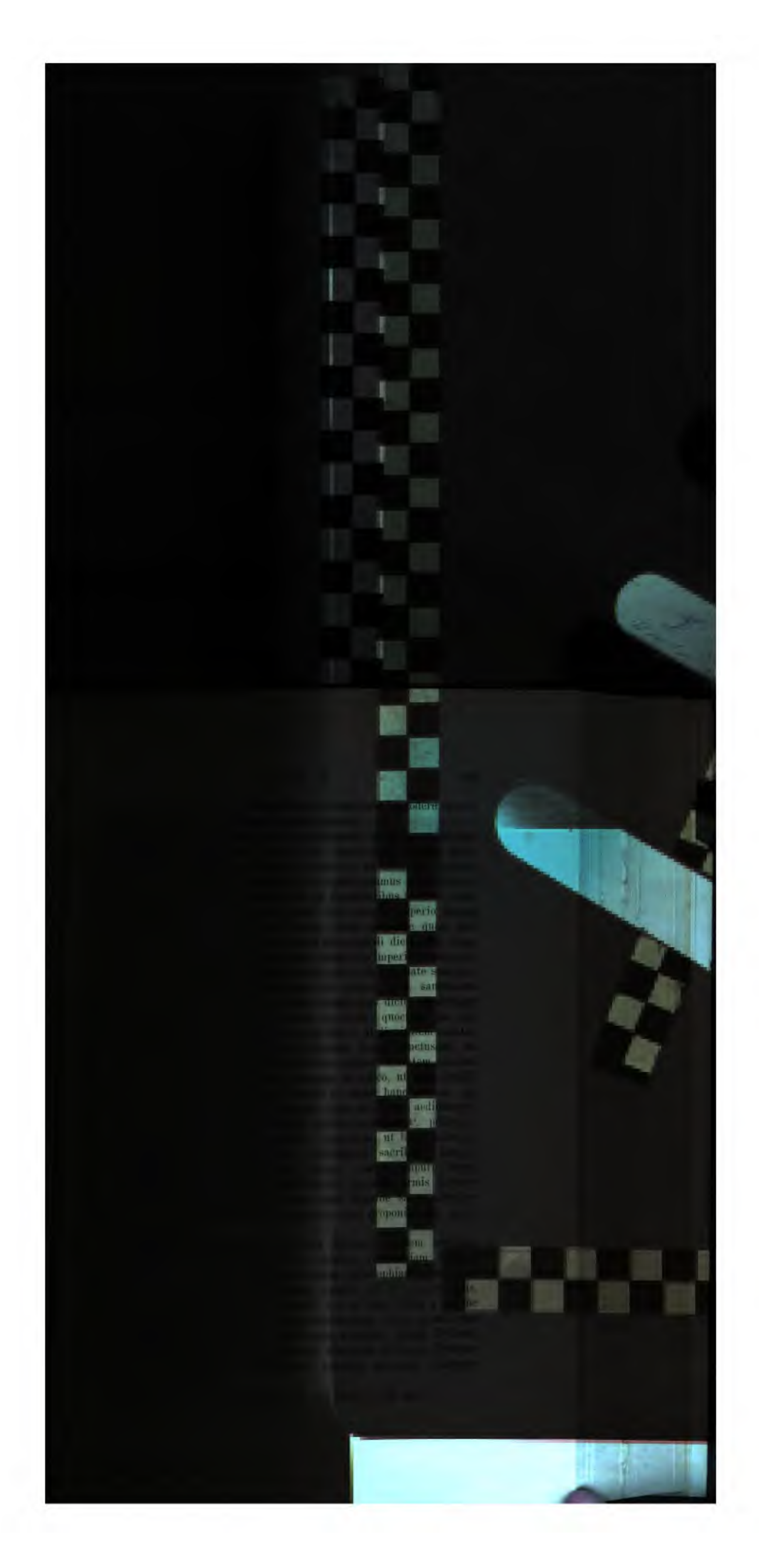
ex consilii decreto, ut ille ad privatam redeat vitam, hi deserto Hyldebrando, pastorem more maiorum sibi deligant atque manus quidem ab Hyldebrando abstineant supremique praetoris tribunali relinquant.

Inter haec Gregorius, ubi ista agitari, per Saxonas et eos, qui rebus suis studebant, comperit (cognita ipsi erat romani populi infirmitas et quod avidus novarum rerum esset) Romae concionem in templum vocat, cum sacerdotibus, equitatu, plaebe, senatu agit. ‚caput mundi', inquit, ‚Romani rerum domini, victor gentium populus, et imperium et pontificatum, in quos libuerit, transferre potest, sicuti ante ducentos et septuaginta quinque annos a Graecis in Germaniam transtulit. quemadmodum militem ignavum imperator exauthorare potest, ita militi ducem iniustum deserere licet. vestrum munus est, Quirites, vestrum est beneficium, vestro sanguine atque sudore partum tantum imperium. quod bonum faustum felixque sit, mecum, filii charissimi, decernetis, quinam Romae posthac regnarit; nec me superstite rex libero populo, quem non crearit, imponetur'. posthaec Gregorius millia talentum quindecies viritim distribuit. ea a Nordomanis et Mathylda contributa fuere. opes quoque ecclesiasticas, quibus hactenus pauperes alebantur, militibus et rei bellicae peritis largitus est. quod et Hyldebrandini Gerochus et Paulus non inficias eunt et hic tanquam benefactum excusat et id licere defendit. Romanos ergo hoc donativo oppigneratos speciosoque nomine libertatis inescatos Gregorius facile ad se a caesare deficere persuasit.

Dum autem talia fiunt, Rulandus sacerdos Parmensis literas imperatoris, concilii decretum deferens, aedem sacram ingreditur, et absque omni salutationis honore: ‚tibi', ad Hyldebrandum inquit, ‚caesar noster christianissimus, sanctissimi Italiae, Germaniae, Galliae episcopi, sacer orbis christianus praecipiunt, ut te munere, quod astu, pecuniae gratia occupasti, confestim abdices. nec enim fas est, invitis illis te adversus authoritatem imperatoris, contra christianae ecclesiae decretum ovili dei ultra incubare'. deinde ad caeteros versus: ‚pientissimi', inquit, ‚fratres, pastorem iure vestro deligite; deinde sacratissimus consul, tribunus et princeps vester, more maiorum author fiet. iste enim Hyldebrandus neque pastor neque pater neque pontifex, fur est, lupus, latro atque tyrannus'. vix haec fatus erat, Joannes Portuensis prosilit: capiatur, capiatur, ingeminat. fit tumultus, urbis praefectus et caeteri

4 Saxones B 6 rerum *fehlt* B 22 que *fehlt* B

18 — largitus est *vgl. Waltram, ut videtur, liber de unitate ecclesiae conservanda (vergl. Schwenkenbecher, Scr. rer. Germ. in usum scholar. ex M. G. hist. recusi) l. II, c. 2, p. 42 flgd.* 20 *Vgl. Gretser I, c. 243* 24 — evasit *vgl. [illegible] vit. Greg. 62.*

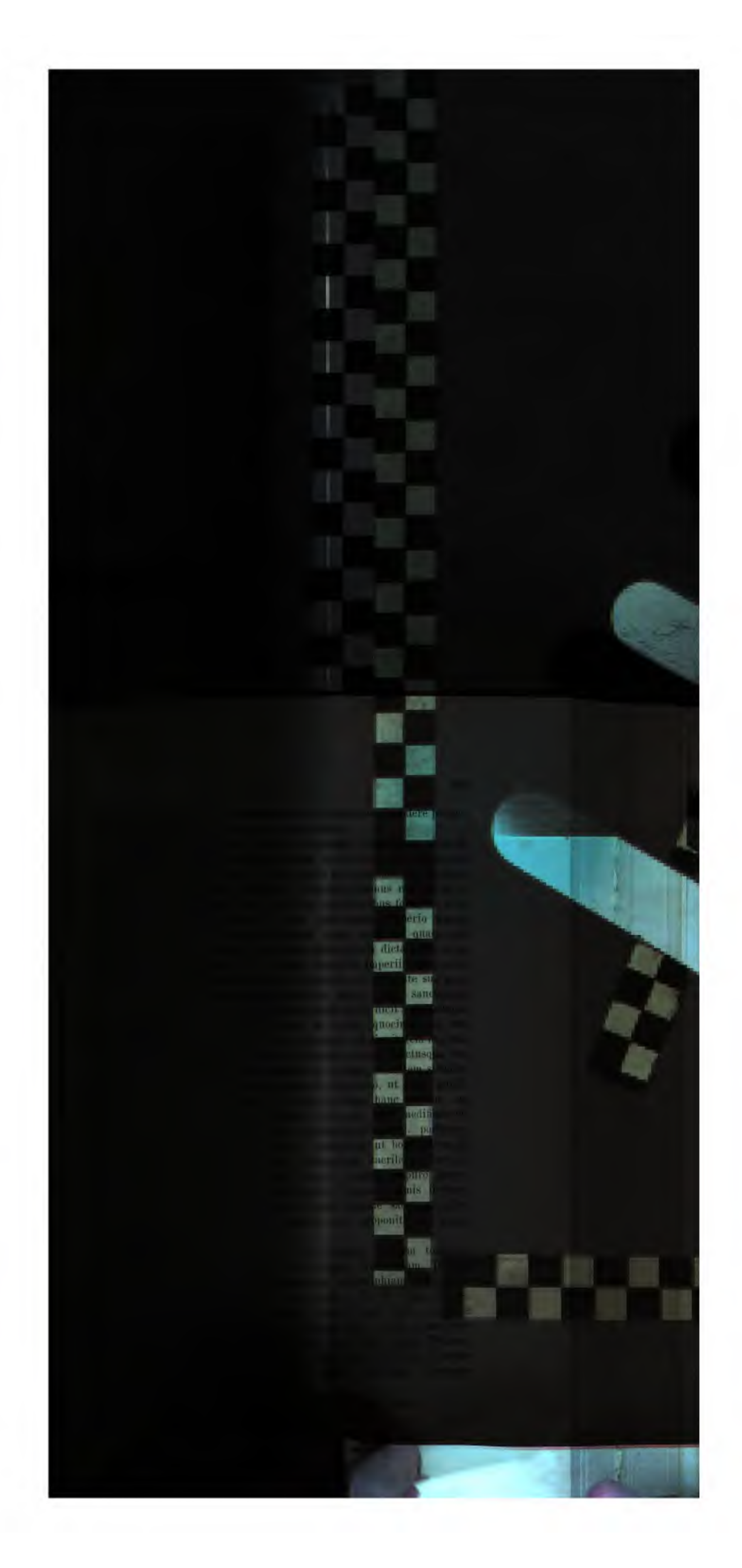
ex consilii decreto, ut ille ad privatam redeat vitam, hi deserto Hyldebrando, pastorem more maiorum sibi deligant atque manus quidem ab Hyldebrando abstineant supremique praetoris tribunali relinquant.

Inter haec Gregorius, ubi ista agitari, per Saxonas et eos, qui rebus suis studebant, comperit (cognita ipsi erat romani populi infirmitas et quod avidus novarum rerum esset) Romae concionem in templum vocat, cum sacerdotibus, equitatu, plaebe, senatu agit. ‚caput mundi', inquit, ‚Romani rerum domini, victor gentium populus, et imperium et pontificatum, in quos libuerit, transferre potest, sicuti ante ducentos et septuaginta quinque annos a Graecis in Germaniam transtulit. quemadmodum militem ignavum imperator exauthorare potest, ita militi ducem iniustum deserere licet. vestrum munus est, Quirites, vestrum est beneficium, vestro sanguine atque sudore partum tantum imperium, quod bonum faustum felixque sit. mecum, filii charissimi, decernetis, quinam Romae posthac regnarit; nec me superstite rex libero populo, quem non crearit, imponetur'. posthaec Gregorius millia talentum quindecies viritim distribuit. ea a Nordomanis et Mathylda contributa fuere. opes quoque ecclesiasticas, quibus hactenus pauperes alebantur, militibus et rei bellicae peritis largitus est. quod et Hyldebrandini Gerochus et Paulus non inficias eunt et hic tanquam benefactum excusat et id licere defendit. Romanos ergo hoc donativo oppigneratos speciosoque nomine libertatis inescatos Gregorius facile ad se a caesare deficere persuasit.

Dum autem talia fiunt, Rulandus sacerdos Parmensis literas imperatoris, concilii decretum deferens, aedem sacram ingreditur, et absque omni salutationis honore: ‚tibi', ad Hyldebrandum inquit, ‚caesar noster christianissimus, sanctissimi Italiae, Germaniae, Galliae episcopi, sacer orbis christianus praecipiunt, ut te munere, quod astu, pecunia gratia occupasti, confestim abdices. nec enim fas est, invitis illis te adversus authoritatem imperatoris, contra christianae ecclesiae decretum ovili dei ultra incubare'. deinde ad caeteros versus: ‚pontificimi', inquit, ‚fratres, pastorem iure vestro deligite; deinde sacratissimus consul, tribunus et princeps vester, more maiorum author fiet. iste enim Hyldebrandus neque pastor neque pater neque pontifex, [illegible] est, [illegible], latro atque tyrannus'. vix haec fatus erat, Joannes Portuensis [illegible]: capiatur, capiatur, ingeminat. fit tumultus, urbis praefectus et [illegible]

4 Saxones *B*   6 rerum *fehlt B*   22 que *fehlt B*

18 — largitus est *vgl. Walt[illegible]* [illegible] *(ex[illegible] Schwenkenbecher;* [illegible]) l. *II*, c. 2, p. 42 *flgd.*   20 *Vgl. Gerhoh l. c.* [illegible]   24 [illegible] *vit. Greg.* 69.

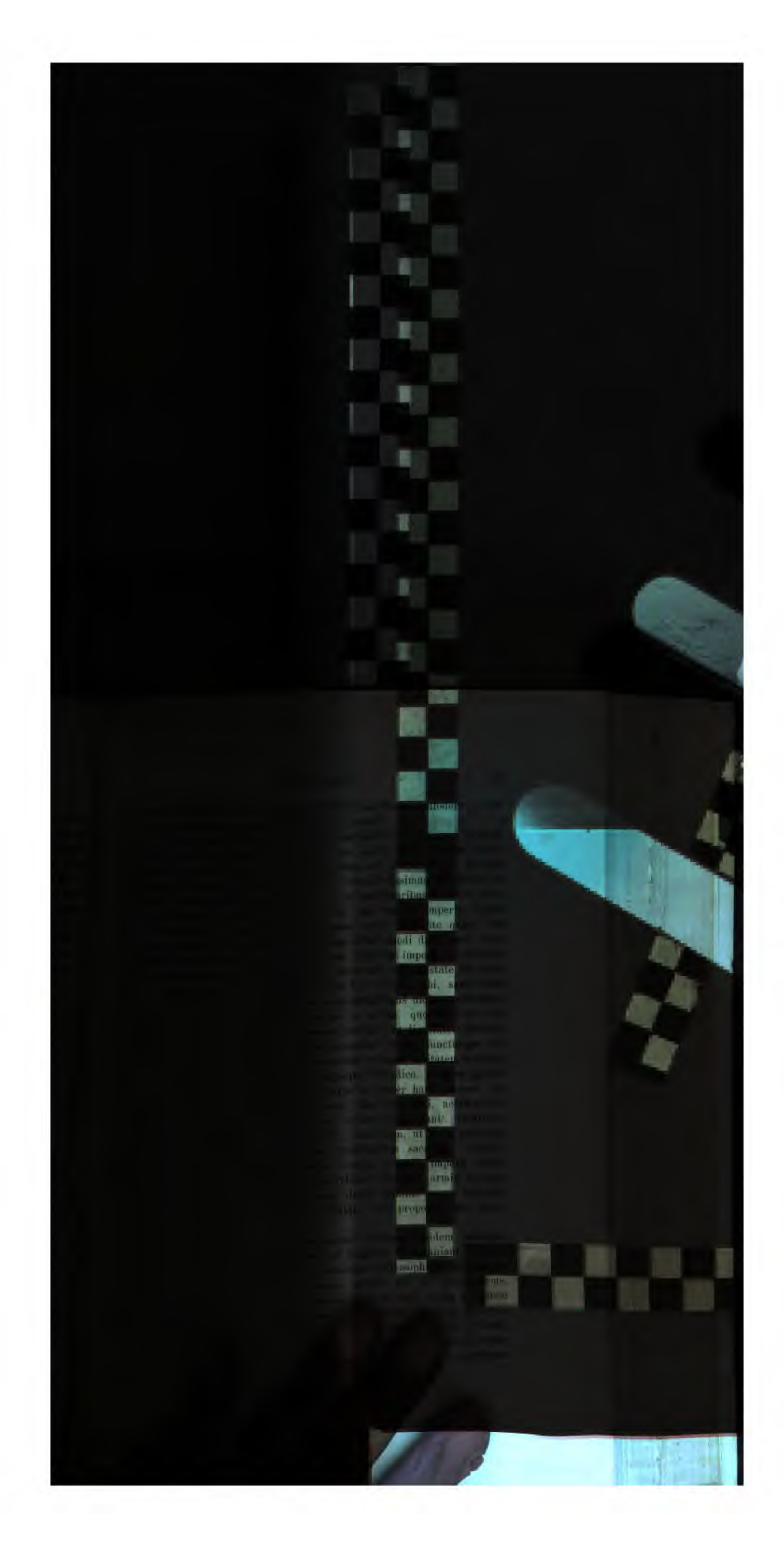
ex consilii decreto, ut ille ad privatam redeat vitam, hi deserto Hyldebrando, pastorem more maiorum sibi deligant atque manus quidem ab Hyldebrando abstineant supremique praetoris tribunali relinquant.

Inter haec Gregorius, ubi ista agitari, per Saxonas et eos, qui rebus suis studebant, comperit (cognita ipsi erat romani populi infirmitas et quod avidus novarum rerum esset) Romae concionem in templum vocat, cum sacerdotibus, equitatu, plaebe, senatu agit. ‚caput mundi', inquit, ‚Romani rerum domini, victor gentium populus, et imperium et pontificatum, in quos libuerit, transferre potest, sicuti ante ducentos et septuaginta quinque annos a Graecis in Germaniam transtulit. quemadmodum militem ignavum imperator exauthorare potest, ita militi ducem iniustum deserere licet. vestrum munus est, Quirites, vestrum est beneficium, vestro sanguine atque sudore partum tantum imperium, quod bonum faustum felixque sit. mecum, filii charissimi, decernetis, quinam Romae posthac regnarit; nec me superstite rex libero populo, quem non crearit, imponetur.' posthaec Gregorius millia talentum quindecies viritim distribuit. ea a Nordomanis et Mathylda contributa fuere. opes quoque ecclesiasticas, quibus hactenus pauperes alebantur, militibus et rei bellicae peritis largitus est. quod et Hyldebrandini Gerochus et Paulus non inficias eunt et hic tanquam benefactum excusat et id licere defendit. Romanos ergo hoc donativo oppigneratos speciosoque nomine libertatis inescatos Gregorius facile ad se a caesare deficere persuasit.

Dum autem talia fiunt, Rulandus sacerdos Parmensis literas imperatoris, concilii decretum deferens, aedem sacram ingreditur, et absque omni salutationis honore: ‚tibi', ad Hyldebrandum inquit, ‚caesar noster christianissimus, sanctissimi Italiae, Germaniae, Galliae episcopi, sacer orbis christianus praecipiunt, ut te munere, quod ausu, pecuniae gratia occupasti, confestim abdices. nec enim fas est, invitis illis te adversus authoritatem imperatoris, contra christianae ecclesiae decretum ovili dei ultra incubare'. deinde ad caeteros versus: ‚pientissimi', inquit, ‚fratres, pastorem iure vestro deligite; deinde sacratissimus consul, tribunus et princeps vester, more maiorum author fiet. iste enim Hyldebrandus neque pastor neque pater neque pontifex, fur est, lupus, latro atque tyrannus'. vix haec fatus erat, Joannes Portuensis prosilit, capiatur, capiatur, ingeminat. fit tumultus, urbis praefectus et caeteri

4 Saxones *B* 6 rerum *fehlt B* 22 quo *fehlt B*

18 — largitus est *vgl. Waltram, ut videtur, liber de unitate ecclesiae conservanda (recogn. Schwenkenbecher; Scr. rer. Germ. in usum scholar. ex* **M. G. hist.** *recusi) l. II, c. 2, p. 42 flgd.* 20 *Vgl. Greiser l. c. 243* 24 — exsuit *vgl. Fundi vit. Greg. 69.*

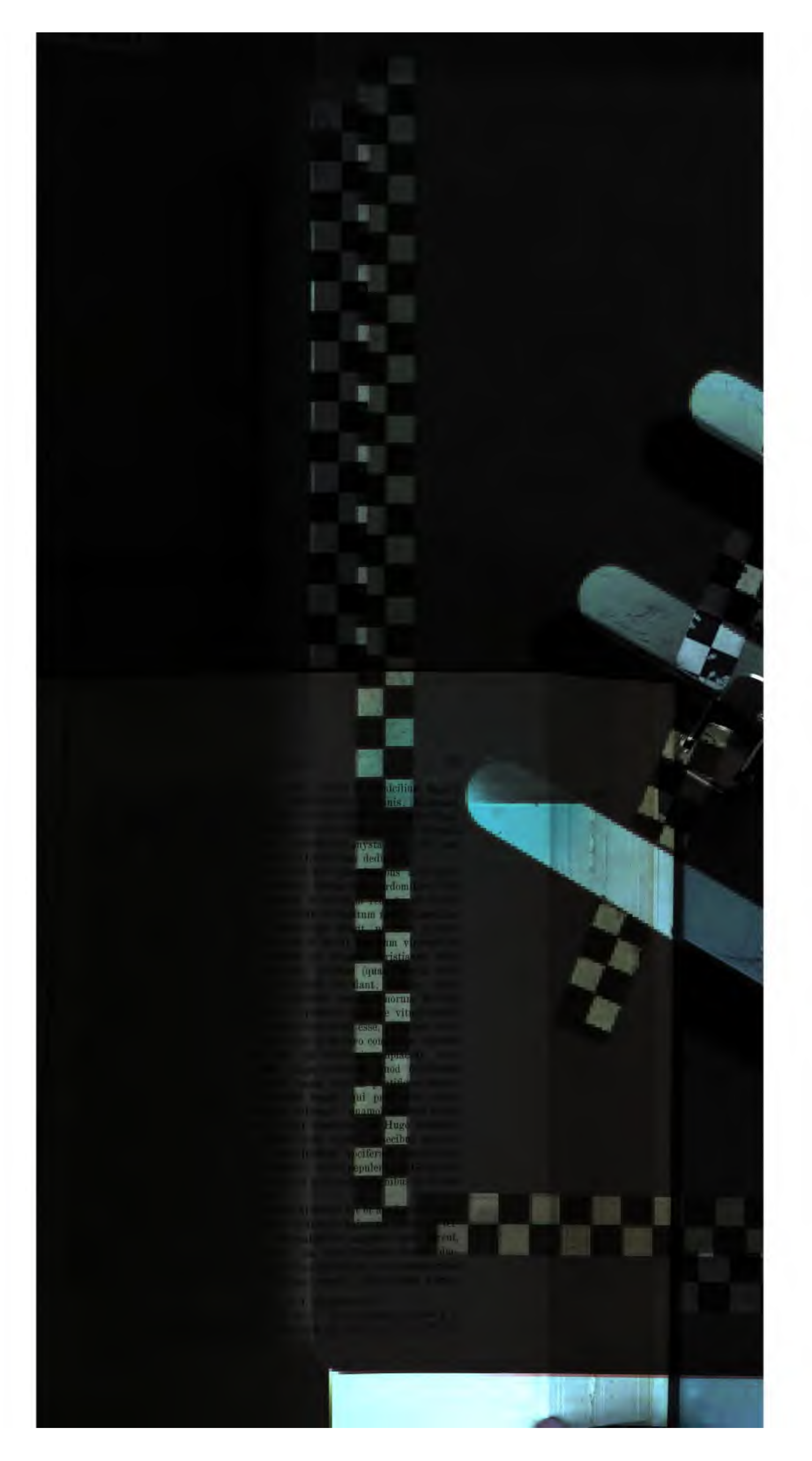

explanem, primo eos, quos captae pecuniae accersivimus, in numero sceleratorum impiorumque conputavimus, devitare noluit. deinde non solum nullam prae se fert spem resipiscendi, sed subnotari etiam a quopiam suos mores gravi et iniquo patitur animo. postremo templum divinum dissensione labefactare, unitatem ecclesiae altercatione dividere, discordiae mala serere studet. neque precibus neque minis ad bonam frugem commovetur. hasce ob causas eundem a societate sacrosanctae concionis amovimus, ex albo christianorum erasimus, ut, qui sponte recte facere negligit, hac contumelia coactus officium suum et, quod se dignum est, faciat. siquidem ipse servari (quod deus avertat) non vult et omnino ad perniciem suam per praeceps tendit, nos, qui pastores eius et rationem deo de eius anima reddituri sumus, desidiae atque socordiae convinci ac perinde perire nolumus. quod si utique quispiam non tam iudicio, quam morbo animi nos uti nostramque sententiam iniustam esse existimarit, si talis est, ut doceri queat, sacras literas, decreta magistrorum ecclesiae consulat, veterum annales nobiscum evolvat. comperiet pro certo, nos plus aequo iustoque humaniores, ne dicam segniores fuisse, quamquam neminem omnium esse credam, qui mecum animo dissentiat, tametsi quae sentiat, palam eloqui forsitan non audeat. enimvero si ille a nobis iniuste hoc fulmine adflatus foret, tamen eum supplicem venire oporteret, veniam atque piaculum, quo solveretur, petere. proinde, pientissimi filii, qui magis deum quam homines timetis, qui iusticiam regi, veritatem irae praefertis, bono estote animo, labore, patientia, factis fortibus vires exercete, bonis praeceptis obtemperate, fortiter adversus insanos facite magnae curae magna merces est. inmortalis imperatoris parteis defenditis, qui, si coepto, quoad vita suppetat, perseveraveritis, inmortalitate, praemio virtutis vestrae, vos condonabit. equidem perpetuo deum optimum maximum deprecor, ut vobis virtutem praestet, regem ad sanitatem redire cogat. tunc plane intelliget me et vos longe eum magis amasse, maioremque gratiam ab eo inibimus quam illi, qui animo indulgentes assentando, palpando, adulando perversam gratiam gratificantur. si ille resipuerit, omnium, quae adversus me gesserit, oblivionem decernam et consilio vestro cum eo in gratiam redibo in templumque divinum reducam'.

Sub idem tempus idem Gregorius Saxonas sociosque certiores facit, Romanis concilium Augustam indictum displicere; tantam rem

35 divinam *A u. B*

36 — licent *vgl. Paul l. c. 523; Greg. ep. 17 (Jaffé, II, 542).*

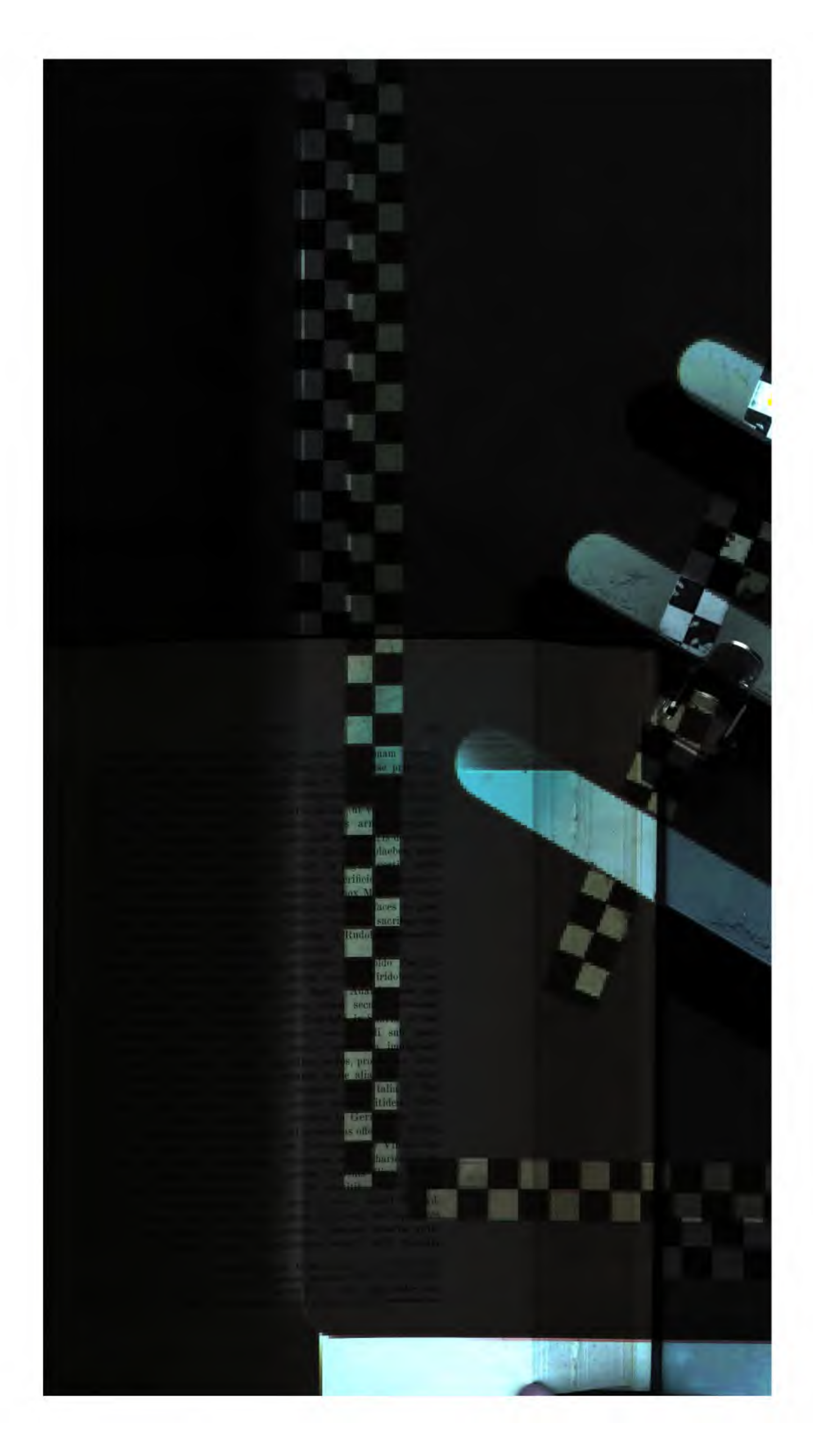
aureum solis simulacrum, Hebraeos unctionem, germani imperatores apud proavos nostros hastam, coronam spineam, clavos (quibus Christum servatorem nostrum excruciatum constat) insuper ensem, purpuram, diadema Caroli Magni progerere secum solebant, sicuti adhuc nostro aevo praefectus praetorio, quem merosalicum, hoc est, maiorem aulae nuncupamus, strictum ensem caesari praefert; illa imperator Segimundus caesar augustus avorum memoria Noreiobergae condidit, ubi quotannis conceptis feriis magna populi, qui undique coit, frequentia monstrantur. antiqui imperatores secum veluti peculiaria sacrosancti imperii penetralia caesareaeque maiestatis auspicia circumferebant. Noreiobergenses ad Aquas Graneas, quando designatus princeps de se consuli superos iubet et solennibus ceremoniis inaugurari solet, deportant.

Caeterum Gregorius adhibita Mathylda et Adolarde, primariis Italiae foeminis, caesarem sacrificio, dape caelesti, epulo pontificio coenaque saliari veluti pignoribus redintegratae amiciciae excipit. Honoricus secum pontificem in gratiam ex animo syncereque rediisse credens, in Italia aliquot dies commoratur, rebus italicis conponendis operam navat. inter haec Gregorius in Germaniam ad coniuratos, Veronardum flaminem romanum, diaconum, Veronardum Massiliensium monachorum praesulem, Christianum quendam, theologum professione, suscepta legatione proficisci iubet Saxonibusque rescribit: ne molestum ipsis sit, quod cum Quarto reconciliatus sit, quem magis obnoxium criminibus reddiderit et caelesti curiae, non tamen regno, unde auspicato Romae destitutus, restituerit, nec enim quemquam inauspicato et invitis liberis dominari oportere. haec ubi Saxones et socii eorum accepere, cum legatis pontificis romani apud Variochanos in confinio antiquae Franciae veterisque Boiariae, medio itinere inter Noreiobergam Babobergonumque coeunt, 10 kalendas Martii Rudolphum, Suevorum et Burgundionum ducem, regem hac lege salutant, ut comitia pontificalia abiuret, clientelas episcoporum abdicet neve velut haereditario iure filios suos successores declaret. diadema deinde capiti Rudolphi circumdant, a Gregorio missum; illi inscriptus erat hic versiculus:

PETRA DEDIT PETRO, PETRVS DIADEMA RVDOLPHO.

20 Massiliensem *B*

19 — iubet *vgl. Paul l. c. p. 537* 27 *Forchheim. Vgl. hierzu Paul p.* [illegible] *flgd. Die Wahl Rudolfs fand aber nach Bruno und Berthold am 15.* [illegible] *statt.* 32 — Rudolpho *nach Sigebert zu 1077, p. 364 oder Otto Fris., Gesta F.* [illegible] *p. 437.*

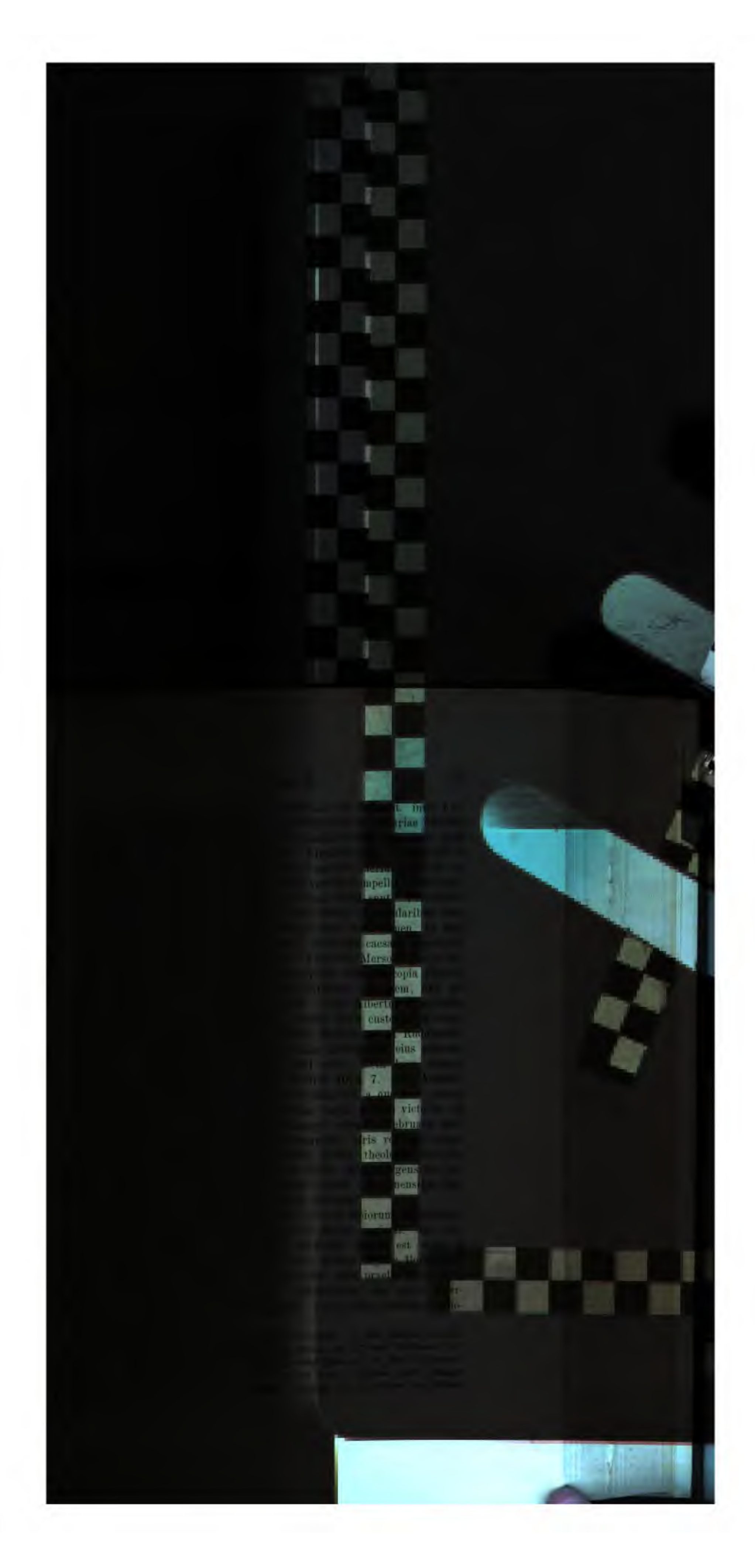

adservari iubet. inde Viridoburgium petit, cives collaudat, ipsis gratias agit praemiaque largitur.

Adaloberoni, Gephardo, Alemano, licet comitiis hostilibus interfuerint, gratiam facit, eosdem ad desertas oves redire iubet, pascere gregem creditum suo iure imperat. at illi, tantum abfuit, ut recte monenti pacemque ultro offerenti obtemperarint, ut ea, quae summa tranquillitate, pace caesaris citra sanguinem retinere licebat, multa caede, cruore ovium, clade, rapina miseri gregis, sceleribus pluribus emere maluerint, et caesarem ne videre quidem a longe, nedum salutare voluerunt; tanta pertinacia partium fuit. caesar Reginoburgium in Boiariam redit cumque videret hostes non solum saluti suae insidiari, sed etiam neque modum propriae vitae neque rationem periculorum habere, dummodo se tollerent, ut augustior foret se suosque auspiciis regiis tutaretur, acerbitate hostium coactus, cultum caesareum, imperii insignia resumit. Vindeliciam superiorem et Norici partem continuam, per quam Athesis, Isacus, Oenus amnes decurrunt, Arionulphum Damasium cum Alberto Iringoburgensi procurare iubet. Noricum Iuvavense Burgardo et Beritholdo fratribus Moseburgio oriundis committit, inferiorem Boiariam ad utramque Danubii ripam et quatenus Boiemiae continuatur, Friderico et Asovino Bogiis, filiis Hartovici, commendat. inde Sueviam petit. Beritholdum principatu deturbat, Hugonem, copiarum eius ducem, in vincula coniicit, castella, oppida hostium expugnat, moenia diruit et solo aequat. Beritholdus ubi resistere non potuit, aegriditudine animi expirat. caesar Suevis imponit Fridericum ex Stuphio Baebelicaque oriundum eique dat in matrimonium Hagnam filiam suam.

Perdomita Suevia, Boiaria victor Reginoburgium revertitur, amicis animum reddit, inimicis terrórem iniicit. multi, qui ab eo, quod

der Hist. Welfor. Weingart. c. 13, p. 461: quem *[i. e. Sigefridum]* tandem ... in civitate sua comprehensum in vincula iecit *[i. e. Welfo dux], stamme, indem A., flüchtig excerpirend, etwa quem auf Welf bezogen und als Subject den kurz vorher genannten Heinrich IV. sich gedacht habe, so bliebe doch das Neoburgii unerklärt; auch hat A. an anderer Stelle (lib. VI, c. 1) diese Nachricht der Hist. Welfor. richtig wiedergegeben. Für die Annahme einer verlorenen Quelle spricht auch das in Z. 15—21 folgende* 17 *Graf Arnold II. von Diessen; Adalbert von Kurzenburg (bei Wolfratshausen). Was hier von den bairischen Grossen berichtet wird, scheint auf eine uns unbekannte Quelle zu deuten, wofern nicht etwa die Angabe von Arnold von Diessen nur kühn aus dem ‚nobilissimus bellator imperatoris', M. G. VII, 38, jene über Askwin von Bogen aus der Schrift De advocatis Altah., M. G. Ser. XVII, 373 gefolgert ist* 23 — expirat *vgl. Ekkehard zu 1077, p. 205* 25 *Friedrich v. Staufen u. Büren;* caesar — suam *vgl. Ott. Fris. G. Fr. I, 8; 9.*

burgensem Virdunensemque episcopos Romam cum mandatis proficisci iubet postulatque a pontifice maximo, ut, si quidem secum syncere in gratiam redierit, tyrannum inmanissimum, perfidum paricidam (qui adfinitatis vinculo fideique religione violata bellum plus quam civile excitarit, pacem interturbarit) pro republica devoveat. Rudolphus quoque romani episcopi opem, cuius auspicio regnare iussus sit, supplex implorat petitque, ut pontifex maximus, communis generis humani parens, saevissimum sacrilegum, incestuosum, sacerdotum contemptorem, cuius deus venter atque ea, quae sub ventre sunt, sacro ense iugulet. Gregorius huius postulatis annuit, Honoricum, quod contra, ac pollicitus fuerat, insignia imperii usurparit, rursus execratur, proceres, populum, sacratos, prophanos sacramento solvit, eos, qui caesari fidem frangant, principi suo rebellent, Rudolpho adhaereant, ab inferis emancipat coeloque locat, hisce incendia, caedes et huiuscemodi scelera, quae bello designari solent, indulget, aliis omnibus, qui caesari fidem servent, ab eo deficere, armis se miscere recusent, diras inferiasque dicit. regem malum ob crimina a se devotum, proinde iam non regem neque illi parendum esse docebat, quin obsequium praestare deo pietatisque esse occidere eos, qui Honorico fidem servarent, adseverabat.

Sacerdotibus quoque connubiis interdicit, vetat populum sacrificiis eorum interesse aut illos pro sacerdotibus ducere. gratissima haec fuere scortatoribus, quibus pro una uxore sexcentas mulierculas inire licet. sed istaec omnia plaerisque episcopis, aliis eruditis, simplicibus, apertis atque bonis, praeter coniuratos, qui suae causae serviebant, novum dogma, pestifera haeresis, quae umquam christianum conturbasset regnum, visa est. quamobrem Italiae, Germaniae, Galliae pontifices quinquagenalibus Mogonciaci, septimo calendas Iulii apud Brixinam Boiariae (ut ait Oto Fruxinensis episcopus) urbem frequentes conveniunt. Hyldebrandum contra pietatem christianam verbis, factis facere, agere decernunt, eundem ambitus, haereseos, impietatis, sacrilegii condemnant. huiuscemodique decretum tum factum est quoniam Hyldebrandus, falsus monachus, magus, divinaculus, somniorum prodigiorumque est coniector, male de religione christiana sentit; primus pontificatum maximum contra morem maiorum invitis omnibus bonis emit ac contra voluntatem nostram et orbis terrarum domini vi retinere conatur, Beringerionis, antiquissimi erronis, synmystes et disci-

9 Phil. 3, 19. 10 — adseverabat vgl. Excommunicatio regis Heinrici im Registr. Greg. (Jaffé, Bibl. II, 401 flgd.) und Paul v. Bernried, p. 538. 26 — pontificatus, S. 135, Z. 14, vgl. das Decret der Brixener Synode, M. G. Leg. II, 51, 52 u. Ekkeh. zu 1080. 27 — Mogonciaci Sigebert zu 1079. 28 Othonis Frising. Gesta Friderici, M. G. Scr. XX, 257.

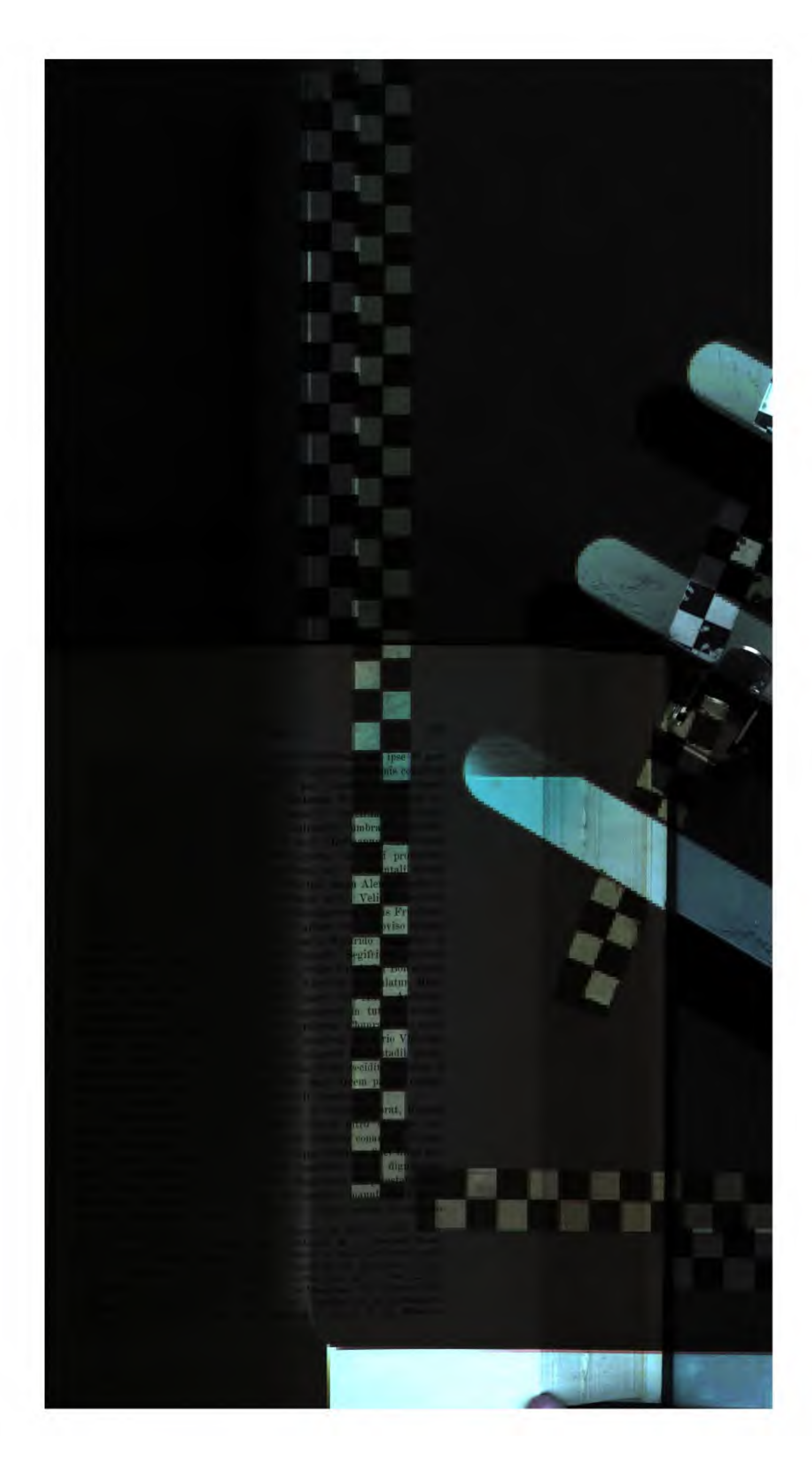
sepultus est anno christianae salutis millesimo super octogesimum, potestatis quarto.

Cap. 15. Honoricus perempto Rudolpho pacataque Germania secundo Italiam, ut aut in gratiam cum Gregorio redeat aut eum, si pacem accipere detrectet, abdicet, petit. quicquid resistit, capit, perdomitat. Septimus urbes, castella, arces conmunit, ad rebellandum caesari hortatur. verum is vi cuncta penetrat, hostium munimenta expugnat Romamque victricibus signis pervenit. quinquagenalibus castra ante moenia urbis facit, fossa, vallo, carrucis munit stativaque ibi biennio habuit, urbem obsedit, neminem exire, intrare permisit, circumcirca universa incendiis, caede conplet. Hyldebrandus fretus opibus Mathyldae et Ruperti Vischardi Nordomani, portas urbis clausit, fortiter urbem tutatus est, saepius eruptionem fecit. Honoricus in contraria parte crebro urbem oppugnat, Romanos erumpentes in urbem repellit. extra moenia quicquid fuit, in ditionem redigit. tandem post annos duos, quarto nonas Iunii (qui dies sextus quinquagenalium erat, cum Romani Veneris, Germani Aphrodites graeco, ut alia plaeraque solent, vocabulo nuncupant) anno ab orbe vindicato millesimo octogesimo tercio urbs capta est, dato signo a gregario milite, qui, cum obsessi atque obsidentes nimio aestu laboreque fessi dormitant, explorabundus ad urbis moenia accedit, ex silentio animadversa solitudine, moenia conscendit signoque dato plaerosque sociorum excitat. qui confestim advolant, murum superant, custodes somnolentos trucidant, portas effringunt, urbe potiuntur; fit caedes fugaque. caesar partem moenium diruit ac solo aequat. urbem infesto intentoque exercitu intrat.

Pontifex maximus in molem Hadriani aufugit (pars Traiani, pars Crescentii praetorium, sunt, qui Theoderici regiam aedesque nuncupent, Germani Angeloburgium, hoc est Angeli castrum vocare solent). cui imperator castra admovet, vallo, fossa circumdat. Romani cum suppliciis adsunt, auro aegre pacem impetrant, perfidiam omnem in Hyldebrandum transferunt, obsides viginti dant nobilissimos cuiusque liberos, quos Honoricus postulavit. hisce quoque diebus legati imperatoris orientalis multa auri, argenti pondo, signa gemmata, vestes holosericas aureasque caesari romano tribuunt. Romani deinde suasu Gregorii

21 silentioque *A*

5 — intrat *vgl. Vita Heinrici IV. imp., M. G. SS. XII, 275* 8 quinquagenalibus — habuit *Ekkehard zu 1081* 15 tandem — capta est *I. c. zu 1083* 27 — dimedit *vgl. Ekkehard zu 1083.*

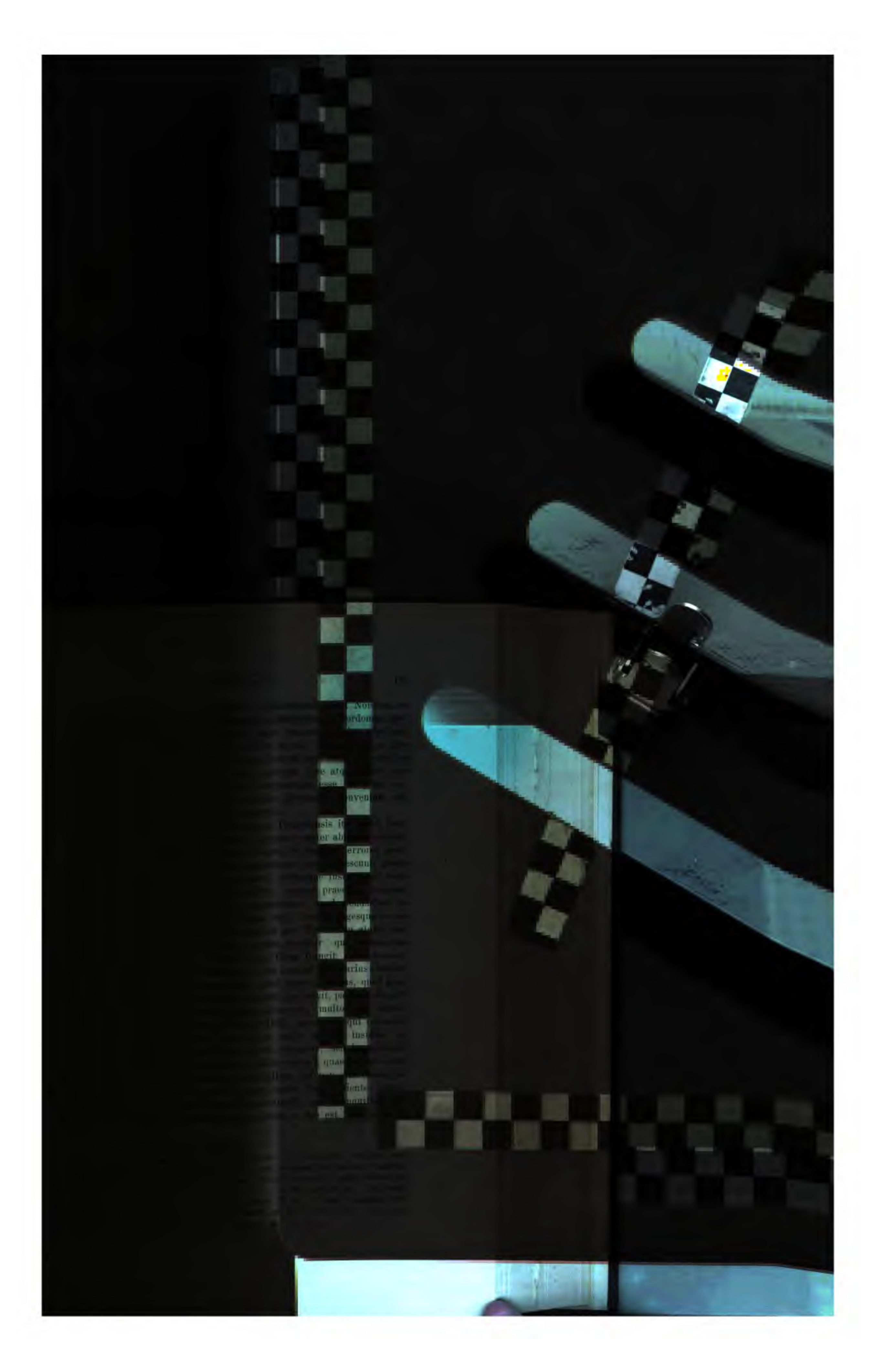
Salernum ad Nordomanos aufugit. caesar coacto procerum episcoporum senatu, advocata concione populi, more maiorum comitia pontificalia habet. Hyldebrandus necessitate in rationem versa tanquam lupus, fur ac latro, veluti perfidus transfuga, ovium desertor, gregis proditor, christianae charitatis osor, omnium communiter consensu abdicatur. ex patribus Vichobertus Ravennae archimysta, concordiae ac pacis studiosus, vir bonus atque eruditus, pontifex maximus capitur. caesar epiphaniorum ferias in templo divi Petri peregit, calendis Februariis in Campaniam arma movet, maximam Apuliae partem fusis, profligatis Nordomanis ad obsequium cogit.

Posthaec a legatis Romanorum ad urbem revocatus, undecimo kalendas Aprilis, qui tum dies decimus erat ante paschalia, a senatu, equitatu, plaebe reverenter ac honorificentissime exceptus Romam ingreditur moxque Vichobertus a coetu pontificum inauguratur, Clemens tercius adpellatur. is in celeberrimo paschalium festo die, anno christianae salutis millesimo octogesimo quarto caesarem cum Bertha uxore consecrat, augustos adclamante populo romano adpellat. eadem tempestate Bruno genere Teutonicus, in Agrippinensi Colonia ortus, mysta atque ludimagister Rhemorum adprime doctus, Carthusianam, christianorum maxime arduam disciplinam (quae et in proverbium venit) instituit.

Imperator pacata Italia, firmissimis ibidem praesidiis relictis, in Germaniam redit; Augustam recipit, Mogonciacum properat. Segifrido archimysta in exilio mortuo Bezelinum pontificem declarat. Septimus hoc tempore Salerni moritur. quidam eum omnia acta sua rescidisse mandasseque, ut sui cum imperatore in gratiam redirent, literis produnt. alii contra referunt, adiurasse socios, ne quemquam praeter Sergium, Cassinensium monachorum magistrum, Otonemve Cluniacensem monachum, episcopum Hostiensem, sibi substituerent.

Hic in Saxonia tum longius aberat, in opprobrium Segivini Agrippinensis et Bezelini Mogontini archimystae contra instituta maiorum alienam temere ditionem usurpans, superstitibus adhuc veris pastoribus Constantiae, Babobergomo, Mindae, Augustae Gephardum, Honoricum, Reginardum, Vigoltum novos episcopos nuncupat. is tamen ab archiepiscopis superioribus de more atque ritu priscae religionis celebri conlegarum conventu cum exulibus pontificulis ab eo erectis in numero impiorum sceleratorumque computatur.

20 quae — venit *vgl. Grimm, Wb. V, 247* 22 — interiit, *S. [illegible], Z. 1 vgl. Ekkeh. zu 1084. 1085* 24 Wezil *Ekkeh.*

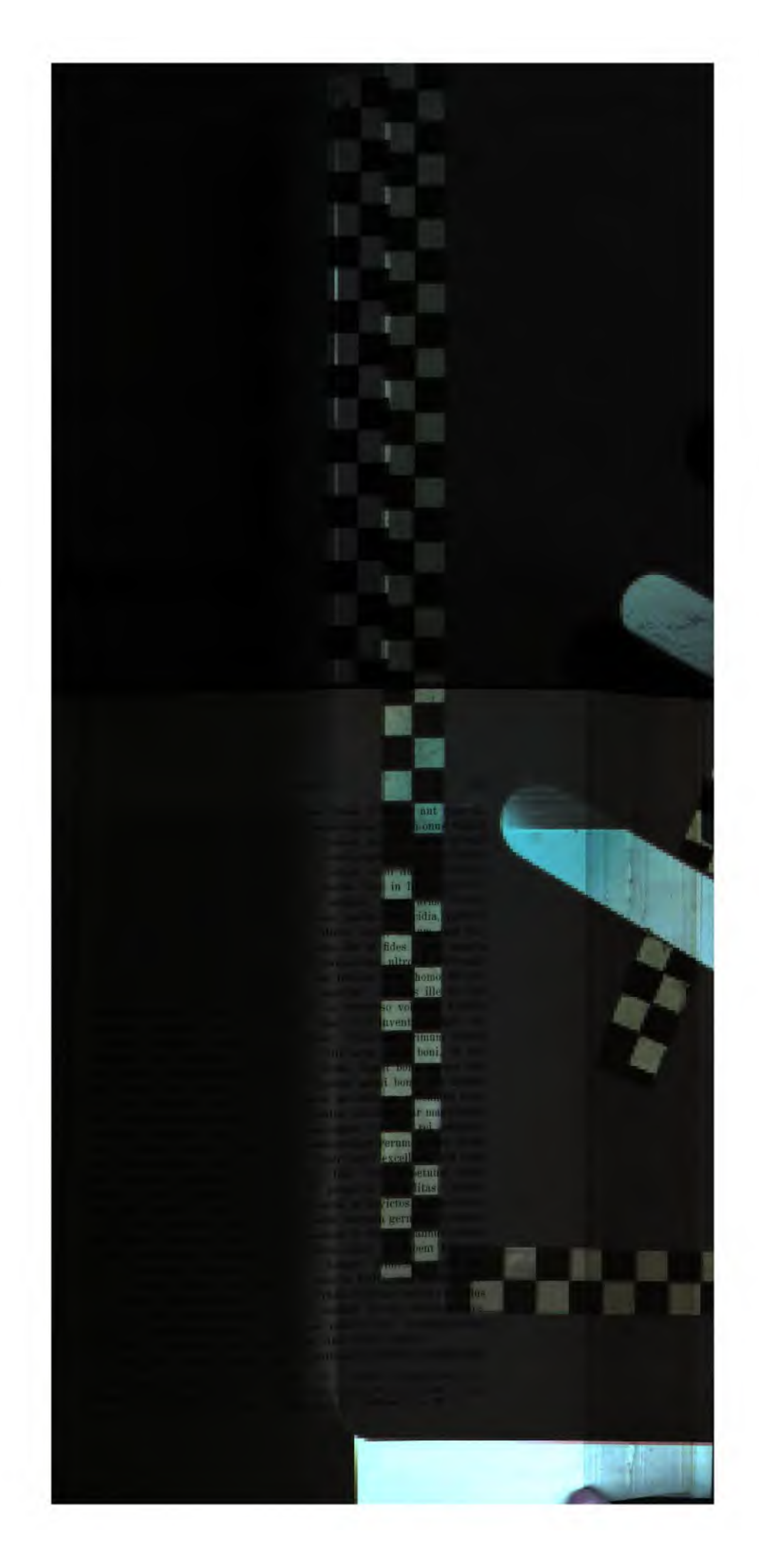

resistit, divinae providentiae repugnat. idcirco ambitiosi et superbi sunt, qui illud domini deique nostri elogium: quodcunque solveris super terram, erit et solutum in coelis, et quodcunque ligaveris super terram, erit et ligatum in coelis, perfricata fronte interpraetando adulterant, suae libidini servire cogunt et nobis ceu pueris atque 5 omnium rerum imperitis astu inludere student, quasi vero nesciamus, peculiare esse sacris vatibus divinae sapientiae consultis pro capacitate auditorum diversis nominibus idem adpellare, eandem rem pro diversitate effectuum modo propriis, modo translaticiis verbis, quod idem valet, nunc figurate, nunc simpliciter dicere, crebris similitudini- 10 bus, frequentibus proverbiis atque exemplis, aptis comparationibus et huiuscemodi tanquam luminibus rem inlustrare, animum atque aures tanquam stimulis ferire et, ut sunt varia ingenia, varia orationis sententiarumque supellectile homines instruere, docere, recreare, rapere, trahere, movere, oblectare. et ut divus Aurelius Augustinus docet, 15 veritas divina ita tradita, ita ornata tecta plus movet, plus delectat, plus honoratur, quam si nuda absque veste prostitueretur. nempe animus noster, quamdiu mortali carcere clausus detinetur, nolit, velit, rebus fluxis, fragilibus, quae videri, tangi solent, nimium addictus est, ad aeterna et clara, quae cerni, tactu sentiri nequeunt, caecutit atque 20 hebetatur, nisi igniculus ingenii hisce fomentis motus excitetur. proinde pontifex aeternus id, quod subobscure de vinculo dixit, apud Ioannem aperte, apud Matthaeum, Marcum, Lucam apertissime explicat. pax vobis, inquit, sicut misit me pater, et ego vos mitto; accipite spiritum sanctum; quibus remiseritis peccata, remittuntur et, quorum retinu- 25 eritis, retenta sunt. et ut concordiam adsereret et unum se verum pastorem esse indicaret, uni dixit: siquidem amas me, pasce oves meas, id est: ite in mundum universum, praedicate evangelium omni creaturae. atque: data est mihi omnis potestas in coelo et in terra; ite ergo, docete omnes gentes. hanc ob causam aperuit discipulis men- 30 tem coelestis doctor, ut intelligerent scripturas, Mosen, prophetas et psalmos, iussitque eos in nomine suo poenitentiam et remissionem peccatorum praedicare apud omnes gentes testesque horum esse. has ergo ob causas Hyldebrandus ambitione in praeceps abivit, cum potestatem inmortalis dei, cuius nuncius dumtaxat est, sibi usurpavit. ita mores, 35 ita tempora, ita homines sunt. male consuluisset rebus humanis suprema illa maiestas, si ita gladium in manum mortalis cuiusquam

21 habitator B

2 *Matth.* 16, 19; 18, 18 23 — retenta sunt *Joh.* 20, 21—23 27 — gentes: *Joh.* 21, 15—17; *Marc.* 16, 15; *Matth.* 28, 18; 19.

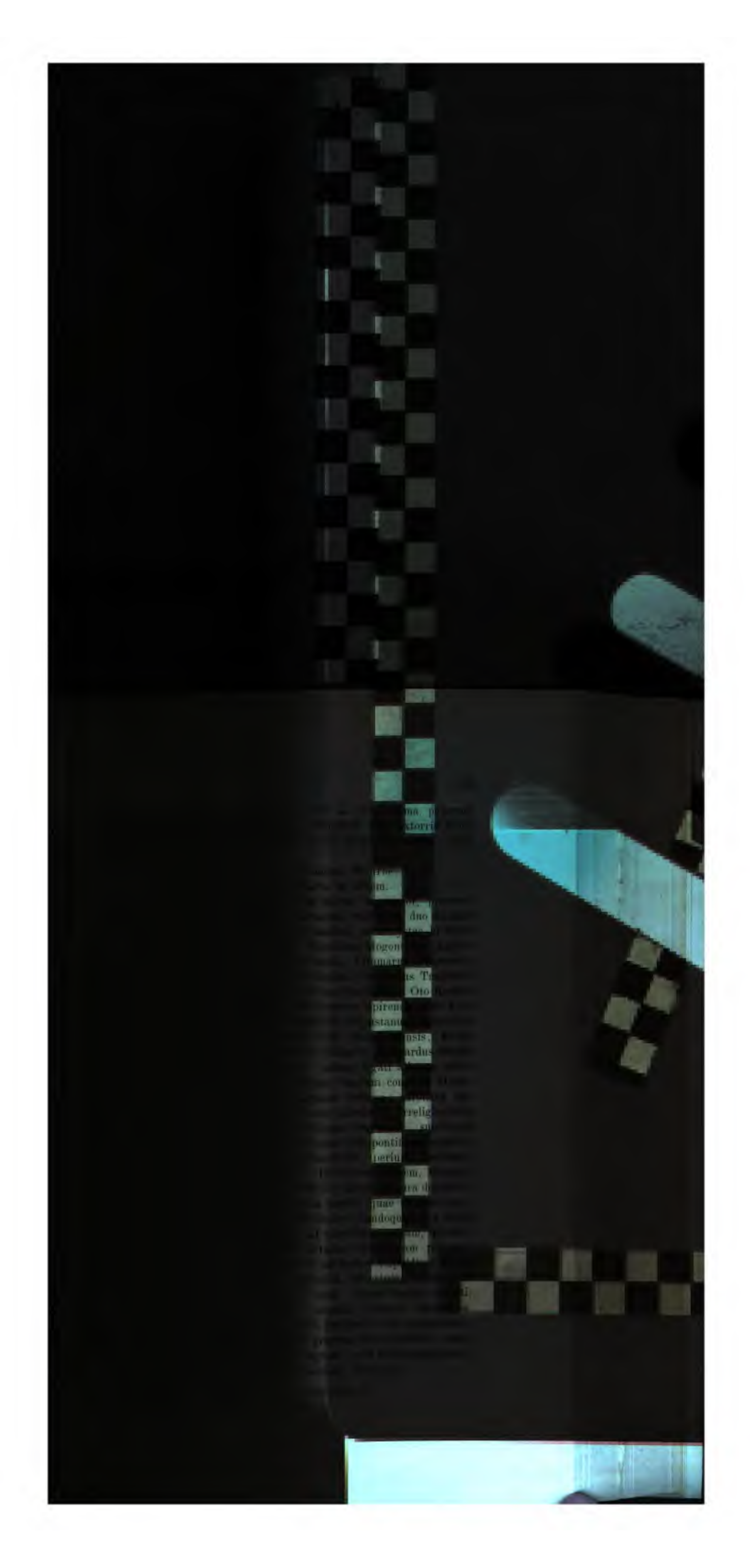

Mogontino recitarique legem iubet, qua non licet spoliatum rebus suis respondere, accusari, nedum condemnari. eundem codicem deinde Veronero Mersoburgensis pontifex accipit, de foeminis idem quoque cautum legit, ne scilicet eae prius in ius ambulare cogantur, quam familiarem rem domi composuerint. posteaquam haec ita dicta factaque sunt, Gephardus Saliburgensis Boiorum primarius episcopus, aetate, eloquentia, scientia egregie praeter caeteros Hyldebrandinos venerabilis, cui socii respondendi provinciam demandarant, omnino obmutuit, ne hiscere quidem potuit. alius conventus in Maium Mogonciacumque edicitur, ubi lis ea componatur paxque confirmetur utriusque factionis consensu.

Caesariani peracto conventu discedunt, Gregoriani manent inter seque dissentire coeperunt. tetrarchae Saxoniae, Theodericus maritus sororis Eccoberti, huius gentilis Theodericus, Uto Hyldesemensis episcopus, frater eius Chunradus sectam Hyldebrandi velut impiam sceleratamque abiurant; quo magis poenitentiam prioris sectae adprobent, ad romanum pontificem imperatoremque se transferunt. caeteri episcopi numero quatuordecim, nimirum Gephardus Saliburgensis, Hartovicus Maedoburgensis, Adalobero Viridoburgensis, Alemannus Bathavinus, Veronardus Marsoburgensis, Guntherus Citicensis, Benno Moesianus, Albertus Vangionus, Burgardus Alberostadensis, Herimannus Mediomatricus et hi quatuor devoti suppositiciique pontifices per studia partium facti, Reginardus Mindensis, Vigoldus Augustanus, Gephardus Constantiensis, Honoricus Babobergensis, deserta reipublicae causa ad priorem factionem redeunt; concilii indicti tempus ante capere festinant. Quintilioburgii cum Herimano rege Saxonum, Eccoberto, Brunonici vici praefecto, cum Honorico Crasso et Chunrado Bichelingio, filiis Otonis, qui Boiariae ducatu motus fuerat, cum Otone monacho Cluniacensi, legato Hyldebrandino, mense Aprili conveniunt. ad praetextum mutatae voluntatis dictum Bezelini Mogontini archimystae calumniantur haeresecosque condemnant, quasi qui spoliatum rebus suis legibus divinis non oportere parere iactasset. se denique ecclesiam sacratam esse causati, Otonem superiorem devotum a Segivino Bezelinoque

31 que *fehlt B*

18 *Auch die flgd. Aufzählung nach Waltram l. c. Da dieser fünfzehn Bischöfe der päpstlichen Partei aufzählt (bei A. fehlt von diesen Hartwigus Wirziburgensis ep.), schliesst Ewald S. 17, dass ihn A. in einer uns nicht bekannten Handschrift benutzte. Indessen lassen sich diese und die zu Z. 24 bemerkte Abweichung auch durch Flüchtigkeit A.'s erklären.* 24 *Bei Waltram vielmehr* Henricus Paderbrunnensis 26 — iactasset *vgl. auch Ekkeh. zu 1085.*

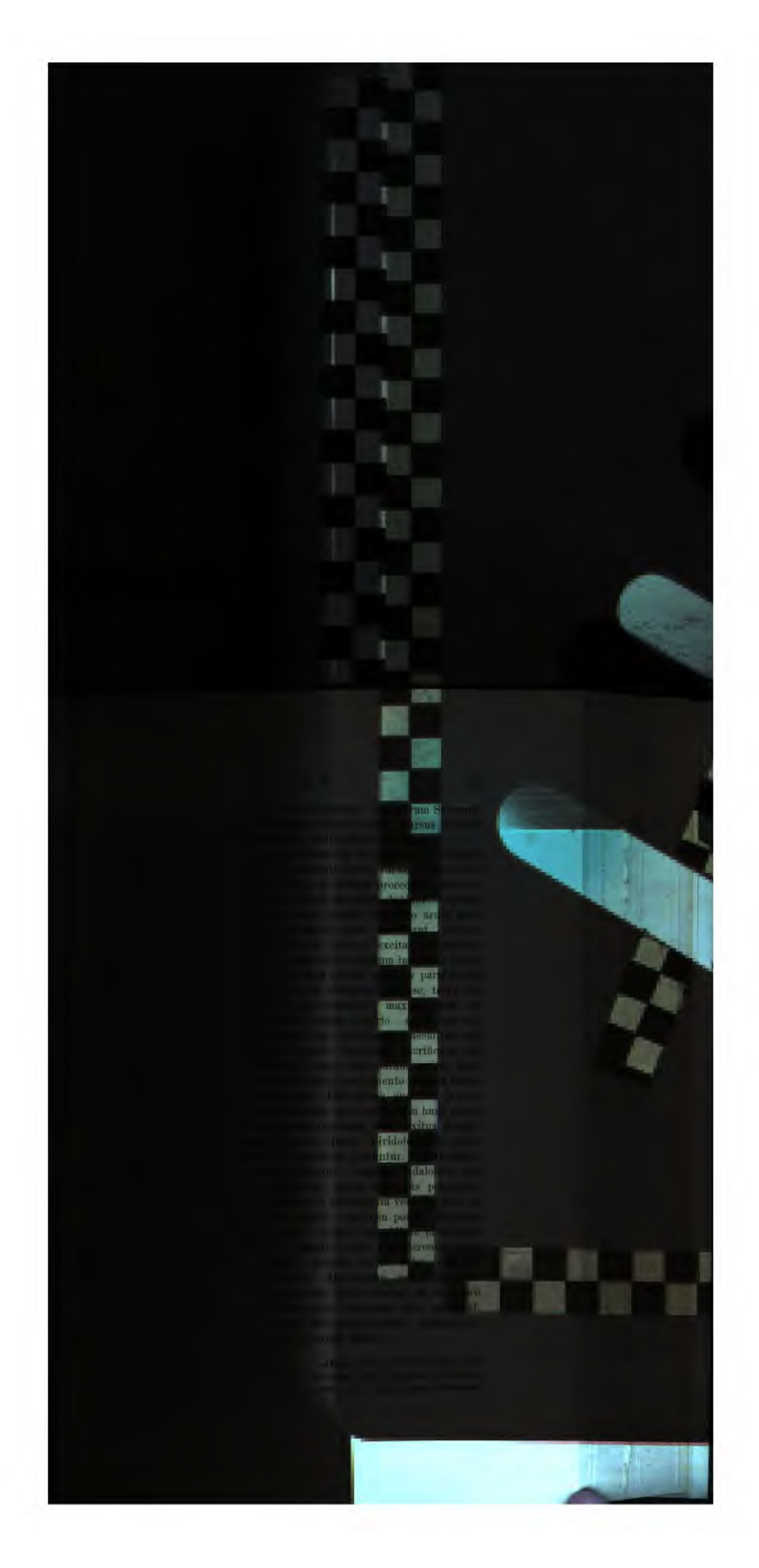
In eodem concilio Pragensis ditio, sicut ab imperatore Otone secundo, Benedicto octavo pontifice maximo consensu divi Voliphogangii Reginoburgensis episcopi instituta fuerat, certis limitibus describitur, in quibus Cracoviam quoque conpraehendi reperio. Clemens atque augustus diploma dederunt. Vratizolaus quoque Boiemiae atque Bolaniae rex ab augusto constitutus est. ipsum cum uxore Suatava Pragae septimo decimo calendas Iulii Angilobertus archimysta Treverum iussu caesaris inauguravit, adclamante senatu, equitatu populoque boiemo: Vratizolao pacifico Boiemiae atque Bolaniae regi a deo coronato vita, laus, victoria.

Inter haec imperator desertis gregibus pastores dat, Bathaviae Herimanum, filium Lithulphi ducis Charionum, Iuvavensibus Bertholdum Moseburgensem principem, Meginardum literis et facundia insignem Viridobargio praeficit, Mediomatricis Brunonem, filium Alberti Suevi, imponit; sed mox eundem ob saeviciam abdicat. posthaec cum exercitu atque archiepiscopis et minoribus pontificibus in Saxoniam transsitum facit. Herimanus rex cum coniuratis, sacratis, prophanis trans Albim fugam capessit. caeteri Saxones deditionem faciunt, iureiurando fidem imperatori dant. augustus Hartovicum Heroveltarum praesulem, sacrarum literarum perquam peritum, sapientem bonumque archimystam Maedoburgensem designat. is tercio idus Iulii a Bezelino Mogontino, Segivino Agrippinensi pontifice et aliis plaerisque episcopis consecratur imperatorque dimisso exercitu Saxoniam perlustrat.

Cap. 16. Tum Saxones ab episcopis devotis concitati absque cunctatione deficiunt, arma resumunt, augustum caedere finibus suis conpellunt. Herimanus rex hostium, Eccobertus cognatus imperatoris, Otonis Boiaria moti duo filii adolescentuli Honoricus et Chunradus cum suae farinae episcopis proxime Heroveltas castra faciunt. erat loco infestus Hartovicus Maedoburgio extorris, quod suam dignitatem Heroveltae antistes possideret. imperator per Franciam in Boiariam pervenit. Reginoburgii copias cogit, in Saxoniam intento infestoque

6 Bolonias *B* 27 Henricus *A*

1 — victoria *vgl. Cosmae Chron. Boemor., M. G. Scr. IX, 91—93* 4 *In der Urk. Heinrichs IV. vom 29. April 1086 bei Cosmas l. c. 92* 5 *Jaffé Nr. 3999; Stumpf Nr. 2882* 6 Zuatava *Cosmas* 12 Herimanus frater ducis Liutoldi *Vita Altmanni 234* 13 *Vita Gebhardi, Vita Chunradi Salisburg., M. G. Scr. XI, 39, 66* 14 *Vgl. Ekkehard zu 1085, p. 206.* Brunonem; *vgl. Waltram II, c.* [illegible]*, p. 106* 19 — perlustrat *vgl. Waltram II, c. 28* 26 Eccobertus — imperatoris *Ekkehard zu 1085* 28 *Vgl. Waltram II, c. 21* 30 per Franciam *vgl. Ekkehard zu 1085.*

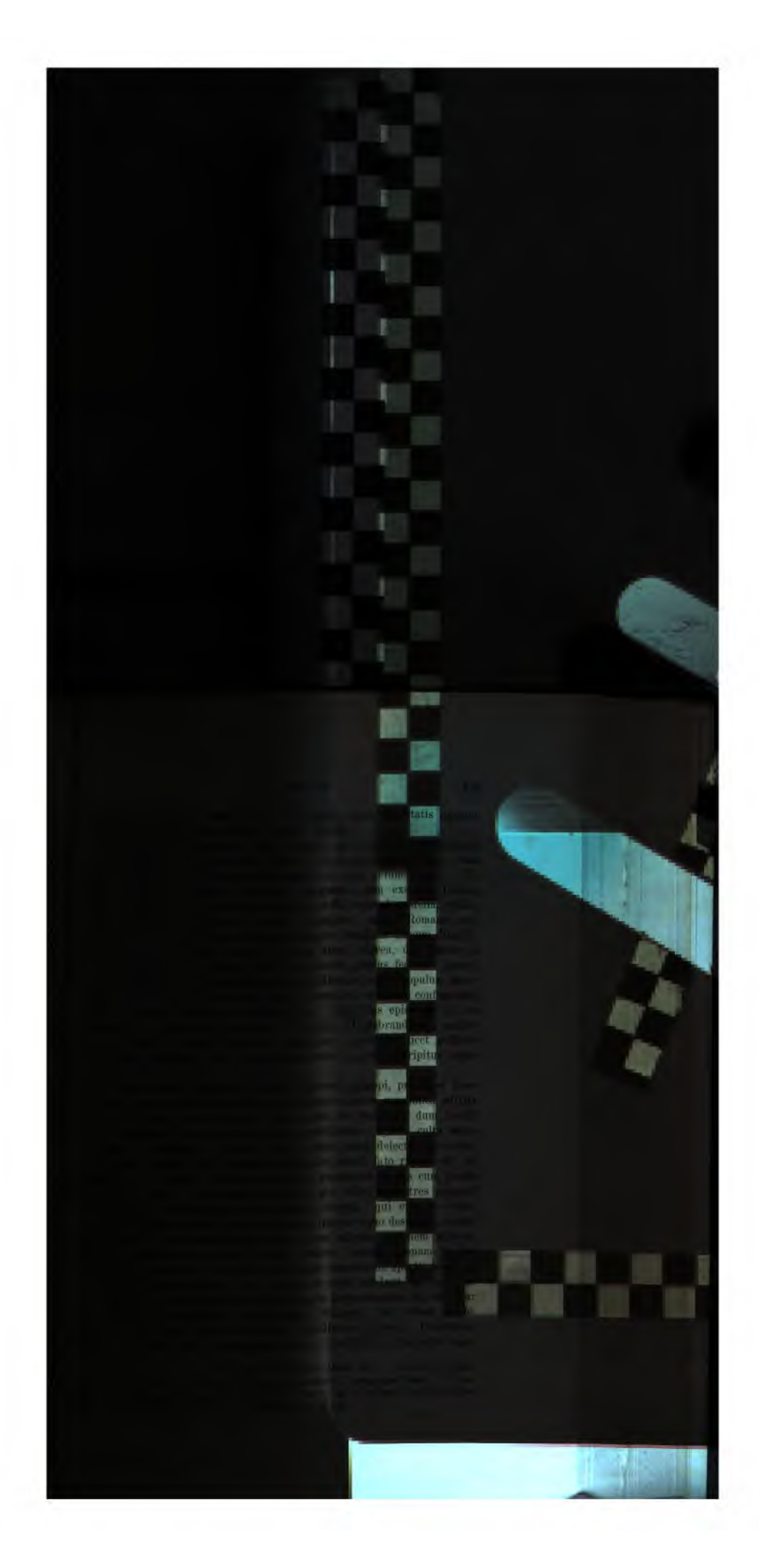

Eccobertus, limitis Brunonisvici praefectus, cognatus caesaris, cum suppliciis in castra venit, in verba imperatoris iurat, fidem dat se atque populares suos imperata, deditionem, mandata facturos, si ille exercitum reducat. Quartus postulatis annuit. Eccobertus ad Saxonas reversus, ab Hartovico, Burgardo, devotis episcopis, spe regni iactatur, fidem frangit, nova molitur, rebellionem facit. imperatori nunciari iubet, se non posse deserere fidem, quam popularibus suis dederit, aut denique servare, quae pactus fuerit. sed cum a caeteris episcopis pax peteretur ab caesare Eccobertoque regnum denegaretur atque ipse ita repulsam pateretur, rursus a Saxonibus ad augustum deficit. Hartovicus quoque, qui fuerat Maedoburgii archimystes, veniam delicti impetravit. Gosolariae tum seditio inter coniuratos orta est, plaerisque omnibus pax placebat; Burgardus episcopus Alberostadio exactus, ferocius decernebat, bellum concordiae praeferebat, ideo a caeteris cum compluribus nonis Aprilibus, quarto ante paschalia die trucidatus est. Bertha tum augusta obiit, in Nemetum urbe sepelitur. imperator pacata rursus Saxonia uxori more caesareo magnifice iusta facit. brumales ferias Mogonciaci concelebrat, in Bezelini episcopi demortui locum Ruthardum sufficit. inde Agrippinam petit, Adolaedam uxorem ducit, auspice Hartovico superiore nuptias regio apparatu facit. Godofrido, filio Eustachii Boloniensis, nepoti ex sorore Godofridi Gibbosi, ducatum Lutharingeae, Hantoburipensem marchiam in tutelam committit.

Inde adversus Eccobertum principem atque ferocem adolescentem rursus rebellantem Saxoniam petit, Quintilioburgii sorore atque uxore relicta; Glicham, oppidum Eccoberti, obsidione cingit. Eccobertus ut caesarem a Glycha abstrahat, mulieribus opem ferre cogat, Quintilioburgium arma transfert. Hartovicus superior cum parte copiarum iussu imperatoris ad liberandas augustas proficiscitur, homo tamen perfidus, neutri parti fidus, certiorem Eccobertum facit, imperatorem cum paucis in obsidione relictum facile intercipi posse. ipse diverso itinere, ne Eccoberto obviam veniret, Quintilioburgium pervenit. Eccobertus interim nono calendas Ianuarii (dies solis erat) de improviso imperatorem invadit, copias eius in fugam vertit, ipsum retro ferre pedem cogit. Burgardus Losannae episcopus, qui eo die hastam sacram caesari praegesserat, occisus est. hoc ideo evenisse imperatori quidam

23 Ianuarii *A u. B*

1 — impetravit *vgl. Waltram II, c. 34* 12 — trucidatus est *vgl. Waltram II, c. 31* 16 — sepelitur *vgl. Ekkehard zu 1088* 19 *Ekkeh. l. c. Zus. ffgd.* — occisus est *vgl. Ekkeh. zu 1089 u. Waltram II, c. 35.*

filius, Nordomanorum principes, Hugo Elisatius, saevicia in caesarianos insignis, eodem anno mortui sunt. Honoricus quoque ac Chunradus, filii Otonis quondam Boiariae reguli, misere perierunt. hi quoque devoti episcopi: Gephardus Iuvavensis, Alemanus Bathavinus, Adalobero Viridoburgensis, Herimanus Mediomatricus, Albertus Vangionum animam efflarunt. Chunradus Medullorum in Boiaria princeps, Theodomarum, Aldaechii inferioris monachum, praesulem druidum Iuvavensium, cognatum suum, Saliburgio pastorem imponere conatur. Beritholdus archimysta, frater Burgardi Moseburgensis dynastae, iuxta Salodoryphos in Norico agroque Saliburgensi Theodomari copias fundit, Chunradum Medulli tetrarcham, curatorem templi Iuvavensium, eius fratrem, cum compluribus occidit. Theodomarus, qui et Thimo, captus a Starichando et Verigando fratribus atque a Poppone Charionum praefectis, in vincula coniicitur. huiuscemodi sociorum fato territi Saxones sublatis authoribus belli sponte ab armis discedunt pacemque inter se componunt. Velipho quoque in Italiam cum suppliciis ad imperatorem proficiscitur, peccasse se fatetur, veniam petit et impetrat. Segifridum Augustanum episcopum dimittit, quod violatum est, officiis compensat, Fruxinensibus et Augustanis satisfacit.

Eadem tempestate Alexius Comnenus imperator orientalis, qui Michaele Parapinacio et Nicephoro Botaniatae auxilio Suevorum Theutonumque conducticio rebus deturbato Constantinopolitanum invaserat atque tenebat imperium, romani caesaris, caeterorum occidentalium principum, regum opem implorat adversus Turcas, quorum tum arma in Asia invaluerant. Armenii atque Graeci civili discordia se debilitabant, illi Turcarum a rege Persarum auxiliares impetravere copias. Turcae superatis Graecis in socios victoresque Armenios arma convertunt; Asiam, Syriam invadunt, pulsis, fugatis, trucidatis Armeniis, Graecis, Saracenis atque Aegyptiis Hierosolyma, plaerasque item alias urbeis vi oppugnant.

Ex Germaniis igitur, caelitus edita voce (ita praedicant): deus vult, Galliis, Hispaniis, Britaniis, Italia, Sicilia, innumerabilis hominum vis, duces, praefecti, tetrarchae, dynastae, episcopi, sacrificuli,

22 *In B am Rande zu* conducticio *nachgetragen:* milite.

2 — perierunt: *diese Nachricht hat A. aus Versehen zweimal und zu verschiedenen Zeiten; s. unten S. 155, Z. 25 flgd.* 5 *Waltram II, c. 36.* 10 *Saaldorf bei Salzburghofen* 11 *Konrad v. Megling. Zum flgd.* — coniicitur *vgl. Vita Chunradi archiep. Salisb., M. G. Scr. XI, 67* 16 Velipho — impetrat *vgl. Ekkeh. zu 1096; auch oben S. 78, 16 flgd., Annal. Altah. zu 1055 (auch dort:* peccasse se fatebatur*), wie es scheint, irrig hieher bezogen* 18 *Waltram l. c.* 19 *Vgl. Historia Welforum Weingart., M. G. Scr. XXI, 460, 461* 20 — oppugnant *vgl. Ekkeh. zu 1099.*

monachi, foeminae sacratae, cives, opifices, agricolae, viri, mulierculae cum cunis, pastores cum pecore, relictis regno, urbibus, castellis, sacerdotiis, templo, contuberniis, uxoribus, liberis, praediis, aratro, in Asiam gregatim migrant, sub specie religionis (ita sunt humana) nefanda scelera impune perpetrant, anserem praeferunt, spiritum sanctum esse, Carolum Magnum revixisse praedicant. Petrus quidam monachus quindecim millia hominum per Germaniam, Rhetias, Sueviam, Boiariam, Pannoniam duxit. pars in Danubio navigiis vecti, pars terrestri itinere pergunt. Emicho quoque dynasta cum Rheni accolis, unde oriundus erat, ad Pannoniam processit. hique omnes Iudaeos sub iugum religionis nostrae mittere conantur, philosophiam nostram recipere recusanteis conpilant, bonis omnibus spoliant, extorreis urbibus agunt. domibus eliminant atque contrucidant. duodecim tum millia Iudaeorum in nostris regionibus caesa fuisse in annales relatum est. pars Iudaeorum amore legis suae mutuis se vulneribus conciderunt; alii simulato christianismo rursus deserto Christo ad Mosen relapsi sunt. at illi, qui in Asiam properabant, onusti praeda Iudaeorum, in angustiis Pannoniae (pernegante Colomano rege Ungariae inconditae multitudini praedarum avidae transsitum per regnum suum) ob penuriam conmeatus interiere. aliquot in fugam versi nemine persequente retro domum pedem retulere.

Imperator eodem tempore pacata Italia, perdomitis Mathylda atque Nordomanis, septimo, posteaquam in Italiam migrarat, anno, relicto Chunrado filio suo maiore natu in Italia, in Boiariam redit, Reginoburgii conplures conmoratur dies, Iudaeis ritum priscae religionis restituit. divo Litovaldae Austriacum Boiariae limitem, Veliphoni summum Boiariae principatum reddit, eius filios haeredes instituit. inde in hiberna ad conventus agendos, pacem perpetuo edicto more Germanorum sanciendam ad Rheni oram procedit. Argentorati epiphaniorum feriis operatur. cumque plures, quam qui pace alerentur, ob bellum civile (quod per tres et viginti continenter annos orbem romanum adflixit) armis, militiae, praedae, manubiis insuevissent, eos in Asiam militatum abire iubet, ipse quoque eo proficisci decrevit atque pro concione renunciavit. tum consensu augusti mandatoque ex inferiore Germania Godofridus cum fratribus Baldovino et Eustachio, Rupertus Flandrensis, ex Boiaria Velipho dux Boiorum, Oto et frater

16 christianisimo *A u. B*

6 *Vgl. Ekkeh. zu 1099, p. 215* Petrus — retulere *vgl. Ekkeh. zu 1096, p. 208* 24 *Vgl. Vita Heinrici imp. 276* 25 — restituit *vgl. Ekkeh. zu 1097* 29 *Vgl. Ekkeh. zu 1097* 33 ipse — renunciavit *irrthümlich aus Ekkeh. zu 1103 hieher gezogen?* 35 — Flandrensis *vgl. Ekkeh. p. 213.*

eius Echardus, Schirorum principes, Herrandus Antoburitus, Honoricus Ritoburgensis, urbis Reginoburgensis praefectus, Theodomarus, qui et Thimo superior, Uta, mater divi Litovaldae Austriaci, per Boiariam, Pannonias, Moesias, Thraciam, Byzantium in Asiam, Syriam penetrant. quarto demum anno, cum domo emigrassent, Hierosolyma cum plaerisque urbibus victis, pulsis, superatis Turcis, Saracenis, Graecis expugnant rebusque Palestinis Godofridus impositus est. alia quinquaginta millia per Noricum Charionumque fines imperatoris, Honorici ducis Charinorum consensu, Ugris a tergo relictis, per Moesiam, Thraciam et Hadrianopolim eodem penetrarunt. classicum tum, nunc nauticum celeusma est carmenque solenne Germanis esse solet, dum solventes sibi bene precantur, baxea, calciamenti genus, tessera fuit, unde aduc in proverbio esse solet, dum plura intelligi, quam dicimus, significamus.

Dum talia in Asia geruntur, in Germania imperator Mogonciacum petit, eos, qui Iudaeorum opes compilarant, repetundarum postulat. Mogontinus quoque archimystes huiusce praedae particeps erat. ideo reorum patrocinium suscepit convictusque atrocitate caedis in gentem calamitosam commissae clam discedit ad Turogos resque novas moliri ansam nactus decrevit. Velipho quoque ac Honoricus Boiariae duces, filii Veliphonis, rebellionem meditari nunciantur, sed benficiis a caesare devicti ab incoepto destitere.

Cap. 17. Augustus iam ad statum pristinae maiestatis, universis pacatis, Hyldebrando sublato, Urbano profugo rediisse videbatur et redierat, nisi filius suus Chunradus, aemulus paternae potentiae, fax et turbo novas discordiae fuisset. is suasu Urbani et Mathyldae filiam Rogerii Nordomani, Siciliae reguli, uxorem ducit. a patre de-

1 princeps *B*   10 Hadrianopoli *A u. B*

1 *Herrand v. Falkenstein nach dem Falkensteiner Codex f. 19a? (Drei bayer. Traditionsbücher, her. v. Petz, Grauert, Mayerhofer, S. 21).* Antoburitus = *von Antwort bei Prien, wonach sich auch Glieder des Hauses Falkenstein nannten. Eine dort gelegene Mühle schenkte Herrand vor Antritt seiner Pilgerfahrt dem Kloster Weihern; s. l. c. Zum ganzen Verzeichnisse der Kreuzfahrer, worin A. die von 1096 und die von 1101 zusammenwirft, vgl. das von mir mit den Quellennachweisen in den Forschungen z. deutschen Gesch. XVIII, 552 aufgestellte*   8 — penetrarunt *vgl. Ekkeh. p. 221*   12 *Bundschuh. A. scheint hier an die Geschichte vom Grafen Ekkehard Bundschuh (v. Scheiern) zu denken, deren erste Aufzeichnung unseres Wissens zu Ende des 14. Jahrh. in der Fürstentafel des Klosters Scheiern (s. Oberbayer. Archiv II, 191) erfolgte*   15 *A's. Herausgeber Cisner bemerkt dazu: proverbium in Rhaetia vulgo tritum: ich will dich beschuhen, i. e. ego faciam, ut tuae res in optimo collocentur statu, adiuvabo te*   15 — destitere *vgl. Ekkehard zu 1098*   26 *Vgl. Ekkeh. zu 1099.*

sciscit, Italiae regnum sibi vendicat moxque ad eum omnes inimici augusti provolant. augustus frustra crebro ad filium legatos mittit, sibi insidiari non desinentem, ex professo sub magna superficie pietatis exercitus, proceres, milites sollicitantem nequicquam orat, obsecrat, 5 ne tam infandum scelus adversus genitorem (qui eum hactenus consortem imperii, successorem testari perseveraverit) committat. sed surdo cecinit augustus.

Clemens tercius urbe a Chunrado pellitur, Urbanus restituitur; mox invicem diras inferiasque dicunt. Urbanus acta Hyldebrandi tueri, 10 Clemens rescindere pergit. imperator quoque summa ope contra Urbanum nititur. moveri rursus civitas christiana et dissensio civilis quasi permistio terrae erumpere coepit scinditurque populus christianus; pauci reperti, qui veram pietatem iniustae potentiae anteponerent; partium studia, quae extincta erant, gliscunt. neque illis modestia 15 neque ullus est modus contentionis, utrisque cupiditas victoriae haud satis moderata; multos mortaleis ea lues extinxit remque christianam pessundedit. dum alteri alteros quovis modo vincere volunt, Urbanus criminando imperatorem plaebem christianam exagitat, occulte largiendo, indulgendo, pollicitando magis incendit; ita ipse clarus, potens factus, 20 ex libidine sua victoria utitur plusque sibi ac successoribus spinarum ac potentiae quam pietatis atque amoris conparavit, sub titulo Christi pro sua magnitudine amplitudineque laboravit. namque uti paucis verum absolvam, post illa tempora, quicunque concionem divinam agitavere, honestis nominibus, quasi iura ecclesiae libertatemque reli-25 gionis defenderent, et, quo romani episcopi authoritas maxima foret, bonum publicum simulantes, pro sua quisque potentia certaverunt.

Imperator quidem contra haec summa ope connisus fuit. utraque pars miraculis se tutata est. Paulus Beroritensis narrat, episcopum quendam, dum pro concione Hyldebrandum vituperat, fulmine tactum 30 esse dumque ageret animam, dixisse: ‚ignea cathena constrictus trahor ad inferos; ite, nunciate caesari, ut resipiscat et flagitium in deum, divum Petrum, eius vicarium conmissum, officiis compenset, nisi me antecedentem ad aeterna supplicia subsequi malit'. eodem quoque die, nempe paschalibus quarto calendas Marcii, ut idem Paulus recitat, 35 episcopus Spirensis, Septimo iniquus, ab eodem calendis Marcii devotus animam efflavit. Gregorio Salernum profugo intrante civis quidam dixerat: author dissensionis, qui totum orbem terrarum armis et bellis

34 Martii *in A neben* Maii *an den Rand geschrieben.*

11 moveri — connisus fuit *(25) vgl. Sall. Jug. 41, 42; Cat. 38* 28 — efflavit *vgl. Paul Vita Greg. c. 80, 81, p. 522* 36 — restituitur *vgl. l. c. c. 124, p. 545, 546.*

involvit, huius urbis quoque quietem conturbaturus advenit. mox ille his dictis obmutescit; deductus ad Gregorium errorem suum confitetur, ab eodem sanitati restituitur.

Beroritus conlegium est flaminum Augustalium superioris Vindeliciae propter Verrem lacum, supra Monachium quindecim millia passuum; ibi Herolucae sacratae foeminae sepulchrum ostenditur. ea illa tempestate vixit et nocturnis superum, inferum congressibus secretisque conloquiis interesse consueta, narrare solita fuit, excreatos flamma omnium ardentissima excruciari. contra sacerdos expiranti similis triduo in Saxonia decubuit. is ubi ad se redit, apud inferos Hyldebrandum, Rudolphum, Herimanum tyrannos aeternis mactari suppliciis revelavit. falsi tum prophetae, falsi apostoli, falsi sacerdotes emersere, qui simulata religione populum deceperunt. magna signa atque prodigia ediderunt et in templo dei sedere atque extolli super omne id, quod colitur, coeperunt dumque suam potentiam dominationemque stabilire conantur, charitatem, simplicitatem christianam extinxerunt.

Segibertus, horum temporum scriptor, vir alioquin etiam, ut quisquam illa tempestate esse poterat, omnis divini humanique iuris consultissimus: perniciocissima, inquit, seditio et, ut pace bonorum dixerim, haeresis omnium pestilentissima populum christianum percellit. sacrificuli illius, qui se dixit pueros effoeminatos, falsos prophetas, tyrannos (qualis imperator noster, princeps optimus non est) populo ob scelera imponere, his a deo datis non solum non parendum esse, verum etiam fraude, vi, quovis modo tollendos, populum christianum docere audent; periuria, homicidia, civilia bella, caedes, perfidiam pietatem vocant; huiuscemodi deo placere praedicant, sacramento rogatos, religione iureiurandi caesari astrictos, exauthorant, fidem frangentes, foedera dissolventes, pactum praevaricantes, iuramentum violantes perfidos atque periuros non esse, sibi credi postulant. quin eos, qui fideles sunt, qui rebellionem, incendia facere, stupra, incestus committere, praedas agitare, proximos opprimere, occidere, compilare, sanguinem christianum effundere summopere cavent, in numero sceleratorum atque impiorum computant, cen vero non extat perpetuum in-

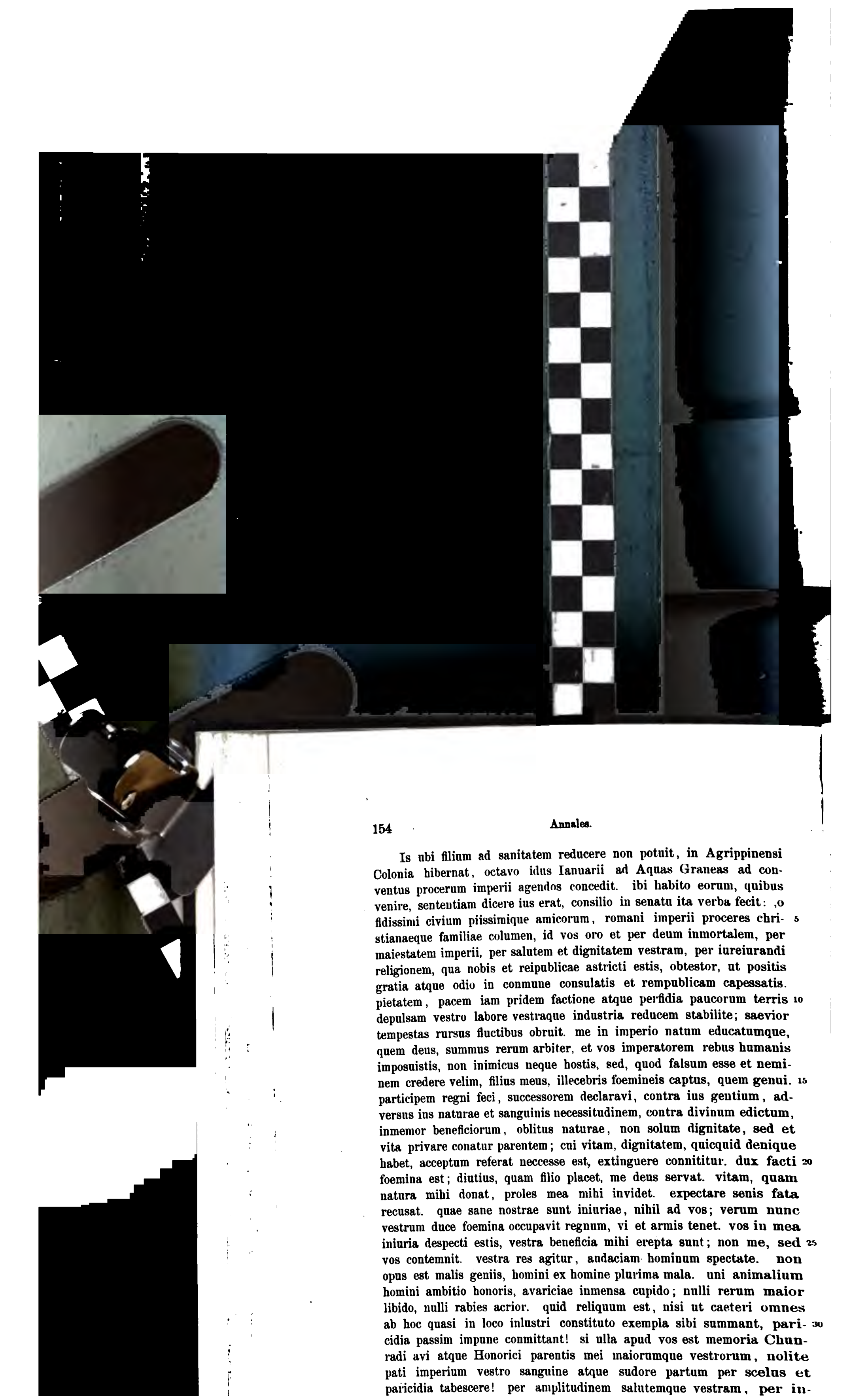
6 *sepulcrum A* 8 excreatos *sic A u. B; in A folgt, halb ausradiert:* ab Hyldebrando.

4 *Bernried am Wirmsee* 6 *Jetzt keine Spur mehr davon* 8 *Vgl. Paul, Vita Greg. c. 114, p. 542 u. zum flgd. Vita Herlucae, A. S. Boll. April. II, 554* 12 — ediderunt *vgl. Ekkeh. zu 1096; Matth. 24, 24. Marc. 13, 22.* 14 in templo — colitur *2 Thess. 2, 4* 18 — possidebunt *vgl. Sigeberti chron. zu 1088, p. 336, dessen Worte A. jedoch ziemlich frei umschreibt;* vir — consultissimus *Liv. I, 18*

mortalis praetoris edictum: qui pactum solvit, non effugiet et periuri regnum dei non possidebunt.

Plaerique omnes boni, aperti, iusti, ingenui, simplices tum imperium Antichristi coepisse, quod ea, quae Christus, servator noster, 5 tot annos ante nobis cantavit, evenisse eo tempore cernebant, memoriae literarum prodidere. orbis terrarum tum a cardine bellorum procellis iactatus est. genus humanum undique turbine armorum involutum est. orientales atque occidentales inter se armis concurrerunt. mortales cuncti mutuis se vulneribus adflixerunt. Nordomani, Galli, 10 Germani, Saxones, Ugri, Itali, Britani, christiani occidentales, domesticis discidiis, civilibus armis adtriti sunt. Graeci et Armenii, Turcae et Arabes, Hispani et Saraceni, Asiatici et Africani inter se infestis concurrere signis. Hierosolyma bis capta, bis expugnata est. crebra prodigia superstitiosius atque scrupulosius etiam, quam christiano 15 convenit, notata atque observata terruere mentes hominum; caelum ardere frequenter visum; sol atque luna crebro, praeter solitum defecere; conplures stellae de coelo in terram cadere visae, faces ardentes, iacula ignita, ignis volans saepius per aera ferri conspecta sunt. nova astra visa, papilionum castra, ignei vermiculi atque ignoti per coelum 20 volarunt, solis lumen in nubium morem abstulerunt; fulmine, grandine, ventis, turbine templa, aedes, casae, homines, pecora, agri adflicti, frumenta, legumina, poma, fruges adtritae; ignes caelestes multifariam orti; igneae acies, turmae equitum, peditum cohortes, civitates, enses, gladii, arma cruenta in coelo visa invicem conflixere. diluvie, sterili- 25 tate, annonae caritate, fame, pestilentia saepius laboratum, ignotis morbis, igne, flamma, ardore invisibili homines excruciati atque absque nota adustionis extincti sanguinis rivos extitisse dicunt; sub ipsis flammis, cum panis clibano esset impositus, ut coqueretur, cum forte panem quidam frangeret, manantis guttas sanguinis invenit. signum 30 inmortale subito vestimentis hominum adhaesit. foemina biennio uterum ferens marem loquentem enixa est. monstrosi partus editi, pecudes, homines bicipites nati; domesticae aves, pavones, gallinae, anseres ex vicis, pagis, urbibus, aedibus in sylvas migrarunt, ibi habitantes efferati sunt. lupum triginta homines esitasse in annales 35 relatum est. plaeraque alia huiuscemodi prudens praetereo, ad ordinem rerum gestarum et imperatorem Honoricum quartum caesarem augustum, unde abivi, redeo.

1 qui — effugiet *Ez. 17, 15;* — possidebunt *1 Cor. 6, 9; 10* 13 Hierosolyma — expugnata est *Ekkeh. zu 1099* 18 *Vgl. Sigebert zu 1093 u. zum flgd. zu 1095, 1097* 19 *Vgl. Ekkeh. p. 220* 31 *Vgl. Ekkeh. p. 214.*

Is ubi filium ad sanitatem reducere non potuit, in Agrippinensi Colonia hibernat, octavo idus Ianuarii ad Aquas Graneas ad conventus procerum imperii agendos concedit. ibi habito eorum, quibus venire, sententiam dicere ius erat, consilio in senatu ita verba fecit: ,o fidissimi civium piissimique amicorum, romani imperii proceres christianaeque familiae columen, id vos oro et per deum inmortalem, per maiestatem imperii, per salutem et dignitatem vestram, per iureiurandi religionem, qua nobis et reipublicae astricti estis, obtestor, ut positis gratia atque odio in commune consulatis et rempublicam capessatis. pietatem, pacem iam pridem factione atque perfidia paucorum terris depulsam vestro labore vestraque industria reducem stabilite; saevior tempestas rursus fluctibus obruit. me in imperio natum educatumque, quem deus, summus rerum arbiter, et vos imperatorem rebus humanis imposuistis, non inimicus neque hostis, sed, quod falsum esse et neminem credere velim, filius meus, illecebris foemineis captus, quem genui, participem regni feci, successorem declaravi, contra ius gentium, adversus ius naturae et sanguinis necessitudinem, contra divinum edictum, inmemor beneficiorum, oblitus naturae, non solum dignitate, sed et vita privare conatur parentem; cui vitam, dignitatem, quicquid denique habet, acceptum referat neccesse est, extinguere connititur. dux facti foemina est; diutius, quam filio placet, me deus servat. vitam, quam natura mihi donat, proles mea mihi invidet. expectare senis fata recusat. quae sane nostrae sunt iniuriae, nihil ad vos; verum nunc vestrum duce foemina occupavit regnum, vi et armis tenet. vos in mea iniuria despecti estis, vestra beneficia mihi erepta sunt; non me, sed vos contemnit. vestra res agitur, audaciam hominum spectate. non opus est malis geniis, homini ex homine plurima mala. uni animalium homini ambitio honoris, avariciae inmensa cupido; nulli rerum maior libido, nulli rabies acrior. quid reliquum est, nisi ut caeteri omnes ab hoc quasi in loco inlustri constituto exempla sibi summant, paricidia passim impune committant! si ulla apud vos est memoria Chunradi avi atque Honorici parentis mei maiorumque vestrorum, nolite pati imperium vestro sanguine atque sudore partum per scelus et paricidia tabescere! per amplitudinem salutemque vestram, per inmortalem maiorum gloriam obsecro, auferte procul in ultimas terras ex Germania victrice gentium flagitium hocce hactenus inauditum!

15 velim *vor durchstrichenem* percupiam *B;* velim *unterstrichen vor* percupiam *A* 18 immemor *B*

1 — concedit *vgl. Ekkeh. zu 1099* 4 *Die flgd. Rede ist unter Anlehnung an Vita Heinrici 276 frei componirt* 27 homini — acrior *Plin. n. h. VII, 5.*

defessum tot civilibus praeliis orbem romanum asserite, a viciis, scelere inmanissimo rempublicam christianam vindicate! poenas impietatis scelerati reddant, sentiant sacrilegi impostores germanicam virtutem nondum a maioribus degenerasse. vos maiorum vestigiis inniti 5 decet, terrori pessimis quibusque, bonis patrocinio esse. quod tum fiet, si uno consensu filium meum minorem natu, maiore ob scelera exhaeredato atque proscripto, caesarem declaraveritis.'

Haec ubi augustus dixit, pauci, quibus omnia alia atque fides et respublica chariora erant, contra nitebantur; caeteri omnes indignitate 10 facinoris conmoti aequa postulare augustum censent eiusque postulatis annuunt. ex consilii decreto, more maiorum Honoricum filium augusti impuberem aduc caesarem consalutant isque se nunquam a patre defecturum solenni ritu iurat. iam civile bellum paricidialisque pugna parabatur. consuluit suprema maiestas generi humano. eodem quippe 15 tempore Urbanus secundus, Clemens tercius de pontificatu maximo armis disceptanteis extinguuntur. Chunradus, filius imperatoris, rex Italiae, et Romani Reginaerum pontificem maximum faciunt, Paschalem secundum nuncupant. in paucis post diebus Chunradus fato concedit Florentiaeque regio cultu sepelitur. Paschalis cum cerneret bonis im- 20 peratorem cordi esse eiusque res repentina hostium morte stabiliri, nihil novarum rerum molitus est. quaecunque fiebant, dissimulavit nec legatos cum mandatis in Germaniam misit, donec filius Honoricus adversus patrem rebellionem fecit. illum primo partibus parentis favisse quaedam diplomata ostendunt et sunt, qui tradant.

25 Iisdem diebus Chunradus atque Honoricus, Saxoniae tetrarchae, filii Otonis ducis Boiariae, a popularibus insidiis contrucidantur, alter, dum noctu iter facit, hic ad oceanum Albi flumine fugitans, a nautis vulneratur atque praefocatur. item alter Honoricus, Saxonici limitis praefectus, animam efflat. caesar igitur in Saxonum fines transsitum 30 facit. ubi civitates honorifice adpellando, principes maximis praemiis adficiendo, nulla nova onera imponendo defessam tot adversis Saxoniam conditione parendi meliore facile posthac in pace continuit. inde Boiariam petit, Reginoburgii concilium habet. ibi tum Rapoto et Hyldericus, patrueles eius, praefecti praetorio, mortem obeunt. inter 35 haec Herimanus Agrippinensis archimysta moritur. imperator eo contendit, Fridericum pontificem civibus designat. inde Honoricum Limo-

8 — parabatur *vgl. Vita Heinrici 276* 17 Raginerum *Sigebert zu 1100* 18 Chunradus — sepelitur *vgl. Ott. Fris. chr. VII, 7* 24 *U. a. Stumpf Nr. 2943, 2959, 2961* 25 *Vgl. oben S. 148, Z. 4 und Anm.;* — efflat *vgl. Ekkeh. zu 1103* 30 civitates — continuit *Caes. VIII, 49, 3* 33 — designat *vgl. Ekkeh. zu 1099, p. 218* 36 — cogitur *vgl. Sigebert zu 1101—1103.*

burgensem parere recusantem oppidis exuit, sed supplici non solum ignoscit, sed et ampliorem imperii honorem imponit, nempe Luthareae ducatum eidem tribuit. postea in Rupertum Flandrensem ex Palestina reversum, Cameracum urbem liberam infestantem, arma movet, castellis quibusdam expugnatis asperitate hiemis redire cogitur Leodium. ibi 5 conventu solenni celebrato pacem ex veteri instituto Germanorum perpetuo edicto confirmat. latrocinia, quae per tot annos vastata maiestate imperii cladibus invaluerant, iure et vi prohibet, munimenta grassatorum solo aequat.

Posthaec Mogonciacum petit Romamque proficisci, ut cum Paschale 10 pontifice maximo (quem ipse pacis amatorem, a caede et sanguine abhorrentem vocat) de summis reipublicae christianae rebus colloquatur atque inde in Palestinam transsitum faciat, statuit hancque expeditionem meditans, in hiberna cum filio in Boiariam Reginoburgium concedit. Babobergensibus divum Otonem a secretis et precationibus, 15 Iuvavensibus Chunradum sacrificulum suum ex principibus Abusinae patriae meae oriundum episcopum designat. Aribo tum atque Botho fratres, potentissimi Boiorum proceres, obiere. Segifridus Burgusianus, eorum patruelis, orta seditione inter Saxonas atque Boios, quamvis intercedente caesare, interemptus est; sex horis continenter saevitum 20 est, fores diversorii effractae; Segifridus vi extractus, caesus est.

Cap. 18. Augustus peractis hibernis Romamque, inde in Asiam profecturus Mogonciacum petit, relicto filio in Boiaria. is interim consilio Theodovaldae Chamabensis limitis Vocciobrgiique praefecti, Berinogerionis Sulsopagi, Otonis ducis, Veliphonis et Honorici octavi 25 regulorum Boiariae, Honorici Lutharei suasu, Alberti magistri epistolarum et sacrificuli instinctu a patre deficit, si parens inimicus pontificum romanorum fato concederet, sibi ab alio praereptum iri imperium

5 Leodinum *B* 25 Bennegerionis *B*

5 *Vielmehr in Mainz. Vgl. aber Sigebert zu 1103: Leggiae = Leodii, dem A. folgt. Vgl. auch Vita Heinrici 277* 10 — concedit *vgl. Ekkeh. zu 1102, 1103, 1104* 17 *Konrad entstammte wahrscheinlich nicht den bairischen Grafen von Abensberg, sondern den fränkischen Grafen v. Abenberg. Vgl. meine Gesch. Baierns, I, 573* 17 — caesus est *vgl. Ekkeh. zu 1104* 24 *Zum flgd.* — sextum et millesimum *gegen den Schluss des Buches vgl. Ekkeh. zu 1105 u. 1106* 25 Otonis ducis: *vielmehr Graf Otto v. Habsberg im Nordgau. Die flgd. Namen nicht bei Ekkeh. noch in einer andern Quelle. A. scheint sie aus der engen Verbindung zu folgern, in der ihre Träger später mit Heinrich V. stehen* 25 *Herzog Welf II. und sein Bruder und Nachfolger Heinrich IX.* 26 *Adalbert, Kanzler Heinrichs V.* 28 sibi — metuebat *Vit. Heinr. 277.*

metuebat. specie igitur pietatis rebellionem facit. primo se in potestate romani pontificis futurum dat fidem, eius se parteis veluti conmunis orbis terrarum pastoris tutaturum pollicetur. patrem deinde abiurat. ad praetextum huiusce facinoris honesto nomine, quo scilicet
5 authoritas pontificis maximi maxima imposterum existat et respublica christiana, quae tot annis ab augusto vastata sit, stabiliatur, se adversus vires imperatoris operam navaturum praedicat moxque equites, qui ob latrocinia atque crebra bella plures comites, quam alere possent, habebant, adsunt atque illi, qui pace egebant, bello, divitiis
10 aliorum collocupletabantur; hi omnes miscere rursus omnia studebant, filii coepta probabant ad eumque confluebant.

Cum hisce et aliis suae factionis sociis caesar in Saxoniam contendit, ad veteres parentis inimicos, a quibus maximo honore reverenter exceptus, Quintilioburgii paschalia concelebrat. ope Ruthardi Mogon-
15 tini episcopi (qui ob caedem et conpilationem Iudaeorum octo annos apud Turogos exularat) et Gephardi Constantiensis pontificis tota Saxonia brevi deditionem facit. inde Northusii quarto calendas Iulii concilium cogitur. ibi caesar, Saxones omnes pontificis maximi parteis actaque Hyldebrandi tutanda decernunt, diem constituunt, ante quem
20 ab augusto non descivisse fraudi foret. tum hi episcopi: Uto Hyldesaemensis, Honoricus Badobrunnensis, Fridericus Alberostadensis suasu Ruthardi Mogontini caesaris pedibus accidunt, veniam praecantur, in verba pontificis maximi absentis iurant, cuius adventui res integra reservatur.

25 Porro augustus, ubi haec accepit, Paschali romano episcopo scribit, Nicolai, Alexandri, pontificum maximorum sanctitatem, modestam erga se reverentiam praedicat, Hyldebrandi Urbanique superbiam atque odium in se proponit, quorum factione multum sanguinis christiani effusum sit, conplures corpore et anima perierint. Paschalem collaudat,
30 studium pacis, alias virtutes eius conmemorat, studiosissimum concordiae adpellat, de perfidia filii conqueritur; aperit tandem, se amicum cum mandatis legasse, cui ille fidem habeat, cum quo arcano sermone conloquatur consiliumque capiat, se denique certiorem faciat, quidnam sibi de eo sperare liceat. postulat filius quoque Brunonem Treveren-
35 sem archimystam, Honoricum Maedoburgensem, Gephardum Constantiensem, Eburonardum Aechostadensem, Otonem Babobergensem epi-

6 stabilietur *A u. B* 14 Quintiloburgii *B* 16 exulerat *B* 21 Alberostadiensis *B*

34 — properant *vgl. Ekkeh. p. 231, 233, 234.*

scopum, Vichobertum dynastam, cum mandatis Romam legatos, qui pontificem maximum in Germaniam deducant, proficisci iubet. iique per Boiariam transsitum faciunt et, dum Tridenti divertunt, ab Alberto regionis praeside capiuntur in vinculaque coniiciuntur. solus Gephardus per calles sylvestres in Italiam evasit, ope Mathyldae ad 5 Paschalem pervenit. nam et Veronaero Aquini praefectus in Italia augusto adue fidem servabat. Albertus Otonem, Brunonem et Vichobertum ea lege liberos abire dimittit, ut ad imperatorem proficiscantur, veniam petant, cum eo in gratiam redeant, in eius verba iurent atque renuncient, quid ille de sociis imperet. vix illi abierant, Velipho 10 Boiorum regulus partium filii cum exercitu Tridentum petit, Gephardum a caesare episcopum designatum Tridentinis, licet se nunquam illum recepturos coniurassent, imponit, Albertum captivos reddere cogit, qui spoliati omnibus rebus ad caesarem properant.

Is tum Marsoburgii quinquagenalia concelebrat, Honoricum Mae- 15 doburgio pulsum a fidelibus augusti restituit. inde conlectis viribus Ruthardum Mogonciacum vi deducere conatur, unde ob compilationem et caedem Iudaeorum pulsus fuerat. in urbe augustus erat, extra moenia filius castra facit. ultro, citro internuncii mittuntur bonorumque ope, qui parricidiale bellum et studia partium detestabantur, abs- 20 que praelio discessum est. caesar Viridoburgium petit, Ariolongum episcopum, quem pater Emardo defuncto substituerat, urbe, templo exigit. ibi Rupertum a sacerdotibus atque populo communiter electum a Ruthardo Mogontino episcopo consecrari iubet dimissisque Saxonibus Noreiobergam, parvum tum oppidum, nunc urbem omnium Germaniae 25 amplissimam, cum viribus Boiorum frustra aliquot menses obsidet. oppidani fortiter se tutati sunt, donec augustus iussit, ut se filio traderent.

Is tum Viridoburgii, pulso Ruperto, Ariolongo restituto degebat. caesar Reginoburgium petit, vestigia filii absque cunctatione subsequi- 30 tur augustus, a civibus scelus filii adversus parentem execrantibus in urbem admittitur; flagitium esse vociferabantur imperatori de republica omnibusque bonis bene merito portas claudere. caesar ab urbe profugit. augustus Hyldericum ibi episcopum designat. Chamabos, Voccioburgenses per Boiemiae regulos devastat, filio vires colligente 35 cumque copiis in altera ripa Rheni fluminis, qui ibi Danubio miscetur, considente. adversam ripam cum Borissoboio Boiemorum regulo atque

6 Veronero *B* 16 collectis *A*

25 *Vgl. auch Vita Heinrici 278* 37 *Vgl. Cosmas, M. G. Ser. IX, 110 und Ott. Fris. chron. VII, 9.*

divo Litovalda Austriaco, cuius soror Heliopyrga Boiemo nupta erat, occupat ibique castra locat. intercedebat flumen (quod non ponte lapideo, uti nunc, iunctum erat), quominus parens ac filius conmitterentur, scelestas manus consererent, paricidiali certamine cognatas acies pol-
5 luerent. in vado tamen levia atque parva tumultuantium more, ubi Hartovicus partium augusti occubuit, praelia fiebant. tandem exercitus unius diei inducias pacti, familiariter conloquuntur, nefandum abominantur bellum. filius maximis praemiis, pluribus pollicitationibus inductum regulum Boiemiae Litovaldamque, huic Hagnam sororem suam
10 pactus, domos redire persuasit. augustus ab hisce et aliis desertus, fuga sibi consulit, per Hercynium iugum in Boiemiam penetravit, ab duce Boiemiae, qui eum ante paucos dies deseruerat, maximo honore excipitur. inde ab eo ad Vichobertum Moesiaci limitis praefectum, ab hoc et Saxonibus, qui odio in conmiserationem converso reverenter
15 eundem exceperant, ad Rheni oram Confluentesque Mosellae deducitur. plaerique cognita fuga imperatoris ab eo deficiunt, ut animi hominum se, quo fortuna, fere inclinant.

At filius Reginoburgium repetit, fideles augusti, qui intus erant, sibi praemiis conciliat, civitatem in deditionem cogit. pulso Hylderico
20 Hartovicum, filium Angiloberti reguli Charionum, fratrem Rapotonis primi Artobergensis dynastae et Angiloberti, Carnoburgensis limitis et Histriae praefecti, episcopum urbi designat. inde Franciam petit, Viridoburgium capit. Ariolongum pontificatu motum inter sacrificulos suos esse iubet, Rupertum restituit. posthaec Augustam Nemetum
25 petit, caesarea gaza potitur. iam Richardus Albanus pontifex Gephardusque Constantiensis episcopus Roma venerant pontificemque romanum in Germaniam ultimo Decembri venturum renunciant. augustus Richardum coniunctum sibi familiaritatis necessitudine Mogonciaci honorifice excipit, benigne adpellat. inde Confluentiam petit conventus-
30 que solennes Mogonciacum ad octavum diem ante calendas Ianuarias edicit. caesar Ruthardum Mogonciacum reducit, quo et augustus venire quam maximo potest apparatu meditatur.

At filius horum suasu, qui potentiam augusti metuebant (nam populus parenti favebat, scelus filii execrabatur) habitu quam maximo

13 Moesaici *B*

9 Hagnam *vgl. Ekkeh. zu 1105 a. E.* 11 per — deficiunt *vgl. Vit. Heinr. 278* 16 ut — inclinant *Justin. V, 1, 11* 20 *Hartwig, Sohn des Markgrafen Engelbert (II.) v. Istrien. Der Bruder des Grafen Rapoto v. Ortenburg und des Markgrafen Engelbert IV. von Istrien u. Kraiburg aber war nicht dieser, sondern ein jüngerer (1155) Bischof Hartwig von Regensburg* 33 *Zum flgd. vgl. auch Vita Heinrici 278 flgd.*

potest miserabili Confluentiam ad genitorem se confert, pedibus eius accidit, errorem suum scelusque confitetur, veniam petit atque ab indulgentissimo patre impetrat; deinde iuramentum dicit, se in potestate fore augusti promittit, modo is pontifici romano obtemperet. pater et filius invicem mutua gratulatione defunguntur, rem omnem ad consilium conventumque deferunt, et cum deo propicio in gratiam redacti forent, caesar tantum apparatum armorum, tot copias frustra esse sumptuosioraque fore, quam quae cives atque populus ferre possit, admonet, cum paucis ad senatum veniendum censet, ubi armorum metu sublato libera potestas decernendi sit et potius iure quam ferro disceptetur resque omnis lege potius quam armis ad ocium deducatur, facile tam salubris consilii ratio recepta est. augustus igitur dimissis, quas contraxerat tutelae ergo, viribus, cum trecentis dumtaxat equitibus, comite filio, e Confluente Mosellae atque Rheni egreditur, ad conventum agendum Mogonciacum procedit, quo interim hostium atque inimicorum augusti magna vis undique ingruit. ubi Bingium sexto septimanae die ante ferias brumales (quas celebres natali servatoris nostri habemus) perventum est, nuncius ingenteis copias Boiorum atque Suevorum, item aliorum adversariorum augusti Mogonciaci convenisse renunciat. idem Ruthardum quoque Mogontinum archimystam caeterosque pontifices et inimicos imperatoris apud plaebem proceresque concionantes deierasse, nolle se ullo pacto contagione pollui eiusque, cui sacrificiis interdictum sit, colloquio, aspectu, sermone, conversatione contaminari, principibus narrat. mox filius augustum adpellat: ‚pater pientissime‘, inquit, ‚in hoc oppidum, quod proximum est, paulisper tibi secedendum est, donec illos tibi placem atque vos in gratiam redigam‘ confestimque tercio fide data operam parenti pollicetur, se eidem sedulo inimicos conciliaturum iurat. at ubi augustus Bingium Quartus intravit, portae urbis clauduntur, caeteri imperatoris fideles exclusi oppido, diffugiunt. continuo custodes augusto, acerbissimi eius inimici, ne fuga elabatur, adhibent. filius quasi re bene gesta triumphabundus Mogonciacum properat. populus, qui plus patri quam filio favebat, saevire coepit; indignissimum facinus clamitant, augustum in vincula a filio coniectum, inauditum scelus, haud levi universae rei publicae malo expiandum esse vociferantur.

Inter haec legatus romani pontificis, duo et quinquaginta episcopi, principes, item alii proceres frequentes coeunt Mogonciaci et referunt de republica, sententias dicunt graves, ut quisque acerbissime censuit, crudelissime dixit, ita quam maxime ab inimicis augusti laudatur;

36 Zum flgd. vgl. Ekkeh. 232 flgd. 38 sententias — exagitatur *Caes. b. civ. I, 2.*

dixerat aliquis leviorem sententiam, mox convicio aliorum correptus exagitatur. tandem perscribitur senatusconsultum et nemine obnunciante promulgant hostes augusti sacrificiis interdictum, e fastigio generis humani abdicant, universa acta Hyldebrandi comprobant, in-
5 firmiores terrent, dubios confirmant. filius augusti iterum conmuni omnium suffragio caesar nuncupatur; eidem sacerdotes, proceres more maiorum sacramentum dicunt. author fit flamen legatusque romanus. Vichobertus dux Moesiaci limitis suscepta legatione ivit ad augustum, ei voluntatem concilii proponit; si quidem salvus esse velit, sibi in-
10 signia imperii, sacri penetralia regni reddere iubet. augustus hisce territus, nihil cunctatus paret, crucem, hastam, sceptrum, globum atque orbem, quem Teutones malum vocant, ensem, diadema reddit haecque mox ad filium deferuntur. isque ubi ea accepit, exclusis amicis parentis, suis rebus studentium frequentia Angilaemos procedit;
15 eo ad se patrem duci iubet, ibi in frequentissima corona omnes augustum circumsistunt, conminantur, necem intentant praesentem, nisi imperata confestim faciat, imperio sponte caedat, insignia ipse ultro filio tradat, castella, munimenta, quae praesidio teneat, reddat. augustus tanto rerum articulo constrictus, de vita cum illis, quo
20 rationem salutis animae imposterum habere queat, dumtaxat paciscitur, orat, obsecrat. caetera, quae imperentur, cupidissime se facturum pollicetur. tum Richardus romanus flamen respondet augusto, nullam spem salutis penitus fore, vitam omnino in dubio esse, nisi publice in celebri conventu confiteatur, Hyldebrandum iustum fuisse seque illi
25 iniuste Vichobertum supposuisse atque ecclesiam templumque dei, cathedram apostolicam totius orbis primariam, iniuria adfecisse, iniuste, crudeliter uti saevum hostem persecutum fuisse. augustus ubi haec audit, lachrymis obortis, pedibus sacerdotuli accidit, per deum inmortalem obtestatur, obsides illis, quos petant, offert, comitia principum,
30 quorum sententia, si quid perperam fecisse conprobatum fuerit, satisfaciat, ubi libera potestas decernendi sit et tantae res componantur, postulat. omnibus his resistitur, opponitur decretum concilii legatique pontificis maximi. rursus augustus, cum nulla alia ratione eripi manibus hostium posset, sciscitatur, si quidem illa omnia confiteatur, an
35 execratione expiatus sit. suscipit legatus romanus, sui hoc iuris non esse, Romam migrandum, praesentem pontifici maximo satisfacere oportere ait. imperator ergo, ut gladios cervici impendentes evitaret, salutem servaret, quae inimici imperarunt, et dixit et fecit.

28 lachrimis *B* 32 omnis *A u. B*

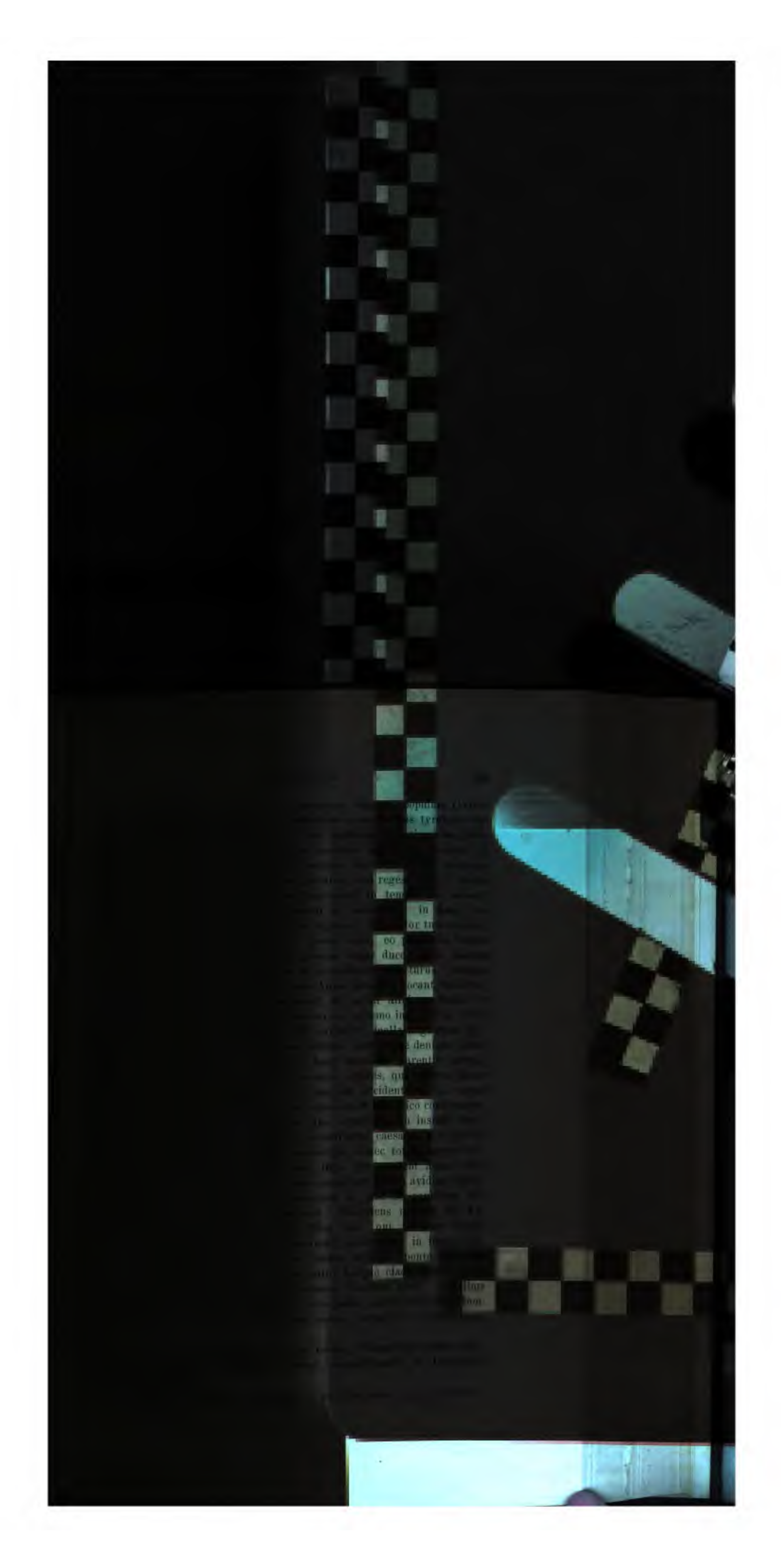
4 infirmiores confirmant *Caes. b. c. I, 3, 5* 31 libera — decretum *l. c. 5; 4, 1.*

Posthaec caesar relicto Angilaemis, ubi privati more viveret, parente, Mogonciacum redit. dimisso conventu Burgundiam petit, superiores regiones Rheno contiguas perlustrat. est oppidum Elisatiae, Ruffas Aquas vocant, armis tum atque viris fortibus potens, ibi dum comites caesaris multa avare superbeque in oppidanos committunt, cives correptis armis vim vi prohibere, ab iniuria se defendere conantur. excitatoque tumultu caesar suis opem laturus, non cognita causa armatus advolat. saevit ignobile vulgus; cives suis dant signum tintinabulo; viri, puellae, pueri, mulierculae, famuli, liberi concurrunt; furor arma ministrat, hastas, iacula, ligna, lutum, lapides, pulverem in adversarios iactant, perfidos, sacrilegos, impios, paricidas adpellant, caesarem in fugam vertunt moenibusque cum copiis expellunt, insignia imperii caesareamque supellectilem diripiunt.

Caesar ea clade atque contumelia accepta, ratus id fraude parentis factum esse, Angilaemos, ut eum capiat, contendit. certior fit augustus ab amicis, qui secreto eius rebus studebant, fugam capessit, ad Agrippinensem Coloniam profugus pervenit. cives exulem libentissimis animis, maximo honore atque amore, non secus atque rerum dominum recipiunt, omnibus rebus iuvant, quaeque imperarit, cupidissime se facturos pollicentur. ab ipsis imperator in extremos germanici imperii fines, Leodium deducitur. ubi reverenter ab Otoperto episcopo et Honorico duce Luthareorum excipitur et ad omnes deinde christianos principes, maxime ad Philippum primum, occidentalis Franciae regem, literas dat, tragoediam suarum calamitatum explicat, quemadmodum omni honore atque dignitate expoliatus sit atque sibi ereptum imperium, detegit. de acerbitate hostium, factione romanorum pontificum queritur; Hyldebrandi Urbanique, omnium temporum iniurias inimicorum in se commemorat, a quibus filios suos inductos et depravatos queritur; in se commissum esse, quod et apud hostes religionis nefandum habetur, refert. de obtrectatione, invidia et conspiratione in se Hyldebrandi, cuius ipse honori et dignitati adiutor fuerit, plura dicit; se servasse, ut essent, qui se perderent, aperit. novum exemplum e republica tollendum, ne in perniciem populi christiani latius serpat, docet; se oppresso omnium capitibus insultaturos sacerdotes romanos praedicit. proinde hortatur, ut reges rationem

4 *Ruffach.* — contendit *vgl. Vita Heinrici* 280 8 saevit — vulgus *Verg. A. I, 149* 9 furor — ministrat *l. c. 150* 17 libentissimis — pollicentur *Caes. b. c. I, 15* 24 — adorentur, *S. 163, 9, vgl. das Schreiben bei Sigebert zu 1106, p. 369 flgd.* 25 omni — imperium *Caes. b. Gall. VIII, 50, 4* 27 omnium — tollendum *b. civ. I, 7* 35 ut — dignitatem *l. c. 13.*

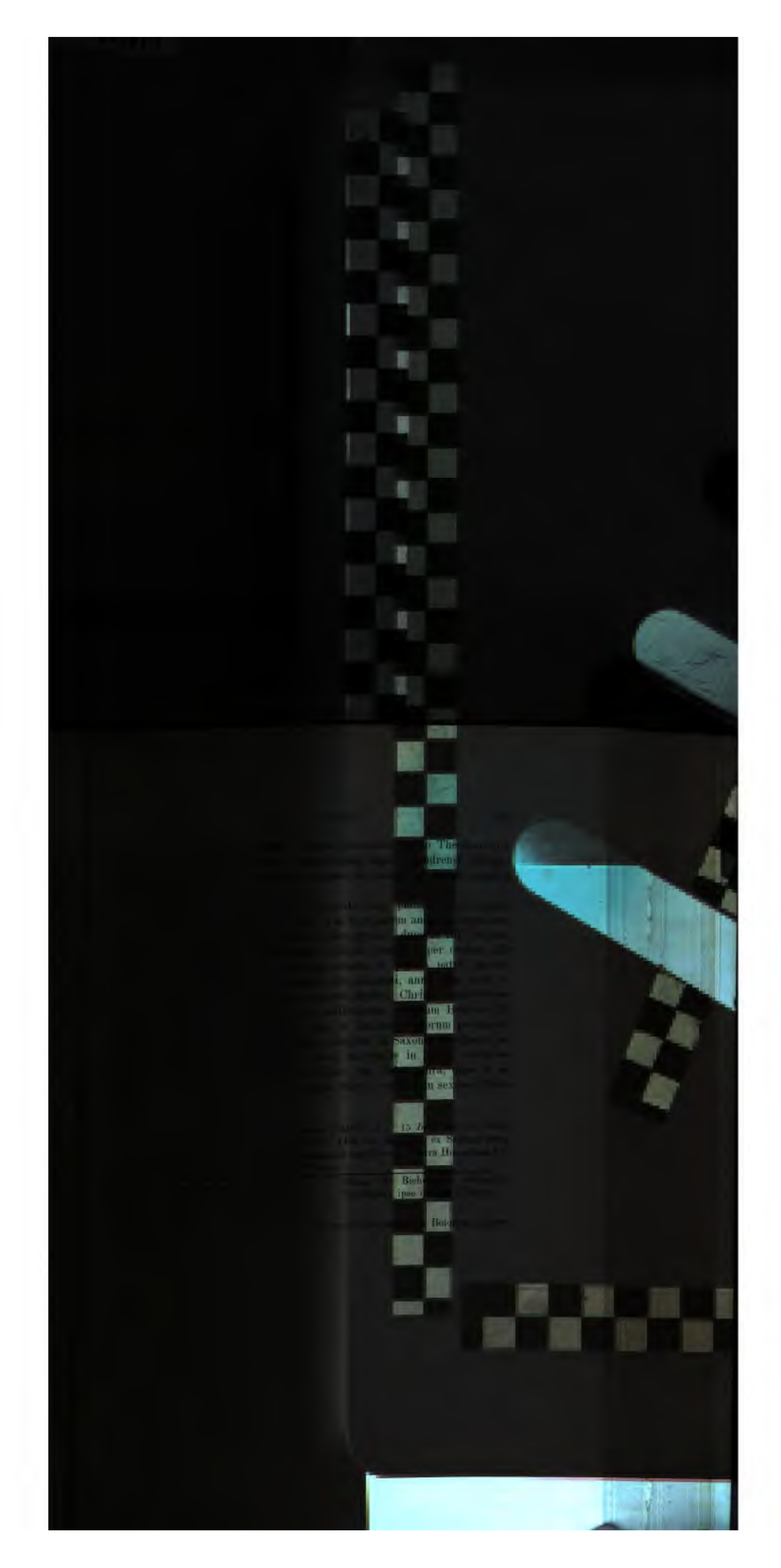

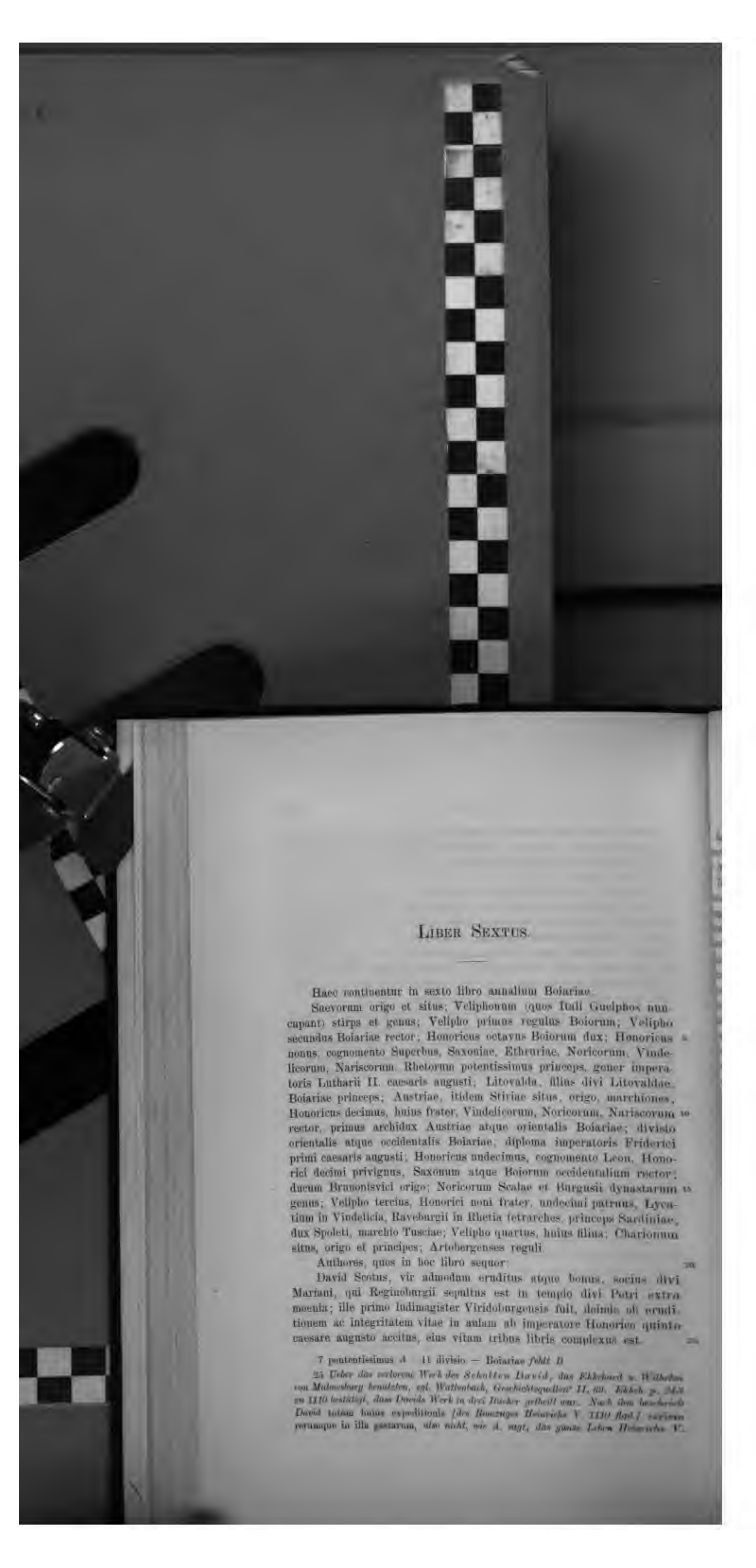

edicit, copias Viridobargii kalendis Iulii convenire iubet. ubi hoc Honoricus dux Luthareae, Agrippinenses et Leodienses accepere, quae utilia fore credunt, comparant, moenia reficiunt, vallo, fossa muniunt, totis se viribus ad resistendum parant. mense Iunio caesar cum tribus legionibus Agrippinam invadit, urbem obsidere conatur. sed fortiter erumpentibus, qui urbem tutabantur, procul a moenibus castra facere cogitur ibique unum et viginti dies frustra considet. nam cives saepius erumpebant, commeatum ad castra convehenteis intercipiebant. Calto bargii dynasta, Saxonum clarissimo genere ortus, intimus caesaris, occubuit, literis rebusque bellicis praeclarus. dum haec fiunt, augustus filio literas mittit, beneficia huic a se conlata eiusque item perfidiam commemorat, ad deum optimum maximum et in ius vocat; paratum se esse, ut decretis pontificis romani caeterorumque principum stet, adfirmat. iubet proinde eundem ab armis discedere. scribit in eandem sententiam episcopis, principibus, populo, insuper acerbitatem hostium commemorat, quemadmodum secum fraude actum sit, inculcat. orat, uti ius sibi iniuria adfecto reddant filiumque moneant, ut ab armis discedat, non vi, sed iure gentium in coetu principum secum agat.

Filius in exercitu pro concione recitatis literis ex consilio procerum, ducum, episcoporum, praefectorum Richovinum et Albertum sacrificulos, quosdam proceres cum mandatis ad augustum legat, qui eum fide publica, privata interposita octavo die in castra ad concilium deducant, ubi armis exercituque dimisso coram episcopis, ducibus, militibus, equitibus lege potius quam ferro disceptaret. caesar interea ab Agrippina Luthaream versus castra movet, ad Aquas Graneas stativa habet. Richovinus et Albertus Leodium perveniunt, ibi augustum reperiunt, postulata filii exercitusque renunciant. hisce auditis augustus petit, ut, qui filii mandata detulerint, sua quoque ad eum scriptis mandata deferant. horum haec summa erat: iniquam esse conditionem postulare, ut ipse ab armis discederet atque se inimicis intra octavum diem, cum longius in privato cuilibet negocio leges concedant spacium, committeret. se quidem paratum esse, omnia perpeti reipublicae causa, modo domum armati proficiscantur, ab armis discedant, omnis metus tollatur et libera comitia atque omnis respublica senatui populoque germano permittatur. tum fore, uti per colloquia absque vi omnes controversiae componantur, se placitis consilioque principum obsecuturum esse. rem tantam absque Mogontino, Trevero, Premensi archimystis, item sine his episcopis Curiensi, Fruxinensi, Augustensi,

9 *Graf Dietrich v. Katlenburg.* 19 Albuinus et Riwin presbiteri *Ekkeh.* 27 petit – componantur *Cas. h. vie I, 9, 4; 10, 3; 11, 1; 9, 5; 6.*

Liber Sextus.

Haec continentur in sexto libro annalium Boiariae:

Saevorum origo et situs; Veliphonum (quos Itali Guelphos nuncupant) stirps et genus; Velipho primus regulus Boiorum; Velipho secundus Boiariae rector; Honoricus octavus Boiorum dux; Honoricus nonus, cognomento Superbus, Saxoniae, Ethruriae, Noricorum, Vindelicorum, Nariscorum, Rhetorum potentissimus princeps, gener imperatoris Lutharii II. caesaris augusti; Litovalda, filius divi Litovaldae, Boiariae princeps; Austriae, itidem Stiriae situs, origo, marchiones, Honoricus decimus, huius frater, Vindelicorum, Noricorum, Nariscorum rector, primus archidux Austriae atque orientalis Boiariae; divisio orientalis atque occidentalis Boiariae; diploma imperatoris Friderici primi caesaris augusti; Honoricus undecimus, cognomento Leon, Honorici decimi privignus, Saxonum atque Boiorum occidentalium rector; ducum Brunonisvici origo; Noricorum Scalae et Burgusii dynastarum genus; Velipho tercius, Honorici noni frater, undecimi patruus, Lycatium in Vindelicia, Raveburgii in Rhetia tetrarches, princeps Sardiniae, dux Spoleti, marchio Tusciae; Velipho quartus, huius filius; Charionum situs, origo et principes; Artobergenses reguli.

Authores, quos in hoc libro sequor:

David Scotus, vir admodum eruditus atque bonus, socius divi Mariani, qui Reginoburgii sepultus est in templo divi Petri extra moenia; ille primo ludimagister Viridoburgensis fuit, deinde ob eruditionem ac integritatem vitae in aulam ab imperatore Honorico quinto caesare augusto accitus, eius vitam tribus libris complexus est.

7 pontentissimus *A* 11 divisio — Boiariae *fehlt B*

25 *Ueber das verlorene Werk des* Schotten David, *das Ekkehard u. Wilhelm von Malmesbury benützten, vgl. Wattenbach, Geschichtsquellen[a] II, 69. Ekkeh. p. 243 zu 1110 bestätigt, dass Davids Werk in drei Bücher getheilt war. Nach ihm beschrieb David* totam huius expeditionis *[des Romzuges Heinrichs V. 1110 flgd.]* seriem rerumque in illa gestarum, *also nicht, wie A. sagt, das ganze Leben Heinrichs V.*

Magnus Richobergensis Noricus, flamen Augustinianus, sub imperatore Honorico sexto caesare augusto chronica scripsit.

Praefatio Ioannis Aventini in sextum librum annalium Boiariae.

Tandem ex civilium armorum procellis, ex paricidialis dissensionis 5 fluctibus emersimus ex altoque ad litus appulimus iamque in portu navigamus. quam illa bonis, simplicibus, apertis viris, non dicam christianis, qui ea tempestate vixerunt, doluerint, nescio. quid ego molestiae, hisce dumtaxat cogitandis ac conmemorandis senserim, non facile verbis explicavero. illud tacere non possum, me velut grandi 10 onere levatum gaudium laeticiamque iam nunc agitare et quidem serio. invenias tamen plaerosque fascicularios, supplementarios, summularios, specularios atque chronicarios (indigni sunt, ut nominentur), qui de huiuscemodi dissensione multa prodant, multa mentiantur, cum rationem, causam, originem huiusce mali penitus ignorent, homines teme-15 rarii ac plane impii, qui de rebus sibi incognitis arcanisque, soli deo notis audacter pronunciare audent, indulgentissimo parenti personam saevissimi tyranni imponunt, quasi ipsi dii sint et non errent neque misericordia dei egeant, cum interim ipsi simulata religione animi sint sub vulpe latentes, vicia, virtutes, caelum, inferos, cuncta venalia 20 habeant, quorum deus honor, pecunia, venter et ea, quae sub ventre sunt.

Ego superioris dissensionis ac seditionis (ut brevissime verum hic quoque absolvam) has causas fuisse reperio, quas ordine, quoniam res magna est atque memoranda et ad subsequentium facit cognitionem, 25 subtexo. imperator Honoricus quartus caesar augustus, septimum nondum nactus annum, patrem amisit, ob aetatem obnoxius fraudi fuit.

13 huiusmodi *B*

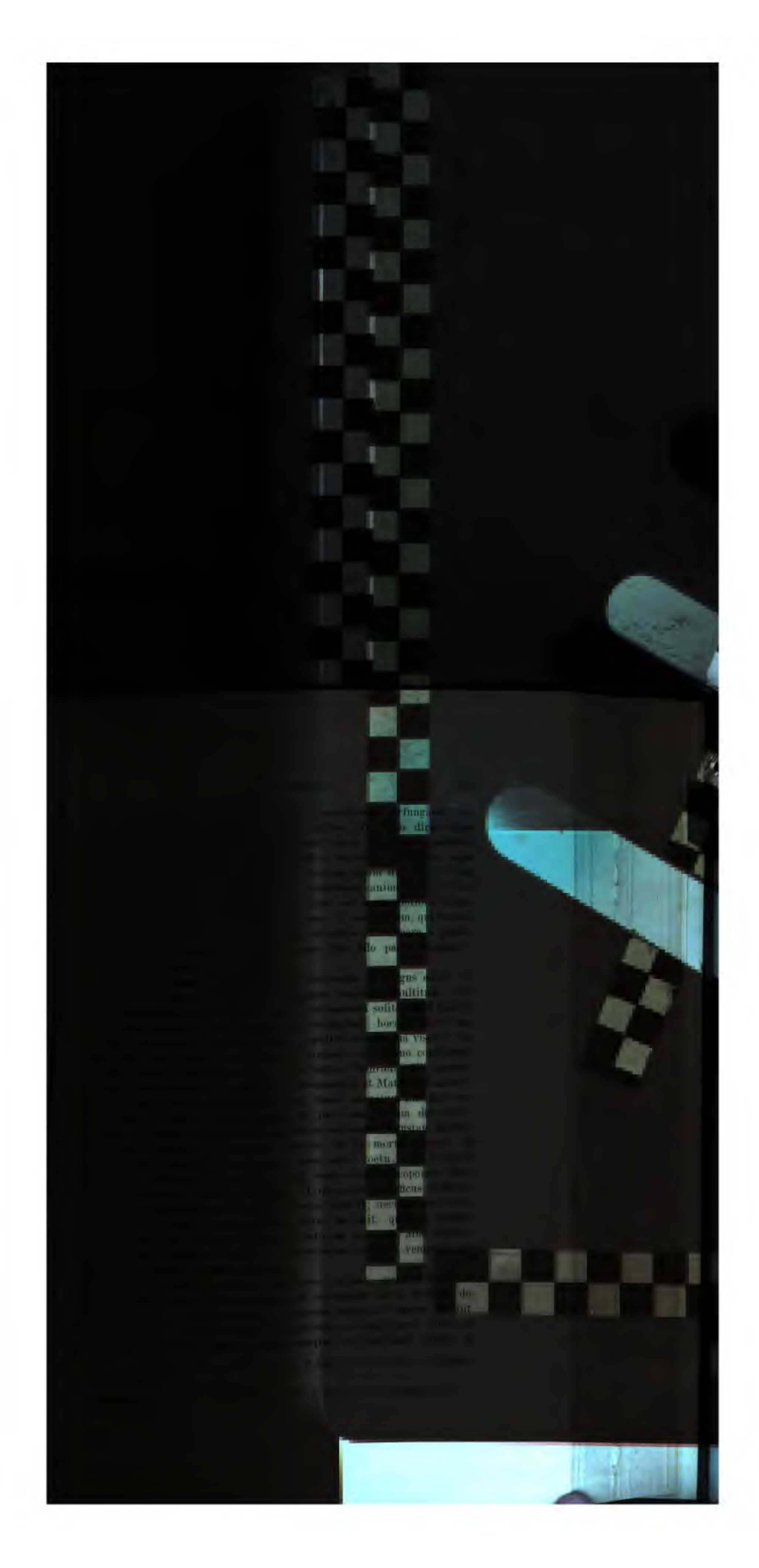
Auch Wilhelm von Malmesbury (M. G. Scr. X, 479) sagt von David: iter illud [Heinrici V.] ad Romam exposuit. — *Dass A. den Schotten David hier ausdrücklich unter seinen Quellen aufführt, weckt die Erwartung, dass ihm dessen Werk noch vorgelegen sei, und daran mag man die Hoffnung knüpfen, dass aus seiner Darstellung ein Rest des verlorenen sich reconstruiren lasse, der über das aus Ekkehard und Wilhelm von Malmesbury Bekannte hinausgehe. Eine Vergleichung der von Heinrich V. handelnden Capitel des folgenden Buches mit unseren Quellen, insbesondere mit Ekkehard, erweist jedoch leider die eine wie die andere Erwartung als trügerisch. Da nicht die geringste Spur auf eine weitere Quelle als die bekannten hinweist, darf man als sicher betrachten, dass A. trotz seiner obigen bestimmten Angabe das Werk Davids selber nicht gekannt habe. Er kannte und benützte dasselbe vielmehr nur soweit, als es von Ekkehard verarbeitet wurde. Auch die obige Angabe über David enthält nichts, was A. nicht bei Ekkehard a. a. O. gefunden hätte* 2 *Magni presbyteri annales Reicherspergenses, herausgeg. v. Wattenbach, M. G. Scr. XVII, 439 flgd.*

principes proceresque tum omnia voluptate atque utilitate metiri coeperunt, laborem fugitare, sudoris, pulveris impatientes esse, levissimis rebus, gaudiis corporis vacare, venationi indulgere, curam reipublicae deserere, negocia in alios a se relegare, inopum querimonias neque audire nedum cognoscere, viduas, pupillos, pauperes, ignobiles, obscuros, sacerdotes, populares, agricolas, cives suos tineis et soricibus direptui exponere insueverunt, eosdem stellionibus, fumi venditoribus, aurisugis, praetoribus, scribis, lictoribus, leguleis servire siverunt. latrociniis quoque eadem tempestate ex consuetudine licentiaque bellorum civilium proceres iure suo dediti fuerunt. Honoricus ubi ex ephebis excessit, ista, quoad licuit, iure, edictis, vi, quovis modo prohibere conatus est, plaeraque pessimi exempli correxit, quae in perniciem publicam aut etiam per pacem extiterunt. grassatores dispositis per opportuna loca stationibus prohibuit. plaeraque retractavit, alia severius emendavit, de pace ex integro sanxit, plurimas factiones, quae titulo conlegii novi ad nullius non facinoris societatem coibant, abolevit. omnia conlegia praeter antiqua et legitima dissolvit, legibus parere omnes nobiles ignobiles coegit. hanc ob rem Saxones atque Turogi, qui in ordinem cogi recusabant, potissimum rebellionem faciunt.

Nordomani quoque grassantur in Italia ultra Romam, citra Mathylda, locupletissima foemina, dominatur. Hyldebrandus cum hisce omnibus etiam adhuc privatus societate atque amicicia inita, non solum absque voluntate et sine consensu caesaris, quod hactenus non licuerat, pontificatum maximum occupavit, verum imperium etiam Romae sibi ac successoribus asserere coepit. eius hoc consilium atque ratio fuit sicque animum induxit, probabilia haec atque verisimilia, quae iam subnectam, paulatim obtinere posse coniectatus est, quae cum obtinuisset (uti tandem evenit), tum facile dictum, factum inveniri aliquam causam, quamobrem abdicaretur et deiiceretur fastigio rerum atque in ordinem redigeretur vel potentissimus imperator. atque ratiocinatiunculae tales fuerunt: omnem potestatem a deo Christo, a Christo Petro eiusque successoribus, romanis episcopis, datam, iisdem religione iureiurandi, conditione parendi perpetua, caeteris vero principibus dumtaxat temporario sacramento, quoad illis libeat, quemvis christianum astrictum esse. licere proinde primario sacerdoti imperatorem precario dumtaxat regnantem, ubi romano pontifici (qui Christi domini

5 neque B st. nedum 7 Am Rande in A: [illegible] 9 eadem quoque B 28 obtinuisset A u. B 31 ratiocinaculae B 32 quo [illegible] A 34 temperario B

procerum quempiam, qui vicinus aut author contubernii erat, a se relegabant. illum caesar dabat, qui sacerdotibus victum et vestitum, pauperibus inde alimenta triberet, huncque boethum germanico atque graeco vocabulo, hoc est patronum curatoremque vocabant. primum tum immunitatem libertatemque amoto huiuscemodi administratore sacer- 5 dotes receperunt. polliciti quotannis romano pontifici nummum aureum (quem Byzantium vocant diplomata) pensitare, facile tum Paschale de alieno largiente tributumque accipiente, qui aliam quoque rationem in vulgus dissipavit: communem pastorem communiter ab omnibus, grege, ovibus et arietibus, hoc est sacerdotibus, placebe deligendum esse. at- 10 que rursus per sexdecim continuos annos pro hisce aucupiis armis, non citra sanguinem decertatum; omnia divina humanaque permixta sunt. contra caesar et alii plerique, episcopi et proceres summopere nitebantur nec animi tamen romanorum pontificum frangebantur, quominus maiores necessitudines compararent, quibus cogi possent impera- 15 tores, reges, principes, episcopi, senatus, populus, nisi id probarent, quod ipsi constituissent. nec per septies septem annos destitere, donec voti compotes facti sunt tantumque bolum ex faucibus imperatorum eripuere.

Imperatorque comitiis pontificiis, republica christiana non solum 20 excidit, sed ut comitia caesarea irrita esse extortum, nisi pontifex romanus author fiat. caesareque primum excluso, mox populo, paucorum potentia crevit, imperatoris maiestas, principum authoritas, res populi deminuta est. nec diu hac licentia sacerdotes ac episcopi laetati sunt. sacrificuli, mystae episcopis, omnes maximo pontifici et Roma- 25 nensibus serviunt. hisce tributarii, vectigales, stipendiarii sunt. hi, qui minus habent, quicquid corradunt, quicquid unciatim defraudando genium miseri comparerunt, ditioribus addere coguntur idque illi universum arripiunt, haud existimantes, quanto labore partum sit. cuncti episcopi pro sua inscitia in ordinem redacti sunt, universis servitus 30 imposita est, in unius muncta potestatem redacta sunt.

Quando vero eius tanta potestas est, cur non illa perpetuo, ne nobis tot sint domini, utitur? modo ait, modo negat, quasi pilam quolibet propellit, rursus, ubi usus venerit, arripit. cum tanta messis,

1 et *st.* aut *B.* contuberii *A. u. B.* 14 frangebantur, sed admovebantur, quo maiores *A.* 28 *In A am Rande:* ab dem maul abgezeben 32 Quando — parere studeant *in A eingeklammert.*

3 *Vogt; vgl. Bd. II, S. 33 unter Voith und Vachei* 7 *Vgl. a. Urkunden des Kloster Rott, Baumburg; M. B. I, 357; II, 183* 18 tantum — eripuere *Ter. Heaut. IV, 2, 6* 26 hi — partum *Ter. Phorm. I, 1, 7—12.*

cur non metit? cur non amat? cur non pascit, quando tot oves fame pereunt? cur ovili capros, hircos, lupos, libidinosos, adulteros, virginum, sacratarum foeminarum stupratores, cocos, muliones, latrones, argentarios, nummularios, fucos, pecuniarum aucupes, luxu perditos, perfidos, 5 periuros, literarum omnium penitus rudes imponit? non audita loquor, ea, quae hisce oculis video, narro. cur lupis oves conmittit? cur gregem suum simulatoribus religionis perniciosissimis, rem suam dumtaxat agentibus servire, cur pueros et effoeminatos agnis suis dominari permittit? Xistus quartus pontifex maximus clarissimo principi Alberto 10 genitori ducum nostrorum illiusque popularibus, ut absque praecio sexto septimanae quoque die, item aliis solennibus ieiuniis, ovis, caseo, lacte libere vescantur praecipit; extat diploma, cur Reginoburgensium personatus vicarius contra edictum summi pontificis, non veritus eius fulmen, illa nos a se emere cogit atque nostra nobis vendit hasque 15 nundinas demum ante triennium abhinc instituit.

Episcopi nostri quales sint, pudet dicere. pauperum alimentis canes, equos, ne dicam scorta alunt, potant, amant, literas omneis velut contagionem vitant. nullam curam inopum, quorum opibus incubant, agunt. nihil in eisdem praesidii est pauperibus, superbia, luxu, armis 20 cum quovis, vel persicis regibus, locupletissimo imperatore decertant. qui imperat, leges imponit, praescribit, iubet, vetat, si tacet, satis laudat. cur canis mutus est et non latrat? luposque clava Herculis in malam crucem abigit? imperatores, reges et principes nostri, tot caelites, paupertatis christianae amatores et nullius praeterquam pacis 25 ac literarum studiosos nobis dedere, nempe divos Corbinianos, Landobertos, Haemeranos, Arionardos, Hyldulphos, Vergilios, Rupertos, Pilegrimos, Columbanos, Gallos, Eburonardos, Hartovicos, Chunrados, Otones, Veliphoganges, Albertos, Marianos, Synnopertos, Hyldericos, Gothardos. at si diis placet, nunc venatores, inauspicatissimum in 30 sacris literis genus hominum, omnibus imponuntur, sanctissimis patribus ad haec conniventibus. Christus, summus rerum imperator, deus natus sempiternus, cui totius orbis imperium hominum deumque fatis pater destinavit, caeleste solium, imperium aeternum reliquit; vermis et non homo factus est, ut nos collocupletaret. at illi obscurissimis crepundiis 35 atque egentissimi, sine tribu, sine nomine procreati, ut ditentur, ut opibus, potentia, imperio rerum, quae Christus spinas vocat, potiantur,

9 Xistus — instituit *auch in B eingeklammert* 11 sextae *B* 22 et *fehlt B* 35 egentissimis *B*

9 *Herzog Albrecht IV.* 22 cur — latrat *Jes. 56, 10* 36 Christus: *Matth. 13, 22.*

ferre parem, nedum superiorem non possunt. Christi sanguine redemptos in maximam servitutem redigunt, in gregem eius crudelissime saeviunt. ea est temporum infelicitas; non licet loqui, quae sentis, nec sentire, quae loqueris. oves tondere, deglubere, occidere, uti libuerit, sub specie religionis longinqua est consuetudo.

Si quis in legem Christi praevaricatus fuerit, si quis convicium in maiestatem divinam, in deiparam virginem, in reliquos caelites iactitarit, superos maledictis execratus fuerit, impune abit. nemo huic negocium facessit aut diem dicit. at qui illos homines non deos esse, errare posse docuerit, ad modestiam, paupertatem Christi cohortatus fuerit, humanae imbecillitatis admonuerit, ecce pestilentissimus iudicatur. sexcentas ei scribunt dicas. sacrosanctam philosophiam divinitus a spiritu sancto editam interpraetando suis moribus aptam faciunt, ambitioni suae servire cogunt, scita decretaque Christi non servare, sed servire sibi volunt. legibus a Christo latis semet ipsos solvunt, placita eius contemnunt, nedum illis parere studeant.

Multum refert, in quae quisque tempora inciderit. extat decretum in libris pontificalibus et annalibus Europae, praecipue in Carolo Magno, ubi regibus, imperatoribus sacerdotia omnia largiri, pontifices maximos, minores capere licet, hos in illorum verba iurare ius fasque esse declaratur, contra sentientibus dirae atque inferiae dicuntur. et id, quod antea religio atque pietas fuit, nunc pagina (ut aiunt) versa, iniusticia atque irreligiositas esse coepit. mali, avari, lascivi, parum studiosi olim non esse sacerdotes censebantur eorumque sacra, ne quis contagione pollueretur, populus iussus fugitabat; nunc contra est; pietas vera, charitas mutua, libertas christiana extincta est, superstitio, protervitas, pervicacia, periurium, amor sui crevit, boni mores interiere, crimina fervent, squalens legum sylva, lites, calumniae adolescunt, humanorum decretorum ergastula invasere, mortalium commenta sacram philosophiam contaminant, sanctissima, levia praecepta Christi extrudunt. fastus, avaricia, luxus, ambitio, simulatio invaluere. unius avariciam totus orbis explere nequit. invicem saeviendo, mordendo, invidendo, criminando, insidiando, rapiendo, fraudando, paciscendo, fallendo occidimus atque perimus. sic fit, sic homines sunt, regnare omnes concupiscunt, parere recusant; plures mali quam boni. nusquam fides tuta, pietas, iusticia (sicuti in vulgato est proverbio) terris exulat, in coelum remigravit, ibidem habitat. hisce enim moribus iusticiam

22 hunc *S*, nunc *B*

3 — loqueris *Tac. H. I, 1*   17 — inciderit *Plin. n. h. VII, 106.*

nemo dabit, nisi qui Christum mendacii insimularit frustraque eundem universis vivis et mortuis, diis et hominibus, geniis, laribus, superis, inferis, medioximis diem dixisse crediderit. ipsa si cupiat salus, servare nos prorsus non potest, imbecillitate aliorum, non nostra virtute
5 valemus. unde tot vanae leges et proximae quaeque duriores. quis igitur, etiamsi maxime velit, rempublicam plurium arbitrio temere committat ac non potius in retinenda perseveret? equidem mundum ad antiquum morem, veterem disciplinam revocare aut ad pristinum splendorem mortaleis redigere nolim. iampridem increbruit: veritas rustica
10 atque acerba est, odium parit. insanus sit, necesse est, qui id, quod vult, dicere pergit et id, quod non vult, confisus factione, non deo, perpeti detrectat et testis atque beatus esse recusat. non enim sapientiae christianae (sicut est caeleste oraculum), sed pecuniae omnia obediunt, quamobrem:

15 Quisquis habet nummos, secura naviget aura
Fortunamque suo temperet arbitrio.
Magna loquor, quidvis nummis praesentibus opta,
Et veniet, clausum possidet arca Iovem.

Sed de hisce satis superque; nunc ad incoeptum redeo et de Suevis,
20 qui posthac Boiaria aliquot annos potiti sunt, pauca prius explananda sunt.

Cap. 1. Suevos antiquissimos, latissimos, bellicosissimos atque notissimos Germaniae Magnae populos fuisse, interiora Germaniae maioremque partem intra Danubium, Albim, Vistulam amnes, Hercy-
25 niam sylvam, sinum Codanum (ubi nunc Saxones partim, partim Venedi, Boiemi, Moravi, Bolii, Lusatii, Pomerii et aliae Schlavorum nationes ferocissimae consident), obtinuisse, propriis nationibus, nominibus discretos, a Suevo octavo rege Germaniae cognominatos esse, apud inlustreis constat scriptores. Hylderico atque Litavico Magno regibus
30 Francorum in Germania atque Gallia citra Ligerim et Albim imperantibus avitas dereliquere sedes, ad fontes Rheni Danubiique in Germania et in Gallia atque Rhetia Italiam tenus pulsis Romanis domicilia coeperunt, ubi quondam habitasse Hermunduros, Helvetios, Rhetos, sobolem Ethruscorum invenio.

Et sicut Strabo Teutonicus suae tempestatis doctissimus prodit,

12 esse *fehlt B*

9 veritas — parit *vgl. Bd. II, 172, 2* 15 — Jovem *aus Joh. Victoriens. ad ann. 1250; Böhmer, Font. I. 285 (Petron. Sat. 137)* 35 *Abt Walafrid Strabo v. Reichenau, gest. 849. Zum flgd. vgl. dessen Prol. vitae St. Galli; Mabillon, Acta Bened. saec. 2., p. 228.*

Suevia triplex est: pars in Germania Magna inter Rhenum Danubiumque amnes continetur, pars intra Hercyniam sylvam, Lycum, Rhenum, Danubium ad Italiam pertinet; caeteri in Gallia celtica consident, nunc Suitones Helusatiique adpellantur. qui Germaniam incolunt, propriis nominibus sunt Rhetii, Rhemi, Viridobergenses, Badenses ducatuum; haec nomina ad utramque Nigri amnis ripam. qui Rhetias tenent, Alpini, Hoegii, Engadini, Curienses, accolae vallis Venustae atque Oeni superioris nuncupantur.

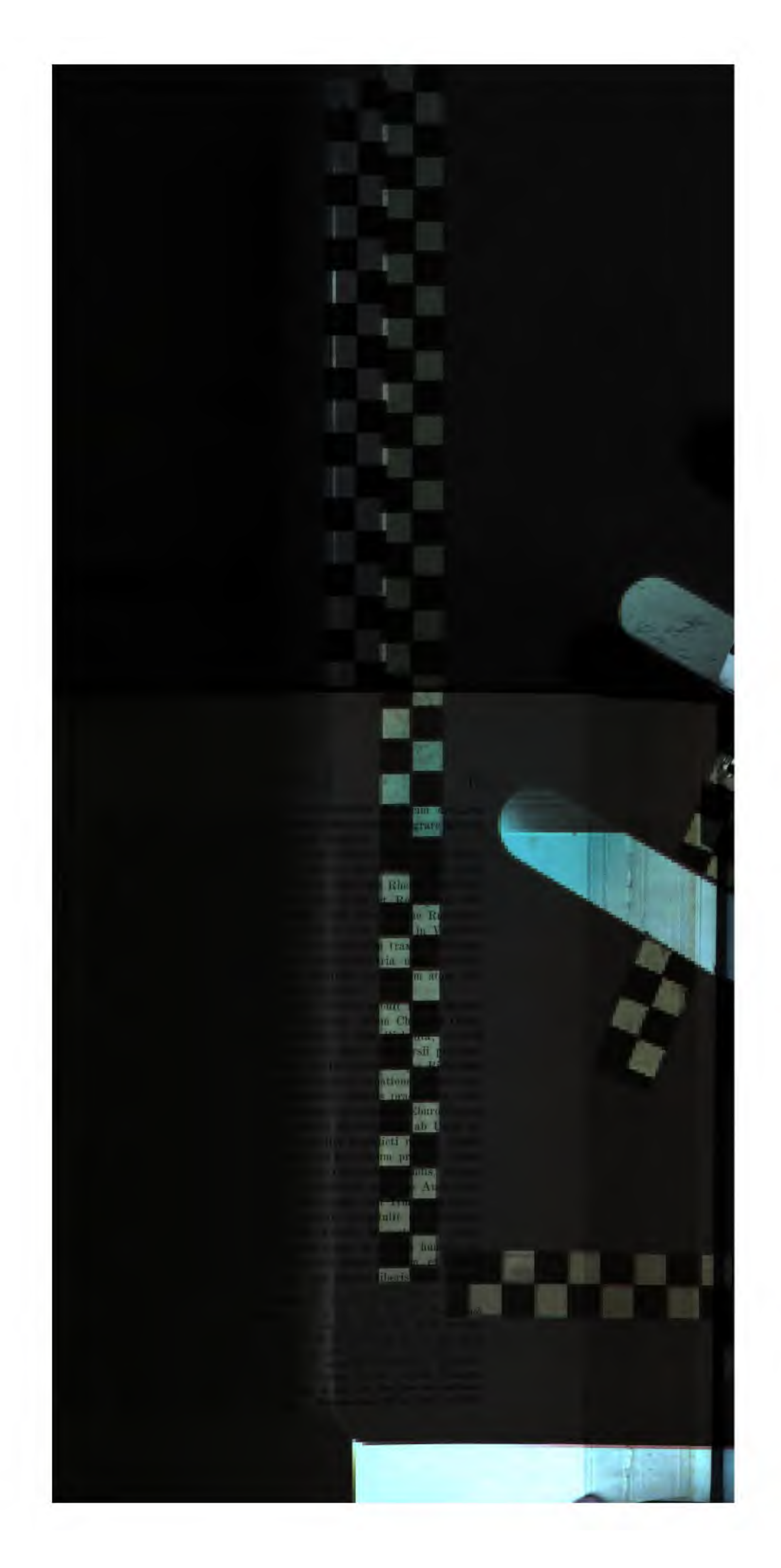
Fuisse autem in Suevia gentem Alderypham praecipuam et huius aemulam Baebelinam atque Gibelinam (vicus est, ubi educatum imperatorem Fridericum primum caesarem augustum aiunt) authores habeo. hinc Friderici, Honorici, Chunradi, illinc Veliphones, qui et Veliphardi (quos Itali Guelphones nuncupant) procreati sunt, hi imperatoribus rebellare, illi obsequentissimi esse soliti. quamobrem aduc ab ipsis Italia fautores atque amicos caesaris Gibelinos, hostes Guelphos vocitat.

Qui primus Alderyphorum Veliphonis cognomen tulit, ab auspicio rei militaris bonoque omine belli traxit. canis enim, lupus atque vulpis, quorum catulos Veliphonas Teutones vocant, auspicata sunt Germaniae genti bellicosae animalia Martique dicata. Veliphones autem ab Aldorypho castello, Raveburgio oppido, familia vetere et honorata atque ex principibus Sueviae orti, centum atque novem annos potiti sunt Boiariae ducatu, Lycatibus, pago superioris Boiariae, trecentis amplius annis. non ab re fuerit stemma proponere; imagines et elogia universi generis exequi longum est; familiae breviter adtingam.

Tempore Pipini regis Francorum Varinum, eius filium Eisenobardum in aula Caroli Magni clarum fuisse reperio. familiam post hos inlustravit Velipho, cuius liberi Iuditha augusta, uxor imperatoris Litavici Pii, mater imperatoris Caroli Calvi caesaris augusti, Rudolphus et Chunradus. soboles horum Eticho progenuit Honoricum, Litogardam, uxorem Litavici secundi regis Boiorum, et Bardonem, qui a Cimbris necatus est aquis. Litavicus secundus rex Boiorum atque Francorum, filius Litavici inlustris, frater germanus imperatoris Caroli tercii augusti et Carolomani regis Boiorum et Italiae, socero adfinibusque suis Ambrones Lycatiosque, primae Boiariae pagos, dono

5 Viridoburgenses *B*   8 nuncupatur *B*   19 veliphonas *A*

9 *Von Altdorf bei Ravensburg*   10 *Von Böblingen und Weiblingen; Staufer.*   26 *Vgl. Vita Otmari und Monach. Sangall., M. G. Scr. II, 49. 752*   31 *Bardo, fratre Liuthardae reginae, wird genannt in Erchanberti Breviar., M. G. Scr. II, 330;* — aquis *vgl. oben Bd. II, 614, 29; 36 flgd.*

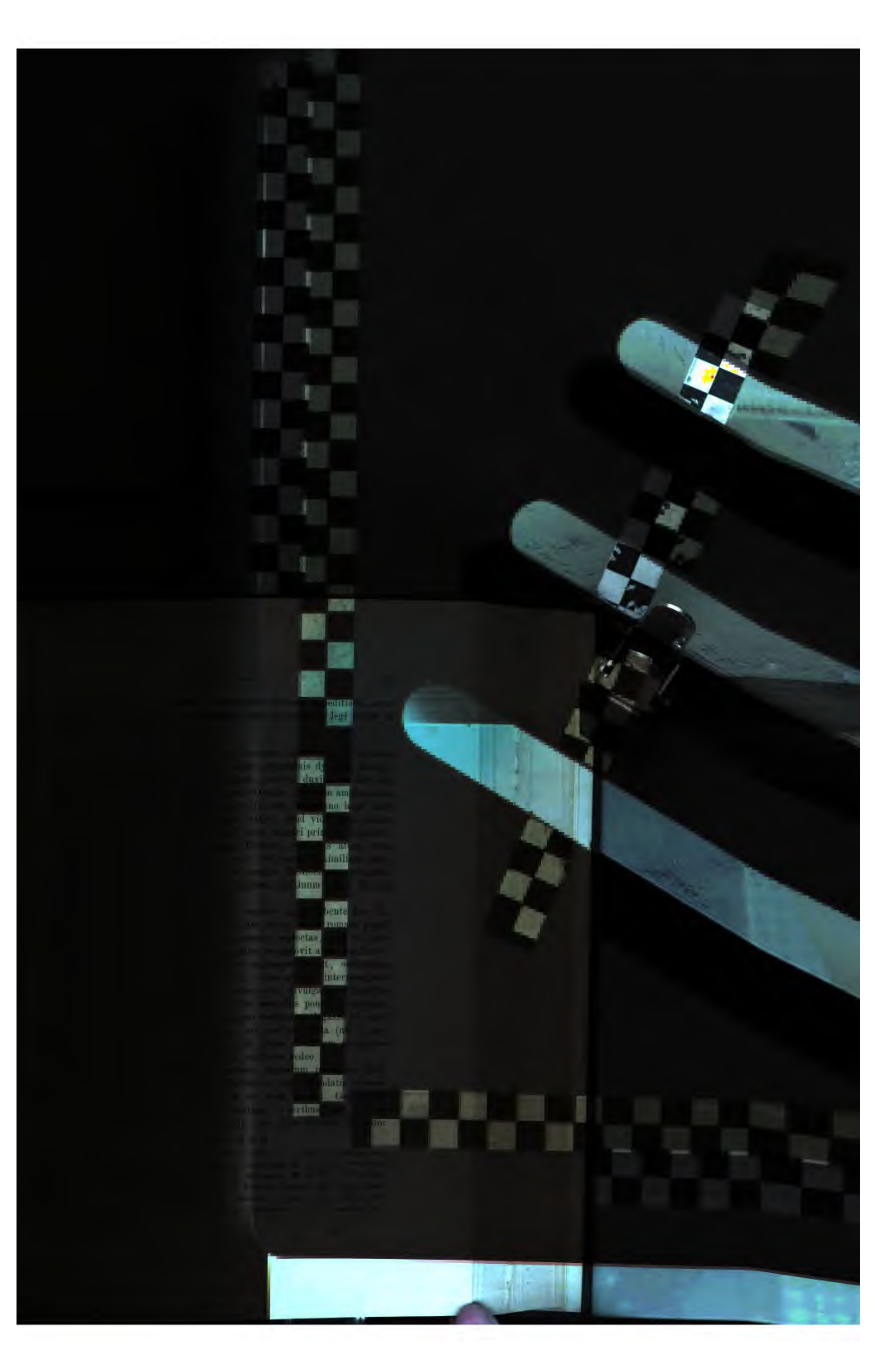

anno christianae salutis millesimo quinquagesimo quinto obiit. Chu
gunda in matrimonium data fuit a parentibus Aetio (aliis est A
Astensi praefecto, quem nunc ducem Ferrariae esse quidam tradu
unde ortus est Velipho dux Boiorum, qui adnitente matre atque av
ab imperatore Honorico quarto haeres avunculi institutus et ab eod
ducatu Boiariae praefectus est, anno ab orbe servato 1071.

Sexto deinde anno, quod Hyldebrandi Rudolphique rebus stude
ducatu motus atque proscriptus, in vincula coniectus est. unde ela
Raveburgii se munivit, Augustam Rhetiae, Fruxinum Vindelicorum
improviso coepit, diripuit. Segifridum episcopum Augustanum captiv
abduxit, biennio in diligenti custodia Raveburgii servavit. vig
annos exulavit, tandem deserta Urbani et Hyldebrandi secta ab
peratore restituitur, ducatum Boiariae non solum sibi, sed et filiis
Veliphoni et Honorico, quos ex Iuditha, filia Baldovini Flandri, t
impetravit. mystis et civibus Augustanis et Fruxinensibus c
praediis atque pecunia satisfecit, quod violatum erat, certis o
atque officiis conpensavit. Raedobochos novum conlegium augu
bus flaminibus in superiore Boiaria instituit. postea in Palest
kalendis Aprilibus cum Herrando Antoburito, Veronardo Chari
Honorico Reginoburgensi praefecto, Otone et Echardo, Schiroru
gulis, Hylderico episcopo Bathavensi, Friderico Bogio, cum Uta,
divi Litovaldae Austriaci, et Theodomaro archimysta Boiorum
Charionum fines, a tergo relictis Ugris, militatum profectus est
urbibus Moesiae atque Hadrianopoli hibernavit. inde per Thr
Constantinopolim pervenit, honorifice ab Alexio imperatore exci
a quo navibus per Bosphorum Thracium in Asiam transvectus
Bithyniam atque Nicomediam iter fecit. magna difficultate, T
undique lacessentibus, fame, inopia, peste comitibus absumptis, H
solyma penetravit, viam ferro sibi aperuit. tandem omnibus a
dum reverti domum parat, in Cypro Paphi decedit ibique hu
anno aerae nostrae millesimo centesimo super primum. Veronar
Honoricus, Fridericus Hierosolymis periere. Utha et Theodo

1 *Am Rande in A:* Albertus Corona [*Albert Krantz, Verfasser de ... dalia, Coloniae, 1519, und der Saxonia, Colon. 1520*] ait, Albertum archi ... pum Hamburgensem fuisse fratrem Welphi ducis Boiorum, filios Ch ... ducatu A u. B 27 Nicodemia A, Nicodemiam B

4 — praefectus est *vgl. oben S. 165, 15 flgd.* 8 *Vgl. oben S. 151, ... flgd., vgl. wieder Hist. Welfor. 460, 463 u. oben 157, 13* 12 ab — im ... *vgl. oben 149, 27 flgd.* 15 mystis — conpensavit *wiederholt aus 148, 20* 17 ... *auch oder Rottenbuch an der Ammer* 19 *Vgl. oben S. 150, Z. 1 flgd.*

Honoricus quartus caesar augustus Leodii mortem obiit, finem parici- diali bello fecit. filius eius Honoricus quintus, qui adversus parentem arma nefanda moverat, composita Germania inferiore, caeteris omnibus, qui parenti adhaeserant, gratiam facit, solum Honoricum ducem Luthareorum ex consilii decreto dignitate abdicat in vinculaque coniicit. 5 Luthaream Godofrido Lovaniensi tradit. verum Honoricus ex custodia sua industria elapsus, ducatum vi repetit, Aquas Graneas occupat. Godofridus subito inrumpit, Honoricum terga vertere cogit. eius uxorem fuga sibi consulere, ignominiosum foeminam capere ratus, permisit. 10

Caesar pacatis rebus in Boiariam concedit, Reginoburgium, inde Augustam Rhetiae petit, frustra ibi diutius Paschalis pontificis maximi adventum expectat. nam eo is se venturum promiserat. at ubi de morte augusti certior factus est, ad Padum substitit, in Germaniam proficisci detrectat. in Italia 12 kalendas Octobris concilium epi- 15 scoporum concelebrat. Hyldebrandi acta, opes factionis, absentium animos literis, praesentium verbis confirmat. Gephardum Tridentinis, Chunradum Iuvavensibus consecrat pontifices, conlegia, contubernia inmunitate donat, tributum annuum (sicut diplomata eius ostendunt) imponit. ad se deficientibus absque cunctatione gratiam facit, obsti- 20 natis, nisi ante diem praescriptum resipiscant, sacrificiis interdicit. in scrinio sacri pectoris romani episcopi omnia iura contineri, iusta omnium condita esse nec eundem religione mendacii astringi posse pronunciat; proinde debere homines consideratius iam loqui cum illo atque pro legibus habere, quae dicat; quicquid adversus romanum 25 senatum pontificalemve se extulerit, contundendum esse decernit. conventu peracto ad caesarem legatos cum mandatis mittit; se in Germaniam venturum, ubi de summis utriusque rebus conloquatur, promittit. inde Romam ipse, at caesar Reginoburgium ad hiemandum petit, adventum Paschalis praestolatur. verum is se in Gallias Clu- 30 niacum confert. postea Augustobonae in Trecassiorum et Galliae Lugdunensis urbe, conciliato sibi Galliae episcoporum favore, ad captandam plaebis auram, leges turbulentissimas rogat atque perfert. caesarem de creandis pontificibus ad disquisitionem vocat; ipsum pontificalibus comitiis excludit, ea ad plaebem transfert, nempe communem 35 omnium pastorem communiter omnium suffragio capiendum esse statuit; pollui religionem, si quispiam sacris addictus caelestis atque inmortalis

15 calendas *A*

2 — permisit *vgl. Sigebert zu 1106 u. 1107* 11 — pontificis *vgl. Ekkehard zu 1107 u. zu 1106, p. 240* 15 12 kal. Novembr. *Ekkeh.* 31 apud Trecas *Ekkeh.*

imperatoris ceremoniarum consors sit, terreno atque mortali regi se in clientelam atque servitutem dicaverit. sacerdotiorum administrationem ad pontificem maximum, armorum ad caesarem pertinere. a singulis igitur episcopis iusiurandum exactum, futuros in potestate romani pontificis.

Quintus per edicta ita obnunciat: non licere Gallis curiosis aliena, quae nihil ad eos attinent, curare, cuilibet facile esse de alieno largiri. christiani orbis imperium sibi a deo optimo maximo impositum esse, proinde se de veteri more et ritu priscae religionis sacris supremae maiestatis placitis non defuturum daturumque iure suo operam, ne quid respublica detrimenti capiat; extare vetustissimam sanctissimorum patrum legem, tempore Caroli Magni perlatam, qua Paschalis atque cum eo sentienteis per omnium sacerdotum religiones devoventur atque proscribuntur. nullo pacto fas iusque esse fastuoso pontifici, levissimis Gallis, magis superstitiosis quam religiosis tot divos, tot pientissimos pontifices maximos, minores, mystas, monachos, reges, imperatores, superos atque caelites impietatis condemnare. se, quoad vita suppetat, non passurum, ut instituta a maioribus accepta, per tot annos hactenus observata fraude et astu paucorum cum maxima christianorum morum pernicie obliterentur. pontifices, episcopos, mystas, monachos ab imperatoribus atque regibus collocupletatos esse. ubi his pares opibus facti sint, more perditorum, quo plura donata fuerint, plura concupiscere illisque sordere prima quaeque, ubi maiora sperarint, titulo honesto libertatis ecclesiasticae fraudulentos homines grassari, illud conari, ut se excluso paulatim etiam populum, sacerdotes, episcopos, alios in ordinem atque servitutem tandem redigant atque arma in eos, quorum beneficia possident, ne haec aliquo pacto repeti queant, vertant. pontifices romanos orbis imperium animo cogitare, regnum christiani populi adfectare, non quieturos, donec oppresso caesare omnibus iugum servitutis, quod ipsi excussere, imponant, Christi cruciamenta declarare, quaenam sit rabies sacerdotum, adversus inmodicam concupiscentiam, cui se semel animus devoverit, nullum stare terminum, se pene impuberem, imperitum omnium rerum ab illis egregiis pastoribus dolo circumventum in patrem charissimum concitatum esse armaque horum consilio sumpsisse. nunc genitore oppresso adversus se conspirasse neque modum ambitioni ponere, nisi alios omneis dignitate, honore expolient et quo ipsis, quicquid libeat, liceat, ab singulis iuramentum,

6 *Das flgd.* — epistolae, *S. 180, Z. 3, scheint A., nur anknüpfend an Sigebert zu 1111, p. 373, frei componirt zu haben* 23 illisque — sperarint *Curt. X, 10, 8* 31 adversus — terminum *l. c. 6.*

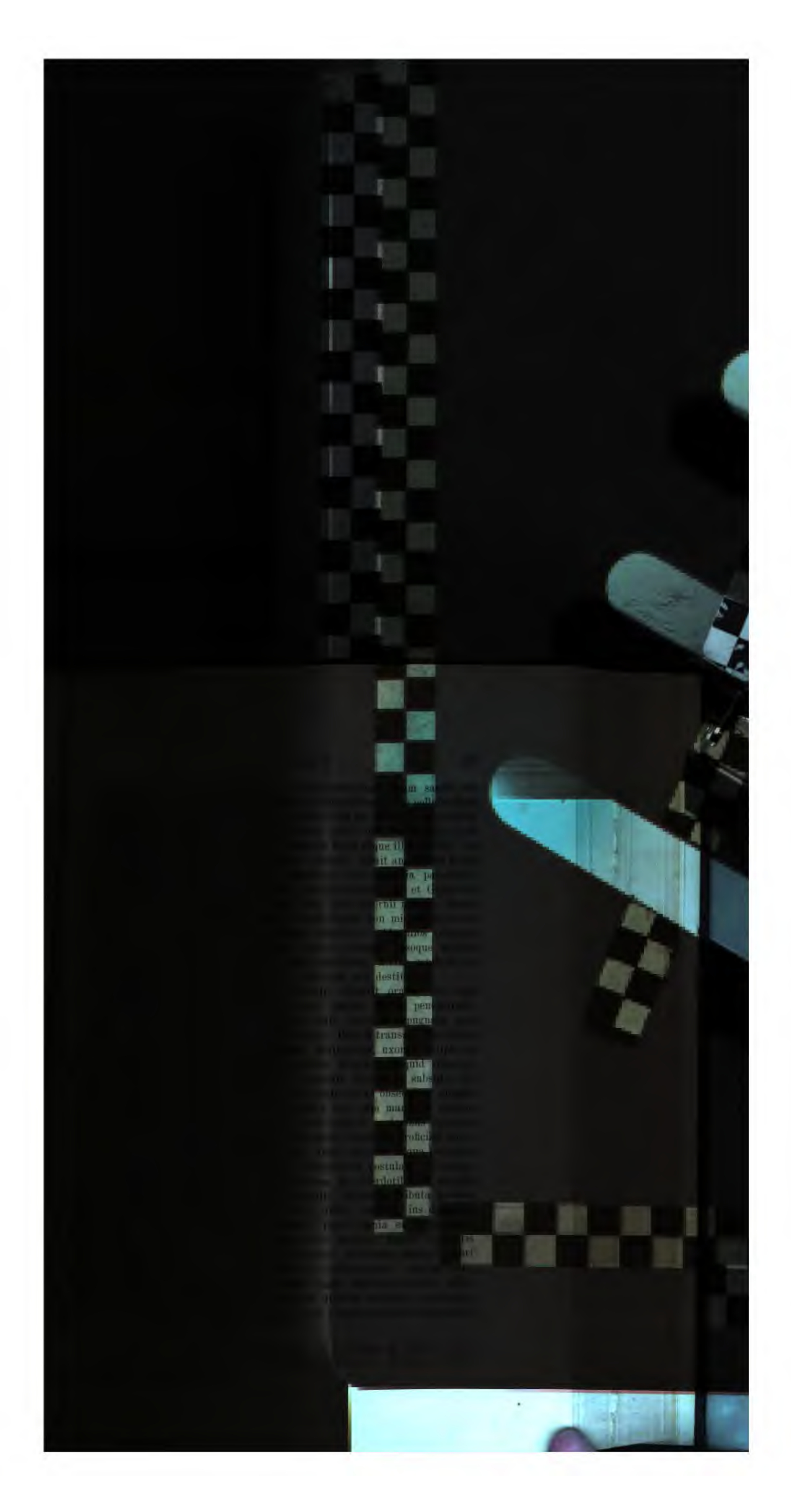
se futuros in eorum potestate, quicquid illi dicant, pro legibus habituros atque tandem pro deo adoraturos, exigant.

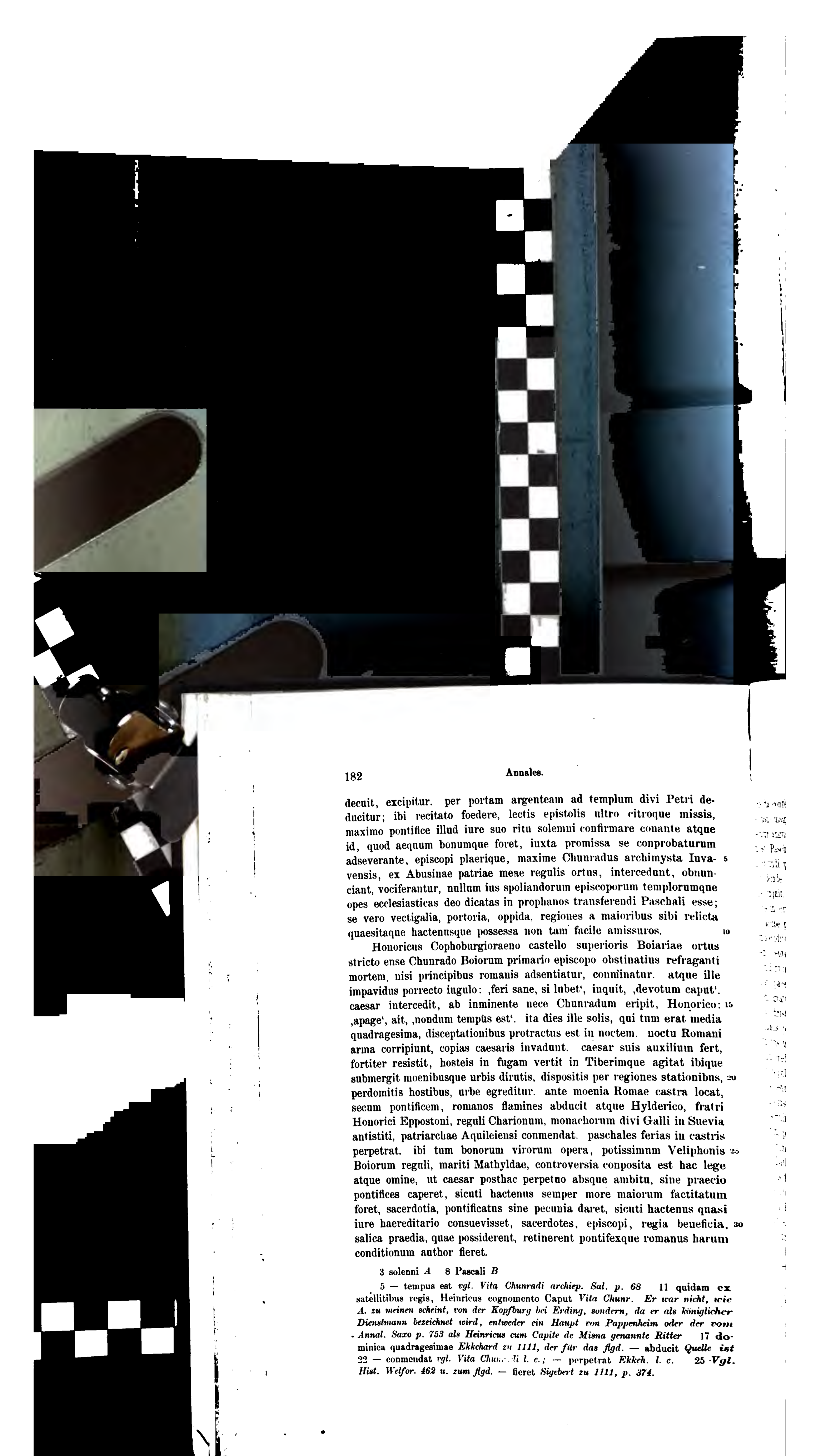
In hanc sententiam multae ultro citroque datae sunt epistolae. novissime caesar rescripsit: quamvis veterem consuetudinem atque ritum a tot sanctissimis patribus per tot annos observatum iure atque armis retinere possit, nihil tamen sua referre, si pontificalibus comitiis excidat, modo episcopi, mystae, monachi praedia stipendiaria, fiscos militares, nervos reipublicae, arces, civitates, urbes, oppida, vicos regios, castella reipublicae atque caesari reddant, decimis contenti vivant, dei et pauperum populique causam, philosophiam divinam interpraetando, vita inlustrando, crucem Christi praeferendo, agant atque universis christianis paupertatem atque simplicitatem servatoris nostri, comitum eius aemulando, praeluceant. convenit itaque inter pontificem maximum atque caesarem, uti sacerdotes, flamines, pontifices maximi, minores, medioximi, omissis huiuscemodi reipublicae (ut Christus magister noster adpellat) spinis, victu parabili ac parco contenti, Christi praeceptoris nostri, quoad liceat, modestiam, paupertatem sectentur, pauperum curam agant, populum doceant, studio literarum operam navent. atque ad hanc legem promulgandam iam Paschalis Romam ex Galliis redierat.

Et caesar, quam maximo potest adparatu, italicam expeditionem meditatur conventuque Reginoburgii peracto eam indicit. mense Augusto ex Germania in Italiam cum copiis movet, quosque (inter quos praecipuus fuit David Scotus, harum rerum scriptor) divini humanique iuris consultissimos, quorum arbitrio domesticus motus, perniciosa discordia, civilis seditio, qua per duodequinquaginta annos continenter respublica adtrita est, tolleretur atque penitus extingueretur, secum ducit. pontificia potestas, specie quidem ecclesiasticae libertatis tuendae, in cuius auxilium comparata est, re autem dominationem sibi acquirens, studium populi, sacrificulorum favorem legibus popularibus, pontificalibus decretis aucupabatur. ipsa atque eandem occupantium inexplebilis honorum et regni fames omnium seditionum causa fuit. inerat omnibus species aequitatis. quid enim tam iustum quam pastorem communem communiter omnium ovium suffragio deligi? quid tam aequum, quam ut nihil in republica christiana temere, nihil avare, nihil superbe fieret, sed cuncta, quasi praesente deo, eius legato authore

8 militares *fehlt B* 11 vota *von neuerer Hand corrigirt st.* vita *B* ferendo *B* 28 secum ducit *fehlt A u. B*

4 — redierat *vgl. Sigebert zu 1111* 15 *s. oben S. 171, Z. 36* 21 — ducit *vgl. Ekkeh. zu 1110* 24 *vgl. auch oben S. 166, Anm. zu Z. 25*

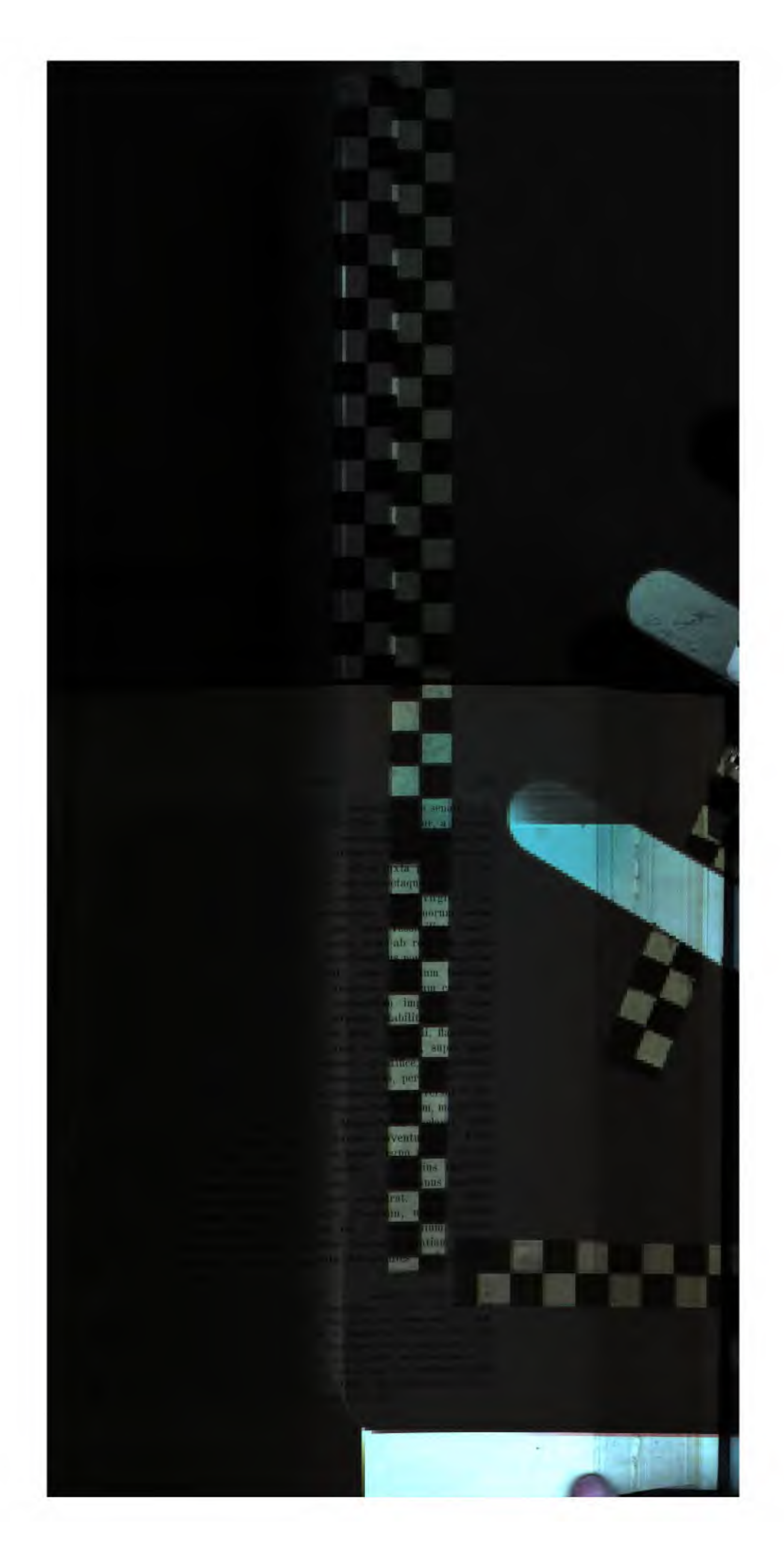

decuit, excipitur. per portam argenteam ad templum divi Petri deducitur; ibi recitato foedere, lectis epistolis ultro citroque missis, maximo pontifice illud iure suo ritu solemni confirmare conante atque id, quod aequum bonumque foret, iuxta promissa se conprobaturum adseverante, episcopi plaerique, maxime Chunradus archimysta Iuvavensis, ex Abusinae patriae meae regulis ortus, intercedunt, obnunciant, vociferantur, nullum ius spoliandorum episcoporum templorumque opes ecclesiasticas deo dicatas in prophanos transferendi Paschali esse; se vero vectigalia, portoria, oppida, regiones a maioribus sibi relicta quaesitaque hactenusque possessa non tam facile amissuros.

Honoricus Cophoburgioraeno castello superioris Boiariae ortus stricto ense Chunrado Boiorum primario episcopo obstinatius refraganti mortem, nisi principibus romanis adsentiatur, comminatur. atque ille impavidus porrecto iugulo: ‚feri sane, si lubet', inquit, ‚devotum caput'. caesar intercedit, ab inminente nece Chunradum eripit, Honorico: ‚apage', ait, ‚nondum tempus est'. ita dies ille solis, qui tum erat media quadragesima, disceptationibus protractus est in noctem. noctu Romani arma corripiunt, copias caesaris invadunt. caesar suis auxilium fert, fortiter resistit, hosteis in fugam vertit in Tiberimque agitat ibique submergit moenibusque urbis dirutis, dispositis per regiones stationibus, perdomitis hostibus, urbe egreditur. ante moenia Romae castra locat, secum pontificem, romanos flamines abducit atque Hylderico, fratri Honorici Eppostoni, reguli Charionum, monachorum divi Galli in Suevia antistiti, patriarchae Aquileiensi conmendat. paschales ferias in castris perpetrat. ibi tum bonorum virorum opera, potissimum Veliphonis Boiorum reguli, mariti Mathyldae, controversia conposita est hac lege atque omine, ut caesar posthac perpetuo absque ambitu, sine praecio pontifices caperet, sicuti hactenus semper more maiorum factitatum foret, sacerdotia, pontificatus sine pecunia daret, sicuti hactenus quasi iure haereditario consuevisset, sacerdotes, episcopi, regia beneficia, salica praedia, quae possiderent, retinerent pontifexque romanus harum conditionum author fieret.

3 solenni *A* 8 Pascali *B*

5 — tempus est *vgl. Vita Chunradi archiep. Sal. p. 68* 11 quidam ex satellitibus regis, Heinricus cognomento Caput *Vita Chunr. Er war nicht, wie A. zu meinen scheint, von der Kopfburg bei Erding, sondern, da er als königlicher Dienstmann bezeichnet wird, entweder ein Haupt von Pappenheim oder der vom Annal. Saxo p. 753 als Heinricus cum Capite de Misna genannte Ritter* 17 dominica quadragesimae *Ekkehard zu 1111, der für das flgd.* — abducit *Quelle ist* 22 — conmendat *vgl. Vita Chunradi l. c.;* — perpetrat *Ekkeh. l. c.* 25 *Vgl. Hist. Welfor. 462 u. zum flgd.* — fieret *Sigebert zu 1111, p. 374.*

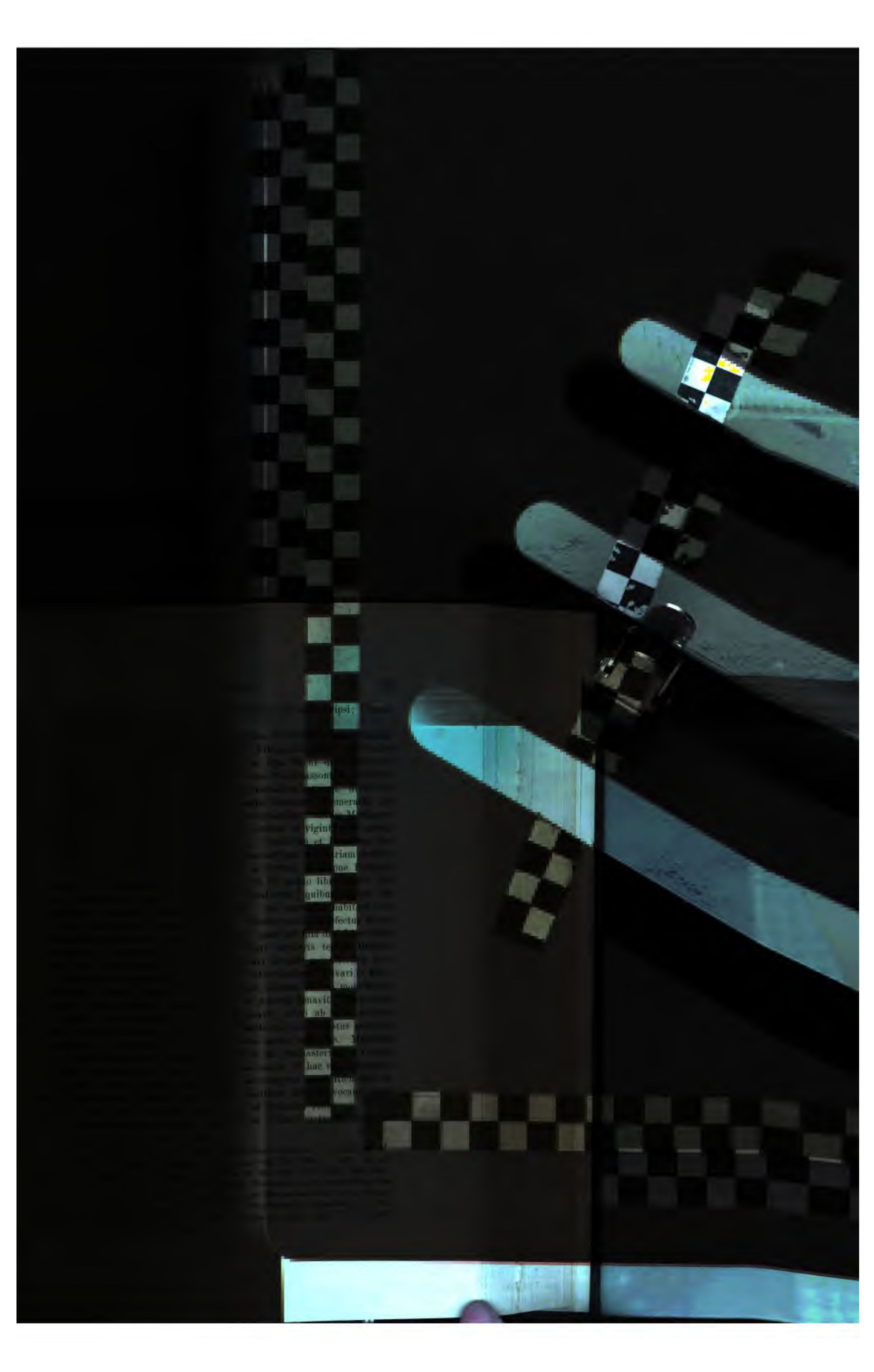

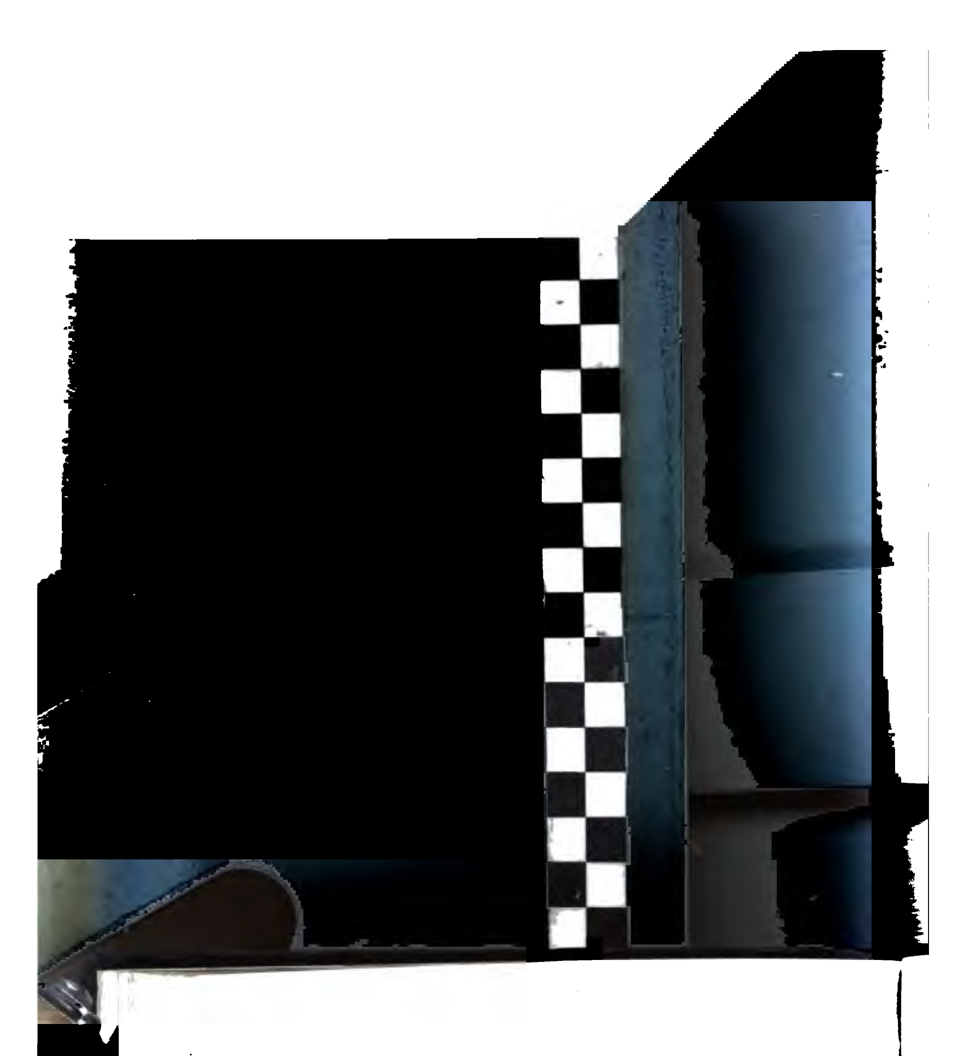

Dumque in Boiaria Reginoburgii hiemat, divus Oto Babobergensis episcopus contubernium atris druidibus extra moenia urbis construxit, Brupheniam vocant. Abudiacum vicum caeteraque praedia, quae divus Honoricus Babobergensi templo condonarat, monachis tribuit. eadem tempestate Honoricus et filius eius Arionistus, Circobergenses reguli, 5 arcem suam Mallathartedoryphos in inferiore Vindelicia propter Lavarum amnem sitam in templum conmutant. Hartovicus Reginoburgensis episcopus dicat, sacris divi Benedicti initiat, Burgardum magistrum legit. per idem quoque tempus Berítholdus Andechysii Damasiaeque dynasta in vertice Matronae montis, qui in prima Vindelicia divo 10 Petro dicatus Oeno continuatur, aedem consecraneis divi Benedicti condit. Damasiae quoque conlegium cum filio Poppone auxit. Oto Vitelipagi, Berítholdus Lechomondi, id est Lycostomatis regulus, ambo ex Schira oriundi, progenitores principum nostrorum, in ripa Geloni fluminis Eisoviae in monte divi Petri aedem atris monachis dedicant. 15 et paucis post annis Bruno magister eius conlegii cum synmystis, consilio Alberti Mogontini et Chunradi Iuvavensis archiepiscopi Schiram migrat. nam id castellum, incunabula principum nostrorum, Beatrix, uxor Arionulphi Dachunensis, cum filiis Chunrado et Otone, Oto Vitellipagi habitans, cum patruelibus suis Otone, Veronardo et Eccardo in templum conmutavere huiusque rei Quintus et Paschalis 20 authores facti sunt.

Circa eundem temporis tractum divus Nordobertus ex Santhone, oppido inferioris Germaniae, quod Traianam Romani vocant, ortus, conlegium novorum mystarum, quos Praemonstratenses vocant, fecit. 25 eodem etiam tempore Hartovicus episcopus Reginoburgensis Valentiam, templum divo Georgio dicatum, pulsis monachis, tradit Augustalibus flaminibus, accito Hartovico, magistro eius sectae, ex Norico de aede divi Floriani. Chunradus itidem episcopus Reginoburgensis quinque post annos monachos rursus restituit ipsisque Fridericum praefecit. 30 monasterium id Danubio septum, quinque millia passuum ab Abusina patria mea, aquilonem spectat. ibi cineres Artobrigae (quae teste Claudio Ptolemaeo diligentissimo cosmographo caput olim Vindelicorum

1 — monachis *(Kl. Prüfening)* tribuit *vgl. Mon. Boic. XIII, 2, 141 flgd.?* 6 *Mallersdorf an der Laber;* — legit *vgl. M. B. XV, 255 flgd.?* 12 *St. Peter am Madron, irrig als Gründung der Grafen v. Andechs bezeichnet in dem Messbucheintrag M. B. VIII, 593* 12 — facti sunt *vgl. Chounradi chron. Schirense, M. G. Scr. XVII, 618 flgd.* 26 *Weltenburg;* — Floriani *vgl. M. B. XIII, 353* 30 *1128;* restituit *vgl. l. c. 354 flgd.;* — praefecit *wohl gefolgert aus dem Cod. trad. l. c. 333.*

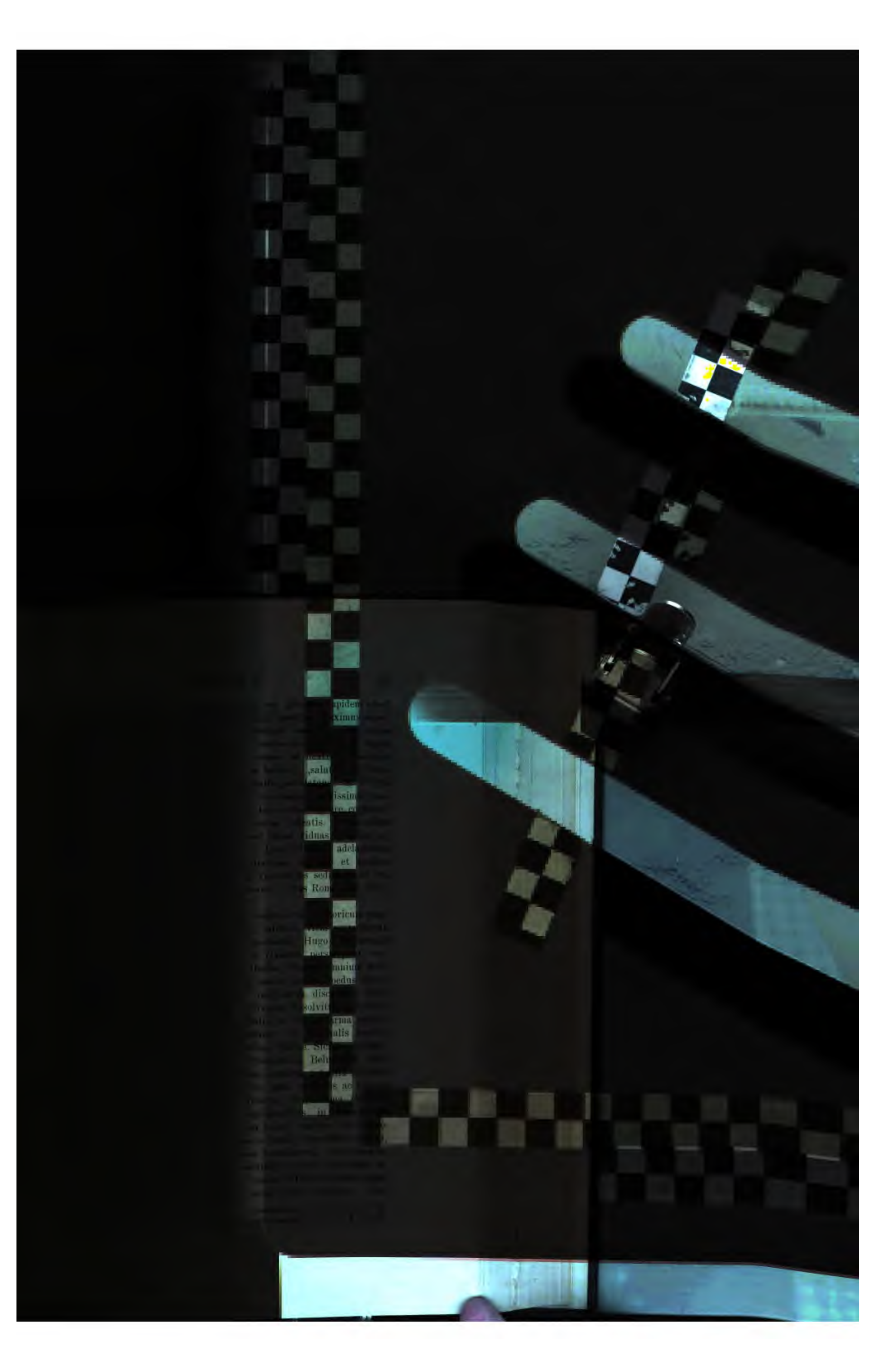
imperata facere cogit, Bario castello (nunc est praetorium Luthareorum reguli) expugnato captivum abducit. Mogonciaci Mathyldam, filiam Honorici regis Angliorum, uxorem ducit nuptiasque facit. omnes principes potentia caesaris territi metuque perculsi ob amiciciam, quam cum pontifice romano inierat, apparuere. Lutharius Saxonum dux in 5 celebri procerum corona nudis pedibus et discinctus procumbens veniam supplex petiit et impetravit. verum Alberto Mogontino pontifice authore plaerique proceres et sacerdotes, maxime Saxones, adversus imperatorem conspirant, domum iugum excussuri remeant. augustus indicio ad se delato Albertum Mogontinum in vincula coniicit. unde 10 elapsus ad Saxones se confert. Fridericus quoque Agrippinensis episcopus cum civibus rebellionem facit. Godofridus atque Honoricus Luthareae inferioris duces imperata etiam detrectant.

Plaeraque tum prodigia bellum civile portendisse in fastos relatum est; sanguine pluit, lavans caput cruore manus pollutas invenit; terra 15 intremuit; urbes, domus eversae, dormitantes noctu cubilibus excussi sunt. tonitrua, fulgura crebra mortales attonitos fecerunt. dira grando segetes, homines, pecora adtrivit. Leodii subito tranquillo aere turbo coortus fulmine tres sacerdotes compraecantes in templo vesperi, pridie eius diei, quam Christus triumphabundus caelos conscendit, extinxit, 20 moenia, aedes subvertit, fetor pestilens subsecutus est. nubes solutae fluminumque more effusae pecudes, casas, villas cum hominibus aquis operuere. nubes sanguineae, crux, homo candens in coelo visus; exitium orbi terrarum adventasse credebant.

Rursus Germania in sua viscera ferrum convertit. solum Fridericus 25 et Chunradus, hic Franciae, alter Sueviae regulus, et Godofridus praefectus praetorio Rheni, imperatorias tutabantur parteis. caeteri omnes iugum excutiunt, saeviunt; cuncta incendiis, caede conplentur. urbes, oppida, vici, arces, castella diripiuntur, ad egestatem et solitudinem rediguntur licentiaque et consuetudine belli civilis grassatores 30 plurimi passim villas, civitates, itinera obsident, viatores, cives, rusticos, sacerdotes sine discrimine spoliant, fana donis referta expilant. dum haec in Germania fiunt, legati Caloioani, qui Alexio parenti successerat, imperatoris Constantinopolitani, Romam venere et honorifi-

27 partes *B* 29 urbeis *B*

2 — detrectant *vgl. l. c. zu 1112 u. 1114 u. Ottonis Fris. chron. VII, c. 15* 14 — credebant *vgl., Anselmi Gemblac. continuatio Sigeberti zu 1117, M. G. Scr. VI, 376, 377 u. Ekkeh. zu 1117, 1118, 1120* 25 — conplentur *vgl. Ott. Fris. l. c.* 26 Godofridus — Rheni *vgl. Otton. Fris. Gesta Frid. I, c. 12, p. 358* 33 — coniungatur *Quelle?*

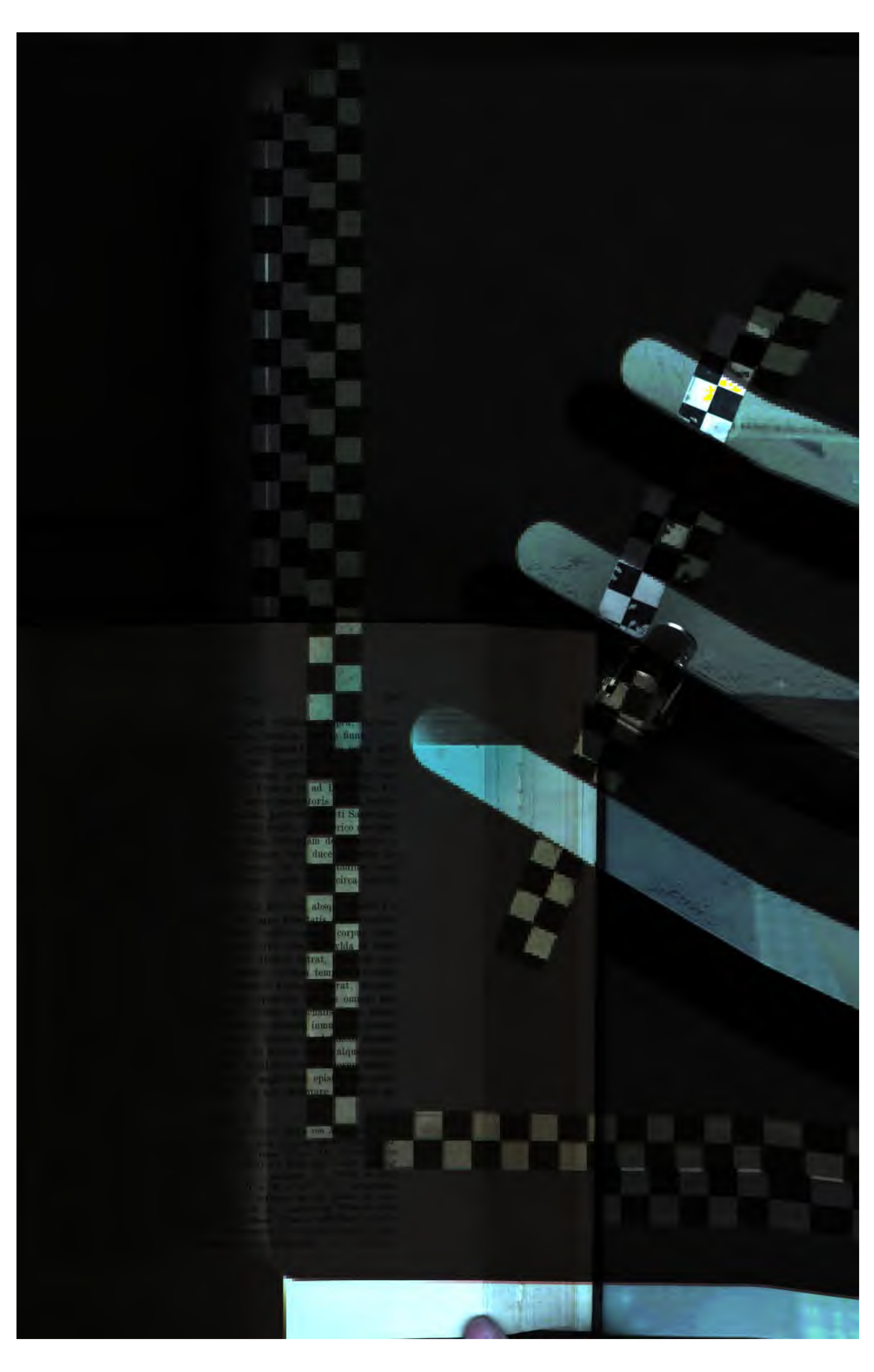

peratorem, prophanos quosque a rerum divinarum cura, a sacerdotiorum procuratione, ab opum ecclesiasticarum rerumque ministratione, decreto submovet, comitiis pontificalibus arcet, excludit, omne ius interdicto caesari adimit, nullam eius rationem in illiusmodi habendam censet, pontificem maximum mendacii religione obstringi non posse decernit inductoque priore decreto diploma privilegiumque sibi captivo vi atque armis, in castris, sub papilionibus a tyranno extortum, ut sua Roma servitute atque saevicia inmanissimorum latronum liberaretur, pravilegium nuncupat, quod modo ratum erat, irritum efficit, quod dictum, indictum est, contra sentientibus sacrificiis interdictum. deinde Friderico Agrippinensi, Chunrado Iuvavensi archiepiscopis scriptum imperatorem in numero impiorum conputatum esse e curia christianorumque submotum et ad auxilium ecclesiae romanae invitantur illi archimystae. extant epistolae atque huiuscemodi, quae ego breviter perstringo, quemadmodum gesta sunt; servantur in bibliothecis nostris in literas relata a quodam legato augusti, qui interfuit et quid quoque die a singulis dictum factumve fuerit, imperatori renunciavit.

Dumque talia in Italia Romae fiunt, Chunradus archimysta Boiorum ad Saxonas deficit, Hugonem episcopum caesarianum Brixinu movet, Rhenobertum monachorum Salzburgensium praesulem sufficit, Honoricum quoque Fruxinensem episcopum abdicare conatur. Vischopagum, alia templa, quae is consecrarat, resecat, Fruxinum inde confert, Honoricum Paschalis decreta refellentem dignitate moturus. verum mystae eiusdem fani, qui tum doctissimi omnium sacerdotum Germaniae censebantur, acta Paschalis velut sacris literis contraria rescindunt, Chunradum urbe exigunt. qui a Salzburgensibus quoque exclusus, in Saxoniam aufugit. Saxoniae proceres, episcopi, archimystae hi: Chunradus Iuvavensis, Albertus Mogontinus, Fridericus Agrippinensis, Theodericus, legatus Paschalis, in Agrippinensi Colonia coeunt, augustum et episcopos ab eodem more et ritu priscae religionis in senatum pontificalem adlectos devovent, imperatori hisque pastoribus rebellantibus, mandata detrectantibus, belligerantibus adversus caesarem veniam scelerum condonant, caelum aperiunt, caeteris claudunt. fidem

9 facit *B* 10 sententientibus *A* 19 Hagonem *A* u. *B*

11 *Das Schreiben an Friedrich von Köln s. bei Pez, Thes. VI, a, 280; Jaffé, Nr. 4845* 16 *Uns ist kein derartiger Bericht bekannt* 18 — aufugit *vgl. Vita Chunradi archiep. Sal., M. G. Scr. XI, 76* 22 *Fischbachau bei Miesbach; —* resecat *vgl. Chunradi chron. Schirens., M. G. Scr. XVII, 618, c. 19* 27 *zum flgd. vgl. Ekkeh. zu 1116, p. 249 u. 252.*

peratorem accepit, in Galliam aufugit; tercio ab augusto et Romanis revocatus, redire ad ovile noluit. Cluniaci obiit.

Tum Quintus et Romani veteri consuetudine Mauricium Burdinum, archiepiscopum Braccensem, Hispanum, pontificem legunt, Gregorium octavum adpellant. profugi dissimulata huius consecratione Vidonem archiepiscopum Viennensem, germanum Stephani Burgundionum tetrarchae, avunculum Valdovini Flandri, consanguineum imperatoris, pontificatui maximo imponunt, Calistum vocant. is a sociis emendicatas pecunias, ubi augustus ex Italia in Germaniam redit, Romanis distribuit ad Urbemque triumphabundus deductus est. Gregorius Sutrium aufugit atque in vincula coniectus est. Quintus impar factioni pontificum romanorum, diffidens rebus suis atque eventum causae suae desperans, cum Calisto in gratiam rediit ex summaque discordia principes romani reconciliati sunt. augustus comitiis pontificalibus, clientela episcoporum destitutus, arbitrio coetus ecclesiastici excidit. pontificatus universi sacerdotiaque beneficia romani pontificis facta sunt. nunc rursus ad Boios redeo.

Cap. 3. Honoricus octavus, frater Veliphonis secundi, primi filius, Voliphyldam, Magni ducis Saxoniae filiam, coniugem habuit, ex ea septem liberos, treis mares, quatuor foeminas, Honoricum, Veliphonem, Chunradum monachum, Iuditham, Sophiam, Mathyldam, Voliphyldam procreavit. cum fratre undeviginti annos, post mortem illius quinque ducatum Boiariae administravit. Raveburgii decessit anno ab orbe servato 1125. fatum mariti subsequitur uxor die deinceps sextodecimo. amborum corpora Aldodoryphos delata sunt.

Eodem anno divus Oto, qui Pomerios, ut religionem Christi reciperent, persuasit, Babobergomum rediit et imperator Honoricus quintus caesar augustus Traiecti obiit, decimo calendas Augusti. successit Lutharius secundus, Saxoniae regulus.

Atque hunc Honoricum octavum regulum Boiorum primum omnium privatis auspiciis donationem fecisse, diploma dedisse, hoc sua imagine signasse, id, quod antea imperatores, reges et caesares dumtaxat factitarunt, reperio. initium, finem, exemplum eius tabulae sub-

3 — coniectus est *vgl. Ekkeh. l. c. u. zu 1121; Anselmi contin. Sigeberti zu 1118 bis 1120, p. 377; Ott. Fris. VII, 15* 4 *Von Braga in Portugal* 14 — facta sunt *vgl. Ekkeh. zu 1122 u. Ott. Fris. chron. VII, c. 16* 18 — delata sunt *vgl. Hist. Welfor. Weingart. c. 15, p. 462, 463* 26 — rediit *vgl. Ekkehard zu 1125* 28 *10. kal. Iunii: Ekkeh. l. c.* 33 *Für Kloster Raushofen; Mon. Boic. III, 314.*

scribo: ‚in nomine sanctae et individuae trinitatis Henricus divina favente clementia dux BAVVARIORVM consensu WLFHYLDÆ uxoris decimas in pago Raneshoven de nemore Willehart tradit ad aram divi Pancratii et alia quaedam praedia. actum Raneshoven anno
5 Christi 1125, praesente Otone palatino, Friderico de Regenesburc advocato, Helperto de Geren. Henricus dei gratia DVX BAVVARIÆ. data Raneshoven in palatio 3. kal. Aug. per manum Bernhardi notarii.‘ interregnum tum fuit. liberos deinceps eius narrabo.

Chunradus ad Agrippinensem Coloniam erudiendi gratia missus,
10 ubi adolevit, inde cum quibusdam condiscipulis ad Claramvallem, celebrem divi Veronardi aedem, migravit; eiusdem ceremoniis initiatus, Hierosolyma supplicandi gratia profectus, morbo corripitur, revertitur; Barii, municipio Appuliae, ante parentem obiit. Iuditha uxor fuit Friderici praesidis Sueviae, mater vero imperatoris Friderici primi
15 caesaris augusti, quem Itali Barbarussam vocant. Sophia Berithaldo Zaringio nupsit. hoc mortuo ad secundas transsit nuptias. venit deinde in manum Litovaldae, Stirii limitis praefecto; peperit Odagrium; ille obiit post natum Christum anno millesimo centesimo undetricesimo. Mathylda primo Theodovaldae iuniori Voccioburgensi dynastae nuptum
20 conlocatur; eo defuncto Gephardo Sulsopago in matrimonium datur. Voliphyldam Brigantinus Rhetorum tetrarches uxorem duxit. Honoricus nonus, Superbus cognomento, patri Honorico octavo in ducatu Boiariae succedit.

Iisdem diebus Lutharius Saxo, exhaeredatis Friderico Sueviae
25 atque Chunrado Franciae regulo, fratribus germanis, nepotibus imperatoris Honorici quarti, astu fraudeque archimystarum Alberti Mogontini et Chunradi Saliburgensis caesar declaratur. nemo erat, qui imperium Friderico, sanguini augustorum, non destinabat. verum, ut dixi, Lutharius astu Alberti atque Chunradi opera rebus impositus,
30 illius potissimum suasu Fridericum et Chunradum, prolem caesaream, sobolem augustorum opprimere atque plus aequo in ordinem redigere conatur. quamobrem illi sacra caesarea et imperii insignia, quae morte avunculi ad eos redierant, Luthario tradere recusant, sed et armis sumptis se atque suos tutari pergunt. Chunradus ab Italis invitatus

19 Litovaldae *st.* Theodovaldae *B* 21 *Am Rande in A*: Wulphyld 24 exhaereditatis *B*

9 — praefecti *vgl. Hist. Welf. l. c.* 18 *Vgl. Annal. st. Rudberti Salisburg. zu 1129; p. 775* 19 — duxit *vgl. Hist. Welf. l. c.* 22 — succedit *vgl. l. c. c. 16* 27 *Vgl. Otton. Fris. Gesta Frid. I, c. 16;* — inungitur *vgl. Ott. Fris. chron. VII, c. 17, p. 256, 257.*

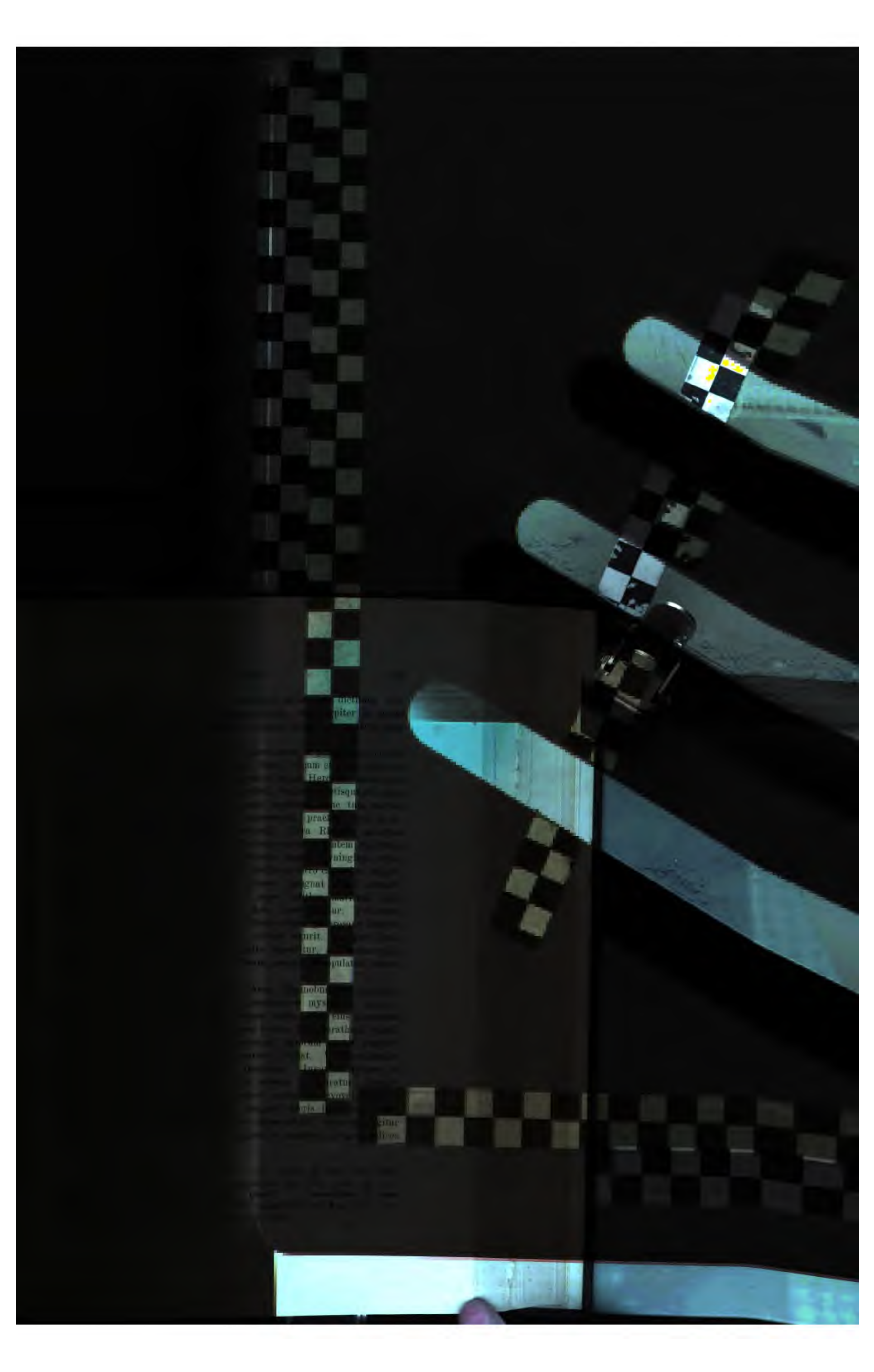
Mediolanum penetravit, ibi ab incolis rex Italiae constituitur, ab Anthelmo, urbis archiepiscopo, inungitur.

Lutharius Gariodrudam unicam filiam Honorico rectori Boiorum despondet isque confestim equitatum cum primariis Boiariae foeminis, qui sponsam ex Saxonia abducant, mittit. inter haec ipse more gentis auspicaturus bonis omnibus principatum, concilium Reginoburgii cogit, pacem publico edicto sancit, lites dirimit, ius dicit, proceres Boiorum ab armis discedere, concordiae bona colere praecipit. latrocinia vetat capitaliaque fore decernit. praetorem, qui praesidendo iuridicundo intentus vicem suam fungeretur, Reginoburgio imponit. peracto conventu sponsam Augustae in confinio Rhetorum atque Vindelicorum excipit. in campo Lyci supra Augustam inter Fridobergomum et Morinos, qui locus romana lingua Concio legionum vocari solet, nuptias octavo quinquagenalium die facit. frequentes Boiariae atque Sueviae primores interfuerunt. confectis nuptiis nuptam Ravebargium migrare iubet, ubi tota aestate degit. dux ad socerum in Saxoniam se confert. Marsoburgii in celebri conventu Graedingam, Noreiobergam, episcoporum, praesulum Boiariae tutelam ab eodem in fidem accepit. operam suam adversus Fridericum, sororis suae maritum, iureiurando pollicetur.

Interim dum in Saxonia longius abest, Fridericus Bogius, aedis Reginoburgensis curator, consobrinus illius, coniunctis sibi quibusdam proceribus Boiorum, quibus pax odiosa erat, praetorem ducis Reginoburgensibus datum interficit; dolebat honorem atque commodum suum in urbe deminutum iri Honoricique augescere. caesar et Boiariae praeses versus Boiariam arma ex Saxonia movent. Lutharius comite Hylderico Boiemorum duce Noreiobergam obsidione claudit frustra. cives fortiter se defendunt, adventantibus in auxilium obsessis Chunrado Francorum, Friderico Suevorum procuratore erumpunt, caesarem caedere cogunt. isque Babobergomum, inde Viridoburgum se confert, hinc Rheni oram lustrat. Nemetas, qui rebus Chunradi atque Friderici, tanquam cognatorum caesarum, qui apud eos sepulti erant, favebant, circumsidet. in eiusdemque urbis agro Linoburgium castellum et monachorum templum, quod Fridericus firmissimo praesidio tenebat, fame ad deditionem iam coegerat, nisi Hydericus Horningensis Suevus socios deditionem faciundam consultantes confirmasset,

15 novam nuptam A.

3 — pollicetur vgl. Hist. Welf. c. 16 13 in der Burg Gunzenlee 16 Marseburgii Annal. Saxo zu 1127 26 — augescere vgl. Hist. Welfor. c. 17 24 — circumsidet vgl. Ott. Fris. Gesta Frid. I, c. 16, 17, p. 360 32 — largiuntur vgl. l. c. c. 14, p. 359.

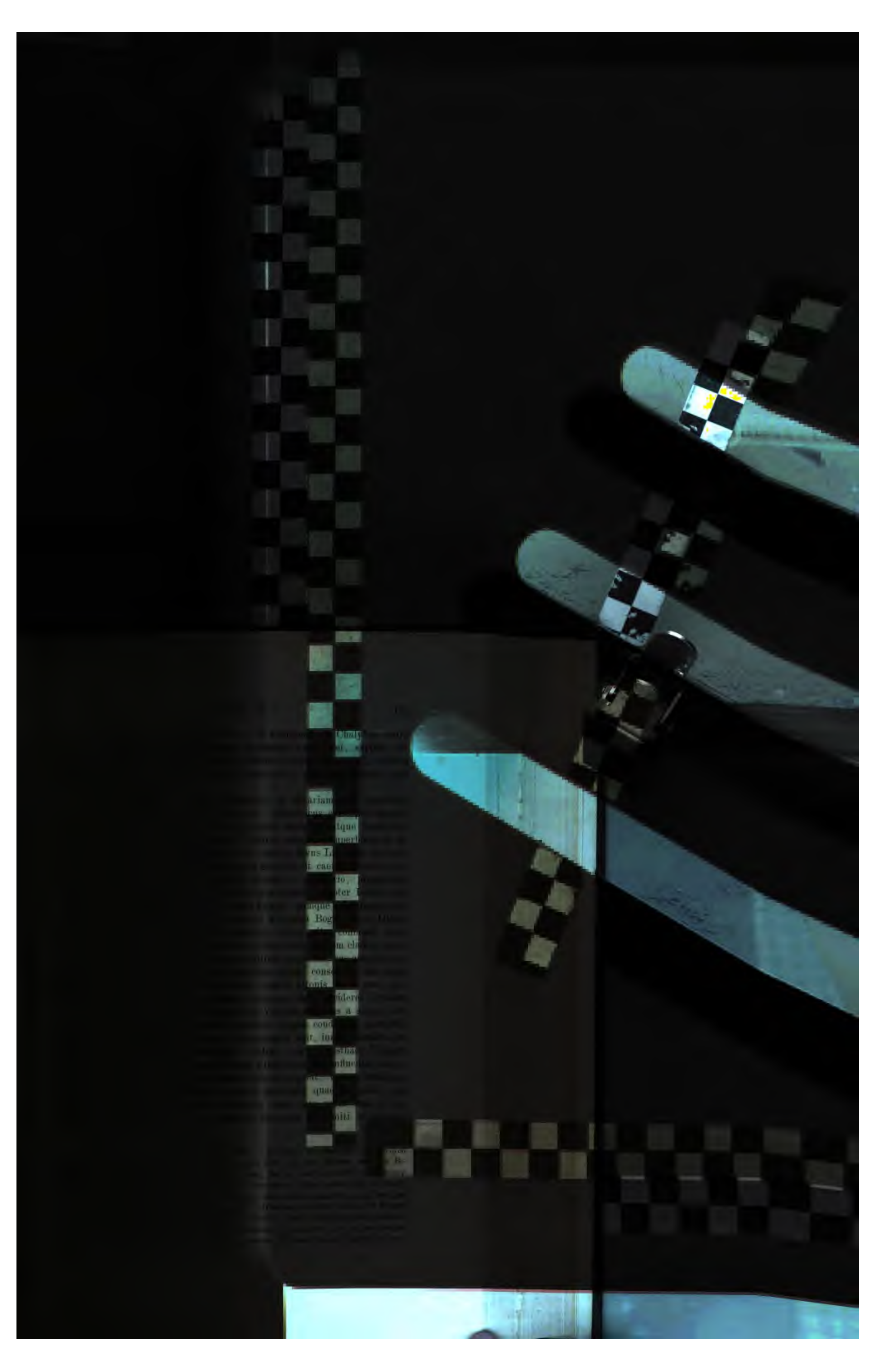
aureos comminuit, bullas, diplomata, privilegia conburit, plumbea monumenta reperta in sepulchro Beritholdi praesulis liquefacit, fanum compilat.

Dux praedia, vicos episcopi devastat, Stuphium, Danubianam arcem, de improviso invadit, expugnat praesidioque firmat. quam rursus episcopus obsidet fameque obsessis annona deficiente expugnare conatur. dux vi obsidionem episcopum solvere cogit, conmeatum in arcem deportat. inde superiorem Boiariam petit, quam cum paucis peragrat. Oto nepos ex fratre episcopi, de improviso de Voliphorathusio erumpit, hostili animo ad ducem adfectat viam; quippe eius equum agnoscebat. quidam comitum rectoris Boiorum equo suo hunc imponit, ipse equum eius insedit atque terga vertit; Oto hunc Honoricum esse ratus insequitur deprachensumque multis vulneribus confossum trucidat. interea Honoricus elabitur, comparatis copiis agrum Voliphorathusianum Februario devastat, intra, extra Alpes Penninas cuncta depopulatur. Homerasium castellum obsidet, expugnat, igne concremat. a Voliphorathusio, quod ieiunium quadragesimae solenne imminebat, abstinet, accito in commilitium fratre Veliphone Reginoburgium petit, praesidium Stuphio deducit, arcem incendit.

Inde in Sueviam se confert, fratri Veliphoni Utham, filiam Godofridi ditissimi reguli Chalybum, paternis opibus instructam, dat in matrimonium. Albertus, patruelis Godofridi, ratus sibi partem haereditatis praereptam, Chalybes dolo capit praesidioque firmat. deinde copias Veliphonis apud Sindilovingas noctu de improviso adoritur, partim capit, partim in fugam coniicit, equis, armis, rebus potitur; vicum succendit, praedam omnem in arcem suam Viridobergomum deportat. Honoricus et Velipho absque cunctatione castello castra admovent, balista saxa in moenia iaculantur, ariete muros diffindunt. Albertus opem Friderici et Chunradi, ducum Sueviae atque Franciae, implorat. dumque hi obsessis suppetias ferre festinant, Honoricus et Velipho, qui oppugnationem non intermittebant, Viridobergomo potiuntur. praeda omni recepta, cunctis, qui intus erant, in vincula coniectis atque captivis abductis, castellum conburunt. inter haec Chunradus dux Zaringius, avunculus coniugis Veliphonis, Schonoburgium, quod Veliphoni parebat, circumsidet. Lutharius caesar cum exercitu adveniens Zaringium caedere cogit. Velipho inde Leonostomos, qui

2 Berieholdi *B* 14 Voliphorathusium *B*

4 — incendit *vgl. Hist. Welf. c. 19* 26 — moldit *vgl. Hist. Welf. c. 24*, *21, p. 463* 21 *Kalw*

cum duce redeunt. episcopus Reginoburgensis Hochoburgio praefectura Oeno contermina pacem a regulo Boiorum mercatur.

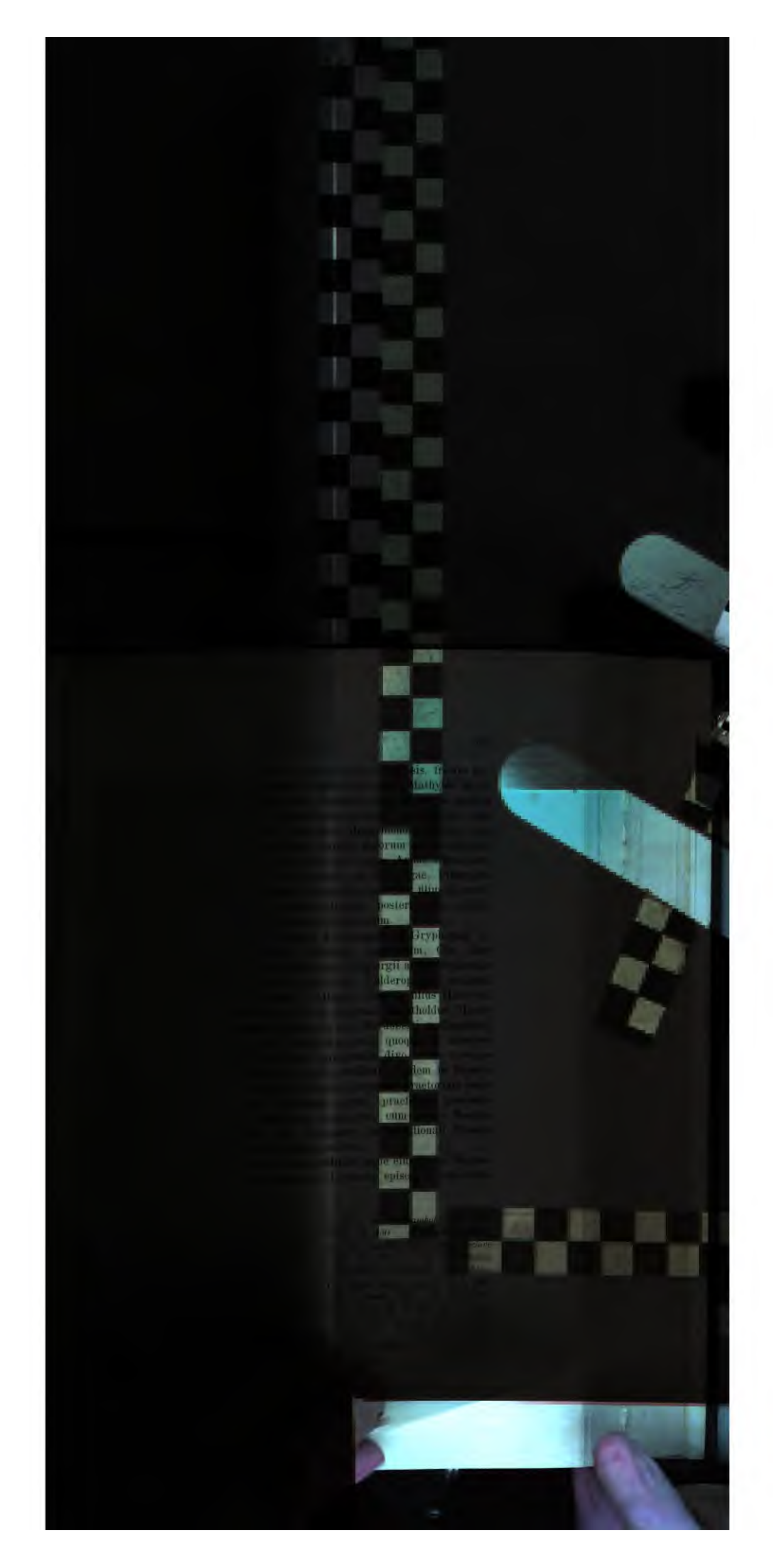
Pacata igitur Boiaria eodem tempore divus Veronardus Lutharium caesarem, Fridericum et Chunradum nepotes et haeredes augustorum, veteres inimicos, Babobergomi conciliat eaque civilis discordia decem annos Germaniam adflixit. Fridericus mortua Iuditha Boia Haguam Sarobrigam, neptem Alberti episcopi Mogontini ex Friderico fratre, uxorem ducit, ex qua Chunradum palatinum Rheni et Clariciam, uxorem Litavici Turogi, progenuit.

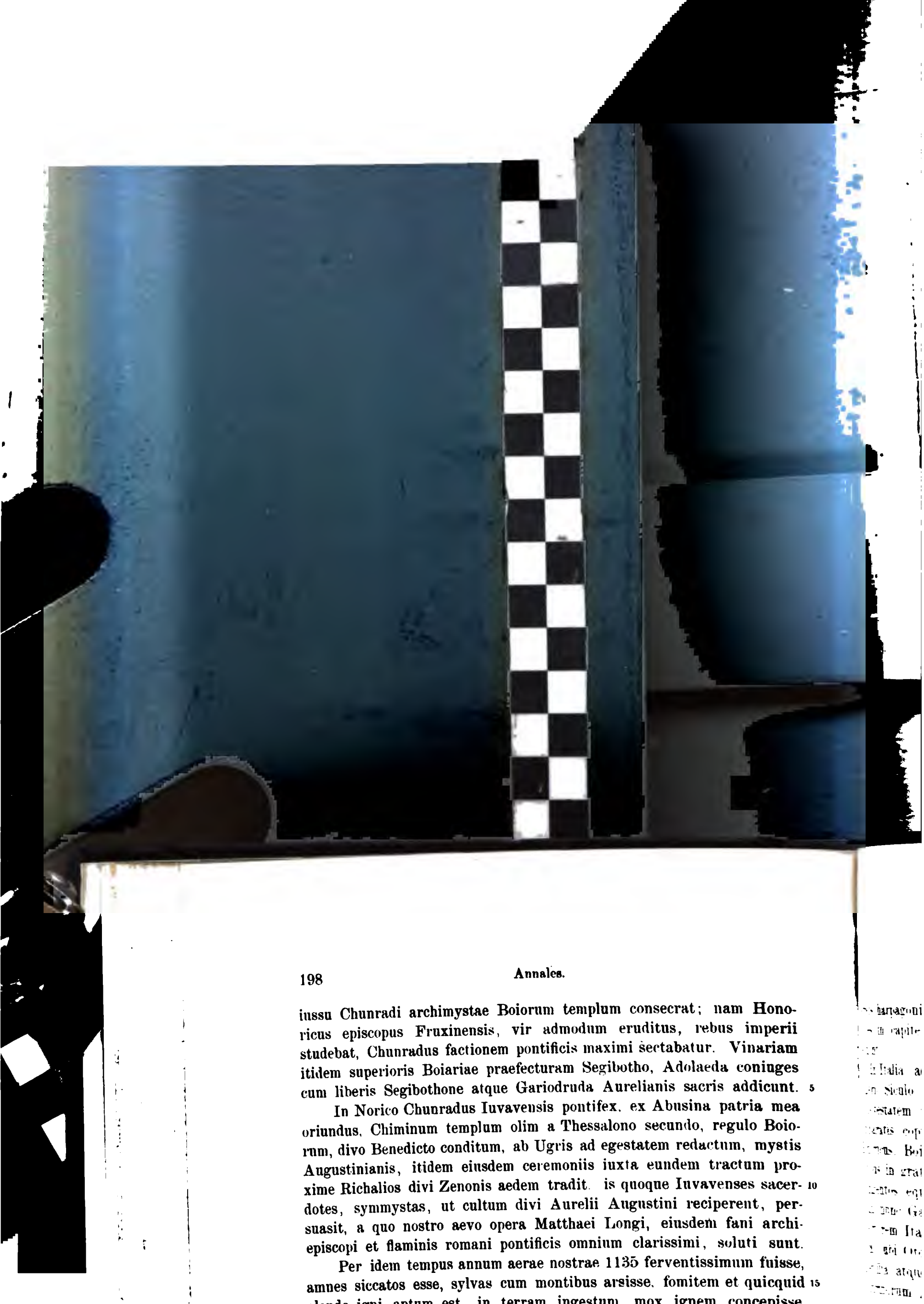
Dum haec in Germania fiunt, duo Romae de pontificatu maximo decertant, Anacletus et Innocentius. ille fretus opibus Rogerii Siciliae, Apuliae Calabriaeque reguli Innocentium urbe pellit. isque in Germaniam ad Lutharium aufugit, ab eodem Chunrado Abusino, Iuvavensi archiepiscopo, deducente Leodii reverenter excipitur in Germaniaque fere duos menseis commoratur, donec eum Lutharius frustra clientelam pontificalem repetens per Boiariam Tridentinaque iuga Romam cum paucis (Italis eius paucitatem contemnentibus) deduxit, ubi in aede Constantina ab pontifice reduce inauguratur; nam templum divi Petri Anacletus tenebat. imperator accepto cognomine augusti in Germaniam revertitur. Danos, Bolios, Venedos, Boiemos perdomitat. Rugii, Pomerii, Ugri muneribus immensis eius amiciciam amlônnt. Nicolaus rex Cimbrorum cum filio Magno Alberostadii in verba Lutharii iuravit se suosque successores perpetuo fore in potestate romanorum imperatorum. dum Lutharius Innocentium Romam deducit, Cimbri omnes caesarianos, qui in regno illorum versabantur, uno die contrucidarant.

Sub idem tempus sexdecim contubernia monachorum, conlegia mystarum in Boiaria instituta sunt. circum patriam meam Abusinam ad septentrionem Schamaphubetham Gariodruda, uxor Berithohdi, cum filia Litogarda, ab orientis ora Roram Magnus, filius Ruperti, nepos Babonis, cum uxore Irmogarda et filio Alberto et finitimi horum,

23 *Am Rande in A:* ensem praesente imperatore mulum portavit. *[Chron. Sax. l. c.]* 25 contrucidarant *sic A u. B* 29 Gariodruda *B* Berithodi *A*, Herotholdi *B*

1 *Dieser Name der Grafschaft, die um Kufstein u. Rattenberg lag, ist sonst nicht überliefert* 3 — conciliat *vgl. Hist. Welfor. c. 25; Otton. Fris. chron. VII, 19* 5 — adflixit *Ott. G. Fr. I, 20* 6 — progenuit *vgl. Otton. Fris. Gesta Frid. I, c. 21, p. 362* 6 Agnes *l. c.* 10 — amlônnt *vgl. Ott. Fr. chron. VII, c. 18, 19* 21 — contrucidarant *vgl. Annalista Saxo zu 1134* 29 *Schambaupten; vgl. den Stiftungsbrief Mon. Boic. XVII, 295* 29 *Rohr; die Urkunden in M. B. XVI, 99, 100 nennen als Stifter den Edlen Adalbert von Rohr*

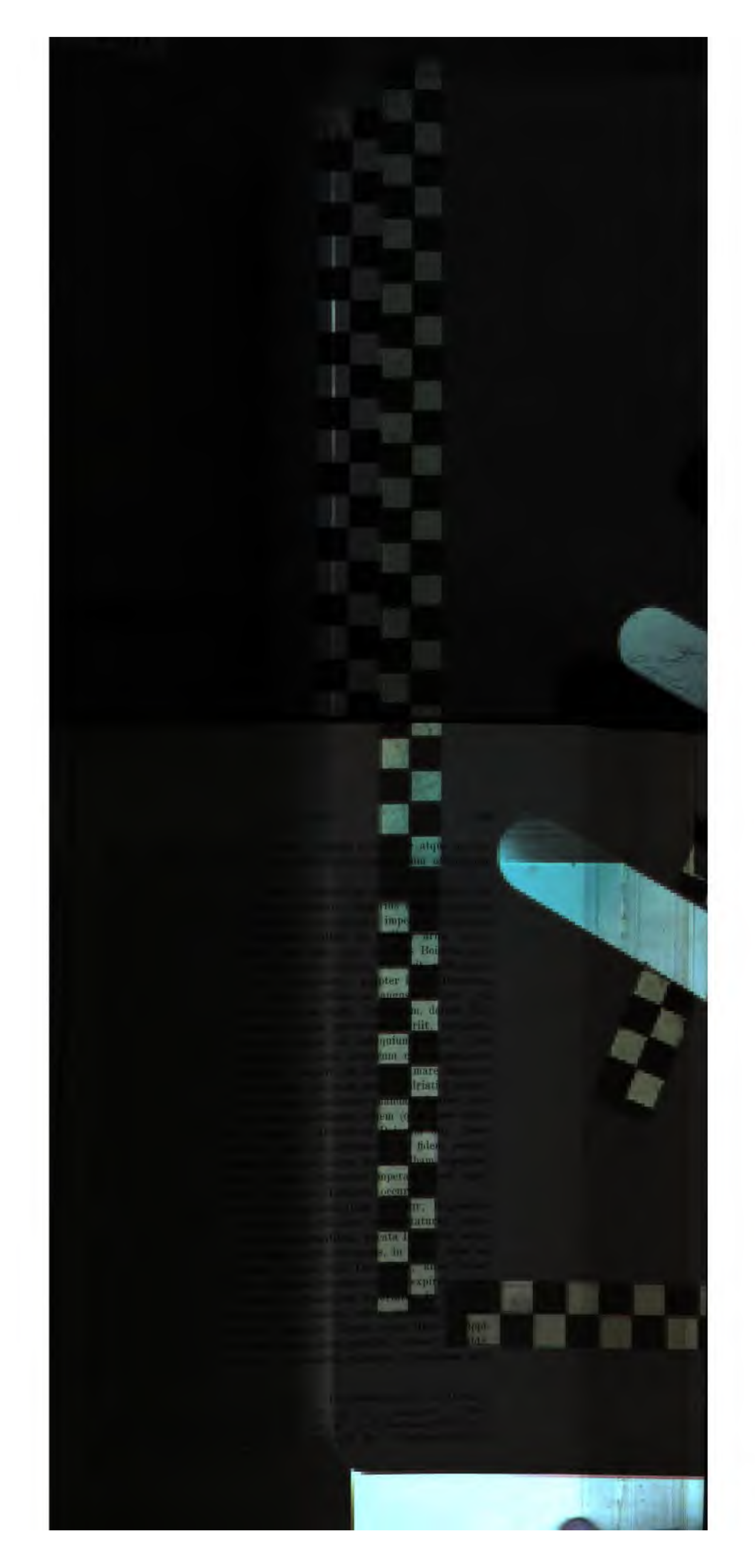
iussu Chunradi archimystae Boiorum templum consecrat; nam Honoricus episcopus Fruxinensis, vir admodum eruditus, rebus imperii studebat, Chunradus factionem pontificis maximi sectabatur. Vinariam itidem superioris Boiariae praefecturam Segibotho, Adolaeda coniuges cum liberis Segibothone atque Gariodruda Aurelianis sacris addicunt. 5

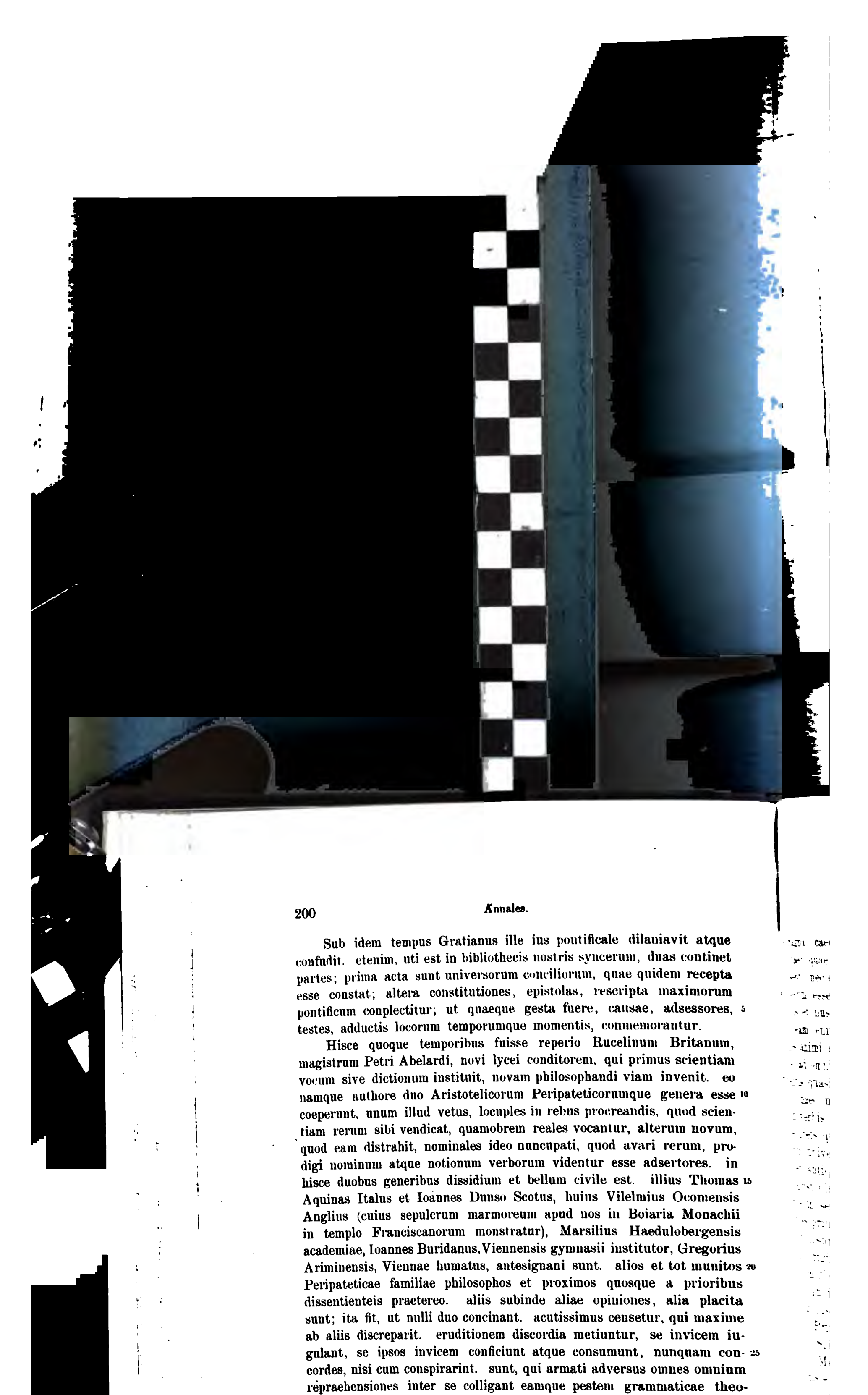
In Norico Chunradus Iuvavensis pontifex, ex Abusina patria mea oriundus, Chiminum templum olim a Thessalono secundo, regulo Boiorum, divo Benedicto conditum, ab Ugris ad egestatem redactum, mystis Augustinianis, itidem eiusdem ceremoniis iuxta eundem tractum proxime Richalios divi Zenonis aedem tradit. is quoque Iuvavenses sacer- 10 dotes, symmystas, ut cultum divi Aurelii Augustini reciperent, persuasit, a quo nostro aevo opera Matthaei Longi, eiusdem fani archiepiscopi et flaminis romani pontificis omnium clarissimi, soluti sunt.

Per idem tempus annum aerae nostrae 1135 ferventissimum fuisse, amnes siccatos esse, sylvas cum montibus arsisse, fomitem et quicquid 15 alendo igni aptum est, in terram ingestum, mox ignem concepisse, literis proditur. Reginoburgenses tum atque dux Honoricus Danubio pontem lapideum imposuere, qui urbem cum suburbano municipio tum demum condito, quam Hophen vocant, iungeret, inter mirabilia Germaniae opera numeratur. quippe strues saxorum triquetrae subinde 20 lapidibus ex fundamento cumulatae truncis arborum et stipitum compage veluti quodam nexu continentur, fronte recta fluctus excipiunt, amnem morantur, qui retentus acrius, quam si libero cursu mearet, illiditur. spumabundus perstrepitat, ingenti sonitu sermonem astantium obtundit. quindecim fornices ingentes saxo quadrato structae, viginti 25 pedum intervallo distantes, quae ex fundamento, ut dixi, lapidum cumulis coniecto surgunt utrimque atque concameratae sunt, opus sustinent, supra quas lapide quadrato solum stratum, saxorum moles, corvis

18 *Am Rande in A:* finitus 1146; Ratisbona (?) turris habet 91; ambitus c. (?) 200 passus — die gantz pruck 525 schritt; 64 (?) der fuess gegen dem Hoff nit wenig der anfang — passus pons longitudine 445 *(sic)* — 15 pegen, ainer 12 schrit gen (?) aim.

3 *Weihern; vgl. M. B. VII, 504* 7 *Herrenchiemsee; vgl. M. B. II, 279* 10 *St. Zeno bei Reichenhall; vgl. M. B. III, 527 flgd.* — persuasit *nach Vita Chunradi Salisb. oder Ann. Reichersperg., M. G. Scr. XVII, 453* 12 *Im Jahre 1514; vgl. v. Kleimayrn, Nachrichten v. Juvavia, S. 543, § 354, Anm. a* 14 — imposuere *wohl nach der gereimten Inschrift an der Säule auf der Regensburger Brücke; dieselbe ist gedruckt u. a. bei Graf v. Walderdorff, Regensburg in seiner Vergangenheit und Gegenwart³, S. 253. Für die einzelnen Erscheinungen der Dürre aber scheint A. noch eine andere Quelle gehabt zu haben. Die Beschreibung der Brücke theils nach Augenschein, theils wörtlich aus Curt. V, 1, 29—33 entlehnt* 19 *Stadtamhof.*

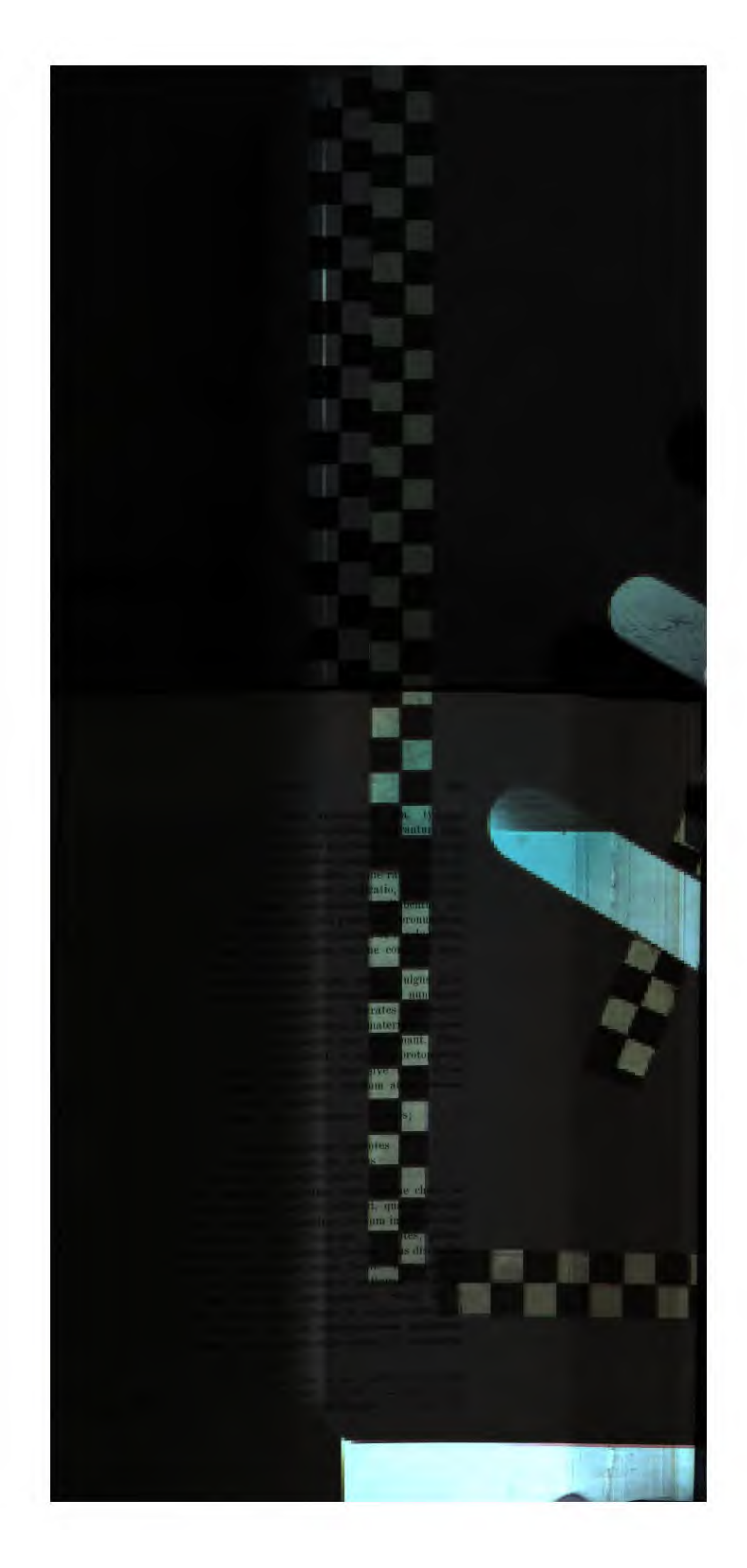

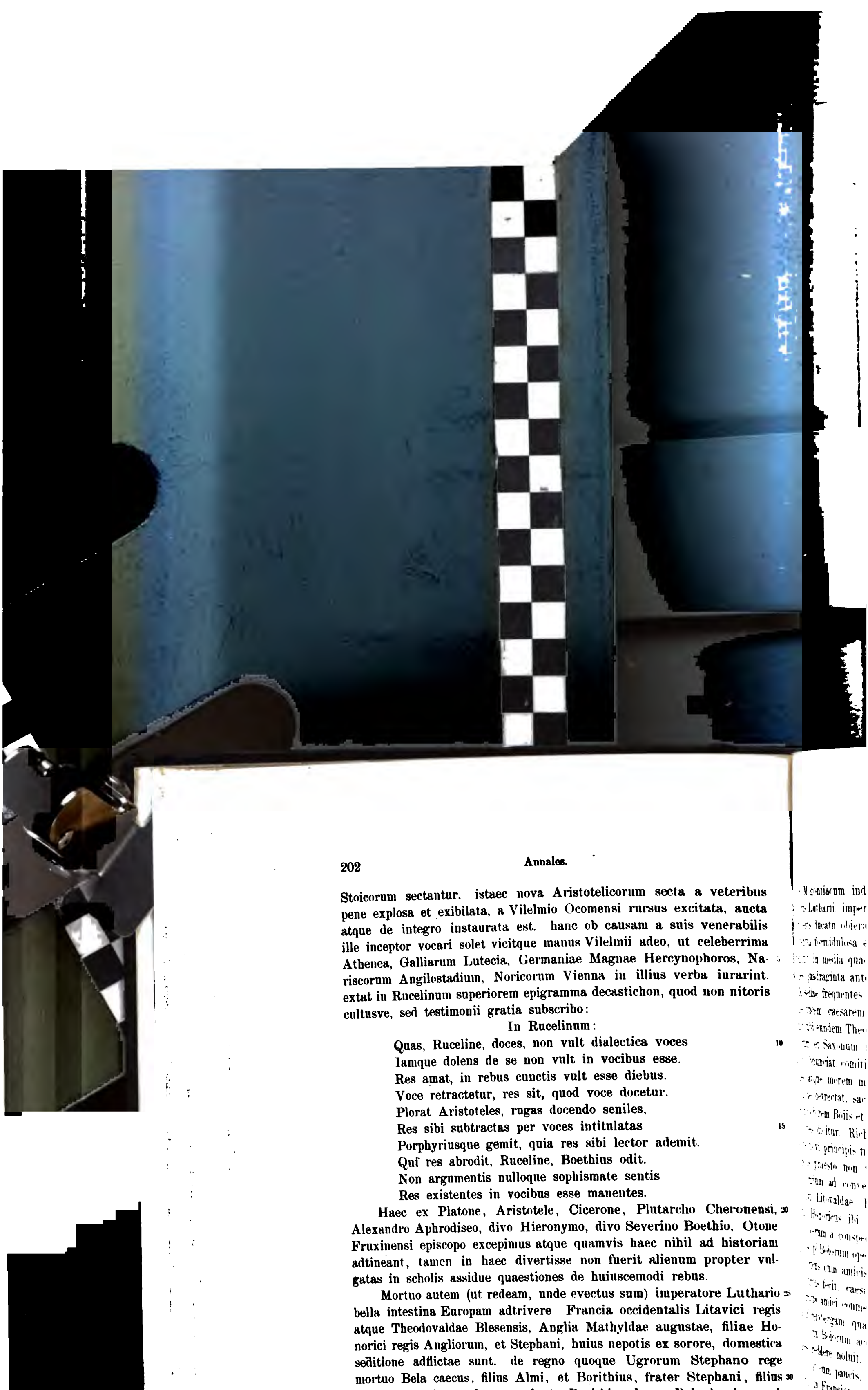
Sub idem tempus Gratianus ille ius pontificale dilaniavit atque confudit. etenim, uti est in bibliothecis nostris syncerum, duas continet partes; prima acta sunt universorum conciliorum, quae quidem recepta esse constat; altera constitutiones, epistolas, rescripta maximorum pontificum conplectitur; ut quaeque gesta fuere, causae, adsessores, 5 testes, adductis locorum temporumque momentis, conmemorantur.

Hisce quoque temporibus fuisse reperio Rucelinum Britanum, magistrum Petri Abelardi, novi lycei conditorem, qui primus scientiam vocum sive dictionum instituit, novam philosophandi viam invenit. eo namque authore duo Aristotelicorum Peripateticorumque genera esse 10 coeperunt, unum illud vetus, locuples in rebus procreandis, quod scientiam rerum sibi vendicat, quamobrem reales vocantur, alterum novum, quod eam distrahit, nominales ideo nuncupati, quod avari rerum, prodigi nominum atque notionum verborum videntur esse adsertores. in hisce duobus generibus dissidium et bellum civile est. illius Thomas 15 Aquinas Italus et Ioannes Dunso Scotus, huius Vilelmius Ocomensis Anglius (cuius sepulcrum marmoreum apud nos in Boiaria Monachii in templo Franciscanorum monstratur), Marsilius Haedulobergensis academiae, Ioannes Buridanus, Viennensis gymnasii institutor, Gregorius Ariminensis, Viennae humatus, antesignani sunt. alios et tot munitos 20 Peripateticae familiae philosophos et proximos quosque a prioribus dissentienteis praetereo. aliis subinde aliae opiniones, alia placita sunt; ita fit, ut nulli duo concinant. acutissimus censetur, qui maxime ab aliis discreparit. eruditionem discordia metiuntur, se invicem iugulant, se ipsos invicem conficiunt atque consumunt, nunquam con- 25 cordes, nisi cum conspirarint. sunt, qui armati adversus omnes omnium repraehensiones inter se colligant eamque pestem grammaticae theologiaeque invexere, nimirum scholasticae atque umbraticae. nihil potest sine suo interitu sibi esse contrarium. illa interiit, haec nunc in se victas convertit manus. singulae sectae iudicio multarum secta- 30 rum stulticiae convincuntur. veterani scientiam, utpote aemulam naturae, de rebus sive in rebus existere (nempe notatio naturae et sensus animadversio peperit artem) ea, quae confusa sunt notione, mente, cogitatione dumtaxat distinguuntur; diversa quoque esse contendunt, sicuti est numerus et res, quae numeratae sunt, magnitudo 35

27 conlegant *B*

1 — conmemorantur *vgl. Decretum Gratiani* 7 *Vgl. Otton. Fris. gesta Frid. I, 47, p. 376* 18 *Ueber Occams Grabstein in der alten, jetzt abgebrochenen Münchener Franziskanerkirche vgl. Riezler, Die literar. Widersacher der Päpste zur Zeit Ludwig des Baiern, S. 127* 33 *Cic. Or. 55, 183.*

Stoicorum sectantur. istaec nova Aristotelicorum secta a veteribus pene explosa et exibilata, a Vilelmio Ocomensi rursus excitata, aucta atque de integro instaurata est. hanc ob causam a suis venerabilis ille inceptor vocari solet vicitque manus Vilelmii adeo, ut celeberrima Athenea, Galliarum Lutecia, Germaniae Magnae Hercynophoros, Nariscorum Angilostadium, Noricorum Vienna in illius verba iurarint. extat in Rucelinum superiorem epigramma decastichon, quod non nitoris cultusve, sed testimonii gratia subscribo:

In Rucelinum:

Quas, Ruceline, doces, non vult dialectica voces
Iamque dolens de se non vult in vocibus esse.
Res amat, in rebus cunctis vult esse diebus.
Voce retractetur, res sit, quod voce docetur.
Plorat Aristoteles, rugas docendo seniles,
Res sibi subtractas per voces intitulatas
Porphyriusque gemit, quia res sibi lector ademit.
Qui res abrodit, Ruceline, Boethius odit.
Non argumentis nulloque sophismate sentis
Res existentes in vocibus esse manentes.

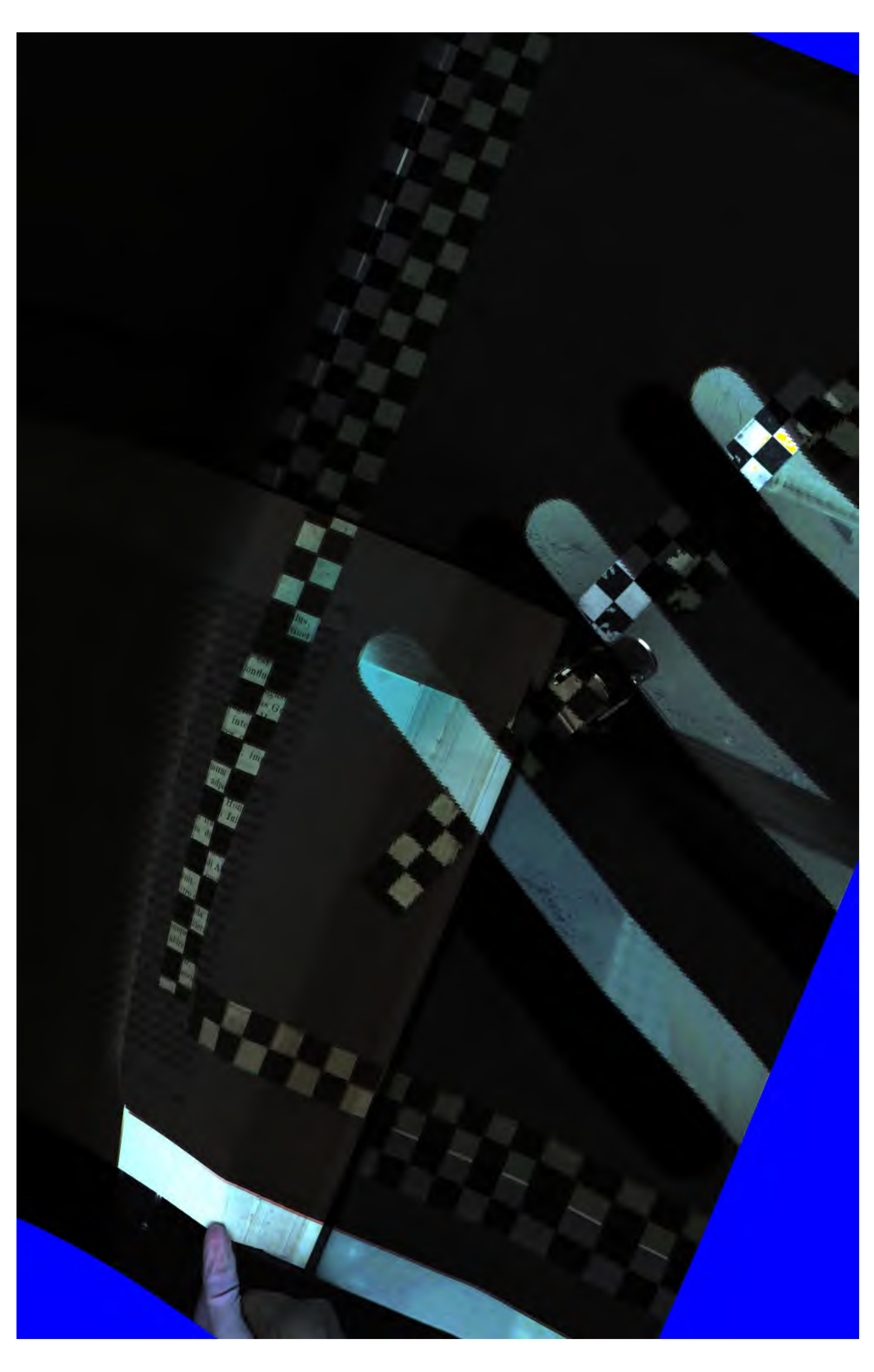
Haec ex Platone, Aristotele, Cicerone, Plutarcho Cheronensi, Alexandro Aphrodiseo, divo Hieronymo, divo Severino Boethio, Otone Fruxinensi episcopo excepimus atque quamvis haec nihil ad historiam adtineant, tamen in haec divertisse non fuerit alienum propter vulgatas in scholis assidue quaestiones de huiuscemodi rebus.

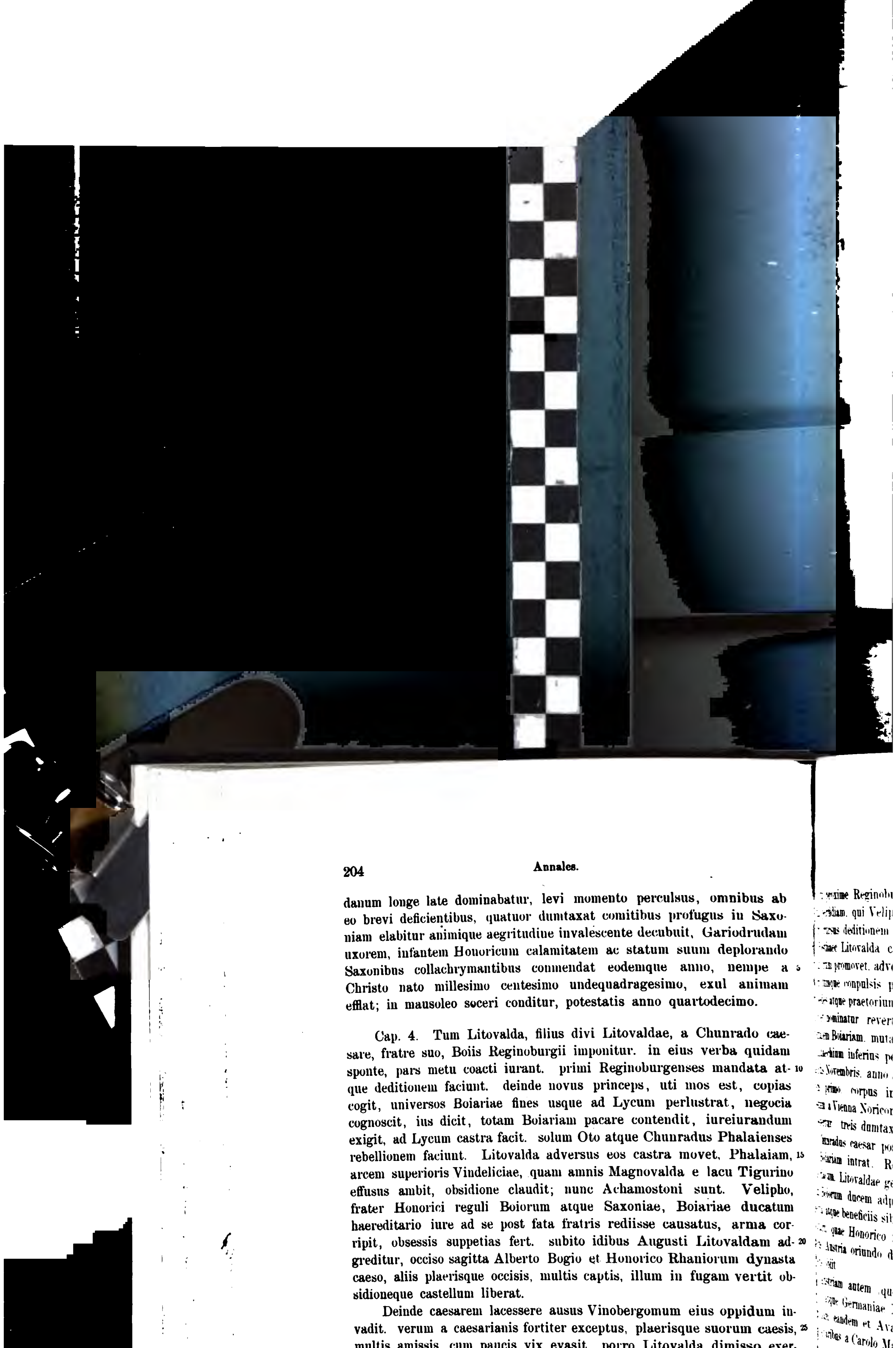
Mortuo autem (ut redeam, unde evectus sum) imperatore Luthario bella intestina Europam adtrivere Francia occidentalis Litavici regis atque Theodovaldae Blesensis, Anglia Mathyldae augustae, filiae Honorici regis Angliorum, et Stephani, huius nepotis ex sorore, domestica seditione adflictae sunt. de regno quoque Ugrorum Stephano rege mortuo Bela caecus, filius Almi, et Borithius, frater Stephani, filius Colomani regis, armis contendunt. Borithius ducem Boloniae in auxilium excivit. At Bela Alberto Austriaco, marito sororis suae, filio divi Litovaldae, ad se recepto obviam Borithio processit. is ubi ex sermonis sono Teutonas adversus se venisse accepit, cum duce Boloniae, amissis multis in fuga, terga vertit. Albertus paucis post diebus moritur.

Inter haec principes Germaniarum ad quinquagenales ferias comitia

25 avectus *A*

5 *Paris, Erfurt, Ingolstadt, Wien* 25 — vertit *vgl. Otton. Fris. chron. VII, c. 21* 37 — quartodecimo, *S. 204, 7, vgl. Otton. Fris. chron. VII, 22, 23, 25 und Hist. Welfor. c. 24, 25.*

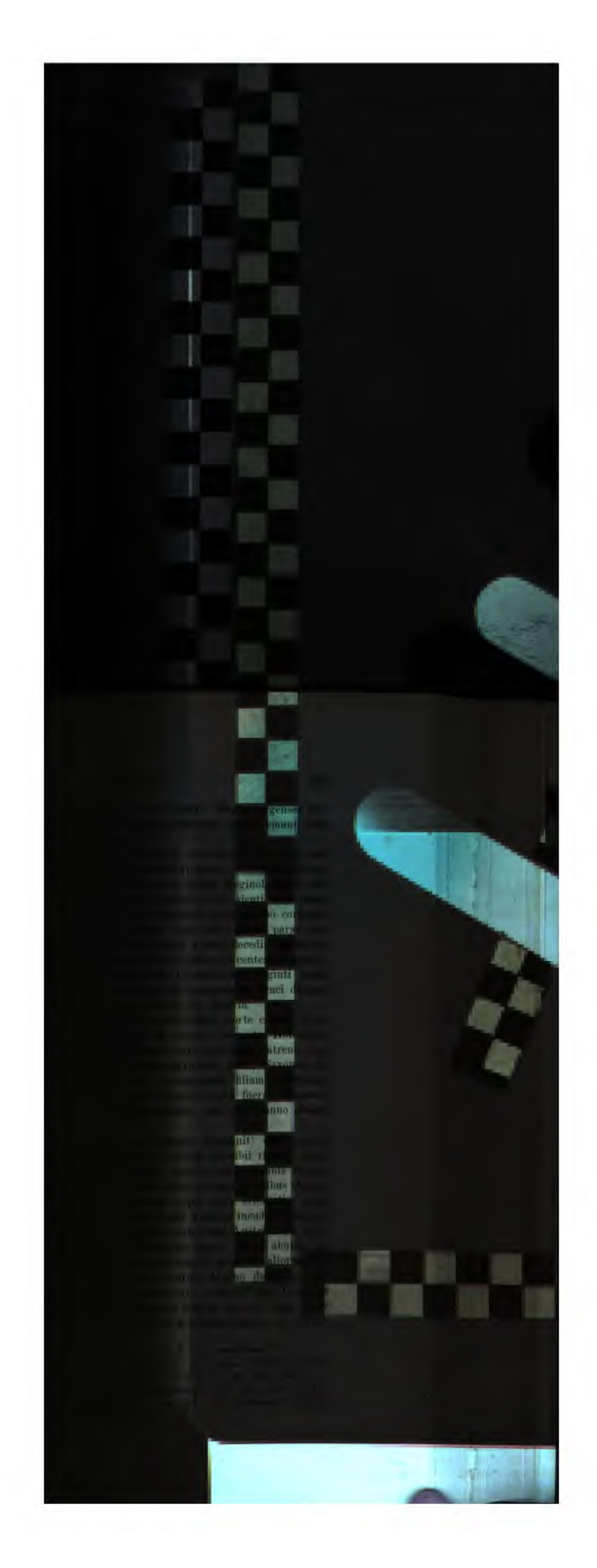
danum longe late dominabatur, levi momento perculsus, omnibus ab eo brevi deficientibus, quatuor dumtaxat comitibus profugus in Saxoniam elabitur animique aegritudine invalescente decubuit, Gariodrudam uxorem, infantem Honoricum calamitatem ac statum suum deplorando Saxonibus collachrymantibus commendat eodemque anno, nempe a Christo nato millesimo centesimo undequadragesimo, exul animam efflat; in mausoleo soceri conditur, potestatis anno quartodecimo.

Cap. 4. Tum Litovalda, filius divi Litovaldae, a Chunrado caesare, fratre suo, Boiis Reginoburgii imponitur. in eius verba quidam sponte, pars metu coacti iurant. primi Reginoburgenses mandata atque deditionem faciunt. deinde novus princeps, uti mos est, copias cogit, universos Boiariae fines usque ad Lycum perlustrat, negocia cognoscit, ius dicit, totam Boiariam pacare contendit, iureiurandum exigit, ad Lycum castra facit. solum Oto atque Chunradus Phalaienses rebellionem faciunt. Litovalda adversus eos castra movet, Phalaiam, arcem superioris Vindeliciae, quam amnis Magnovalda e lacu Tigurino effusus ambit, obsidione claudit; nunc Achamostoni sunt. Velipho, frater Honorici reguli Boiorum atque Saxoniae, Boiariae ducatum haereditario iure ad se post fata fratris rediisse causatus, arma corripit, obsessis suppetias fert. subito idibus Augusti Litovaldam adgreditur, occiso sagitta Alberto Bogio et Honorico Rhaniorum dynasta caeso, aliis plaerisque occisis, multis captis, illum in fugam vertit obsidioneque castellum liberat.

Deinde caesarem lacessere ausus Vinobergomum eius oppidum invadit. verum a caesarianis fortiter exceptus, plaerisque suorum caesis, multis amissis, cum paucis vix evasit. porro Litovalda dimisso exercitu Reginoburgium se confert dumque praetorio perfungitur officio, excitato tumultu, ob Otonis praefecti praetorio licentiam, a civibus alioqui Veliphonis rebus studentibus invaditur. irruente undique populo mox arma corripit, quasdam regiones urbis incendit; ita incolomis cum suis extra moenia, civibus tam armorum quam flammae terrore sine ordine errantibus, evadit. vastatis circa agris discedit conlectoque

3 egritudine *B* 17 Achaemostoni *B* 22 coeso *A u. B*

3 Gariodrudam *G. Fr. I, 18* 8 — transfertur *vgl. Otton. Fris. chron. VII, c. 25; Hist. Welfor. c. 25* 15 *Vallei an der Mangfall. 1424, Nov. 21. verboten die Münchener Herzoge den damaligen Lehensbesitzern, den Herren v. Aham, diese Burg Ahamstein zu nennen; Reg. Boic. XIII, 47. A's. Nachricht zeigt, dass diess Verbot nicht lange beobachtet wurde. Später aber hat sich der Name Ahamstein wieder verloren* 17 Velipho — causatus *Ott. VII, 26* 21 Alberto Bogio: *vgl. De advocatis Altahensib. M. G. Scr. XVII, 373; dagegen ist der Tod Heinrichs v. Roning vor Vallei sonst nicht bezeugt* 24 *Weinsberg.*

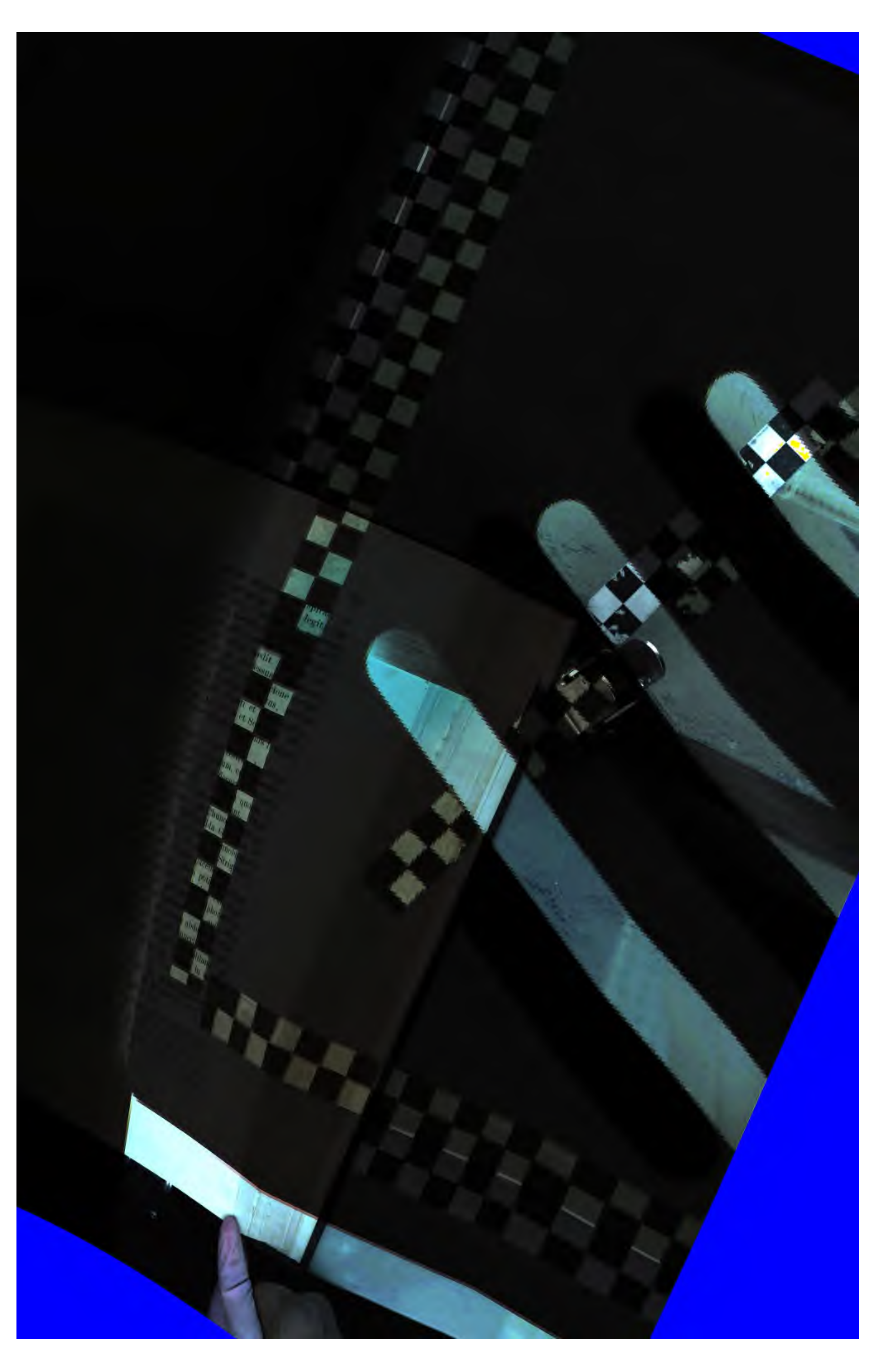
mano regibus Boiorum eandem portionem boiarici regni administrarunt. imperator Carolus tercius deinde Aribonem, imperator Arionulphus, filius eius Litavicus, Boiariae reges, Angilodiconem, qui filiam Arionulphi augusti rapuit, et Litovaldam, progenitorem principum nostrorum, eidem regioni praefecere. hic praelio Ungarico propter Pisonium occidit. post hos Regeriam atque Tetricum, quorum Metellus Tigurinus in lyricis meminit, Ugris oppositos reperio, cum summum principatum Boiorum obtinerent. Arionulphus et Bertholdus fratres, filii Litovaldae superioris. Honoricus primus regulus Boiorum, divo Ratboni Damasio, secundus Burgardo in tutelam Austriam commisit, sicut in imperatoris Otonis secundi diplomatibus legi. his succedit Litovalda secundus, filius Eburonardi, nepos Arionulphi reguli Boiorum, pronepos Litovaldae primi. huic filium Honoricum (sub quo divus Colomannus necatus est) et nepotem Albertum, pronepotes Litovaldam et Arionistum adsignant. ab hoc bello saxonico occiso sunt Litovalda quartus, avus, divus Litovalda quintus, parens Litovaldae atque Honorici, regulorum Boiariae universae, quos nunc narro.

Crebra portenta hac tempestate in coelo visa armorumque civilium strepitus intonuit. falsi prophetae facticiis miraculis populo imposuere, Iudaeos trucidare conati sunt. divus Veronardus eosdem servavit, ab ipsis manus abstinendum esse caelesti oraculo admonuit, ne scilicet deum mendacii arguamus, qui se reliquias eorum servaturum pollicetur. carnibus pluit; cometae et coelum arsit; lupus triginta homines devoravit. in Asia Graeci, Armenii, Turcae tumultuati sunt. Edessa, secundum Stephanum atque Ptolemeum primaria urbs Mesopotamiae citra Charras, romani exercitus Crassique caede nobilis atque Aboramo authore Hebraeorum insignes, nostris ablata est; christiani omnes cum episcopo contrucidati sunt. ibidem divum Thomam sepultum quidam tradunt, at Sophronius, divi Hieronymi discipulus, Calaminae, quae sit urbs Indiae, conditum refert.

In Gallia Theodovalda dynasta et Litavicus rex armis disceptant.

14 est *fehlt B* 25 Ptolemaeum *B* 26 Carras *B*

2 Aribonem *vgl. Bd. II, 621, 34* 3 Angilodiconem — rapuit *Ann. Fuld. zu 893, 895* 4 Litovaldam *Bd. II, 612, 15* 7 *Metellus Tig., Canisius, Lect. ant. 1601, I, app. p. 107; vgl. auch oben Bd. II, 664, 1* 10 *Rasso v. Dassau. Worauf gründet sich aber die Angabe A's von seiner Verwaltung der Ostmark?* 11 *Burkhard wird erwähnt in Urkunden Otto's II., Mon. Boic. XXVIII, a, 193 u. 195* 12 *Die Angaben über Liutpolds Abkunft sind irrig* 19 — polliceatur *vgl. Otton. Fris. Gesta Frid. I, c. 37—39, 41* 23 *Vgl. Annal. Reichersperg. zu 1145, M. G. Scr. XVII, 460?* 24 Edessa — tradunt *Otton. chron. VII, 30* 25 *Steph. Byz. p. 115 W. Ptol. p. 378* 26 — nobilis *Plin. n. h. V, 86 (Aladu* 28 *Hier. Catal. I, 120* 31 *vgl. Ott. VII, 21* — peroravit *vgl. Ott. Fris. chron. VII, 31; Gesta Frid. I, c. 27, 28; II, 20.*

dat Bertham, sororem Gariodrudae coniugis suae, filiam Gephardi Sulsopagi, Boiorum dynastae. Embricho Viridoburgensis episcopus sponsam auro onustam in Graeciam deduxit. nuptiis celebratis revertitur. illa a Graecis Irena, hoc est teutonice Friderunа dicta est, quod romane pacem valet. eandem post mortem mariti in Germaniam rediisse, in castello apud Nariscos sepultam esse, sunt, qui tradant. Borithius quoque Reginoburgii a Labessolao regulo Boiemorum, ad quem confugerat, ad caesarem deducitur, cuius opem implorat adversus Daciae Pannoniaeque regem.

Rogerius Siculus, cui formidulosa erat potentia Chunradi (metuebat, ne itidem ab illo ut a Luthario acciperetur) suspectum habebat foedus, quod princeps romanus cum orientis rectore inierat. ut autem ille in Germania armis detineretur, Veliphonem pondo auri quingentis sibi conciliat, quotannis tantundem pollicetur, si avitum paternumque Boiariae ducatum a Chunrado armis repetat. Goizo quoque rex Ugrorum accitum in Ungariam Veliphonem auro explet, stipendia annua, copias, arma ultro promittit speique plenum in Boiariam redire, ut Chunradum bello lacesseret, ad sua tutanda domi retineret, ab alienis impetendis abstinere cogeret, mandat. mandata guaviter Velipho exequi pergit (nam sacerdotes, episcopi eius rebus studebant); contractis copiis Boiariam ingreditur. sub conspectu caesaris atque Honorici decimi reguli Boiorum, qui dimisso exercitu Reginoburgii civilibus rebus vacabant, caede, incendiis cuncta complet incolumisque domum repetit. Decimus copias cogit, fautores Veliphonis adterit, praedia sacerdotum, opes diripit, castella, vicos, agros vastat. Fruxinensis urbis muros munimentaque destruit, quippe cives ac mystae, uti rumor erat, Veliphoniani erant. deinde episcopum Reginoburgensem itidem multat, Odagrium Stirium, amitinum Veliphonis, perdomitat.

Velipho conlecto exercitu cum Honorico confligere statuit. verum ubi Chunradum caesarem cum auxiliaria manu Honorico suppetias laturum adventare per exploratores cognovit, ratus potestatem maiorem temere lacessendam non esse, fortunae cedit. caesar et Boiorum procurator coniunctis viribus Dachunum, superioris Boiariae arcem vicumque, obsidione cingunt; Chunradum ducem Dalmatiae atque Meraniae, qui solus partium Veliphonis adhuc erat, vastatis circumcirca omnibus ad deditionem cogunt, arcem exurunt. Velipho impar

1 Gephardi *in A neben durchstrichenem* Berimgerionis 7 Borithius *B*
7 — regem *vgl. Ott. Fris. chron. VII, 34* 16 — pergit *vgl. Hist. Welfor. Weingart. c. 26* 21 — detinet *vgl. Ott. Fris. chron. VII, 26; Hist. Welfor. Weingart. c. 25, 26.*

viribus in tutis delitescit locis, modo in Boiaria, modo Suevia; nunc ad Rhenum, nunc Danubium eruptione facta caesarem lacessit in Germaniaque ad sua tutanda detinet.

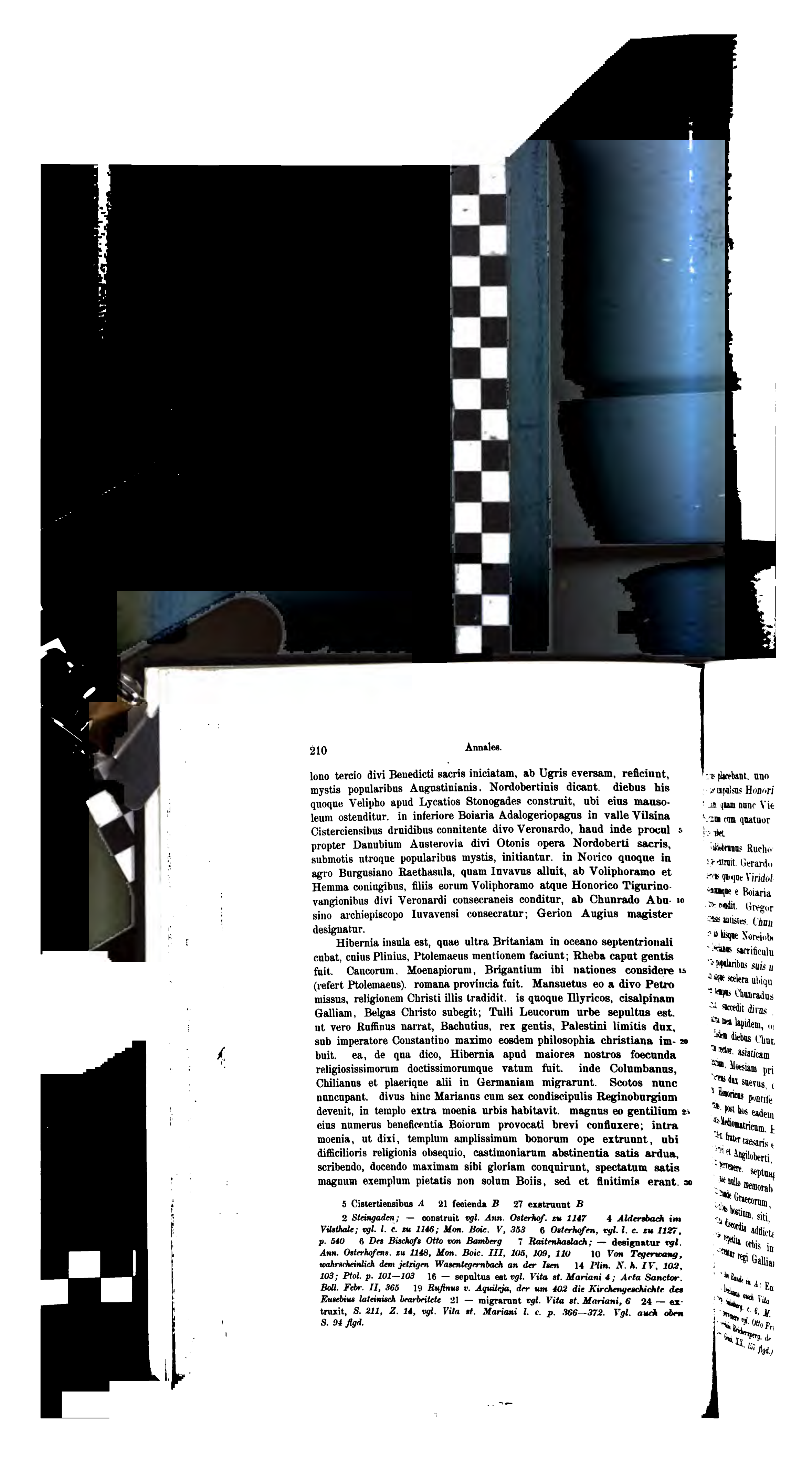
At Honoricus Boiorum regulus Ungariae fines intrat, depopulatur, 5 bis propter Litham flumen cum Goizone rege conseruit certamen. Ratovalda dux copiarum eius Pisonium de improviso adgressus, quibusdam Ugrorum captis, nonnullis occisis, aliis fuga elapsis, capit. Goizo Pisonium obsidet cum Ugris; cuius iussu id teneant, Boios rogat, an caesaris, an Honorici Boiorum reguli, sciscitatur. illi neutri, sed 10 Borithio se militare aiunt. pacti ergo deinceps tria millia librarum, oppidum reddunt. Goizo ratus id factum dolo ducis Boiorum, coacta maiori manu, auxiliariis quoque copiis contractis, Litham transsit, orientalis Boiariae fines invadit, propter Litham castra facit. Honoricus Boius rector, qui ad Phischam amnem consederat, obviam Ugris 15 terram vastantibus procedit, hostibus irruentibus fortiter resistit, auxilia primum, deinde Ugrorum principia perrumpit in fugamque vertit. iam res ad triarios redierat. rex Ugrus, Bela avunculus eius, ex subsidiis prodeunt, integri fessos adoriuntur, victoribus triumphum excutiunt, Boios magna clade adficiunt; septem millia occisa referuntur. 20 Ratovalda et Oto proceres capti sunt, reliqui cum duce terga vertunt Faviumque semidirutum tum oppidum, quam nunc Viennam vocamus, fugam intendunt.

Hisce diebus crebris legationibus Graeci, Syri caesaris orientalium occidentaliumque Francorum opem implorant, statum reipublicae asia- 25 ticae deplorant, perituram ibidem esse religionem, nisi mature suppetiae ferantur, denunciant. divus Veronardus cum mandatis Eugenii pontificis maximi in Germaniam proficiscitur, calendis Februarii Francophori res germanicas pacat, Veliphonem caesari reconciliat. inde expeditio asiatica una omnium principum sententia ad futuram aestatem 30 decernitur.

In Boiaria tum hae aedes sacrae dedicantur. Honoricus dux boius, Oto frater eius, episcopus Fruxinensis, in superiore Boiaria quatuor templa sacrarunt: de integro aedificant extra moenia Fruxinensis oppidi Praemonstratis Neostiphotam, Silurnum, Silechodoryphos; 35 Scaphulariam olim ante annos amplius trecentos conditam, sub Thessa-

14 Phischum *B*

4 — contractis *vgl. Ott. Fris. Gesta Frid. I, c. 30* 6 *Dieser Name nicht bei Otto von Freising* 6 Bosan, quod et Bresburc *Otto Fris.* 12 — intendunt *vgl. Otto Fris. l. c. I, 32* 19 septem — capti sunt *Quelle?* 23 — decernitur *vgl. l. c. c. 34—43* 35 *Neustift oder Neuzell bei Freising, Schliersee, Schlehdorf, Schäftlarn;* — dicant *vgl. Mon. Boic. IX, 563; Meichelbeck, Hist. Fris. I, a, 320, 323; Annal. Osterhofens. zu 1142, 1143; M. G. Scr. XVII, 541.*

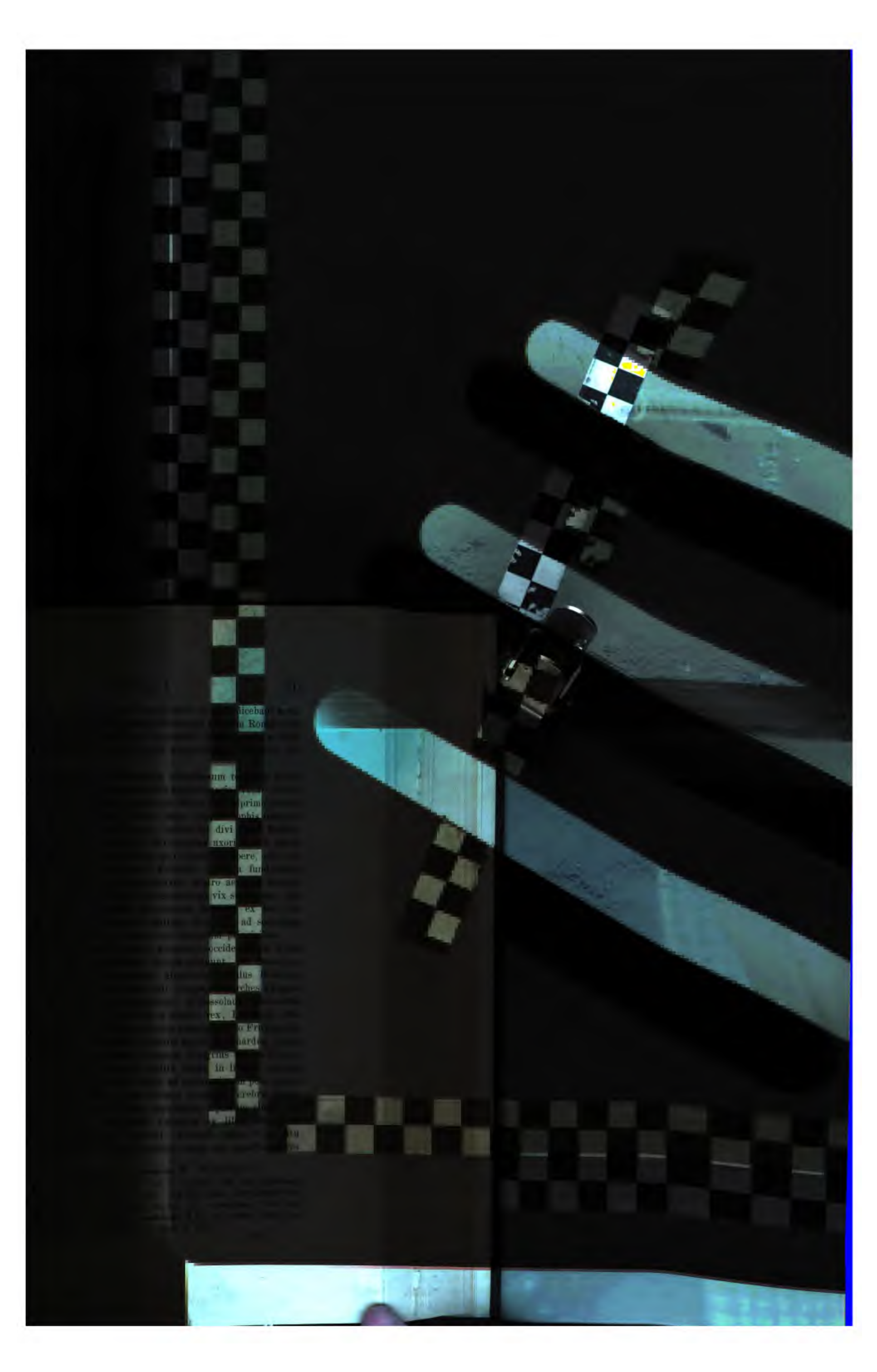

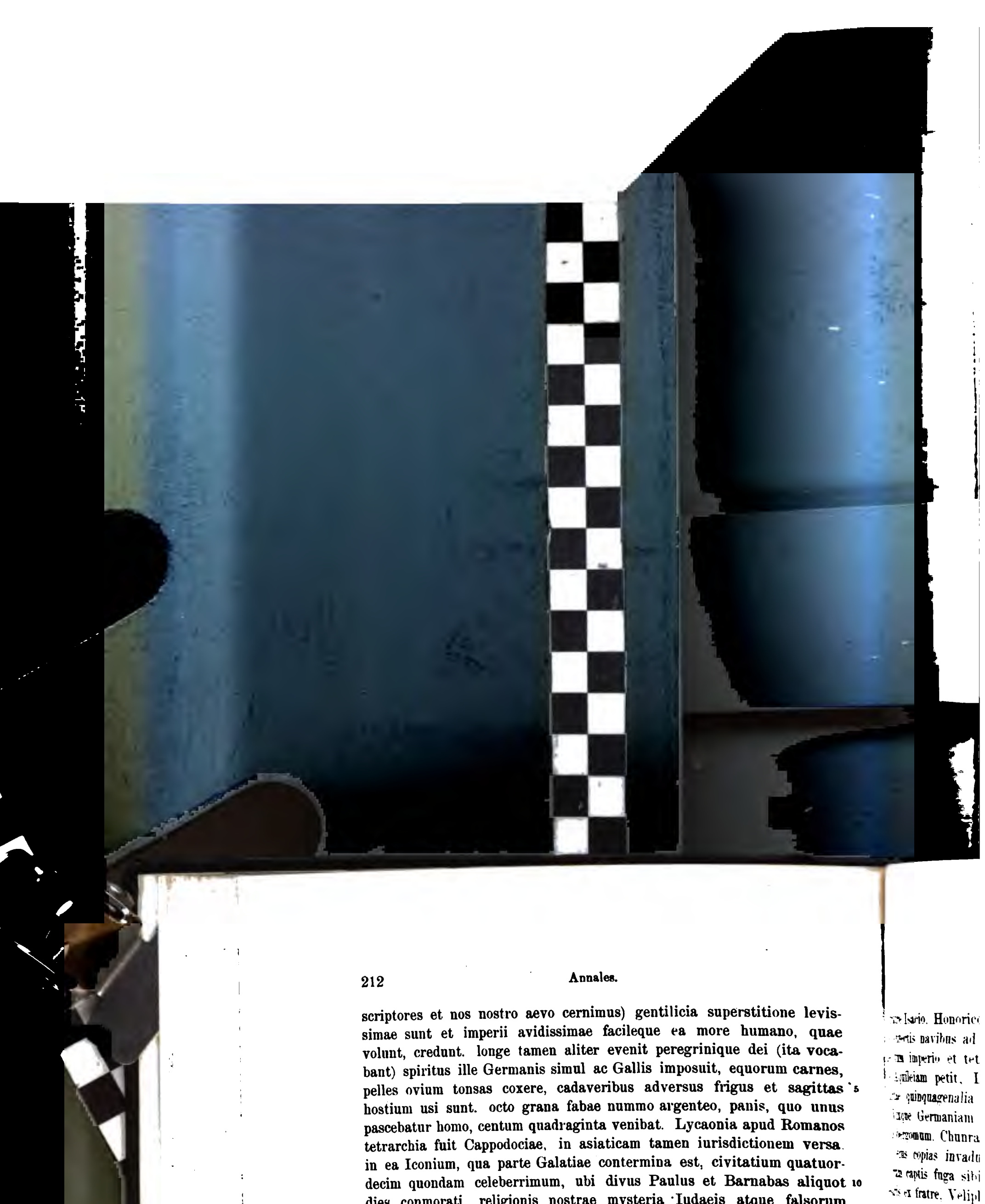
lono tercio divi Benedicti sacris iniciatam, ab Ugris eversam, reficiunt, mystis popularibus Augustinianis. Nordobertinis dicant. diebus his quoque Velipho apud Lycatios Stonogades construit, ubi eius mausoleum ostenditur. in inferiore Boiaria Adalogeriopagus in valle Vilsina Cisterciensibus druidibus connitente divo Verouardo, haud inde procul propter Danubium Austerovia divi Otonis opera Nordoberti sacris, submotis utroque popularibus mystis, initiantur. in Norico quoque in agro Burgusiano Raethasula, quam Iuvavus alluit, ab Voliphoramo et Hemma coniugibus, filiis eorum Voliphoramo atque Honorico Tigurinovangionibus divi Veronardi consecraneis conditur, ab Chunrado Abusino archiepiscopo Iuvavensi consecratur; Gerion Augius magister designatur.

Hibernia insula est, quae ultra Britaniam in oceano septentrionali cubat, cuius Plinius, Ptolemaeus mentionem faciunt; Rheba caput gentis fuit. Caucorum, Moenapiorum, Brigantium ibi nationes considere (refert Ptolemaeus). romana provincia fuit. Mansuetus eo a divo Petro missus, religionem Christi illis tradidit. is quoque Illyricos, cisalpinam Galliam, Belgas Christo subegit; Tulli Leucorum urbe sepultus est. ut vero Ruffinus narrat, Bachutius, rex gentis, Palestini limitis dux, sub imperatore Constantino maximo eosdem philosophia christiana imbuit. ea, de qua dico, Hibernia apud maiores nostros foecunda religiosissimorum doctissimorumque vatum fuit. inde Columbanus, Chilianus et plaerique alii in Germaniam migrarunt. Scotos nunc nuncupant. divus hinc Marianus cum sex condiscipulis Reginoburgium devenit, in templo extra moenia urbis habitavit. magnus eo gentilium eius numerus beneficentia Boiorum provocati brevi confluxere; intra moenia, ut dixi, templum amplissimum bonorum ope extruunt, ubi difficilioris religionis obsequio, castimoniarum abstinentia satis ardua, scribendo, docendo maximam sibi gloriam conquirunt, spectatum satis magnum exemplum pietatis non solum Boiis, sed et finitimis erant.

5 Cistertiensibus *A* 21 fecienda *B* 27 exstruunt *B*

2 *Steingaden;* — construit *vgl. Ann. Osterhof. zu 1147* 4 *Aldersbach im Vilsthale; vgl. l. c. zu 1146; Mon. Boic. V, 353* 6 *Osterhofen, vgl. l. c. zu 1127, p. 540* 6 *Des Bischofs Otto von Bamberg* 7 *Raitenhaslach;* — designatur *vgl. Ann. Osterhofens. zu 1148, Mon. Boic. III, 105, 109, 110* 10 *Von Tegerwang, wahrscheinlich dem jetzigen Wasentegernbach an der Isen* 14 *Plin. N. h. IV, 102, 103; Ptol. p. 101—103* 16 — sepultus est *vgl. Vita st. Mariani 4; Acta Sanctor. Boll. Febr. II, 365* 19 *Rufinus v. Aquileja, der um 402 die Kirchengeschichte des Eusebius lateinisch bearbeitete* 21 — migrarunt *vgl. Vita st. Mariani, 6* 24 — extruxit, *S. 211, Z. 14, vgl. Vita st. Mariani l. c. p. 366—372. Vgl. auch oben S. 94 flgd.*

scriptores et nos nostro aevo cernimus) gentilicia superstitione levissimae sunt et imperii avidissimae facileque ea more humano, quae volunt, credunt. longe tamen aliter evenit peregrinique dei (ita vocabant) spiritus ille Germanis simul ac Gallis imposuit, equorum carnes, pelles ovium tonsas coxere, cadaveribus adversus frigus et sagittas 5 hostium usi sunt. octo grana fabae nummo argenteo, panis, quo unus pascebatur homo, centum quadraginta venibat. Lycaonia apud Romanos tetrarchia fuit Cappodociae, in asiaticam tamen iurisdictionem versa. in ea Iconium, qua parte Galatiae contermina est, civitatium quatuordecim quondam celeberrimum, ubi divus Paulus et Barnabas aliquot 10 dies conmorati, religionis nostrae mysteria Iudaeis atque falsorum deorum cultoribus interpraetati sunt, tandem discessere, cum hostes religionis concitato tumultu eos lapidibus obruere conarentur. est et Ciliciae Iconium; illud praetorium Turcarum rectoris tum fuit. quod Chunradus per Asiam minorem ducentibus Graecis frustra petit; hostes 15 facultatem pugnandi non dabant, a fronte, a tergo, dextra levaque diu, noctu nostros incursationibus fatigabant.

Chunradus alioqui tot malis, quae conmemoravimus, oppressus, omnibus fere amissis, ingens spacium, scilicet totam Asiam minorem remensus, cum paucis Byzantium, qua venerat, rediit ibique hiemat. 20 Fridericus Reginoburgensium mystarum curator obiit, Hierosolymis sepelitur. Velipho morbo correptus, desperata salute domum redit, navibus mari ad occidentem vehitur, in Silicia appulit, a Rogerio honorifice excipitur; donatus amplissimis muneribus et, ut Chunrado bellum indicat, coemptus, in Boiariam revertit. Litavico regi franco 25 dolo atque vi uxor ablata est. Veronardus Charionum dynasta occubuit. Oto Fruxinensis episcopus nudis pedibus, scissis tunicis, omnibus rebus amissis vix evasit. caesar primo vere in Palestinam, quo et Litavicus venerat, navigat, eam omnino vacuam bello reperit. ne tanta conata frustra forent, Damascum, caput Syriae, placuit obsidere. caesar po- 30 merium civitatis irrumpit, proxime moenia castra facit. Hierosolymitani accepto ingenti auri pondere cum obsessis pacem ineunt, in sententiam suam clamculum franco rege tracto, obsidionem insalutato caesare solvunt, eundem solum in castris relinquunt. qui ubi secum dolis actum videt, Constantinopolim redit, Theodoram, neptem Manuelis imperatoris 35

6 qua *A u. B* 17 die *B* 33 suam *fehlt B*

1 *Caes. b. g. III, 18; b. c. II, 27. Hist. Aug. Heliog. 3* 7 — celeberrimum *Plin. n. h. V, 95* 10 — conarentur *Act. 14* 22 — revertit *vgl. Hist. Welf. c. 27* 25 — evasit *vgl. Gerhoh l. c. § 64, p. 160* 28 — agit *vgl. Gerhoh l. c. § 65, p. 161; Ott. Fris. l. c. I, 59.*

expeditionem meditanti officeret. Reginoburgium igitur petit. Ugrorum regi bellum indicit. verum principibus imperii muneribus a Goizone corruptis et promissis inescatis, hoc bellum abrogantibus legatos Appuliae, opem adversus Rogerium petenteis audit atque absolvit. Honoricis utrisque Viridoburgum diem dicit, alteri Boiariam reddendam, alteri nomen tamen ducis retinendum censet; interim inducias inter eos, dum Roma redeat, facit.

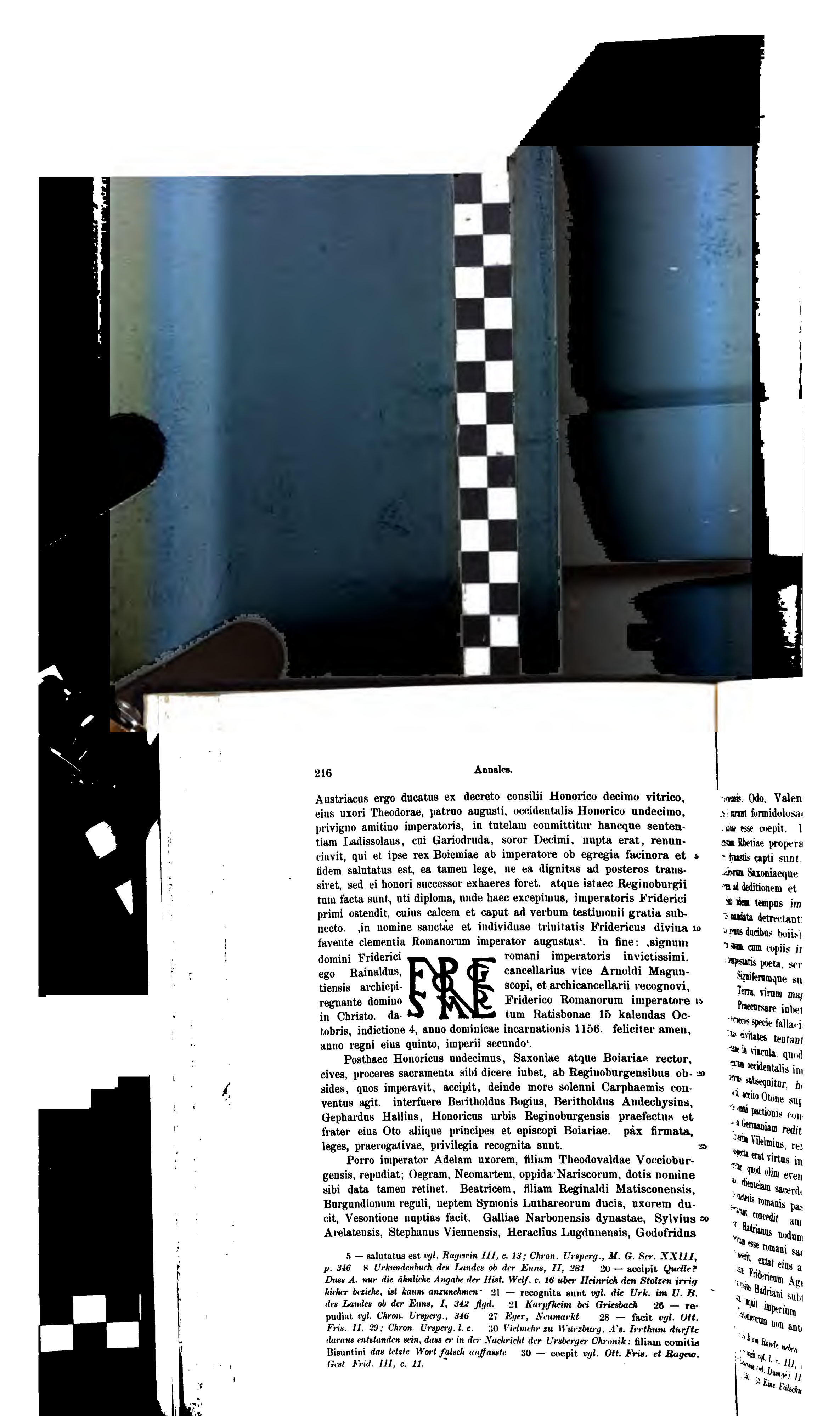
Posthaec Romam transsitum facit, ab Hadriano quarto pontifice in templo divi Petri invitis Romanis inauguratur iussuque dei regnare declaratur. Veliphoni avunculo suo Spoletum, Ethruriam atque Sardiniam, quicquid Mathylda, uxor patrui eius, possedit, quod nunc patrimonium divi Petri vocitant, in fidem atque tutelam committit. isque civitates, vicos, oppida adit, proceres obsides dare, sacramenta sibi dicere iubet. universi mandata oboedienter faciunt, honorariis principem suum excipiunt. caeterum Fridericus imperator atque caesar adpellatus, in Appuliam adversus Rogerium Siculum arma movere adpetebat. sed principibus hancce militiam detrectantibus, ex Italia in Germaniam atque Boiariam ad conponendam de eo ducatu controversiam proficiscitur. ubi ad Athesim claustraque, ut adpellant, Veronensia pervenit, Veronae quidam cives fauces armati insederant, firmo praesidio tenebant, transsitum augusto intercludebant. eius iussu Oto Vitellipago in Boiaria ortus (unde paternam originem reguli nostri trahunt) signifer cum ducentis militibus atque aquila non sine magna difficultate adversa parte rupem conscendit, ad claustra pervenit, his potitur, quingentos, qui intus erant, capit in crucemque agit.

Caesar deinde per Tridentinos fines, Pisonium (quae urbs est, ut ait Oto noster, in confinio Italiae atque Boiariae) petit, postea ulteriora Boiariae Vindeliciamque percurrit. Chelami propter Danubium atque Alemanum amnes in arce Otonis signiferi sui quinquagenalia perpetrat. Reginoburgii in conventu celebri Honoricos de ducatu Boiorum disceptantes audit causamque diligenter cognoscit. interfuere cum aliis conpluribus proceres, dynastae, tetrarchae, episcopi Boiorum, Nariscorum, Vindelicorum, Noricorum, quos nominatim ex diplomate imperatoris

2 Geizone *B*   19 appellant *B*

8 — declaratur *vgl. l. c. II, 22*   16 — excipiunt *vgl. Hist. Welf. c. 28, 29*   15 — proficiscitur *vgl. Ott. Fris. l. c. II, 24*   19 — agit *vgl. l. c. c. 25*   26 — percurrit *vgl. l. c. c. 26*   28 *Otto Fris. II, 29 sagt nur:* in quodam castro Ottonis comitis palatini. *Den Namen Kelheim hat A. wohl aus G. Fr. I, 63 gefolgert*   30 — secundo, *S. 216, 18, vgl. Ott. Fris. II, 32 u. den Lehensbrief v. 17. Sept. 1156, U. B. des Landes ob der Enns II, 281.*

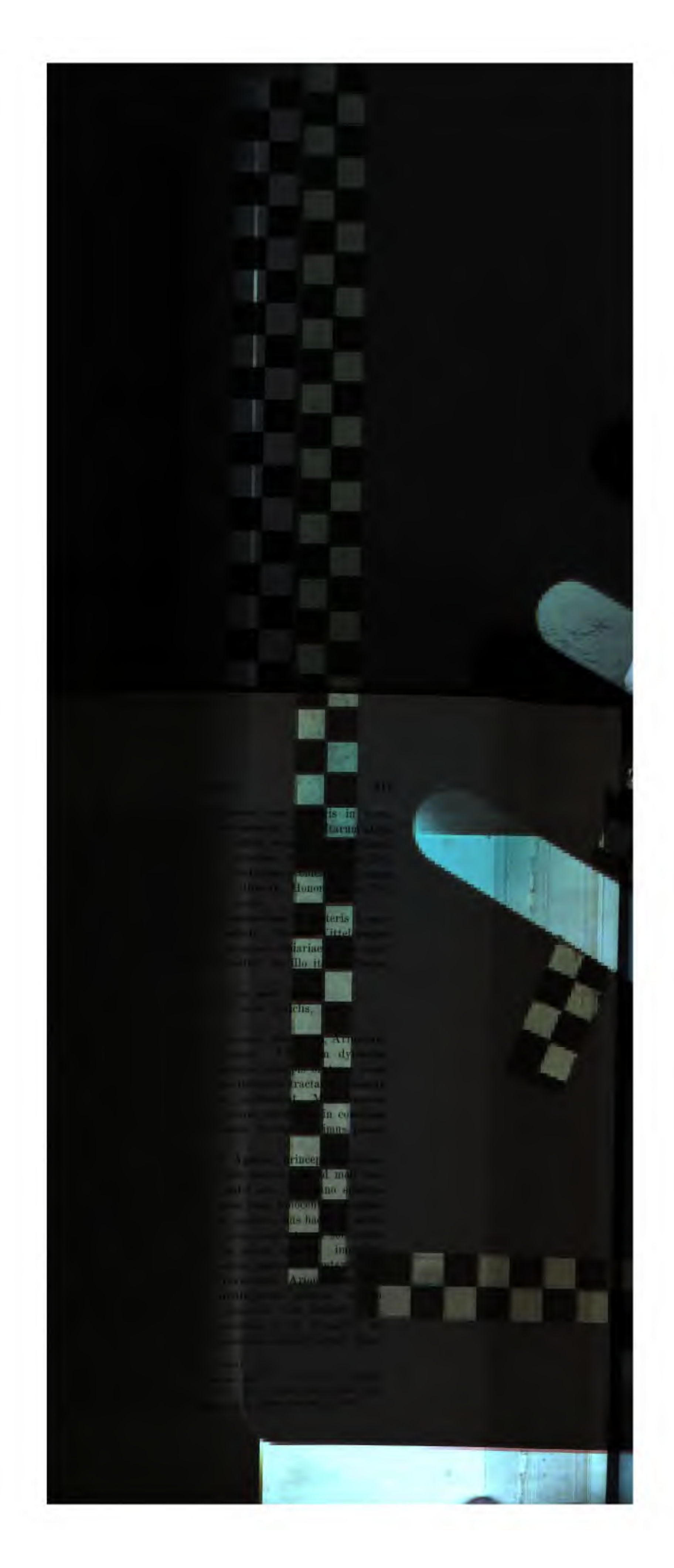

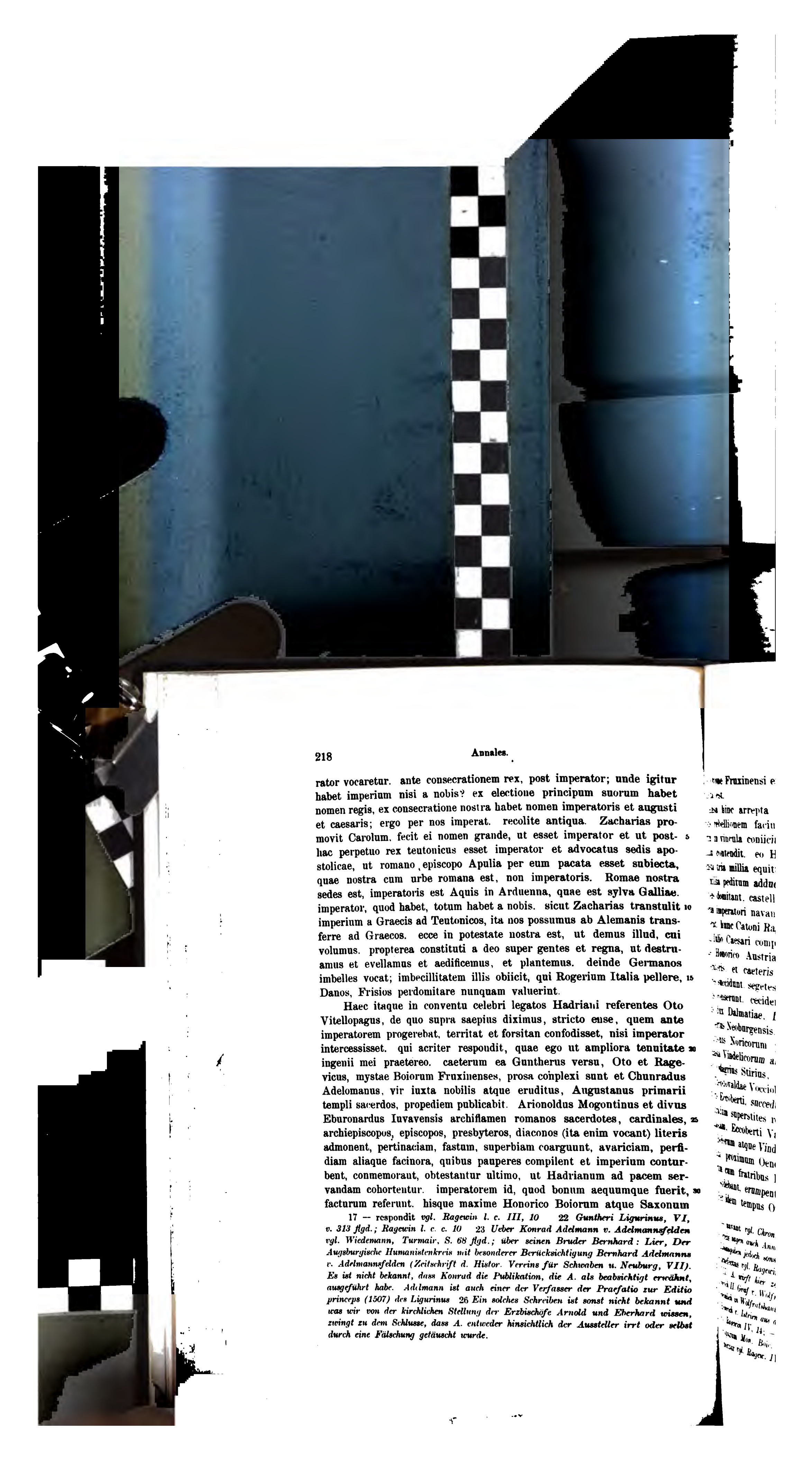
Austriacus ergo ducatus ex decreto consilii Honorico decimo vitrico, eius uxori Theodorae, patruo augusti, occidentalis Honorico undecimo, privigno amitino imperatoris, in tutelam committitur hancque sententiam Ladissolaus, cui Gariodruda, soror Decimi, nupta erat, renunciavit, qui et ipse rex Boiemiae ab imperatore ob egregia facinora et fidem salutatus est, ea tamen lege, ne ea dignitas ad posteros transsiret, sed ei honori successor exhaeres foret. atque istaec Reginoburgii tum facta sunt, uti diploma, unde haec excepimus, imperatoris Friderici primi ostendit, cuius calcem et caput ad verbum testimonii gratia subnecto. ,in nomine sanctae et individuae trinitatis Fridericus divina favente clementia Romanorum imperator augustus'. in fine: ,signum domini Friderici romani imperatoris invictissimi. ego Rainaldus, cancellarius vice Arnoldi Maguntiensis archiepiscopi, et archicancellarii recognovi, regnante domino Friderico Romanorum imperatore in Christo. datum Ratisbonae 15 kalendas Octobris, indictione 4, anno dominicae incarnationis 1156. feliciter amen, anno regni eius quinto, imperii secundo'.

Posthaec Honoricus undecimus, Saxoniae atque Boiariae rector, cives, proceres sacramenta sibi dicere iubet, ab Reginoburgensibus obsides, quos imperavit, accipit, deinde more solenni Carphaemis conventus agit. interfuere Beritholdus Bogius, Beritholdus Andechysius, Gephardus Hallius, Honoricus urbis Reginoburgensis praefectus et frater eius Oto aliique principes et episcopi Boiariae. pax firmata, leges, praerogativae, privilegia recognita sunt.

Porro imperator Adelam uxorem, filiam Theodovaldae Voccioburgensis, repudiat; Oegram, Neomartem, oppida Nariscorum, dotis nomine sibi data tamen retinet. Beatricem, filiam Reginaldi Matisconensis, Burgundionum reguli, neptem Symonis Luthareorum ducis, uxorem ducit, Vesontione nuptias facit. Galliae Narbonensis dynastae, Sylvius Arelatensis, Stephanus Viennensis, Heraclius Lugdunensis, Godofridus

5 — salutatus est *vgl. Ragewin III, c. 13; Chron. Ursperg., M. G. Scr. XXIII, p. 346* 8 *Urkundenbuch des Landes ob der Enns, II, 281* 20 — accipit *Quelle? Dass A. nur die ähnliche Angabe der Hist. Welf. c. 16 über Heinrich den Stolzen irrig hieher beziehe, ist kaum anzunehmen* 21 — recognita sunt *vgl. die Urk. im U. B. des Landes ob der Enns, I, 342 flgd.* 21 *Karpfheim bei Griesbach* 26 — repudiat *vgl. Chron. Ursperg., 346* 27 *Eger, Neumarkt* 28 — facit *vgl. Ott. Fris. II, 29; Chron. Ursperg. l. c.* 30 *Vielmehr zu Würzburg. A's. Irrthum dürfte daraus entstanden sein, dass er in der Nachricht der Ursberger Chronik:* filiam comitis Bisuntini *das letzte Wort falsch auffasste* 30 — coepit *vgl. Ott. Fris. et Ragew. Gest Frid. III, c. 11.*

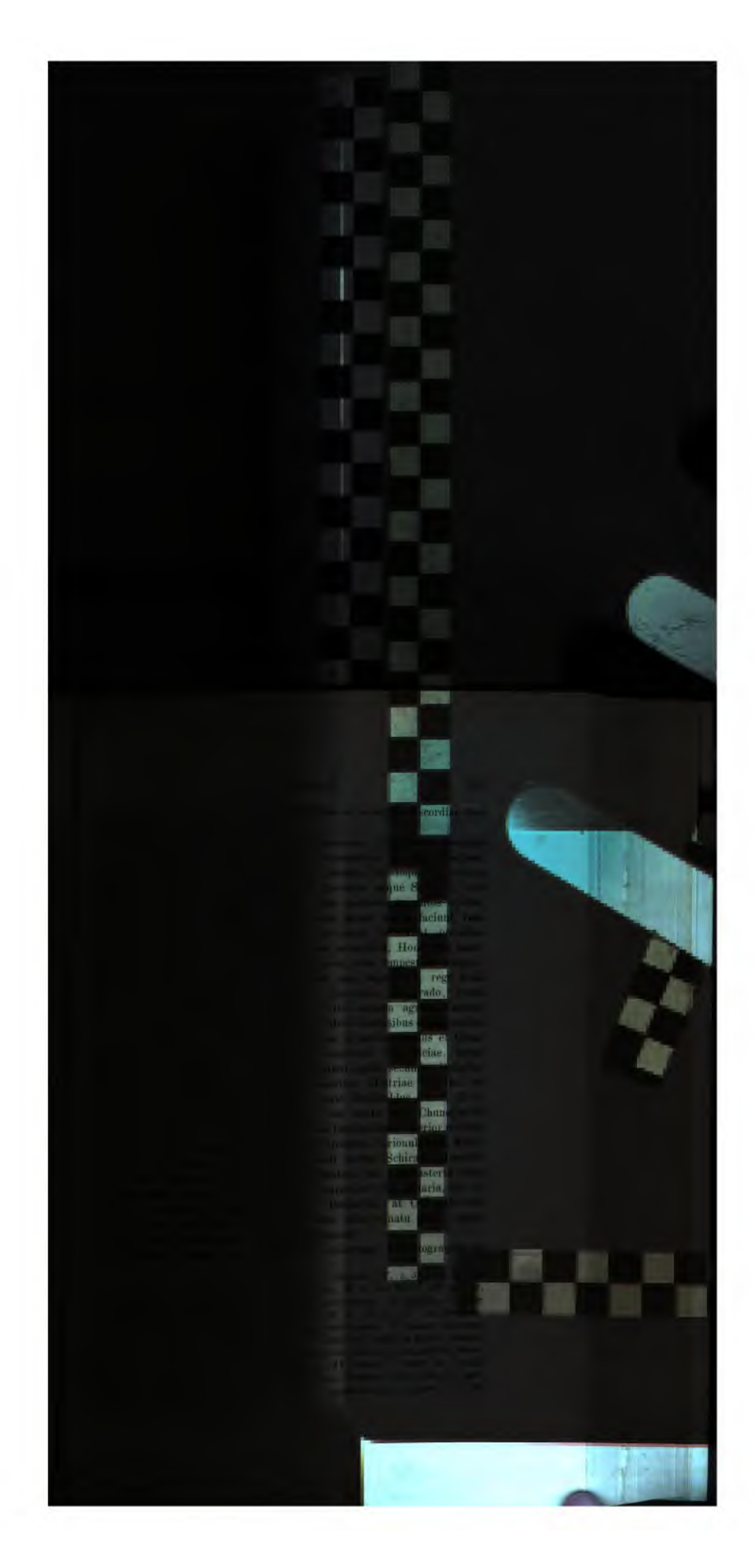

rator vocaretur. ante consecrationem rex, post imperator; unde igitur habet imperium nisi a nobis? ex electione principum suorum habet nomen regis, ex consecratione nostra habet nomen imperatoris et augusti et caesaris; ergo per nos imperat. recolite antiqua. Zacharias promovit Carolum. fecit ei nomen grande, ut esset imperator et ut posthac perpetuo rex teutonicus esset imperator et advocatus sedis apostolicae, ut romano episcopo Apulia per eum pacata esset subiecta, quae nostra cum urbe romana est, non imperatoris. Romae nostra sedes est, imperatoris est Aquis in Arduenna, quae est sylva Galliae. imperator, quod habet, totum habet a nobis. sicut Zacharias transtulit imperium a Graecis ad Teutonicos, ita nos possumus ab Alemanis transferre ad Graecos. ecce in potestate nostra est, ut demus illud, cui volumus. propterea constituti a deo super gentes et regna, ut destruamus et evellamus et aedificemus, et plantemus. deinde Germanos imbelles vocat; imbecillitatem illis obiicit, qui Rogerium Italia pellere, Danos, Frisios perdomitare nunquam valuerint.

Haec itaque in conventu celebri legatos Hadriani referentes Oto Vitellopagus, de quo supra saepius diximus, stricto ense, quem ante imperatorem progerebat, territat et forsitan confodisset, nisi imperator intercessisset. qui acriter respondit, quae ego ut ampliora tenuitate ingenii mei praetereo. caeterum ea Guntherus versu, Oto et Ragevicus, mystae Boiorum Fruxinenses, prosa conplexi sunt et Chunradus Adelomanus, vir iuxta nobilis atque eruditus, Augustanus primarii templi sacerdos, propediem publicabit. Arionoldus Mogontinus et divus Eburonardus Iuvavensis archiflamen romanos sacerdotes, cardinales, archiepiscopos, episcopos, presbyteros, diaconos (ita enim vocant) literis admonent, pertinaciam, fastum, superbiam coarguunt, avariciam, perfidiam aliaque facinora, quibus pauperes compilent et imperium conturbent, conmemoraut, obtestantur ultimo, ut Hadrianum ad pacem servandam cohortentur. imperatorem id, quod bonum aequumque fuerit, facturum referunt. hisque maxime Honorico Boiorum atque Saxonum

17 — respondit *vgl. Ragewin l. c. III, 10* 22 *Guntheri Ligurinus, VI, v. 313 flgd.; Ragewin l. c. c. 10* 23 *Ueber Konrad Adelmann v. Adelmannsfelden vgl. Wiedemann, Turmair, S. 68 flgd.; über seinen Bruder Bernhard: Lier, Der Augsburgische Humanistenkreis mit besonderer Berücksichtigung Bernhard Adelmanns v. Adelmannsfelden (Zeitschrift d. Histor. Vereins für Schwaben u. Neuburg, VII). Es ist nicht bekannt, dass Konrad die Publikation, die A. als beabsichtigt erwähnt, ausgeführt habe. Adelmann ist auch einer der Verfasser der Praefatio zur Editio princeps (1507) des Ligurinus* 26 *Ein solches Schreiben ist sonst nicht bekannt und was wir von der kirchlichen Stellung der Erzbischöfe Arnold und Eberhard wissen, zwingt zu dem Schlusse, dass A. entweder hinsichtlich der Aussteller irrt oder selbst durch eine Fälschung getäuscht wurde.*

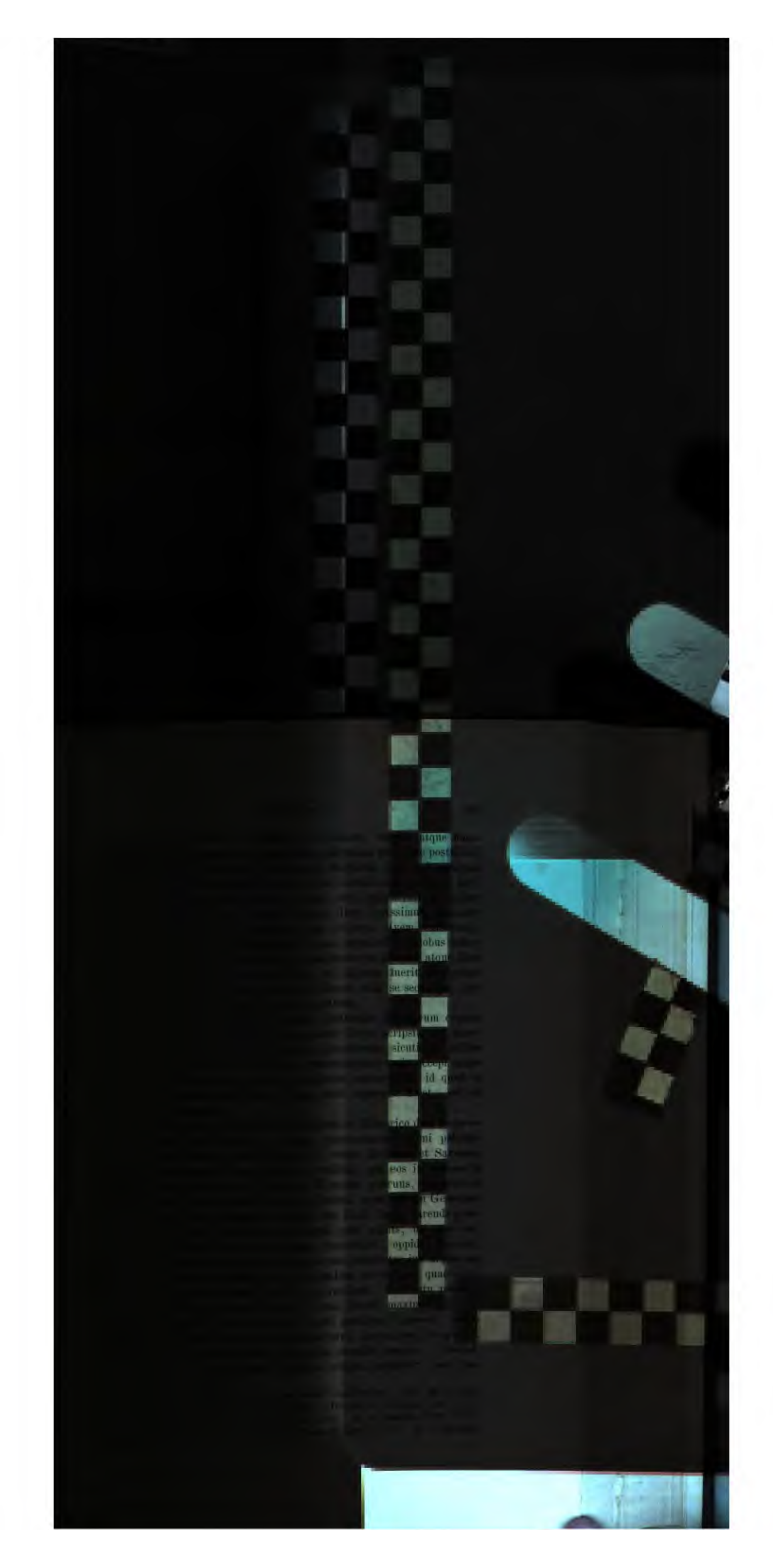

patruus augusti, moritur. Hadrianus quoque pontifex maximus pridie calendas Septembris fato rapitur duoque, Octavianus et Rulandus, de pontificatu maximo certant; hic Alexandrum, ille Victorem se adpellat. utrisque tercio idus Februarii ex decreto consilii more maiorum dies dicitur. Octavianus apparet, Rulandus, fretus opibus Vilelmii Siculi, 5 neque ipse venit neque legatos misit. quamobrem Octavianus a concilio, Pilegrimo patriarcha Aquileiensi, Raenaldo Agrippinensi, Mogontino, Maedoburgensi archimysta, caeteris episcopis recipitur, consecratur, Victor adpellatur. Germaniae atque Italiae episcopi et proceres eius rebus studuerunt. parteis Alexandri solum duo Boiorum episcopi, 10 Eburonardus Iuvavensis et Hartomanus Sabonensis tutati sunt. causabantur Celtas, Siculos, Anglios, Hispanos (quibus vires nostri imperatoris in suspicionem venerant) maiorem nimirum christianorum portionem eidem favere. nam Alexander ad Franciae occidentalis Angliorumque reges tum dissidentes secessit, pacem inter eos fecit, 15 quam illi quotannis fregere, quotannis renovarunt. plaerique tamen, quorum maxima pars fuit, neutrum pontificem recipiebant, illud divi Pauli usurpabant: omnia vestra sunt, sive Paulus sive Apollos, sive Petrus, una fides, unus deus et pater omnium, atque illud Christi in ore erat: unus magister vester est, vos autem omnes fratres. Gerochus 20 Richobergensis praesul de hoc discidio couplura scripsit, quibus titulum de Antichristo dedit.

Mansit haec seditio duodeviginti annos in christiano orbe minusque quam pro longinquitate temporis incommodi reipublicae iniunxit. pastores mitia atque erudita ingenia sortiti, invicem dumtaxat sacrifi- 25 ciis interdixere, ovibus non molesti fuere nec gregem contaminarunt. legi in bibliothecis Boiariae utriusque epistolas, quas Alexander ad Eburonardum Iuvavensem, Hartomanum Brixinensem Noricorum episcopum, alter ad imperatorem, patriarchas, archiepiscopos, duces, praesides, praefectos sacrosancti romani imperii dedit. in illis reperio 30 Alexandrum Turonis in conventu Angliorum, Celtarum celebri haec statuisse: ,sacris initiatus rebus prophanis abstineto, leges, physica

1 — rapitur *l. c. c. 43:* in kalendis Septembris 2 — adpellat *vgl. l. c.* 4 — dicitur *l. c. c. 54, 55:* in octava epiphaniae *[Jan. 13.]* 5 — adpellatur *l. c. c. 64—70* 9 — tutati sunt *vgl. Vita Eberhardi archiep. Salisburg., c. 8, M. G. Scr. XI, 81* 12 quibus — venerant *G. Fr. IV, 76* 18 — illud Christi *1 Cor. 3, 21. Eph. 4, 5; 6. Matth. 23, 8* 22 *De investigatione Antichristi; auszugsweise mitgetheilt von Stülz im Archiv für Kunde österreich. Geschichtsquellen. XX, 127 flgd.* 28 *An Eberhard u. a. Jaffé, Reg. pont. Nr. 7147, 7157, 7188, 7223, 7369; an Hartmann l. c. Nr. 8853—8855* 31 — existimato *vgl. Statuta concilii Turonensis vom 19. Mai 1163; Mansi, Conc. coll. XXI, 1176.*

letum arma movet. ubique compositis rebus eam Italiae partem sibi ab imperatore avunculo in tutelam traditam Veliphoni filio committit, per vallem Tridentinam ad Lycatos suos in superiorem Boiariam redit. filius eius pastoris boni munus exequi pergit. pecus tondere, non deglubere studet, suae fidei commissos ab iniuria, rapinis militum, equitum (uti bello fieri necesse est) non citra offensionem augusti tutatur atque defendit.

Honoricus, huius patruelis, Saxonum et Boiorum praeses, in Boiariam Reginoburgium reversus, quod videret Hartovicum, urbis episcopum, aes ecclesiasticum dilapidare, canes, equos, venatores alere, pauperum curam nullam habere, populum non docere neque literis operam dare, adulteros, assentatores, propinquos ditare, Stuphium regiam atque vicum, pontificalem fiscum, titulo curatoris occupat (Friderici Bogii soboles, veteris eius templi procuratoris, defecerat). Hartovicus homo imprudens furere, insanire coepit, cuncta seditionibus atque incendiis complere studuit. erat tum Reginoburgium omnium civitatum Germaniae populosissima praetoriumque regulorum Boiariae. cives partim cum duce suo, partim pontifice sentiebant. nam et proceres quosque potentissimos Boiariae ibidem cives, senatores atque consules fuisse in diplomatibus vetustis reperio, sicuti Argentorati et apud Suitonas aduc esse solet. divus Eburonardus archimysta Boiorum illo properat, comitentibus Friderico Vitellopago, praefecto praetorio Boiariae, atque Chunrado Rhaniorum dynasta, ducem, episcopum, cives in gratiam redigit. inde orientalem Boiariam petit, inter Honoricum Austriacum, vitricum Honorici occidentalis, et Chunradum fratrem, Bathavensem episcopum, pacem facit.

Episcopi omnino immunes esse conantur, omnia munia in pauperes relegant, suis legibus fraudem faciunt, praedia, sacerdotia libertate ab imperatoribus donata, censu, vectigalibus extra ordinem onerant. duces, quae a se condonata sunt, sibi servire concupiscunt. unde plaeraque bella civilia, seditiones intestinae oriuntur. eadem tempestate Iuvavia, Reginoburgium, Fruxinum igne conflagrant. Pilogrimus patriarcha Aquileiensis naturae concedit. Goizo rex Ugrus moritur. frater eius

8 — redigit *vgl. Annal. Reichersperg. zu 1161, M. G. Ser. XVII, 468; die Erwähnung Friedrichs von Wittelsbach u. Konrads von Raning weist aber auf eine weitere, uns unbekannte, vielleicht urkundliche Quelle.* 16 — populosissima *nach Vita Eberhardi Salisburg., M. G. Ser. XI, 82.* 24 — facit *vgl. Vita Eberhardi, c. 10, l. c. 82.* 31 — conflagrant *vgl. Ann. S. Rudberti Salisburg. zu 1167, Ragevin, IV, 12; Ann. Ratispon. zu 1166 u. 1174?* 32 — interiit *nach Contin. Admuntensis, M. G. Ser. IX, 582, 583.* 33 — contendunt *vgl. Ragewini appendix, p. 491.*

Ladissolaus et filius Stephanus regnare uterque, patruus et nepos, contendunt. Honoricus dux Charionum in Ionio mari interiit.

Quoniam de Charionum regione tempus admonuit, paucissimis situm praesidesque gentis exponam. Charionum regio a Venedorum
5 natione Germaniae Magnae, quam Ptolemaeus Charionas, Plinius Charinos, Antoninus Charionos vocat, adpellata est; pars Norici est, ad fonteis Dravi fluminis, subiecta Ocrae Taroque montibus, Histriae, Stiriis, Carnis, Venetiae, Dalmatiae, Pannoniae, Liburniae confinis. Venedi transgressi Danubium Romanos, Theodorico rege Italiae, exe-
10 gere. Iulia Carnorum sive Iulium Carnicum Romanorum quondam colonia fuit. plura in secundo atque tercio dixi libro. peculiares Charini habuere principes usque ad Dagobertum Magnum regem Francorum, cuius iussu a Boiis subditi sunt Boiorumque ibi tum coloniae deduci coeptae. tempore Pipini regis Francorum Boii eosdem religio-
15 nem Christi recipere coegerunt. nam Thessalonus tercius Boiorum regulus atque divus Vergilius Saliburgensis pontifex eo sacrificulos proficisci iusserunt.

Post Caroli Magni mortem, sicuti vetusta diplomata ostendunt, regibus ducibusque Boiorum posthac paruit Boiariaque oriundis prae-
20 fectis obtemperavit. imperator Oto tercius anno Christi noningentesimo undenonagesimo mortuo Honorico duce Charionum, filio Beritholdi ducis Boiorum (ambo apud Aldaechium inferius sepulti sunt) eundem ducatum Chunrado, filio Otonis ducis Francorum, fratri Gregorii quinti pontificis maximi, tradidit, qui potestatis anno tercio atque vicesimo,
25 relicto filio impubere Chunrado decessit. imperator tum divus Honoricus secundus, quem Charionum quoque regulum vocari reperio, eam provinciam Adaloberoni, qui apud Gisoveltas in prima Vindelicia sepultus est, commendavit. imperator Chunradus secundus Chunradum, filium superioris Chunradi, patruelem suum, Charinis, pulso Adalo-
30 berone, praefecit. at imperator Honoricus tercius caesar augustus, rex Boiorum. eam partem Norici Veliphoni commisit; is obiit aerae christianae anno 1055. huic Lithulphus, qui moritur ab orbe servato anno 1090, ab imperatore Honorico quarto, rege Boiorum, substituitur. Lithulpho succedit Honoricus Eppostonus; is absque liberis obiit; ad-
35 optavit Honoricum, filium Angiloberti, haeredemque ducatus instituit. huius stemma proponere decrevimus.

Fridericus Spanaemus fratrem habuit divum Hartovicum, Saliburgensem episcopum; genuit ex Richarda Angilobertum primum et

38 et *fehlt B*

Segifridum Laventinum. illo genitus Angilobertus secundus, Histriae praefectus, bellum gessit adversus Honoricum Eppostonum, ducem Charionum. Laventi templum divo Paulo construxit, druidas a Vilelmio Hirsuuo impetravit, ubi uxor eius Haeduovica humata est, quae ex hac vita migravit anno Christi 1100 super secundum. quinque 5 procreavit liberos: Hartovicum archiepiscopum Maedoburgensem, Honoricum ducem Charionum, qui absque liberis obiit, Angilobertum; is fratri in ducatu successit et in Boiaria apud Seos cum uxore Uta sepultus est; Segifridum Libodunum, patrem Segifridi Libodunensis, Veronardum Struchinosinum. Angiloberto orti Hyldericus dux Charionum, 10 Angilobertus Histriae et Carnoburgii praefectus, Hartovicus episcopus Reginoburgensis et Rapoto Artoburgensis dynasta. Hyldericus Honoricum et Herimanum procreavit; ille in Ionio mari, ut dixi, periit, anno salutis 1164. successorem honoris fratrem Herimanum habuit, unde genitus Hyldericus, itidem dux Charionum. 15

Sed ad Fridericum Barbarussam revertor. is exciso Mediolano, pacata Longobardia in Germaniam redit. tres magos, qui primi Christi incunabula adorarunt, quos Eustorgius archimystes Mediolanensis Constantinopoli ortus Mediolanum consentiente imperatore transtulerat, in Agrippinensi Colonia, ubi aduc omnis honos atque memoria nominis 20 habetur, condi iubet. hi ex sinu Persico Magorum cognomento atque Arabia felice continua regione Byzantium a romanis imperatoribus translati fuerant.

Circa eundem temporis tractum Hugo Tübiorum regulus Morinos, Veliphonis castellum, capit, quos intus reperit, crucibus adfigit. Velipho 25 pater filium ex Italia revocat, ipse eo proficiscitur, patrimonium matris ex asse filio tradit. Velipho iunior Hugoni caedem expiare aspernanti, satisfacere recusanti, bellum indicit, copias cogit. auxilio ei veniunt tres episcopi: Nemetum, Vangionum et Augustanus, et ex Suevia hi proceres: Berithboldus Zaringius, Herimanus Badensis, Rudolphus 30 Phullodoryphus, Chalybes Bergensesque reguli, Godofridus et Rudolphus fratres Rumobergii, Herimannus Circobergensis, Honoricus Veringensis, Chunradus templi Constantiensis curator, Albertus Habesoburgensis, ex Boiaria Berithboldus Voccioburgensis. hi coniunctis viribus

15 *Am Rande in A:* et Hagna, quae primum Stephano regi Ugrorum copulata fuit et filia Honorici primi Austriaci, soror Litovaldae et Honorici 24 Tubiorum *B*

13 *Vgl. oben S. 223, Z. 2* 16 — iubet *vgl. Ott. Fris. continuatio Sanblasiana, c. 16, p. 310; chron. Albrici monachi Trium Fontium, M. G. Scr. XXIII, 846* 24 — elapsus est *vgl. Hist. Welfor. Weingart. c. 30, p. 469, 470.*

cum bis mille atque ducentis armatis castra non longe a Tubiis vesperi ac sabbato, octavo scilicet idus Septembris faciunt diemque festum postridie ocio sacrare more christiano statuunt. Hugoni suppetias tulerant Tubiisque erant Fridericus dux Sueviae, filius Chunradi caesaris, et Zolorenses dynastae. amici ultro citro conmeant, inimicos reconciliare conantur. inter haec Veliphonii quidam vesperi e castris, caeteris ignorantibus, clam prodeunt, quosdam, qui ex arce progressi fuerant, lacessunt, invadunt, manus conserunt. quod ubi, qui in castris erant, conspicati, sociis suis auxiliatum certatim provolant. qui Tubiis erant, erumpunt, suis laborantibus subvenire contendunt, aequum locum, ripam nempe editiorem, difficilem aditu, occupant. Honoricus Veringensis, signifer Veliphonis, ad illos infesta signa confert, eosdem loco aequo pellere connititur. illi fortiter resistitur, duabus horis continenter pugnatur. nemo retro pedem tulit aut loco cessit. tandem Veliphoniani, loci iniquitate defatigati, hostibus superne acriter urgentibus, in fugam vertuntur. paucis admodum occisis, noningenti capiuntur Tubiosque abacti cum praeda sunt; reliqui beneficio noctis atque sylvarum, montium, vicinorum castellorum atque oppidorum evasere. Velipho Achalmam cum tribus dumtaxat comitibus vix elapsus est. pater eius ubi filium male pugnasse accepit, ex Italia in Germaniam properat. Hugo pactus unius anni inducias, omnes captivos dimittit.

Honoricus Boiorum dux, nescio quam ob causam, Constantiae Clementiam uxorem, filiam Chunradi Zaringensis repudiat, cum imperatore in Burgundiam proficiscitur. nam augustus in agro Vesontino propter Ararim amnem conventum egit, cui Litavicus rex Galliae interfuit, cum quo foedus de more initum est atque ad Honoricum regem Anglium Raenaldus Agrippinensis archimysta, magister epistolarum, Rhotomagum missus, qui eumdem ad pacem cum Francis servandam cohortaretur et filiam eius natu maximam Mathyldam Honorico duci Boiorum atque Saxoniae, amitino imperatoris, desponderet. annuit Anglius postulatis atque cum filia quam maximo apparatu ingentique dote instructa oratores in Germaniam legat. Alexander Galliis excedit in Siciliamque ad Vilelmium regem Siculum se confert.

At Velipho finitis induciis Chelomynsam, Villariam, Hugonis castella, expugnat, sexaginta, qui intus erant, Hugonis equites in vincula coniicit. Hugo ad Friderici Suevorum reguli, filii Chunradi caesaris,

2 atque *st.* ac *A* 28 reges *st.* eumdem *B* 31 quam *fehlt B*

20 — dimittit *vgl. l. c. c. 31* 22 — repudiat *vgl. Annal. Weingart. Welfici zu 1162, M. G. Scr. XVII, 309* 34 — detinetur *vgl. Hist. Welf. c. 31; Chron. Ursperg. zu 1166; p. 355* 35 sexaginta *Chron. Ursperg.;* quadraginta *Hist. Welf.*

opem confugit. eius suasu Boiemi in auxilium acciti, Boiariam, Sueviam, cuncta terrarum ab Hercynio saltu usque ad lacum Brigantinum caede, incendiis complent. imperator ab armis universos discedere iubet. Ianuario diem partibus Ulmam dicit, ubi causa cognita coram Honorico, duce Saxonum atque Boiariae, Hugonem Veliphoni tradit. Hugo Veliphonis pedibus supplex accidit, veniam praecatur, a Veliphone in vincula conicitur, in custodia atque captivitate annum et sex menses, quoad Velipho iunior vixit, detinetur.

Hisce confectis augustus in Austriam movet. receptis quadraginta unciarum auri millibus a Stephano rege Ugrorum, eundem adversus Ladissdaum, patruum eiusdem, regem declarat Ungariae. eidem Hagnum, filiam Honorici Austriaci, patruelem suam, despondet. Otonem Vitellopagum palatinum sive landographum Boiorum (saepius eius mentionem fecimus), Honoricum Austriacum cum mandatis ad Constantinopolitanum imperatorem proficisci iubet hique regio luxu magnifice condonati, revertuntur. cum ipsis Byzantium usque profecti sunt, voti solvendi causa Hierosolyma petituri, Velipho pater, Fridericus, Otonis Vitellopagi frater, Oto praefectus Reginoburgensis, Odagrius Stirius; hic in Ungaria in urbe, quam Quinque Templa vocant, obiit; caeteri ferias vernales Hierosolymis celebrant. sub idem tempus Honoricus dux Saxonum atque Boiorum iussu imperatoris ad socerum in Galliam pergit, pacem inter eum atque regem Francum Litavicum facturus.

Eodem tempore, anno Christi 1165, in Boiaria decedit Burgusii regulus Gephardus. eius opes dux Boius vendicat. est autem Burgusium civitas atque arx omnium munitissima, claustrum Boiariae in Norico sita, quam Iuvavus amnis praeterfluit; praetorium coniugum regulorum Boiariae, fiscus hic principalis est atque conventus iuridicus Noricorum. nunc ducibus nostris paret, apud veteres suis regulis inclyta fuit, quos varie cognominatos reperio, a praetoriis nimirum suis. utrumque horum genus nobilissimum fuit. paternum traxere ab Arilone quodam nobilissimo, simul vetustissimo Boiorum dynasta, qui in venatione a visonte percussus obiisse canitur atque antiquis celebratur

15 luxi *A* u. *B*

9 — despondet *vgl. Ann. Reicherspergi zu 1165, M. G. Scr. XVII, 472; Contin. Admunt. 583? Ragewini append. zu 1164, 1167, p. 491, 492* 12 — revertuntur *vgl. Ragewini append. 492* 17 *Hist. Welfor. c. 32;* — Reginoburgensis *vgl. Ragewini append. 492, wo aber:* Heinricus burgravius 18 — obiit *vgl. Ann. Reichersperg. zu 1165, M. G. Scr. XVII, 471* 19 caeteri — celebrant *vgl. Hist. Welf. c. 32* 20 — facturus *wohl gefolgert aus Ragew. app. p. 493* 23 — Gephardus *vgl. Liber sepulturar. Raitenhaslac., M. B. III, p. 216* 24 — vendicat *vgl. Riezler, Herzogthum Baiern unter Heinrich d. Löwen und Otto I., 172–174* 30 — carminibus *vgl. Ekkehardi chron. univers. zu 1104, M. G. Scr. VI, 225*

carminibus. alii eum filium Babonis illius Abusini fuisse suspicantur; pictura monumentaque Abusinae fidem faciunt. eius soboles Hartovicus atque Sigardus Schala fratres; ille procreavit Aribonem et Bothonem posthumum ex Friderunna nobilissima foemina, filia Rothingi, qui 5 pronepos fuit Imindi, fratris divae Mathyldae augustae, genitricis imperatoris Otonis Magni, et Honorici primi, Boiorum ducis; nam Theodericus, Saxoniae regulus, avus maternus Otonis Magni et Honorici primi, Boiariae rectoris, genus ducens a Vitechundo Magno, qui triginta amplius annos cum Carolo Magno continenter belligeratus est, 10 quatuor procreavit liberos, divam Mathyldam, Vitechundum, Reginoverum, Danorum domitorem, et Imindum.

Ab hoc sunt Botho primus, abavus, Rotingus primus, proavus, Botho secundus, avus Friderunnae. huius filius Aribo in cunis amisit parentem; Charionum nobilissimus dynasta, praefectus praetorio Boiariae, 15 admodum senex obiit, anno christianae salutis 1102. Botho posthumus, cognomento Fortis, altero deinceps anno Reginoburgii naturae concedit; Tharisii, quod dicarat, sepultus est. ambo fratres praeter caeteros Boios Germaniaeque proceres literis atque armis insignes fuere proceraque corporis statura antiquis comparati heroibus, quorum virtus 20 maxime adversus Ugros enituit. Aribo Haegiromosae, Botho Bothostonis habitavit, unde et cognomen, uti mos est, recepere. Sigardus, qui et Sirus Scala, patruus horum, Sigardum, Rantheroviae procuratorem, progenuit. is ab orbe adserto anno 1104 Reginoburgii interemptus est et ex Sophia, quae prius nupta fuit Honorico duci Chariniano, 25 Gephardum Burgusianum, Sigardum et Honoricum Scalas tulit. huius filii sunt Honoricus et Sigardus. Gephardi uxor Itha, filius Gephardus, nurus Sophia. atque hic Gephardus absque liberis maribus obiit anno, ut dixi, Christi 1165. Burgusium tum Honoricus undecimus, Saxonum atque Boiariae regulus, occupavit, quamquam patrueles Gephardi, 30 Honoricus et Sigardus Scalae, superstites forent, quos in Italia consedisse non est vana coniectura. hos quidem Scalas romano vocabulo

7 *Am Rande in A:* Diethrich von Ringelheym 17 *Am Rande in A:* in ripa Moeni conditus est 22 Syrus *B* 23 asserto *A* 25 Schalas *A* 30 Schalae *A*

2 *Von solchen hat sich nichts erhalten* 3 — enituit *vgl. Ekkehard l. c., p. 225, 226* 20 *Haigermoos bei Laufen an der Salzach (vgl. Mon. Boic. III, 246) und wahrscheinlich Pottenstein in der fränkischen Schweiz* 23 *Vgl. Ekkehard l. c.* 31 *Dass zwischen den altbairischen, im 12. Jahrh. ausgestorbenen Grafen v. Burghausen und Schala (nach der Schalaburg im Viertel ob dem Wienerwalde benannt) und den veronesischen Herren de Scala, die erst unter König Sigmund nach Baiern kamen und dort bald ihren Namen in ‚von der Leiter‘ verdeutschten, eine Verwandt-*

pro Schala teutonico ab imperitis dictos esse satis constat. haec ex diplomatibus Bathaviae, Variopagi, Rantheroviae, Raethasulae accepimus. extat Raethasulae vetus diploma latinum, ubi anno aerae nostrae 1156 Honoricus Schala testis est. interpres, qui illud in teutonicam vertit linguam, Honoricum a Laitera, hoc est Scala, interpraetatur. itidem de Bogiis eadem tempestate factum literis proditur, quos Itali romana interpraetatione de Arcu vocant.

Sub idem tempus Sigefridus Libodunus, Litholdus Plaiensis, gener Gephardi Burgusiani, proceres Boiorum, decedunt et Victor pontifex maximus Romae moritur. Alexander a Vilelmio rege Siciliae, Campaniae, Apuliae, Calabriae principe, corruptis quibusdam Romanis in urbem deducitur. Saxones tum Honorico duci Boiariae rebellant, imperata detrectant; dynastae adversus eundem conspirant.

Cap. 6. Mortuo igitur Victore Alexandro Romam tenente, imperator mense Maio atque quinquagenalibus Viridoburgii conventum episcoporum senatusque imperii cogit. coeunt frequentes archimystae, minores pontifices, praesides, duces, praefecti, Vidonem pontificem maximum legant Paschalemque vocant. fit senatus consultum: nullum posthac fore pontificem maximum, nisi qui more maiorum, consensu imperatoris creetur atque nuncius dumtaxat Christi successorque Petri, non etiam caesareae potentiae pertinax aemulus esse velit. a singulis exactum iuramentum, haud alium aut recepturos aut passuros pontificem maximum perpetuo, etiam mortuo imperatore. sacramentumque primus dixit Christianus Mogontinus pontifex designatus (nam Chunradus Boius, frater Otonis Vitellopagi, quod iurare detrectaret, hostis iudicatus atque proscriptus, sacerdotio et dignitate excidit Mogontiacoque exactus est), deinde caeteri episcopi; postea imperator et principes iurant. Albertus Fruxinensis episcopus hoc pacto fidem suam astrinxit Paschali, quam diu videlicet imperium eius rebus staderet aut ipse caesarea praedia, castella, vicos, oppida, beneficia stipendiaria possideret.

1 Scala *B* 4 Scala *B* 5 Scalam *A*

schaft bestand, ist eine nur durch den Gleichklang der Namen veranlasste irrige Annahme 3 *Mon. Boic. III, 112* 7 *Auch der Zusammenhang zwischen den altbairischen Grafen v. Bogen u. den Südtiroler Herren v. Arco ist eine unbegründete, nur durch die Namensgleichheit veranlasste Behauptung, die A. bei Arnpeck, Chron. Baioar. (Pez, Thes. III, c, col. 258) vorfand* 8 — decedunt *vgl. Ann. S. Rudberti Salisburg. zu 1164, M. G. Ser. IX, 776; Herim. Altah. zu 1164* 9 Victor — moritur *Rag. app. zu 1164* 10 — deducitur *l. c. zu 1168* 12 — rebellant *l. c. zu 1167* 14 — possideret *vgl. Ragew. append. zu 1164, 1166, p. 491, 492.*

riam, Sardiniam, Spoletum imperatori Friderico, nepoti suo ex sorore, patrimonium vero in Suevia atque Boiaria Honorico duci Boiorum, nepoti ex fratre, vendit. imperator auro, argento, gemmis avunculum explet. dux boius precium dolo differt; rebatur propediem ad se gratuito reditura cuncta, quando legitimus senis capularis haeres esset. ubi haec patruus sensit, omnia caesari, exhaeredato Honorico, venumdat. tandem obsaturatus voluptatibus luminibusque captus, revocata ab Alpibus uxore, plaeraque pauperibus elargitus dedit, voluptati bellum indixit, in summa pietate vitam finivit, anno Christi millesimo centesimo nonagesimo primo. eius et filii mausoleum apud Stonogades, Lycatium templum, ostenditur.

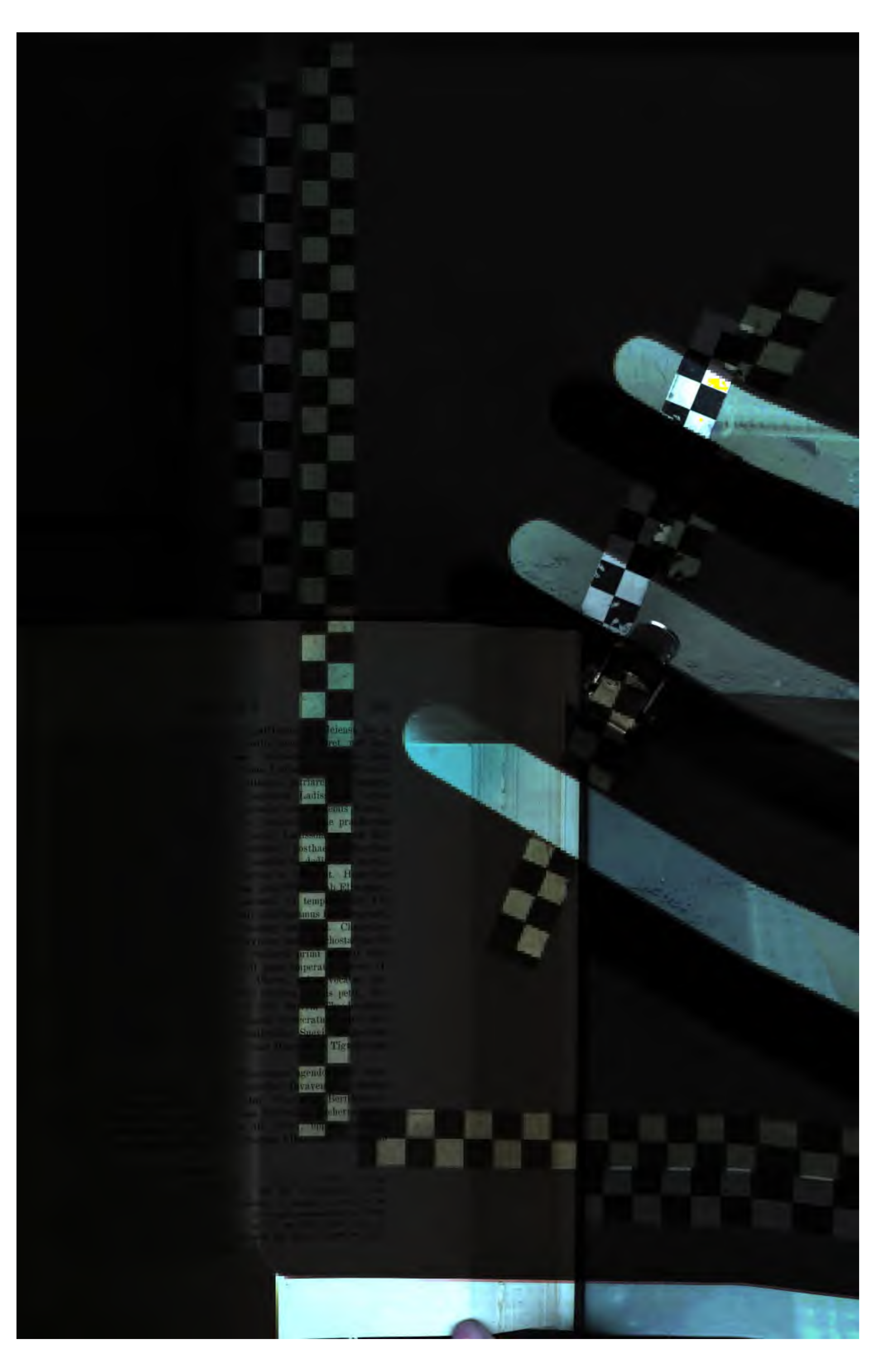
Eodem tempore Paschalis obiit; in templo divi Petri sepelitur. romani sacerdotes, senatus populusque Ioannem Albanum episcopum pontificem maximum eligunt, Calistum tercium nuncupant. porro Fridericus pulsus peste in Germaniam, Chunradum Saliburgensem, patruum suum, frustra Honorico Austriae duce, fratre eius, caeteris principibus cohortantibus, ut obtemperaret, quod decreto consilii parere recusaret, oves pascere, decimis vivere iubet. Lupha Boiorum est oppidum in Norico inter Burgusium atque Iuvaviam medio fere itinere; eo quarto kalendas Aprilis imperator venit, conventus agit, sententia principum vicos, praedia, castella, urbes Iuvavenses proceribus committit.

Honoricus Palestinam supplicandi gratia proficiscitur, relicta Mathylda uxore gravida Brunonisvici. comites eius fuere Chunradus episcopus Lubicensis, Honoricus abbas Brunonisvici, Beritholdus abbas Luneburgensis, Praebissolaus Megaloburgensis princeps, alii proceres, ex Boiaria Honoricus Sulsopagus et Stirius marchio, Vormatiae quoque pontifex missus ab imperatore Neorhomam pro connubiis liberum. kalendis Februarii operatus Reginoburgii, octavo idus inde egreditur, a vitrico magnifice excipitur, Viennam ducitur, ei matris sepulchrum ostenditur, navibus condonatur a vitrico. ab eo Granam usque Danubio deducitur et usque Ungariam, cuius regina soror vitrici. Strigonii exceptus ab Ungaro usque ad confluentes Savi et Danubii maximo honore deducitur ab Ungaris.

Eandem ob causam (ut revertar ad imperatorem) Bathavenses

6 exhaerćditato *B* venundat *B* 14 Callistum *B*

4 dux — esset *vgl. Contin. Sanblas. 21* 11 *Scheint nicht erhalten zu sein* 12 — nuncupant *vgl. Ragew. append. zu 1168, p. 493* 15 — committit *vgl. Ann. Reichersperg., Mon. Germ. Scr. XVII, 473* 22 — Ungaris *vgl. Arnold. Lubicens. chron. Slavor. I, c. 1—3, M. G. Scr. XXI, 115—122* 26 Frithericus de Sudpach *Arn. Lubic. c. 2* 34 — exigunt *vgl. Ragew. append. zu 1170.*

se confert isque frustra scribit Iuvavensibus, ut Albertum recipiant. Chuno quoque Reginoburgensium episcopus designatus aut a Christiano Mogontino inaugurari aut abire pontificatu iubetur.

Inter haec Mediolanenses iterum rebellant, Alexandriam urbem in odium imperatoris condunt, ab Alexandro hoste eius nomen indunt, ibi se munire statuunt. caesar sexto Italiam petit, Alexandriam obsidet, oppidum solo aequat. Honoricus dux Boiorum atque Saxoniae, qui ibi cum quinque millibus equitum erat, corruptus pecunia, suasu Iordani drugassii ab imperatore amitino suo deficit, cum omnibus copiis suis absque commeatu ex castris discedit in Rhetiam. cum Zolorensibus et Veringensibus caeterisque societatem init, adversus augustum conspirat. Mediolanenses ubi abiisse equitatum Honorici accipiunt, imperatorem invadunt, ipsum caedere, obsidionem solvere cogunt. ipse aegre mutato cultu atque habitu per Burgundiam in Germaniam evasit.

Caeterum Honoricus in Boiariam reversus, in prima Vindelicia, in ripa Isarae, ubi tum villa mystarum erat, in agro Scaphularensis conlegii novum oppidum condit, Monachium adpellat, quae nunc omnium urbium, quae imperatoriae non sunt, sed ducibus parent, clarissima habetur. Richalii Boiariae civitas in Norico, sub radicibus Alpium noricarum, quas Curvancas Ptolemaeus vocat, cubat, ubi sal partim fit, partim gignitur. puteus ibi salis est, aqua salsa a dulci arte separatur, in fornaces aeneas deducitur atque largius coquitur fitque sal omnium salsissimus, siccissimus atque candidissimus, maximae apud Germanos authoritatis. quamobrem Richum Salem, hoc est, divitem vocant. maximum inde ad fiscum principalem vectigal redit. via salaria ad Isaram in superiorem Boiariam tendit, illa in Rhetiam, Suevos, Francos, ad Galliam, Suitonas, Rhenum et caeteras Germanias portari consuevit. Veringiorum vicus infra Monachium ad quintum lapidem, tum muncipium Fruxinensis pontificis, ubi emporium, mercatus salis atque pons erat. Honoricus dux Boiorum noctu de improviso Veringios occupat, diripit, pontem demolitur, aedificia igne concremat, salinas, salinarios omnes, pontem, portorium in Monachium, novum oppidum, transfert, illa posthac salem devehi iubet. Albertus episcopus Fruxinensis ad imperatorem, qui ex Italia redierat, se confert, iniuriam sibi inlatam a duce Boiorum commemorat, opem caesaris implorat.

29 muncipium *sic A u. B* 32 portorum *A u. B*

2 — iubetur *vgl. Ragewini append. zu 1170, p. 493* 4 — evasit *vgl. Chron. Ursperg. zu 1175 u. flgd., p. 357* 9 quidem ducis officialis, Jordanus nomine l. c. 26 — floccifacit *vgl. das zweite Urtheil wegen des Vöhringer Streites v. 1180; Meichelbeck, Hist. Fris. I, a, 366* 30 noctu: *die Urkunde hat dieses nicht.*

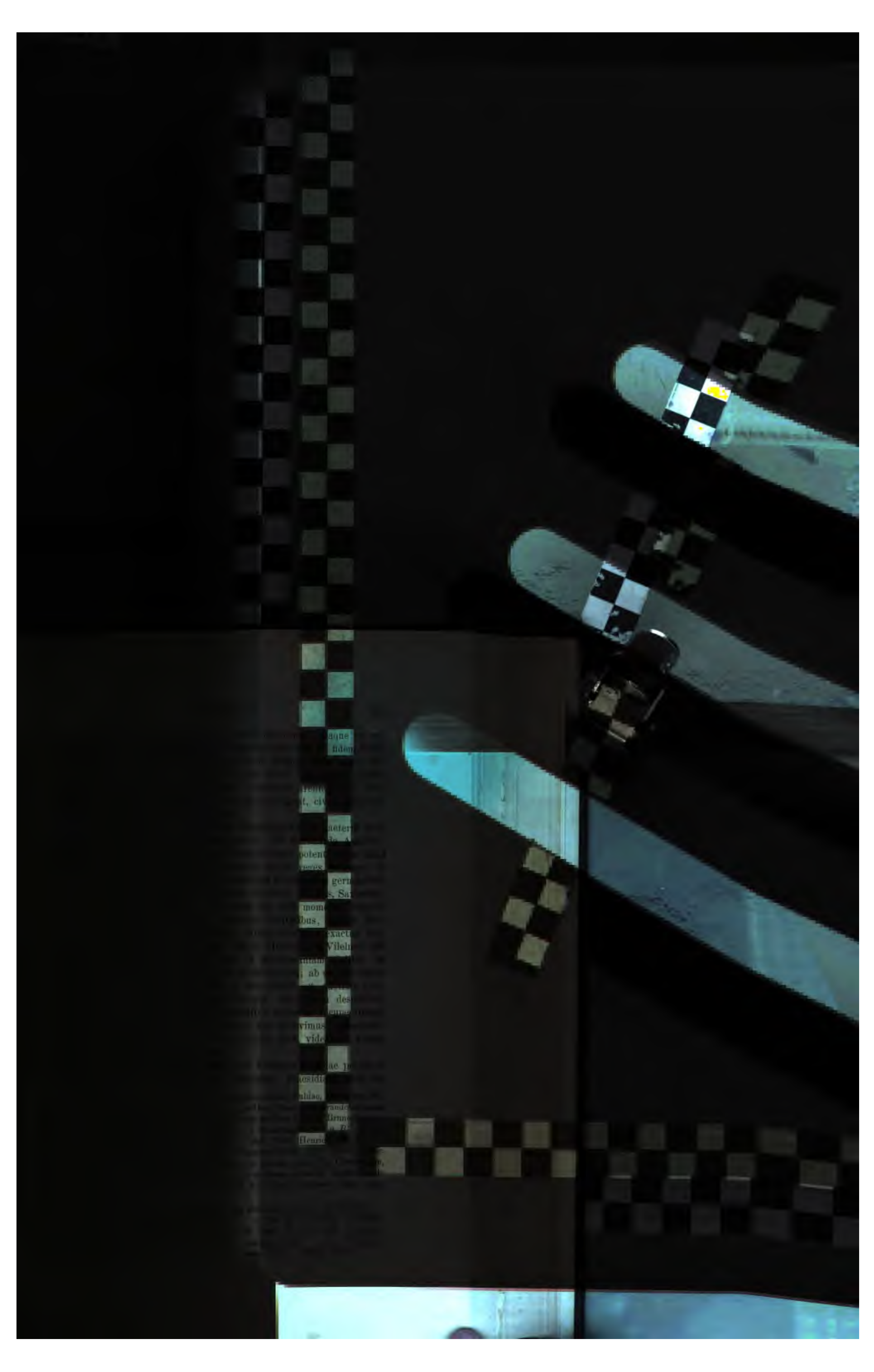

burgensium urbis praefectos, Berilholdum Vocciobnrgensem Chanaborum, Beritholdum Andechysium, Histriae praesidem, Segifridum et Honoricum Schalas, Segibothonem Vinarium, Chunonis episcopi fratrem, Hartovicum Bogium, Honoricum Aldodoryphum, Demardum Holostonum, Fridericum et Albertum Druides, Amalobertum Laclusium, Honoricum Pabonaemum, Burgardum, Azonem, Rugilam camerarios, Rudolphum Valdechium, Honoricum Seligochindum, Atholdum Doropagum, Anglomanum et Honoricum fratres Achedoryphos (ubi nunc est Landesuta condita) Beritholdum Richerusium, Segibothonem et Volipherum Holethusios, insuper Saxoniae mystas atque dynastas, Romarium Halverostadensem antistitem, Vichomanum Maedoburgensem, Theodericum Landoburgensis limitis praefectum, Simonem Rechoburgensem, praeterea omnes undique optimates, praefectos, duces, praesides, omnes senatorii ordinis, quibus ius dicendi sententiam in senatu caesareo esse solet, accersit.

Dunque illi frequentes convenissent atque, uti mos est, consedissent, imperator Honorici facinora commemorat, eundem fidem datam sibi fregisse, religionem sacramenti violasse, contra necessitudinem sanguinis atque sacrosancti imperii et reipublicae christianae maiestatem, vitae caesaris insidiari proponit. accusatur quoque conscius fuisse cum soceroque Anglo consensisse in necem Thomae Cantuariensis. Albertus etiam Fruxinensis episcopus illum iniuriae suo templo inlatae postulat. idem Saxones faciunt: illius fraude Saxoniam civili bello laborare, templa prophanata a Venedis, Saxoniam totam vastatam esse queruntur. haec ubi dicta sunt, augustus sacramenti admonet, deinde sententias rogat. tum uno ore omnes Honoricum maiestatis laesae

9 Voliphorum *B* 11 *In A zwischen den Zeilen u. am Rande nachgetragen:* Vlricus episcopus Halberst. devovet eum et adhaerentes. Philippus archiepiscopus Coloniae Westphalos occupat usque Visurgim; Aengern, Angrıarii. *Ferner:* Henricus Leo Vandalos superarat; cum (?) rege Dano, Rogiano, ad fidem convertit. Inimici eius Wichmanus Maidoburgensis episcopus, Herimannus Hyldesenus, Albertus Brandaburgensi limiti praefectus, Ludovicus Thurogus, alii Saxoniae proceres *[vgl. Arnold. Lubicens. II, c. 20]* 12 *Ebendort:* ad monomachiam provocat *[vgl. Arn. Lub. II, c. 10]*; dies dictus Wormatiae, in Maedaburg. conspirasse in necem imperatoris; . . . . vastarunt . . . . marchiam Saxoniae, Gozlariae et Erelapoli vocatus non adest 12 Symonem *B* 18 *Am Rande in A:* cum rege Dano Waldomaro ac pontifice romano conspirasse in necem imperatoris.

5 Druides: de Truhendingen *l. c.* 10 Holethusios: de Holzhusen *l. c.* 20 — Cantuariensis: *Aventin, IV, c. 61 sagt:* duxit quoque praefatus dux (Henricus Leo) uxorem filiam Heinrici regis Angliae, qui st. Thomam Cantuariensem episcopum occidit. *Hat A. etwa diese Stelle misverstanden?*

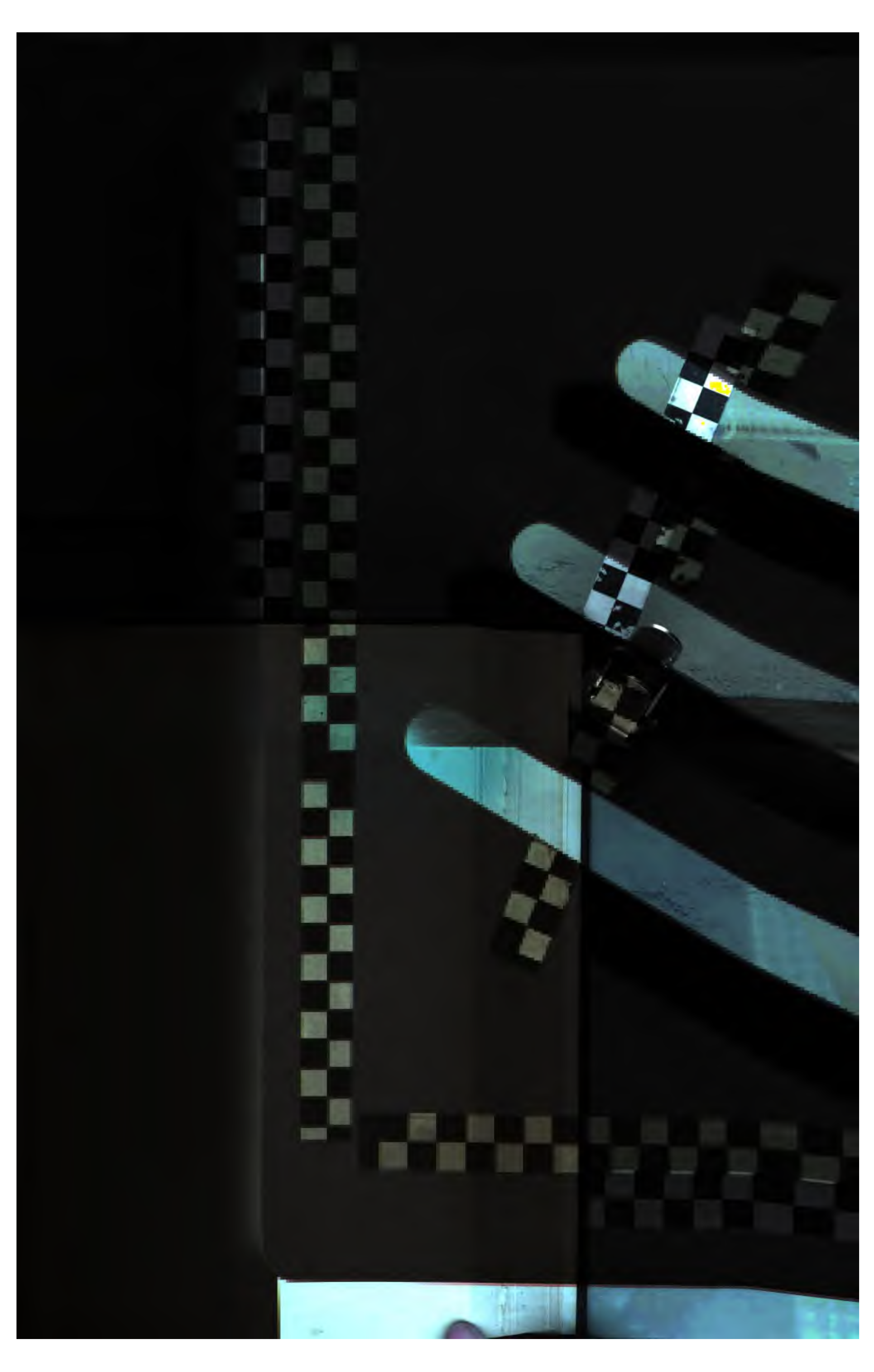

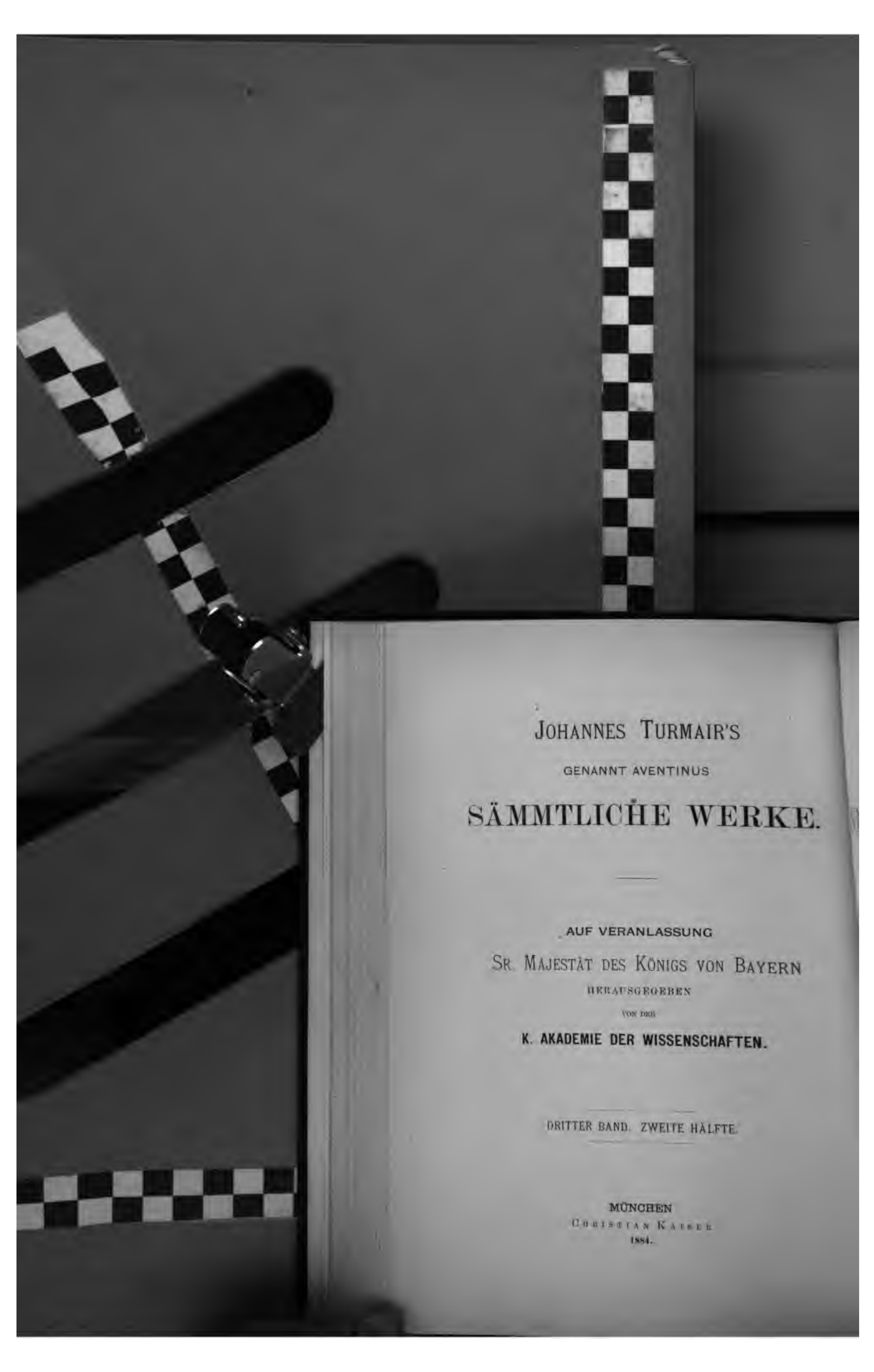
duxque primus Stiriae constitutus Odagrius; Andechysii quoque, Damasiae Tyroliique et Histriae tetrarches Berітholdus dux Dalmatiae atque Meraniae adpellatus est. amboque hi principes, legibus regulorum Boiariae soluti, posthac procuratores caesaris, legati augusti fuerunt. est autem Stiria pars Boiariae (unde et caput gentis aduc Boiorum Graecia vocatur) sita in Norico, subiecta Tauro monti et ab oriente Pannoniae, meridie Charionibus, septentrione Austriacis continuatur. Dravus Muraque amnes eam ambiunt; a Stiriis, antiquissimis Boiorum populis, cognomen accepit. sunt, qui Tauriscos graeca interpraetatione nominis esse velint, id enim, quod Tauriscus Graecis, Stirius Teutonicis valet. Odagrius autem primus Stiriorum dux absque liberis obiit. parens eius Odagrius quartus, mater Chunegunda, filia Theodovaldae Vocciobargensis; ille moritur anno Christi 1163. avus ducis Litovalda, qui decessit aerae nostrae anno 1129, avia Sophia, soror Honorici noni, Saxonum atque Boiariae reguli; Litovaldae autem parentes Odagrius tercius, Elissa, filia Litovaldae Austriaci, soror divi Litovaldae; obiit ille anno servatoris nostri 1112; partium imperatoris fuit adversus romanos et Iuvavenses pontifices, haeres Honorici Eppostoni et Valdorici. terciique parens Ozio, avus Odagrius secundus, proavus Odagrius primus.

Circa eundem temporis tractum Reginoburgium, tum Germaniarum civitas potentissima (quae hactenus sedes ducum Boiariae fuerat, ubi etiam nunc praetoria principis, episcoporum, procerum boiorum nominantur et ostenduntur) excusso reguli Boiariae iugo in libertatem se vendicavit urbsque libera et imperialis facta est. Oto ille dux Boiorum declaratus, ex Schirorum clarissimis principibus oriundus, Vitellopago, oppido superioris Boiariae, ortus, author est omnium principum et regulorum Boiariae, qui in Vindelicia, Norico, apud Nariscos, in Germania Magna ad Danubii Rhenique confluenta in Galliisque celtica atque belgica longe late dominantur. sed haec diligentius in septimo libro explanabuntur.

6 ab *fehlt B* 13 *Am Rande in A:* haeres Eccoberti et Ozonis 14 aune *fehlt B* 16 divae *A u. B* 17 *Am Rande in A:* Odagrius, Odagrius 2, Ozio, Odagrius 3. 1112, Litovalda 1129, Odagrius 4. 1163, Odagrius 5. dux 22 sedes *A u. B* 22 *Am Rande in A:* habeo numisma vetus, cuius nota est una parte claves, insigne urbis, altera imago ducis. *Ferner [möglicherweise zu dem folgenden Satze:* Oto ille dux *etc. gehörig]:* libri rituales veterum [?] sacriedarum [?] atque monachorum id testantur [?] 31 *In A u. B folgt:* finis sexti libri annalium Boiariae authore Joanne Aventino; *in A ferner:* subsequitur liber septimus et ultimus annalium Boiariae authore Joanne Aventino.

3 *Wohl nach den Urkunden* 5 *Bairisch-Grätz im Gegensatze zu Windisch-Grätz.*

JOHANNES TURMAIR'S

GENANNT AVENTINUS

SÄMMTLICHE WERKE.

AUF VERANLASSUNG

SR. MAJESTÄT DES KÖNIGS VON BAYERN

HERAUSGEGEBEN

VON DER

K. AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN.

DRITTER BAND. ZWEITE HÄLFTE.

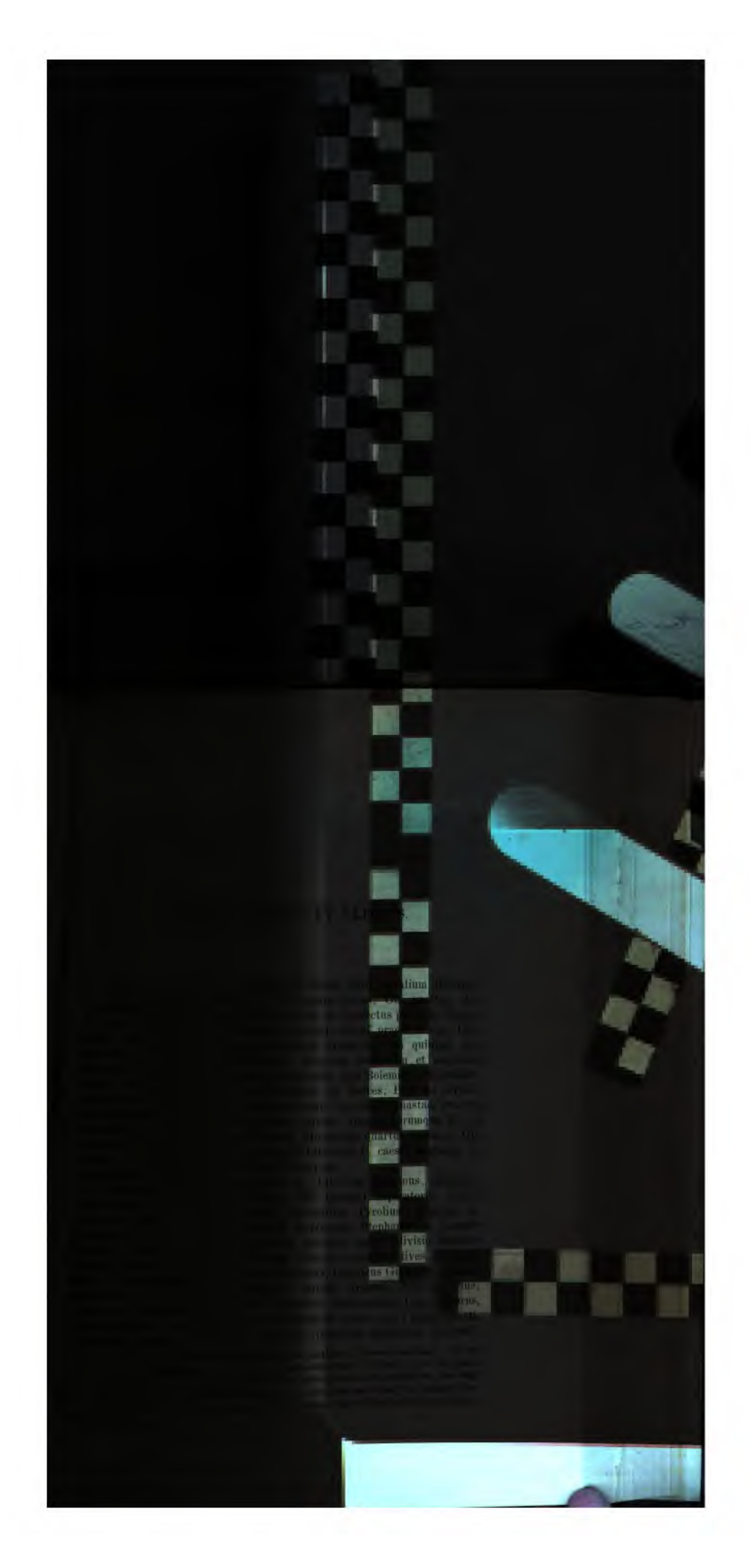
MÜNCHEN

CHRISTIAN KAISER

1884.

quorum auspiciis hi annales conditi sunt. item tetrarchiae Boiorum veteres: Abusina, Alemanostoni, Rotenechii, Ramdechii, Rara, Essii; Andechysii, Damasii, Hochovariti, Tyrolii, Veliphorathusii; Dachuni, Phalaienses, Vitellopagi, Ritoburgium, Stephania, praefectura urbis Reginoburgensis; Piburgii, Hyldovaldaestoni. 5

Authores, quos praeter vetusta diplomata secuti sumus in hoc libro: commentaria autographa in membranis scripta Alberti Boiemi decurionis Bathavensis atque archidiaconi Laureacensis, a consiliis Otonis quinti, executoris (ita se nuncupat) sententiarum sedis apostolicae generalis per totam Alemaniam et iudicis delegati contra imperatorem Fridericum 2. haereticum. 10

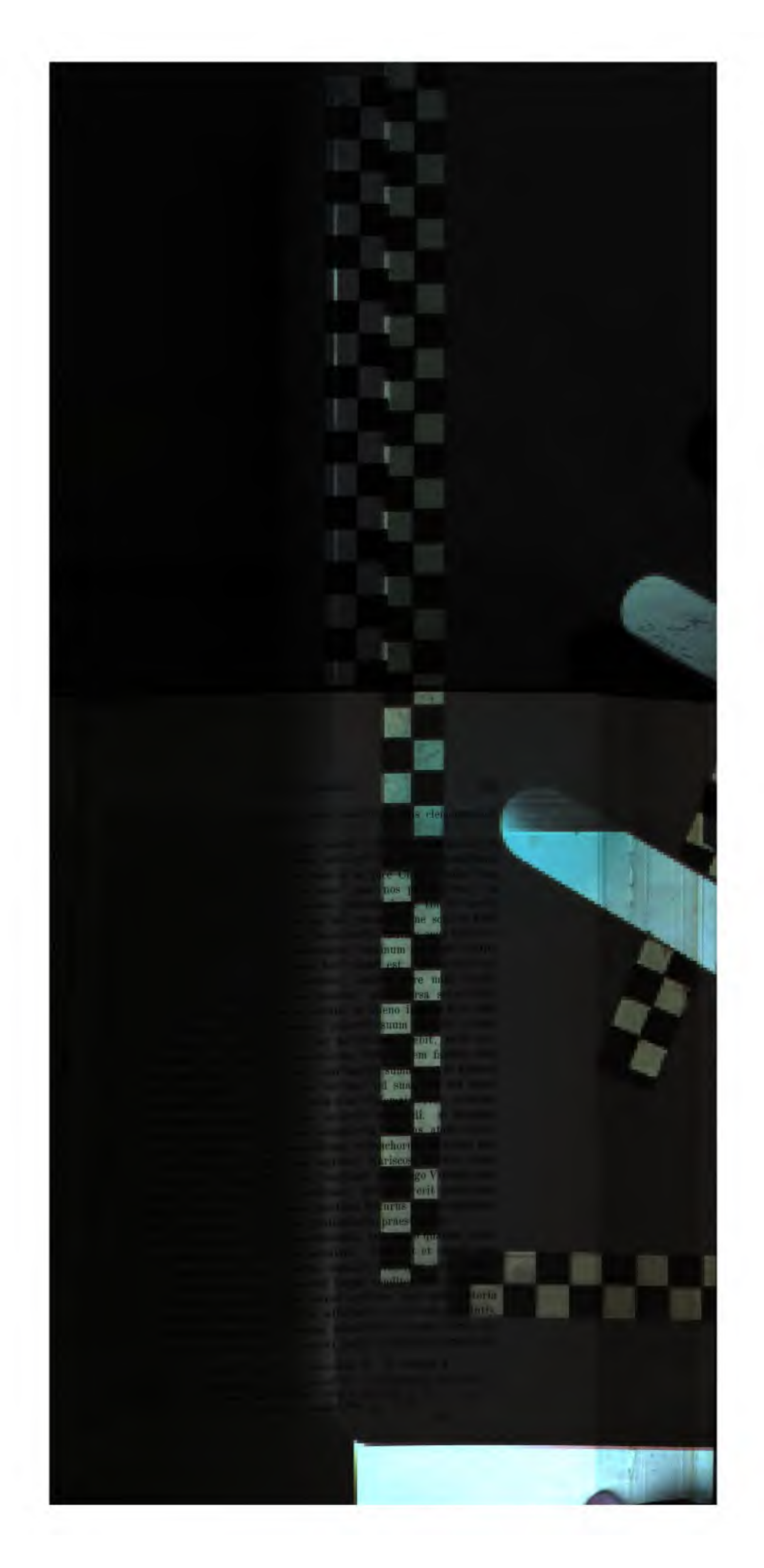
Chunradus philosophus, Schirorum monachus, primarius et aedituus, homo diligentissimus, qui manibus suis plus quam quinquaginta, ut tum mos fuit monachorum, ingentia volumina scripsit in membranis, poetas, oratores, historicos, veteres theologos, quae Schirae monstrantur, ubi et chronicon eius autographon servatur; imperatore Friderico 2. caesare augusto rerum potiente obiit. Honoricus Stonus, Utinensis praepositus, iureconsultus, consiliarius Honorici duodecimi, reguli Boiorum, res gestas temporibus suis literis conmendavit. 15

Prologus et praefatio Ioannis Aventini in septimum et ultimum librum annalium Boiorum ad clarissimos principes Boiariae Vilelmium, Litavicum, Arionistum, fratres germanos, suos clementissimos dominos. 20

Clarissimis heroibus Vilelmio, Litavico, Arionisto, fratribus germanis, ducibus utriusque Boiariae, primae atque secundae, praefectis

5 Hyldevaldaestoni *B* 10 imperatorem *und* 2. *fehlt A* 12 Chunradus — obiit *steht in A unter dem Autorenverzeichnisse vor dem 5. Buche mit der Randbemerkung:* ad librum septimum. *Vor diesem wird unter dem Autorenverzeichnisse zurückverwiesen:* Chunradus philosophus Schirorum (in quinto libro) huc scribe 14 membranis *A*

7 *Albert Behaim von Kager, Passauer Domherr. Auszüge aus dessen Notizbuche, jetzt Cod. lat. Mon. 2574b, hat A. in seinen Adversarien, X, p. 33—44 v. gesammelt. Editionen der Aufzeichnungen Alberts s. bei Oefele, Script. rer. Boic. I, 787 flgd. u. Bibliothek des Literar. Vereins in Stuttgart, XVI (Höfler)* 9 — delegati *vgl. A's. Adversarien l. c. p. 33* 12 *Ueber die Konrade von Scheiern, welche A. zu einer Person zusammenwirft, vgl. bes. Graf Hundt, Kloster Scheyern; die historischen Werke Konrads v. Scheiern s. in der Ausgabe Jaffé's in Mon. Germ. Script. XII, 613—633* 18 *Eine Abschrift von Henrici praepositi Otingensis chron. im Anschluss an die Chronik des Abtes Hermann v. Altaich s. in A's. Adversarien, X, p. 18 v. flgd.; hieraus edirt von Oefele, Script. I, 687 flgd.; vgl. Continuatio Altahensis in Mon. Germ. Script. XVII, 408 flgd.*

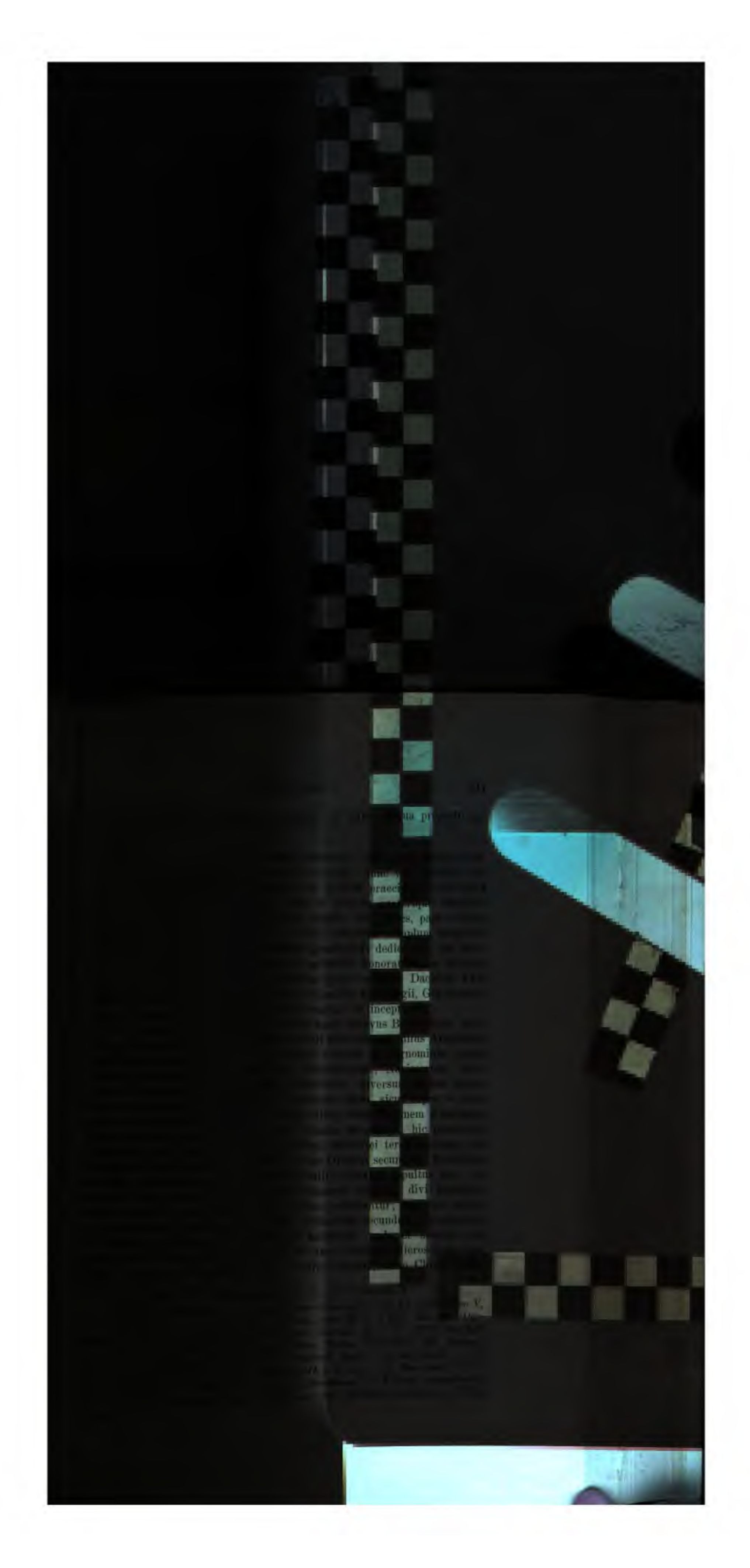

voluptate iucunda, exemplo necessaria; usui esse solet ob ignorantiam imperitiamque rerum gestarum, multa in publica commoda, in utraque republica, sacra, prophana passim, quotidie peccari temereque fieri ab alioquin sapientissimis quotidie experimentis cognosco. suprema coeli maiestas non quicquam aliud magis in sacrario utroque cavit, adeo ut huc universa eius mandata tendant, quam ut ea, quae gererentur, ad utilitatem posteritatis memoriae commendarentur atque aeternitati literarum delegata hac provincia divinis vatibus consecrarentur. nec enim in alia uspiam re tam aperte, tam clare, tanquam in speculo, si quis animum advortat, supremae illius maiestatis vis, sapientia atque bonitas et iusticia patris indulgentissimi perspicitur. quanta potestas, quanta dignitas, quanta maiestas, quantum denique numen sit (ait Plinius) historiae, cum frequenter alias, tum proxime sensi; quam ridiculi, quam inepti sint, quantum nostrae tempestatis nebulones arrogantissimi atque sophistae, ita enim verius dixerim, quam ut audio, magistros, doctores et theologos cum maximo reipublicae atque religionis nostrae detrimento imperiti rerum humanarum hallucinentur, maius est, quam ut hic explanare debeam; planissime id sentit, quisquis talpa non est. quippe versutia illorum conviciis vel a vulgo imperito frequentatur. cum ingenuis, apertis, simplicibus veritatis amatoribus et acri iudicio praeditis mihi res est. alios, nempe ardeliones, vitilitigatores, obscuros, fallaces, versutos nihil moror. his audiendi est, quae fecerint, pudor, nullus faciendi, quae audire erubescunt; illic, ubi opus est, non verentur, hic, ubi nihil opus est, ibi verentur.

Sed male ominatos missos faciamus, potius bene praecari, coelites omnes venerari atque implorare debemus, ut principes optimos, quorum beneficio tot mortui revixere, defendant. quippe illi in excelsissimo gentis Boiorum fastigio positi, vicem dei optimi maximi rebus humanis praesidendo perfunguntur, reipublicae consulunt, adversa tolerant. multa cura tanto imperio inest, multi ingentes labores, quos nequaquam abnuunt et pacis opulentiam quaerunt. proinde tu, Christe, liberator et servator noster, qui pontificis maximi, sacerdotis perpetui dignitatem tenes, imperatoris summi honorem et iudicis potestatem possides, praesens tuo numine atque auxilio illos tutare. cuncta regno Boiorum illisque feliciter fortunatim bene vertas, ut quocunque modo agant, ea

4 supraema *B* 10 supraemae *B* 21 *Am Rande in A:* de priore Reginaeburgensi.

13 *Ep. IX, 27* 15 ita enim — audio *Plin. n. h. praef.* 28 (quoniam st. quam ut) 22 audiendi — erubescunt *Plin. ep. IX, 27* 23 illic ubi opus — ibi verentur *Ter. Andr. IV, 1, 13 flgd.*

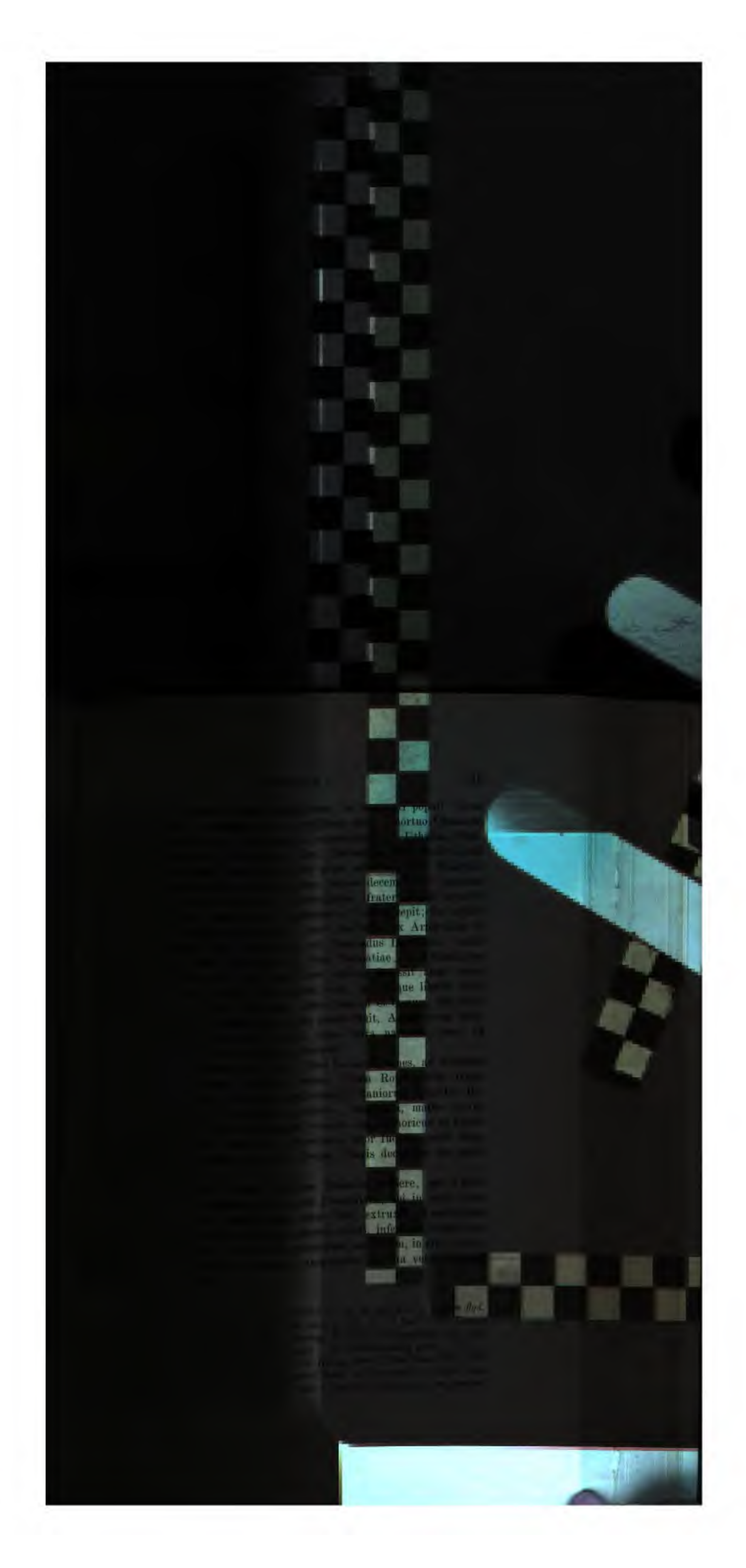
simo centesimo super primum. uxor eius Richarda, filia Magni ducis Saxoniae, soror Volophyldae, quae Honorico octavo, duci Boiorum nupsit. ex his nascuntur Hyldericus, Litavicus et Oto quartus, quem apud Nariscos Enodoryphos divo Benedicto, in Vindelicia Undenodoryphos flaminibus Augustalibus condidisse constat. ex Haelica Otonem ducem, qui et maior, Fridericum bardum, Chunradum archimystam Mogontinum atque Iuvavensem et Otonem minorem procreavit. reliqua, quae adhuc ad elogia generis attinent et desiderantur, apud Undenodoryphos in vetustis diplomatibus (quae mihi nescio quam ob causam eiusdem fani antistes, per fidem atque salutem principum obtestatus, exhibere noluit) quaerenda sunt. plus iusto huiuscemodi genus hominum meticulosum est; timent, ubi nihil opus est; cum metus maxime decet, nimis laeti, nimis alacres gestiunt; intus lanei, foris linei sunt. sed alia prosequar.

Oto iunior ex Benedicta filia Manegoldi Verdunensis Otonem ultimum tulit. Fridericus coelebs vitam finivit. Oto maior, magni animi princeps, laboribus atque bellis asper, amicus bonorum, inimicus malorum, viribus corporis ingeniique dotibus pollens, domi forisque praeclarus, consilio atque manu iuxta valuit. a pugione atque aquila imperatori Friderico primo Barbarussae caesari augusto fuit. saepius suscepta legatione in Italiam, Romam, in Graeciam ad imperatorem orientalem, Cônstantinopolim profectus est. modeste augusto parendo omnem suam operam reipublicae devovit, omnes nervos disciplinae militari intendit. plurima in Italia praeclara facinora fortiter edidit auspiciis augustalibus. complura de eo Guntherus vates germanus, Oto Fruxinensis pontifex, Regiovinus, eiusdem fani mysta, in annales retulerunt. imperatori, equitibus, militibus, populo aeque charus fuit.

Quamobrem in celebri Reginoburgii concilio suffragio optimatium imperii abdicato crimineque laesae maiestatis condemnato Honorico undecimo, Boiariam, valentissimum imperii ducatum, unde maiores sui ante annos ducentos atque triginta unum ab imperatore Otone primo submoti fuerant, in fidem virtutis ergo ab imperatore Friderico primo accepit tercio idus Iulii, qui dies divo Honorico secundo caesari augusto festus est, anno ab orbe servato millesimo centesimo octogesimo. ius

2 Volophylda *A* 11 plus — prosequar *in B eingeklammert* 14 Manegoldi *B*

4 *Ensdorf in der Oberpfalz, Indersdorf bei Dachau* 12 timent — gestiunt *vgl. oben S. 240, Z. 23, 24* 26 Regiovinus *[sic] der oben S. 218, 11 genannte* Ragevinus 26 *vgl. u. a. oben S. 217; 218* 33 *vgl. oben S. 235, Z. 2* 34 ius — dixit *nach Urkunden; vgl. die Regesten Otto's bei Heigel, Herzogthum Bayern, S. 132 flgd.*

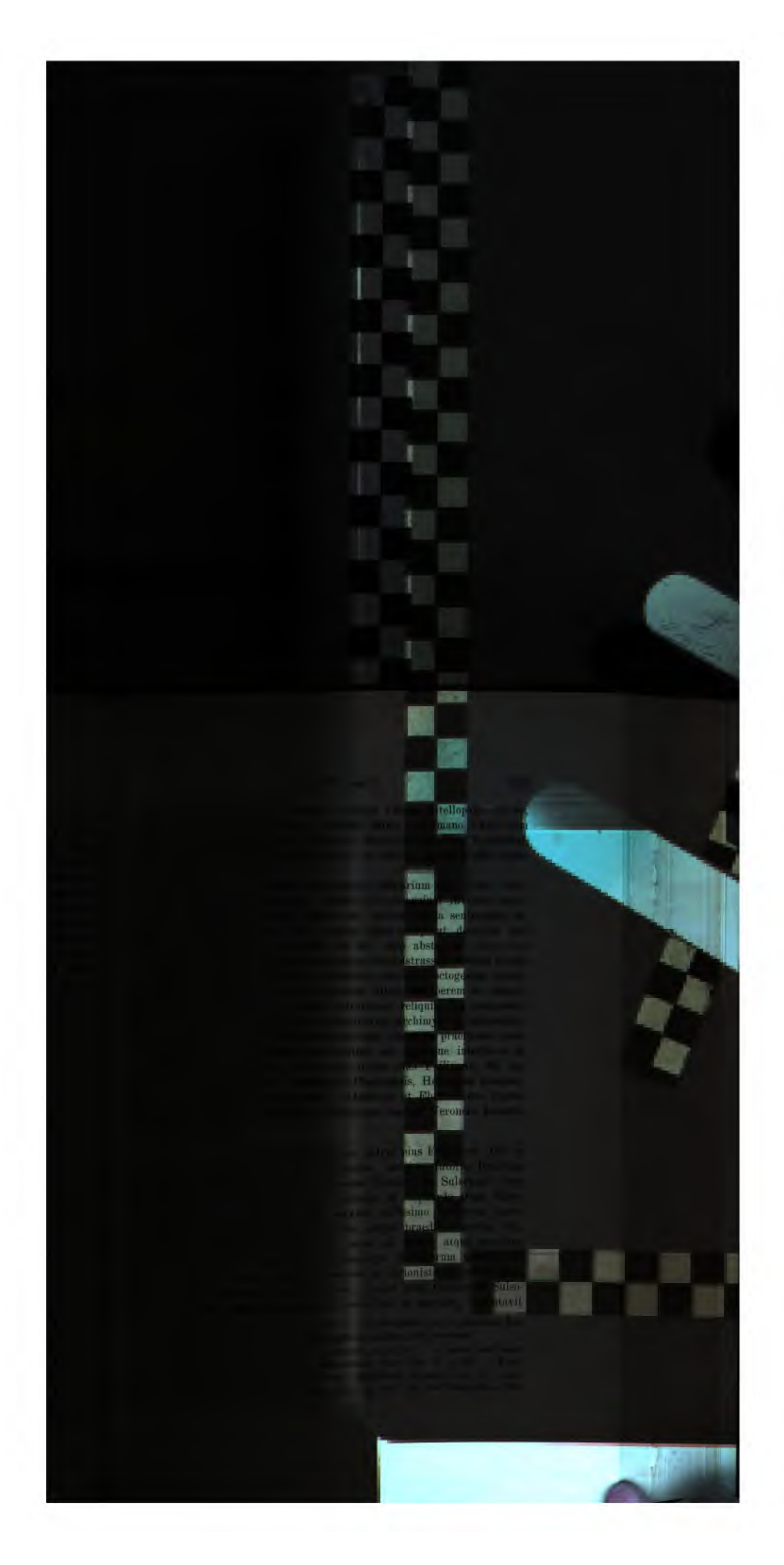

Reginoburgium urbs, ea tempestate potentissima, hactenus domicilium ducibus atque regibus Boiorum fuerat. cives nacti occasionem ob toties mutatos principes, excusso iugo regulorum Boiariae, se vindiciis redemptos in libertatem vindicant. vectigalia tamen et portoria servitutemque huiuscemodi sibi non adseruere; eadem aduc nostri principes partim possident, partim Albertus, parens eorum, civibus vendidit. sub idem tempus Otonis frater, Chunradus archimysta Boiorum, cardinalis presbyter sancti Marcelli Sabonensis episcopus, templi Iuvavensis, quod, uti supra diximus, conflagrarat, fundamenta iecit hoc elogio: quartodecimo calendas Martii, imperante Friderico primo augusto et Honorico filio eius caesare, Otone de Vitellopago inclyto Boiorum duce. eadem tempestate Honoricus atque Oto fratres Ritoburgii reguli Tissiam atque Alemani monasterium equitibus sacris, quos a templo Palestino cognominant, dedicavere, quod hisce excisis Rhodiis, quos Ioannitas nuncupant, traditur. Albertus Fruxinensium pontifex ope atque consensu Otonis Boiariae ducis, Otonis Vitellopagi dynastae, Theoderici Bathavoburgensis, sacram aedem, quae irato Vulcano perierat, reficit.

Fames atque cupido honorum et divitiarum inexplebilis est. unde bella per omnia saecula terris omnibus continuantur; plus hominum luxus, ferrum et arma quam naturalis fatorum conditio rapit. Romanus, secundus Noricorum Guricensis episcopus, eodem moritur tempore. mystae atque populus Herimanum Ortoburgensem adlegunt pontificem. Chunradus Saliburgensis archimystes illos sibi contra fas beneficium praeripuisse causatus, Theodericum Iuvavensem praepositum Guricensi ovili absque consensu gregis imponit. contractis copiis Herimanum Strassoburgii apud Noricos obsidet. Petrus Bonus, legatus Alexandri pontificis maximi, frustra in rem praesentem vadit ab armisque utrumque discedere et Romae potius iure disceptare iubet. Chunradus mandata haec floccifacit, obsidionem pertinaci animo continuat, obsessos

10 Marcii *B* 11 Vitellipago *A* 17 Bathovoburgensis *B*

1 — vindicant *vgl. oben S. 236, 21—25* 6 *Herzog Albert IV. trat 1496 der Stadt Regensburg gegen deren Verzicht auf eine Schuldforderung von 31510 fl. und gegen jährliche Zahlung v. 400 Goldgulden das Schultheissenamt u. a. ab* 7 — duce *s. die Salzburger Dominschrift, gedruckt bei Hansiz, Germania sacra, II, 302* 13 *Altmühlmünster bei Riedenburg a. d. Altmühl; vgl. Hund, Metrop. Salisb. II, 89. Ueber Tissam gewährt auch die jüngst erschienene Geschichte der Burggrafen von Regensburg von Manfred Mayer (vgl. S. 32, 45) keinen Aufschluss* 15 — reficit *vgl. Chunradi Gesta episcop. Frising. M. G. Scr. XXIV, 322 u. Arnpeck de gest. episcop. Fris. bei Deutinger, Beiträge, III, 513. In beiden Quellen ist jedoch von der Beihilfe Herzog Otto's, Otto's VII. u. Dietrichs v. Wasserburg nicht die Rede* 21 — exussit *vgl. die Gurker Chronik bei Hansiz, Germ. sacr. II, 300, 301.*

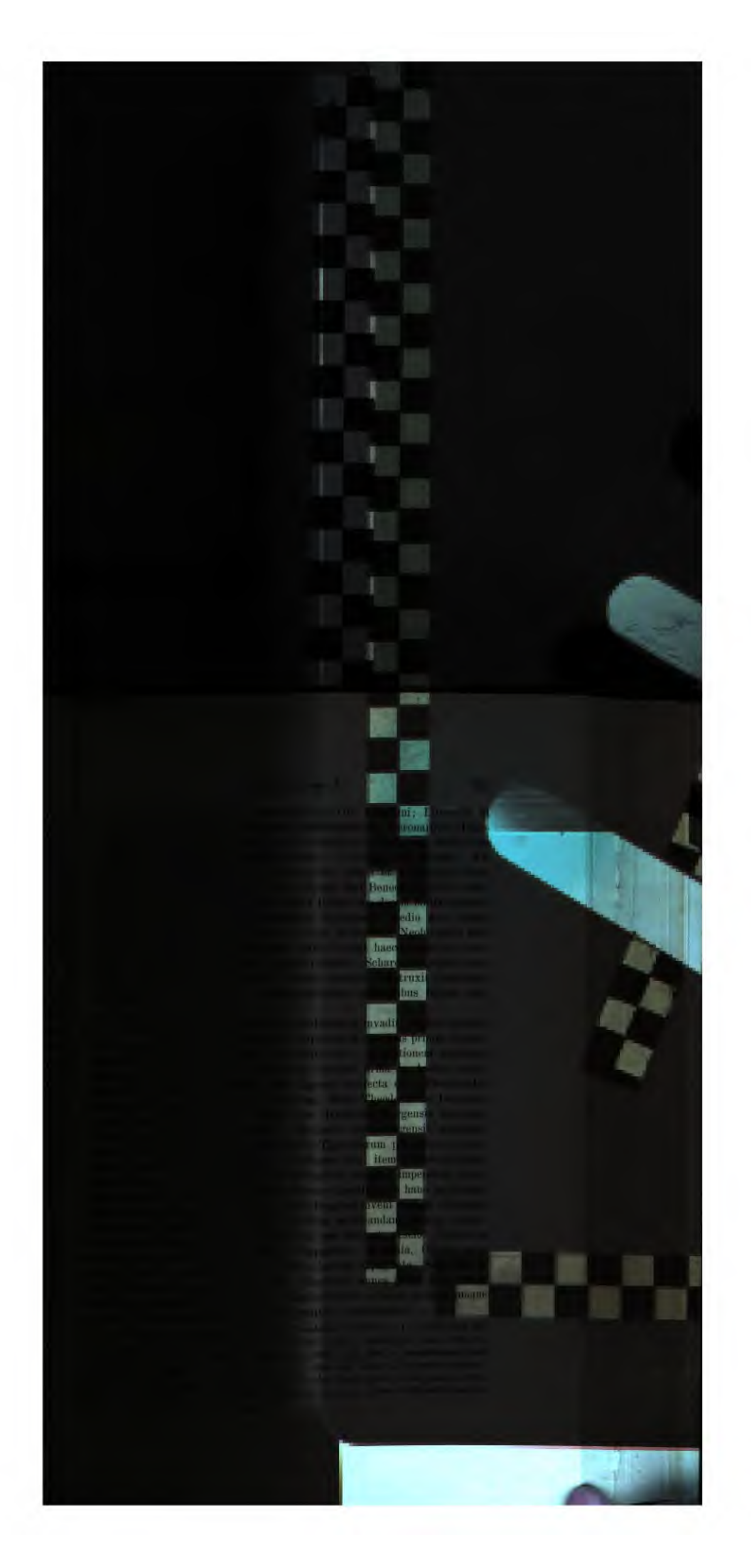
divi Benedictique consecraneis dedicavit. Berithold̄ogades apud Noricos flaminum Augustalium conlegium instituit. eius soboles Fridericus, Oto et Herimanus Habusobergenses, Berinogerion secundus Sulsopagus, cuius filiae Gariodruda et Bertha, eadem et Irena, augustae, haec Manuelis imperatoris orientalis, illa Chunradi occidentalis coniunx. parens horum in obsidione urbis romanae periit anno aerae christianae 1167. Gephardus ultimus absque liberis, duodevigesimo deinceps anno.

Ritoburgium arx et vicus est in Boiaria septentrionali Germaniaque Magna supra Chelamos occidentem aquilonarem versus; ab hostiis Alemani decem millia passuum abest. eius dynastae praefecti urbis Reginoburgensis fuere, landographi Stephaniae, Legioveltarum Calomontisque nuncupati sunt. author huius familiae Babo Abusinus, patriae meae regulus, quem triginta filios procreasse supra in libro quinto retulimus, quorum unus Rupertus duos mares ex Biledruda tulit, Magnum Rarum et Honoricum Ritoburgensem. hic anno Christi et liberatoris nostri millesimo centesimo super primum Hierosolymis obiit. filius eius Oto, nurus Sophia, uxor Richarda fuit. Oto Valderopagum condidit Cistereiensium monachorum templum; Reginoburgii in vestibulo aedis divi Haemerani sepultus est. ab hoc sunt Oto landographus Stephaniae et Honoricus burgiographus; ita boia lingua vocati sunt, romano sermone praefectum limitis atque urbis valet. Honoricus ex Bertha, filia divi Litovaldae, sorore Litovaldae et Honorici, summorum Boiariae regulorum, Oto ex Adolaede, sorore Otonis quarti Boiorum ducis, filia Otonis Vitellopagi, tris liberos, uterque cognomines progenuerunt: Fridericos, Honoricos, Otones hique omnes absque liberis decessere. Berthae sepulcrum Reginoburgii in templo Scotorum ostenditur. castella, arces horum ducibus boiis parent.

Subsequenti anno, qui est aerae nostrae millesimus centesimus octogesimus sextus, Odagrius Stirius, cum liberis careret, Anassi in monte divo Georgio dicato testamento Stiriam, Neoburgium, Variopagum, Lambachum, Scharodunum legat Litovaldae Austriaco. haec quatuor ad Odagrium, patrem illius, morte Eccoberti, Pictavionum dynastae, lege redierant. testes, qui more Noricorum atque Boiorum auriculas opposuere, hi sunt: Honoricus et Sigardus Schalae; Albertus

18 Cistertiensium *A* 23 quarti — Otonis *fehlt in B, wohl deshalb, weil der Copist vom ersten Otonis auf das zweite abirrte* 26 discessere *B* 31 Litovaldae Austriaco *in B von Aventin nachgetragen;* legat Austriacis *A*

7 *Vgl. oben S. 229, Z. 23* 14 *Oben S. 36, 13 flgd.* 15 — obiit *vgl. Ekkeh. chron. un. p. 221 u. oben S. 150* 20 *Landgrafen v. Steffling oder Stefaning, Lengenfeld, Kalmünz* 30 *St. Georgenberg bei Enns;* — Planeoburgensis *vgl. die Urk. v. 17. Aug. 1186, die a. a. in Mon. Boic. XXVIII, b, 253 gedruckt ist.*

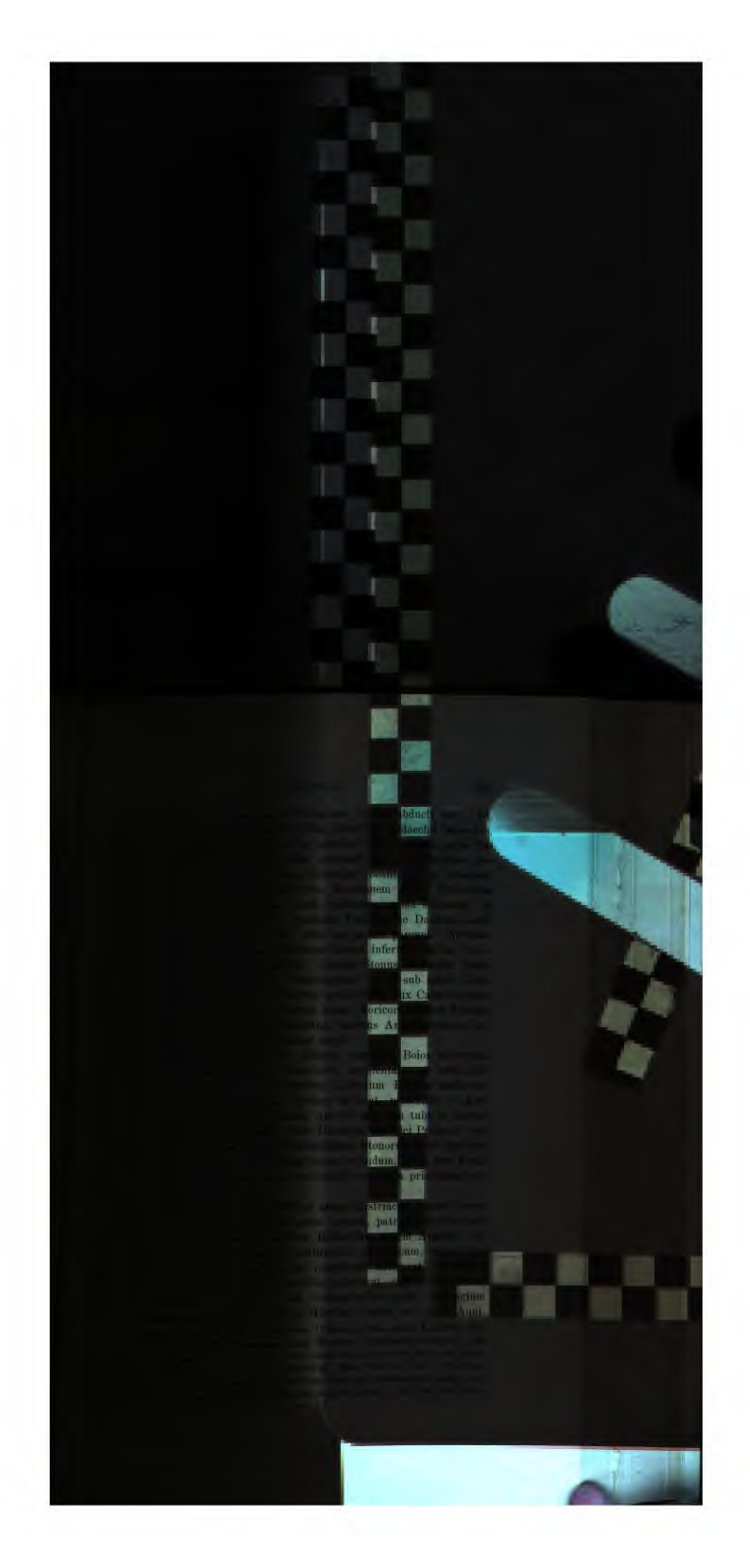

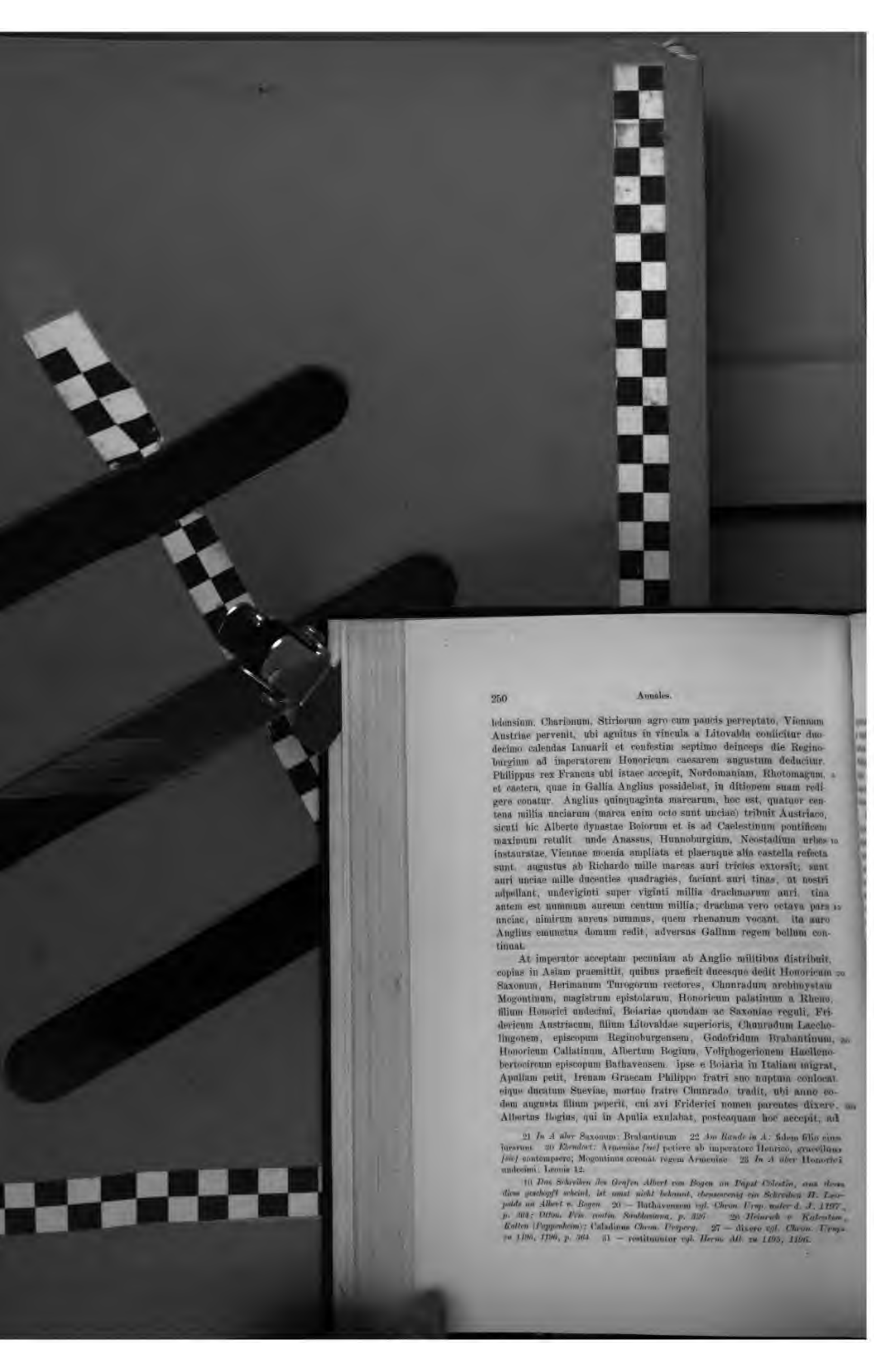
Inter haec Honoricus caesar Mediolani nuptias cum Constantia, filia regis Siculi, facit, Campaniam in ditionem redigit, Neapolim obsidet. inde Romam proficiscitur, paschalium altero die, septimo decimo calendas Maii consecratur a Caelestino tercio pontifice maximo, qui pridie inauguratus fuerat. sub idem tempus Velipho dux Ethruriae atque Spoleti, Lycatiorum tetrarches moritur. eius mausoleum et monumentum extat in superiore Boiaria apud Stonogades. imperator in Germaniam proficiscitur, in celebri apud Vangionas concilio Sueviam Chunrado fratri, Philippo, itidem germano suo, Ethruriam Spoletumque tradit. Honorico undecimo Saxonia atque Boiaria cum liberis atque uxore ab augusto patre pulso ad Angliosque relegato gratiam facit, filium natu maiorem obsidem capit, Brunonisvicum, Leoburgum, urbeis Saxoniae reddit. Clementiam patruelem suam, filiam Chunradi praefecti praetorio Rheni, Honorico, filio illius, dat in matrimonium huicque principatum rhenanum in tutelam committit illique progenuere duas filias, Irmogardam, Hartomani Badensis uxorem, et Hagnam, coniugem Otonis quinti, reguli Boiorum. in eodem concilio Litavicus dux boius more maiorum virilem togam sumpsit. principes nimirum atque propinqui ense, scuto, framea iuvenem ornarunt moxque reipublicae pars esse coepit, qui antea domus dumtaxat videbatur. nec enim cuiquam arma sumere tum antea licebat, quam caesar suffecturum probasset.

Caeterum dum ea res agitur, Boiaria inferior incendio, praeda, caede, intestino tumultu adfligitur. Albertus Bogius, Rapoto atque Honoricus fratres Artobergenses ob limites atque venationem, clientelam Aldaechii inferioris discordant inter se ad armaque concurrunt. Rapoto Vilissoviam vicum moenibus cingit, eo coloniam deducit, iure civitatis donat. unde Aldaechio inferiori Theodomaroque antistiti damna ad ducentas libras iniunxit. Albertus, curator templi, cui nupta erat Laodamia Boiema, Odagrium, Boiemiae regulum, cui adfinitate et confinio proximus erat, socium ad se adsciscit, Boiariae fines intrat, igne, ferro impune grassatur. Litavicus haec prohibiturus obviam armatus pergit, verum ab Alberto in fugam datur. multi tum mortalium,

21 *Am Rande in A:* princeps primarius 25 *nach* venationem *folgt in A* (uti fit).

1 — fuerat *vgl. Herm. Altah. zu 1191, p. 385; Magnus Reichersp. zu 1190, 1191, p. 517, 518* 5 — Stonogades *vgl. oben S. 229, 230* 7 — capit *vgl. Magn. Reich. zu 1192, 1190, p. 519, 513* 16 Hartomani: *vielmehr Hermanni* 17 — sumpsit *vgl. Magn. Reich. zu 1192, p. 519* 18 principes — probasset *Tac. Germ. 13; vgl. oben S. 55, 1* 23 — iubet *vgl. Herm. Altah. zu 1191, 1193, p. 385, Magn. Reich. p. 519.*

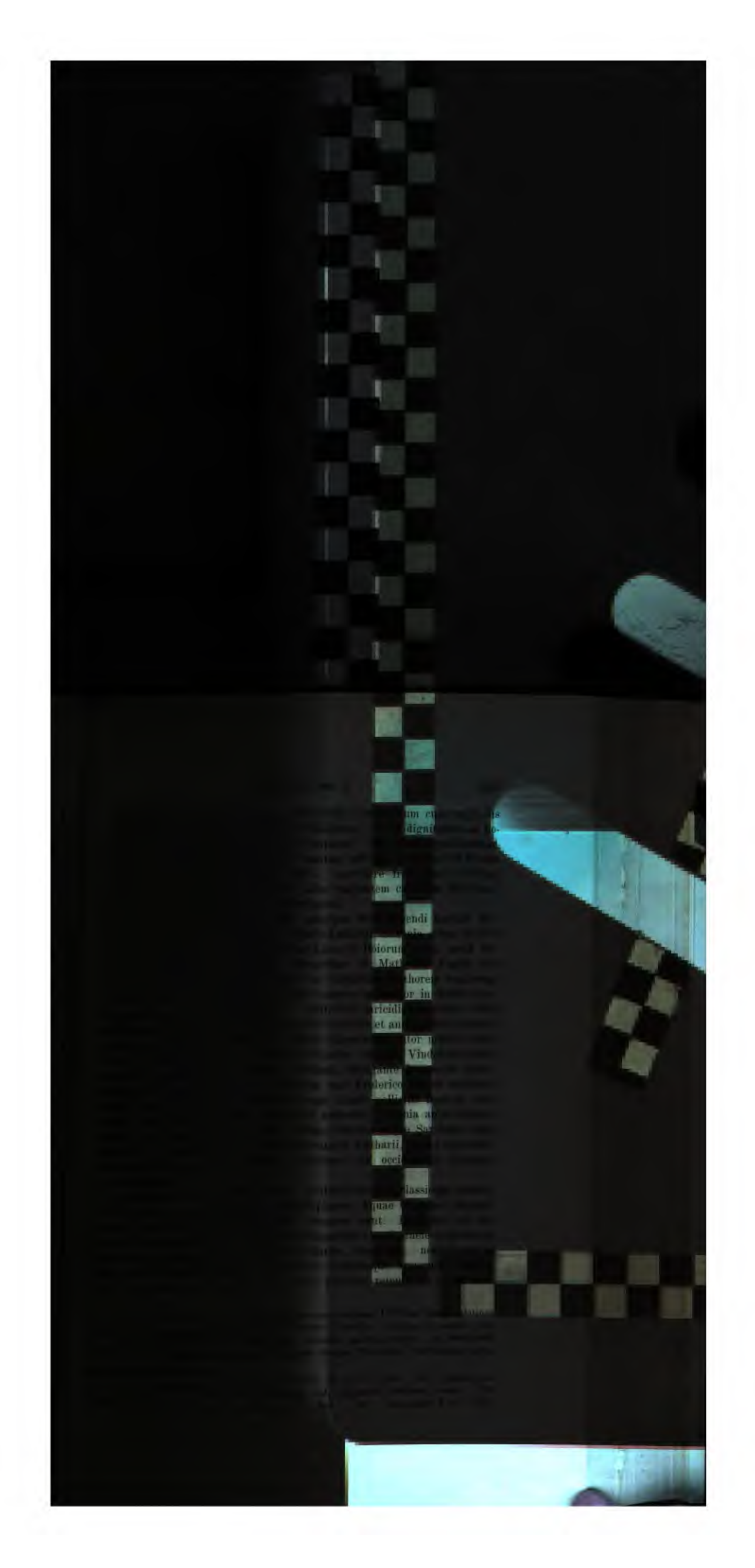

ledensium. Charionum, Stiriorum agro cum paucis perreptato, Viennam Austriae pervenit, ubi agnitus in vincula a Litovalda conicitur duodecimo calendas Ianuarii et confestim septimo deinceps die Reginoburgium ad imperatorem Honoricum caesarem augustum deducitur. Philippus rex Francus ubi istaec accepit, Nordomaniam, Rhotomagum, et caetera, quae in Gallia Anglius possidebat, in ditionem suam redigere conatur. Anglius quinquaginta marcarum, hoc est, quatuor centena millia unciarum (marca enim octo sunt unciae) tribuit Austriaco, sicuti hic Alberto dynastae Boiorum et is ad Caelestinum pontificem maximum retulit. unde Anassus, Hunnoburgium, Neostadium urbes instauratae, Viennae moenia ampliata et plaeraque alia castella refecta sunt. augustus ab Richardo mille marcas auri tricies extorsit; sunt auri unciae mille ducenties quadragies, faciunt auri tinas, ut nostri adpellant, undeviginti super viginti millia drachmarum auri. tina autem est nummum aureum centum millia; drachma vero octava pars unciae, nimirum aureus nummus, quem rhenanum vocant. ita auro Anglius emunctus domum redit, adversus Gallum regem bellum continuat.

At imperator acceptam pecuniam ab Anglio militibus distribuit, copias in Asiam praemittit, quibus praeficit ducesque dedit Honoricum Saxonum, Herimanum Turogorum rectores, Chunradum archimystam Mogontinum, magistrum epistolarum, Honoricum palatinum a Rheno, filium Honorici undecimi, Boiariae quondam ac Saxoniae reguli, Fridericum Austriacum, filium Litovaldae superioris, Chunradum Laechollugonem, episcopum Reginoburgensem, Godofridum Brabantinum, Honoricum Callatinum, Albertum Bogium, Voliphogerionem Haellenobertocircum episcopum Bathavensem. ipse e Boiaria in Italiam migrat, Apuliam petit, Irenam Graecam Philippo fratri suo nuptum conlocat eique ducatum Sueviae, mortuo fratre Chunrado, tradit, ubi anno eodem augusta filium peperit, cui avi Friderici nomen parentes dixere. Albertus Bogius, qui in Apulia exulabat, posteaquam hoc accepit, ad

21 *In A aber* Saxonum: Brabantinum 22 *Am Rande in A:* fidem filio eius iurarunt 20 *Ebendort:* Armeniae *[sic]* petiere ab imperatore Henrico, graecilium *[sic]* contempsere; Mogontinus coronat regem Armeniae 23 *In A aber* Honorici undecimi: Leonis 12.

10 *Das Schreiben des Grafen Albert von Bogen an Papst Cölestin, aus dem dies geschöpft scheint, ist sonst nicht bekannt, ebensowenig ein Schreiben H. Leopolds an Albert v. Bogen* 20 — Bathavensem *vgl. Chron. Ursp. unter d. J. 1197, p. 364; Otton. Fris. contin. Sanblasiana, p. 326* 26 *Heinrich v. Kalentin, Kalten (Pappenheim);* Caladinus *Chron. Ursperg.* 27 — dixere *vgl. Chron. Ursp. zu 1195, 1196, p. 364* 31 — restituuntur *vgl. Herm. Alt. zu 1195, 1196.*

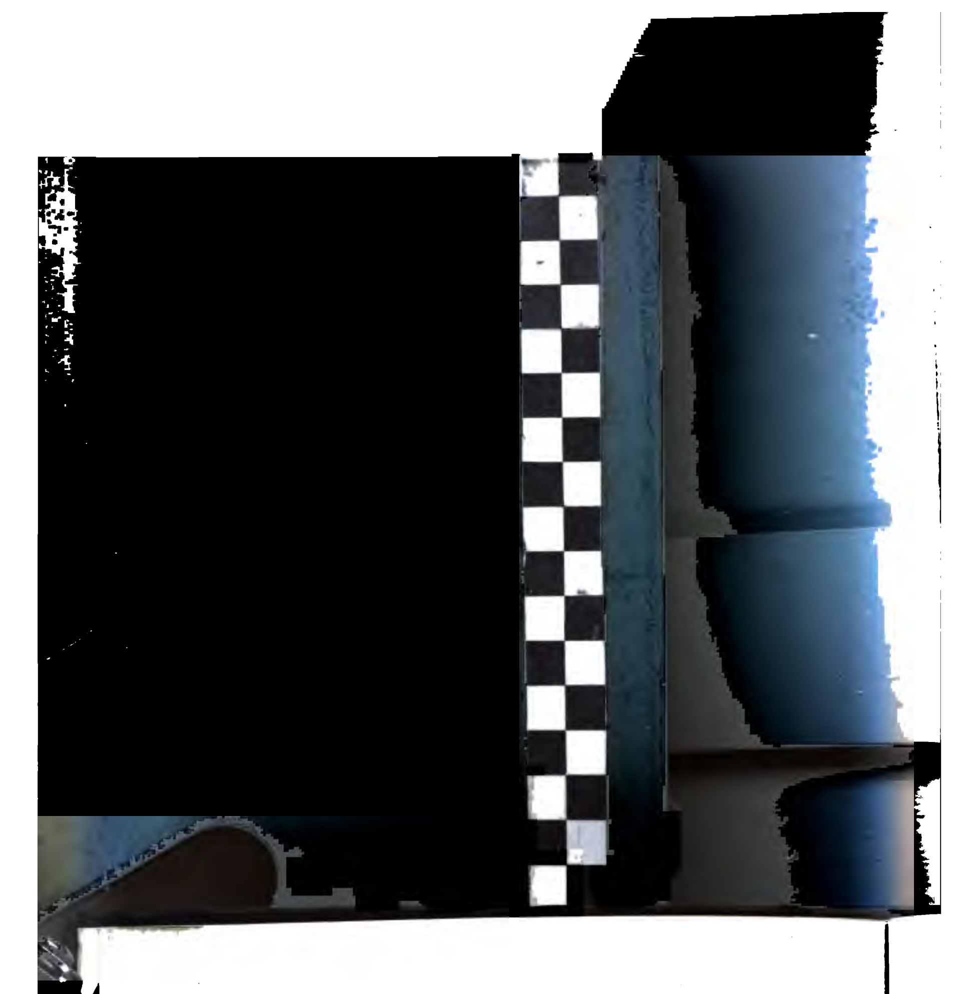

maximo domum remigrant. Fridericus Austriacus ibi periit. Voliphogerion Bathavensis episcopus, Albertus Bogius in Boiariam reversi, bellum Rapotoni et Honorico Artobergensibus indicunt, castella eorum expugnant, vicos incendunt, aedes diripiunt. Overobergomum arcem et vicum Oeno conterminum in ripa Noricorum episcopus constituit 5 atque munit. Albertus archimysta Boiorum a suis nobilibus, equitibus in vincla coniicitur. Albertus Bogius fato concedit, tris filios superstites reliquit, Litovaldam sacerdotem, Beritholdum, Albertum.

Plaeraque tum prodigia in annales relata reperio. Augustae apud Rhetos sacrosancta hostia in carnem cruentam conversa est. terrae 10 tremor quarto nonas Maii orbem terrarum adflixit, urbes, casas, aedes, templa subvertit, apud Longionas, pagum Boiariae, qua cum Hercynio iugo ad Boiemiam pertinet, annum et sex menses continuatus est. incolae relictis aedificiis sub dio atque Iove frigido manere coacti sunt. Oto Fruxinensis episcopus Otoburgium, superioris Boiariae arcem, 15 condit, praesidio firmat; ob salinarium portorium vectigalque Boiorum regulo Munychiisque bellum indicit; salem devehentes Phoron vicum atque Otoburgium petere cogit; caetera itinera praecludit atque obsidet. hactenus episcopi, sacerdotes, monachi, sacratae foeminae ocio literario addicti, scribundis libris, uti adparet, in bibliothecis operam 20 navarant. prophani, qui sacerdotes conlocupletarunt, praedia sacerdotalia administrarant. eos Chunradus quoque Reginoburgensis episcopus ex Asia reversus ab curatione ecclesiasticarum opum deo dicatarum devotarumque superis amovere vi conititur. Eburonardus archimysta Boiorum ob clientelam et parochiam Utinensem cum duce Boiorum 25 digladians, socia arma conlegis suis iungit atque de improviso coniunctis copiis, nemine resistente, fines Boiariae invadunt, castella expugnant, omnia caede, incendiis complent, templa expilant nec ab aris atque sacris manus sacrilegas, egregii sane pastores, abstinent. oves, quas pascere deberent, more luporum sub magna superficie pietatis 30 devorant. et ne omnino res divinas floccifacere videantur, magnae religionis supercilio Chunegundam augustam albo superum adscribunt.

1 — Albertum *vgl. Herm. Altah. zu 1198, 1199, p. 386* 9 — subvertit *vgl. l. c. zu 1199, 1201* 12 — continuatus est *vgl. Ann. S. Rudberti Salisburg. zu 1201:* in pago Longiou *(der Lungau in den Salzburger Alpen), eine Oertlichkeit, die A. hier irrig an die böhmische Grenze verlegt; in der deutschen Chronik dagegen nennt er richtig:* Lungaw 14 *Horat. C. I, 1, 25* 15 — [illegible] *vgl. Arnpeck, De gest. ep. Fris. p. 515, 516, oder dessen Quelle, Gesta ep. Fris., M. G. Scr. XXIV, 324* 24 — abstinent *vgl. Herm. Altah. zu 1204* 31 — adscribunt *vgl. l. c. zu 1202.*

maximo domum remigrant. Fridericus Austriacus ibi periit. Voliphogerion Bathavensis episcopus, Albertus Bogius in Boiariam reversi, bellum Rapotoni et Honorico Artobergensibus indicunt, castella eorum expugnant, vicos incendunt, aedes diripiunt. Overobergomum arcem et vicum Oeno conterminum in ripa Noricorum episcopus constituit 5 atque munit. Albertus archimysta Boiorum a suis nobilibus, equitibus in vincla coniicitur. Albertus Bogius fato concedit, tris filios superstites reliquit, Litovaldam sacerdotem, Berith© Albertum.

Plaeraque tum prodigia in annales relata reperio. Augustae apud Rhetos sacrosancta hostia in carnem cruentam conversa est. terrae 10 tremor quarto nonas Maii orbem terrarum adflixit, urbes, casas, aedes, templa subvertit, apud Longionas, pagum Boiariae, qua cum Hercynio iugo ad Boiemiam pertinet, annum et sex menses continuatus est. incolae relictis aedificiis sub dio atque Iove frigido manere coacti sunt. Oto Fruxinensis episcopus Otoburgium, superioris Boiariae arcem, 15 condit, praesidio firmat; ob salinarium portorium vectigalque Boiorum regulo Munychiisque bellum indicit; salem devehentes Phoron vicum atque Otoburgium petere cogit; caetera itinera praecludit atque obsidet. hactenus episcopi, sacerdotes, monachi, sacratae foeminae ocio literario addicti, scribundis libris, uti adparet, in bibliothecis operam 20 navarant. prophani, qui sacerdotes conlocupletarunt, praedia sacerdotalia administrarant. eos Chunradus quoque Reginoburgensis episcopus ex Asia reversus ab curatione ecclesiasticarum opum deo dicatarum devotarumque superis amovere vi conititur. Eburonardus archimysta Boiorum ob clientelam et parochiam Utinensem cum duce Boiorum 25 digladians, socia arma conlegis suis iungit atque de improviso coniunctis copiis, nemine resistente, fines Boiariae invadunt, castella expugnant, omnia caede, incendiis complent, templa expilant nec ab aris atque sacris manus sacrilegas, egregii sane pastores, abstinent. oves, quas pascere deberent, more luporum sub magna superficie pietatis 30 devorant. et ne omnino res divinas floccifacere videantur, magno religionis supercilio Chunegundam augustam albo superum adscribunt.

1 — Albertum *vgl. Herm. Altah. zu 1198, 1199, p. 386* 9 — subvertit *vgl. l. c. zu 1199, 1201* 12 — continuatus est *vgl. Ann. St. Rudberti Salisburg. zu 1201:* in pago Longou *(der Lungau in den Salzburger Alpen), eine Oertlichkeit, die A. hier irrig an die böhmische Grenze verlegt; in der deutschen Chronik dagegen nennt er richtig:* Lungaw 14 *Horat. C. I, 1, 25* 15 — obsidet *vgl. Arnpeck, De gest. ep. Fris. p. 515, 516, oder dessen Quelle, Gesta ep. Fris., M. G. Scr. XXIV, 324* 24 — abstinent *vgl. Herm. Altah. zu 1204* 31 — adscribunt *vgl. l. c. zu 1202.*

condit. Eburonardus archimysta Iuvavensis tris pontificatus instituit. in Boiorum lacu maximo apud Noricos Chimensem, in confinio Norici atque Pannoniae Secoviam atque Laventinum hisque praefecit Rogerium Radechonem, Carolum Frisiacum et Hyldericum.

Litavicus, pacis atque iusticiae studiosissimus, plurimum dignitatem atque opes Vindelicorum, quae multum imperator Fridericus separato inde Norico diminuerat, auxit, magnifice plaeraque condidit, Boiariam novis coloniis implevit. in inferiore Vindelicia, in ripa Danubii Strubios, clarissimum municipium, extruxit atque Abudiacum olim excisum, arcem in agro Pruvenensium monachorum refecit, monachis aliis praediis satisfecit, nempe Chynigobisen regium beneficium ipsis reddidit. arbitri fuere antistites hi: Honoricus Tigurinus, Chunradus Schirensis, Godofridus praepositus Reginoburgensis atque hi dynastae: Albertus Bogius, Chunradus Moseburgensis, Theodovalda Licobergensis, Moenardus Abusinus, qui et Rotenecho. atque idem Litavicus in ripa Isarae Landunum aedificavit, Digulofinem auxit, arcem Landesutae erexit, Monachii xenodochium aedemque, ubi pauperes alerentur, publica annona pascerentur, instituit. iuxta Oenum in ora Noricorum Scharoduni eius consensu a Litovalda Austriaco regia extruitur. ipse Brundunum, quod hactenus suos regulos habuerat, moenibus cingit, civitate donat eoque a Rantherovia praetorium portoriumque transfert. Utini conlegium condidit, in quod duodecim populares mystas cum antistite cooptavit.

Toparchias Boiorum Chamabos, Phronthusium, Dachunum, Andechysiam, Vitellopagum, Voccioburgium, Ritoburgium, Stephaniam, Legioveltas, Sulsopagum, Carnoburgium mortuis absque liberis tetrarchis vendicavit; palatium quoque Rheni in Boiariam transtulit. imperatoribus ex Suevia oriundis ob paterna beneficia acceptus, eisdem virtutis ergo perquam charus fuit, praecipue Fridericis, Philippo et Honorico.

15 Licoburgensis *A* 19 Scharaduni *B*

1 — Hyldericum *wohl nach Urkunden; vgl. v. Meiller, Reg. archiep. Salisb. p. 204 flgd.* 5 — auxit *vgl. Chounradi Schir. chron. c. 21* 9 *Straubing: vgl. Herm. Altah. zu 1218* 9 Abudiacum — Rotenecho *vgl. die Priefflinger Urkunde, Quellen u. Erörterungen z. bayer. Gesch. V, 25—27* 16 *Landau: vgl. Hermann. Alt. zu 1224. Bezüglich der Gründung von Dingolfing, die von demselben (zu 1251, p. 395) Otto II. zugeschrieben wird, scheint A. Arnpeck col. 259 zu folgen* 17 *Landshut; vgl. Herm. Altah. zu 1204, p. 386* 17 — instituit *wohl nach Urkunde, die jedoch nicht bekannt ist* 18 — extruitur *vgl. Herm. Altah. zu 1225* 20 — transfert *Quelle?* 22 — cooptavit *vgl. Hund, Metrop. Sal. III, p. 44* 24 — vendicavit *bez. nach Arnpeck col. 257.*

Confestim Oto Vitellopagus, Eccobertus episcopus, Honoricus frater eius proscribuntur, crimine laesae maiestatis condemnantur. Eccobertus in Ungariam ad sororis maritum, Honoricus in Palestinam elabitur. Oto in Boiaria palabundus oberrat. Rapoto Artobergensis praetorio Boiariae praeficitur, qui vices caesaris absentis praesidendo tribunali perfungatur. Litavicus dux Boiorum, Oto Phalaiensis, Honoricus Callatinus Andechysiam, arcem Honorici, invadunt, diripiunt, solo aequant, praedam inter se dividunt, sacra Voliphorathusium, inde ad Matronam montem in templum divo Petro dicatum, Oeno conterminum, furtim sublata ibique condita sunt. iidem Glanechios, Buchoros simili clade adficiunt. Litavicus praeterea dux Boiorum Vitellopagum quoque, patruelis sui regiam, incunabula maiorum suorum diruit, solo aequat, templum ibi deiparae virgini condit, sacratis Teutonum equitibus tradit, lapides haud procul inde Aecham devehit, in ripa Barii amnis novam coloniam deducit. ita mihi Ioannes Haelius, civis eius urbis, harum rerum studiosissimus retulit. pagani virtutum monumenta venerantur, legulei, theologistae, grammaticuli et sophistae pecuniae dumtaxat atque litibus student, ambitione perditi, per praeceps abeunt. quos magno reipublicae prophanae, sacrae incommodo alimus atque periculo nostro pascimus, vix iam impendiis sufficimus.

Porro Oto a Litavico aliis nutantibus ad Aquas Graneas deducitur ibique inungitur. deinde ab omnibus recipitur. subsequenti deinceps anno Romam proficiscitur augustusque adpellatur moxque Campaniam imperatoribus dolo romanorum flaminum praereptam invadit, subigit Capuaeque hibernat. inter haec in Boiaria Honoricus Callatinus Overodoryphi proxime Abudiacum haud longe a Reginoburgio in ripa Danubii Otonem Vitellopagum profugum depraehendit, vulneribus confossum occidit, caput eidem amputat in Danubiumque proiicit, caesari sanguine percussoris atque paricidae parentat. reliquum corpus Otonis Undenodoryphos ad aedem flaminum Augustalium, quam avus eius condiderat et ubi parens sepultus est, deportatur, nono demum anno indulgente pontifice maximo more christiano humatur. liberosne

16 — sufficimus *in B eingeklammert; in A am Rande:* vide omissa.

6 *Den Grafen Otto v. Vallai nennt auch Arnpeck col. 262, den Marschall v. Pappenheim (Kalentin) Chounradi Schir. annal. zu 1208, p. 631* 8 — condita sunt *vgl. die Aufzeichnung Mon. Boic. VIII, 594* 10 *Quelle?* 13 templum — tradit *vgl. Ried, Cod. dipl. Ratisbon. I, p. 300* 16 *vgl. hiezu Riezler, Geschichte Baierns, II, 39* 25 — humatur *vgl. Arnpeck, col. 242; Chounr. Schir. ann. zu 1209, p. 632* 32 *Diese Zeitbestimmung wohl nach der Urk. Herzog Ludwigs von 1217; Oefele, Scr. II, 103.*

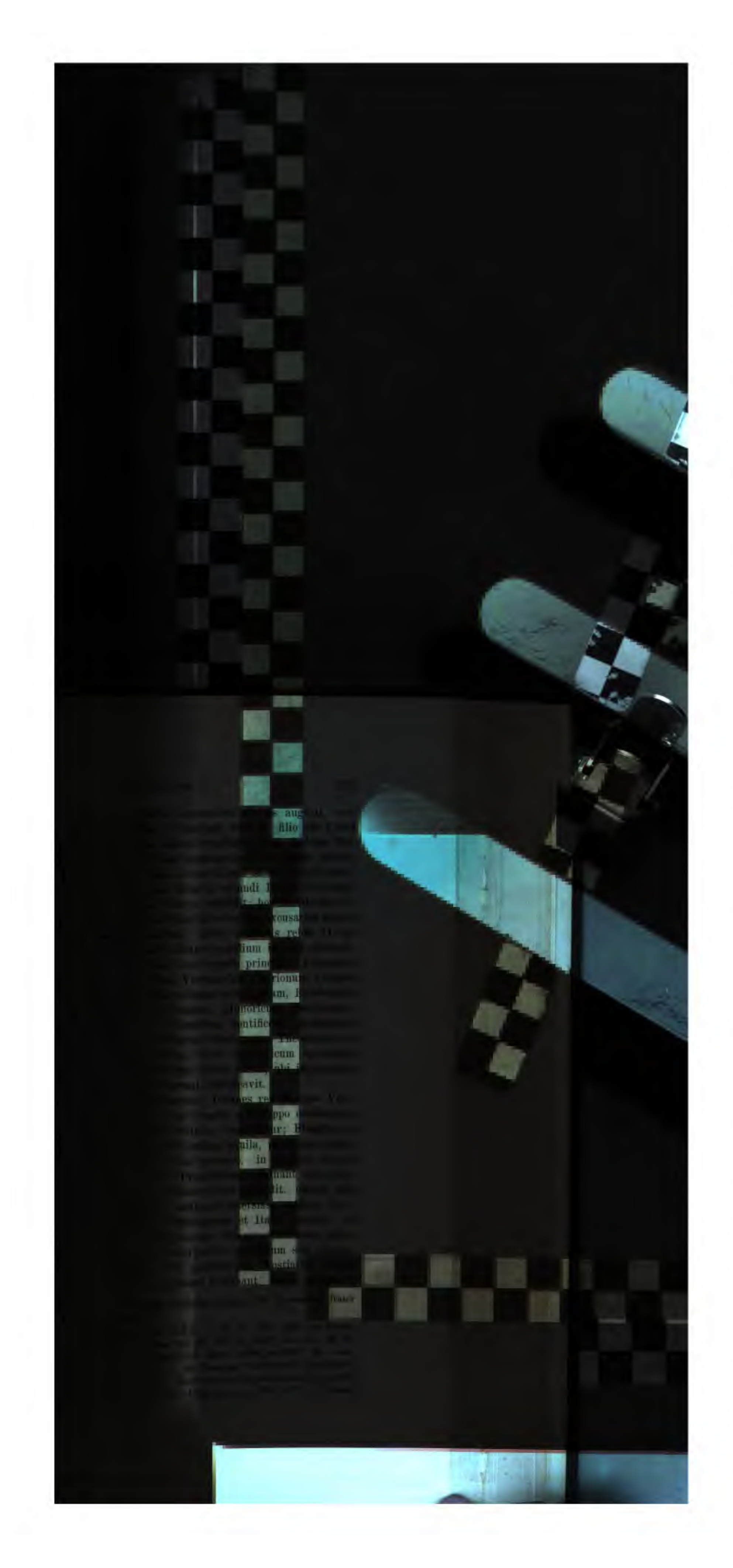
um, Anthelmum Iustinum, magistrum equitum, in Italiam Siciliamque legant, qui Fridericum in Germaniam deducant. Fridericus postulatis annuit, Romam, inde Ticinum pervenit, per Rheticas Alpes in Germaniam et ad Aquas Graneas contendit. Oto ubi haec comperit, ex Campania properat, per iuga Tridentina Alpesque Noricas in Saxoniam, frustra Friderici conatus prohibiturus, immo ab eodem in fugam versus, rediit ibique se continet. Fridericus apud Aquas Graneas inungitur. inde Francophoron petit, ibi hibernat et omnes principes in eius verba iurant.

In Boiaria Manegoldus Bathaviae episcopus, Albertus Bogius contractis atque coniunctis viribus Rathobothoni Artobergensi bellum indicunt, inferiorem Boiariam devastant, templa, casas, monasteria diripiunt. Asopagum monasterium divo Benedicto consecratum, quod incolae, qui eo tutelae causa confugerant, res suas atque suppellectilem detulerant, treis comites Alberti Bogii templum oppugnanteis, vim vi repulsuri, occiderant, irati exurunt. Alemannus Helmgerobergensis arcem suam testamento Aldaechii inferioris monachis legat, qui eam, ne ab aliquo occuparetur, solo aequare conantur; sed ab Alberto Bogio prohibentur, donec Poppo Aldaechii antistes eundem pecunia data in suam sententiam traxit atque pedibus (ut aiunt) itare perpulit.

Cap. 3. Sub idem tempus Fridericus caesar ex hibernis Francophoro egreditur, Boiariam petit, Reginoburgii celebrem imperii conventum agit. frequentes principes coeunt, denuo in verba novi principis iurant. Litavicus Boiariae rector ab eo Rhenanum ducatum, quem Palas vocant, officii ac singularis obsequii ergo impetravit atque in fidem accepit. quippe pietate omni caesari satisfecit et ob merita obsequia parenti, avo Friderici, praestita tantum conmeruit principatum. dumque eo proficiscitur atque incautius oppida, castella, urbes vendicat et accipit, ab incolis cum omnibus comitibus capitur, maximo pecuniae numero, quam viritim Boii tribuere, se redemit. Schirenses monachi centum libras boiaricas pensitarunt. posthaec omnium rerum oblivio decreta est. Litavicus a Rhenanis recipitur. Hagnam, filiam

17 Aldechii *A* 29 *Am Rande in A*: Henricus comes palatinus veritus, ne sibi ducatus praeriperetur, deseruit fratrem, ad Fridericum Siculum [*darunter*: Philippum] defecit. obiit 1227 *[A 1127 verschrieben]*. habuit filium Henricum . . .

10 — perpulit *vgl. Annal. St. Rudb. Salisb. zu 1212, Herm. Altah. zu 1212 und 1213, Niederaltaicher Urkunden und wohl eine Aufzeichnung aus dem Kloster Aspach* 21 *Herm. Altah. zu 1212?* 22 — accepit *vgl. Chonradi Schir. ann. zu 1213, 1215, p. 632* 29 capitur — pensitarunt *vgl. l. c. zu 1215. Ludwigs Gefangennahme erfolgte bekanntlich nicht bei einem Besuche der Pfalz.*

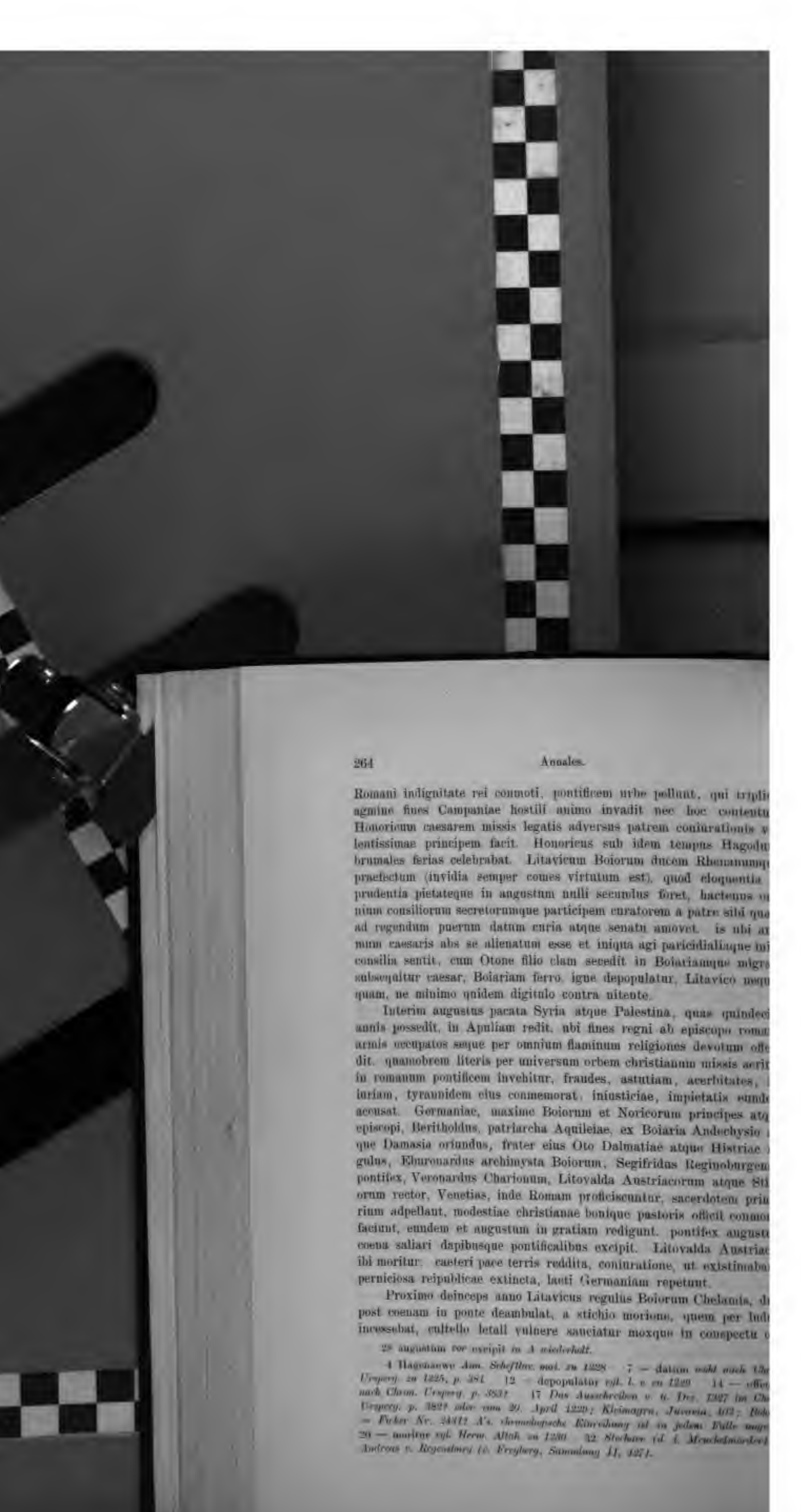
sacerdotum luxum, avariciam, superbiam, libidinem caeteraque vicia ingeniosa atque diserta erant. Innocentius tercius pontifex maximus illos contra philosophiam christianam facere decernit, a sacris veluti errones arcet. his successere alia duo genera, divis Francisco et Dominico authoribus. quae cum gravatim (ita refert Martinus a sacro auriculario et piaculari romani episcopi) Innocentius tercius reciperet, obiit et successor huius Honorius tercius continuo author factus est.

Iisdem diebus caesar Augustae in confinio Rhetiae atque Vindeliciae conventus agit. inde Aquas Graneas petit, perlustrata Germania atque Saxonia Viridoburgium, Franciae caput, se confert. inter haec pontifices romani ex sacra historia, nempe libro, quam Ioannis divinationem adpellant, fatum exitii Saracenis, Turcis, Machometicae superstitioni adventasse interpretantur, classicum clangunt, ad arma, arma ingeminant. Machometum Antichristum fuisse sibi persuaserant, sicuti et patrum memoria Ioannes Annius in commentariis, quos in eundem librum edidit, sentit et nostro saeculo eam superstitionem desituram, Christum iuxta chiliastarum opinionem adventaturum in terrisque regnaturum arbitratur, quae mendacissima esse exitus probavit. nihilominus Andreas rex Ugrorum, uxoris eius fratres, Oto Dalmatiae dux, Eccobertus Babobergensis episcopus, Litovalda Austriacus, Litavicus, dux occidentalis Boiorum, Hyldericus Bathavensis episcopus, Albertus et Beritholdus Bogii, Litovalda Plaiensis, Eburonardus archimystes Boiorum, Albertus praepositus Saliburgensis, Fridericus Beritholdogadensis in Palestinam atque Aegyptum arma movent. dum Damiata urbe Aegypti Nilo continua, sex dierum itinere ab Alexandria, expugnata consultationibus tempus trahunt, locum coloniae deducendae capiunt, reges Aegypti rivo, qui in Nilum cadebat, obstructo, aquis deinde obrutos subito circumveniunt. periere tum plaerique Boiorum: Hyldericus Bathavensis episcopus, Litovalda Plaiensis, Beritholdus

4 *Ebendort:* Vilelmius, Leonis filius, Helenam, Kanuti regis Danorum filiam, duxit uxorem. huius filii: Oto, Bernhard de Anhald, dux Saxoniae; filius Albertus; eius filii ... (?) 29 *Am Rande in A:* Fridericus 2. confirmat Otoni, nepoti Leonis, titulum Brunsvicensium.

5 *Nicht Martinus Oppaviensis, den A. unten in cap. 8 als Martinus Boiemus Oppaviensis citirt und in dessen Ausgabe der M. G. Scr. XXII, 438 sich dies nicht findet, sondern Martinus Minorita, Cod. lat. Monac. 18770, f. 145, den A. oben p. 257, 1 als Herimannus aedituus citirt.* 15 *Joh. Annius Viterbiensis, Tractatus de futuris christianorum triumphis in Saracenos; Norenb. 1480; dann bis 1497 mehrmals wieder gedruckt unter dem Titel Glossa super apocalypsin de statu ecclesiae et de futuris etc. Eine der letzteren Ausgaben muss A. vorgelegen sein.* 18 = movent *vgl. Ann. S. Rudb. Salisb. zu 1217.* 24 = Plaiensis *vgl. Herm. Altah. zu 1222.*

Romani indignitate rei conmoti, pontificem urbe pellunt, qui tripli
agmine fines Campaniae hostili animo invadit nec hoc contentu
Honoricum caesarem missis legatis adversus patrem coniurationis v
lentissimae principem facit. Honoricus sub idem tempus Hagodu
brumales ferias celebrabat. Litavicum Boiorum ducem Rhenanumq
praefectum (invidia semper comes virtutum est), quod eloquentia
prudentia pietateque in augustum nulli secundus foret, hactenus o
nium consiliorum secretorumque participem curatorem a patre sibi qua
ad regendum puerum datum curia atque senatu amovet. is ubi a
mum caesaris abs se alienatum esse et iniqua agi paricidialiaque in
consilia sentit, cum Otone filio clam secedit in Boiariamque migr
subsequitur caesar, Boiariam ferro, igne depopulatur, Litavico nequ
quam, ne minimo quidem digitulo contra nitente.

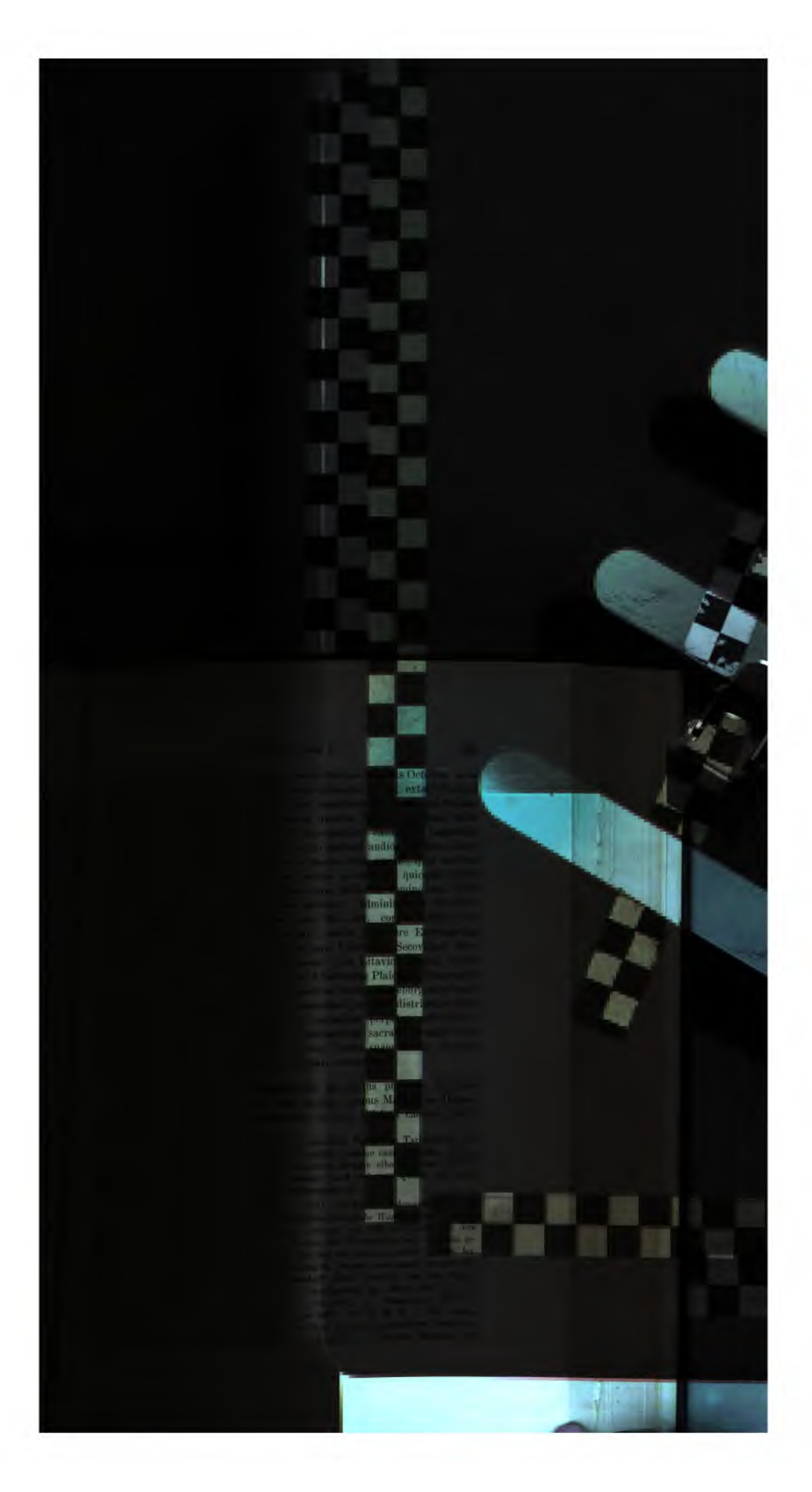
Interim augustus pacata Syria atque Palestina, quas quindec
annis possedit, in Apuliam redit. ubi fines regni ab episcopo rom
armis occupatos seque per omnium flaminum religiones devotum off
dit. quamobrem literis per universum orbem christianum missis acri
in romanum pontificem invehitur, fraudes, astutiam, acerbitates,
iuriam, tyrannidem eius conmemorat, iniusticiae, impietatis eund
accusat. Germaniae, maxime Boiorum et Noricorum principes atq
episcopi, Berith

oldus, patriarcha Aquileiae, ex Boiaria Andechysio
que Damasia oriundus, frater eius Oto Dalmatiae atque Histriae
gulus, Eburonardus archimysta Boiorum, Segifridus Reginoburgen
pontifex, Veronardus Charionum, Litovalda Austriacorum atque St
orum rector, Venetias, inde Romam proficiscuntur, sacerdotem pri
rium adpellant, modestiae christianae bonique pastoris officii conmo
faciunt, eundem et augustum in gratiam redigunt. pontifex august
coena saliari dapibusque pontificalibus excipit. Litovalda Austria
ibi moritur. caeteri pace terris reddita, coniuratione, ut existimaba
perniciosa reipublicae extincta, laeti Germaniam repetunt.

Proximo deinceps anno Litavicus regulus Boiorum Chelamis, d
post coenam in ponte deambulat, a stichio morione, quem per lud
incessebat, cultello letali vulnere sauciatur moxque in conspectu

28 augustum vor excipit in A wiederholt.

4 Hagenauwe Ann. Scheftlar. mai. zu 1228. 7 — datum wohl nach Ch
Ursperg. zu 1225, p. 381. 12 — depopulatur vgl. l. c. zu 1229. 14 — offe
nach Chron. Ursperg. p. 383? 17 Das Ausschreiben v. 6. Dez. 1227 im Ch
Ursperg. p. 382? oder vom 20. April 1229; Kleimayrn, Juvavia, 402; Boh
= Ficker Nr. 2431? A's chronologische Einreihung ist in jedem Falle ung
29 — moritur vgl. Herm. Altah. zu 1230. 32 Stichius (d. i. Meuchelmörder)
Andreas v. Regensburg (i. Freyberg, Sammlung II, 427).

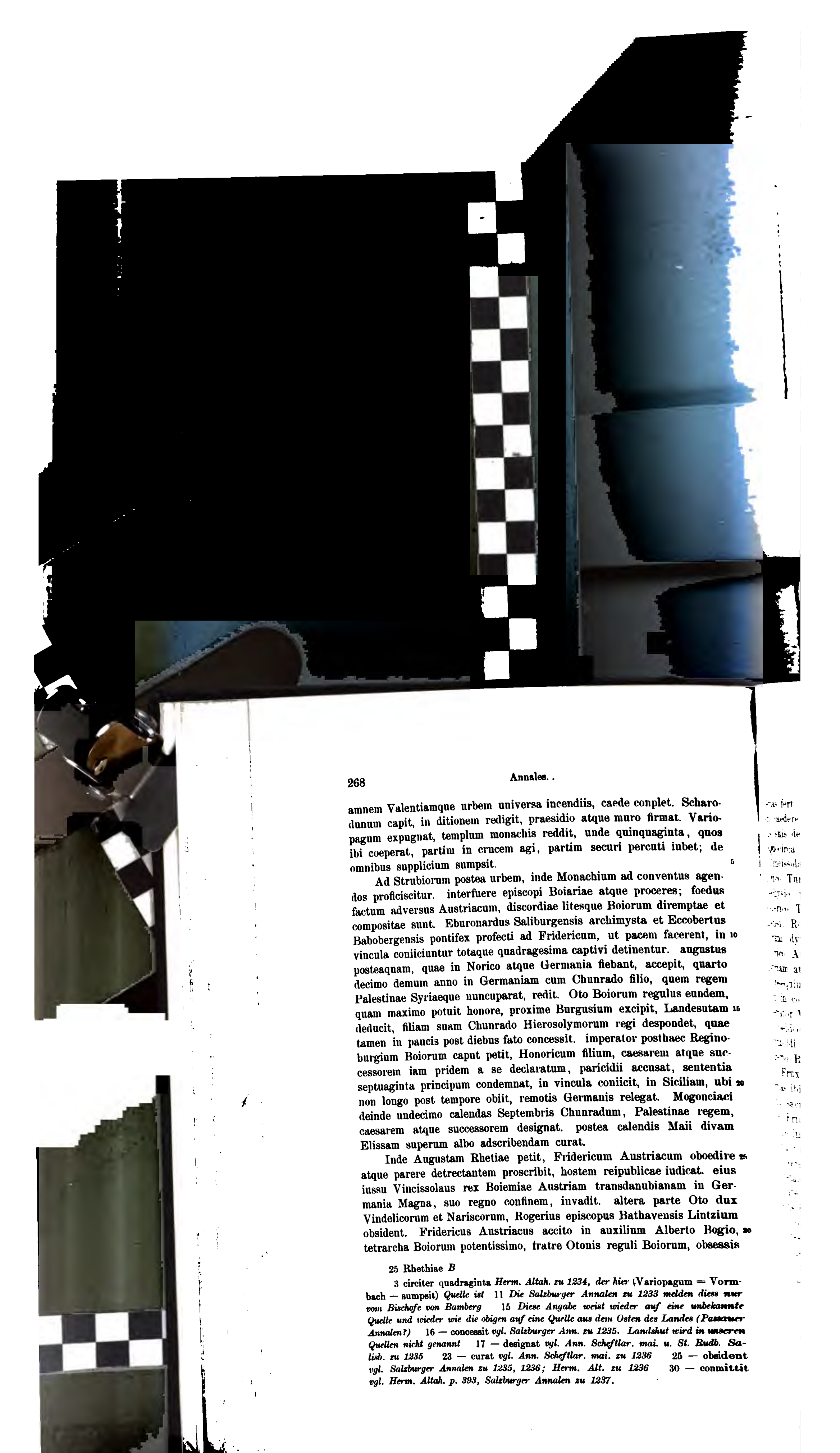
quingentos quatuordecim puerulos simul genuisse, in malluvio ab Otone Traiectensi episcopo sacra aqua lustratos esse, inter ostenta a nonnullis narratur. quod equidem magis, ne praetermitterem, retuli, quam quia verum aut verisimile putem. eadem tempestate imperator, qui Ravennae hiemabat, audita nece Litavici reguli Boiorum, Otoni filio 5 eius consolatorias literas, quae extant, scribit isque vivente adue patre utrumque ducatum Rheni atque Boiorum ab augusto impetrarat in fidemque acceperat. ubi igitur iusta parenti fecit inferiasque retulit, concilium Boiorum procerum, episcoporum, ut auspicato honorem iniret principatus feliciterque munia obiret, pacis artes, concordiae bona fir- 10 maret, leges gubernandi more maiorum praescriberet, imperium suum stabiliret, incolae in eius verba iurarent, Reginoburgium ad idus Ianuarias indicit. at Honoricus caesar, filius augusti, edicto id vetat et civibus praecipit, ne Otonem urbe accipiant, Boiorumque dynastae atque pontifices, Eburonardus Saliburgensis cum suis conlegis, Chi- 15 mensi, Laventino, Secoviensi episcopis, Chunradus Fruxinensis, Segifridus Reginoburgensis, Honoricus Aechostadensis, Gephardus Bathaviae, Segifridus Augustanus, Sabonensis, Eccobertus Babobergensis Landesutae frequentes conveniunt, bona reipublicae se procuraturos pollicentur, foedus, concordiam, fidem iureiurandi religione, sacramento 20 sanciunt. Gephardus, quod Eburonardum synmystam vicia eius carpentem necarat, pontificatu tribuque sacerdotum movetur. Bathaviae Rogerius Chimensis praeficitur. Eburonardus Saliburgensis pastor cum Otone Augustam proficiscitur, frustra sibi operam summit, ut illum atque caesarem in gratiam redigeret. 25

Caesar clamdestinum foedus cum pontifice romano fecerat, Germaniam teutonicumque regnum sibi vendicare nitebatur. Oto praefectus praetorio Rheni regulusque Boiorum, primarius Germaniarum princeps, ab augusto, patre caesaris, deficere nefas ducebat in Boiariamque se protinus contulit. caesar conlecto magno exercitu Boiariae 30 fines hostili animo intrat, nemine omnino resistente templa, vicos,

4 *Am Rande in A:* 1233 Trostperg aedificatur *[vgl. unten S. 267, Z. 30]* 13 augusto *B*

Henneberg, Tochter des Grafen Floris IV. v. Holland, Schwester König Wilhelms, und von 365 Kindern. Näheres über die Sage und ihre Quellen (welche derselben A. benutzte, ist zweifelhaft) s. bei Van der Aa, Biographisch Woordenboek der Nederlanden, VIII, 592—596 4 — hiemabat *vgl. Ann. St. Rudberti Salisb. zu 1231, 1232* 6 *Ein solches Schreiben ist nicht erhalten* 12 — sanciunt *vgl. Ann. St. Rudb. Salisburg und Herm. Altah. zu 1233* 21 — movetur *l. c. zu 1232* 25 — redigeret *Quelle?* 30 — dat *vgl. Salzburger Annalen u. Herm. Alt. zu 1233.*

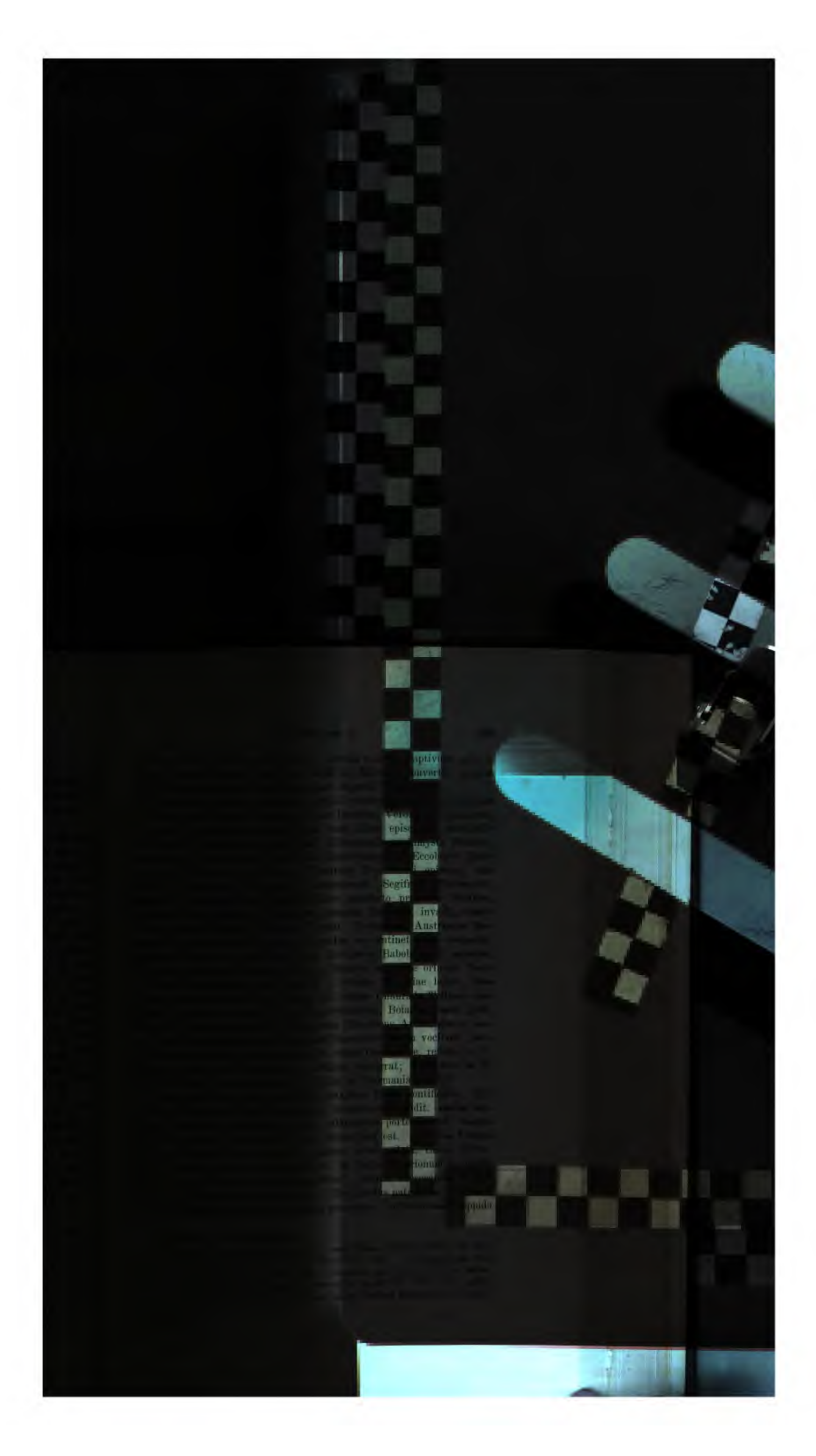
amnem Valentiamque urbem universa incendiis, caede conplet. Scharodunum capit, in ditionem redigit, praesidio atque muro firmat. Variopagum expugnat, templum monachis reddit, unde quinquaginta, quos ibi coeperat, partim in crucem agi, partim securi percuti iubet; de omnibus supplicium sumpsit. 5

Ad Strubiorum postea urbem, inde Monachium ad conventus agendos proficiscitur. interfuere episcopi Boiariae atque proceres; foedus factum adversus Austriacum, discordiae litesque Boiorum diremptae et compositae sunt. Eburonardus Saliburgensis archimysta et Eccobertus Babobergensis pontifex profecti ad Fridericum, ut pacem facerent, in 10 vincula coniiciuntur totaque quadragesima captivi detinentur. augustus posteaquam, quae in Norico atque Germania fiebant, accepit, quarto decimo demum anno in Germaniam cum Chunrado filio, quem regem Palestinae Syriaeque nuncuparat, redit. Oto Boiorum regulus eundem, quam maximo potuit honore, proxime Burgusium excipit, Landesutam 15 deducit, filiam suam Chunrado Hierosolymorum regi despondet, quae tamen in paucis post diebus fato concessit. imperator posthaec Reginoburgium Boiorum caput petit, Honoricum filium, caesarem atque successorem iam pridem a se declaratum, paricidii accusat, sententia septuaginta principum condemnat, in vincula coniicit, in Siciliam, ubi 20 non longo post tempore obiit, remotis Germanis relegat. Mogonciaci deinde undecimo calendas Septembris Chunradum, Palestinae regem, caesarem atque successorem designat. postea calendis Maii divam Elissam superum albo adscribendam curat.

Inde Augustam Rhetiae petit, Fridericum Austriacum oboedire 25 atque parere detrectantem proscribit, hostem reipublicae iudicat. eius iussu Vincissolaus rex Boiemiae Austriam transdanubianam in Germania Magna, suo regno confinem, invadit. altera parte Oto dux Vindelicorum et Nariscorum, Rogerius episcopus Bathavensis Lintzium obsident. Fridericus Austriacus accito in auxilium Alberto Bogio, 30 tetrarcha Boiorum potentissimo, fratre Otonis reguli Boiorum, obsessis

25 Rhethiae *B*

3 circiter quadraginta *Herm. Altah. zu 1234, der hier* (Variopagum = Vormbach — sumpsit) *Quelle ist* 11 *Die Salzburger Annalen zu 1233 melden diess nur vom Bischofe von Bamberg* 15 *Diese Angabe weist wieder auf eine unbekannte Quelle und wieder wie die obigen auf eine Quelle aus dem Osten des Landes (Passauer Annalen?)* 16 — concessit *vgl. Salzburger Ann. zu 1235. Landshut wird in unseren Quellen nicht genannt* 17 — designat *vgl. Ann. Scheftlar. mai. u. St. Rudb. Salisb. zu 1235* 23 — curat *vgl. Ann. Scheftlar. mai. zu 1236* 25 — obsident *vgl. Salzburger Annalen zu 1235, 1236; Herm. Alt. zu 1236* 30 — committit *vgl. Herm. Altah. p. 393, Salzburger Annalen zu 1237.*

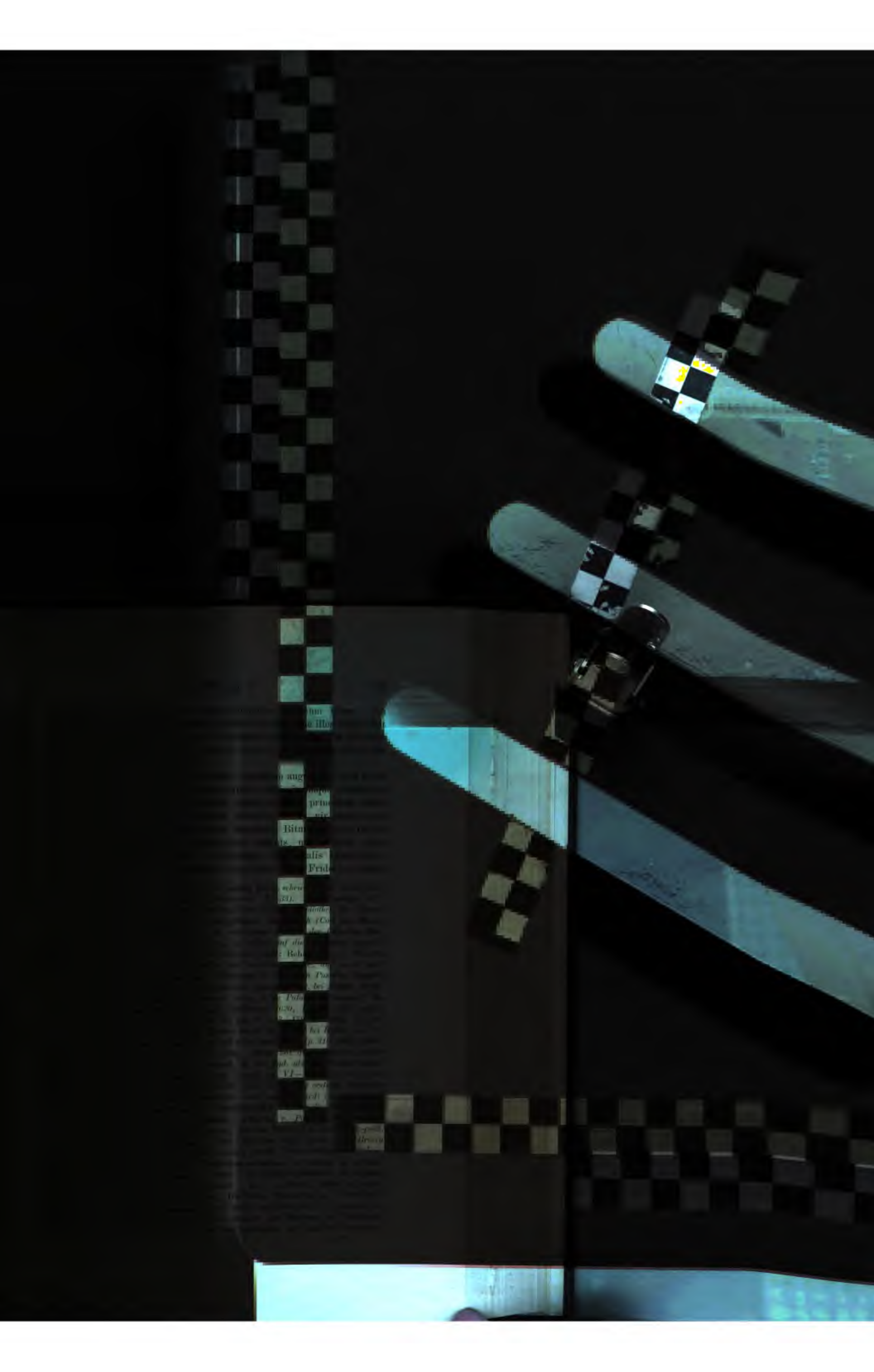

in Alpibus noricis, quas Taurum incola vocat, infans cornutus natus est. vagitus atque ploratus eius quatuordecim ante dies, quam ederetur, auditus. in agro Fruxinensium meridiem versus murium agrestium ingens vis, examen subito natum, messes populatur, segetes, herbas, foenum radicitus depascitur; inde fugatis accolis execratum locum mutare, avitas lares deserere agricolae coacti sunt. mirum est, unde vis tanta; salis gustatu fieri praegnantes, generationem eorum lambendo constare, non coitu, ex una gigni viginti proventus eorum siccitatibus tradunt Aristoteles et alii naturae interpraetes, quibus talia consectari curae fuit. illuc aduc latet, quo nam modo illa multitudo repente occidat. nam nec exanimes reperiuntur neque extat, qui murem hieme in agro offenderit. terra tremuit in Burgundia, mons alio de improviso migravit, quinque millia hominum obruit. tercio nonas Iulii sol interventu lunae duas horas continenter occultatus est, luna sexangulis versus orientem protensis visa est. pridie quoque nonas Octobris rursus solis radios luna interpositu suo aufferente terrae, meridie stellae quasi nocte colluxere. quippe manifestum est lunam obiectu terrae occultari, solem lunae. plaeraque alia huiuscemodi prodigia in annales fastosque relata sunt, quae scrupulosius persequi superstitiosum duxi.

Rursus crimina, factiones, fraudes, scelera, caedes, bella civilia (quibus omnia divina humana conmixta, respublica christiana discordiae malis contusa, praeda paucorum libidini facta est) commemorare cogor. quod quam molestum, quam arduum mihi sit, quisque veritatis amator christianaeque simplicitatis cultor rerumque humanarum peritus suo ingenio metiatur. equidem nullius obtrectator aut adulator sum; sicuti lex historiae postulat, libero ore loquor. id, quod non fecisse L. Sisennam, primus romana Crispus in historia carpit. in libera civitate, inquibat imperator Tiberius, licet mortalium tristissimus, linguam, mentes liberas esse debere. hoc profecto magis in historia, quae veritatis scrinium atque interpres est, exigitur. haud unquam mihi

5 avitas sic A u. B 10 magnitudo A, multitudo B 14 continentur B 22 praede A u. B 24 simplicitatis B 25 sicut B 30 interpraes B

3 in pago Frisigensi Ann. Osterhofens. zu 1240, M. G. Ser. XVII, 543 5 murium — offenderit vgl. Plin. n. h. X, 185. 186 12 — obruit vgl. Martinus Minorita bei Eccard, Corp. hist. I, 1625, 1626; Contin. Sanblas. 495 15 pridie — colluxere vgl. Herm. Altah. zu 1241; Notae Altah. zu demselben Jahre 20 — adligere vgl. Oefele's (Ser. Boic. I, 785, 786) Bemerkungen zu diesem Absatze, den er in seiner Ausgabe der A.'schen Excerpte aus Albert Behaims Akten abdruckt 27 Sall. Jug. 95 27 — debere Suet. Tib. 28; Plin. n. h. XXVIII. 23 (Johann. Victor. I, 318).

Aristotelis omneis, plaeraque alia in sacris, prophanis literis, universam supellectilem philosophiae (quam, ut ait Albertus Magnus, inopia linguae latinae a divitiis aliarum linguarum emendicare cogitur) ex graeco atque arabico sermone per interpretes doctissimos vertendam curavit, Atheneis legendam exhibuit. quibus rebus se a teneris unguiculis oblectatum fuisse profitetur. Levoniis, Aestiis, Pinziis, Senugallis, adcolis Venedi atque Codani in Germania atque Sarmatia europea sinus, quod exploso falsorum deorum cultu pietatem christianam receperint, privilegio immunitates civitatemque romanam donat. eius potentia, vires, prudentia, magnitudo animi, rerum bellicarum peritia, vicinitas (nam in Italia contra morem veterum imperatorum habitabat, Germaniam per filium administrabat, bis dumtaxat ex Italia in Germaniam egressus) formidolosa atque suspecta fuere romano sacerdotum senatui, quod Gregorius nonus pontifex maximus non it inficias, sed ingenue fatetur. visum est flaminibus romanensibus imperium germanum magis florere, quam ipsis utile foret. placuit id contundere atque discordia non solum debilitare, sed in cineres quoque atque favillas redigere et Fridericum huncce a fastigio rerum humanarum deturbare. quod haud temere per pontifices Germaniae tum longe reipublicae literarumque studiosiores, proinde prudentiores fieri licebat.

Etenim eadem aduc tempestate episcopi atque in universum sacerdotes, amantiores artium atque boni publici ac nondum servituti obnoxii erant, non ita (ut nunc) fugitantes laborum, socordiae, inertiae, ocio atque voluptatibus devoti erant, sapientiae operam dabant, libris incumbendo, Christum amando, oves sedulo pascendo rempublicam procurabant, christianae concioni consultabant. ipsi sacra cuncta atque munia obeuntes, populum docebant. atque huiuscemodi sacerdotia atque pontificatus fuisse primum beneficia caesarum atque imperatorum et principum nostrorum, deinde ab imperatoris Honorici quinti tempore, comitiis calatis atque curiatis viritim suffragiis latis lectos esse communiter a populo sacerdotibusque universis, communes animorum pa-

9 privilegio, immunitate civitateque romana *A u. B*. 23 secordiae *B*

übersandte, die er durch Gelehrte seines Hofes aus dem Arabischen und Griechischen in das Lateinische hatte übersetzen lassen; indem er zugleich den Wunsch aussprach, dass die Doctoren die Kenntniss dieser Schriften in ihren Auditorien verbreiten möchten. Bei Petrus de Vinea III, 67 findet sich dasselbe Stück als Schreiben Kaiser Friedrichs II. an die Scholaren von Bologna. Zur Kritik der Nachricht A.'s vgl. auch Amable Jourdain: Recherches critiques sur l'âge et l'origine des traductions latines d'Aristote, nouvelle édition par Charles Jourdain, p. 162 flgd., wo das berührte Schreiben Friedrich II. zugewiesen wird.

concordiae pellere, discordiae mala serere, in Germania orbeque romano decernunt. principes, equites avarissimum quemque et maxime honorum, pecuniae studiosum, decimis, ecclesiasticis opibus eisdem distributis, adversus pontifices concitare constituunt. hocque consilium magis Gregorium tentare voluisse, quam quod aequum aut iustum censeret aut denique ex animi sententia votoque successurum speraret, eius epistolae indicant. quippe conquerente etiam nuncio suo, episcopos, quos hic devoverat, ipse nihilo secius benigne datis ad eosdem literis, dissimulata devotione fratres suos venerabiles adpellat. nec legatum tanto tempore efflagitantibus consciis virum gravem aut senatorem quempiam mittere voluit, maxima ex parte ipse suorum conatus frustratus est, conplorante id Alberto, institore huius negocii tragico modo.

Posteaquam ergo Italiae plaerique cives, episcopi, dynastae coniurarunt, vulturii Romanenses (res ante cum filio augusti tentata non processit) alia adgrediuntur via. Fridericus Austriacus proscriptus ab augusto, pulsus patria, exutus urbibus, vicis, castellis Neostadii in confinio Austriae, Stiriae circumsidebatur. is primus haud gravatim spe recuperandi perdita socius accessit. eadem tempestate Chunradus Tollusius, Fruxinensis episcopus, ob limites, uti fit, cum Otone regulo Boiorum, praefecto praetorio Rheni, disceptabat in suaque ditione omneis non suas partis a sacris arcebat clausisque templis, nemine nisi suis admissis, rem divinam fieri praecipiebat. Mogontinus quoque archimystes itidem Otoni ob praereptum sibi Laureacum, vetustissimum monachorum contubernium, diras atque inferias dixerat. pontifex romanus invitis hisce episcopis, Mogontino atque Fruxinensi, atque inconsultis, Otonem ad se provocantem execrationibus solvit, fama simul dissipat, Litavicum, patrem Otonis, principem in orbe romano pietate, sapientia, armis, eloquentia, opibus, virtute nulli secundum, crudeliter scelere imperatoris Friderici specie amiciciae coram familia comitatuque nihil mali ne suspicantem quidem trucidatum esse. idcirco eius filius Oto, qui principatum inter Germaniae regulos obtinebat, credulus his et ob superiora beneficia operam suam pollicetur, plus etiam, quam petebatur, promittit. ultro arces, urbes, castella, quo coniurati tuto se reciperent atque ibi de summa rerum consultarent, aperit. Vincisso-

1 discordia *A u. B*

7 quippe — Alberto *vgl. Beham p. 27, 28* 16 — circumsidebatur *vgl. Herm. Alt. p. 393* 19 — disceptabat *vgl. Beham p. 4* 23 *Das flgd. wohl nach dem Schreiben des Papstes vom 21. Mai 1248; Böhmer, Witt. Regesten. S. 129* 27 fama — trucidatum esse *vgl. Beham 118.*

Haec ubi rite peracta sunt, tribus diplomatibus (hoc est, ut vocant, bullis) Nonus illos instruit. primum dat ad universos christianos: bestiam Fridericum adpellat, paricidii, mendacii, crudelitatis, periurii, sacrilegii, impietatis, perfidiae accusat; nihil praetermittit, quod ab hoste proficisci et irato animo dici potest aut augusto invidiam concitet. eundem male sentire de Christo domino deoque nostro, de mysteriis religionis nostrae adseverat; Saracenorum eidem consuetudinem obiicit; eiusdem triumphos atque victoriam calumniatur. huc omnes versutissimum nervos intendere adserit, ut romano pontifice atque flaminibus ad summam inopiam atque egestatem redactis et ita omnino oppressis philosophiam christianam penitus exibilet atque explodat. ideo indignum esse, cui christianus pareat, eundem more maiorum per omnium sacerdotum religiones devotum, eidem sacris interdictum, universos sacramento, quo ei adstricti fuere, ex consilii decreto, sententia sanctissimorum ecclesiae magistrorum exauthoratos esse declarat, donec ille resipiscat atque secum in gratiam redeat. in altero edicto Fridericum cum fautoribus atque consultoribus quibusvis e civitate christiana proscriptum, vicis, oppidis, castellis, ubi versetur, sacrificiis publicis interdictum, omnes iureiurandi religione solutos esse Alberto aperit. pontificibus deinde, maximis, minoribus, sacrificulis universis, monachis praecipit, ut hoc senatus consultum, hancce sententiam ritu solenni, ceremonia celebri, publice in templis pro concione, adhibitis caera et aere absque cunctatione populo renuntient. quod si hi parere recusarint, mandat Alberto, ut eosdem fulmine ecclesiastico afflet deoque tangat. tercia proscriptionis tabula itidem Alberto data, in qua Gregorius Fridericum haereticum nuncupat suoque more nihil convicii praetermittit; archiepiscopis, episcopis, sacerdotibus, monachis, nobilibus, ignobilibus, divitibus, pauperibus, vulgo, senatoribus, doctis, indoctis, universis pariter christianis, qui sibi deum propicium esse velint, imperat, ne verbo, facto, dicto, ne animo quidem Friderico fautores sint, quasi vero perinde animis atque linguis imperare posset. postremo adversarios ab Alberto execrari vult. cum hisce mandatis Raenerius, Philippus, Albertus Roma in Germaniam abeunt, discordias

5 hoste *in B von Aventin corrigirt* al. ostio; odio *A* ... am [*nicht* ut] *A* [illegible] 21 proinde *B*

2 — redeat *vgl. die Bulle vom 24. Nov. 1239; Potthast Nr. 10814; in Av.'s Excerpten aus Beham p. 6 flgd.; von Herm. Altah., p. 390, zu 1227 eingereiht* 7 Saracenorum — obiicit *Beham 69* 8 huc — explodat *l. c. 69* 12 ideo — pareat *l. c. 7, 8* 16 — tangat *nach der Bulle vom 23. Nov. 1239. Potthast Nr. 10811; Beham p. 8 flgd., Herm. Altah. l. c.* 25 — vult *vgl. Beham p. 8* 31 quasi — posset *Curt. VIII, 5, 5.*

iuria adfectos ad se in Boiariam Landesutam in ius ambulare praecipit, eosdem, qui detrimento adfecti erant, superioribus proceribus, qui iniuriam fecerant, satisfacere imperat.

Episcopum deinde Fruxinensem, cum Otone (uti supra commemoravi) dissentientem, primum omnium adgressus est atque devovit cum omnibus sacerdotibus et monachis Landesutae in templo divi Martini, praesente populo, sacerdotibus. idem praepositum divi Andreae, praefectum aerario Fruxini, praesules Piburgii atque Monasterii proxime patriam meam, Vocciburgii atque Abudiaci factitare iubet, ut scilicet auspicio romani pontificis, cuius legatus sit, episcopum, mystas, sacerdotes, sacratas foeminas, monachos cum antistitibus, exceptis Schirensibus, devotos renuncient et nominatim conlegia execratasque aedes recenseant: Tigurinos, Atilam, Rhodon, Altonis monasterium, Iseniscos, Vichostephaniam, divum Vitum, Mosoburgenses, Silechodoryphos, Raedobochos, Vinariam, Theodoramicellam, Neostiphetam, Pinartios, Eurobergenses, Berenoritum, Eburobergenses, Undenodoryphos. his adiungit equites boios, episcopi purpuratos: Isenoricum Valdechium, Beritholdum atque filium eius Hyldericum a Camera, Honoricum Vagionem, Angilomannum atque Sigefridum Chalybes, Chunradum Schenonem Hunoldaeum, Honoricum Isobrunonem, Livardum Castum, Eburonardum Holethusium, Pilegrimum Mosam, Beronem Maurum, Eburonardum Spisocastum, Eburonardum Oxelum. hi Otoni Boiorum praesidi refragabantur, rebus episcopi studebant. utrimque multa data acceptaque damna. Chunrado Bathavoburgensi dynastae, Otoni regulo Vindelicorum monasteria conlegiaque devota adtribuuntur, ut amotis antistitibus ipsi praedia, opes administrent, procurent, monachis victum atque vestitum procurent. praetori insuper ducis Valcobergensi omnium pene templorum decimae, quae Fruxinensibus pendebantur, redditae sunt. Mogontino quoque archiepiscopo Mallardodoryphi atque Therabethae Boiariae praesules iussu Alberti sacrificiis interdicunt.

Porro Raenerius inter haec adversus caesarem diplomata Segifrido episcopo Reginoburgensi, imperatoriae aulae cancellario, mittit, prae-

8 Piburgii monasterii proxime patriam meam atque Vocciburgi *B*; atque *vor* monasterii *dort durchstrichen* 19 Chalibes *B* Schenonem *sic A u. B* 20 *Die Zeile* Hunoldaeum — Isobrunonem *fehlt B* 24 Bathavobergensi *B*

4 *Vgl. oben S. 274, 20* 8 — renuncient *vgl. Beham p. 4* 12 *Die flgd. Namen nach Beham, p. 3, 4; in Höflers Ausgabe sind mehrere Namen nicht richtig gelesen; aus A's Adversarien X, fol. 38 v. ist zu emendiren: wohl Vinely st. Vinrus (oben als Chalybes wiedergegeben), Eisenprunne st. Eisenparue, Speischtraff st. Spanstraff, Ohsel st. Misael* 18 H. de Vagen (*Advers. l. c.*) 19 Chunradus [illegible] de Hunold (*Advers. l. c.*) 20 Eberhard Hetzenhausen? *l. c.* 24 — procurent *vgl. l. c. p. 4* 27 — redditae sunt *vgl. Beham p. 5* 29 — interdicunt *l. c. p. 6* 32 imperatoriae — cancellario *Beham 12, 18.*

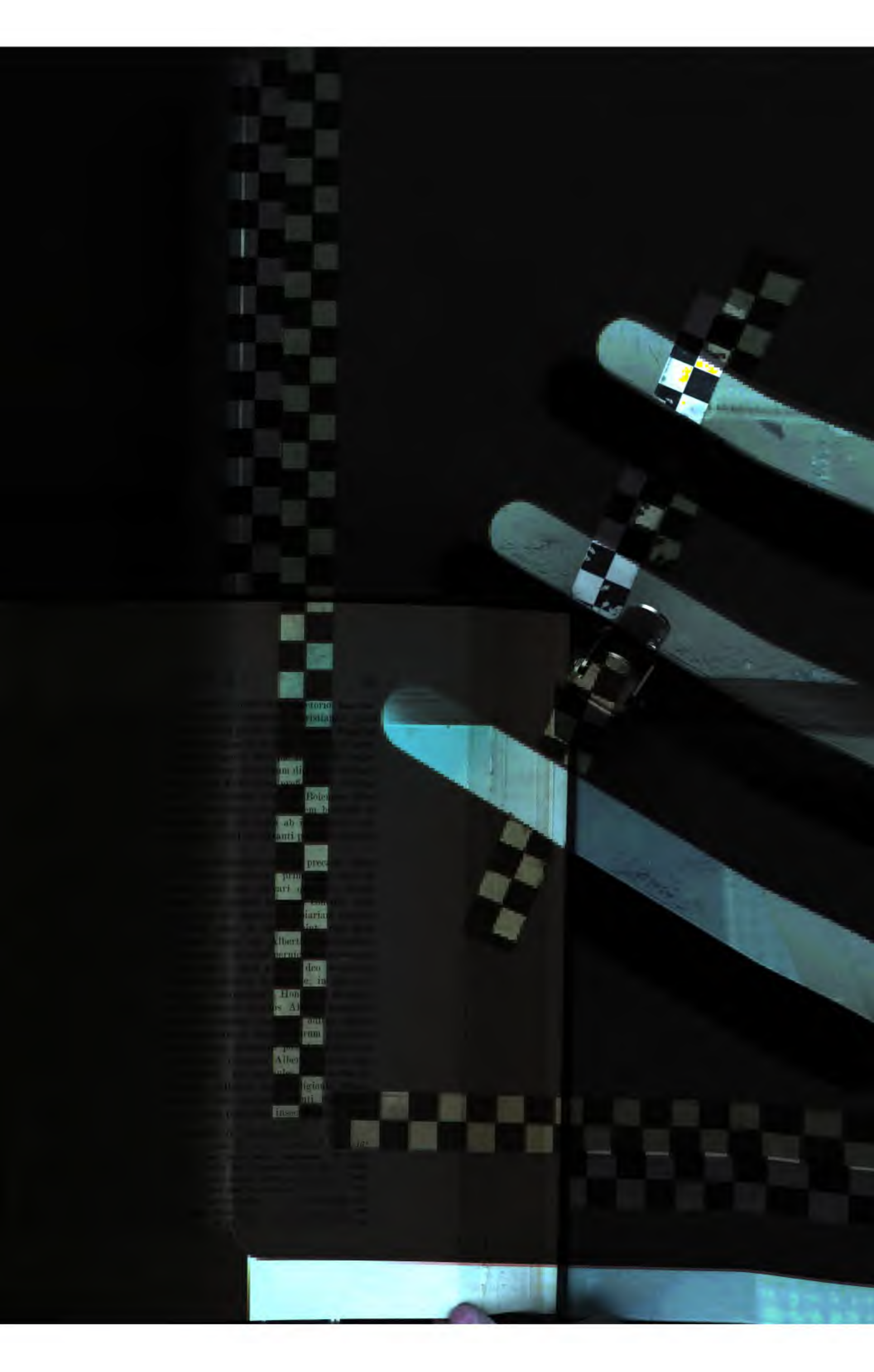

humatus est. huic Austriam ob militarem prudentiam augustus con miserat. eo sublato Fridericus dux accepto ad se Alberto Bogio, eruptione Neostadio facta, cum reliquis imperatoris copiis confligit, Rogerium Bathavensem, Chunradum episcopum Fruxinensem capit, caeteros in fugam vertit brevique elabentibus caesarianis Austriam atque Stiriam ope Boiorum atque regis Boiemiae recuperat.

At Albertus nusquam tutus erat; Landesutae se continet. plures enim inimicos, sicut ipse in quadam ad Honoricum Lerichoveltam conqueritur epistola, nullum amicum habebat. evocatus dolo in Boiemiam, ut praesens episcopo Pragensi bullam (ita vocant) pontificalem exhiberet, vix evasit, ex trium dierum itinere unius diei iter confecit, quicquid tris dies peragrarat, uno die remensus est. deinde Landesutam reversus, nusquam egreditur. classes profugorum monachorum ex Boiemia, maxime Cistertiensium atque Dominicanorum, qui mandata perferrent, instituit, ut, si primi intercepti forent, caeteri ad destinatos locos in columes pervenirent. hisque ita instructis, omnes regiones contra concitit, Boios Suevis, Boiemos Moesiis, Austriacos Moravis, Saxones Turogis, universos inter se quoque vicissim committit. diplomata omnibus episcopis Germaniae mittit; nemo episcoporum paret. iubet monachorum patribus, ut episcopos devoveant; nec illi dicto audientes sunt. imperat, ut mystae alios episcopos, monachi alios praesules ex se suoque consilio, nisi hi obtemperarent, legant. nemo non miratur novitate exempli nunquam antehac tentati, nedum facti. nusquam benigne audita est legatio. cuncti fremere, indignari, stomachari coeperunt; hominis temeritatem, cuius vitam ac mores probe noscent, detestabantur. omnia tumultu in Germania complentur; indignissimum facinus praeter fas atque aequum clamitant romanum inceptare episcopum. Chunradus Fruxinensis episcopus ad imperatorem provocat, nullum ius romano flamini absque consensu pontificum Germaniae esse in Germania propalam docet; suos, inquit, romanensis sacerdos pascat Italos, nos a deo constituti canes a nostris ovibus lupos ovina pelle tectos arcebimus. quid aliis facturus sit, hinc discite, si nos fratres suos et collegas, ille personatus vicarius ita accipiat. Segifridus Reginoburgensis episcopus, mystae quoque vel coram Otone regulo Boiorum pro concione professi sunt, se quotannis sexcentos equites alituros imperatori Friderico christianissimo, pientissimo atque optimo principi.

6 — regis Boiemiae *vgl. Beham p. 10* 7 — habebat *vgl. Beham p. 12* 9 — egreditur *vgl. Beham p. 11, 13 flgd.* 13 classes — pervenirent *Beh. 12, 13* 19 nemo — legant *Beham 16, 21* 29 — accipiat *vgl. Beham p. 5 (1240 ...)* 30 — principi *vgl. l. c. p. 20, Schreiben Alberts an den Papst*

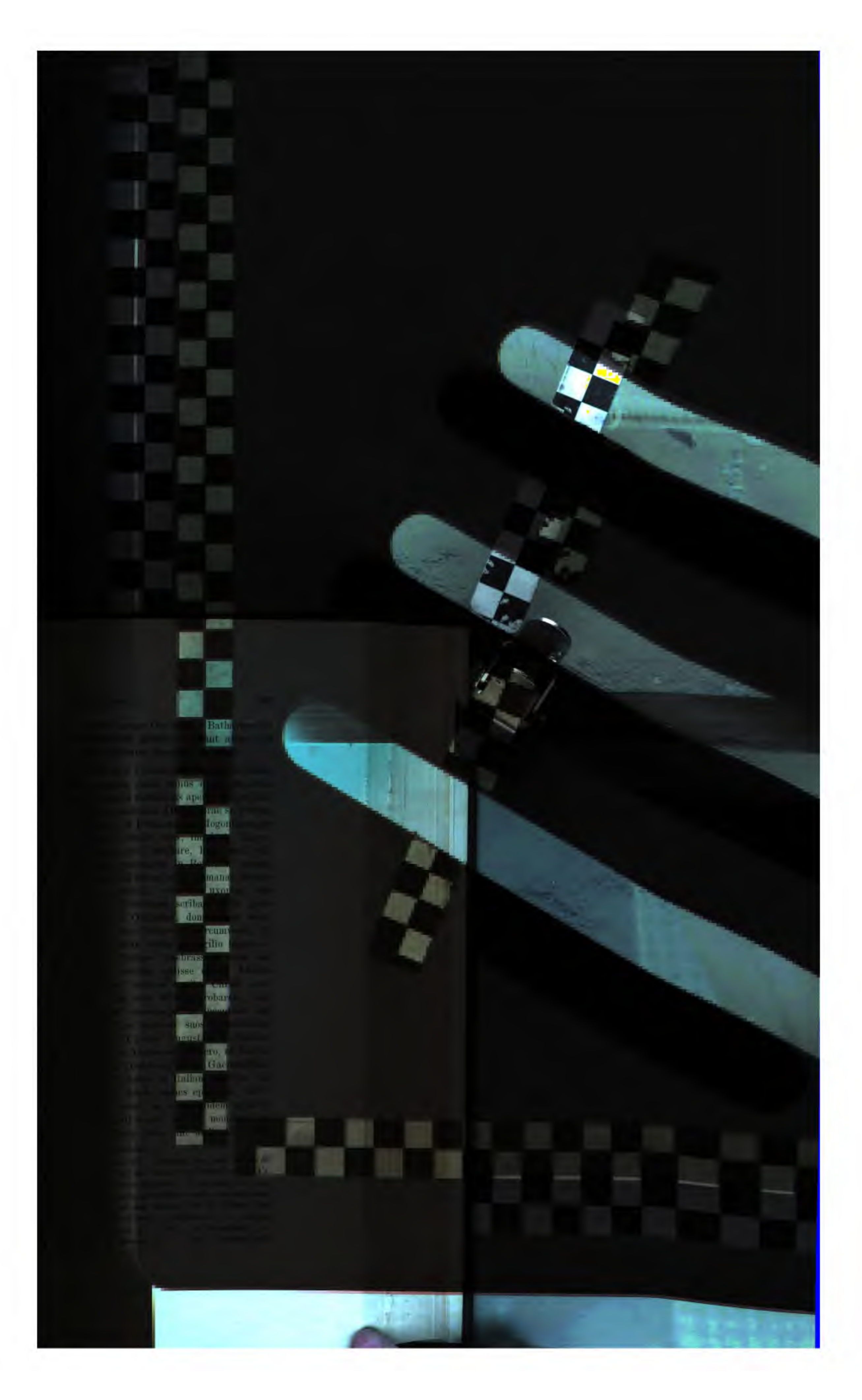

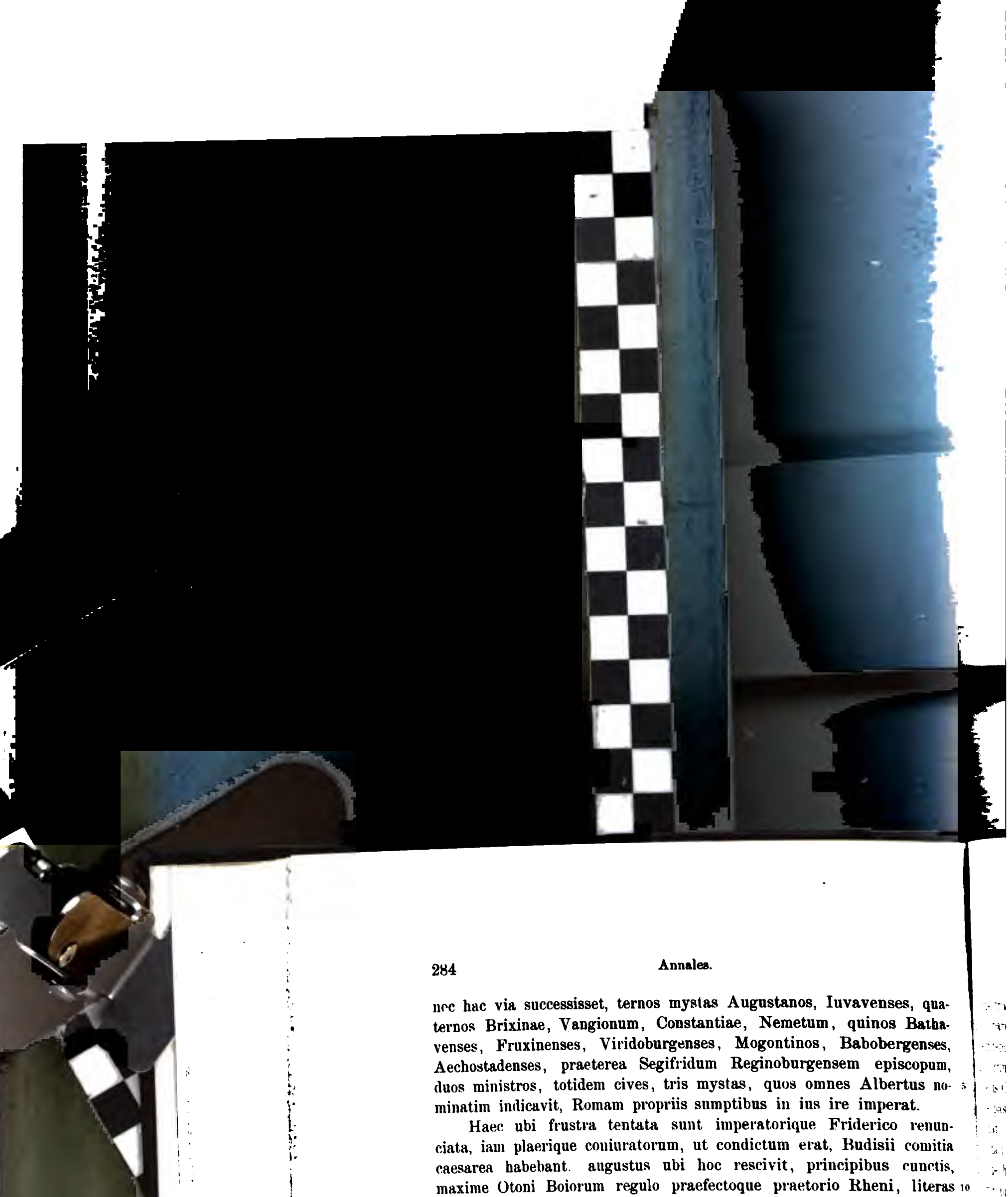
miae quidam praesul eundem invitatum in vincula coniecit nec dimisit, ante quam bene precaretur atque syngrapham daret. Theodomarus Aldaechii inferioris antistes adversus Alberto fuit; huic Albertus, quod pro imperatore Friderico deum adprecaretur et Theodomarum, nepotem Angilostadensem, parochum cooptasset, sacris interdixerat cumque postea in id monasterium divertisset, eius scriba Veronardo, item nepote Veronardo interfectis, incertum, an dolo Theodomari, ipse nudus, amissis omnibus rebus, vix evasit. episcopi non solum eius mandata in dubium revocarunt, sed ipsum etiam veluti osorem christianae concordiae, haeresiarcham perniciosissimum, per omnium sacerdotum, monachorum religiones devoverunt, deteriorem Turcis, Iudaeis, Saracenis, Tartaris praedicabant. ea fieri auspicio romani pontificis apud christianos praeter fas et aequum, contra leges, contra intercessiones, adversus auspicia, ius gentium, doctrinam Christi, quae ne apud immanissimos Tartaros committerentur, vociferabantur. Reginoburgensis atque Bathavensis episcopus cruce signatas copias adversus Albertum ducebant. solum Honoricus Lerichovelta, mysta Reginoburgensis, proximus Alberto, Fridericus Libonizius Iuvavensis, spe pontificatus, clam rebus Alberti studebant et Honoricus, monachus Aldaechii inferioris. imperator quoque hoc exemplo Otoni Boiorum regulo epistolam mittit: ‚certior factus sum literis Eburonardi archiepiscopi Iuvavensis atque Friderici ducis Austriae, Albertum quendam sacerdotulum authoritate Gregorii, qui dicitur papa, in nos convicia iactare eumque in vicis, oppidis, castellis tuis habitare. quam id impium sit, tute existimare potes. morte moriatur, qui maledicit principi suo. te atque tuum avum ex infimo loco ego et avus meus ad fastigium summum eveximus; huiuscemodi crimini laesae maiestatis obnoxius exigatur

15 *In A folgt, eingeklammert:*

Pellitur e medio sapientia, vi geritur res,
Spernitur orator bonus, horridus miles amatur.
Haud doctis dictis certantes, sed maledictis,
Inter se miscent inimicicias agitantes,
Non ex iure manu consertum, sed mage ferro
Rem repetunt regnumque petunt, violant solida vi *(vgl. Gell. N. A. XX, 10). Ebendort am Rande:* verum vulgus nobilis, capti promissionibus et pollicitis pontificis maximi, partes eius sequebantur atque tandem vicere
17 Lerichvelta *B* 27 laesae *A*

2 — evasit *vgl. Behaim p. 31* 15 — ducebant *l. c. 47* 17 — inferioris *vgl. Behaim p. 25* 18 H. de Lerchenveld, Fridericus de Libenitz *l. c.* 20 *4. Okt. 1240; Behaim p. 26. Der dort von A. gemachte Auszug stimmt mit dem obigen nicht überein. Vgl. auch Böhmer — Ficker, Reg. imp. V, Nr. 3146.*

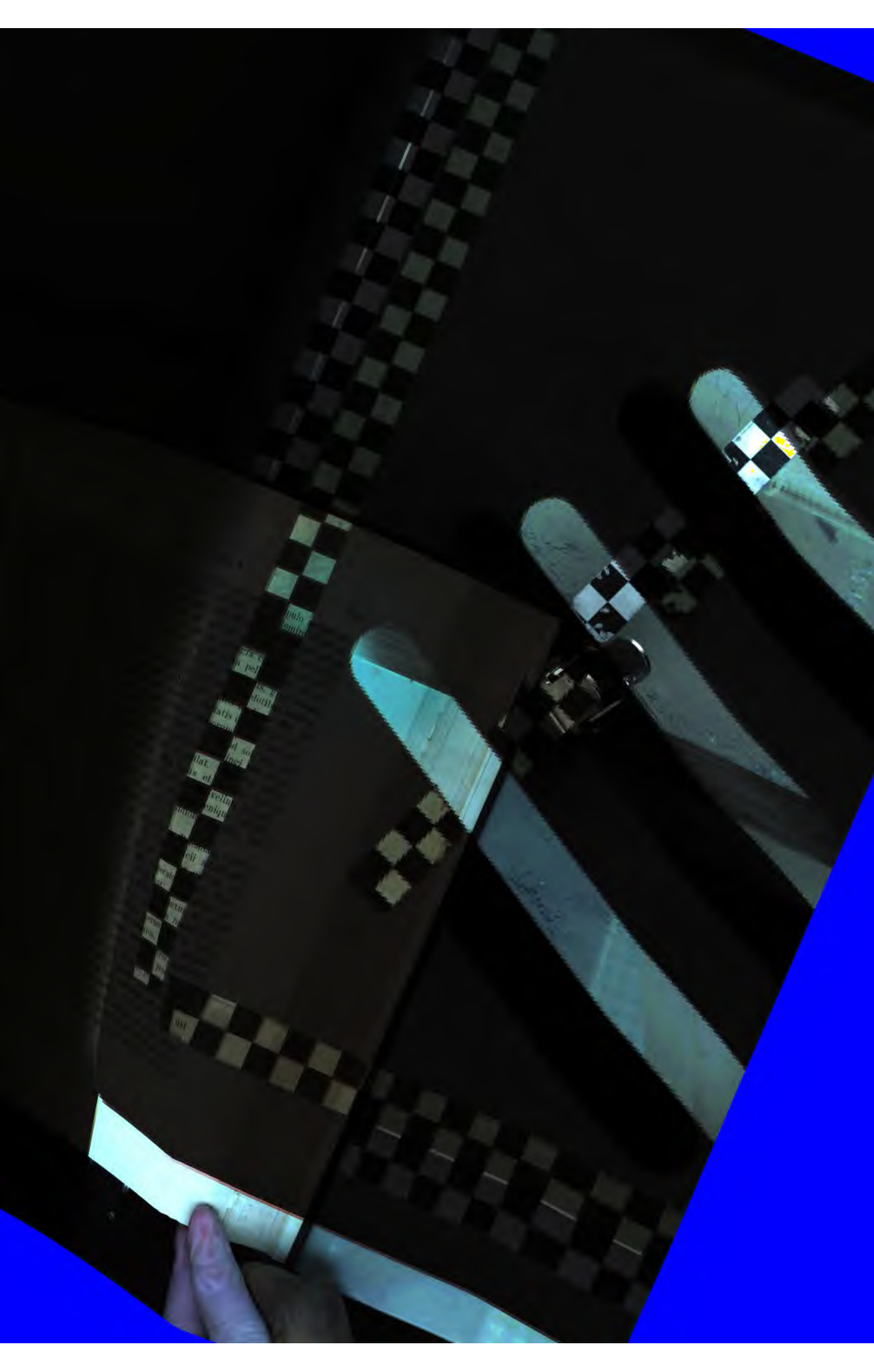

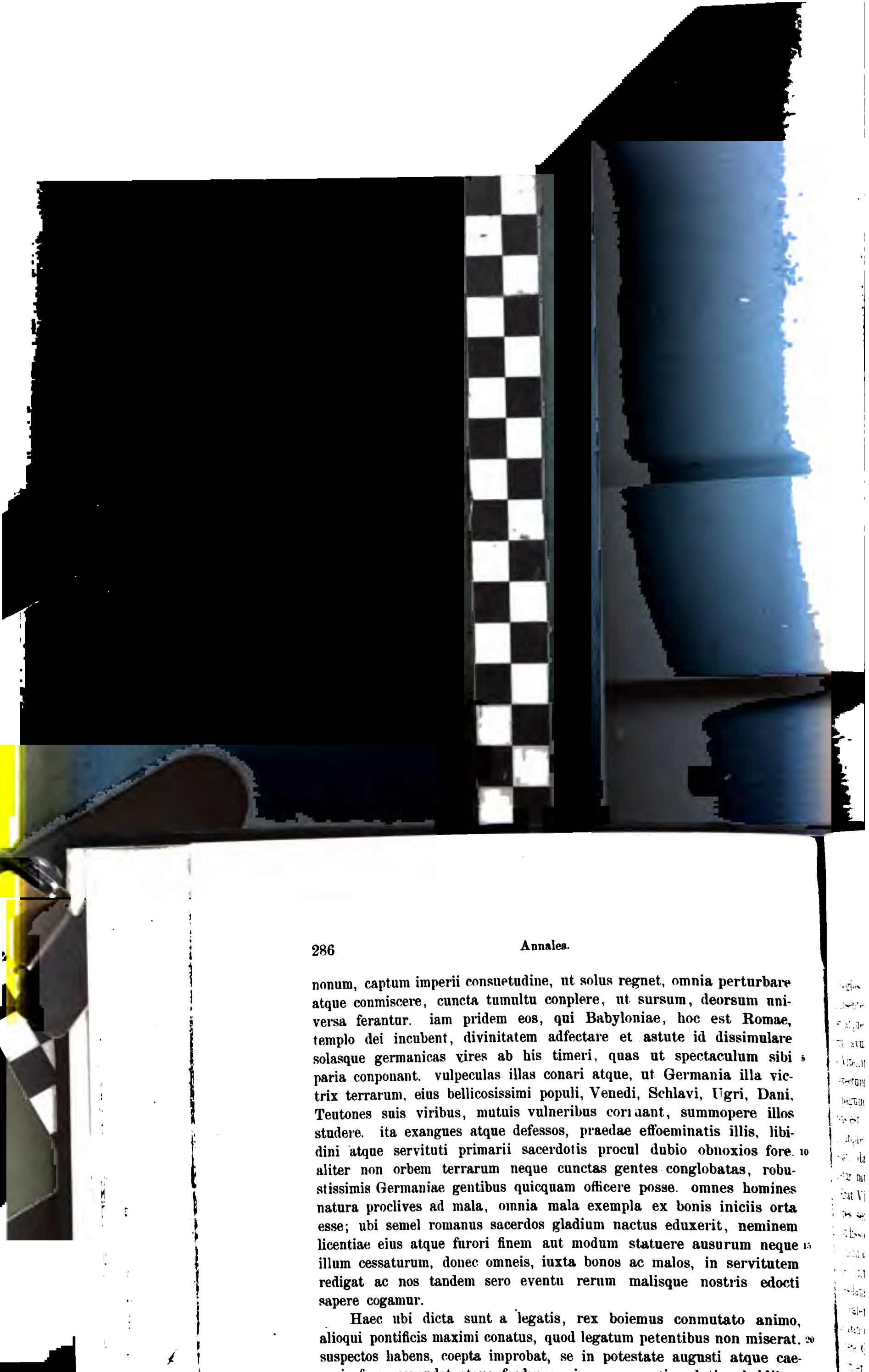
nec hac via successisset, ternos mystas Augustanos, Iuvavenses, quaternos Brixinae, Vangionum, Constantiae, Nemetum, quinos Bathavenses, Fruxinenses, Viridoburgenses, Mogontinos, Babobergenses, Aechostadenses, praeterea Segifridum Reginoburgensem episcopum, duos ministros, totidem cives, tris mystas, quos omnes Albertus nominatim indicavit, Romam propriis sumptibus in ius ire imperat. 5

Haec ubi frustra tentata sunt imperatorique Friderico renunciata, iam plaerique coniuratorum, ut condictum erat, Budisii comitia caesarea habebant. augustus ubi hoc rescivit, principibus cunctis, maxime Otoni Boiorum regulo praefectoque praetorio Rheni, literas mittit. illarum haec sententia fuit: plaeraque crimina sibi obiecta a romano pontifice negando diluit, alia in illum retorquendo confutat. pontifices romanos auctos divitiis et dignitate a se atque caeteris imperatoribus, aemulos esse pertinacissimos omnium regum atque principum neque parem ultra ferre posse. manibus pedibusque, noctes diesque id eos conari, ut non tam se quam sacrosancto romano imperio, tanquam capite oppresso, facile caeteris membris omnibus servitutem imponant. adfectare eos dominationem atque divinitatem, nempe ut ab omnibus haud aliter, immo magis quam deus timeatur. nam multos Antichristos inesse romanensibus illis nec ullos alios, quemadmodum opera ostendunt, exitio christianae religioni esse. se quidem optime sentire de Christo atque eius religione praedicat nihilque magis cupere, quam ut suo tempore respublica christiana pristinam maiestatem, simplicitatem et pacem recuperet. quod fieri nequaquam potest, nisi spinae eradicentur, hoc est ambitio, superbia, fastus, luxus sacerdotum romanorum, subtractis opibus atque divitiis extirpentur radicitus. copia rerum sapientissimos quosque corrumpere solet; in rebus divinis non solum romanum episcopum sed unumquemque sacerdotem sibi patrem fore, modo rebus prophanis sibi commissis abstineat, proponit. imperium christianum, cuius ipse caput constitutus sit a deo, non armis, non vi opprimi posse, sed luxuria, cupiditate, quae radix omnium malorum est, enervari, adulterari, corrumpi. quod ne fiat, se obviam iturum, se summopere pro commisso sibi a deo negocio, potestate enseque di- 10 15 20 25 30

1 ne *st.* nec *B* 8 *Am Rande in A:* Budweis — coniectura — Suevi Quad 19 imo *B*

8 — habebant *vgl. Beham p. 14* 11 — tercia decima *Schreiben K. Friedrichs vom 18. Juli 1240, erlassen während der Belagerung von Ascoli; Böhmer = Ficker Nr. 3129, von A. sehr frei wiedergegeben; vgl. auch Albert Behams Conceptbuch, ed. Höfler a. a. O., p. 79, Nr. 6* 15 manibus — conari *Ter. Andr. IV, 1, 52, vgl. Bd. II, 415, 27* 31 quae — est *1 Tim. 6, 10; vgl. II, 421, 14.*

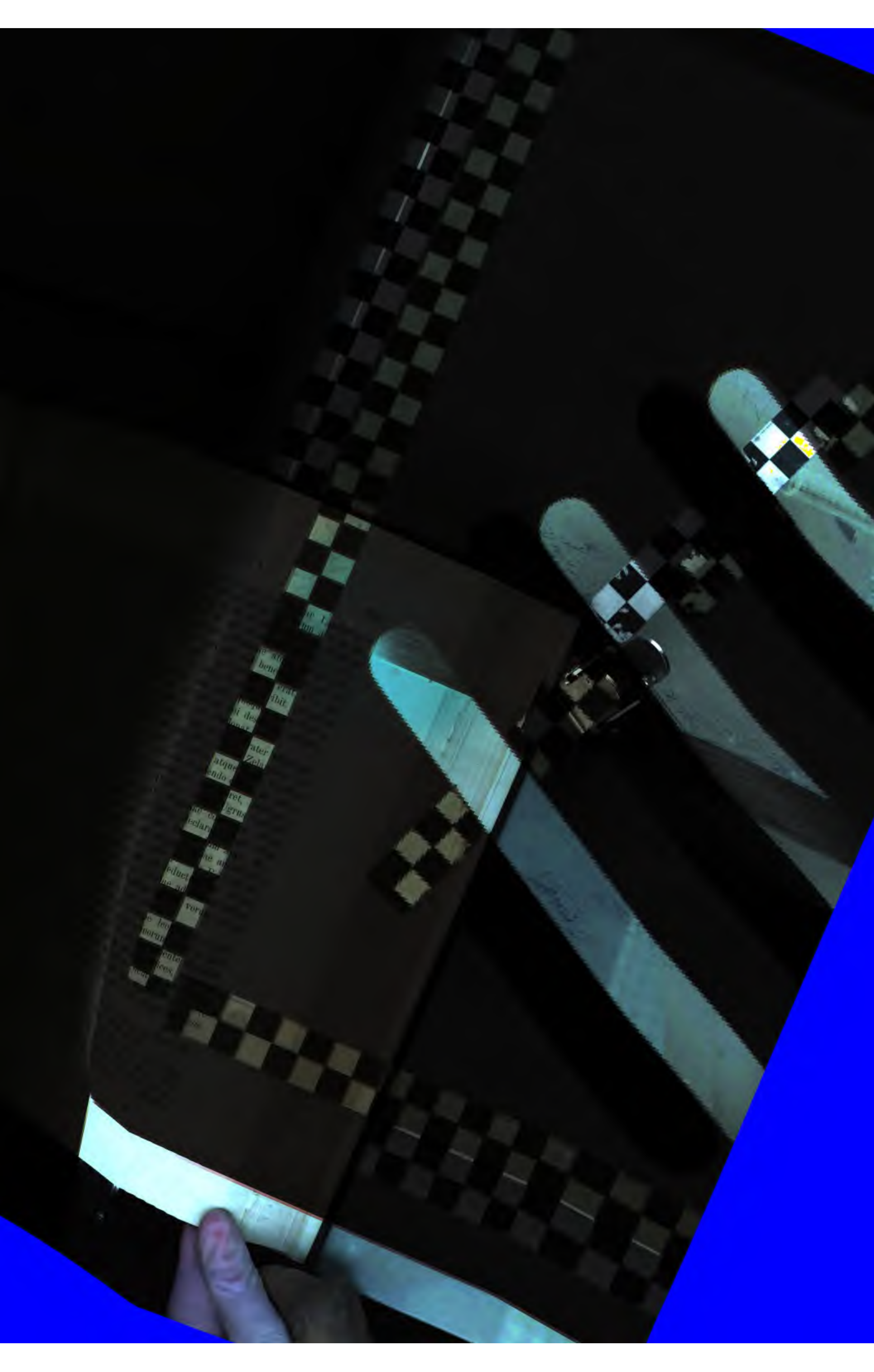

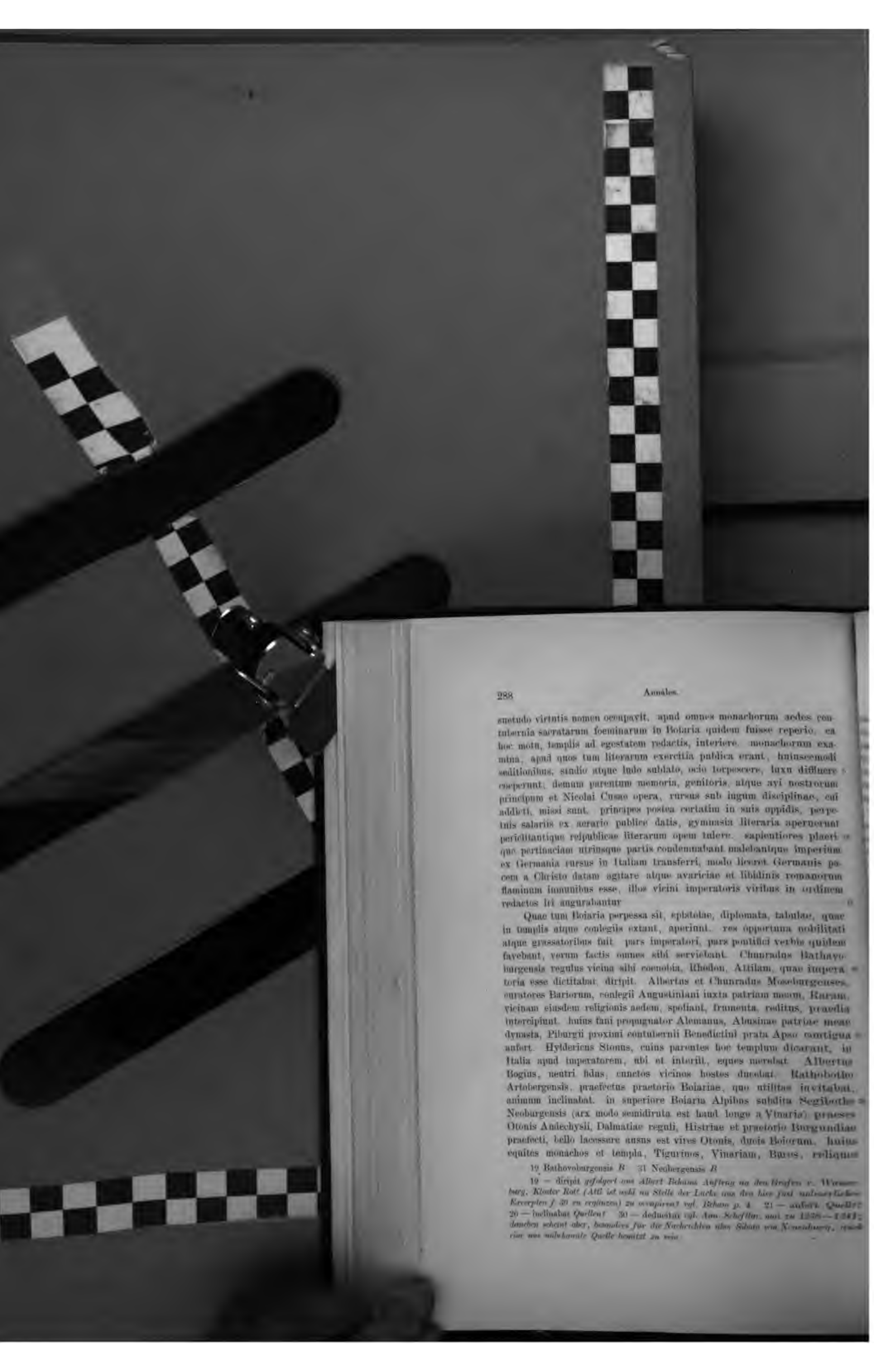

nonum, captum imperii consuetudine, ut solus regnet, omnia perturbare atque conmiscere, cuncta tumultu conplere, ut sursum, deorsum universa ferantur. iam pridem eos, qui Babyloniae, hoc est Romae, templo dei incubent, divinitatem adfectare et astute id dissimulare solasque germanicas vires ab his timeri, quas ut spectaculum sibi paria conponant. vulpeculas illas conari atque, ut Germania illa victrix terrarum, eius bellicosissimi populi, Venedi, Schlavi, Ugri, Dani, Teutones suis viribus, mutuis vulneribus corruant, summopere illos studere. ita exangues atque defessos, praedae effoeminatis illis, libidini atque servituti primarii sacerdotis procul dubio obnoxios fore. aliter non orbem terrarum neque cunctas gentes conglobatas, robustissimis Germaniae gentibus quicquam officere posse. omnes homines natura proclives ad mala, omnia mala exempla ex bonis iniciis orta esse; ubi semel romanus sacerdos gladium nactus eduxerit, neminem licentiae eius atque furori finem aut modum statuere ausurum neque illum cessaturum, donec omneis, iuxta bonos ac malos, in servitutem redigat ac nos tandem sero eventu rerum malisque nostris edocti sapere cogamur.

Haec ubi dicta sunt a legatis, rex boiemus conmutato animo, alioqui pontificis maximi conatus, quod legatum petentibus non miserat, suspectos habens, coepta improbat, se in potestate augusti atque caesaris fore respondet atque foedus novis sacramentis, datis obsidibus, Oegrae consilio habito, redintegrandum decernit. idem caeteri principes censent. Otonem Boium, qui aberat, huius discordiae authorem, contra rempublicam fecisse, crimine perfidiae, proditae maiestatis, populi christiani accersendum, proinde utroque ducatu deturbandum esse statuunt. Oto ubi haec rescivit atque uxor eius, metu anxii pavoreque exanimantur; ipsa febre laborare coepit. Oto per Albertum omnia romano episcopo aperit, periculum inminens ostendit, auxilium atque consilium eius implorat, se imparem viribus adversariis esse in dubioque rem, vitam, salutem coniugis atque liberum versari docet. postea quam maximis potest itineribus ad Vincissolaum, consanguineum suum, in Boiemiam, unde genus maternum ducebat, contendit, suadet, hortatur, obtestatur, minatur, ne se atque partes Boiemus desereret. cumque parum proficeret, hoc tandem impetrat, uti foedus, cui se quoque accessurum simulabat, differretur aliudque concilium apud

13 omnia — esse *Sall. Cat. 51, 27* 14 ubi — statuere *nach Sall. Cat. 51, 36* 19 — docet *vgl. Beham p. 14, 15* 32 — cogeretur *vgl. Beham p. 14* 37 — redigendum esse *nach Beham p. 17? Dort heisst es jedoch, dass Boten des Königs nach Landshut gekommen seien.*

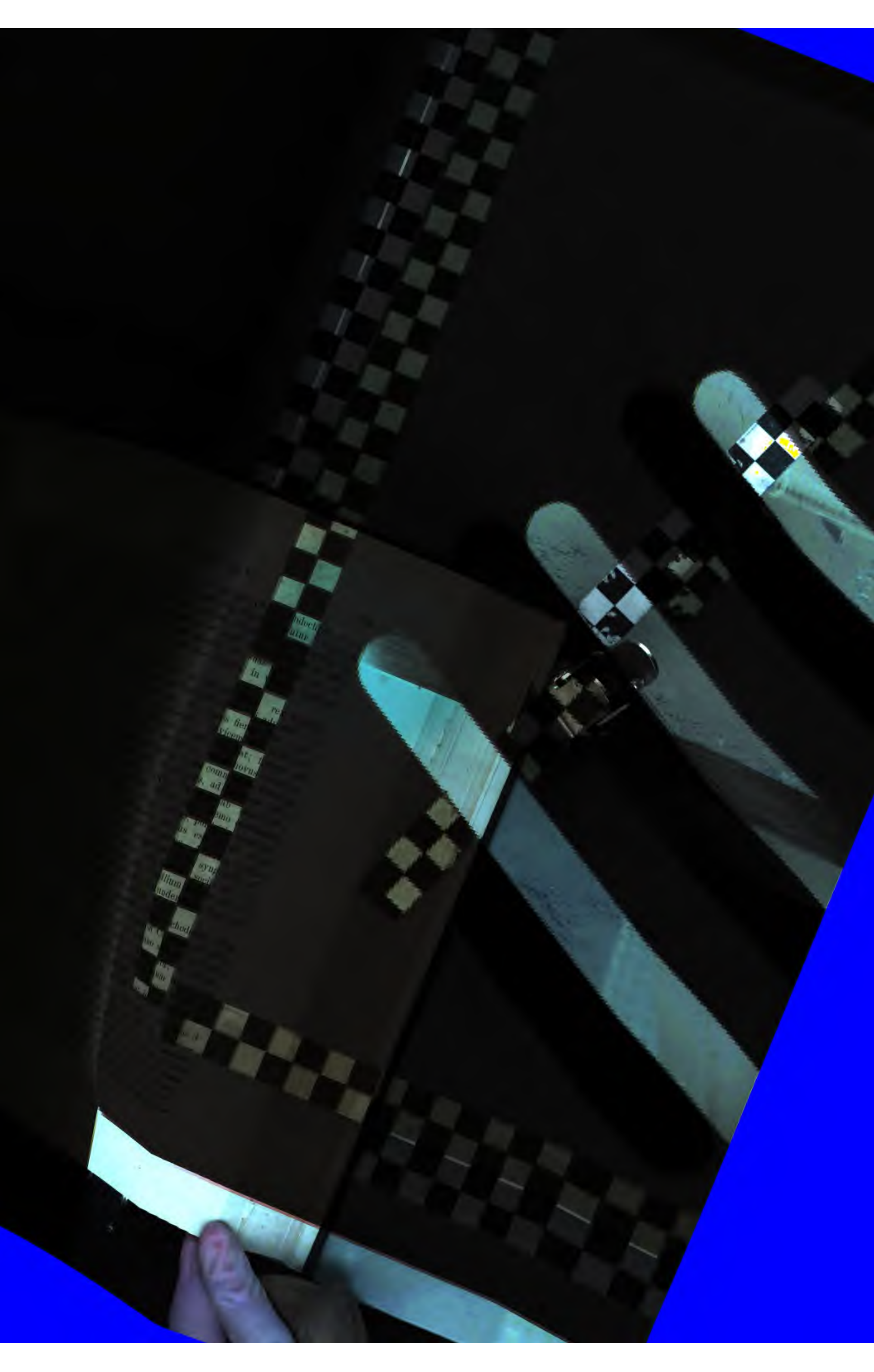

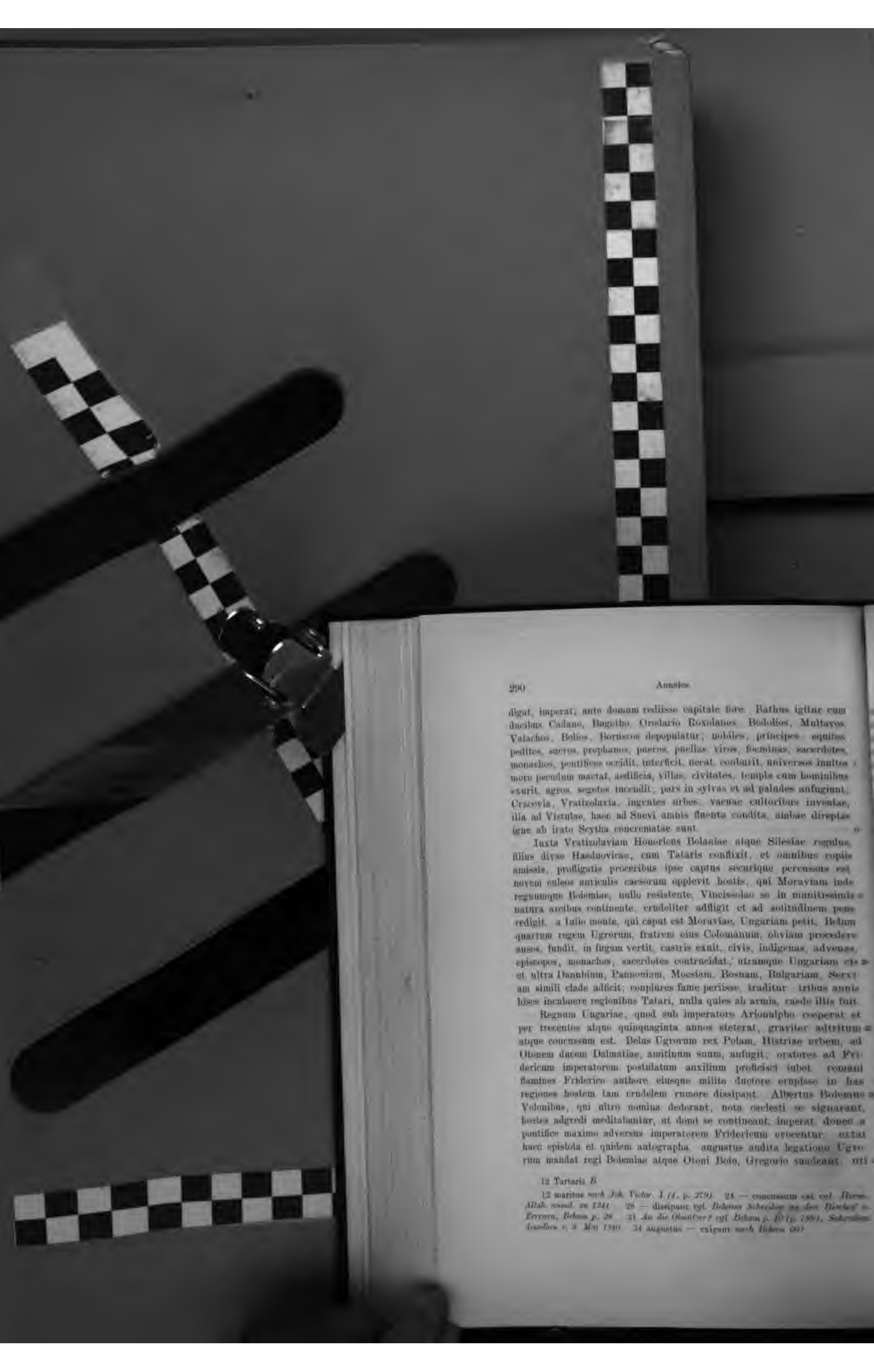
suetudo virtutis nomen occupavit. apud omnes monachorum aedes contubernia sacratarum foeminarum in Boiaria quidem fuisse reperio. ea hoc motu, templis ad egestatem redactis, interiere. monachorum examina, apud quos tum literarum exercitia publica erant, huiuscemodi seditionibus, studio atque ludo sublato, ocio torpescere, luxu diffluere coeperunt; demum parentum memoria, genitoris, atque avi nostrorum principum et Nicolai Cusae opera, rursus sub iugum disciplinae, cui addicti, missi sunt. principes postea certatim in suis oppidis, perpetuis salariis ex aerario publice datis, gymnasia literaria aperuerunt periclitantique reipublicae literarum opem tulere. sapientiores placere, qui pertinaciam utriusque partis condemnabant maledantique imperium ex Germania rursus in Italiam transferri, modo liceret Germanis pacem a Christo datam agitare atque avariciae et libidinis romanorum flaminum immunibus esse, illos vicini imperatoris viribus in ordinem redactos iri augurabantur.

Quae tum Boiaria perpessa sit, epistolae, diplomata, tabulae, quae in templis atque conlegiis extant, aperiunt. res opportuna nobilitati atque grassatoribus fuit. pars imperatori, pars pontifici verbis quidem favebant, verum factis omnes sibi serviebant. Chunradus Bathavoburgensis regulus vicina sibi coenobia, Rhodon, Attilam, quae imperatoria esse dictitabat, diripit. Albertus et Chunradus Moseburgenses, curatores Bariorum, conlegii Augustiniani iuxta patriam meam, Raram, vicinam eiusdem religionis aedem, spoliant, frumenta, reditus, praedia intercipiunt. huius fani propugnator Alemanus, Abusinae patriae meae dynasta, Piburgii proximi contubernii Benedictini prata Apso contigua aufert. Hyldericus Stonus, cuius parentes hoc templum dicarant, in Italia apud imperatorem, ubi et interiit, eques merebat. Albertus Bogius, neutri fidus, cunctos vicinos hostes ducebat. Rathoboto Artobergensis, praefectus praetorio Boiariae, quo utilitas invitabat, animum inclinabat. in superiore Boiaria Alpibus subdita Segiboth Neoburgensis (arx modo semidiruta est haud longe a Vinaria) praeses Otonis Andechysii, Dalmatiae reguli, Histriae et praetorio Burgundiae praefecti, bello lacessere ausus est vires Otonis, ducis Boiorum. huius equites monachos et templa, Tigurinos, Vinariam, Buros, reliquas

19 Bathovoburgensis *B* 31 Neubergensis *B*

19 — diripit *gefolgert aus Albert Behams Auftrag an den Grafen v. Wasserburg, Kloster Rott (Attl ist wohl an Stelle der Lücke aus den hier fast unleserlichen Excerpten f. 30 zu ergänzen) zu occupiren? vgl. Beham p. 4* 21 — aufert *Quelle?* 20 — inclinabat *Quellen?* 30 — deductum *vgl. Ann. Schefflar. mai. zu 1238—1241; daneben scheint aber, besonders für die Nachrichten über Sibato von Neuenburg, noch eine uns unbekannte Quelle benutzt zu sein.*

digat, imperat, ante domum rediisse capitale fore. Bathus igitur cum ducibus Cadano, Bagotho, Orodario Roxolanos, Bodolios, Multavos, Valachos, Bolios, Boruscos depopulatur; nobiles, principes, equites, pedites, sacros, prophanos, pueros, puellas, viros, foeminas, sacerdotes, monachos, pontifices occidit, interficit, necat, comburit, universos inultos more pecudum mactat, aedificia, villas, civitates, templa cum hominibus exurit, agros, segetes incendit; pars in sylvas et ad paludes aufugiunt. Cracovia, Vratizolavia, ingentes urbes, vacuae cultoribus inventae, illa ad Vistulae, haec ad Suevi amnis fluenta condita, ambae direptae igne ab irato Scytha concrematae sunt.

Iuxta Vratizolaviam Honoricus Bolaniae atque Silesiae regulus, filius divae Haeduoviciae, cum Tataris conflixit, et omnibus copiis amissis, profligatis proceribus ipse captus securique percussus est. novem culeos auriculis caesorum opplevit hostis, qui Moraviam inde regnumque Boiemiae, nullo resistente, Vincissolao se in munitissimis natura arcibus continente, crudeliter adfligit et ad solitudinem pene redigit. a Iulio monte, qui caput est Moraviae, Ungariam petit, Belum quartum regem Ugrorum, fratrem eius Colomannum, obviam procedere ausos, fundit, in fugam vertit, castris exuit, civis, indigenas, advenas, episcopos, monachos, sacerdotes contrucidat; utramque Ungariam cis et ultra Danubium, Pannoniam, Moesiam, Bosnam, Bulgariam, Servi-am simili clade adficit; complures fame periisse, traditur. tribus annis hisce incubuere regionibus Tatari, nulla quies ab armis, caede illis fuit.

Regnum Ungariae, quod sub imperatore Arionulpho coeperat et per trecentos atque quinquaginta annos steterat, graviter adtritum atque concussum est. Belus Ugrorum rex Polam, Histriae urbem, ad Otonem ducem Dalmatiae, amitinum suum, aufugit; oratores ad Fri-dericum imperatorem postulatum auxilium proficisci iubet. romani flamines Friderico authore eiusque milite ductore erupisse in has regiones hostem tam crudelem rumore dissipant. Albertus Boiemus Volonibus, qui ultro nomina dederant, nota caelesti se signarant, hostes adgredi meditabantur, ut domi se contineant, imperat, donec a pontifice maximo adversus imperatorem Fridericum evocentur. extat haec epistola et quidem autographa. augustus audita legatione Ugro-rum mandat regi Boiemiae atque Otoni Boio, Gregorio suadeant, uti

12 Tartaris *B*

12 maritus *nach Joh. Victor. I (I. p. 279)* 24 — concussum est *vgl. Herm. Altah. annal. zu 1241* 28 — dissipant *vgl. Behams Schreiben an den Bischof v. Ferrara, Beham p. 28* 31 *An die Obulturer? vgl. Beham p. 10 (p. 788), Schreiben desselben v. 9. Mai 1240* 34 augustus — exigant *nach Beham 60?*

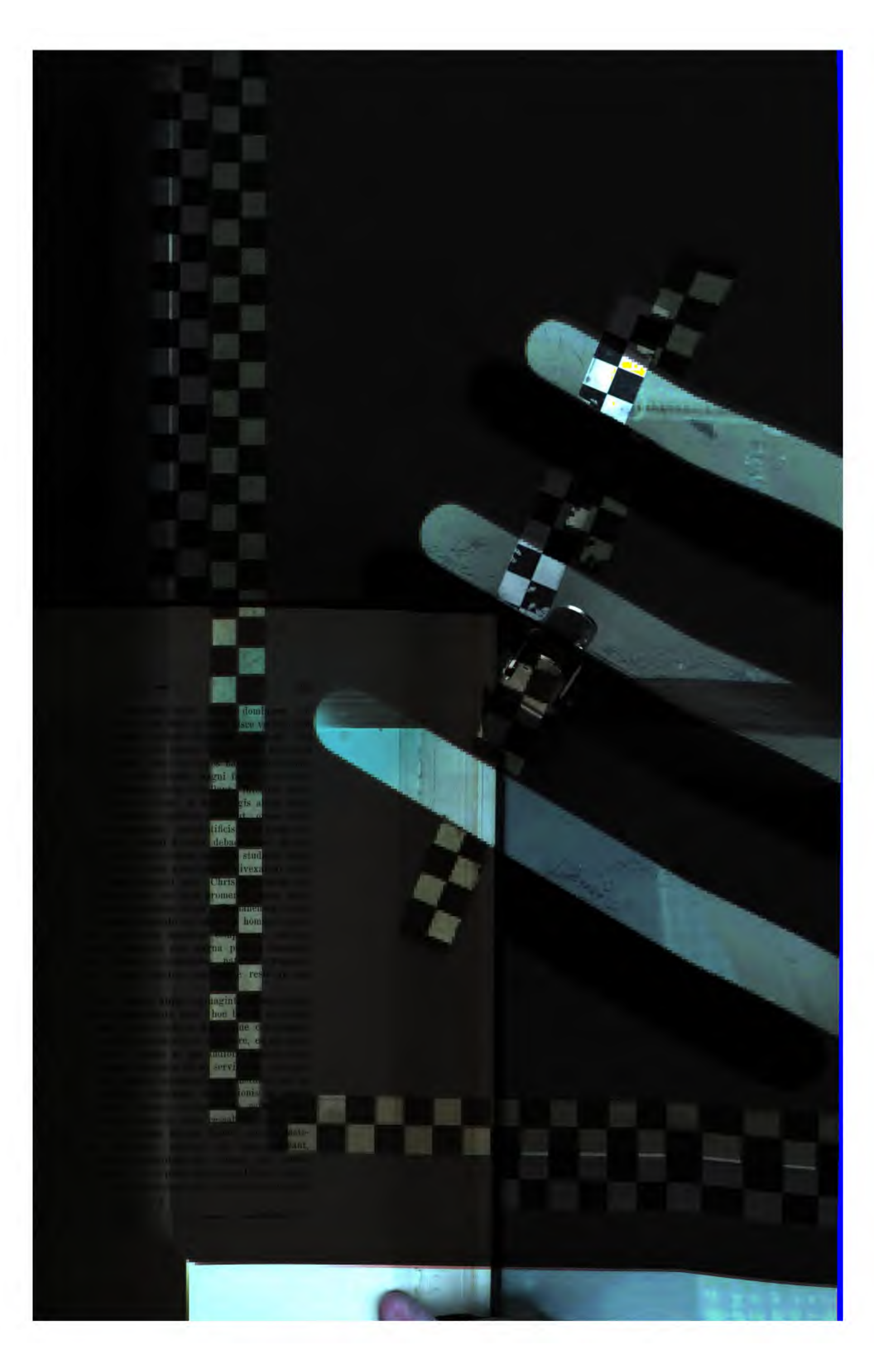

rent, Ungaria excedunt; recta Danubii ripa ad Tauricam peninsulam, quam nunc Praecoviam dicunt, atque Meotida paludem et Tanaim amnem in Sarmatiam asiaticam, Cimbrorum quondam domicilium, revertuntur.

Sub idem tempus Eburonardus archiepiscopus Iuvavensis atque Rogerius Bathavensis Chunradum Fruxinensem episcopum atque Otonem regulum Boiorum in gratiam redigunt, Burgiorhaeni episcopo tribuuntur. aegre tulit hanc concordiam Albertus, se peti ratus, romanis flaminibus rem atque concordiam ipsis perniciosam aperit, petit, obsecrat, ut hanc iure suo interturbent; Otonem quoque nonnihil negligentiae accusat suspectumque habere coepit. hae literae interceptae sunt et ad archimystam Iuvavensem delatae. quamobrem ille et omnes episcopi Boiariae Reginoburgii conveniunt. ipse Eburonardus Iuvaviae, Henoricus Babobergomi, Fridericus Aechostadii, Rogerius Bathaviae, Chunradus Fruxini, Segifridus Reginoburgensium Brixinaeque pontifex, Hirsobergensis quoque regulus coeunt. deinde Segifridus Reginoburgensis episcopus, Eburonardus Abusinus, eiusdem fani praepositus, Chunradus decanus, Semanus archidiaconus Landesutam ad regulum Boiorum praefectumque praetorio Rheni se conferunt, postulant ab eo, ut Reginoburgium proficiscatur, ubi de republica summisque rebus agant in communeque consulant. annuit Oto postulatis. ubi Reginoburgium ventum est et proceres consedere, literae Alberti, quibus Otonem Boiorum ducem de fide suspectum romano episcopo facit, recitantur. deinde huiuscemodi orationem archimystam habuisse reperio: Christus servator, dominus et deus noster, relicto aethereo solio atque (ut ita loquar) inmortalitate mortalis pauperque effectus est, ut nos inmortales atque divites efficeret, cumque devictis inferis triumphabundus rursus in coelum rediturus esset, pacem suam nobis dedit, pacem suam nobis reliquit, concordiam atque mutuum amorem tanquam notam atque tesseram, qua cives sui a militibus inferi Iovis discernerentur, adsignavit. summo opere quoque admonuit, uti falsos Christos, falsos prophetas vitaremus, qui tecti pelle ovina, nimirum christiano nomine atque pontificio titulo nobis dominari atque inludere cuperent, quos ex spinis atque operibus, nempe avaricia, luxu, con-

29) *Am Rande in A:* 1206 *[sic]* Pertholdus et Albertus Bogii, Rapoto et Henricus Ortobergenses pro tutela Nidern Altach belligerantur.

5 — recitantur *vgl. Beham 20—23; dazu aber ist eine weitere Quelle benutzt, vielleicht die Passauer Annalen, dieselbe, die bei Bruschius, De Laureaco veteri, 186 flgd. (Hund, 210) benutzt scheint.* 11 hac — delatae *Beh. 21?* 25 *Trotz dieser Angabe lässt sich nicht zweifeln, dass A. die Rede selbst verfasst hat.* 31 summo — docuit *Matth. 7, 15—20.*

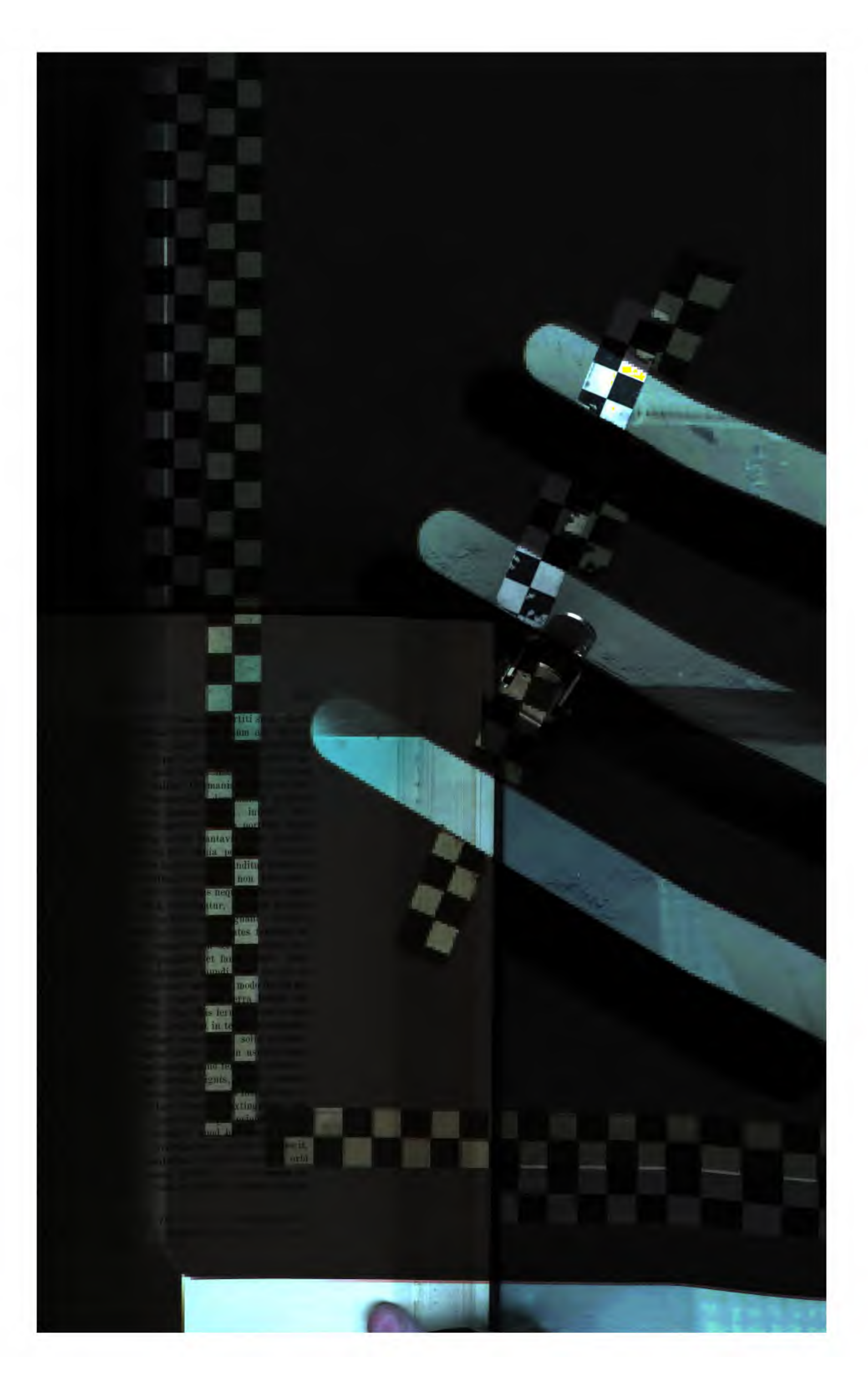

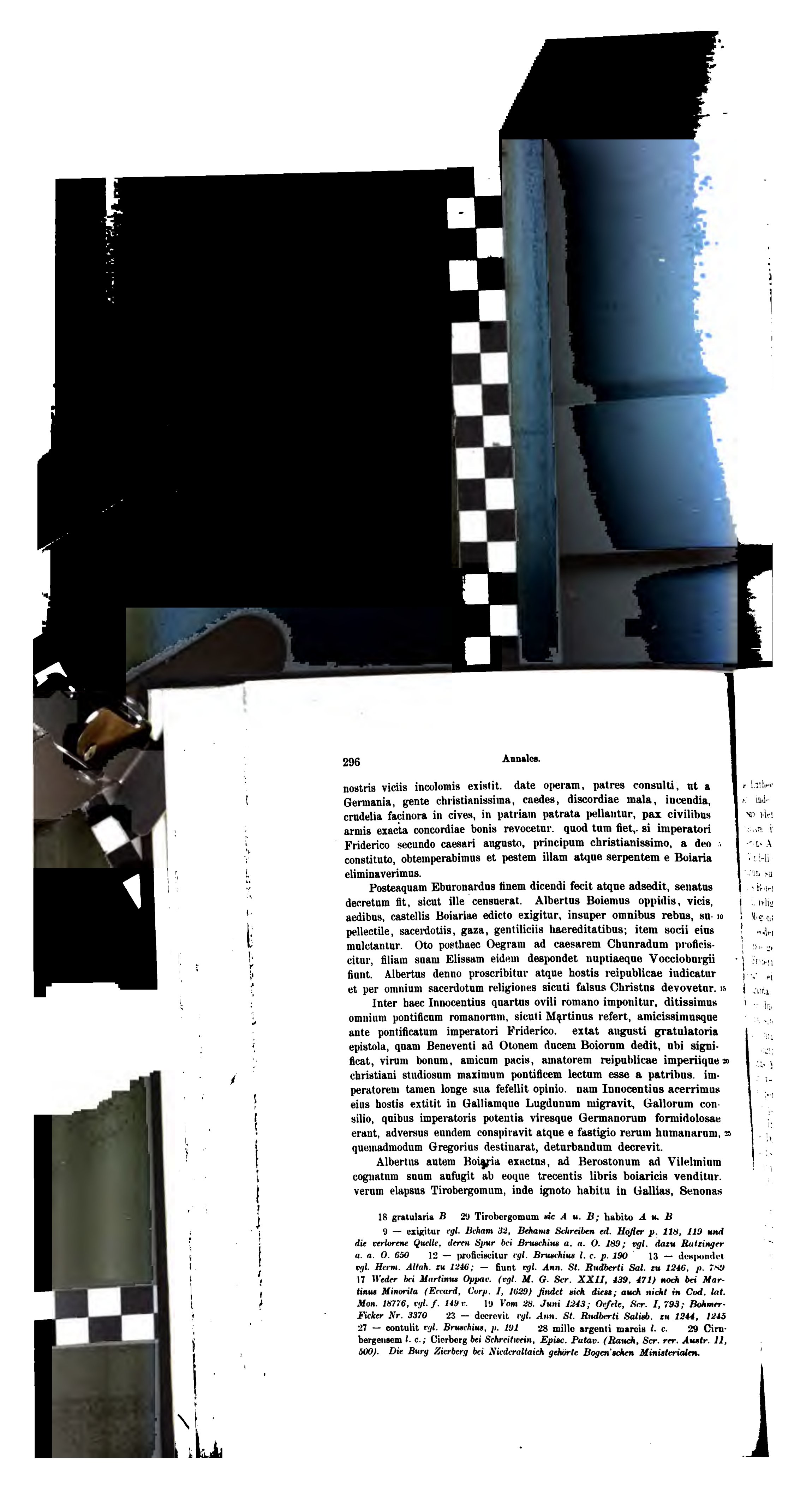
vel ingratis contendunt. Paulus armarium philosophiae divinae praecipit: subiecti invicem in timore Christi estote. hoc interesse inter christianorum prophanorum principes caelestis doctor et praeceptor noster summusque atque immortalis pontifex docet, quod hi dominantur subditis, illi serviunt. formam servi suprema maiestas suscepit, ut discipulis suis serviret eorumque pedes lavaret. maiores sumus, cum minimi omnium fuerimus. flamines illi Babyloniae soli regnare cupiunt, ferre parem non possunt; non desistent, donec omnia pedibus suis conculcaverint atque in templo dei sedeant extollanturque supra omne id quod colitur. fames opum, sitis honorum inexplebilis est; quo plura ei avido concesseris, eo plura adpetit. porrige digitum et manum concupiscet. licentia omnes sumus deteriores. qui servus servorum est, dominus dominorum perinde ac si deus foret, esse cupit. sacros coetus atque concilia fratrum, immo dominorum suorum aspernatur. timet, ne eorum, quae adversus auspicia, leges, intercessiones in dies magis atque magis gerit, rationem reddere cogatur. ingentia loquitur, quasi vero deus esset.

Nova consilia sub pectore volutat, ut proprium sibi constituat imperium; leges commutat, suas sancit, contaminat, diripit, spoliat, fraudat, occidit perditus homo ille (quem Antichristum vocare solent), in cuius fronte contumeliae nomen scriptum est: deus sum, errare non possum. in templo dei sedet, longe lateque dominatur; sed sicut est in arcanis sanctarum literarum: qui legit, intelligat; docti intelligent, omnes impii impie agent neque intelligent. quemadmodum longo ante tempore sibyllae aperte, Hydaspes rex antiquissimus sub interpretatione vaticinantis pueri ad memoriam posteris tradidit, nomen romanum multo ante praefatus, quam illa Troiana gens conderetur, conciones prophetarum sub ambage aliorum nominum, ne quis facile intelligat, denunciarunt; romani maiestas populi, qua olim orbis regebatur, sublata est de terris et imperium in Asiam reversum est, rursus oriens dominatur; servit occidens. regnum multiplicatum, summa rerum potestas per plures dissipata, concisa, minuta est, ne dicam dilacerata; discordiae civiles in perpetuum seruntur nec ullam requiem bellis exitialibus esse sentimus. imperator vana adpellatio et sola umbra est; reges decem pariter existunt, qui orbem terrae, romanum quondam

34 appellatio *B*

1 *Eph.* 5, 21 4 *Marc.* 10, 42; 43 9 in templo — colitur 2 *Thess.* 2, 4 12 licentia — deteriores *Ter. Heaut.* III, 1, 74 18 — occidit *Lact.* VII, 16, 4 23 *Matth.* 24, 15 24 — occidens *Lact.* VII, 15, 18; 19; 11; 14 31 — partiti sunt *Lact.* VII, 16, 1; *Dan.* 7, 7.

nostris viciis incolomis existit. date operam, patres consulti, ut a Germania, gente christianissima, caedes, discordiae mala, incendia, crudelia facinora in cives, in patriam patrata pellantur, pax civilibus armis exacta concordiae bonis revocetur. quod tum fiet, si imperatori Friderico secundo caesari augusto, principum christianissimo, a deo constituto, obtemperabimus et pestem illam atque serpentem e Boiaria eliminaverimus.

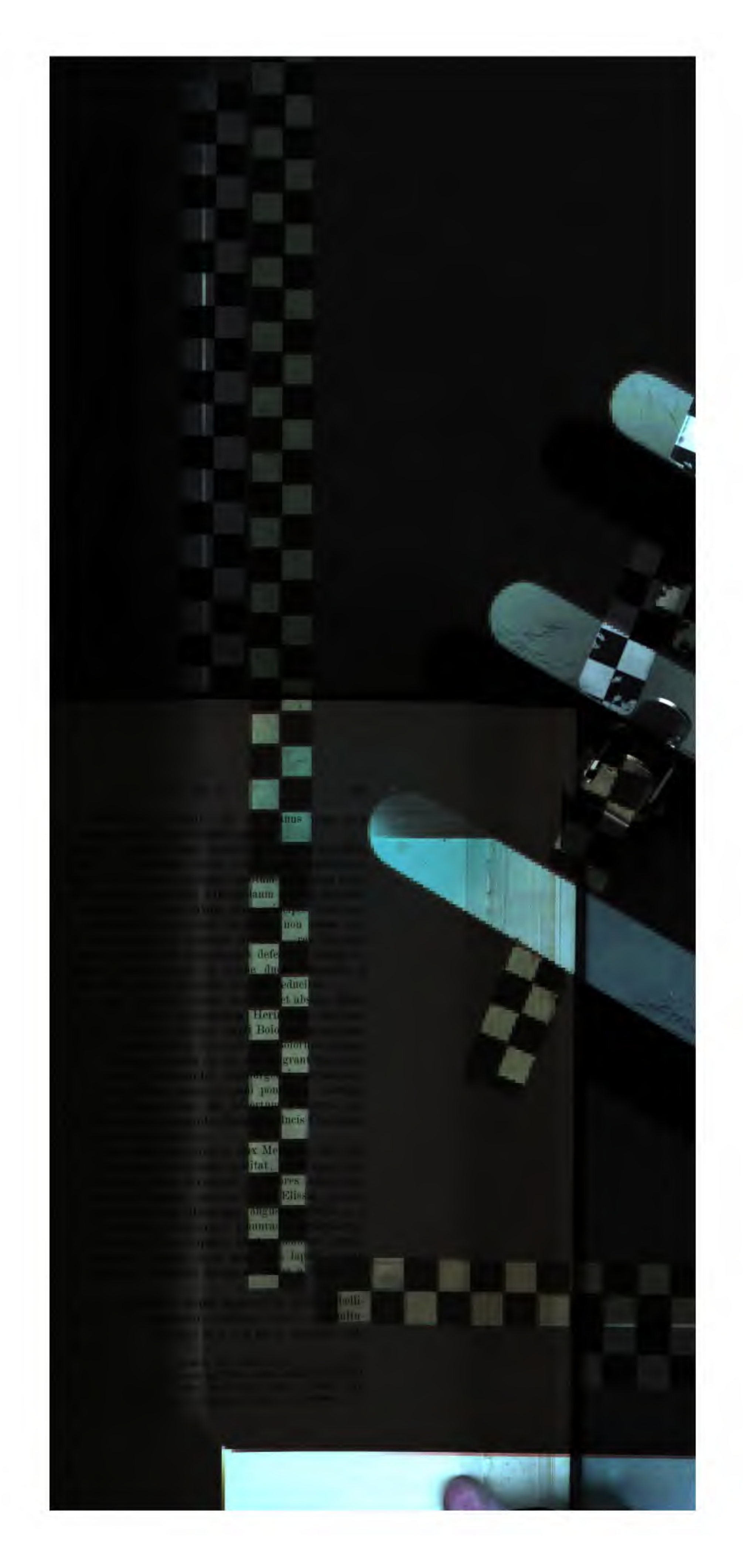
Posteaquam Eburonardus finem dicendi fecit atque adsedit, senatus decretum fit, sicut ille censuerat. Albertus Boiemus oppidis, vicis, aedibus, castellis Boiariae edicto exigitur, insuper omnibus rebus, supellectile, sacerdotiis, gaza, gentiliciis haereditatibus; item socii eius mulctantur. Oto posthaec Oegram ad caesarem Chunradum proficiscitur, filiam suam Elissam eidem despondet nuptiaeque Vocciobургii fiunt. Albertus denuo proscribitur atque hostis reipublicae indicatur et per omnium sacerdotum religiones sicuti falsus Christus devovetur.

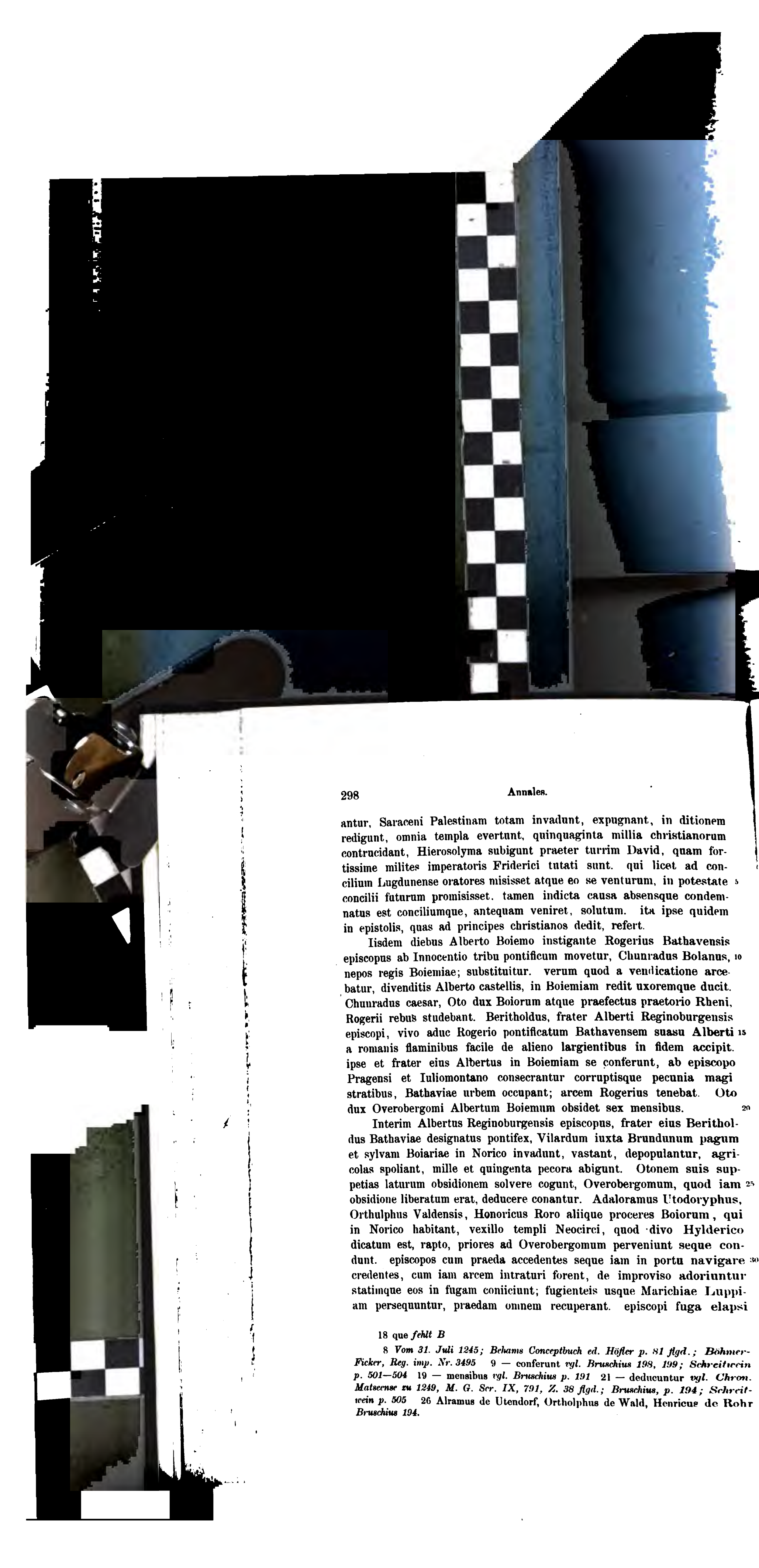
Inter haec Innocentius quartus ovili romano imponitur, ditissimus omnium pontificum romanorum, sicuti Martinus refert, amicissimusque ante pontificatum imperatori Friderico. extat augusti gratulatoria epistola, quam Beneventi ad Otonem ducem Boiorum dedit, ubi significat, virum bonum, amicum pacis, amatorem reipublicae imperiique christiani studiosum maximum pontificem lectum esse a patribus. imperatorem tamen longe sua fefellit opinio. nam Innocentius acerrimus eius hostis extitit in Galliamque Lugdunum migravit, Gallorum consilio, quibus imperatoris potentia viresque Germanorum formidolosae erant, adversus eundem conspiravit atque e fastigio rerum humanarum, quemadmodum Gregorius destinarat, deturbandum decrevit.

Albertus autem Boiaria exactus, ad Berostonum ad Vilelmium cognatum suum aufugit ab eoque trecentis libris boiaricis venditur. verum elapsus Tirobergomum, inde ignoto habitu in Gallias, Senonas

18 gratularia *B* 29 Tirobergomum *sic A u. B;* habito *A u. B*

9 — exigitur *vgl. Beham 32, Behams Schreiben ed. Höfler p. 118, 119 und die verlorene Quelle, deren Spur bei Bruschius a. a. O. 189; vgl. dazu Ratzinger a. a. O. 650* 12 — proficiscitur *vgl. Bruschius l. c. p. 190* 13 — despondet *vgl. Herm. Altah. zu 1246;* — fiunt *vgl. Ann. St. Rudberti Sal. zu 1246, p. 789* 17 *Weder bei Martinus Oppav. (vgl. M. G. Scr. XXII, 439, 471) noch bei Martinus Minorita (Eccard, Corp. I, 1629) findet sich diess; auch nicht in Cod. lat. Mon. 18776, vgl. f. 149 v.* 19 *Vom 28. Juni 1243; Oefele, Scr. I, 793; Böhmer-Ficker Nr. 3370* 23 — decrevit *vgl. Ann. St. Rudberti Salisb. zu 1244, 1245* 27 — contulit *vgl. Bruschius, p. 191* 28 mille argenti marcis *l. c.* 29 Cirnbergensem *l. c.;* Cierberg *bei Schreitwein, Episc. Patav. (Rauch, Scr. rer. Austr. II, 500). Die Burg Zierberg bei Niederaltaich gehörte Bogen'schen Ministerialen.*

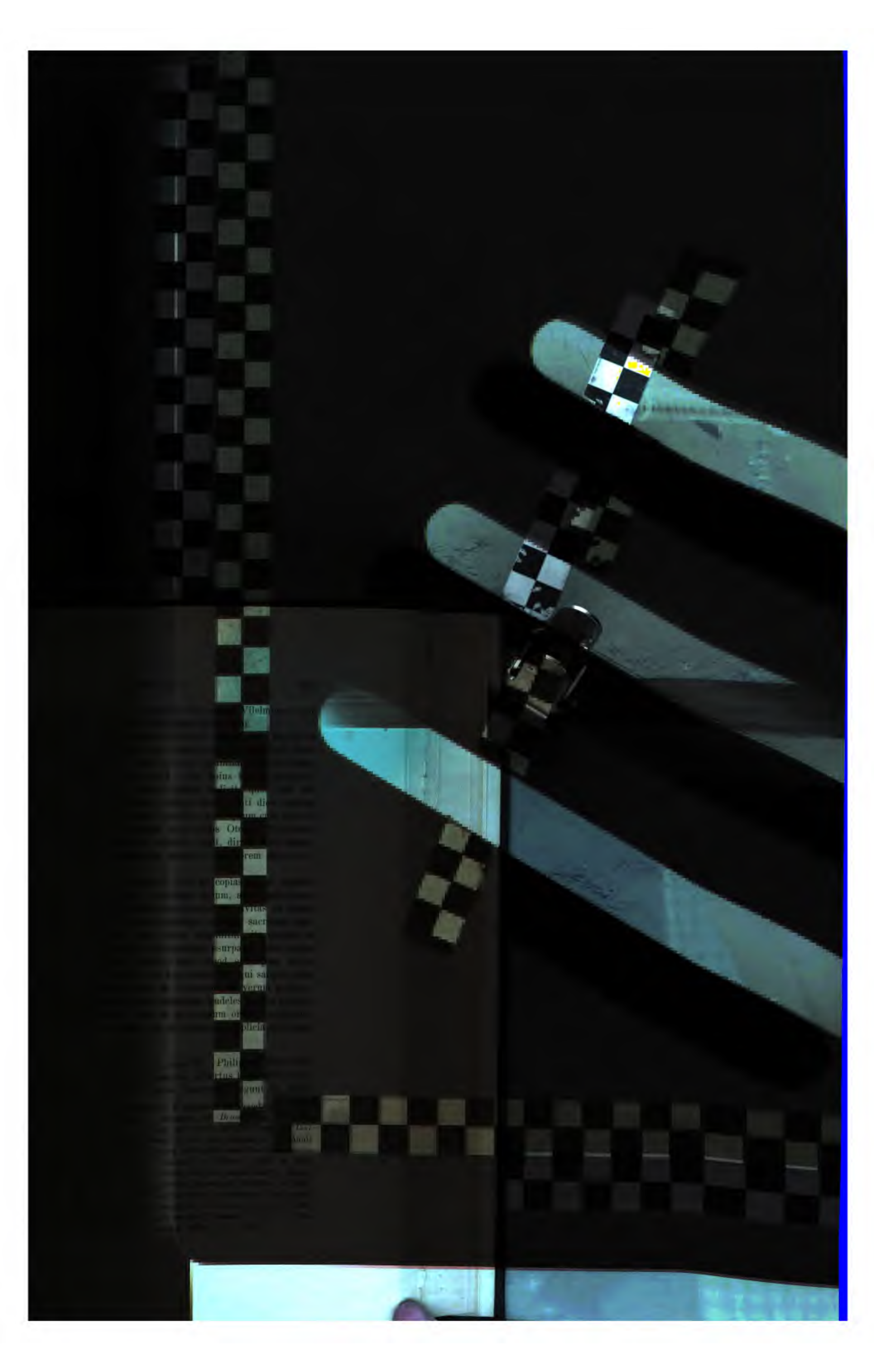
antur, Saraceni Palestinam totam invadunt, expugnant, in ditionem redigunt, omnia templa evertunt, quinquaginta millia christianorum contrucidant, Hierosolyma subigunt praeter turrim David, quam fortissime milites imperatoris Friderici tutati sunt. qui licet ad concilium Lugdunense oratores misisset atque eo se venturum, in potestate concilii futurum promisisset. tamen indicta causa absensque condemnatus est conciliumque, antequam veniret, solutum. ita ipse quidem in epistolis, quas ad principes christianos dedit, refert.

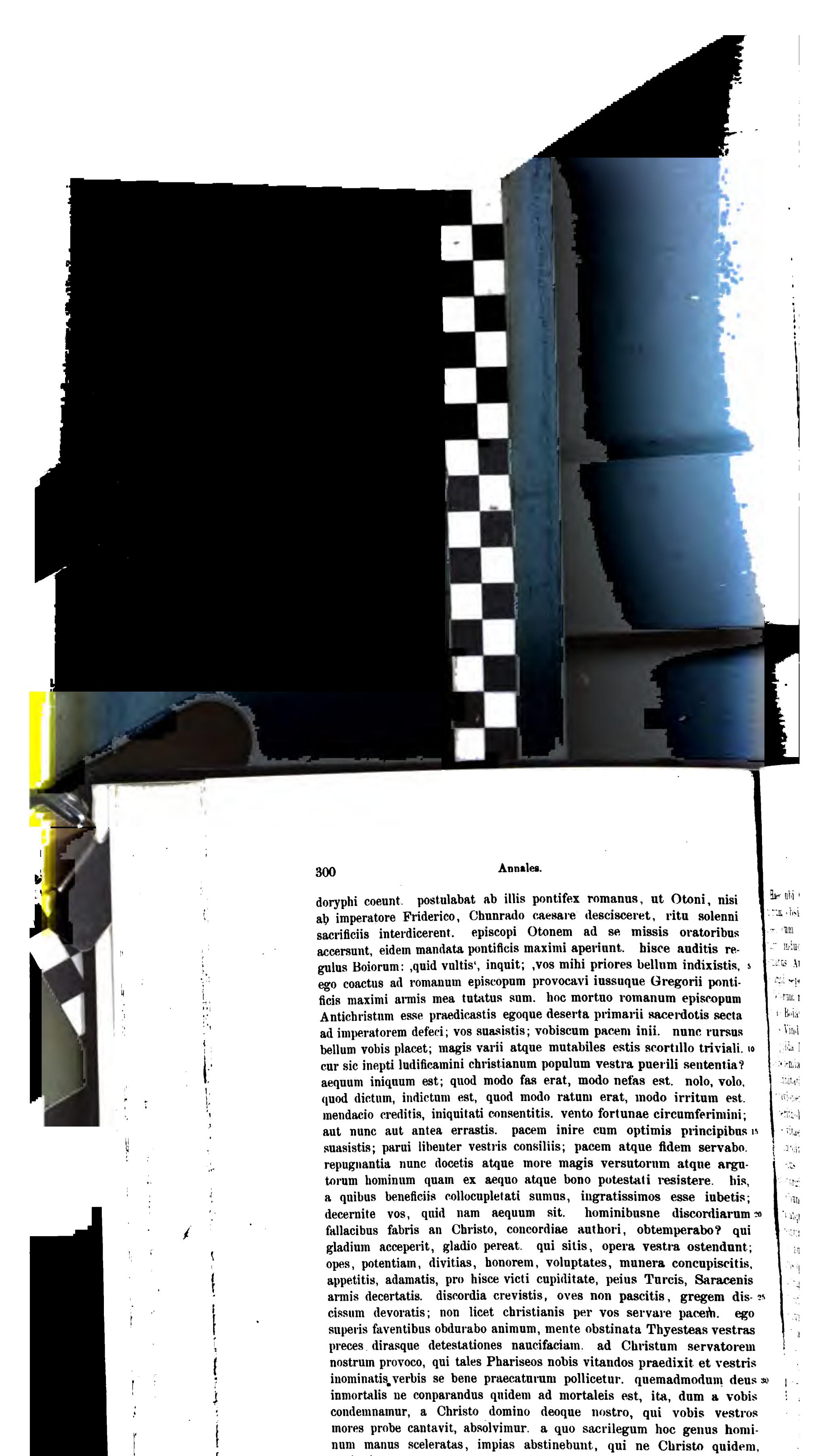
Iisdem diebus Alberto Boiemo instigante Rogerius Bathavensis episcopus ab Innocentio tribu pontificum movetur, Chunradus Bolanus, nepos regis Boiemiae; substituitur. verum quod a vendicatione arcebatur, divenditis Alberto castellis, in Boiemiam redit uxoremque ducit. Chunradus caesar, Oto dux Boiorum atque praefectus praetorio Rheni, Rogerii rebus studebant. Beritholdus, frater Alberti Reginoburgensis episcopi, vivo aduc Rogerio pontificatum Bathavensem suasu Alberti a romanis flaminibus facile de alieno largientibus in fidem accipit. ipse et frater eius Albertus in Boiemiam se conferunt, ab episcopo Pragensi et Iuliomontano consecrantur corruptisque pecunia magistratibus, Bathaviae urbem occupant; arcem Rogerius tenebat. Oto dux Overobergomi Albertum Boiemum obsidet sex mensibus.

Interim Albertus Reginoburgensis episcopus, frater eius Beritholdus Bathaviae designatus pontifex, Vilardum iuxta Brundunum pagum et sylvam Boiariae in Norico invadunt, vastant, depopulantur, agricolas spoliant, mille et quingenta pecora abigunt. Otonem suis suppetias laturum obsidionem solvere cogunt, Overobergomum, quod iam obsidione liberatum erat, deducere conantur. Adaloramus Utodoryphus, Orthulphus Valdensis, Honoricus Roro aliique proceres Boiorum, qui in Norico habitant, vexillo templi Neocirci, quod divo Hylderico dicatum est, rapto, priores ad Overobergomum perveniunt seque condunt. episcopos cum praeda accedentes seque iam in portu navigare credentes, cum iam arcem intraturi forent, de improviso adoriuntur statimque eos in fugam coniiciunt; fugienteis usque Marichiae Luppiam persequuntur, praedam omnem recuperant. episcopi fuga elapsi

18 que *fehlt B*

8 *Vom 31. Juli 1245; Behams Conceptbuch ed. Höfler p. 81 flgd.; Böhmer-Ficker, Reg. imp. Nr. 3495* 9 — conferunt *vgl. Bruschius 198, 199; Schreitwein p. 501—504* 19 — mensibus *vgl. Bruschius p. 191* 21 — deducuntur *vgl. Chron. Matseense zu 1249, M. G. Scr. IX, 791, Z. 38 flgd.; Bruschius, p. 194; Schreitwein p. 505* 26 Alramus de Utendorf, Ortholphus de Wald, Henricus de Rohr *Bruschius 194.*

doryphi coeunt. postulabat ab illis pontifex romanus, ut Otoni, nisi ab imperatore Friderico, Chunrado caesare descisceret, ritu solenni sacrificiis interdicerent. episcopi Otonem ad se missis oratoribus accersunt, eidem mandata pontificis maximi aperiunt. hisce auditis regulus Boiorum: ,quid vultis', inquit; ,vos mihi priores bellum indixistis, 5 ego coactus ad romanum episcopum provocavi iussuque Gregorii pontificis maximi armis mea tutatus sum. hoc mortuo romanum episcopum Antichristum esse praedicastis egoque deserta primarii sacerdotis secta ad imperatorem defeci; vos suasistis; vobiscum pacem inii. nunc rursus bellum vobis placet; magis varii atque mutabiles estis scortillo triviali. 10 cur sic inepti ludificamini christianum populum vestra puerili sententia? aequum iniquum est; quod modo fas erat, modo nefas est. nolo, volo, quod dictum, indictum est, quod modo ratum erat, modo irritum est. mendacio creditis, iniquitati consentitis. vento fortunae circumferimini; aut nunc aut antea errastis. pacem inire cum optimis principibus 15 suasistis; parui libenter vestris consiliis; pacem atque fidem servabo. repugnantia nunc docetis atque more magis versutorum atque argutorum hominum quam ex aequo atque bono potestati resistere. his, a quibus beneficiis collocupletati sumus, ingratissimos esse iubetis; decernite vos, quid nam aequum sit. hominibusne discordiarum 20 fallacibus fabris an Christo, concordiae authori, obtemperabo? qui gladium acceperit, gladio pereat. qui sitis, opera vestra ostendunt; opes, potentiam, divitias, honorem, voluptates, munera concupiscitis, appetitis, adamatis, pro hisce victi cupiditate, peius Turcis, Saracenis armis decertatis. discordia crevistis, oves non pascitis, gregem dis- 25 cissum devoratis; non licet christianis per vos servare pacem. ego superis faventibus obdurabo animum, mente obstinata Thyesteas vestras preces dirasque detestationes naucifaciam. ad Christum servatorem nostrum provoco, qui tales Phariseos nobis vitandos praedixit et vestris inominatis verbis se bene praecaturum pollicetur. quemadmodum deus 30 inmortalis ne conparandus quidem ad mortaleis est, ita, dum a vobis condemnamur, a Christo domino deoque nostro, qui vobis vestros mores probe cantavit, absolvimur. a quo sacrilegum hoc genus hominum manus sceleratas, impias abstinebunt, qui ne Christo quidem, authori nostro, pepercerunt? et quis est ille, qui sacricolas huius- 35 cemodi vivos cum liberis atque uxoribus conbussit atque illo egregio facinore, ea summa pietate deo optimo maximo perlitavit, adeo ut regnum Palestinae non solum sibi, sed et posteris suis promeruerit?'

3 — interdicerent *vgl. Annal. St. Rudberti Salisb. zu 1249* 5 *Die flgd. Rede ist eine freie Composition A's.* 21 qui gladium — pereat *s. oben S. 127, 8.*

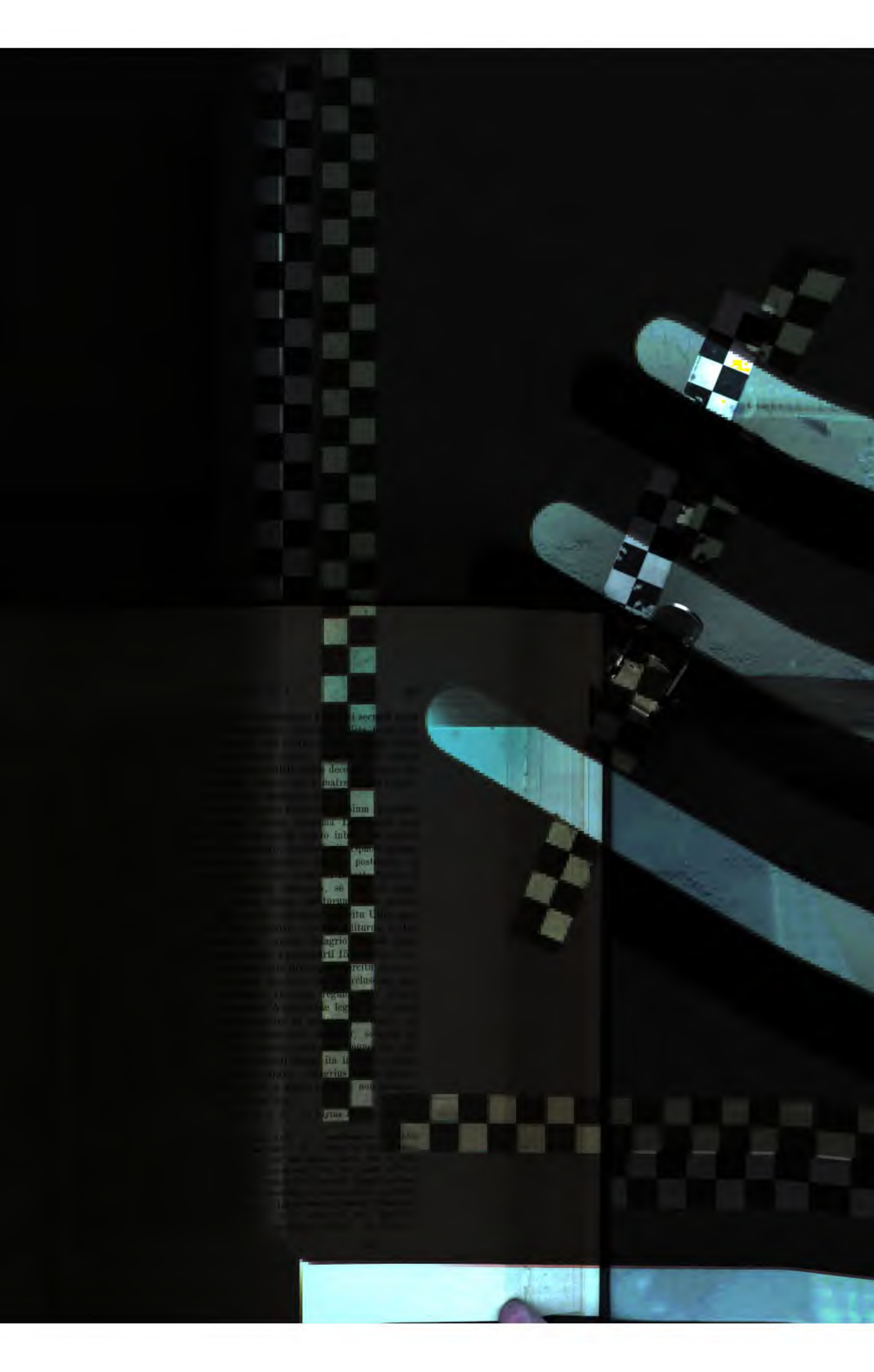

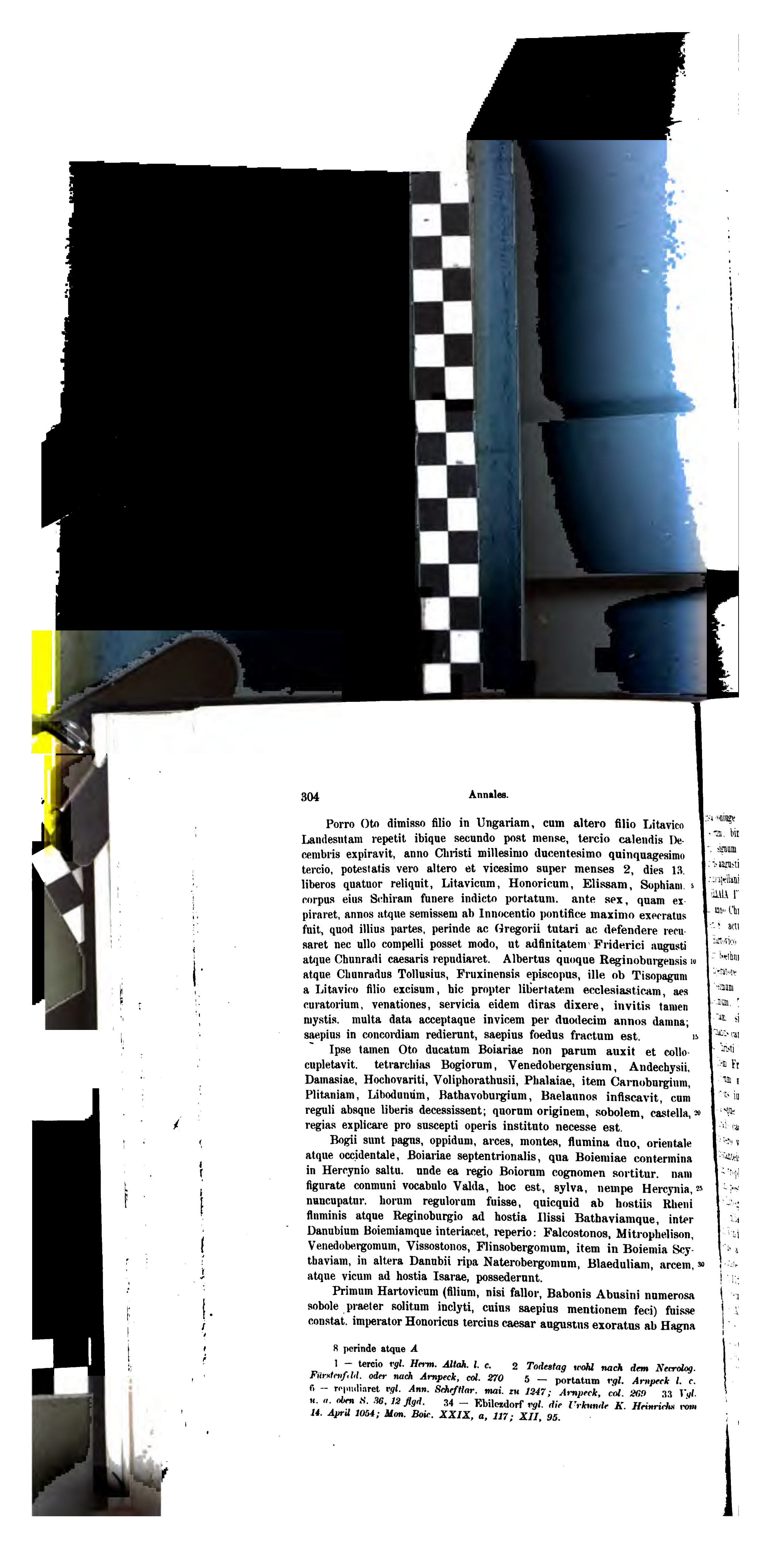
eodem conclavi caesareo quiescere, stertenteis, vino somnoque obrutos tenebris adoriuntur, duobus occisis, tribus in vincula coniectis, arbitrantes Chunradum caesum esse, abeunt; et Vilipagum Suevum sextum casu obvium interficiunt. at caesar sub scamnum prorepserat ibique delitescens evasit. 5

Deinde episcopum, percussores, Hyldericum, monachorum praesulem, socios hosteis reipublicae iudicat, paricidii condemnat, proscribit, opes, praedia divi Haemerani publicat. verum monachi, qui huiusce conscii non erant, pacem a caesare centum libris, ab aulicis quinquaginta mercantur Chunradusque accepta mulcta edictum et tabulam 10 proscriptionis rescindit et, ut aliquo piaculo caedes innocentium manifesta expiaretur, iubet aedificium dirui, ne cruore suorum parietes aspersi appareant, aediculam ibi a fundamentis extrui, deiparae virgini, divo Nicolao dedicare praecipit, ubi quotidie sacerdos monachus perlitaret atque manes ob pietatem pro principe crudeliter caesorum pla- 15 caret. omnia polliciti sunt monachi atrati testesque in re praesenti fuere: Oto dux boius, Palatii rhenani procurator, Litavicus, filius eius, Oto Hochoburgensis limitis, Honoricus Burgionum praefectus, Litavicus maior Utinensis, Godofridus Hocholochus, cives Reginoburgenses; factum anno christianae salutis 1251, mense Ianuario. extat Chun- 20 radi diploma, quod ob clementiae exemplum divus Maximilianus septimo abhinc, dum haec proderem, anno secum detulit Oenobrigam; aliud novum exemplar, ex veteri ad verbum exceptum, suo diplomate signatum monachis reddidit. caesi in medio templo divi Haemerani humati ostenduntur. Hyldericus dignitate movetur. Albertus capite 25 deminuto in monachorum ordinem redigitur. Chunradus, princeps coniurationis, fulmine de caelo tactus, sub dio equitans, interiit. reliqui conscii in Boiemiam aufugere. cuius rex propter Scythaviam urbem atque tetrarchiam Boiemiae, quae mortuo Alberto Bogio absque liberis lege ad Otonem redierat, Boiariae aquilonaris, qua Boiemia continua- 30 tur, fines invadit (adeo concordia rara est sanguinis), Chamaborum agros depopulatur, casas, villas rusticas exurit, pecora abigit, ferro, flamma in agricolas saevit. Chunradus caesar et Oto Chamabos petunt, Boiemi per Hercynios saltus retro domum caedunt.

3 Vilopagum *B*

3 Suevus quidam dictus de Vilbach *Arnpeck, col. 270* 6 — diploma *vgl. die Urk. Konrads vom Januar 1251; Mon. Boic. XXX, a, 311* 25 — aufugere *Quelle?* 28 *Schüttenhofen; vgl. Oefele, Script. I, 679?* 29 — liberis *vgl. Herm. Altah. zu 1242* 30 — caedunt *vgl. Herm. Altah. zu 1251.*

Porro Oto dimisso filio in Ungariam, cum altero filio Litavico Landesutam repetit ibique secundo post mense, tercio calendis Decembris expiravit, anno Christi millesimo ducentesimo quinquagesimo tercio, potestatis vero altero et vicesimo super menses 2, dies 13. liberos quatuor reliquit, Litavicum, Honoricum, Elissam, Sophiam. corpus eius Schiram funere indicto portatum. ante sex, quam expiraret, annos atque semissem ab Innocentio pontifice maximo execratus fuit, quod illius partes, perinde ac Gregorii tutari ac defendere recusaret nec ullo compelli posset modo, ut adfinitatem Friderici augusti atque Chunradi caesaris repudiaret. Albertus quoque Reginoburgensis atque Chunradus Tollusius, Fruxinensis episcopus, ille ob Tisopagum a Litavico filio excisum, hic propter libertatem ecclesiasticam, aes curatorium, venationes, servicia eidem diras dixere, invitis tamen mystis. multa data acceptaque invicem per duodecim annos damna; saepius in concordiam redierunt, saepius foedus fractum est.

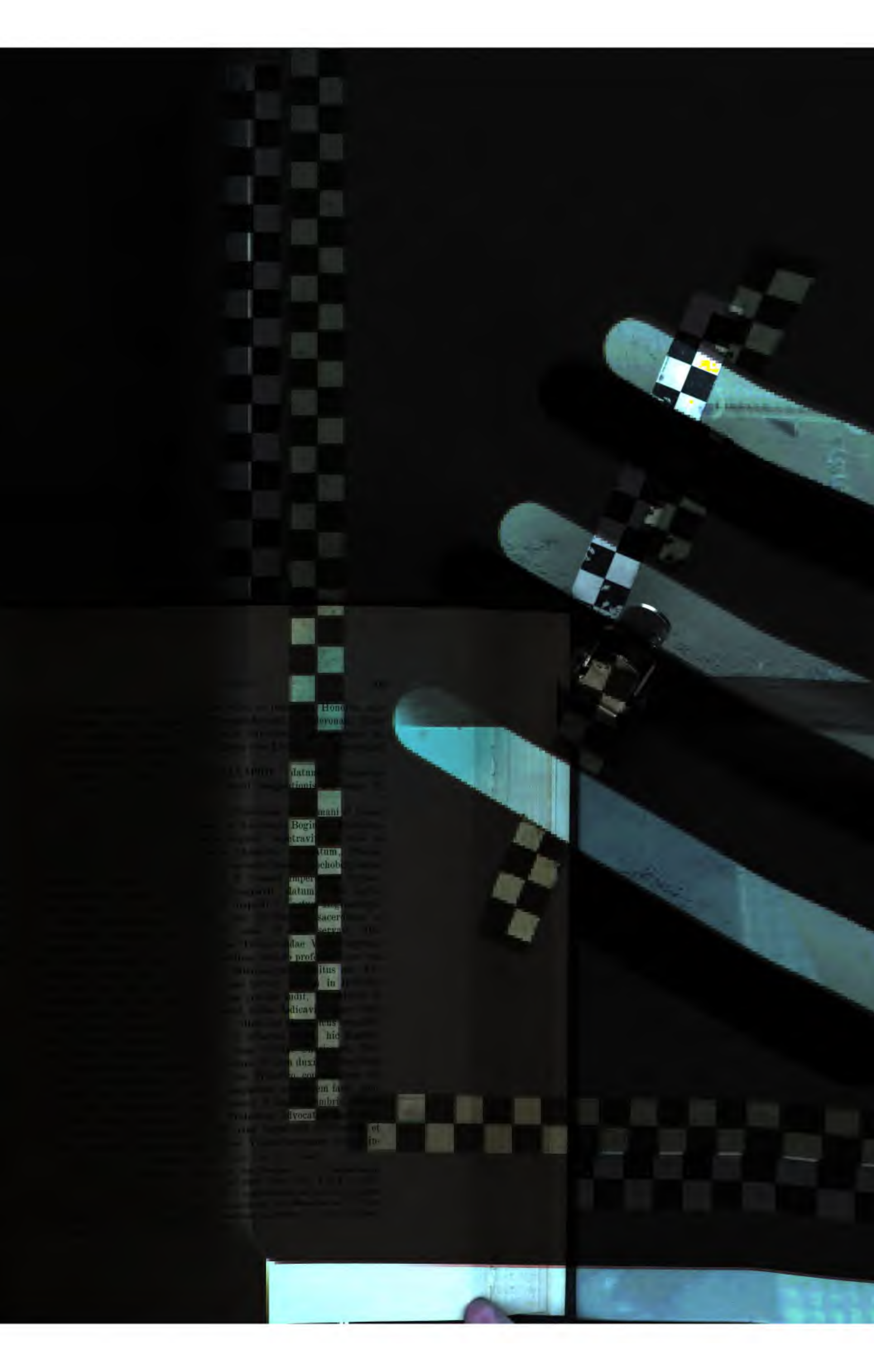
Ipse tamen Oto ducatum Boiariae non parum auxit et collocupletavit. tetrarchias Bogiorum, Venedobergensium, Andechysii, Damasiae, Hochovariti, Voliphorathusii, Phalaiae, item Carnoburgium, Plitaniam, Libodunúm, Bathavoburgium, Baelaunos infiscavit, cum reguli absque liberis decessissent; quorum originem, sobolem, castella, regias explicare pro suscepti operis instituto necesse est.

Bogii sunt pagus, oppidum, arces, montes, flumina duo, orientale atque occidentale, Boiariae septentrionalis, qua Boiemiae contermina in Hercynio saltu. unde ea regio Boiorum cognomen sortitur. nam figurate communi vocabulo Valda, hoc est, sylva, nempe Hercynia, nuncupatur. horum regulorum fuisse, quicquid ab hostiis Rheni fluminis atque Reginoburgio ad hostia Ilissi Bathaviamque, inter Danubium Boiemiamque interiacet, reperio: Falcostonos, Mitrophelison, Venedobergomum, Vissostonos, Flinsobergomum, item in Boiemia Scythaviam, in altera Danubii ripa Naterobergomum, Blaeduliam, arcem, atque vicum ad hostia Isarae, possederunt.

Primum Hartovicum (filium, nisi fallor, Babonis Abusini numerosa sobole praeter solitum inclyti, cuius saepius mentionem feci) fuisse constat. imperator Honoricus tercius caesar augustus exoratus ab Hagna

8 perinde atque *A*

1 — tercio *vgl. Herm. Altah. l. c.* 2 *Todestag wohl nach dem Necrolog. Fürstenfeld. oder nach Arnpeck, col. 270* 5 — portatum *vgl. Arnpeck l. c.* 6 — repudiaret *vgl. Ann. Scheftlar. mai. zu 1247; Arnpeck, col. 269* 33 *Vgl. u. a. oben S. 36, 12 flgd.* 34 — Ebilczdorf *vgl. die Urkunde K. Heinrichs vom 14. April 1054; Mon. Boic. XXIX, a, 117; XII, 95.*

ferioris Boiariae, in templum conmutavit, divi Nordoperti sacris dedicavit; obiit anno Christi domini deique nostri 1147. maiores eius in Aldaechio superiore, ipse cum sobole Venedobergomi humatus est. tres filios Haeduovica eidem peperit, Hartovicum tercium, Albertum secundum, Beritholdum itidem secundum. Hartovicus atra bili percitus 5 vitam finivit. Albertus ante fata parentis in obsidione Phalaiae ab orbe vindicato anno 1140 sagitta percussus interiit. Beritholdus admodum dives pacisque studiosus a patre Alberto principatum per manus accepit, ex Litogarda Albertum tercium procreavit; is ab restituta salute natus est anno 1165. ex Laodamia Boiema uxore 10 suscepit tris filios, Litovaldam sacerdotem, Beritholdum tercium et Albertum quartum; cum vixisset annos treis atque trigiuta, obiit, superstites filios reliquit. Beritholdus in Aegypto aquis obrutus est.

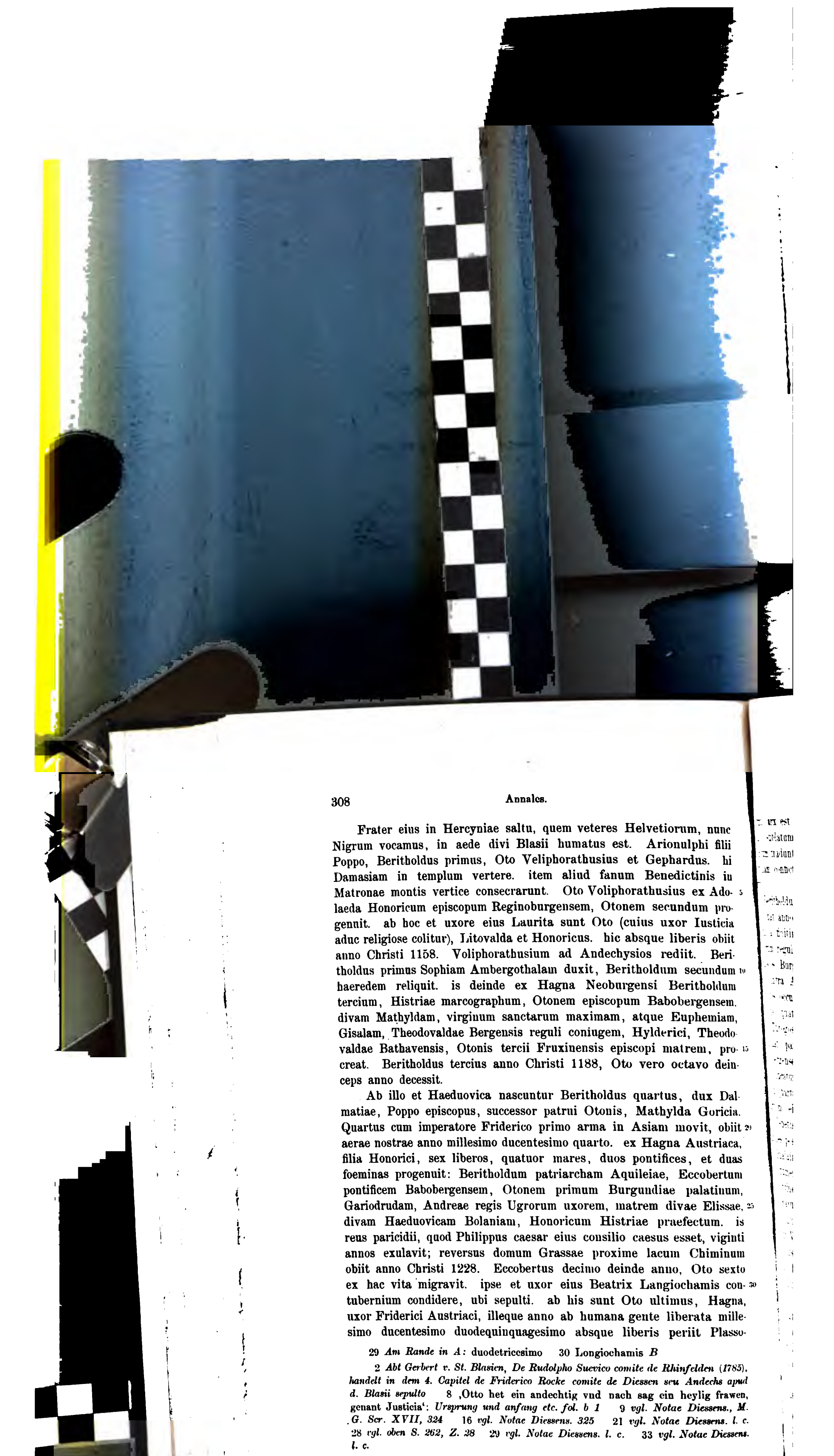
Albertus, vir inquietissimus, crebris bellis finitimos omnes lacessivit, fugientibus incolis ob bella regionem pene ad solitudinem redegit. 15 uxor eius Richissa; absque liberis tamen decessit 18 kalendas Februarii, anno christianae aerae 1242. opes eius ad Otonem regulum Boiorum, fratrem eius uterinum, redierunt. haec ex diplomatibus Aldaechii superioris et inferioris Venedobergomique excepi. horum sobolem esse regulos, qui ad lacum Benacum in confinio Germaniae atque Italiae 20 habitant atque de Arcu ab Italis adpellantur, vulgus credit. ultimus Albertus profecturus militatum in Asiam atque Africam bonorum Litovaldae sacerdotis fratris et vectigalium, quae oppidum Bogiorum pensitabat, monachos Aldaechii superioris haeredes ex quadrante instituit. testes: Gephardus maior aulae de Menna, Hartovicus ab Egia, Albertus 25 Hegiopagus, Rapoto Mennius; actum Naterobergomi octavo calendas Aprilis, anno Christi 1220, regnante Friderico imperatore feliciter.

Damasia (cuius Strabo meminit) arx civitasque quondam Lycatiorum, nunc templum atque oppidum in superiore Boiaria, propter lacum Ambronem Vindelicorum occidentem meridiemque spectat. ex adverso 30 Andechysii, quae item alia quondam arx, aedes sacrae nunc sunt flaminum Augustalium et atratorum druidum. in eodem tractu Voliphorathusium arx et vicus ad confluentes Libusae, atque Isarae, supra Monachium quindecim millia passuum cubat. Hochovaritus quoque

10 Laodomia *B*

6 — interiit *vgl. oben S. 204, Z. 21* 11 — reliquit *vgl. Herm. Altah. ann. zu 1198* 13 *vgl. oben S. 260, 261* 14 — redegit *vgl. Hermannus de institutione monasterii Altahensis, M. G. Scr. XVII, 372* 16 — 1242 *vgl. M. B. XI, 212, 217; XIV, 91; De advocatis Altah. 376, Annal. Osterhovens. zu 1242* 21 *Vgl. Arnpeck, col. 258* 21 — feliciter *vgl. die Oberaltaicher Urk., M. B. XII, 118, 119* 24 tercie partis *M. B. l. c.* 26 octavo Aprilis *l. c.* 28 *Strabo p. 206.*

Frater eius in Hercyniae saltu, quem veteres Helvetiorum, nunc Nigrum vocamus, in aede divi Blasii humatus est. Arionulphi filii Poppo, Beritholdus primus, Oto Veliphorathusius et Gephardus. hi Damasiam in templum vertere. item aliud fanum Benedictinis in Matronae montis vertice consecrarunt. Oto Voliphorathusius ex Adolaeda Honoricum episcopum Reginoburgensem, Otonem secundum progenuit. ab hoc et uxore eius Laurita sunt Oto (cuius uxor Iusticia aduc religiose colitur), Litovalda et Honoricus. hic absque liberis obiit anno Christi 1158. Voliphorathusium ad Andechysios rediit. Beritholdus primus Sophiam Ambergothalam duxit, Beritholdum secundum haeredem reliquit. is deinde ex Hagna Neoburgensi Beritholdum tercium, Histriae marcographum, Otonem episcopum Babobergensem, divam Mathyldam, virginum sanctarum maximam, atque Euphemiam, Gisalam, Theodovaldae Bergensis reguli coniugem, Hylderici, Theodovaldae Bathavensis, Otonis tercii Fruxinensis episcopi matrem, procreat. Beritholdus tercius anno Christi 1188, Oto vero octavo deinceps anno decessit.

Ab illo et Haeduovica nascuntur Beritholdus quartus, dux Dalmatiae, Poppo episcopus, successor patrui Otonis, Mathylda Goricia. Quartus cum imperatore Friderico primo arma in Asiam movit, obiit aerae nostrae anno millesimo ducentesimo quarto. ex Hagna Austriaca, filia Honorici, sex liberos, quatuor mares, duos pontifices, et duas foeminas progenuit: Beritholdum patriarcham Aquileiae, Eccobertum pontificem Babobergensem, Otonem primum Burgundiae palatinum, Gariodrudam, Andreae regis Ugrorum uxorem, matrem divae Elissae, divam Haeduovicam Bolaniam, Honoricum Histriae praefectum. is reus paricidii, quod Philippus caesar eius consilio caesus esset, viginti annos exulavit; reversus domum Grassae proxime lacum Chiminum obiit anno Christi 1228. Eccobertus decimo deinde anno, Oto sexto ex hac vita migravit. ipse et uxor eius Beatrix Langiochamis contubernium condidere, ubi sepulti. ab his sunt Oto ultimus, Hagna, uxor Friderici Austriaci, illeque anno ab humana gente liberata millesimo ducentesimo duodequinquagesimo absque liberis periit Plasso-

29 *Am Rande in A:* duodetricesimo   30 Longiochamis *B*

2 *Abt Gerbert v. St. Blasien, De Rudolpho Suevico comite de Rhinfelden (1785), handelt in dem 4. Capitel de Friderico Rocke comite de Diessen seu Andechs apud d. Blasii sepulto*   8 ‚Otto het ein andechtig vnd nach sag ein heylig frawen, genant Justicia‘: *Ursprung und anfang etc. fol. b 1*   9 *vgl. Notae Diessens., M. G. Scr. XVII, 324*   16 *vgl. Notae Diessens. 325*   21 *vgl. Notae Diessens. l. c.*   28 *vgl. oben S. 262, Z. 28*   29 *vgl. Notae Diessens. l. c.*   33 *vgl. Notae Diessens. l. c.*

quidem reperio, Variomundus est. is Boethoritum templo divi Haemerani Reginoburgensi dono dedit; ibidem eius mausoleum extat in portica. obiit ab orbe servato anno millesimo super decimum. ei successere filius, nepos, pronepos cognomines, Angiloberti dicti; pronepos Atilam aedem divi Benedicti sacris dicatam, a principibus Damasianis conditam, a Friderico Rochone ad egestatem redactam, adeo, ut dumtaxat tres druides aegre alerentur, refecit, collocupletavit. Lindoburgium praetorium suum, quod proxime cubabat, solo aequavit, quod ocio et solitariae disciplinae strepitus civiles officerent. Bathavoburgium cum omni famulicio migravit, de caetero ibidem habitavit. uxor Mathyida, quae cum filio Gephardo adolescentulo, duabus filiabus anno Christi millesimo centesimo undeseptuagesimo Richobergoni spreta populari vita sub iugum religionis divi Aurelii Augustini missa est. Theodericus, filius eius ex Haelica, Haeduovicam, Mathyldam Hagnam, uxorem Otonis Vitellopagi 4. ducis Boiorum, Chunradum atque Theodericum tulit. hic absque liberis obiit; ille cum Chunegunda uxore, quod sterili frueretur matrimonio, Otonem sororis nepotem haeredem instituit. verum ab eodem, quod imperatori Friderico secundo dicto audiens non esset, Boiariae finibus pulsus est anno Christi 1247. exulem in Ungaria vitam finiisse aiunt.

Libodunum arx est Boiorum atque Noricorum in ora Iuvavi supra Burgusium; suos habuit regulos, gentiles veterum Charionum tetrarcharum. nam Segifridus primus Libodunensis, filius Angiloberti regulorum Charinorum, patruus Angiloberti Carnoburgensis et Rapotonis Artobergensis, ex Hizila Segifridum secundum progenuit. huius uxor Adolaeda, filius Honoricus episcopus, Segifridus tercius et Oto. horum coniuges Chunegunda et Euphemia; tercii filius Verouardus, qui anno Christi millesimo ducentesimo undetricesimo obiit absque liberis. Libodunum Boiariae principes occupant. illi omnes apud Scos sepulti sunt.

1 Boethoricum *B*. 20 *Am Rande in A:* extat Salzburgii pontificis maximi edictum, quo iubet exulem pasci ab episcopis, cum ob ecclesiam exulet, donec sua receperit *[Innocenz IV. vom 5. Mai 1248; Deutinger, Beiträge II, S. 18, 19, Ep. 810, 811; Potthast Nr. 12931, 12932].*

1 — decimum *nach dem (jüngeren) Grabsteine eines Grafen Warmund von Wasserburg aus St. Emmeram, der jedoch 1001 als Todesjahr nennt (Abguss im Münchener Nationalmuseum) und nach dem Necrologe von St. Emmeram,* M. B. XIV, 386. 4 *Vogtareut zwischen dem Inn und dem Chiemsee.* 5 — habitavit *vgl. die Urkunde über die Wiederherstellung des Klosters Attel bei v. Oefele a. a. O. S. 250 flgd.* 11 — missa est *vgl. Chron. Magni presb. Richersb. zu 1169;* M. G. Scr. XVII, 495. 23 *Zum flgd. vgl. bes. die Aufzeichnung aus Seon,* M. B. II, 165 *und das vorhergehende.*

livione obrutus est adeo, ut ne obulus quidem nunc ad imperatorem iure ordinario redeat, nisi immunes et, ut autumant, liberos extra ordinem tributo onerare velit.

Sed ad Rathobothonem secundum redeo. is eodem anno, quo dux Litavicus occisus est, fato concessit, relictis duobus filiis, Rathobothone tercio et Hartomano Carnoburgensi. tercius praefecturam Boiorum palatinam administravit, Maessanios, Plitañiam, Tachobergomum, Richobergomum, Rodobergomum, Güssopagum, Marichardestonos, quaedam castella in Austria possedit. coniunx eius Adolaeda. ipse obiit anno ab orbe vindicato millesimo ducentesimo undequinquagesimo. Pomoburgii sepultus est. reliquit unicam filiam Elissam, quae in matrimonium data est Herimano Veridobergensi. is, cum soceri castella quo minus vindicaret, per fratrem soceri Hartomanum staret, cuncta in utraque Boiaria, austriaca, occidentali vendidit Otoni Boiorum regulo, soceri sui amitino eaque ille tum lege contractus, tum iure sanguinis et adfinitatis vendicavit. Hartomanus nono post fratris mortem anno absque liberis obiit; situs est cum uxore Elissa, fratre, parentibus Pomoburgii. Carnoburgium Boiariae duces occuparunt. Trostobergomum Oto cum filio Litavico recepit a Pomoburgensibus.

Cap. 7. Litavicus secundus idibus Aprilibus ab orbe servato millesimo ducentesimo undetricesimo anno, quo Hierosolyma ab imperatore Friderico secundo capta sunt, natus est, Honoricus vero, frater eius, tercio decimo calendas Decembris, sexto deinceps anno. Litavicus defuncto parente absenteque fratre in Ungaria et adue apud socerum commorante, Honorico Babobergensi episcopo authore, cum caeteris Boiariae episcopis, Alberto Reginoburgensi, Otone Bathavensi, Philippo Iuvavensi, in gratiam rediit; omnium rerum oblivio decreta resque divina rursus publice procurata, quae hactenus clausis templis fiebat. nam hi episcopi ob servitia servitutemque templorum et aescuratorum et, ut adpellant, pro immunitate ecclesiastica cum Otone

8 Güssopagum *sic A u. B [in der urkundlichen Vorlage: Gelspach]* 9 coniux *A* 10 Pomoburgii *in A corrigirt st.* Pomogardae 19 *Am Rande in A:* datum 23 *Ueber sexto in A:* tercio alii; *am Rande daselbst:* alii 1231.

4 *1231; vgl. das Necrolog v. Baumburg, M. B. II, 265; dieses und die Baumburger Epitaphien vgl. auch für das flgd.* 7 — possedit *vgl. die Urkunde vom 19. April 1260, Quellen und Erörterungen V, 173* 11 — vendicavit *vgl. die erwähnte Urkunde, p. 174 flgd.* 19 — Pomoburgensibus *vgl. die Urkunde Herzog Otto's, M. B. II, 204* 20 — deinceps anno *vgl. Hermanni Altah. annal. zu 1229, 1235* 24 — fiebat *vgl. Herm. Altah. zu 1253, 1254; Quellen und Erörterungen V, 118; Reg. Boic. III, 46.*

Norico Burgusium, Halios, Tranostonos, Utinum, Brundunum, Scharodunum Honoricus possedit. Litavicus Mariam, sororem Honorici Brabantini, uxorem ducit novamque nuptam cum Elissa sorore, regina Palestinae, Verduni Sueviae habitare iubet, ipse ad Rhenum contendit. nam hanc urbem, item Laugionas, Hochostadium, Schongionas, Pitogeos, Morinos, Ambrones finitimaque loca in confinio Vindelicorum atque Rhetorum Chunradus caesar Otoni socero suo oppigneravit.

Et plaerique tum, uti in tanto rerum tumultu fieri solet, licentia civilium armorum (dum res Germaniae sub multitudine tanta principum Friderici, Honorici caesaris, filii augusti, Chunradi, Honorici Chatti, Vilelmii Bathavi et factione romanorum sacerdotum distrahitur) ad omnem audaciam processerant. qui viribus pollebat, alium opprimebat. equites rapto vivebant, impune latrocinia exercebant, vias obsidebant, ultro citro commeantibus insidiabantur, caeteri quoque rapiebant, spoliabant, occidebant mercatores, sacerdotes, cives, agricolas, ubicunque spes praedae foret. nonnulli dynastae vectigalia nova commenti erant tributoque gravi alios opprimebant. plaerique excusso iugo novi principis nova moliebantur, Frisii, Flandri imperata facere recusabant. nemo erat, qui nutantem ac prope adflictam rempublicam stabiliret; nec hactenus inventus est, nisi quid opis in Carolo Maximo sit, actum est de illa ac plane periit. sed et regiones, civitates liberae, nec non et regna quaedam inter se tumultuosius agebant. has ob causas sexaginta fere Rheno continuae urbes: Novesium, Aquae Granense, Agrippinensis Colonia, Bonna, Mogonciacum, Vangiones, Nemetes, Argentoratum, Basilea, Silestadium, Argentuaria, Turici, Phrigioburgium, Brisacum, Vissoburgium, Neostadium, Vinopina, Handulobergomum, Lucilloburgium, Francophoros, Oppionaemi, Fridobergomum, Salingostadium, Bingium, Liveroburgium, Mylusium, Gaelusium foedus ineunt. Litavicus civibus societate coniungitur, copias simul una cum ipsis cogit atque nova vectigalia abrumpit, praedonum castella expugnat, solo aequat, latrones excindit, hosteis in ditionem cogit, quosdam finibus exigit.

Prospere cunctis ubique succedentibus, vicinos principes, quorum haec fuisse nomina reperio, ad foedus cogit: Garionardum Mogontinum

5 Schangionas *B*

2 — iubet *vgl. l. c. zu 1256* 6 Morinos: Moringen *a. a. O.* 222 7 *Bekannt sind nur die Verpfändungen Konradins an Ludwig; vgl. Quellen u. Erörterungen V, 281 flgd. u. die Theilungsurk. a. a. O. 235* 18 — recusabant *vgl. Herm. Altah. zu 1255, 1256* 20 *Karl V.* 23 — praecium *vgl. Mon. Germ. Leg. II, 374 f. u. Herm. Altah. zu 1247. In dem Verzeichnisse der Bundesglieder in M. S. fehlen von den obengenannten* Lucilloburgium u. Liveroburgium, *dagegen sind dort mehrere von A. nicht aufgeführte Städte genannt*

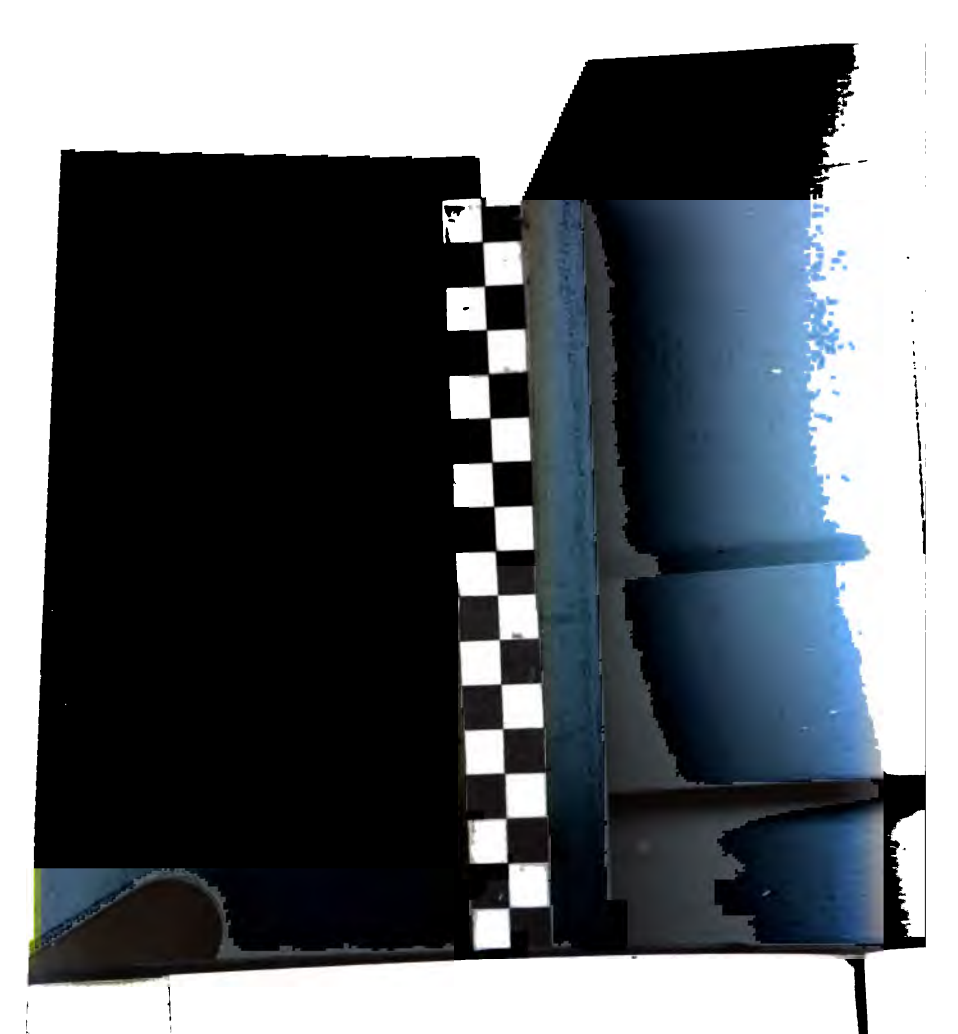
ad socerum Belum, cum quo non bene Boiemis conveniebat, profectus fuerat. erat Odagrius rex Boiemiae, Austriae atque Stiriae praeses, consanguineus ducum Boiariae, sed ob Scythaviam, urbem Boiemiae, Neoburgium Vindeliciae, Scharodunum atque Ritum, Noricorum oppida, disceptabat cum Honorico, alioqui ipsi iniquus, quod cum Ugris hostibus Boiemiae se inconsulto adfinitatem fecerat. eo igitur in Ungaria commorante, Odagrius duplici agmine fines Boiariae vastat. Bucho Rosobergensis procurator supra Anassum cum Boiemis finitima sibi loca, Villardum pagum Noricum invadit, usque Burgusium universa caede, flamma complet, ingentem vim pecorum abigit, templa, Rantheroviam monasterium incendit, altera manus Boiemorum Chamabos, Nariscorum tetrarchiam, simili clade adficit. rector huius, ubi istaec in Ungaria accepit, domum redit, Stonos arcem in ora Oeni proxime Richobergomum, Noricorum aedem, solo aequat, Boiemiae Austriaeque fines invadere meditatur. amicis operam navantibus induciae fiunt.

Iisdem diebus Vilelmius caesar a Flandris Frisiisque insidiis circumventus aquisque obrutus, cum omnibus copiis deletus est. id circo comitia caesarea in octavum diem ante idus Ianuarias Francophoron edicuntur. coeunt frequentes universi principes atque pontifices. eo calendis Ianuariis Litavicus atque Honoricus magnis se copiis conferunt. duo licitabantur de imperio maximisque muneribus, maioribus pollicitis uterque sibi animos principum conciliabant. Boiariae atque Rheni praesides, Mogontinus atque Agrippinensis archimystae Richardum Anglum, spe donativi atque stipendii, quod elargituros Anglos sperabant (nam his cum rege Galliae res erat) summo honori imponunt. hisque domum redeuntibus Treverum pontifex, authoritate regis Boiemiae, ducis Saxoniae regulique Brandeburgii, aliorum principum, qui auro corrupti a Gallis erant et adversus Anglum tabulis absentes suffragia ferebant, Aldophonsum, Hispaniae regem, caesarem declarabant. isque consilio amicorum hanc conditionem acceptavit, verum in Germaniam non venit. quippe Litavicus et Honoricus Boii contrariis, quam maximis poterant viribus, ad inferiorem Germaniam transitum faciunt, Richardum Anglum, qui cum quatuor millibus electissimorum equitum eo pervenerat, ad Aquas Graneas perducunt in solioque regio

28 *Am Rande in A:* Richardus, Cornubiae comes in Anglia, rex romanus
29 Aldophonsum *B*

5 — Honorico *vgl. A.'s Abschrift der Annalen Hermanns v. Altaich; Oefele,*
Scr. I, 672 8 Wocho de Rosenberch *Herm. Altah. l. c. Das Folg.* — meditatur
weist auf eine unbekannte Quelle (Ranshofener Annalen?) 16 — deletus est *vgl.*
Herm. Altah. zu 1256. 18 — rediit *vgl. l. c. zu 1257.*

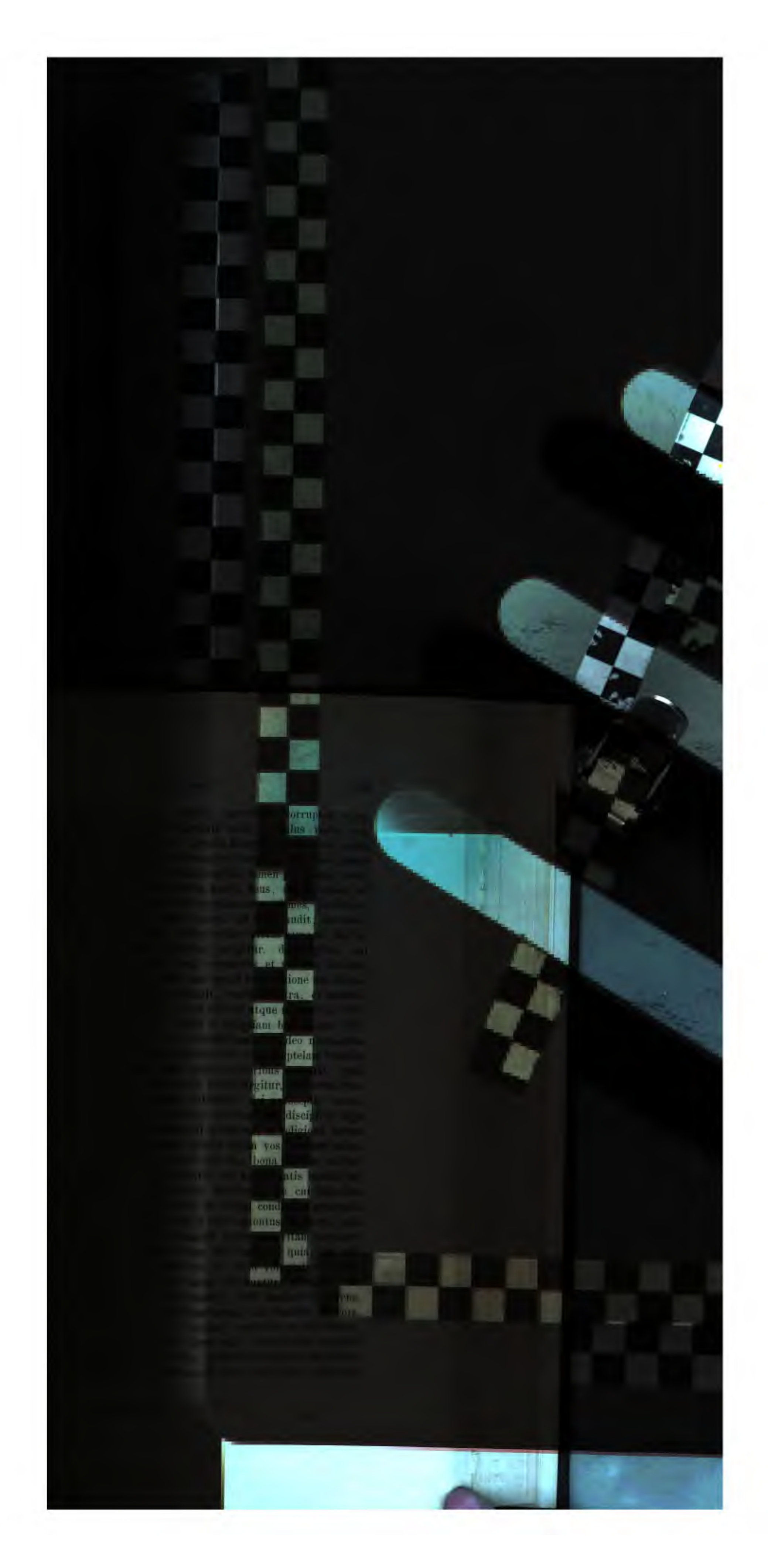

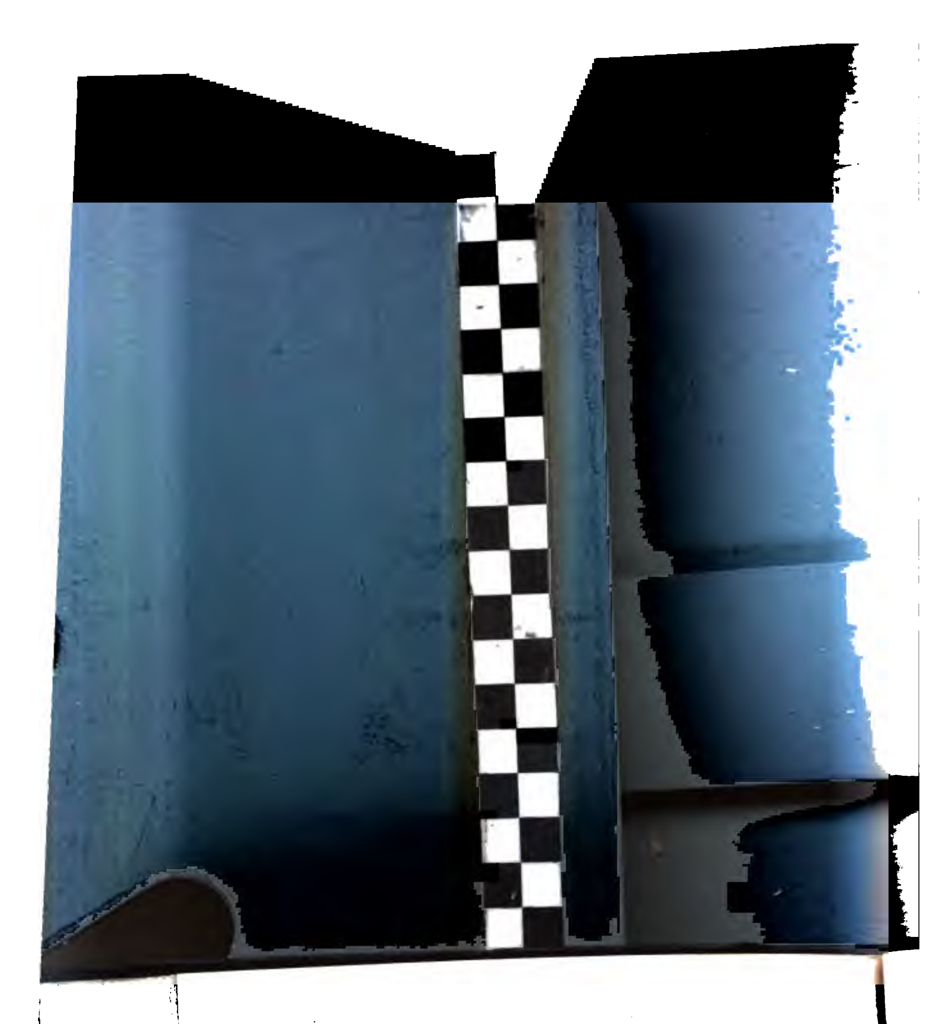
pactione se dedunt. sexdecim Boiemorum, septem Austriae dynastae praeter comites capti sunt. ipsorum haec fuere nomina: Bocho et Zemilo ac Huro Rosobergenses, Zemilo Lichtoburgensis, Vilelmius Gordebratus, Vichardus Thironacus, Schazolaus Fridelanus, Ibis Scherichunus, Penus Valcostonus, Bochuzolaus Boritius, Burgardus Clingo- 5 burgensis, Hyldericus pincerna Helenobogius, Ienezo burgiographus Graeciae, Stilochomilo Nabezodenus, Stiborius Capito, Hyldericus Rosothales, Albero et Honoricus Chunoringii, Hyldericus Lobostonus, Hyldericus Capella, Litavicus et Albertus Zelochingii, Sigardus Fiber. hique omnes legati in Boiemiam de pace a rege extorquenda missi, 10 dato iureiurando, ut, si non impetrarent, ita demum Landesutam kalendis Februarii redirent, horumque ope atque consilio mense Octobri fit pax in urbe Chamaborum, quo ad Litavicum accessere. interim Honoricus Strubii atque Mitrophelissii substitit. Odagrius Scharoduno atque Neoburgio excidit. Ritum, vicum Noricorum limitaneum in con- 15 finio utriusque Boiariae, atque Scythaviam restituit Honorico, qui in Boiemiam ad regem pergit, foedus et amicitiam diplomatibus et iureiurando confirmat. inter revertendum hortatu Boiemi Oegram invadit Boiemiaeque regno in clientelam dicat, cuius aduc clientes Oegrani sunt. hisce confectis Gephardo Hirsobergensi, qui fortiter adversus 20 Boiemos fecerat, virtutis ergo Sophiam, singularis sapientiae atque pulchritudinis virginem, sororem suam, Litavicus atque Honoricus dant in matrimonium, splendidissime eandem dotant atque instruunt. ipsa templum Dominicanis Aechostadii extruxit, ubi cum filiis duobus Gephardo atque Garionardo condita est. 25

Sub idem tempus Alexander quartus pontifex maximus pacis atque morum quam armorum atque belli studiosior, literas archimystae Iuvavensi caeterisque Boiariae episcopis mittit, quae aduc extant. in hisce sacerdotes ambitionis, stupri, incesti, negligentiae, insciciae, avariciae, luxus accusat, obtestatur, precatur, minatur, conqueritur, de- 30

22 pulcritudinis *A* 27 quam armorum quam belli *A*

2 *Bei Herm. Altah.* Wocho de Rosenberch . . . Zmil, frater Wochonis, Haiir cognatus Wochonis; *vgl. dort und in Aventins Abschrift der Annalen Hermanns v. Altaich (Oefele, Script. I, 679) auch die flgd. Namen;* Ibis de Schechnum *findet sich nur in Aventins Abschrift* 9 Sighardus dictus Piber *l. c.* 10 — confirmat *vgl. Aventins Abschrift der Annalen Hermanns v. Altaich l. c.* 14 Stubenberg *[ob richtig?]* et Mitterfels *l. c.* 18 — dicat *Quelle?* 20 — instruunt *vgl. Herm. Altah. ann. zu 1258* 24 *1279; vgl. Lefflad, Regesten der Bischöfe v. Eichstädt, II, 27* 26 — quarto *vgl. Alexanders IV. Bulle v. 13. Februar 1259, inserirt in den Ann. Herm. Altah. zu 1260, p. 400, 401; Potthast Nr. 17480. A. hat die immerhin sehr scharfe Bulle ziemlich frei umschrieben.*

vetat, ne quispiam huiuscemodi sacrificulorum sacrificiis intersit. data idus Februarii pontificatus anno quarto.

Idem Alexander quartus eadem tempestate Albertum Pitogeum Reginoburgensem episcopum, armorum magis quam morum studiosum, cum Boiemis sentientem, discordiae mala inter consanguineos, inter 5 Boios atque Boiemos serentem, albo pontificum eradit, dignitate movet atque in ordinem monachorum redigit. praeficit eidem fano Albertum illum Magnum, germanum Varronem, aut si veritas aperte dicenda, longe Varrone doctiorem. ortus est in Suevia clarissimis crepundiis in agro Laugionum ex regulis Bolostadensibus. nihil eum penitus 10 fugit, omnia perfecte novit, naturae secundum Aristotelem verissimus interpres. legi eius dialectica, mathematica, physica, geographica, metaphysica, ethica, theologumena, et si fas est dicere, magica adeo exacta atque exquisita, haud aliter, quam si uni dumtaxat operam navasset, caetera ne adtigisset quidem, adeo singula in suo genere ab- 15 soluta sunt. non minus Platonis, Epicuri, Pythagorae aliorumque philosophorum dogmata calluit, quam Aristotelica. primus Latinorum, quicquid in graecis, latinis, arabibus, hebreis, aegyptiis philosophis egregium fuit, perscrutatus est. primus apud Latinos in omnes libros Aristotelis, Euclidis, Petri Lombardi et aliorum huiuscemodi authorum 20 commentaria scripsit, eloquentia summa suo saeculo, eruditione etiam nostro praeditus. eiusdem commentaria autographa in Lucae evangelium, quae in arce Stuphia scripsit, aduc Reginoburgii ostenduntur. ubi annum pontificatu functus est, taedio occupationum ultro caedit, ad philosophiam et literas redit. libuit quaedam diplomata ab eo data 25 subscribere.

Frater Albertus, miseratione divina ecclesiae Ratisbonensis episcopus, refert de visitatione monachorum Metae, uti Herimanus inferioris Aldaechii fecit. datum Ratisbonae 1261, octavo calendas Martii. 30

Frater Albertus, miseratione divina Ratisbonensis ecclesiae episcopus, parochis, decanis, vicariis decimarum, quae novalia pendunt, terciam partem Herimano Aldaechii inferioris antistiti ob officia hospitalitatis tribuit. datum Ratisbonae pontificatus die primo.

12 geographica, *in A nachgetragen, fehlt B*

2 quinto *Herm. Altah. l. c.* 3 — Albertum *vgl. Herm. Altah. annal. und Annal. St. Rudberti Sal. zu 1259* 23 *Alberts Autograph scheint sich nicht in der Münchener Hof- u. Staatsbibliothek zu befinden; eine Abschrift seiner Postilla super Lucam v. 1460 aus Raitenbuch s. im Cod. lat. Mon. 12285* 24 — redit *vgl. Herm. Alt. ann. zu 1261* 27 — Martii: *die Urk. scheint nicht edirt zu sein* 31 — primo *vgl. Mon. Boic. XI, 230 (wo in der Aufschrift 1270 falsch ist.)*

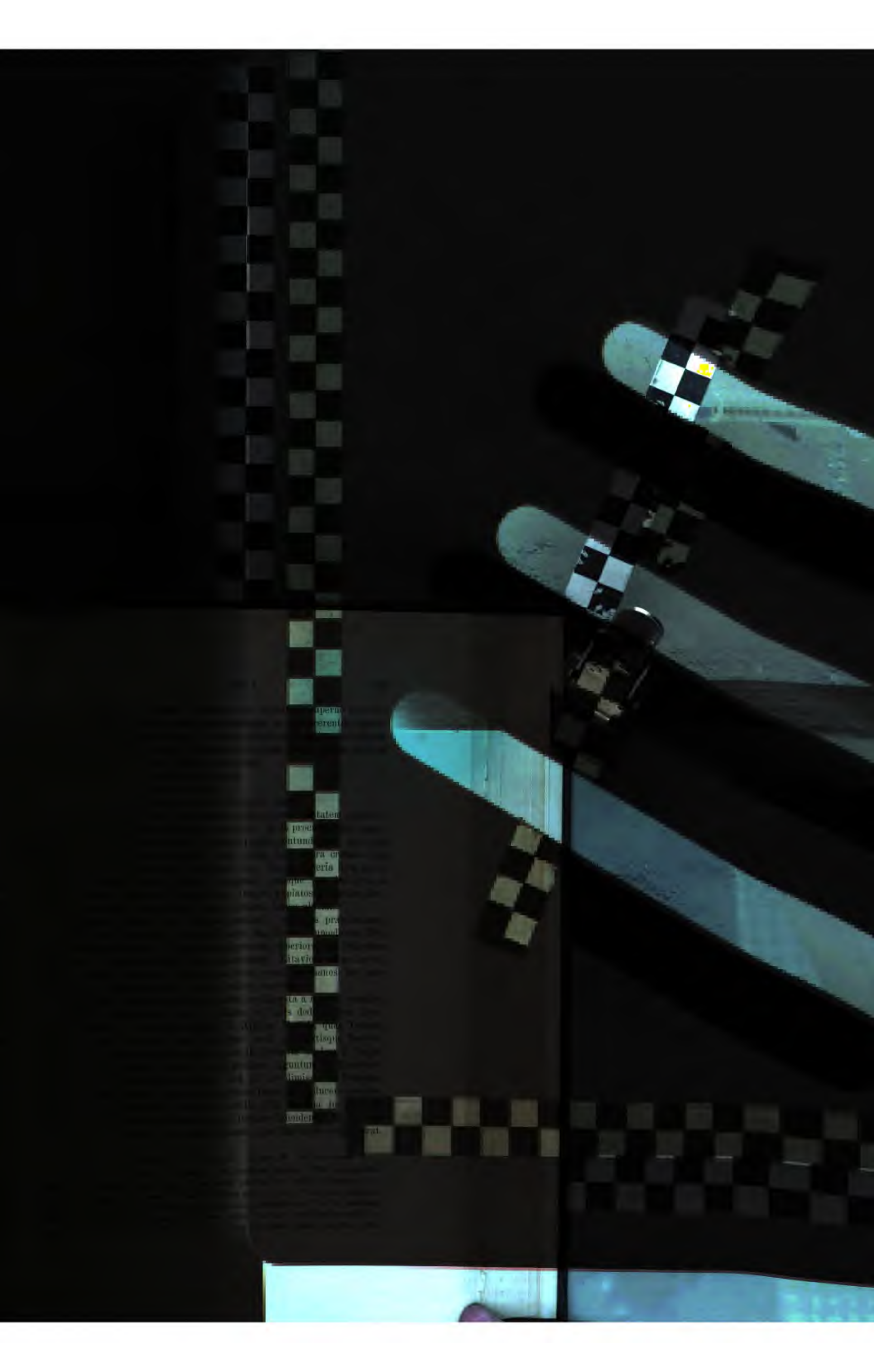
magni animi fuisse diplomata ostendunt, in quibus nihilosetius, licet capite deminuto praefecto conlocata fuerit, tamen se reginam adpellat; Pollionum conlegio servatur privilegium, ubi mystas eiusdem fani portorii Passeri, Stiratti, Oenobrigae immunes esse iubet. caput illius hoc est: nos Elizabeth, dei gratia regina et comitissa Goricensis atque Tyrolensis. aera vero haec: 1263, quarto calendas Octobris.

Per idem tempus Litavicus etiam, frater Elissae, gratificaturus Boiemo, Annam Bolanam, filiam Chunradi, uxorem ducit et ad domitandos Reginoburgenses (qui paucis ante annis avi atque parentis, regulorum Boiariae, iugum excusserant, in libertatem se vendicarant) in Girobergono (quod vulturum valet montem) e regione pontis lapidei ad levam in ripa Germania arcem munitissimam extruxit Landocoronamque vocitavit; verum accepta a civibus pecunia eam solo aequari permisit. inter haec Odagrius, accitis in commilitium Otone Brandeburgio, Hylderico Charionum regulo, Philippo Iuvavensi archimysta, fratre huius, cum Ugris pugnavit. Belum Stephanumque reges Alberonem Cumanum praesulem in fugam vertit, copias eorum profligat, utrimque maxima clades accepta est. Honoricus dux Boiorum, Ugris adfinitate et amicicia coniunctus, victoris conata timens et, ut sunt humana, triumphum suspectum habens, Brundunum, clarissimam civitatem Oeno conterminam, in ora Noricorum reficit, auget, vallo, fossa de integro, authore Honorico Rorario intra novem dies communit, turreis extruit, praetorium novum iuxta vetus templum aedificat, Oenum ponte atque Vindeliciam cum Norico coniungit. ditiores agricolas relicto rure atque agris in urbem atque novam coloniam transmigrare iubet.

Sanguinaria tum poenitentia Perusiae in Tuscia orta, homines suo cruore, non alieno litabant. nobiles atque mercatores primum frequentes coibant, deinde vulgus promiscuum, cives, coloni, pueri, sacerdotes attoniti, fanatici provolant. templatim atque oppidatim bini more sacricolarum procedebant. ubi in conspectu templum oppidumve erat, praeeunte duce multitudinis divina carmina concinebant, hymnos can-

1 nihilosetius *sic A u. B* 5 Elisabeth *B* 9 Reginoburginenses *B* 20 Brundunum *A u. B* 22 turres *B*

4 in Passiro, Sterzingen et in Insprucke *l. c.* 7 — permisit *vgl. Herm. Altah. ann. zu 1258, 1259 u. A's. Abschrift bei Oefele l. c. zu 1259* 12 Landschron *Oefele l. c.* 14 — accepta est *vgl. Hermanni Altahense zu 1260, p. 401* 18 — iubet *vgl. A's. Abschrift der Annalen Hermanns v. Altaich zu 1260, l. c.* 19 ut — humana *Ter. Heaut. III, 2, 41* 27 Zum flgd. *vgl. Herm. Altah. ann. zu 1260, p. 401.*

dissolvere et unciarum argenti puri puti quatuor et sexaginta millia, quibus pontificatum cauponatus fuerat, Romanensibus reddere nequiret, devovetur. actus diris Romam petit. hac lege rursus deducente eundem legato romano redire permittitur, uti, si intra dies constitutos pollicitis non satisfaceret, rursus inferis devotus foret.

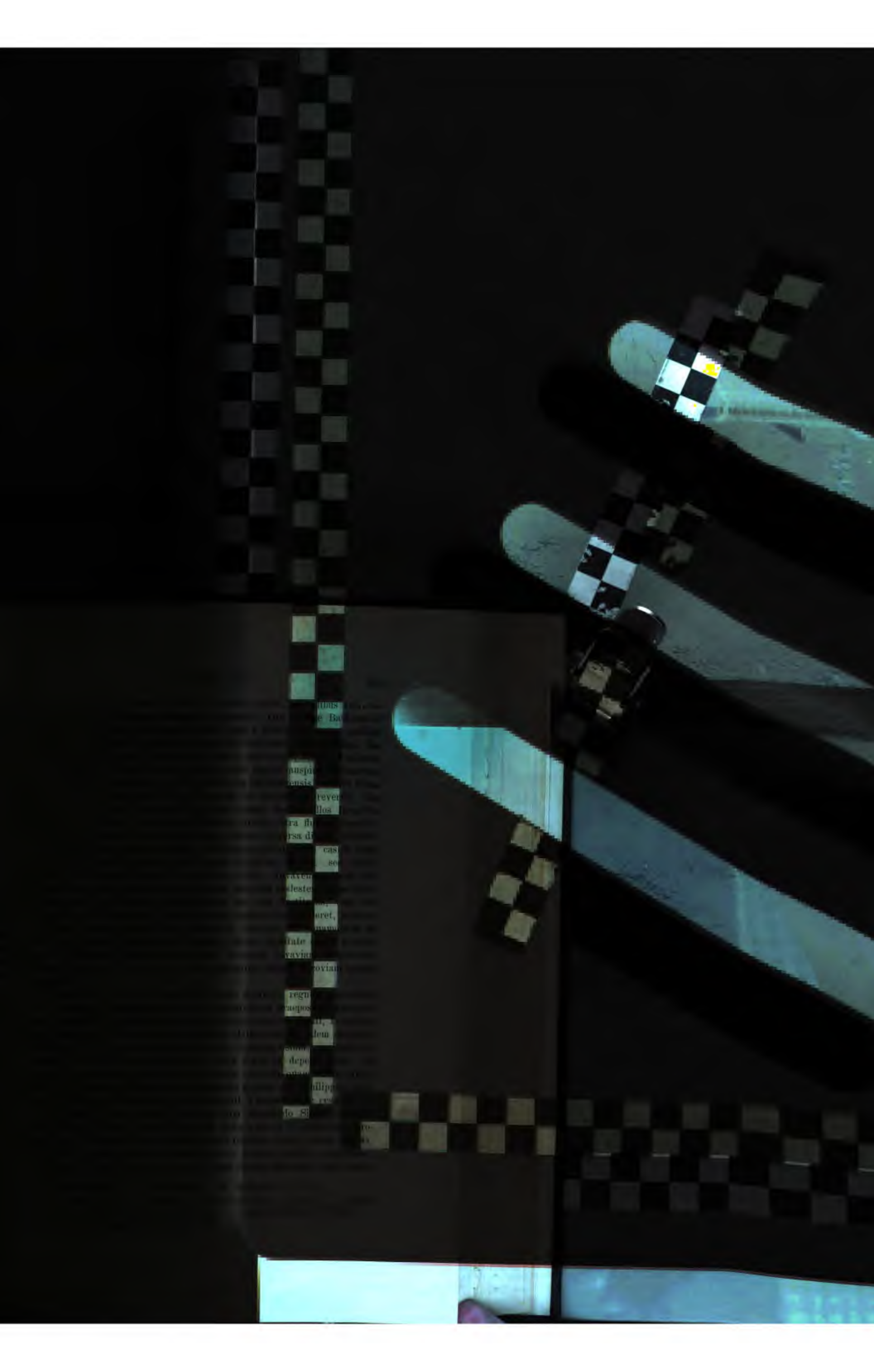
Interea Honoricus, inferioris Boiariae atque Nariscorum rector, precibus Odagrii fatigatus, in Ungariam navigio ad Belum socerum quarto proficiscitur. Ugros atque Boiemos in gratiam redigit; his sanguine, illis adfinitate coniunctus erat. Viennam revertitur, ibi cum Odagrio paschalia celebrat, inde in Boiariam revertitur eiusdemque anni duodevicesimo calendas Ianuarii Bathaviae cum Otone episcopo foedus init. nam ob limites saepius inter se armis disceptarant. Overobergomum, duae aedes in novo oppido episcopo traduntur ipseque sacerdos Bogensi, Artobergensi tetrarchiis, praefectura praetoriana Boiariae coedit; monetam utrinsque recipiendam decretum; arbitri fuere Fridericus urbis Noreiobergensis praefectus, Albertus Hallusius, Honoricus Roropagus, Oto Frunobergensis, Honoricus Pholius, Grimoldus Prisingius, Honoricus Rorarius, Vinomarus Esulo, Hartolmius Vinozeron, Richerus Achamus, Honoricus Harthoetius, Oto Trauns. eodem tempore Litavicus, frater Honorici, superioris Vindeliciae atque Rhenanae orae procurator, arma adversus merosalicos Pabonaemos movet, Visseburgium urbem Nariscorum capit, diripit, exurit.

Cap. 8. Moritur tum Alexander pontifex maximus; imperio pontificio Urbanus quartus Gallus genere imponitur. is popularibus suis quam Germanis atque Suevis amicior, Carolo Andium regulo, quem imperator Fridericus secundus Narbonensi Galliae praefecerat, fratri divi Litavici, occidentalis Franciae regis, Campaniam, Apuliam, Calabriam Siciliaeque regnum facile de alieno largitur eique Mariam, filiam Stephani quinti, Ungariae regis, neptem Beli quarti, quo opes eius firmaret, despondet. illa regna Menofridus, filius Friderici secundi, tutoriis auspiciis administrabat.

Cometa tum per aliquot menses visus. ventus praeter solitum

9 ibi cum Ottocaro — Boiariam revertitur *in B am Rande nachgetragen.* 15 coedit *sic* 19 Richerus — Tranii *[sic] in B am Rande nachgetr.* 22 Visseburgium *B* 30 Menofridus *in A corrigirt st.* Moenardus; Maenardus *B*

10 — Trauns *vgl. die Urk. v. 15. Dez. 1262, Quellen und Erörterungen V,* 190—193 11 19 kal. Ianuarii *a. a. O.* 20 — exurit *vgl. A's. Abschrift der Annalen Hermanns v. Altaich zu 1261, p. 662* 21 *Die Marschälle v. Pappenheim* 23 — administrabat *vgl. Martini Oppav. chronic., M. G. Scr. XXII,* 440, 441, 472 32 — inlausit *vgl. Herm. Altah. ann. zu 1264.*

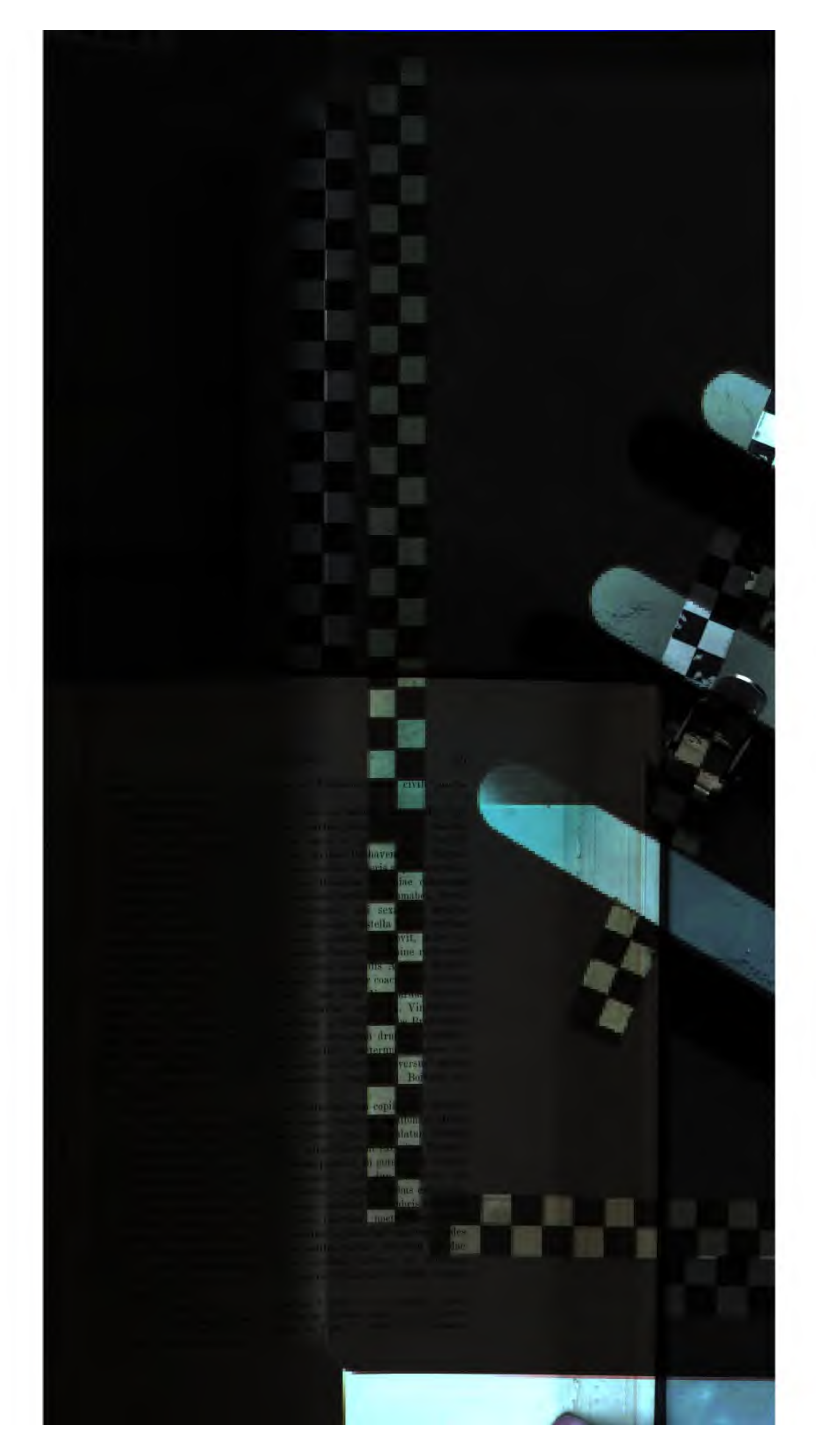

ex fratre Chunradus, quem Itali Chuncadinum vocant, in Boiaria atque Suevia apud avunculos degebat. extat apud Raelobochos in Boiaria eius diploma, cui hoc est initium: Chunradus secundus, dei favente clementia Hierusalem et Siciliae rex, dux Sueviae, Chunradum eiusdem fani antistitem in gregem sacricolarum recipit. datum Raittenpuech, 11 kalendas Maii, anno Christi 1263. aliud eiusdem: Chunradus, dei gratia Hierusalem et Siciliae rex, dux Sueviae, castrum, civitatem Verdunum in Suevia, Langios, Hochostadium, Morinos, Pitogeos, Schongiam, Suevacchiam, Ambrones, Fauces, quae Otoni regulo Boiorum, avo suo materno, Chunradus genitor millibus unciarum auri sexdecim, quod est nostratis pecuniae aureoli mille centies duodetricies, oppignerarat, Litavico Boio avunculo suo vendit. hancque tabulam venditoriam signarunt Eburonardus Constantiae pontifex, Beritholdus divi Galli antistes, Honoricus dux boius, praefectus praetorio Rheni, avunculus Chunradi, Fridericus Druides, Fridericus urbis Norciobergensis praefectus, Honoricus Burgionum praeses, Fridericus Zolorensis. testes vero fuere Fridericus dux Austriae et Stiriae, Hartomanus Badensis regulus, Moenardus Goriciae et Tyrolii tetrarches, Beritholdus Gryphopagus, Beritholdus Aesculolochus, Beritholdus Franovius, Arionulphus Moesenuxius, Grimoldus, Honoricus, Chunradus Prisingii, Honoricus, Vinardus Roropagi, Hyldericus Camerobergensis, Oto Frunobergensis, Honoricus Isaloritus. datum nono kalendas Novembris anno Christi 1266. hoc quoque anno Litavicus Fridobergomum oppidum in confinio Rhetorum atque Vindelicorum adversus cives Augustanos extruxit. in Francia antiqua eadem tempestate tumultuatum est; Huri-

25 *Hier schliesst der 5. Band der Handschr. A. Unten folgt:* reliquum septimi libri annalium Boiorum, nempe duas partes, in alio volumine quaere, lege authore Ioanne Aventino. *Auf der ersten Seite des 6. Bandes von A:* ultimae duae partes septimi et ultimi annalium Boiorum libri authore Ioanne Aventino continent annos 200 minus sex ab anno Christi 1266 ad annum 1460. *Ebendort ferner:* multa de heroibus Germaniae .. Pruss .. et Polanie hue .. quaere in collect[illegible] Augustanis — Alpes vocabulum gallicum — Germanis, ut nunc, Cosa, [illegible] imperium — Octoschyro scythica lingua Apollo; *darunter:* Otschyr, [illegible] octoschy .. 25 *In A nachgetragen von anderer Hand nach* Herimanus [illegible] *am Rande ferner in A u. B nach* Heunobergensis: adiuncto sibi Haimrico [illegible] in Castell; *in A ferner:* Iringus.

3 *Mon. Boic. VIII, 34* 8 — 1266 *vgl. die Urk. v. 24. Oct. 1266; Quellen u. Erörterungen V, 219, wo jedoch die vermachten Besitzungen nicht genannt* [illegible] *diese hat A. aus späteren Urkunden, bes. a. a. O. 224, 225, 235,* [illegible] — oppignerarat *Quelle?* 17 Hartomanus *soll heissen* Herimanus; *in der* [illegible] *steht nur* marchio de Baden 23 — extruxit *gefolgert aus der Urk.* [illegible] 1264, *Mon. Boic. XXX, a, 307? oder nach Arnpeck, col. 274* [illegible] *Pez anno 1260)* 25 — tumultuatum *vgl. Hermanni Altah. annal. zu 1266.*

ex notis locis atque latebris pugnantium, cum a praeda ad agmen revocari non possent, contrucidati essent. Honoricus igitur signo receptui dato cum reliquis novo oppido, apotheca vinaria, pluribus aedibus direptis atque incensis, plaerisque civibus excisis urbe egreditur.

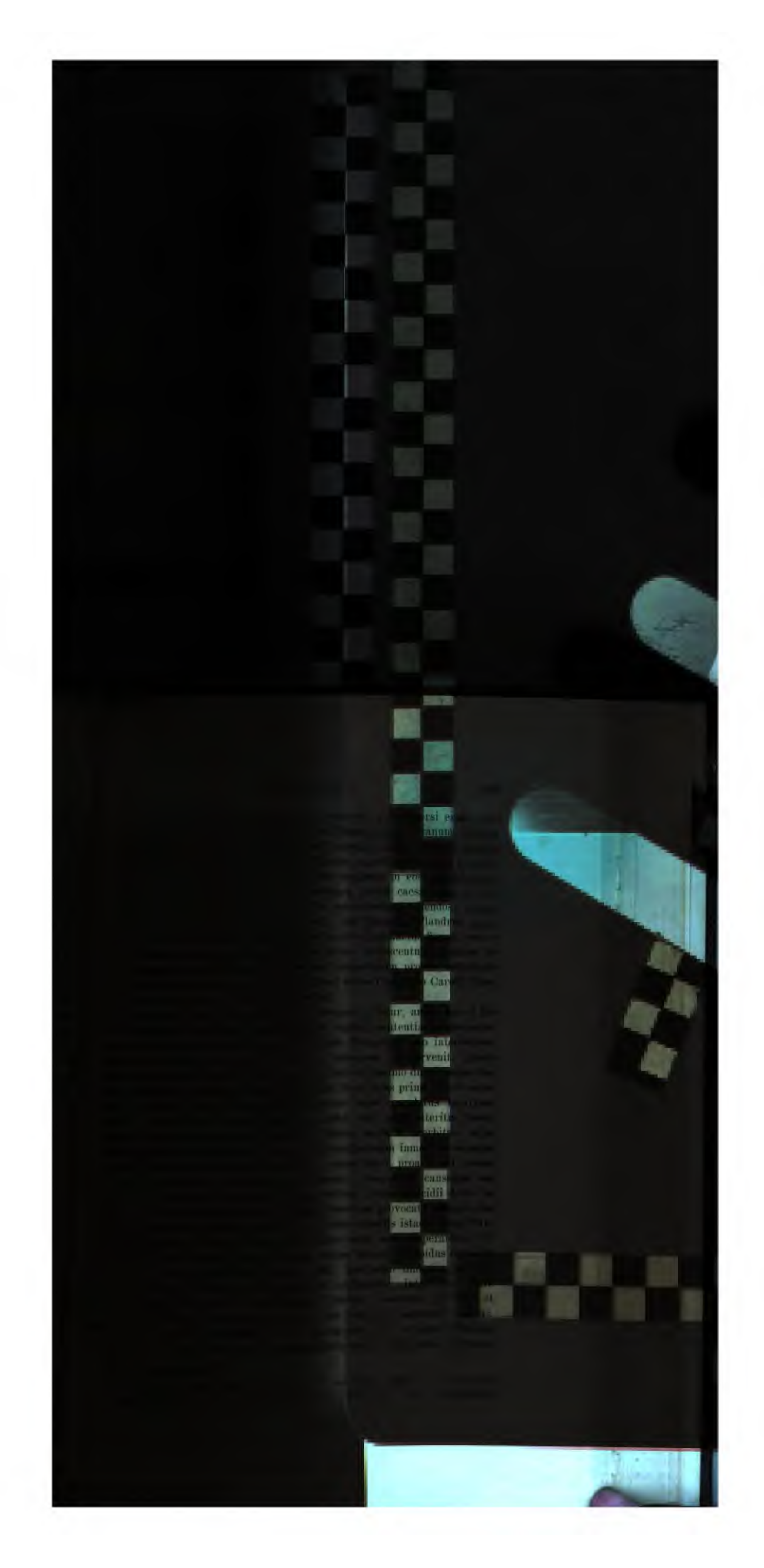
Inter haec Herimanus, inferioris Aldaechii antistes, liberum Honorici Instricus pater, historiographus Flinsobergomum, Cirobergomum castrum, Mosam turrim solo aequat. subsequenti anno Vido flamen romanus, Ioannes Pragensis, Petrus Bathavinus, Bruno Brixinensis, Chunradus Fruxinensis, Leo Reginoburgensis, Amalolicus Laventinus Viennae in Austria conveniunt, optimas quidem leges, quas tamen nemo eorum observavit, ferunt sexto idus Maii; monachos luxu condemnant; a decimis prophanos arcent; minores duodeviginti annis ab aris, sacerdotiis sacrisque submovent; pastorem non oves suas pascentem neque gregem in re praesenti custodientem impietatis accersunt. terra tum contremuit aedificiaque plura evertit. Boiemi atque Boii rursus in gratiam redeunt.

Sub idem tempus Chunradus, nepos imperatoris Friderici secundi, crebris legationibus ab Italiae urbibus, ut avitum paternumque regnum recipiat, evocatus, consilio matris, comitibus Friderico, filio Herimani Austriae atque Stiriae ducis, avunculo Litavico Italiam petit, Veronae atque Mantuae maxima omnium gratulatione excipitur. ibi Litavicus specie comiciorum augustalium in Germaniam iussu pontificis maximi revertitur. Chunradus cum Longobardis, Suevis, Tuscis Romam recta (commorante tum romano episcopo Viterbii) pervenit, haud aliter, quam augustorum proles atque Apuliae, Campaniae, Calabriae, Siciliae legitimus haeres a senatu populoque romano atque ab Honorico Hispano, Castiliae regis filio, principe senatus excipitur. confluentibus undique Italiae proceribus, cum Garionardo Pisano praefecto Campaniam intrat. cum Carolo manus conserit. isque copiis suis a Chunrado profligatis cum paucis fugam simulat. Chunradini pro victoribus se agunt, ad impedimenta diripienda, ad praedam solutis ordinibus convertuntur, palabundi sarcinas Gallorum diripiunt spoliaque legunt. Ipse Chunradus cum paucis relictus erat et hi abiectis armis corpora curabant.

Hoc ubi Carolus per exploratores cognovit, subito de improviso

20 *Am Rande in A:* fretus opibus Boiorum.

6 — aequat *vgl. De Hermanni abbat. abdicatione, M. G. Scr. XVII,* 407 7 — conveniunt *vgl. Herm. Altah. ann. zu* 1267 17 *Zum flgd. vgl. Martini Oppav. chron., M. G. Script. XXII,* 441, 473, 474; *Johannes Victoriens. I,* 8 *bei Böhmer, Fontes I,* 295 21 — revertitur *vgl. Joh. Victoriens. l. c.* 24 — Viterbii *vgl. Herm. Altah. ann. zu* 1268.

ex notis locis atque latebris pugnantium, cum a praeda ad agmen revocari non possent, contrucidati essent. Honoricus igitur signo receptui dato cum reliquis novo oppido, apotheca vinaria, pluribus aedibus direptis atque incensis, plaerisque civibus excisis urbe egreditur.

Inter haec Herimanus, inferioris Aldaechii antistes, liberum 5 Honorici lustricus pater, historiographus Flinsobergomum, Cirobergomum castrum, Mosam turrim solo aequat. subsequenti anno Vido flamen romanus, Ioannes Pragensis, Petrus Bathavinus, Bruno Brixinensis, Chunradus Fruxinensis, Leo Reginoburgensis, Amaloricus Laventinus Viennae in Austria conveniunt, optimas quidem leges, quas 10 tamen nemo eorum observavit, ferunt sexto idus Maii; monachos luxus condemnant; a decimis prophanos arcent; minores duodeviginti annis ab aris, sacerdotiis sacrisque submovent; pastorem non oves suas pascentem neque gregem in re praesenti custodientem impietatis accersunt. terra tum contremuit aedificiaque plura evertit. Boiemi atque 15 Boii rursus in gratiam redeunt.

Sub idem tempus Chunradus, nepos imperatoris Friderici secundi, crebris legationibus ab Italiae urbibus, ut avitum paternumque regnum recipiat, evocatus, consilio matris, comitibus Friderico, filio Herimani Austriae atque Stiriae ducis, avunculo Litavico Italiam petit, Veronae 20 atque Mantuae maxima omnium gratulatione excipitur. ibi Litavicus specie comiciorum augustalium in Germaniam iussu pontificis maximi revertitur. Chunradus cum Longobardis, Suevis, Tuscis Romam recta (commorante tum romano episcopo Viterbii) pervenit, haud aliter, quam augustorum proles atque Apuliae, Campaniae, Calabriae, Siciliae legi- 25 timus haeres a senatu populoque romano atque ab Honorico Hispano, Castiliae regis filio, principe senatus excipitur. confluentibus undique Italiae proceribus, cum Garionardo Pisano praefecto Campaniam intrat, cum Carolo manus conserit isque copiis suis a Chunrado profligatis cum paucis fugam simulat. Chunradini pro victoribus se agunt, ad 30 impedimenta diripienda, ad praedam solutis ordinibus convertuntur, palabundi sarcinas Gallorum diripiunt spoliaque legunt. ipse Chunradus cum paucis relictus erat et hi abiectis armis corpora curabant.

Hoc ubi Carolus per exploratores cognovit, subito de improviso

20 *Am Rande in A:* fretus opibus Boiorum.

6 — aequat *vgl. De Hermanni abbat. abdicatione, M. G. Scr. XVII, 407* 7 — conveniunt *vgl. Herm. Altah. ann. zu 1267* 17 *Zum flgd. vgl. Martini Oppav. chron., M. G. Script. XXII, 441, 473, 474; Johannes Victoriens. I, 8 bei Böhmer, Fontes I, 295* 21 — revertitur *vgl. Joh. Victoriens. l. c.* 24 — Viterbii *vgl. Herm. Altah. ann. zu 1268.*

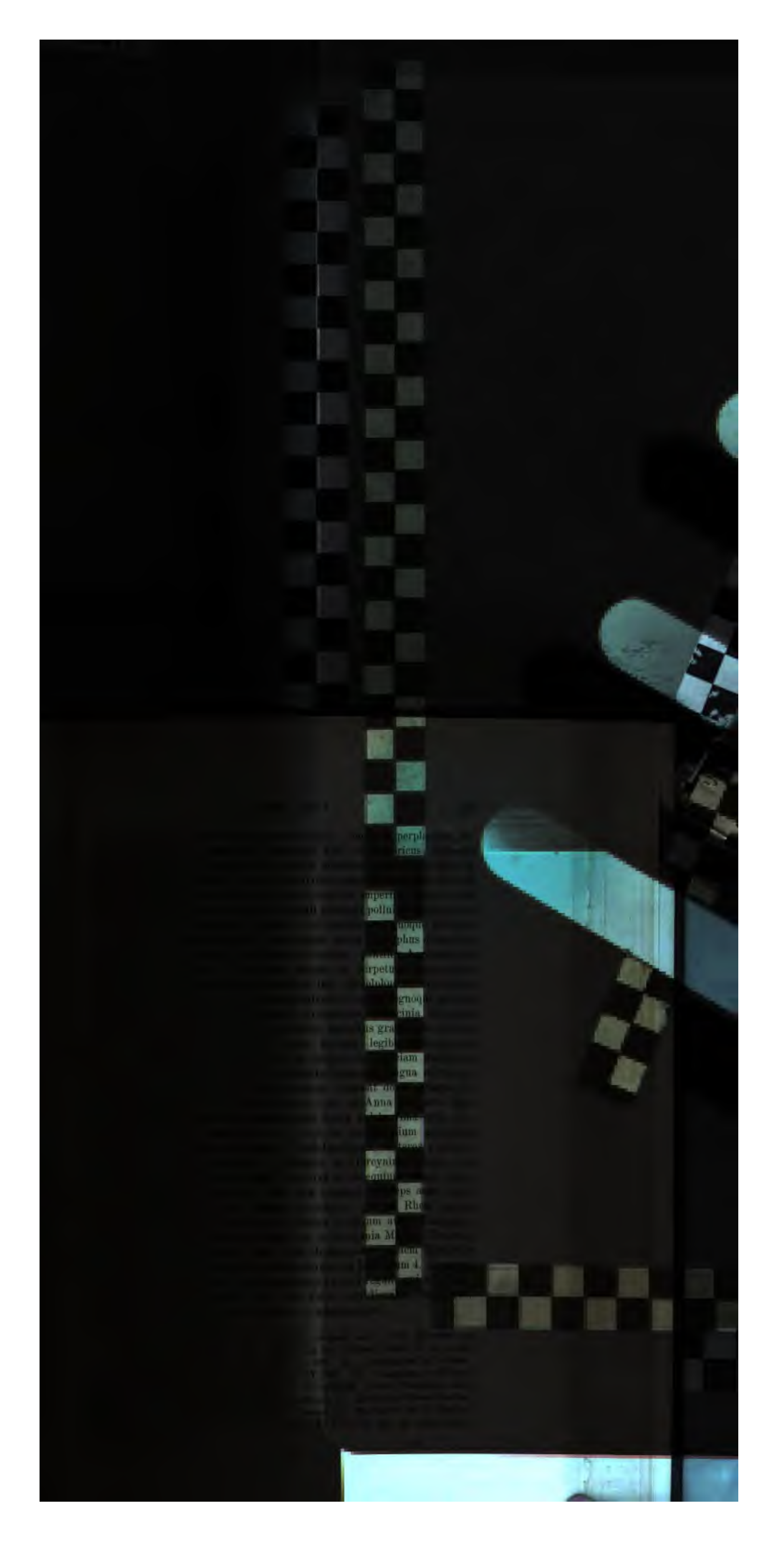

caesar concesserat fato et Anglii summam dignitate
lendis igitur Novembribus Francophori principes, por
coeunt, comitia caesarea habent. dumque suffragiu
fuere voluntates nemo alteri caedere in animum in
ne ut antea discordiae malis respublica labefactar
deligendi potestatem deferre. proinde uno omnium c
praefecto praetorio Rheni, regulo Boiorum, qui ta
imperii praeter caeteros magnopere eminebat, summ
principis potestatem offerunt atque permittunt, iube
uti caesarem nuncupet principibus ita visum, qui dein
Litavicus ratus sibi arduum ac plane periculosum
alienis virtutibus indicare, unum demereri alios o
terierit, offendere, item neminem unum inveniri, qu
nec citra invidiam iniuriamve atque offensionem tot
praeteriri posse, existimans primo huiuscemodi prov
excusare invidiam, quae se maneat, si suo unius
perare, caeteri omnes servire cogantur, coepit; cont
hoc munere novum principem, memorem tanti ben
suum non solumque sibi ac posteritati hoc facto m
dignitatis, sed et emolumenti accessurum, quid nu
diu cunctabatur. haerebat inter cupiditatem atqu
proceres imperii pervicatius offerrent, cessit tande
deliberandi sumpto, deinde vocata (nulla ratione
habita) concione: ‚patres consulti et populares atque
quit, ‚imperium per quadraginta ferme annos civil
adtritum, pene adflictum ac conlapsum est; plaern
pollent, intercepere. viro rei bellicae peritissimo
stabilire virtute et armis queat, opus esse censeo.
bonum, felix faustumque sit, Rudolphum Suevum, fi
burgensis limitis ducis, nepotem Rudolphi Haveco
ab ineunte aetate tenerisque unguiculis rerum ger
taris disciplinae exercitatissimum, caesarem, sicut
declaro, nuncupo.'

Hocque dicto omnes pedibus in eius sententia
que faustis adclamationibus regem ingeminant et

13 praeterii *B*

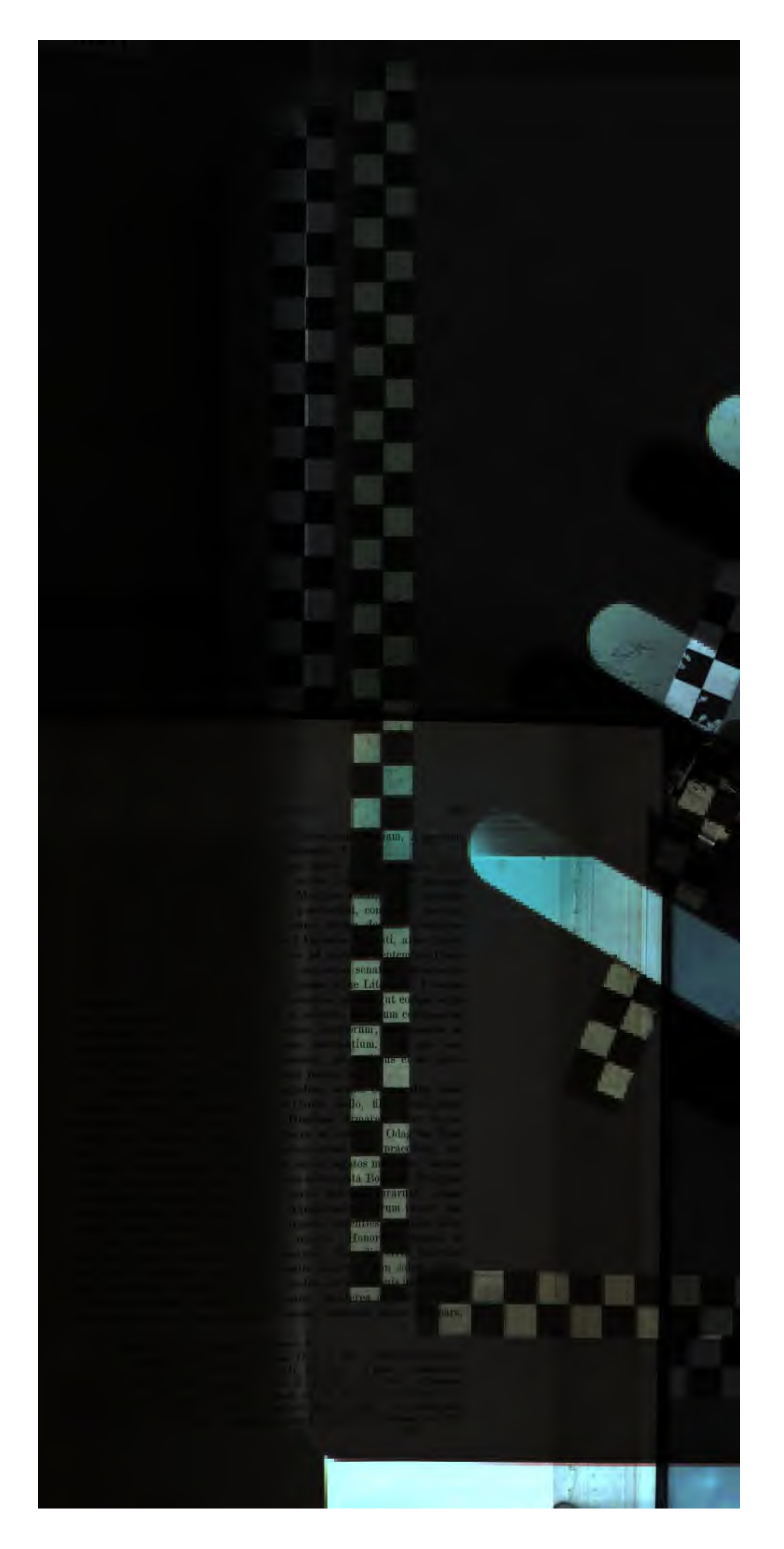
9 Vielmehr 29. Sept. Das flgd. frei mit Anlehnung
p. 301, 302. 30 Meint A. etwa die von Rudolfs Vater b
im Aargau, die er als Grenze gegen Savoyen als limes Sa

Circa eundem temporis tractum Gregorius decimus sarricolarum concilium paschalibus Lugduni habet, undecumque pontifices certos accivit, ex Alemania, Gallia, Anglia quaternos, Hispania duos, ex Sicilia, regno ecclesiae, Ungaria, Dacia, Boiemia, Bolania, Suionibus, Nordovicis et Schotis singulos vocataque concione ex libris sacrae historiae, quos Machabaeorum nominant, praefatus, curam studiumque belli, utriusque reipublicae administrationem ad episcopos et antistites attinere multis verbis persuadet conlegis Palestinam expeditionem et ad Graecos subigendos romano sacerdoti arma induenda censet. deinde leges, quibus vicia sacerdotum monachorumque, antistitum castigentur, corrigantur, rogat, Zophenonnas, genus foeminarum sacratarum, abolet. tum omnium rerum ecclesiasticarum decimas in sex annos monachis, mystis, maioribus, minoribus pontificibus imponit, partem octavo calendas Iulii, alteram portionem octavo calendas Ianuarii numerare iubet. postremo haec decreta sciscit, promulgat, piaculari atque sacro aurien tario praefecti dent operam, orent, instent, suadere non desistant, ut rei sanctissimo proposito pontificis maximi aere, pecunia, opibus faveant; quisque christianus puer, vir, infans, puella, foemina, sacerdos, prophanus capite census sit, quotannis nummum tribuat. devotus esto, quisquis iis pensionibus adversus iverit. plaeraque alia tum, ut alias, magis argutorum hominum more quam ex aequo et bono commenta sunt. romulei vultures, quibus defraudari atque conpilari populus solet, et quae nequiquam deo immortali cordi fuisse exitus probavit, eventus docuit. plaerique ad consilium coacti ire, eo luxu habitum est. impendiis non suffecere aurum, argentum, gemmae, vestes preciosae artis. opes templorum venundatae, pauperibus, qui solvendo non erant, dirae dictae. Cistercienses monachi, quibus pontifex romanus amicus erat, hasce suarum aedium decimationes redemere millibus unciarum argenti puti sexcentis atque quadraginta, Furstoveltae duo pondo argenti teutonica pensitarunt (sunt unciae duae et triginta). a caeteris omnibus decimae superbe atque avare exactae et, licet Decimus eodem anno animam efflasset, nihilosecius tamen romani flamines decimas per sex annos extorta per vim pecunia a Germanis emunxerunt, rumore dissi-

4 Bolonia *B* 6 Machabeorum *B*

3 *Quelle zum flgd.?* 11 zaphunnum *Contin. Praedicator. Vindobon. zu 1274. M. G. Scr. IX, 729. Vielleicht kannte A. diese Quelle, deren Benutzung im flgd. wiederholt deutlich hervortritt, aus jener Weihenstephaner Handschrift, jetzt Cod. lat. Mon. 21549, welche auch der Edition in M. G. zu Grunde liegt.* 12 — Iulii *ähnlich Contin. Altah., Scr. XVII, 410, wo jedoch die Zahlungstermine nicht genannt werden.* 20 *Wohl nach den verlorenen Fürstenfelder Annalen; vgl. Mayr a. a. O. 205.*

se vero regulum Boiorum adpellari volebat. duos annos
haec dissensio Boiariam adtrivit.

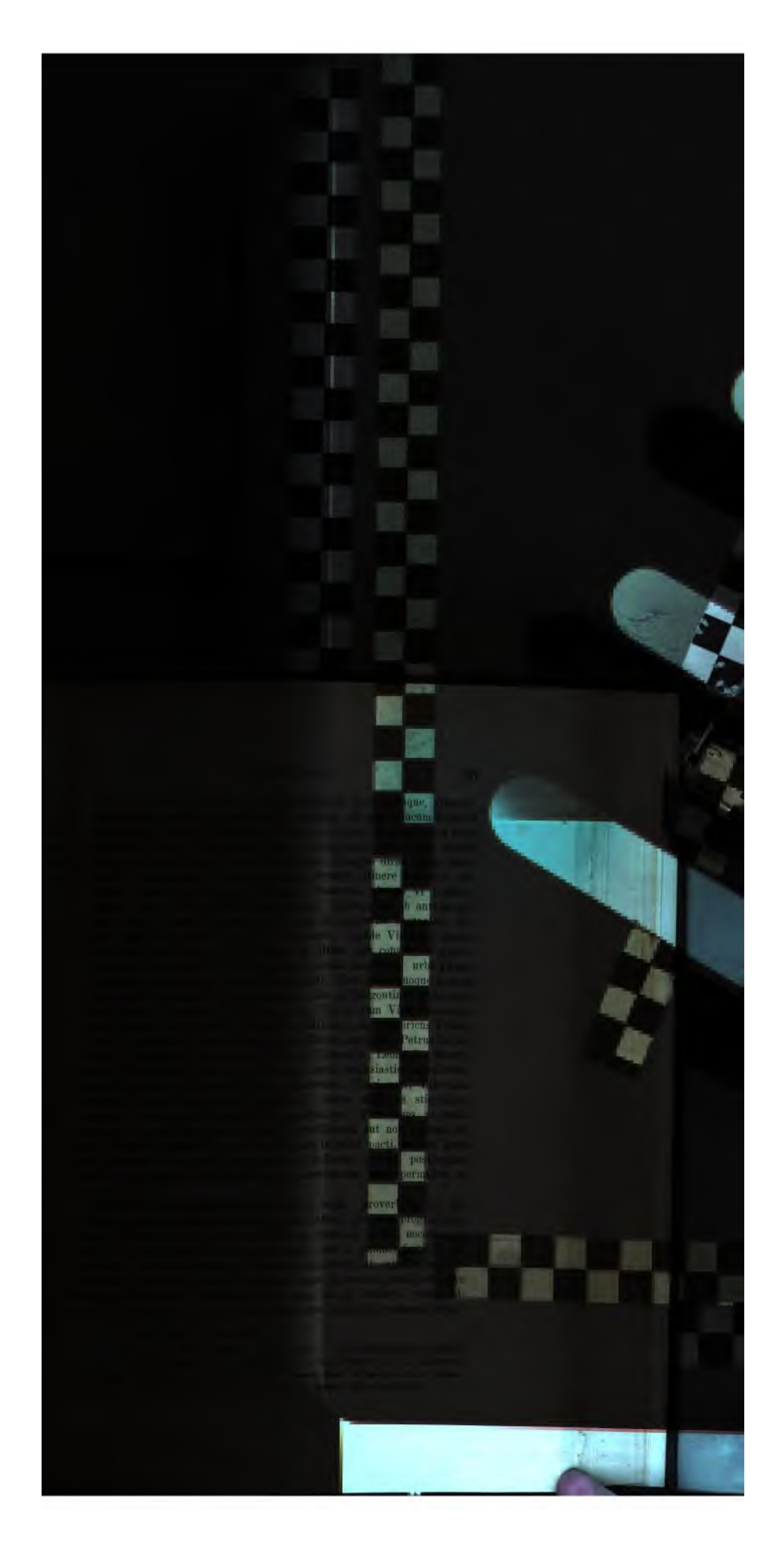
Dies igitur a caesare Honorico et eius coniurato O
burgium dicitur. quibus venire detrectantibus, Augu
tercio sub poena laesae maiestatis, nisi obtemperasse
Odagrius Veronardum Secoviensem episcopum admod
Honoricus Honoricum Utinensem praepositum, iure
historiographum, eo proficisci iubent. qui in conve
Rudolphum sacrilegii atque impietatis accusant; proinde
qui tantam dignitatem pollueret, arguunt. sed haec leg
benigne audita est. Litavicus praefectus praetorio
Boiorum primo, deinde caeteri rogati sententiam, O
Honoricum contra rempublicam facere decernunt host
declarant, eisdem bellum indicunt. oratoribus Boiemor
rum aegre tutis redire licuit.

Porro caesar comparato exercitu, cum Litavico ge
in Boiariam movet. Camboduni in confinio superiori
Vindeliciae castra facit, fines Honorici igne, ferro depo
ricus vim caesaris ultra ferre non valens, cum fratre t
deinde a caesare veniam petit, quam per Litavicum germ
mutuoque dat Rudolpho mille drachmas auri sexies
Rudolphus Catharinam, filiam suam, Otoni, filio Hor
iungit regionemque supra Anassum Honorico oppignera
Reginoburgium transfert, a Leone urbis episcopo, sacerd
sacris excipitur. inde terciis castris, sexto calendas Oct
anno tercio, qui est christianae aerae 1276, Bathavia
iis castris tum fuisse diplomata data ostendunt Li
Honoricum fratres, praefectos praetorio Rheni regul
Honoricum Chattorum praesidem, Fridericum urbis Nor
fectum, Albertum Hochoburgensem, Hugonem Viridob
dericum Linium, Otonem et Honoricum Spanomense
pontifices: Mogontinum, Saliburgensem, Viridoburgium,
sem, Chimensem.

Posthaec caesar contra Odagrium bellum in Aust

5 lenac A

1 — adtrivit *vgl. l. c. zu 1276* 5 — licuit *vgl. Joh. Vic*
304, Annales Altahenses, zu 1275 17 *Quelle? etwa die Fürst*
25 — oppignorat *vgl. Contin. Praedicat. Vindobon. zu 1277, p.*
mensem vgl. Rudolfs Urk. v. 26. Sept. 1276; M. B. XXVIII,
sidetur vgl. Contin. Praedicat. Vindob. zu 1277, p. 729, 730.

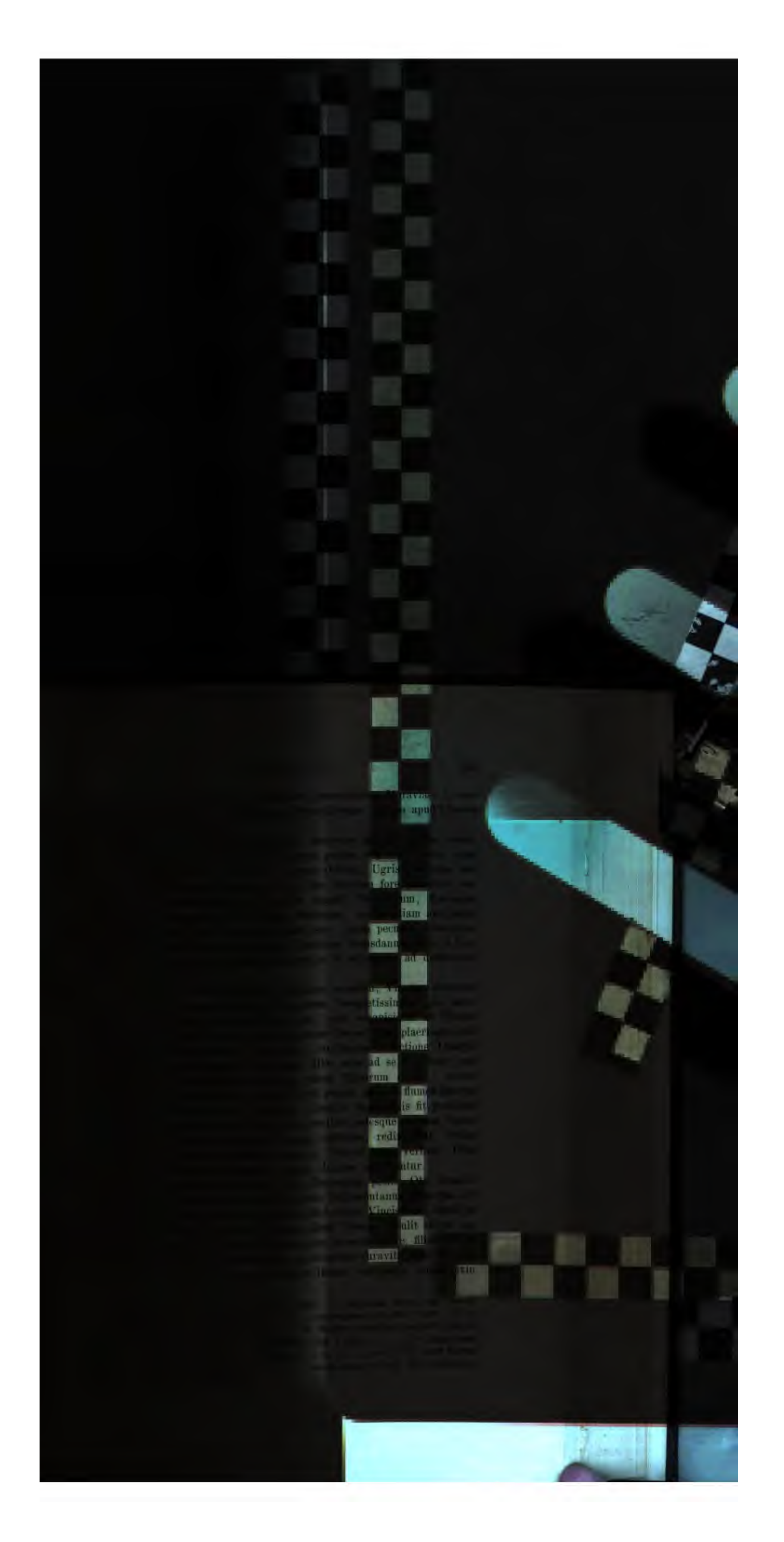

que amico, copiam transsigendi facit. eius suasu, ut
ita literas ad caesarem dat: serenissimo domino suo
Romanorum semper augusto Odagrius, dei et illius grati
aperit, se potestatem paciscendi Litavico palatino Rhen
consanguineo suo, dedisse. hae igitur pacis condition
captivi postliminii iure utrimque restituti; obsides,
Odagrius in Boiemiam abduxerat, Austriacis redditi;
Carni, Chariones, Liburni, Histri, Veneti imperio
redditi; Ugris a Boiemis intercepta promissa; filia caes
filio Odagrii, desponsa. Odagrius traiecto Histro cu
luxu comitibus in castra extra Viennam processit ibiq
gemmis praenitescens in corona purpuratorum et pop
spectatum eo convolarat, Rudolpho caerulea tunica
camelon vocant) et in suggesto considenti genu pon
lurat, ab eodem Boiemiam atque Moravos cum 36
accipit.

Hisque omnibus ritu solenni perpetratis Rud
Odagrius Boiemiam petit a Chunegundaque uxore no
cipitur. ,magnanimum vero', inquit illa, ,regem, qui n
tot valentissimis atque potentissimis nationibus et r
ac egregia adfinitate ab obscuro ac ignobili quon
servitutem scilicet clementem cauponatus est, nemp
ad cyathum statueretur. oh me virum esse oportui
armis et regno. iam pridem ille caeruleus atque s
haud dubie sensisset, quid pericli foret servo atq
adversus dominum rebellionem facere et regem ac
temere armis lacessere.' idem alii assentatores aulici,
malum, inculcabant. eandem Chunegundam imperi
uxorium fuisse, diplomata ab illa data indicant, in q
viri habita portoria et immunitate donat. unum a
subscribere satis est, in quo Austeraviam, inferioris
in tutelam recipit, mandat magistratibus et publica
adierant. caput huius: Chunegunda dei gratia Boiem

30 portoria et immunitate *sic A u. B*

2 *Ein derartiges Schreiben ist bis jetzt, wie es schein*
5 — desponsa *vgl. den Friedensvertrag: Mon. Germ. Leg.*
grisei staminis vestitus *Joh. Victor. II, 4, p. 300* 14 *Ka*
haaren; vgl. Schmeller-Frommann I, 1243 15 cum 36 signis
Vindobon. zu 1278 17 — lacessere *vgl. Joh. Victor. l. c.*
unter den Osterhofener Urkunden in Mon. Boic. XII.

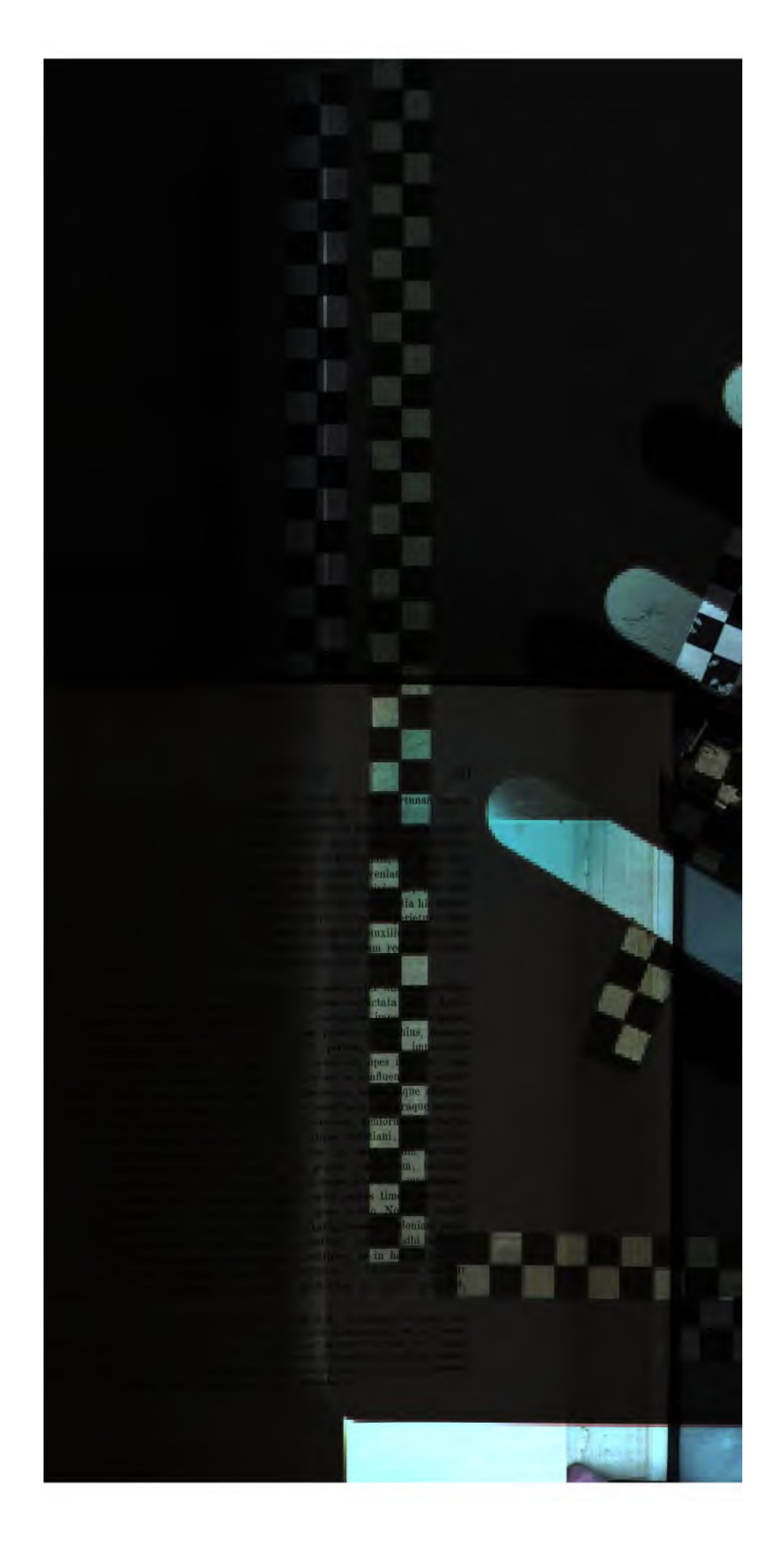
petit; Honorico regulo Boiorum, quod suppetias Boemi
indicit, fines eius ingreditur. obviam armatus pugnamqu
conserturus Honoricus pergit. sed se imparem virib
caedit, internuncio filio suo Otone et nuru Catharina,
Mathylda eius uxore depraecatoribus veniam impetr
versus Boiemos pollicetur, quos rursus rebelles a
rumor erat, regionem supra Anassum sibi oppignera
Linzium, Stiriam, alia huiuscemodi oppida sine sort
Neoburgio, Scharoduno, Phrigiostadio, Rito eaque tet
mis vicis, castellis, quae ad Linzium usque pertinent
nam dotat atque instruit. postea in Austriam rever

Iisdem diebus Anna, uxor caesaris, fato conced
Hartomanus in Rheno tercio decimo calendas Ianua
decim comitibus submergitur. Leo Reginoburgensis, P
episcopus, Chunradus, ultimus Moseburgensium reg
Honoricus dux bonis huius opes occupat. nix sexto
Augusti a Fruxino usque Longionas cecidit.

Inter haec Chunegunda uxor Odagrii ad secunda
Zebiscoque nubit Boiemiaeque regnum sibi vendica
accito ex Boiaria Litavico genero suo, compositis
commissisque Alberto filio, cum in orientali regno q
menses commoratus fuisset, demum Austriam egredi
petit tumultumque ob nuptias reginae concitatum co
Hercyniae saltus Noreiobergam Nariscorum urbem ad
proficiscitur. Moesos, Turogos pacat, Rudolphum
patruum suum, Hegionem Frigioburgensem, Ebn
bergensem, qui interim solennem atque festam Gern
larant, proscribit, hosteis reipublicae renunciat, c
temeritatem partim suppliciis et praecibus amicorum,
et pecunia expiantibus facile in gratiam rediit. in
agentem arma cum Litavico Boiorum rectore mo

17 Langionas *B*

2 — instruit *Quelle?* 12 — submergitur *vgl. Contin*
zu 1281 14 — occupat *vgl. Hermanni Altah. contin., p. 41*
Ann. St. Rudb. Salisb. zu 1281, p. 807 (a Frisinga usque lo
dicat *vgl. Hermanni Altah. contin. p. 411* 19 — involvit
zu 1280; Joh. Victor. II, 5, p. 313, 314 31 *Weder Joh.*
andere unserer Quellen berichtet von Ludwigs Theilnahme. D
auf den Fürstenfelder Annalen? 31 Stutgarten, Nortinge
Walthusen *Joh. Vict. l. c.*

urbi minatur excidium, nisi veneficum dedant. tradit
danis impietatis condemnat, deinde ad palum ligatum
iubet

Dum talia in Germania fiunt, Nicolaus tercius pon
Caieta ortus, cui formidolosa Gallorum potentia et nin
batur, Petrum Arragonum, imperatoris Friderici sec
Siciliam iure haereditario armis repetere Celtisque au
confestim omnes Siculi ad eum deficiunt, in Gallos cit
onem aetatis atque sexus crudelissime saeviunt, hos
contrucidant, ne foeminis quidem ac infantibus parcunt
excindunt, mulieres uterum ferenteis exsecant. hae
Martini quarti Turonensis, qui Nicolao successit et
Petrum Siculosque devovit, excepi. Petrus nihilomin
dentalibus Francis Sicilia potitur.

Iisdem diebus Martinus animam efflat et regno ec
quartus imponitur. is Germanorum amantior Ioa
Tusculanum, flaminem romanum, in Germaniam le
proficisci iubet, postulatum, ut caesar cum exercit
augusti cognomen suscipiat et Campaniam, Apuliam,
liam pulsis Gallis, Hispanis imperio atque Germaniae a
sacerdotes, foeminae sacratae, pontifices maiores, n
stipendia, nimirum quartas quinquennales omnium re
tribuant.

Has ob causas caesar et sacrificus romanus V
et vicesimo die quadragesimae coetum ecclesiasticum c
monachi, sacerdotes, archimystae, episcopi convener
in templo considentibus mandata primarii sacerdotis
bus aperit, speciosis dictis, longis ambagibus per
Agrippinensis legatus surgit, conlegis linguis et
intercedit, ad frequentem christiani orbis senatum pr
iusta sua, licet interturbante atque obstrepente flamin
legere pergenti Tusculanus necquicquam diras dicit.

4 — *ortus wohl nach Ann. St. Rudberti Salisb. zu 1277*
die Bulle Martins IV. v. 7. Mai 1282 in Hermann. Altah.
flgd.; Potthast Nr. 21895 13 — potitur *vgl. Herm. Altah.*
15 — amantior *vgl. Ann. St. Rudb. Salisb. zu 1285* 16 *Zum*
f. 152 v., vielleicht auch Ellenhardi chron., M. G. Ser. XVII
buant *vgl. Closener (Chroniken der deutschen Städte VIII, 50*
Annal. Osterhov. zu 1287, M. G. Script. XVII, 550; He
Ratisbonensis zu 1287, l. c. 416; und wohl Ellenhardi chr
Closener l. c.

Northingiam expugnat, moenia solo aequat. eodem fortunae impetu Bitolingios, Valthusium, Rhaemoseos involvit.

Perdomito itaque Viridobergensi bellum in Burgundiam convertit. Vesontionem et Beligardi montem obsidet, regis occidentalis Franciae 5 legatis, qui regem suum suppetias luturum Burgundis, nisi ipse hisce finibus excederet, nunciabant, paucis respondit; ,veniat', inquit, ,rex vester; nos eum hic expectabimus atque armis excipiemus; ipse fatebitur et sentiet nos non saltitandi restisque ducendae gratia hic sedere. quam facile sit stricto leges imponere ferro, re ipsa experietur.' haec 10 ubi ad regem Celtarum relata sunt, Burgundis auxilium denegavit, eos imperata facere iussit; Burgundia ad obsequium redacta. caesar inferiorem Germaniam Rheno conterminam adire parat.

Cap. 10. Dum per quinquaginta fere continenter annos respublica discordiae malis a totque subinde principibus conflictata nutat, Agrip- 15 pinensis archimysta peculatum fecerat, vectigalia imperii occuparat, reddere hactenus detrectarat. Fridericus praeterea Stuphius, manium eliciendorum gnarus inferosque cogendi peritus, vultu imperatoris Fridericum 2. referens, se eundem esse praedicat, opes ingentes, quas atrati spiritus subministrabant, veteranis ad se confluentibus largiter 20 distribuit. erat admodum faber ille fallaciarum, comis atque affabilis, quos pecunia non poterat, blandiciis sibi conciliabat. plaeraque secreta militibus, equitibus, qui sub Friderico meruerant, geniorum desertorum instinctu memoriter recitabat. Iudaei atque christiani, nobiles Rhenani, vulgus promiscuum, cives, agricolae (ut sunt rerum novarum 25 avidi mortalium animi) convolant. ille populo congiarium, militibus donativum elargitur, divitiae ope Plutonis atque inferorum suppetebant. iamque ille in dies magis atque magis copiis auctus timeri poterat et imperatorum more conventus celebres agere primo Novesii, deinde Agrippinae coepit. caesar cum exercitu Agrippinensem Coloniam petit; 30 pontificem ad officium cogit, vectigalia vindicat. episcopo sibi iniuriam fieri vociferanti: ,caedo quosvis', ait, ,arbitros; te in hac re peccare plura docebo.' interea Fridericus subditicius in Chattorum elabitur regionem, Vethophilariae se munit. Rudolphus eo castra transfert,

3 — parat *vgl. Joh. Victor. II, 9, p. 326 flgd.* 8 restisque — gratia *Ter. Ad. IV, 7, 34* 9 quam — ferro *Hexameter (mit Hinweglassung von* sit); *woher entlehnt?* 14 — detrectarat *vgl. Ann. Aldersbac. zu 1282? l. c. 536* 16 — iubet *vgl. Johann. Victor. II, 5; p. 314, 315; Closener (Chroniken der deutschen Städte, VIII, 45, 46)?* 16 *v. Hohenstaufen? Der Betrüger hiess aber Dietrich Holzschuh oder Tile Kolup* 29 — vindicat *nach Ann. Aldersbac. l. c.?*

consecranei, quibus tamen, ut amicis ille consultum v
aureum nummis sexcentis se redemerunt. hinc licet ex
illa conciliabula constent quantumve auri corradatur.
trudit atque placita huiusmodi argutorum hominum m
ex bono atque aequo sathanae illi lucem simulantes
quibus populo tenebras offundunt. quae nequaquam
deoque nostro cordi esse, exitus et opera, nisi plane
bant, eventus docet, sacrae literae cantant. proinde
devotissimi, expergiscimini, consulite, succurrite reb
piscite atque capessite rempublicam. maiores nostri
tamen Romanos armorum studiosissimos, disciplinae r
mos, gentium victores, rerum dominos, orbis terr
humano generi, finitimis imperitare permoleste tuleru
perium armis solverunt. nos pueris atque effoeminatis
dicam; aequo animo servimus. qui sit ille Tusculanus,
novi hominis mores; aurisuga est venalisque foenera
vile pecuniae mancipium. ego minas eius floccifecero
orbis christiani adpello."

Haec ubi Probus dixit, caeteri omnes sententia
atque sequuntur. in paucis diebus universi, Tuscula
neque in publicum prodire audente, paulatim dilab
fecta concilium solutum est. legatus Furstoveltarum
genti uncias expensas retulit.

Sub idem tempus in Boiaria secunda Aldaec
vocant, monachi atque eorum magister Volcomaru
uti fit, tumultuantur. monachi se diu noctuque
excruciari, pervigilio enecari, cantus precularum
Volcomarum vero immunem omnem vitam agitare,
voluptatibus frui, quaecumque libitum fuerit, facer
causabantur. horum cognati irrumpunt, apothecas
penuariam effringunt, penum omnem atque gazam
marum Histrum traiicientem eminus sagitta inte
posthaec, qui conscii fuere, ab Honorico regulo B
sex eorum, cognati authores caedis, cathenati St
binique idem supplicium luunt, execti, rotae innex
securi percussi sunt.

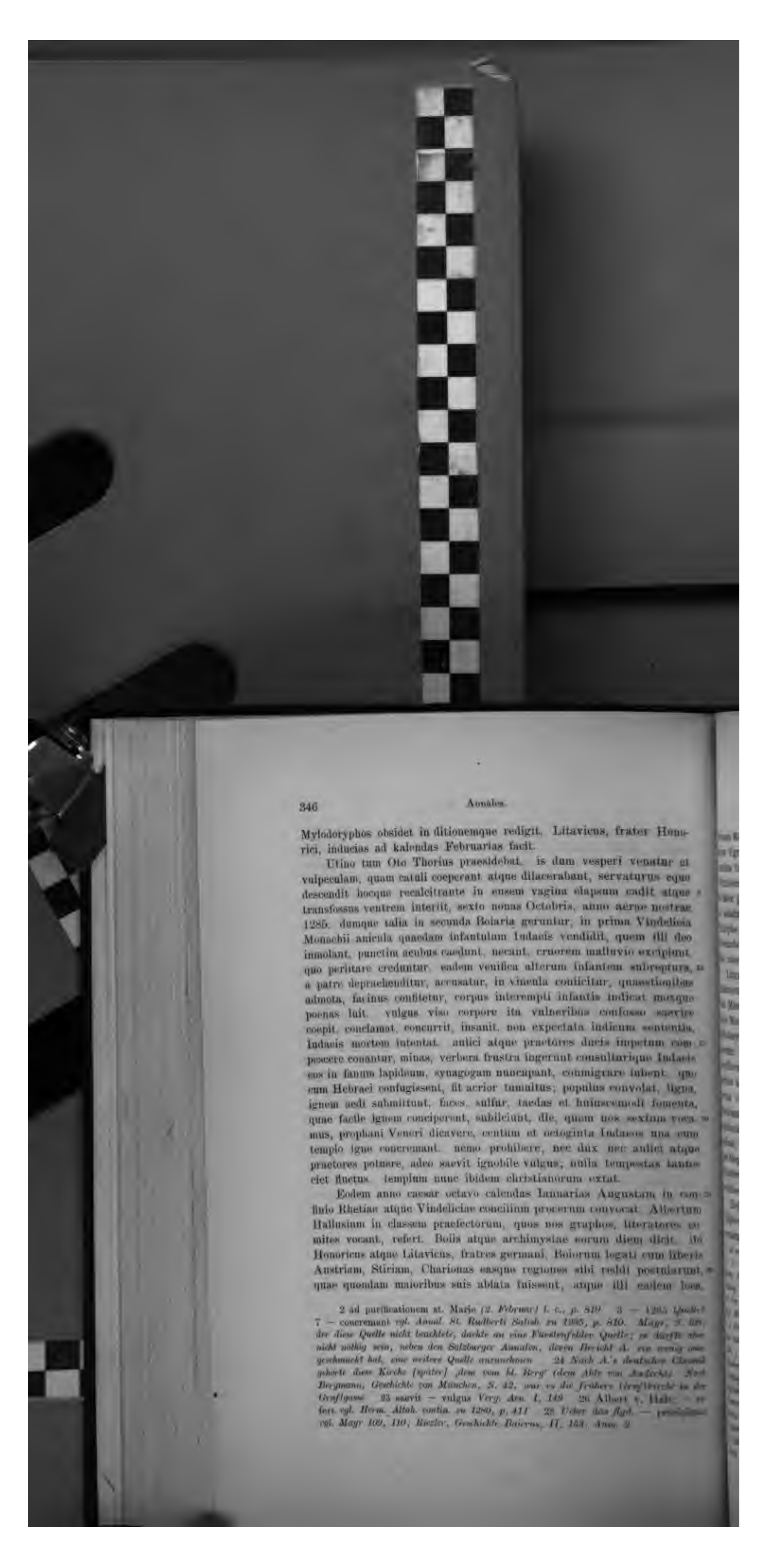
Eadem tempestate Catharina, filia caesaris
Boiariae secundae rectoris, fato absque liberis c

22. — retulit wohl nach den Furstenfelder Annalen 24
Herm. Altah. contin. zu 1281, p. 411.

neis monachi, sacerdotes prosiliunt, uno consensu devoventi obganniunt, clamitant, vociferantur, perstrepitant. Romanensis vim praesentemque necem sibi inminere suspicatus nec se manus horum crudelissimorum germanumque furorem evadere male ominatus quiritatur, fidem, arma, 5 opem caesaris implorat. comites eius actum de domino suo rati diffugiunt. magister equitum, armato milite iussu caesaris (qui tumultum hunc iam audierat) in aedes sacras inrumpit, Ioannem trepidantem metuque exanimem ad diversorium deducit.

Probus Franciscanus, episcopus Tullensis, Tubiorum oppido in 10 Suevia ortus, sacrarum literarum interpres, cuius tum clara facundia atque pollens erat, in labro lustrico consistens, huiuscemodi orationem fecit: ,quousque, conlegae charissimi, romulei illi vultures patientia nostra, ne dicam stulticia abutentur? quousque eorum flagitia, avariciam, superbiam, luxum tolerabimus? non cessabit hoc genus archi- 15 synagogon pessimum, nisi omnes ad egestatem et servitutem durissimam redegerit. discordia nostra hocce malum crevit, discordia nostra illi nebulones tuti sunt. nec unquam, quam diu illi salvi fuerint, christianis festam pacem servare, ab armis feriari, pietatem inter se colere licebit. nuper Saxones atque Suevos inter se conmiserunt. de- 20 inde divum Fridericum secundum reipublicae christianae utilissimum, Chunradum quartum, Suevos atque optimos principes imperio simul atque vita privarunt. in Germania discordiae mala sathanae et Antichristi satrapae seminarunt; Chunradum postea insontissimum, inmeritissimum et optimae indolis adolescentulum, prolem divorum, iure 25 gentium haereditatem maiorum repetentem fraude, dolo interceperunt ac crudelissime necarunt; Suevos atque Francos Vestriacos inter se armis veluti spectaculum sibi ac paria conponentes conmiserunt. deinde adversus hos Hispanos concitarunt. nunc nos adversus Galliae atque Hispaniae proceres, cognatos nostros, ex Germania quondam 30 profectos, concitare nituntur. in memoria habete, quid ante duodecim annos ille sane egregius Decimus cum decimis egerit; idem Quartus cum quartis aget; ut illas Gregorius vigilantissimus a nobis emungeret, Scythas, Arabes, Turcas in nos armavit. mentiar, nisi hosce (nempe maximum vectigal) magis salvos quam nos esse velint. divi Verouardi

9 *Bischof Konrad II. von Toul, genannt Probus; von Tübingen: so Closener a. a. O. und die erste bairische Fortsetzung der sächs. Weltchronik (M. G. Script. vernac. ling. II, 329); nach der Colmarer Chronik, M. G. Script. XVII, 256, war er von Isny* 11 *So Closener a. a. O.* 12 *Die flgd. Rede ist eine freie Composition A.'s, vielleicht anknüpfend an Ellenhardi chron.:* Probus ipsius legati crimina et actus nefarios detegendo *etc.* 12 — abutentur *vgl. Cicero, Catil. I. in.*

Mylodoryphos obsidet in ditionemque redigit. Litavicus, frater Honorici, inducias ad kalendas Februarias facit.

Utino tum Oto Thorius praesidebat. is dum vesperi venatur et vulpeculam, quam catuli coeperant atque dilacerabant, servaturus equo descendit hocque recalcitrante in ensem vagina elapsum cadit atque transfossus ventrem interiit, sexto nonas Octobris, anno aerae nostrae 1285. dumque talia in secunda Boiaria geruntur, in prima Vindelicia Monachii anicula quaedam infantulum Iudaeis vendidit, quem illi deo immolant, punctim acubus caedunt, necant, cruorem malluvio excipiunt, quo peritare creduntur. eadem venifica alterum infantem subreptura, a patre deprehenditur, accusatur, in vincula coniicitur, quaestionibus admota, facinus confitetur, corpus interempti infantis indicat mox que poenas luit. vulgus viso corpore ita vulneribus confosso saevire coepit, conclamat, concurrit, insanit, non expectata iudicum sententia, Iudaeis mortem intentat. aulici atque praetores ducis impetum compescere conantur, minas, verbera frustra ingerunt consulunt que Iudaeis eos in fanum lapideum, synagogam nuncupant, commigrare iubent. quo cum Hebraei confugissent, fit acrior tumultus; populus convolat, ligna, ignem aedi submittunt, faces, sulfur, taedas et huiuscemodi fomenta, quae facile ignem conciperent, subiiciunt, die, quem nos sextum vocamus, prophani Veneri dicavere, centum et octoginta Iudaeos una cum templo igne concremant. nemo prohibere, nec dux nec aulici atque praetores potuere, adeo saevit ignobile vulgus; nulla tempestas tantos ciet fluctus. templum nunc ibidem christianorum extat.

Eodem anno caesar octavo calendas Ianuarias Augustam in confinio Rhetiae atque Vindeliciae concilium procerum convocat. Albertum Hallusium in classem praefectorum, quos nos graphos, literatores comites vocant, refert. Boiis atque archimystae eorum diem dicit. ibi Honoricus atque Litavicus, fratres germani, Boiorum legati cum liberis Austriam, Stiriam, Charionas easque regiones sibi reddi postularunt, quae quondam maioribus suis ablata fuissent, atque illi eadem loca

2 ad purificationem st. Marie *(2. Februar) l. c., p. 810* 3 — 1285 *Quelle?* 7 — concremant *vgl. Annal. St. Rudberti Salisb. zu 1285, p. 810. Mayr, S. 109, der diese Quelle nicht beachtete, dachte an eine Fürstenfelder Quelle; es dürfte aber nicht nöthig sein, neben den Salzburger Annalen, deren Bericht A. ein wenig ausgeschmückt hat, eine weitere Quelle anzunehmen* 24 *Nach A.'s deutscher Chronik gehörte diese Kirche [später] 'dem vom hl. Berg' (dem Abte von Andechs). Nach Bergmann, Geschichte von München, S. 42, war es die frühere Gruftkirche in der Gruftgasse* 25 saevit — vulgus *Verg. Aen. I, 149* 26 Albert v. Hals — referi *vgl. Herm. Altah. contin. zu 1280, p. 411* 28 *Ueber das flgd. — praestiterunt vgl. Mayr 109, 110; Riezler, Geschichte Baierns, II, 153, Anm. 2*

frater eius, cui parens Austriam conmiserat, bellum Boiis sibi finitimis indicit, cuius causam explicare atque rem altius repetere, ceu tempus postulat, necesse est. tempore imperatoris Friderici primi vitricus atque privignus pro regno Boiorum disceptarunt, ut id aequa lance
5 divideretur. regio Noricorum atque Boiorum (quae cubat inter Oenum, Anassum, Maticham amnes, quibus terminis Ritum arcem atque vicum celebrem contineri constat) avulsa de Boiaria occidentali, austriacae addicta est. praeterea Neoburgium, Scharodunum, Variopagus, Oeno supra Bathaviam contermina, fuere quondam Pictaviae regulorum.
10 ea lege atque iure haereditario ad Odagrium Stirium, testamento vero atque legato inde ad Austriacos redierunt; tandem dos, et quicquid inde Linziam protenditur, extitit Otonis, filii Honorici. mortua igitur, ut dixi, Catharina Albertus, germanus eius, incertum, an iussu parentis, illa repetere coepit fretusque adfinitate Litavici, primae Boiariae
15 rectoris et Rheni, copias contrahit; Fridericum archiepiscopum Iuvavensem socium asciscit Valentiaeque coeunt, inde versus Ritum hostili animo arma movent. Honoricus Brunduni (ubi tum Vichardus episcopus Bathavensis tridui sumptibus ex fisco principali acceptis Rantheroviam de integro 12 kalendas Octobris dedicabat) vires colligit, hostibus ob-
20 viam acie intenta progreditur, haud procul castris Alberti, vim vi propulsurus Cellae considet. inter haec Oto, filius eius, Neoburgium obsidione claudit, Scharodunum praesidio firmat, Austriacos vastat. Vichardus episcopus Bathavensis et Honoricus Rotenecho ex principibus Abusinae, patriae meae, ortus, episcopus Reginoburgensis, intercedunt,
25 foedus faciunt, rem integram ad Litavicum, fratrem Honorici sororisque Alberti maritum, reiiciunt. Albertus adversus Ugros Stiriae atque Austriae fines vastanteis retro arma movet.

Fridericus domum reversus moritur. Rudolphus magister epistolarum caesaris in conlegium pontificum Iuvavensium cooptatur. is cum
30 Honorico Boio societatem init, eidem se atque Iuvavenses sacerdotes ab illius maioribus conditos atque collocupletatos in clientelam dicat atque conmendat; inde Stiriam petit. interea Mylodoryphi incertum casune an fraude conflagrant; constanti quidem fama dissipatur id dolo Honorici factum esse. quamobrem Rudolphus ex Stiria Iuvaviam con-
35 tendit, inde fines Honorici invadit, omnia incendiis complet. contra Honoricus arma corripit, sua tutatur, episcopum finibus caedere cogit,

12 — coeunt *vgl. Annal. St. Rudberti Salisburg. zu 1283, p. 808 und Johann. Victor. II, 8, p. 322* 16 *Quelle für das flgd.? Ranshofener Annalen?* 21 *Wohl Andiesenzell bei Ried; vgl. Quellen und Erörterungen V, 361 flgd.* 23 *Vielmehr Gottfried v. Passau; s. die Urkunde vom 7. Dez. 1283 a. a. O.* 28 — facit *vgl. Annal. St. Rudberti Salisb. zu 1284, 1285, p. 808—810.*

buritur. vulgus insontem credidit. Gantherum homin
sidias tetendisse praedicat. templum ibi condit, pro
frequens coit supplicatum populus. eundem aduc acco
divum Antovinum vocitant.

Caesaris Rudolphi tum praefectum praetorio fuis
Paphonusium reperio, genitum sorore Rotenechiorum, q
huic Honoricus atque Oto, duces Boiorum, venandi i
aevo Vilelmius, eius gentilis, abdicavit) condonarunt. C
Veronardi Aechostadensis fuit pontifex, plurimum ei
auxit. eadem tempestate Litavicus, filius Litavici,
Boiariae praesidebat, Noreiobergae cum Cratone Hoch
tyrocinio atque ludo se exercitans, tactus ab eodem h
cimo deinde die expiravit, princeps mirae frugalitatis at
parco ac parabili cibo contentus, sexto ac septimo di
caeteris gulae irritamentis abstinebat. abstemius sa
vium, convivas operto poculo sibi aquam propinari in
templo devotissime supplicabat. ‚malo', inquit, ‚conti
cularum murmure, quas nullus superum, ne ego qu
divum aures obtundere ad iracundiamque deum irri
Lutharea, mariti consuetudine duobus et viginti non
usa, tristis ad parentem revertitur.

Honoricus quoque, patruus Litavici, Burgusii
bruarias decedit, Landesutam transfertur, Salingothal
successores eius condi solent. testamento cavit, ne
dere liceret; Stephanum atque Litavicum minores
audientes esse statuit proceresque Boiorum sic ita fut
sacramentum animam agenti dicere iussit. post
menseis diesque undecim imperator Rudolphus, dum
successorem declarare studet, re infecta naturae con
tum praedas invicem agunt incolae. in agro Con
leonem peperit.

15 — convivium *in B von Aventin nachgetr., fehlt A*
1290; tercio *in A corrigiert st.* pridie 23 Salingothale *B*
2 *Kapelle St. Nantwein bei Wolfratshausen* 6 *Bernhar*
K. Rudolfs Hofmeister; — condonarunt *vgl. die Urk. von L*
Auszug bei Hund, Bayrisch Stammenbuch, II, 217. 218 9
bis 1305 10 — revertitur *wohl nach den verlorenen Fürsten*
Notae Fuerstenfeldens. zu 1290; M. G. Script. XXIV, 75; M
110, 111 11 *Kraft v. Hohenlohe* 12 decimo — fefellit *vgl.*
princip.; Böhmer, Font. I, 15. 16 22 — iussit *vgl. Herm*
1290, p. 415 22 2. non. Febr. *l. c.* 27 — concedit *vgl. Her*
Ratisbon. l. c. p. 416.

primum Romanis, deinde Hunnis pulsis atque excisis, postremo Venedis atque Ugris perdomitis, suo Marte et sanguine peperissent, in Germaniam transtulissent, colonias ibi Boiorum atque popularium suorum deduxissent. caesar senatu imperii convocato refert, quid fieri placeat 5 de hisce provinciis, quas interim precario filio suo conmisisset. tum ex senatusconsulto consiliique decreto Austriaci, Stirii Alberto et Rudolpho, filiis caesaris, traduntur, Chariones, Carni, Liburni, Histri Moenardo Tyrolio conmittuntur; frustra Litavico iuniore, filio Litavici Boii intercedente atque insalutato caesare se domum proripiente.

10 Litavicus, eius genitor, atque Moenardus Tyrolius, Albertus Austriacus adfines tum foedus ineunt. Elissa, uxor Alberti, filia erat Moenardi, neptis ex sorore Litavici. in eodem concilio pacis leges Rudolpho archimystae Saliburgensi Honoricoque Boio dicuntur. Mylodoryphi Iuvavensi episcopo redditi, qui in paucis post diebus 15 moritur. Iuvavenses sacricolae Stephanum, filium Honorici Boii, pontificem legunt. Chunradus episcopus Laventinus, Honoricus iurperitus a secretis Romam, uti pontifex maximus author fiat, legantur. verum cum legati, quos exploratum vitam ac mores Stephani in Boiariam proficisci iusserat, eundem paludamento militari amictum, 20 sagittariorum spectaculo praesidentem se offendisse referrent, illum abdicat; Chunrado Iuvaviam, Honorico Laventinos nunciis conmittit. ipse Stephanus postea uxorem duxit, liberos procreavit. eius parentem Honoricum tum Sueviam praetorium in confinio utriusque Vindeliciae condidisse reperio.

25 Eodem anno Chunradus Nantovinus, Romam voti reus profecturus, Voliphorathusium pervenit, ibi, quod puerum constuprare nisus fuerit, accusatur. a Ganthero praetore idus Augusti ad palum ligatus con-

26 construprare *A u. B*

5 — conmittuntur *vgl. Annal. Osterh. zu 1284? (M. G. Scr. XVII, 549); Herm. Altah. contin. zu 1281* 10 — ineunt *Quelle? Oder ist das Bündniss zw. Ludwig, Friedrich v. Salzburg und Albrecht v. Oesterreich gemeint, das K. Rudolf auf dem Augsburger Hoftage am 27. Dez. 1282 bestätigte? (Kleinmayrn, Juvavia, 387). Meinhard von Tirol wurde darin ausgenommen* 12 — redditi *vgl. die Urk. v. 2. Febr. 1286; Quellen u. Erörterungen, V, 392. A. wirft die Augsburger Hoftage von 1282 u. 1286 zusammen* 14 — conmittit *vgl. Herm. Altah. annal. zu 1290, p. 415, 416* 18 — referrent *Quelle?* 23 *Marktflecken Schwaben n. ö. von München;* — reperio *Quelle?* 25 — populus *ist doch wohl, trotz einiger Abweichungen, die später bei Raderus, Bavaria sancta, II, 324 (Ed. v. 1624) gedruckte Aufzeichnung in einem Rituale der Pfarrkirche Wolfratshausen benützt. Wiedemann, Turmaier, S. 150, bezeichnet als Quelle eine angebliche Vita St. Nantwini in Acta Sanctor. Boll. zum 7. August, Aug. II, 214, 215. Was jedoch dort de st. Conrado Nantwino gesammelt ist, sind im wesentlichen nur die Berichte Aventins u. Raders* 25 1208 *in der citirten Aufzeichnung, was nicht zu H. Rudolf stimmt* 26 *Dieser Grund a. a. O. nicht genannt* 27 7. idus Augusti *a. a. O.*

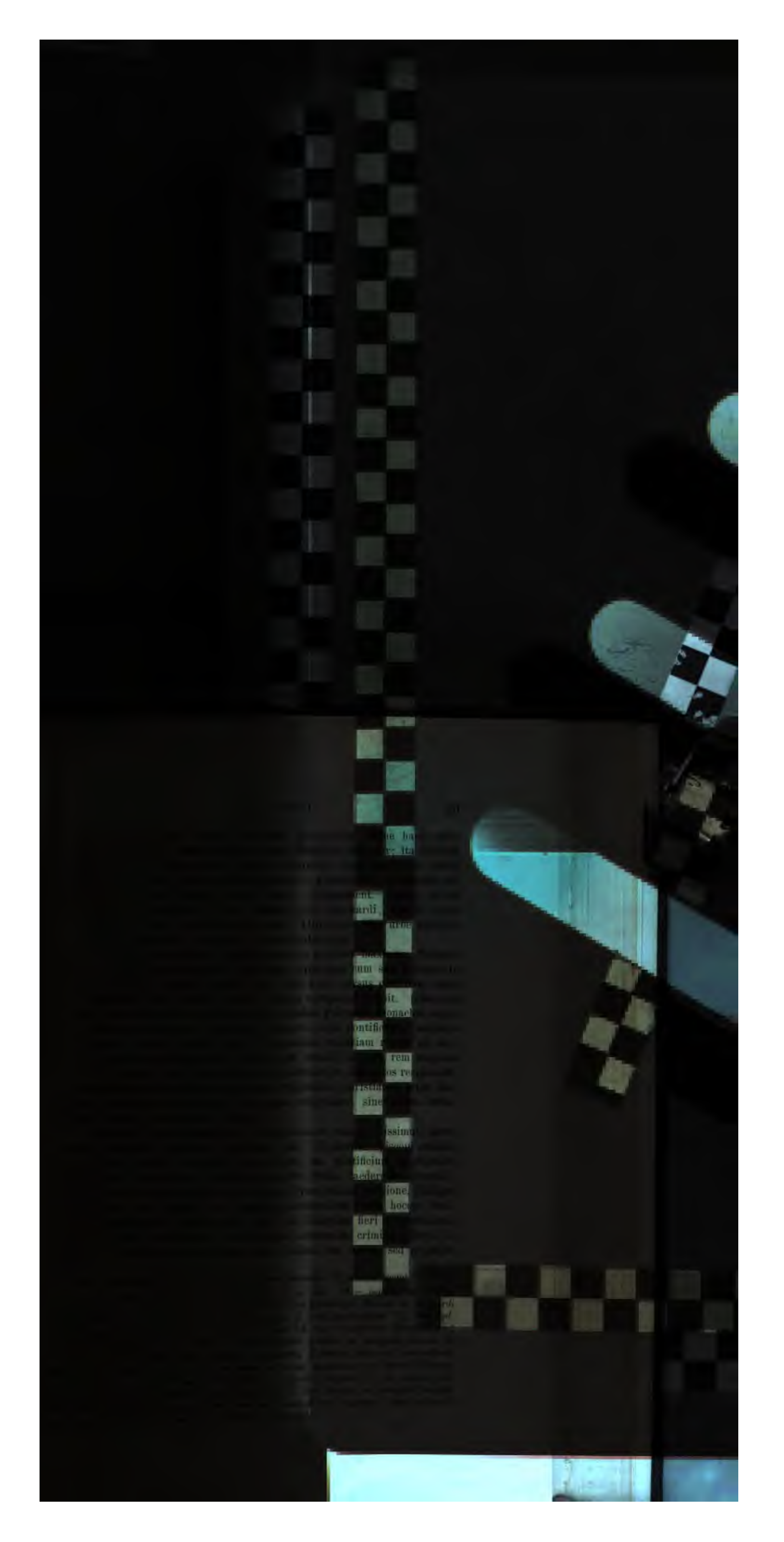
gionum divisionem, non tamen dignitatis factam es
hactenus illi et ipse consuerit, utrumque honorem
deinde frustra contranitentibus nepotibus suis (nam a
perior Alberto Austriaco, Moenardo Tyrolio foeder
pacem cum Augustanis atque Voliphardo episcopo
captivi utrimque dimittuntur, ne nova arx iuxta F
cavetur. Litavicus interregis munus iure suo perfun
mittitur.

Otoni, nepoti eius, neque cum patruo neque cum
suae conveniebat, utrique, Litavico ob titulum, Albert
quam praeripere conabatur, infestus erat. verum Lit
bus, in Albertum Ugrorum bello impeditum a suisque
floccifaceret, Suevos advenas tolleret hisque ditissimas
Austriae foeminas posthabitis incolis connubio iunger
petum omnem belli convertit. nam et a plaerisque pro
Stubobergensibus, Hunnobergensibus et Phanoberge
socia arma cum Chunrado archiepiscopo Saliburgensi
tractis copiis in Stiriam primo arma movent, C
Honoricus, Agunti antistes, Austriae praeses scriba
in arcem elabitur. Oto et episcopus templum occup
et casei copia quinque ibi et triginta dies commoran
dere altitudo nivis (sicuti hisce locis alpestribus tem
atque acriores hiemes esse solent) prohibuit.

Albertus cum Andrea rege Ungariae inducias
contrahit, Hagnam filiam ei despondet conlectoque e
et episcopum infesta acie properat. sexcentos rus
palis, caeteris ferramentis, qui viam sibi per nives a
ita de improviso Otoni et Chunrado supervenit illi
terga vertunt. Albertus castra hostium invadit a
Alpes Stiriae atque Noricorum Oenobrigam ad socer
dumque sabbato paschalium noctu, dubium fraude
flagrat. Albertus inde ad Mathyldam sororem suam M

2 consuerit *so A u. B*

5 — cavetur *vgl. den Vertrag v. Friedberg; Quellen u.*
15 — prohibuit *vgl. Herm. Altah. contin. tertia zu 1293; M*
17 — movent *vgl. Herm. Altah. contin. Ratisbon. zu 1291;*
19 — regionis *vgl. Joh. Victor, III, 9, p. 334* 20 *Kloster*
Altah. contin. tertia 24 — despondet *vgl. Joh. Vict. III,*
Quelle? 29 — polliciti fuerant *wohl nach den Fuste*
M. Mayr, S. 111.

nihil unquam mihi magis cordi fuit quam pacem cum
maxime cum episcopis conservare. nisi boni patres,
lium, copia rerum corrupti, nobis inmeritissimis ul
libidine dominandi intulissent nosque terris avitis spo
sent. arma sumpsi, castella hostibus patriae adem
popularibus ocio perfrui absque armis liceat. quod
atque praes fuerit, ne metuere perfidiam et lupos
caetero huiuscemodi nobis a fastuosis illis archisynag
ribus dicere religio est) contingant, actutum omnia
nunquam committam, ut tam stultus videar, ut e
mihi eripi patiar aut memet ultro atque meos ludi
Antichristis atque prodigiosis eunuchis esse sinam.
cordiam christianam labefactat. non sacris literis in
ediscendis, sed liberis dant operam, Liberum amant, di
regna, gloriam, dominationem avidissime adpetunt. p
sanguine ovium decertant, Christi paupertatem, comi
tatem non solum non aemulantur, sed irrident quoqu
conantur. si Antichristi non sunt, quid aliud, obs
istuc pascere oves, amare gregem? regna, opes, ali
gloria, dignitate digladiari, oviculas opprimere, occi
Christi praeceptum invertunt, donanti tunicam et pa
quis tam ferreus, ut verius dicam, tam stolidum pecu
biam, fastum, perfidiam, fraudem, flagitia, scelera,
nebulonum aequo animo ferat? peiores Turcis, Sa
Iudaeis sunt, plus his omnibus christianae simplicit
tatem Christi sanguine partam excindere conantur, d
piunt. cum nostri servi sint, ipsi dominari contra
versus leges, auspicia et oracula divina, dominos s
scitum est vulgi proverbium, sacerdotes superstition
ginem oculis offundere mortalium et caeremoniis ca
veluti mandragorae soporiferae poculo mentem m
animis atque sensibus stuporem propinare. unqu
tondet aut mulget, nonne nuncius rem domini atque
utilitatem mittitur, agere debet? proinde a saevo
tifice ad aequum pastorem pientissimumque patrem

Inter haec, dum illa ad pontificem romanum r
mum efflat. Ursi tum atque Columnae (factionum r
haec nomina sunt) pontificatum maximum ambiunt,

19 istuc sic A u. B 29 superstionum A u. B
21 Matth. 5, 40 35 Orsini u. Colonna.

post Furstoveltas, deinde Augustam progreditur ibique haud aliter quam caesareae maiestatis destinatus successor excipitur; ita futurum plaerique principum ultro polliciti fuerant. inter haec Oto Boius, Chunradus pastor Iuvavensium invitati a Charionibus, eo castra movent, Sanctum Vitum, gentis caput, circumsident. acriter urbem tutabantur Albertus et Oto fratres, filii Moenardi, Tyrolii atque Goriciae reguli. Albertus tum periit. Oto frater eius urbe capta in vincula coniectus a pontifice Iuvaviam abducitur.

Eadem tempestate Nicolaus quartus pontifex maximus, Franciscanus, omneis archimystas Germaniae, quemque cum suis conlegis in sua provincia concilia habere iubet. ab hisce rursus consilium simul et auxilium petit, quo Palestina armis recuperari possit. primarius Boiorum sacerdos Iuvaviam sexto calendas Februarii monachos atque sacerdotes suos vocat, maiores, minores cogit pontificulos, mandata pontificis maximi aperit. ubi illi romanam avariciam rursus ad decimas aspirare praesentiscunt, paucis ex consilii decreto rem magnam esse et se tot extra ordinem tributis adtritos et exinanitos respondent, proinde amplius deliberandum, caput reipublicae christianae prius dandum, christianos principes in gratiam redigendos, sine horum authoritate nihil decernendum censent.

Eodem concilio Moenardo Tyrolio duas ob causas potissimum sacris iussu pontificis maximi interdictum est. Tridentini episcopi castella occuparat vique obtinebat; Honoricum ius pontificium profitentem episcopum Tridentinum continuis adtrivit bellis caedereque compulit. hoc mortuo Nicolaus pontifex romanus, Franciscanus religione, Philippo Mantuano, sui ordinis viro, eundem pontificatum tradit hocque instigante Moenardus devotus est. qui sibi iniuriam fieri a sanctissimis illis patribus vociferatur, edicto publico obnunciat, crimina obiecta ita diluit: ‚equidem (ita me deus amet) bellum non infero, sed propulso,

16 *Am Rande in A:* stanck yn das maul darnach 16 praesentiscunt *sic A u. B*

4 — abducitur *vgl. Joh. Victor. III, 2, p. 333* 9 — censent *vgl. Contin. Weichardi de Polhaim zu 1291, die Schreiben des Erzbischofs Konrad in Eberhardi Ratisbon. Ann., M. G. Scr. XVII, 600 flgd., u. wohl Synodalakten* 21 *Zum flgd. vgl. Annal. Mellicens. zu 1292, M. G. Script. IX, 510? Salzburger Synodalakten? Ob A. die bei Bonelli, Notizie istoriche-critiche intorno al Adelpreto vescovo di Trento II, 610, 613, 625 gedruckten Documente, Urkunden über die Lossprechung Meinhards von Tirol vom Kirchenbanne und seine Aussöhnung mit Bischof Heinrich von Trient v. J. 1279 und eine Bulle des Papstes Nicolaus IV. zu Gunsten des Bischofs Philipp v. Trient gegen Meinhard v. J. 1289 kannte, ist ebenfalls fraglich. Meinhards Protest sodann ist von ihm wohl ziemlich frei componirt, aber doch wohl im Anschluss an eine uns nicht bekannte Nachricht.*

caesaris conspirasse mandasseque suis, nempe Furst
unius sagittis Athulphum hac navigantem interficer
et caesar comitesque supplicium sumendum atque in
maiorum animadvertendum esse decernerent.

Quod ubi Litavicus noster rescivit, Utinense
bergensem praefectos purgatum errorem suorum a
Coloniam legat. qui non solum non auditi sunt, sed
mystae Germaniarum, quae in Gallia sunt, Palatium
vicinam animis invasere atque inter se partiti sunt.
sacerdotes summa rerum erat, nomen dumtaxat potes
phus ferebat; quamobrem vulgo rex sacrificulus dice
hisce omnibus factus Litavicus urbes, castra in or
firmat, amicos orat, ambit, innocentiam suam prae
his commendaticias ad caesarem exorat, cum Alberto
suae fratre et episcopo Argentoratensi, plaerisque ali
foedus icit hocque facto melius de se sentire atque
hac lege, ut ipse noxios atque authores facinoris ex
phum recipere coegit. cui deinde Augustae in ce
atque principum conventu iureiurandi religione istu
sulto atque penitus inscio designatum esse satisfaci
atque concordiae sedulo operam navaturum.

Hanc ob causam dum caesar Sueviam perlustr
Norciobergae conventus agit, Litavicus cum filio
genalibus Linziam se confert. principes cognatos
Vincissolaum regem Boiemiae, Chunradum archiep
sem, Albertum Austriacum, Moenardum Tyrolium, O
Litavicum nepotes suos, ne venire graventur, ut de
secum conloquantur, orat atque exorat. die itaque
proceres Linziam convenissent, summam operam L
gratiam redigeret, navat, ambit, orat, obsecrat,
blanditur, irascitur, suadet, sed surdis cantabat.
in animum inducebat, ille sibi sua praereptum iri,
rum vociferabatur. boius ergo atque Rheni rector,
negocium sumpsisse sentit, discedere parat. sed p
nis, quo omnibus devinctus esset, ab Elissa, uxor
ex sorore, obsecratus, ne ante abeat, quam discor
finitate iunctos reconciliet, facile exoratus, rursu

23. Ueber die Versammlung in Linz vgl. Herm. Altah.
l. c. p. 54. 55.

interregnum in imperio ecclesiastico fuit. sub idem tempus, anno Christi 1292, calendis Maii Francophori principes conveniunt, comitia caesarea habent, interim Alberto in ora Rheni praestolante eventum comitiorum. Vincissolaus, rex Boiemiae, Oto, Stephanus, Litavicus, 5 fratres, Boiariae secundae moderatores, Chunradus archimysta Iuvavensis literis apud senatum Albertum criminantur, vicia eius, avariciam, levitatem, iniquitatem, saeviciam etiam in suos conmemorant; obtestantur, ne liberorum cervicibus talem dominum atque bonis rebellandi necessitatem imponant. romanenses quoque lupi, qui ovili chri- 10 stiano absque pastore incubabant, non solum pro lana pecudis, sed visceribus quoque certantes, quod agerent, illic invenerunt. Columnae Athulphi, Alberti rebus Ursi, quibus ille adfinitate iunctus erat, studebant.

Principes omnium receptis literis in contraria studia ambigui 15 scinduntur, tandem suffragium ineunt. Garionardus Eppostonus, Mogontinus pontifex, qui primas tum deligendi caesaris obtinebat, Athulphum, cognatum suum, summae rerum destinat, solo Litavico Boio, qui Alberto suffragabatur, frustra refragante; caeteri conlegae consentiunt, in sententiam Mogontini pedibus, ut aiunt, eunt, ne unus 20 quidem intercedit. Litavicus, id quod necesse erat, tandem invitus caedit senatusque consulto subscribit. contra conata nepotum suorum in Boiariam proficiscitur. eius quoque adfinis Albertus Austriacus repulsam passus, domum reversus, Rathostadium, Iuvavense municipium, duobus mensibus obsidet, oppidanis fortiter se tutantibus, tum 25 penuria annonae, tum quod Oto Boius in auxilium Rathostadensibus properabat, obsidione soluta domum in Austriam redit.

Porro Athulphus caesar renunciatur. ipse et archiepiscopus Mogontinus, caeteri conlegae eodem navigio Agrippinam Rheno devehuntur. cum Furstobergomo, quod Litavico Boio parebat, adlabuntur, incolae 30 nihil minus quam caesarem hic esse rati, ut navigantes appellant, portorium solvant, postulant. illi remis incumbunt atque praetereunt. Furstobergenses navim sagittis appetunt, quendam in latere Athulphi assidentem sauciant moxque, cum ingeminatum foret, caesarem hic vehi, pavidi iram principis depraecantur, errorem atque insciciam excusant, 35 veniam orant, quam tantum abfuit, ut impetrarent, ut Mogontinus episcopus Litavicum actum furiis coniugis cum fratre eius in necem

1 *Quelle für das flgd.? (Fürstenfelder Annalen?)* 14 — subscribit *etwa nach Chron. de gest. principum, p. 17?* 22 — redit *vgl. Herm. Altah. Contin. Ratisbon. zu 1290, M. G. Scr. XVII, 417?* 27 — navaturum, *S. 354, 21, Quelle? (Fürstenfelder Annalen?)* 29 *Burg Fürstenberg bei Bacharach.*

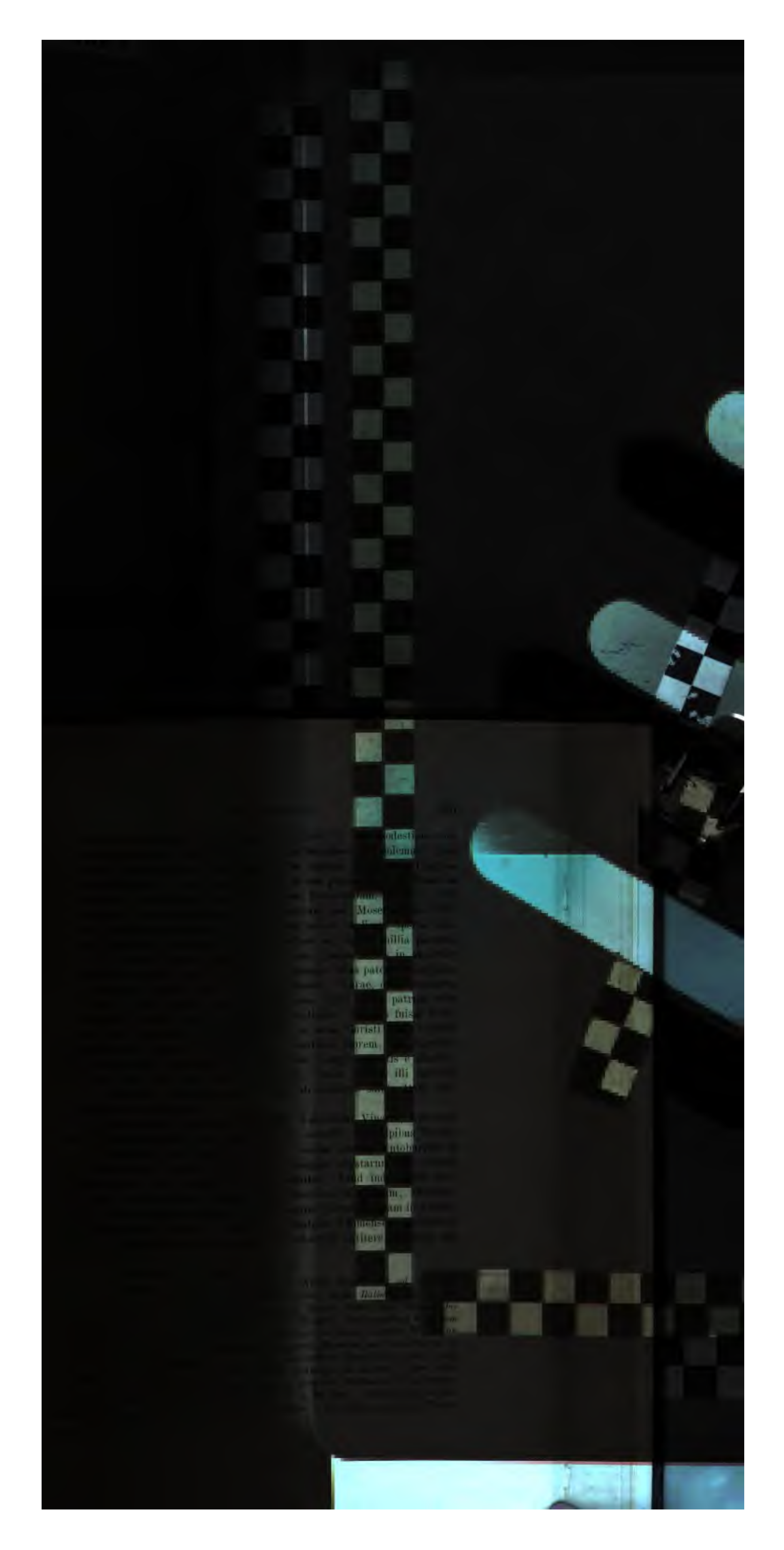
in illa aeterna et caelesti patria, qui caeteris domin
dem do fidem sic vobis (nisi cavetis) futurum. proin
tum, ut homines sumus, est, si quid invicem male
tumve est, invicem condonate atque in gratiam redite!
episcopus Reginoburgensis, verus animorum pastor,
dei pietate et sapientia secundus, arbitri erimus, uni
sanguine, adfinitate, amicicia coniuratissimi sumus.'

Haec ubi dixit, omnes commoti oratione istac,
Honoricum episcopum arbitros capiunt, fidem dant s
staturos. mox captivi utrimque dimittuntur, gratia
et honor deo optimo maximo habetur. per idem
limitaneus praefectus superstes duobus filiis obiit; H
ex filio adoptavit; factus ex obscuro clarissimus,
adfligendo monachis amicus, caeteris inimicus fuit,
Litavico Boiorum regulo. is tum a caesare ad Rhe
inter illum atque Albertum Austriacum pacem com
duntaxat inchoata, necdum confecta) corripitur. g
ipse pudore diu languorem tegit. deinde perfricata
medicos consulit. ubi desperavit salutem, anulum
quae in Boiaria degebat, mittit, eam vivere atque
memorem esse iubet. testamento cavet, ne haere
tributis monachos, mystas onerent. migravit ex
bergoni, in eodem cubiculo, in quo natus, kalend
christianae salutis 1294, vitae quinto ac sexagesimo
gesimo super menses duos. corpus translatum Fur
in conditorio Annae coniugis, Litavici filii, cae
pridie idus Februarii iusta funeri persolvere omnes
et episcopi, Honoricus Reginoburgensis, Emicho F
botho Aechostadensis pontifex

Duos filios, Rudolphum viginti natum annos,
et duas filias, Mathyldam Lunoburgensem, Hagnu
eximia forma atque statura fuit, in adolescentia
senectute ad rem paulo avidior, laudis avarus, p

31 Macthyldam A

8 — habetur *vgl. die Urkunden bei Lichnowsky,*
burg, Reg. I, 167, 282 11 — fuit *Quelle?* 15 — iub
Annalen?) 21 *vgl. das Testament; Reg. Boic. IV, 552*
Ratisbon. ann. zu 1294; M. G. Scr. XVII, 596; Herm.
1294. p. 417 25 — praestitit, *S. 257, 4, wohl nach de*
27 iusta — pontifex *vgl. Notae Fuerstenfeldens., M. G. S*
de gest. princ. p. 48.

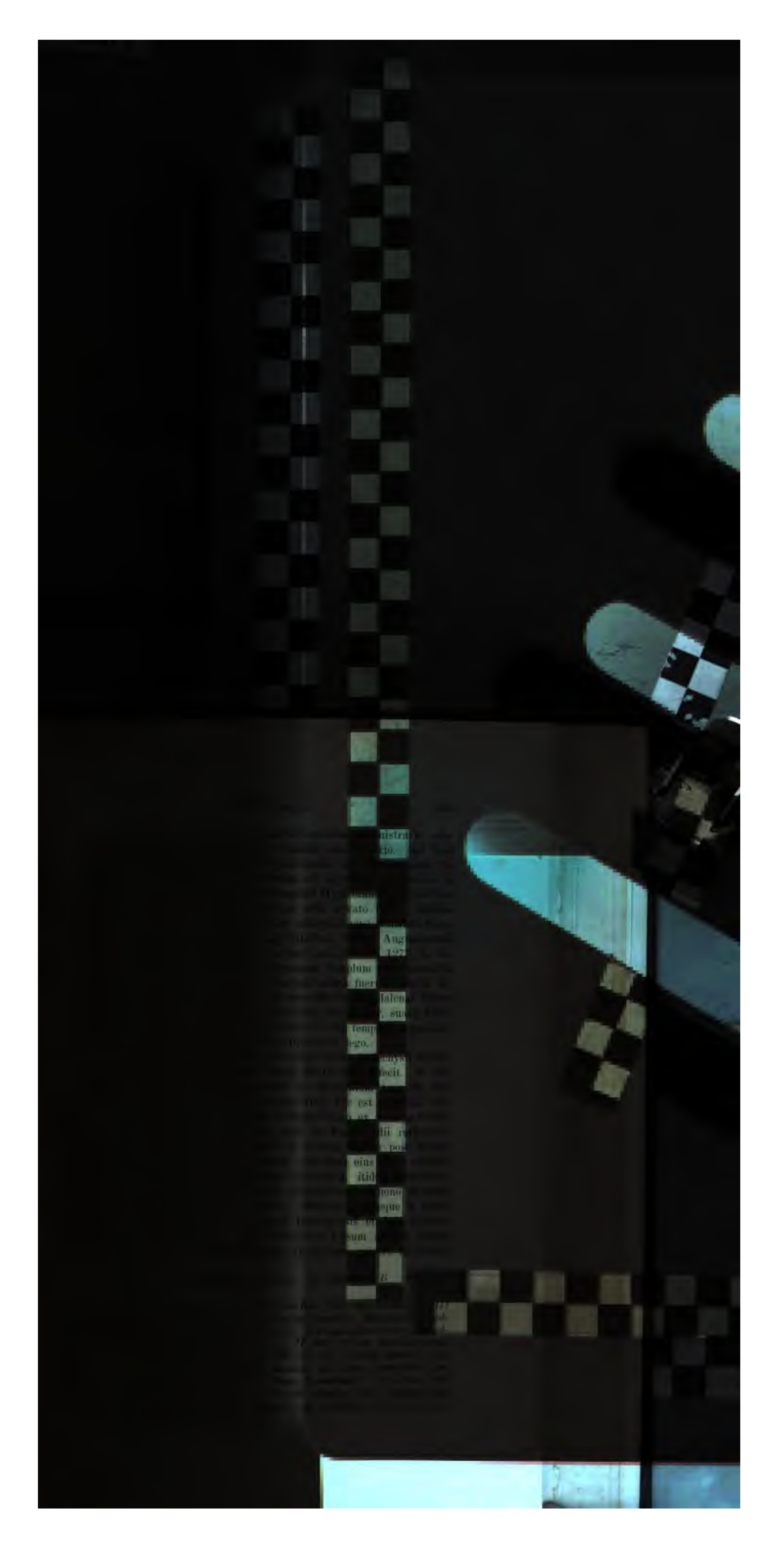

Segibotho quintus; is pridie nonas Octobris anno
1272, dum in balneo publico lavat, Neoburgii ab Ot
ferro occiditur. huius uxor Irmogarda, pater Segib
Otone regulo Boiorum Burgusium captivus abductus,
avus Segibotho tercius, avia Hyltogarda, filia Chuno
Tercii parentes Segibotho secundus et Litogarda,
fratres Rupertus praesul Tigurinus, Chuno secundus
burgensis. hic obiit anno Christi 1185, dignitatis
quinto ante anno. horum amitam Gariodrudam, patru
salicum Tigurinum praesulem, Herrandum Antobur
bothonem primum, aviam Adolaedam fuisse reperio.
filio Segibothone Hierosolyma cum Veliphone duce
est. Segibotho primus Vinariam conlegium flaminil
stituit, anno ab orbe vindicato 1133. proavum huius
Herrandum, patruum Veliphogerionem, genitorem R
cum Gariodrudam, filiam Segibothonis, neptem Ger
Vinariae relatum est.

Moseburgium urbs est in confinio Vindeliciae se
medio itinere inter Landesutam et Fruxinum, dista
ad decimum lapidem supra confluentes Ambronis et
inde procul diversis oris Isarae confunduntur. co
larium mystarum extat, divo Castulo insigne, quem
atque Albino, Litavico, nepote Caroli Magni, re
translatum referunt. vulgus antiquissimam Boiorum
mat, tetrarchas, quibus paruit, enumerare haud alie
quem ego quidem inveni, Helmobertus fuit tempore
radi secundi atque Honorici tercii. huius filii Ber
Iuvavensis, Raenardus et Burgardus primus. hic
dum, secundus ex Gariodruda Burgardum 3. atque
Tercio et Benedicta, Chunradi Ranii filia, Chunr
Chunradus secundus, Honoricus et Beritholdus Gl
radus secundus ex Benedicta Albertum secundum,
suscepit. ab hoc et Haeduovica est Chunradus
liberis ex hac vita migravit anno ab humana g
possedere vineas in valle Athesina. Moseburgium
secundae rector et Nariscorum regulus, infiscavit.

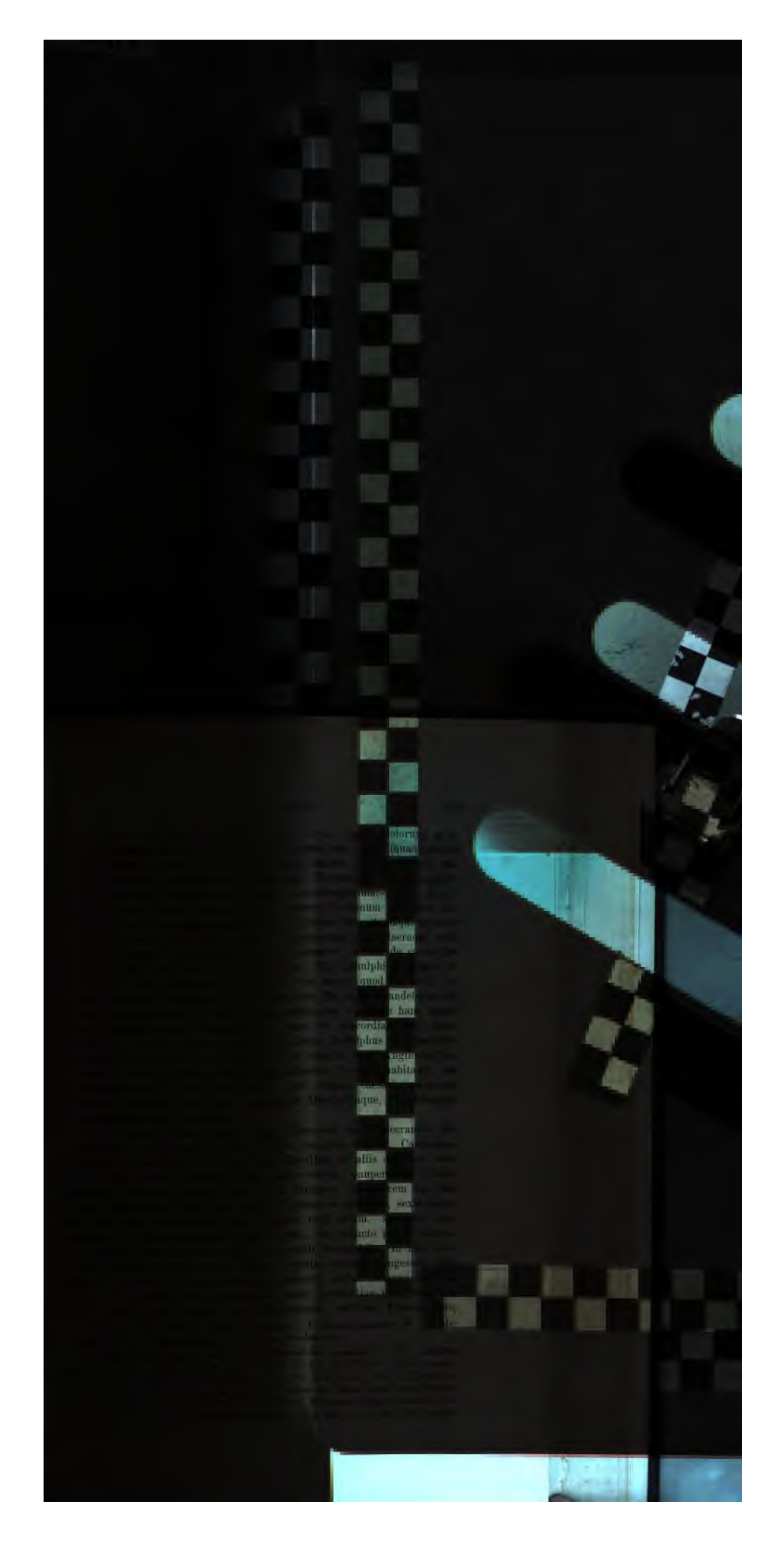
2 Brandebergio *B* 9 Garidrudam *B* 15 Veliph
rem *B* 29 Burgardum *B*
34 1285 *Arnpeck col. 279* 35 — infiscavit *vgl. Av*

Segibotho quintus; is pridie nonas Octobris anno ab orbe servato 1272, dum in balneo publico lavat, Neoburgii ab Otone Brandobergio ferro occiditur. huius uxor Irmogarda, pater Segibotho quartus ab Otone regulo Boiorum Burgusium captivus abductus. patruus Chuno, avus Segibotho tercius, avia Hyltogarda, filia Chunonis Medulli fuere. Tercii parentes Segibotho secundus et Litogarda, soror Friderunna, fratres Rupertus praesul Tigurinus, Chuno secundus episcopus Reginoburgensis. hic obiit anno Christi 1185, dignitatis undevicesimo, ille quinto ante anno. horum amitam Gariodrudam, patruos magnos Hyldesalicum Tigurinum praesulem, Herrandum Antoburitum, avum Segibothonem primum, aviam Adolaedam fuisse reperio. Herrandus relicto filio Segibothone Hierosolyma cum Veliphone duce Boiorum profectus est. Segibotho primus Vinariam conlegium flaminibus Aurelianis instituit, anno ab orbe vindicato 1133. proavum huius Bathonem, avum Herrandum, patruum Voliphogerionem, genitorem Rudolphum, genetricem Gariodrudam, filiam Segibothonis, neptem Geroldi esse in fastos Vinariae relatum est.

Moseburgium urbs est in confinio Vindeliciae secundae ac primae, medio itinere inter Landesutam et Fruxinum, distat ab utraque urbe ad decimum lapidem supra confluentes Ambronis et Senonis, qui haud inde procul diversis oris Isarae confunduntur. conlegium ibi popularium mystarum extat, divo Castulo insigne, quem a Rhaenobothone atque Albino, Litavico, nepote Caroli Magni, rege Boiorum Roma translatum referunt. vulgus antiquissimam Boiorum urbem esse autumat; tetrarchas, quibus paruit, enumerare haud alienum fuerit. primus, quem ego quidem inveni, Helmobertus fuit tempore imperatoris Chunradi secundi atque Honorici tercii. huius filii Beritholdus archimysta Iuvavensis, Raenardus et Burgardus primus. hic Burgardum secundum, secundus ex Gariodruda Burgardum 3. atque Albertum progenuit. Tercio et Benedicta, Chunradi Ranii filia, Chunradus primus, primo Chunradus secundus, Honoricus et Beritholdus Glamius orti. Chunradus secundus ex Benedicta Albertum secundum, Chunradum tercium suscepit. ab hoc et Harduovica est Chunradus ultimus, qui absque liberis ex hac vita migravit anno ab humana gente liberata 1281. possedere vineas in valle Athesina. Moseburgium Honoricus, Boiariae secundae rector et Nariscorum regulus, infiscavit.

2 Brandebergio *B* 9 Garidrudam *B* 15 Veliphogerionem *B* genitricem *B* 29 Burgardium *B*
31 1285 *Arnpeck col. 279* 35 — infiscavit *vgl. Arnpeck l. c.*

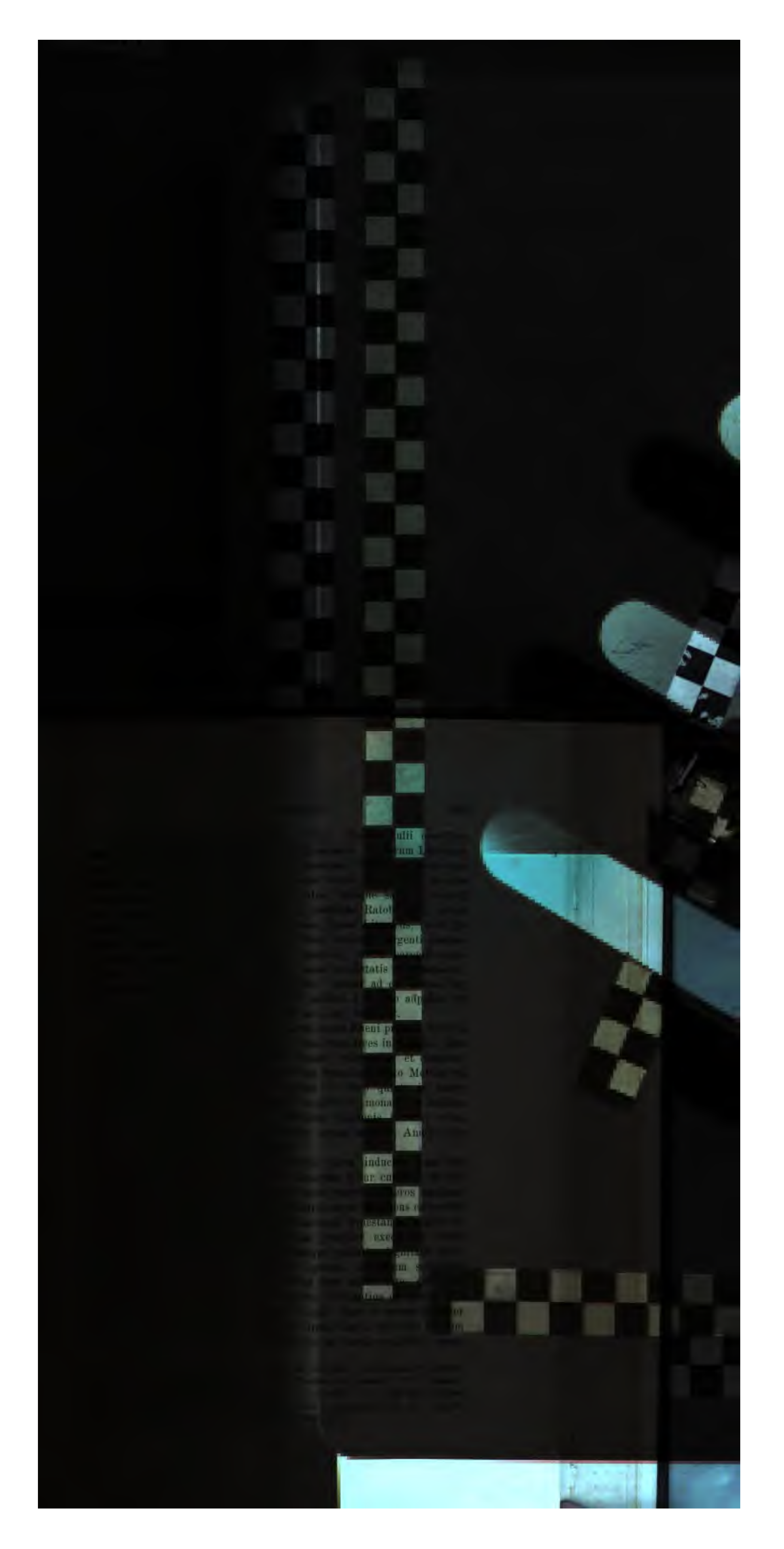

proximus horum temporum scriptor, qui aemulus M
romanus imperatores, pontifices sub imperatore Car
cutus est, curiosius cuncta recitat; ad hunc relego
Bonifacius ille primus Auream portam (uti vocant
saeculares ludos fecit, auream aetatem reducem inst

In Germania Athulphus cum genero Rudolpho
que superatis et ad obsequium reductis Rudolphus
cum genitrice in Austriam ad avunculum se confert,
quae erat media quadragesima, Viennaeque conmor
ad quartum idus Maii. interea caesar acturus cum
pacis conditionibus Boiariam petit, Reginoburgii co
cives novis atque extimis moenibus, veteribus adiunct
propugnacula erigere parant et sacrificulos, ut comm
munibus impensis communiant, cogunt. Honoricus
caesarem in ius ducit, ecclesiasticam libertatem v
feratur, ut imperatoris Friderici secundi lex, qua
eiusmodi servitute immunes sunt, recitetur, postulat.
edictum Friderici augusti non solum Honoricum Brix
civibus legere praecipit atque de integro comprobat,
cerdotes quoque indicat. interfuere Oto, Litavicus,

Rudolphus ad socerum vocatus, ab avunculo d
trectavit. quamobrem caesar genero iniquior, ru
hocque anno tercio nonas Aprilis, quo die tum p
alta terras operuit, grandines insolitae adtrivere frug
nonas Septembris tellus intremuit; in Alpibus
castella, arces, templa eversae; fames Boios adflixit
qui est ab orbe adserto millesimus ducentesimus
e medio abierunt hi proceres: Litavicus quartus, du
frater Otonis atque Stephani, caelebs et absque li
noricus Reginoburgensis episcopus, ex tetrarchis A
oriundus; Moenardus Tyroliorum Charionumque r
gulari praeditus pacisque studiosus, a Caelestino al
romano pontifice condemnatus; Stamis sepultus es

die von A. angedeuteten Nachrichten nicht, wohl aber Cod.
5 — instituit *vgl. Johann. Victor. III, 4, p. 341* 6 —
chronol. zu 1294 bei Oefele, Scr. II, 340 7 — Maii *Quel*
Hermanni Altah. contin. Ratisbon. zu 1294 (1284), p. 417
1295, p. 55 23 — eversae *vgl. Ann. Osterhov. zu 1295,*
26 fames — adflixit *vgl. Compil. chronol. zu 1290 l. c.*
Alt. cont. Ratisb. zu 1296 (wo irrig Heinrich st. Ludwig ge
mulus *vgl. l. c.* 31 — sepultus est *vgl. Joh. Victor. III*

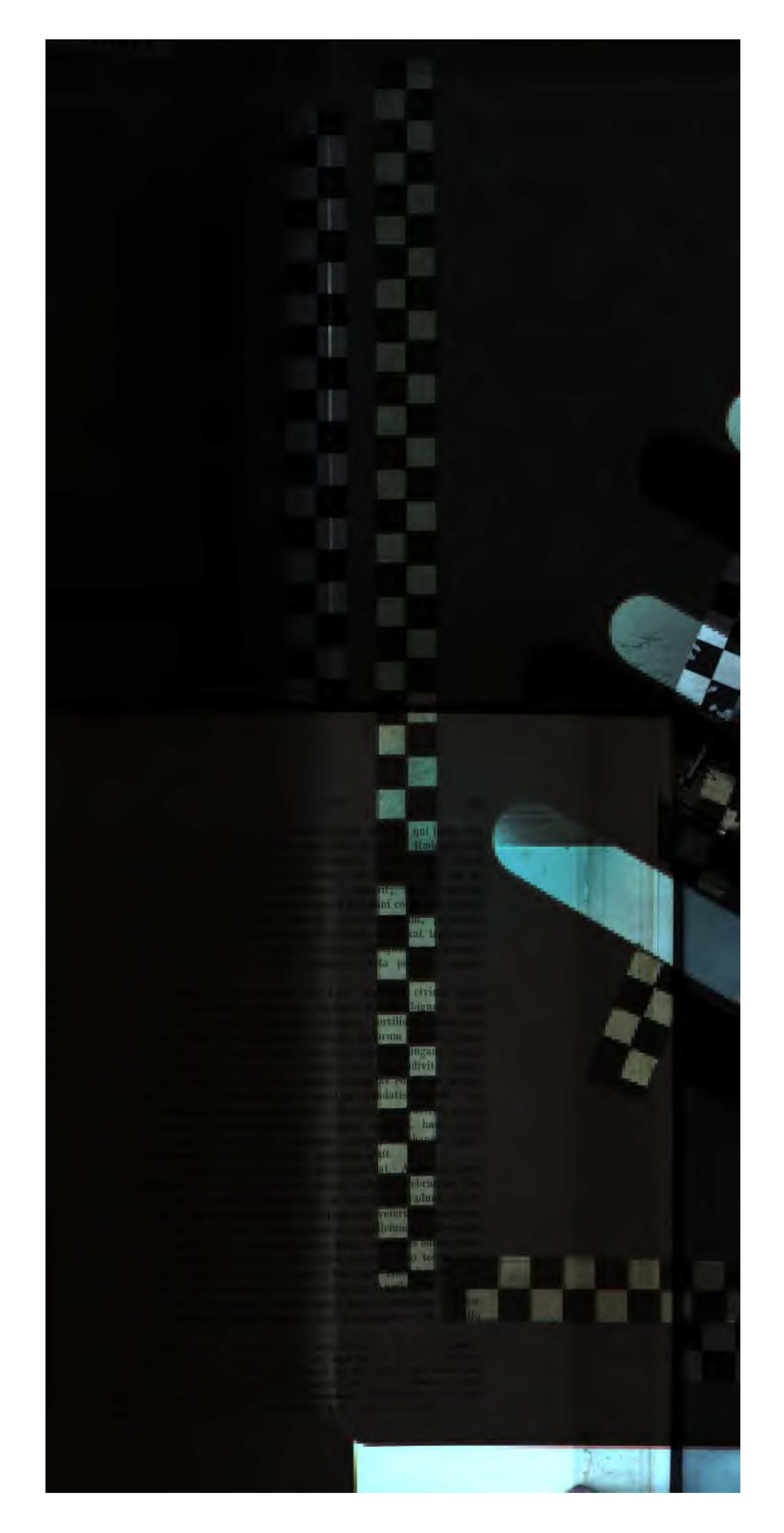

stionibus admovetur. postea Dachuni eidem septim
oculi eruuntur, lingua nimis procax amputatur.

Iisdem diebus Voliphardus episcopus Augustae
in monte Calthobergomo a Rudolpho ante quatuor an
patre extructum diruit ac solo aequat induciasque p
dedignatur. Chunradus Haldobergensis iussu Rudol
noctu claneulum adoritur cuniculisque ac via fac
quodam huiusce rei perito per vepres ac fruticeta i
cupat. quod ubi Augustae postridie fama divulgatu
peraturi castellum, provolant; sed fortiter a Boiis,
erant, repulsi, re infecta abire domos coguntur. Rud
cives praeter spem pacem exuisse seque armis lacessi
est, copias undique contrahit eaeque dicto citius Da
et cum dux impensis non sufficeret, templa, casas,
agros depraedantur, ditiores spoliant, frumentum, p
esui foret, amicis iuxta atque inimicis eripiunt. ide
praesidebant, factitant. caesar ubi hoc accepit, par
cedere iubet ad seque in ius ambulare praecipit.

Quo cum illi convenissent, inducias ad idus
Rudolphum secum in Chattos abducit, ubi filii ma
quod is minores natu impare matrimonio prognat
coaequare conaretur, rebellabant. erat Honoricu
sororem Rudolphi uxorem habebat. quapropter op
quam adfinis pax facta. is ubi in Boiariam revers
Octobris Mergathoniam, unde sibi ac Boiis mult
detrimenti iniunctum erat, dirui iubet. id Augu
quidem ferunt, pactas inducias temere violare ta
quae posteaquam finitae sunt, Honoricus, Burgionu
atque illi Zolerani accitis in commilitium civibus,
senectute gravatus bellicis turbis militaribusque
quibat, Eburonethalam, quam Rudolphus nuper em
pesta nocte accedunt, copias occulunt insidiasque
gerionem, virum rerum bellicarum peritissimum (e
dynasta commiserat), prima luce prodeuntem, ni

20 *In A statt des durchstrichenen* Chattos *am Rande* [illegible]
6 *Mergenthau;* — aequant. A. *folgt einer* [illegible]
Alt. [illegible] *tertia zu 1296, p. 55, vielleicht den* [illegible]
vgl. Compil. chronol. l. c. zu 1296 [illegible]
Hermanni Altah. [illegible] *tertia zu 1296:* cives cum [illegible]
qui fuit capitaneus eorum *(Friedrich v. Zollern).*

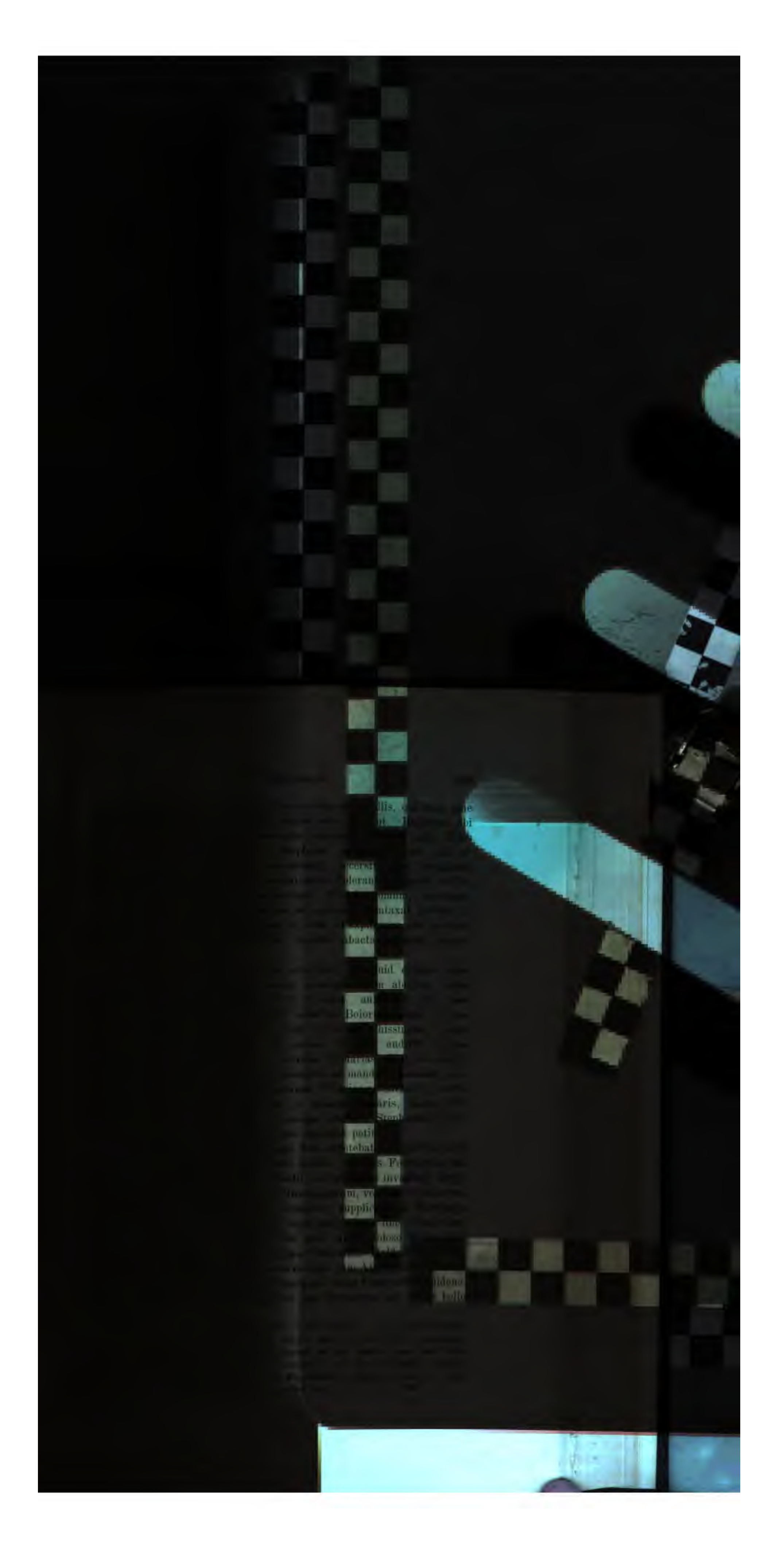

stionibus admovetur. postea Dachuni eidem septi
oculi eruuntur, lingua nimis procax amputatur.

Iisdem diebus Voliphardus episcopus Augustae
in monte Caltlobergomo a Rudolpho ante quatuor
patre extructum diruit ac solo aequat induciasque
dedignatur. Chunradus Haldobergensis iussu Rudo
noctu dameulum adoritur cuniculisque ac via fa
quodam huiusce rei perito per vepres ac fruticeta
cupat. quod ubi Augustae postridie fama divulgat
peraturi castellum, provolant; sed fortiter a Boii
erant, repulsi, re infecta abire domos coguntur. Ru
cives praeter spem pacem exuisse seque armis lace
est, copias undique contrahit eaeque dicto citius D
et cum dux impensis non sufficeret, templa, casas
agros depraedantur, ditiores spoliant, frumentum,
esui foret, amicis iuxta atque inimicis eripiunt. id
praesidebant, factitant. caesar ubi hoc accepit, pa
cedere iubet ad seque in ius ambulare praecipit.

Quo cum illi convenissent, inducias ad idus
Rudolphum secum in Chattos abducit, ubi filii ma
quod is minores natu impare matrimonio progna
coaequare conaretur, rebellabant. erat Honorie
sororem Rudolphi uxorem habebat. quapropter o
quam affinis pax facta. is ubi in Boiariam revers
Octobris Mergathoniam, unde sibi ac Boiis mult
detrimenti iniunctum erat, dirui iubet. id Aug
quidem ferunt, pactas inducias temere violare ta
quae posteaquam finitae sunt, Honoricus, Burgionu
atque illi Zolerani accitis in commilitium civibus,
senectute gravatus bellicis turbis militaribusque
quibat, Eburonothalam, quam Rudolphus nuper em
pesta nocte accedunt, copias occulunt insidiasque
gerionem virum rerum bellicarum peritissimum (cu
dynasta commiserat), prima luce prodeuntem, ni

qui fuit capitaneus eorum (Friedrich v. Zollern).

Augustanis indicendo consultarent, convenerant) consistentem de improviso armatis comitibus adoritur confossumque multis vulneribus contrucidat et evadit.

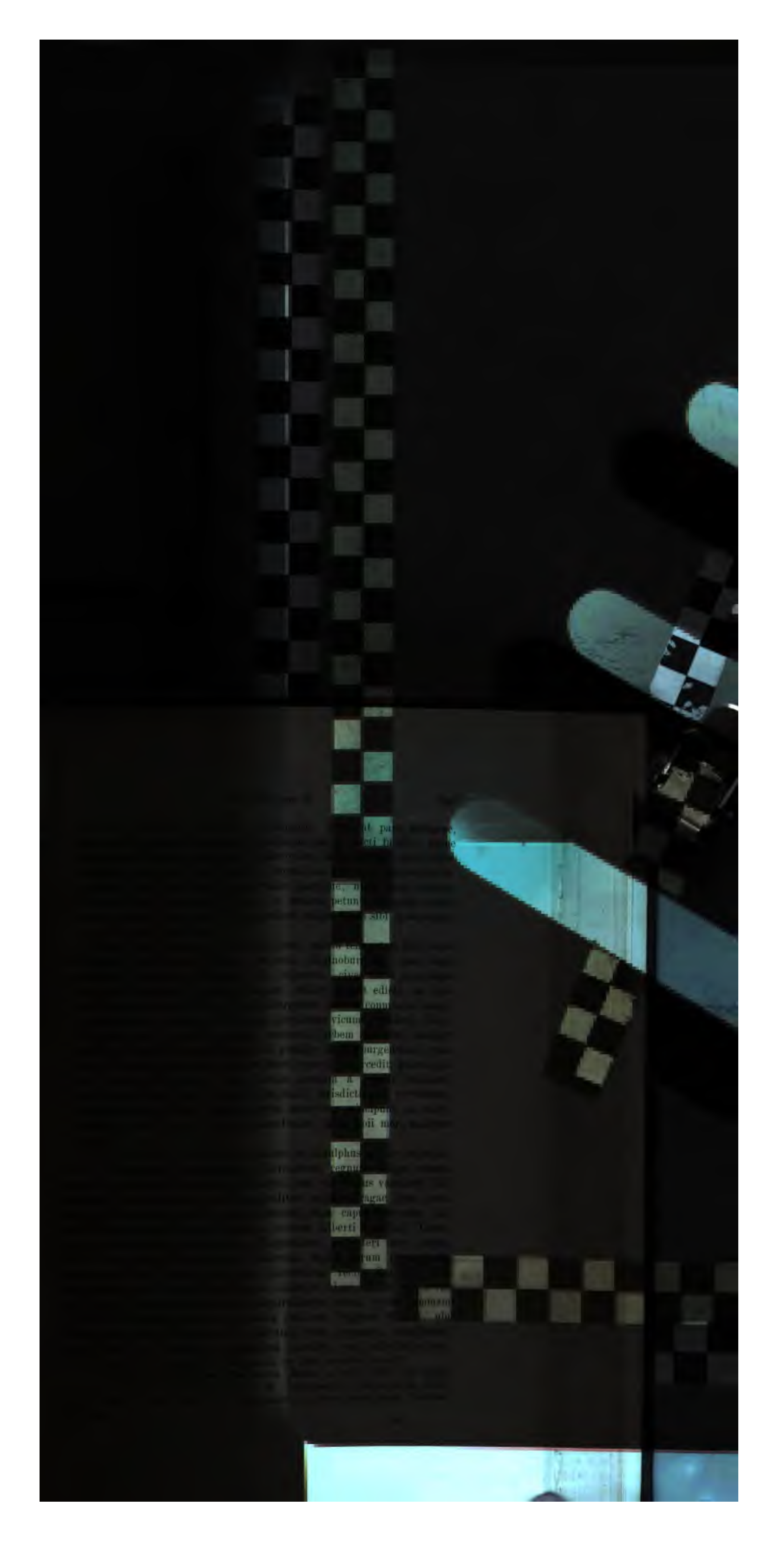
Fratres occisi Herimanus et Angilosalicus opem atque fidem Rudolphi ducis, qui iam ab Rheni ora, accepto tam atroci facto in Boiariam adventarat, implorant, homicidii percussores postulant, laesae maiestatis accersunt, sanguinolenta caesi vestimenta ostendunt, alia, plaeraque omnia auribus principum amicorumque ad miserationem et invidiam caedis accomodata obtundunt. dux tam crudeli facinore exacerbatus, licet Vildenorhodii peculiares amici erant, tamen ultorem se fore, uti aequitas postularet, pollicetur illosque Monachii causam dicere iubet. huicque cognitioni deditus atque intentus, accito Stephano patruele suo et Emichone episcopo Fruxinensi praesedit. Roropagi omnes cum gentilibus et omnium amicorum cohorte adsunt, cruentam occisi vestem exhibent, iudicum officium invocant, ut in conmune consulant, ne tantum scelus inultum atque impune abire sinant neve cum malis ignoscant, bonos perditum eant, admonent, pro aequitate efflagitant. mansuetudinem atque misericordiam intempestivam plaerumque in miseriam converti proponunt, poenas a saevissimis latronibus homicidii exigunt.

Chunradus Vildenorhodius, quamvis conscium facinoris se pernegaret, tamen multitudine et potentia Roropagorum territus non adparet. eius gentiles antea in Italiam aufugerant, Veronae stipendia faciebant. cum ergo nemo Vildenorhodiorum aut, qui eisdem patrocinium exhiberet, praesto esset, sententia principum proscribuntur, bona eorum publicantur. Chunradus fretus innocentia (ut praedicabat) sua, in munitissimis arcibus se continet vimque potius sustinere quam saeviciae inimicorum ludibrioque obnoxius esse parat.

Amici eius Rudolphum, purpuratos orant, ambiunt, concilium Boiorum, ubi se de caede ille purget, impetrant. die constituto adest Chunradus causaque a Boiis cognita, aere atque exilio caedem innocentis luere iubetur. regulo Boiariae tribuit Caltobergomum, duas atque viginti libras annuum vectigal, Lycobergomum, quod pignoris titulo possidebat, sorte perdita, itidem duci reddit. hocque pactum tabulis et vadibus et praedibus sancitur. haec ubi transacta sunt, Chunradus in exilium proficiscitur. nihilosecius tamen eius clientes, qui domi remanserant, a praetoribus et magistratibus Boiorum grati-

13 Fruxinense *B*

3 *Im Rechnungsbuche Herzog Ludwigs II. wird dagegen zweimal genannt:* Tegernpecherius, qui occidit Rorbechum *(Oberbayer. Archiv a. a. O. S. 309, 311).*

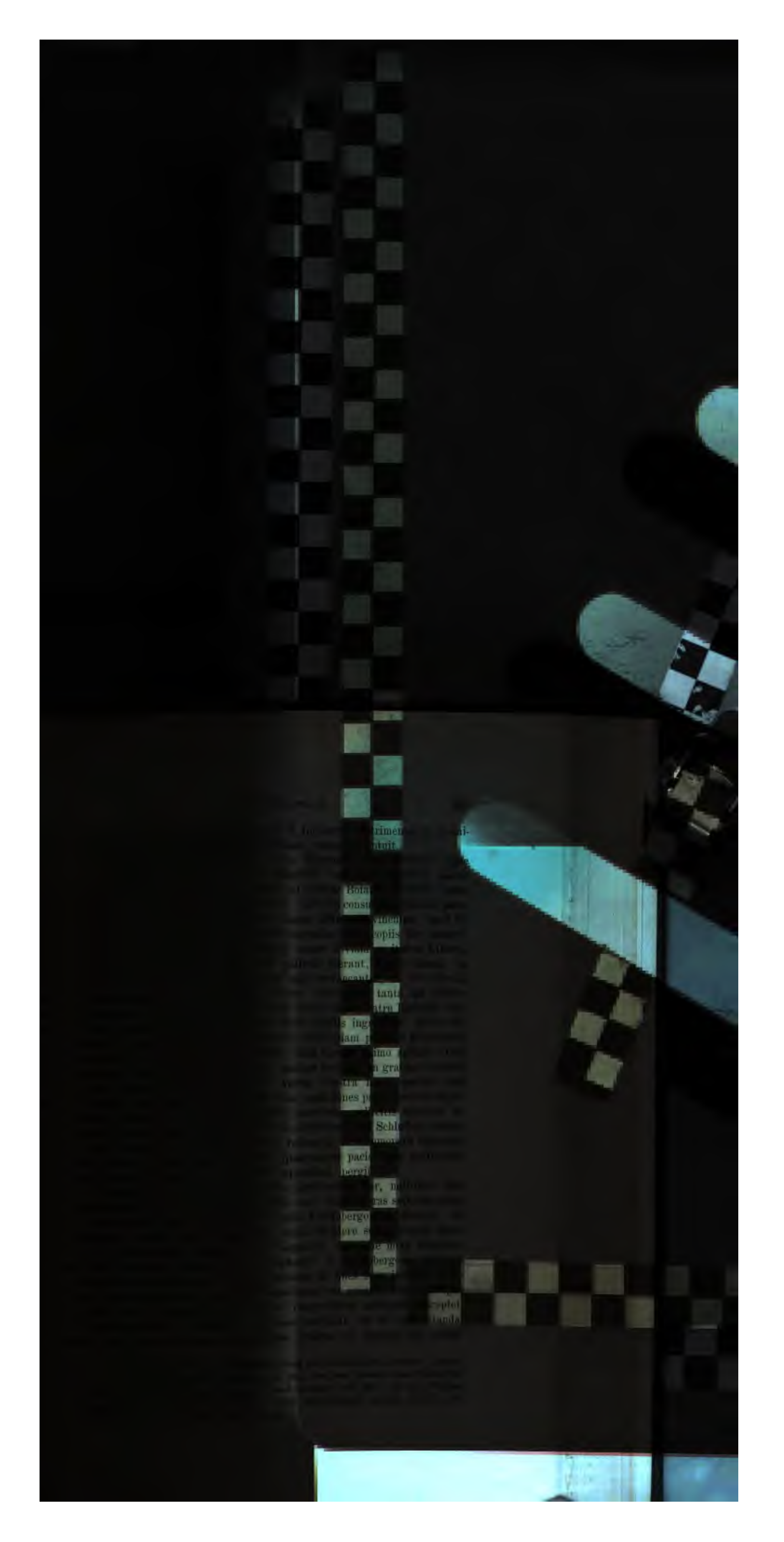
nempe mille marcis argenti quinquies, hoc est unciolarum millibus quadraginta ab Alberto, quem ante spreverat, inescatus, istaec machinari coepit. quod ubi caesar rescivit, Mogontino bellum indicit, eundem caesaris filius Rupertus obsidione claudit.

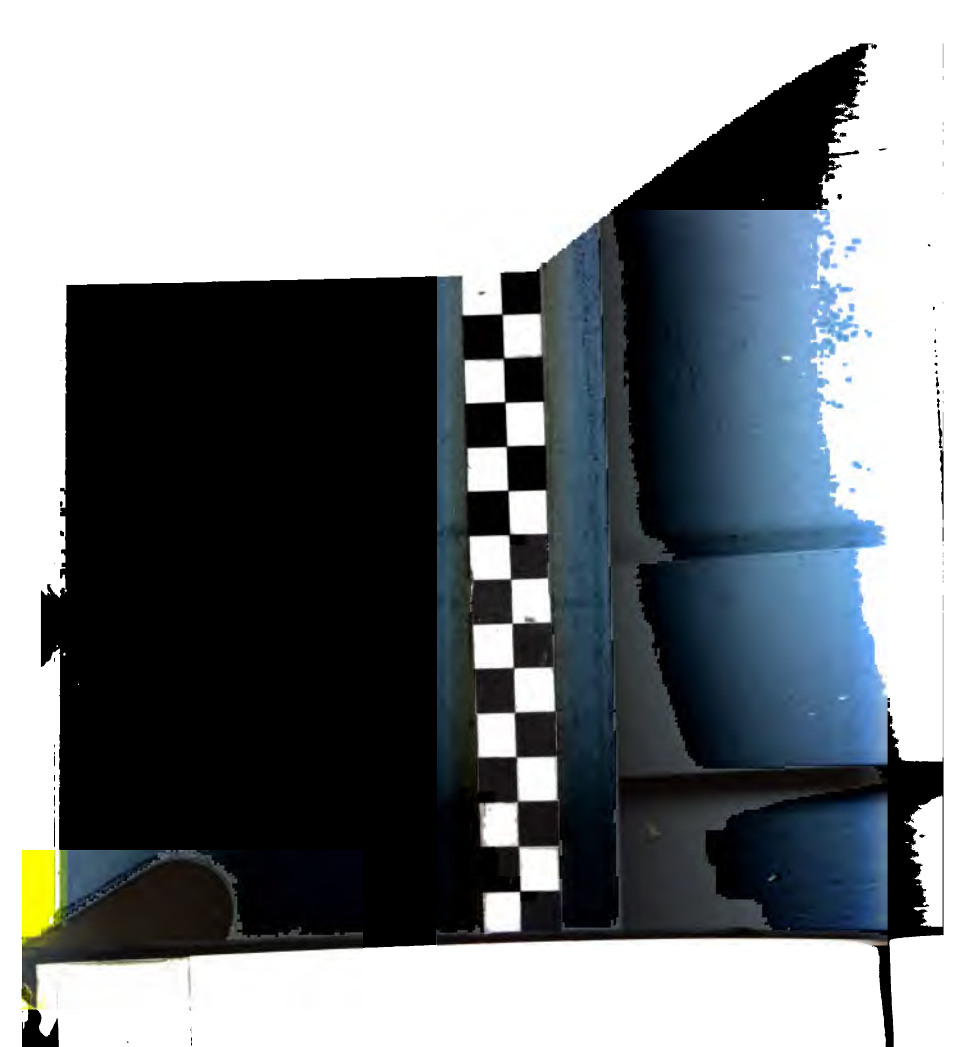
At Athulphus in Elisatium (quae quondam portio Helvetiorum, sicut Caesar, Strabo, Ptolomaeus, Tacitus describunt, fuit) arma movet. ubi ob rapacitatem praesidum, quos incolis imposuerat, Argentoratensis pontifex, alii plaerique Alberto faventes defecerant, soli Rudolphus, socero quam avunculo amicior, Oto, Alberto ob dotem interceptam infestus, reguli Boiorum caesareas tutabantur parteis. inter haec Boiemus atque Austriacus Cadi (urbs est Boiemiae) frustra conveniunt, quod Mogontinus, caput coniurationis (ut dixi), obsidione clausus adesse nequibat, re infecta dilabuntur. caeterum Athulphus amicos Austriaci adterit, maxime Haegerolochum, avunculum Alberti, hostili animo invadit, agros vastat, oppida excindit. hoc anno ex hac vita migravit Rhaenobotho Aechostadensis pontifex; succedit sapientiae ergo Chunradus Paphonusius, mysta Reginoburgensis.

Porro insequentis anni primo vere Albertus Austriae, hoc est orientalium Noricorum rector, astute cum Otone, secundae Vindeliciae praeside, cui nupta soror sua fuerat, pacem conponit. deinde ab amicis instigatus, summam rerum adfectat, copias contrahit, episcopum Constantiensem, Brandoburgii Saxonumque regulos, Haegerolochos cognatos et adfines suos, insuper Boiemos atque Ugros, quos gener atque maritus sororis miserant, ascitos ad se socios recipit et ad Rhenum suis laborantibus suppetias laturus contendit. legatos ad Otonem mittit, ut sibi atque exercitui itineris faciundi copia per fines inferioris Boiariae fiat, atque ex pacto postulat. hisce Oto se ante fidem caesari, quem deserere non posset, dedisse, se quidem cum Alberto, ut pacem inter se servarent, non ut a principe suo non sine maximo scelere descisceret, inducias fecisse respondet. postea tamen sexdecim millibus unciarum argenti puri puti victus atque expugnatus labascit et cunctis bonis vicio vertentibus potestatem transseundi concedit hocque facto secreta interioraque patriae hosti inveterato produntur. nec tantus exercitus ex variis nationibus, dissonis moribus

22 Brandeburgii *B*

15 — Reginoburgensis *vgl. Hermanni Contin. Ratisbon. zu 1297 oder Eberhardi Ratisbon. ann. zu 1297; M. G. Scr. XVII, 597* 18 — conponit *vgl. den Friedensvertrag vom 27. Febr. 1298; Kurz, Oesterreich unter Ottokar u. Albrecht. II, 225* 22 & 23 *vgl. Herm. Altah. contin. Ratisbon. zu 1298, p. 418* 25 *Quelle für das flgd.? Fürstenfelder Annalen?*

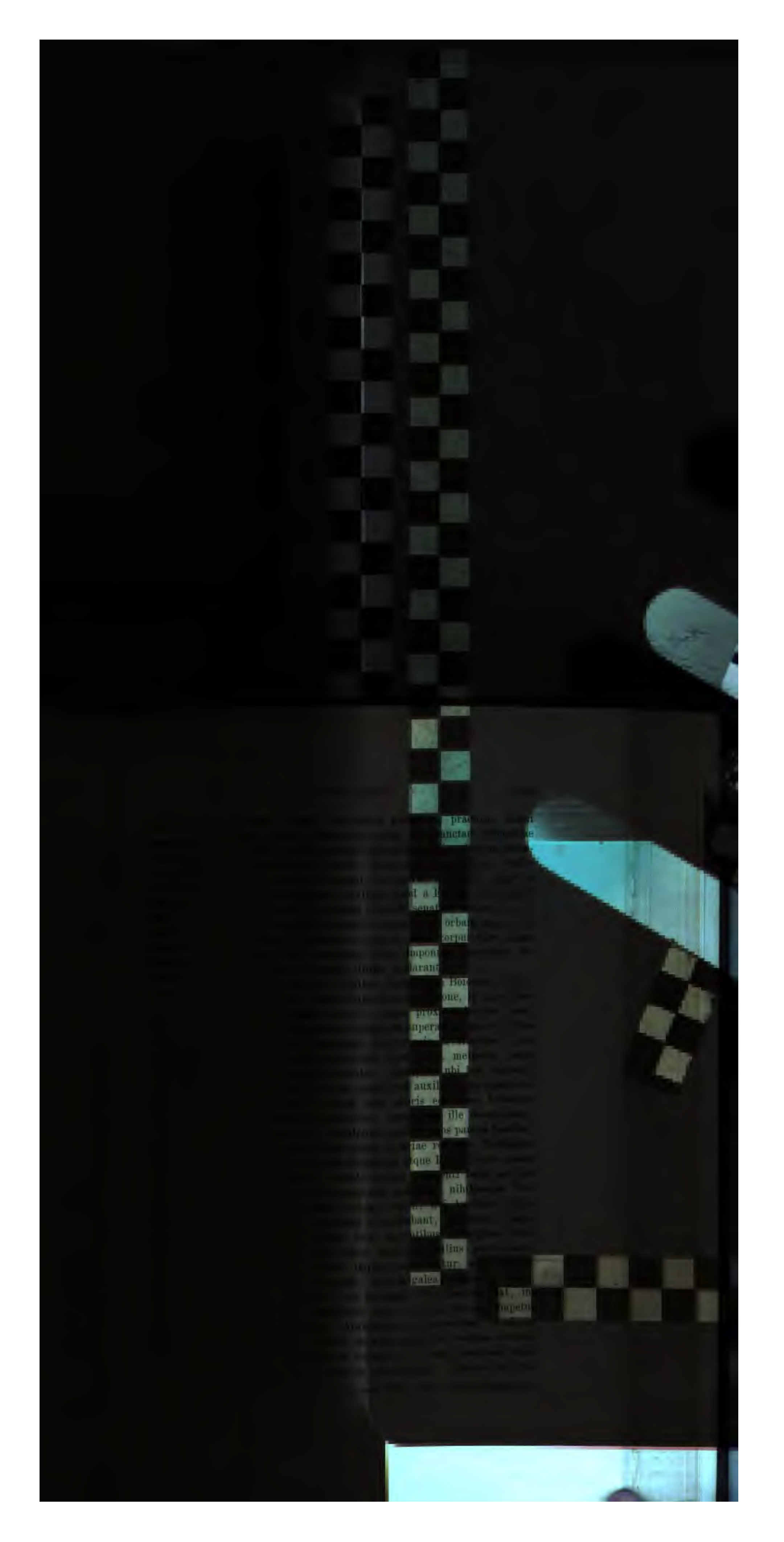

gendi hosti denegat fugamque simulat. Athulphus avidus pugnae subsequitur vestigia caedentis, Alberti tergo haeret. utrimque multa inlata acceptaque vulnera, modo hi, modo illi victores, omnia infesta latrociniis erant; nusquam totis viribus dimicatum. Austriacus peditatu valebat, quod privatim egregia liberalitate, publice maximis muneribus donativa largiebatur, charus militibus erat. eius exercitus in dies magis atque magis augebatur; Honoricus quoque dux Charionum, praefectus Athesinorum, a fratribus missus cum auxiliaribus copiis accessit. caesar tamen equitatu Albertum superabat, ob avariciam (ita interpraetabantur) militibus invisus erat. fines tamen Alberti in Gallia celtica conterminos Rheno igne, ferro vastat, praedas abigit. nemo citra maleficium periculumve ultro citro conmeabat aut abibat.

Inter haec Oto Boiorum regulus, dum suppetias laturus ad caesarem proficiscitur, Albertum Haegirolochum, avunculum Austriaci, transsitum denegantem atque de improviso longe maioribus copiis irruentem, hortatus paucis suos, ut fortiter pugnarent, in solo hostili fugam periculosiorem pugna, honestius esse mori in certamine quam inultos more pecudum inter fugitandum mactari, alacri animo excipit inclamantemque suos, ne victoriam e manibus dimittant, equo eius ense occiso, cum trecentis atque quadraginta comitibus interimit, paucis fuga elapsis, potitusque insperata victoria eodem in loco unum diem considet, supplicatione decreta, honorem deo optimo maximo habet. inter spolia hostium multi funes pluresque novaculae repertae sunt; Haegirolochus certus victoriae Boios funibus duriter colligatos, tonsosque atque cathenatos nepoti mittere destinarat. sed, ut vulgus nostrate ait, in foveam, quam aliis fecit, decidit author. Oto devictis hostibus triumphabundus ad caesarem, qui tum Ruffas Aquas, Argentoratensis episcopi municipium, obsidebat, pervenit maximoque gaudio excipitur.

At Albertus evitato caesare per Argentoratensem agrum Mogontiacum, ubi principes adversi Athulpho convenerant, contendit. inde Alisonem, oppidum Rudolphi nepotis sui, quo eum a caesare abstrahat atque excludat, obsidet. ille vero hoc magis odio atque ira in avunculum accensus, soceri rebus accuratius studere atque operam navare coepit. interea loci, dum talia fiunt, Mogontinus pontifex, Saxoniae et Brandoburgii praesides, legati regis Boiemiae, regulum Saxonum

7 — accessit *vgl. Joh. Victor. l. c. p. 337?* 15 *Graf Albert v. Hohenberg-Haigerloch. Auch für das Treffen bei Oberndorf muss A. eine uns unbekannte Quelle gehabt haben* 21 fere 400 *Hermanni Cont. Ratisb. p. 419 und Arnpeck col. 282* 26 *vgl. Grimm, Wörterb. IV, 2, 1417* 27 — declarant *vgl. Joh. Victor. III, 3, p. 336, 337?*

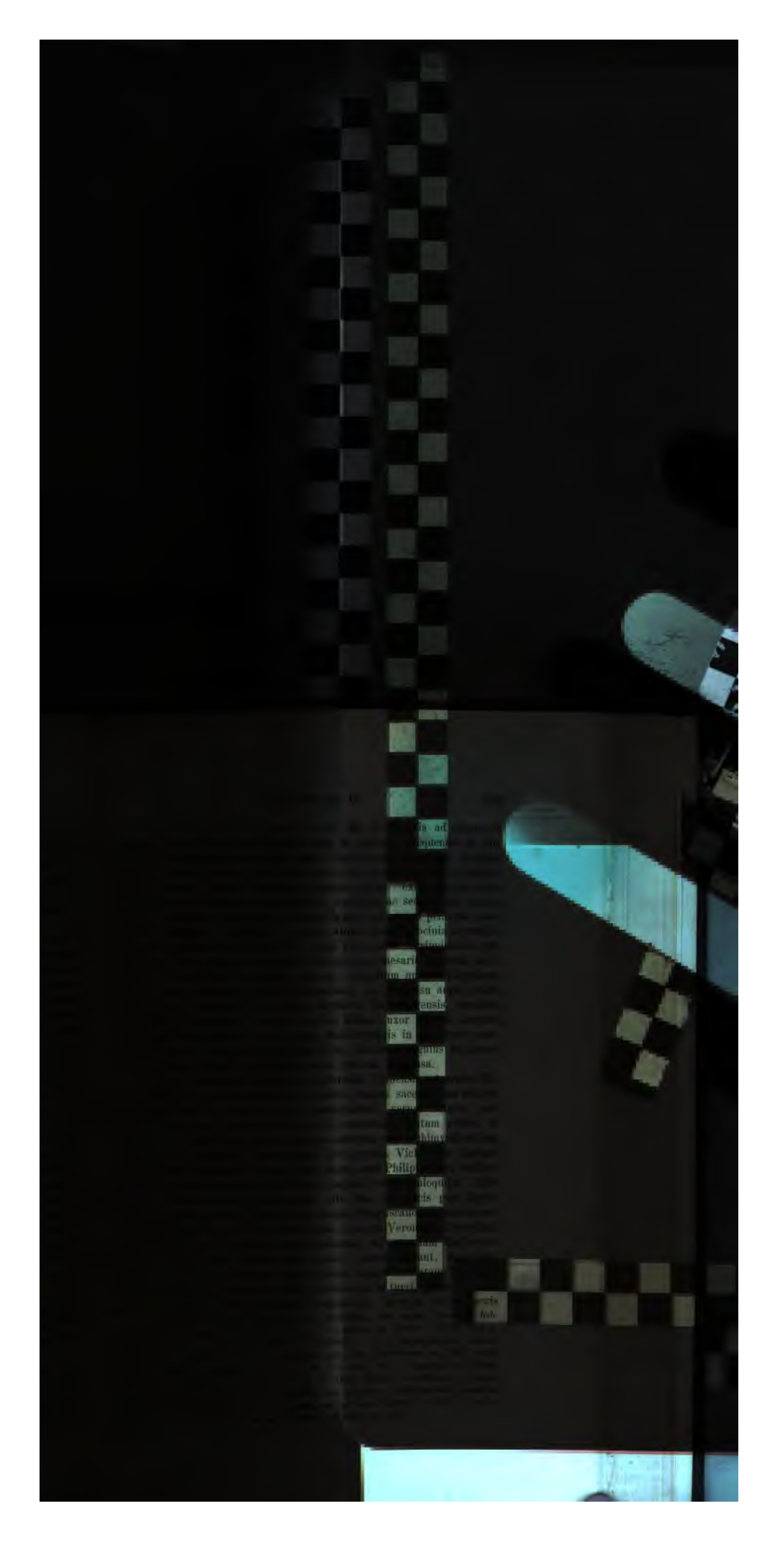
suis, uti ferro civibusque parcant nec quemquam occidant, sed aut vivos, si fieri possit, capiant, aut effugere permittant. Oto tribus vulneribus acceptis Rudolphusque cum paucis, qui nudi evaserant, in urbem Vangionum fugam intendunt atque elabuntur. caeteri capti vivi Alberto exhibentur. inter quos Rupertus, filius Athulphi, fuit; is 5 Mogontino, consanguineo suo, traditus, ab eo in vincula coniicitur, castellis quibusdam se redimere coactus est.

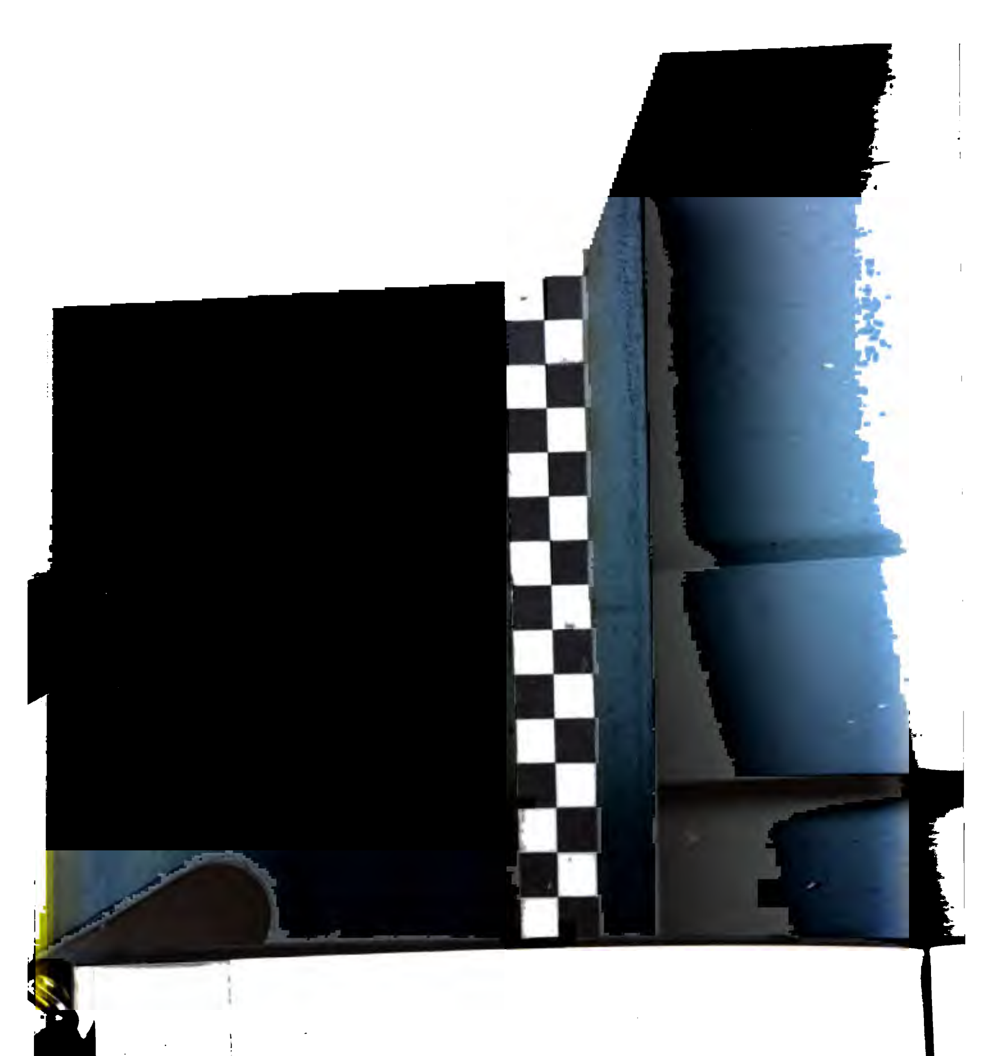
Vangiones, qui ante Athulphi partium fuerant, secuti fortunam atque victoriam, rebus Alberti repente mutatis animis studere coeperunt; Boios, qui ad eos uti amicos confugerant, equis atque armis, 10 uti gratiam ab Alberto inirent, spoliant. duces nostri ubi hoc accepere, ne et ipsi eodem pacto perinde ac sui populares acciperentur, ex urbe aufugiunt, Haedulobergomum, inde in Boiariam se conferunt. pauci hominum interfecti sunt, complures equi interierunt. gestum est hoc praelium sexto nonas Iulii, anno a mundo ab inferis adserto millesimo 15 duodetrecentesimo inter Raromonasterium divi Nordoberti sacris dedicatum, ubi obscuriores humati sunt, atque Rosothalam, virginum divi Veronardi templum, ubi Athulphus praesentibus Alberto et episcopis Mogontino atque Argentoratensi aliisque comitibus sepelitur. Albertus corpus Augustam Nemetum ad mausoleum caesarum deferri regioque 20 cultu funerari prohibebat; abdicatum causabatur. observatum autem notatumque in primis est, neque sua morte quempiam coniuratorum defunctum esse neque diutius supervixisse; pars aquis obruti, pars praelio, nonnulli atra bile perciti interierunt, alii ferro necati sunt.

Caeterum Albertus funerato Athulpho, sorore sua connitente, 25 Rudolpho Boio, nepoti suo, gratiam facit. deinde omnium rerum oblivione decreta, consilio prudentum Francophoron proceres imperii et quibus est ius dicendi sententiam in senatu augustali, nono kalendas Augusti convocat caeditque imperio, illis summa potestate permissa, se abdicat, ultro de summo fastigio rerum descendit. atque illi, ne 30 tanto beneficio victi viderentur, communibus suffragiis, ne uno quidem discrepante, quinto idus Augusti Albertum denuo rebus imponunt, deinde ad Aquas Graneas deducunt, nono kalendas Septembris solio Caroli Magni conlocant, ex veteri priscae religionis ritu inungunt.

16 *Darunter in A:* 1298.

2 — fuit *vgl. Herm. Altah. contin. Ratisbon. zu 1298, p. 419* 5 — aufugiunt *Quelle?* 11 duces — duodetrecentesimo *vgl. wohl Contin. Ratisbon. l. c.* 15 in die Processi et Martiniani *(2. Juli) l. c.* 16 *Kloster Ramsen* 17 *Nonnenkloster Rosenthal bei Göllheim. Die Lage des Göllheimer Schlachtfeldes ist hiemit nicht genau bezeichnet* 19 — causabatur *vgl. Ann. Osterhovens., p. 551* 21 observatum — praelio *Sueton. Jul. 89* 29 — inungunt *vgl. Annal. Osterh. p. 552?*

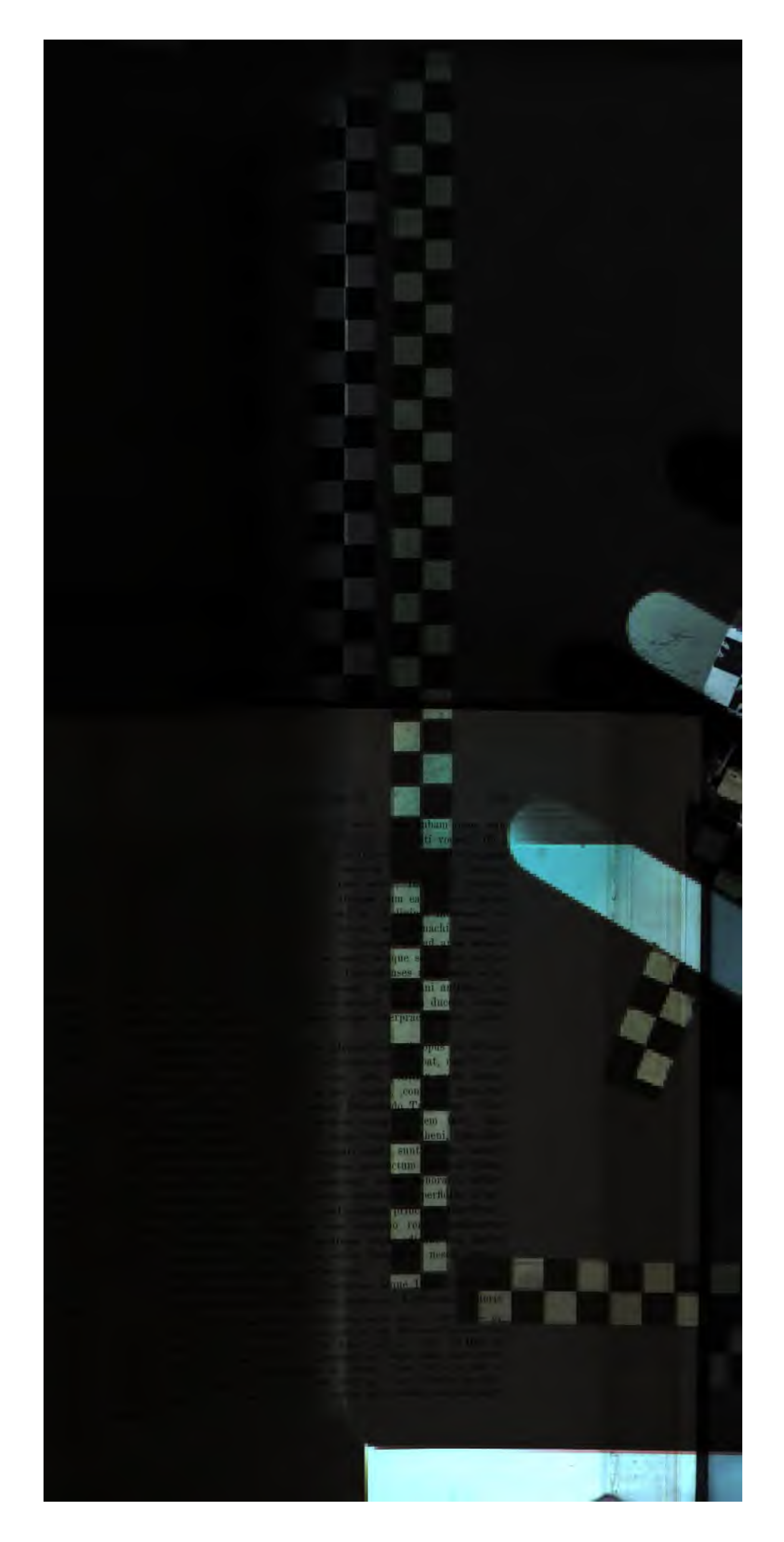

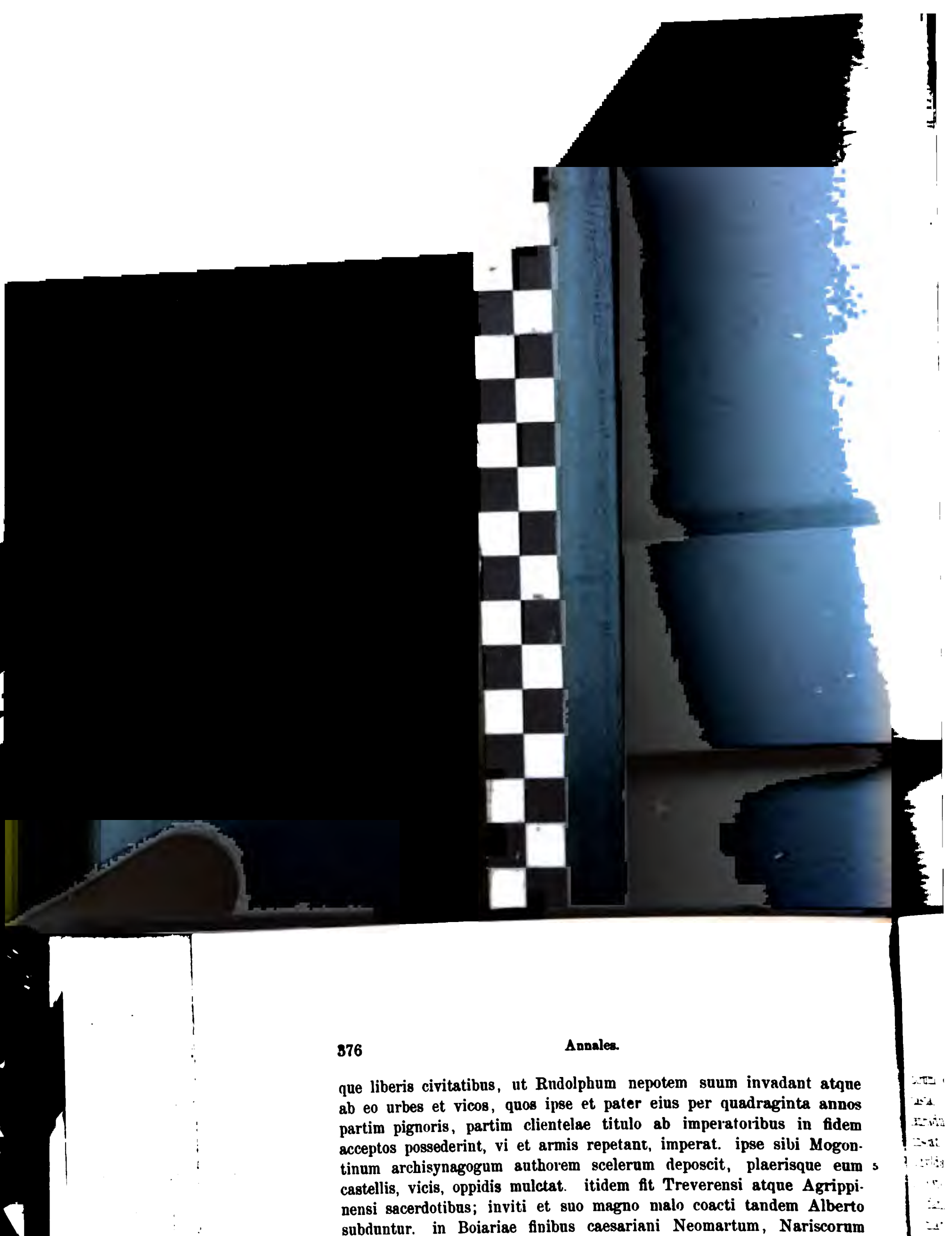
interdicunt, ex urbe trans Histrum in arcem conmigrant, bellicis tormentis urbem oppugnant. Albertus ab armis eos discedere iubet, placere sibi, ut iure potius ante se disceptent. causam deinde cognoscit, sed civibus trecentarum librarum mulctam irrogat moreque maiorum episcopo parere praecipit, tintinabula eidem tradit iubetque, 5 ut is cives a diris solvat atque cum ipsis in gratiam redeat.

Rumore tum dissipatur, a Iudaeis sacra nostra furto ablata, ludibrio atque in mortario pistillo contusa fuisse cruoremque emanasse. quapropter quidam cognomine Rinthoflischo, conditione agricola, se, ut Iudaeos ubique gentium deleret, caelo dimissum divinitusque delectum 10 praedicat. ‚qui salvam rempublicam christianam esse velint, me sequantur' proclamat. credit vulgus, centuriatim provolat, ducem Rinthoflischonem sequitur; fit tumultus, nemine opem ferente frustra Iudaeis quiritantibus, Viridoburgii, Mergothaniae, Noreiobergae, Neomarti, Rhodoburgii, Babobergomi, Ambergomi, Baerichii, Vildestonis, 15 aliis oppidis antiquae Franciae atque Boiariae Hebraei incolis faventibus concremantur. viri atque foeminae obstinatissimo animo, cum parvis liberis, cum rebus et supellectile omni, ne haec a christianis occuparentur, illi sacris nostris lustrarentur, in medium se incendium mittunt. iram divinam fuisse necesse est. quippe caesar vindicandi 20 cupidus, genti calamitosae auxilium praestare nequivit, furori caedere, istaec dissimulare coactus est. persuasissimum vulgo atque sacrificulis erat haec dei iussu fieri. cives Reginoburgenses aegre suos ab inminente nece eripiunt nec plaebem in eos saevire permisere, quoad divinae voluntatis certiora signa evidentioraque ederentur omina. 25 caeterum Albertus furore vulgi evanescente, graviter de percussoribus Iudaeorum supplicium sumpsit aliosque in urbibus, unde excisi erant, conlocavit.

Plaerique Athulphum desiderabant. in Boiaria prima Rudolphus consensu matris vectigali extra ordinem Boios onerat. classes rusti- 30 corum praediorum apud Boios duae sunt. in prima tantum agri, quod

4 duo milia librarum *l. c.* 7 — conlocavit *vgl. l. c.* 9 Rintflaisch *l. c.* 12 *vgl. Johann. Victor. III, 4, p. 341:* ‚qui domini est, iungatur mihi!' 14 *Die Orte theils nach Contin. Ratisbon., theils nach Contin. tertia zu 1298, M. G. Scr. XXIV, p. 56* 15 Perkhin *[Berching] Contin. tertia. — Vildestoni, wahrscheinlich das in Apians Topographie, S. 182, genannte* Wildenstain, arx pervetusta in monte ad Lavarum Wissingensem sita *(bei Dietfurt), wird in unseren Texten nicht erwähnt; vielleicht ist aber in der Contin. Ratisbon. die Lücke, p. 419:* castrum .... prope Novum-Forum *hiedurch zu ergänzen; Neumarkt ist freilich von diesem Wildenstein doch etwa acht Stunden entfernt* 29 — luerunt *Quelle? vgl. dazu Rockingers Einleitung zu v. Lerchenfeld, Altbairische Freibriefe, S. CXXVIII.*

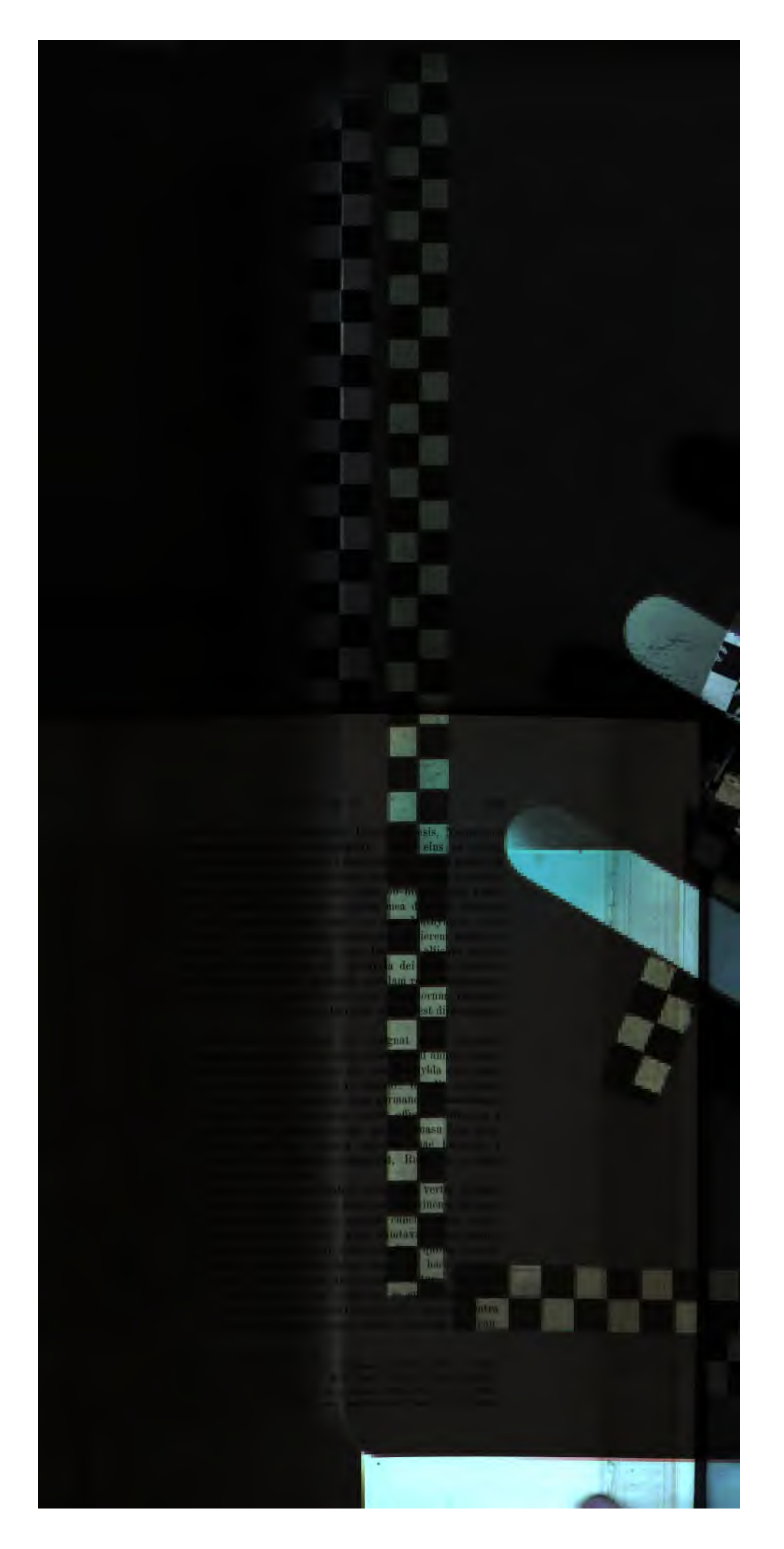

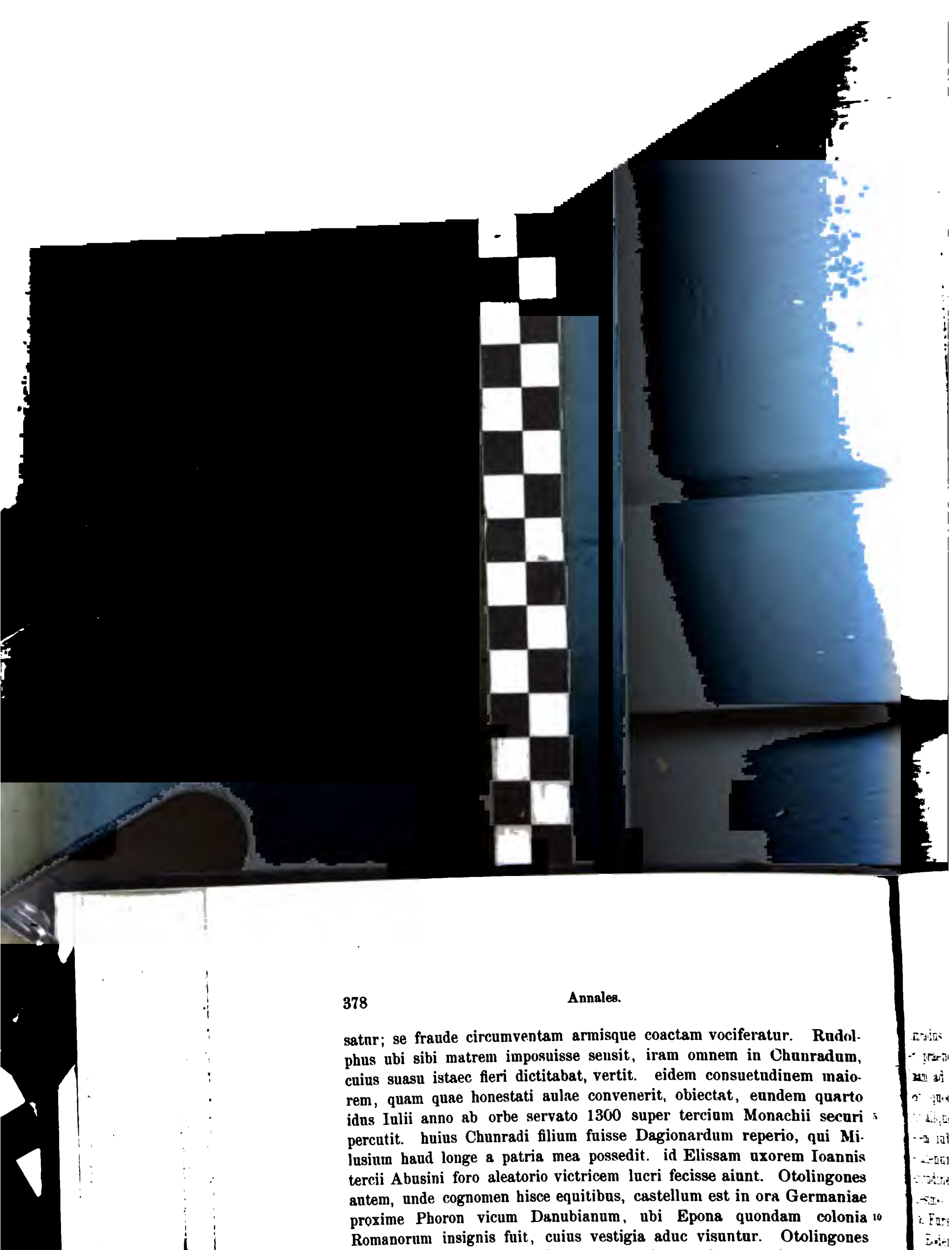
que liberis civitatibus, ut Rudolphum nepotem suum invadant atque ab eo urbes et vicos, quos ipse et pater eius per quadraginta annos partim pignoris, partim clientelae titulo ab imperatoribus in fidem acceptos possederint, vi et armis repetant, imperat. ipse sibi Mogontinum archisynagogum authorem scelerum deposcit, plaerisque eum 5 castellis, vicis, oppidis mulctat. itidem fit Treverensi atque Agrippinensi sacerdotibus; inviti et suo magno malo coacti tandem Alberto subduntur. in Boiariae finibus caesariani Neomartum, Nariscorum oppidum, obsident, oppugnant, capiunt. Laugiones atque Verdunum, Sueviae urbes, coloniae Boiorum, continuo deditionem faciunt; prae- 10 sidium Boiorum, quod Verduni in arce erat, fortiter resistit, donec suffossa atque eversa moenium parte, Alberto se permittere coactum est. dissidebant tum Boii principes nonnihil. Oto et Stephanus fratres cum ducentis ferme ex equestri ordine insignibus, cum Alberto et Adeloramo Hallusiis Landesutae munera bellica edebant, spectaculis 15 voluptatique vacabant, patrueli adversus caesarem auxilium denegabant. Mathylda quoque cum filio Litavico, deserto Rudolpho, cum fratre sentiebat. has ob causas proximo deinceps anno Augustani rursus caeteraeque caesarianae civitates Schuevechiam obsidione claudunt, in ditionem Alberti redigunt. qui intus erant, latrociniis operam dabant, 20 cuncta incendiis complebant, praedas longe late agitabant, inter se discordabant; arcem igitur sine vi, pacti salutem et, ut incolomibus cum rebus abire liceret, tradunt.

Coactus hisce Rudolphus matre eius connitente, quam tum Voccioburgii habitasse invenio, aerarius fit et pecunia avunculo satisfacit, 25 veniam supplex petit et impetrat, capta recipit. inde censum pecuarium, ut grande aes alienum, quod hoc bello conflarat, dissolveret, suasu matris indicit. equum atque bovem triginta, vaccam quindecim, pecora, suem, ovem, capram decem assibus censet. verum episcopi Boiariae intercedunt, Rudolpho eiusque amicis, nisi desistant, inferias dirasque 30 dicunt. hoc anno kalendis Decembribus ventus vehemens aedificia, casas evertit; subsequitur maxima aeris tranquillitas caeli serenitate et calore insolito, adeo ut in Ianuario arbores frondescerent; postea

15 Adoloramo *B* 16 vocabant *B*

14 fere cum 200 nobilibus terre sue *Herm. Altah. Contin. Ratisbon. zu 1300, p. 420* 15 *v. Hals; vgl. Compilatio chronol. zu 1300 bei Oefele, Script. II, 340; Annal. Osterhov. zu 1300, p. 553* 19 *Schwabeck. So (nicht auf Schwabach) ist auch das von Herm. Altah. contin. tertia zu 1300, p. 57 genannte castrum Swabech zu deuten. Vgl. Chron. de gest. princip. 25* 24 *Quelle?* 26 — censet *vgl. Herm. Altah. cont. tertia zu 1302, wo jedoch andere Steuersätze* 31 — fuit *Quelle?*

satur; se fraude circumventam armisque coactam vociferatur. Rudolphus ubi sibi matrem imposuisse sensit, iram omnem in Chunradum, cuius suasu istaec fieri dictitabat, vertit. eidem consuetudinem maiorem, quam quae honestati aulae convenerit, obiectat, eundem quarto idus Iulii anno ab orbe servato 1300 super tercium Monachii securi 5 percutit. huius Chunradi filium fuisse Dagionardum reperio, qui Milusium haud longe a patria mea possedit. id Elissam uxorem Ioannis tercii Abusini foro aleatorio victricem lucri fecisse aiunt. Otolingones autem, unde cognomen hisce equitibus, castellum est in ora Germaniae proxime Phoron vicum Danubianum, ubi Epona quondam colonia 10 Romanorum insignis fuit, cuius vestigia aduc visuntur. Otolingones sepulti sunt Rarae in templo mystarum Augustalium, quinque millia passuum a patria mea. sed ad ordinem historiae revertor.

Maethylda tam insigni contumelia a filio adflicta, fratris fidem implorat, communem genti suae ignominiae notam inustam falso ac 15 praeter pietatis iura, adversus naturae leges conqueritur, tantae impietatis poenas a filio impientissimo exposcit. caesar Noreiolingonas, quae urbs est Sueviae libera in Germania Magna, petit, Rudolphum nepotem quam primum ad se venire imperat. paret Rudolphus, cum fratre Litavico ad avunculum se confert, facinus excusat, factum purgat, 20 innocentiam suam praedicat. Chunradum inter se atque matrem discordiae mala seruisse, poenas meritas dedisse commemorat. caesar odiosum contumeliosumque ratus diutius de hac re disceptare, omnium rerum oblivionem decernit, ablata sorori reddi iubet. adsentitur Litavicus et se nunquam intraturum Boiariam iurat, nisi omnia matri 25 pientissimae reddantur atque tam insignis contumeliae macula sibi atque genitrici indulgentissimae inlita eluatur et beneficiis atque operis talis iniuria conpensetur.

Rudolphus ea, quae possidebat, reddere gravabatur. Mathylda Augustam migrat, cives atque praetores iussi sunt matri adversus 30 filium fautores atque consultores adesse. Schludro praeses, huiusce seditionum author, amotus est dignitate. qui cum ad caesarem se excusatum pergit, ab amicis Maethyldae atque Litavici ferro occiditur.

10 *Am Rande in A:* Kelsa oritur sex mylae *[sic]* usque Phoron 33 occiditur ferro *B;* ferro *corrigiert st.* forte *A*

3 eidem — percutit *vgl. Ann. Eistett. p. 511* 5 in die st. Margarete *Herm. Altah. contin. tertia l. c.* 8 *Burg Oetling bei Pföring a. d. Donau; vgl. Apians Topographie, S. 172* 17 — decernit *vgl. Joh. Vict. III, 4, p. 343* 24 — adesse *Quelle? Fürstenfelder Annalen?* 31 — occiditur: *‚Die Schicksale des Oettlingers und Schluders sind in der Volksüberlieferung in einander geflossen‘ v. Oefele a. a. O. 207.*

vocatur potiturque pontificatu, posteaquam interregnum duodecim menses continuos in pontificio imperio fuit.

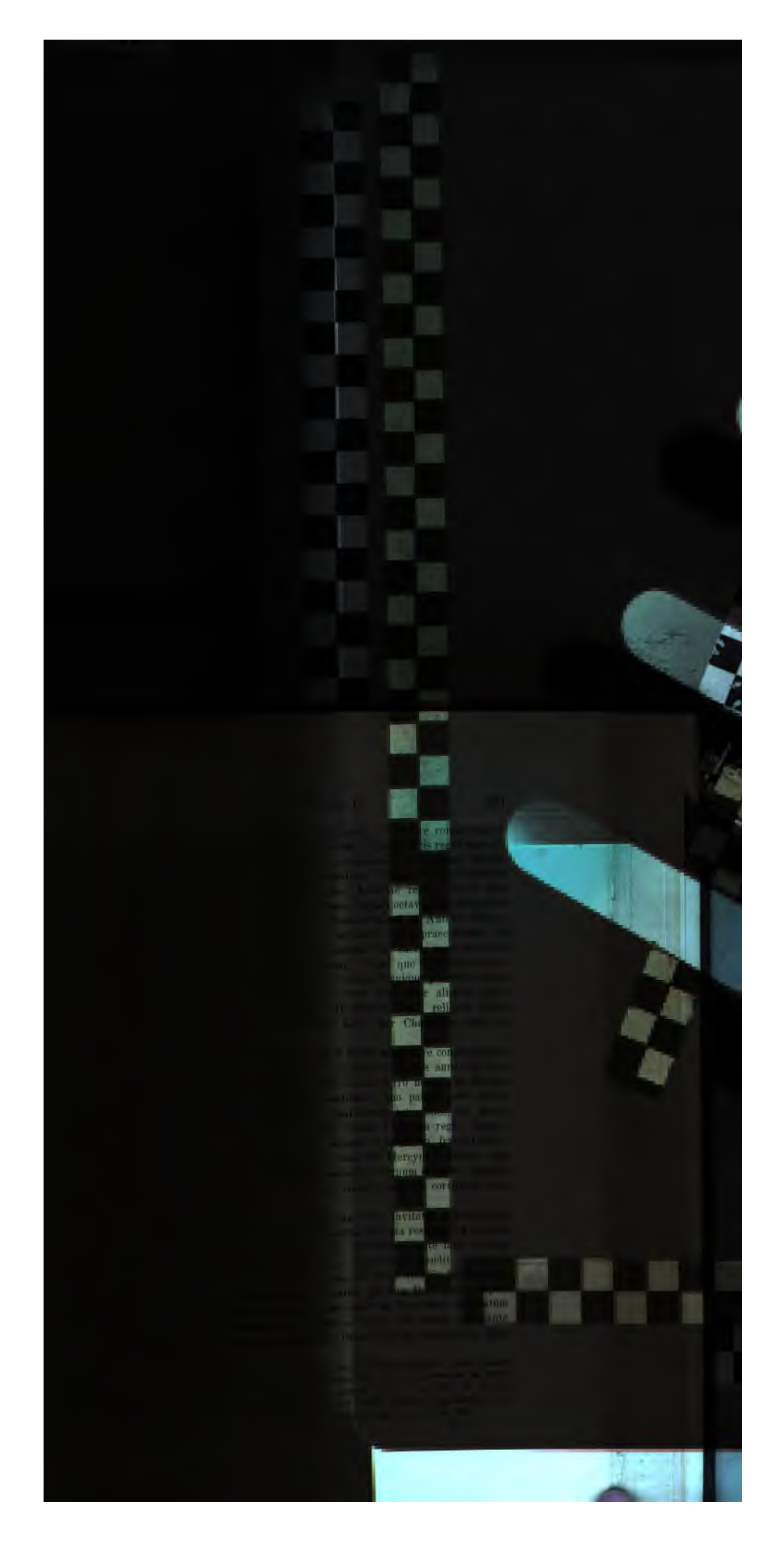
Iisdem diebus Vincissolaus rex Boiemiae timens filio cum exercitu Pestum contendit, Vincissolaum filium cum sacro Ungariae diademate in Moraviam abducit, Ladissolaum Budae atque Ungariae praeficit. caesar autem Boiemiae regi bellum indicit, consensu Otonis ducis Boiorum fratrisque eius in Boiaria copias cogit, cum Otone Boio, quem pollicitationibus sibi conciliarat vadibusque satisdederat, in Boiemiam arma movet; verum tempestatibus redire conpulsus oram Rheni; Oto Boiariam petit. is cum hoc bello sumptus fecisset nec Albertus promissa verbis iam pridem re conprobaret nec, quod violatum erat, et damna inlata inter transseundum beneficiis conpensaret, praedes quoque satisfacere detrectarent, ad regem Boiemiae Vincissolaum defecit. eius suasu a quibusdam Ungariae proceribus veluti regni legitimus haeres (nempe Beli quarti ex filia nepos erat) rex salutatur et, ut haereditatem avitam adeat, rogatur.

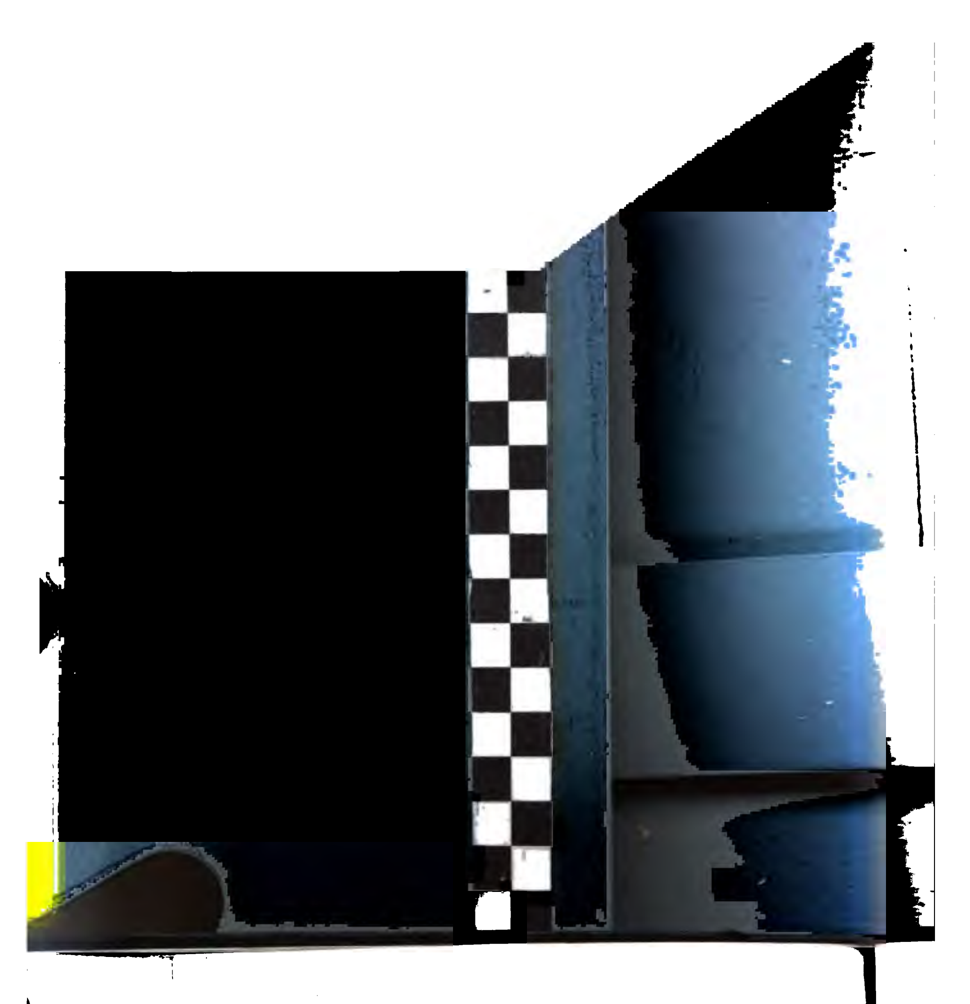
Sub idem tempus Clemens quintus pontifex maximus legitur regnoque ecclesiastico imponitur. is Roma in Galliam migravit, ut regi Franco gratificaretur, religionem Templariorum, eorum opibus confiscatis, delevit. ad quem Albertus Honoricum Hugobilarum, mystam Thomae Argentoratensis, Burgardum Phelissum, qui imperium primario sacerdoti (ovem nimirum lupo) conmendarent, legat. grata legatio Clementi fuit; caesari rescribit, eundem cohortatur, primo ad expeditionem Palestinam obeundam, quae parenti eius imperatori Rudolpho tantopere cordi fuerit; deinde mandat, ut pacem inter Viennae, Galliae, Narbonensis legatum, quem Delphinum vocant, et Allobrogum, qui sunt Sabaudii, tetrarcham conponat.

Inter haec Vincissolaus Boiemus animam efflat; Otonem, inferioris Boiariae regulum, filio Vincissolao curatorem atque consultorem testamento nominat. Oto cum Alberto Hallusio, Hartolivio Bochobergensi, praefecto aulae, Brunoniam, Moraviae urbem ad Vincissolaum, regem

27 pacem *vor* conponat *wiederholt A u. B* 30 Boçhobergensi *in B von Aventin nachgetragen, fehlt A*

6 — Rheni *vgl. Annal. Osterhov. zu 1304, Mon. Germ. Scr. XVII, p. 553* 10 — rogatur *vgl. Annal. Osterhovens. zu 1305, 1306, p. 554* 17 — delevit *vgl. Joh. Victor. III, 7, p. 349; IV, 5, p. 369; Annal. Eistett. (Boehmer, Font. IV. 552, 553)* 20 — conponat *Quelle? C. Wenck, Clemens V. und Heinrich VII., S. 99, Anm. 1, denkt an eine noch unbekannte Schrift Wilhelms v. Occam, etwa ‚De artibus hierarchicis liber unus'* 20 *Von Hugsweier bei Lahr in Baden?* 30 — potitur *vgl. Compil. chronol. zu 1306, p. 340; Annal. Osterhovens. zu 1306, 554* 30 *Albrecht v. Hals d. j., Hartlieb v. Puechberg l. c.*

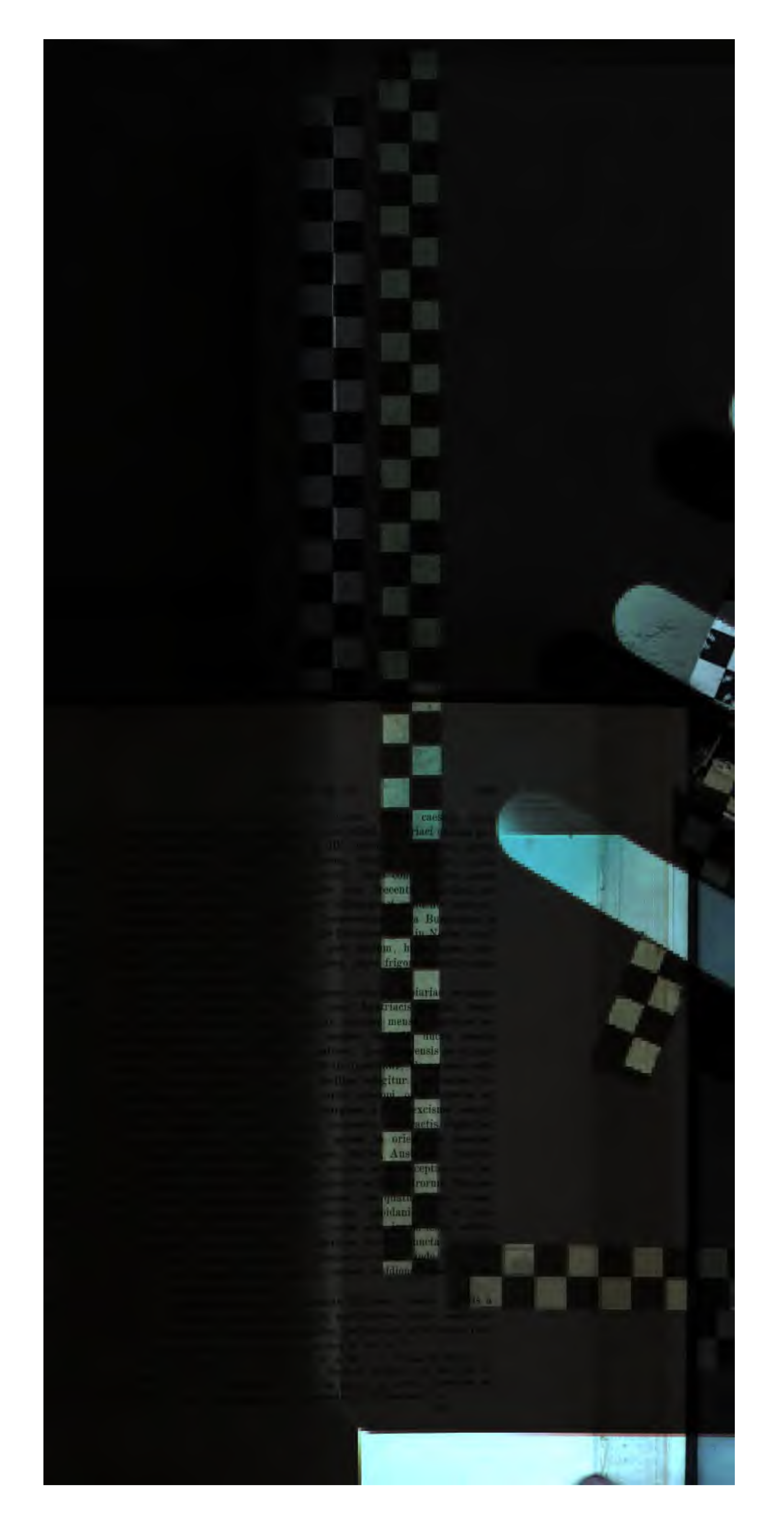
prima luce pontem Neoburgii transsire coepit, Boios territos maiestate atque fiducia caesarea in fugam vertit obsidionemque solvere cogit. nemine prohibente Vindeliciae secundae fines ferro, flamma adterit mense Novembri; inde ad superiorem Boiariam visum nepotes suos pergit; unde Suevos adsumpto secum Litavico petit.

Interea Oto Ugrorum rex ope ministri evadit, Russia, Bolania perreptata, Glogoviam pervenit, ubi a Chunrado urbis regulo agnitus, eius filiam uxorem ducit, ope soceri atque Boiemorum in Boiariam cum nova nupta revertitur, Strubiorum urbe nuptias facit. caesar admiratus Otonem incolomem ex Ungaria rediisse, Rheni tractus Suitonumque valles perlustrat, a Ioanne nepote ex fratre, quod Sueviam, paternam haereditatem, repetenti reddere supersederet, kalendis Maii interficitur, anno aerae christianae 1308, post annos centum, quam Philippus caesar simili fato sublatus fuit. Clemens pontifex maximus ad Rudolphum Boiariae ducem dat literas, necem avunculi deflet, deinde mandat, ut Rudolphus operam navet, quo idoneus atque rei bene gerendae peritus summo rerum humanarum fastigio imponantur. datum in Pictonum urbe quartodecimo kalendas Iunii, pontificatus anno tercio.

Hanc ob causam Germani idibus Octobris comitia caesarea Francophori habent, Honoricum Lucilloburgensem caesarem declarant isque octavo idus Ianuarias a Mogontino archimysta ad Aquas Graneas in solio Caroli Magni, conditoris huius imperii, conlocatur, solenni ceremonia inungitur, armis caesareis atque insignibus more maiorum ornatur, cum Margarita Brabantina coniuge inauguratur. Athulphum atque Albertum caesares Nemetum Augustam ad augustorum mausoleum transfert. Eburonardum Viridobergensem, Chunradum Utinensem hostes reipublicae iudicat in exiliumque agit. Boiemis filium Ioannem regem pulso Honorico Tyrolio imponit isque in Boiemiam a Petro Mogontino episcopo et Rudolpho praefecto Rheni, duce Boiorum, deducitur.

7 Glogaviam *B* 13 *Am Rande in A:* eodem anno 6 idibus Novembris obiit Ioannes Duns Scotus, ille theologus maximus, subtilis nominatus. clauditur hic rivus, fons ecclesiae, via, vivus *[sic]* 22 conditore *A u. B*

4 — pergit *nach den Fürstenfelder Annalen?* 5 — petit *vgl. Joh. Victor. III, 10, p. 355* 6 — rediisse *vgl. Compil. chronol. zu 1308, p. 341; Annal. Osterhovens. zu 1308, p. 555* 11 — 1308 *vgl. Joh. Victor. III, 10, p. 355 flgd.* 15 *S. das Schreiben u. a. bei Tolner, Hist. Palat. cod. dipl., p. 82. A. wird es aus Arnpeck 291 gekannt haben* 18 *Vielmehr* Julii *l. c.* 20 — transfert *vgl. Johann. Victor. IV, 1, 2, p. 359—361* 26 — deducitur *vgl. Annal. Osterhovens. p. 555* 26 *Graf Konrad v. Oettingen, genannt Schrimpf; vgl. Martin. Minorita, col. 1636. Closener p. 65.*

sexaginta (ita divulgant) millia ducunt, in adversa ripa considunt, aperto Marte confligere constituunt; sed Oenus coire exercitus prohibebat. Hartolivii Bochobergensis consilio pons erigitur repente praeter opinionem hostium opereque confecto media nocte copiae traducuntur. Austriaci multitudine agricolarum territi, prima luce tercio nonas Novembris obsidionem solvunt, impedimenta atque castra sua incendunt; dux, episcopus, comites fugam capessunt. Vindelici ignem restingunt, castris, equis, armis, conmeatu, tormentis bellicis, accipitribus, vino, vestimentis caeterisque impedimentis, papilionibus praeciosae artis potiuntur. tabernaculum episcopi, quod centum sexaginta unciolis argenti constitisse fama erat, quatuor libris Bathavensibus venundatur. extat epigramma de hac re.

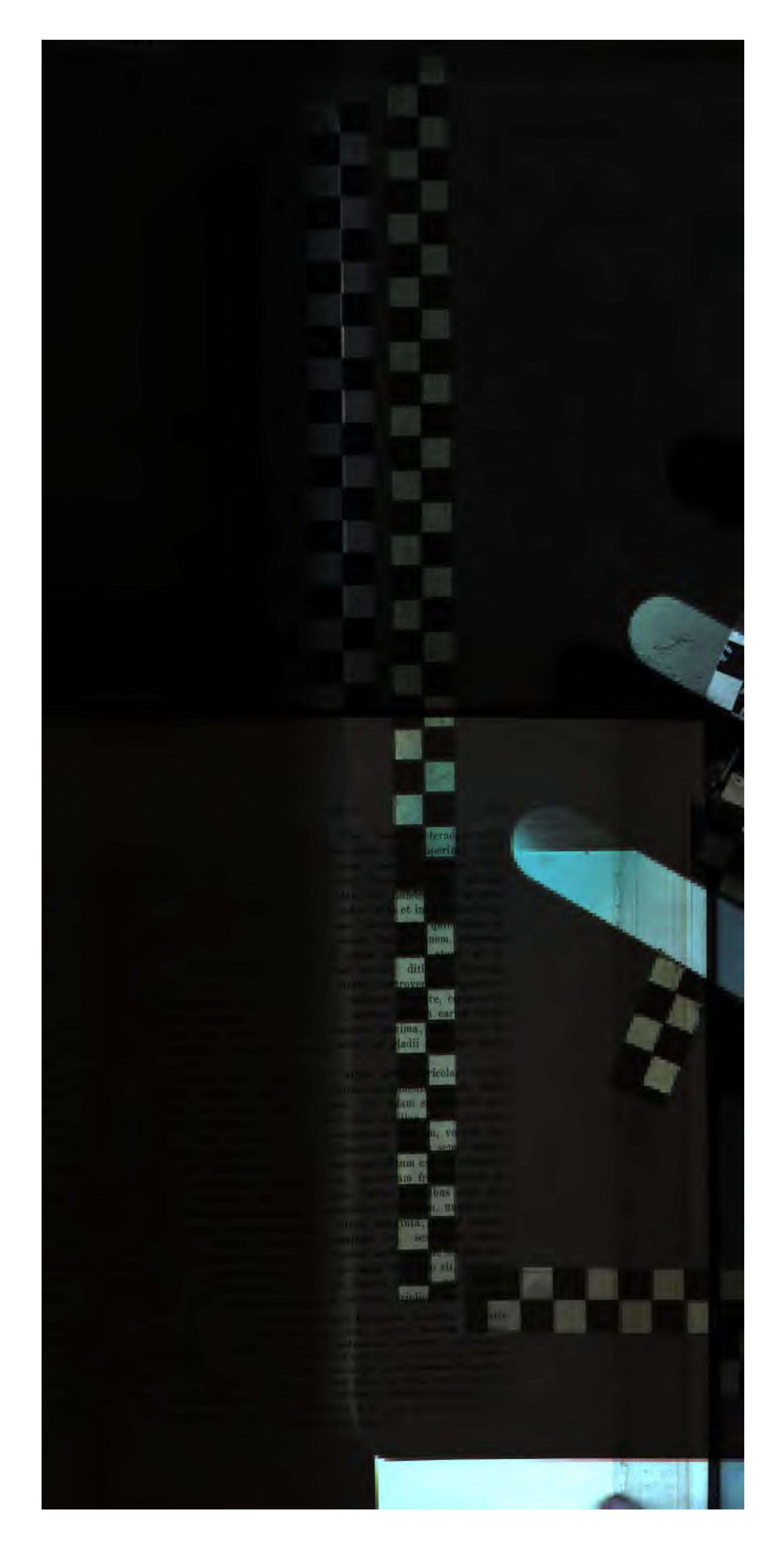
Oto et Stephanus victoria potiti, triumphabundi Landesutam redeunt, ubi eodem anno, qui fuit Christi 1311, undecimo calendas Ianuarias Stephanus naturae concedit. vixit annis quadraginta, Iuditham uxorem cum duobus filiis Honorico et Otone cumque tribus filiabus, Beatrice Goricia, Elissa Austriaca, Hagna virgine sancta, superstites reliquit; hos fratri Otoni conmendavit.

Posthaec anno sequenti Elissa regina, uxor Alberti caesaris cum filiis, Rudolphus atque Litavicus fratres, Rheni atque primae Vindeliciae praesides, Chunradus Iuvavensis archimysta, Veronardus Bathavensis, Ioannes Brixinensis, Albertus Guricensis episcopi, Honoricus dux Charionum, Otobergenses atque Hunnoburgenses dynastae, plaerique alii Boiorum antistites, tetrarchae octavo calendas Aprilis Bathaviae conveniunt, mensem paci operam navant. Oto rex Ugrorum cum nepotibus Reginoburgium primo, deinde ad illos se confert. reconciliantur duces, pax religione iureiurandi sancitur, eosdem utrisque amicos atque hostes fore dant fidem. captivi utrimque dimittuntur. Elissa, filia Stephani, neptis Otonis regis Ugrorum, Otoni, fratri Friderici, in matrimonium datur. Vindelici Noricis Neoburgium reficere iussi sunt.

Iisdem diebus Honoricus caesar arma in Italiam (quo nemo principum nostrorum quinquaginta ferme annis venerat) movet; conmilitones sunt Rudolphus Boius, Litovalda Austriacus; Mediolanum, Brixia,

8 restingunt *sic A u. B*

12 *Annal. Osterhov. zu 1310* 15 *Annal. Matseens. und Seligenthaler Nekrolog nennen den 21. Dez.* 19 — iussi sunt *vgl. Annal. Osterhovens. zu 1311, p. 557* 32 — aperiunt *vgl. Joh. Vict. IV, 5, 6* 34 *Die Quelle für Rudolfs Theilnahme ist zweifelhaft, vielleicht die erste bair. Fortsetz. der sächsischen Weltchronik, A's Adversaria, I, fol. 118 v. (über diese Quelle vgl. das Nachwort); Mon. Germ. Deutsche Chroniken, II, 333.*

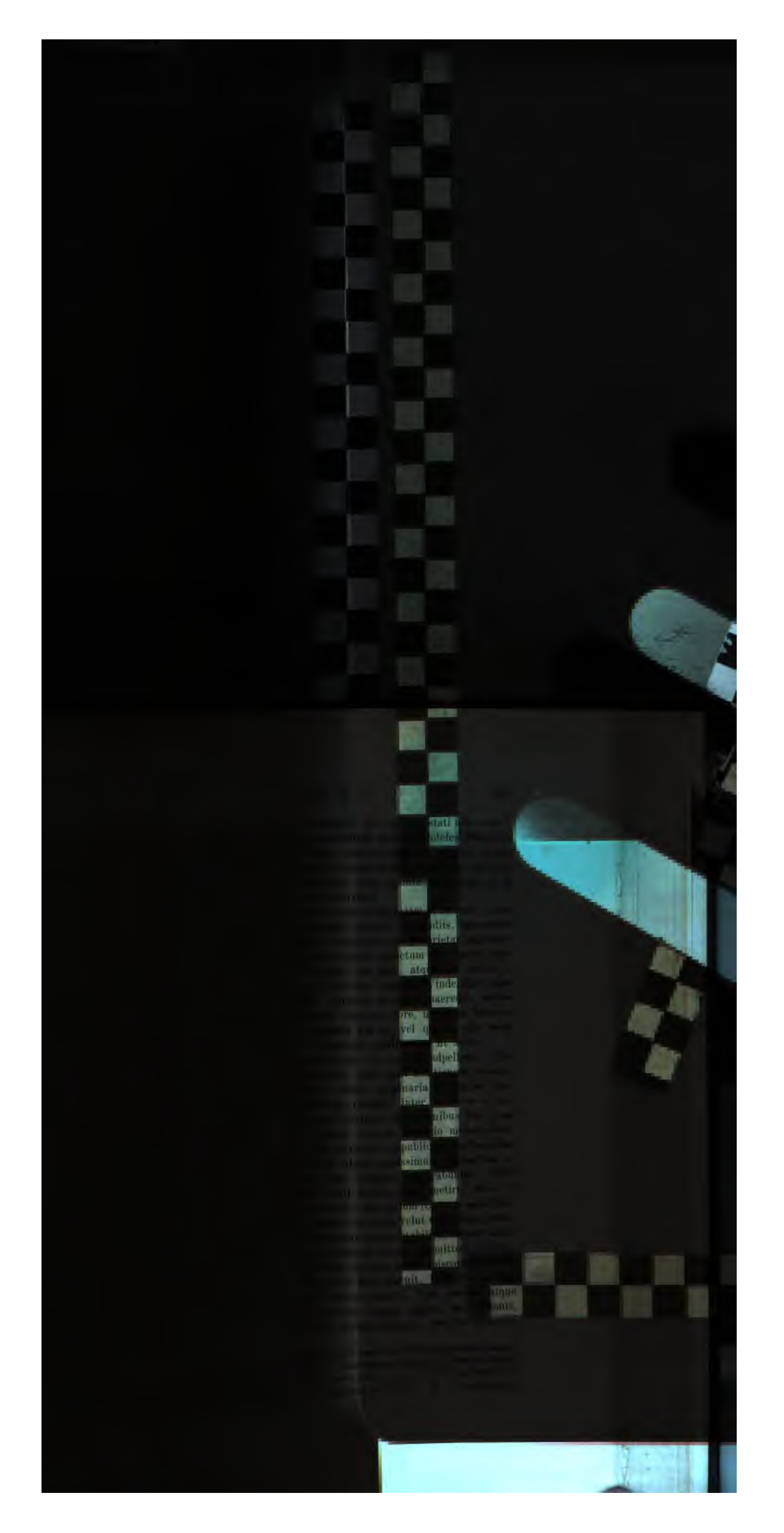
pignoraticia, propria atque clientularia. pignoraticia quae sint, nomen indicat; ubi aes pignoraticium dissolutum est, quasi iure postliminii ad suum dominum redeunt. propria duplicia censentur; quaedam mancipi sunt, iure suo, non alieno beneficio possidentur, et urbara, hoc est prima atque praecipua vocantur; horum ususfructus atque proprietas domini est. alia mobilia nuncupant; haec usuario annuum vectigal, proprietario nihil omnino pensitant, cum aut is, cuius proprietas est, moritur aut usuarius morte, venditione aliove quovis modo inmutatur. tum demum hic vicesimas summae, qua annuum tributum constat, paciscitur, nam vicesimam partem sortis cuiusque levissimam atque legitimam usuram esse Germani existimant. clientularia, quod tercium genus diximus, boetheiam graeco atque teutonico vocabulo a patrocinando nominamus, quod quasi praemium annuum curatori patronove praebeant, uti procuret, defendat, asserat, vindicet; liberrima haec conditio minusque obnoxia aestimatur.

Item hominum atque colonorum duo genera numerantur; pars liberi sunt, caeteri livaegeni, id est, servi dicuntur. clementissima tamen istaec servitus atque longe alia, quam quae caeterarum sit gentium. capitecensi sunt, livosteuram sive livocensum, hoc est munia personalia quotannis quinque, viginti trigintave asses pensitant, partim nihil; sed quando huiuscemodi colonus ex vita migraverit, iumentum, quod domino placuerit, tribuitur, viatori vestimentum. coniuges nonnunquam diversae sunt conditionis, quandoque diversos habent dominos, qui liberos inter se partiuntur; filii matrem, puellae genitorem sequuntur. quamobrem absque consensu domini matrimonia non contrahunt. nunc nulla iuris solennitate observata, solo consensu domini passim et facile manumitti solent. apud maiores princeps atque caesar, excusso e manibus servi nummo, eundem libertina donabat conditione.

Iureperiti et nonnulli philosophi omneis homines natura liberos nasci tradunt, armis atque vi introductam esse servitutem. unde servos a servando, qui alioqui iure belli occisi fuissent, dictos opinantur. plaerique etiam, cum aut aere alieno aut magnitudine tributorum aut iniuria potentiorum premerentur, sese in servitutem dicavere nobilibus. in sacrae tamen historiae arcanis legimus: reddite caesari, quae sunt caesaris, cui tributum debetis, tributum, cui honorem, honorem. omnis

6 usurario *B* 20 assarios *st.* asses *corrigiert A* 21 *Am Rande in A:* ut in veteribus lego conmentariis, fere 2 et [?] 3 obolum . . . [?] 22 *Ebendort:* Ioannes Semeca, praepositus st. Stephani Halberstatensis, Teutonicus conscripsit [?] decretum. Clemens 4. postulanti decimas [?] restitit.

12 *Vgl. oben Bd. II, S. 32, Z. 28* 17 *Leibeigene* 32 — nobilibus *Caes. b. G. VI, 13* 34 — adversatur *vgl. Marc. 12, 17; Matth. 22, 21; Ro. 13, 1; 7.*

et Otonis, subscripserunt atque huiuscemodi tabulam caera et suis imaginibus consignarunt.

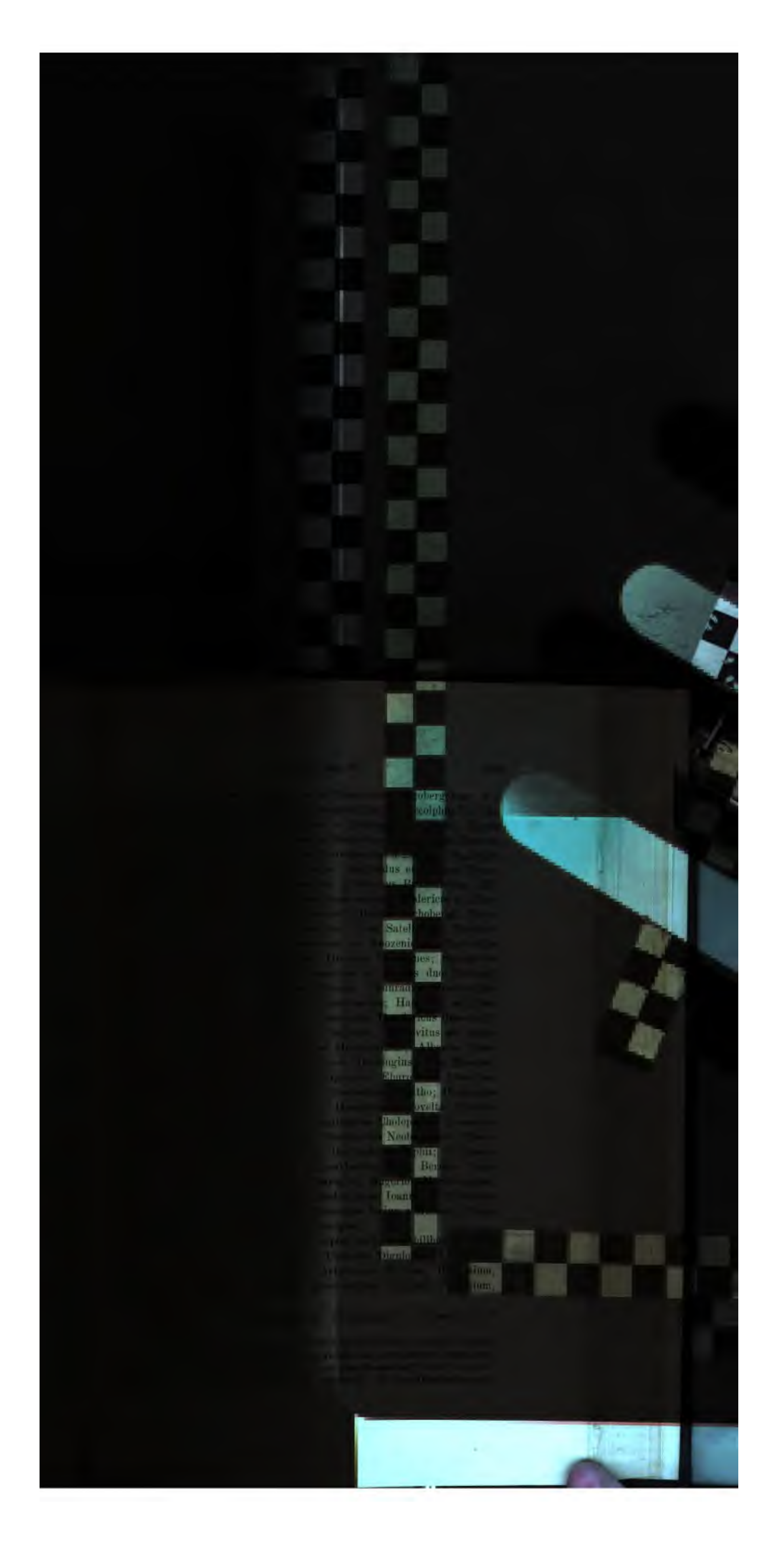
Episcopi Boiariae refragati sunt atque obstinato animo repugnarunt. Otoni sacris interdixere, diras et inferias dixerunt, sicuti tabulae veteres ostendunt. hanc ob causam eodem anno, quarto idus Augusti 5 Oto rex, nepotes eius Honoricus et Oto, Hagna uxor, Iuditha fratris coniunx, Reginoburgii conveniunt atque in gratiam cum Chunrado episcopo, monachis, sacerdotibus, mystis rediguntur ea lege, ut sacerdotes, monachi, a quibus huiuscemodi tributi genus exactum sit, rivales in partem empticiae ditionis recipiantur, atqui istoc privilegio uti 10 noluerit, nihil contribuat. praeterea principi Boiariae nequaquam fas esse adversus ecclesiasticam libertatem sacerdotes, monachos illiusmodi inaudito genere vectigalis onerare decretum Otoque cum gentilibus, inducto priore, diplomate novo tribui sacerdotum satisdedit. arbitri, qui has foederis leges tulere, fuerunt Fridericus Druides, antistes 15 Teurostadii proxime Babobergomum, et Honoricus Circobergensis, mysta Reginoburgensis, Albertus Hallusius, Honoricus Ariophilisso, Litavicus Granso, Fridericus Augius.

Porro nobiles et oppidanos, qui tum emerunt pecunia aliena tantum, ut ipsi aiunt, privilegium, recensere haud alienum fuerit, quos 20 in tablino principum Monachii reperi. eos Augustinus Colonus Neostadensis a secretis principum nostrorum mihi exhibuit. septuaginta sunt secundae Boiariae gentes:

Albertus, Adoloramus, Ioannes Hallusii; Honoricus Artobergensis; Veronardus et Hyldericus tercius Abusini; Arionulphus Maessenusius 25 a Taesia; Arionulphus Maessenusius, magister equitum perpetuus Boiariae; Hyldericus Leofinis; Fridericus et Segifridus Taringii; itidem

7 *hier* coniunx, *oben (S. 387, 35)* coniux *A u. B* 22 principum nostrorum *in B von Aventin nachgetragen, fehlt A* 24 *In B sind zum flgd. Verzeichnisse von einer Hand des 16. Jahrhunderts die meisten Namen in deutscher Sprache übergeschrieben* 26 Arionulphus *in A corrigirt aus* Arionoldus.

3 — Augius *vgl. die Urkunde vom 11. August 1312, u. a. bei Fischer, Kleine Schriften, I, 285* 21 *Die Namen zeigen, dass das flgd. Verzeichniss um einige Jahrzehnte jünger ist als die Ottonische Handfeste und der Liste des Bundesbriefes von 1347 (bei v. Lerchenfeld, Freibriefe, Einleitung, S. CXCI) am nächsten steht (vgl. Riezler, Gesch. Baierns, II, 514, Anm. 3). Die Abweichungen von diesem sind sogar so gering und als Umstellungen und Zusätze A.'s so leicht erklärlich, dass die schon von v. Krenner (Anleitung zu dem näheren Kenntnisse der baier. Landtage, S. 14) ausgesprochene Auffassung sicher begründet ist, wonach A.'s Vorlage geradezu keine andere war als dieser Bundesbrief. Das Verzeichniss der Städte u. Flecken (s. flgd. Seite) erhebt diese Annahme zur Sicherheit* 21 *Augustin Köllner v. Neustadt a. d. Donau, Archivar u. geheimer Secretär unter den Herzogen Albrecht IV. u Wilhelm IV.*

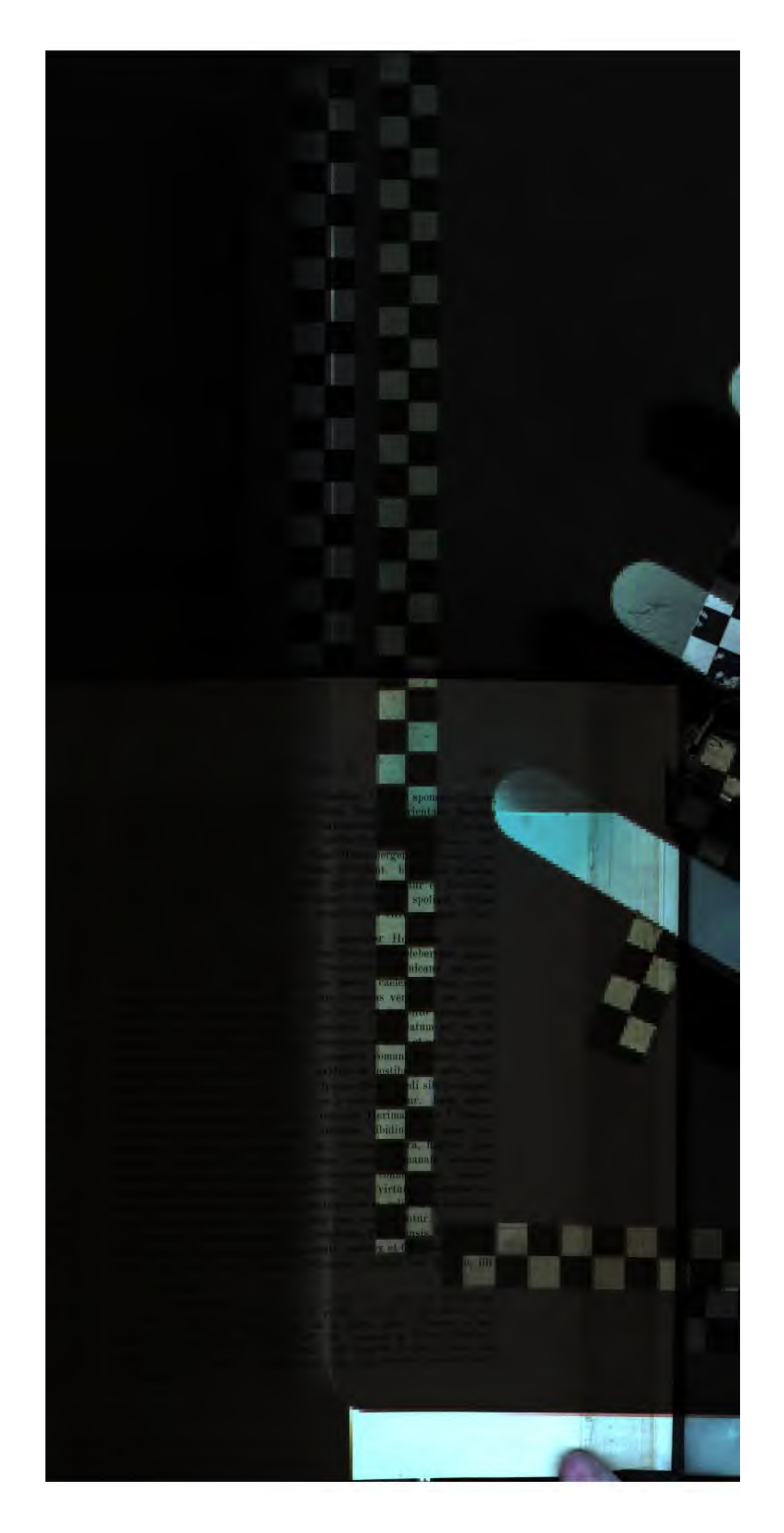

Dum autem haec in secunda Boia
perlustrata subiectaque circumquaque B
pertum et Ioannem fratres, reges Camp
gredi ausos bis profligavit. Rudolpho B
virtus iis praeliis enituit, palmam tribu
Arionulpho Sabonensi episcopo, Frischo
quos eo Clemens 5. pontifex maximus m
cognomine augusti, rogantibus superio
indignum maiestate augustali, verum
libertatemque religionis christianae esse
terrarum dominum servo servorum s
unde Clemens odio incensus, ad Ca
hosteis augusti deficit. Rupertum adver
saepius ab hisce venenis appetitus, Rup
ex consilii decreto condemnat Romaqu

In Boiaria eodem anno, qui es
trecentesimus duodecimus, Oto, rex
rector, quinto idus Septembris Landes
unum et quinquaginta. Honoricum
educatus est, ita cognominatum, quem
taxat dies nactum, nepotes ex fratre
quintum agentem annum reliquit. c
animadverteret, accitis ad se civibu
Litavicum, superioris Boiariae praesid
nuncupat, cives, ne quemquam alium
postea vita defungitur.

Strubini atque Landesutenses Li
eumque ad accipienda oppida invitant.
fratres Hallusii, Eburovinus Dagobe
Hartolivius Bochobergensis, Calolochi
stonus, plaerique omnes secundae B

2 que *nach* subiecta *fehlt B* 14 lean
spricht im Drucke des Bundesbriefes Ettenfel
buches, woraus die Urkunde gedruckt ist, nu
Lesefehler gemacht haben; st. Ettenfelden
Eggenfelden an der Rott) 1 — existimav
4 — tribuit *vgl. die erste baier. Fortsetz. d.*
Johann. Victor. l. c. 12 — migrat *vgl. l. c.*
Annal. Osterhov. zu 1312, p. 557 19 — n
rae, Boehmer, Font. I, 139; Arnpeck 283
der Isar. 21 — cohortantur *vgl. Chronic. de*

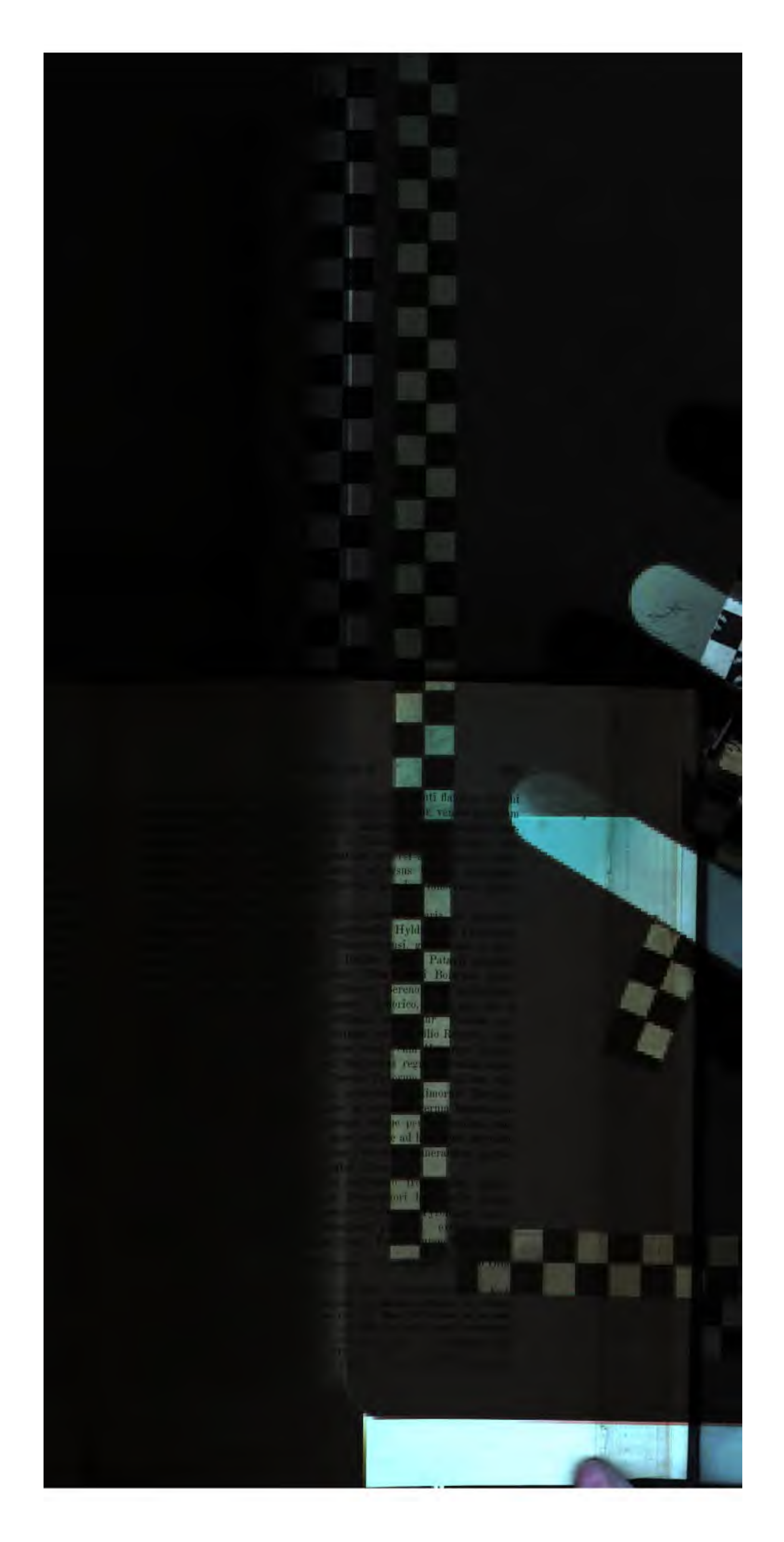

Nicolaus, regis Boiemiae magister epistolarum, suffectus est. Litavicus quoque, primae Vindeliciae procurator flagitantibus civibus inferioris Boiariae Monachii copias cogit atque cum Berithholdo Nypheo, Berithholdo Gryphopago, Vichonando Thrasonito, Honorico et Vilelmio merosalicis a Fibropago, viris bellicae disciplinae peritissimis, Moseburgium petit, inde Landesutam contendere in animo habet. reguli Hallusii, Boii et Austriaci, quos enumeravi, et ipsi correptis armis adversus Litavicum infesto intentoque exercitu obviam procedunt, Litavicum a Boiaria secunda arcere connituntur, quinque millibus passuum a Moseburgio, in pago Hallarodunensi in confinio utriusque Vindeliciae, Gamaldodoryphi castra locant. quod ubi Litavicus per exploratores cognovit, eo arma movet, toto die a prima luce ad vesperam castra oppugnat et tandem irrupit, hostes in fugam vertit. qui Volcomanodoryphos versus, ubi Ambro Isarae miscetur et pons traiectusque esse solent, fugam intendunt. dum flumen transsire conantur, ad pontem se constipant; pons multitudinem subeuntium ferre non valens corruit; multi mortaleis in Ambronis fluentis intereunt. caeteri proceres Boiorum per nota latibula sylvarum, quae ibi crebrae sunt, elabuntur. Austriaci, quibus ignota terra erat, quadringenti quadragintaque capti sunt, caeteri, pars occisi, pars submersi sunt. effodiuntur quotidie aduc ibidem arma, enses, calcaria ab agricolis, certa huiusce conflictus monumenta. parentum memoria cataphrattus ferrea omnino specie in patula fago, caetera praeter ossa solutus, repertus est. posthaec victor Litavicus inferiorem Boiariam nemine prohibente in fidem titulo tutoris accepit haecque pugna depugnata est quarto idus Novembris anno christianae libertatis millesimo trecentesimo super tercium decimum. extant numeri de hoc conflictu.

Fridericus Austriae regulus, quod summam rerum ambiret et ut captivos redimeret, primus de pace mentionem facit, ad Litavicum, amitinum suum, mittit legatos, qui ab eo postularent, ut aliquem locum medium utriusque conloquio deligeret; velle se de republica et summis utriusque rebus cum eo agere. annuit postulatis Litavicus, captivos dimittit amboque principes Iuvaviae conveniunt ibique foedus ictum est. interregnum tum in regno ecclesiae annos duos, menses sex, in imperio

15 solet *B* 22 cataphrattus *sic A u. B* 27 *Am Rande in A:* 1313. Osthofen. Nicolai, Braunaw tutorem se patruorum H., O. et H. vocat.

3 — submersi sunt *Quellen? ausser Arnpeck 285 etwa auch die Furstenfelder Annalen? (vgl. Mayr, 116) und ein Volkslied? (vgl. unten, S. 392, Z. 21)* 10 *In der Hollertau, bei Gammelsdorf* 25 *Vielmehr 9. November* 27 *Bisher nicht bekannt geworden* 28 — ictum est *vgl. Joh. Vict. IV, 9, p. 379* 30 mittit— agere *Caes. b. Gall. I, 34* 34 — sex *vgl. Martin. Minorita l. c.*

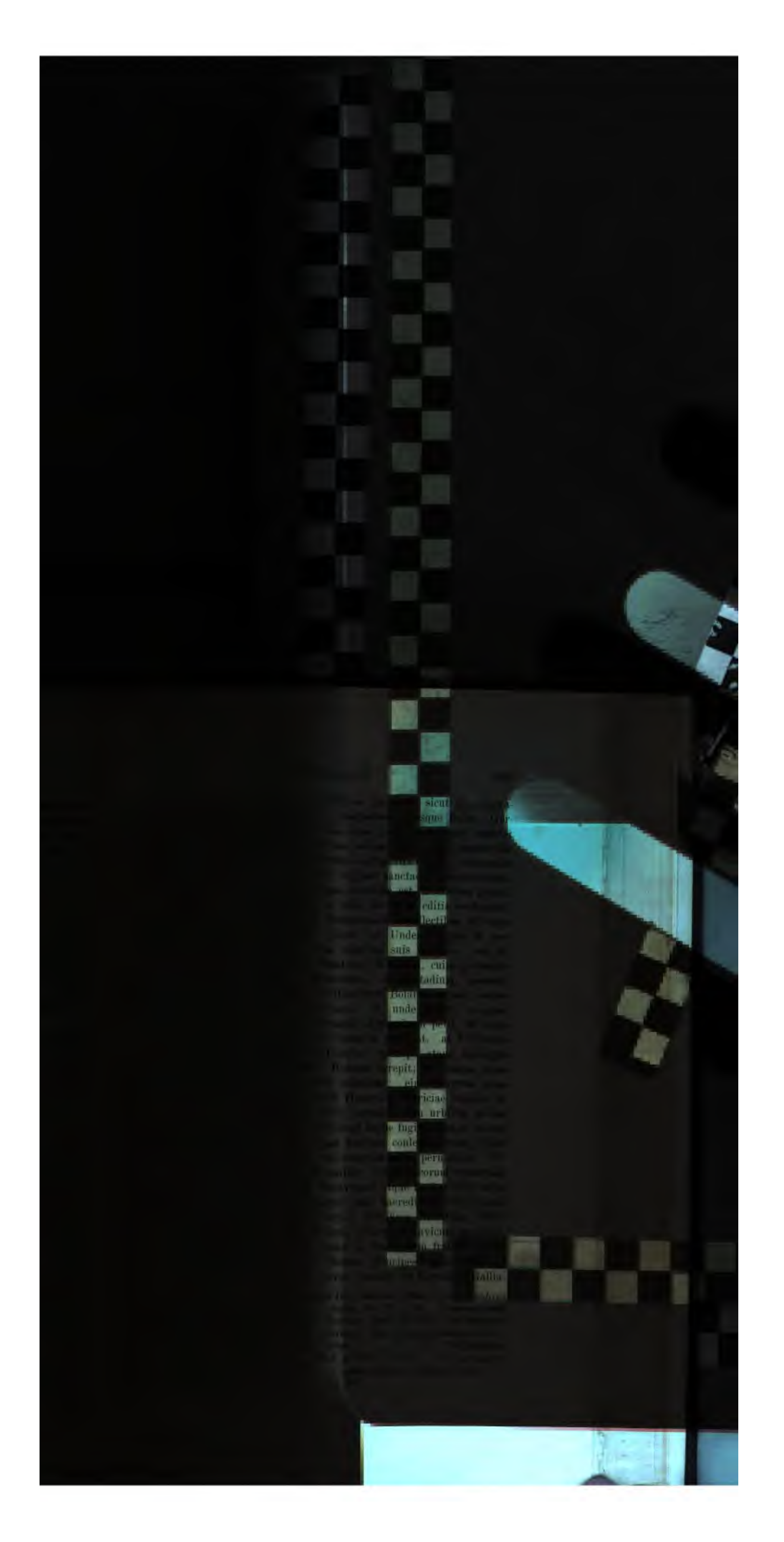
Valdovinus Treverorum archimystes, Ioannes rex B
Saxonum procurator, Valdomarus Brandeburgiorum r
ob inmodicam largitionem ambitus incusant, affinitat
hoste reipublicae, ab imperatore Honorico caesare a
contra divi augusti decretum initam vicio vertunt, de
cum Honorico Tyrolio, qui se regem Boiemiae Bolani
suspectum habentes, Litavicum, primae Boiariae duc
peritiam, fortunam rerum bellicarum, propter anim
egregias dotes, quibus tum caeteris Germaniae prin
accersunt moxque in urbem admittunt receptumque
tutis ergo, refragantibus Honorico Agrippinensi pont
germano Litavici, caesarem declarant quintodecimo cal
deinde Aquas Graneas deducunt, ibi eum cum uxore
laniae regulis oriunda more maiorum in solio Caroli
ritu solenni inaugurant.

Volcomarus tum obiit, Furstoveltarum antistes,
Rudolpho et Litavico quinto et Mathyldae, principibu
siliis fuit annalesque Boiorum (qui autographi extan
eorum in provincias romanas, hoc est ab anno Chris
1314, quo obiit, deduxit, sua memoria res gestas, qu
fuit, accurate perscripsit. eodem anno Elissa regi
caesaris, mater Friderici decessit.

Sed de Litavici moribus pauca prius explananda
tium narrandi imperium eius faciam. imperator L
caesar augustus, patre Litavico, praefecto praeto
Boiorum, matre Maethylda, filia Rudolphi caesaris,
rorum et antiquissimo genere natus, septem annos
amisit, sub tutela matris diligentissimae educatus Vi
cum amitinis filiis Alberti caesaris literis institutus
fecit, ut omneis suae tempestatis principes magna vi
poris, ingenio optimo superasse tradatur, impudent

22 *Am Rande in A:* Buis 7.; exorditur ultimus *[volle*
die Absicht auch in den Annales den Stoff in 8 Bücher zu theile
schnitt zu machen; in der Chronik beginnt das 8. Buch mit L
vielleicht bezieht sich die Bemerkung nur auf die Eintheilung in de
dort] 5. rex ac 5. dux 28 diligentissimae *sic A u. B*

11 — Litavici *vgl. Chron. de gest. princip. p.* 13 —
Vict. l. c. 16 perscripsit *vgl. oben Bd. II, S.* 32, *Z.* 21
Cal. 4, 5 27 septem — educatus *wohl nach den Fortsetz*
Notae Fuerstenfeld., M. G. Script. XXIV, 75 28 Vienna
31 — ignarasse *vgl. die baier. Fortsetzung d. sächs. Weltchronik*

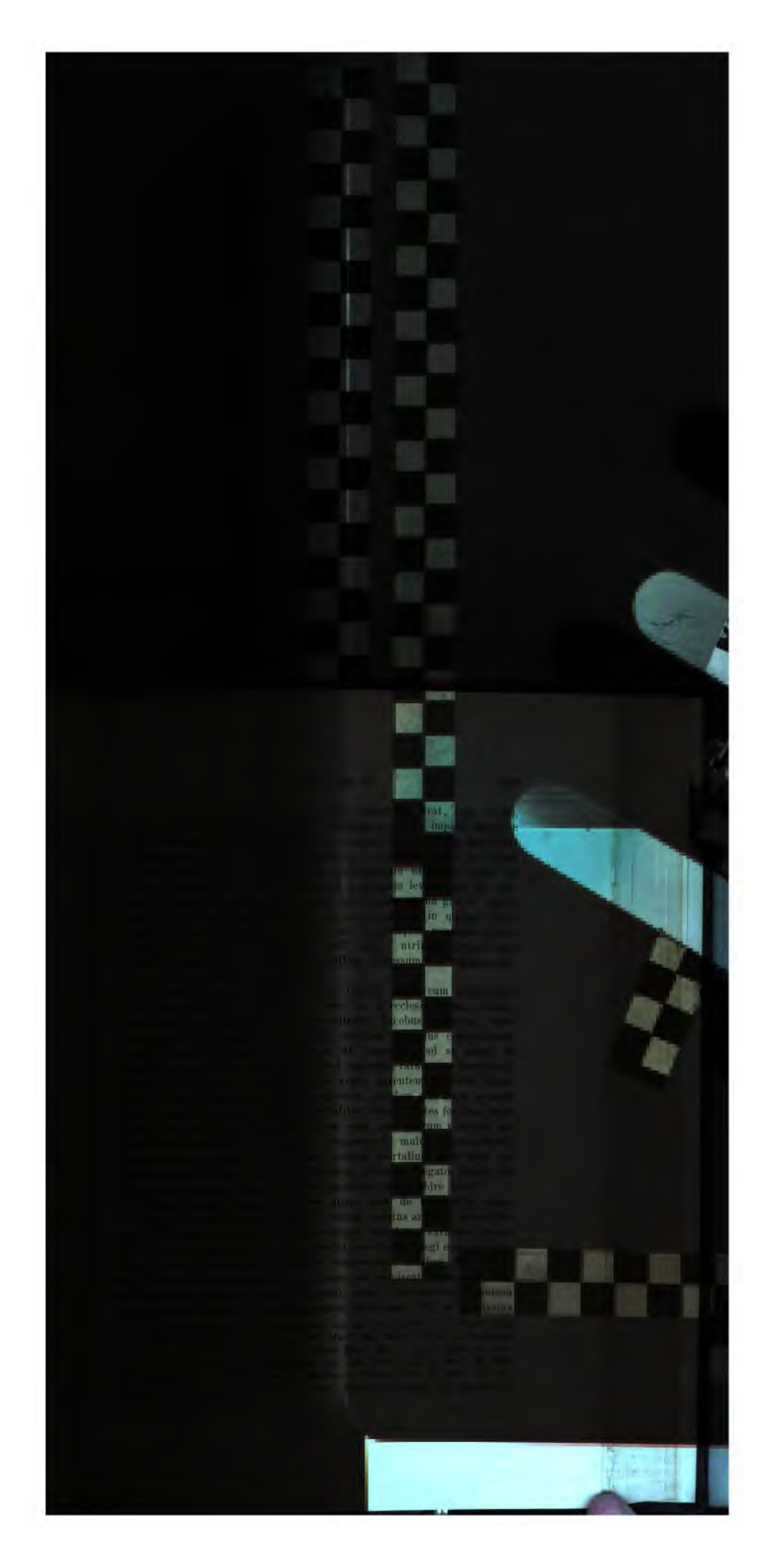
que in exilium ad Anglios agit, terras, urbes, castella eius occupat uxor illius Maethylda, filia Athulphi caesaris, in Austriam ad Fridericum aufugit ibique in exilio deploratis rebus suis obiit. Litavicus in Boiariam se confert, Angilostadii atque Landesutae, uti diplomata ostendunt, calendas undevicesimo Maii sextodecimoque Iulii conventus agit. 5

Litovalda, frater Friderici, bellum Suitonibus (qui excusso Austriacorum iugo ob rapacitatem atque vim et iniusticiam praetorum in libertatem se vendicarant) indixit et faucibus alpium temere se committens, amissis plaerisque nobilibus, inter quos quatuor Tocoburgii, 10 optimo quoque ac maxime manibus prompto caeso, ipse per calles sylvestres duce regionis perito aegre evasit. Fridericus, eius frater, Carolo regi Ugrorum, ut sibi auxilio adversus Litavicum foret, Scythiam atque Pisonium urbes, quibus Andreas rex eius gentis ab Alberto, patre Friderici, filiam in matrimonium emerat, reddit con- 15 lectoque exercitu per Charionum Tyroliorumque fines in Sueviam arma transfert, cum Circobergensi regulo Essolingonas, partium Litavici urbem, obsidet, suburbanas aedes occupat, ibi castra locat, Nigrum derivare ab alveo suo connititur, verum sagittis, iaculis, tormentis a civibus submovetur, castra igitur ad aquilonis oram in montem trans- 20 fert urbemque inde oppugnare non destitit.

Litavicus obsessis auxilio venit, in ripa adversa octo dies considet; quotidie tumultuaria leviaque praelia eduntur. Stephanus Gumppobergius, Boiariae inclytus eques, pernici equo praetergressus suos,

5 et calendas *A u. B* Iulii *sic A u. B* 13 *Am Rande in A, sehr flüchtig geschrieben:* Rupertum, Adolphum, Rudolphum nepotem *[vor* Rudolphum *ist* Ludovicum *durchstrichen],* Adolphum *[sic]* adversus Saracenos cum regibus Hispaniae; vide collectanea Angsti.. *[Augsti...? Angilostadensia?];* item Clemens quintus 14 urbes reddit *A u. B;* reddit *dann wiederholt.*

1 ad Anglios: *vgl. Andreas Ratisbon. (v. Freyberg, Sammlung, II, 433); Arnpeck 293; Riezler, Gesch. Baierns, II, 314* 2 — aufugit *und vielleicht, infolge Missverständnisses der Quelle auch* — obiit *nach Johann. Victor. V, 2, p. 386* 5 *Ludwig urkundet am 11. April 1315 in Ingolstadt (Böhmer Nr. 83), befand sich aber am 16. Juni 1315 nicht in Landshut, sondern in Regensburg; wenigstens urkundete er am letzteren Orte am 14. und 21. Juni (Böhmer Nr. 117 flgd.); dagegen zeigen die Urkunden (Böhmer Nr. 100—105) Ludwig vom 13.—17. Mai in Landshut;* Iulii *ist also ein Irrthum oder Schreibverstoss A.'s und in* Iunii *zu berichtigen* 7 – evasit *vgl. Johann. Victor. V, 2, p. 386, 387* 12 — reddit *vgl. l. c. p. 386* 14 Scuttam et Bosonium *l. c.;* quibus — emerat *l. c. p. 332* 15 — destitit *vgl. Joh. Victor. V, 3* 17 cum Circob. reg.: *Quelle?* 23 — sistit *vgl. Annal. Eistettens. p. 527 (die den Vorfall in die Gegend von Ulm verlegen) oder deren Vorlage. Mart. Mayr 117, 118 ist hienach zu berichtigen.*

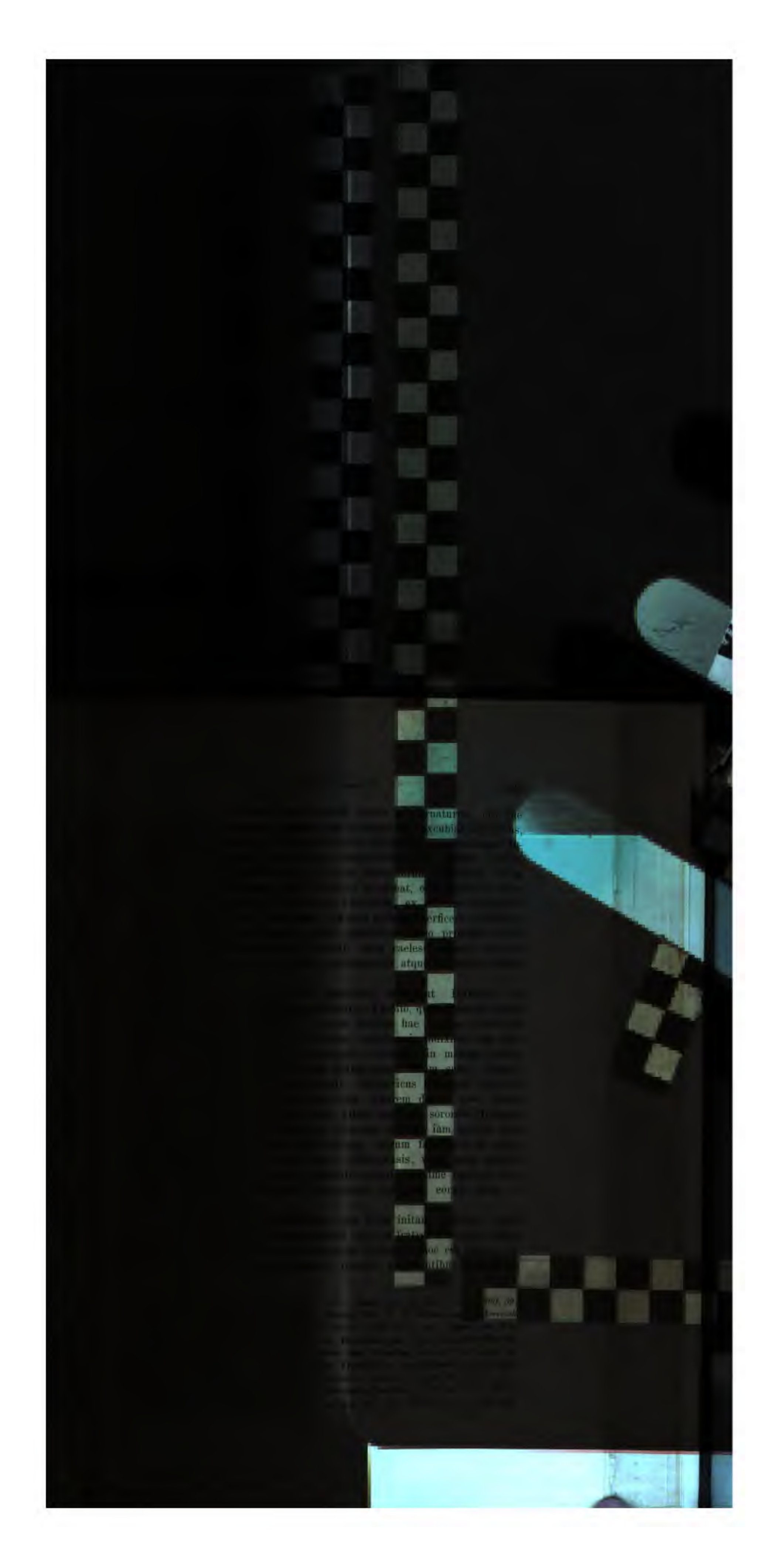
placarent, parrochias ipsis tributarias fecere. hospitalitas tum aboleta est; quod in alimenta pauperum ante distributum, in ornamentum, cultum parietum atque pompam versum est. tum privata sacrificia, sacrificularios pontifices, sacrilegia, conpilationes, peculatus (ut tum autumabant) templorum, at, sicuti nunc vocant, incorporationes et absentias invaluisse reperio. 5

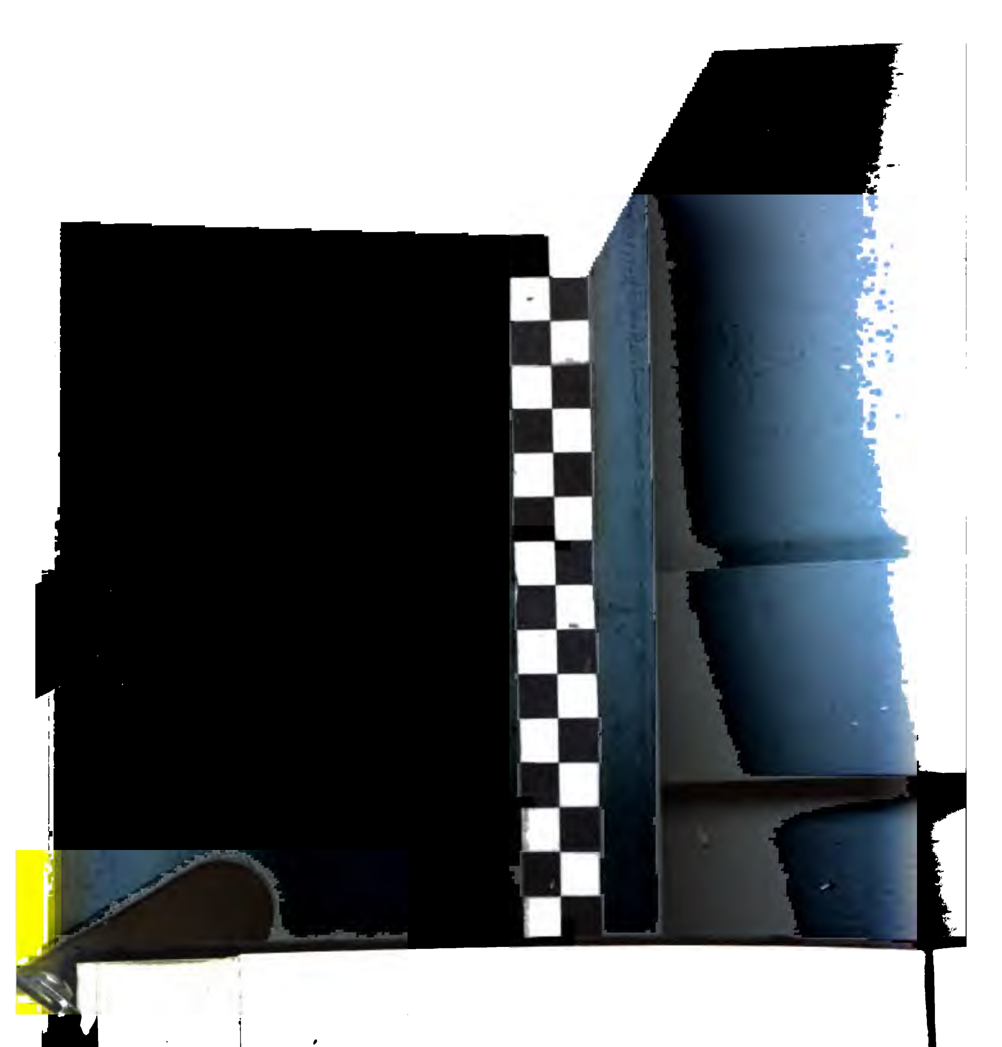
Hic etiam Alter et vicesimus omnium pontificum romanorum, qui unquam fuere, pecuniosissimus, paupertatem non solum a Christo servatore nostro eiusque comitibus et legatis, verum a philosophis quoque, poetis, oratoribus, historicis alienis a religione nostra collaudatam irrisit. 10 Franciscanos in diem viventes, hostiatim victum mendicando quaerentes, suae opinioni adversanteis, ut qui Christum, eius nuncios nihil possedisse docebant, impietatis, pestiferi erroris condemnavit, ex civitate christiana exegit, fraterculos nuncupavit, plaerosque igne concremavit. sacratas foeminas, quas beginas nominamus, impietatis 15 postulavit, nubere coegit. quosdam, qui in finibus Boiemiae atque Austriae supremam illam maiestatem senis, adolescentis columbae imagine (uti aduc fieri solet) pingebant, laesae religionis accersivit, anthropomorphitas esse renunciavit, quosdam ad ignem condemnavit. septimum iuris pontificii librum, quem Clemens quintus, decessor eius, 20 conposuerat, sed quod multa, quae simplicitati christianae, libertati religionis imponerent, ibi continerentur, publicare supersederat atque animam agens aboleri iusserat, edidit, omnia, quae ibidem scripta erant, rata fore constituit; quae a Benedicto, qui Ioanni successit, rursus antiquata sunt. haec a Vilelmio Ocomensi accepi. Dominicani 25 Ioannis rebus studebant, quamobrem is illis gratificaturus, divum Thomam albo superum inscribit, omnibus sacrarum literarum interpraetibus praefert. Franciscani ab eo devoti, principes adversus eundem concitabant.

Inter haec Fridericus Nemetum Augustam imperatorum et regum 30 nostrorum manibus cineribusque sacram petit, proxime moenia urbis

1 aboleta *sic A u. B* 5 at *sic A u. B* 8 *Am Rande in A:* Patavinus: simplex usus rei abdicari nequit voto, alioqui fame, frigore periret, quod prohibitum evangelio. haeresis hunc usum non haberi posse absque dominio. usum antiqui non dominium habuere, ideo advocatum habuerunt sacerdotes *[vgl. Marsilius v. Padua, Defensor pacis, II, c. 12—14]* 12 quaerens *A u. B*

7 *Das flgd. wohl meist nach Schriften des unten citirten Occam* 14 fuere uno die plus quam centum conbusti Minores, una et eorum antistes *sagt die Chronik in A.'s Adversarien, I, 122* 15 — coegit *vgl. Mart. Minor. 1634 (cod. lat. Monac. 18776, f. 154)* 26 — inscribit *vgl. Joh. Victor. V, 3, p. 388* 30 — dilabuntur *vgl. Joh. Victor. V, 3, p. 389, 390.*

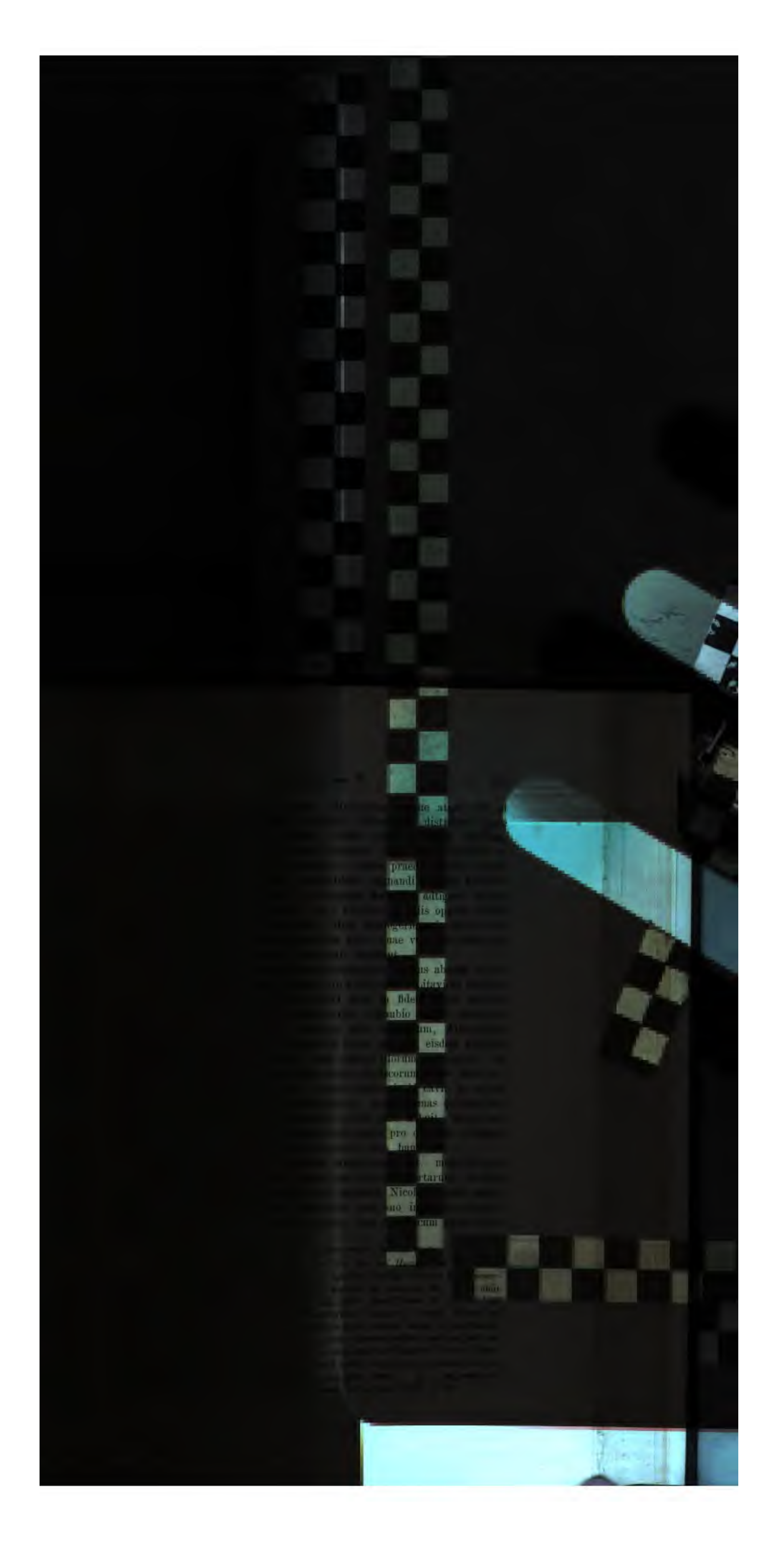

fratrem, Honoricum Tyrolium. Chunradum Avostonum suppetias ferre iubent. ipsi nova adfinitate Boiorum, qui secundam Vindeliciam incolunt, freti, adversum Litavicum arma movent, Mylodoryphi, quod est municipium Saliburgensis episcopi, Oeno conterminum, in confinio utriusque Boiariae copias cogunt, in fines Litavici hostili animo progredi conantur. Litavicus accitis in societatem equitibus atque militibus secundae Boiariae, obviam pergit, castra Mylodoryphi locat, Austriacos a finibus suis arcere parat. ibi tum Segifrido Paphonusio, filio Veronardi, Ganzobergomum prope Angilostadium cum finitimis colonis tradit dumque dimicare cum hostibus, aleam belli tentare, ferro decernere meditatur, inferioris Boiariae proceres partim auro et pollicitis corrupti, partim metu et taedio civilium armorum, alii adfinitatem cum Austriacis excusantes, in fugam se nemine persequente, coniiciunt. Litavicus Monachium caedere cogitur. quod ubi Austriaci cernunt, fines Boiariae invadunt, ab Oeni ora usque Danubium atque Reginoburgium impune casas, villas comburunt. nullum quidem castellum oppidumve expugnant, incendiis cuncta nemine prohibente complent, templa monachorum expilant, mystarum conlegia diripiunt. in quibus duo fuere proxime patriam meam Bariones atque Rara. hanc iniuriam Fridericus (sicut tabulae ostendunt) moriturus, pecunia testamento legata postea conpensavit.

Caeterum idem, tum Reginoburgensibus portis clausis transsitum denegantibus, fines inferioris Boiariae intrat, Bathaviam versus, cuius episcopus Albertus, amita Friderici genitus, Austriacorum rebus studebat, contendit. secundae Vindeliciae incolae res suas Adalogeriopagum transferunt. quas cum duo bardi furto intercepissent, a caeteris consecraneis clam in vincula coniecti oculisque privati, mori coacti sunt caedisque authores nihilominus rei divinae, quod eis per homicidium non licebat, intersunt. tandem ubi id rescivere druides, missa Romam legatione a Berinogerione Tusculano, a piaculariis sacris Vicesimo

11 inferiores *B* ꝛ

1 Ch. de Awenstein *l. c.* 3 — diripiunt *vgl. Joh. Victor. V, 3, p. 392; Contin. canonic. st. Rudb. Sal. 822; Chron. de gestis princ. p. 54—56* 8 — tradit *vgl. die Urkunde K. Ludwigs, gegeben 1319 in den Gezelten zu Mühldorf; Hund, Bayrisch Stammenbuch, II, 218 (fehlt in Böhmers Regesten)* 9 Seyfrid v. Pfeffenhausen; Genspach *a. a. O.* 19 *Die Klöster Päring und Rohr* 20 tabulae: *wie es scheint, noch nicht veröffentlicht.* — conpensavit *eher nach besonderer urkundlicher Nachricht, auf die auch verwiesen wird, als nach der allgemeineren bei Joh. Victor. V, 8, p. 406* 22 — denegantibus *vgl. Arnpeck 321* 23 Bathaviam *Quelle? Das flgd. weist wieder (vgl. oben S. 375, Z. 5 flgd.) auf einen aus Aldersbach stammenden Bericht, der wohl in der Fortsetzung der Fürstenfelder Annalen niedergelegt war. Vgl. auch unten S. 401, Z. 9* 29 *Doch wohl nach Avignon, nicht nach Rom.*

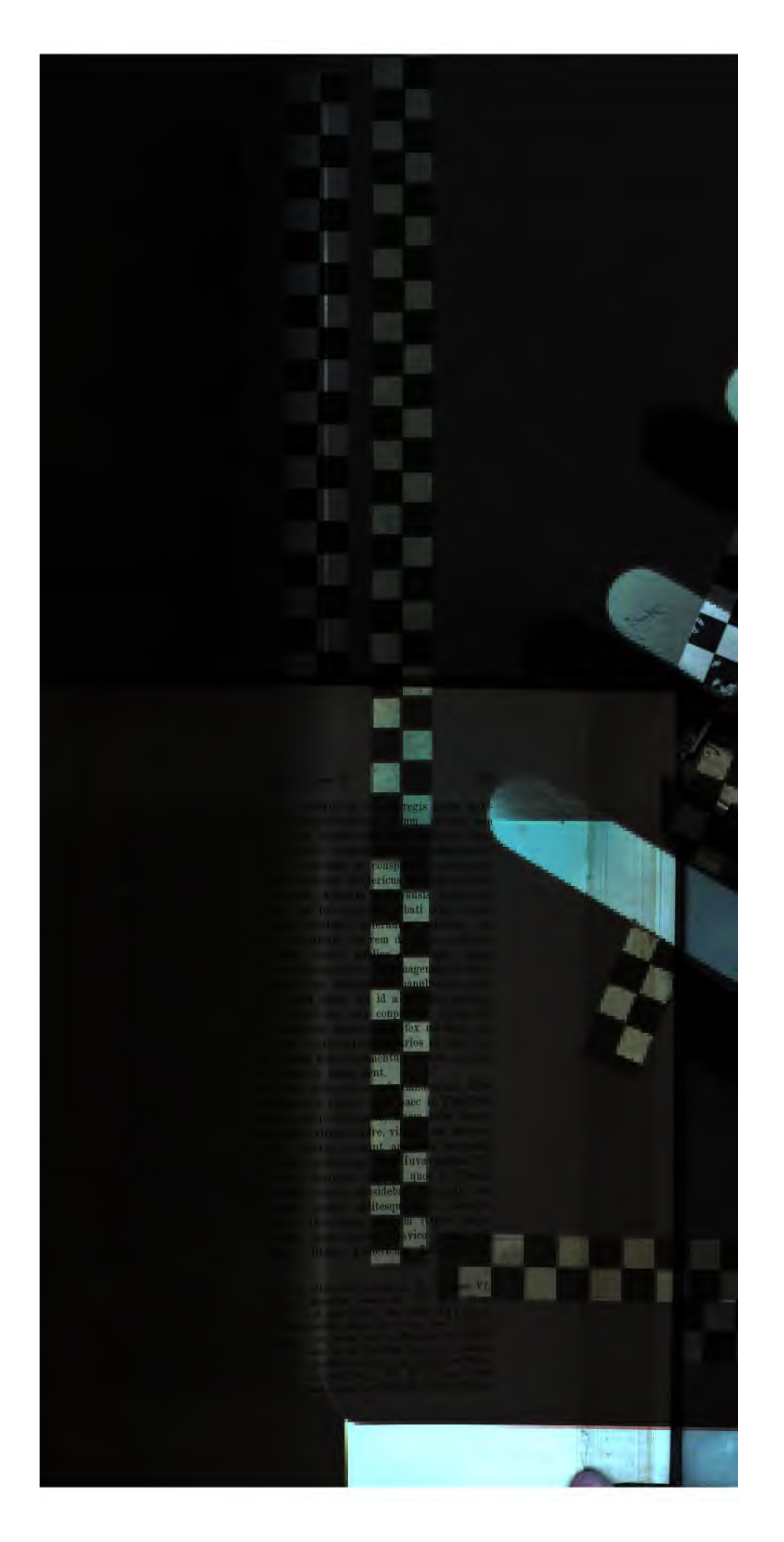

sinam petunt, ad Veronardum atque Hyldericum tercium, patriae meae regulos atque propugnatores templi sui, confugiunt, ibi Valdovinum praesulem salutant. is comite Alberto Schmidomylo Avinionem proficiscitur, inmunitatem ab Vicesimo secundo impetrat atque emit ibique ex hac vita migrat. cui Albertus a pontifice maximo sufficitur. 5 consuetudo tum erat Reginoburgii (sicut aduc Viennae in Norico est) panifices, qui contra legem panes coquendi aut ponderandi deliquerant, in aquam, lacunam volutabrumve aliquod de ponte deiicere. huiuscemodi cum contumelia castigatus, civem, qui se prodeuntem denuo in coenum obtruserat, impraesentiarum quidem dissimulata ira, verum 10 postea sacerdoti ad aegrotum cum sacra hostia properanti genua ponentem, nil mali suspicantem obtruncat caedeque perpetrata in praetorium pontificale elabitur. fit tumultus, cives indignitate facinoris conmoti, arma corripiunt, in aedes episcopi vi irrumpunt, ex penetralibus homicidam corripiunt moxque indicta causa securi percutiunt. 15 Nicolaus episcopus ecclesiasticam libertatem violatam vociferatur, urbe excedit nec posthac unquam, quod cives se iure id fecisse dictitarent, proinde satisfacere recusarent, rediit, exul Aldaechii, quod superius vocant, obiit ibique eius sepulchrum ostenditur. monachi ex Abusina patria mea rursus Reginoburgium migrant atque libertatem a pontifice 20 maximo datam acriter huc usque tutantur.

Eadem tempestate inferioris Boiariae duces Honoricus tercius decimus atque Oto sextus, qui pubertatem nacti, ex ephoebis excesserant (alter duodevicesimum, hic quintum decimum agebat annum) cum Honorico quartodecimo patruele suo, octo annos, menses quinque, dies 25 tris nato, Strubii quinto calendas Februarii coeunt; Tercius decimus Margaritam, filiam Ioannis regis Boiemiae, Sextus Richardam Iuliacensem uxorem ducit; Beatricem, sororem suam, Honorico regulo Goriciae nuptum dant; Elissam antea, ut dixi, maritarant. atque ut aes alienum dissolverent seque atque sorores dotarent et splendidissime 30 instruerent, suasu equitum inferioris Boiariae colonos et clientes nobilium, civium, monachorum, sacerdotum censu ungulario, quem nobilitas vi exercuit, extra ordinem onerant. equum atque taurum vehicularium viginti, bovem quindecim, pecudes, ovem, capram, suem

30 *Am Rande in A zu* aes alienum: quod pater eorum Oto, rex Ungariae, contraxerat, dum se ex captivitate redimeret.

3 *Zum flgd. vgl. auch Andr. Ratisbon. chron. gen. bei Eccard, Corp. hist. I, 2095, 2096. A. eigenthümlich ist nur der Name:* Schmidomylo 26 *Vgl. die unten erwähnte Urkunde v. 28. Januar 1322* 29 — potestatem *vgl. den Freiheitsbrief v. 28. Januar 1322; v. Lerchenfeld, Freibriefe, S. 9* 29 *vgl. oben S. 399, Z. 21.*

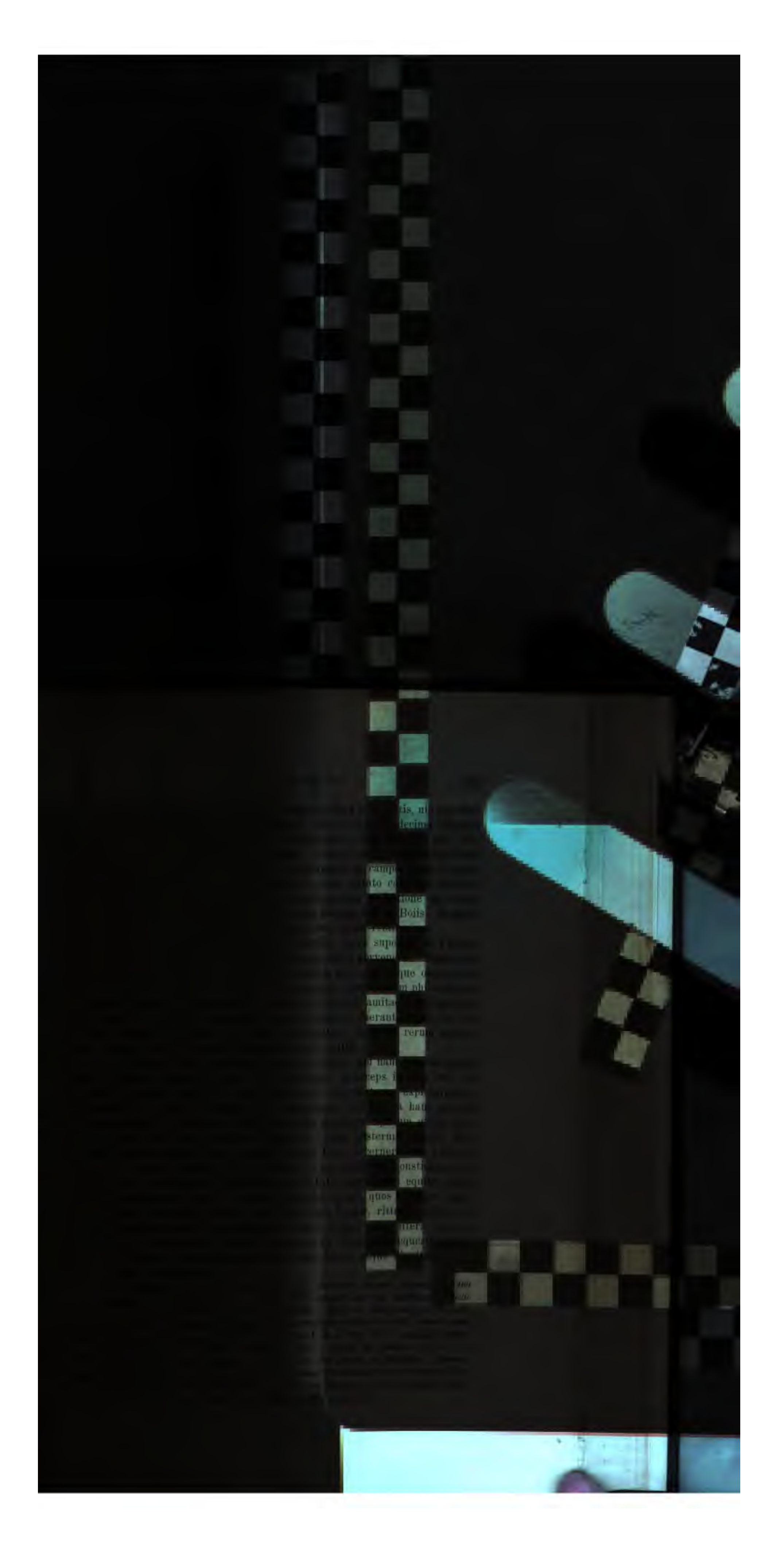

archimystam Juvavensem, Albertum a Saxoniae principibus oriundum, Bathavensem, Theodericum Laventinum episcopum socios ad se receptos sibi adsciscit. Emichonem ab Alisone ad Honoricum, Charionum Tyroliique praesidem, opem postulatum proficisci iubet. auxilia viginti sex millia a Carolo rege Ugrorum, amitino suo, missa parat. Ugri, 5 Scythae, Daci, Getae, Valachii, Pannonii, Moesii, Raezii, Vulgari, Servi et barbari, Turcae, Comani erant hastatorum duo et viginti millia, sagittariorum quatuor. de regno suo equites mille atque quingentos, peditum viginti quatuor millia armat. hisce contractis fratri per nuncios mandat, ut a fronte, nimirum a Lyci ora, Boios invadat, 10 se a tergo, nempe Oeno irruptionem facturum aperit. posthaec ex Austria occidentalem Boiariam versus hostili animo arma movet. Agunto Stiriae transsitum facit. Angilobertus, eiusdem fani antistes, atque Bartholomaeus, coeli atque syderum peritissimi, diras Friderico canunt, ipsum inauspicato arma coepisse, malis avibus proficisci, in- 15 vitis superis exercitum ductare, ad excidium praesens, necem imminentem veluti victimam sorti suae destinatam properare praedicant, commonefaciunt, ne iram dei optimi maximi procul dubio cervici suo impendentem lacessere pergat; sed inevitabile fatum est: Fridericus huiuscemodi vatum superstitionem vanamque religionem contemnit, 20 sese flumina siccaturum, universas Boiorum regiones consumpturum multitudine rebatur, per Iuvavensem agrum Mylodoryphos, Iuvavensium clientes, petit, ibi Oenum traducit copias omneis atque castra locat, praedas agit, cuncta incendiis complet, adventum fratris Litovaldae, qui haud ita multo minoribus copiis a Rheno conterminis regionibus 25 infesto intentoque exercitu per Rhetos ad Lycum contendebat.

Porro Litavicus contra et ipse delectus agit, vires undique comparat, auxilia accersit. ad eum Ioannes rex Boiemiae, huius gener Honoricus tercius decimus, secundae Boiariae rector, cum auxiliaribus Valdovini archimystae Treverorum copiis, item Fridericus urbis No- 30 reiobergae praefectus, Hennobergensis, antiquae Franciae regulus, Monachii coeunt cum equitibus mille atque quingentis, peditum vero duodeviginti millibus. Litavicus cum hisce et aliis, quas ex suo regno collegerat, viribus hosti obviam pergere constituit. caeterum tanquam

14 Barptholomaeus *A u. B*

1 — oriundum *vgl. Ann. Matseens. zu 1320; M. G. Scr. IX, 827* 3 Emichonem de Alzeya *Joh. Victor. l. c.;* — iubet *vgl. l. c.* 4 — armat *vgl. Arnpeck 322* 8 4000 Schützen *nennt auch die Klingenberger Chronik, ed. Henne, S. 48* 13 *Kloster Admunt;* — contendebat *vgl. Joh. Victor. l. c.* 27 — constituit *vgl. Arnpeck 323* 34 — egreditur *wohl nach der Fortsetzung der Fürstenf. Annalen; vgl. M. Mayr, 119.*

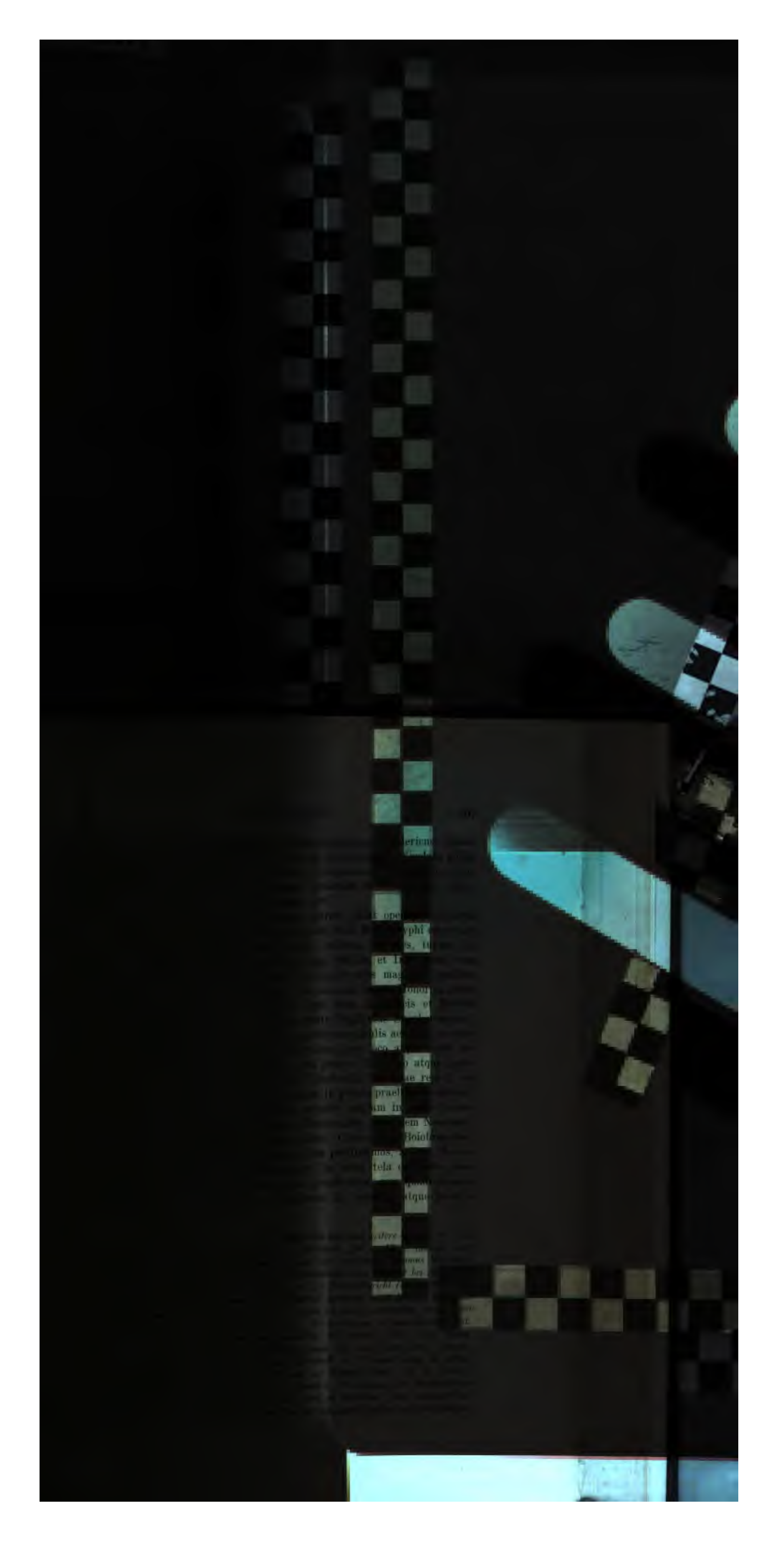

Atque qui tum abs episcopo ritu solenni ense stricto semel humeros verberati sunt, Norici ac Vindelici hi tres atque nonaginta fuere: Nicolaus atque Echardus a Dania; comes eorum Honoricus Oedius; Chunradus Thymosyrus; Theotherus Velbero; Chunradus Overodoryphus; Orthulphus Mosa, comes eius; Honoricus Brunnigerion; Hylderici duo Bisopagi; Friderici, itidem duo, parens ac filius Cephalomani; Honoricus, Godofridus, Segivalda Lampulotingii; Segivalda et Albertus Noppingiones; Honoricus et Gephardus Trani; Nicolaus ab Alpibus; Chunradus et Albertus Threnopagi; Iacobus Sporus, comes eorum; Arthulphus Schonobergius; Nicolaus et Chunradus Ussei; Marichardus et Rudolphus Phanodoryphi; Veronardus et Litavicus Trugassii; Echardus Geirus; Ioannes Paphius; Zacharias Panthera; Albertus Gevingius, eius comes; Iacobus, Hyldericus, item Iacobus a Turre; Rugerion a Radechia; Petrus Gaugobergius, eius comes; Hyldericus Benisso; Hyldericus et Oto Achodoryphi; Ioannes Iccius comes; Otomarus Visularius; Rapoldus Albertochamus, Panichostonus regulus; Tragano Dagopomus, comes eius; Oto Libonizio; Fridericus Carolobergius; Fridericus a Voliphoduno; Oto a Stiria; Rudolphus Holleniccius; Litovalda Phrigio; Hartonidus Manobergius; Orthulphus, Theodomarus, Nicolaus Puxii; Fridericus Lobonico; Hartonidus Schlosobergius; Fridericus Schiratobergius; Iacobus Hochostonus; Litavicus a Belocirco; Ioannes a Nidechia; Albertus a Dachenuno; Herimanus Munodoryphus; Litavicus Rorarius; Honoricus Silverobergius; Hyldericus et Vitichus Bergii; Chunradus Stadunus; Voliphingio Flaccobergius; Chunradus a Stega; Chunradus a Saxia; Hyldericus Hophius; Richoburgius; Hyldericus a Longionibus; Herimanus Lenobergius; Honoricus a Lamia; Tivarpus; Chunradus Bothodoryphi; Voliphingio Thoro; Godofridus

17 Libanizio *B* 18 Veliphoduno *B* Helloniccius *B* 21 *Ueber* Belocirco: famulus [?] de Vansdorf *A* 22 *Ueber* Munodoryphus *in A:* Müen 23 *Ueber Rorarius ebendort:* de Ror; *auch über mehreren der folgenden Namen stehen die deutschen Formen* 24 Floccibergius *B* 25 *Vor* Richoburgius *in B von etwas jüngerer Hand am Rande nachgetragen:* Fridericus 26 *Ebenso vor* Tivarpus: Luitpoldus 27 *Ebenso nach* Bothodoryphi: eius comes Volingio *B*

2 *Die Quelle des folgenden Verzeichnisses ist die Burghauser Fortsetzung der sächsischen Weltchronik, A.'s Adversaria, I, f. 120; vgl. unser Nachwort. Verwandt mit der dort überlieferten Namenliste sind die Verzeichnisse der vor Mühldorf zu Rittern geschlagenen Salzburger, welche aus einer Handschrift von St. Peter in Salzburg P. Hauthaler in den Mittheilungen der Geschichte für Salzburger Landeskunde, XIX, 164—167 veröffentlichte; dort sind zwei Gruppen unterschieden: die vor Mühldorf 1319 und die daselbst 1322 zu Rittern Geschlagenen. Vgl. auch Pfannenschmid in d. Forschungen zur deutschen Gesch. III, 56, Anm. 2* 5 dicti famulus *Advers. l. c.; st.* comes *dort immer* famulus.

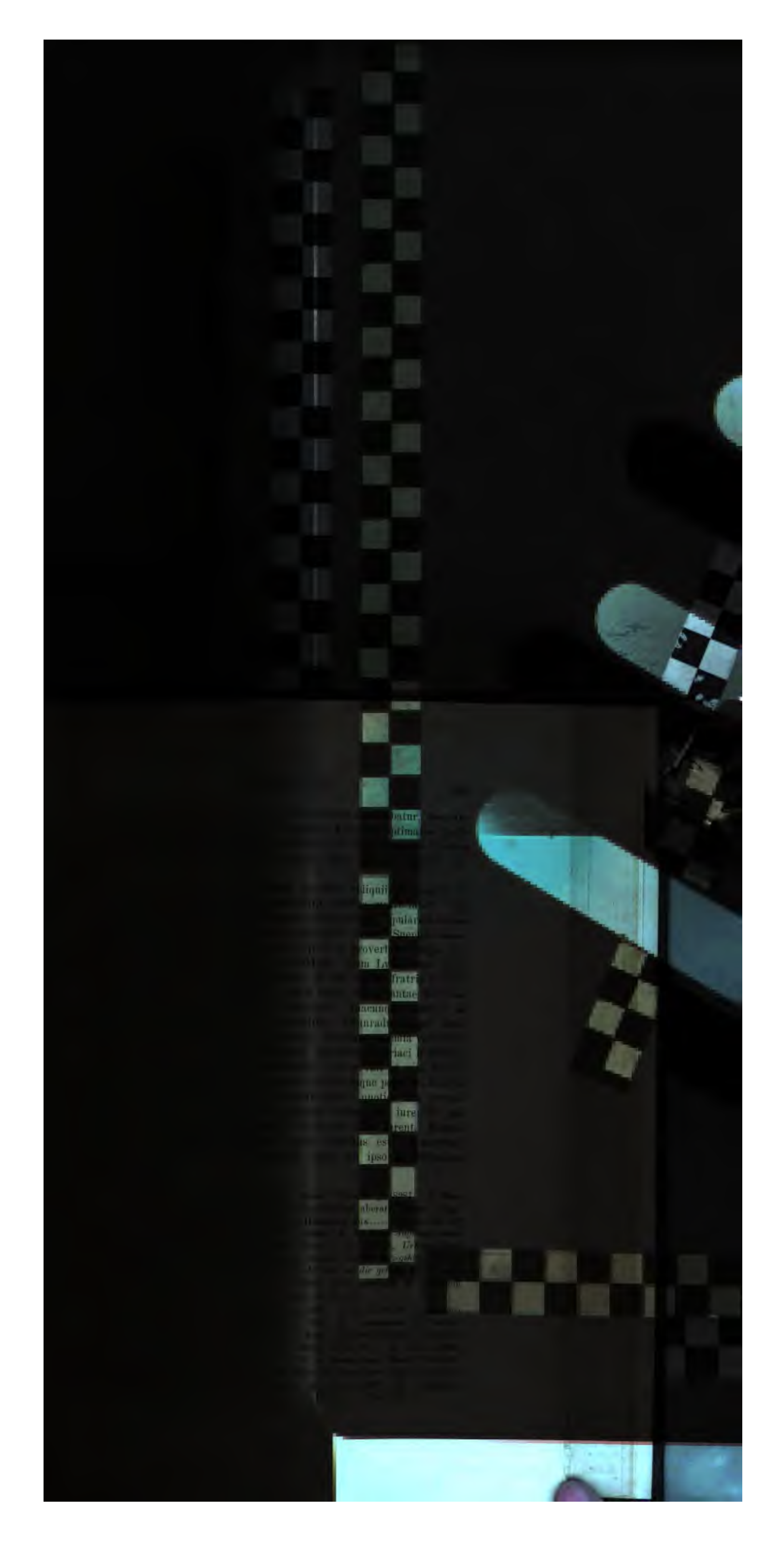

delitescere et dato a se signo erumpere, a tergo hostibus instare mandat.

Posthaec Boiemus paulatim incedit, idem hostes faciunt, infestis tum signis concurritur, fit praelium atrox et diu anceps, a solis ortu usque ad occasum ferme per decem continenter horas pugnatum est. 5 Fridericus strenui militis et boni imperatoris officium simul exequitur. in prima acie cum expeditis versatur, laborantibus succurrit, hostes ferit, pugnat, omnia providet. iam Boiemi loco pelluntur, pedem retro referunt. rex caballo, cui insidebat, interfecto in alium equum imponitur. quingenti iam abiectis armis hostibus se dediderant. Segi- 10 fridus, qui non magis ducis quam militis munere fungebatur, cum Boiorum agmine laborantibus Boiemis subvenit, vim hostium, donec Boiemi editum collem occuparent, sustinet. ibi restituto praelio, redintegrata acie, virtuti dolum addit. ventosus atque serenus dies erat; aciem ita ad solem convertit ac componit, ut pulvis in oculos atque 15 ora hostium ferretur et ex splendore armorum ac repercussione quasi coelum ardere videretur et lumina hostium perstringerentur, deindeque iussu Sueveromani Fridericus Noreiobergensis praefectus, signa Austriaca habens, erumpit, Iseniscum, qui vadosus est, transsit, terga hostium, qui Litovaldam, fratrem Austriaci, esse atque sibi in auxilium 20 properare rebantur, invadit, animum Boiis reddit, recentes atque integri facile fatigatos caedunt, fundunt, a fronte, a tergo instant, urgent, prosternunt. quod ubi quingenti, qui se ante dediderant, conspicantur, mox correptis armis in Austriacos feruntur; acies itaque Friderici turbatur, fit fuga; primo terga dedere Ugri et barbari atque multi 25 more pecudum mactantur. Honoricus, frater Friderici, atque Theodericus signifer vivus in potestatem Boiemorum venit. Rindomulus cum suis optimum decus capto Friderico expetens in equitum agmen, ubi Fridericus erat, irrupit, cuneum hostium perfregit, Friderico instat. idem pars diversis locis facit; tum vero similis strages ruinae fuit. 30 Austriaci abiectis armis se dedunt. tandem Fridericus, ubi se solum cum paucis relictum, copias fusas videt, deditionem Rindomulo urgente

5 ad *fehlt B* 11 munera *A u. B* 27 *Am Rande in A:* Albertus Rindmaul, pfleger zu der Neunstat.

3 — concurritur *l. c. 60, 1*; 2 4 — pugnatum est *gefolgert aus Arnp. 323* 6 — providet *vgl. Streit zu Mühldorf 162, 163*; *Sall. Cat. 60, 4* 8 — dediderant *vgl. Streit zu Mühldorf 163* 14 — perstringerentur *vgl. Joh. Victor. V, 4, p. 395 u. oben Bd. II, 102, 32—36* 18 — feruntur *vgl. Streit zu Mühldorf, 163* 25 — Friderici *vgl. Streit zu Mühldorf, 162; Joh. Victor. V, 4, p. 395; Arnpeck 323* 26 Theodericus: *nach der Urkunde bei Oefele, Scr. II, 148?* 27 — iubetur *gefolgert aus Arnpeck 324* 31 ubi — videt *Sall. Cat. 60, 7.*

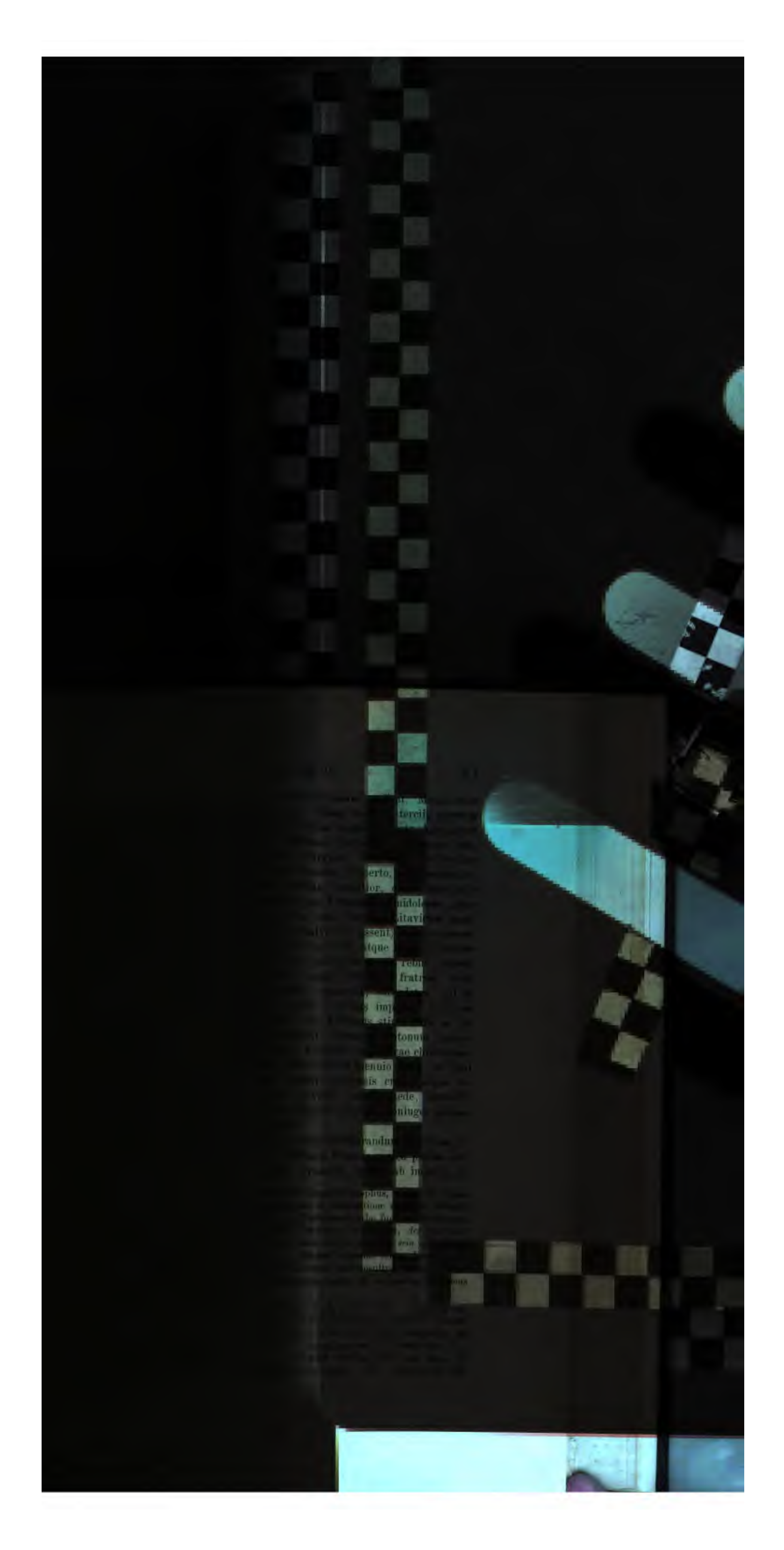
Fridericus caesar primo Dorobergomum, ubi Vdliphingius Goldicius, filius Otonis, habitabat, deinde postero die Utinum deducitur. hic coeunt proceres, tribuni, duces; horum consilio ille Reginoburgium in domum Gumoberti, inde a Vichonando vicario ad Thrasonitum (arx est Nariscorum, haud longe a Naboburgio) abducitur, ubi tris annos, menses sex captivus detinetur. cumque nomen arcis, quod boia lingua ‚ne credideris' valet, audisset: ‚vates', inquit, ‚fuit veridicus atque divinus superum interpres, qui hoc tibi nomen fatale indidit. nec enim unquam fore credidissem, uti tantus rex et in hac regione omnium opulentissimus ita captivus atque vinctus ad te deducerer'. atque hoc praelium factum quarto calendas Octobris, anno ab orbe servato millesimo trecentesimo altero et vicesimo. Ampolinis virus antea ignobilis, ubi dimicatum fuit, hac clade emersit. extat tinnulum decastichon de hoc conflictu.

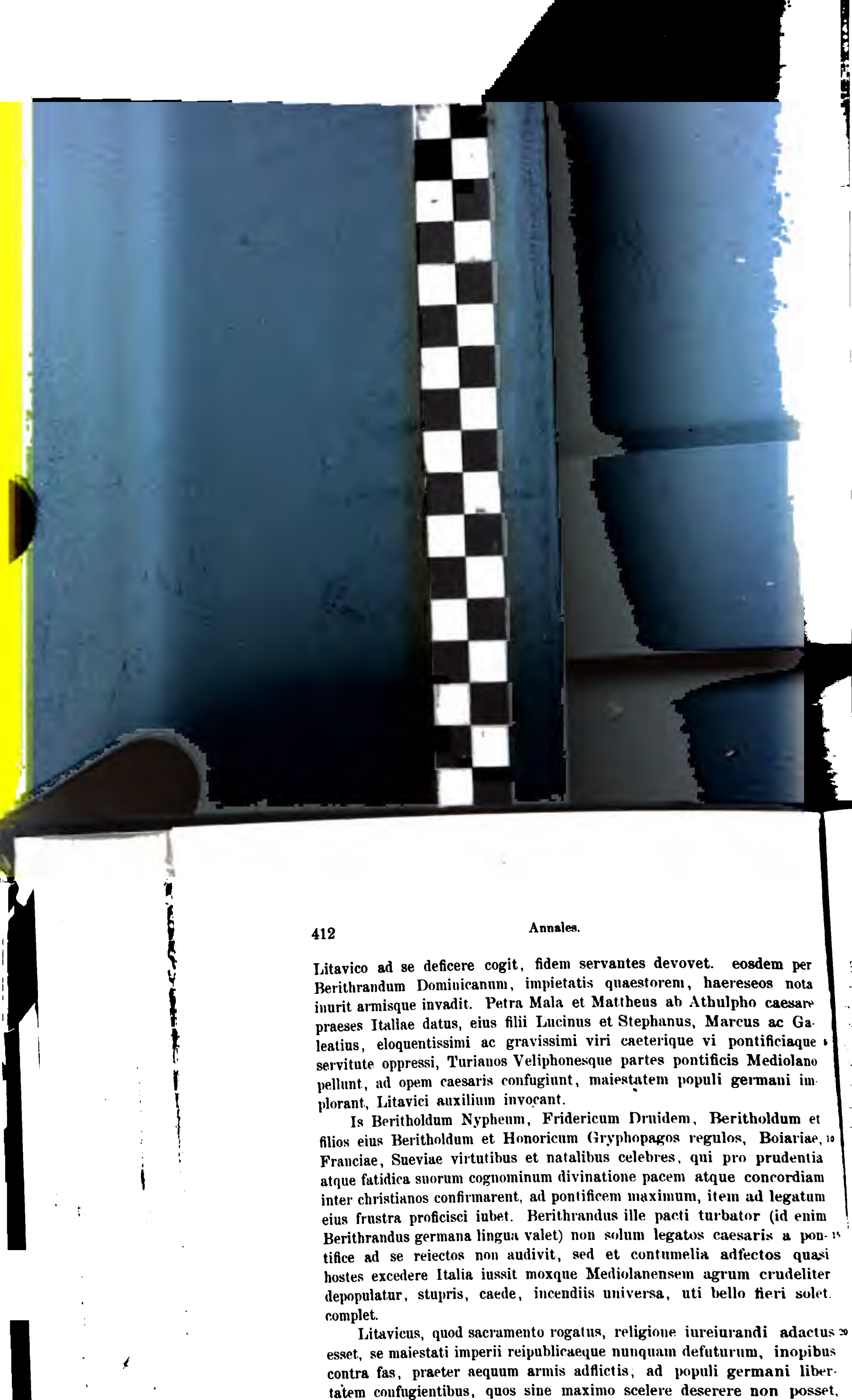
Cap. 16. Eodem anno Saraceni Armeniam vastarunt, christianos in servitutem redegerunt. porro Litavicus ubi aediculam deiparae virgini triumphalem (Satulariam vocant) extruxit, victricia signa primo Landesutae intulit. Fridericum archiepiscopum Saliburgensem proscribit, Theodomaniam supra Burgusium occupat, Vdliphingio Goldicio tradit. inde Angilostadium petivit. postea tali inclytus triumpho fines imperii lustrat, civitates, municipia, vicos, castella adit. universi victori obviam procedunt, ob res bene gestas congratulantur. qui ante eidem adversabantur, certatim deditionem faciunt sacramentaque dicunt. ita enim natura comparatum est, ut eo animus hominum, quo fortuna, inclinet.

Et sicuti laetis semper adversa interpolantur, Beatrix uxor Litavici iisdem diebus e medio tollitur. eius sepulchrum Monachii in templo deiparae virginis iuxta marmoreum mariti mausoleum monstratur. Strubiorum quoque, Vindelicae secundae urbs insignis, duodevicesimo calendas Iulii vesperi de caelo tacta, media conflagravit. verum Lita-

1 Pholingius *B* 4 Vichonando *B* 5 tres *B* 14 [illegible] *A* 28 ad versus *A u. B*

1 — detinetur *vgl. Streit zu Mühldorf*, 103; *Arnpeck* 325; *Andreas* [illegible] *bei Eccard I*, 2086 6 — deducerer *vgl. Arnpeck* 325; *Andreas Ratisbon.* [illegible] 10 — vicesimo *vgl. Johann. Victor. V*, 4, *p.* 395 14 *s. die elf Hexameter in der Contin. canonicor. St. Rudberti Salisburg.* 823 16 — extruxit *vgl. Arnpeck* [illegible] 17 Satleren *l. c.* 18 — tradit *vgl. Contin. canonicor. St. Rudb. Salisb.* [illegible] *p.* 823 20 *vgl. Böhmer Nr.* 480 *vom* 13. *October* 1322 21 — dicunt *vgl. Joh. Victor. V*, 5, *p.* 396 24 eo — inclinet *Just. V*, 1, 11; *vgl. oben S.* 159, *Z.* [illegible] 26 — virginis *vgl. Arnpeck* 327 29 — conflagravit *Quelle? Arnpeck* [illegible] *von einem Brande des alten Straubing am* 27. *Juli* 1283.

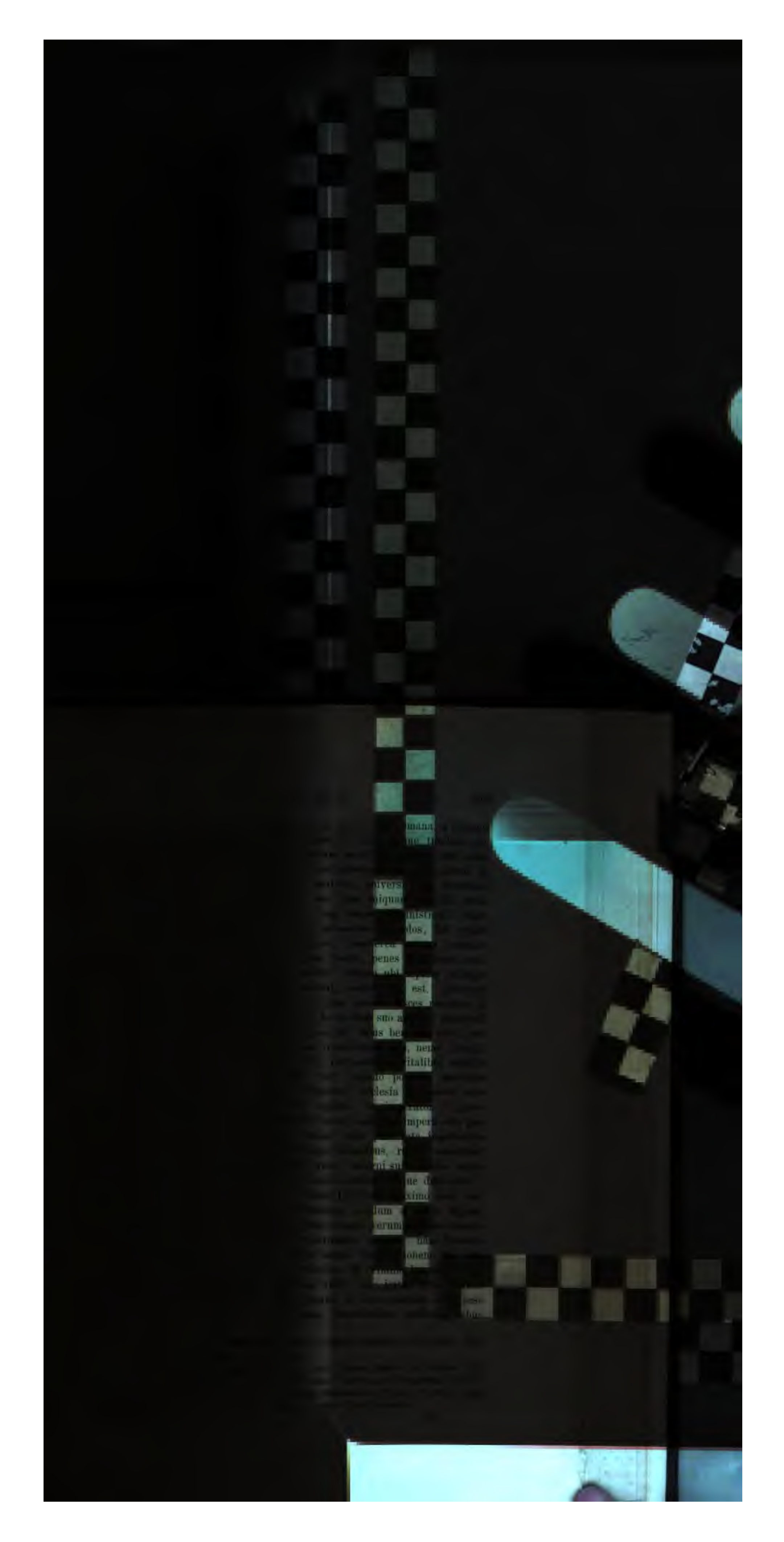
Litavico ad se deficere cogit, fidem servantes devovet. eosdem per Berithrandum Dominicanum, impietatis quaestorem, haereseos nota inurit armisque invadit. Petra Mala et Mattheus ab Athulpho caesare praeses Italiae datus, eius filii Lucinus et Stephanus, Marcus ac Galeatius, eloquentissimi ac gravissimi viri caeterique vi pontificiaque servitute oppressi, Turianos Veliphonesque partes pontificis Mediolano pellunt, ad opem caesaris confugiunt, maiestatem populi germani implorant, Litavici auxilium invocant.

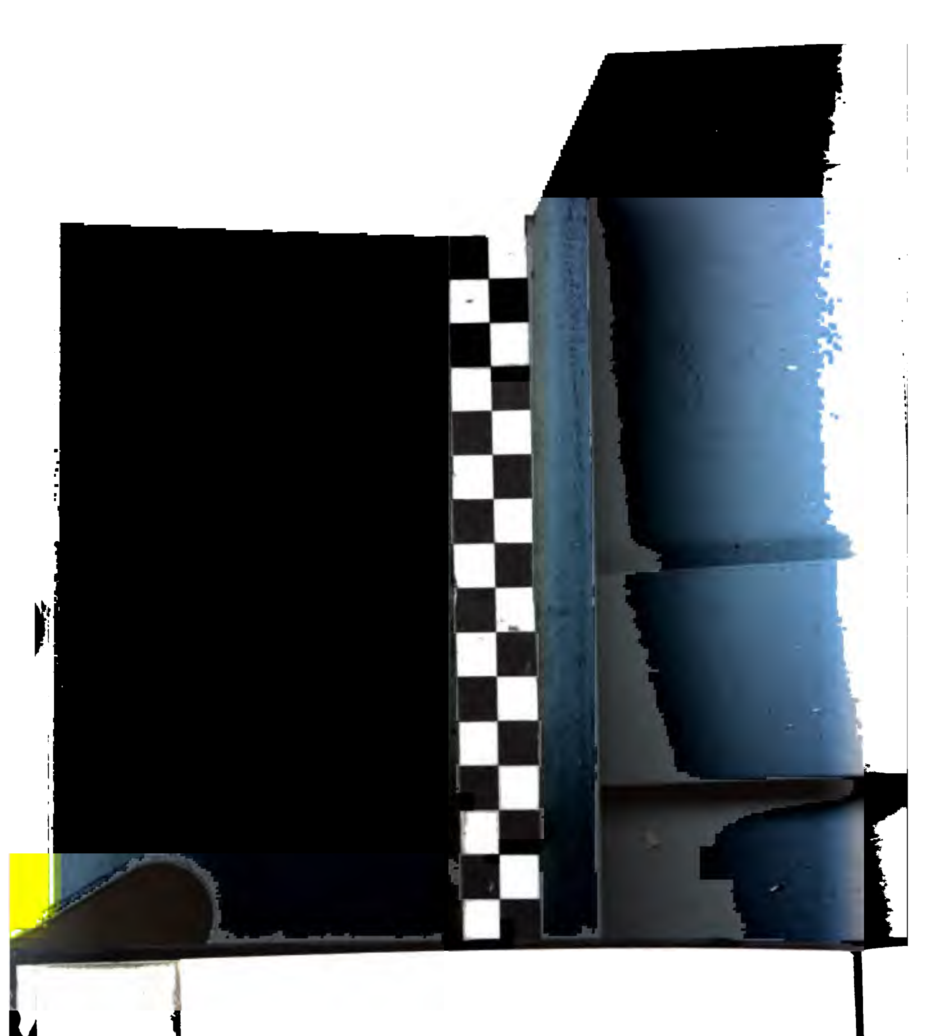
Is Beritholdum Nypheum, Fridericum Druidem, Beritholdum et filios eius Beritholdum et Honoricum Gryphopagos regulos, Boiariae, Franciae, Sueviae virtutibus et natalibus celebres, qui pro prudentia atque fatidica suorum cognominum divinatione pacem atque concordiam inter christianos confirmarent, ad pontificem maximum, item ad legatum eius frustra proficisci iubet. Berithrandus ille pacti turbator (id enim Berithrandus germana lingua valet) non solum legatos caesaris a pontifice ad se reiectos non audivit, sed et contumelia adfectos quasi hostes excedere Italia iussit moxque Mediolanensem agrum crudeliter depopulatur, stupris, caede, incendiis universa, uti bello fieri solet, complet.

Litavicus, quod sacramento rogatus, religione iureiurandi adactus esset, se maiestati imperii reipublicaeque nunquam defuturum, inopibus contra fas, praeter aequum armis adflictis, ad populi germani libertatem confugientibus, quos sine maximo scelere deserere non posset, superiores tetrarchas, caesareis auspiciis suppetias ferre, vim vi repellere iure gentium imperat. atque haec ex utriusque principis romani edictis, quae in Boiariae publicis bibliothecis servantur, excepimus. ea si chronicariorum mendaciis discrepaverint, illorum negligentia atque temeritas (qui amore atque odio caecutientes ac imperitia confisi fabulosa, omissa publica instrumentorum authoritate, sibi conquirere permittunt) accusetur et, ut possint illorum nugae sperni, tamen fides nostra non debet. quaecunque in diplomatibus reperi, incorrupta profero. igitur Vicesimus secundus hac bulla caesarem adflat.

3 *Am Rande in A:* Vicecomites Mediolanenses imperii vicarium in Italia Mediolan ..*[?]* 4 Galeacius *B* 31 *Am Rande in A:* Ludovicus et revocavit donationem Constantini 31 perfero *st.* profero *A u. B*

3 — conplet *vgl. die Sachsenhauser Appellation K. Ludwigs, Olenschlager Staatsgeschichte, Urkunden, S. 122, 123, 126* 4 — pellunt *vgl. auch Arnpeck 32*[?] *27 A. denkt hier wohl vornehmlich an die Erzählung ,de falso Ludovici cancellario bei Arnpeck 332; Andreas Ratisbon. 2098, 2099. Dieselbe fand er auch in jene bairischen Fortsetzung der sächs. Weltchronik, welche er in seinen Adversarien. I. in Lateinische übersetzte; dort ist der davon handelnde Absatz (fol. 122 v., 123) durchstrichen und am Rande steht:* fabula est — fabula graecanica *(vgl. das Nachwort*

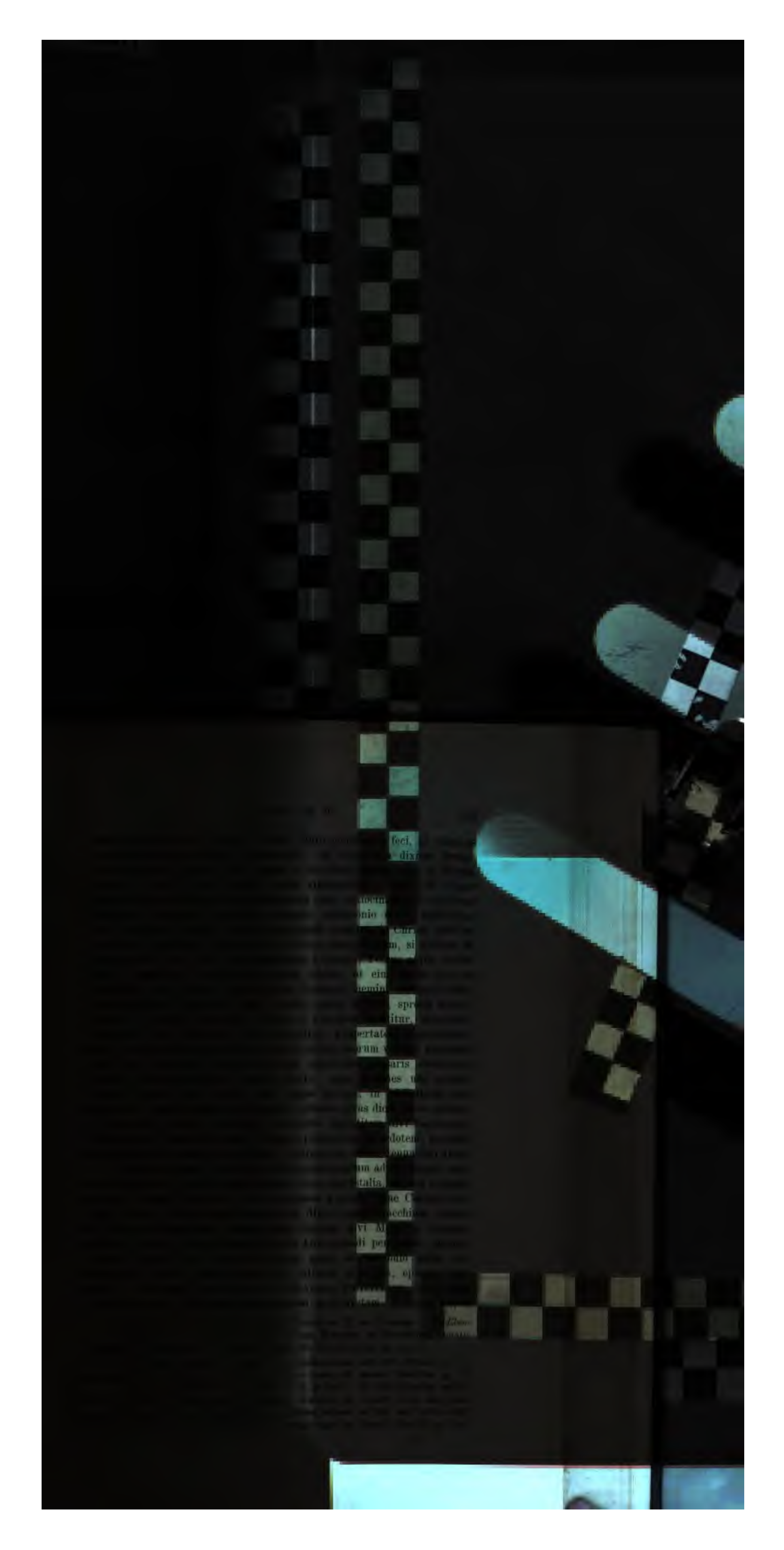
gerendis penitus abstineat, a se hactenus acta rescindat nec posthac nisi iussu et mandato nostro dignitatem resumat. quod si obtemperare detrectaverit, patriarchis, episcopis cunctis, sacerdotibus, principibus, civitatibus imperamus, ut eundem deserant ac nobis parere cogant. data atque publicata Avinione, octavo idus Octobris, anno dignitatis octavo, Christi vero 1323.

Haec ubi in Germania comperta sunt, Litavicus divini humanique iuris consultissimos quosque in Italia, Germaniis, Galliis, praecipue Bononiae atque Luteciae iure utroque atque sacris literis peritos consulit. hi omnes rescripsere, acta et dogmata Ioannis adversus caesarem christianae simplicitati et divinae philosophiae repugnare. extant huiuscemodi consilia theologorum in bibliothecis, in membranis scripta. contra Vicesimum secundum libros quoque edunt hi amici Litavici: Marsilius Patavinus, Ioannes Gandunensis, Litovalda Beboburgensis, Andreas Laudensis, mysta Fruxinensis, augustae magister epistolarum, Hyldericus Hangenor, Augusta ortus, sacro caesaris scrinio praefectus, Dantes Florentinus, qui tum cultiorum literarum semina sparsit, quae paulatim radices egerunt, in herbam exierunt et nostro demum aevo maturescunt; tantae molis fuit, exules literas obstrepentibus undique barbaris atque tyrannis reducere.

Iisdem diebus Vilelmium Ocomensem, Franciscanum, theologum praestantissimum atque dialecticum suae tempestatis acutissimum, duos conlegas eius, Bonamgratiam Bergomensem et Michaelem Caesenatem, Franciscanorum antistitem primarium, sacrarum literarum, utriusque iuris professores, cum sacris Antonii Patavini Monachium ad Litavicum venisse reperio. Vilelmius is, Anglia ortus, sectam recentiorum

16 Langenorus *B; so auch A vor Correctur.*

7 — repugnare *vgl. Hermannus Gigas (als Martinus Minorita bei Eccard. I, 1368). Auch die Chronik in A.'s Adversarien I, f. 122 sagt:* misit et imperator legatos ad theologos Parrhysienses, qui responderunt caesarem iniuria affici a pontifice nec excommunicatum esse. *Vgl. auch Arnpeck 327, wo Prag (!) u. Paris genannt wird* 12 *A. denkt wohl vornehmlich an die Proclamationen Michaels v. Cesena und an die Schriften Occams* 13 — Gandunensis *vgl. Ann. Eistettens. p. 554* 14 *Marsilius von Padua, Johann v. Jandun, Liutpold von Bebenburg, der Kanzler Andreas v. Lauden. Den letzteren kannte A. wohl aus seinem Grabsteine in der älteren Münchener Franziskanerkirche; vgl. über diesen Riezler, Lit. Widersacher d. Päpste, S. 127* 16 — praefectus *vgl. Andreas Ratisb. 2098; Arnpeck 332. Ueber Hangenohr vgl. Riezler, K. Ludwig d. Baier, Meister Ulrich d. Wilde u. Meister Ulrich der Hofmeier von Augsburg (Forschungen z. deutschen Geschichte XIV, 16)* 25 — reperio *vgl. die bei Riezler, Lit. Widersacher der Päpste z. Zeit Ludwigs d. B., 77, Anm. 2 erwähnte Urkunde von 1395 aus dem Münchener Franziskanerkloster, jetzt im Münchener Reichsarchiv.*

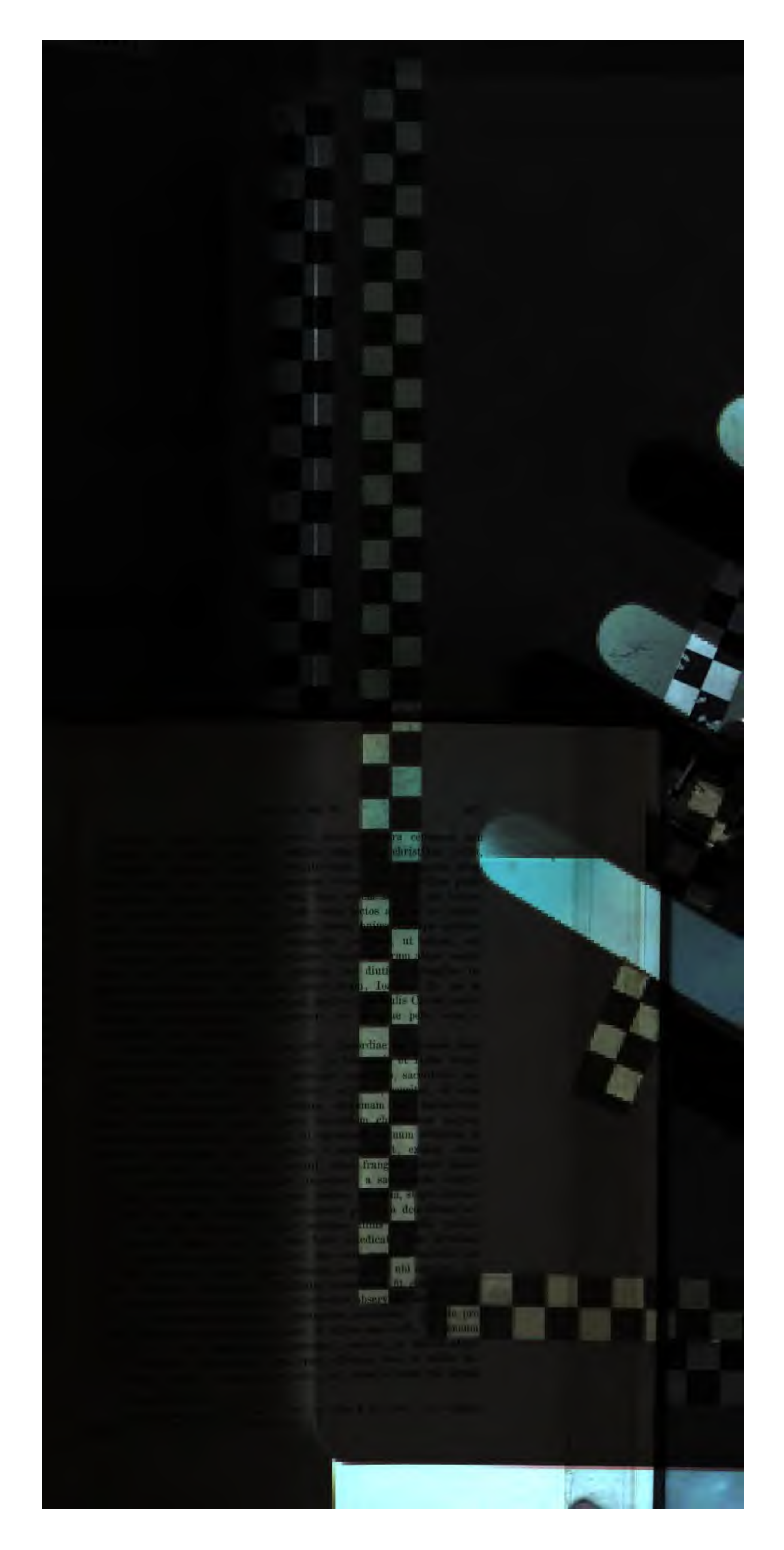

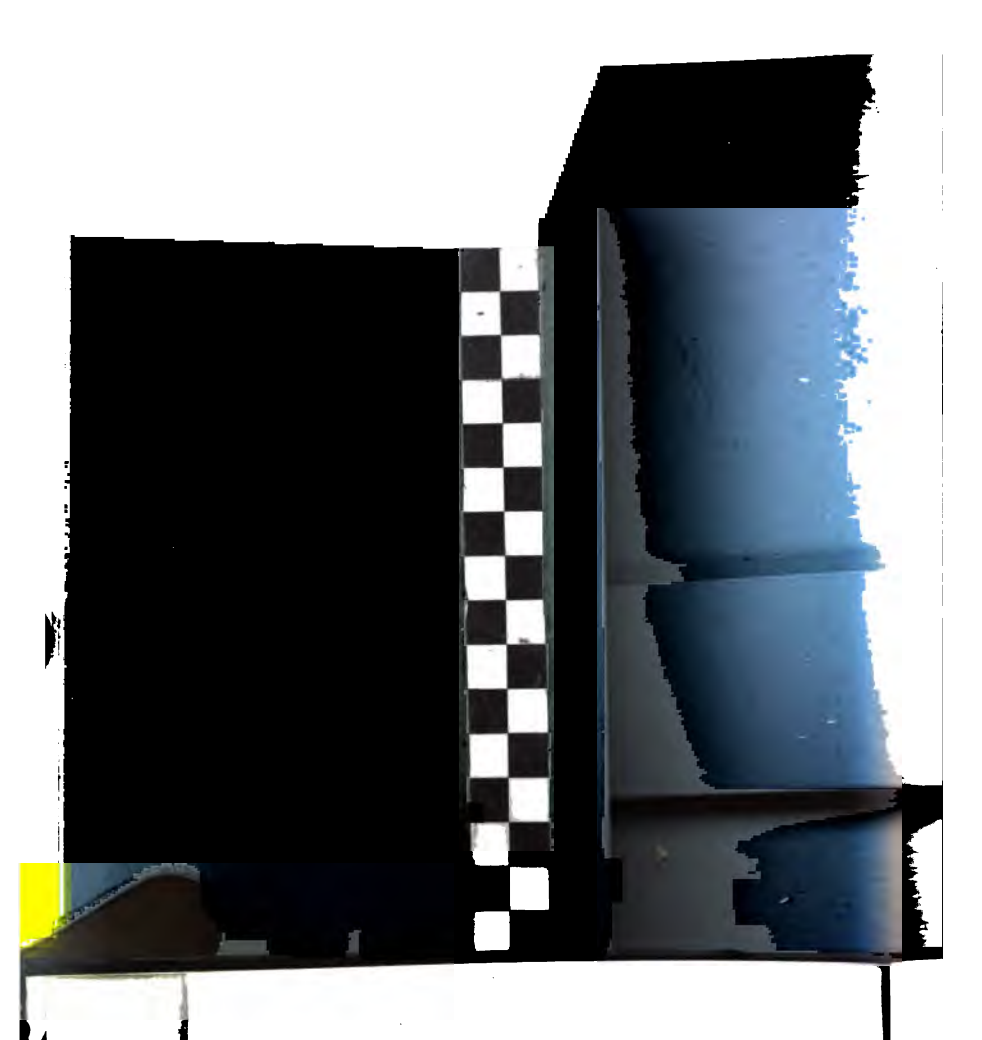

Boiemiae. fit senatus consultum, ut caesar operam det, ne germana libertas in servitutem redigatur et maiestas imperii a faucibus tyranni eripiatur. ex consilii itaque decreto vana irritaque esse Vicesimi secundi acta declaratum, quicunque ea tueretur, hostem reipublicae, bona eius publica esse placuit. Oto atque Tolosanus Germania edicto 5 extrusi sunt. Nicolaus pontifex Reginoburgensis pacem a Ioanne emit atque aere impetravit, ut inmunis imperii pontificalis foret neve sententiam pontificiam in caesarem Litavicum promulgaret. rem gratissimam Litavico fecit. Franciscani aliique omnes sacerdotes et monachi, episcopi caesaris principumque decreto steterunt. soli Dominicani 10 modo caesaris, modo pontificis, quocunque utilitas invitabat, rebus studebant. Argentorati, quod diu publice rem divinam fecissent, demum pecunia coempti detrectarent, urbe pulsi sunt. Reginoburgii atque Landesutae e diverso primo sacrificiis publicis aliquamdiu supersedere, huiuscemodi ceremoniis abstinuere, mox pertesi solitudinem, 15 sponte templa aperuerunt passimque, ne egestate perirent, sacra fecerunt. nam Litavicus clementissimus natura atque princeps benevolentissimus neminem ad sacra publica adegit. sed hoc edicto publice ex consilii decreto obnunciavit, cuius exemplum, sicuti tempus postulat, subtexam. 20

‚Christus servator, dominus atque deus noster, eius legati primarii Petrus, Paulus, Iacobus, Ioannes tempora periculosa, ubi ad caelum migrarint, nobis inminere cantarunt et in primis admonuerunt, ut summopere atque anguium in morem astuti decreta Phariseorum, pseudochristos, pseudoprophetas, pseudapostolos, a mendacio simulatae 25 religionis ita adpellatos, vitaremus, qui se mystas Christi ferunt, cum sint nuncii Antichristi. eos inexplebilis honorum, potentiae, pecuniae sitis atque luxus, avaricia, fastus, quae in proverbium venere, produnt.

1 — placuit *nach der Sachsenhauser Appellationsschrift* 5 — extrusi sunt *Quelle?* 6 — promulgaret *Quelle?* 9 — studebant *vgl. Arnpeck 335; Andreas Ratisbon. 2103* 12 — pulsi sunt *vgl. Arnpeck 328* 13 — fecerunt *vgl. Arnpeck 335* 17 — adegit *wohl nach der Chronik in A.'s Adversarien, I, 122 (s. Nachwort)* 19 sicuti tempus postulat: *hiemit sagt A. selbst, dass er die Sachsenhauser Appellationschrift (die vollständig bei Baluze, Vitae papar. Avin. II, 478 bis 512 gedruckt ist), nicht wörtlich wiedergebe. A.'s Text, von Böhmer, Reg. imp. Nr. 719, als eine ziemlich ungeschickte Umarbeitung bezeichnet, ist früher wohl als eine in Regensburg, 1324, August, ausgegangene selbständige Staatsschrift betrachtet worden, ein Irrthum, den u. a. C. Müller, Kampf Ludwigs des Baiern mit der römischen Curie, I, 349 flgd. berichtigt* 21 Christus: *Matth. 24, 5; 21, 24; Marc. 13, 6; 19, 22;* Petrus: *2, 2, 1;* Paulus: *Tim. 2, 3, 1;* Jacobus: *5, 1;* Ioannes: *1, 2, 18* 24 anguium — astuti *Matth. 10, 16.*

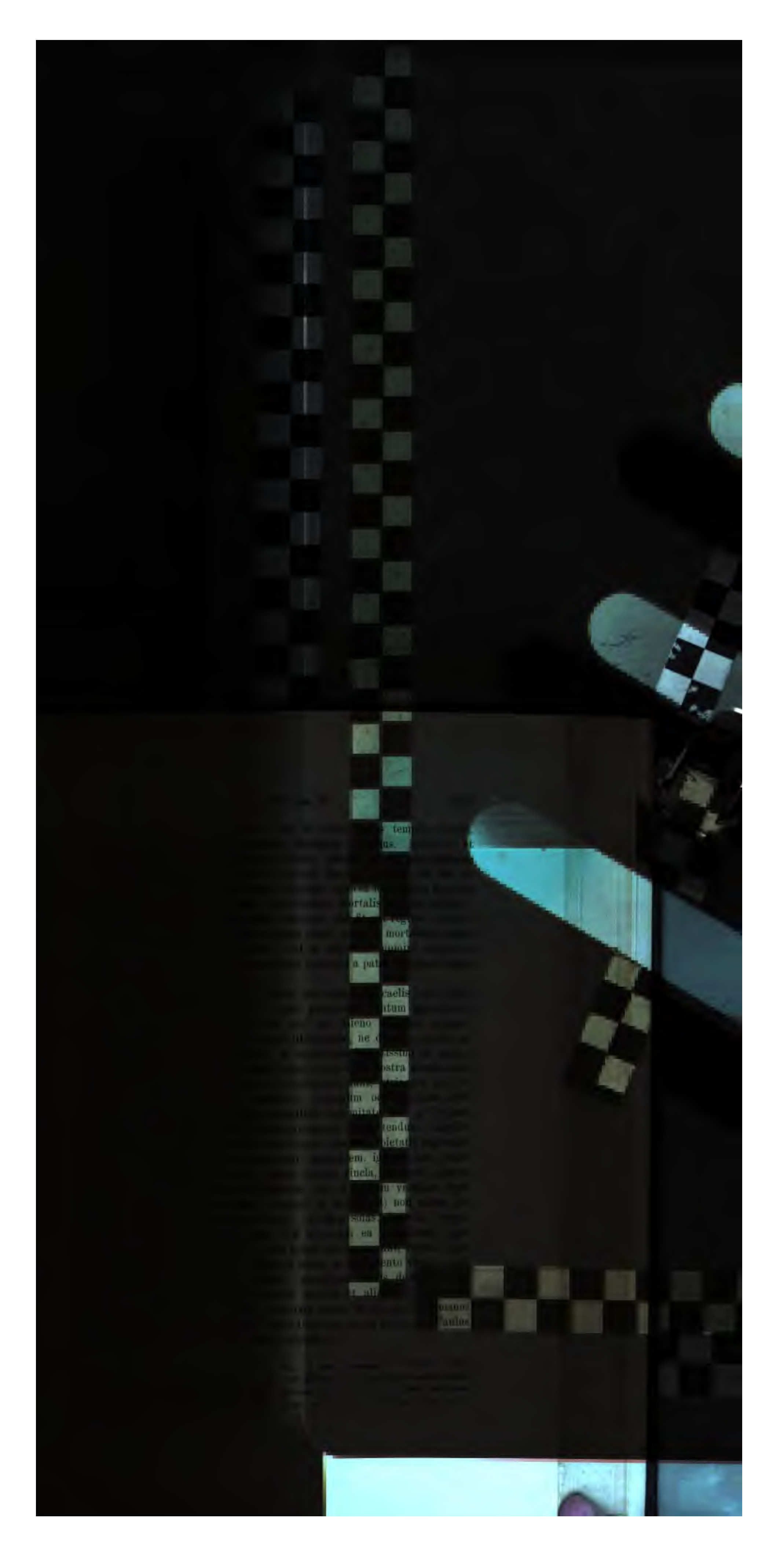

vel studeat. et profecto eius fraude duo rebus impositi sumus, quos ut vel una quidem literula (cum tamen undique aurisugae atque vultures sui circumvolitarent, templa, fana, sacras aedes conpilarent) in gratiam redigeret aut ut iure potius vel apud se quam armis disceptare hortaretur, tantum abfuit, ut nos ultro ad bellum civile concitaret. 5 nullam operam dedit, ut inter nos pacem conponeret, imo magis discordiam aluit, modo mihi, modo Austriaco studebat, nunc Friderico, nunc Litavico favere se simulabat, ut quisque imbecillior erat, ita magis huic operam suam pollicebatur. ad consecrationem ultro invitabat, per fallaciam utrisque verba dedit et pronos ad concordiam 10 rursus arma sumere persuasit. astu haec omnia egit, ut interea, dum domesticis armis cognatisque bellis adterimur, imperium pessundaret, labefactaret, urbes, castella, populos, rempublicam invaderet, in cuius perniciem conspiravit populumque Christi in servitutem redigit, adversus sanctos dei pugnat. sacerdotia maxima, infima sor- 15 didissimis quibusque, modo hostes reipublicae sint, committit, neminem publici boni studiosum aut pacis amantem in curiam sacerdotum adlegat.

De Phariseorum supercilio nimium sibi adsumit, nihil pensi habet, modo animo suo atque libidini per fas atque nefas morem gerat. 20 divina, humana decreta iuxta contemnit atque conturbat, ius gentium violat, leges naturae prophanat, sacra polluit, indicta causa necdum reos condemnat. sibi licere absque mora actutum vel in nos indemnatos sententiam ferre iactitat. cum capitalis sit inimicus publicusque hostis, tamen in propria causa actor, testis et iudex est, id quod nec 25 apud Turcas neque Iudaeos neque Saracenos neque Sarmatas fieri solet. eos, qui fidem caesari servant et Christo servatori nostro praecipienti obtemperant, nec ullam aliam ob causam haereseos nota inurit. quicquid lubet, licitum iudicat, metitur opibus licentiam. quid igitur cum illo agam? neque ius neque bonum neque aequum exequi scire studet. 30 nihil videt, nihil facit, nisi quod lubet. sathanae spiritum sibi summit, se similem altissimo facit, se adorari (quod caelitum quidam sibi a Ioanne fieri prohibuit), pedes sibi osculari more Diocletiani atque Alexandri crudelissimorum tyrannorum permittit, cum Christus manceps, divinitatis dominus, et deus noster pedes comitum suorum pis- 35 catorumque laverit, ut nuncii sui vicissim illis, ad quos missi sunt, faciant. una maiestas atque divina providentia ipsa suis pollens opibus, nil indiga nostri, ubique praesens, universis rebus incubat,

25 actor *sic A u. B* 29 quid igitur — lubet *Ter. Heaut. IV, 1, 29.*

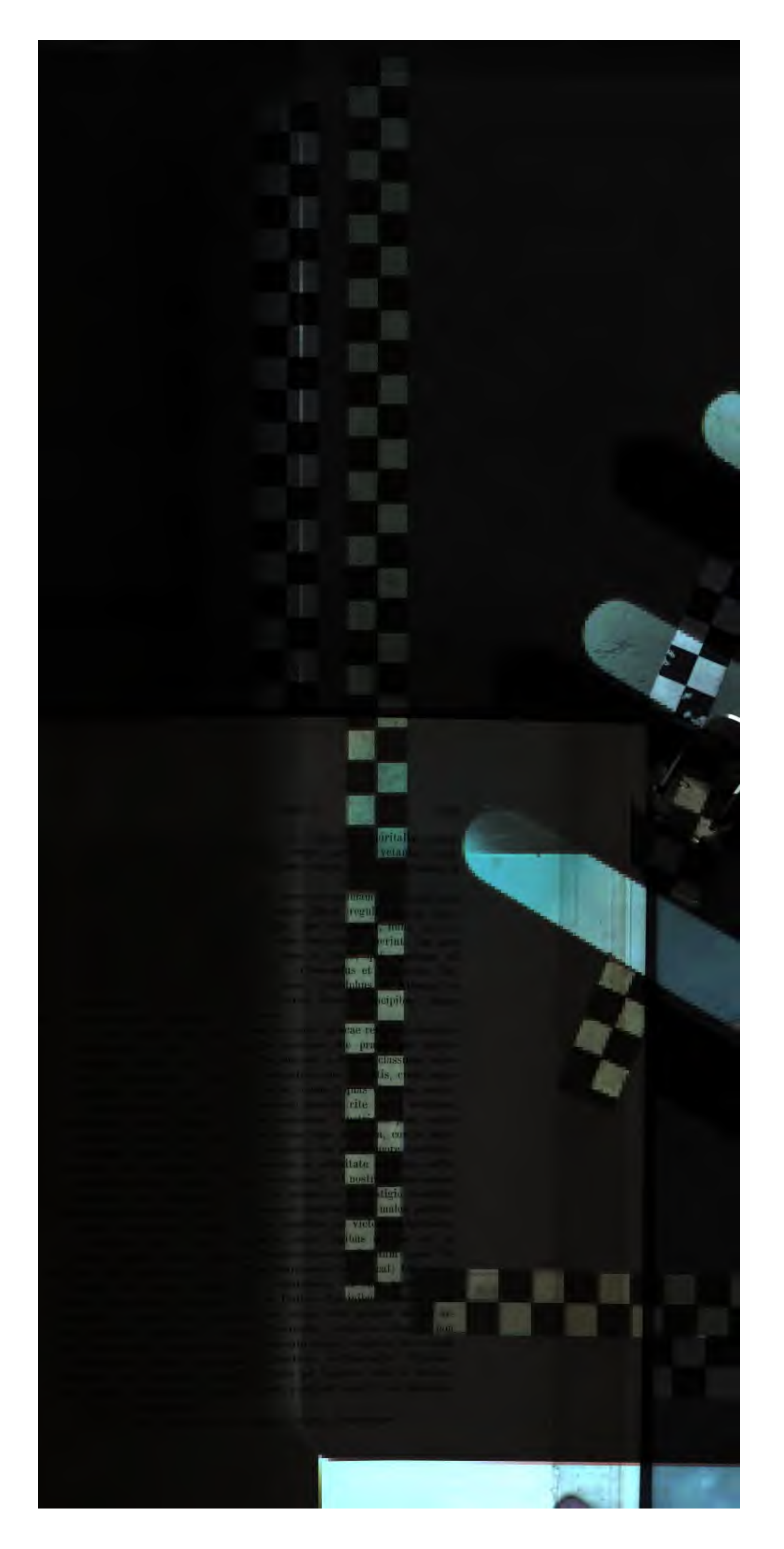
Et ut est dissociabile regnum omnisque potestas impatiens consortis, iam egregii illi pastores, opibus et splendore a maioribus nostris aucti ferre parem nequeunt. caesarem Italia, Roma, Christum terris extrusere; illi caelum quidem permittunt, inferos atque terras sibi adseruere deusque terrarum hominumque non solum dici, sed etiam credi 5 volunt, quasi perinde animis atque linguis (quod ne deus inmortalis quidem tentat) imperare possint atque divisum cum Iove habeant imperium. repugnant et maxime diversa sunt crucifixus et summa potestas, miles et sacerdos, imperator et pastor, regnum et patibulum, corporalia et spiritualia, arma et sacra, bellum et pax, caesar et 10 nuncius, princeps et minister, dominus et servus. qui vult esse maximus inter vos, ait supremus arbiter caeli legatis suis, infimus omnium atque vester servus sit, caeteris recumbentibus, quemadmodum ego feci, ad cyathum ministret. unus magister et dominus vester in caelis, vos autem fratres estis. 15

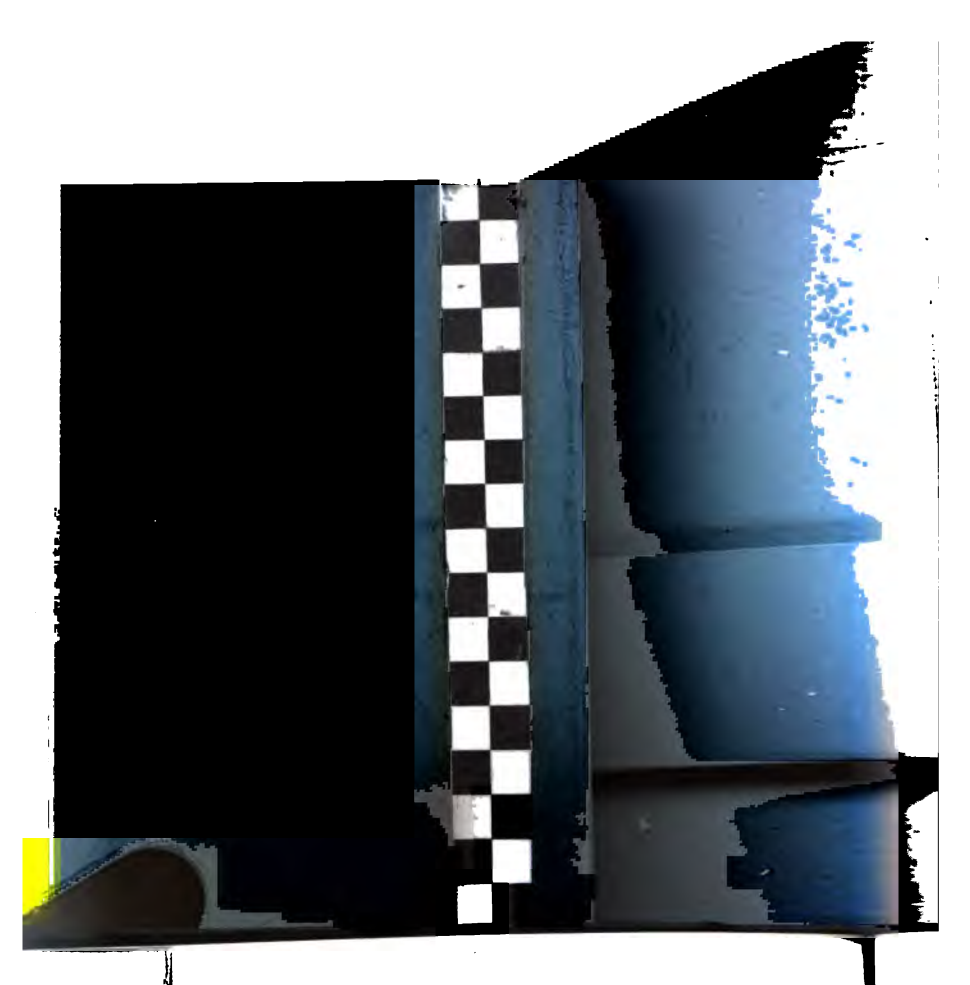
Bellua multorum capitum, monstrum biceps est augustus et pontifex maximus. id quidem fuisse Decium atque Neronem et huiuscemodi tyrannos, falsorum deorum cultores, in nomismatis et epigrammatis legimus. quod de animo et corpore adferunt, nugae sunt et contortae conclusiunculae, ceu vero nesciamus carnem adversus spiritum pugnare 20 et animam, nisi e corpore emicuerit, interituram. ludibrium naturae abominabile, ira dei socordia atque ignavia nostra est, principem principum servo servire servorum.

Si servus servorum dei est, cur non servit? cur non amat? cur non ministrat? cur non pascit? cur non docet? non nunciat? si id, 25 quod cupit, esse velit, cur non Christi, Petri et Pauli vestigia in carceribus et periculis variis aemulatur? cur mentitur, tergiversatur, fallit, regnat, dominatur? aviditate potentiae, cupidine pecuniae ima summis miscet, omnia venalia, deum et inferos habet. cur vitam Christi parvi pendit, qui de haereditate a fratribus captus, etiam 30 arbiter iudicare noluit, sed competitores ad praetores caesaris reiecit et tribunal relegavit? cum populus eidem regnum Palestinae ultro offerret, aufugit, suum regnum in hoc mundo non esse confitetur. quamobrem Vicesimus secundus non sine maxima sua atque reipublicae pernicie libidine dominandi in praeceps abit, aliena, quae nihil ad eum 35

5 deusque *sic A u. B*

5 deusque — possint *Curt. VIII, 5, 5; vgl. oben S. 276 a. E.* 8 *Zum flgd. scheint auch Occams Dialogus, Tractatus II, lib. 2 benutzt zu sein. Vgl. auch unten in cap. 19* 12 *Matth. 20, 26; Marc. 9, 34; 10, 43, 44; Luc. 9, 48; Johann. 13* 14 unus — estis *Matth. 23, 8; vgl. oben S. 220, Z. 20* 30 — aufugit *Joh. 6, 15; Luc. 12, 13; vgl. oben S. 126, 31* 33 suum — confitetur *Joh. 18, 36* 35 aliena — curat *Ter. Heaut. I, 1, 24 (oben 179, 6).*

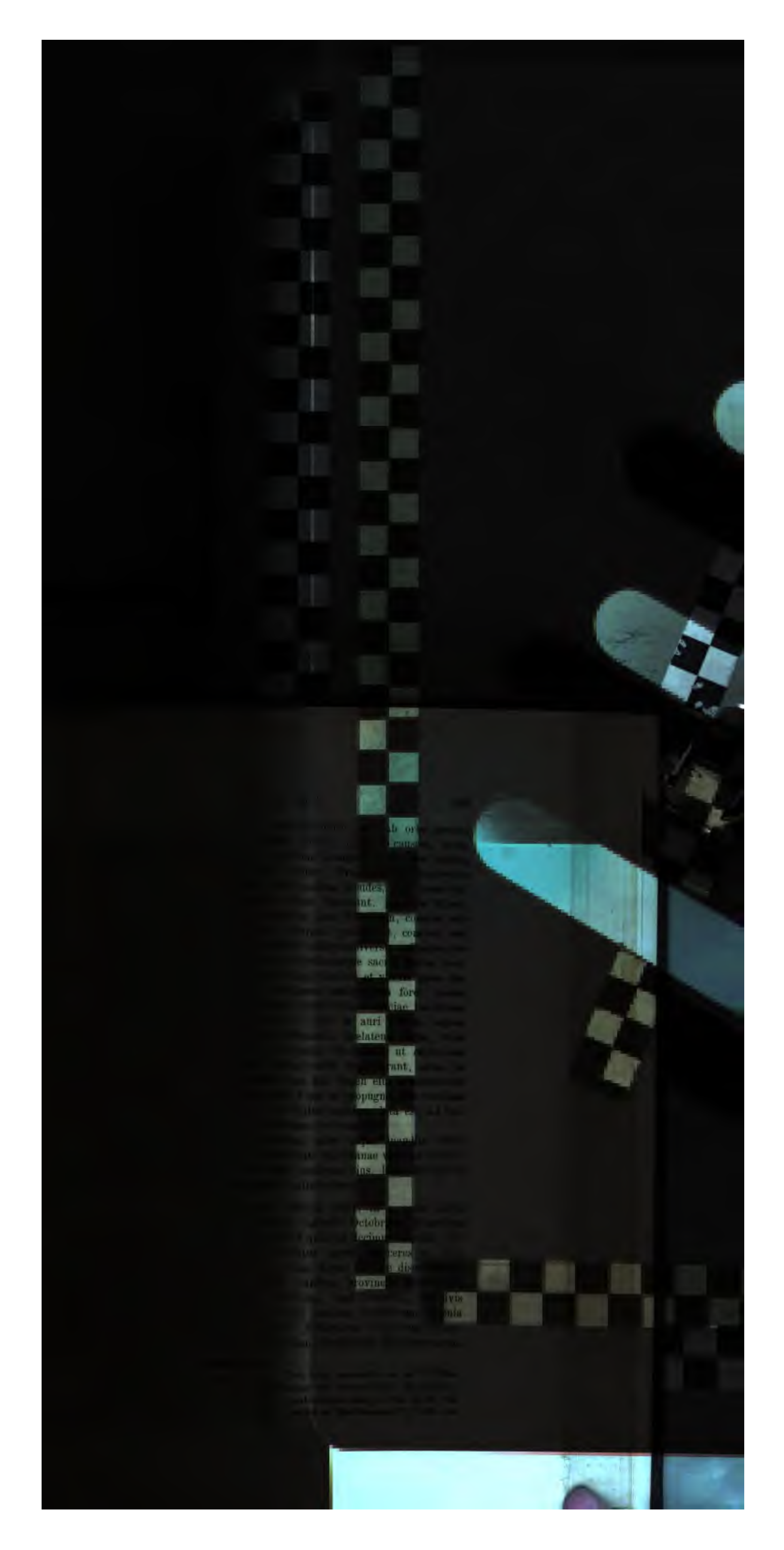

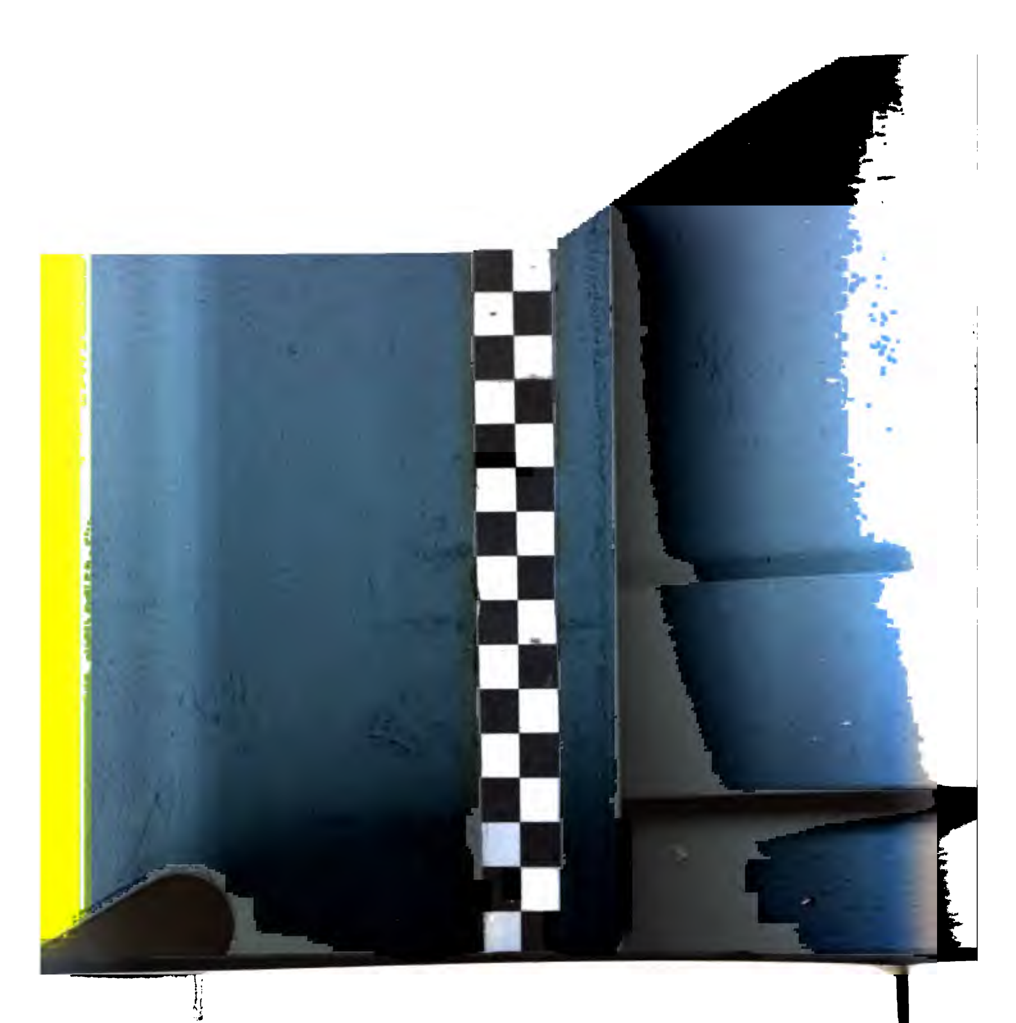
nihilominus illis reiectis adversus maiestatem imperii populique victoris gentium legatus ille Ioannis, osor christianae charitatis, Mediolanum, Comum, Cremonam, Vercellas, Novariam, Ticinum, Laudem, Mutinam, Veronam, Vicentiam, Feliciam, Vellinam, Placentiam, Parmam, Brixiam, Alexandriam, Terdonam, Lucam, Pisas, Aretium, Cesenam, Genuae exules, item alias urbeis Italiae, insuper Mathaeum, Galeatium, Passerinum, Petraemalae, Montisferrati, Matinae, Salutiarum limitum praefectos, cives, praesides, propraetores imperii, christianissimos atque gravissimos viros, hostili animo cum copiis vastat, agros, vicos incendit, stupra, caedes, sacrilegia impune committit. illos, quod bella civilia abhorrerent, a nobis et imperio deficere nollent, crimen laesae maiestatis, scelus perfidiae admittere recusarent, haereseos nota iussit, romanus princeps a deo ad arcenda huiuscemodi flagitia delectus gladiumque ideo gestans, inopes, insontes cives, clientes reipublicae devotissimos (quibus ētiam a propinquis opem ferre instituimus) potentia, vi, armis malignorum oppressos, sine summa infamia, absque summo scelere deserere non potuit, opem tulit fidissimis atque christianissimis amicis. accusetur illius perfidia, qui prior laesit. vim vi repellere licet. pascat bonus pastor oviculas Christi et amet, non armis oppugnet, vi opprimat. argutas cavillationes missas faciat, veritatem, simplicitatem christianam Christumque, cui verba dare difficile est, amplectatur. illius conversatio sit in caelis, spiritalibus deditus, corporalibus se non contaminet. nos nostro iure, maiorum instituto, sicut ius gentium est, sacra oracula docent, res nostras, nimirum terrena, caduca, fluxa, fragilia agere sinat et verbum inter nos non conmutabimus et tandem desinat tam impudenter mentiri, nisi forsitan omnes Germanos (ut Romanenses autumant) stultos, caudices, asinos, stipites, plumbeos existimat.

Me haereticorum (ut eius verbis utar) fautorem falso vocat. christianus sum, at ipse haeresiarches est. non enim discipulus est Christi, cuius vitam irridet, paupertatem floccifacit, pietatem aspernatur, religionem polluit, sacra prophanat, mores spernit, instituta condemnat, dogmata vilipendit. nam divum Franciscum, veritatis divinae praeconem, paupertatis christianae antesignanum, consecraneos

7 Matinae *sic A u. B* 11 lesae *A*

4 Feliciam: *in der Urk. l. c. 487:* civitati Feltrensi; *Vellinam: l. c.:* civitati Bellunensi 7 Matinae: *in der urkundlichen Vorlage (vgl. p. 488) nichts entsprechendes; neben den Edlen und Markgrafen v. Petramala, Montferrat u. Saluzzo wird dort noch* marchio de Ceva *genannt* 21 cui — est *Ter. Andr. I, 3, 6* 27 stultos — plumbeos *Ter. Heaut. V, 1, 4; vgl. oben S. 126, 26.*

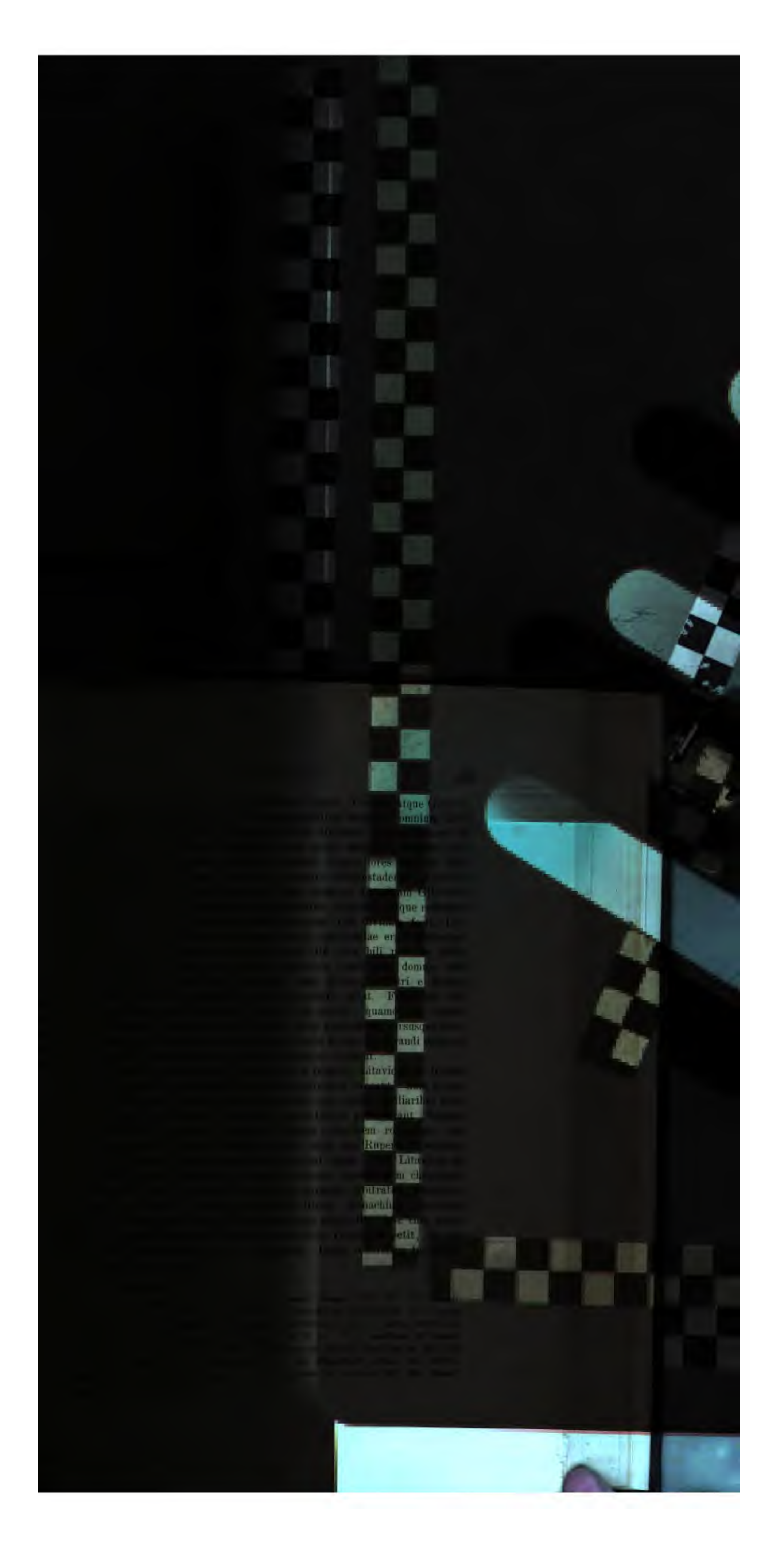

item alios dignitate atque curia submovent. deinde suo arbitratu e corpore optimatum duodecim, penes quos administrandae reipublicae, imperandi potestas omnis foret, in senatum adlegunt. duodecim viri fuere: Adaloramus Hallusius, Honoricus Artobergensis, Honoricus Prisingius, Segifridus Bochobergensis, Veronardus Granso, Eburonus 5 a Luteropago, decem millia passuum a patria mea, Chunradus Frunobergensis, Adolardus Frunovius, Arionulphus Maessenusius, Hyldericus Leofinis, aulae praefectus, Honoricus Ramanobergensis, Albertus Rustodoryphus. posthaec diploma Otonis regis Ugrorum, Boiariae inferioris reguli, prolatum, ubi rescissum id, ut vetus atque obsoletum 10 quiritati sunt, has leges gubernandi principibus praescribunt ante biennium atque quatuor menses Boiaria secunda non dividatur. foedera nulla neque cum externis neque indigenis sunto. absque duodecim virum consilio ducibus in gratiam redire, concordiam inire, in quemquam animadvertere vel munificum esse, senatorem abrogare vel ad- 15 legere fas non esto. praesides, praetores, se tutaturos acta Otonis Ungariae regis, eius diplomati staturos sacramenta dicunto. praeses tricenis libris, praetor denis, per quos hisce decretis fraus fiet, mulctator. regulo, qui ista tueri recusarit, nemo dicto audiens esto, nemo obtemperato, cuncti populares, cives, agricolae, sacrificuli, equites ex- 20 authorati sunto conspirationemque faciunto. hac rogatione promulgata, subscripsere Veronardus Abusinus, Theothalmus Brygobergius, Hartolivius Bochobergensis, Chunradus Prisingius, Honoricus Satelobogus, Ortolivius Maessenusius, Adeloramus Rotunus, Ioannes Varitus, Hyldericus Iccius, Albertus Neocircus, Berinogerion et Litavicus Gransones, 25 Hartovicus Dagobergius, Epertus ab Haeduno, Vilelmius Vinozeros, Segifridus Frunobergensis a Frunobergomo. Honoricus Taringius, Suitogerion Tuschulo, item civitates primariae, Landesuta, Strubii Vindelicorum, Chamabi Nariscorum in Hercynio saltu, Boiemiae conterminî, Burgusium Noricorum. neque tres rectores Boiorum resistere 30 ausi, illa et alia talia sibi placere fatentur authoresque fiunt.

Iisdem diebus caesar arma in Burgionas (tribus est Sueviae, Austriacis tamen parens) movet atque caput pagi arctissima claudit obsidione. Burgardus Herulopagus, qui cum duobus filiis atque trecentis equitibus praesidio ibi conlocatus fuerat, fortiter limitem tutatur, 35 donec Albertus ac Litovalda fratres, Austriae reguli, suppetias obsessis ferrent atque diem, quo aperto Marte cum Litavico confligerent,

16 tutatores *B* 22 Brygobergius *sic A u. B [v. Bruckberg]* 24 Adoloramus *B*

32 — dicerent *vgl. Joh. Victor. V, 5, p. 397* 36 Albertus *Quelle?*

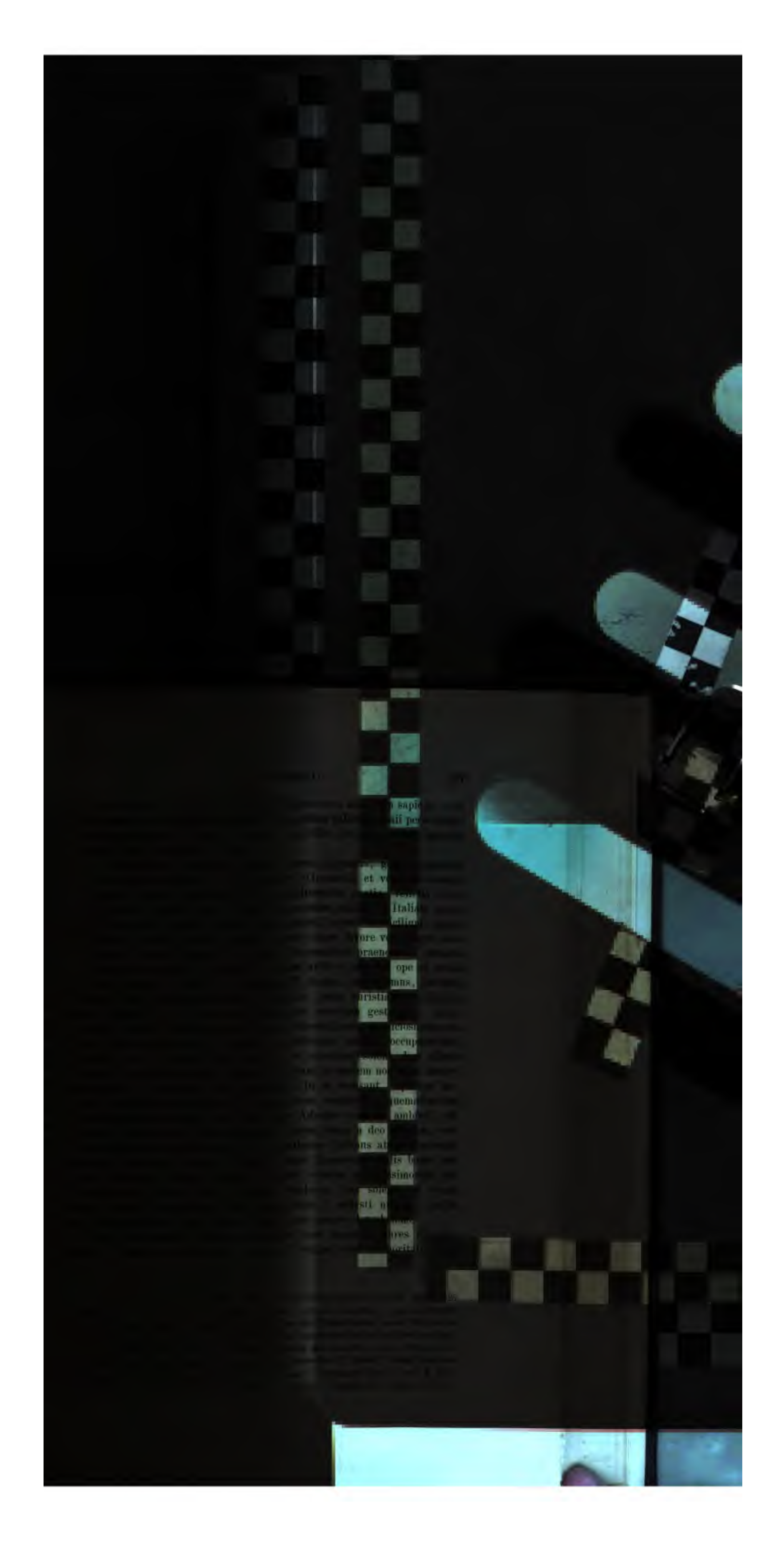
Posthaec a Cane Scala, Galeatio Me
atque Aretino pontifice, Columnis Romanis,
Veronam, inde Brixiam, postea Mediolanu
adversante (pontificalibus partibus Florenti
deducitur. ibi quinquagenalibus ferreo dia
a Vidone Malapetra archimysta Mediolanens
filio Accio, fratribus Marco, Lucino, Stepha
perbe in cives conmiserant, in vincla coni
restituit, ubi Hugonem Suevum, regulum M

Composita atque pacata Gallia togata,
deditionem accepta, superato Appenino, in Eth
cum maximo honore a Castrucio exceptus est
conmoratur, gratiam praecatore Castrucio Ga
tendenti cives portas claudunt, nec mora u
circumsidetur nec pontificiae partes auxilio es
Octobri Pisani Litavico se permittunt, qui eo
peculiari benevolentia posthac prosecutus est
lustrata, Gallis, qui rebus pontificis studeban
Stephano Columna, Beritholdo Ursino, Ruperto
in Campaniam caedentibus, summa tranquillit
nemine resistente, contradicente repugnanteve
flaminibus, episcopis, sacerdotibus, senatu populoq
apparatu, nullo honoris genere more gentis praet
undique Italiae optimatibus, pontificibus, civibus,
atque quinquaginta equitibus cataphrattis appare
citur. celeberrimo epiphaniorum festo, frequenti
in templo divi Petri nullo penitus refragante, cre
more veterum imperator, augustus et pater patria
rita augusta consalutatur; a flaminibus et mystis,
bant, inauguratur anno ab restituta salute millesin
detricesimo.

Posthaec pontificum, procerum Italiae, Germani
coacto, Vicesimi secundi iniurias conmemorat alior
romanorum fastum, ambitionem reipublicae pernicio
stianae exitiosam docet. sententiae graves; multa
fortiterque dicuntur. tandem multis sermonibus ultro
ex consilii decreto Ioannes pontificatu atque dignitate
reipublicae christianae submovetur, adversus religione

23 adparatu *B* 31 *Am Rande in A:* 1328.

10 — destinatur *vgl. Arnpeck 329, Annal. Eistett. 517.*

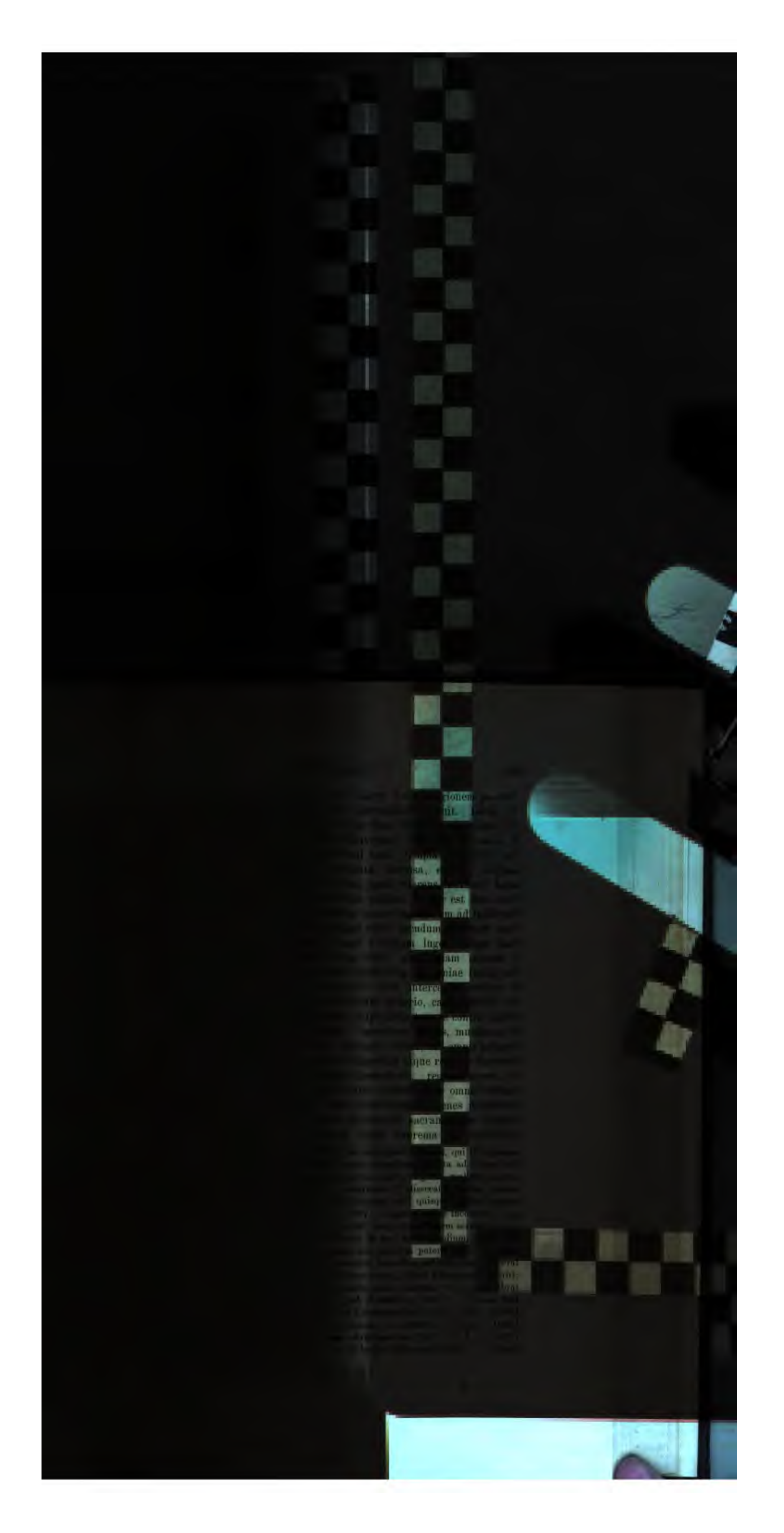

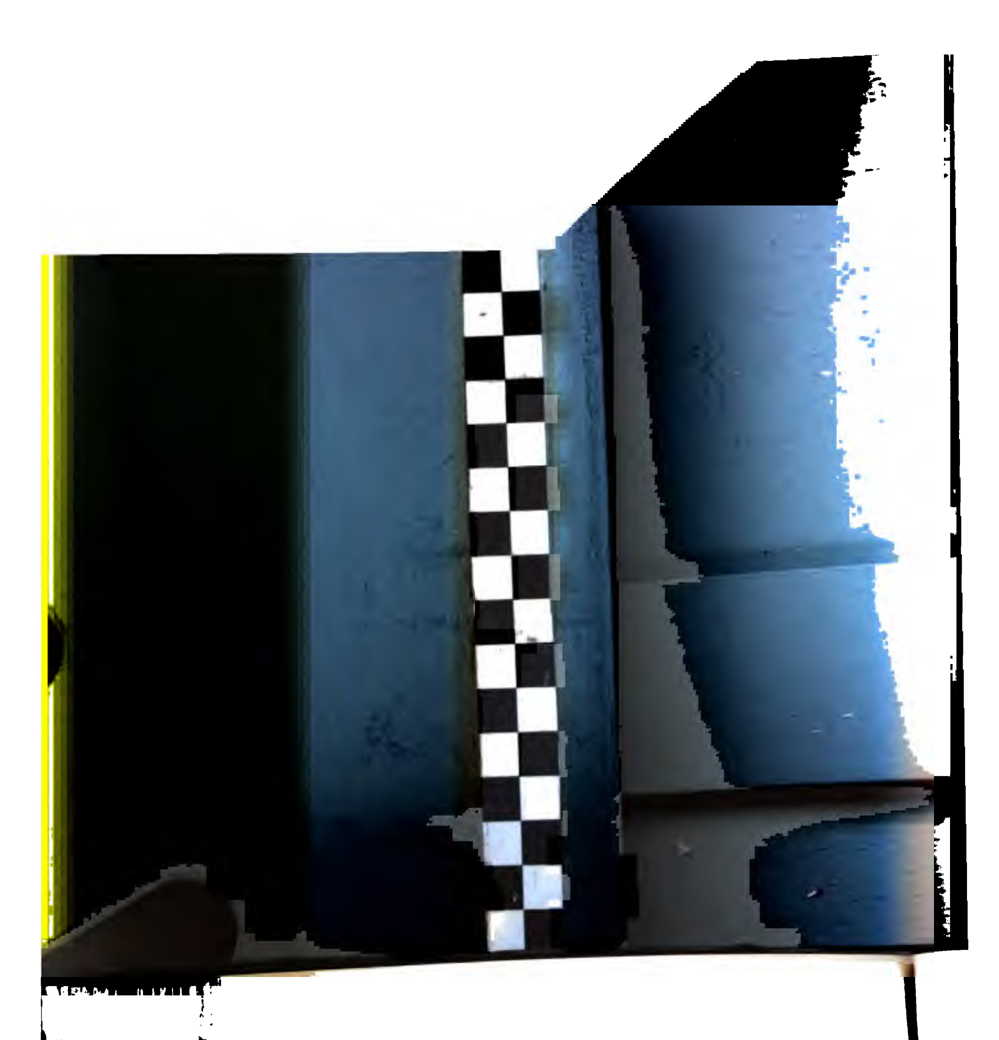

gratia domi atque foris venales sumus; maiestas et authoritas religionis, libertas imperiumque populi christiani, leges divina, humana prodita sunt hosti acerrimo. quies in seditionibus, in pace turbae sunt. homines sceleratissimi cruentis manibus inmani avaricia, nocentissimi et iidem superbissimi, itidem luxu effeminati atque ambitione perditi, quibus fides, decus, pietas, postremo vicia, virtutes, honesta atque inhonesta omnia quaestui sunt, arcem reipublicae christianae occupant, tumultum ex tumultu, bellum ex bello serunt. caput factionis, Iacobus ille de Babarco, qui se papam nominat, ingentem vim pecuniae, quam undique a christiana plaebe fraudulenter corrasit, adversus sanctos dei, imperio christiano devotos, pugnantibus suasu Ruperti reguli boni publici hostis atque a divo Honorico septimo caesare augusto proscripti expendit. sicuti Abiathar sacerdos ense caesareo nobis a caeli numine commisso abutitur, temporalibus huius saeculi curis contra divinum praeceptum incubat, regno mundano inhiat, sicuti pastor est personatus, ita mysticus est Antichristus, canis pellicula tectus in gregem Christi lupina rabie grassatur. vendit scelera, inferos, superos, beneficia caelestia cauponatur, cum Saracenis Armenios christianos quinque annis continenter eius opem implorantes infestantibus foedus societatemque iniit. Boruscorum primarium praesidem diras infernasque comminatus, cum Lituis, hostibus pietatis christianae acerrimis,

21 *Am Rande in A:* Campi, Curionen *[?]* — David dux Lituanus, burgraf de Gartes, 5 millia virginum abducit *[vgl. die meist auf Petri de Dusburg chronica terrae Prussiae beruhende Kronike von Pruzinlant von Nicolaus v. Jeroschin; Scr. rer. Prussicar. I, p. 601, 606. Dass A. diese [illegible], nicht die ursprüngliche Quelle benutzte, ergibt sich am deutlichsten aus der Erzählung von der virgo ingenua und aus dem Namen Andreas Gast, was nur bei Jeroschin, nicht auch bei Dusburg sich findet].* Gedemynno *[Gedimin]* rex Lituaniae ad [illegible] mittit Ioannes 22 legatos, is mittit supero David. monachos, sacerdotes occidunt, 200 pagis *[?]* intercidunt — Latcoldus *[Lokietek]* rex Poloniae cum Lituanis irruit. Loket rex Poloniae in Casimirum petit a rege G. Lokei rex Poloniae petit Gedemynnam Lituaniae regem. hic illi mittit 1200 milites, qui cum copiis Poloniae arce *[?]* Possenaw in marchia Brandenburgensi penetrarunt usque Brandeburg, comburunt 200 pagos, solo aequant multa templa et virorum monasteria et monacharum *[?]* exurunt, calices, vestes, reliquias prophanant, diripiunt, hostias pedibus conculcant *[vgl. l. c. 608, 609]* — Lotto, alii Lavoldus *[?]* — Lottonem dorsum Cracoviae facit regem Ioannes 22 *[vgl. l. c. p. 616, v. 27678 flgd.].* Hermannus sa *[?]* — mentitus Ioannes papa Lituanum christianum fore. Rigae rex per legatos negat, sibi nunquam id in mente fuisse *[vgl. l. c. p. 605, 607].*

1 domi — sumus *Sall. Jug.* 31, 25; maiestas — acerrimo *l. c.* 8, 20 3 homines — superbissimi *l. c.* 12 6 quibus — quaestui sunt *l. c.* 9 de Babarco *vgl. oben S. 397, Z. 15 u. Anm.*

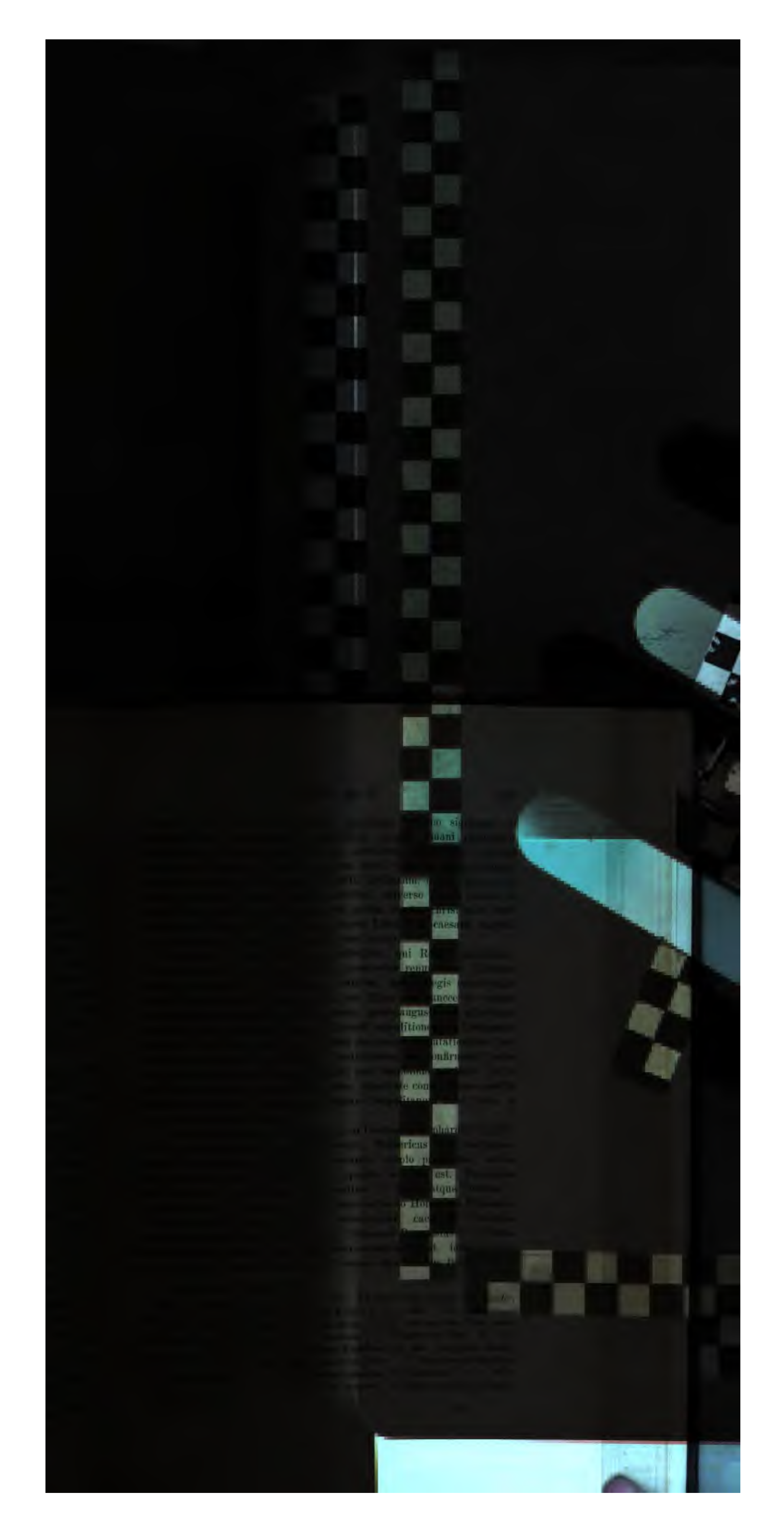

caeleste beneficium, quod imperamus, non humanum est. comitiali conventu delecti, suffragiis principalibus conprobati, mortalis cuiuspiam astipulatione aliove hominis authoramento nullo pacto indigemus. sacrosanctum romanum imperium, cui Christus, comites eius omnes obtemperarunt et vectigales fuerunt, sacrificuli fastuosi beneficium esse 5 pernegamus. caput orbis terrarum a suprema caeli maiestate constituti, nulli mortalium, quatenus ad huius saeculi imperium adtinet, rationem reddere debemus. alia illius Iacobi pestilentissimi pessima facinora reticeo: sacrificulos, qui canes muti latrare non audent, poenarum metu, ne veritatem dicant, perterritat; crimen ambitus, sacri- 10 legium novumque aucupium, aes recepticium et quod Avinione habitat, saepius evocatus Romam migrare recusat. quod omnibus bonis cordi non sit, velut levissima missa facio, id, quod ad nos spectat, agamus. ius gladii divinitus nobis traditum ad eradicanda scelera exerceamus, obviam ire factionis potentiae utilitas reipublicae, amor religionis at- 15 que pietas subigit.

Iacobum igitur antea a sacrarum literarum antistitibus haeresiarchen declaratum, ex consilii decreto, more maiorum pontificatu submotum atque a Christo repudiatum renunciamus. habemus bonorum exempla, quibus nobis licere id facere, quod illi fecerunt, putamus. 20 Oto primus cum populo romano, sacerdotum eius urbis tribu, Ioannem duodecimum ex albo pontificum romanorum ob scelera (quae si ad flagitia Vicesimi secundi comparaveris, ludus est) erasit, alium pastorem urbi et orbi imposuit. idem alios conplures imperatores optimosque principes fecisse in annales et fastos relatum est. proinde Iacobum 25 illum crimine verae irreligiositatis, nota haereseos antea a Franciscanis caeterisque theologis inustum, contemptorem paupertatis christianae, imperii antichristiani authorem, iure nostro, consilio, sententia, consensu conmuni principum, pontificum Germaniae, Italiae efflagitantibus sacerdotibus populoque romano exauguratum, abdicatum, haereseos 30 condemnatum declaramus, proscribimus, acta eiusdem rescindimus. universi christiani eundem in numero impiorum atque sceleratorum habeant, ab eo omnes decedant, aditum, sermonem defugiant, velut contagionem, ne quid incommodi accipiant, devitent. eidem nullus honor conmunicetur et ab his, quorum interest, opera detur, ut de- 35 praehensus more maiorum puniatur. quisquis adversus haec fecerit, hostis reipublicae esto. nos confestim cum sacerdotum curia populoque romano urbi atque orbi pastorem conmuni consilio atque veterum instituto iuxta sacrae historiae leges adlegemus. hoc edictum ab im-

32 in numero — conmunicetur *Caes. b. Gall. VI, 13.*

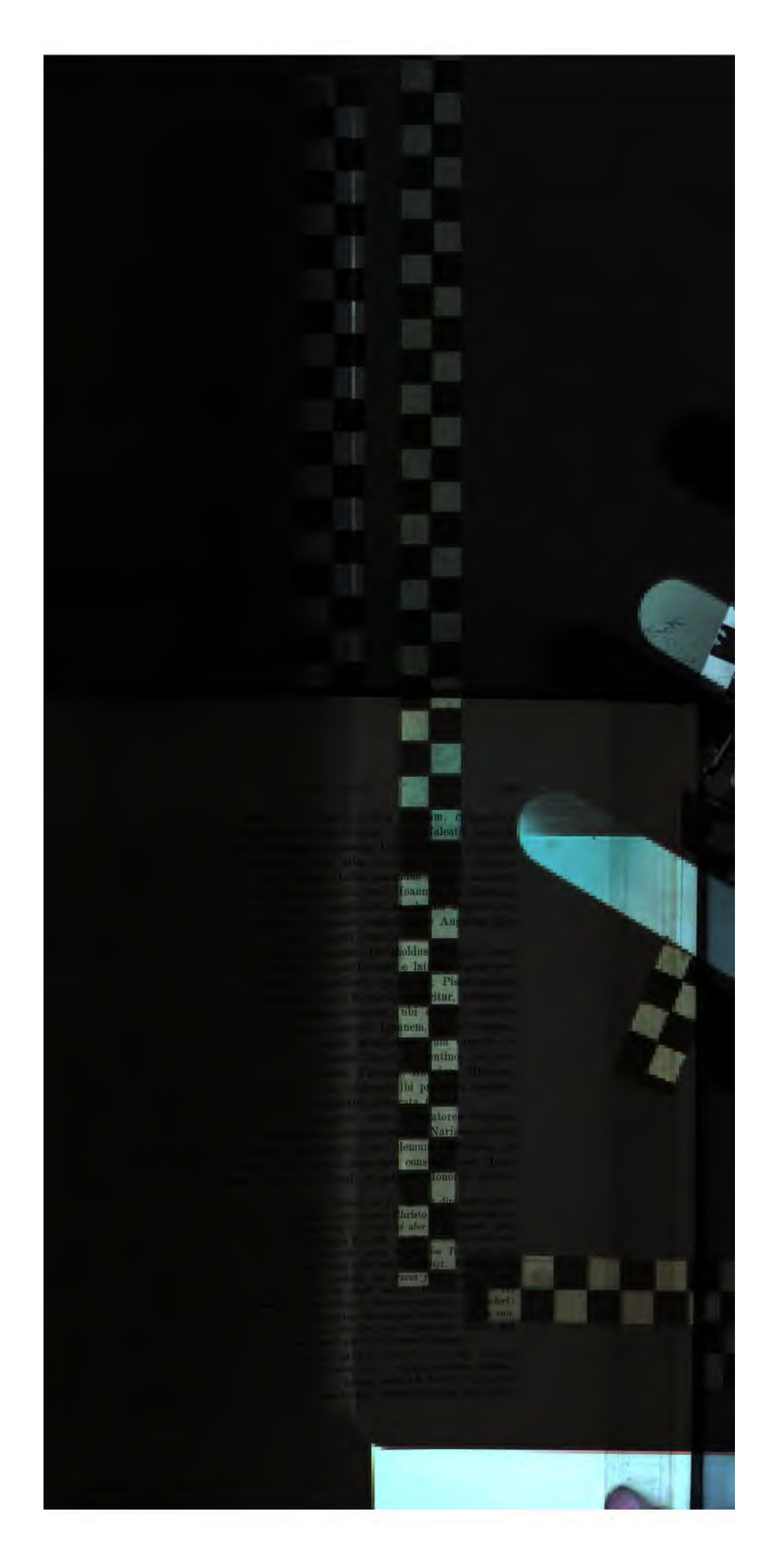
Eadem tempestate Ioannes, Boiemiae rex, cui intima Germaniae Litavicus commendarat, Lituis, qui dolo Vicesimi secundi christianos vastabant, bellum intulit, eosdem profligavit, quendam celsissimum Lituum vivum coepit atque spectatum circumduxit. superiore anno, nempe aerae nostrae 1327, Monachium, urbs Vindelicorum maxima populosissimaque postridie iduum Februarii (is dies sextus decimus ante Calendas Martias) caesare tum in Italia considente, casu an fraude, non traditur, intempesta nocte arsit; ignis iuxta Angerenem (sacratarum virginum aedes est) erupit, templum divi Petri cum adytu, xenodochium, regio, quam Thalam vocant, regia principum, tercia pars urbis igne concremata est.

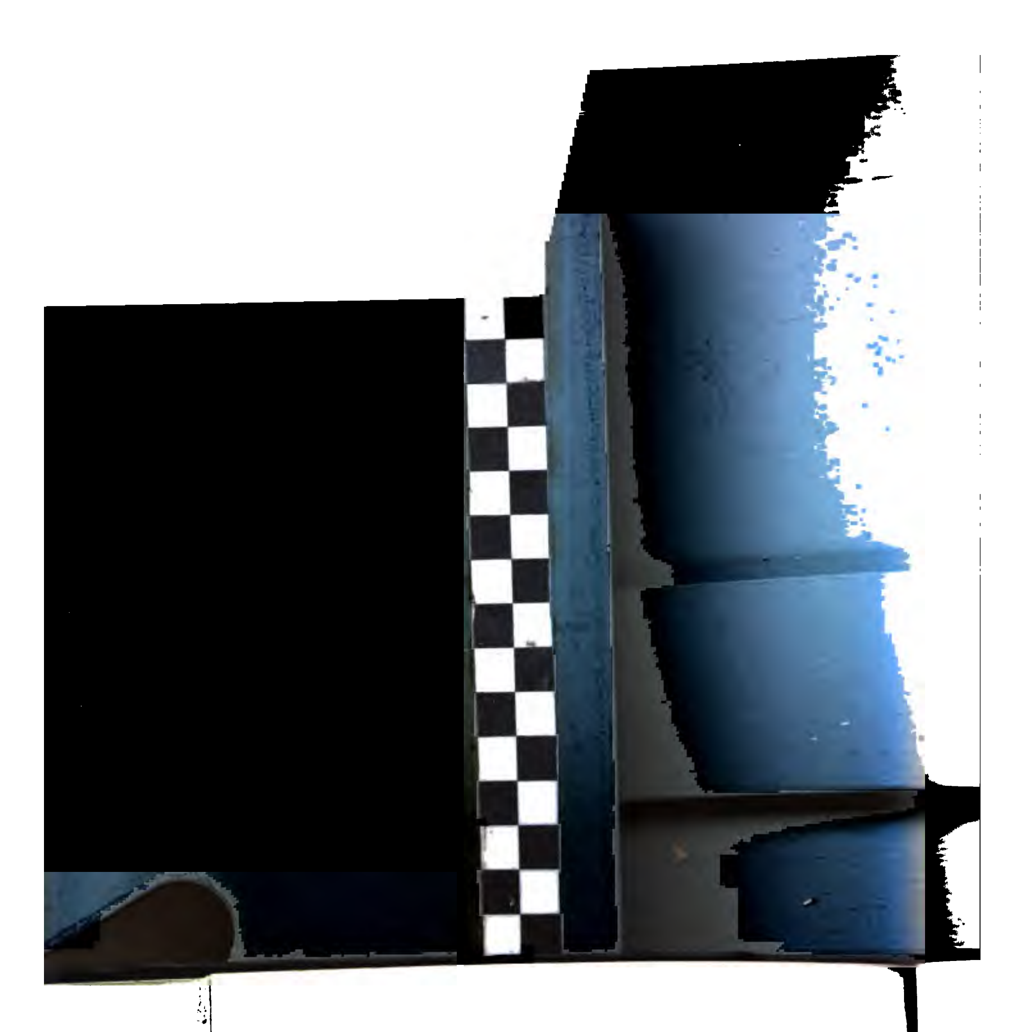
In Italia imperator ab urbe romana, relicta ibi uxore, adversus Rupertum Neapolitanum a se et ante a divo Honorico hostem reipublicae indicatum arma movet, Tyburtes obsidet. Castrucius atque Galeatius, Italiae praesides, ex hac vita migrant. Suevi quoque ac Rhenani civili tumultu inter se ob praedam discordant. augustus itaque militari seditione pulsatus rationibusque suis morte procuratorum conturbatis, mense Augusto cum omnibus copiis Romam redit. ibi ocii licentia, uti fieri solet, milites corrupti, iniuria atque contumelia romanos cives alioquin Litavico, quod minus, quam sperarant, in eo auxilii ferret, in dies magis atque magis obtemperare detrectanteis afficiunt. hasce ob causas caesar utcumque compositis rebus romanis, omissa cura belli Neapolitani, cum Nicolao quinto, pontifice maximo, Viterbium, inde Pisas concedit, Pistorio, Luca atque Castrutii patrimonio potitur. ibi Quintus aliquot flamines creat, habito suae sectae concilio, Vicesimum secundum rursus diris devovet, haeresiarchen renunciat imaginemque eius ligneam conburit.

At Litavicus pacata Tuscia, relicto Pisis Nicolao, Ethruriam Francisco cuidam committit, subinde Mediolanum petit atque obsidet. circa idem tempus Fridericus Austriacus idibus Ianuarii decedit. frater eius Oto Ioannis primarii sacerdotis instigatione concitatus, Argenta-

9 adyta *sic A u. B*

1 cui — commendarat *Quelle?* 2 — vastabant *vgl. Ann. Eistett. 516, 517* — circumduxit *vgl. Joh. Vict. V, 8, p. 406* 4 — concremata est *Quelle?* 8 *Nonnenkloster St. Jakob am Anger* 10 *Das Thal, Strasse in München* 14 Tybartes *Quelle? oder nur irrige Auslegung des* castrum situm iuxta Tiberim ultra Romam *(Cisterna) der Annal. Eistett. 518?* 14 — migrant *vgl. Joh. Victor. V, 7, p. 404* 16 Suevi — potitur *vgl. Ann. Eistett. 518; Joh. Vict. l. c.* 21 quinta die mensis Augusti *Johann. Victor. 404* 25 — conburit *Quelle? doch wohl nicht nach Alb. Mussat.. Böhmer F. I, 180* 28 — committit *vgl. Joh. Victor. V, 9, p. 408* 30 — decedit *vgl. Joh. Victor. V, 8, p. 406* 30 — circumsidet *vgl. Ann. Eistett. 518.*

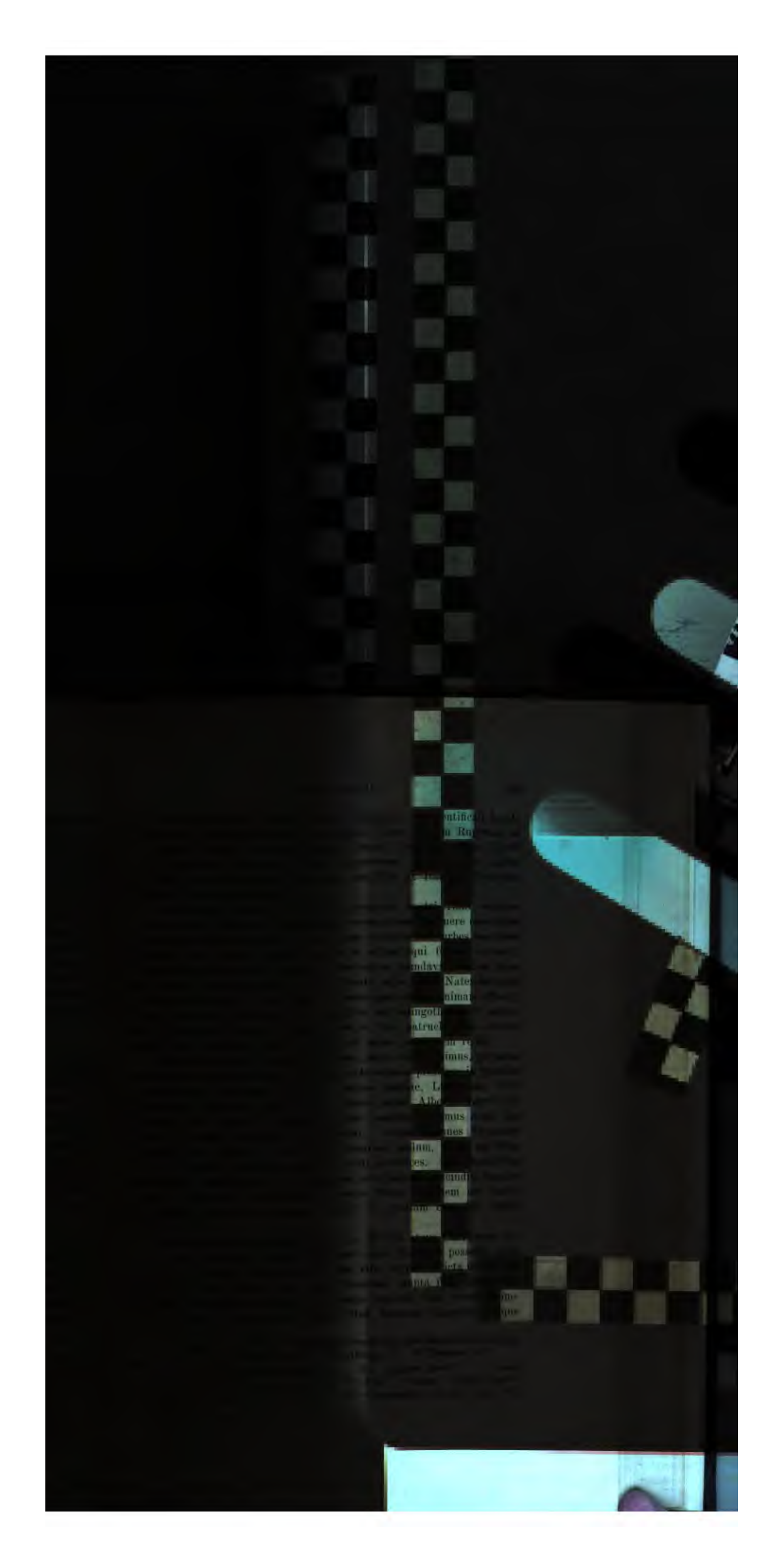
decimo bellum indicit hique reguli impares maximo natu opem atque fidem caesaris, conmunis cognati et parentis, implorant. ille duces ab armis discedere iubet, ipsis diem nono calendas Septembris Reginoburgium, ubi iure disceptent, dicit. eo et Ioannes Boiemus ex Italia, relicto ibi filio Carolo, Fridericus urbis Noreiobergae praefectus, cum 5 imperatore veniunt cumque aliter principes reconciliari non possent, secunda Boiaria in treis parteis divisa est. Terciodecimo, genero Boiemi, Landesuta, Strubii, Scharodunum, Parochocircus et hisce contermini vici, Otoni Noricorum oppida finitima Iuvavensibus, Burgusium, Brundunum, Utinum, Tranostoni, Richalii traduntur. Quartus 10 decimus Landunum, Digulofinem, Vilissoviam Vindelicorum, Tectoryphos, ubi habitavit, Chamabos, Bogios Nariscorum possedit hacque divisione facta atque promulgata dynastae omnes quisque domum suam abeunt.

Cap. 18. Ioannes iussu augusti rursus cum exercitu in Italiam, 15 ubi filium reliquerat, contendit, velut author pacis, non vindex belli inter parteis inducias componere connititur, cum legato Ioannis pontificis maximi de summis utriusque imperii rebus conloquitur. in Boiaria inferiore sicuti ante, ita post divisionem reguli in se civili bello saeviunt, a Martio capiteque ieiunii per quatuor continenter menses a 20 Chamabis usque Iuvaviam et a Bathavia ad Monachium igne, incendiis cuncta conplentur, villae, agri, casae, vici concremantur. Honoricus minimus natu Vilissoviam moenibus lapideis de integro reficit, diviso opere inter colonos praesulum. ideo a Chunrado Adalogeriopagi antistite dirae ei dicuntur, sed ab Alberto Bathavensi pontifice maledictis 25 solvitur.

Inde in Adaloramum Hallusium, authorem discordiae, arma movet, eundem viginti castellis atque vicis mulctat, sub ditionem vi et armis cogit. inde cum patruele Otone augusti fidem auxiliumque invocat. is Honorico maximo natu, genero Boiemi, foederis violatori bellum 30 indicit. Iulio Strubios, qui eidem parebant, circumsidet, ponte Danubium eo loco, qui Chagarus vocatur, iungit. urbs duos menses obsessa

20 continenter *sic A u. B*

3 circa festum Bartolomaei apostoli *l. c.* 15 — conloquitur *nach Annal. Eistett. 519? Joh. Vict. 412?* 16 velut — connititur *Vell. II, 25, 1* 18 — concremantur *vgl. Andr. Ratisbon. 2102; Arnpeck 287* 20 a die cinerum usque ad festum st. Iohannis Baptistae *l. c.* 22 — opere *doch wohl nach anderer Quelle als der Urkunde von 1320; Mon. Boic. V, 417; vgl. oben S. 401* 24 — solvitur *Quelle?* 27 — cogit *vgl. Annal. Matseens. zu 1330, p. 828* 29 — obsessa est *vgl. Arnpeck 287* 32 iuxta Chalers *l. c. [Kagers bei Straubing].*

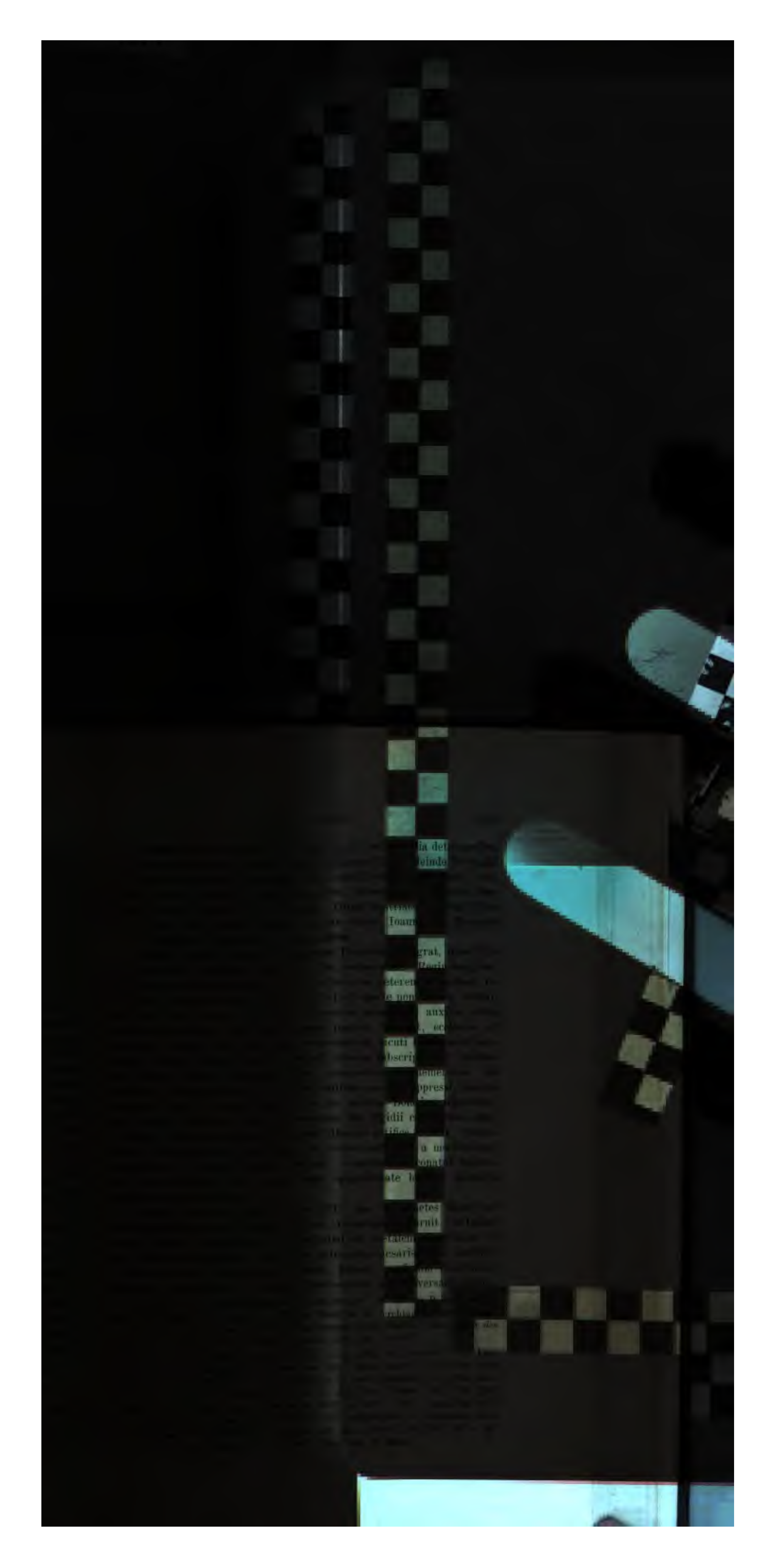
Charionum in fidem atque tutelam ritu solenni iure suo conmendat, Tyrolios quidem Ioanni Margaritaeque permittit. porro Honoricus, Boiariae secundae regulus, gener regis Boiemiae, cui soror Ioannis Tyrolii nupta erat, huius frater, Carolus, Moravici limitis praefectus, ob praereptos Carnos atque Charionas bellum Austriacis indicunt, imperatori amiciciam more maiorum renunciant. Landesutae tum demum fulmen pontificium, ubi hactenus repudiatum fuerat, erupit.

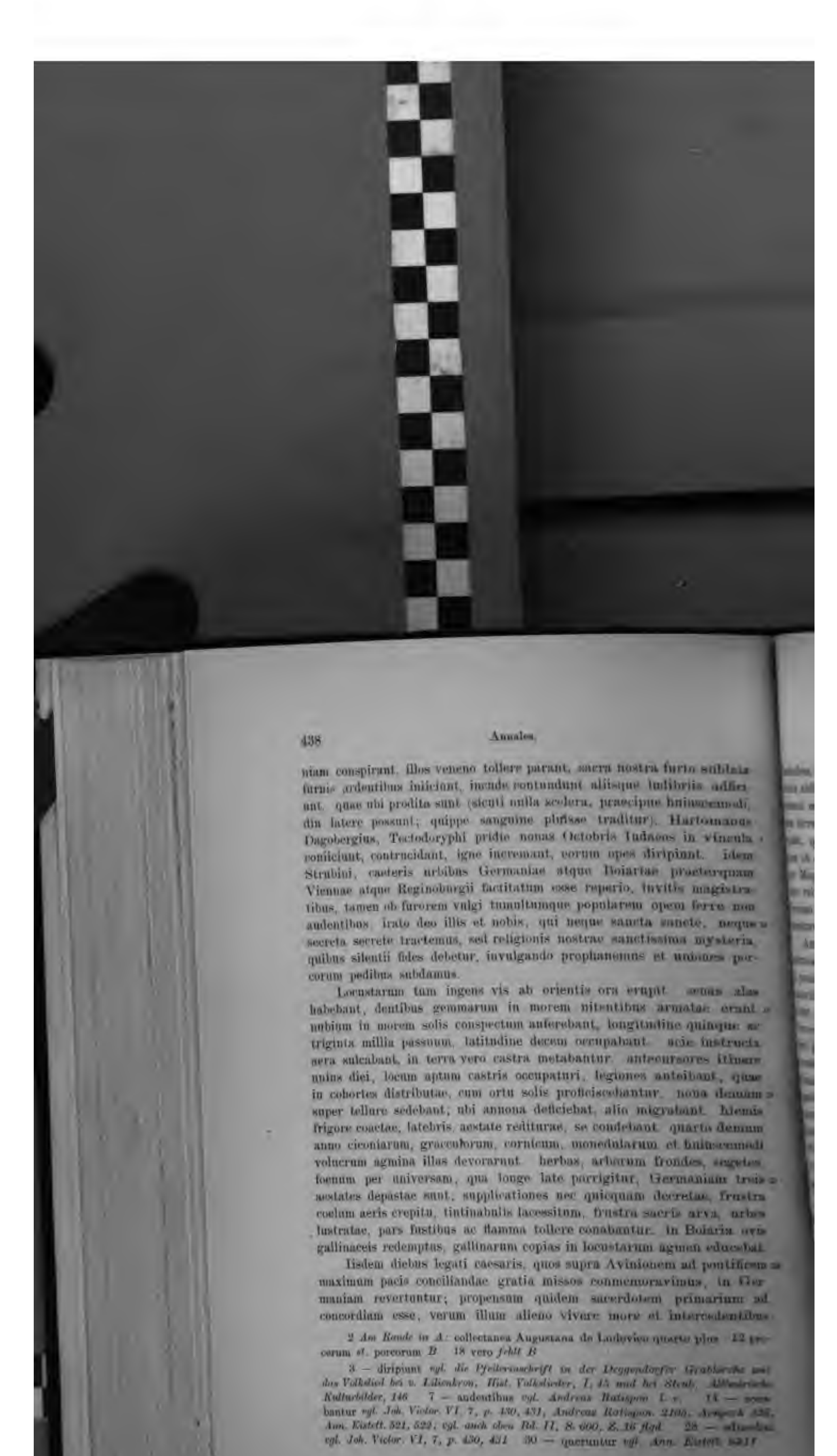
Quinetiam ipse Honoricus nova molitur, imperium (nescio, quo fretus dolo) adfectat. Litavicum, ut gratificaretur pontifici maximo, ultro a rerum humanarum fastigio descensurum sibique summam terrarum potestatem ope soceri fatisque destinatam esse, rumore dissipat. inde accitis auxiliaribus copiis a Boiemia Moraviaque, cum mille atque quingentis equitibus Neoburgium, Austriacorum castellum in ora Oeni proxime Scharodunum, quinquagenalibus obsidet, Hyldericum Iccium cum septingentis itidem equitibus Adalogeriopagi subsidere iubet. imperator in altera parte cum exercitu Boiariam secundam invadit, in meditullio inferioris Vindeliciae Landuni castra facit, avidus pugnae, adventum hostium operitur. his copiam confligendi dare detrectantibus, Bathaviam versus contendit, Neoburgii obsidionem solvere Honoricum atque caedere cogit. commeatu exercitum recreat, annona vehicula onerat, rursus inferiorem Boiariam invadit. universa intra Oenum Isaramque depopulatur; incolomi milite Monachium revertit. quadringenti equites Bichostephaniam, suburbanum Fruxini coenobium, diripiunt atque exurunt.

Inter haec rex Boiemiae ex Gallia domum reversus, ubi filio suo intercepisse duos valentissimos Noricorum ducatus Austriacos accepit, recepto in societatem Honorico Boio, genero suo, infesto intentoque exercitu in fines Austriae, Boiemiae atque Moraviae continuos contendit, praeda, igne universa corrumpit. Austriaci ad opem augusti confugiunt. is conlectis copiis, accito Hylderico Viridobergensi, Vilelmio Iuliacensi, cui soror augustae nupta erat, Viennam navigiis defertur. ibi ex veteri instituto Iuliacensem in classem ducum transfert, inde cum Otone atque Alberto, orientalis Boiariae (quatenus cum Danubio infra Oenum extenditur) regulis, obviam Boiemis procedit, proxime

11 destinatum *A u. B*

6 — erupit *vgl. Arnpeck 335* 8 — dissipat *vgl. Arnpeck 288 und Annal. Eistett. 520* 12 — exurunt *vgl. Arnpeck 289; daneben aber hatte A. noch eine uns unbekannte Quelle (aus Aldersbach? Fortsetzung der Fürstenfelder Annalen?)* 25 — confugiunt *vgl. Ann. Matseens. zu 1336, 1335, p. 828?* 30 — luuntur *vgl. Joh. Victor. VI, 3, p. 420; VI, 4, p. 421, 422.*

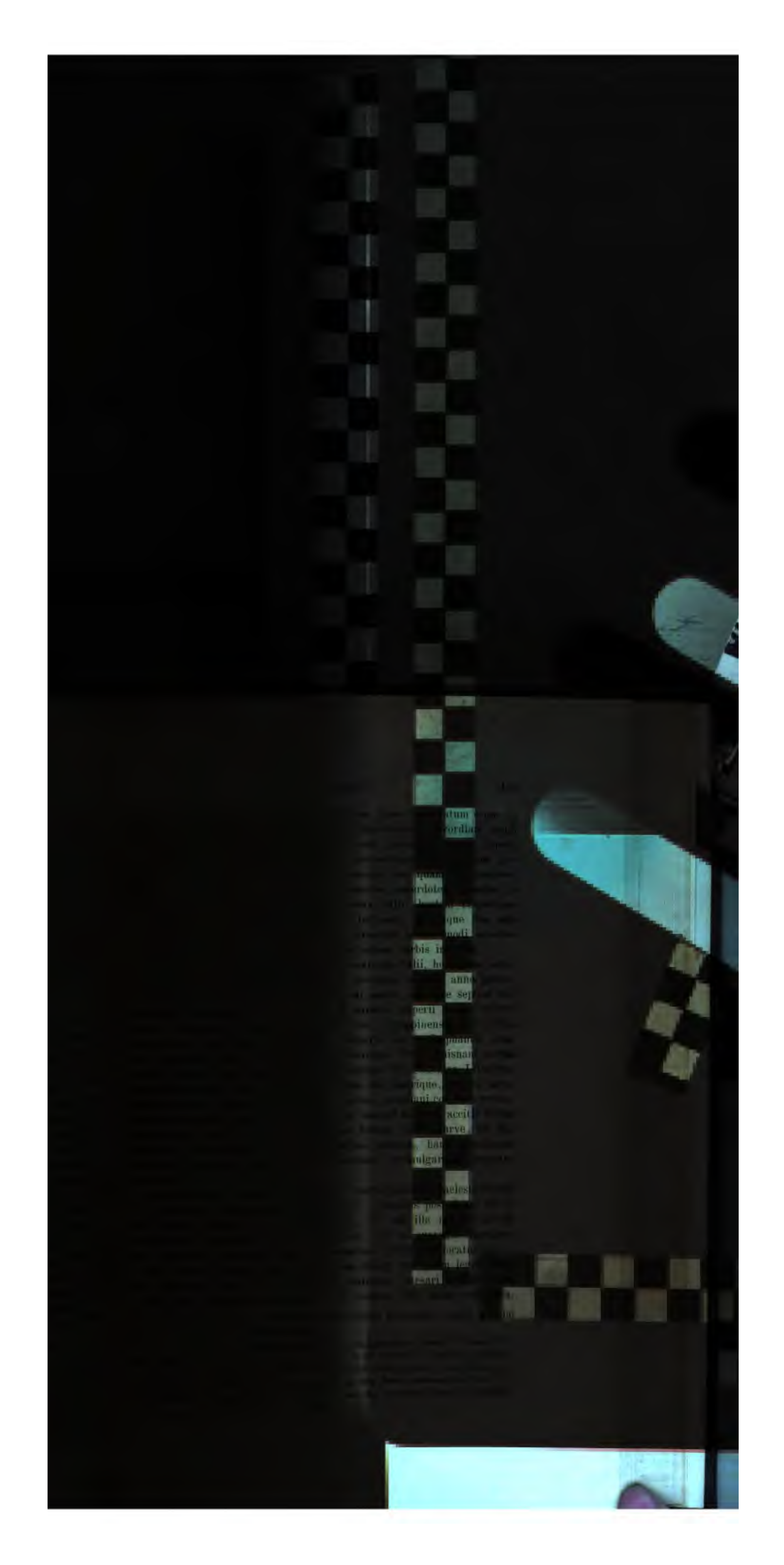
niam conspirant. illos veneno tollere parant, sacra nostra furto sublata furnis ardentibus iniiciunt, incude contundunt aliisque ludibriis afficiunt. quae ubi prodita sunt (sicuti nulla scelera, praecipue huiuscemodi, diu latere possunt; quippe sanguine pluisse traditur), Hartomanus Dagobergius, Tectodoryphi pridie nonas Octobris Iudaeos in vincula coniiciunt, contrucidant, igne incremant, eorum opes diripiunt. idem Strubini, caeteris urbibus Germaniae atque Boiariae praeterquam Viennae atque Reginoburgii factitatum esse reperio, invitis magistratibus, tamen ob furorem vulgi tumultumque popularem opem ferre non audentibus. irato deo illis et nobis, qui neque sancta sancte, neque secreta secrete tractemus, sed religionis nostrae sanctissima mysteria, quibus silentii fides debetur, invulgando prophanemus et uniones porcorum pedibus subdamus.

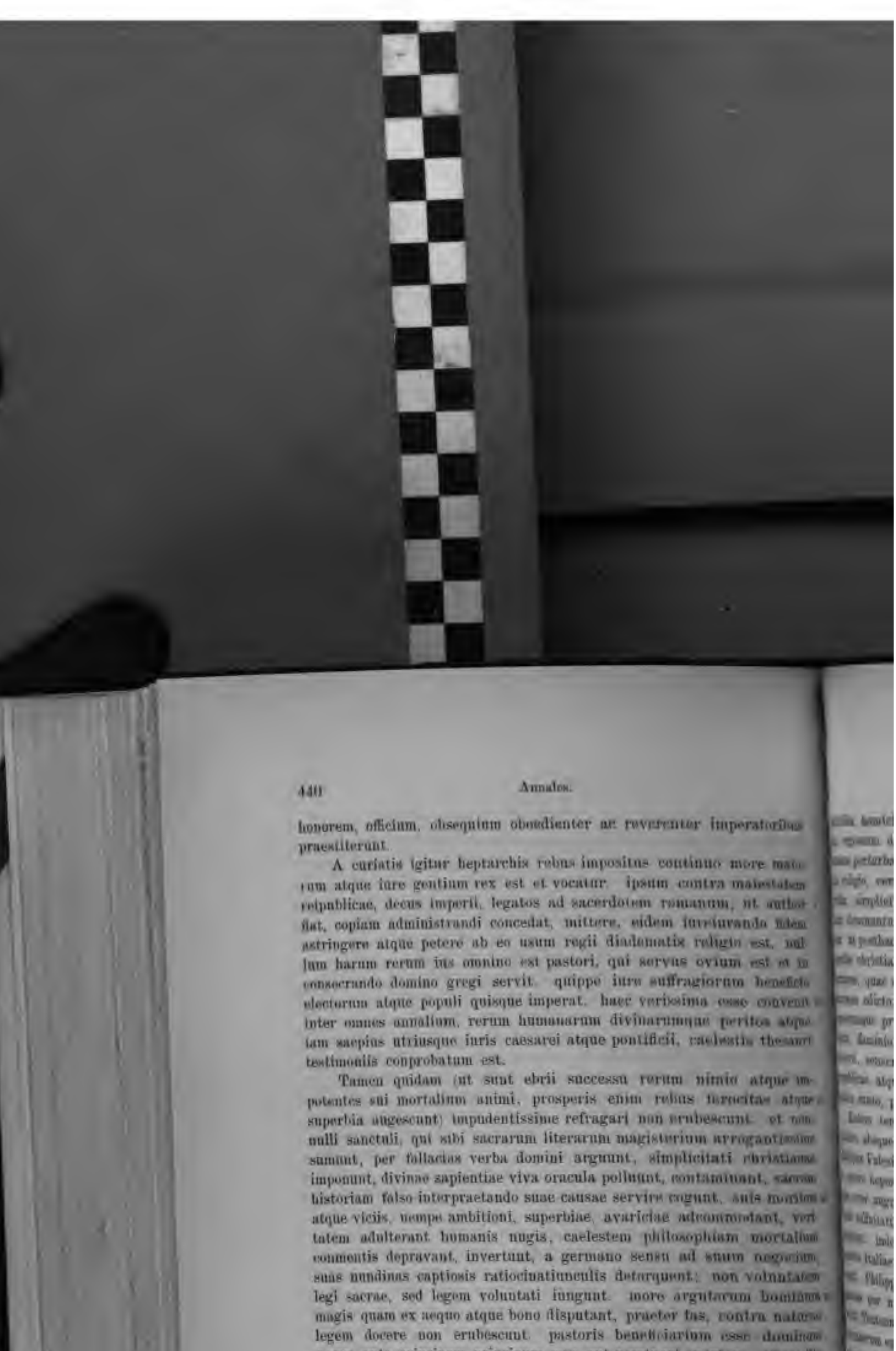
Locustarum tum ingens vis ab orientis ora erupit. senas alas habebant, dentibus gemmarum in morem nitentibus armatae erant, nubium in morem solis conspectum auferebant, longitudine quinque ac triginta millia passuum, latitudine decem occupabant. acie instructa aera sulcabant, in terra vero castra metabantur. antecursores itinere unius diei, locum aptum castris occupaturi, legiones anteibant, quae in cohortes distributae, cum ortu solis proficiscebantur. nona demum super tellure sedebant; ubi annona deficiebat, alio migrabant. hiemis frigore coactae, latebris, aestate rediturae, se condebant. quarto demum anno ciconiarum, graculorum, cornicum, monedularum et huiuscemodi volucrum agmina illas devorarunt. herbas, arborum frondes, segetes, foenum per universam, qua longe late porrigitur, Germaniam treis aestates depastae sunt. supplicationes nec quicquam decretae, frustra coelum aeris crepitu, tintinabulis lacessitum, frustra sacris arva, urbes lustratae, pars fustibus ac flamma tollere conabantur. in Boiaria avis gallinaceis redemptus, gallinarum copias in locustarum agmen educebat.

Iisdem diebus legati caesaris, quos supra Avinionem ad pontificem maximum pacis conciliandae gratia missos commemoravimus, in Germaniam revertuntur; propensum quidem sacerdotem primarium ad concordiam esse, verum illum alieno vivere more et intercedentibus

2 *Am Rande in A:* collectanea Augustana de Ludovico quarto plus 12 procerum *st.* porcorum *B* 18 vero *fehlt B*

3 — diripiunt *vgl. die Pfeilerinschrift in der Deggendorfer Grabkirche und das Volkslied bei v. Liliencron, Hist. Volkslieder, I, 45 und bei Steub, Altbairische Kulturbilder, 146* 7 — audentibus *vgl. Andreas Ratispon. l. c.* 14 — [illegible] bantur *vgl. Joh. Victor. VI, 7, p. 430, 431, Andreas Ratispon. 2105, [illegible], Ann. Eistett. 521, 522; vgl. auch oben Bd. II, S. 600, Z. 16 flgd.* 28 — [illegible] *vgl. Joh. Victor. VI, 7, p. 430, 431* 30 — queruntur *vgl. Ann. Eistett. 521 f.*

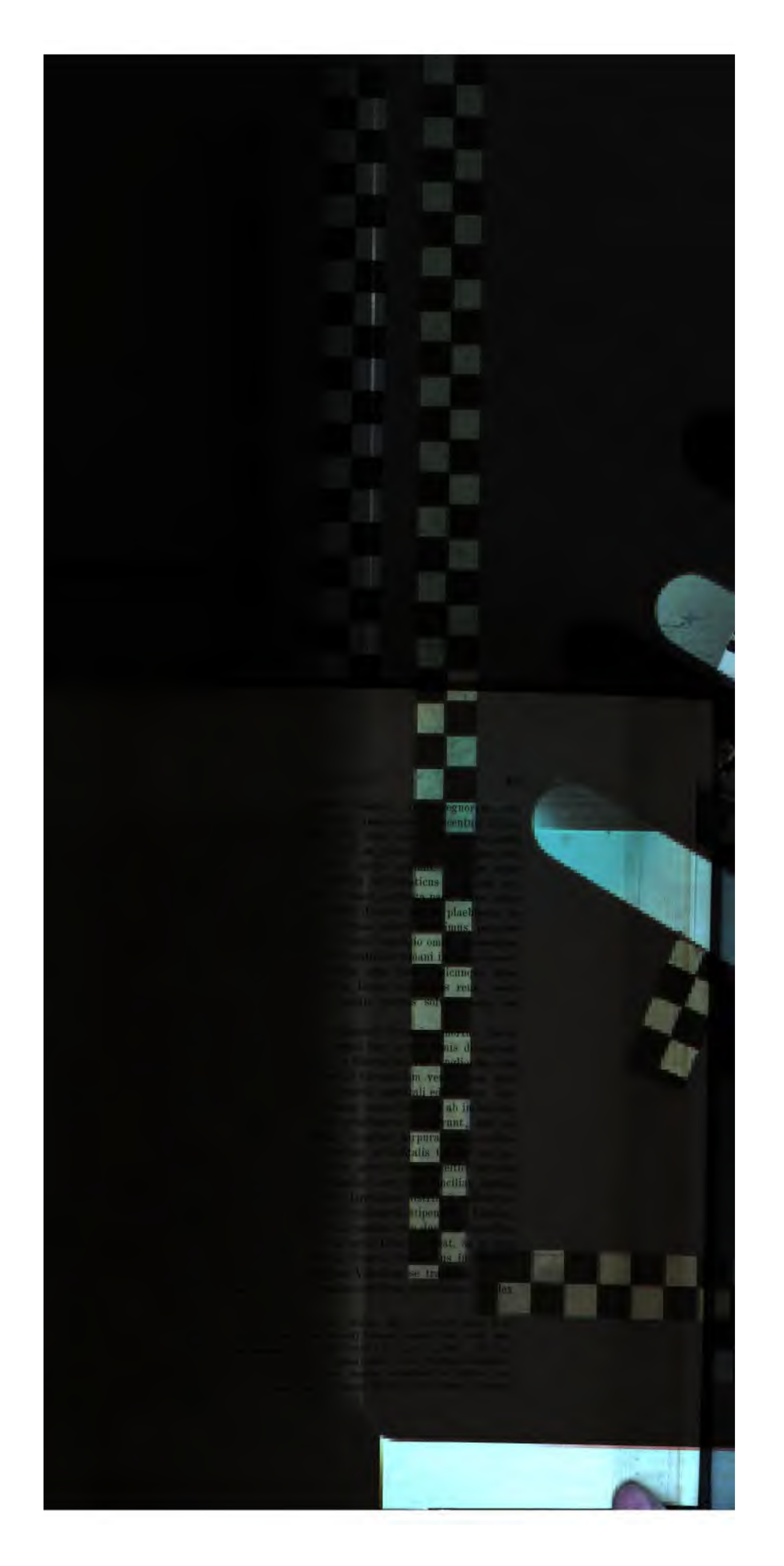

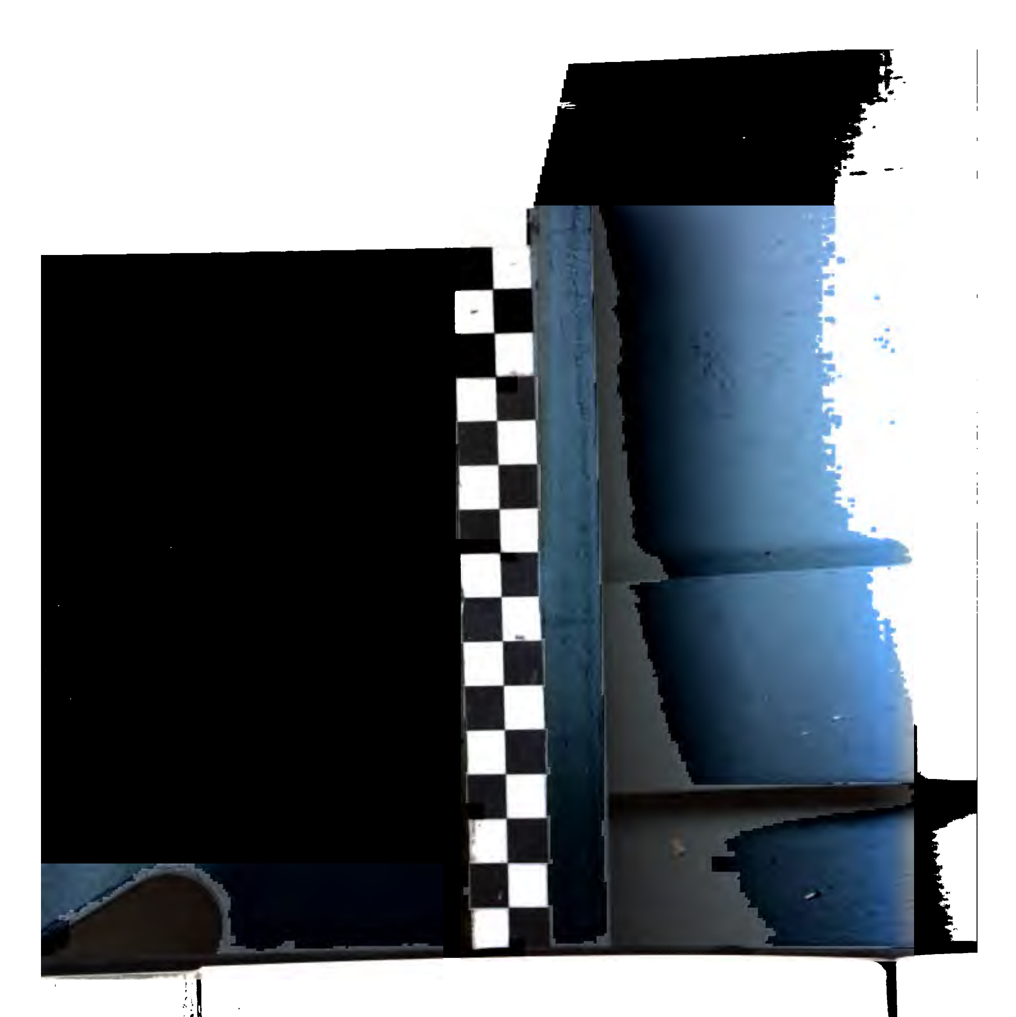
honorem, officium, obsequium obedienter ac reverenter imperatoribus praestiterunt.

A curiatis igitur heptarchis rebus impositus continuo more maiorum atque iure gentium rex est et vocatur. ipsum contra maiestatem reipublicae, decus imperii, legatos ad sacerdotem romanum, ut author fiat, copiam administrandi concedat, mittere, eidem iureiurando fidem astringere atque petere ab eo usum regii diadematis religio est. nullum harum rerum ius omnino est pastori, qui servus ovium est et in consecrando domino gregi servit. quippe iure suffragiorum beneficio electorum atque populi quisque imperat. haec verissima esse convenit inter omnes annalium, rerum humanarum divinarumque peritos atque iam saepius utriusque iuris caesarei atque pontificii, caelestis thesauri testimoniis conprobatum est.

Tamen quidam (ut sunt ebrii successu rerum nimio atque impotentes sui mortalium animi, prosperis enim rebus ferocitas atque superbia augescunt) impudentissime refragari non erubescunt. et nonnulli sanctuli, qui sibi sacrarum literarum magisterium arrogantissime sumunt, per fallacias verba domini arguunt, simplicitati christianae imponunt, divinae sapientiae viva oracula polluunt, contaminant, sacram historiam falso interpraetando suae causae servire cogunt, suis moribus atque viciis, nempe ambitioni, superbiae, avariciae adcommodant, veritatem adulterant humanis nugis, caelestem philosophiam mortalium commentis depravant, invertunt, a germano sensu ad suum negocium, suas nundinas captiosis ratiocinatiunculis detorquent; non voluntatem legi sacrae, sed legem voluntati iungunt. more argutarum hominum magis quam ex aequo atque bono disputant, praeter fas, contra naturae legem docere non erubescunt. pastoris beneficiarium esse dominum neque ante principem principum esse aut nominari oportere, quam ille servus servorum author fiat et dignum, qui regnet, indicarit, haecque cum maxima reipublicae christianae pernicie, intolerabili populi christiani, imperatoriae maiestatis iactura, nec sine gravissimo tetrarcharum, dynastarum, clientium imperii detrimento, instigante Stygio principe, domino huius mundi, commenta esse eventus docet, exitus probat. inde bella plus quam civilia, seditiones domesticae, tumultus intestini concitantur, populus christianus se mutuis vulneribus adficit, cognato sanguine manus polluit, stupra, periuria, adulteria, sacrilegia, peculatus, incestus, perfidia impune committuntur. haec ob dogmata pestifera, hisce pestilentibus erroribus classicum concinentibus caede,

21 adcommodant A u. B 27 beneficiarum B 29 dignum, qui iudicavit, regnet B

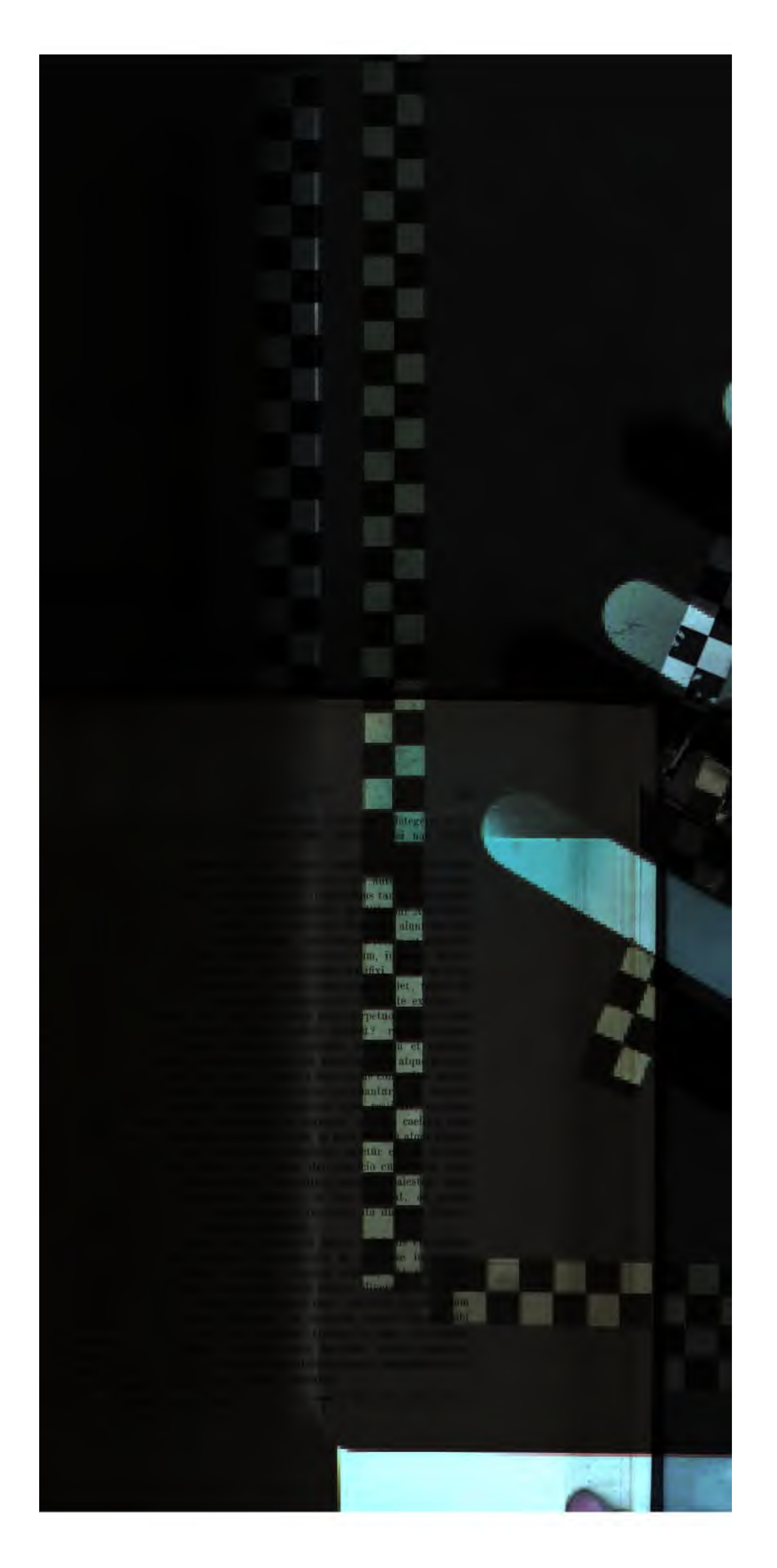
lata est, eum, qui imperatorem execratum dicat aut sentiat bullasque huiuscemodi pontificias absque consilii decreto recipiat, contra rempublicam fecisse videri, eadem quoque, quae Rhenosei a principibus constituta commemoravi, tutanda esse summa vi atque ope iuratum ab omnibus. Anglius quoque sententia procerum rex Franciae procuratorque imperii per Gallias, ut amplitudine nominis Germanos alliceret, consalutatus est. iussi sunt equites, milites, tribuni, centuriones, duces pro viribus eidem auxiliares esse. interfuisse senatui reperio cum conlegis Vilelmium Ocomensem, Franciscanorum primarium sacerdotem, acerrimum dialecticum, philosophum theologumque acutiorem, quam ea aetas ferebat. ab illo recentiorum peripateticorum cohortes lectae sunt.

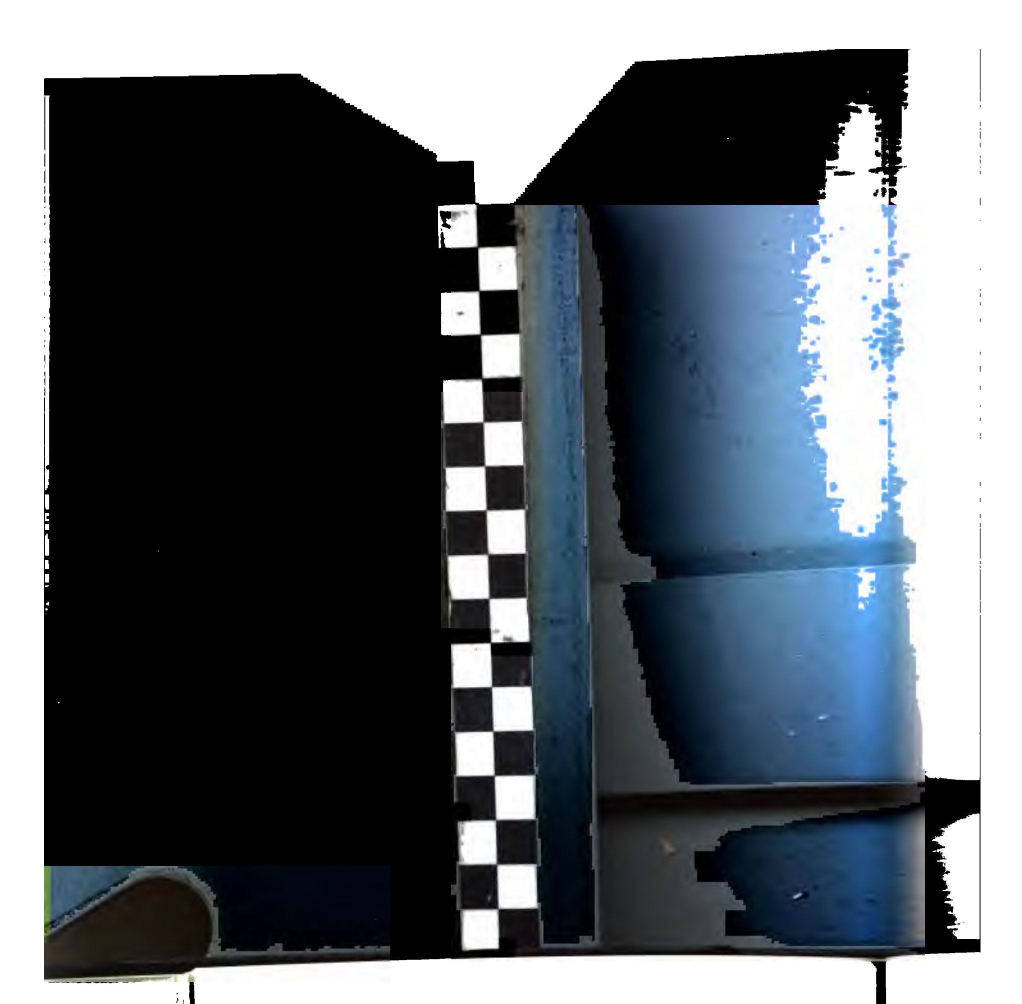
Eodem consilio acta Vicesimi secundi hoc diplomate imperatorio, quod latine extat, denuo rescissa sunt.

‚Imperator Litavicus 4., divino dumtaxat munere caesar augustus, universis christianis salutem. divus Petrus atque Paulus, nuncii aeternae maiestatis primarii, longo ante tempore praedixere, cecinerunt, sedulo nobis denunciarunt, post fata sua vafros, versutos, audaces, falsos prophetas, sacerdotes, legatos mendaces futuros, facta iam pridem illorum depinxere nobis. in templo dei (inquiunt). hoc est ecclesia, quasi sint deus, sedebunt et supra omne id, quod usquam gentium aut colitur aut cultum est, extollentur. neque dicendi neque faciendi ullum, nisi qui libeat, noscent modum, gloriam, regnum concupiscendi nec finem scient nec terminum capient. dominationem, potentiam, urbi orbique terrarum, nec minus ipsis exitiabilem, reiecta cruce Christi, arripient, conflictis ad quaestum, lucrum, ambitionem, luxum sermonibus de populo christiano, abusi credulitate stolidi vulgi nundinabuntur. quae itaque vates illi veridici, arcanorum dei interpraetes nobis ante cantarunt, verissima esse experimentis animadvertimus et plane, nisi asini ad lyram simus, sentimus. non imus inficias, est genus hominum imperiosius, qnam ut temporum infelicitas refragetur, ad fraudes et conmenta superstitiosa, quibus vulgus imperitum facile lactari atque capi solet, ingeniosissimum existit; ad tutandos mores impudentissimum, credulitate stultorum, quorum infinitus est numerus, abutitur. meum est huiuscemodi argutias atque vaframenta, ne hisce simplicitati

10 eas *st.* ea *B*

5 — esse *vgl. Joh. Victor. VI, 8, p. 433; Arnpeck zu 1344, p. 338* 14 *Der folgende Text (Böhmer Nr. 1920) ist von A. frei bearbeitet nach dem echten vom 8. August 1338; Böhmer Nr. 1921. Vgl. darüber auch C. Müller, I, 349* 15 *vgl. oben S. 416, Z. 23, Anm.* 19 in templo — extollentur *2 Thess. 2, 4* 21 neque — capient *Vell. II, 45, 1; 46, 2, 11* 23 potentiam — exitiabilem *Vell. II, 44, 1.*

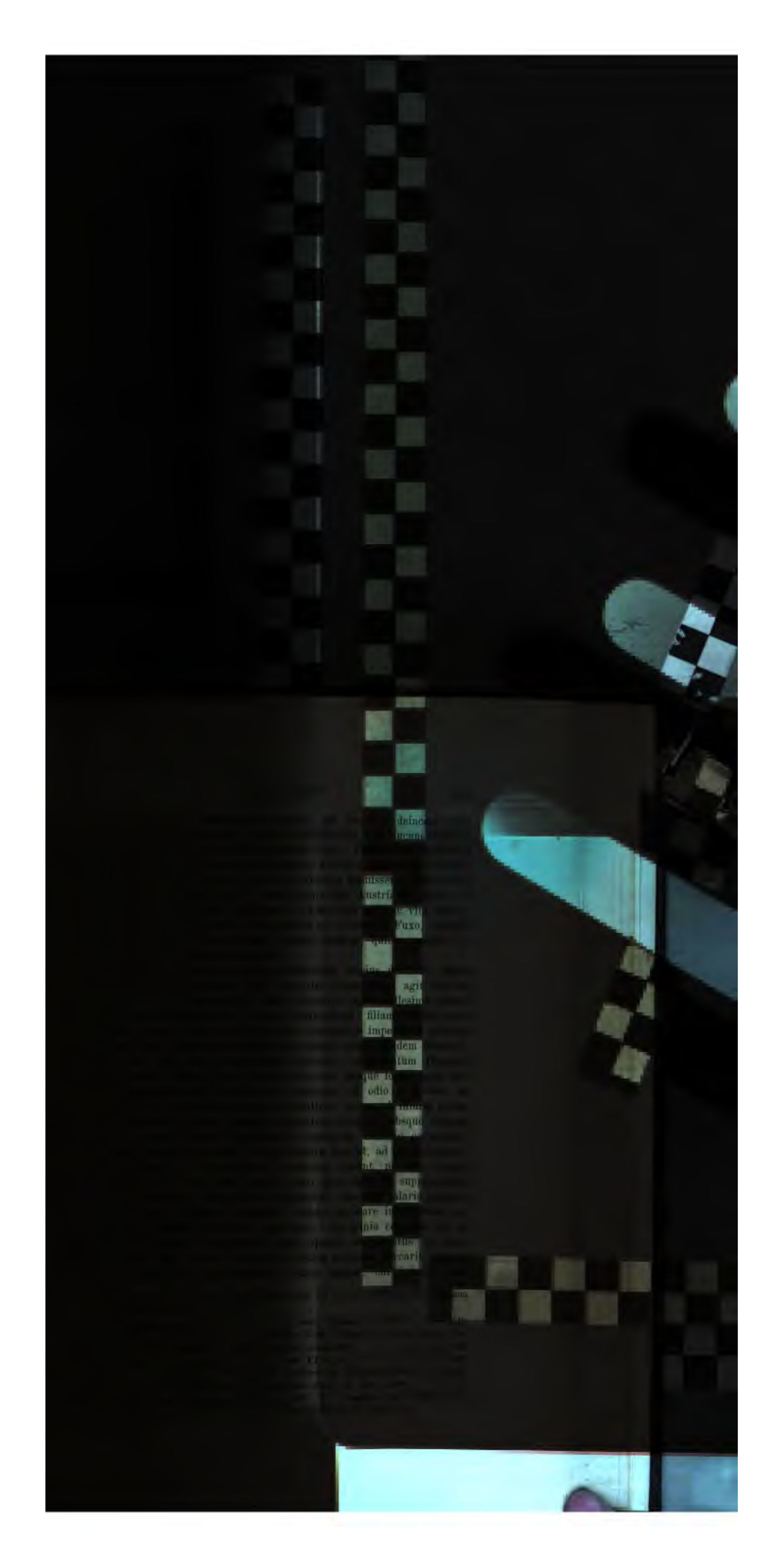
Non tam nobiscum quam cum ipsa republica christiana bonus sane pastor vi et armis et manu, non iure disceptavit. sanguinem christianum lupus cruentus sitivit et hausit. idem hostis, accusator, testis et iudex atque inimicus noster publicus in propria causa tamen adversus nos absenteis, indemnatos, invocatos, iniudicatos, inauditos nec citatos, nec loco legitimo nec die dicto, contra leges, indicta causa, secundum se homo bellissimus pronunciavit. sicuti in rebus invisibilibus et divinis sacerdoti caedimus, ita iure nostro in humanis et his, quae conspici tangive queunt, superiores eo, qui temporalia, dignitatem regum nostro beneficio possidet, sumus. oportet magis Christo quam pontifici maximo obtemperare; ille imperatori suos dicto audientes esse praecipit, hic vetat.

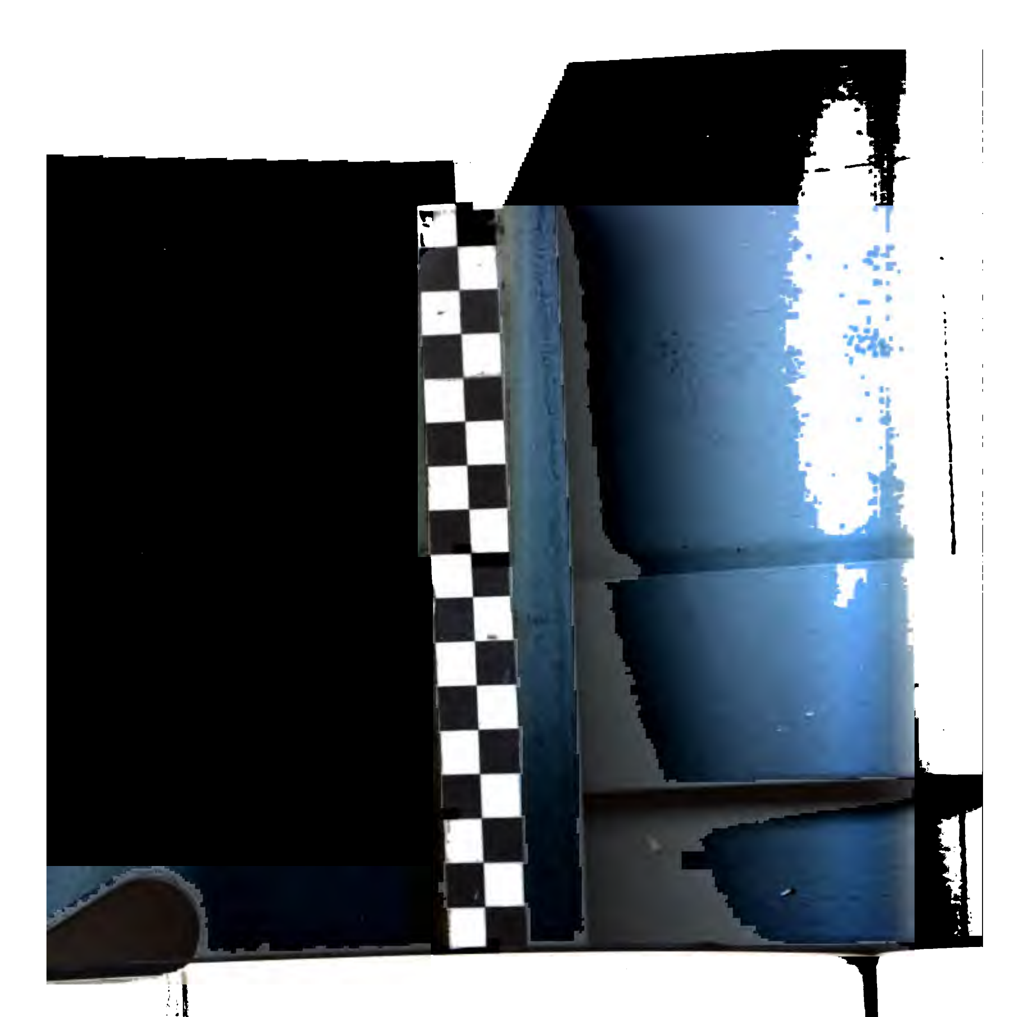
Hasce ob causas bene, recte atque sapienter ab hoste reipublicae christianae ad futurum totius christianismi, cuius ille membrum (si tamen existit), non caput est, senatum provocavimus. orbis, inquit divus Hieronymus, maior est quam urbis ecclesia. sententiam igitur illius Alterius et vicesimi adversus nos latam vanam, irritam ex consilii decreto censemus, declaramus hoc edicto, quod Francophori in augustiore templo ritu solenni subfixum. si quispiam pertinax fuerit, qui oblatrare aut obstrepere ausit, tanquam veritatis osor, pacis conturbator, hostis reipublicae, inimicus pietatis, satelles Antichristi, mancipium sathanae, perduellionis, perfidiae, periurii reus, non philosophorum argumentis vel decretorum, sed verbere, vinclis, carcere fatigatus, possessionibus, peculio mulctabitur et ultimo supplicio more maiorum paricidium luet. datum in oppido nostro Francophoro, die sexta Augusti, anno christianae libertatis 1338, domini Litavici imperatoris clementissimi regni 24, imperii 11.'

Nono subinde die, peracto conventu Francophori, optimates imperii rursus Lonostoni (oppidum est in agro Mogontino) frequentes coeunt, postridie in pomario iuxtim Rhenoseum vicum in ripa Rheni sacramenta invicem, se maiestati reipublicae non defuturos, sed operam daturos, ne quid imperium detrimenti capiat, dicunt, desertorem periurii nota inurendum statuunt.

19 augustiore *B* 25 paricidum *A u. B* 27 *Am Rande in A:* ..... [?] rem [?] Rudolphus, Rupreht der elter, Rupreht der iunger Martini 1338 *[etwa nach der Urkunde Quellen und Erörterungen VI, 355, die jedoch vom 11. August, nicht von Martini 1338 ist?]*

2 armis — disceptavit *Caes. b. civ. III, 107* 3 idem hostis — causa *vgl. oben S. 418, Z. 24 flgd.* 10 oportet — obtemperare *Act. 5, 29* 16 *Hieron. V, 34* 30 *Vielmehr 16. Juli; vgl. oben S. 439, Z. 10, Anm. A.'s Chronologie ist hier vielfach verwirrt.*

est, si peccatum condonare, iniuriae ignoscere velit, invitus accusare cogitur.'

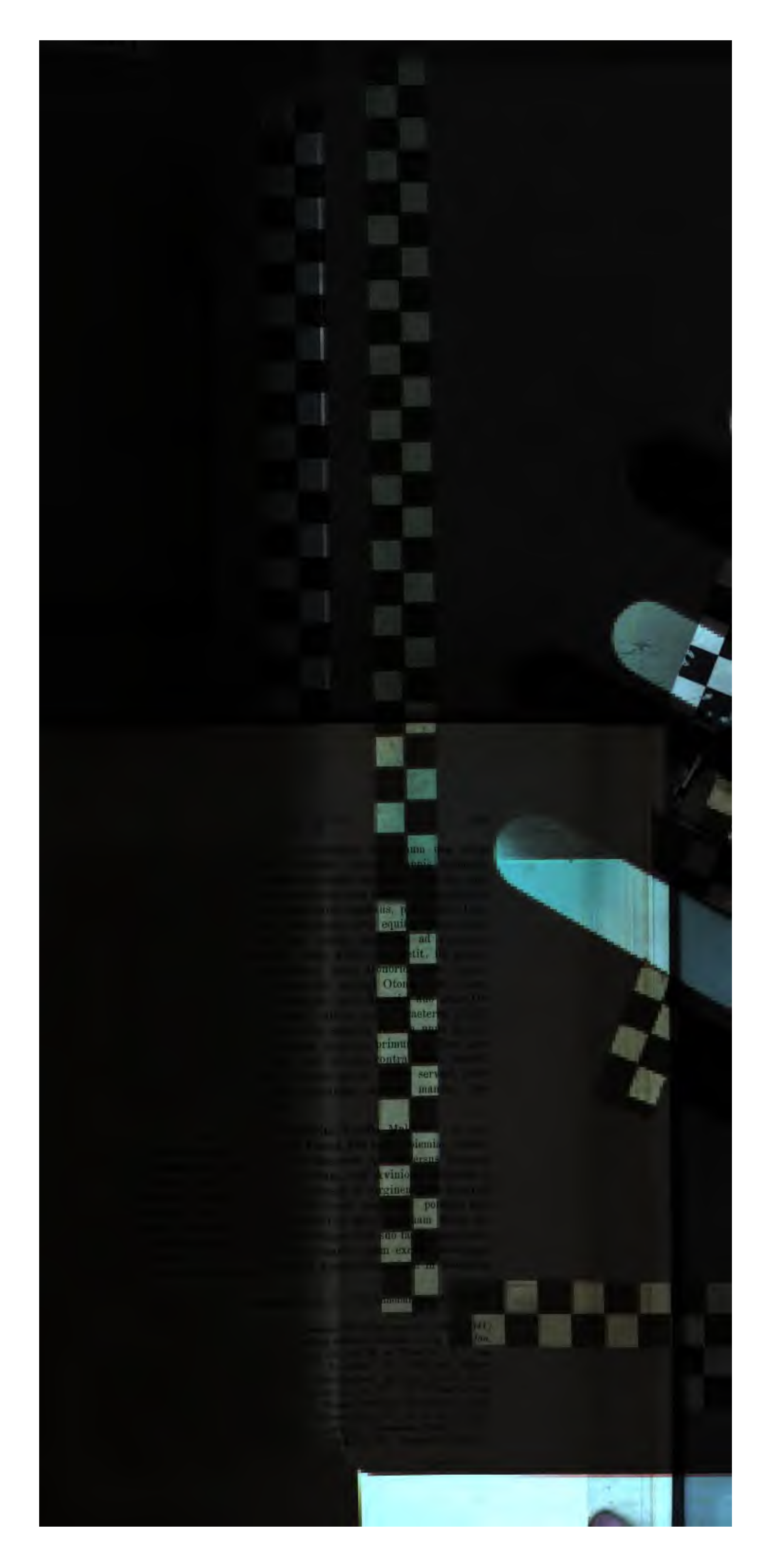
Dominicani, qui Landesutae habitabant, cum imperator Honorico bellum indixisset, demum templum suum clausere, rem divinam in contumeliam caesaris, gratificaturi principi suo Honorico, facere super- 5 sedere et, ne inconstantiae argui possent, ut qui omni vento doctrinae circumferrentur, hactenus, cum etiam in gratiam principes rediissent, defuncto etiam Honorico, in proposito perseverabant. ad ubi imperator Landesutam venit, pertesi solitudinem, ultro amiciciam caesaris ambiunt, fallaciam, ne levitate notarentur, concinnant, satrapam Degionem 10 clamculum orant, sibi conciliant, quid fieri ab eo velint, edocent. is ex conposito faculis postridie prima luce ardentibus ad contubernium mendicantis religionis provolat, nisi aedes actutum aperiatur, res divina, uti prius fiat, sese igne fanum cum monachis concrematurum simulat, vociferatur, clamitat, altercatur. oboedienter atque lubentissime Do- 15 minicani huius fallaciae fabri, sua voluntate coacti, obtemperant. aperto templo, nemine repulso, sacra palam, quod ante recusarant, faciunt. posthaec imperator Monachium revertitur, Fridericum Seunechonem praefectura Celeiae in confinio Pannoniae, Norici, Illyrici, Dalmatiae donat. 20

Interea Anglius rex, adfinis augusti, fretus auxiliariis Teutonum copiis, in Clusino Flandrorum portu classem regis Galliae, quae Favonium spectat, invadit, submergit, undeviginti millia Gallorum ferro partim necat, partim aquis obruit.

Per idem tempus in Boiaria secunda Ioannes, filius Honorici, 25 absque liberis decedit, anno aerae nostrae millesimo trecentesimo supra quadragesimum, undecimo calendas Ianuarias, quo die ante annos undetriginta Stephanus eius avus ex hac vita migrarat. confestim equites, cives, antistites Landesutae coeunt; Fridericus et Litovalda, fratres Austriaci, Otone superiore et Elissa Boia, filia Stephani, amita Ioannis 30 progeniti, item Athulphus, filius Rudolphi fratris augusti, praefectus praetorio Rheni, ducatum principibus orbum ambiunt. illi materna quidem origine proximi erant. nam Ioannem secunda cognatione, amita

29 *Am Rande in A:* landschaft.

3 — faciunt *vgl. Andreas Ratispon. 2103, Arnpeck 290* 6 — circumferrentur *Eph. 4, 14* 10 *Herzog v. Teck* 18 — donat *vgl. Joh. Vict. VI, 10, p. 439, 440* 18 Fridericus libertinus de Suneck *l. c.* 27 *Das Seligenthaler Necrolog, doch wohl A.'s Quelle, verzeichnet nach Mon. Boic. XV, 548, Johanns Tod unter 13. cal. Jan., Stephans unter 12. cal. Jan. Vgl. auch Annal. Matseens. zu 1341* 28 — coeunt *wohl gefolgert aus Ludwigs Handfeste v. 11. Jan. 1341; s. unten, S. 447. Z. 3 flgd.* 29 *Zum flgd. vgl. Joh. Victor. VI, 10, p. 438.*

Caeterum Litavicus Brandeburgensis, filius augusti, cuius uxor regibus Cimbrorum oriunda pridem defuncta erat, Mulotescam, quamvis eorum avi germani fuissent, uxorem ducit, exacto Boiemo eius coniuge et ducatu potitur. se quoque Charionum regulum, quem ducatum Austriaci (quibus eundem imperator ablatum Boiemo in fidem 5 dederat) possidebant, adpellat et dici imperat; occasionem eius regni arripiendi expectabat et titulo huiuscemodi aucupabatur. idcirco etiam augustus male audiebat et, quasi haec eius techna atque suasu fierent, vulgo castigabatur.

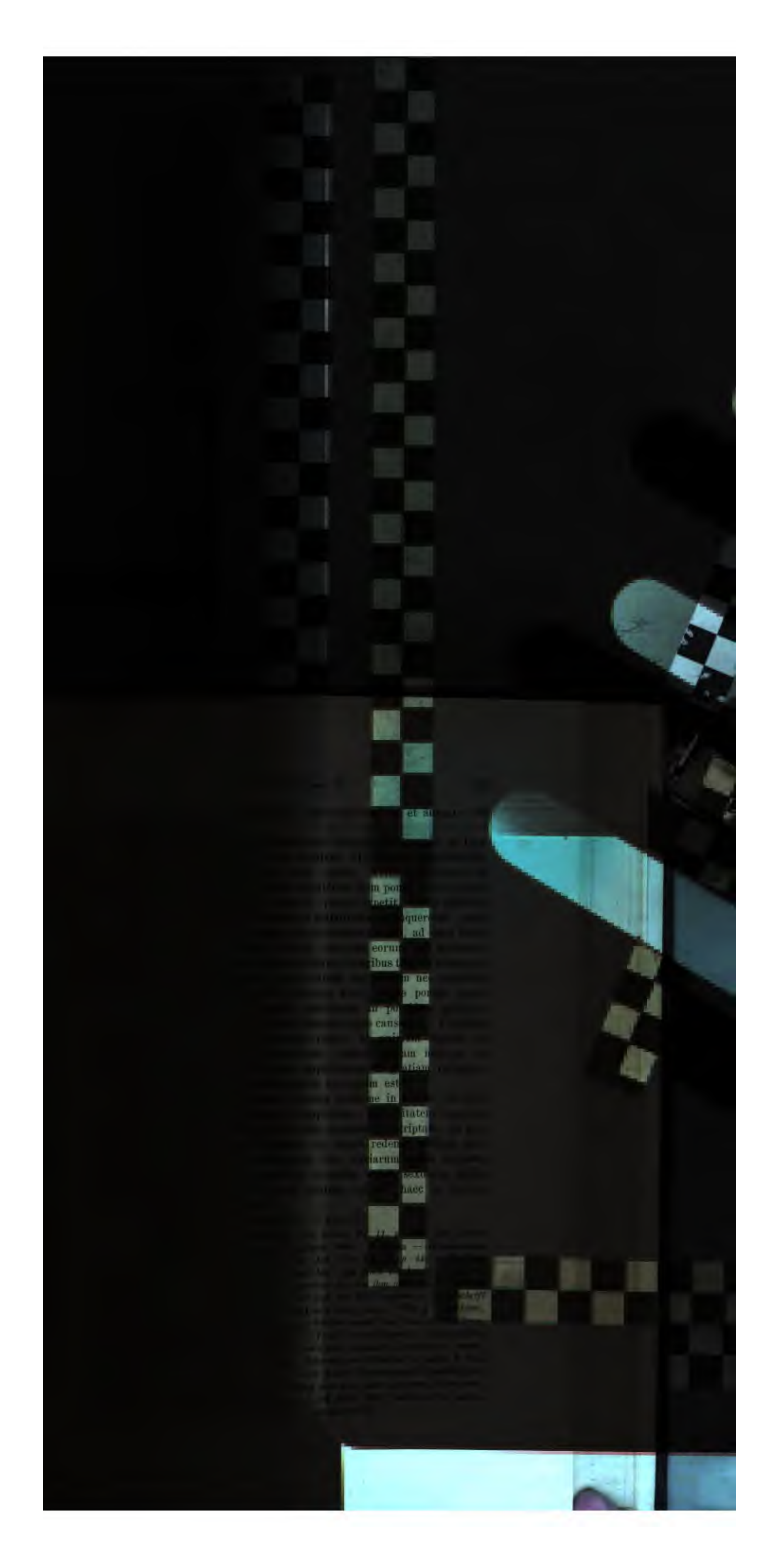
In eiusdem anni Septembri Boethomysiae (vicus est Lycatium 10 superioris Vindeliciae) corvorum pulli inplumes in nido reperti sunt hique tum episcopi atque reges e medio abierunt: in Boiaria secunda Nicolaus Reginoburgensis Aldaechii, quod superius cognominant, decessit ibique sepultus est; Albertus, filius Alberti Saxoniae rectoris, consobrinus imperatoris, amitinus Austriacorum, Bathavensis episcopus 15 mortem obiit. Honoricus Richonecco Aechostadensibus sacrificis a pontifice maximo impositus, verum a mystis repulsam passus, exul Noreiobergae fato functus est. imperator quidem hunc sacra procurare permisit, verum castella, oppida, caesarea beneficia, in Albertum Hochophelissum transtulit isque administravit. 20

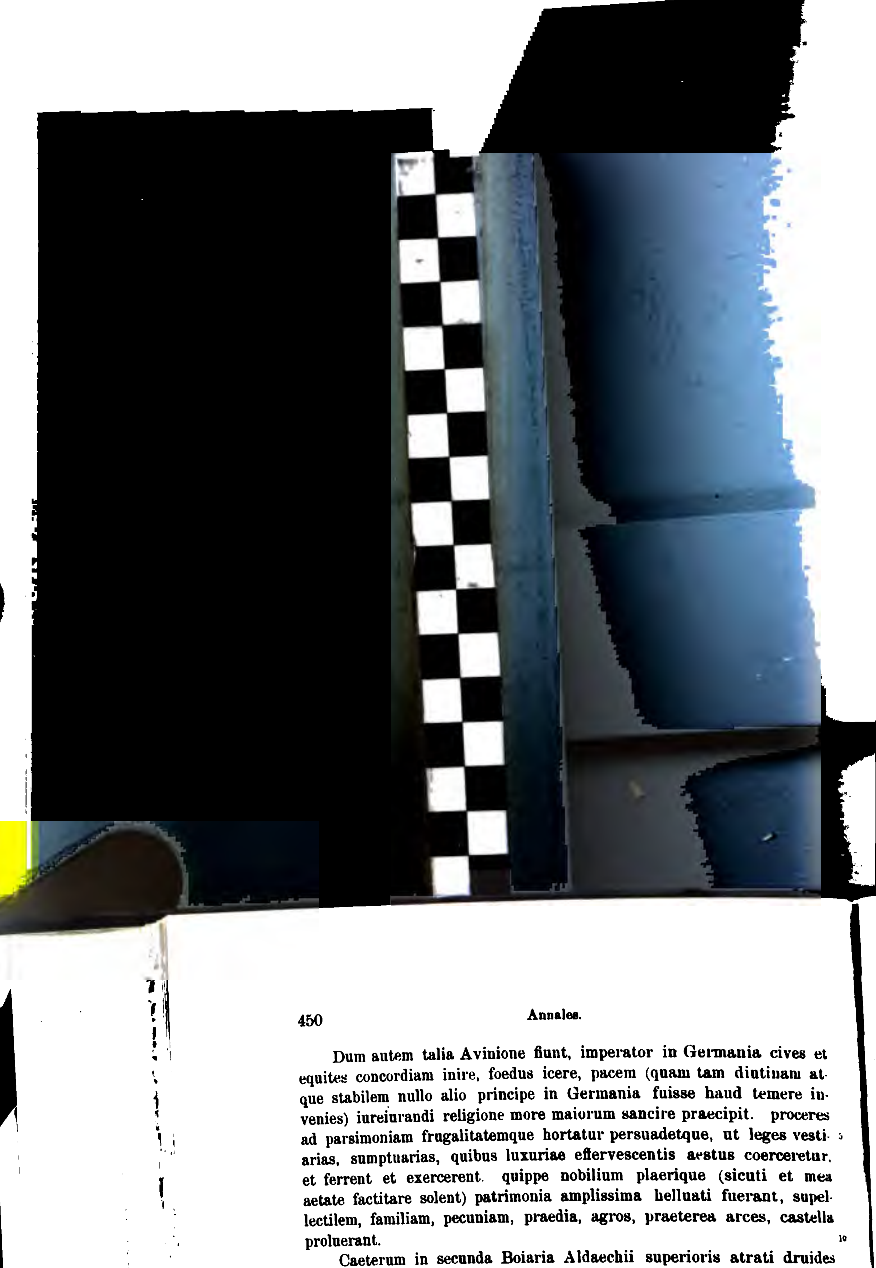
In Italia Rupertus rex Neapolitanus vita decessit, Andream, filium Caroli regis Ungariae, nepotem suum, ad se accitum, haeredem instituit. eodem anno Carolus quoque, Ugrorum rex, parens Andreae, fato naturaeque concessit, Avinione in Gallia Benedictus duodecimus vita defunctus est; succedit in regno ecclesiae Clemens sextus. 25

Is secundos ludos saeculares instituit et quinquagesimo quoque anno, sicuti Octavus centesimo, celebrandos censuit. Reginoburgio Fridericum, Aechostadio Beritholdum, Teutonum sacratum equitem, germanos fratres Ioannis Noreiobergensis praefecti imposuit. verum mystae illos recipere recusarunt, Reginoburgenses Honoricum Stonum, 30 Aechostadenses Albertum Hochophelissum episcopum de corpore suo

6 occasione *A* 26 seculares *B*

10 — sunt *vgl. Annal. Eistett. 523* in villa Pechniez *l. c. [Editionsfehler st.* Pethmez? *Pöttmes?]* 13 — sepultus est *wohl nach dem Regensburger Bischofskataloge in Clm 18776, f. 176, wo es heisst:* Nicolaus..... in Obernaltach sepelitur 14 — obiit *vgl. Ann. Matseens. zu 1342, p. 829* 16 — administravit *vgl. Annal. Eistett. 524* 18 *vgl. Vitae pontific. Eystettens. ed. Suttner p. 6:* in Nürnberg obiit 21 — instituit *vgl. Joh. Victor. VI, 12, p. 447* 23 — sextus *vgl. Joh. Victor. VI, 11, p. 445, 444* 26 — censuit *vgl. Annal. Eistettens. 558* 27 — dicarunt *vgl. l. c. 526, 524.*

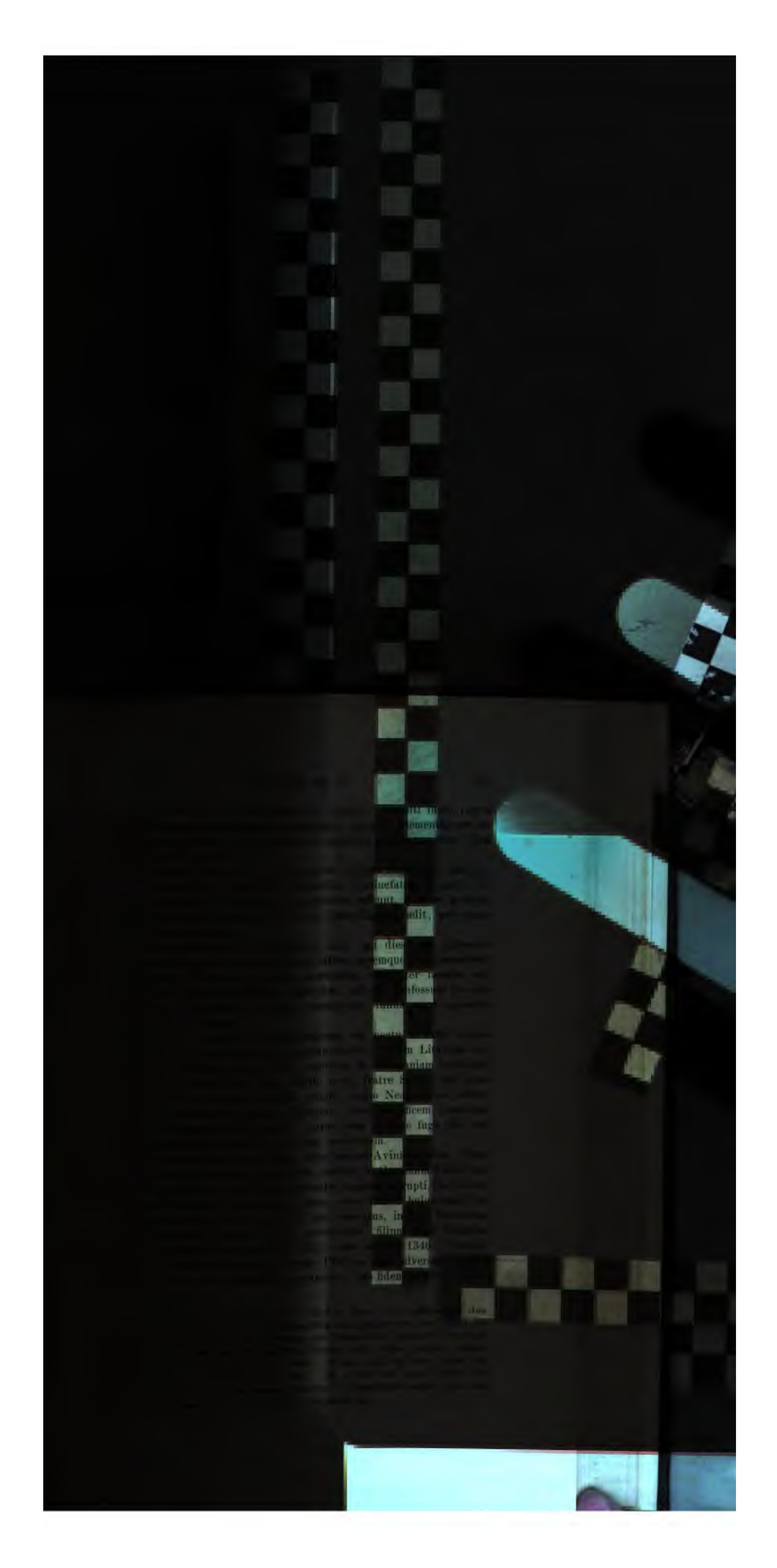
Dum autem talia Avinione fiunt, imperator in Germania cives et equites concordiam inire, foedus icere, pacem (quam tam diutinam atque stabilem nullo alio principe in Germania fuisse haud temere invenies) iureiurandi religione more maiorum sancire praecipit. proceres ad parsimoniam frugalitatemque hortatur persuadetque, ut leges vestiarias, sumptuarias, quibus luxuriae effervescentis aestus coerceretur, et ferrent et exercerent. quippe nobilium plaerique (sicuti et mea aetate factitare solent) patrimonia amplissima helluati fuerant, supellectilem, familiam, pecuniam, praedia, agros, praeterea arces, castella proluerant.

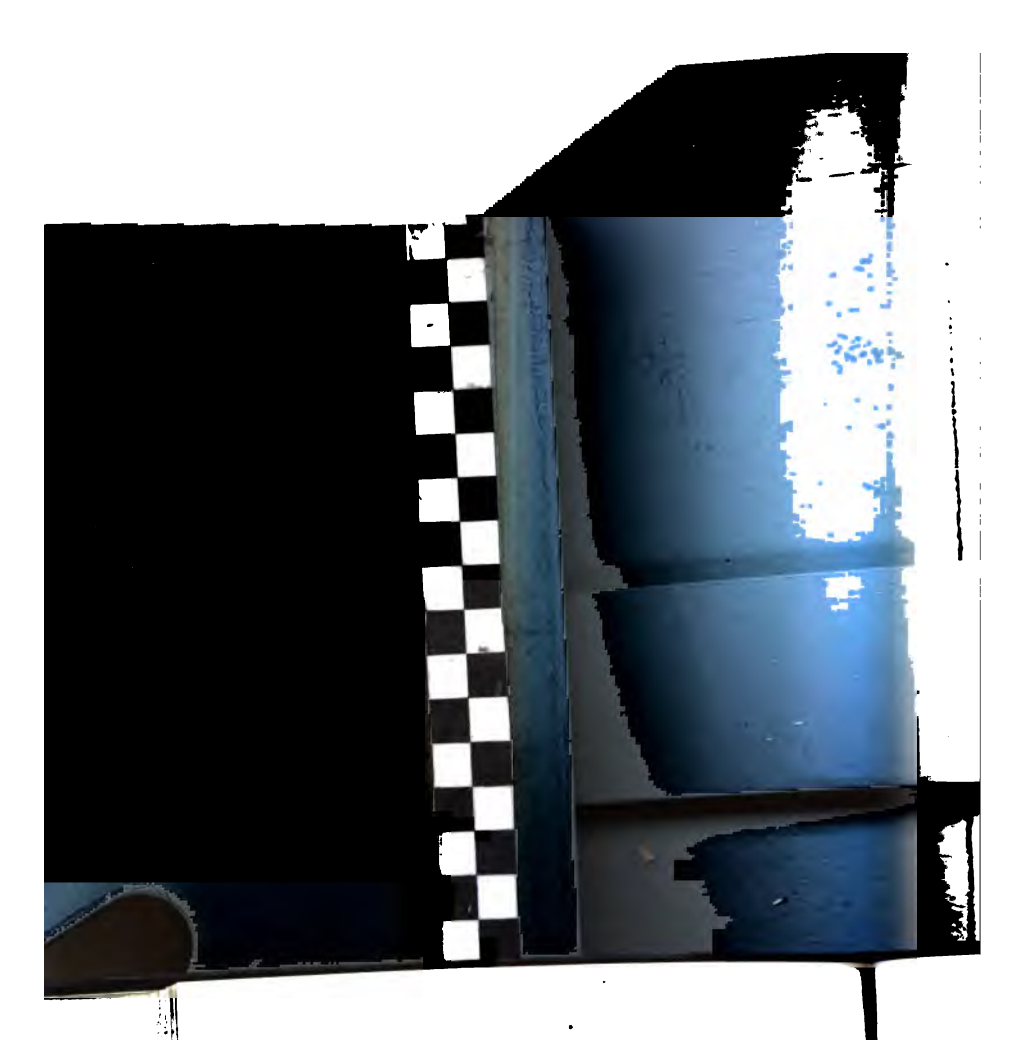
Caeterum in secunda Boiaria Aldaechii superioris atrati druides Histrum, quod nimium vicinus templo agros, prata exederet, ab antiquo meatu, qui locus aduc vetus Danubius vocari solet, gravi impendio alio derivant, novum alveum decem continenter annis effodiunt, mille amplius libras Reginoburgenses expensas referunt.

Quarto tum demum anno legati caesaris Avinione revertuntur mandataque scripta pontificis maximi ad augustum perferunt, quorum haec summa fuit: caesar Vilelmium Ocomensem haeresiarcham, eius conlegas et socios pontifici maximo dederet, decreta adversus Vicesimum secundum, vicarium Christi, retractaret, acta rescinderet, opprobria recantaret, edicto perpetuo publice sanciret imperium beneficium esse primarii sacerdotis nec ante caesarem aut esse aut vocari, quam ille author fieret. haec ubi ad imperatorem relata sunt, Francophori proceres convocat, mandata Sexti recitare iubet. fit decretum, huiuscemodi postulata prava, inepta, antiquata, argutiora denique esse, quam simplicitati christianae atque maiestati reipublicae conveniret; irrita vanaque declarata sunt flaminesque Avinionenses secundis rebus ebrios, oblitos humanae imbecillitatis, nullum modum neque dicendi neque faciendi, nisi quem velint, noscere promulgatum; quicquid libeat, licitum putare, licentia sanctitatem metiri adclamatum.

Ioannes rex Boiemus, filius eius Carolus denuo in verba augusti iurant. inde in Franciam ad Philippum regem secedunt. imperator cum hisce eosdem legatos ad Clementem redire iubet, ut aequis conditionibus concordia paciscatur et bene inter bonos agatur, postulat. sed Sextus nullo pacto postulatis annuit, sua dicta velut fulmen rata esse atque observari voluit. reges Boiemus atque Francus frustra

1 — praecipit *wohl nach Annal. Eistett. 523, 524* 4 — exercerent *wohl ungenau nach Ann. Eistett. 524* 11 — referunt *vgl. Andreas Ratispon. 2106; Arnpeck 337, 338* 16 *Das flgd. wohl vornehmlich aus den nur theilweise edirten Schriften Occams und Konrads von Megenberg* 28 nullum — metiri *vgl. oben S. 442, 21.*

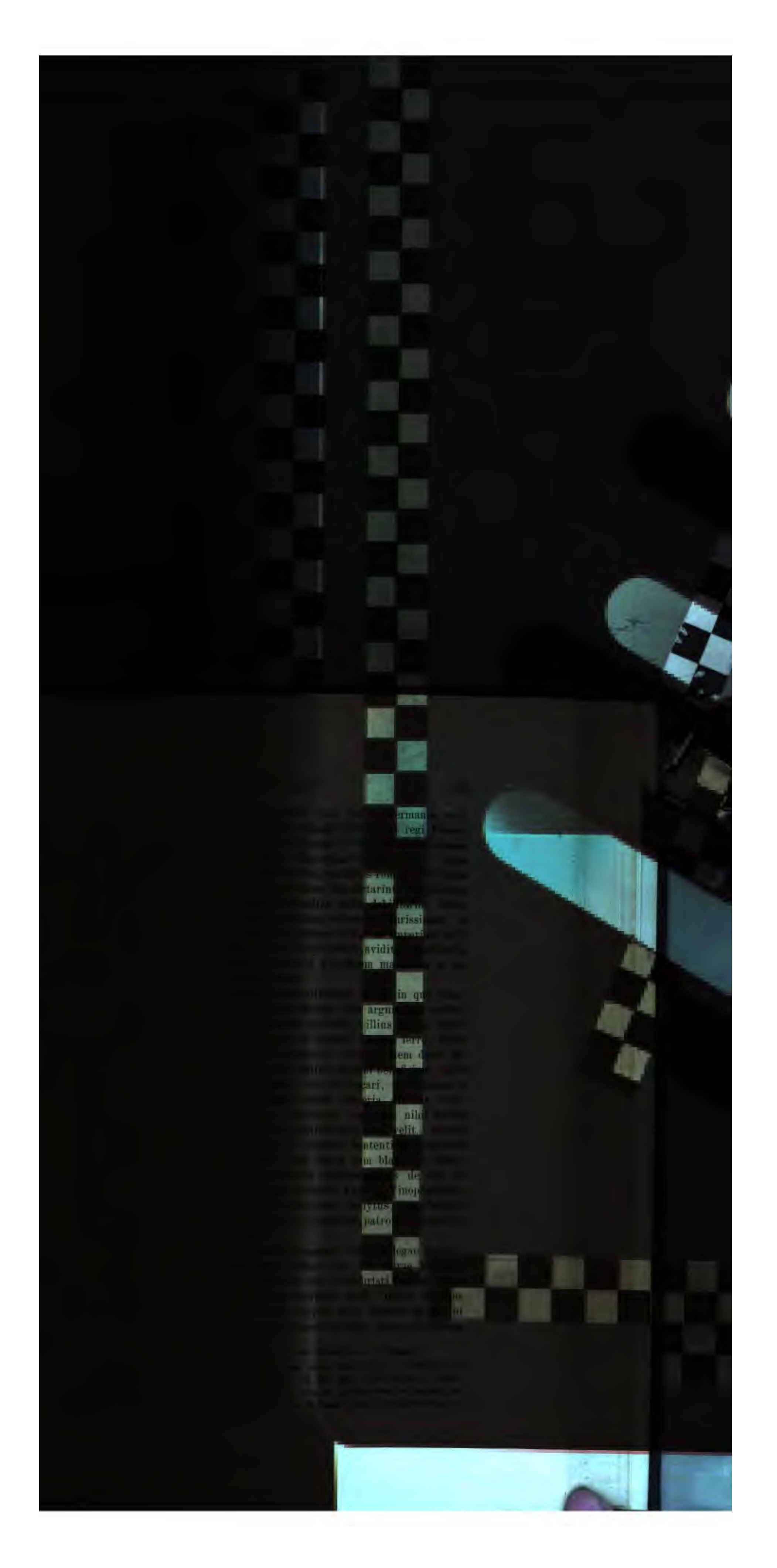

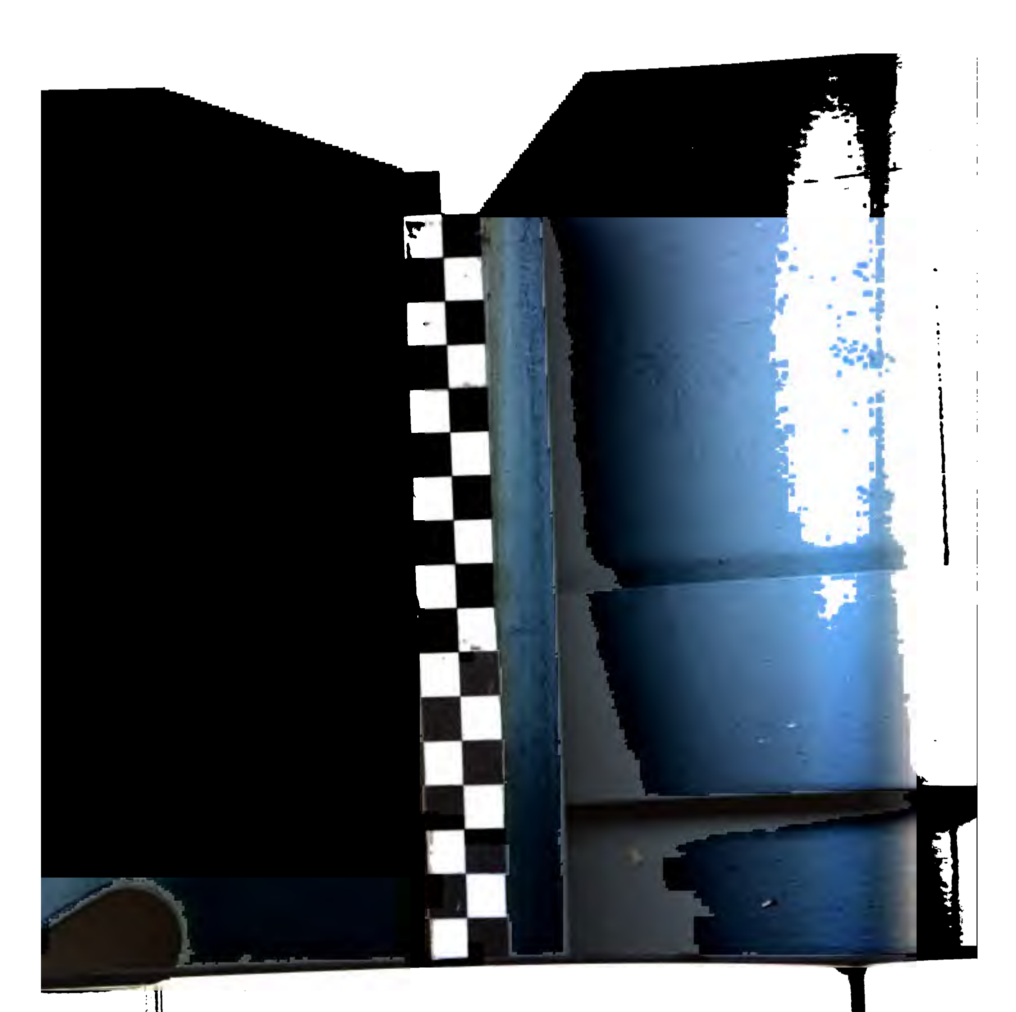
xerat, solutus, annuit, nova molitur, totis viribus imperio inhiat. augustus ubi haec comperit, ad Rheni oram cum exercitu contendit, Augustae Nemetum concilium cogit, concionem procerum advocat, perfidiam paucorum, maxime Valdovini Treverensis (quo consultore et authore universa hactenus a se gesta sint) arguit. pontificum maximorum insolentiam, fastum, omnium temporum iniurias in se eorum conmemorat, a quibus inductum depravatumque Carolum, item alios conqueritur, Caroli quoque periurium proponit, senatus authoritatem, populi christiani libertatem, maiestatem imperii, fidem religionis proditam, pollutam docet, liberos esse Germanos asserit, rogat, sene, cuius clementiam, benignitatem, fidem, constantiam, munificentiam iam pridem tot adversitatibus conprobatam senserint, imperare an Carolum, perfidum caput paricidamque, qui avum, optimum imperatorem, impietatis condemnet, regnare velint. absque cunctatione tota concio conclamat, Litavicum rerum potiri, Litavicum a deo imperatorem constitutum esse seque in eius potestate futuros. perfidiam deinde paucorum execrati Caroloque inominatis verbis male praecati, denuo Litavico sacramenta certatim dicunt dantque fidem operam daturos, ne huiuscemodi flagicia inulta sint et germanicae virtuti ab hostibus etiam laudatae tanta macula illinatur.

Vilelmius Ocomensis librum (qui extat) adversus Carolum atque Clementem scribit, ubi hunc haereseos nota inurit, ipsum Antichristum, paupertatis christianae osorem, hostem reipublicae, coniuratum celticorum tyrannorum, Germanorum, gentis christianissimae, inimicum, sectatorem Clementis quinti, Ioannis vicesimi secundi, falsorum pontificum et saevissimorum luporum adpellat, Carolum periurii, laesae maiestatis, paricidii, impietatis in avum et parentem postulat, quod fidem iurisiurandi, qua Litavico astrictus sit, frangat, quod legibus Confluentiae, Francophori, Leostoni ex consilii decreto perlatis perfide fraudem faciat, obiectat. mancipium Avinionensium sacrificulorum, a quibus imperium emerit, compellat, contra decus imperii, maiestatem populi germani, in loco obscuro et ignobili, contra morem, a perfidis electum exprobrat, inauspicatissimum eius fore christiano orbi

33 exprobat *B*

3 *vgl. Arnpeck 350* 6 omnium — conmemorat *Caes. b. civ. I, 7, 1; vgl oben S. 162, Z. 17* 10 — futuros *vgl. Arnpeck 340; das folgende, auch vorausgehende, wohl unter Benützung Occams; vgl. auch Annal. Eistettens. 528* 21 *Doch wohl Occams sogen. Tractatus de electione Caroli IV. Vgl. darüber Höfler, Aus Avignon, 13; Riezler, Die liter. Widersacher der Päpste, 271; C. Müller, Kampf Ludwigs mit der Curie II, 251. A. kannte wohl die Handschrift des Eichstädter Domkapitels.*

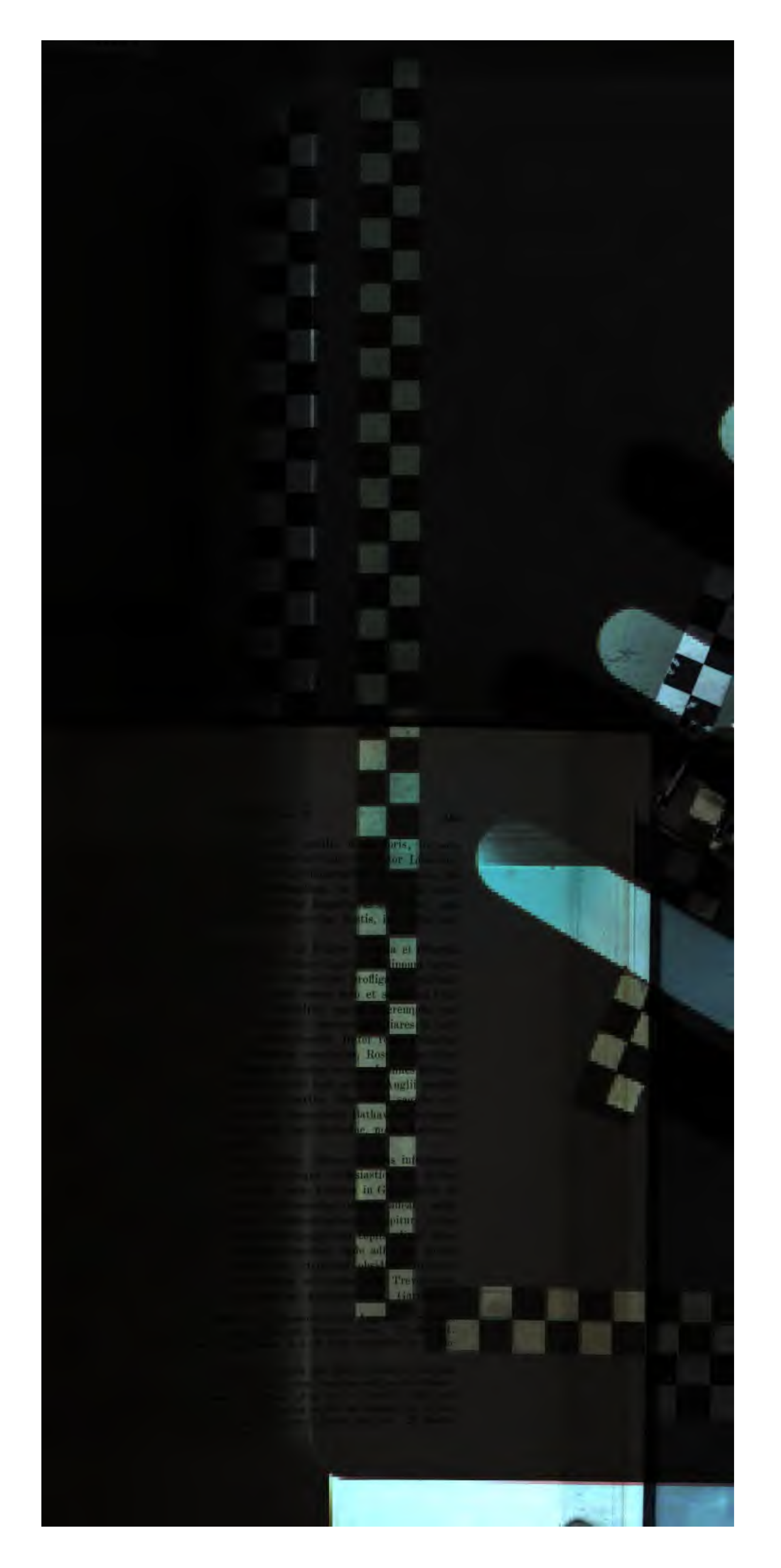
fuerit, factitare, deus non solum dici, sed credi postulet. atque Franciscani illa et imperatorias parteis constanter tutati sunt. Dominicani modo pontificales, modo caesariani, quo conmodum invitabat, erant.

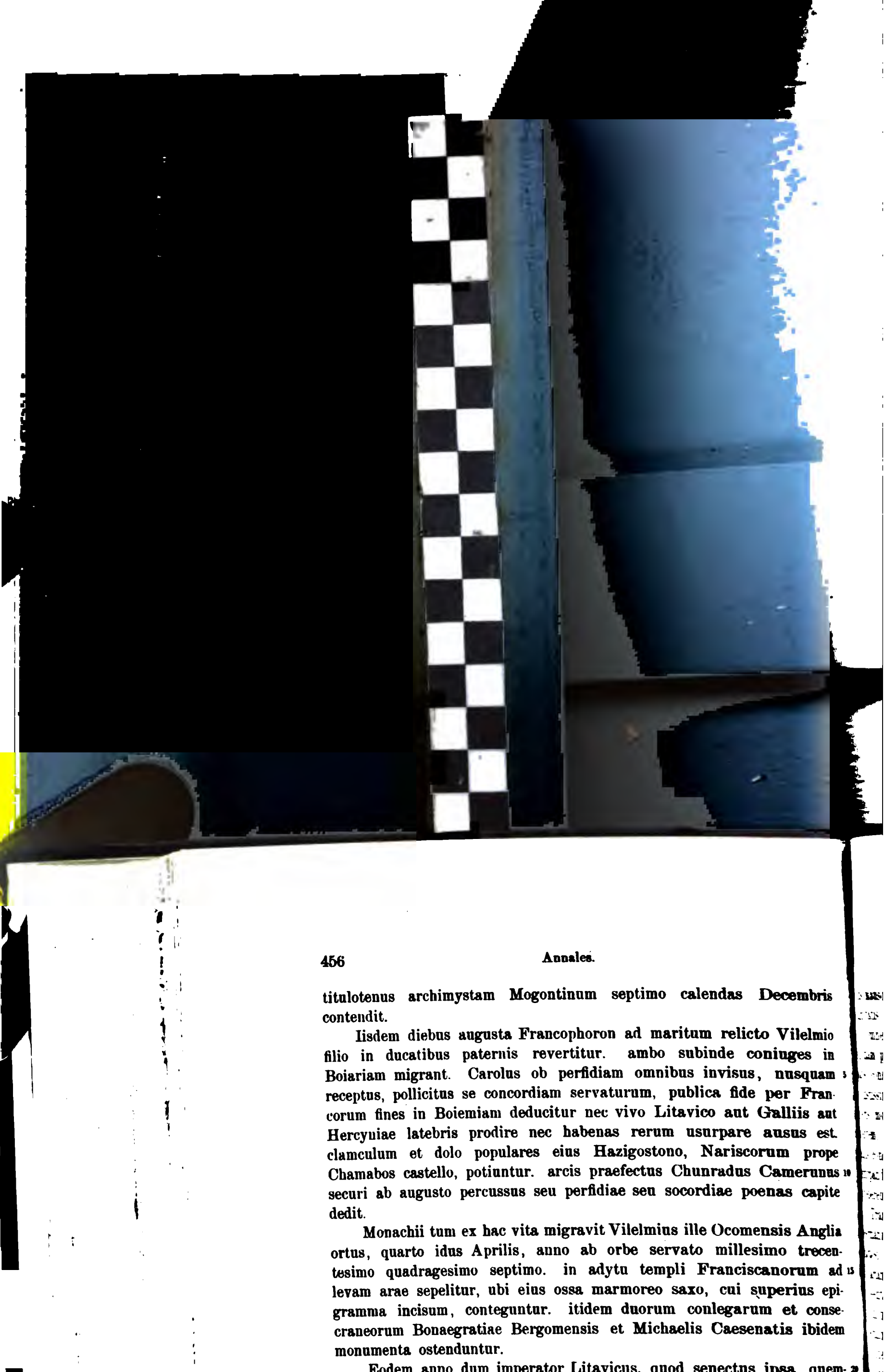
Chunradus Maedobergensis, parochus et mysta Reginoburgensium, septimo demum post fata Vilelmii anno, illi et Litovaldae, multa ad imperatorem Carolum quartum praefatus, respondere connititur. Vilelmium Ocomensem authorem scelerum, cultorem tenebrarum, haeresiarcham, depravatorem philosophiae nuncupat, qui suis argutiis nobilissimae simplicitati imperatoris Litavici principis alioqui optimi imposuerit. quicquid enim is in romanam peccarit ecclesiam, Vilelmio acceptum refert, quo authore atque consultore universa conmissa sunt. et tandem homo suavis modos significandi, alia plaeraque huiuscemodi sophistarum conmenta nugasque nugacissimas ab eodem Vilelmio grammaticae pomerio explosas plus quam tragice conqueritur atque deplorat. homo omnium rerum imperitissimus, qui tamen tacere non posset et ne id quidem sciret, quod nesciret. chronica quoque scripsit, ubi fabulosissima quaeque conquisivit. ea, quae de Carolo Magno et Reginoburgio, divo Veronardo, eius urbis episcopo, et Scotis vulgo protrita referuntur, primus confinxit impudentissime et invenere similes lactucas labra; adeo nullum tam impudens est mendacium, quod teste careat.

Sed ad Litavicum augustum revertor, qui peracto conventu Augusta Nemetum egressus Francophoron migrat ibique habitat et adventum augustae operitur. per idem tempus vita defungitur Hyldericus Hangenorus, scrinii imperatorii praefectus, sapientia insignis, Augusta

24 Langenorus *B; so zuerst auch A*

Padua, unterstützt von Johann v. Jandun verfasste, hatte Occam keinen Antheil. A.'s Irrthum ist auf die Angaben bei Arnpeck 334, 335 zurückzuführen. In einer nachgetragenen Randnote (oben S. 398, zu Z. 8) wusste er später den Verfasser richtig als Patavinus zu bezeichnen 1 — erant *vgl. Arnpeck 335 und oben S. 416, Z. 9 flgd.* 4 *Konrads v. Megenberg 1354 oder 1355 verfasster Tractat gegen Occams De electione Caroli IV.; Auszüge bei Höfler, Aus Avignon, S. 29—31* 16 ne — nesciret *Hier. III, 92 B; IV, 3 A; 4 A u. s.* 16 *U. a. die Chronica Konrads v. Megenberg, woraus bei Eccard, Corp. histor. II, 2243 das breve chronicon episcopor. Ratispon. veröffentlicht ist. Ueber einen hl. Bernhard, Bischof v. Regensburg, findet sich jedoch in diesem Stücke nichts. Vielleicht meint A. den hl. Erhard, dessen von Paulus Judäus verfasste Biographie Konrad umgearbeitet hat* 18 vulgo protrita referuntur: *zu A's. Zeit lag auch schon gedruckt vor die ,Legend von Kaiser Karls Streit von Regensburg', Nürnberg, Fritz Creussner, s. a.* 19 invenere — labra *Hieron. ad Chrom. I, 98 D* 20 adeo — careat *Plin. n. h. VIII, 82; vgl. Bd. II, 447, 29; 571, 4* 24 — condidit *vgl. Annal. Eistett. 528 und oben Anm. zu S. 449, Z. 3.*

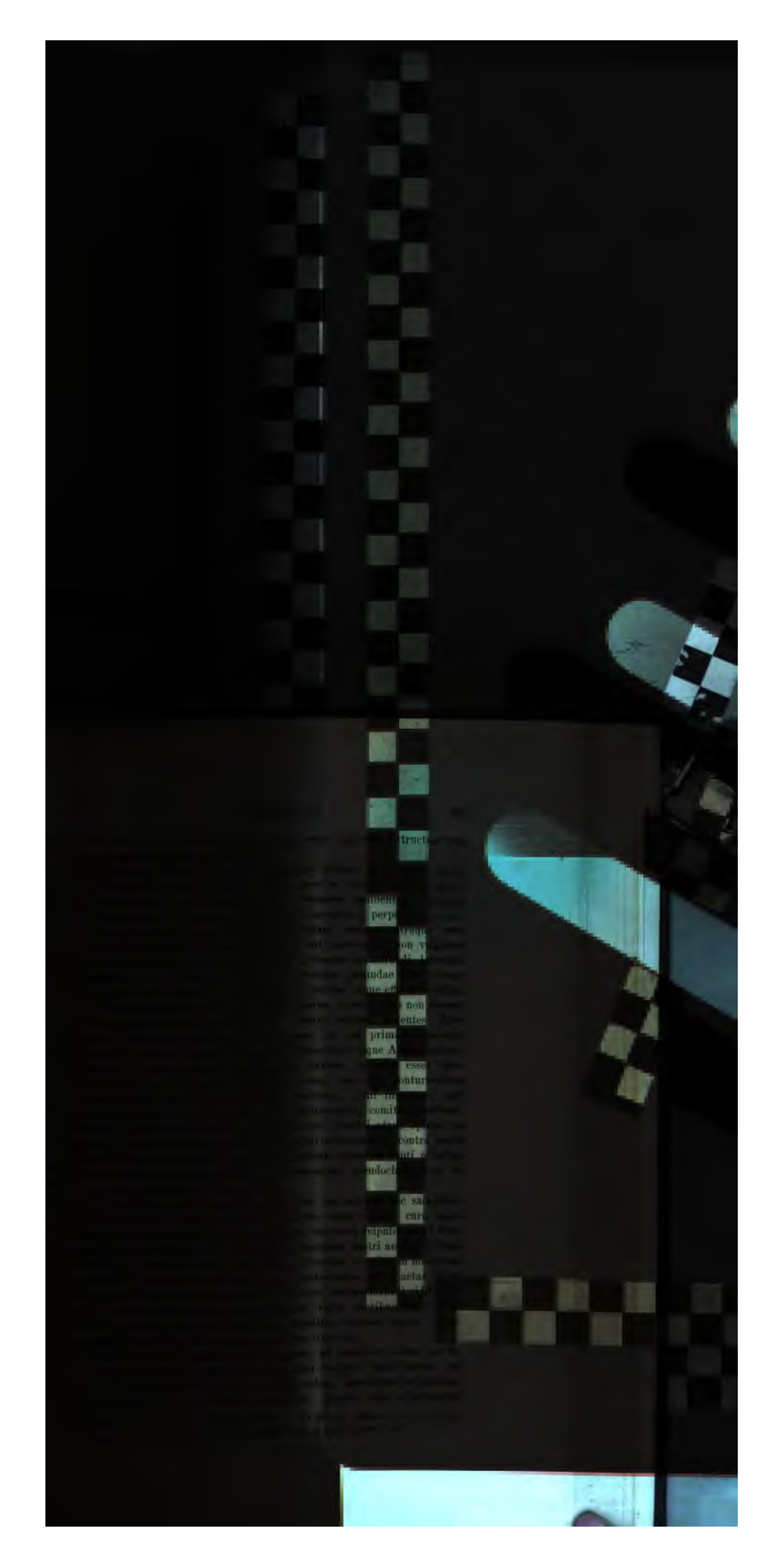
titulotenus archimystam Mogontinum septimo calendas Decembris contendit.

Iisdem diebus augusta Francophoron ad maritum relicto Vilelmio filio in ducatibus paternis revertitur. ambo subinde coniuges in Boiariam migrant. Carolus ob perfidiam omnibus invisus, nusquam 5 receptus, pollicitus se concordiam servaturum, publica fide per Francorum fines in Boiemiam deducitur nec vivo Litavico aut Galliis aut Hercyniae latebris prodire nec habenas rerum usurpare ausus est. clamculum et dolo populares eius Hazigostono, Nariscorum prope Chamabos castello, potiuntur. arcis praefectus Chunradus Camerunus 10 securi ab augusto percussus seu perfidiae seu socordiae poenas capite dedit.

Monachii tum ex hac vita migravit Vilelmius ille Ocomensis Anglia ortus, quarto idus Aprilis, anno ab orbe servato millesimo trecentesimo quadragesimo septimo. in adytu templi Franciscanorum ad 15 levam arae sepelitur, ubi eius ossa marmoreo saxo, cui superius epigramma incisum, conteguntur. itidem duorum conlegarum et consecraneorum Bonaegratiae Bergomensis et Michaelis Caesenatis ibidem monumenta ostenduntur.

Eodem anno dum imperator Litavicus, quod senectus ipsa, quem- 20 admodum vulgo dici solet, morbus sit, valetudini suasu medicorum venatibus indulgendo consulit ac inter Monachium et Augustam Rhetiae proxime Furstoveltas et vicum Bochos, ubi diva Edigna (quam accolae furtis praeficiunt) humata colitur et ovilia sunt in prato, venationi operam dat et quod augusta puerum enixa foret, laetatur, 25 quinto idus Octobris circiter meridiem de equo lapsus repentino atque inopinato fine (apoplexian vocant) naturae concedit. vixit annos treis et sexaginta, imperavit treis atque triginta, minus diebus sex. locus, ubi mortuus est, Caesaris pratum inde vocatur. corpus a monachis Furstoveltas translatum, ut cum parentibus conderetur, tercio deinde 30 die Monachium a civibus deportatur, ubi in templo deiparae virginis

9 — dedit *vgl. Annal. Eistett. 531;* Haizstein iuxta Cambium; Chunradus de Kamerawe *l. c.* 13 — ostenduntur *nach den nicht erhaltenen Grabsteinen in der zu Anfang dieses Jahrhunderts abgebrochenen Münchener Franziskanerkirche. Vgl. Riezler, Die liter. Widersacher der Päpste, S. 126 flgd.; vgl. auch oben S. 200* 20 senectus — sit *Ter. Phorm. IV, 1, 9* 20 — concedit *vgl. Ann. Eistett. 531* 23 *Puch bei Fürstenfeld-Bruck. Ueber die dort verehrte heil. Edigna, die für die Wiederbeibringung gestohlenen Gutes angerufen wird, vgl. A. S. Boll. Febr. III. 668 flgd.* 30 tercio deinde die *so auch die hier mit der zweiten bair. Fortsetzung der sächsischen Weltchronik, S. 339, übereinstimmende Chronik in A.'s Adversarien. I, fol. 123v., deren fabelhaften Bericht über Ludwigs Tod A. übrigens durchstrichen und mit dem Zusatze:* fabula graecanica *gekennzeichnet hat.*

privatis opibus, peculio atque aere proprio ac censu suo rempublicam administravit. frequens domi habitavit, ne provinciales oneraret, quibus etiam temperatissimi principis familia gravis esse solet. et semel dumtaxat, quod equidem sciam, tot annorum spacio, tot hostibus, tot adversis petitus, Boios ungulario aere extra ordinem oneravit. equus sex atque triginta, bos viginti, pecora, ovis, capra, sues octo assibus censa sunt. Angilostadii, Monachii, Noreiobergae fere concilia celebravit, quamobrem illae urbes divitiis et moenibus auctae in eam amplitudinem eumque splendorem, sicut modo enitent, praeter vicinas urbes crevere.

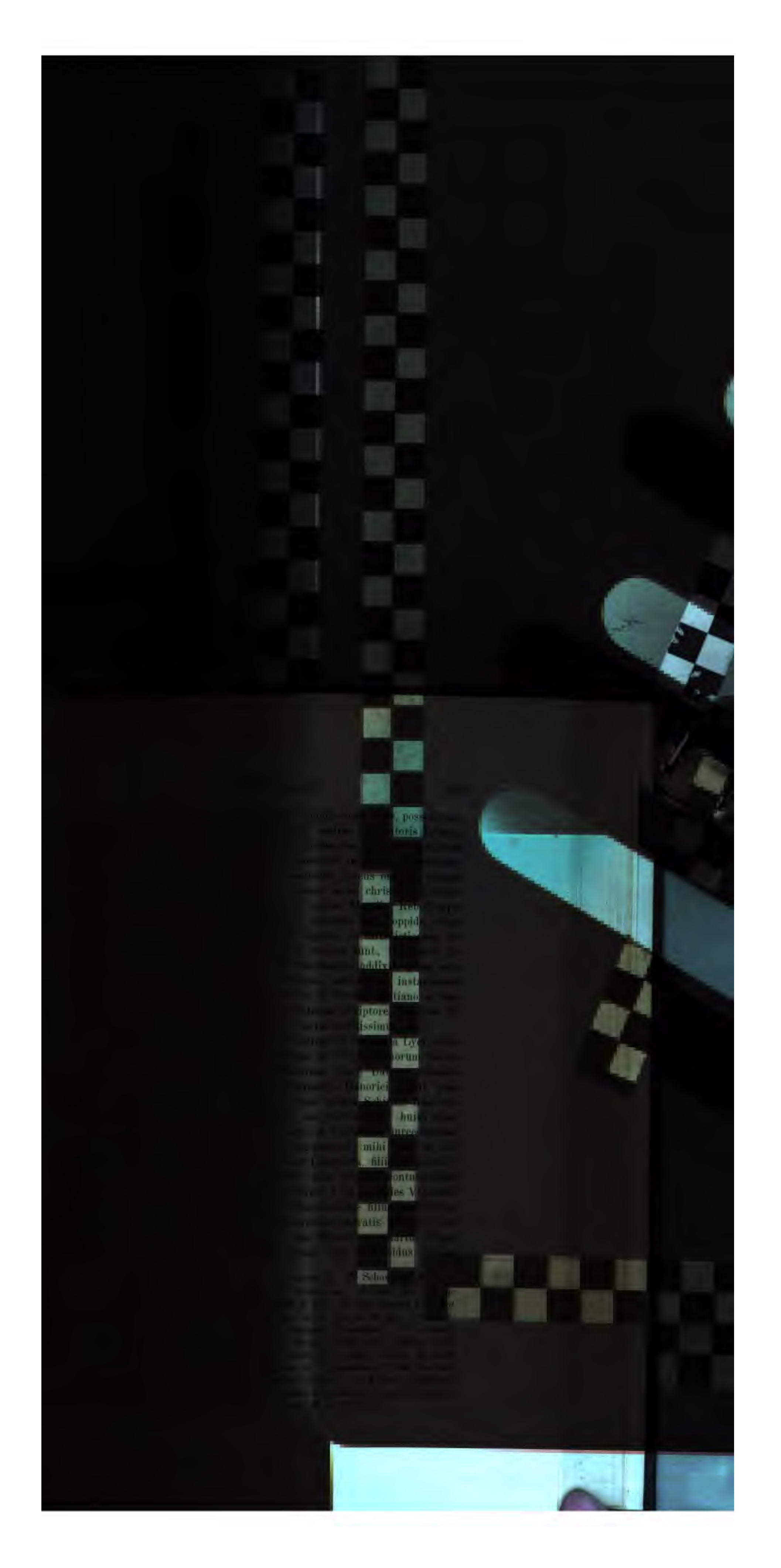
Idem veteres leges Boiorum correxit, novas tulit. instituta gentis in libellos retulit, quibus aduc Boii uti solent et secundum eas, codice proposito, ius dicunt. plurimum civitatibus tribuit, eas legibus, rogationibus peculiaribus donavit; Boiariae regnum, quod lacerum, egenum accepit, locupletissimum reliquit, adeo ut eius cura aduc sentiatur, opera aduc appareat. accessione et fortuna tetrarchiarum quarundam, quas referre operae praecium est, ditatum fuisse reperio.

Maessenusium vicus est inferioris Boiariae, Rhodano amni conterminus. eius dynasta Arionulphus zelotypus uxorem suam, filiam Otonis Gryphobergensis, cum ministro, a quo falso suspicabatur adamari illam, Carnobergomi conbussit. mulieris innocentis impraecantisque viro matrimonia infecunda vota superi audivere. eius progenies defecit, opes infiscatae sunt. sepultura horum Landesutae in templo Dominicanorum existit.

Hirsobergomum vero arx est Alemanorum, qui pagus est Boiariae veteris atque Nariscorum. eius regulos locupletissimos curatores Aechostadensium mystarum fuisse comperio, ex quibus oriundus fuit Victor secundus pontifex maximus. Plancostadium divo Benedicto condiderunt.

5 equis *A u. B* 16 *Am Rande in A u. B:* stad noch hinder der thyr 18 Massenusium *B*

2 — solet *vgl. oben Bd. II, 207, 28* 3 — censa sunt *vgl. Ann. Eistett.* 526 11 *Kaiser Ludwigs wahrscheinlich 1334 entstandenes Stadtrechtbuch und sein umgearbeitetes Landrecht, das am 7. Januar 1346 veröffentlicht wurde* 18 *Maessenhausen zw. Freising und Dachau, nicht an der Rott in Niederbaiern. A.'s Irrthum hat schon Hund, Stammenbuch, I, 271, bemerkt* 19 — audivere *Quelle? Hund, Stammenbuch, I, 214, der dasselbe berichtet, scheint ausser A. noch eine andere Quelle gehabt zu haben* 21 *Zu Kranzberg (nach A.'s Chronik, wenigstens ältere Ed., und Hund)* 25 *Hirschberg bei Beilngries* 28 *Ist wahrscheinlich richtig; vgl. Riezler in den Forschungen zur Deutschen Geschichte XVIII, 535. A.'s Quelle ist wohl die Randbemerkung des 14. Jahrh. z. Gundechari lib. pontif. Eichst., M. G. Script. VII, 245, n. c.* 28 *Plankstetten, Berching, Beilngries a. d. Altmühl.*

progenitus, qui Gephardum episcopum Aechostadensem Be
quartum procreavit. ab hoc sunt Beritholdus et Honoricu
absque liberis decesserunt; opes ad imperatorem Litavi
redierunt. haec partim ab Mathaeo Maresalico harum r
tissimo, partim ex diplomatibus Schirae atque Schono
cepimus.

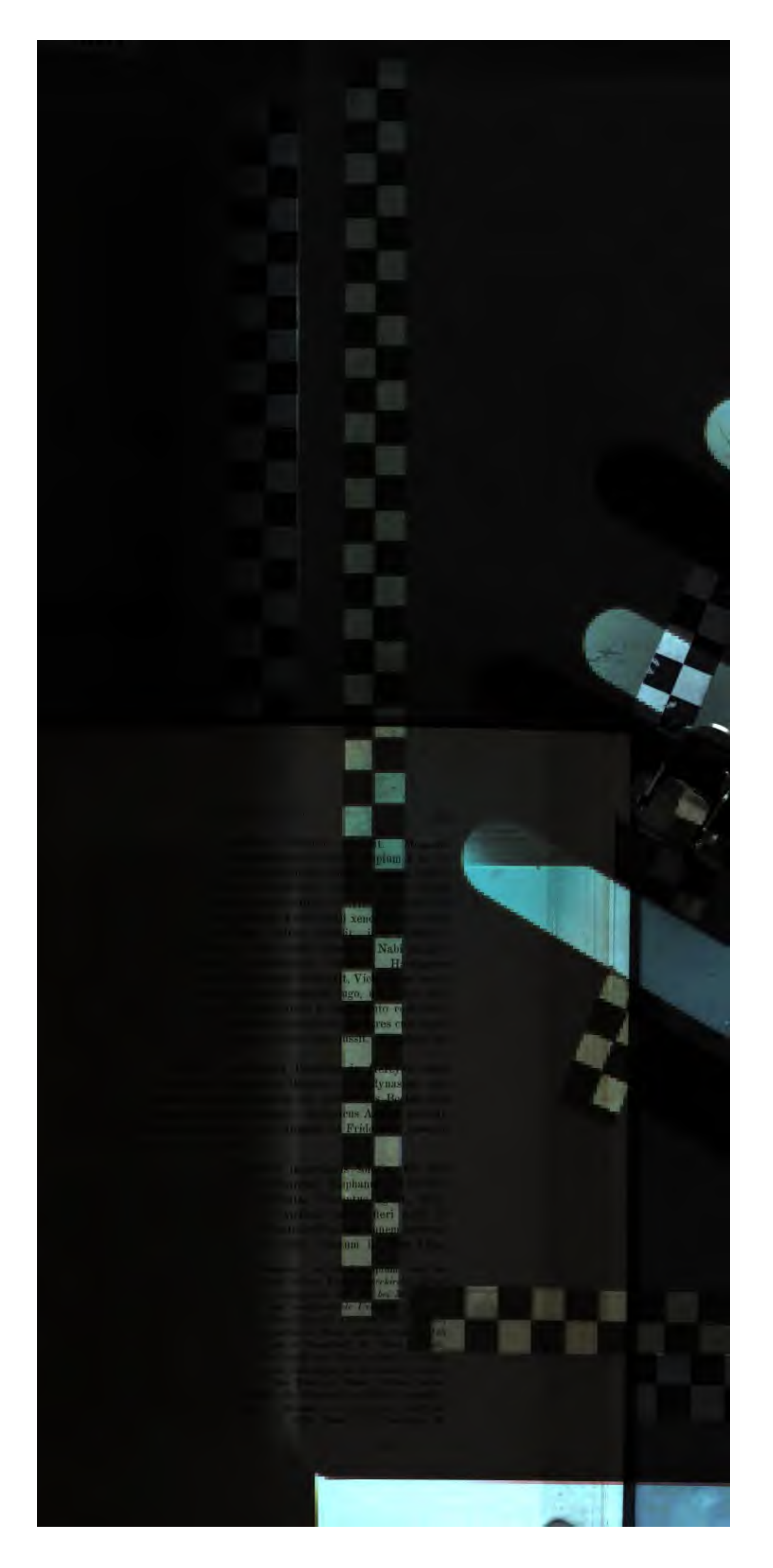
Lungiones tribus est Charinorum in Norico ultra Tar
Dorobergomum Vindelicorum quondam arx, nunc templ
derico dedicatum monstratur in monte, qui Isenisco imm
tum lapidem ab Utino. Leobergomum, itidem Vindeli
arx, proximo bello boiarico exusta, prope Landunum atqu
in ora Isarae cubat. horum reguli Theodomarus, filius
sini, quadragenaria prole inclyti, Elsenopagum atris drui
Neomartum, quod Rhodanus praeterfluit, condidit. ei
phoramus Dorobergensis ad montem divo Vito dedicat
huius filius Eburonardus Dorobergensis; nepos Berinog
gensis primus, is genuit Veronardum Gaenocophiae et
Vichopagi, ubi eorum sepulcra ostenduntur, conditores il
nardus atque Honoricus, cum parente Gaenocophiae hu
huius proles Honoricus et Veronardus Neomarti sepulti
sobole decesserunt. imperator Litavicus quartus succes

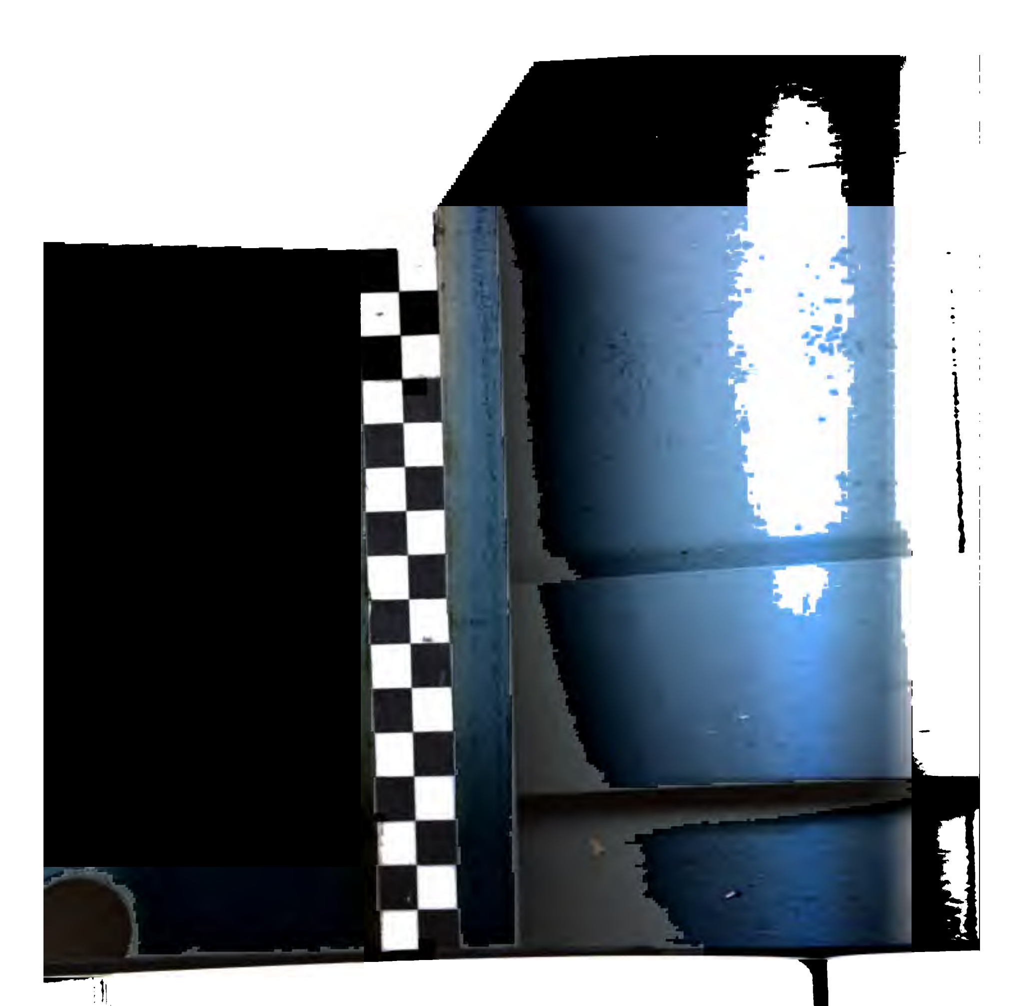
Iuliopagus item arx inferioris Boiariae iuxta Hr
tetrarchas habuit, a quibus oriundi reguli Noricorum
Schunoburgionas vocamus. nam Eburonardum Iuliopag
cum Schunoburgensem fratres fuisse et avunculos El
bergensis reperio.

In superiore Boiaria sub radicibus Alpium Pen
bronis arva Belaunorum quoque tetrarchae defecerunt
procul in faucibus Alpium Aesculochii praefecti absqu
serunt. Parthani, Berophelisii episcopo Fruxinensi
lochium, Murodunum, Staphulensem lacum atque B
principes possident.

5 Schyrae *B* 14 Neormartum *A* 17 Genocophiae
28 Balaunorum *B*

5 *Vgl. oben Anm. zu S. 459, Z. 19 u. 28* 7 *Lunnunn,*
13 *Ueber Elsenbach u. St. Veit vgl. oben S. 38, 231* 18 *Gangh*
flgd. wohl nach Grabsteinen 22 *Julbach, Schaumburg* 24 *Eburon*
bei den Julbachern findet sich der Name Eberhard nicht;
Gebhard v. Julbach, der u. a. Mon. Boic. IV, 44, 45 als
genannt wird 28 *Weilheim, Eschenlohe, Partenkirchen, Werdenfel*
sec.

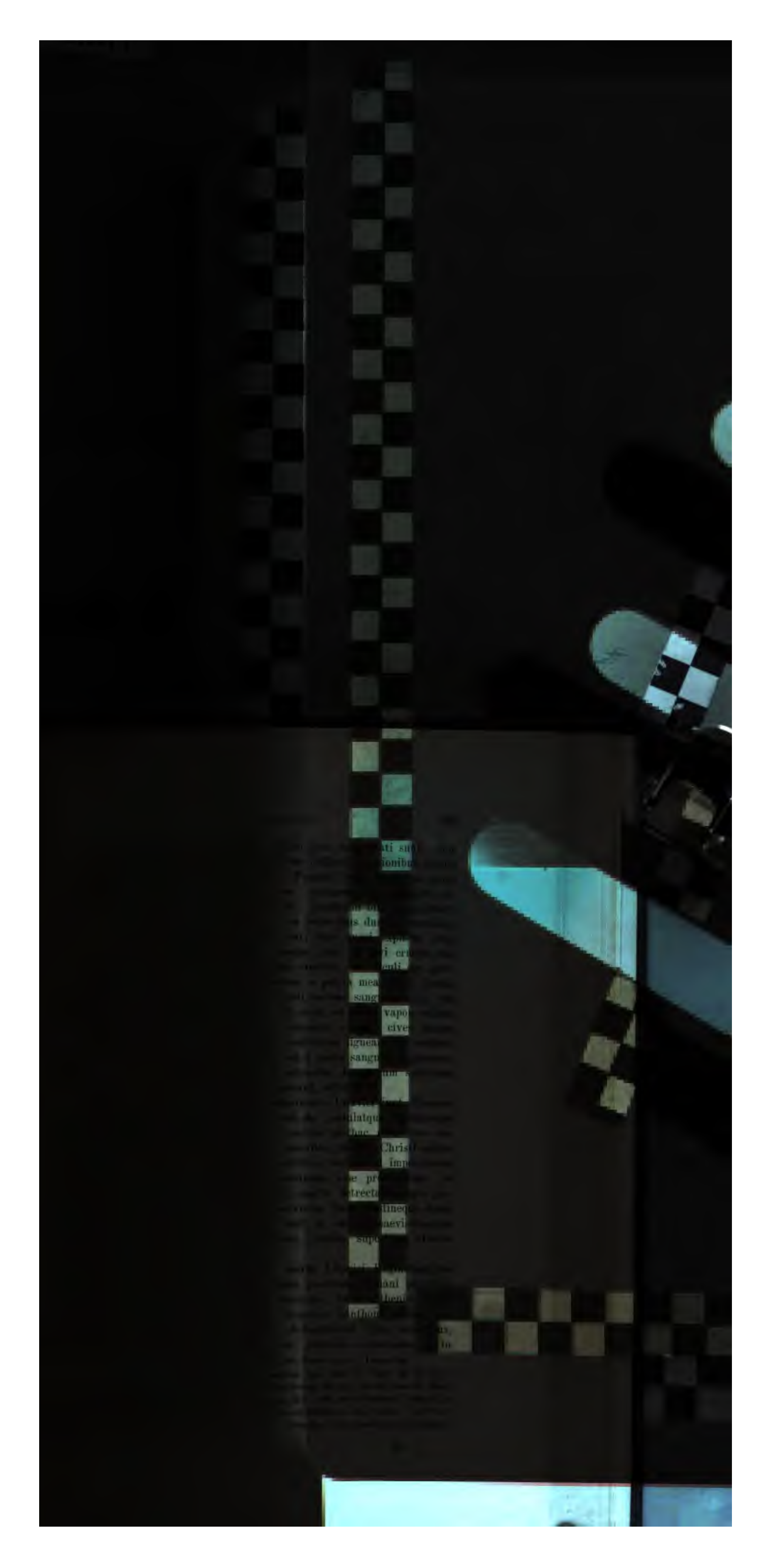

nisi haec, ut rata sint, operam navaverint, adversus se conspirandi Boiis potestatem faciunt. alii duo filii augusti, Vilelmius, Albertus, in Bathavia atque Hannonia principatum obtinebant Albertusque certior factus de morte parentis, relicto fratre Vilelmio, cui Mathylda Anglia nupsit, in Germania atque Gallia belgica inferiore, in Boiariam se 5 confert. Oto postremo natus et aduc impubis Monachii ab augusta educabatur.

Subsequenti deinceps anno octavo calendas Februarii in Norico, qua Pannoniae, Illyrico, Dalmatiae, Carnis Histriaeque continuatur, maximus terrae motus vespertinusque fuit; durabat nec ante dies 10 quadraginta sistebatur varieque terra quatiebatur miraque edebantur opera. Moravia, Boiaria superior sensit, Juliacum, Voliphobergomum, sex atque viginti urbes et castella prostrata esse in acta eius anni relatum est. homines cum pecoribus interierunt, moenia, templa, aedes subversa sunt, totae urbes corruerunt, montes abrupti cladem insuper 15 eam pressere. nam duo montes concurrerunt, urbibus devoratis agrorumque tractu hausto, villae elisae, animalia permulta, quae intra fuerant, exanimata sunt. hiatus subsecutus partim remansit, partim cuncta sorbuit, ita inducto solo, ut nulla vestigia extent. quinquaginta amplius homines, villicas mulgentes, cum vaccis extinctas diriguisse 20 et corpora a spiritu terreno in salarias statuas redactas apud Charinos haecque simulacra sibi et cancellario Austriaco conspecta esse, refert Chunradus Maegiobergensis, eius tempestatis insignis philosophus et mathematicus. saevissima mox in universum orbem terrarum grassatur pestilentia; plaerique mortalium extincti sunt, quarta pars vix superstes 25 fuit, et subito lue raptati, subito dicto citius interibant, pueri, puellae, laeti, mira referentes, animam efflabant. caeleste auxilium frustra quaesitum, a pontifice maximo sacrificium peculiare adversus hanc pestem institutum; pagi, vici ad solitudinem redacti sunt. quidam irae caelesti haec tribuebant, alii vi syderum fieri existimabant, vulgus a 30 Iudaeis fontes in perniciem populi christiani intoxicatos credidit, quam-

24 universam *B* 30 alii — existimabant *fehlt in B*

2 *Urkunde v. 4. Nov. 1347 (nur für Niederbaiern), Quellen u. Erörterungen VI, 392* 8 — extent *vgl. Plin. n. h. II, 191—199; 147; die bairische Fortsetzung der sächsischen Weltchronik in A.'s Adversarien, I, f. 123 v. (M. G. Deutsche Chroniken II, 340), Andreas Ratispon. 2109* 8 in die conversionis Pauli *l. c.* 12 *Wolfsberg wird in den erwähnten Quellen, auch bei Megenberg, nicht genannt. Ueber Villach s. auch Annal. Eistett. 532* 22 *Meister Pitrolf, Herzog Friedrichs Kanzler; s. Konrad v. Megenberg, Buch der Natur (ed. Pfeiffer), S. 113 (Konrad sagt aber nicht, dass auch er es gesehen) u. A.'s Adversarien a. a. O. (s. Nachwort)* 24 — redibat *vgl. Annal. Eistett. 560, 561, 534.*

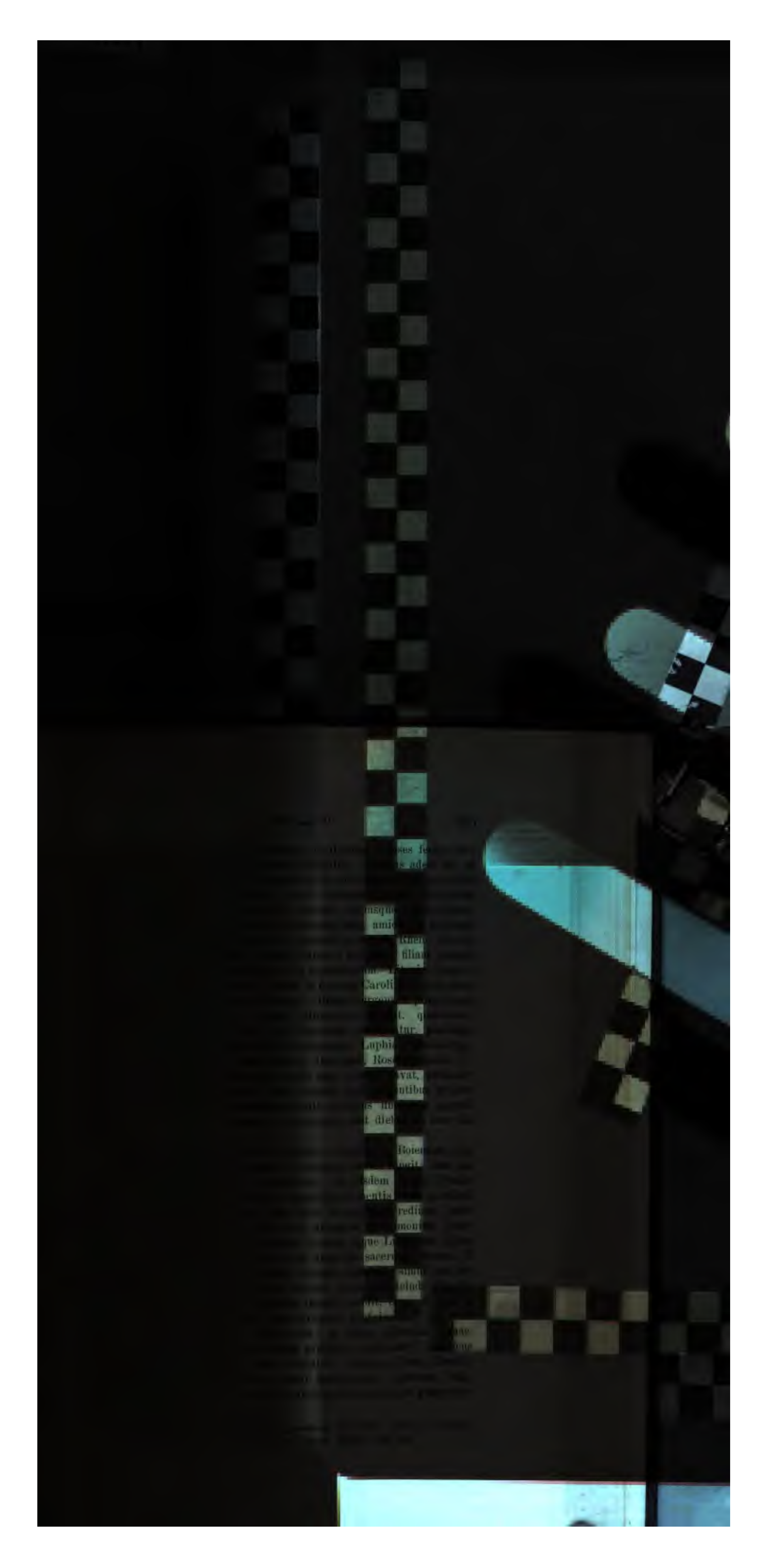
eum fieret, urbe eiiciunt. ipse inde Noreiobergam petit,
patribus exceptus est. populus vero concitato tumultu i
exturbat; Litavicum Brandoburgensem filium, Litavici imp
cissimi Noreiobergensibus, recipit.

Posthaec principes coeunt, dignitatem Carolo abrogant,
regem Anglium, adfinem Litavici quarti, rebus imponunt
gratias ingenteis, quod se potissimum supremo humani ge
dignum censuissent, Germanis agit; verum causatus s
Francorum bello premi, tantam molem subire detrectavit
deinceps Moesiaci limitis praefectus, cui Mathylda, filia Lit
nupta erat, caesar salutatur. sed ocii appetentior et de
civilia, acceptis a Carolo sexdecim millibus drachmaru
dignitati caedit. sub idem tempus Albertus secundus Aus
cuius filius, Albertus tercius, gener Caroli erat, accitis
laco, filio Gariolaci Nassuni, pontifice titulotenus Mogont
gensi et Viridoburgensi episcopis, cum Ortholpho atq
fratribus Vissenechonibus (hic Bathaviae pontifex, ille R
mysta erat) cum legatis regis Ungariae, cuius fratri t
matrimonium data erat, Bathaviae conventus agit. paci
apparuit et Arionistus archiepiscopus Pragae, orator Ca
que augusti cum maximis praesto fuere copiis; ob pertin
re infecta discessum est. Chunradus Haedechius iussu
bergensibus bellum indicit, cives capit, in crucem suffig

In Brandoburgensi regno pistor quidam se Valdama
decessorem, cui quam simillimus erat, simulat; ope et
adiutus, quasdam urbeis capit. eo Litavicus, filius augusti
praefecto praetorio Rheni, patruele suo, infesto exercitu
versus Pseudovaldomarum pugnat. Saxones, Boiemi
suppetias impostori ferunt, Rupertum capiunt, Litavicum
cogunt. is se Francophoron confert, ibi Honoricus Mog
mysta, Rudolphus praefectus praetorio Rheni, Litavic
gensis, reguli Boiorum, dux Saxoniae comitia caesarea
therum Suarizoburgium (quo nemo tum melior in Germ
batur, unde et optimi cognomen meruit) caesarem c

15 pontificis titulotenus Mogontini *A* 16 Viridoburgensi

1 — exceptus est *vgl. Annal. Eistett. 522*; — recipit *l. c.*
cessum est *vgl. Annal. Eistett 533* 14 *Vielmehr Rudolf* 1
Tochter Margarete, vermählt mit Stephan von Ungarn 22 q
Haydegk *l. c. 531*; Ch. de Haydek *l. c. 544* 24 — migrat
540 und wohl Urkunden.

imperat. postea in Boiemiam redit. ipsum comitantur Rup
fectus praetorio Rheni, qui post imperavit, et Litavicus Bra
principatum hic, quem pene perdiderat, recuperat. Vald
postor ad pistrinum relicto regno redit.

Per idem tempus Sextus ludos saeculares secundos (q
mo quoque anno celebrandos ante Bonifacium octavum in
tulimus) aperuit, quinquagesimo quoque anno in poster
censuit; festum quoque diem insignibus imperii quotannis
habere iussit. mystae Reginoburgenses astutiam caesar
suspectam amiciciam eius atque filiorum Litavici augus
quod adversus Ioannis vicesimi secundi, Clementis quoqu
peratorem Litavicum pro execrato nunquam habuerint, Io
divi Ioannis consilio ultro veniam petunt, a Vidone Cecil
atque Petro praesule inferioris Aldaechii expiantur hoc p
octo dies sacris abstinere iussi; deinde iurarunt neminem
principe habituros, nisi quem primarius sacerdos iussarit
publicae christianae curam gerere, concilium christiani se
dignitatem pontifici maximo ex consilii decreto abrogar
peratori adserere, haeresim omnium perniciosissimam esse

Porro Litavicus Brandoburgensis regno ad obsequi
Boiariam redit, ipse et fratres eius Reginoburgii pridie
conveniunt; Rudolphum praefectum praetorio Rheni, pat
Ioannem urbis Noreiobergae praefectum accersunt, princip
dividunt. Litavicus Brandoburgius, Litavicus Romanus e
Boiariam, Tyrolios, Brandoburgios possident; Hannonii,
landi, Selandi, Boiaria inferior Stephano, Vilelmio, Albert
atque hi rursus Landesutae Novembri coeunt, pacem
publice iuramento sanciunt, praedonibus, incendiariis, ho
nibus asyla praecludunt. quisquis hosce hospicio receper
verit, hostem reipublicae iudicant; latrocinia communi
coercenda decernunt hocque foedere Richardam, uxorem

4 *Am Rande in A:* Litavicus Romanus cum in Anhalti
populit; ibi occubuit 13 *Am Rande in A, wie es scheint, an*
Neoburgii Litavicus 4. dedit filio Brandoburgiam, coniunxit
Danam. marchio vertit in fugam regem Boiemiae ob raptam

1 — redit *vgl. l. c. 538* 5 *Papst Clemens VI;* — iussit
l. c. 362 und oben S. 369, Z. 5 9 *Das flgd. nach dem oben*
Konrads v. Megenberg? 23 *vgl. die Urk. Quellen u. Erörterung*
die aus Regensburg, jedoch vom 3. Juni 1353 datiert ist 27 —
Landfriedensurkunde vom 19. Nov. 1352, Landshut; Quellen u. E
420 flgd.

et Margaritam augustam comprehendunt, inde haereditatem partiuntur. augusta cum filio Vilelmio Toxandros, Bathavos, Caninefates Frisiosque obtinet. Albertus et Stephanus Boiariam secundam dividunt, ille Nariscorum oppida Theodophoron, Chelamos, Chamabos, Tectodoryphon, 5 Vindelicorum Strubios, Vilissoviam, Digulofines, Landunum, Noricorum Scharodunum accepit. Vindeliciae urbes et vici Moseburgium, Ariodunum, Rosenaemi, Landesuta, Otonisveltae, Piburgium, Parochocircus, Noricorum Burgusium, Utinum, Brundunum, Tranostoni, Hallii, Thrasetobergomum Stephano contigere. Litavicus suffragium in co-10 mitiis caesareis atque cubicularii aerariique dignitatem, Tyrolios, Boiariam primam retinet, Brandoburgium Litavico Romano Otonique fratribus reddit.

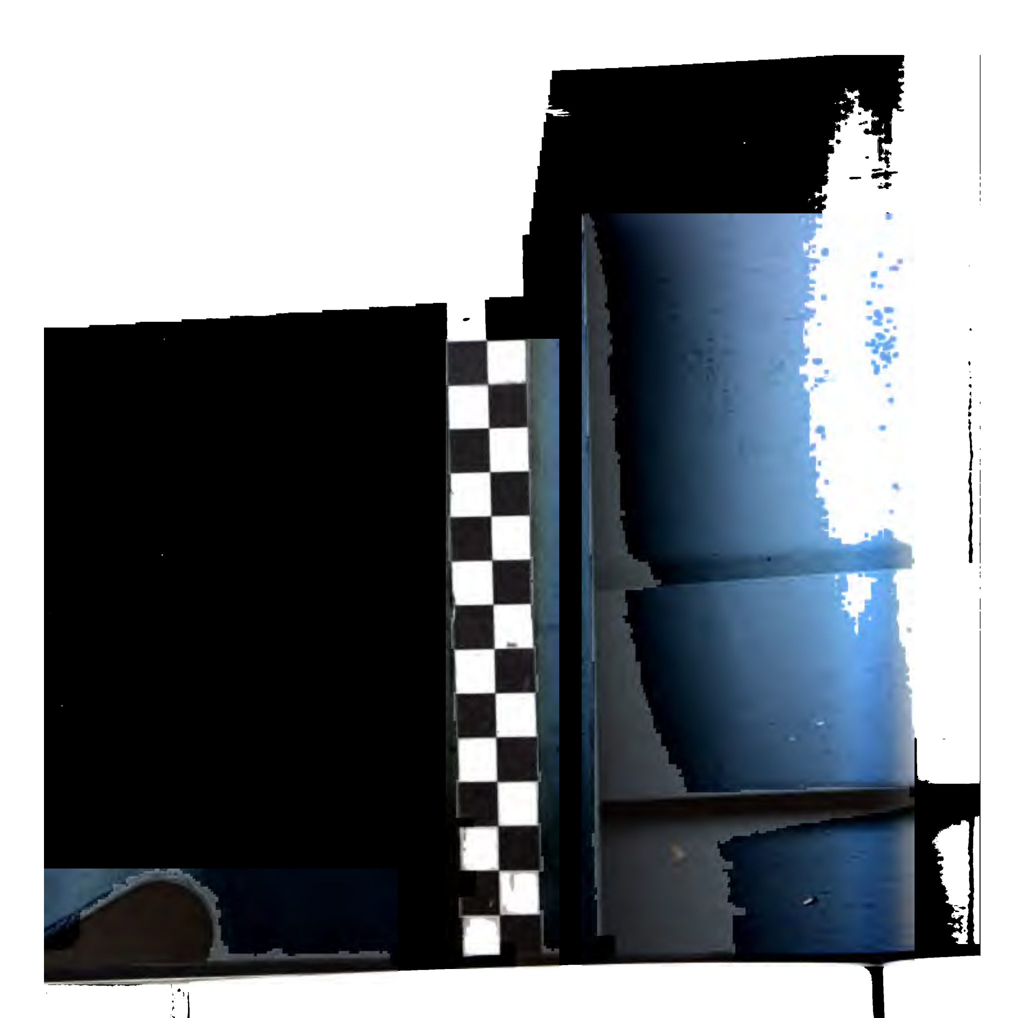
Hocque anno octavo idus Aprilis Chunradus regulus Dechii, intimus Litavico Brandeburgio, Monachii in aedibus suis, quae turri 15 Putrichiorum et vico Sentholmario coniunctae sunt, a Suitegerione Gundelefine ferro necatur; quam ob causam, nondum reperi nec inveni, qui sciret. percussor sexto deinde anno obiit, Scaphulariae sepultus est.

Per idem tempus imperator Carolus quartus caesar augustus 20 Roma revertitur Reginoburgium, Stuphium arcem et vicum Danubianum a Friderico pontifice, ex urbis Noreiobergae praefectis oriundo, ignorantibus mystis emit, regno Boiemiae infiscat; quinque millia aureum nummum illi mutuo dederat, oppigneratum vero undecim millibus drachmarum auri atque octingentis triginta sex aureolis a 25 Friderico Augio Brennobergensi et Rugerione Richo cive Reginoburgensi redemit, alia castella in Boiemia se redditurum pollicetur.

Proximo deinceps anno, qui fuit Christi servatoris nostri 1356, Margarita augusta e medio abiit. Vilelmius filius in Gallia belgica atque Germania secunda succedit. Carolus tum Noreiobergam ad con-30 ventus agendos proficiscitur. Litavicus Romanus magnifice instructus

6 urbeis *B* 15 Senthelmario *B* 16 Suitogerione Gundelofine *B* 25 et — Reginoburgensi *fehlt in B* 28 *Am Rande in A:* sepulta apud Valentianas Hannoniae.

1 *a. a. O. § 15 der Urkunde* 2 — reddit *vgl. a. a. O. 425 flgd.* 13 *Quelle? Nach den Annal. Eistett. 539 geschah die That 5. Sept. 1352 — Herzog v. Teck-Schweiger v. Gundelfingen* 15 *Am Püttrichthurm und der Sendlingergasse (jetzt Ecke des Rindermarktes)* 18 *Wohl nach einem Schäftlarner Grabsteine oder Necrologe* 19 — pollicetur *vgl. Andreas Ratispon. 2112; Ann. Eistett. 542 und die Urkunde des Bischofs Friedrich v. Regensburg vom 12. Juli 1355; Böhmer-Huber, Regesten Karls IV., Reichssachen, Nr. 238* 24 11835 Goldgulden *in der erwähnten Urkunde* 27 — succedit *vgl. Ann. Eistett. 539* 29 — accipit *vgl. l. c. 542.*

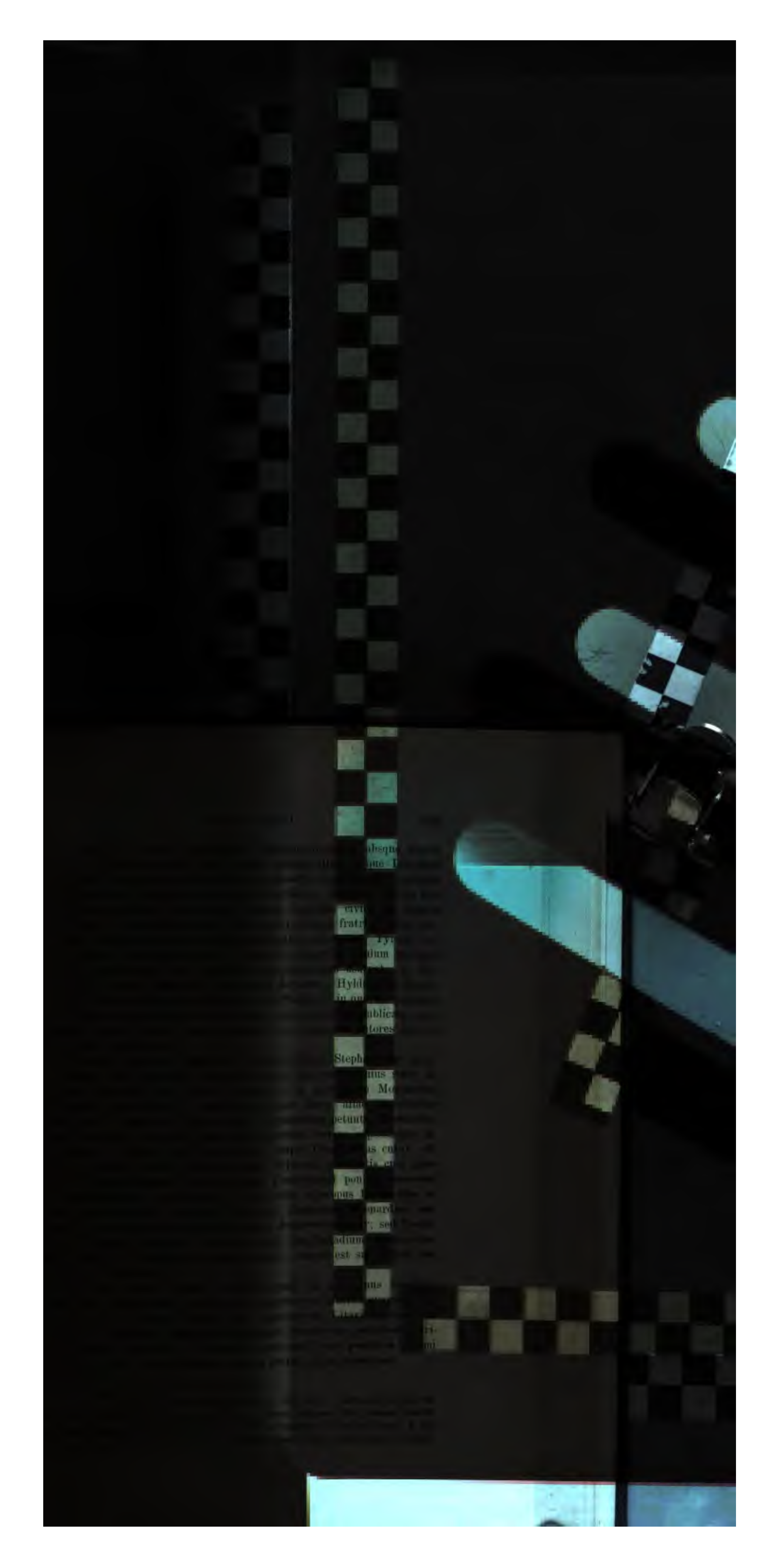
apparet in verbaque augusti iurat, ab eo Brandoburgium in fidem atque tutelam accipit. interea terra tremuit, Basilea corruit Angliique capto Ioanne rege occidentalis Franciae, genero imperatoris, Elisatium Helvetiorum quondam, Galliae celticae fines depopulantur cum ingentique praeda incolomes in Galliam occidentalem revertuntur. 5

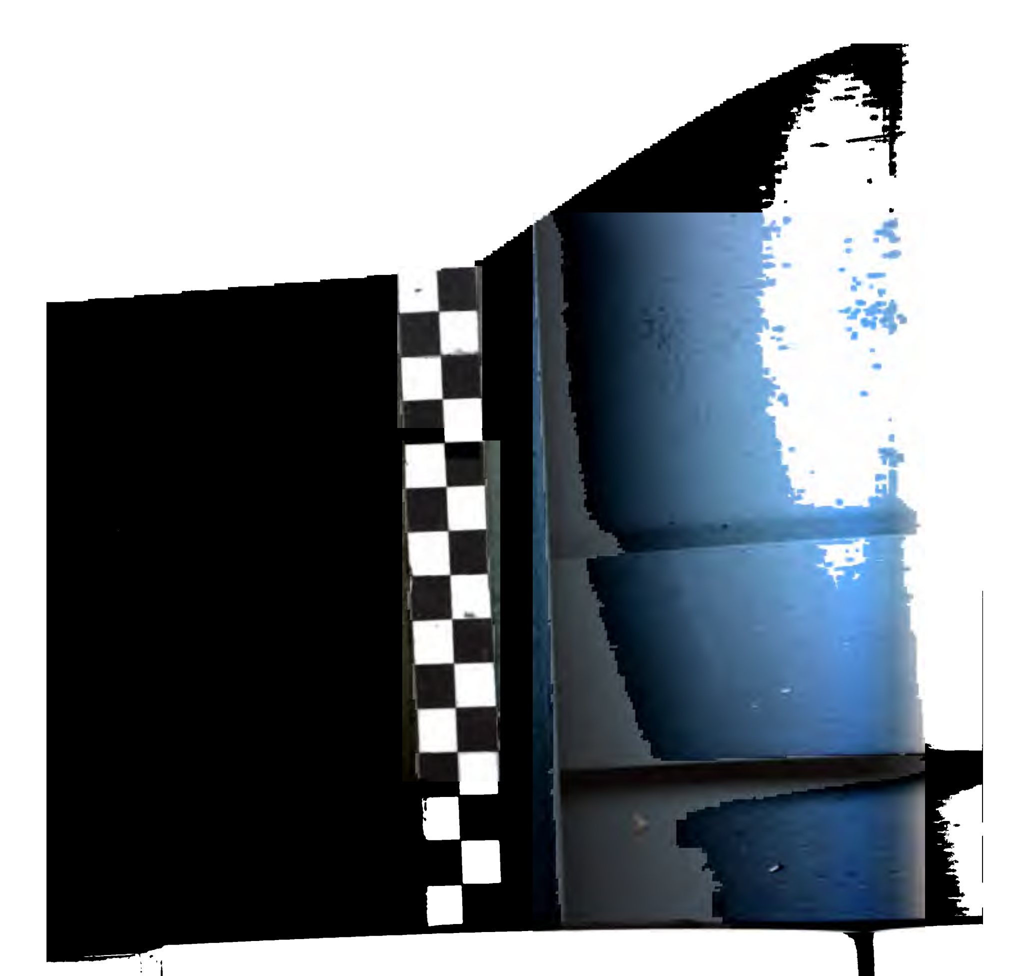
In Boiaria Petrum Ecconem Naterobergomi (arx est Vindelicorum ad confluentes Isarae et Danubii) Albertus et Stephanus perfidia suspectum obsident; eius socordia seu proditione Boiemiae latrunculi Boiariae agros (uti aduc solent) vastarant. quippe etiam nunc Boii atque Boiemi in Orcinio nemore mutuo metu separantur; ut quaeque 10 gens invalescit, aliam invadit, agros urit, villas incendit, praedas agit, pecora abigit, vivaria expiscatur, prata secat. imperator Carolus ex Boiemia egreditur, Stuphii Danubium transsit, ad Naterobergomum contendit, duces et Ecconem in gratiam redigit. posthaec augustus domum redit. Albertus Hilgerobergomum, latronum receptaculum inter 15 Tectodoryphos ac Vilissoviam, expugnat.

Porro Litavicus Tyrolius Moenardo filio suo filiam Alberti secundi Austriaci despondet sponsaliaque regio apparatu Bathaviae celebrantur. quibus confectis undetricesimo postea die Albertus parens sponsae ex hac vita migravit. per idem tempus Stephanus Boius cum filiis 20 suis Stephano, Friderico, Ioanne, quos ex Elissa Sicula progenuit, quinto nonas Maii conventus censumque extra ordinem Landesutae agit. posthaec privilegio Otoniano de caetero se staturum, dicta mulcta praetoribus in istud peccantibus nunquam nec vi nec precio nec quovis alio modo tributo Boios oneraturum, indigenas secundae 25 Boiariae tantum ad officia promoturum pollicetur. circa idem tempus Albertus Strubiorum urbe regiam a fundamento extruxit. Reginoburgii turris praetoria conflagravit. Rugerion Richo civis admodum locuples Chunradum Brundunensem, philosophum et mystam praesidentem ludicro pontificali, quinto calendas Ianuarias ferro occidit. 30 quotannis novi mystae et recenter in album adscripti ludum personati episcopi, puerorum scholasticorum delectu, prisco more edebant moxque caedem superiorem graviter atque invidiose in curia quaestis huiuscemodi spectacula edendi finis factus.

10 motu *A u. B* 12 expiscantur *A* patra *A u. B* secant *A*

2 — revertuntur *vgl. l. c. 543* 6 — redit *vgl. l. c. 544; Andreas Ratisp. 2113, 2114* 15 — expugnat *vgl. Andr. Rat. 2114* 17 — migravit *vgl. Annal. Eistett. 545* 19 *Herzog Albert der Lahme von Oesterreich starb 1358, 18. Juli* 20 — pollicetur *vgl. die Urkunde vom 3. Mai 1358; Quellen u. Erörterungen VI, 458 flgd.* 26 — factus *vgl. Andreas Ratisponens. 2113, 2114* 29 Reicher civis Ratisponensis — magistrum Cunradum de Pronovia *l. c.*

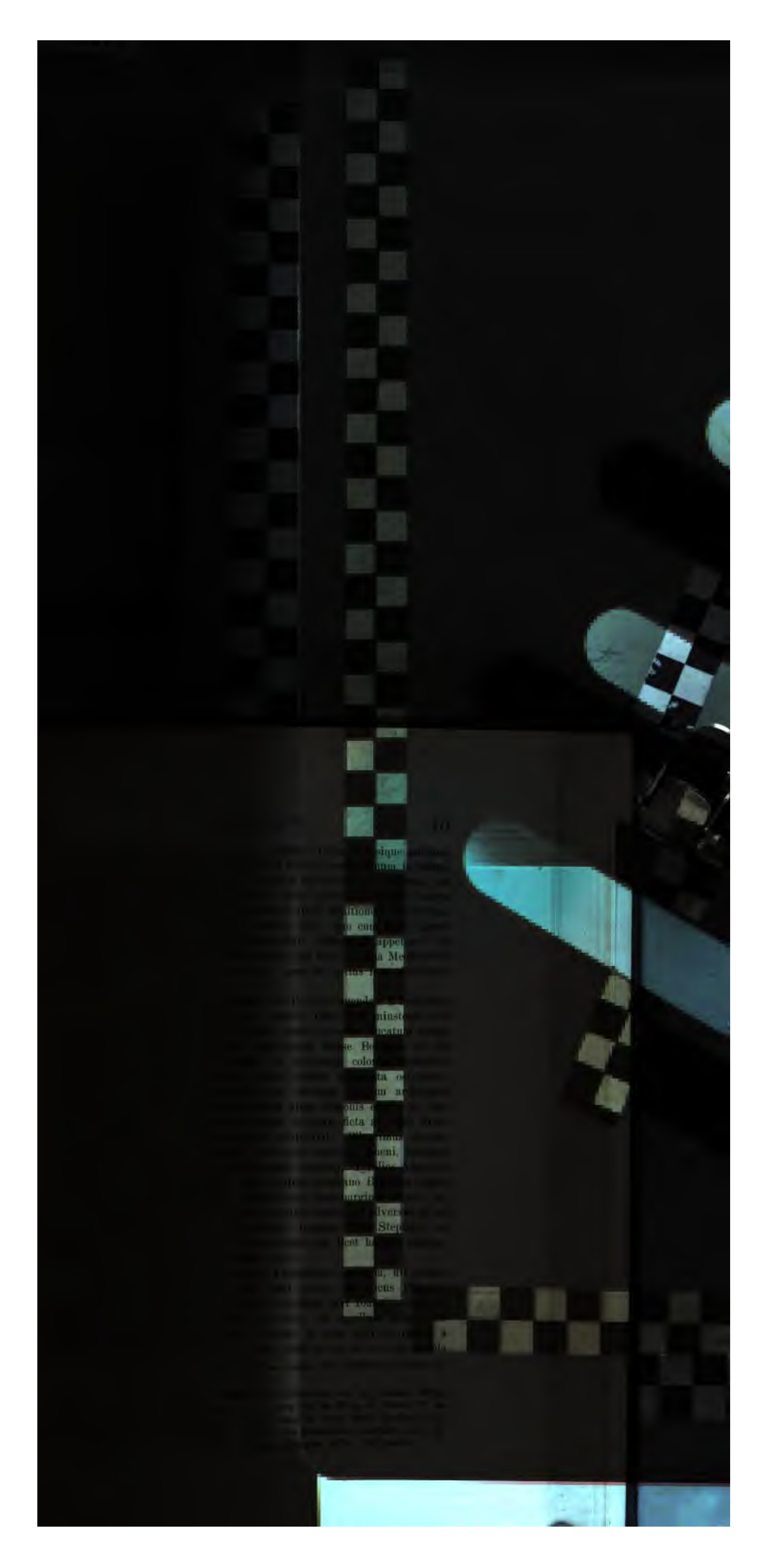
Altero deinceps anno Moenardus occulte Monachio dilapsus, ad Athesinam vallem pervenit ibique Tyrolii, quartumdecimum agens annum, absque liberis decedit, anno Christi servatoris nostri 1363. ubi eius mors divulgata est, primo eius anni vere Boii superiores Fruxini conveniunt, Stephanum Landesuta adsciscunt, eidem se in clientulos commendant in fidemque dant. ipse vicissim legem Otonianam adprobat, incolis dumtaxat primae Boiariae se delegaturum officia promittit, iudicia ad equites transfert, alia plaeraque statuit, quae scrupulosius referre taedio plenum existimo. deinde Landesutae pridie calendas Decembris inmunitatis a Litavico augusto parente datae sacerdotibus author fit; Friderico filio gratiam facit.

Mater Moenardi Mulotesca Rudolpho Austriaco nubit, cum nuru ex Austria oriunda Tyrolios ad Austriacos transfert. Boii occidentales ob praereptum sibi principatum bellum orientalibus indicunt. Pilogrimus Bochaemus, Saliburgensis archimysta, coniuratus Austriacorum, Norici fines Oeno conterminos hostili animo de improviso invadit, agros vastat, plaerosque incautos capit. imparati erant equites regulique. quamobrem episcopus incolomis abacta praeda domum redit.

Porro Boii correptis armis ultimo Iunio Mylodoryphon, municipium Iuvavense, obsident. Rudolphus, Albertus, Litovalda, fratres Austriaci atque Norici orientalis reguli, cum exercitu Norici occidentalis fines ingrediuntur, Ritonem vicum in utriusque Norici atque Boiariae confinio circumsident. Stephanus et Albertus reguli Boiorúm cum auxiliaribus copiis praefecti praetorio Rhenano et Noreiobergae burgiographi, Nassuni et Herulomundi et Suarizoburgii dynastarum, manus cum hoste conserturi, intento infestoque exercitu ad Austriacos contendunt. qui soluta obsidione, cum Mylodoryphon, propter quod arma sumpserant, obsidione liberassent, domos abeunt Rudolphusque ex hac

3 *Am Rande in A:* 1369 in crastino Valentiniani obierunt hic in torrente Margaretha Hausnerin, Kungunt Ruezzin, Elisabeth Hertzogin, moniales Felicisportae *(stehen nicht in der Ausgabe des Seligenthaler Necrologs, Mon. Boic. XV)* 12 *Ebendort:* Non est verum; Austriacis ut proximis tradit. — Voluit tradere Stephano seniori; is Haidelbergum profectus, rem differt; Rudolphus occupat Austriacus; Stephanus concilium vocat zue Mynchen, mitwochen nach Bartholomaei 1365; nachst suntag gein Landßhuet von .... den hertzogen von Osterreich von des gepyrges wegen 14 orientalibus Boiis *A* 23 *Am Rande in A:* cum filiis Stephano et Friderico, cum amicis equitibus ac militibus, civibus, oppidanis ex superiore ac inferiore Boiaria.

1 — 1363 *vgl. Ebran v. Wildenberg a. a. O.* 4 — existimo *vgl. Urkunde vom 26. Februar 1363; Quellen und Erörterungen VI, 477* 11 *Reg. Boic. IX, 91* 13 — constituunt *vgl. Annal. Matseens., M. G. Scr. IX, 831 flgd.; Ebran von Wildenberg 308, 309; Arnpeck 352, 353, 348, 349.*

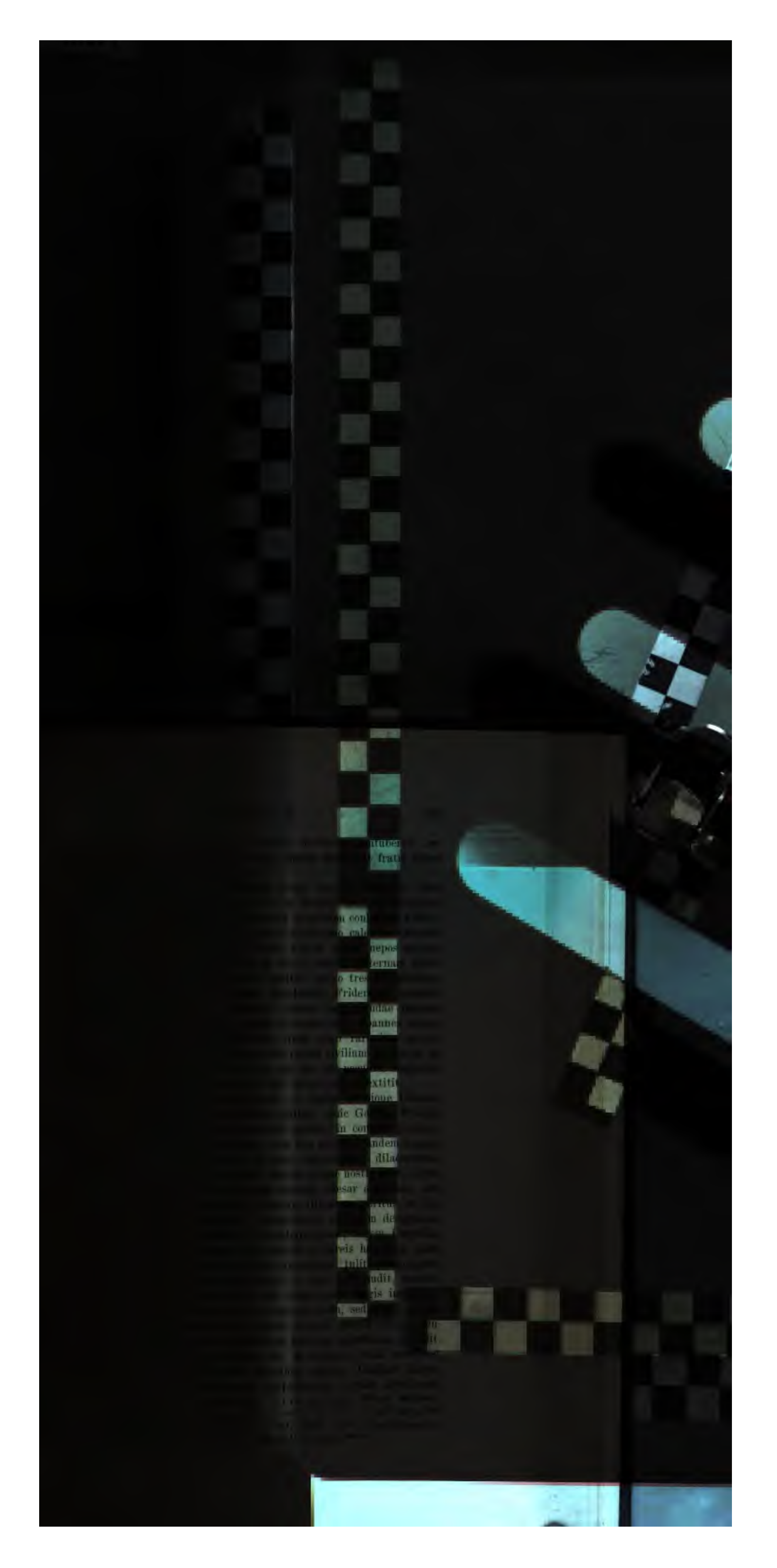

construere in concionibus cohortarentur, pulsi Strubios
templa condunt, ubi adhuc habitant. Albertus regulus ib
censu exacto Otonianam legem se tutaturum promittit.
egreditur, Hannoniam petit cuius primariae urbes, qu
perlustravi, Bergli, Valentianae, Hallii, deipara virgin
frequens supplicandi gratia coit populus; multa ibi apu
populorum visuntur munera et donativa, quae magnif
dentium vota gratam voluntatem, dei opem responsaq
Alemanus, praesul Aldaechii inferioris, eo tum profectu
hoc est, itinerarium scripsit.

Eadem tempestate Stephanus, filius Stephani, Thad
Mediolanensis filiam, uxorem ducit. dos fuit aureum
ducatos vocant, centum millia. Augustam deinde, quo
eum Fribergensem praesidem occiderant, Boii obsiden
Italia rediens discordes in gratiam redigit. Brandobu
Boio aureolorum millibus ducentis emit Otoque curiati
tatem praerogativamque suffragii retinet in Boiar
quinque millia passuum infra Landesutam Voliphostoni
imminens) habitat, genio indulget, pecuniam ab augus
digit, Gretulam pistoris uxorem adamat; quippe mola
subdita etiam nunc Gretularia inde cognominari solet
sam idem Oto Finnius, id est ignavus, vulgo cognom
statua Landesutae pro hostio sacelli, quod ad dextram
divi Martini conditum est, extat. Stephanus, fratris
sexto atque vicesimo post uxoris fata anno, qui est
1375, sexto idus Maii Monachii moritur.

Hoc anno et Litovalda, Hallusii ultimus regulu
Ioannes Licobergensis, praeses inferioris Boiariae Alt
novam coloniam in secunda Vindelicia in vico Podiori

4 *Am Rande in A:* Boiariae inferiori praesidere iubet
gensem Hallusiumque 11 Bernabonis *so A u. B; ebenso A*
3 11. *Freiheitsbrief: 1365, 12. Nov., Straubing; Quellen*
5 perlustravi: *wohl von Paris aus 1503 oder 1504; in seinem*
diese Reise nicht verzeichnet 6 multa — manifestant *Just.*
Altmanni abbat. Altah., M. G. Scr. XVII, 420 11 — duo
15 — obsident *vgl. Arnpeck zu 1372, p. 368* 18 — solet
Fuetrer cgm. 43, p. 342 22 *Schmeller-Frommann I, 722 kennt*
für das Wort: Finner 23 — extat *so auch H. Ziegler in*
Cod. bav. Monac. 1680; vgl. Haeutle, Genealogie des Hauses
Anm. 103 24 — moritur *l. c. 344* 27 — obiit *Arnpeck*
Andreas Ratispon. 2117 28 — cognominavit *Quelle?*

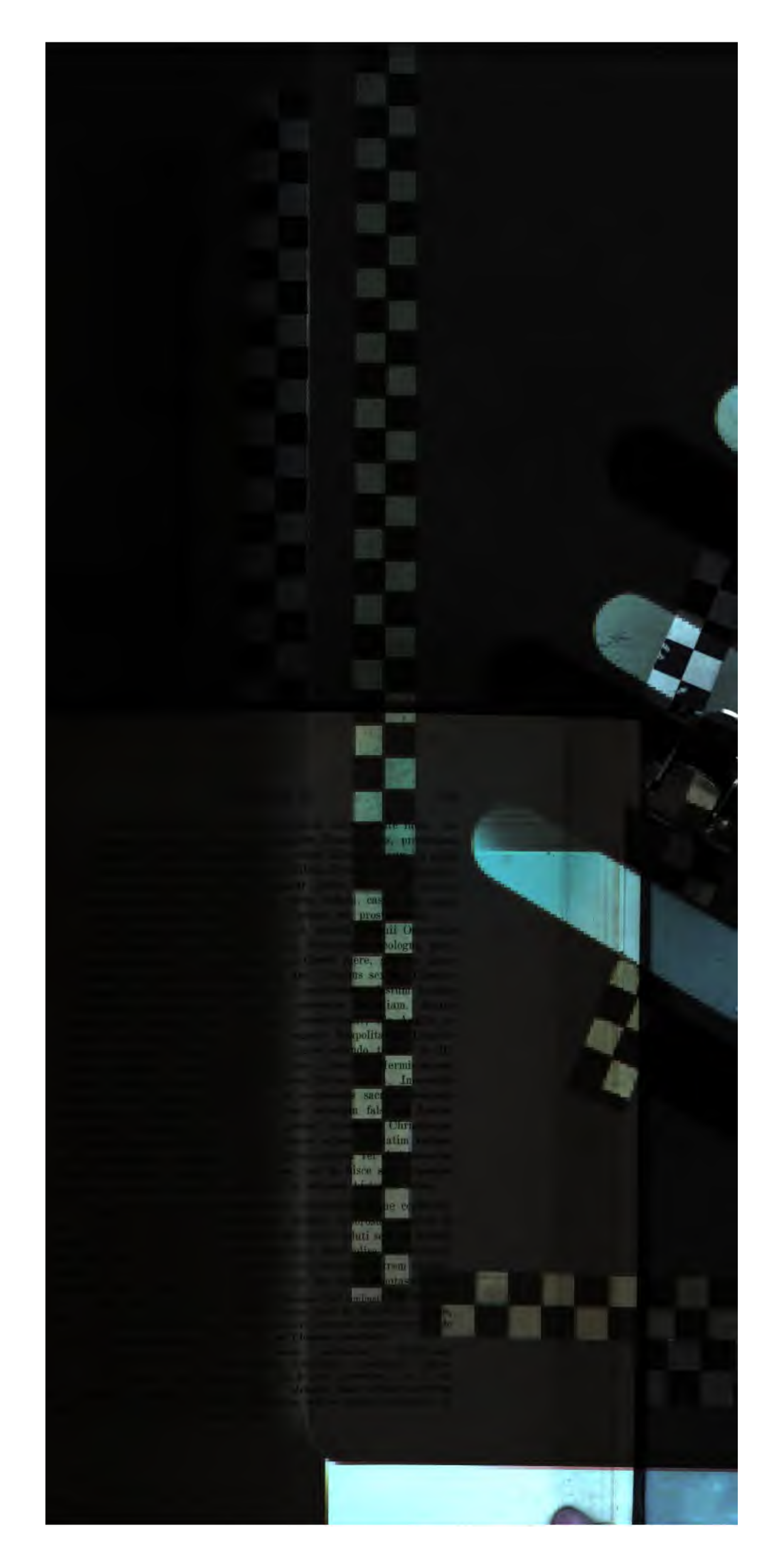
vocamus, ab imperio abalienavit. Ioanni, sororis suae n
filio Carolo quinto, regibus occidentalis Franciae, tribuit
eius filius, qui post rerum potitus est, adprobavit. dipl
theca Parisiorum amplissima, quae in templo sutarian
dedicato extat, legi, anno abhinc duodevicesimo, dum L
sophiae operam navabam. sed ad Carolum redeo.

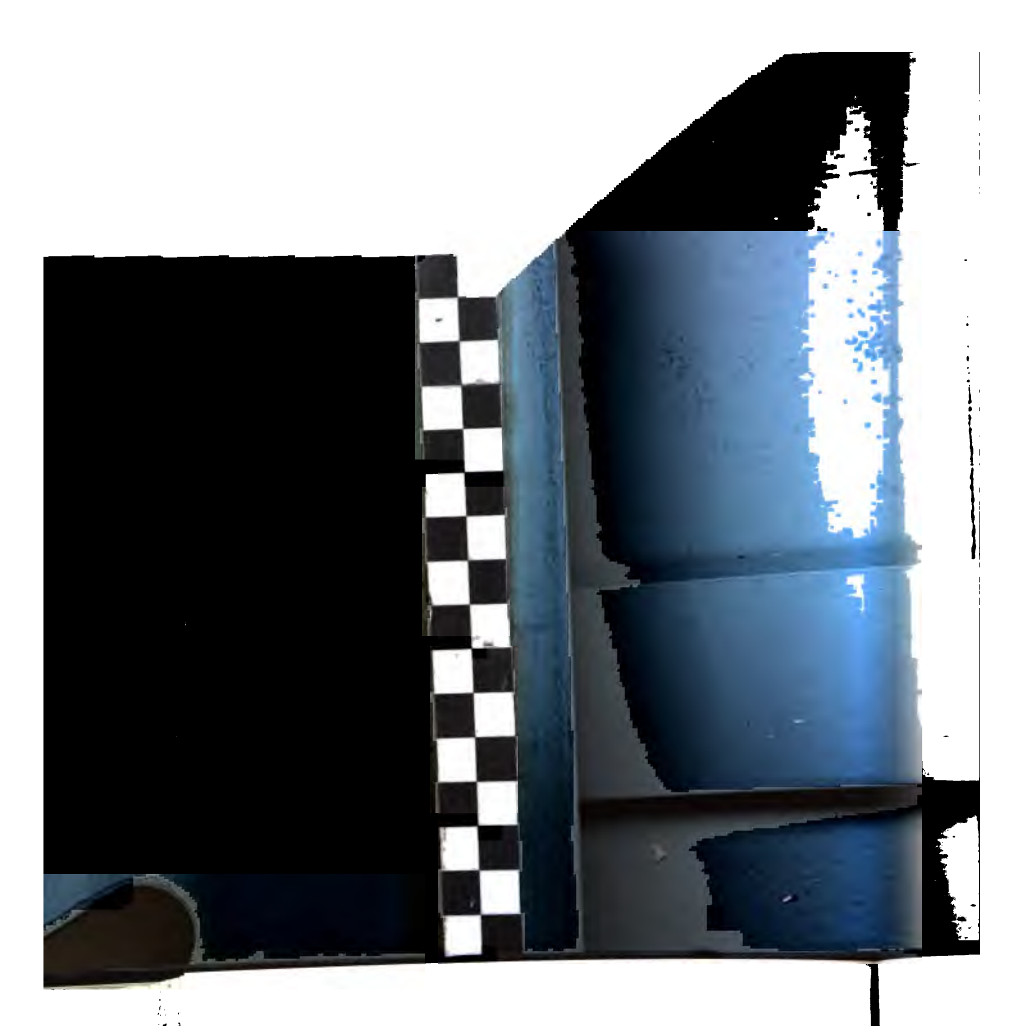
Idem septemviris conplura pollicitus est, et cum
esset, vectigalia imperii, nervos reipublicae, illis distril
alioquin in ruinam pronum pessumdedit. Gariolaco e
tino, cuius suffragio adversus Litavicum rebus impositu
sane gratiam retulit. pontificem Pragensem archimyst
gemque Boiemiae inaugurari ab eo constituit, quod m
archimystae Mogontini fuerat. contra auspicia et inte
versus leges avitas et patrias, contra morem maiorum,
et pessimo exemplo imperium sibi primum, deinde f
mercatus est. quae omnia quam cordi fuerint deo immo
probat exitus: Boiemiam, genitale solum, quod tollere
templa eversa, monasteria incensa, monachi, mystae,
trucidati, sacratae foeminae exactae sunt; regio Germ
sima, in meditullio eius sita, dissensionibus intestinis
atteritur. incolae diversi religione sunt, pars Teutona
alii Iudaeos, illi Pictonas sectantur. nobiles, cives in
discordia domestica, mutuis vulneribus sese debilita
egent, externo sustentantur auxilio adeo, ut ultra e co
indigenam regem creare nec valeant nec audeant. id,
Germanis, nisi caverint (vanus sim, praecor, augur)

Per idem aevi spacium in Italia Franciscus Petr
Bocatius cultiorum literarum semina sparserunt. in
riore in latebrisque Hercyniae sylvae Athenea et
studia aemulantium Hercynophori et Pragae instructi
Bathavus, Ioannes Buridanus, discipuli Vilelmii Ocom
que sectae peripateticorum adsertores, Luthetia pu
migrarunt; ille Haedulobergomi, ubi sepultus est,
Norico ludum literarium publico salario aperuit, ubi
commentaria in Ptolomaei astronomica ostenduntu

35 *Am Rande in A:* Swartz.

6 *Im J. 1503; vgl. Bd. I, S. 660* 26 *vgl. Bd. II, 48,*
von Inghen, gest. 1396 zu Heidelberg 34 — ostendantur: *un*
schriften des Buridanus, welche die Wiener Bibliothek noch jetzt
cod. mspt. Vindobon., bes. IV, 347) wird eine solche nicht anfg

que cunctatione invasisse atque eundem, dum deambulatum procederet, obvium quemque corripere ac distento sago impositum, in sublime iactare solitum, narrat Ioannes archimysta Mogontinus in oratione, quam adversus illum in celebri conventu fecit. complura de eo alia scelera referuntur, quae ego falsa atque conficta (ita sunt ingenia hominum) ab inimicis esse reor.

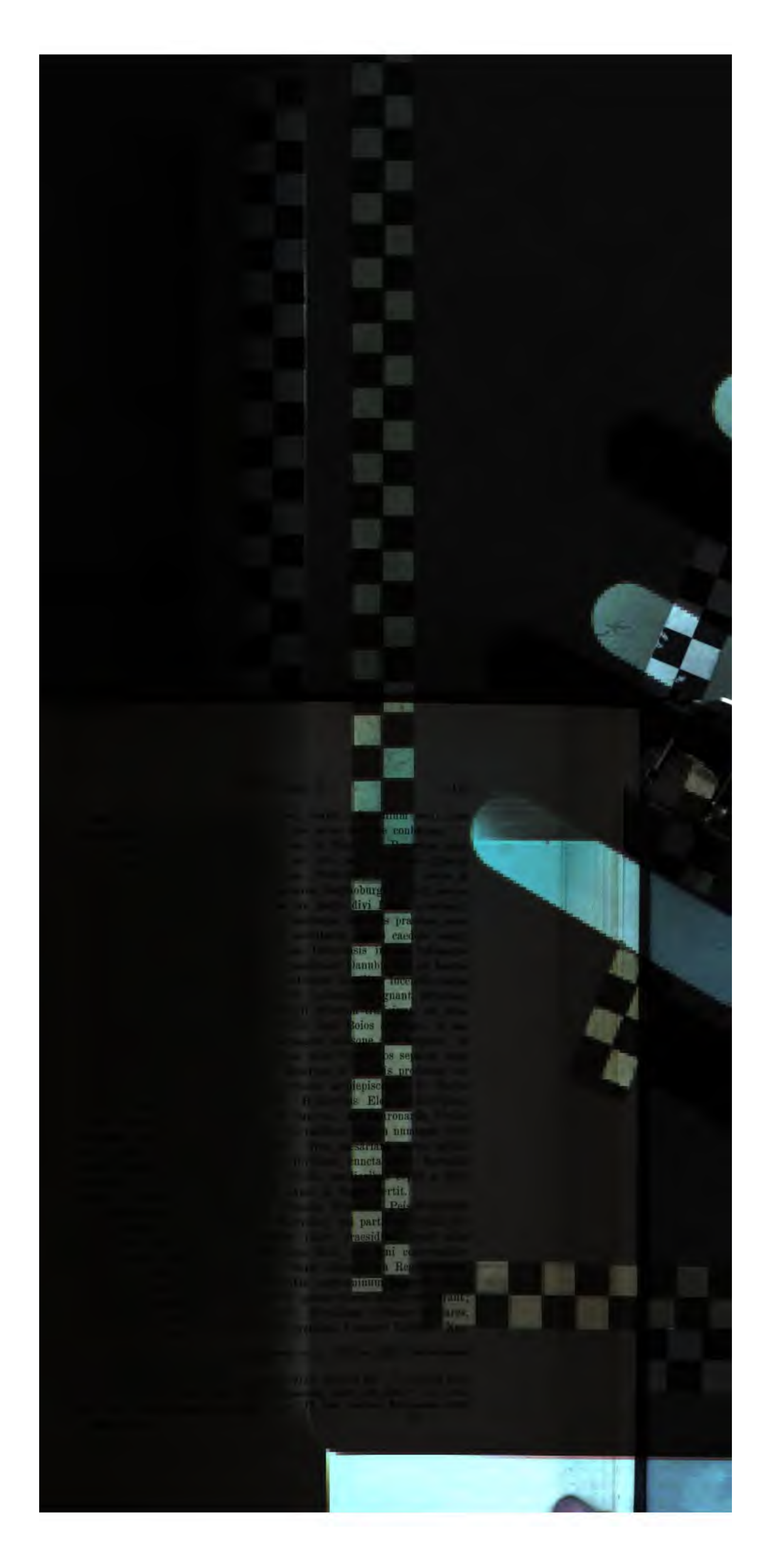
Monasterium tum divi Haemerani Reginoburgii, cubicularium conclave socordia Voliphardi Beritholdodoryphi, Iuvavense quoque templum conflagravit. crebro caelum tota nocte ardere visum sidusque crinitum clades futuras portendit. quippe continuo, ubi imperator Carolus ex hac vita migravit, Boii duces, praefectus praetorio Rheni, tres fratres Stephanus, Fridericus, Ioannes, et horum patruelis Albertus Bathavus caesari bellum indixere, urbes, arces, castella Boiariae aquilonaris (quae Boiemiae continuatur et in Hercyniae saltu cubat), ab augusto parente Vincissolai titulo dotis atque pignoris occupata, vi et armis repetunt.

Iisdem diebus Fridericus Magdalenam, Bernabovis Mediolanensis filiam, sororem coniugis Stephani fratris sui, uxorem ducit; dos itidem aureum nummum Italiae centena fuere millia. Theodericus Reginoburgensis pontifex, ex Abusinae patriae meae regulis oriundus, filius Hylderici tercii, Stuphium, Sulissopagum Nariscorum, Agilophaemos, Vindelicorum castella a Boiemis hactenus possessa, asseruit et sub eodem anno moritur. Stuphium civibus Reginoburgensibus oppigneratur, qui fossam utrimque muro conmuniunt; quatuor mensibus opus propere extructum. Urbanus sextus urbi Ioannem, filium Stephani, pontificem praeficit.

Eadem tempestate urbes caesareae Reginoburgium Boiorum, Rhetorum atque Sueviae Augusta, item reliquae Rheno conterminae, iussu Vincissolai foedus adversus Boios ineunt, Rhenanum vocant ducesque eius societatis a caesare declarantur Hyldericus Elephantostonensis dynasta et Pilogrimus Bochaemus, archimysta Iuvavensis, coactisque copiis fines palatini Rhenani ingrediuntur, agros vastant, villas succendunt. Rupertus filius correptis armis hostem in Nemetum agro adoritur, ducentos occidit, trecentos capit, caeteros in fugam vertit in Augustamque Nemetum caedere cogit. quadraginta grassatores, qui latrociniis et flamma longe late fines suos clam adtriverant, in latera-

16 Bernabouis *sic A u. B, auch in der Folge* 29 Elephandoryphi *B*

7 — portendit *Quelle?* 10 — repetunt. *Dass dies irrig, weist nach Lindner, Gesch. d. deutsch. Reichs unter K. Wenzel, I, 402* 16 — ducit *vgl. Arnpeck 394* 18 — praeficit *vgl. Andr. Ratispon. 2122, 2123* 26 *Zum flgd. vgl. Arnpeck 395; Compil. chronolog. zu 1371, p. 343?* 32 — conburam *vgl. Arnpeck 296.*

burgium castra transferre iubet urbsque duodecimo calendas Marcii, qui tum erat quartus quadragesimae dies, circumsideri coepta, septimo die a Vilardo Zengario traditur. post haec Stephanus cum filio Litavico, Fridericus, Ioannes, eius filius Arionistus, Albertus Bathavus Rupertusque Rhenanus vires iungunt, suburbanum Reginoburgensium oppidum capiunt, diripiunt. mense Septembri castra ad Stuphium, arcem Danubianam, quae firmo praesidio civium tenebatur, movent, oppidum vi cum templo expugnant, uvas colligunt, vites excindunt, vineas extirpant.

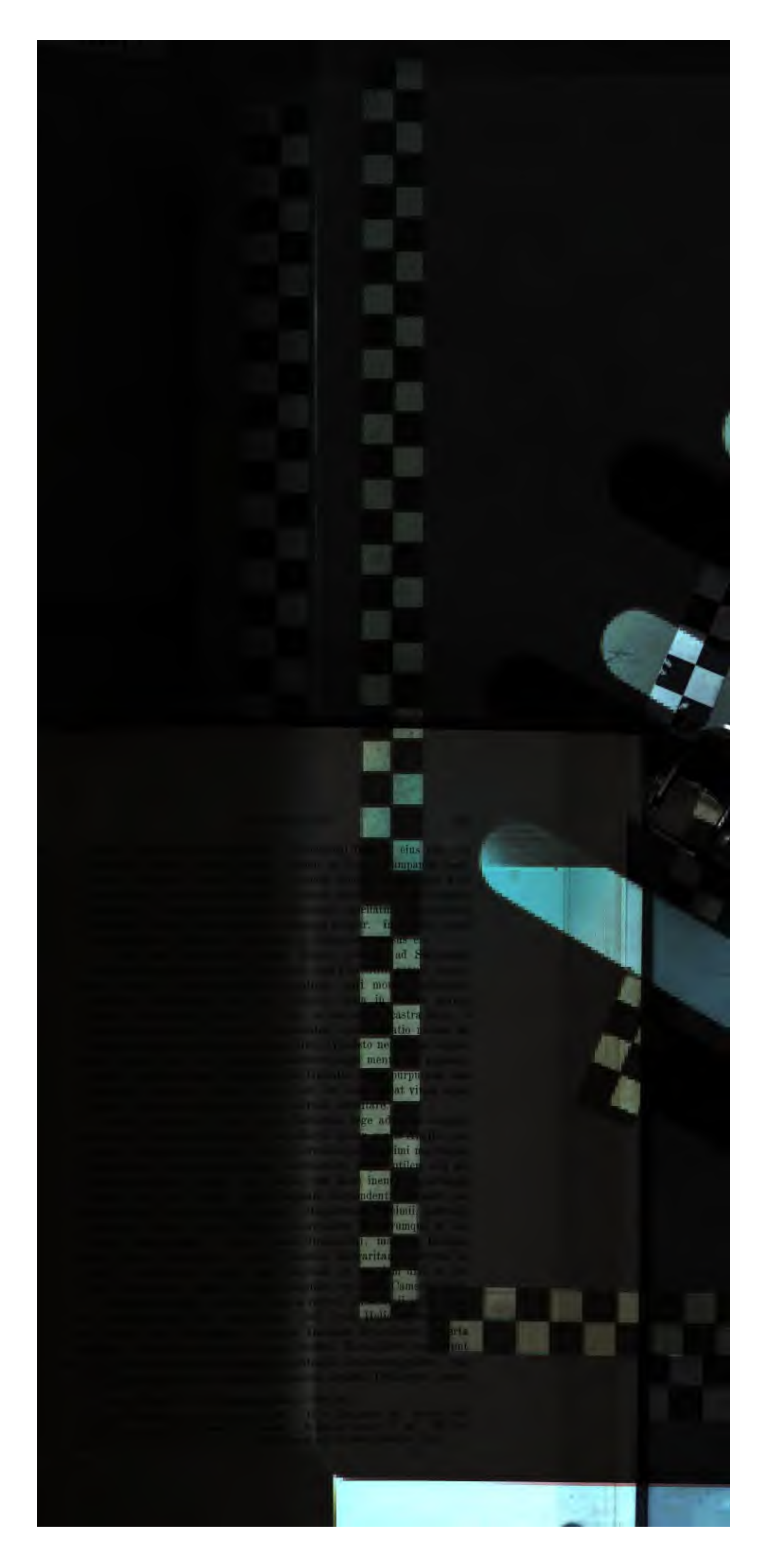
Erat in castris Georgius Overaemus, eques Boius; haud longe a Brunduno Norici urbe habitabat; huius comes Andreas cum duobus sociis in altera ripa templum Sulsopagi intrant, sacrarium vi effringunt, sacra hostiamque (thecam auream rati) sacrilegis manibus suffurantur, proxime arcem, ubi nunc templum extat, quod accolae eius rei gratia venerantur, condunt; holosericam crumenulam, qua victima servari solita, septem assibus scorto diobolari vendunt; sed sacrilegii poenas mox eodem die pendunt. Andreas subito furiis actus, misere in castris quiritando omnibusque ad huiuscemodi spectaculum convolantibus expiravit. alter sceleris socius, dum aquatum equitat, ab equo excussus aquis obruitur. tercius ferro caesus occubuit.

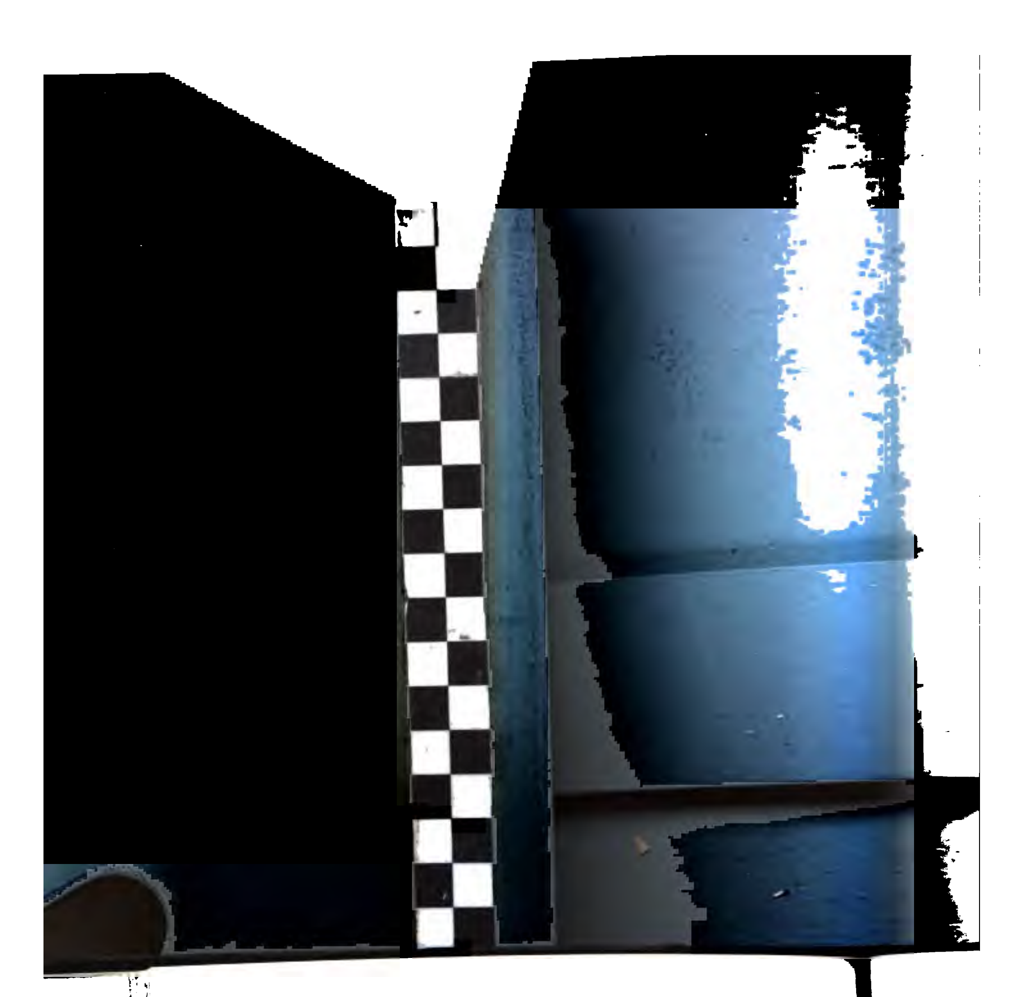
Sub idem tempus Albertus Austriacus Boiemis atque Boiis adfinitate coniunctus, pacem inter eas genteis conponit. Sophia, filia Ioannis Boii, virgo ut pulchra, ita prudens Vincissolao caesari desponpondetur. urbibus mulcta irrogatur. Augusta Rhetorum mille aureolos sexies tribuit. Reginoburgenses Neoburgium atque suburbanum oppidum redimunt ducibus atque Ioanni Zengario satisfaciunt.

Dum haec in Boiaria geruntur, in intima Germania Jagello Lituus spe regni Bolaniae inescatus, fit christianus, Vladissolaus nuncupatur. Vilelmius Austriacus regno pellitur, Haedovica coniux eius Iagello cum regno traditur. in Bathavia Albertus, filius imperatoris Litavici quarti, obiit, tres filios Vilelmium, Albertum, Ioannem, tres quoque filias, Ioannam, Alberti quarti Austriaci, Margaritam, Ioannis Burgundi, Catharinam, Edovariti Geldubensis coniugem, reliquit, quas ex Margarita Bolia, filia Litavici Brigensis tulit. in Ungaria

30 Jagello *sic A u. B*

3 — extirpant *vgl. Andr. Ratisp. 2121; Regensburger Chronik bei v. Freyberg, Samml. V, 86* 10 *Quelle zum flgd.?* 28 *Arnpeck 396; Andr. Ratisp. 2122* 30 — tulit *vgl. Arnpeck 354, 357* 32 *Albrecht I. hatte zwei Töchter des Namens Johanna; das obige gilt von der jüngeren; die ältere war König Wenzels erste Gemahlin.*

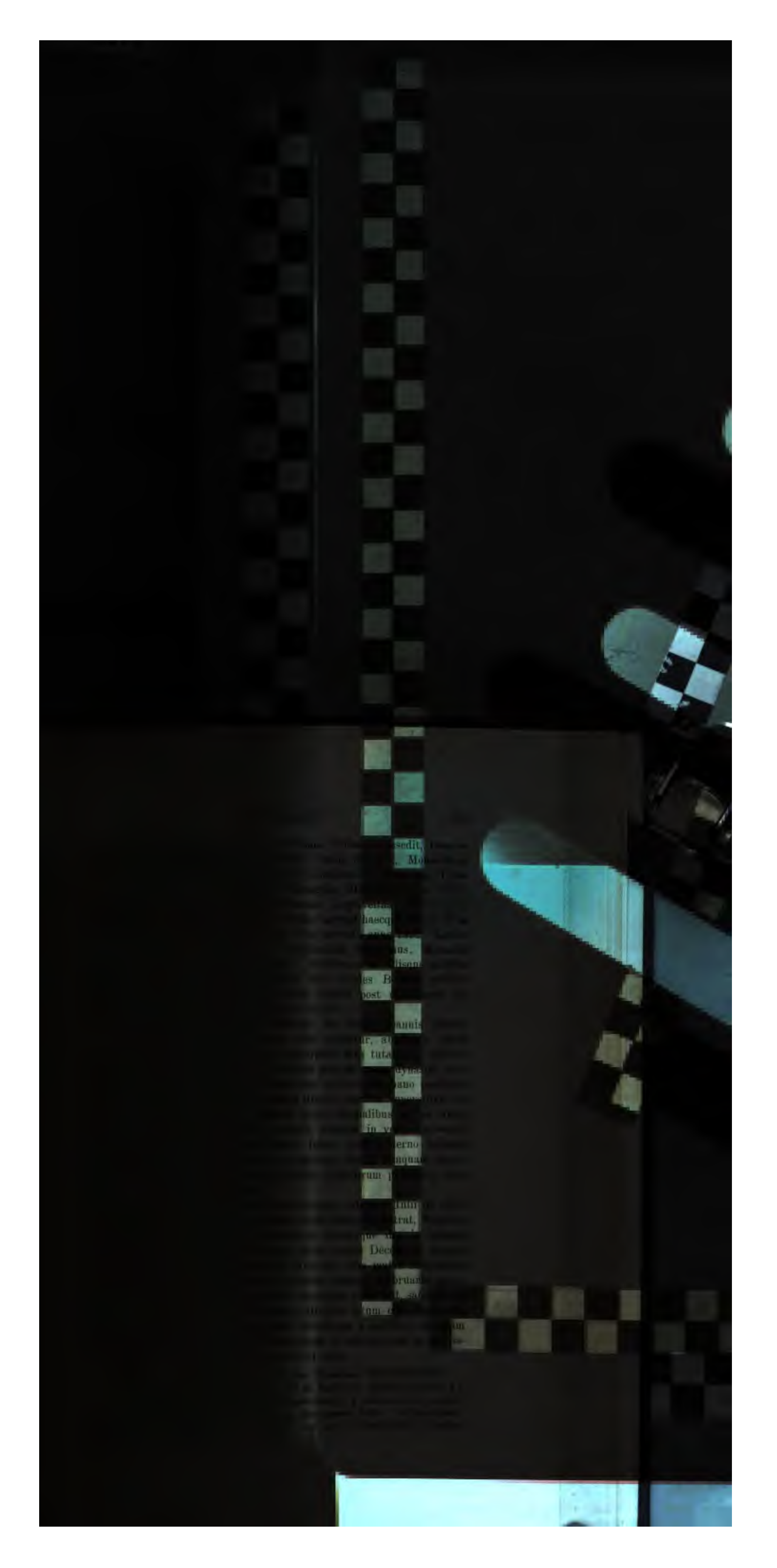

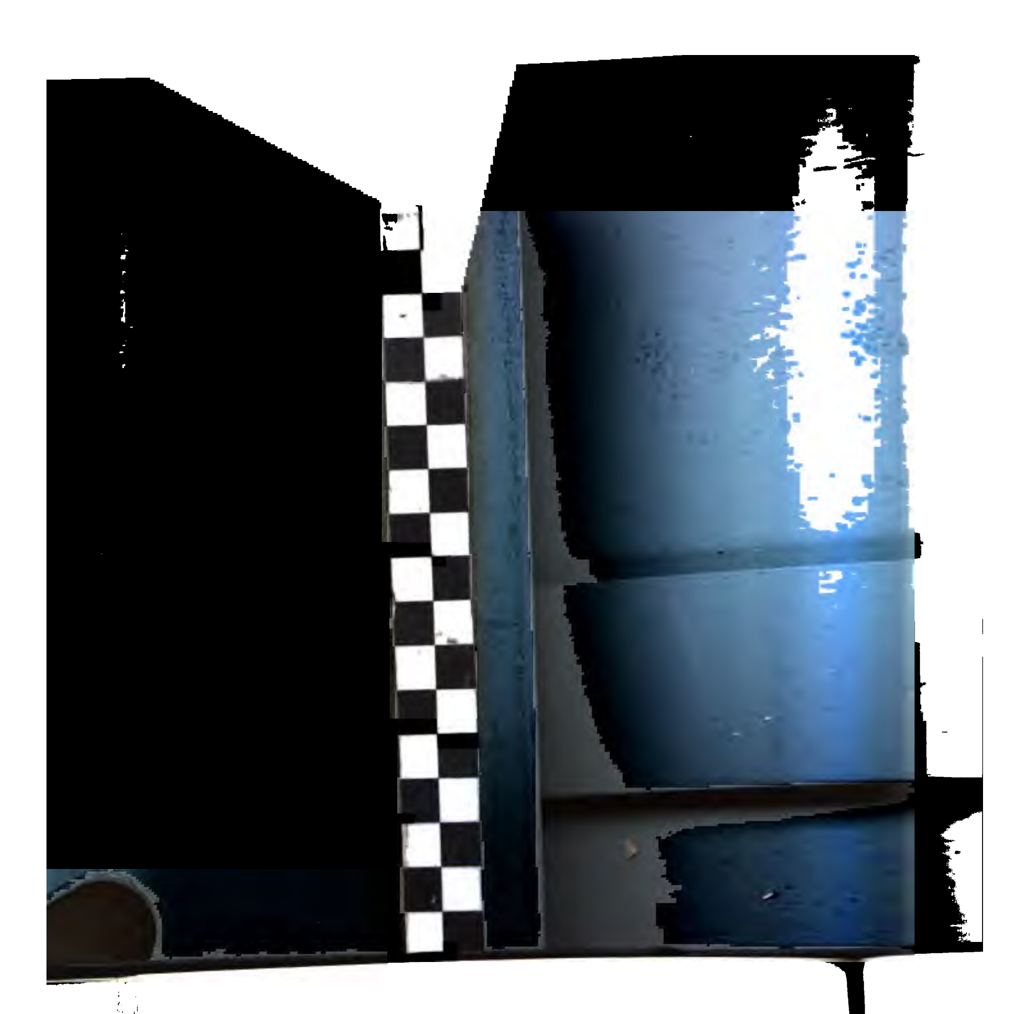
rursus duo regno ecclesiae imponuntur, Romae Bonifacius nonus, in Galliis Avinione Benedictus tercius decimus. ille, ut Boiorum animos sibi conciliaret, tribus fratribus Stephano, Friderico, Ioanni, nepotibus imperatoris Litavici quarti, saecularem omnium criminum, scelerum, suppliciorum veniam condonat. quicunque Monachium voti reus proficiscatur, septem ibidem dies conmoratus, quatuor templa, deiparae virginis, divi Petri, sacratarum foeminarum, xenodochii supplicandi gratia intret, quotidie dona faciat, ab universis inferis ereptus, caelo adseritur. quadraginta piacularii constituti sunt. erat res tum nova atque inaudita in Germania. quamobrem ex Boiemia, universa Germania frequens populus quotidie coibat, sexaginta millia hominum quotidie confluxisse in acta relatum est. durarunt hae nundinae ecclesiasticae a Martio per quinque continenter menses, inventa sacra ter septimana monstrabantur.

Eo anno Ioannes calendis Octobris (mortua superiore anno Catharina uxore, liberalitate in pauperes insigni) egestate coactus, quod ob probitatem exclusus gubernaculis sperneretur et omnis honos atque utilitas penes Stephanum atque Fridericum foret, regiam Monachii faventibus sibi civibus adversus fratres occupat moxque concilium Boiorum Monachium convocatur. ibi de divisione consultatum, quae tandem eo pacto ex sententia Friderici, qui astutior erat, facta est. inferior Boiaria universa (praeter eam, quae Bathavis addicta fuit, regionem) longe fertilior atque populosior prima, Noricorum Richallii, Tranostoni, Burgusium, Brundunum, Utinum, Thrasetobergomum, Ritus, Vindeliciae primae Rosenaemi, secundae Landesuta, Moseburgium, Ariodunum, Otonisveltae, Parochocircus, Piburgium, Doryphi, Neomartum, Rotoburgium, cum finitimis vicis Friderico traduntur; ipse se quotannis fratribus octona aureolorum millia pensitaturum pollicitus est. deinde Boiorum proceres primam Boiariam bifariam reliquis duobus fratribus partiuntur: Stephanus Noricorum urbes Ratoburgium, Chyzopychilos, Cophostonos, Vindelicorum Bathavoburgium, Sueviam vicum, Burgiochamos, Neoburgium, Raenos, Fridobergomum, Aecham, Schirobusium, Sueviae Laugionas, Hochostadium, Verdunum, Nariscorum Angilostadium (ubi habitavit et unde cognomen cum prole sortitus

7 xenodochium *B* 15 calendas *A* *Am Rande in A:* 1391 Petronellae, ultima Maii.

2 *Bulle v. 13. November 1389, Reg. Boic. X, 255* 5 — monstrabantur *vgl. Arnpeck 435, 436* 15 *Zum flgd. vgl. Arnpeck 436, 437* 17 ob probitatem: *nur gefolgert aus Arnpeck 438:* hic dux dictus fuit Probus et Simplex 30 *Urkunde v. 19. Nov. 1392; Quellen und Erörterungen VI, 551.*

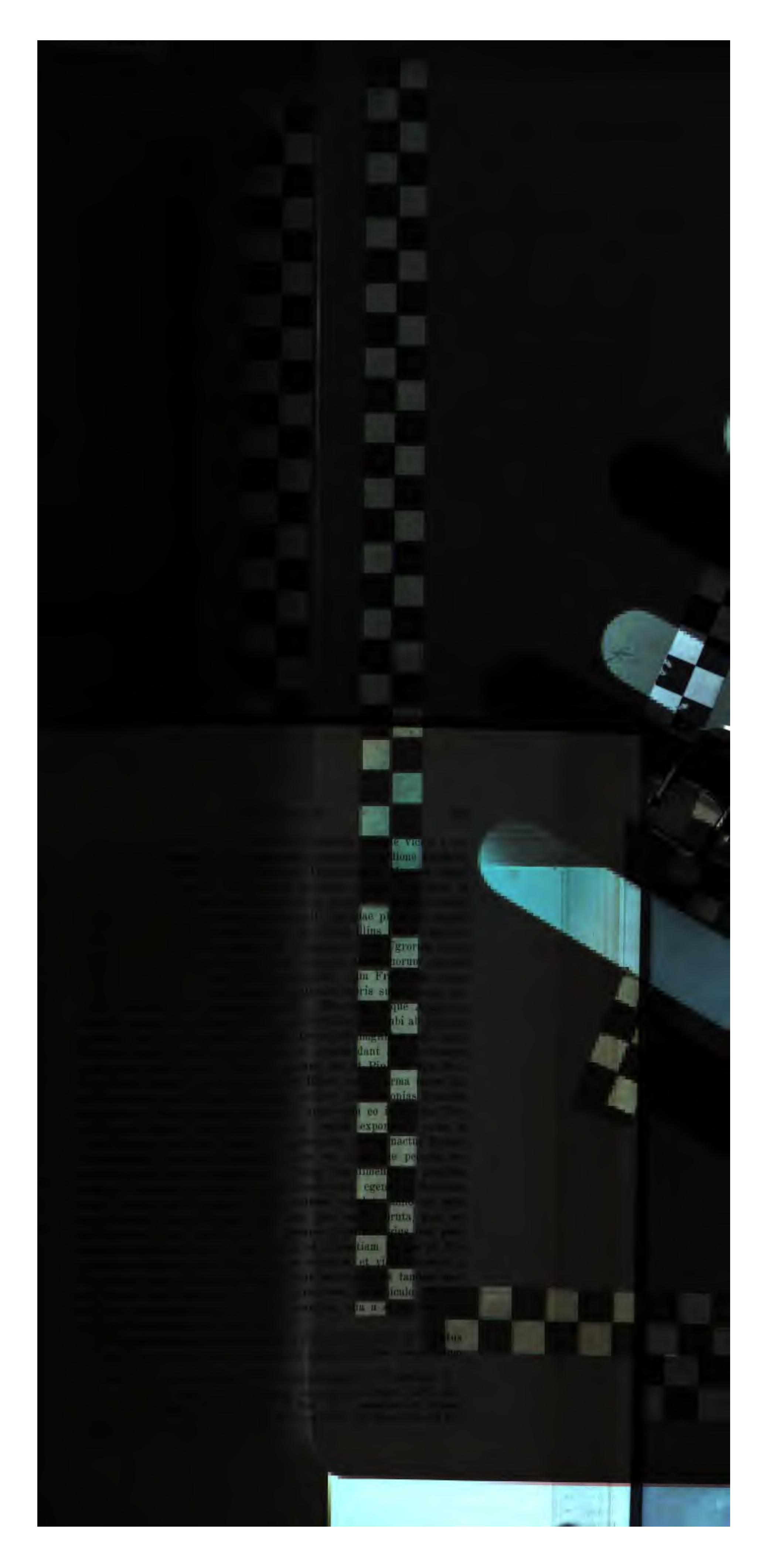

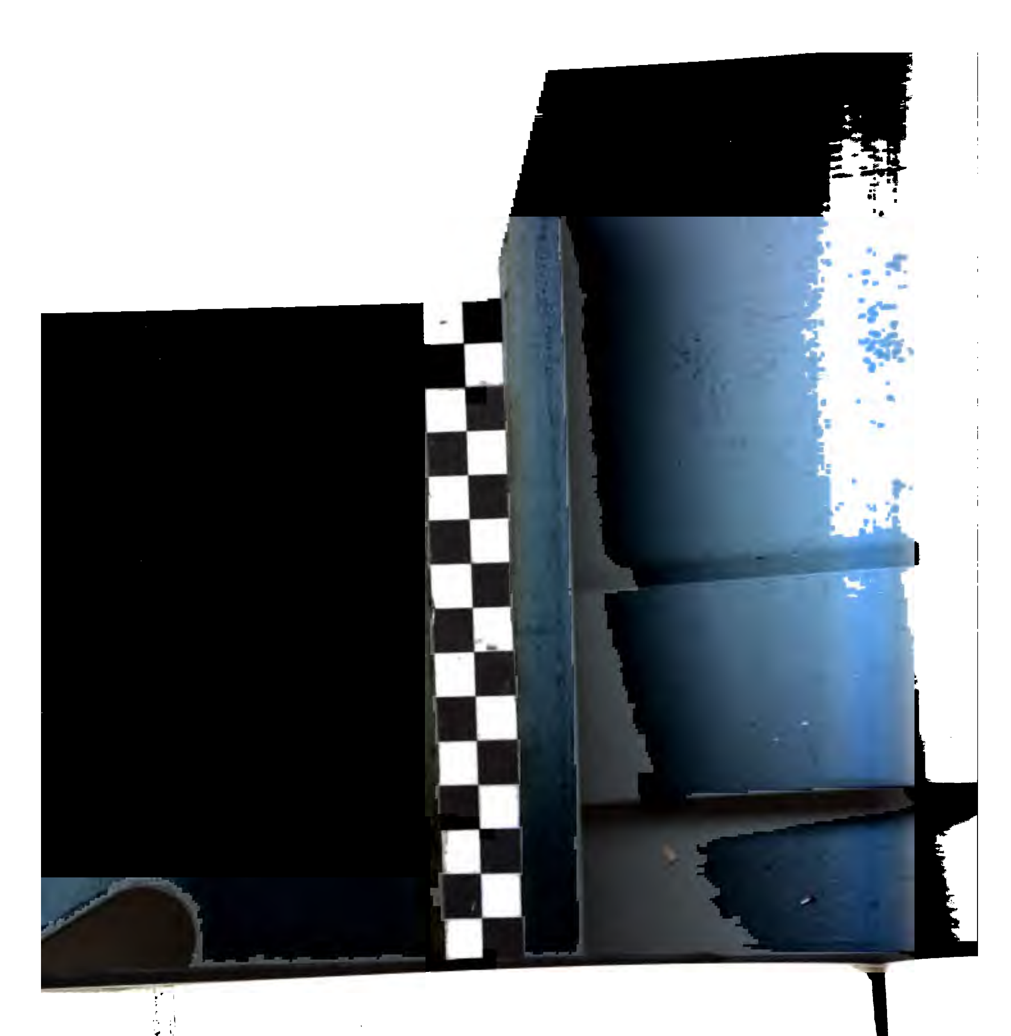
Post haec Ioannes amiciciam atque societatem facit, inconsulto fratre suo cum Austriacis, Beritholdo cancellario eorum, episcopo Fruxinensi, quem Bonifacius Saliburgensi pontificatui praefecerat; verum mystae Eburonardum Neothusium elegerant isque Iuvavia potitus, Benedicti tercii decimi, Gallorum pontificis maximi rebus studuit Litavicumque Angilostadensem Gallis adfinitate coniunctum arctissimo amoris vinculo sibi conciliavit. caeterum Ioannes eodem temporis tractu Arionisto filio suo dat in matrimonium Elissam, Bernabovis Mediolanensis filiam; quinque et septuaginta ducatorum millia dos fuit. Stephanus quoque cum Elissa filia sua et Ioanne filio, episcopo Reginoburgensi, in Gallias proficiscitur, illam Carolo sexto regi Celtarum nuptum conlocat.

Interea filius eius Litavicus Angilostadensis copias cogit Fruxinumque, quod eius episcopus hostis Iuvavensis, amici sui, erat, atque se Saliburgensem nominaret pontificem, occupare conatur. erat ibi praetor Vinomanus, is ministro uno conscio urbem non adeo munitam octavo calendas Ianuarii noctu, quam natalem Christo servatori habemus et pervigilio celebramus, dum populus frequens in templo sacrificat, tradere parat. verum indicio ad Beritholdum episcopum delato Ioannes dux Boiorum ex pacto Fruxinum praesidio firmat. Vinomanus in vincula coniectus capitaliter punitur, comes eius menbratim dissectus more patriae proditorum punitur. Litavicus igitur spe potiundi Fruxini frustratus, iram atque arma in Ioannem convertit, eius oppidum Neostadium (quinque millia passuum a patria mea) octavo idus Ianuarias vesperi de improviso adgreditur, sagittariorum multitudine moenia defensoribus nudat, oppidum civibus conpluribus occisis expugnat, diripit; Friderici Coloni locupletissimi, item aliorum pecunias non numero, sed galeis metitur atque inter suos dividit; ingenti praeda, quam carrucis imposuit, potitus Angilostadium revertitur. Ioannes et Arionistus, posteaquam hoc accepere, cum exercitu Aecham petunt, urbem bis oppugnant, bis repulsi sunt. exustis ibi molis Fridobergo-

1 *Am Rande in A:* Warmundus Pienzenawer ab Ernesto letaliter vulneratus duce, concitavit Stephanum ac filium eius Ludovicum Angilostadensem et cives Monacenses contra Ernestum. is Pienzenawer magister curiae Stephani; ei impignorat Stephanus Ratenburgium; id aegre fert Aernestus. Ludovicus Pienzenawer frater Warmundi prioris [?] fuit 17 noctu *sic A u. B*

1 — Fruxinensi *vgl. Arnpeck 437* 3 — studuit *vgl. Arnpeck, Gest. episcop. Fris. bei Deutinger, Beiträge, III, 528* 7 — filiam *vgl. Arnpeck, chron. 438* 10 *Wohl nach dem Heirathsvertrag, vgl. Oefele, Scr. II, 200* 10 — conlocat *vgl. Arnpeck 369* 16 — punitur *vgl. Arnpeck, Gest. episcop. Fris. l. c.* 23 — revertitur *Quelle?* 29 — claudunt *vgl. Arnpeck Chron. Baioar. 437.*

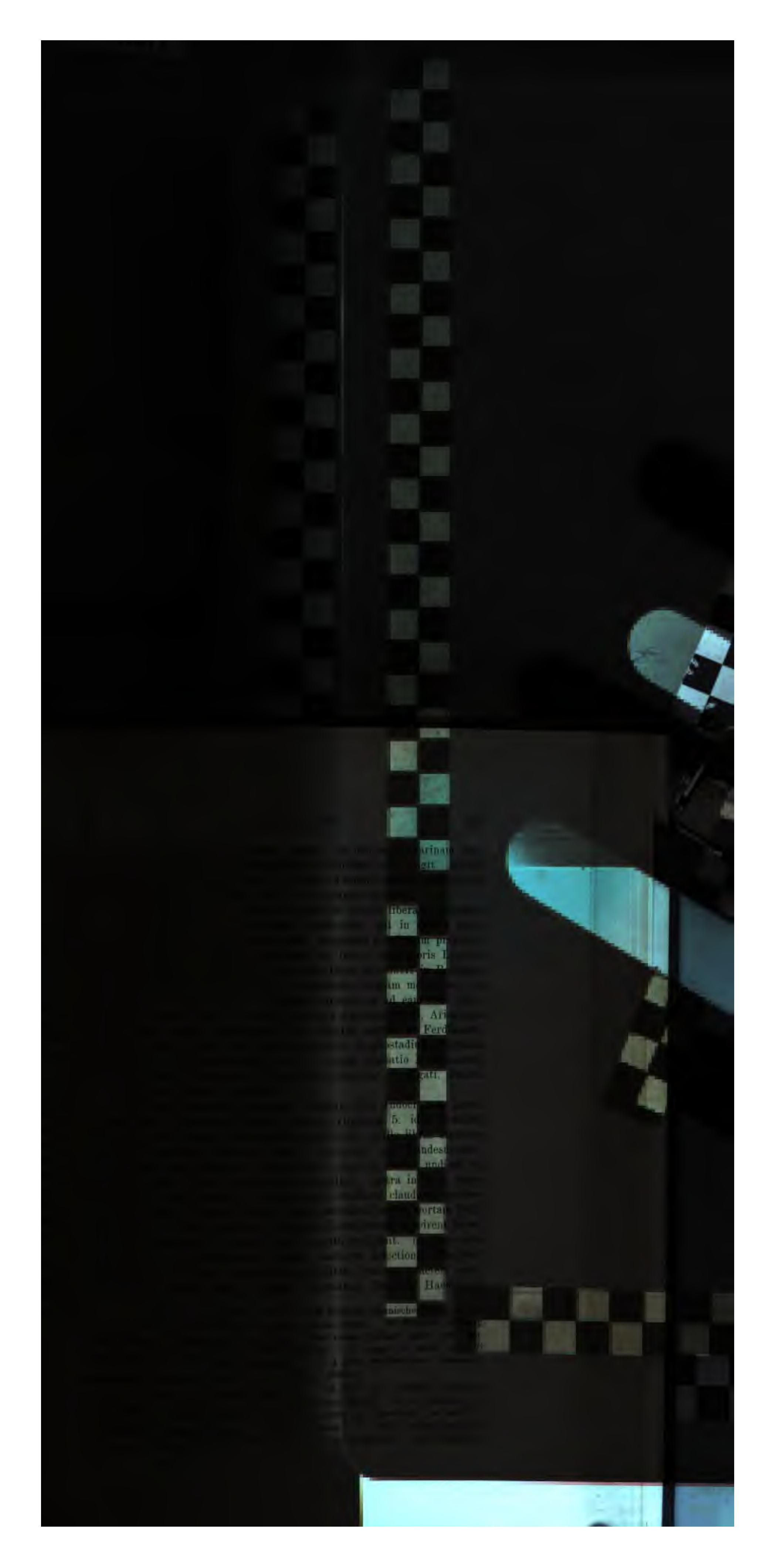
nonagesimo septimo. duos filios, Arionistum atque Vilelmium reliquit, qui simul maxima concordia Boiariae quintam regionem administrarunt. nonnihil adversitatis a Litavico Angilostadensi perpessi sunt. quippe cum iussu huius atque Stephani parentis eius proceres Boiorum quique anno subsequenti Augusto Monachii convenissent, in verba illorum iurassent illique more gentis vicissim se privilegiis, decretis, legibus maiorum staturos tabula cavissent, eodem tamen anno patricii Monachii a Litavico Angilostadensi veluti maiore natu ac legitimo haerede praecibus, auro, pollicitis inescati, Vilelmium et Arionistum cum uxore atque liberis concitato tumultu eiiciunt moxque in urbem Litavicum accipiunt. is aerario tablinoque vi effracto, instrumentis, gaza, supellectile, urbe potitur, deinde Paphios ad obsequium cogit. exules Landesutam ad Honoricum et Magdalenam, matrem eius, quae soror erat uxoris Arionisti, se conferunt, ubi eos tris annos exulasse reperio.

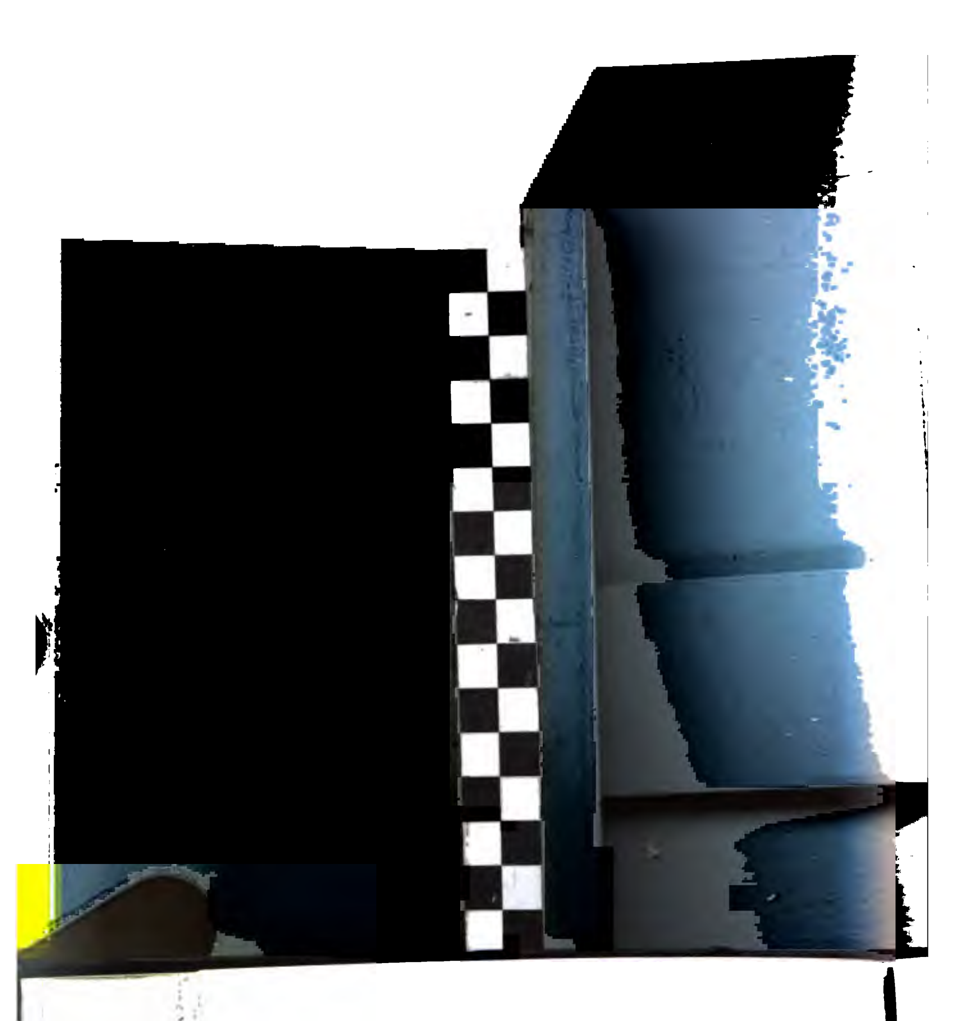
Cap. 23. Eadem tempestate Albertus Bathavus coelebs et absque liberis Chelami fato concedit tercio decimo calendas Februarii post natum Christum anno millesimo undequadringentesimo. corpus Strubios deportatur, ubi in templo Carmelitarum, in adytu eius mausoleum marmoreum monstratur. atque istius anni Septembri Ioannes, frater eius, Leodiensium designatus pontifex, a fratre Vilelmio legatus in Boiariam venit, kalendis Octobribus conventus censumque Strubiorum urbe agit, Boios suae ditionis, ad utramque Danubii ripam adcolas, sacramenta dicere iubet, legem Otonianam comprobat, Honoricum Nothaphthum, eius aevi sapientia in pace, bello fortitudine clarissimum, praesidem imponit, cum Litavico Angilostadensi in Gallias Leodium revertitur.

Litavicus ad sororem, reginam Franciae, cum antea a Munychiis vectigal emulsisset, proficiscitur. ubi a rege Franciae, Constantiarum celticae Galliae praefectura (quam Mortaniae sive Moritonii in Nordomania comitatum vocant) donatus est. Annam Borboniam uxorem

1 *Am Rande in A:* 1399 freitag vor Lucie Ernst und Wilhelm zu Haidelberg 17 *Ebendort:* 1399 — ante parentem — als der elter und wirdig ist 19 *Ebendort:* Boiorum annales Ranaitenus *[?]* 23 conprobat *B* 27 Munichiis *B* 28 Constantiarum *in A corrigirt aus* Constantina.

3 — convenissent *vgl. den 21. Freiheitsbrief; Lerchenfeld, 48* 17 *Das Todesjahr vielleicht aus dem Datum des 22. Freiheitsbriefes, gefolgert* 19 *Abgebildet u. a. M. B. XIV, nach p. 346. Hiernach das Datum des Todes; die Jahrzahl auf dem Grabsteine aber ist 1397* 19 — comprobat *vgl. den 22. Freiheitsbrief; Lerchenfeld, 49* 27 — abduxit *vgl. Arnpeck 397, 380; Andreas v. Regensburg bei Freyberg, Sammlung, II, 448.*

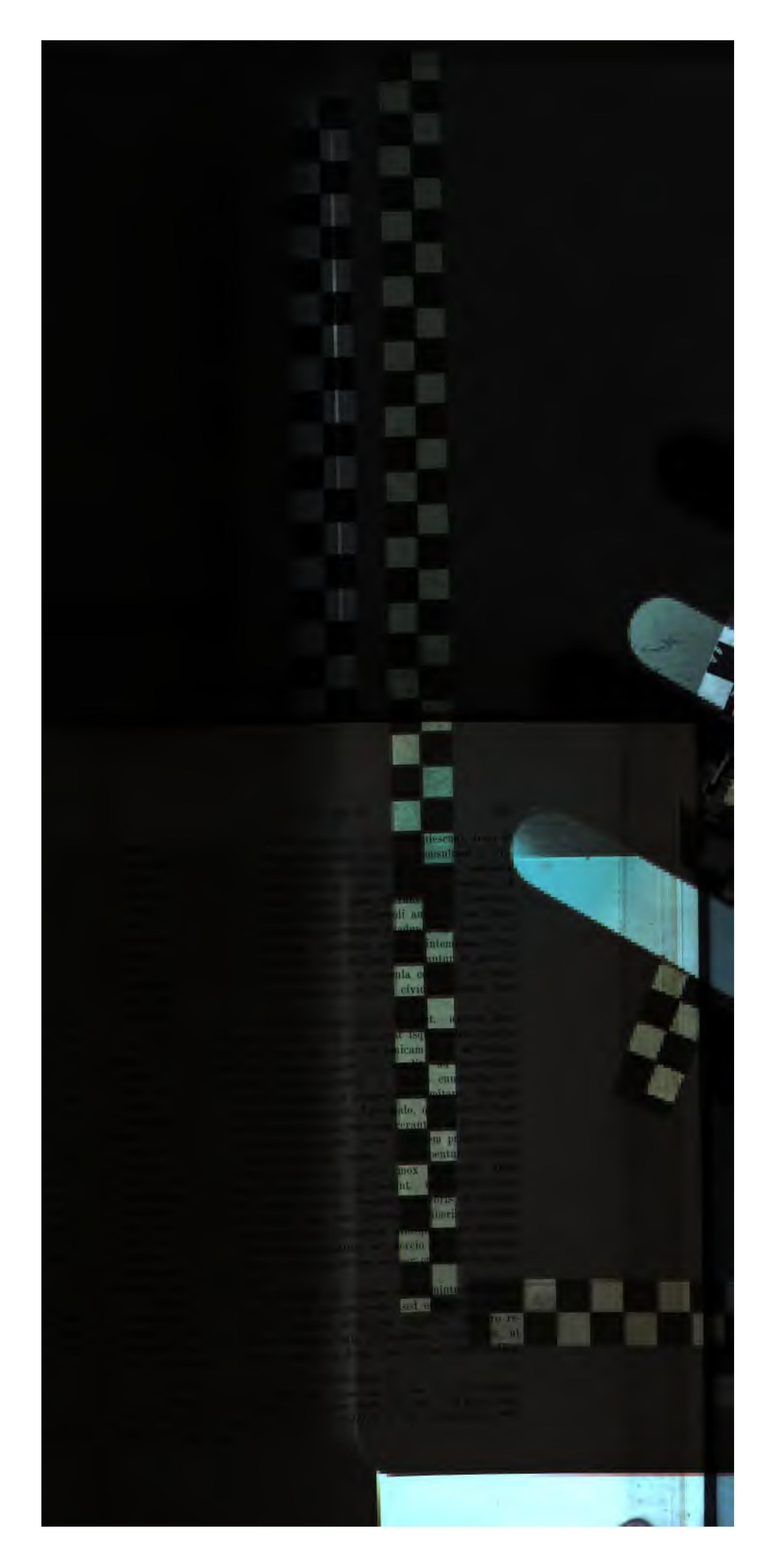
capitali supplicio adfecti; aliis clementia principum ignovit; ad luendum tamen paricidium collo funem insertum per annum ferre iussi sunt. Neostadium Honorico, quod copiis pecunia iuvisset fratres, traditur.

Moritur per idem tempus Magdalena Mediolanensis, mater Honorici, sextodecimo calendas Augusti, anno Christi 1404. quo anno Bonifacius nonus Romae obiit; sufficitur illi Innocentius septimus. is pulsus Roma a Ladissolao rege Campaniae, Viterbium conmigrat, inde Romam revocatus, altero pontificatus anno decedit. Gregorius quartus decimus regno ecclesiae ea lege imponitur, ut rursus ultro cedat, si Benedictus tercius decimus se abdicaret, cumque duo pontifices maximi convenissent nec, ut polliciti fuerunt, magistratu abirent, sed gregi christianae inluderent, flamines ab ipsis deficiunt, Pisae coeunt. inter haec Ladissolaus rex Apuliae reversus, Romam occupat.

Dum autem talia in Italia fiunt, in Boiaria civilis tumultus Landesutae oritur. Honoricus impubis utrumque parentem amiserat aetasque aduc inmatura imperio a Caspare Frunovio, Erasmo Prisingio, Ioanne Clusino, Segimundo Aphothalo, Georgio Achaemaro gubernabatur. dux Stephanus Angilostadensis titulotenus primarius tutor nuncupabatur. omnes magistratus et praefecturae oppigneratae erant; nemo populo atque reipublicae, omnes sibi consulebant; penes paucos opes, imperia, pecunia erant, aerarium conpilabatur, fisci peculatus fiebat; Honoricus ad egestatem redigebatur. cum aere alieno premeretur, suadentibus purpuratis, quos conmemoravi, onerare tributo cives decrevit. cives contumacius, freti institutis et legibus maiorum libertateque avita, a Friderico quoque, parente Honorici servata reluctantur, purpuratorum credulitatem obiiciunt, avariciam praetorum exprobrant, aetatem Honorici miserantur, non tam ab eo, quam a consultoribus eius ad caesarem denique provocant. iuvenis huiuscemodi suorum (ut nobilitas interpraetabatur) rebellione irritatus, quatuor ex senatoribus civium, Fridericum Pelichingum, Martinum ab Aschio, Leonardum Cathenam, Ioannem Moseburgium, qui duces multitudinis videbantur, proscribit, in exilium agit, bona eorum infiscat. caeteri

2 funi inserto *A*

vom 8. Nov. 1400, Mon. Boic. XXXV, b, 223—225, nennt nur: Conrad Triener, Ulrich den Stromayr, Thomas den Haitfolk, nicht auch Impler 1 — iussi sunt *vgl. Arnpeck 438* 5 — 1404 *vgl. Arnpeck 395* 7 — coeunt *vgl. Andr. Ratisp. 2126, 2127* 13 — occupat *vgl. l. c. 2137* 17 *Die flgd. Namen nach Arnpeck p. 397, 398, wo jedoch* Alban Closner 25 — solet *besonders nach Arnpeck l. c., aber ausgeschmückt.*

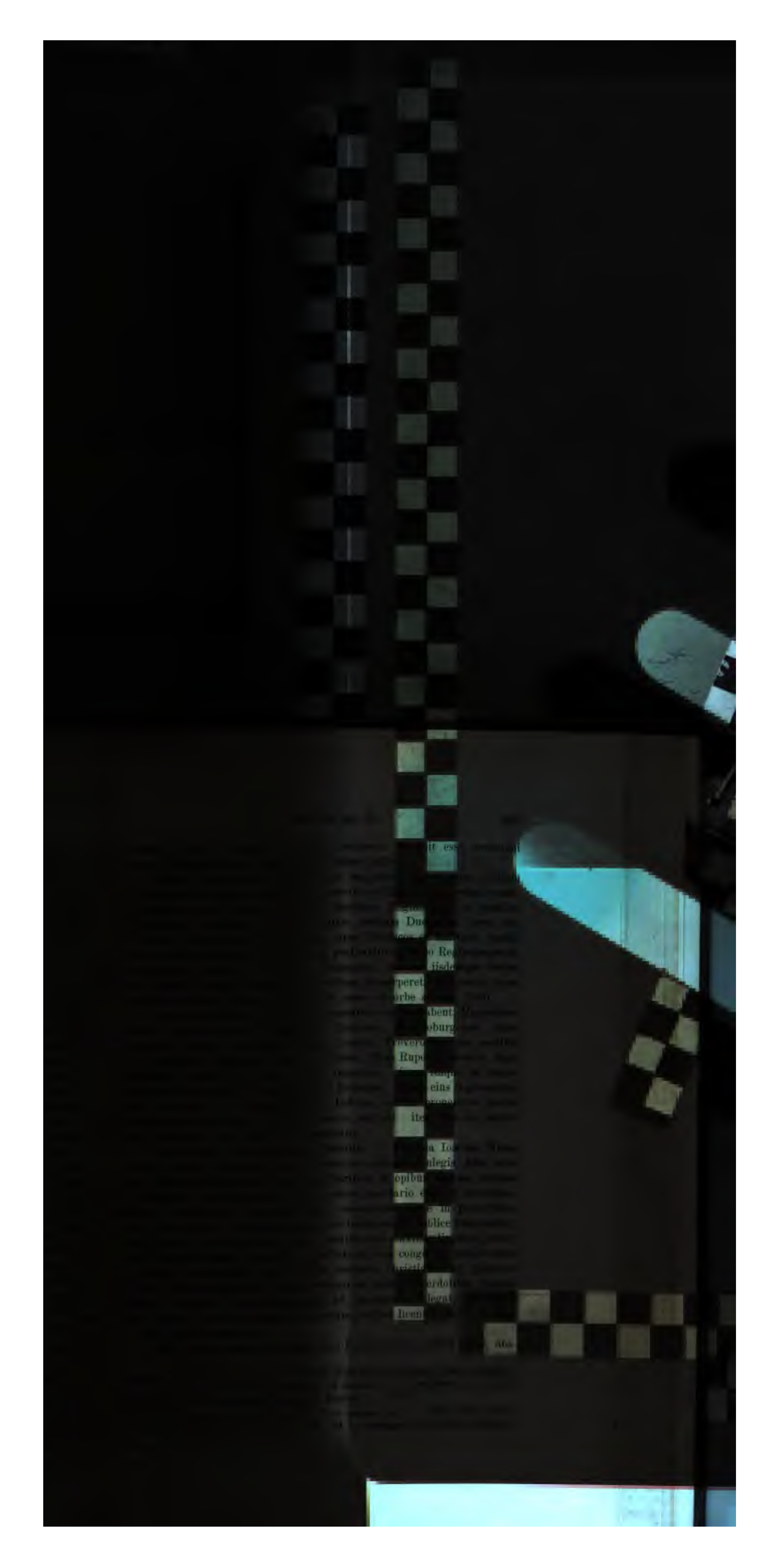
sibus quoque evenit. qui Ioannem Boium, pontificem suum designatum, quod sacra facere, rem divinam procurare detrectaret, Traiecti Mosae obsidione claudunt. Vilelmius, frater Ioannis, et sororis eius maritus, Ioannes Burgundus, copias iungunt, obsesso auxilio veniunt, sexdecim amplius millibus Leodiensium occisis, idibus Septembris anno Christi 1400 super octavum, urbem atque Ioannem obsidione liberant.

Nuncio huius victoriae in Franciam delato, Carolus sextus, Galliae rector, insolentiam Burgundi metuens, Luthetia, quae rebus illius studebat, cum uxore Elissa Angilostadio, oppido Boiariae, orta et liberis excedit, Turonos se confert. nec fefellit Sextum opinio; Ioannes victorem exercitum in Gallias ducere nitebatur. Vilelmius utrique adfinitate coniunctissimus, intercedit. Vilelmii soror Ioanni, huius soror utraque Margarita dicta, Vilelmio, et Iacoba, unica filia Vilelmii, Ioanni, filio regis Galliarum, nupta erat. quin etiam regina, Stephani, patruelis Vilelmii, filia erat. proneptis autem imperatoris Litavici quarti caesaris augusti fuit. Vilelmius igitur ultro citroque missis oratoribus ducem atque regem in gratiam redigit principesque in urbe Carnutum, quae regio totius Galliae media habetur, conveniunt, de summis rebus conloquuntur, pacem iureiurandi religione feciale atque patre patrato Vilelmio Boio sanciunt, foedus feriunt.

Per idem tempus duo pontificatui maximo incubabant. cum crearentur, uterque ad omnia se descendere paratum atque omnia pati reipublicae christianae causa promiserat iureque iurando caverant, ut coirent atque per conloquium controversia huiuscemodi componeretur. verum avidissimi honoris tergiversantur, populo christiano inludunt. flamines igitur ab utrisque deficiunt, Pisae conventus agunt, utrique diras inferiasque dicunt atque dignitatem abrogant, Alexandrum quintum ovili romano imponunt. is Litavico Gallo, filio Litavici, Andium regulo, adversus Ladissolaum Ugrum multorum periculo regnum Neapolitanum tradit. praeterea Rupertus caesar, qui rebus Gregorii duodecimi favebat, per edictum obnunciat, irrita huiuscemodi comitia

23 *Am Rande in A:* Henricus, filius Henrici de Ratenburg, capitaneus de Caltarn, Monachium venit, concitavit Ernestum contra Fridericum Tyrolensem 1410. Stephanus, Ernestus, Vilelmius arma movent versus Halios *[?]*. Georgius episcopus Bathavensis inducias facit. exeunt induciae 1412..............Stephanus usque Hall.........Augustanus episcopus inducias.......inter haec Stephanus obiit. Litavicus filius amicissimus Friderico; is obiit 1439 Segimundo relicto, cuius tutor Fridericus iunior post imperavit *[vgl. Arnpeck 373—375]* 31 *Am Rande in A:*

17 in urbe — conveniunt *Caes. b. Gall. VI, 13* 21 — reiicit *vgl. Andreas Ratispon. 2127, 2129, 2131* 22 ad omnia — componeretur *Caes. b. civ. I, 9; oben 164, 32.*

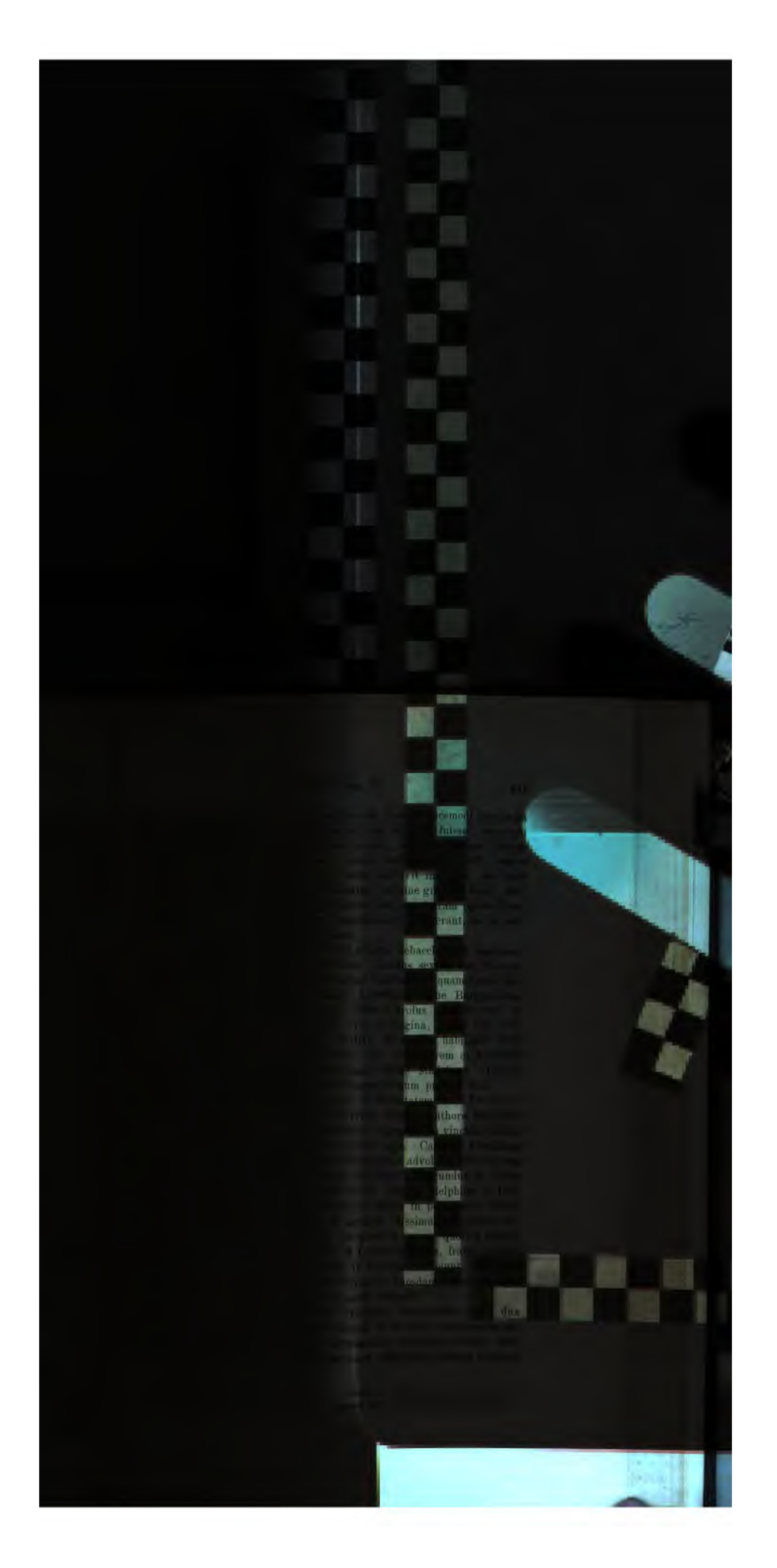
que liberis moritur, Brunnae in templo Augustinianorum sepelitur. Brandoburgium ad Segimundum, Moravia ad Vincissolaum redit. et Francophori rursus septemviri coeunt, Segimundum denuo caesarem consalutant. Romae Alexandro defuncto Ioannes tercius ac vicesimus sufficitur. arma in Ladissolaum, Campaniae regem, movet, copias eius 5 profligat. Ladissolaus recuperatis viribus Romam infesto exercitu contendit, urbe potitur; primarius sacerdos fuga sibi consulit, Florentiam conmigrat.

Eodem temporis tractu Honoricus quintus decimus, Landesutensis tetrarches Boiorum, ex intima Germania revertitur, ubi octo annos 10 apud sacratos Teutonum equites stipendia fecit adversusque Lituos, Bolios, contra Ladissolaum Bolaniae, eius patruelem Vitoldum, Lituorum rectorem in Sarmatia (ubi millia hominum centum atque undesexaginta caesa fuisse idibus Iulii in fastos relatum reperio) continenter tot annis meruit. quippe grandem pecuniam debebat, impubis parentes 15 amiserat, omnes praefecturae se puero a tutoribus abalienatae fuerant. ubi igitur ex ephebis excessit, purpuratorum gregem exauthorat; egestate ac penuria coactus ad sinum Codanum Venedumque militatum longissime proficiscitur. administrationem in sacerdotem quendam, cuius nomen excidit, parcum, rei familiaris diligentissimum relegat 20 isque interea, dum abest Honoricus, obligata, oppignerata redemit, aes alienum dissolvit, vectigalia annua, item impendia in libellos, qui aduc monstrantur, redegit. Honoricus autem nono anno domum reversus, Margaritam Austriacam, filiam Alberti quarti et quinti, qui imperatoris Segimundi gener fuit et rerum potitus est, sororem uxorem 25 duxit, rei familiaris studiosissimus esse coepit; divitias ingentes comparavit, divitis cognomen, quod ad posteros transmisit, consecutus est.

Civilitate summa atque popularitate alios principes superavit. primum principalium eius operum fuit supplices audire, popularium quorumlibet causas accurate cognoscere celeriterque responsa reddere 30 et ius dicere. quemlibet, cui quidpiam rei in aula esse suspicabatur, ultro rogabat, ultro ad conmunionem sermonis provocabat et, de quo vellet, diceret, ultro adhortabatur, pecuniam, quam candidati (uti fieri

11 *Am Rande in A:* ibi in Lituania Baierborg in monumentum condidit. *[Verwechselung mit Herzog Heinrich XIII. v. Niederbaiern]. Ferner:* wider den anherren dises rychs von Poln, Sigmund 12 Boloniae *B*

9 — proficiscitur *vgl. Arnpeck 398* 19 *Die flgd. Erzählung, die sich bei keinem Vorgänger Aventins finde, verwirft Kluckhohn (Ludwig der Reiche, S. 6. Anmerk.) als Fabel. Sie wird auf den erwähnten libelli, vielleicht auch mündlicher Tradition beruhen* 23 — coepit *vgl. Arnpeck l. c.* 27 *Heinrich der Reiche.*

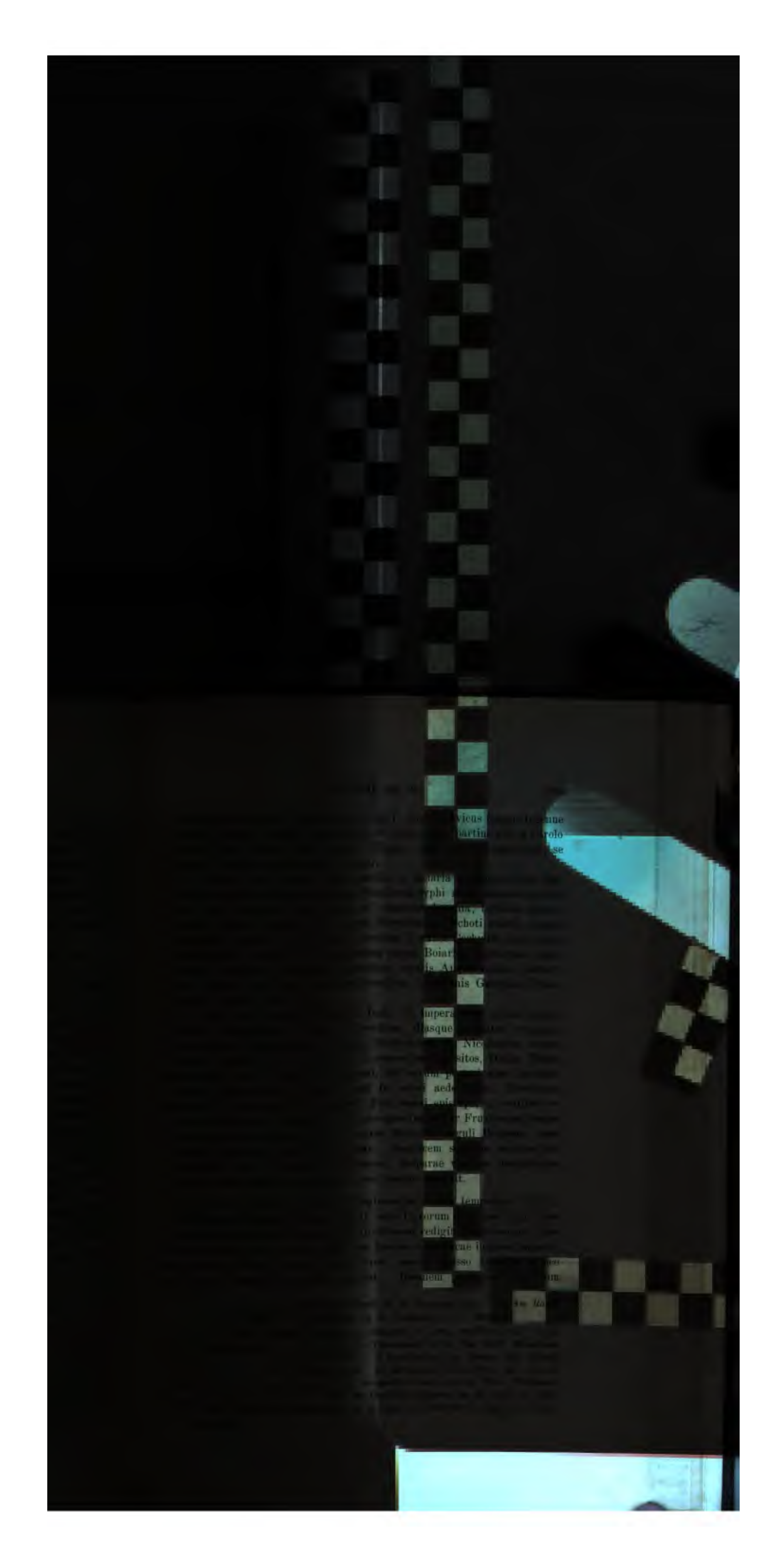

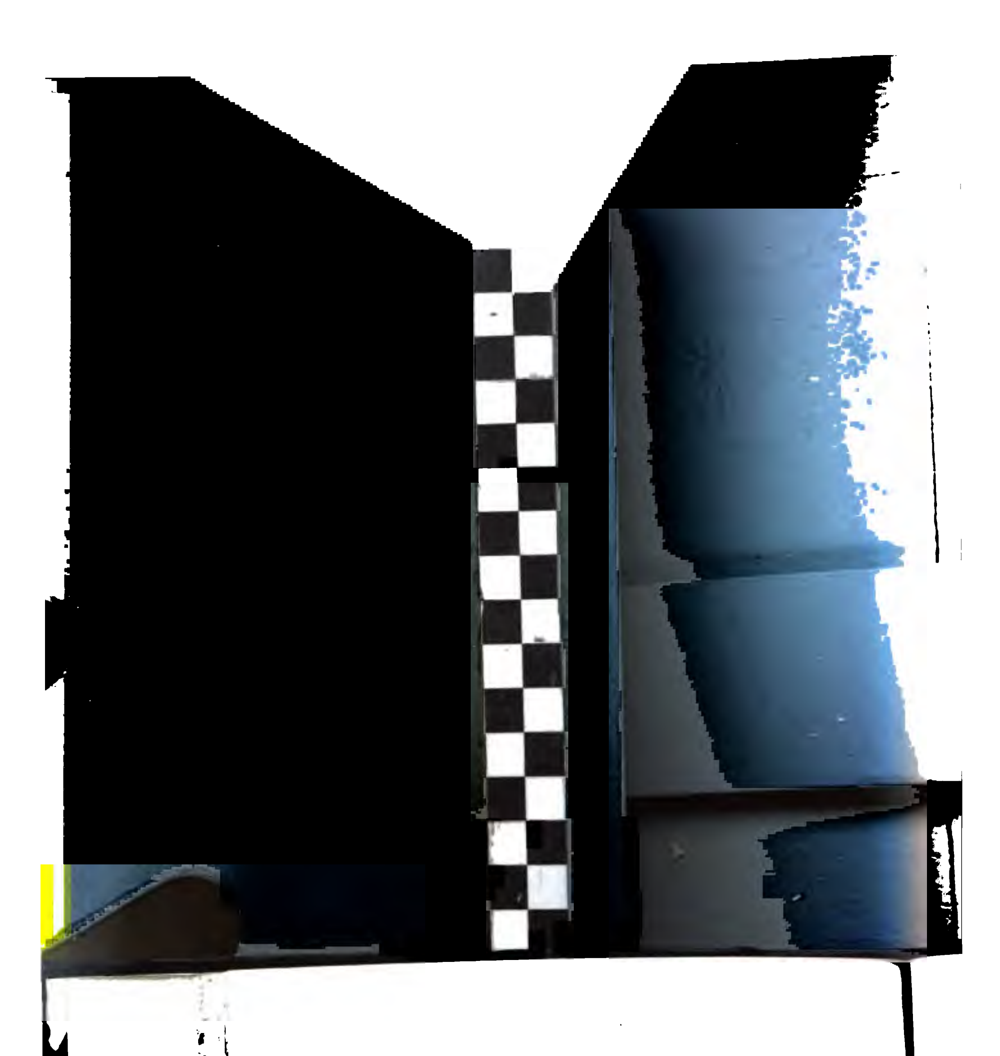
securi percutitur. Litavicus Boius, item alii ab iminente nece eripiuntur. factum id anno Christi 1413, die lunae ante Urbani. Carolus subinde rex arma in Burgundum movet. Attrebatium civitatem Metacum in Pictonum regione, finitimam Ambianorum, Samarobrigae, Tornacensibus, Cameracensibus obsidet. Vilelmus dux Boius, Batavariae, Hannoniae regulus, utrisque, sicuti dixi, sanguine et affinitate iunctus, Margarita, coniux eius, soror Burgundi, caduceatores intercedunt, dissidentes in gratiam redigunt. rex soluta obsidione Lutetiam Parisiorum redit.

Eodem anno Stephanus Angilostadensis, pater reginae, profectus in Boiemiam, proceres, regem, urbes reconciliat. in Boiariam reversus Schonoveltis apud Lycatios moritur, ibidem sepelitur die lunae ante Michaelis ultimo Septembri. Litavicus nuncio de morte patris accepto, in Boiariam redire parat. soror eius, Francorum regina, filium maximum natu, instructum gaza regia et supellectile, comite duce Aureliano cum fratre in Germaniam clanculum dimittere decrevit. Burgundus ubi id rescivit, delphinum intercepit atque reduxit. Litavicus potitus opibus regiis, domum revertitur, signa sacra, simulacra divorum, praeciosae artis, aurea gemmata, deiparam virginem, Dionysium, Catharinam, Georgium, quinque cruces, Ioannem Baptistam, Ioannem evangelistam, Michaelem, Barbaram, Philippum, Petrum, Carolum Magnum, item plaeraque alia, quae Germania clenodia vocat, vulgus Boiorum duodecim nuncios, praeterea diademata, vasa, gutturnia, cantharos, malluvia, pateras, lances, patinas, circulos, pocula, coclearia aurea et huiuscemodi, insuper torques, anulos, uniones, adamantas, sapphiros, smaragdos, carbunculos, alias gemmas, gallici luxus ostentationem, secum adtulit Angilostadium, ubi adue atque Utini pars tanquam sacra servantur atque monstrantur. partem tamen maximam praefectus praetorio Rheni bello boiarico, quod cum parente principum nostrorum gessit, occupavit. commentarius in membranis scriptus Angilostadii extat, ubi huiuscemodi signa, aurum, gemmae, pecunia signata, illorum numerus pondera praecium recensentur, quae hic

2 1400 terciodecimo *A*. *Am Rande daselbst:* quo anno quoque in ultimo Septembri eius parens in monasterio Schonvelt obiit ibidemque sepultus est 10 *Ebendort:* 1412 Ludwicus Ingolstat nondum scribit se comitem Moritani 12 *die in B nachgetragen, fehlt in A;* ultimo Septembri *in B durchstrichen.*

10 — Septembris *vgl. Arnpeck 370, 376; Quelle für das Datum?* 14 — decrevit *nach Wildenberg 311?* 23 *vgl. u. a. Arnpeck 380:* fertur, quod ... apostoli sibi obediebant 30 *Verzeichnisse von Ludwigs Schätzen s. u. a. bei Gerstner, Ingolstadt, S. 87; Gemeiner, Regensb. Chronik, III, 160; Neuburger Copialbücher im Münchener Reichsarchiv, Bd. 137, p. 157, 348.*

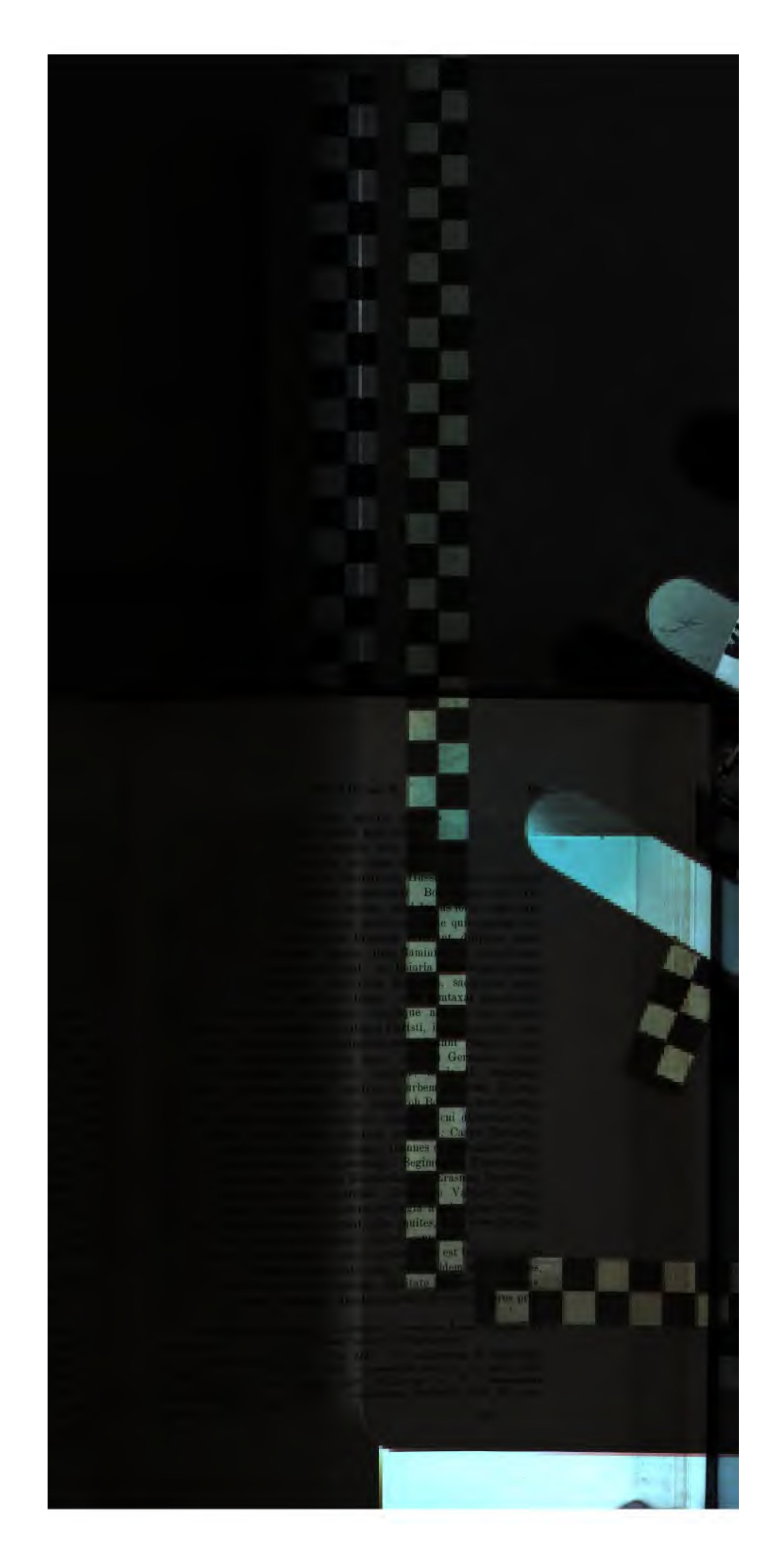
adpellat, ut multorum capitum bellua e templo dei tollatur, Constantiam Rhetiarum quondam, nunc vero Sueviae urbem, totius orbis christiani optimateis literis evocat.

Ibidem igitur kalendis Novembribus anno christianae libertatis 1414 ecclesiae latinae frequentissimus senatus undique coit; populus 5 christianus in quinque curias divisus est, italicam, hispanam, germanam, gallicanam, angliam. ex quaque tribu sex suffragiis delecti, penes quos foret arbitrium decernendi atque cognoscendi curialium consilia causasque et ad conlegas referendi potestas. Ioannes tercius atque vicesimus excuriatus est. Gregorius duodecimus ultro se abdicavit. 10 Benedictus tercius decimus mordicus dignitatem, quoad vixit (antiquis victu et vestitu parco ac parabili contentis onus sine emolumento erat, ideo detrectabant) retinuit. idcirco a patribus conscriptis per omnium sacerdotum religiones devotus, execratus est.

Ioannes quoque, quanto de fastigio decidisset, considerans, ope 15 Friderici Austriaci Athesini fugam init, Scaphusium, deinde Frigiobergomum Brisacumque, Priscorum urbes, petit. Segimundus Fridericum castellis, quae in Rhetia, Suevia, Gallia possidebat, mulctat. Suitones caesaris iussu finitimas regiones occupant et aduc possident. Friderico itaque ad obsequium vi redacto, Ioannes ex fuga retractus 20 Constantiam deducitur, tribu sacerdotum ex consilii decreto movetur, inde in vincula coniicitur, caesari deditur. ab eo Litavico, praefecto praetorio Rheni, regulo Boiorum, traditur, captivus Haedulobergomum deducitur. inde ab Otone, fratre Litavici, itidem Boiorum praeside, Manaemos transfertur, arcta custodia servatur. posthaec millibus 25 drachmarum auri quadraginta Martino quinto successori suo venundatur Florentiamque deductus, e medio sublatus, nusquam conparuit, nono calendas Ianuarias hocque epigrammate dodecasticho se de fortuna, ut perhibent, vindicavit:

Qui modo summus eram, gaudens de nomine praesul, 30
Tristis et abiectus nunc mea fata gemo.
Excelsus solio nuper versabar in alto
Cunctaque gens pedibus oscula prona dabat.
Nunc ego poenarum fundo devolvor in imo
Et vultum informem quemque videre piget. 35
Omnibus e terris aurum mihi sponte ferebant,
Sed nec gaza iuvat nec quis amicus adest.

20 *Am Rande in A:* Eugenius — hypocrisis 25 *Ebendort:* Manhaym. 15 — venundatur *vgl. Andr. Ratispon. 2139, 2140; Arnpeck 301* 27 — Ianuarias *vgl. Andreas Ratispon. 2151* 28 — cado *nach Andreas Ratispon. 2140*

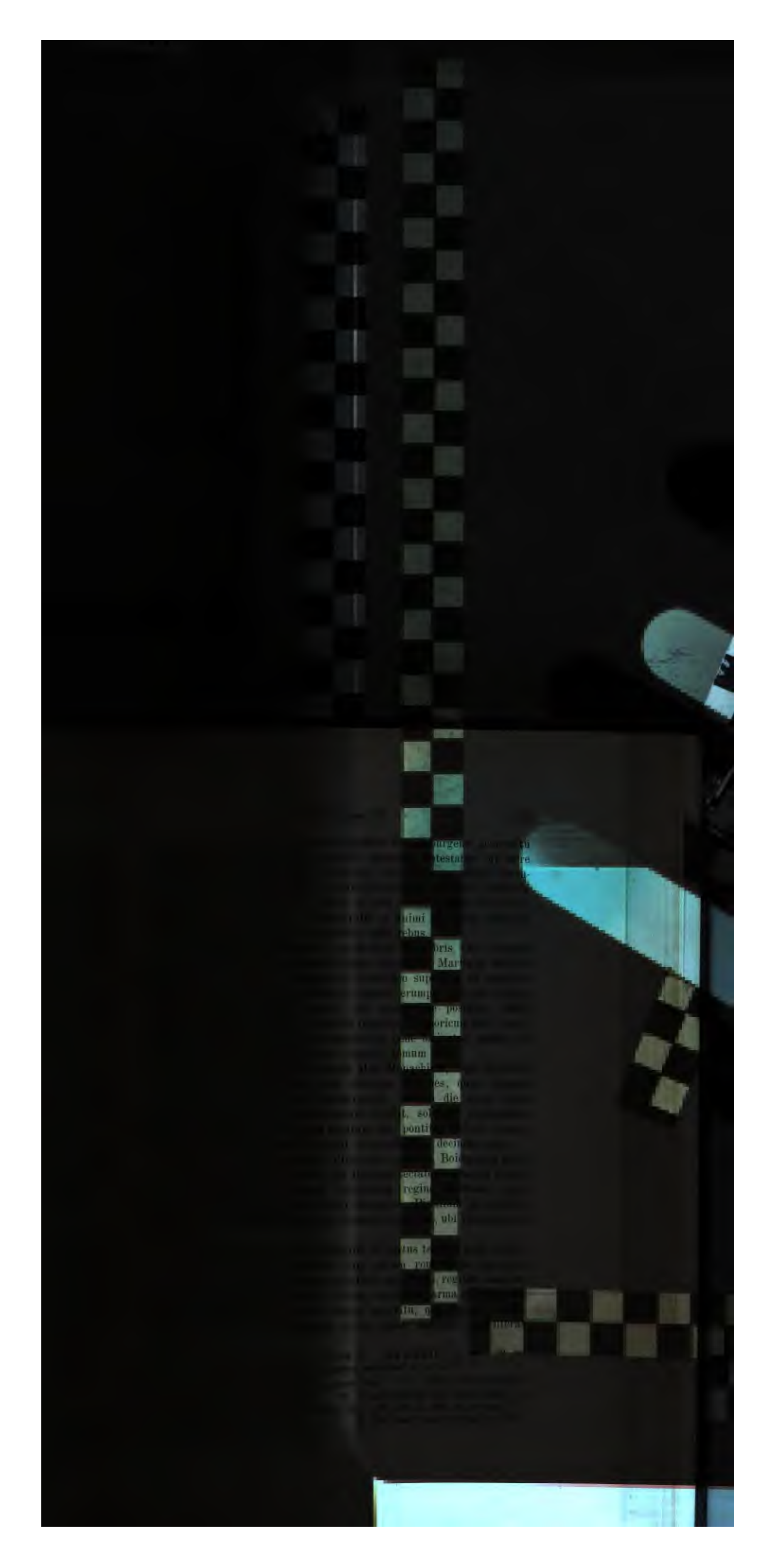
cipes Boiariae, patrueles suos, item alios finitimos tuit, universos prae se contemnebat, hunc subditicium, illum novum cognominabat, alium imperitiae notabat. atque is tum Constantiae Honorico Landesutensi diem dicit, in ius ad caesarem trahit, fraudem sibi factam in divisione Boiariae conqueritur. dena millia drachmarum auri annuum tributum 5 per quatuor atque viginti annos nunquam sibi pensitata repetit. docet inferiorem Boiariam longe collocupletiorem prima esse, illam tamen ab Honorico occupari, hanc inter se atque Arionistum et Vilelmium, patrueles suos, divisam haud aequo iure esse commemorat; praeterea Honoricum, qui Georgium Gundelofinem grassatorem, hostem patriae, 10 Voliphostoni, unde crebris incursationibus vicinos infestaret, conlocasset, violatorem pacis nuncupat, peculatus, furti latrociniique postulat. fidem atque authoritatem caesaris et senatus christiani adversus latronum propugnatorem implorat.

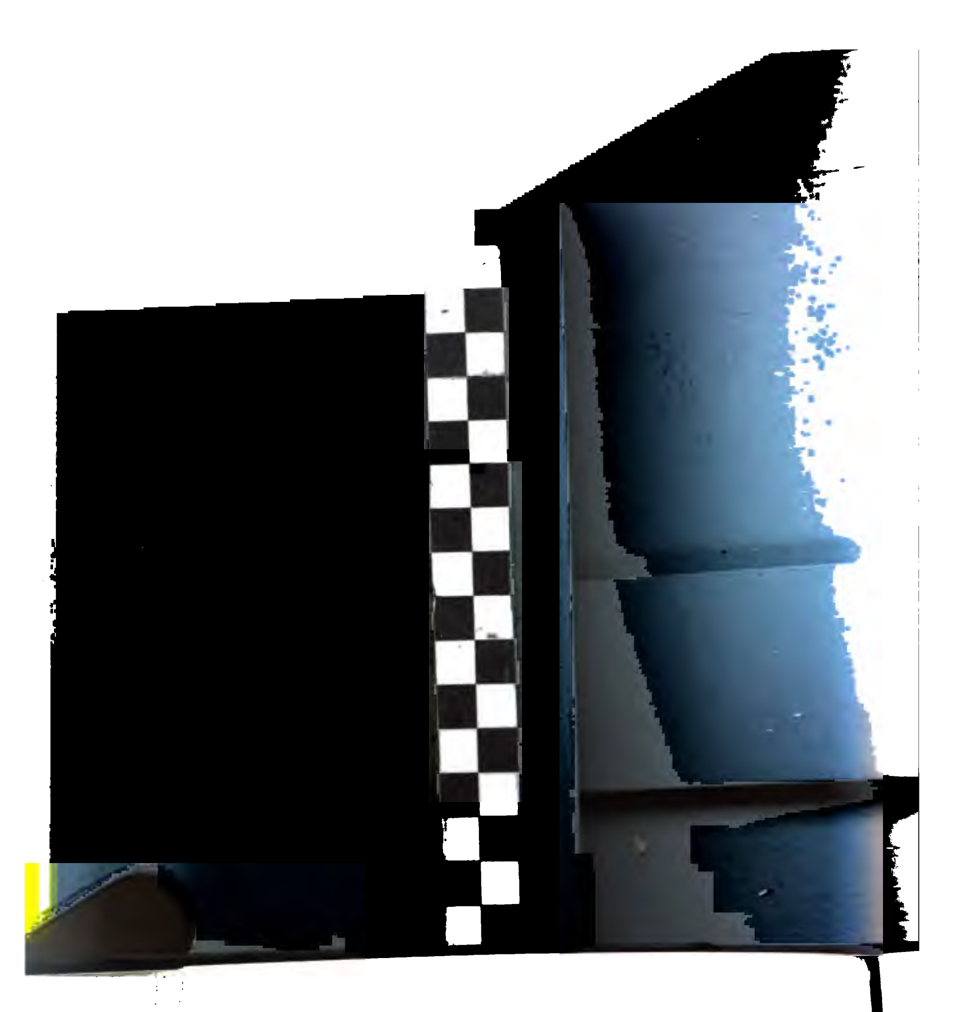
Honoricus dissimulata ira spacium deliberandi petit et impetrat, 15 domum se proripit, arma clam induit, Litavicum neci destinat. eundem cum cohorte puerorum nobilium caeteris comitibus aduc prandentibus e convivio et aedibus Georgii Hocholochii episcopi Bathavensis et archimystae Strigoniensis, ubi cum caesare pransitarat, redeuntem, de improviso stricto ense duodecimo calendas Novembris anno aerae 20 nostrae 1417 invadit. Litavicus quidem illi ensem e manibus corripit, caeterum a comitibus illius vulneribus quatuor sauciatus, equo delabitur. mox Honoricus ratus eum interemptum esse, fugam capessit, urbe excedit; Litavicus domum defertur.

Ubi haec divulgata sunt, fit tumultus; ‚ad arma, arma' ingeminatur. 25 Guntherus Suarizoburgius, praetor caesarius, imperatore Segimundo subsequente cum copiis, Honoricum persequitur. verum Honoricus ope Rhuisachii et Georgii Burgionis et aliorum quorundam Suevorum incolomis cum suis in Boiariam evadit. caesar in urbem redit, vocata concione, quid fieri placeat, rogat. tota concio exclamat, Honoricum 30 violatorem pacis christianae, reipublicae hostem, crimine laesae maiestatis reum condemnandum, proscribendum esse vociferatur; scelus tam atrox more maiorum vindicandum censet. caesaris igitur pro tribunali sedentis atque abdicaturi Boiariam Honorico eidemque diras dicturi Fridericus, urbis Noreiobergensis praefectus (cui soror Honorici 35

2 *Am Rande in A:* neuaedel 3 *Ebendort:* schrib zu kaiser Sigmund, sein vatter hab ym die fenster und glocken im land nit bezalt — funes tintinabulorum non esse solutos — non tintinabula nec specularia soluta esse conquerebatur — die strick an den glocken nit bezalt 11 *Ebendort:* Wolfstain.

3 — rebus *vgl. Arnpeck 377, 381.*

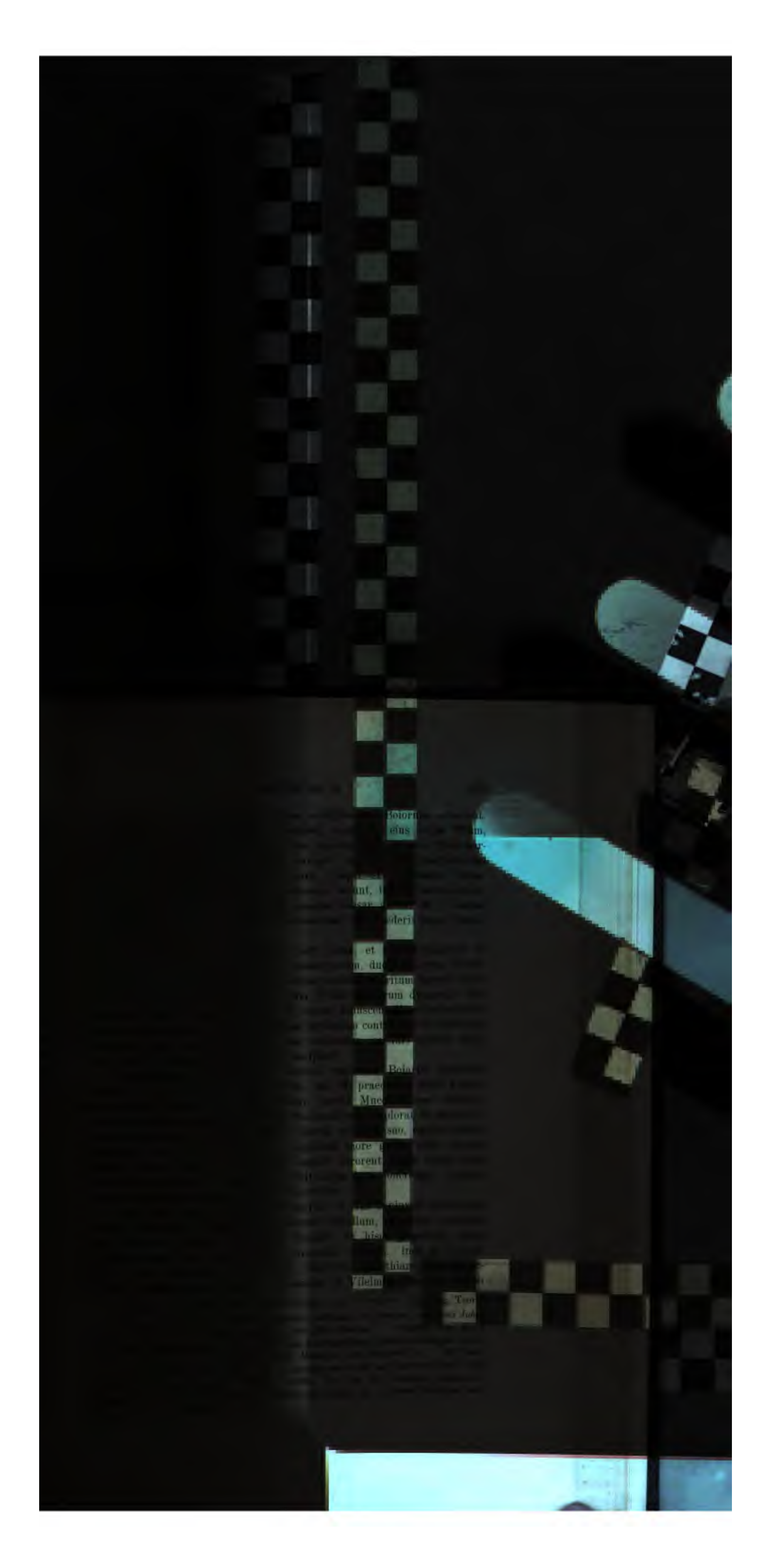
Honorici Landesutensis, quas ad Albertum Prisingium, vicarium (ut adpellant) suum, et Chunradum Gaesolarium scribam (ita enim, non uti nunc mos, cancellarium, magistrum epistolarum vocat) dedit. quarum aera haec est; datum feria tercia ante Margaritae in campis, sive ut ego romane loquar, castris Pragae, anno Christi 1420. ‚quinquies Boiemiam intravimus, quinquies copiis, impedimentis, tormentis, carris, machinis, armis, annona, conmeatu, supellectile, instrumentis bellicis, calonibus amissis, plaerisque occisis, multis in fuga obtritis, necdum viso hoste, turpiter terga, nescio quo fato iniquo, vertimus'. 5

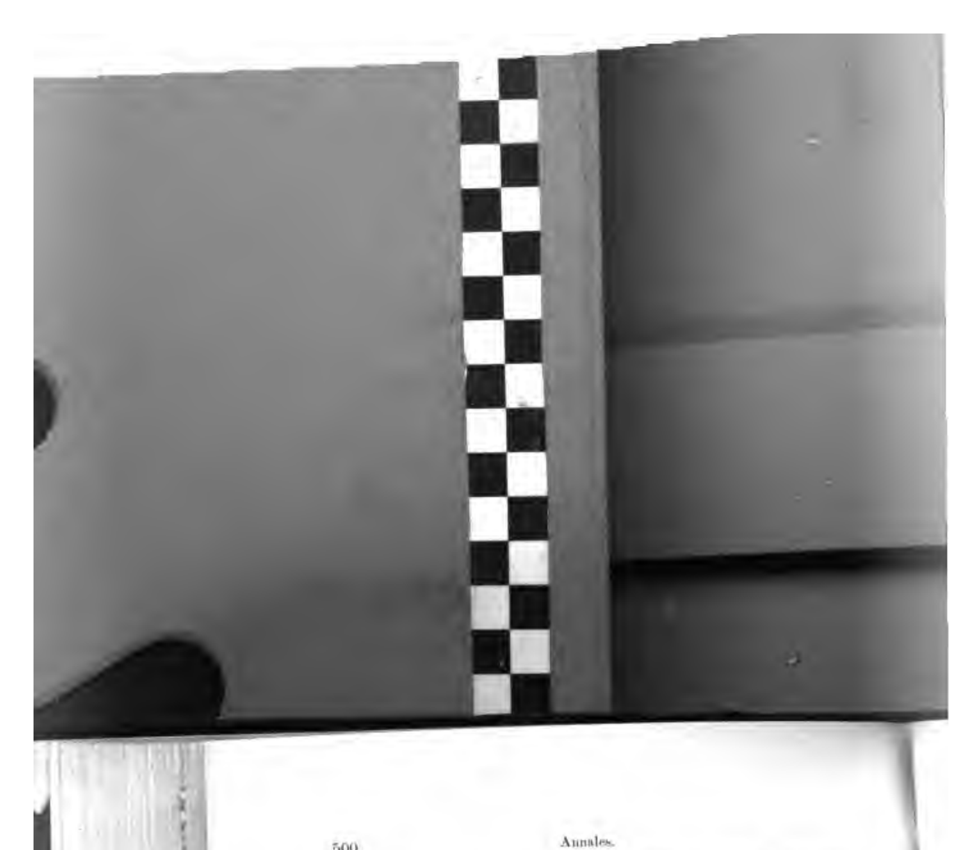
Quippe Boiemi, adiuti auxiliaribus Lituorum atque Boliorum copiis non solum patriam religionemque suam fortiter tutati sunt, sed finitimas quoque regiones Boiorum, Francorum, Turogorum, Moesiorum crebris incursationibus infestas reddiderunt, cuncta caede, flamma conpleverunt. in Boiaria septentrionali Valdosaxoniam, Valderopagum monasteria, templa cum monachis et sacerdotibus conbusserunt, villas, vicos, casas igne concremarunt; urbes, oppida, castella obsederunt, vi expugnarunt. vici, arces formidine eorum nondum visorum desertae. imperatorem Segimundum, pontificem romanum, concilium Basiliense ad iniquas pacis conditiones coegerunt. metu illorum Reginoburgenses pontem lapideum, qua Boiariam Boiemiae conterminam contingit, fossa, muris, propugnaculo, turribus diruta aedicula et sacello divae Catharinae atque aedificiis xenodochii conmuniunt, urbem de integro firmant, fossam purgant, moenibus utrimque substruunt, muros, turres reficiunt atque istoc bello maximo apparatu instructi, universis amissis, graviter adtriti sunt et, sicut aduc rumore iactatur, inde infelicitatis suae inicium hausere, subinde in dies magis atque magis paulatim adflicti et tandem ad summam egestatem redacti, nunc omnium civitatium Germaniae, quae quondam prima fuit, postrema est. haec diligenter et accurate Andreas Reginoburgensis, mysta Aurelianus, literis et memoriae conmendavit; idcirco eundem cives sui Titum Livium censent. 10 15 20 25 30

Dum haec in Boiemia adversa fortuna geruntur, nihilo secius Boiariae principes civili bello digladiantur. Litavicus Barbatus Angilostadensis cum Litavico Gibboso, filio suo, foederi equestri, quod supra

1 Prinsingium *A* 2 scribam *in A corrigirt st.* scripturarium 6 *Am Rande in A:* 1419 rex Wenceslaus obiit. destruunt templa Hussitae 32 digladiuntur *B; am Rande in A:* bellum Boiariae.

14 *vgl. Andr. Ratispon. 2155* 30 *Andr. Ratispon. de expedition. in Bohem., Fontes rer. Austr. I, 6; Diarium sexennale bei Oefele, Scr. I; Chron. generale l. c.* 32 — salutatur *vgl. den Bundesbrief vom 16. Januar 1420, Aichach; Lerchenfeld, Freibriefe, 62--74.*

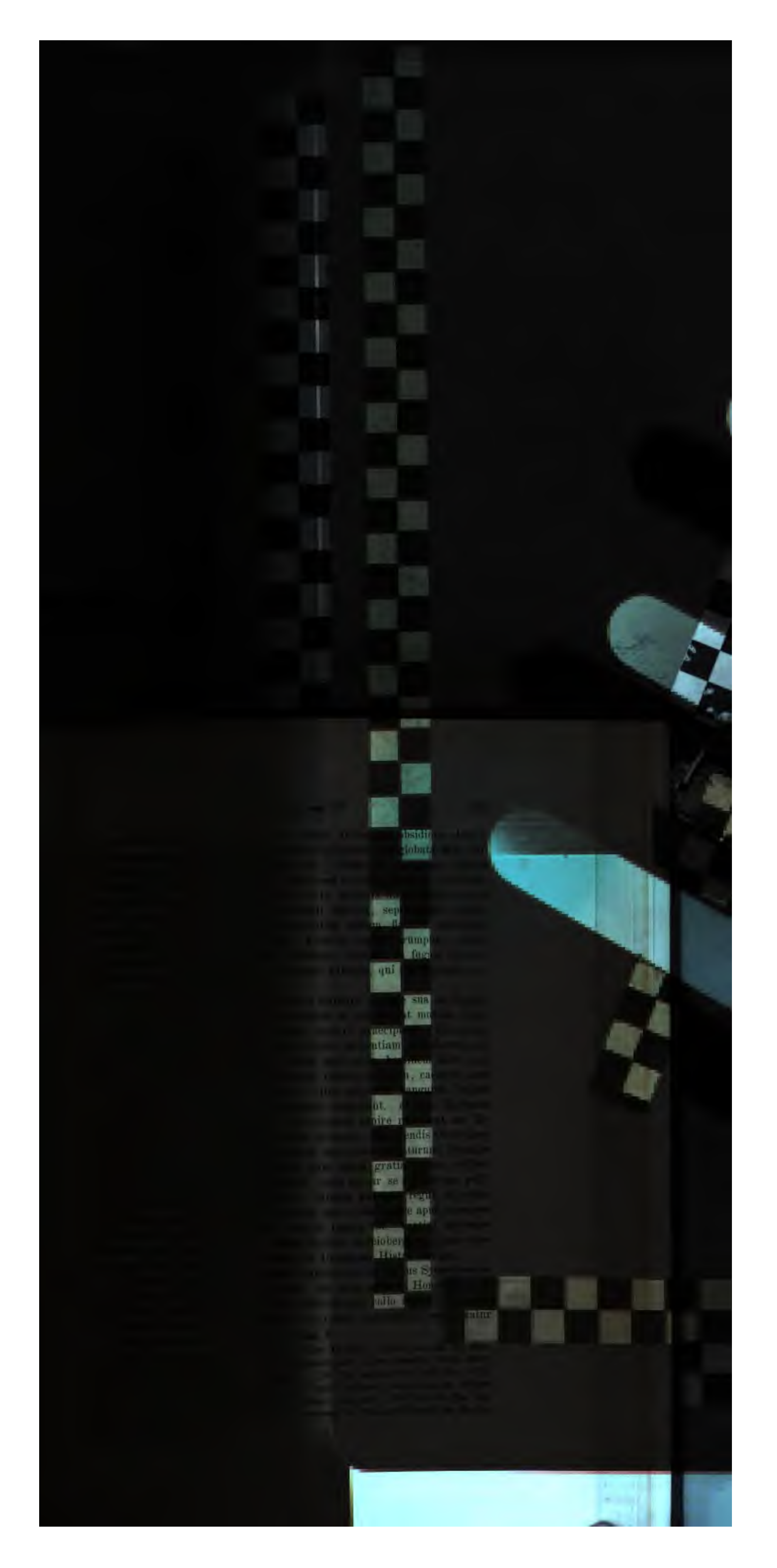

et arcem, Neoviam. Lichtobergomum in ditionem redigunt, Boiobrunnam diruunt. Fridobergomum sex menses obsident ad obsequiumque cogunt. Fridericus Brandoburgensis, Fridericus et Litavicus Utini Sueviae tetrarchae Manaemos, quos Angilostadensis Iudoco, Abusinae patriae meae dynastae, donarat, vi capiunt vivaria piscium Teuthusii expis- 5 cantur, rescissis aggeribus corrumpunt. Ioannes Ambergensis Nariscorum castella, oppida invadit, Berostonos solo aequat, Haerobrigam, Videnas, Frigiostadium, Stonos Hyldovaldenses, Lupham, Holostonos, Parochostonos, Phloson. Hochostonos Barbato vi eripit seque recipere cogit. hoc tumultu Verdunum quoque, urbs Sueviae, ab Angilostaden- 10 sibus ad imperium deficit.

Posthaec octavo calendas Iulii Landesutensis Utinique reguli copias coniungunt, equitum tria millia, noningentos carros contrahunt, apud Lycates iuxta Rhaenos in finibus Angilostadensium castra faciunt. quatuor ibi dies consident, circumcirca universa usque Neoburgium 15 igne depopulantur, Burgiochamos vicum capiunt, templa ibi vi effringunt, diripiunt. postea Therabethae Lycum superant, Suabechiam, Turchaemos occupant. Verduni, quod se in libertatem vindicarat, Histrum traiiciunt, Hagolios, Daphaemos, Rhaenarthusium in ditionem cogunt. quintodecimo calendas Augusti Gryphopagum Eburonardus 20 Rosobergensis adoritur atque (uti mos est) obaequitat. deinde Landesutensis et Utinenses castellum obsident, Angilostadenses suppetias obsessis ferunt, cum hostibus confligunt, Litavicum Utinensem capiunt, Fridericum interimunt, tamen amissis centum viginti quinque equitibus caedere coguntur. quarto die obsidionis Gryphopagi deditionem faci- 25 unt. Honoricus victorem exercitum per Boiariam aquilonarem deducit, Hutinios, Gamarosaemos, Gansobergomum occupat, Santherodoryphos exurit, Neostadii Danubium transsit, ex Germania in Vindeliciam concedit Oenique oram petit. Bathavoburgium duodevicesimo calendas

burg, Virunum, Bernaw 3 Brandeburgensis *B* 7 *Am Rande in A*: **Bornstain,** Hörsbruck, Weiden 18 *Ebendort*: Turcheim 24 *Ebendort*: 1426 Gutobergomum Voliphogangis Tauphocirci pulsis liberis, uxoribus exurit; idem facit 1448 *[Guttenberg oder Guttenburg, Burg des Wolfgang Taufkircher am Inn im Gerichte Kraiburg]*.

4 *Monheim* 6 — eripit *vgl. Andreas Ratispon. l. c., Arnpeck l. c. und 311* 7 *Hersbruck, Weiden, Freistadt, Hilpoltstein, Lauf, Holnstein, Parkstein, Hohenstein, Floss, Donauwörth* 12 *Das flgd. nach unbekannter, wohl gleichzeitiger Quelle* 14 *Rain, Burgheim, Thierhaupten, Schwabeck, Türkheim, Donauwörth, Hägel, Tapfheim, Rennertshofen, Graisbach; E. v. Rosenberg* 27 *Hütting, Gaimersheim, Gansheim, Sandersdorf, Neustadt a. d. Donau* 29 *Wasserburg.* — defensa est *dürfte auf derselben unbekannten Quelle (Notiz in einem Wasserburger Stadtbuche oder dergleichen?) beruhen, wie der auf die Belagerung Wasserburgs bezügliche Eintrag im*

animadvertique in eum more maiorum laqueo indictaque causa Honorico ex consilii decreto potestas datur. et Honoricus et Fridericus albo consultorum atque huiuscemodi praetorum adscribuntur.

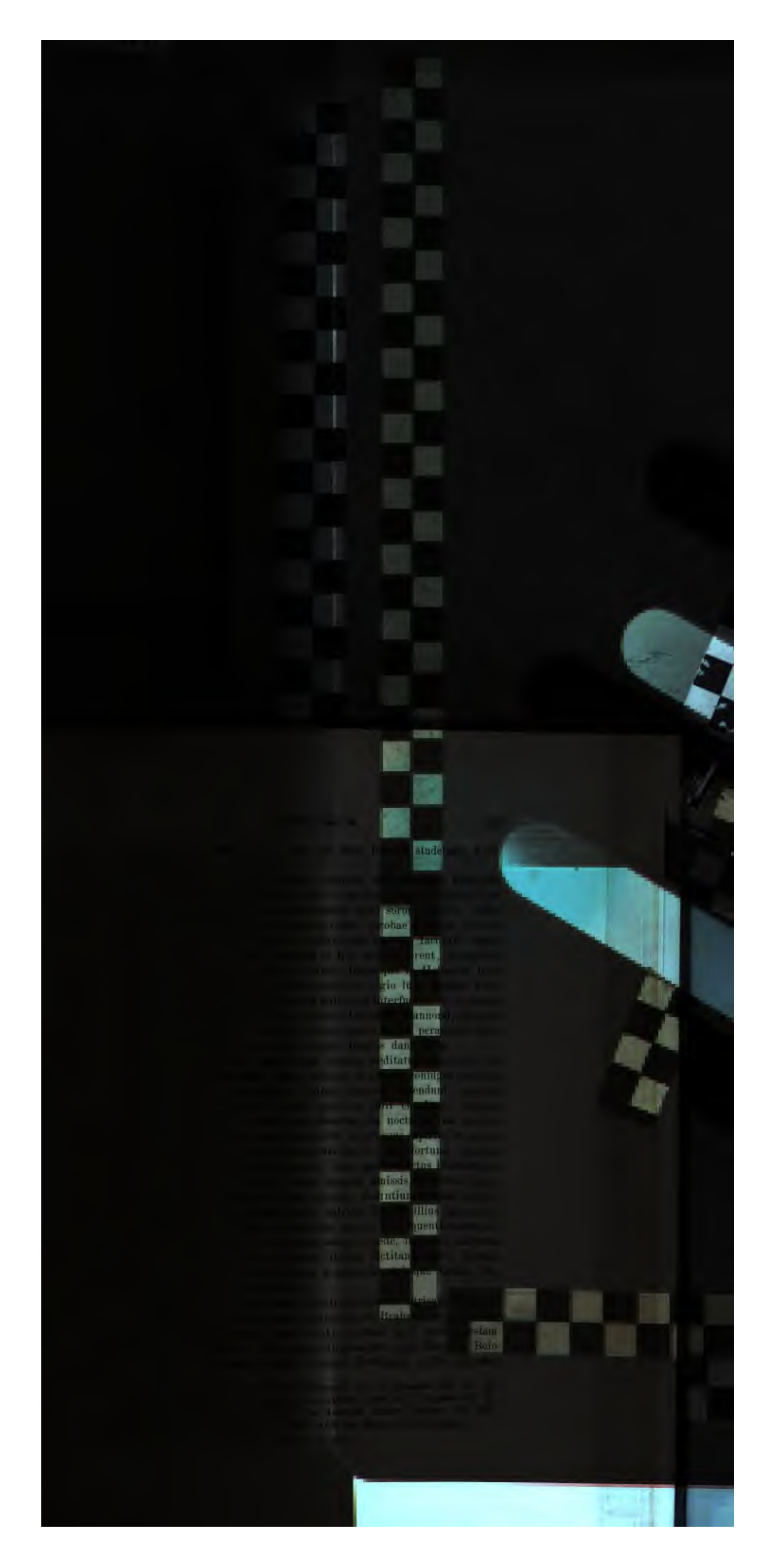
Dum haec in Boiaria geruntur, in Gallia Lugdunensi Ioannes, dux Burgundiae, Flandrorum praefectus, trucidatur; Philippus, filius 5 eius, ad Anglios deficit. ope eius Honoricus rex Angliae, adiutus auxiliaribus copiis Litavici, praefecti praetorio Rhenano, Lutetia Parisiorum, rege et regina potitur.

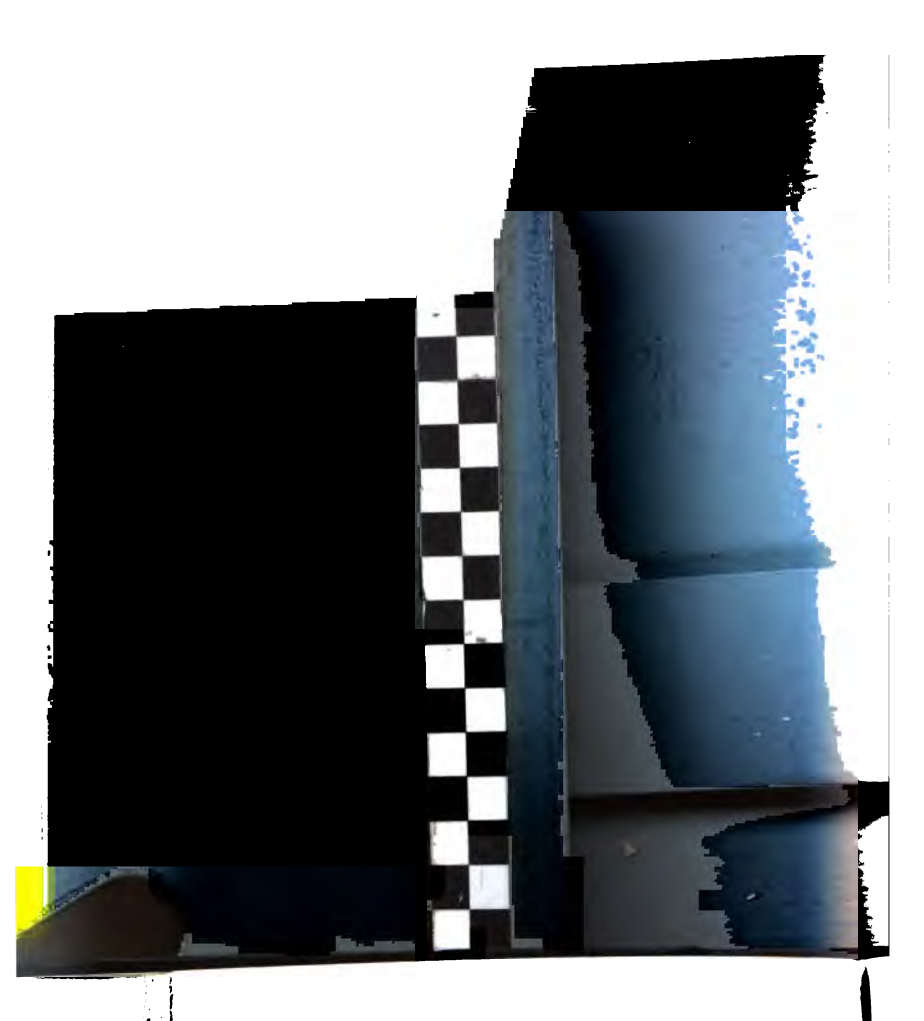
In Belgica secunda Germaniaque inferiore, qua Boiis parebant, armorum procellae itidem ingruere. sequor autem annales Georgii 10 reguli Boiorum ditissimi, quos eius iussu Fridericus Murocircus, magister epistolarum et pontifex Bathavensis iureconsultus ex Bathavia insula in Boiariam detulit et ego apud Tigurinos reperi. Vilelmius igitur secundus, nepos imperatoris Litavici quarti, Hannoniae, Hollandiae, Selandiae, Frisiae, Boiariae regulus, ex Margarita Burgunda, 15 filia Philippi primi Burgundionum atque Flandriae praefecti, sorore Ioannis, amita Philippi secundi, unicam filiam Iacobam tulit, quam nuptum dedit Ioanni Delphino, filio Caroli sexti, Galliae italicae rectoris. is aerae christianae anno 1417 octavo idus Aprilis, qui tum quartus dies ante paschalia erat, absque liberis decedit. Iacoba ad 20 patrem Vilelmium revertitur, qui eodem anno pridie calendas Iulii ex hac vita migrat. tum Iacoba, eius mater Margarita et Ioannes, patruus Iacobae, pontifex Leodiensium designatus, de principatu vi et armis disceptare incipiunt. Ioannes confestim sacerdotio caedit, pontificatum Leodiensem Constantiensibus patribus reddit. deinde liberum 25 procreandorum causa neptem imperatoris Segimundi ex fratre Ioanne Lusatio uxorem ducit et Durotracum in Hollandiam migrat.

Hi atque Cavellauni, primi omnium exosi muliebre imperium, in verba Ioannis iurant, subinde caeteras urbeis in parteis suas trahere nituntur. at Hochosei Margaritae Iacobaeque addicti, qui foeminis 30 dominantibus se principatum obtenturos sperabant, Ioanni rebellant, auspiciis Margaritae atque Iacobae arma summunt, belligerantur, Ioannem finibus exigere moliuntur. at ille arces, oppida adversariorum expugnat, diruit, vicos diripit, agros urit. Hochosei quoque freti po-

6 Honoricus *fehlt B* 21 *In A* Iunii *corrigirt st.* Iulii 27 *Die nach* migrat *in Cisners und Gundlings Ausgabe folgenden Sätze finden sich weder in A noch B*

11 *Friedrich Mauerkircher, Bischof v. Passau 1482—1485* 13 *Zum flgd. vgl. ausser dieser nicht erhaltenen oder doch bisher nicht bekannt gewordenen Chronik, welche auch Ebran v. Wildenberg, 313, citirt, Arnpeck 359 flgd.* 20 *Vgl. Arnpeck 357.*

Martias anno ab restituta salute millesimo quadringentesimo undevicesimo. posthaec Ioannes conlectis viribus avitum paternumque regnum lustrat, sacramenta sibi universos sicuti haeredi legitimo dicere iubet. Brabantinus cum coniuge Brusellas revertitur.

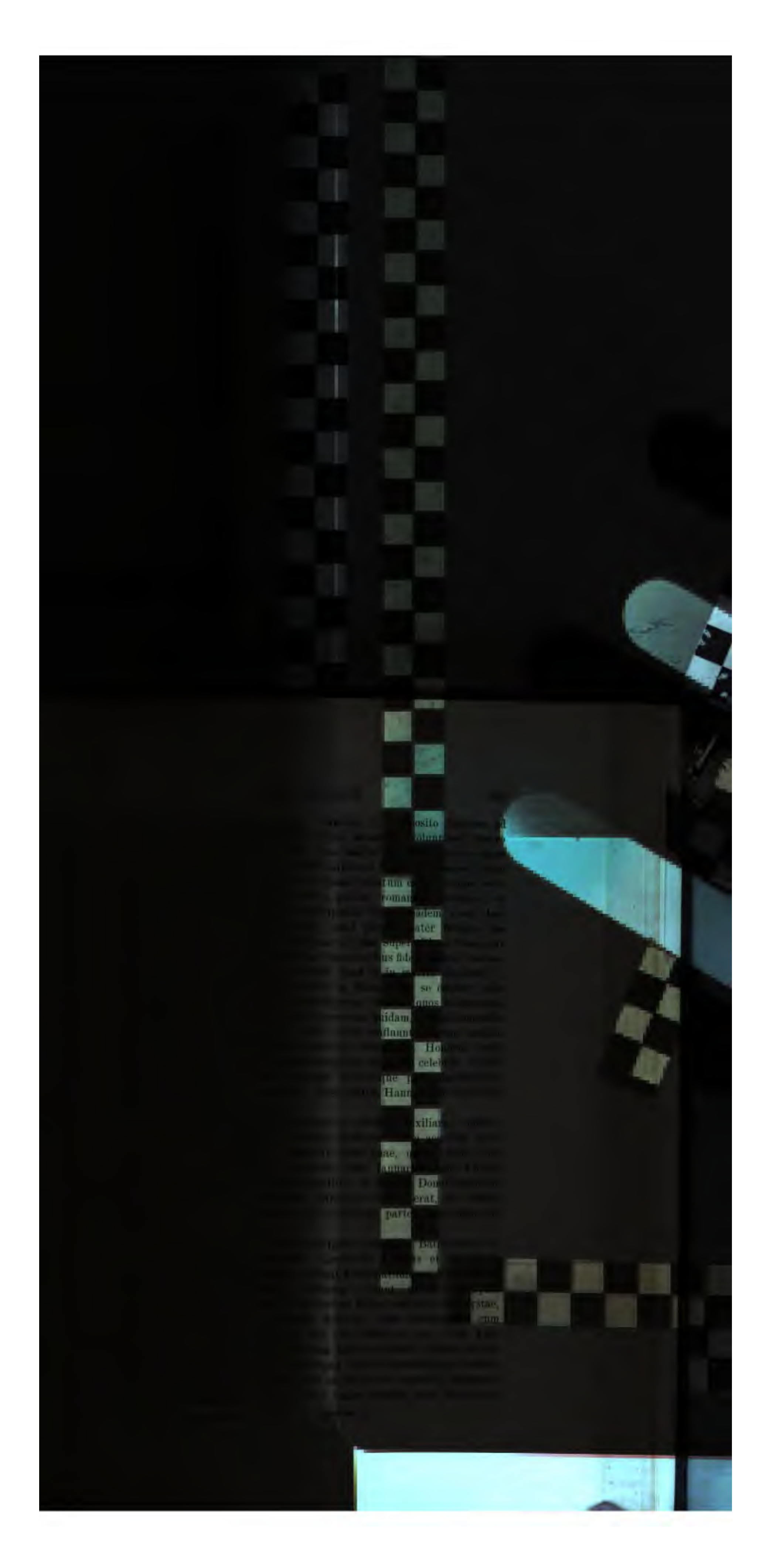
Soli Hochosei Boio dicto audientes non erant, devincti beneficiis 5 Margaritae Ioanni adversabantur. odium certaminibus ortum non facile deponitur nec simultas desinit, dum aut metus aut adversarii felicitas durat, invido quoque oculi dolent, ubi alios plus valere cernunt. has ob causas Hochosei aliique pacis turbatores, qui primum ambibant locum, quod ipsis sub Boio adipisci non licebat, profugi Bathavia ad 10 Margaritam Iacobamque se Brusellas conferunt, Vilelmium Bericanum, decurionem equestrem, quo potissimum authore pax inter principes convenerat, apparentem ante cubiculum Brabantini quasi dominarum suarum proditorem contrucidant. caede perpetrata in Hollandiam Traiectum fuga elabuntur, quoscunque possunt, fraude, dolo, blandiciis, 15 pollicitationibus, pecunia sibi conciliant, factionis opes auspiciis Margaritae, coniugis Vilelmii, parentisque Iacobae confirmant. nec destitere, donec quasdam urbes, praecipue Lidios a Boio deficere persuasere. moxque omnia tumultu et armis confunduntur, ima summis miscentur, Ioanni Bathavo a popularibus suis bellum indicitur isque coactis copiis 20 Lidios, sylvam luporum patriae, obsidet. maxima pars civium fugam capessit, caeteri deditionem faciunt. eodem tempore Hochosei oppidum divae Gariodrudae expugnant eoque vi potiuntur.

Ioannes eo castra movet, oppido ad obsequium et in cineres redacto arcem obsidet eamque septimo obsidionis mense sextodecimo 25 calendas Octobris Brabantino pacis conditiones ferente recipit ab orbe ab inferis liberato 1421 anno, quo etiam terciodecimo calendas Decembris noctu subito oceanus ventis fluctus et procellas tollentibus inundavit, universam Suithollandiam aquis operuit. pecora simul et homines interiere, pagi tribusque ecclesiasticae (quas parochias nomi- 30 nant) amplius septuaginta cum templis, conlegiis, monasteriis, sacerdotibus, monachis unda obruti sunt.

Nihilominus Hochosei, caeteri exules atque profugi, amici Iacobae, cum primum locum, ut desiderabant, occupare atque tueri nec discordias serere inter principes non possent, in alia plaeraque omnia descen- 35

26 conditionis *A u. B* 29 *Am Rande in A:* sicut et anno Christi 1530 Flandriam....... Selandiam . maximam cladem intulit caesari aqua. retulit mihi Saliburgensis *[Cardinal Matthaeus Lang].*

6 odium — durat *Vell. I, 12* 27 — obruti sunt *vgl. Ebran v. Wildenberg 309.*

Drugassius, archimystes Boiorum, litem conponit. L
plurimum Aeneas Sylvius commendat, cum Austriaco i

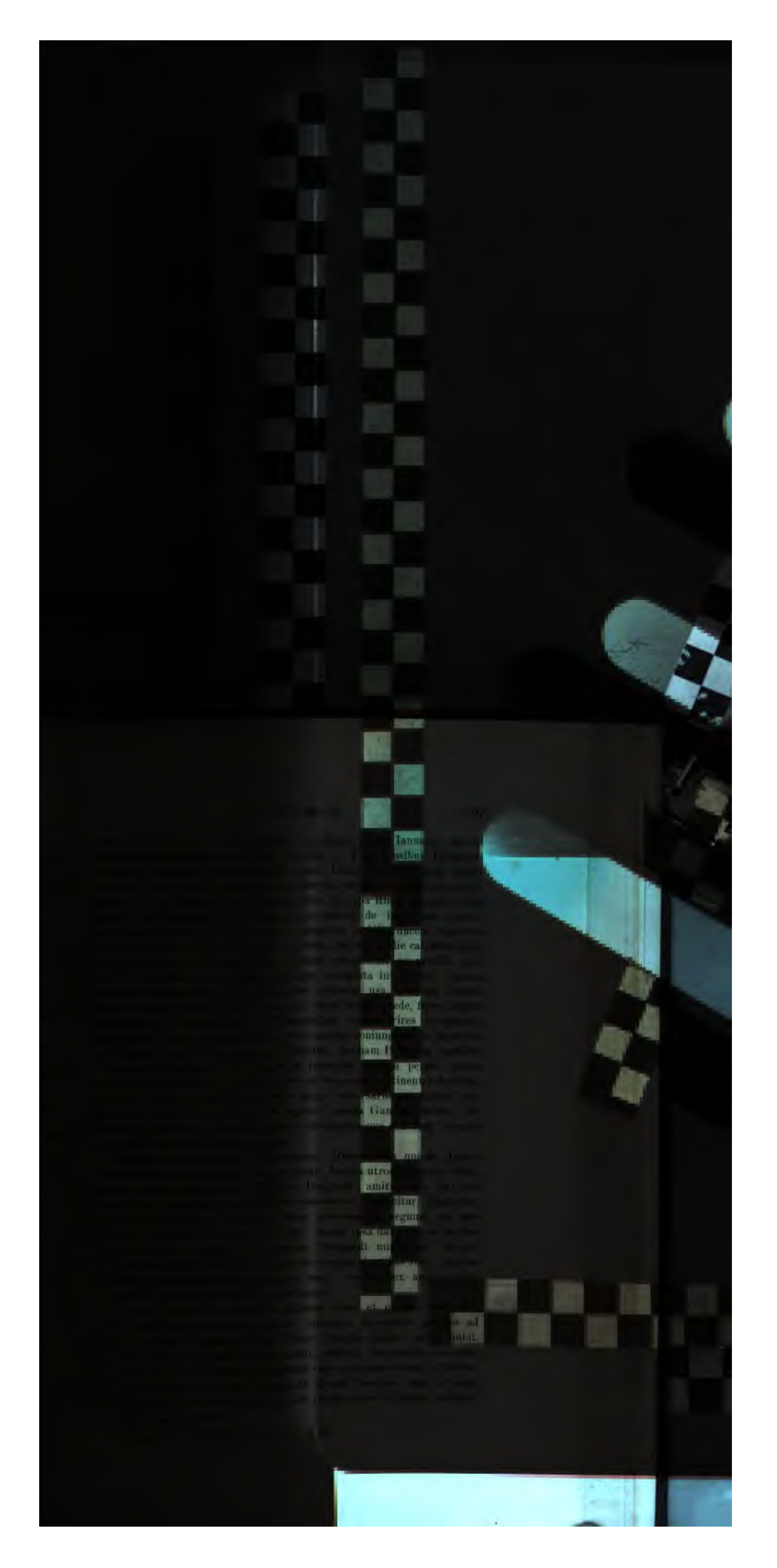
In Germania inferiore Brabantinus et Burgundu
Hannonia pellunt. ipse Burgundum ad singulare cer
atque in Angliam revertitur. accepit Philippus condi
constituto Anglius praesto non fuit. posthaec Ioann
cum legatis Philippi patruelis sui, deducentibus ill
caeterisque urbibus (quae Boii rebus faverant) ad Batl
facit, passim ab omnibus sicuti maritus Iacobae recip
Hannoniam, ubi Bergiis Iacoba cum matre degebat,
urbem obsidet, oppugnat. Philippus Burgundus inte
garita, amita sua, matre Iacobae, pacis conditiones
Brabantino redditur.

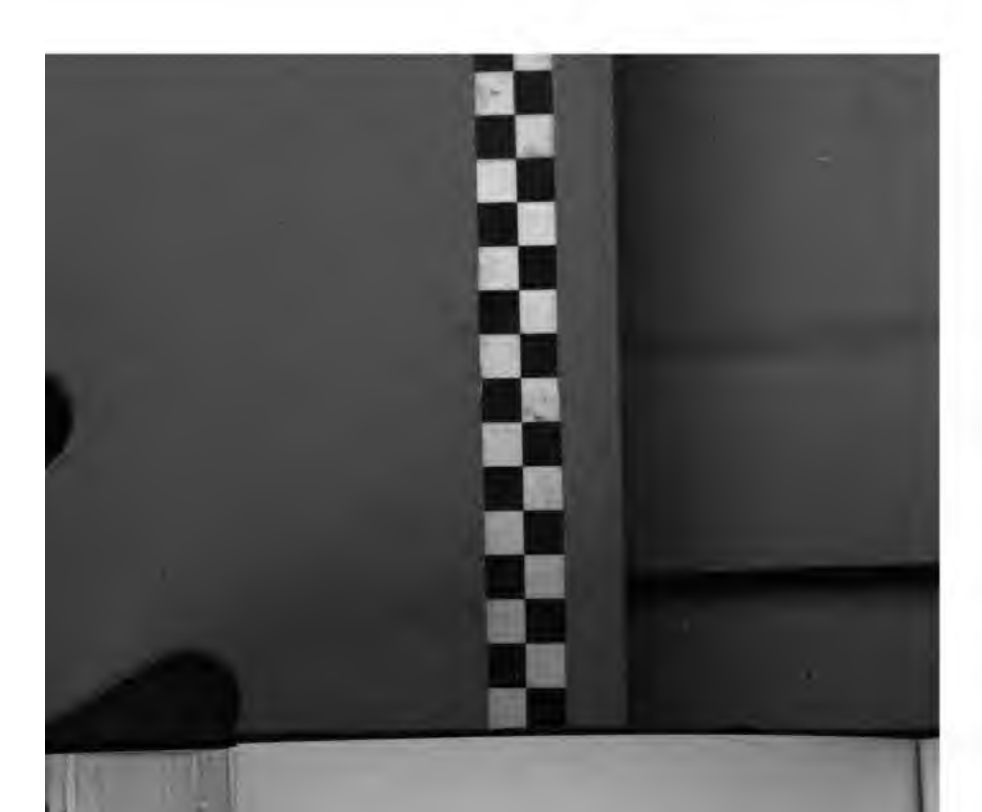
Iacoba a Burgundo amitino suo in Flandriam Gan
ut ibi regiam vitam, donec animus mariti placaretu
veniam crebro postulat, sexum, aetatem, animum m
torum maliciam excusat; per superos omnes obtesta
secum in gratiam redeat atque coniugem obsequenti
verum surdo fabula narrabatur et verba fiebant mor
bantinus animum obfirmarat, penitus aures praecil
quae se deseruisset, reconciliari ullo pacto pertinac

Dum haec fiunt, Philippus Burgundus caedem
in Francia italica bellum gerebat. Iacoba nacta oc
virili cultu, duobus dumtaxat comitibus vesperi url
tente egreditur, equos pernicitatis expertae ad har
insidet; diu noctuque fugam non intermittit in Ho
lomis penetrat, ibi, quae sit, fatetur, vestem muliebr
ubi rumore dissipatum est, eam Burgundi servitutem
cives, quorum animis necdum reverentia, memoria, ben
excesserant, convolant, adventum gratulantur, salvam
Hochosei quam maximo possunt apparatu excipiun
bathrosque deducunt; cives in eius verba iurant. Ia
maritum ex Anglia evocat, se potiri primariis urbi
cogi posse ad obsequium aperit. ille quidem auxili
se vero in Anglia continet.

Philippus certior de hisce omnibus factus liter
partibus favebant, utcumque compositis rebus gallicis
exercitu infesto atque intento in Hollandiam conten

19 surdo — mortuo *Ter. Haut. II, 1, 10; Phorm. V,*

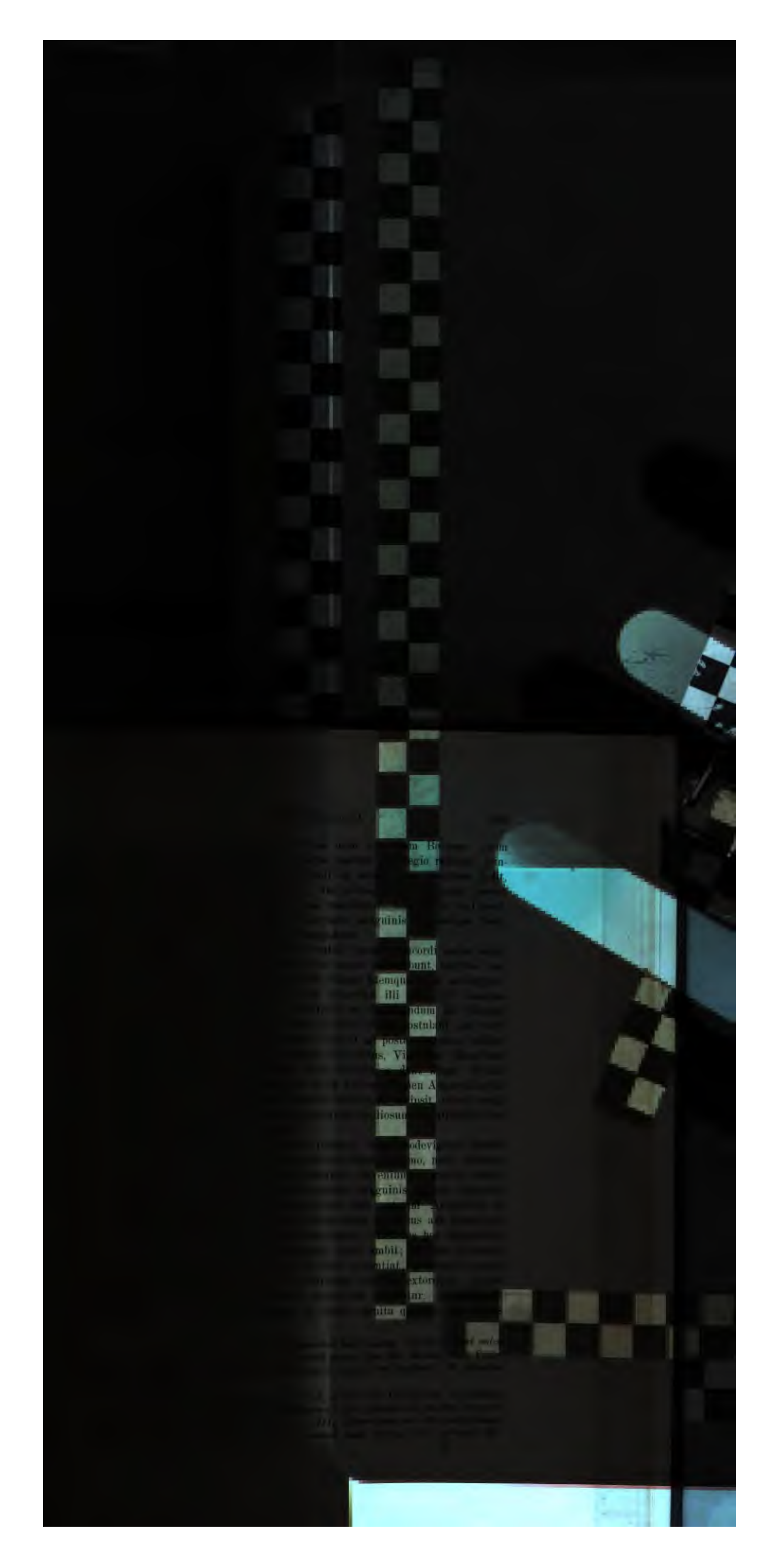

consummant. porro iussu Burgundi occulte Franco intercipitur, occulte captivus in Flandriam ignorante universa Iacoba deportatur. posthaec continuo Philippus domum redit. tum demum Iacoba cognoscit Fran conem in vincula coniectum, captivum abductum ad Flandros, arctissima custodia detineri.

Quem ut carcere atque vinclis liberaret, Hannonia, Selandia, Hollandia, Frisia, avitis paternisque bonis caedit, ea universa Philippo Burgundo tradit. ideo Franco e custodia dimissus ad Bathavos redit, solenni ritu Iacobam uxorem ducit, nuptias in oppido, quod insulam divi Martini vocant, celebrat. caeterum Philippus perinde ac iustus et legitimus haeres, nempe pronepos imperatoris Litavici quarti caesaris augusti, nepos Alberti atque Vilelmii Boiorum, amitinus Iacobae, ea praesente ab omnibus civitatibus Hannoniae, Hollandiae, Selandiae, Frisiae accipitur quieteque hos ducatus possedit. caeterum Franconi Iacobaeque quasdam praefecturas praecario concessit sumptusque prae buit. et interiecto deinde triennio Iacoba aegritudine animi contabuit ex haeque vita migravit anno Christi 1436, septimo idus Octobris, sepulta Hagae in praetoriano templo iuxta avum suum Albertum, regulum Boiorum tetrarchamque Hannoniae, Selandiae, Hollandiae dynastam Frisiae, haeque omnes regiones ignavia Boiorum in manus Burgundionum et deinceps mea memoria Austriacorum devenere. nihil humanorum stabile atque certum existit. regna quoque non solum commutantur, sed et intereunt et quasi pila sursum deorsum fatis iactantur.

Regio autem Boiariae secundae, quae ab hostiis Alemani cum Histro utrimque ad confluentes eiusdem atque Ilissi et Oeni amnium excurrit, et Bathavis addicta fuit, et ipsa a pluribus petita est candidatis causaque intestinae discordiae fuit. quatuor patrueles compe titores fuere, quinque annos iure disceptarunt; inferioris Germaniae autem, Galliae belgicae secundae locupletissimas regiones, quasi vero haeredes non essent, neglexere. quantula portio, pro qua tot annos crebris conventibus diversis locis actis decertarunt, ad illas | quippe

20 *Am Rande in A*: 1433 pundbrif hertzog Heinrichs mit pischof ..... [?] wider hertzog Ludwig 20 *Ebendort*: 1436 datum Haidelberg 6 feria post Udal rici Ludovicus comes palatinus Rheni, churfyrst, absagt hertzog Ludwig in Baiern ....von wögen hertzog Henrichs, seines lieben schwehers — 1430 mense Mai dominica Cantate 12 kalendas Iunii et feria 2 *[?]* sequente pruina vineas corrupit maxima tamen ubertas anno sequenti — Sabbato post Corporis Christi 15 kalendas Iulii vesperi subito orta tempestas; fulmen deiaculatur globum turris magnae pede pontis lapidei Ratisbonae; accidit culmen turris iudicia in suburbio *[vgl. Andreas Ratispon. chron. Bav. ed. Schilter p. 48 zu 1430]*

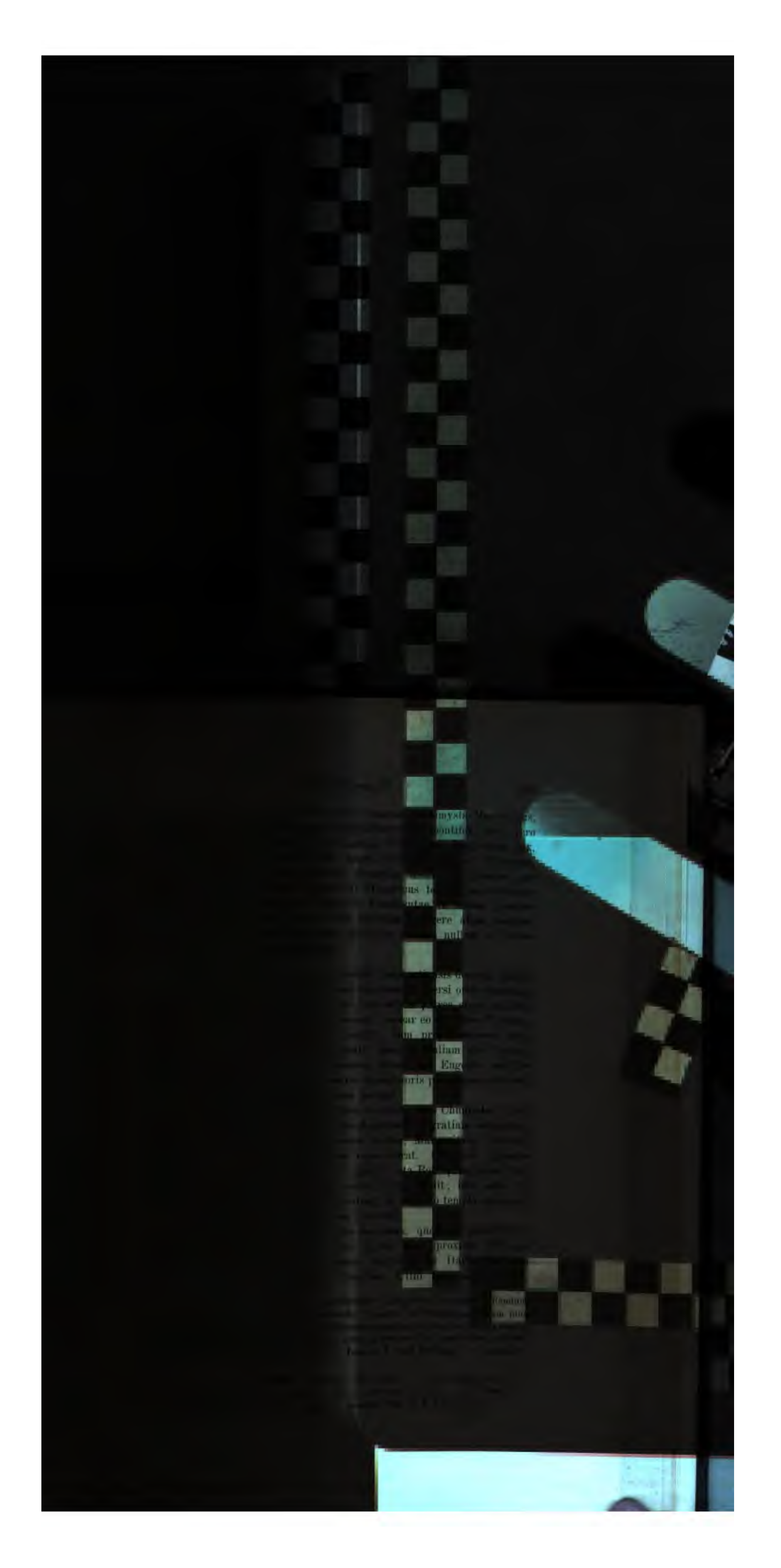
aeque iure principatum partitur. ita Vilelmius, qui ex sextante solum erat, ex quadrante, qui drachmarum auri octonis atque vicenis aestimabatur, factus est haeres. is Vildestonos, Theodophoron, Chelamos, Abudiacum, Falcostonos, Verdunum, Schonobergomum, Sigostonos, Lindam, Saulobergomum, Pilostonos, Aegen, Aeschulochamos, Neocircum, Phoron, Cotisodunum, Tectodoryphon, Chamabos, Arionistus, frater eius, Haedunum, Strubios, caput regionis, Mitrophelison, Bogos, praetorium Reginoburgii, servitutem urbanam atque monetariam, Litavicus Scharodunum, Neothusium, Typhostonos, Digulofinem, Circobergios, Gisaloeriam, Iudaeos Reginoburgenses possedit; Honoricus Landunum, Naterobergomum, Plaedulos, Vinozeron, Hylgerobergomum, Hophocircum, Vilissoviam sorte accepit.

Inter haec Boiemi, freti auxiliaribus Ladissolai Boliorum regis copiis, Segimundi caesaris minas floccifaciunt authoritatemque eius aspernantur, Boium agrum sibi finitimum, Nariscos, Chamabos depopulantur. Segimundus ut Bolios domi contineret, domesticum eis excitare tumultum conatur, Vitoldum, patruelem Ladissolai, quem is Lituis praefecerat, immunitate donat, regem adpellat. Ioannem pontificem Bigradensem atque Arionistum, Boiorum regulum, qui illum auspiciis caesareis corona donent, illo proficisci iubet. id ubi rescivere Boliorum purpurati, omnes aditus intercludunt. legati caesaris re infecta domum redire coguntur.

Per idem tempus Albertus et Arionistus vectigal salinarium a Reginoburgensibus redimunt mulcticio aere, quod Eburonardus Viridobergensis, quia sponsalibus stare detrectarat, luit. quippe filiam suam Alberto desponderat et ipsa clam alii copiam sui promiserat. nondum Honoricus Landesutensis et Litavicus Angilostadensis reconciliati erant. insequenti igitur anno, dum illi bellum moliuntur, caesar ab orientis ora Noreiobergae conventus acturus, Strubios venit. ibi honore maximo a septem regulis Boiorum, Litavico Angilostadensi, Arionisto, Vilelmio, Alberto Munychiis, Honorico Landesutensi, Ioanne Ambergensi, Otone a Mosopago excipitur; quatuordecim ibi conmoratus dies, Noreiobergam ab illis deducitur. ubi ritu solenni Boiis ius dicturus, Honorico atque Litavico responsa redditurus, pro tribunali cultu cae-

19 Bigradensem *in A corrigirt in* Zagabriensem 21 adytus *B; am Rande in A:* Wladislaus rex Polaniae 30 *Am Rande in A:* feria 6 post Bartholomaei 32 ubi *st.* ibi *B*

1 *Am 26. April 1429; Urk. bei Senckenberg, Sammlung rarer Schriften, I, 12* 3 — accepit *vgl. Andreas Ratispon. 2157; Arnpeck 367* 15 — depopulantur *vgl. Andreas Ratisp. 2158* 33 — compensaretur *vgl. die Urk. vom 22. März 1431, Reg. Boic. XIII, 198; und Andr. Ratispon. 2160, Arnpeck, 383.*

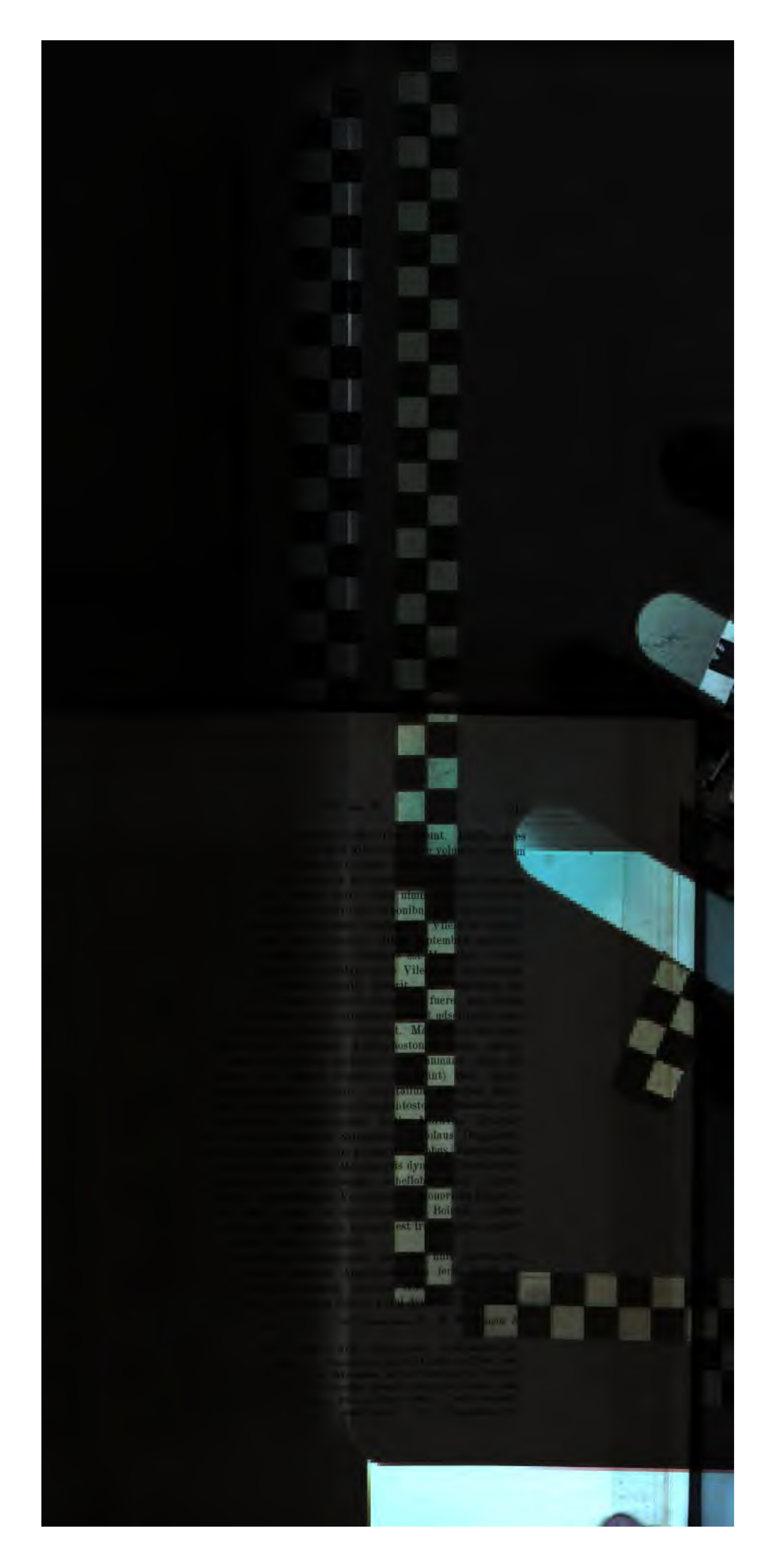
Brandoburgensis limitis, urbis Noreiobergensis praefectus, mystae Aechostadenses Reginoburgii Bathavini et centum equites, item viri, foeminae sacratae, Caesariani, Schiri, Undenodoryphi, Gisaveltae, Hochovaritae, Angerones, Litavicum Angilostadensem, quod more gallicano aucupibus, venatoribus, canibus, equis, volucribus aedes sacras oneraret, criminantur, accusant. antistes Caesariensis eundem ad tricesimum diem adesse iussit. Badensis limitis praefectus cum mandatis ab augusto ad illum Laugionas legatur.

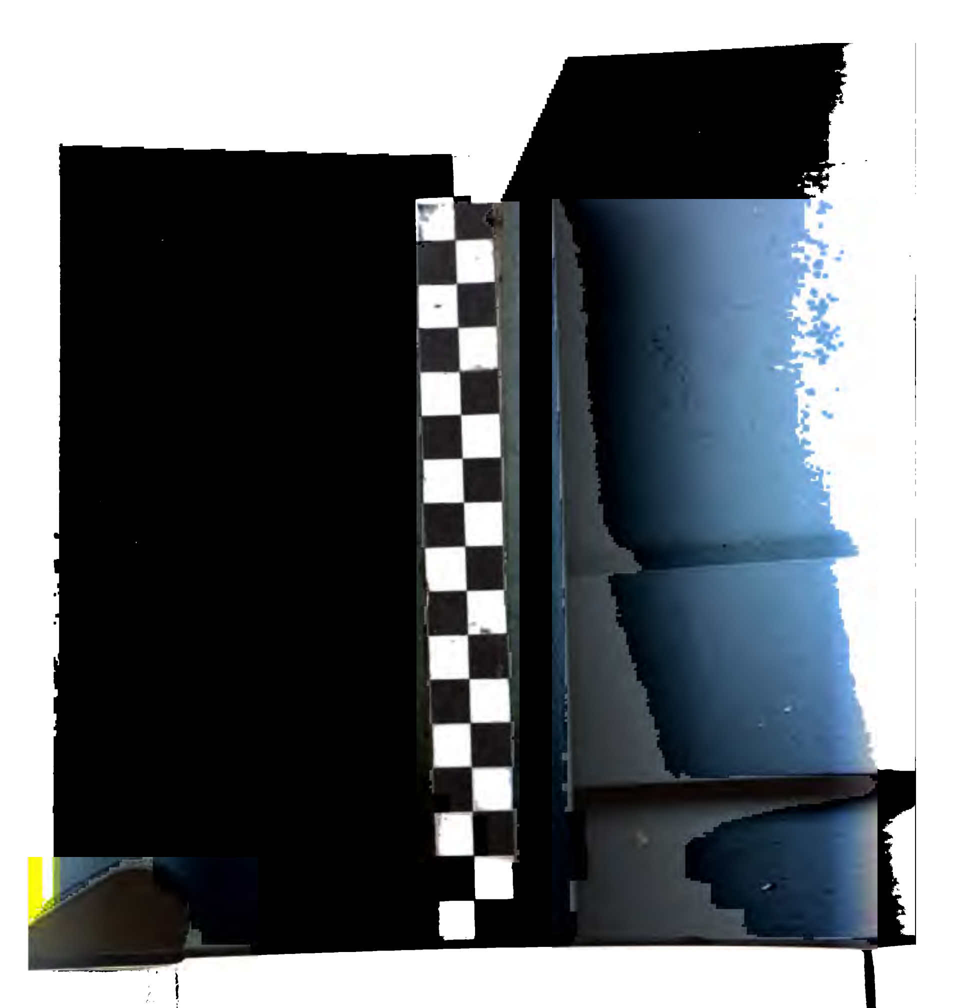
Verum Litavicus ut pervicax, qui neque superiorem neque parem ferre posset, cuius alioqui erga populares summae civilitatis atque clementiae multa et ingentia documenta extant, non adparuit. quocirca eidem tanquam violatori libertatis ecclesiasticae senatusconsulto sacris interdictum est. primus monachorum Caesarianorum caduceatorque imperatoris tabulas devotionis proposuere. imperator, qui tum Ulmae erat, senatus decreto arma in illum, ut hostem reipublicae Carolia lege indicatum declaratumque movere meditatur. Litavicus veniam supplex petit, postulat; Segimundo grandem pecuniam, quam ei mutuo dederat, condonat, syngrapham oppignerataque resignat, rescribit, reddit; Verduno, Sueviae civitate, quae a Boiis defecerat ad caesares, libertatem adseruerat, perpetuo caedit eaque urbs imperatoria posthac hactenus fuit. Reginoburgii deinde opera imperatoris res transsigitur. Barbatus sacerdotibus satisfacturum stipulatur, id, quod violatum est, officiis conpensaturum pollicetur chirographoque satisdat.

Circa idem tempus Graeci a Turcis graviter oppressi, cum Latinis in gratiam redire atque idem cum ipsis de religione atque ceremoniis sentire summopere contendunt. Basilienses tum patres atque Eugenius romanus pontifex discordare incipiunt. utraque pars author pacis esse concupiscit, amiciciam Graecorum ambit, sese civitatem et templum dei, quod ecclesiam vocant, esse adseverat; ab utroque naveis, sumptus, quae Graecis suppetant, parantur. inferi clauduntur, caeli reserantur his, qui totidem nummos, quot septem dies absummant, contribuerint.

Sub idem tempus Babobergenses ob metum Boiemorum oppidum moenibus cingere connituntur. annuere primo sacerdotes, deinde

2 *Am Rande in A folgt nach einer grösstentheils unleserlichen Notiz zu 1432:* 1437 obiit Litavicus 3., filius Ruperti caesaris. Ludovicus filius 4.; is obiit 1450, dum ad concilium principum proficiscitur; vir sapiens, canitur aduc. frater eius Fridericus, is obiit 1477 *(alle drei Todesjahre sind ungenau; die richtigen Daten sind: 1436, 1449, 1476)* 3 Gisaloveltae *A* 16 Litavicus — satisdat *in A von alter Hand durchstrichen* 21 *Am Rande in A:* ad Eugenium Romam appellat; ibi...t testium tabulae et literae. *Ferner:* a caesare ut suspecto quoque provocat 26 sumopere *A u. B*

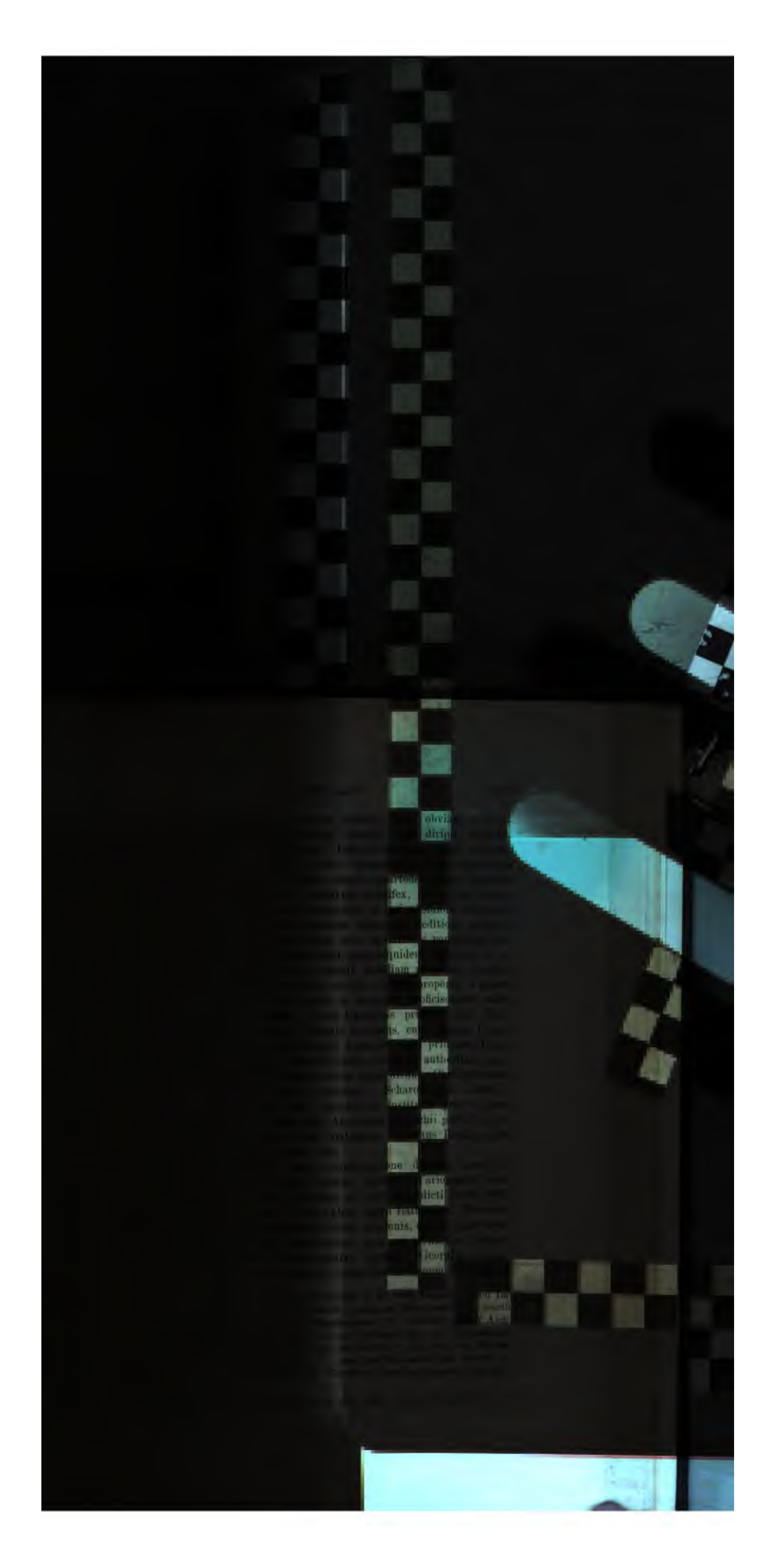
Lamium episcopum Bathavensem; item has civitates: Rotoburgium Franciae, Verdunum Sueviae, Noreiodunum, Dincopychilos, Vissebur-gium, Popponiam. duces quidem se pacem servare simulabant; equites partium tumultuabantur et invicem velitabantur Martemque lacesse-bant. ab his bellum ortum velut contagio rectores Boiorum involvit 5 rursusque Boii civilibus armis in sua viscera ferro, flamma saeviunt.

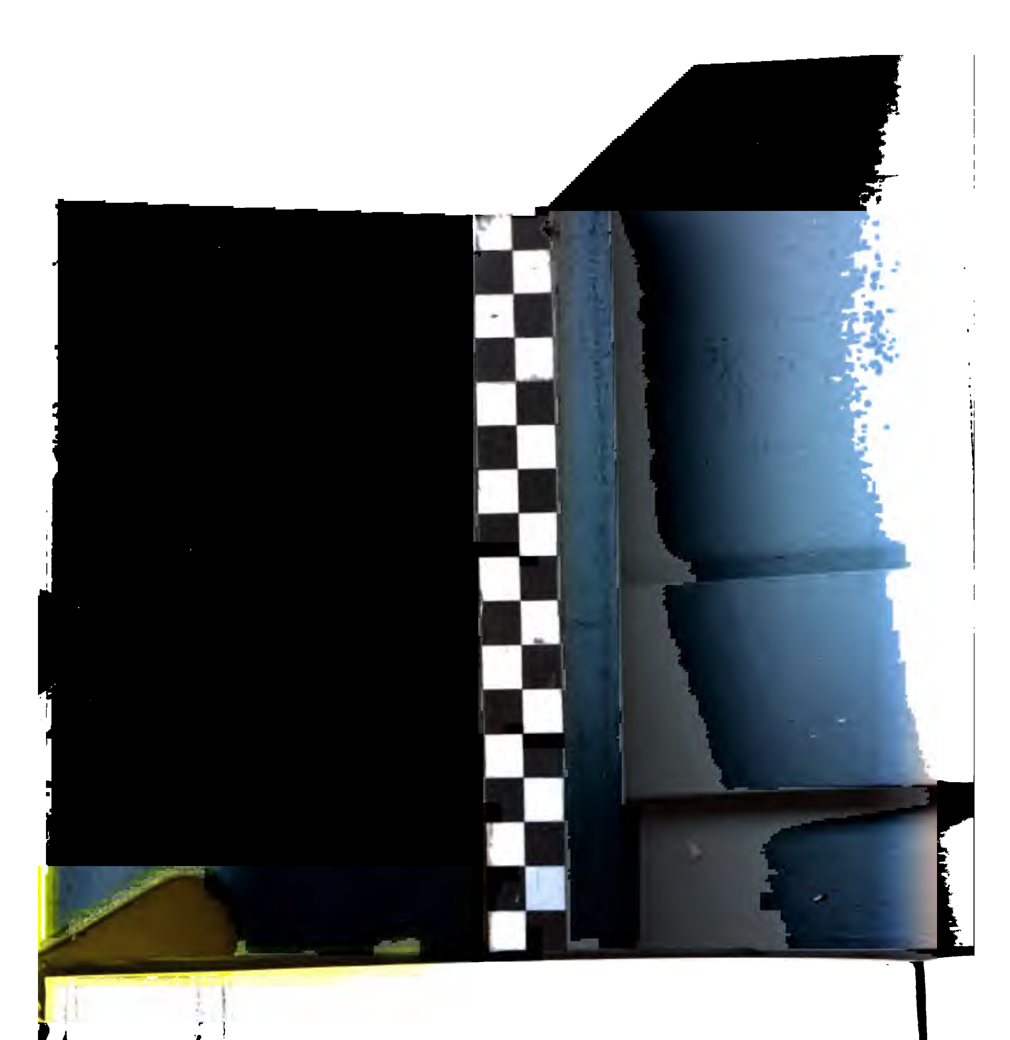
Honoricus Nothaphthus, Georgius Hartobergensis ob decimas Cholopagi (quas hic sententia caesaris, senatus Basiliensis, episcopi Reginoburgensis, Eugenii, obtinuerat, ille vero vi usurpabat) disceptant; uterque fautores summos habuit. Honoricus Lavarum arcem in Ger- 10 mania Magna supra Reginoburgium, cuius dynastae ab Abusinis patriae meae tetrarchis atque ab illo Babone multiprole originem duxere, occupat. inde Honoricum Nothaphthum tribunum militarem creat rebusque bellicis praeficit atque Digulofinem, Angilostadensium muni-cipium, paschalibus obsidet. 15

Inter haec navigia duo Angilostadensium Albertus Munychius fide sua interposita e Vocciobургio Neostadium, quod Landesutensi parebat, deduci iubet. praesidium Honorici oppido erumpit, Alberti auspicia atque authoritatem floccifacit, naves diripit. Albertus cum Litavico Angilostadensi in gratiam redit, foedus icit, Landesutino bellum 20 indicit; Neostadium arma movet, urbem in ditionem redigit. Fridericus Brandoburgensis, Ioannes Ambergensis Reginoburgium se conferunt, paci sedulo operam navant. interim Albertus Munychius et Litavicus Gibbosus Angilostadensis, qui et iunior, vires coniungunt, fines Honorici ingredi contendunt. recepti a Joanne, Abusinae patriae meae dynasta, 25 Aphusium, Manogoldiam, Seuchoviam aliosque pagos Aprili exu-runt obsessisque auxilium, suppetias ferre properant. Honoricus

1 Ratoburgium *A* 3 Poppiniam *B* 26 *Am Rande in A:* Seuchoven 28 *Am Rande in A:* partes Ludwig, Ulin *[?]*, Wilhelm grafen von Öting, Frid-rich markgraf, hauptmann der sachen *[?]*, Hanns, Heinrich, hertzog in Beiern; stet: Rotenburg an der Tauber, Werd, Nordling, Dinkelspyhl, Weissenburg, Popfing, Leonhard pischof Passau; ander thail hertzog Ludwig der elter, hertzog Ludwig der iunger, sein sun; 4 iar frid....*[?]* auff suntag nach Jacobi, ange.... mitken nach Matthei 143.; kaiser Sigmund in Regenspurg; uff 4 iar *[vgl. oben S. 513, 29 flgd.]*. *Ebendort ferner:* Stephan Hangenor, Hangenorus, burgermaister in Augspurg.........Augustiner *[?]* closter in grossen stuben des rathes — 1435 Pauls von Bern zu der Laiter richt pischof Leonhard und hertzog Ludwig ge-byd *[?]* — des hertzog Heurich Gumpenperg erbmarschalk, Wilhelm Hueting von Amervelt, Hanns Paulstorfer zu der Chamer *[?]* — des pischof Leonhard ab Passaw, Hanns Stuffer zu Ernvels, pfleger uff st. Georgenperg, Jerg Aich-perger zu Goldenaw *[?]*, marschalk zu Passaw, Hanns Fraunberger zu Prun,

7 — claudunt *vgl. Andr. Ratispon. 2169—2171.*

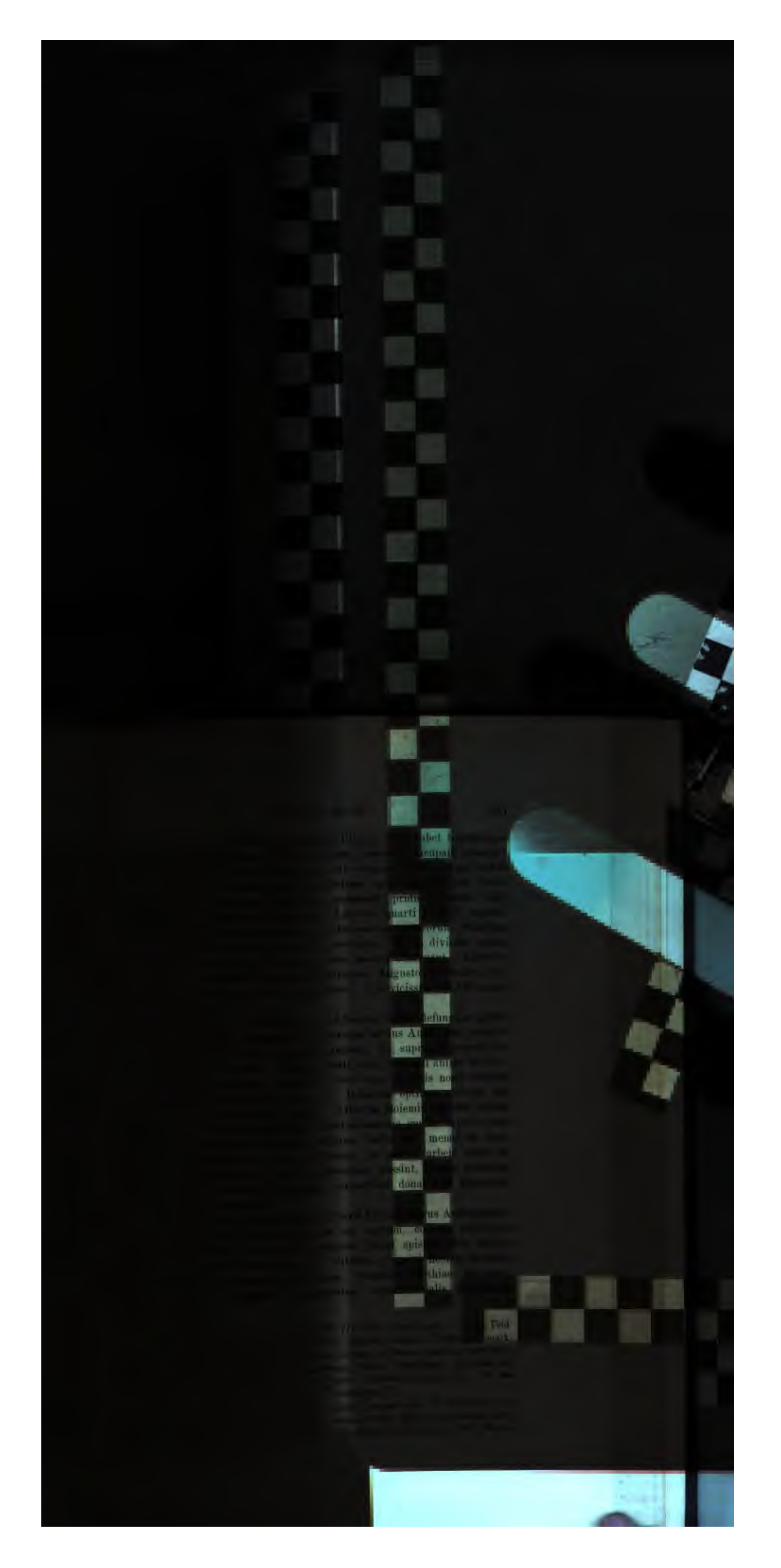

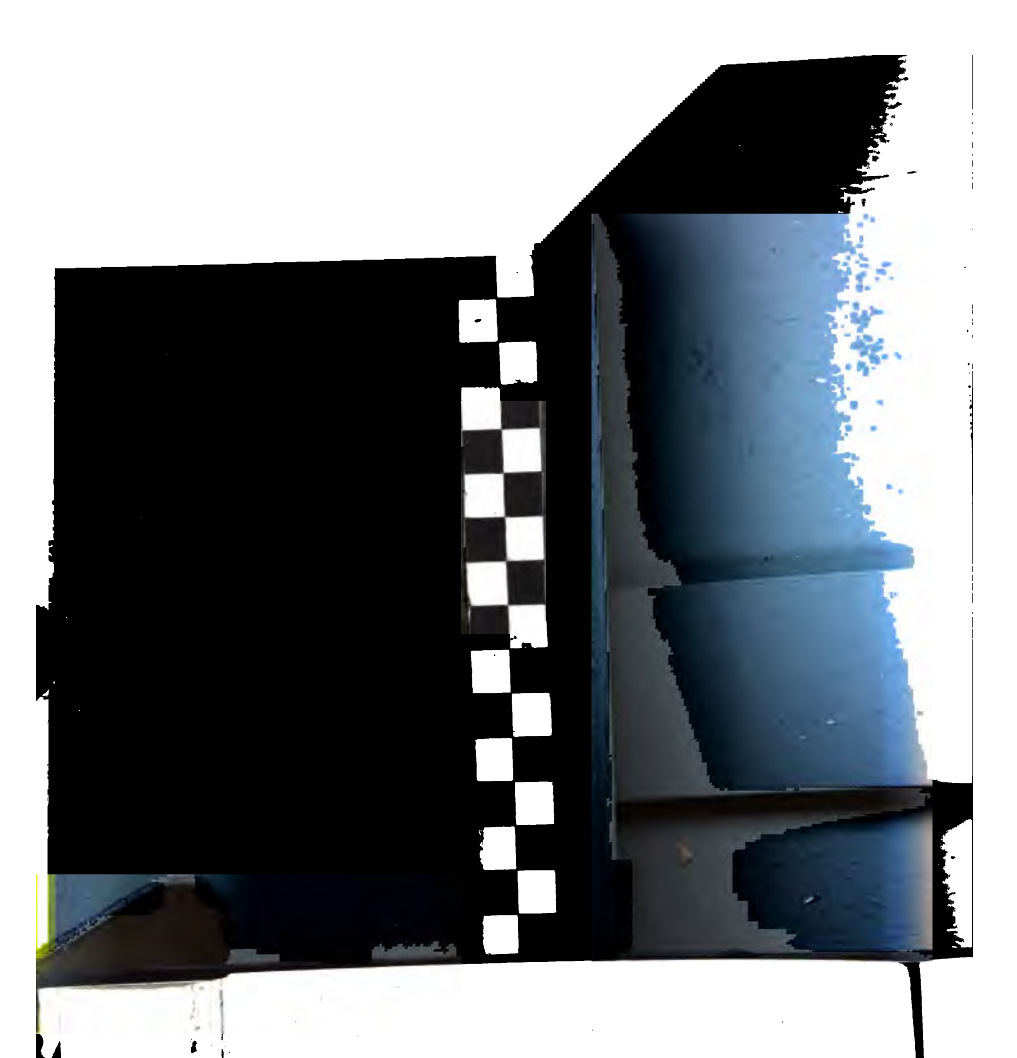
fertur, donec piscatores quiritantibus monachis exciti adnavigant ripaeque conclave incolomi monachorum tribu appellunt. eiusdem anni Octobri Arionistus Strubios absente filio Alberto petit. is Hagnam Berunam, Augustani tonsoris filiam, deperibat adeo, ut eam plane loco iustae uxoris haberet atque publice solennibus sacris ducere concu- 5 pisceret ipsaque se coniugem reguli Boiorum reginamque Boiariae profiteretur et virginibus instructa, gynecio famulicioque foemineo prodire meditaretur. Arionistus senatorii ordinis omnes, quicumque aderant, accersit atque ex consilii decreto illam in vincula coniicit nimiumque proterve muliebri levitate respondentem culeo insutam 10 sententia procerum a carnifice in Danubio submergi praecipit, quarto idus Octobris anno christianae aerae 1436. deinde ad eius manes placandos aediculam extra moenia ad levam templum divi Petri extruit, perpetuum sacerdotium addit, ubi eius ossa conteguntur saxo, cui annum, diem, quibus e medio sublata est, tacito elogio fati insculp- 15 tum legi. et ut Arionistus filio aegroto medicaretur, illi Annam Brunonisvico ortam, aviam nostrorum principum, uxorem dat atque, ut consuetudine et coniugio liberali devinctus facile ex his malis atque molestiis, quas amor habet, emergeret, nuptias continuo altero atque vicesimo post necem amicae die apparari Monachii festinat. 20

Insequenti anno imperator Segimundus septuagenarius magis foeliciter ex hac vita migrat quam moritur sexto idus Decembris. succedit Albertus 5., Austriacus, gener eius et frater uxoris Honorici Landesutensis, ubique in Boiemia, Ungaria, Italia, imperio. tum Basiliensis senatus dignitatem Eugenio abdicat, ovili christiano Amo- 25 deum, Allobrogum regulum, avum maternum Philippi praefecti praetorio Rheni regulique Boiorum praeficit Felicemque appellat. uterque utrumque devovit, Germania neutrum recepit. Romani Eugenium urbe eiecerunt.

Circa eundem temporis tractum idem Arionistus, principum no- 30 strorum proavus, Andechysii conlegium septem mystis instituit, sacra

6 *Am Rande in A:* balnearii filiam zwischen den Schlachten 22 feliciter *A*
12 *Todestag nach dem unten erwähnten Grabsteine* (12. die Octobris 1436) 14 — addit *vgl. die Stiftungsbriefe Herzog Albrechts u. Herzog Ernsts bei Oefele, Scr. I, 223, 225* 14 *vgl. den Grabstein, von dem ein Gipsabguss im Münchener Nationalmuseum, eine Abbildung bei v. Hefner-Alteneck, Trachten des christlichen Mittelalters, II, Tafel 163, sich findet* 16 et ut — emergeret *Ter. Andr. V, 1, 13; III, 3, 28; Eun. I, 1, 32* 19 *Nach Haeutle, Witt. Genealogie, 30 (vgl. Anmerkung 4) fand die Vermählung erst am 22. Januar 1437 statt* 21 — Italia *vgl. Andr. Ratispon. 2174, 2175;* magis — moritur *Vell. I, 11* 30 — praecipit *vgl. Arnpeck 253, 254 zu 1438.*

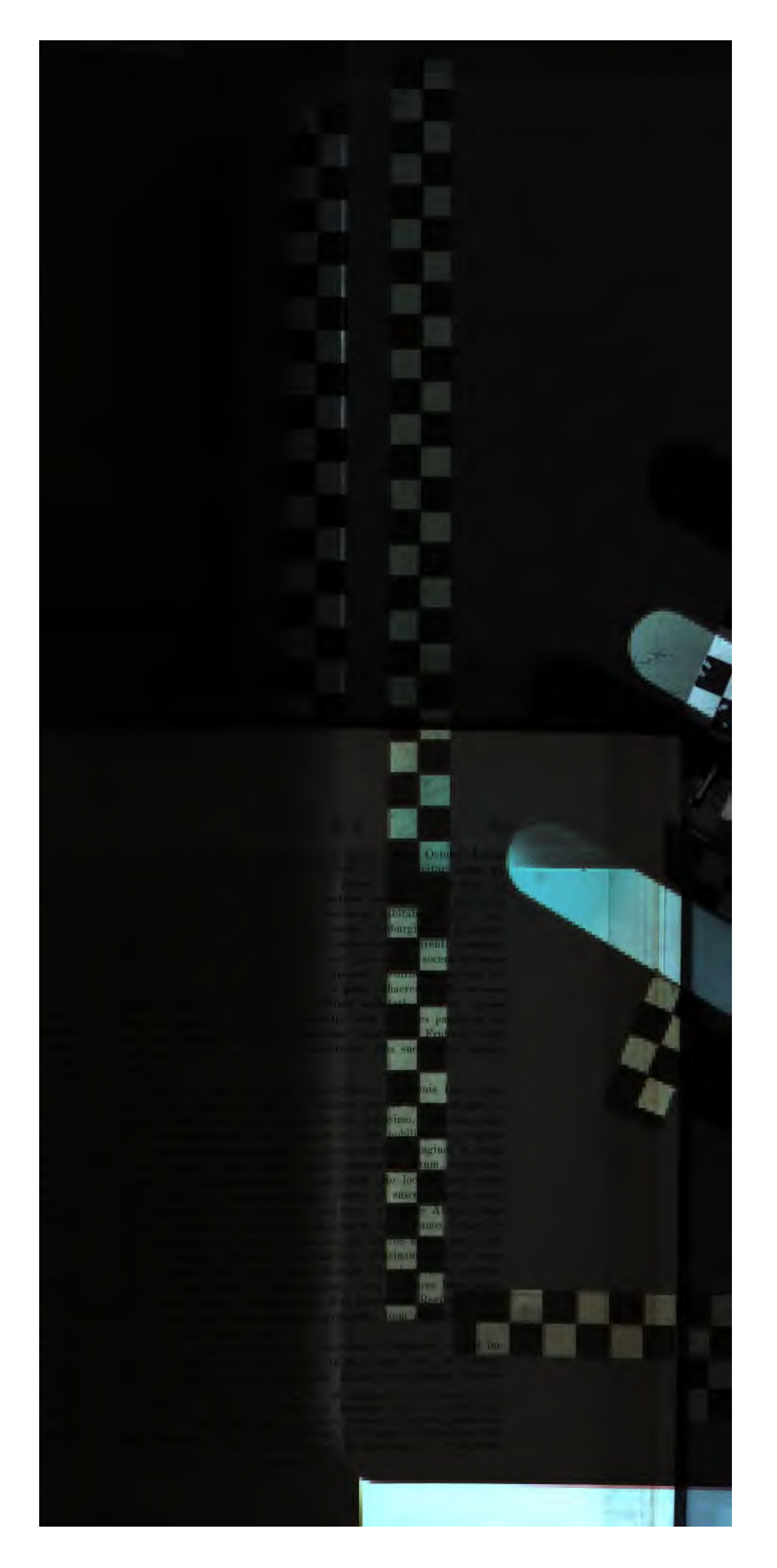
Eadem tempestate furacissimum illud genus hominum, colluvies atque sentina variarum gentium, quae in confinio imperii Turcarum et Ungariae habitant (Cigaenos adpellamus) rege Zinedulone nostras primum peragrare coepere regiones; furto, rapina, divinationibus impune prorsus victum quaeritant. ex Aegypto se esse mentiuntur 5 extorresque domo a superis cogi; se maiorum delicta, qui deiparam virginem cum puero Iesu hospicio excipere recusarint, septem annorum exilio expiare impudentissime confingunt. experimentis cognovi, eos uti Venedica lingua et proditores atque exploratores esse tum alii cum inprimis imperator Maximilianus caesar augustus et Albertus, 10 parens principum nostrorum, publicis edictis testantur. adeo tamen vana superstitio hominum mentes velut lethargus invasit, ut eos violari nefas putent atque grassari, furari, imponere impune passim sinant.

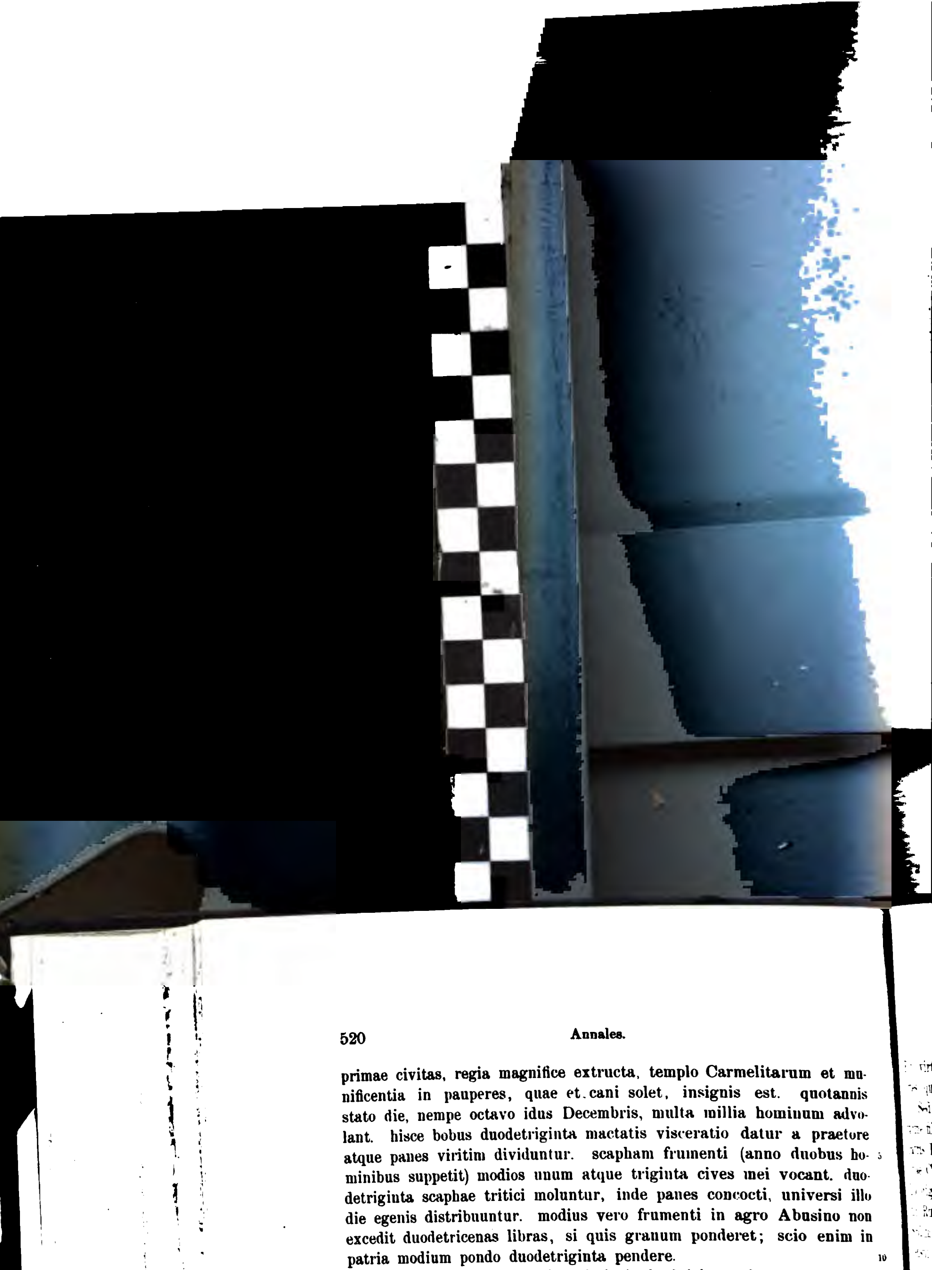
Circa eundem temporis tractum Litavicus Angilostadensis Angilostadii templum deiparae virgini a fundamento magnifice extruit, sex 15 sacerdotia addit, signa praeciosa, quae scelere parta ait (nam se multa avare fecisse ingenue fatetur) legat, fanum speciosum nuncupat, mausoleum marmoreum inchoat, eo Stephani patris ossa e Schonoveltis transfert. huc quoque uxores e Luthetia Parisiorum, ea lege ibidem in templo Dominicanorum conditas, transportandas decrevit. ptocho- 20 tropheion sexdecim bardis, quibus duae foeminae ministrarent, pone xenodochium aedificavit, illi et templo superiori drachmarum auri millia septena atque nonagena destinavit. sexdecim quoque cooptavit psaltas, qui die noctuque continenter per quatuor classes divisi superos salutarent hymnosque Davidicos cantitarent; Basilienses pa- 25 tres horum omnium authores fiunt.

Dumque istaec exequi et Ioannis Cypri regis filiam filio suo (sicut literae ab eodem rege ad Litavicum, 12. Augusti Nicosii datae significant) despondere parat, filio Litavico invito patre uxor, adfines inventi sunt: nempe Litavicus Gibber (ita cognominabatur filius Li- 30 tavici Barbati) Margaritam, filiam Friderici Brandoburgii (cui parens capitalis inimicus erat, ut quem novum hominem adpellare consueverat) connubio sibi iungit oppidisque ob hoc atque castellis a patre

4 primum *fehlt B* 18 a *st.* e *B* 23 *Am Rande in A:* 1413, 27 29 *Ebendort:* Wielando de Freienberg notho pecuniam legat. noluit dici filius patrem coepisse 32 *Ebendort:* ob praereptam Marchiam et quod huic con...isse Henrico ob...pare...divisione et quod Brandoburgio filiam locarat.

18 — transfert *vgl. Arnpeck 376* 19 — decrevit *s. die bei Mederer, Gesch. v. Ingolstadt, S. 112, 113, gedruckte Aufzeichnung* 20 — cantitarent *vgl. die Urkundenauszüge bei Mederer a. a. O. 116 flgd. und die Urkunde bei Prantl, Geschichte der Ludwig-Maximilians-Universität, 11, 3 flgd.*

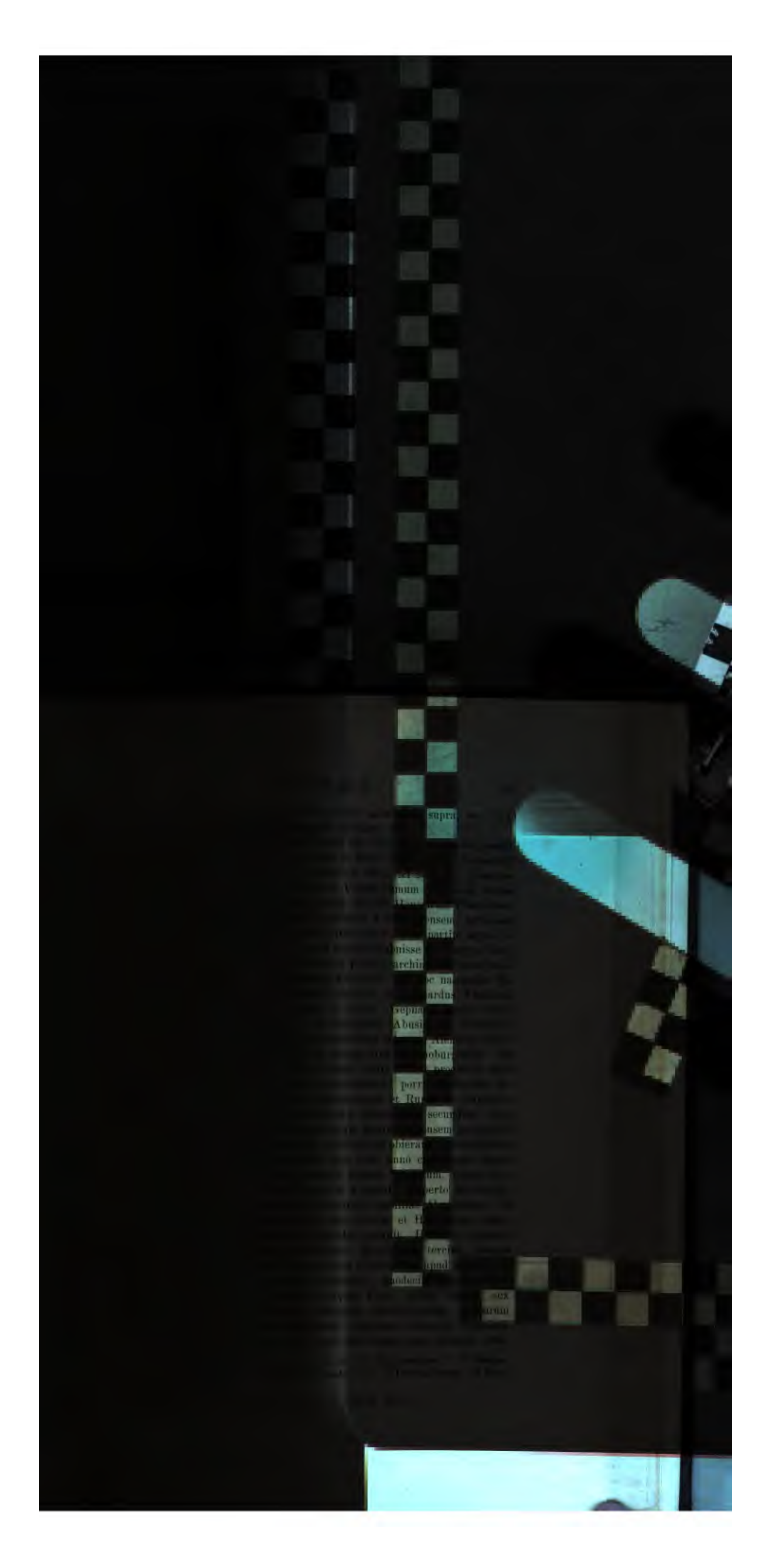
primae civitas, regia magnifice extructa, templo Carmelitarum et munificentia in pauperes, quae et cani solet, insignis est. quotannis stato die, nempe octavo idus Decembris, multa millia hominum advolant. hisce bobus duodetriginta mactatis visceratio datur a praetore atque panes viritim dividuntur. scapham frumenti (anno duobus hominibus suppetit) modios unum atque triginta cives mei vocant. duodetriginta scaphae tritici moluntur, inde panes concocti, universi illo die egenis distribuuntur. modius vero frumenti in agro Abusino non excedit duodetricenas libras, si quis granum ponderet; scio enim in patria modium pondo duodetriginta pendere. 10

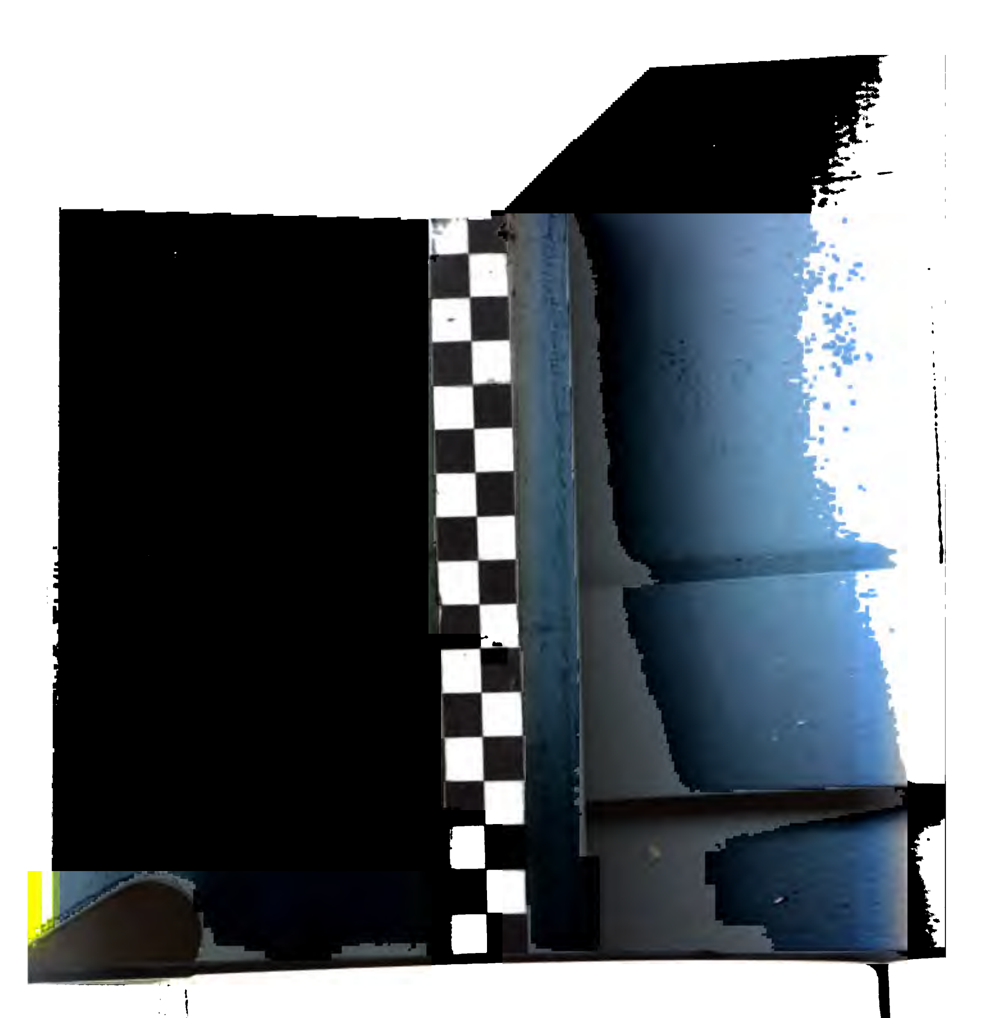
Oritur Apsus in superiore Boiaria in inicio pagi, quem Hallarothunum incola vocat, qua aquilonem favoniumque spectat, iuxtim templum eiusdem cognominis, insigne deipara virgine et perquam celebre adcolis. per tria millia passuum torrens est, pluvia quidem auctus, per convallem et prata paludinosa fluit usque Augiam vicum. 15 haud inde procul Enizolusii lacuna et fontes eius, unde perpetuus fluvius Rudolphusium. Sandolphusium regiam, Maioburgium vicum et arcem, Rhaetoviam, Mylovium, Tranos equestris aedes, Segiburgium vicum, Piburgium, Adelungodoryphos, templa divo Benedicto. deiparae virgini dicata, et Abusinam urbem praeterfluit. inde adversus Danubio 20 ad quintum ferme lapidem petit Salingostadium quondam civitatem. nunc Neostadium, infra quod Danubio, ubi triginta milliaria cursu suo conplevit, confunditur. Rotenechia in prima Vindelicia regia est modo Lamiorum ad vicesimum a patria mea lapidem australem occidentem versus distat. 25

Rara vicus et conlegium flaminum Aurelianorum ad orientem atque itidem austrum sexto lapide ab Abusina cubat. Abinobergomum. Nariscorum urbs, nunc Aechostadensi paret episcopo. Alemanostoni arx et vicus mille passus a Danubio, totidem ab Alemano in Germania Magna, Schamopago rivo alluitur, supra quos Schamubetha conlegium 30 Augustinianorum, ubi fontes auratarum altores et caput rivi, unde nomen templo. Ramodechiam et Essios supra Chelamos Alemanus irrigat; illa arx in editissimo iugo condita longe lateque prospicitur. Essii vicus sub arce vocatur hosque et arcem superiorem istoc anno Vilelmius regulus Boiorum Leonardo Aequo iureconsulto et equiti 35

27 *Am Rande in A:* Eurum hiemalem orientem 28 Alemonostoni *A u. B* 31 Augustiniorum *B*

11 *Die Abens, die Halletau oder Holletau, Hallnhausen, Au, Enzlhausen, Rudelshausen, Sandlzhausen, Mainburg, Ratzenhofen, Meilenhofen, Train (vgl. Apian 174), Siegenburg, Biburg, Allersdorf, Abensberg.*

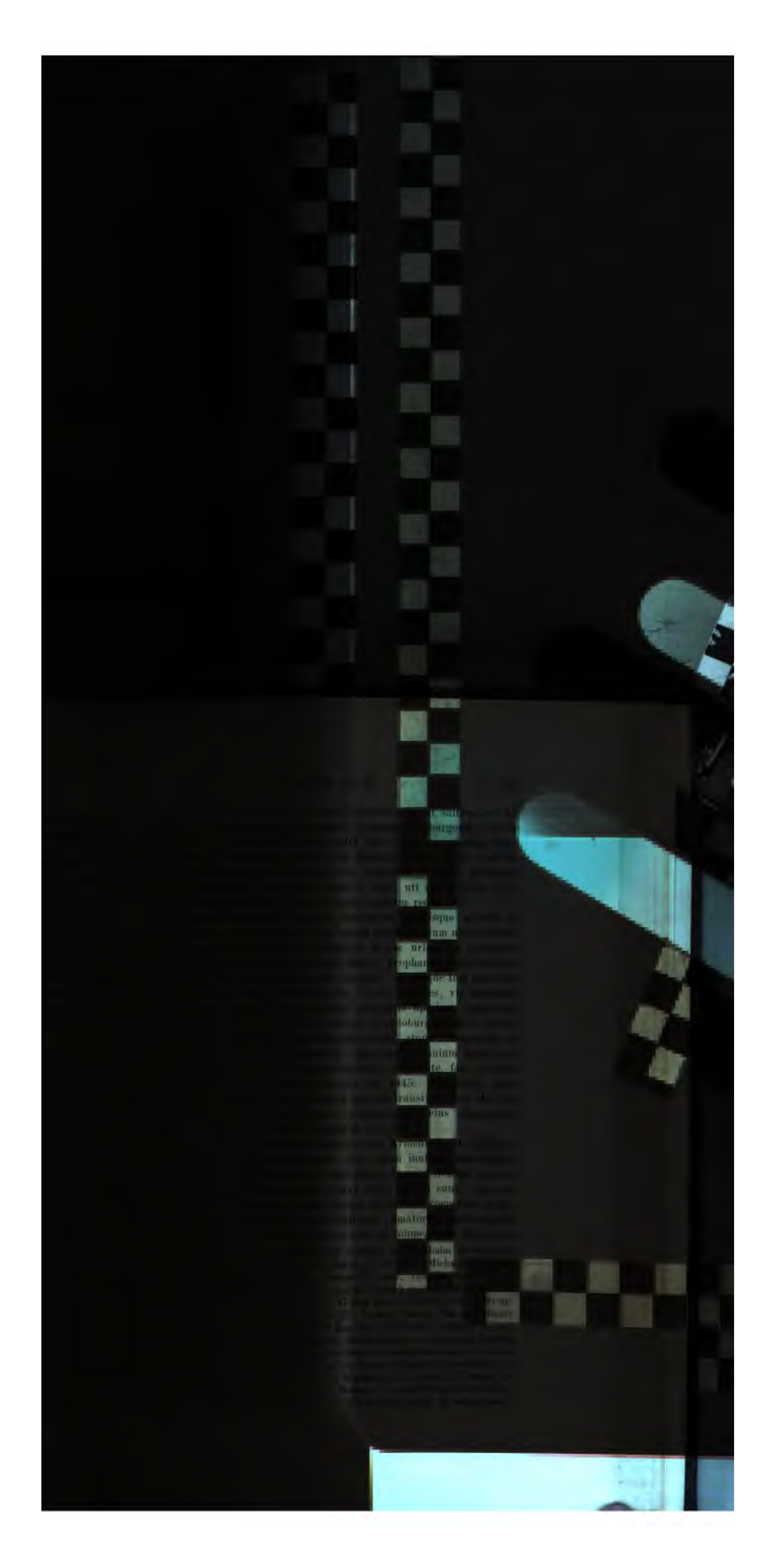

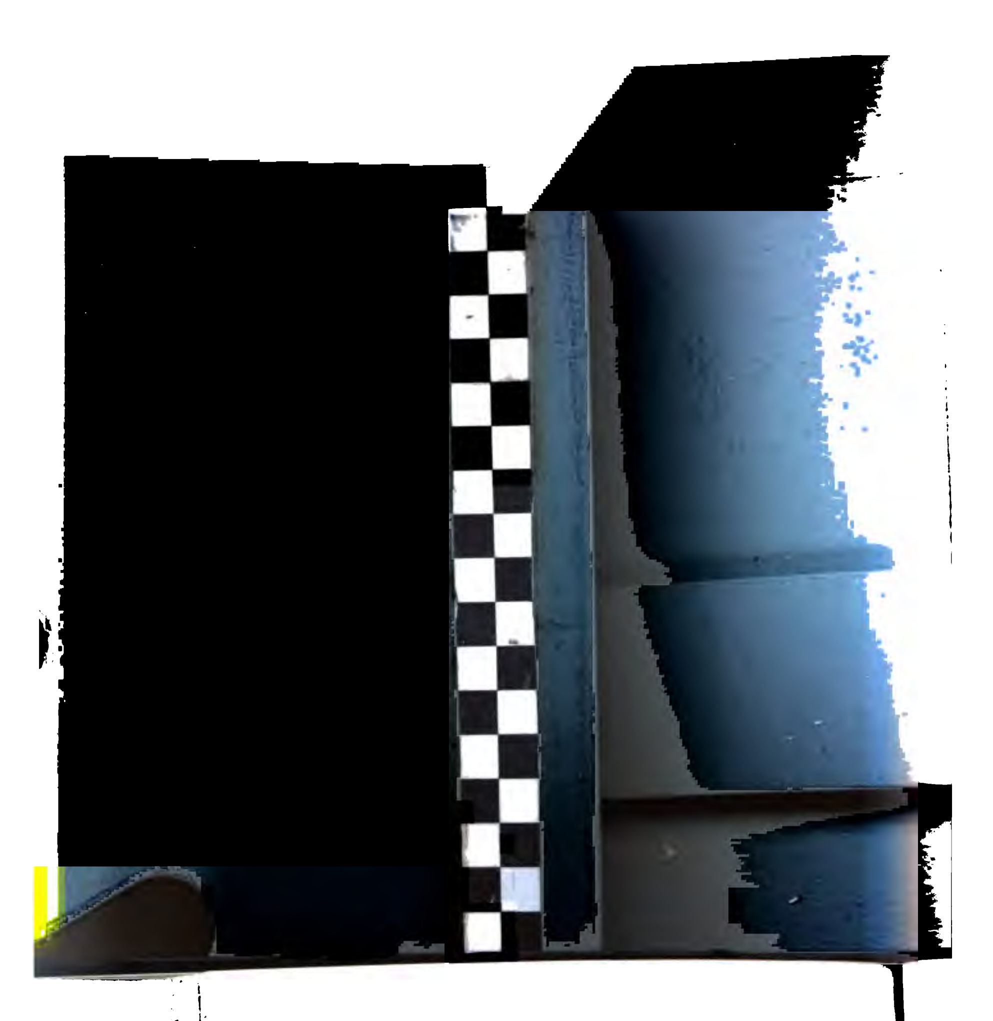

Albertum, cuius ossa marmore tecta in templo divi Haemerani Reginoburgii iuxta mausolaeum divi Voliphogangi monstrantur, Hyldericum quartum, qui Rhodii obiit mortem anno Christi 1375, item Vilelmum, Veronaeronem et Ioannem secundum, proavum Nicolai. is Hagnam Lichtostonam uxorem duxit, Abusinae Carmelitis templum condidit, 5 anno, qui fuit Christi 1389. ab his sunt Iudocus avus et Ioannes tercius, pater Nicolai. fratres Iudoci tres, Hyldericus quintus, Georgius et Veronardus; sorores vero sunt quatuor: Hagna Licobergensis, Margarita Cochylia, Ursula Drugassia a Valdeburgio et Elissa Schunoburgia. porro Iudoci liberi decem: Magdalena, Amelia, Barbara 10 Suarizoburgensis a Saenosaemo, Margaritha Nothaphtha, Anna Babonaema, Hyldericus sextus, Theodericus, Segimundus, Degonardus, Ioannes tercius. hic duas habuit uxores, Magdalenam Petanionensem et Elissam Taringiam; illa Claram virginem, quae elephantiasi apud Essios interiit; haec Nicolaum peperit, cuius uxor Martha Verdeno- 15 bergia; ea nihil liberum peperit; ante maritum ex hac vita migravit.

Nicolaus postea coelebs hoc pacto absque liberis interiit. Albertus, avus principum nostratium, quinque filios superstites reliquit testamentoque cavit, ut duo maiores natu rerum potirentur. itaque Ioannes et Segimundus aetatis praerogativa patri successere. Albertus, parens 20 nostrorum regulorum, Christophorus et Voliphoganges literis operam dare iubentur. mortuo Ioanne Segimundus Albertum conlegam admittit et haud ita longo post tempore, vitam victurus privatam, caedit, rempublicam Alberto permittit. Christophorus tum ex testamento adversus Albertum principatum ambit, ad paciscendum eundem cogit. 25 ab eo Landobergomum cum aliis castellis extorquet ad decem annos. finitis his Albertus Landobergomum repetit, equites boios, quorum dux Nicolaus erat, convocat, Landobergomum recuperat; erat tum Christophorus Augustae in Rhetia exploratoque nobilitatis, quae contra se arma tulerat, reditu, clam in Boiariam redit, Carnobergomum per- 30 venit. inde ad montem Fruxino inminentem penetrat, ibi propter aediculam divi Iacobi (unde longe Monachium usque prospectus patet) in insidiis cum suis delitescit, adventum redeuntium observat atque praestolatur. illi nihil minus quam Christophorum timentes securi palantesque iam Fruxinensem agrum adtigerant ad portamque con- 35 tendebant. ibi tum Christophorus, qui eorum iter speculatus fuerat, cum suis porta de improviso erumpit, inopinatos invadit. Nicolaus suis diffugientibus, eo tumultu ferro per inguina adacto interiit cum-

11 Saenosaeno *B* 13 Petanionensem *sic A u. B* 14 elephannasi *B*
15 *Am Rande in A:* Oesus.

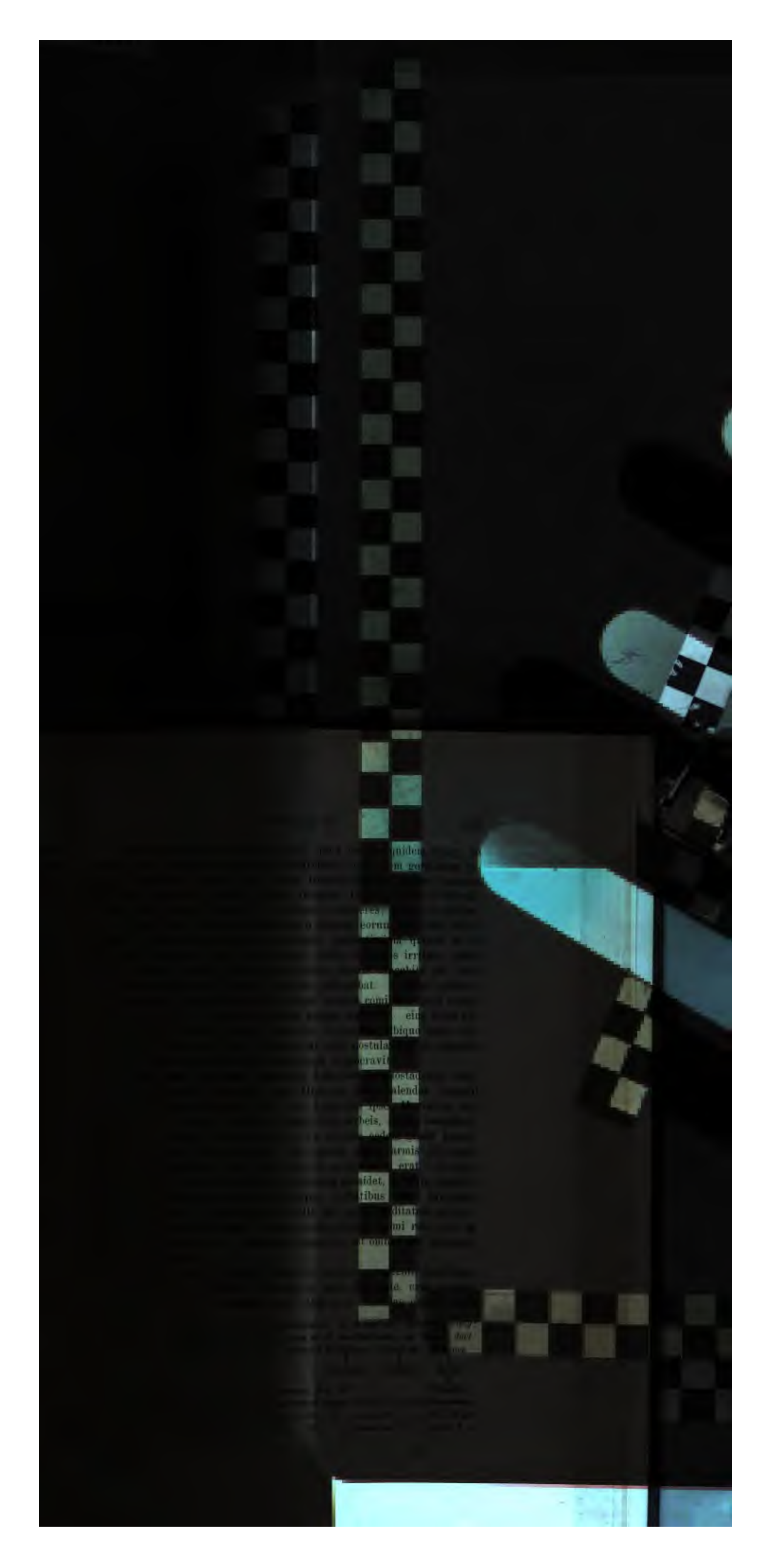
Landesutinus bellum Ioanni indicit, Abusinam cum copiis hostili animo invadere tentat. Petrus superior intercedit. urbes quoque caesarianae Ioanni amiciciam renunciant, Alemanostonos, Salernum, Hagionilum diripiunt, incendunt, Gebilonem captivum abducunt, Flugelobergomum arcem Murachiorum capiunt atque igne concremant. 5 Ioannes Haedechius fanum Augustinianorum Scamubetham conpilat Albertus praeterea Munychius regionem suam grassatoribus purgare animum intendit, duos Camerunos cum undecim comitibus Strubiis securi percutit. Neothusium, Pauli Zengarii castellum, receptaculum latronum, de improviso circumsidet, vi expugnat, quingentos intus de- 10 praehendit. eosdem in vincula coniicit, concathenatos Strubios deducit; ibi pars aquis obruta, pars in crucem acta est, caeteri securi percussi sunt.

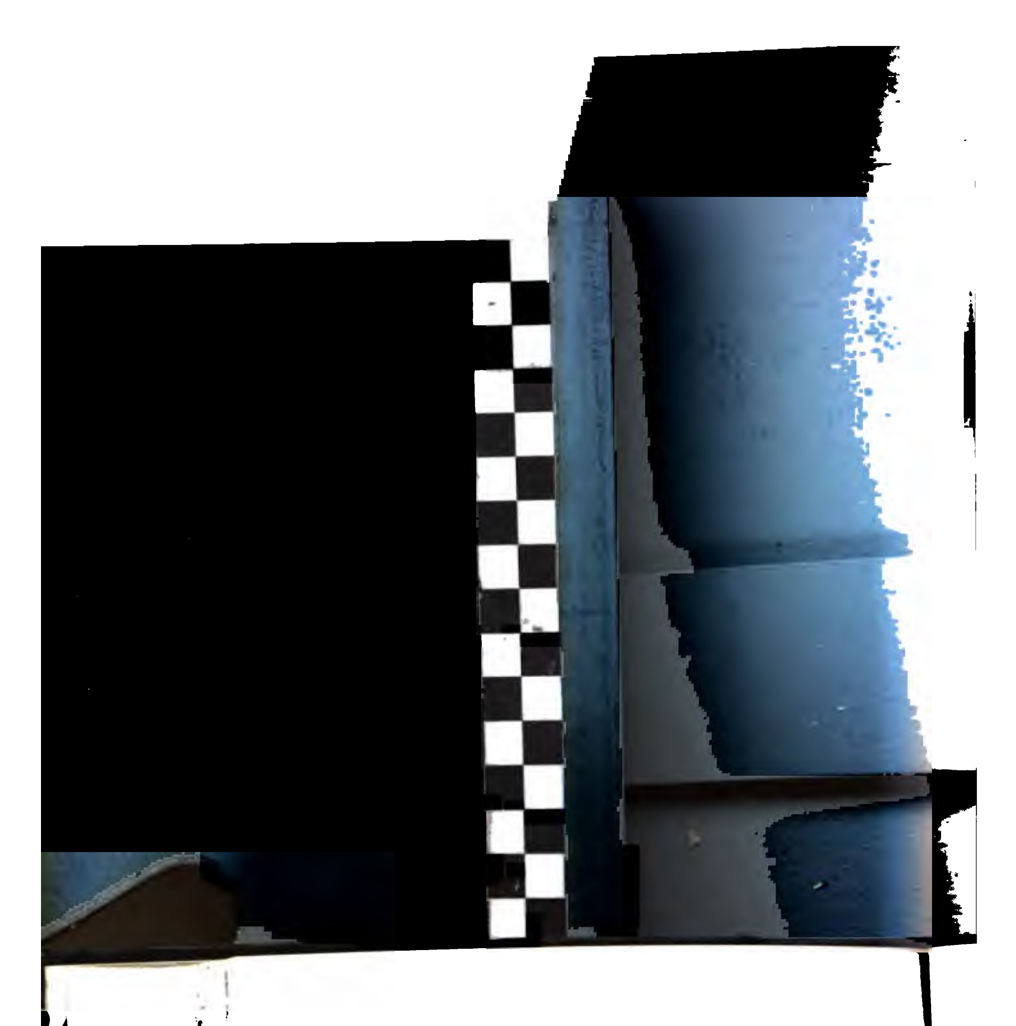
Eadem tempestate Nicodemus Scala episcopus Fruxinensis decessit. mystae Ioannem Grynovaldam flaminem romanum atque theologum 15 eius saeculi praestantissimum, pontificem legunt. Honoricus Stilico eundem pontificatum Eugenii iussu ambit, adversus Basiliensem senatum castella, urbes, oppida in Norico orientali occupat. Noreiobergae tum septemviri reipublicae, Fridericus caesar coeunt, neutralitatem sectandam esse decernunt contra theologorum sententiam, qui Felici 5. 20 pontifici maximo se dabant. insequenti anno Eugenius moritur. Nicolaus ille quintus, poetarum Moecenas, studiorum cultiorum unicus admirator et fautor, romano ovili praeficitur.

Eodem anno Honoricus Landesutensis Litavicum Bardum nummum aureum millibus duobus atque triginta emit atque ab Alberto 25 Brandoburgio (qui eum vendidit) cum tercentum equitibus iuxta Angilostadium ad pontem Sudinum, hoc est australem, exhibitum cum quingentis recipit idibus Augusti captivumque Landesutam, inde Burgusium deducit atque ipse post annum, minus duodecim diebus, cum Fridericus caesar atque Carolus septimus, rex Galliae italicae, 30 Angilostadensis ex sorore nepos, legatos Landesutam, qui senem decrepitum liberarent, misissent, nullis relictis liberis animam efflavit, tercio calendas Augusti, anno christianae aerae 1447. Raethasulae in Norico sepelitur.

16 Stilico *oder* Scilico? (*bei Arnpeck* Schlick) 19 neutralitatem — dabant *in A von Aventin corrigirt an Stelle von:* Eugenio abdicato coetum Basiliensem praeferendum censent, *wie auch B hat* 20 Felici 5. *[?]* pm s dabant 21 *Am Rande in A:* Ioannis Grynovaldae oratio 24 Eodem anno Landesutam *in A angestrich., das flgd.* — efflavit *unterstrichen* 29 *Am Rande in A:* kalendis Sept. 30 *Ebendort:* Albertus München.

14 — occupat *vgl. Arnpeck, De gest. episc. Fris. ed. Deutinger p. 533.*

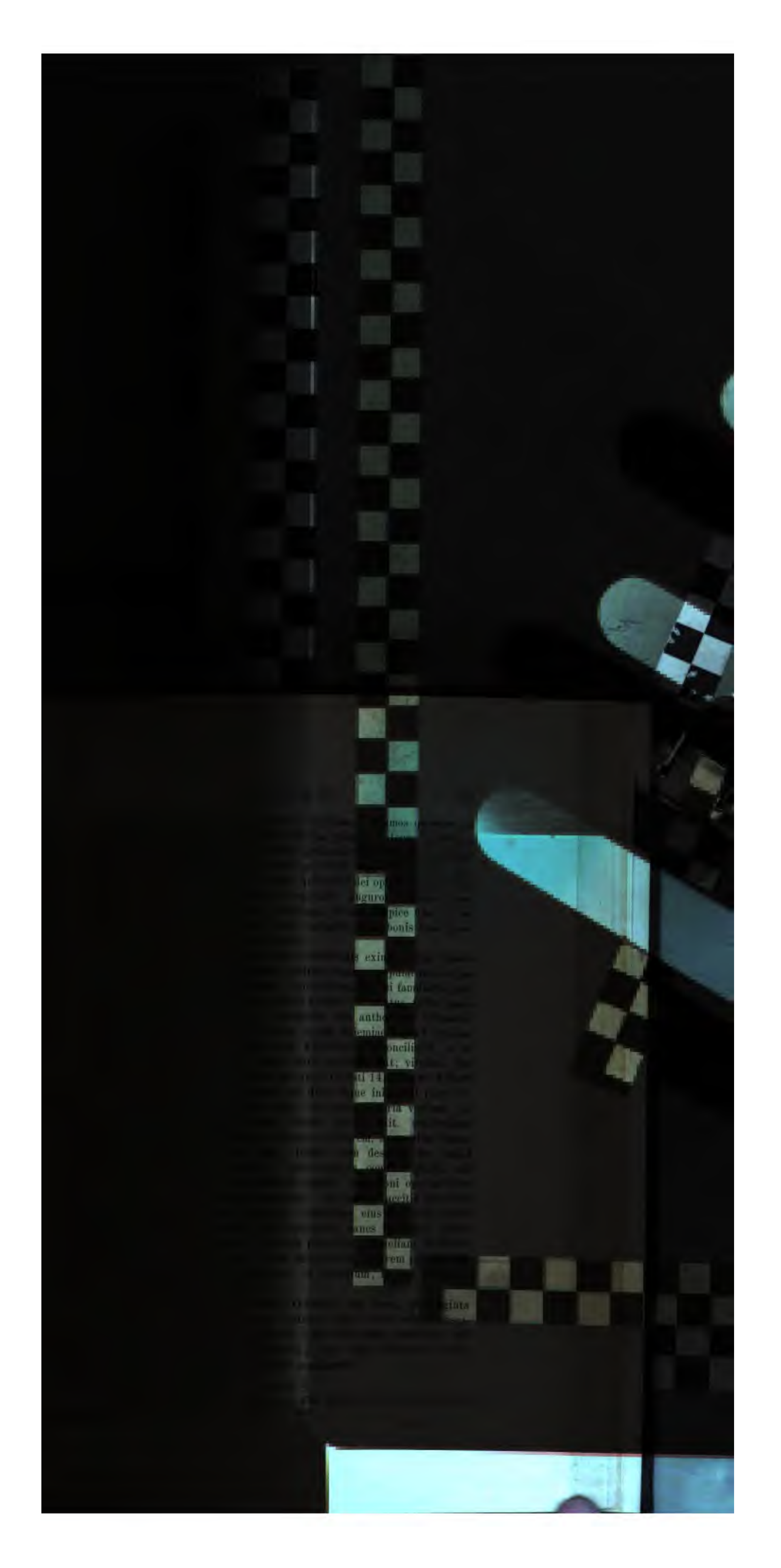
atque legatus Germaniae consalutatus est. sequenti anno, qui est Christi 1450, ex hac vita migravit Honoricus Landesutensis cognomento dives. hoc anno magnum ac vere divinum beneficium Ioannes Faustus Germanus, civis Mogontinus, generi humano contulit, novum scribendi genus haud dubie coelitus revelatum (quod chalcographiam excusoriam impressoriamque vocare solent) invenit et biennio conplevit. consuluit pater indulgentissimus honestis literis, authoribus praeclaris, de quibus actum fuisset, ita torpore languescimus, adeo delicatuli sumus fugitantesque laborum; tantum literarum uno mense ab uno homine imprimitur, quantum uno anno a pluribus scriberetur quod Campanus Aprutinus pontifex uno versu elegantissime scripsit:

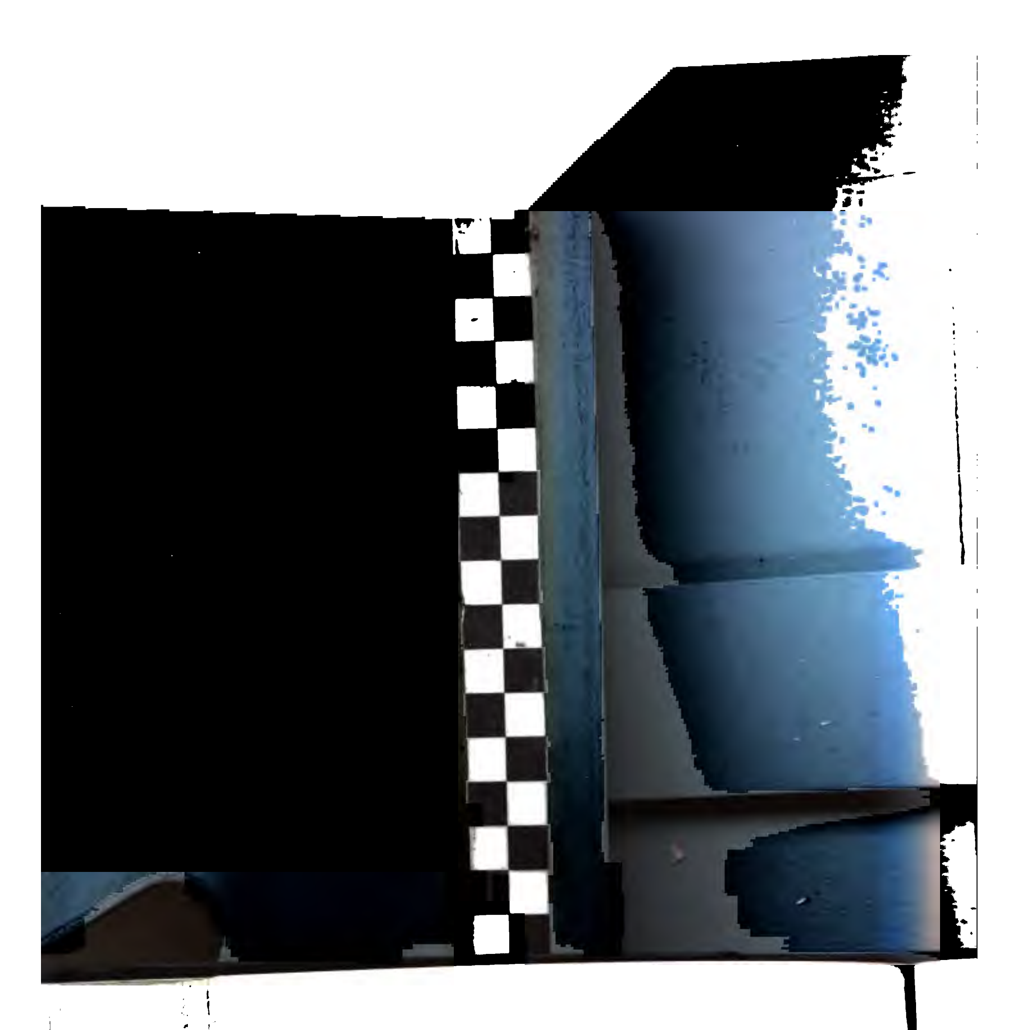
Inprimit ille die, quantum non scribitur anno.

Hinc in dies magis ingenia vigent, studia literarum florescunt. copia librorum parvo aere egenis suppetit, omnes ad capessendas praeclaras arteis tanta librorum conmoditate alliciuntur. hoc coelestissimum munus a Fausto et Petro Schoephario a Garenaemo, genero suo, cui unicam filiam Christinam desponderat, inter secreta adactis omnibus sociis ad silentii fidem iureiurandi religione habitum decimo post anno Fausti minister Ioannes Gutobergius Argentoratensis in Germania vulgavit. municipes huius Hyldericus Hano (hoc est gallus), Xistus Russius Romae Italiaeque intulere, ubi hoc artificio mea memoria Aldus ille Manutius, vir ad instaurandas bonas literas natus, claruit. nunc vero in Germania Basiliae Ioannes Frobenius, Haganoduni Thomas Anthelmus, Argentorati Mathias Schurerius, Mogonciaci Petrus Schoepharius, nepos ex filia authoris huius inventi, item alii aliis Germaniae civitatibus, quotquot ubicumque ante fuerunt et aduc sunt, superant, longo intervallo post se relinquunt, graeca, hebraica, latina

1 *Am Rande in A [auf Papst Felix oder Herzog Heinrich zu beziehen?]:* edicto prohibuit, ne quisquam Romam voti causa itaret, deum ubique praesentem esse causatus, deum Romae magis propitium esse avarae mentis esse figmentum 19 ministri *A u. B* 20 *Ebendort:* Sixtus 24 Matthias *A*

3 *In seiner Epithoma Germanorum (Argentin. 1505, fol. 39) beginnt Wimpheling den Bericht von der Erfindung der Buchdruckerkunst ebenfalls mit den Worten:* magnum quodam ac pene divinum beneficium. *Im flgd. aber stimmt Aventin mit dieser Darstellung nicht überein. Ob er hier etwa Wimpheling, De arte impressoria, benützt hat, konnte ich nicht untersuchen, da mir diese sehr seltene auch in der Münchener Staatsbibliothek nicht vorhandene Schrift nicht zugänglich war. Wiedemann, 150. meint, die Angaben über Faust, Schöffer, Gutenberg seien Gassari Annales de vetustate reipubl. Augstburgens. (Mencken, Script. rer. Germ. I, 1316 flgd.) entnommen; dieses Werk ist aber viel jünger als A.'s Annales* 11 *Findet sich nicht in den 8 Büchern Epigrammen, welche am Schlusse der Ausgabe: Omnia Campani opera, Venet. 1502, gedruckt sind* 19 — intulere *vgl. Wimpheling, Epithoma l. c.* 20 Sixtus Rüsinger *l. c.*

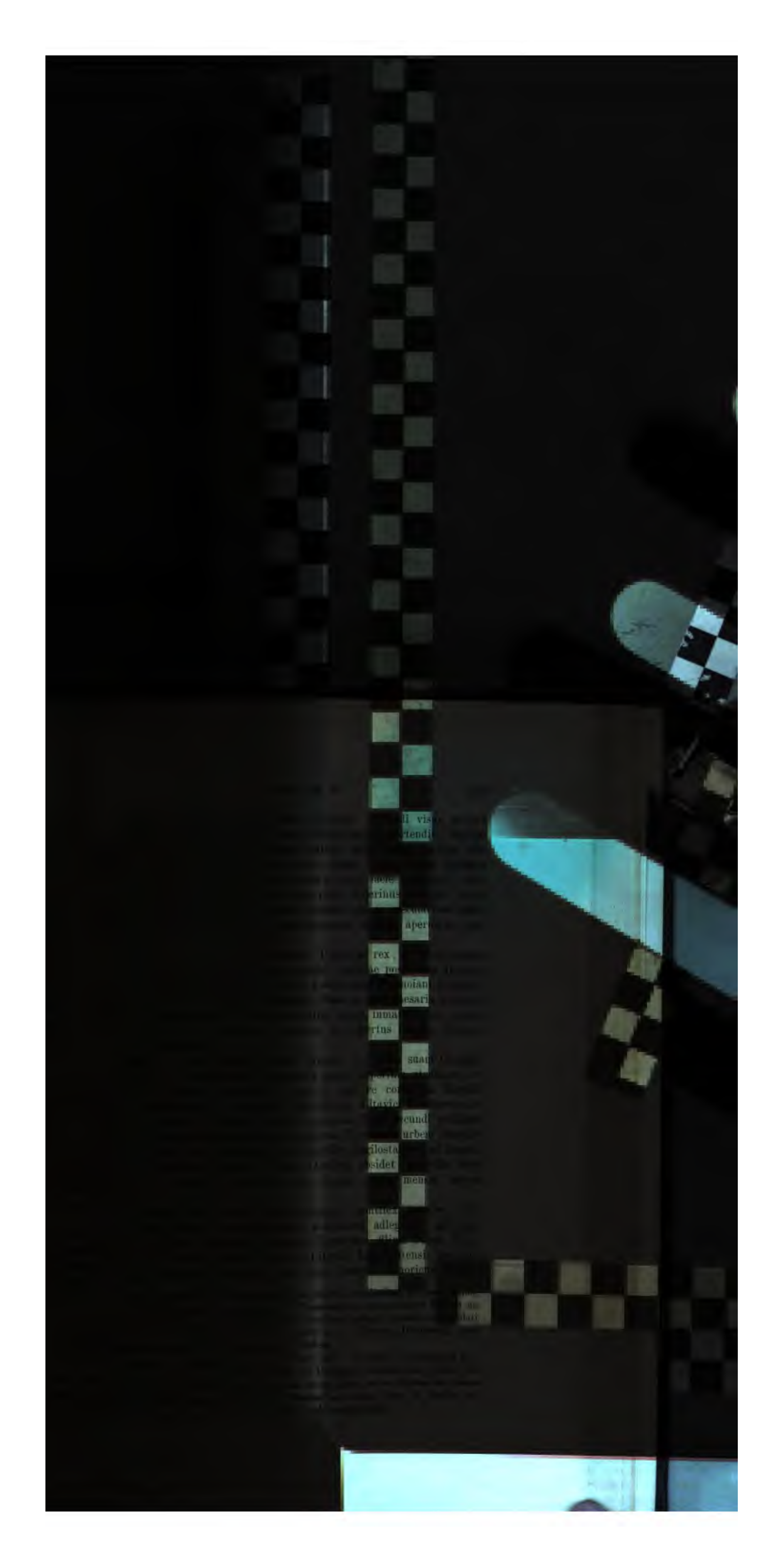

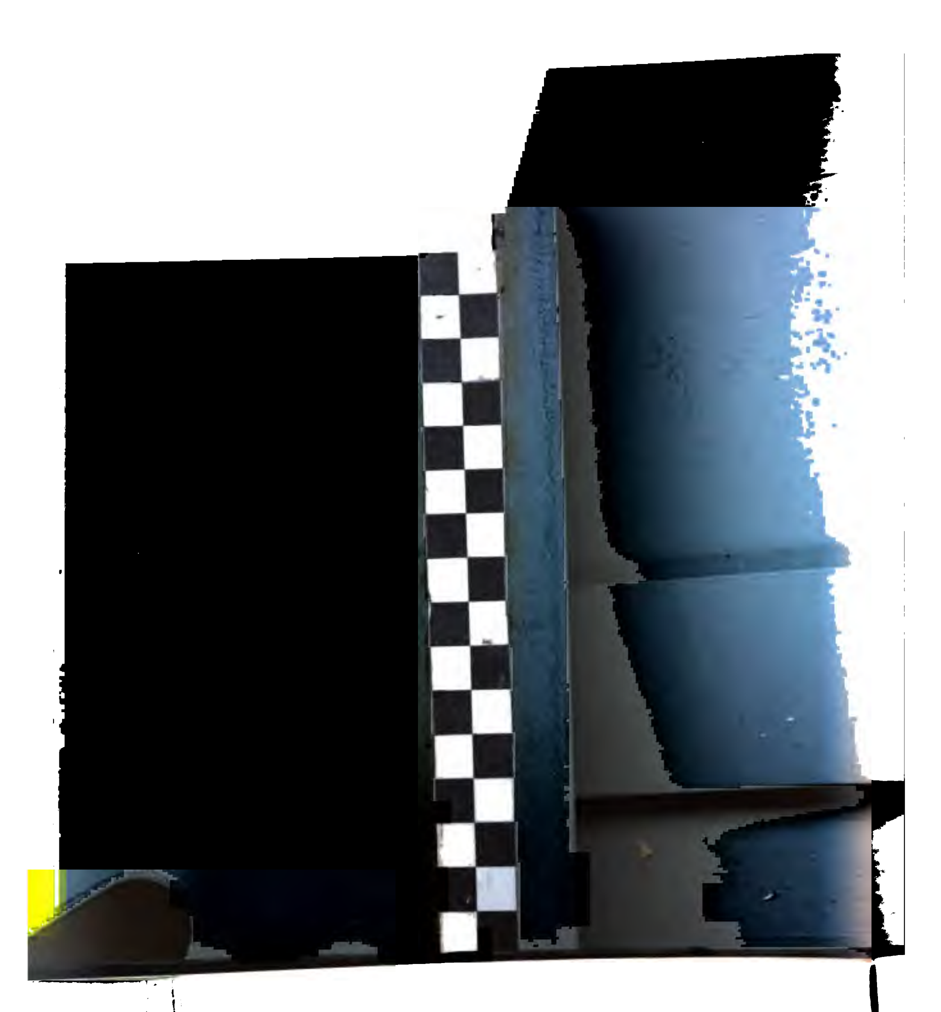
Sub idem tempus Fridericus tercius Romae a Nicolao quinto in augurates imperatoris praenomen caesarisque cognomen accepit, nuptias cum Leonora sponsa fecit, eam augustam cognominavit. Ioannes tum Tulopagus, Monachii deiparae virginis parochus, ubi eius mausoleum extat, albo pontificum Fruxinensium adscribitur. Lavarobergomi ad decimum infra Abusinam lapidem propter Lavarum amnem subito fons emanare coepit. cives, agricolae, equites, Litavicus dux statim advolant, bibunt, lavantur, valetudinarii sanitatem recuperant. Fridericus Plancophelissus, pontifex Reginoburgensis, Casparem Schenconem vicarium, Chunradum Anosargum, theologum, eo proficisci, fontem obstruere iubet, accedentibus religionis votive causa, lavantibus, potantibus sacris publico decreto interdicit. nec tamen insanam superstitionem vulgi levissimi, cui vel Litavicus Landesutensis patrocinabatur, prohibere potuit, quin, cum eiusdem anni messe iuges pluviae frumenta adflixissent, plaebes magis superstitiosa quam religiosa iram coelestem ob violatum fontem interpraetata est.

Monetae tum pondus inminuere imperator Segimundus Volcodoryphus, archimysta Iuvavensis, et Leonardus Lamius, Bathavensis episcopus. septima pars lucrifacta, nigra moneta, uti vocant, in albam permutata est. in Boiaria quoque Litavicus quintam partem argenti aeri miscuit, asses, quos Schinderolinos nuncupabant, maximo pauperum detrimento percussit. in omnium rerum summa fertilitate vilitateque annonae fame laboratum est. nemo vinum, frumentum, panes aliudve quicquam hocce aere vendere voluit. veteres nummi coempti erant a divitibus et servabantur, vulgus promiscuum novos dumtaxat possidebat et recipere cogebatur. veteris monetae asses tum centum atque quinque pro drachma auri, qui nummus apud nos aureus, numerabantur. placuit tandem civibus, inprimis Munychiis, invitis principibus, sex novos asses pro uno veteri permutari. nec hoc quidem absque damno pauperum fiebat, quinta parte defraudabantur. Boiemi tandem, qui apud Litavicum merebant, coniecto huiuscemodi aere, inspectante regulo in ignem idque in militari stipendio recipere detrectantes coegere Litavicum, ut novam monetam aboleret, veterem feriret.

5 Lavarobergomi — interpraetata est *in A angestrichen.*

5 *Das schöne Grabmal des Johannes Tulbeck, von 1436—1453 Pfarrers der Frauenkirche in München, von 1453—1476 Bischofs von Freising, befindet sich in der Münchener Frauenkirche neben dem Altare unter dem nördlichen Thurme. Vgl. die Beschreibung bei Anton Mayer, Der Begleiter durch und um Unser L. Frauen Dom- u. Pfarrkirche, S. 172—174.*

quaestor Strubiorum, repetundarum apud Annam, uxorem Alberti Munychii satis imperiosam (marito pedibus aegro) postulatur, a nobilitate in vincula coniicitur. cum insons esset seque purgasset opera Ioannis Abusini et Petri antistitis Rarae, liberatur ea lege, ne usquam Boiariae finibus pedem referret, Annaque a fastigio rerum descendere 5 iussa perquam moleste id tulit; clam cum suppellectile aufugere molita est, sed amicis arbitris in gratiam cum coniuge redit.

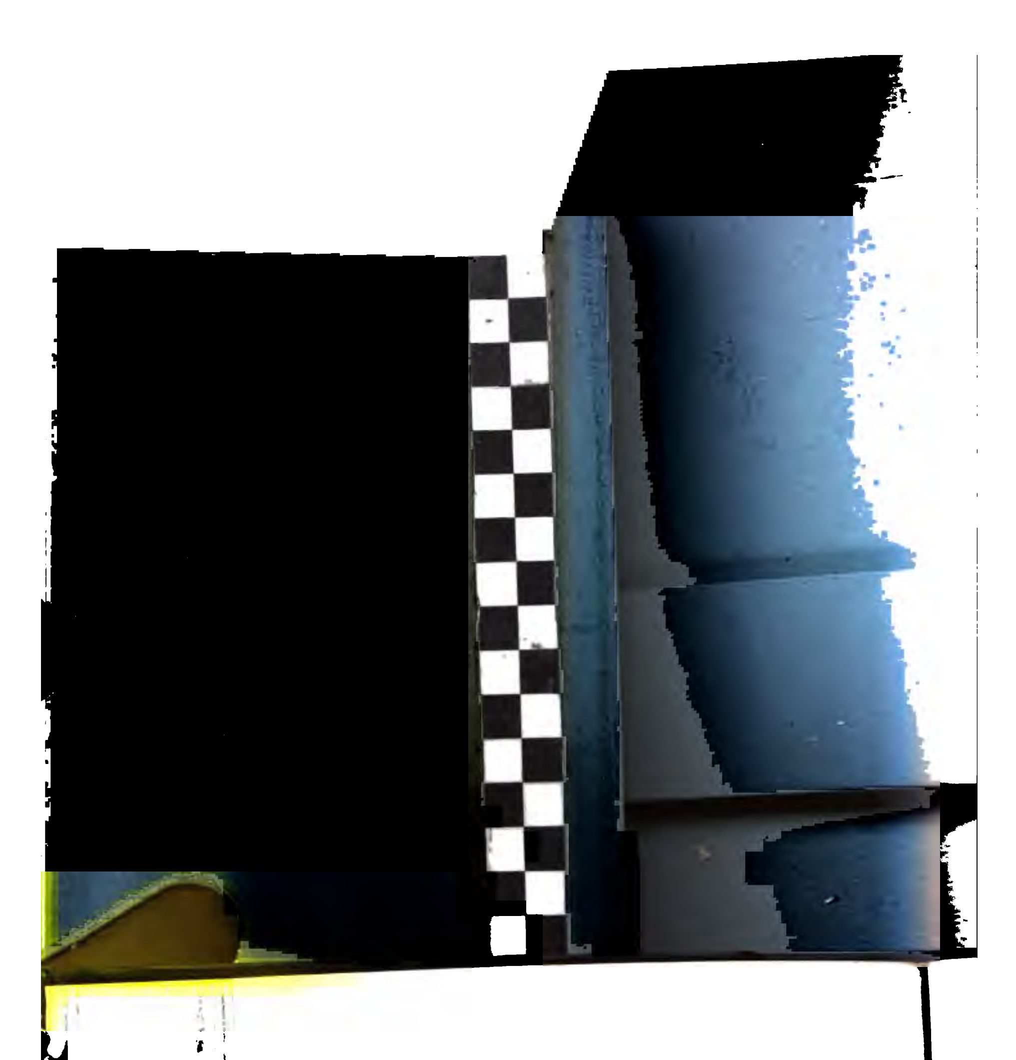
Qui eo tempore Haeliobergomi abdicatis mystis contubernium aedemque construxit, divi Benedicti consecraneis (Nicolao Cusano, amicorum primario, flamine romano, episcopo Brixinensi, summopere 10 dissuadente atque ociosis monachorum gregibus Boiariae plaebem satis superque velut escam exedi atque devorari causante) tradidit in paucisque postea diebus podager ex hac vita migrat, calendas Martias anno ab orbe ab inferis vindicato millesimo quadringentesimo sexagesimo. Haeliobergomi sepelitur. pacis amantissimus fuit, musica, 15 aucupiis se oblectavit. clementia, civilitate, modestia, tranquillitate animi adeo celebris, ut Pius cognominatus sit; nec ab literis abhorruit. quam familiarissime Nicolai Cusae (ut qui filio illius Alberto, parenti heroum nostrorum, tum in Italia et Romae literis studenti opus de globo dedicavit) consuetudine usus est. treis filias, Barbaram virginem 20 sacratam, Margaritam, Friderici Mantuani, Elissam, Arionisti Saxonici coniugem, item filios quinque, Ioannem, Segimundum, Christophorum, Voliphogangem, patruos clarissimorum principum nostrorum, horum parentem Albertum 4. cum uxore superstites reliquit.

Atque Alberti 4. vitam et egregia facinora, item ea, quae sub 25 ipso deinde prole eius gesta sunt, quae ego maxime memorabilia existimo, proprio operi dicare decrevi, quamquam sciam nos recentium incuriosos esse veteraque tantum admirari et naturaliter audita visis laudare libentius. nempe praesentia invidia, obtrectatione, praeterita veneratione prosequimur, quod his nos instrui, illis obrui credimus. 30 et sicuti Aristoteles, tantus philosophus et Alexandri regum maximi praeceptor, docet, admodum novis, quae aduc quasi sentimus, cum audimus, minime oblectari solemus. ego tamen nunquam ab officio pietateque deterrebor, quominus ea, quae facere constitui, exequi pergam, si quidem per fata licebit et deus optimus maximus vitae spa- 35 cium tantisper dederit.

2 *Nach* aegro *folgt in A u. B* mulierem, *in A durchstrichen* 13 *Am Rande in A:* aeger pedibus 19 literas *A u. B*

8 — sepelitur *vgl. Arnpeck 254, 255, 443* 13 *vgl. l. c. 441* 15 — animi *vgl. l. c. 441* 20 *Cusani de ludo globi libri duo, in der Pariser Ausgabe v. Cusani Opera v. 1514, fol. 152—168* 27 nos — credimus *Tac. Ann. II, 88. Vell. II, 92.*

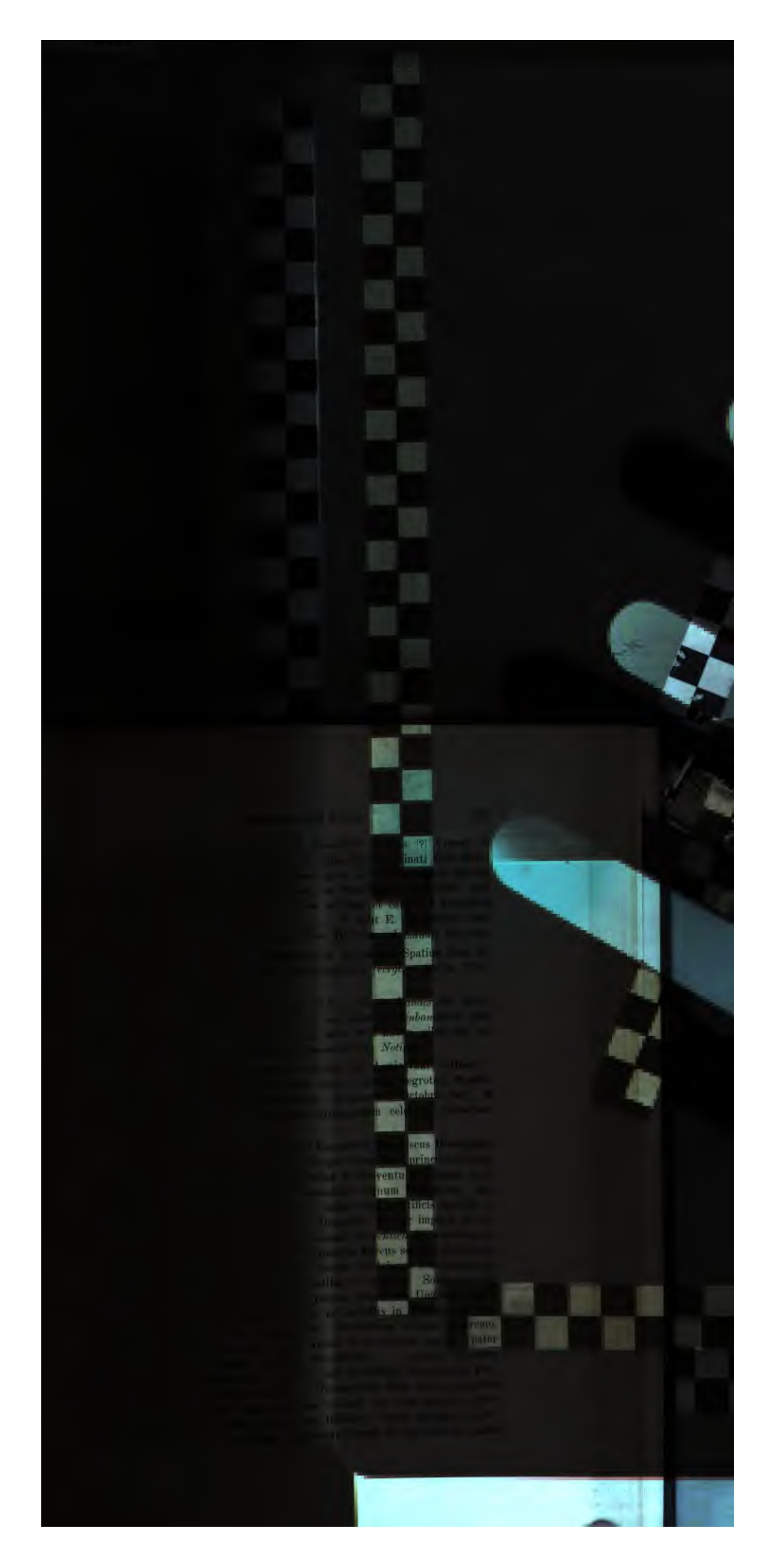

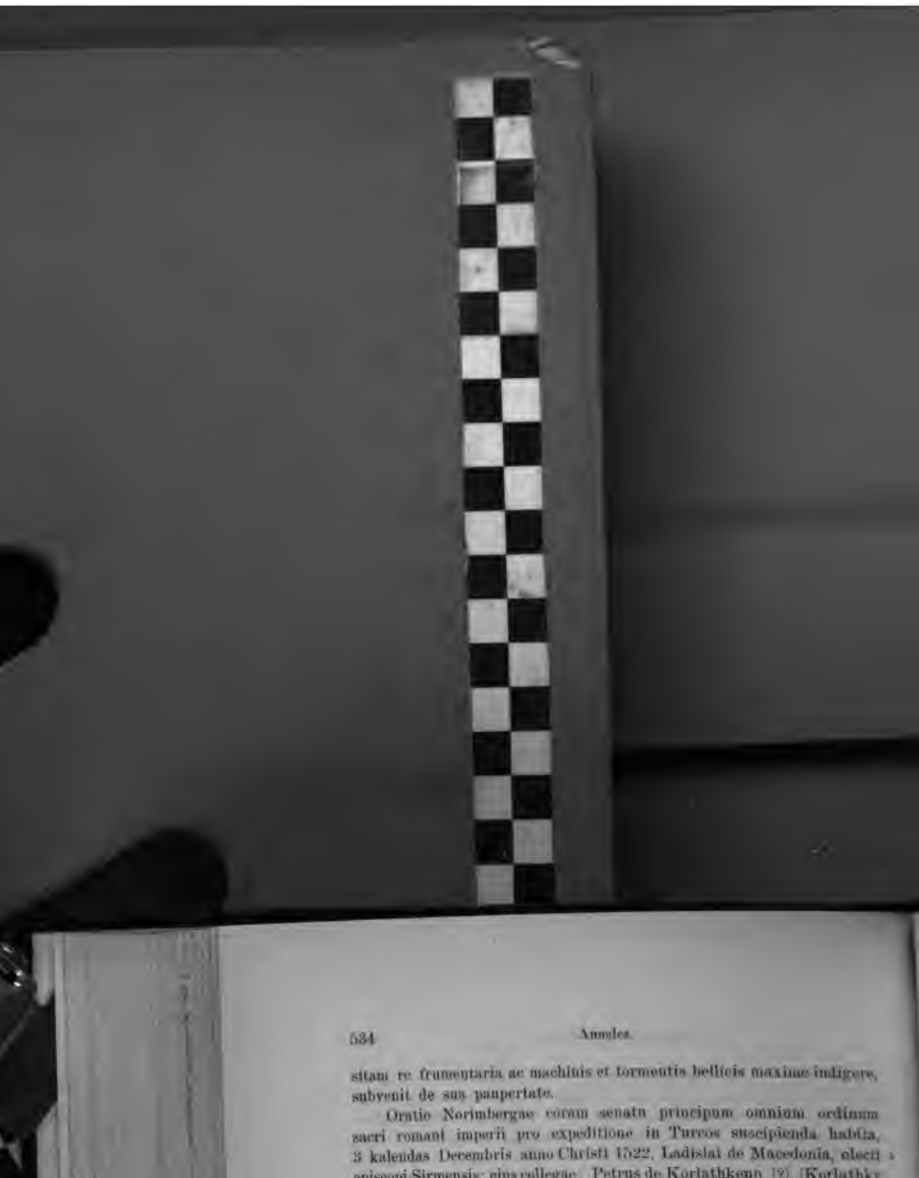
fehlt] imperator in urbe Norici .... *[Lücke wie oben]* Neostadium Austriae, Ludovicum Arionistumque .... duces Boiorum vocarat. inter eundum certiores facti imperatorem obiisse Monachium ad fratrem Vilelmium properarunt. Arionistus continuo Bathaviam proficiscitur, cuius declaratus erat pontifex. indicitur conventus foederis 5 Suevorum Augustae Rhetiae. illuc fratres V. et L. cum legato Francisci regis Celtarum vadunt, qui a caesare venerunt [?]. adfuit et Cassiomirus marchio Brandenburgensis. interim Hyldericus dux Wirtenbergensis Reutlingam, urbem imperii, obsidet, vi expugnat, Ehingam quoque obsidet, minaturque bellum Boiis ob ereptam sororem, uxorem 10 suam. — foedus Suevorum commune bellum ipsi moliri. dux copiarum Vielmius Boius princeps delectus per totam agit [?] Bawariam Februario.

Imperator moriturus omnes iussit aperire ianuas ubique, quemlibet admitti, se moriturum more christiano palam profitetur; colla- 15 chrymantes .... *[unleserliches Wort]* ne suam mortem deflerent, admonuit; sed se sibi propter successionem deplorantem asseruit. varia fuit fama, undique motus nunciabantur ac tumultus a Boiemis, Turcis, Venetis, Suitonibus, Gallis, ut sunt timidae [?] mentes [?] .... in his casibus variaeque sententiae, alius omnia timere, alius nihil. 20 indignabantur electoribus imperii, qui tam diu electionem regis differebant in tantis rerum motibus, alius avaricie, alius ignavie causa, optabantque hostes publicos inimicosque venire et avariciam ingratorum et luxus sacerdotum superbiamque nobilitatis puniri; ignavia commune malum. 25

cognomina:
- imperii: Franci Austriaci Burgundiones, Suevi quondam Laugii, Loubii, Hachostadium, Weissenhorn [?]
- foederis: Suevorum Suitenses
- situs loci: Austria, Boiorum pagus, Vestria Teutonum, Austria sive Austrasia Gallis
- militaria: Suitenses landocenechthi, Alemani, Cimbri
- regionum: Boiemia, Zechi, Moravizki
- gentis: Boiorum in *[sic]*
- linguae: Teutones, Venedi, Sclavi

Aschgnanus, Philippus. Altho, Althomurus, Altomurus — Gerwilius — Chunradus Bebelius, Chunradus Peuthinger, Chunradus Celtis.... — Vanda, si non Sclavi... Jordanus Vandalos, Alanos — Philippus — cognomina essent logica [?] non proprie, nisi dicas Mannum [?] vatem fuisse et pueris huiuscemodi nomina ab h.... nda haereditate recens natis imposuisse. quodsi . .cognomina haec fuisse: Selender, Rheinlender, Danawer. Narisci, Nartra [?], natraerisch [?], marchia Suevorum, marchia Boiorum, camporum, Haunocamp, Parmcamp [?], Abdrabo, Abdacamp, Abderoch; ... Istevones Inderistewoner Iseristewoner Herminones extremi Germanorum — Theod, Thodry, Theoderus, vulgus Thudrus.

sitam re frumentaria ac machinis et tormentis bellicis maxime indigere, subvenit de sua paupertate.

Oratio Norimbergae coram senatu principum omnium ordinum sacri romani imperii pro expeditione in Turcos suscipienda habita, 3 kalendas Decembris anno Christi 1522, Ladislai de Macedonia, electi episcopi Sirmensis; eius collegae: Petrus de Korlathkenn [?], [Korlathky bei Katona XII, 365], supremus marscalcus serenissimi regis Ungariae, Stephanus de Werbenz, in iudiciis regiae maiestatis locum tenens, Ioannes de Getho, vicepalatinus, Sigismundus Pogan de Cheeb. Michael de Kenderes impressit, dedicavit Stephano de Bathor, palatino regni Hungariae, iudici Comanorum, comiti Temesiensi, locum tenenti regio, Ioanni de Zapolia, comiti perpetuo terrae Scepusiensis *[Zips]*, vayvodae transsylvano. *[vgl. Oratio habita Norimbergae … pro expeditione in Turcos suscipienda, 3. calendas Decembr. 1522. s. l.]* — Chonadus *[sic; = Czanad? vgl. in der Widmung der oben erwähnten „Oratio“:* Tuque comes Chenadi, celsi cui cura Thernesi Est data]. Theinessus fluvius Borsa quoque, ubi Macedonia urbs Ungariae; calamitas futura Hungariae aperitur; capto Belgrad p. — *[zwei unleserliche Worte]*; 150 annos restitisse Ungariam. — Geizam *[Iaicza]* caput Bosnae missis militibus voluere defendere illius anni aestate, sed Turcus Rhoden invasit, non regnum Bosnae, ut fama erat. — Turci sunt: Armenia, Savus, Taurica, Memphis. — caesar iussit copias, quas sibi ad expeditionem Romanam promiserunt principes imperii, in Turcos iuste vertant.

1523 Rhodos capta a Turco.

1524 concilium decretum frustra.

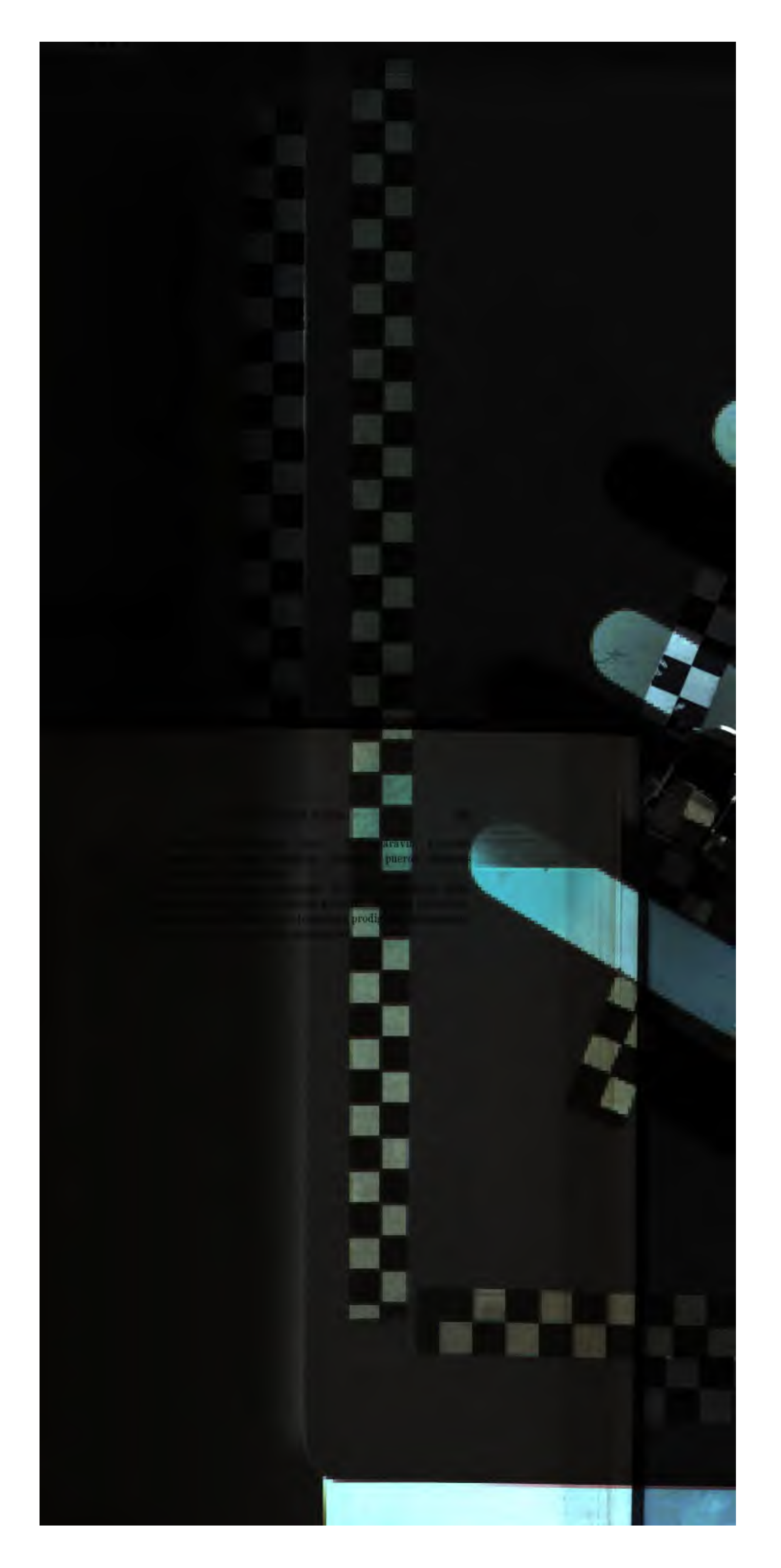
1525 pundschuech. rex Galliae captus.

1526 pundschuech Salczburg. interim Ungaria Ofen a Selimano occupata, rex Ludovicus bello occisus cum multis. ultimo Augusto Spirae concilium.

1527 Roma bis direpta, in solitudinem redacta a milite Germano, pontifex romanus captus.

1528 concilium Ratisbonae invocavit imperator, sed a caesare interdictum.

1529 Turcus rursus Ungariam occupat, Viennam obsidet, omnia usque Anassum Austriae devastat. caesar tamen in Italia cum pontifice romano futilibus rebus operam dabant, de profundendo christiano sanguine etiam indicta causa consultabant. longo praeclariorem coronam adeptus, maiorem laudem consecutus fuisset, si natale solum, incunabula imperii sui tutatus fuisset, et copias, quas contra Florentinos

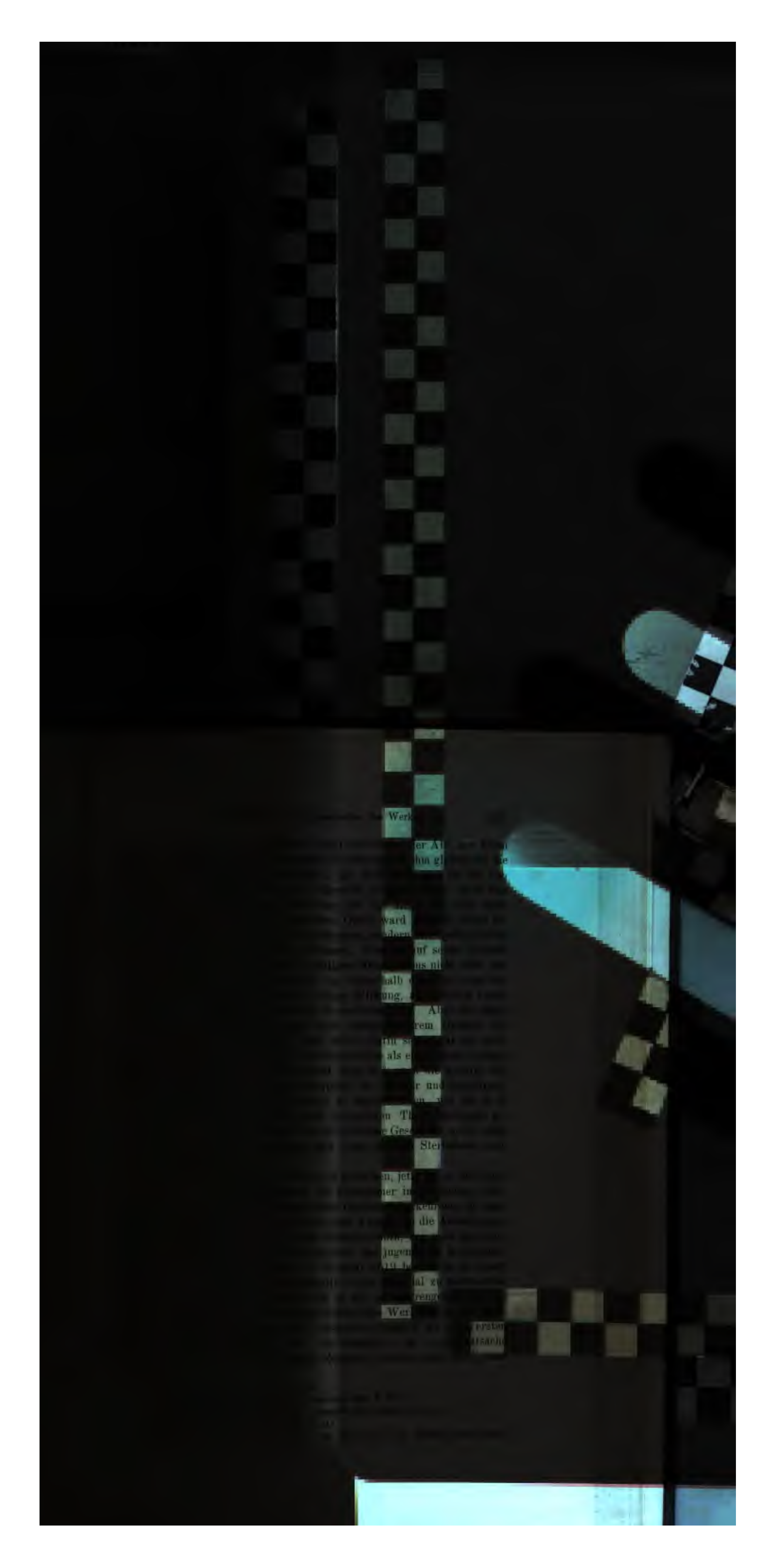
Nachwort.

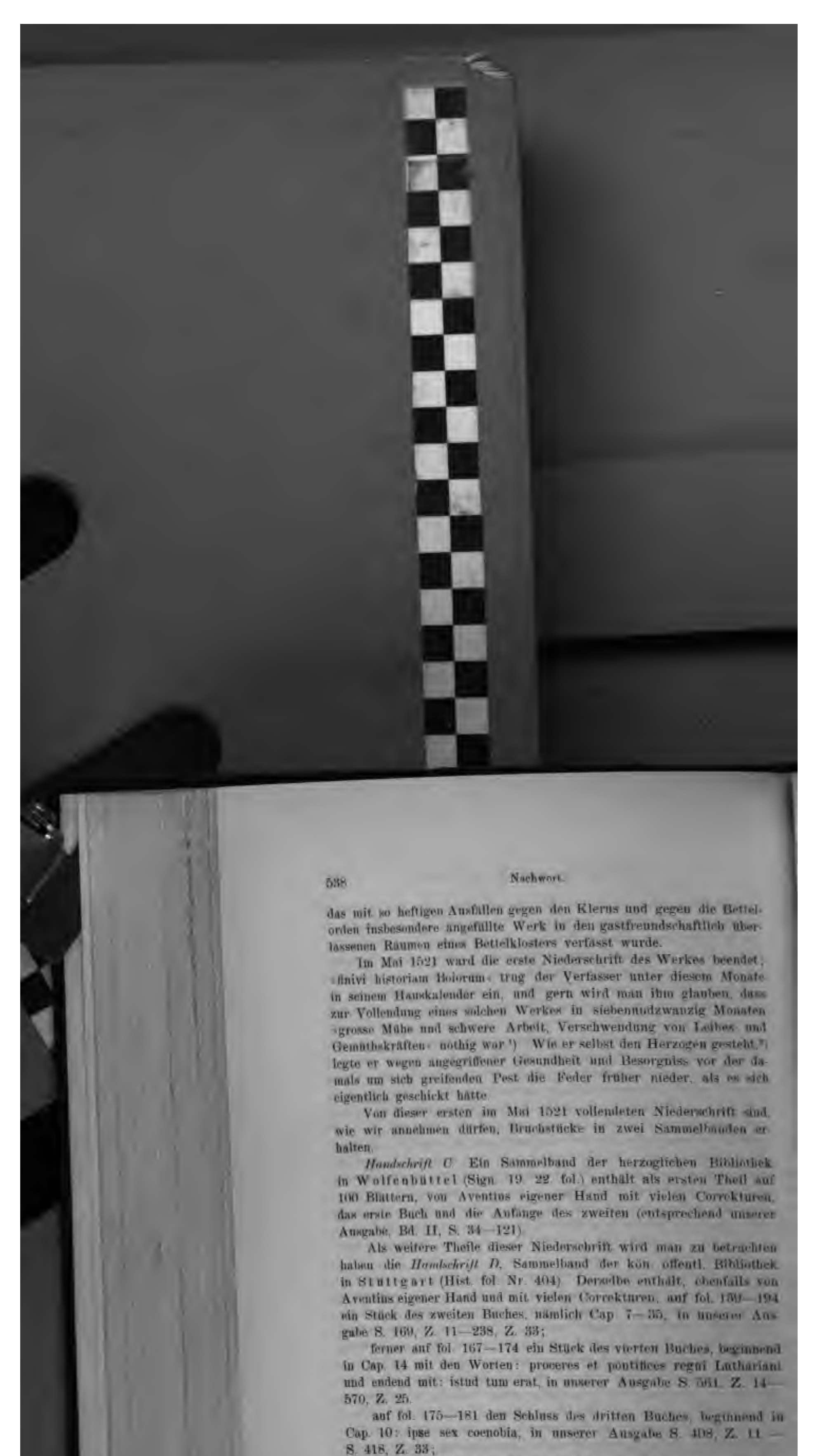
Entstehung und Handschriften des Werkes

Im Februar 1517 hatte Aventin die Erziehung des Prinzen Ernst vollendet und am 14. dieses Monats begab er sich von Ingolstadt nach München. Damals wird es geschehen sein, dass er von den Herzogen Wilhelm und Ludwig den Auftrag erhielt eine bairische Geschichte zu schreiben. Vom 8. März 1517 ist das Empfehlungsschreiben Herzog Ludwigs für Aventin an die bairischen Prälaten und Prälatinen, worin sie der Herzog, auch im Namen seines Bruders Wilhelm, ersucht, Aventin die Einsicht in ihre Archive, Bibliotheken und Denkmäler zu gestatten, da dieser ihr Historiograph von ihnen angewiesen sei, ›die alten Monumente, Antiquitäten und Anzeigen allenthalben bei den Klöstern ihres Fürstenthums zu erfahren, zu besichtigen und zu beschreiben‹. Ein im übrigen gleichlautender Empfehlungsbrief wurde Aventin von den beiden herzoglichen Brüdern gemeinsam am 8. November desselben Jahres ausgestellt.[1] Ein besonderes Bestallungsdekret für ihn als fürstlichen Geschichtschreiber ist bisher nicht bekannt und auch kaum ausgefertigt worden.

Schon am 9. März trat er seine Forschungsreise an, die ihn zuerst nach den Klöstern Indersdorf und Scheiern führte, und während der Jahre 1517 und 1518 durchstöberte er, um den Stoff für sein Werk zu sammeln, im ganzen Gebiete des bairischen Herzogthums die Büchereien und Briefgewölbe der Klöster, Städte und Burgen. An der Hand seines Hauskalenders[2] lassen sich Wege und Ziele seiner Reise im einzelnen verfolgen. Gleich am ersten Orte, den er besuchte, im Kloster Indersdorf, konnte er trotz der herzog-

[1] *S. oben Bd. I, 108, 109.*
[2] *I, 674—676.*

das mit so heftigen Ausfällen gegen den Klerus und gegen die Bettelorden insbesondere angefüllte Werk in den gastfreundschaftlich überlassenen Räumen eines Bettelklosters verfasst wurde.

Im Mai 1521 ward die erste Niederschrift des Werkes beendet; »finivi historiam Boiorum« trug der Verfasser unter diesem Monate in seinem Hauskalender ein, und gern wird man ihm glauben, dass zur Vollendung eines solchen Werkes in siebenundzwanzig Monaten »grosse Mühe und schwere Arbeit, Verschwendung von Leibes- und Gemüthskräften« nöthig war[1]) Wie er selbst den Herzogen gesteht,[2]) legte er wegen angegriffener Gesundheit und Besorgniss vor der damals um sich greifenden Pest die Feder früher nieder, als es sich eigentlich geschickt hätte.

Von dieser ersten im Mai 1521 vollendeten Niederschrift sind, wie wir annehmen dürfen, Bruchstücke in zwei Sammelbänden erhalten.

Handschrift C. Ein Sammelband der herzoglichen Bibliothek in Wolfenbüttel (Sign. 19. 22. fol.) enthält als ersten Theil auf 100 Blättern, von Aventins eigener Hand mit vielen Correkturen, das erste Buch und die Anfänge des zweiten (entsprechend unserer Ausgabe, Bd. II, S. 34—121).

Als weitere Theile dieser Niederschrift wird man zu betrachten haben die *Handschrift D*, Sammelband der kön. öffentl. Bibliothek in Stuttgart (Hist. fol. Nr. 404). Derselbe enthält, ebenfalls von Aventins eigener Hand und mit vielen Correkturen, auf fol. 159—194 ein Stück des zweiten Buches, nämlich Cap. 7—35, in unserer Ausgabe S. 169, Z. 11—238, Z. 33;

ferner auf fol. 167—174 ein Stück des vierten Buches, beginnend in Cap. 14 mit den Worten: proceres et pontifices regni Lothariani und endend mit: istud tum erat, in unserer Ausgabe S. 561, Z. 14—570, Z. 25.

auf fol. 175—181 den Schluss des dritten Buches, beginnend in Cap. 10: ipse sex coenobia, in unserer Ausgabe S. 408, Z. 11 — S. 418, Z. 33;

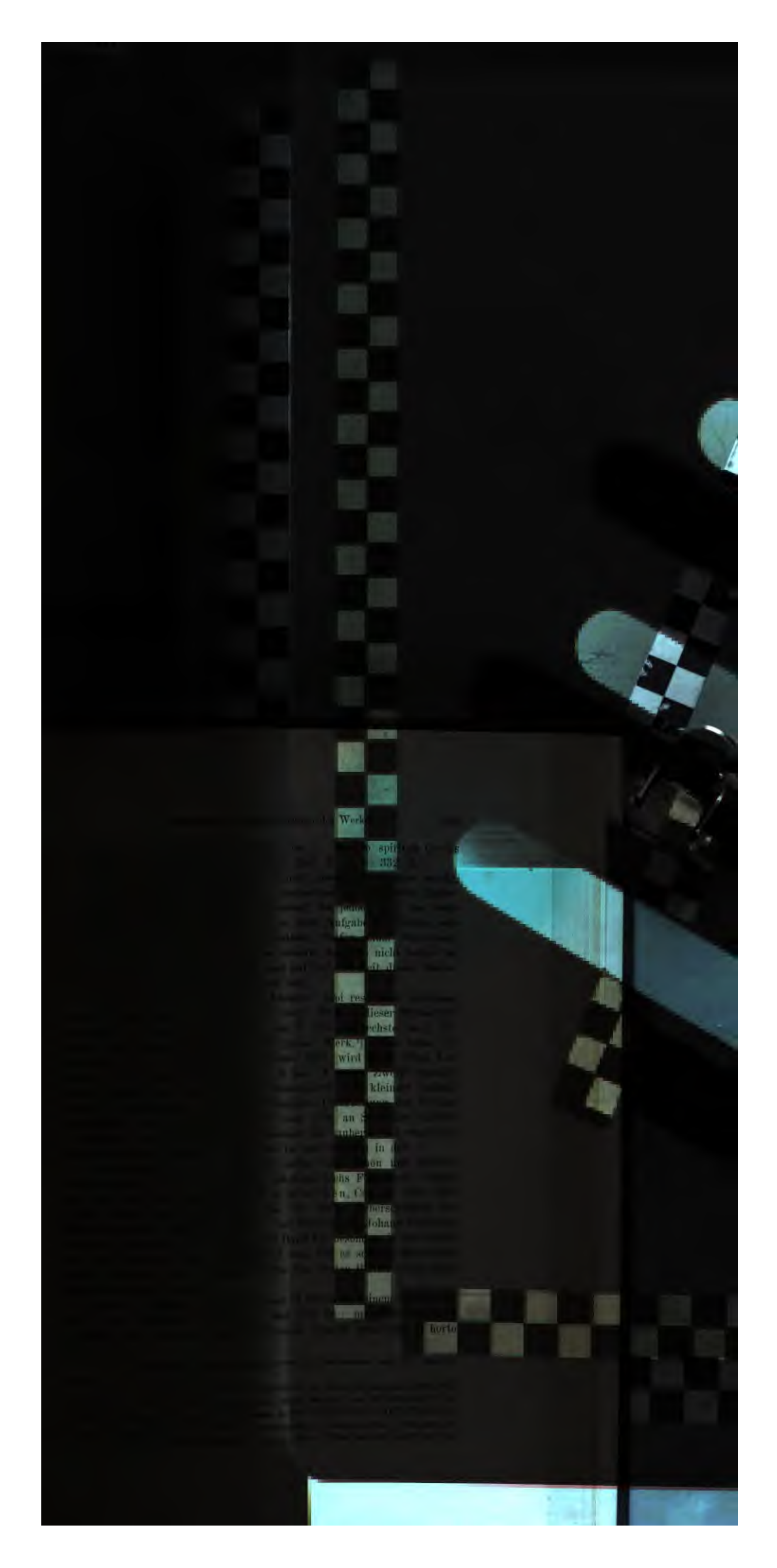
endlich auf fol. 183—194 ein Stück vom Ende des zweiten Buches, beginnend in cap. 51 mit den Worten: et quod quidam christiani

---

Wiedemann, 279, veröffentlicht hatte. Vogt (in der Biographie Aventins, Werke Bd. I, XVII) hätte daher die Thatsache nicht bezweifeln sollen.

[1]) *I, 109.*

[2]) *II, 299.*

Nachwort.

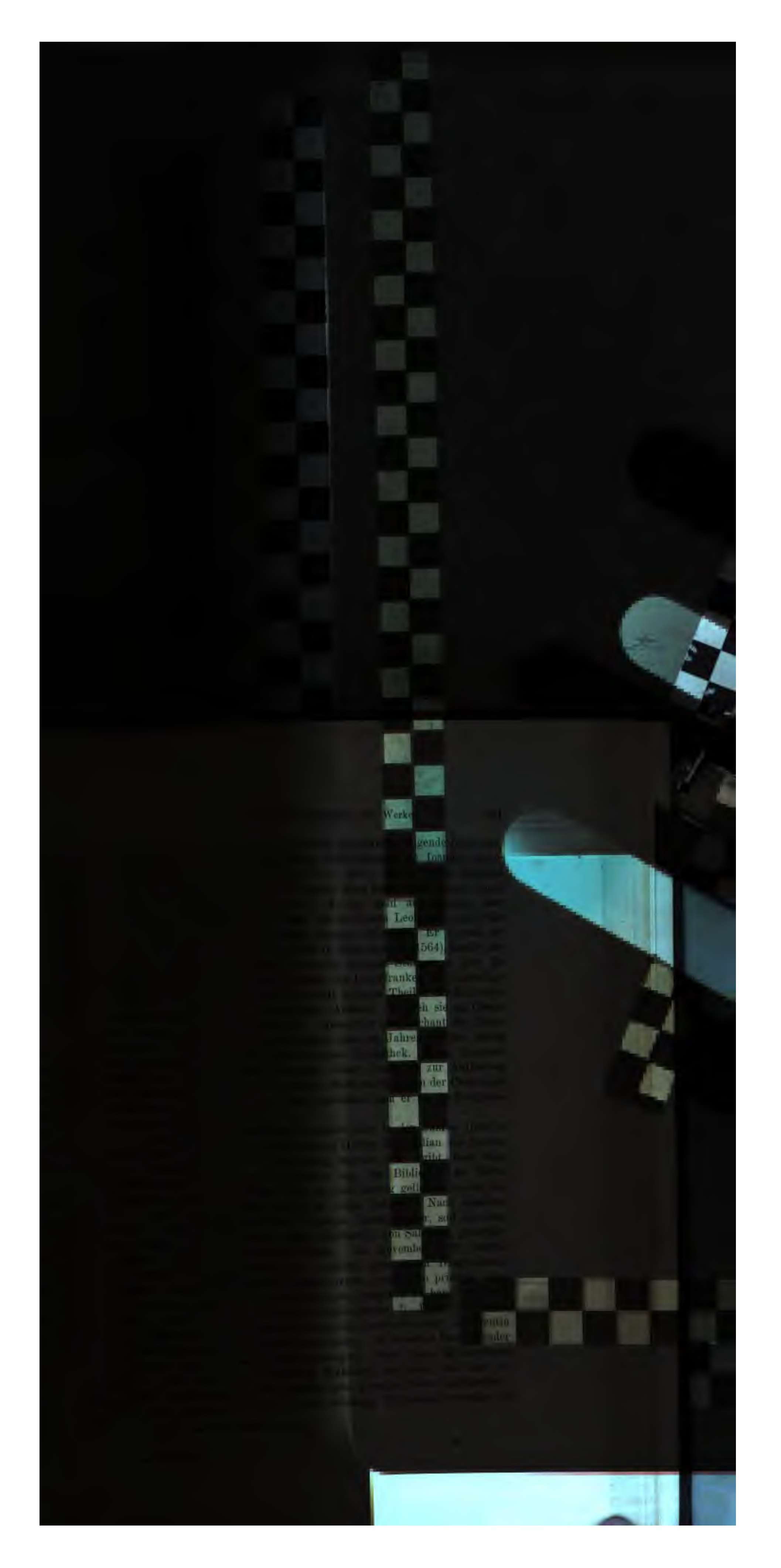
Entstehung und Handschriften des Werkes.

Im Februar 1517 hatte Aventin die Erziehung des Prinzen Ernst vollendet und am 14. dieses Monats begab er sich von Ingolstadt nach München. Damals wird es geschehen sein, dass er von den Herzogen Wilhelm und Ludwig den Auftrag erhielt eine bairische Geschichte zu schreiben. Vom 8. März 1517 ist das Empfehlungsschreiben Herzog Ludwigs für Aventin an die bairischen Prälaten und Prälatinen, worin sie der Herzog, auch im Namen seines Bruders Wilhelm, ersucht, Aventin die Einsicht in ihre Archive, Bibliotheken und Denkmäler zu gestatten, da dieser ihr Historiograph von ihnen angewiesen sei, «die alten Monumente, Antiquitäten und Anzeigen allenthalben bei den Klöstern ihres Fürstenthums zu erfahren, zu besichtigen und zu beschreiben». Ein im übrigen gleichlautender Empfehlungsbrief wurde Aventin von den beiden herzoglichen Brüdern gemeinsam am 8. November desselben Jahres ausgestellt.[1]) Ein besonderes Bestallungsdekret für ihn als fürstlichen Geschichtschreiber ist bisher nicht bekannt und auch kaum ausgefertigt worden.

Schon am 9. März trat er seine Forschungsreise an, die ihn zuerst nach den Klöstern Indersdorf und Scheiern führte, und während der Jahre 1517 und 1518 durchstöberte er, um den Stoff für sein Werk zu sammeln, im ganzen Gebiete des bairischen Herzogthums die Büchereien und Briefgewölbe der Klöster, Städte und Burgen. An der Hand seines Hauskalenders[2]) lassen sich Wege und Ziele seiner Reise im einzelnen verfolgen. Gleich am ersten Orte, den er besuchte, im Kloster Indersdorf, konnte er trotz der herzog-

[1]) *S. oben Bd. I, 108, 109.*

[2]) *I, 674—676.*

das mit so heftigen Ausfällen gegen den Klerus und gegen die Bettelorden insbesondere angefüllte Werk in den gastfreundschaftlich überlassenen Räumen eines Bettelklosters verfasst wurde.

Im Mai 1521 ward die erste Niederschrift des Werkes beendet; »finivi historiam Boiorum« trug der Verfasser unter diesem Monate in seinem Hauskalender ein, und gern wird man ihm glauben, dass zur Vollendung eines solchen Werkes in siebenundzwanzig Monaten »grosse Mühe und schwere Arbeit, Verschwendung von Leibes- und Gemüthskräften« nöthig war.[1]) Wie er selbst den Herzogen gesteht,[2]) legte er wegen angegriffener Gesundheit und Besorgniss vor der damals um sich greifenden Pest die Feder früher nieder, als es sich eigentlich geschickt hätte.

Von dieser ersten im Mai 1521 vollendeten Niederschrift sind, wie wir annehmen dürfen, Bruchstücke in zwei Sammelbänden erhalten.

Handschrift C. Ein Sammelband der herzoglichen Bibliothek in Wolfenbüttel (Sign. 19. 22. fol.) enthält als ersten Theil auf 100 Blättern, von Aventins eigener Hand mit vielen Correkturen, das erste Buch und die Anfänge des zweiten (entsprechend unserer Ausgabe, Bd. II, S. 34—121).

Als weitere Theile dieser Niederschrift wird man zu betrachten haben die *Handschrift D,* Sammelband der kön. öffentl. Bibliothek in Stuttgart (Hist. fol. Nr. 404). Derselbe enthält, ebenfalls von Aventins eigener Hand und mit vielen Correkturen, auf fol. 139—194 ein Stück des zweiten Buches, nämlich Cap. 7—35, in unserer Ausgabe S. 169, Z. 11—238, Z. 33;

ferner auf fol. 167—174 ein Stück des vierten Buches, beginnend in Cap. 14 mit den Worten: proceres et pontifices regni Luthariani und endend mit: istud tum erat, in unserer Ausgabe S. 561, Z. 14—570, Z. 25.

auf fol. 175—181 den Schluss des dritten Buches, beginnend in Cap. 10: ipse sex coenobia, in unserer Ausgabe S. 408, Z. 11 — S. 418, Z. 33;

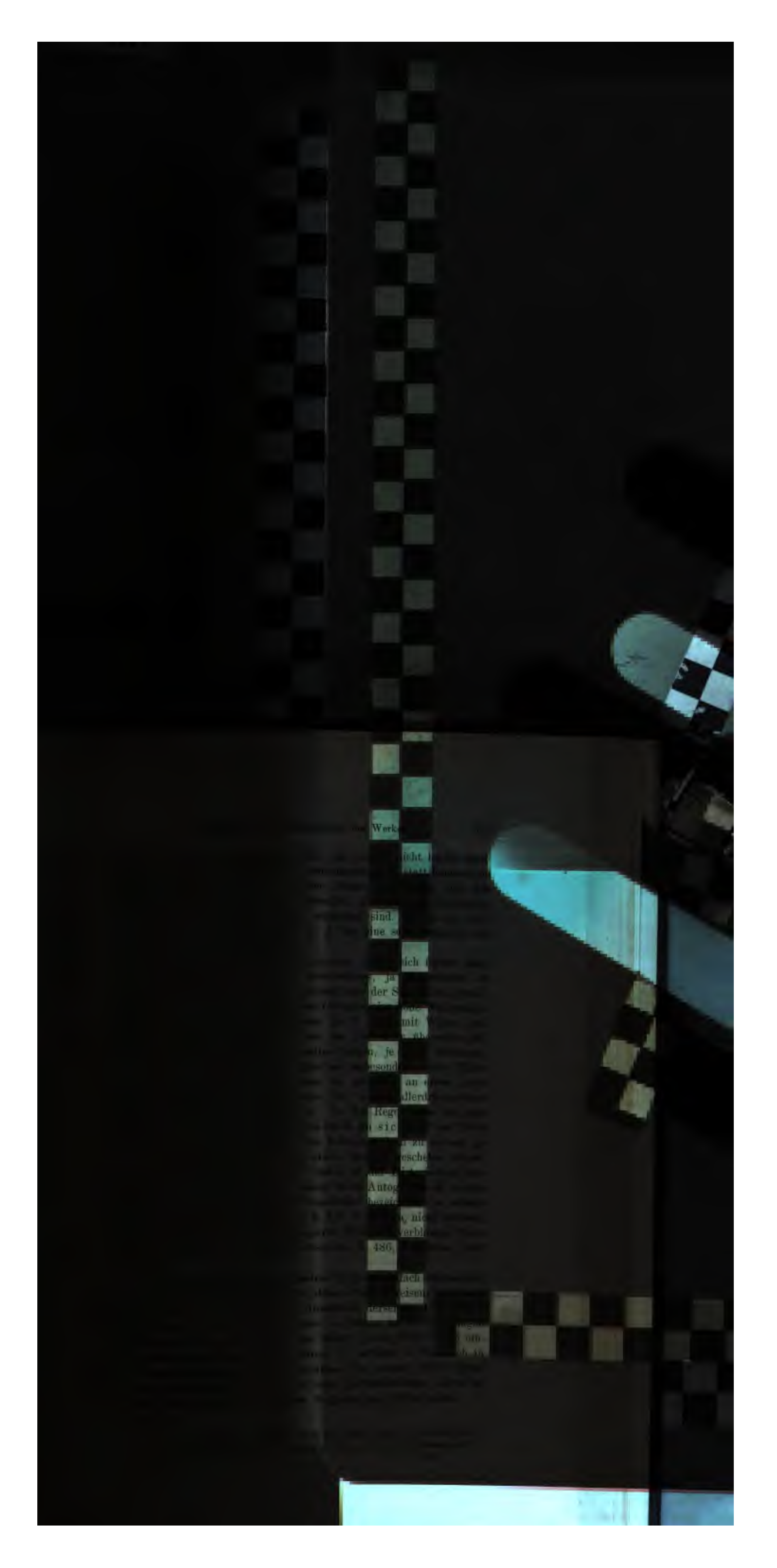
endlich auf fol. 183—194 ein Stück vom Ende des zweiten Buches, beginnend in cap. 51 mit den Worten: et quod quidam christiani

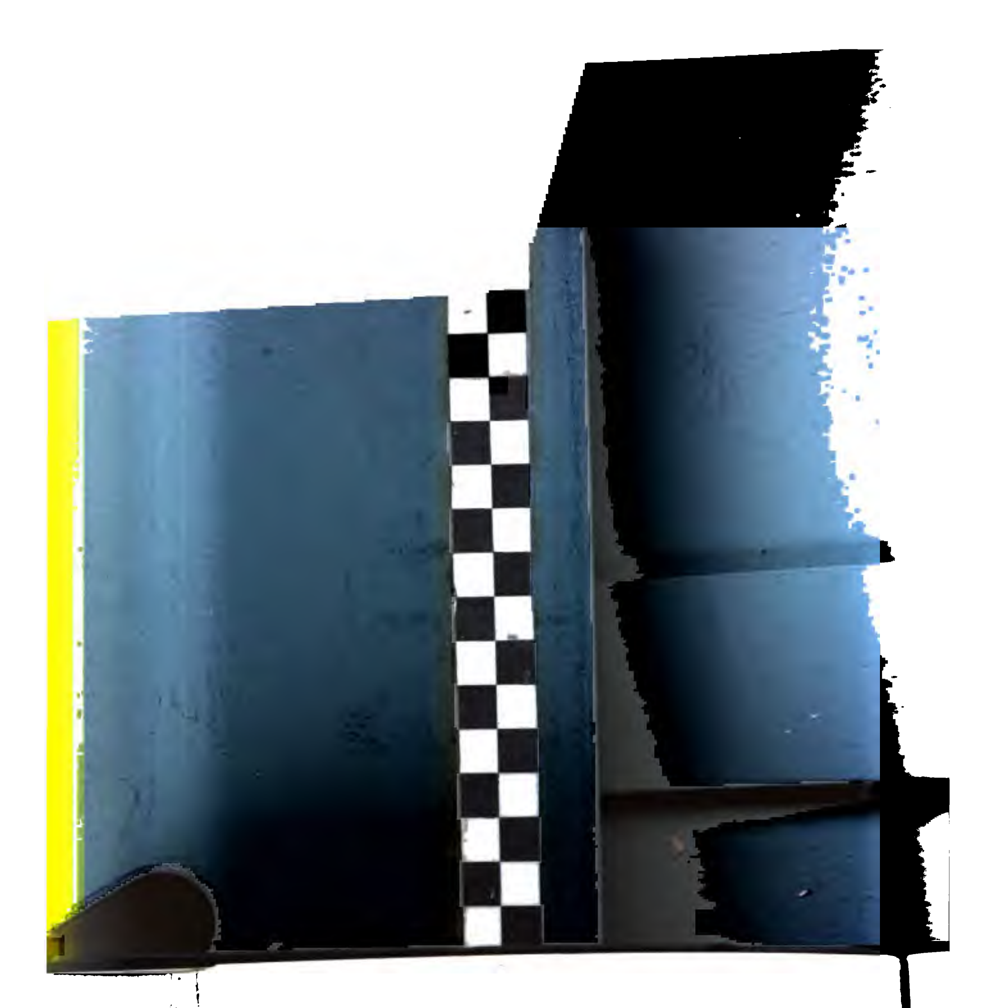

Wiedemann, 279, veröffentlicht hatte. Vogt (in der Biographie Aventins, Werke Bd. I, XVII) hätte daher die Thatsache nicht bezweifeln sollen.

[1]) *I, 109.*

[2]) *II, 239.*

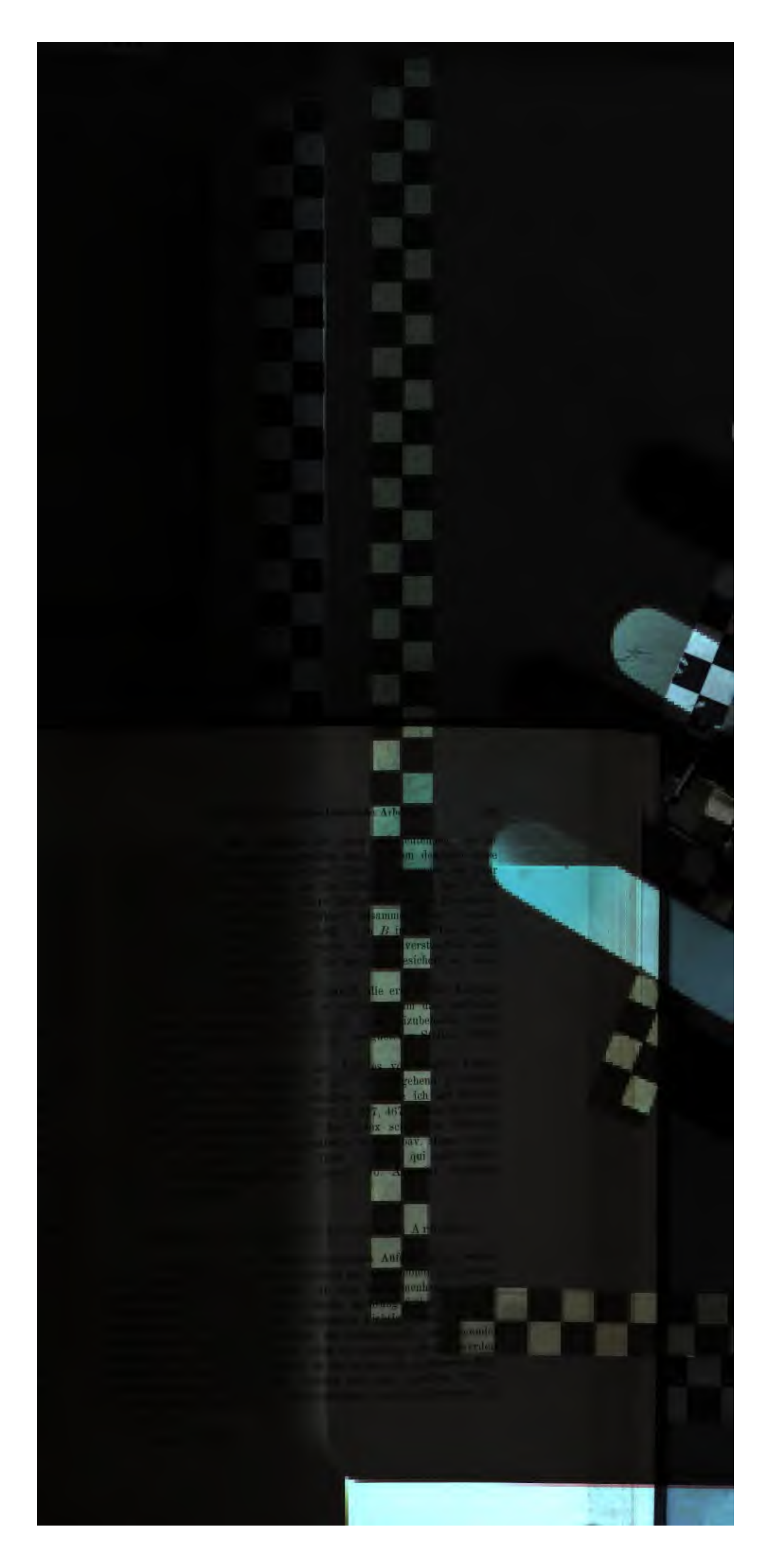

Abschnitte, die in den Handschriften eingeklammert oder angestrichen sind, enthalten immer Dinge, die als zu grosse Abschweifung erscheinen, wegen ihrer Ausfälle auf Glieder des geistlichen Standes oder in anderer Rücksicht Anstoss erregen konnten. Der Zusatz: inter omissa, der sich bei einigen derselben findet, rührt von älteren Editoren oder von solchen, welche die Handschriften mit den Editionen verglichen. Sowohl bei diesen als bei anderen Stellen aber bleibt immerhin die Möglichkeit, dass sie schon Aventin eingeklammert hat und dass er, wäre es ihm selbst vergönnt gewesen das Werk zu ediren, sie weggelassen haben würde. Bei der Unmöglichkeit den Urheber der Einklammerung sicher zu bestimmen blieb dem Herausgeber nur übrig, alle Einklammerungen unterschiedslos unter dem Texte als solche zu bezeichnen.

Eine besondere Bemerkung beanspruchen die zahlreichen Randeinträge, welche sich in A von Aventins Hand finden, zum Theil so flüchtig geschrieben, dass ihre Entzifferung nicht geringe Mühe verursacht. Ihr Inhalt und Werth ist ein sehr verschiedener. Hier finden sich römische Inschriften und Beschreibungen römischer Münzen nachgetragen, die vielleicht nur desshalb nicht in den Text von *A* und *B* aufgenommen wurden, weil sie der Verfasser erst nach Vollendung dieser beiden Reinschriften kennen lernte. Dasselbe gilt von manchen Excerpten aus Urkunden und Geschichtschreibern, während anderes den Eindruck erweckt, dass es Aventin mehr zur Notiz für sich selber eingetragen habe. Zum zweiten Buche verfolgen Excerpte aus Eusebius, Hieronymus und anderen Kirchenhistorikern (II, 183, 206 und besonders 217—239) die kirchliche Geschichte eine Zeit lang eingehender, als dies dem Autor im Rahmen des Werkes selbst wohl passend erschien. Andere Randbemerkungen dienen zur Erläuterung, Umschreibung, Verdeutschung des Textes; hin und wieder, im ganzen leider doch selten, wird auf Quellen verwiesen; zahlreicher sind etymologische Aphorismen, die man zum Theil Spielereien nennen möchte; hinter manchem endlich lässt sich kaum mehr suchen als Federproben. In den früheren Editionen fanden alle diese Einträge keine Erwähnung. Weitaus die meisten derselben sind jedoch für die Beleuchtung der Anschauungen und Quellenkenntniss unseres Autors nicht unwichtig; einiges — es seien nur die lange Anführung aus »Creontius«[1]) und die Nachträge römischer Inschriften[2]) hervorgehoben — bereichert sogar unsere historische Kenntniss in hervor-

[1]) *II, 410.*
[2]) *II, 160 flgd.*

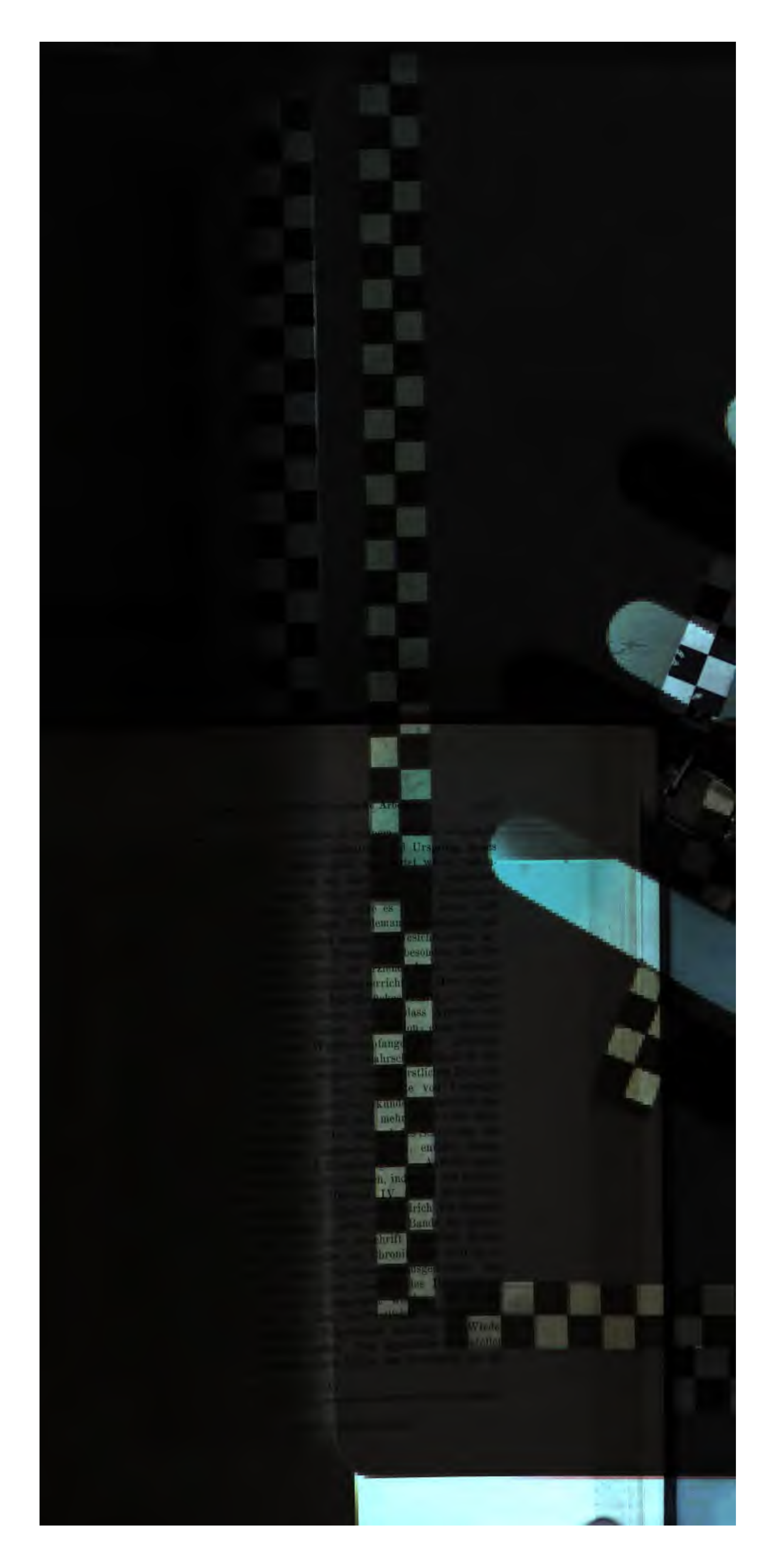
finden». Wie bereits erwähnt,[1]) erfolgte jedoch auf eine Anfrage in Salzburg der Bescheid, dass weder Schriften noch Briefe Aventins vorhanden seien.

An die Nachricht, dass die k. k. Hofbibliothek in Wien ein 8. Buch der Annales besitze,[2]) konnte sich früher die Hoffnung knüpfen, dass Aventin seine am Schlusse des siebenten Buches ausgesprochene Absicht eine Geschichte Herzog Albrechts IV. zu schreiben ausgeführt habe und dass diese Fortsetzung der Annalen hier vorliege. Die Angabe hat sich jedoch als unrichtig erwiesen: die bezeichnete Wiener Handschrift 9045, Hist. prof. 172, enthält nicht das achte Buch der Annalen, sondern das achte Buch der deutschen Chronik Aventins.

Unserer Ausgabe waren, wie sich aus dem Vorausgeschickten ergibt, die Handschriften *A* und *B*, das Autograph im engeren und das im weiteren Sinne, zu Grunde zu legen. Nur eine gleichmässige und durchgehende Berücksichtigung dieser beiden Handschriften gestattet die letzte Redaktion festzustellen, in welcher der Verfasser sein Werk hinterlassen hat; denn sowohl in *A* als in *B* hat Aventin hie und da, wiewohl nicht häufig, Verbesserungen und kleine Zusätze eingetragen, die er in der andern Handschrift nachzutragen unterliess. Auch nachdem *B* schon geschrieben war, nahm er in *A* noch vereinzelte Aenderungen vor, die sich in *B* nicht nachgetragen finden.[3]) Bis in seine letzten Jahre hat der Verfasser an dem Werke nachgebessert; eine Randbemerkung (oben S. 504, zu Z. 29) zeigt, dass er die Handschrift *A* noch 1530 in Händen hatte.

Wo *A* und *B* von einander abweichen, erkennt man fast ohne Ausnahme leicht, ob die Aenderung bei Gelegenheit der Abschrift von Aventin selbst oder ob sie nur durch Schreibverstoss, Missverständniss oder Unkenntniss des Copisten herbeigeführt ward. Magister Stephan Gartner hat im grossen und ganzen sehr sorgfältig copirt, scheint aber trotz seiner Magisterwürde nur eine mangelhafte Kenntniss des Lateinischen besessen zu haben. Die groben Fehler, die diess verrathen, in den Varianten zu verzeichnen, habe ich nicht für nöthig gefunden, sowie ich diess meistens auch bei Schreibverstössen unterliess, die auf den ersten Blick als solche erscheinen. Gartner schrieb augenscheinlich zuweilen nach Diktat, sicher des Verfassers selbst, zuweilen jedoch ohne solches. Auf Diktat deuten Varianten wie: vibratisque *A*, fibratisque *B*; inter Oenum *A*, inter

[1]) *I, 689.*
[2]) *Pertz, Archiv, II, 426; vgl. Wiedemann, 280.*
[3]) *Vgl. z. B. III, 524, zu Z. 21.*

absichtigten sächsischen Geschichte Mittheilung über einige historische Punkte gemacht hatte, werden nun von ihm noch weitere Aufschlüsse erbeten. Spalatin, sieben Jahre jünger als Aventin, war bekanntlich in Spalt, einem Städtchen des Bisthums Eichstädt, also nahe an Aventins Heimath, geboren und bekleidete in Sachsen dieselbe doppelte Stellung, wie Aventin in Baiern, als Prinzenerzieher und fürstlicher Historiograph. Es lag also nahe genug, dass er Aventin, den er wohl auch persönlich kannte, zu Rathe zog. Um des Erfolges noch sicherer zu sein, übernahm es sein kurfürstlicher Herr, der sich durch regen wissenschaftlichen Eifer auszeichnete und besonders der Geschichte zugethan war, selbst die Correspondenz mit Aventin zu führen. In diesem Sinne, im Zusammenhange mit der ganzen Correspondenz zwischen Aventin, dem Kurfürsten Friedrich dem Weisen und Spalatin[1]) ist das »Verzeichnus« aufzufassen. Mit dem Prinzen Ernst hat es keine Beziehung. Wie dessen Name gleichwohl in der Ueberschrift genannt werden konnte, erklärt sich durch einen Blick auf die Adresse des Schreibens des Kurfürsten Friedrich an Aventin vom Sonntage Esto mihi 1514 (S. 634); es sollte heissen: »was man für anzaigung von herzogen Ernsten zu Bairn etc. zuchtmaister, magister Aventino begeren soll.«[2])

Sehr wichtige Funde machte Aventin in der reichen Klosterbibliothek von St. Emmeram in Regensburg. Von ungedruckten Autoren zog er hier hervor: die Chronik Hermanns von Reichenau, eine der bedeutendsten Quellen für sein fünftes Buch, die »Consuln«, d. h. die Chronik des Cassiodor, deren Edition dann sein Lehrer Cuspinian übernehmen wollte, den »ehrwürdig alten« Codex[3]) der Nonne Roswitha, (jetzt cod. lat. Monac. 14485) dessen Edition Konrad Celtis übernahm, und die Vita Heinrici IV., (jetzt clm. 14095) die Aventin ebenfalls in seinem fünften Buche benützte.[4]) Eine andere in seinem fünften Buche reichlich benützte wichtige Quellenschrift verdankte er, wie es scheint, einem anderen Besuche in St. Emmeram: den Liber de unitate ecclesiae conservanda, als dessen Verfasser

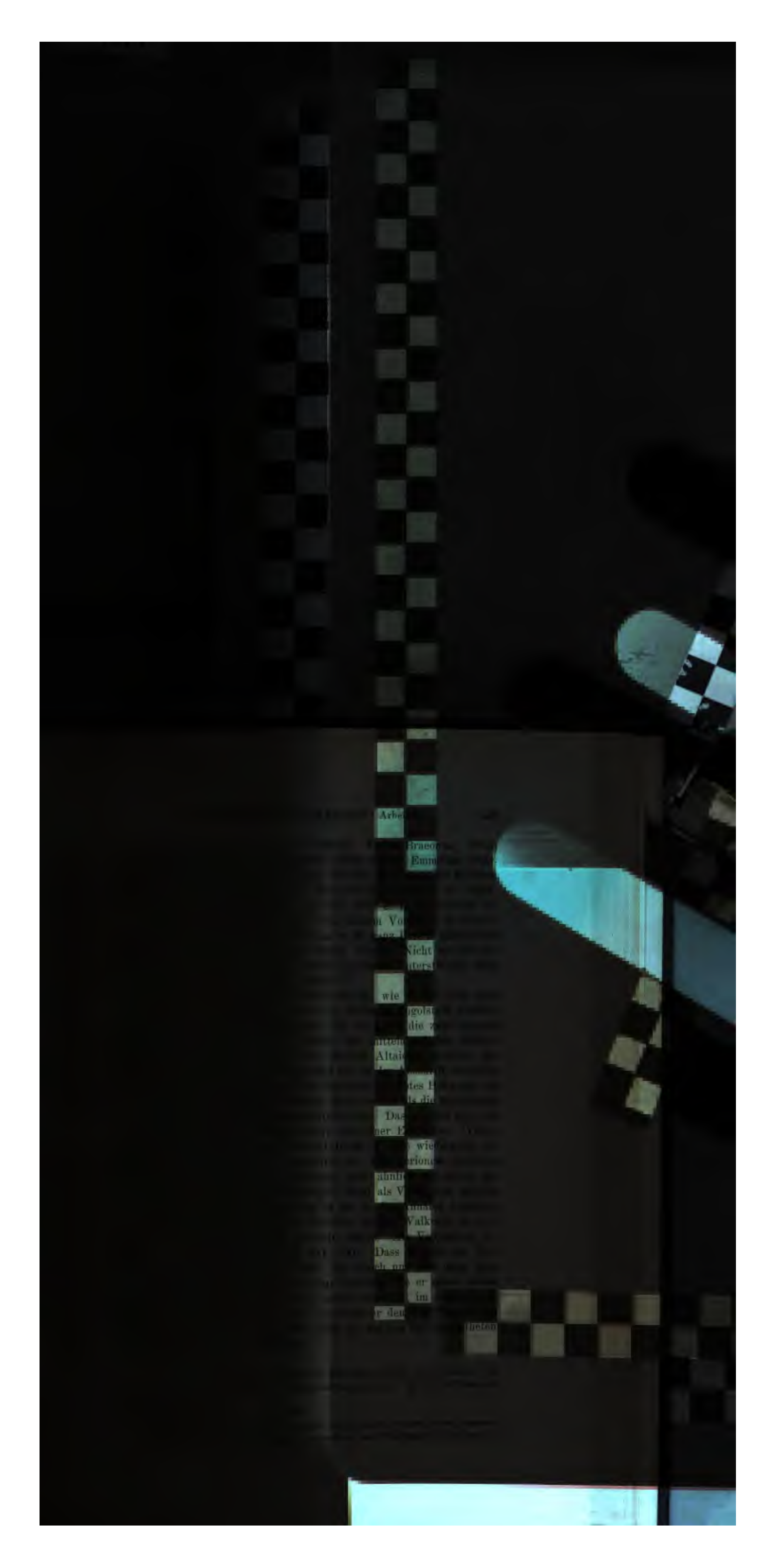

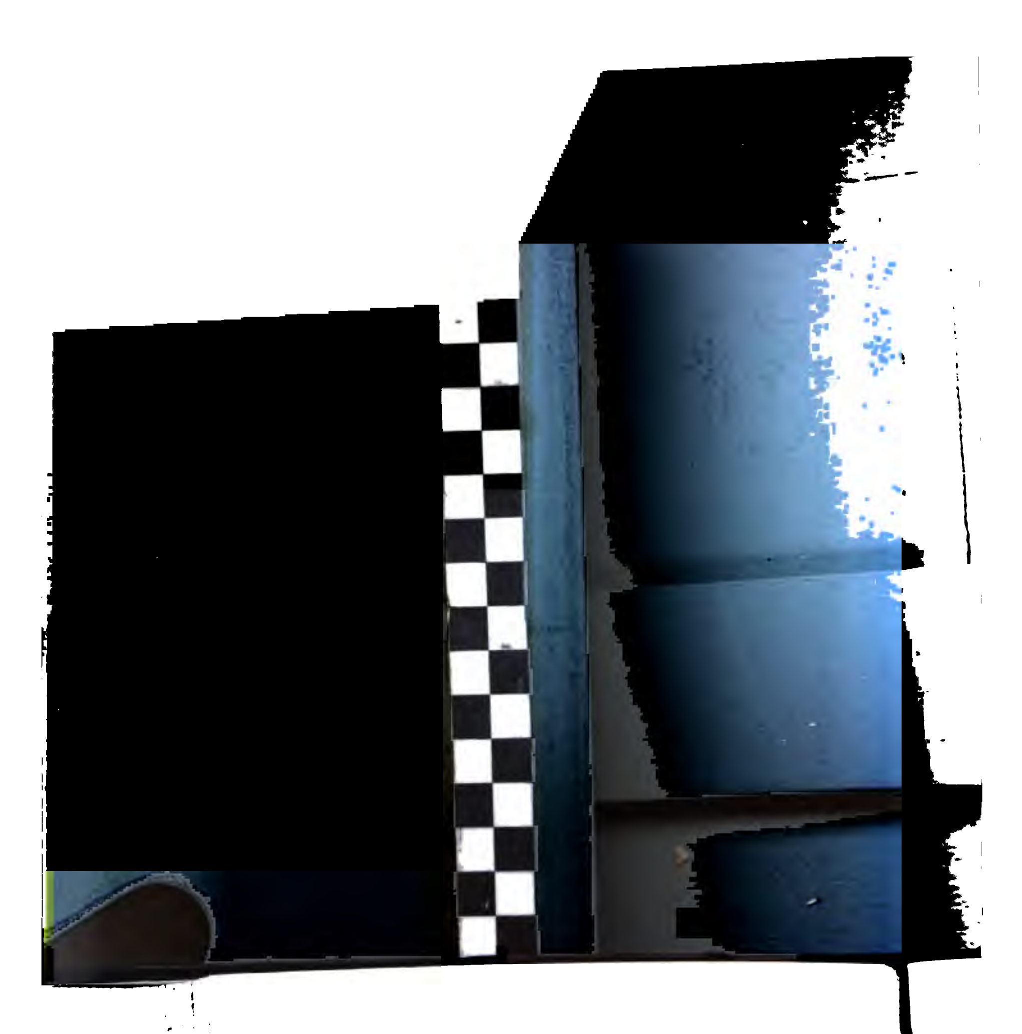
[1]) *Werke I, 634—637.*

[2]) *Denn dass* ‚magister‘ *hier ganz ungewöhnlich in der Bedeutung von* ‚zuchtmaister‘ *gebraucht werde, ist sehr unwahrscheinlich.*

[3]) *Abgesehen von der Beschaffenheit der noch erhaltenen Handschrift hätte diese Bezeichnung Aventins allein genügen sollen, um die abenteuerliche Hypothese, dass Roswitha's Dramen eine Fälschung des Celtis seien, zu verbieten.*

[4]) *S. sein Schreiben an den Abt Ambrosius von St. Emmeram vor seiner Ausgabe der Vita Heinrici; oben Bd. I, 603.*

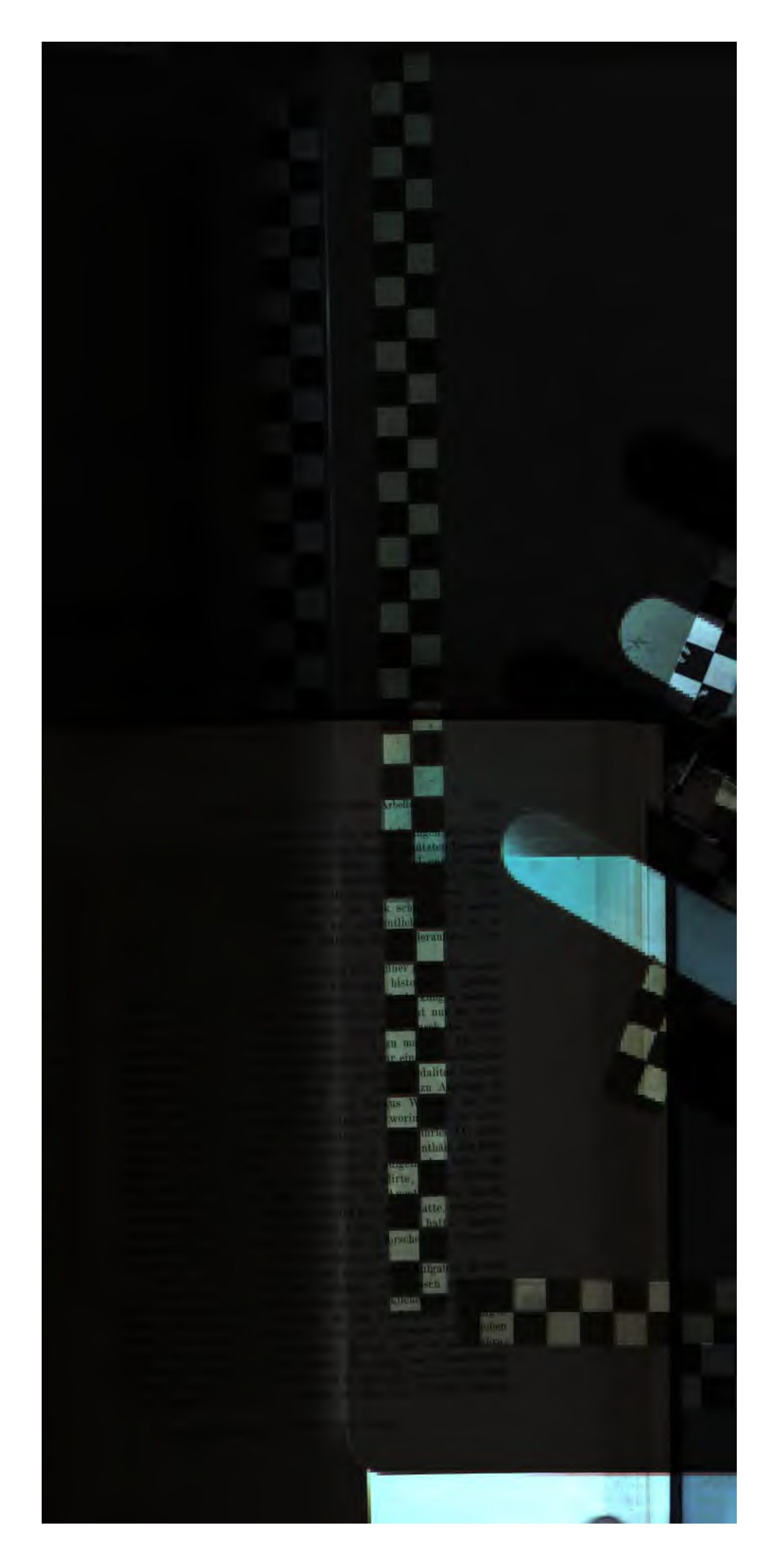

Ein Collektaneenband, den Aventin aus Handschriften des Klosters Niederaltaich damals zusammenstellte und der sich jetzt im Besitze des Freiherrn E. v. Oefele in München befindet, enthält seine Abschrift der Annales Altahenses. In demselben Sammelbande findet sich, jedoch von anderer als Aventins Hand, eine Abschrift der Annales Fuldenses. So nahe es liegt anzunehmen, dass Aventin diese wichtige Quelle bei Abfassung des vierten Buches seiner Annales eben in dieser Abschrift benützte, so lassen bedeutende Differenzen zwischen dieser Abschrift und dem Texte der Annales dies doch als zweifelhaft erscheinen. In der Abschrift heisst es u. a. (fol. 18) zu 850 noch richtig: Winzella, während dieser Name in den Annales in Neocella verdorben ist, die Handschrift hat Alfwini, wo die Annales (II, 614) Asovini geben, und hat: alter vero fuga elapsus, was für die den Annales (II, 647) eigenthümliche Nennung eines Curtius keinen Anhalt gibt. Immerhin lassen diese Varianten die Möglichkeit offen, dass Aventin sich aus dieser Abschrift erst noch flüchtige Auszüge machte, bevor er die Annales Fuldenses in seine Darstellung verwob, und dass auf diesem Wege erst die fehlerhaften Abweichungen sich eingeschlichen haben. Beachtenswerth ist, dass auch diese Abschrift, übereinstimmend mit dem Texte der Annales (II, 560, Z. 1) da Würzburg nennt, wo der Text der Ausgabe in den Mon. Germ. nach besseren Handschriften Mainz hat.

»Ich kann es nicht schildern« — schrieb Aventin mit Beziehung auf alle diese glücklichen Funde 1517 oder 1518 an Leonhard Eck[1]) — »mit welchen Freudenthränen und welcher Seelenheiterkeit mich jüngst die ausgezeichneten Autoren erfüllten, die ich vor den Motten und Würmern gerettet habe«. Er zählt einige derselben auf. Von historischen Schriften, die für seine Annales Bedeutung hatten, befinden sich darunter ausser den bereits genannten: das ganze Jus pontificium; die ganze Lex Salica mit den Zusätzen Karl d. Grossen, Ludwigs I., Lothars I.; Jordan von Osnabrück (Jordanus episcopus) mit Anmerkungen und Commentarien Albert Behaims (eine für uns, wie es scheint, verlorene Handschrift); Beschreibungen des römischen Reichs mit seinen bedeutendsten Städten; ferner zwei seiner wichtigsten Quellen, die Schriften über deutsche Geschichte von den Aebten Regino und »Romerius«, d. i. Ekkehard von Aurach; die Schriften über bairische Geschichte von Bernhard von Kremsmünster, »Veronardus Noricus«; endlich noch eine hochbedeutende Quelle, die vor

¹) *I, 638 flgd.*

auf diesem Gebiete die weitere Thätigkeit nicht entsprach. Nach der Vita Heinrici hat Aventin nur noch eine Quellenschrift,[1]) wiederum eine von geringem Umfange, aber bedeutendem Gehalt edirt. Im Jahre 1522, als er eben drei Bücher seiner Annales vollendet hatte, unterbrach er diese Arbeit ein wenig, um ein das Jahr vorher seinem Zöglinge, dem Herzoge Ernst, in München gegebenes Versprechen einzulösen und das von ihm in Reichersberg gefundene Tagebuch des bairischen Priesters Tageno vom Kreuzzuge Kaiser Friedrichs I. und drei damit verbundene Briefe zu ediren. Zuerst hatte er die Handschrift an den Domherrn Konrad Adelmann nach Augsburg geschickt, damit dieser die Edition besorge;[2]) erst als dieser die Ausführung verzögerte, schritt Aventin selbst dazu. Die seltene Publikation, die dem Herzoge Ernst, dem designirten Bischofe von Passau, in dessen Domkapitel Tageno Dekan war, gewidmet ist, trägt den Titel:[3]) Expeditio Asiatica adversus Turcas et Saracenos imperatoris Friderici Primi caesaris augusti ex Suevia oriundi .... Tageno, decanus Bathavensis, qui huic expeditioni interfuit, scripsit, Joannes Aventinus Richobergomi (monasterium Boiariae est) invenit et publicandum curavit.

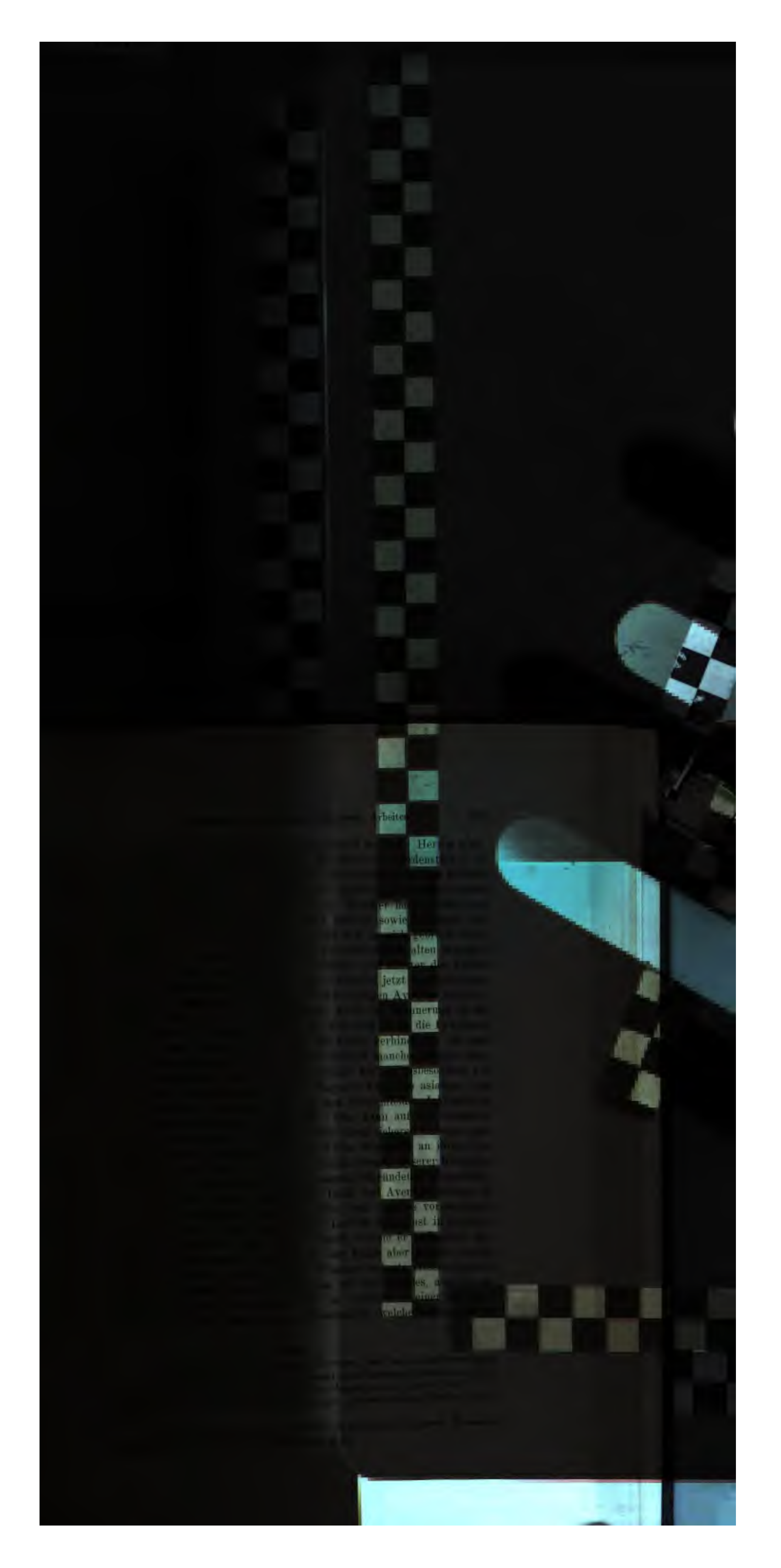
Wahrscheinlich hat sich jedoch Aventin bis zu seinem Ende mit Editionsplänen getragen und sowohl zu diesem Zwecke wie für seine historischen Arbeiten überhaupt viele von ihm gesammelte Handschriften bei sich behalten. Später ward gegen ihn, der so viele alte Schriften ans Tageslicht gezogen und gewiss auch manche verwahrloste vor dem drohenden Untergang gerettet hatte, der Vorwurf erhoben, er habe anderseits auch den Anlass gegeben, dass manche

---

[1]) *Wenn wir nicht auch die Schrift:* Abacus atque vetustissima veterum Latinorum per digitos manusque numerandi consuetudo ex Beda *hieherziehen wollen. Aventin hatte auch dieses Stück in der Bibliothek von St. Emmeram gefunden. Die Edition, die er schon mehrere Jahre vorbereitet hatte, besorgte er während der Regensburger Versammlung 1532 mit Unterstützung des Paduaner Dekans Lukas Bonfius, Sekretärs des Cardinals Campeggi (Ratisponae, apud Ioannem Khol). S. die Vorrede, Werke, I, 607.*

[2]) *So berichtet Aventin in Buch VII, c. 1, S. 247. Der scheinbare Widerspruch zwischen der dortigen Aeusserung: ich weiss nicht, warum Adelmann die Sache verschleppt, und dem Widmungsschreiben der Edition, wo Aventin bemerkt, die Edition sei besorgt, nachdem drei Bücher der Annales vollendet waren, dürfte dadurch zu erklären sein, dass die letztere Angabe nur auf die Vorarbeiten der Edition zu beziehen ist.*

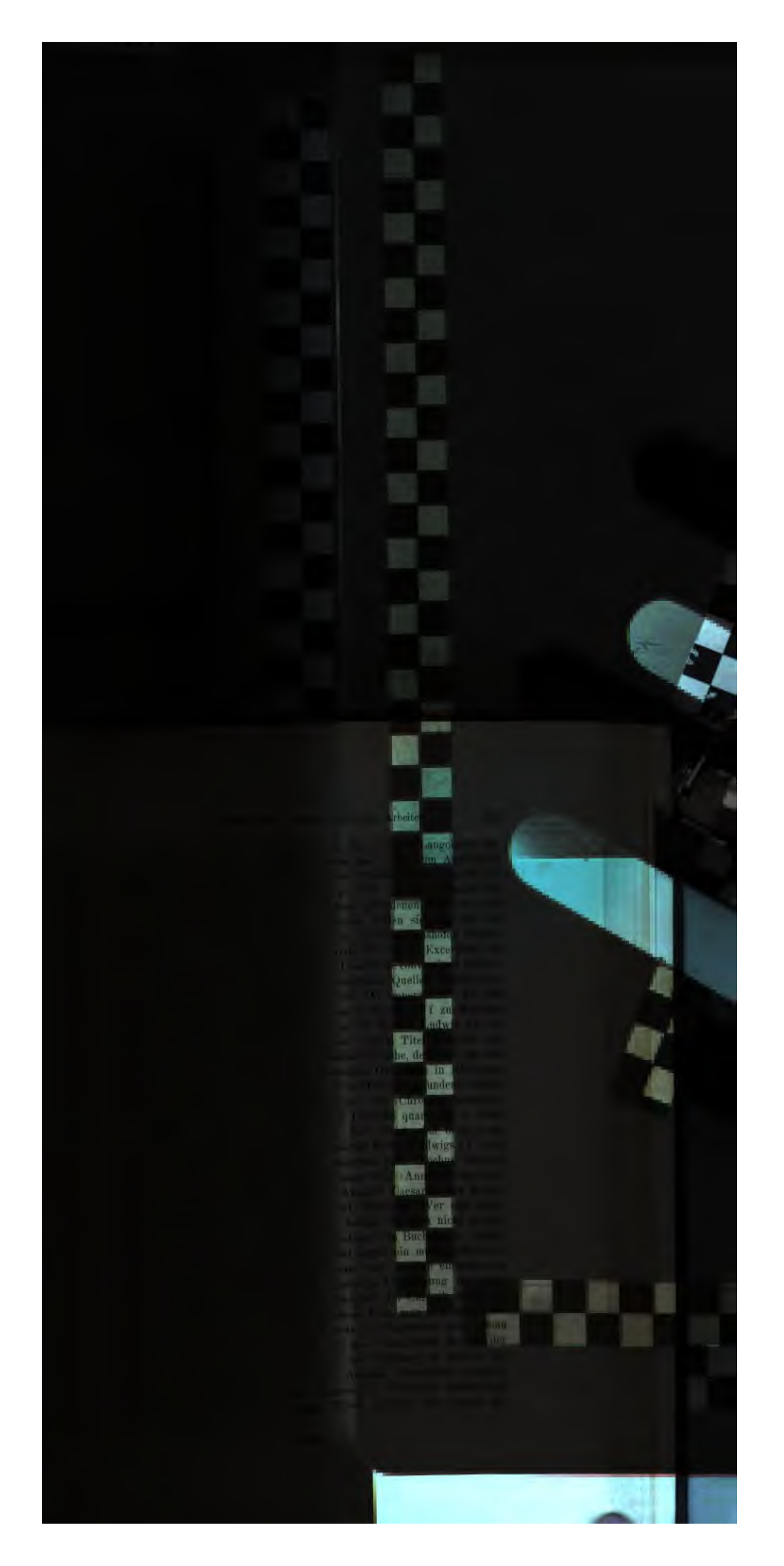
[3]) *S. oben Bd. I, 606.*

Ein Collektaneenband, den Aventin aus Handschriften des Klosters Niederaltaich damals zusammenstellte und der sich jetzt im Besitze des Freiherrn E. v. Oefele in München befindet, enthält seine Abschrift der Annales Altahenses. In demselben Sammelbande findet sich, jedoch von anderer als Aventins Hand, eine Abschrift der Annales Fuldenses. So nahe es liegt anzunehmen, dass Aventin diese wichtige Quelle bei Abfassung des vierten Buches seiner Annales eben in dieser Abschrift benützte, so lassen bedeutende Differenzen zwischen dieser Abschrift und dem Texte der Annales dies doch als zweifelhaft erscheinen. In der Abschrift heisst es u. a. (fol. 18) zu 850 noch richtig: Winzella, während dieser Name in den Annales in Neocella verdorben ist, die Handschrift hat Alfwini, wo die Annales (II, 614) Asovini geben, und hat: alter vero fuga elapsus, was für die den Annales (II, 647) eigenthümliche Nennung eines Curtius keinen Anhalt gibt. Immerhin lassen diese Varianten die Möglichkeit offen, dass Aventin sich aus dieser Abschrift erst noch flüchtige Auszüge machte, bevor er die Annales Fuldenses in seine Darstellung verwob, und dass auf diesem Wege erst die fehlerhaften Abweichungen sich eingeschlichen haben. Beachtenswerth ist, dass auch diese Abschrift, übereinstimmend mit dem Texte der Annales (II, 560, Z. 1) da Würzburg nennt, wo der Text der Ausgabe in den Mon. Germ. nach besseren Handschriften Mainz hat.

»Ich kann es nicht schildern« — schrieb Aventin mit Beziehung auf alle diese glücklichen Funde 1517 oder 1518 an Leonhard Eck[1]) — »mit welchen Freudenthränen und welcher Seelenheiterkeit mich jüngst die ausgezeichneten Autoren erfüllten, die ich vor den Motten und Würmern gerettet habe«. Er zählt einige derselben auf. Von historischen Schriften, die für seine Annales Bedeutung hatten, befinden sich darunter ausser den bereits genannten: das ganze Jus pontificium; die ganze Lex Salica mit den Zusätzen Karl d. Grossen, Ludwigs I., Lothars I.; Jordan von Osnabrück (Jordanus episcopus) mit Anmerkungen und Commentarien Albert Behaims (eine für uns, wie es scheint, verlorene Handschrift); Beschreibungen des römischen Reichs mit seinen bedeutendsten Städten; ferner zwei seiner wichtigsten Quellen, die Schriften über deutsche Geschichte von den Aebten Regino und »Romerius«, d. i. Ekkehard von Aurach; die Schriften über bairische Geschichte von Bernhard von Kremsmünster, »Veronardus Noricus«; endlich noch eine hochbedeutende Quelle, die vor

[1]) *I, 638 flgd.*

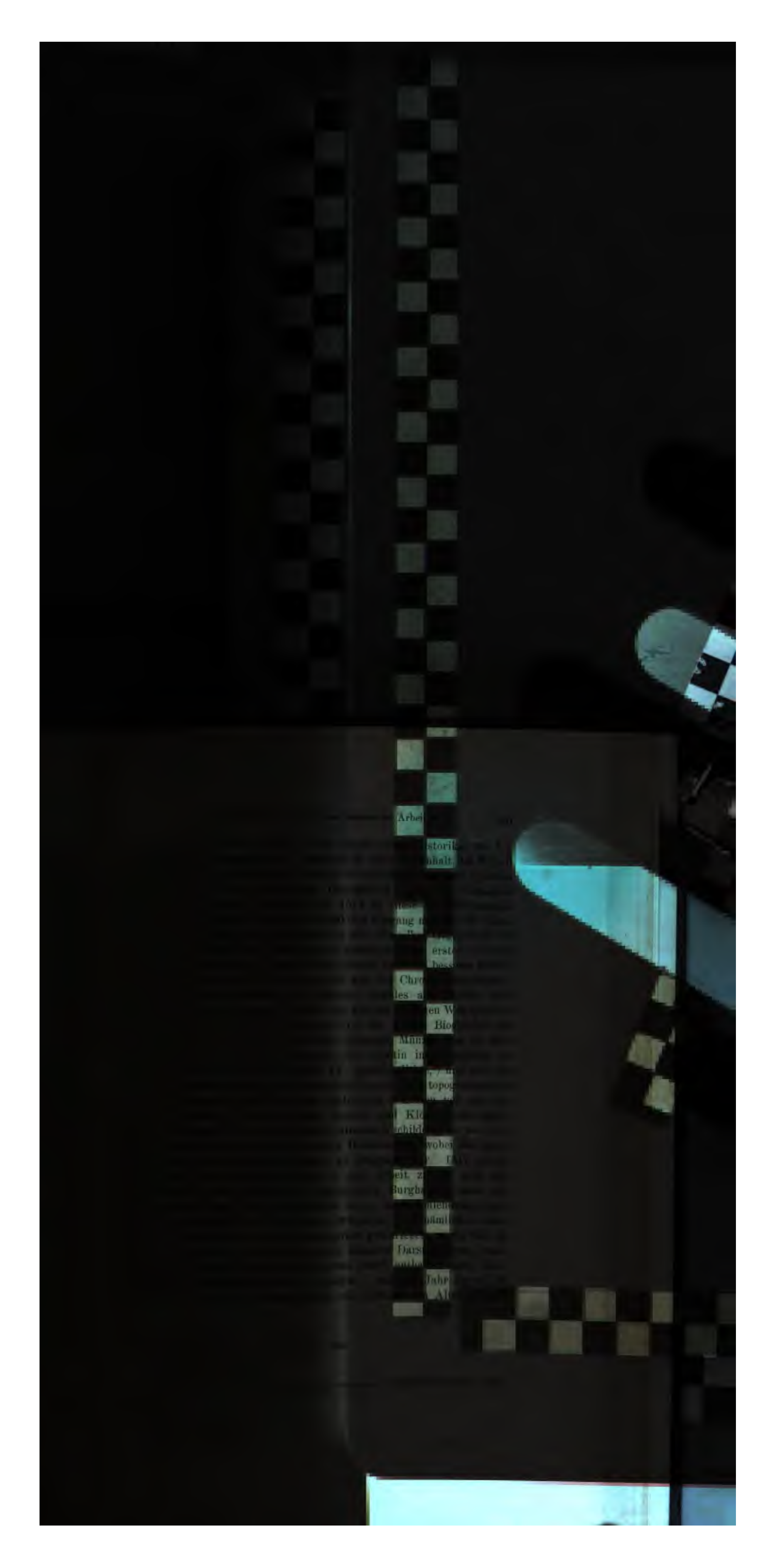

gedruckten Salzburger Annalen, am meisten verwandt damit sind die von Canisius-Basnage, Lect. antiq. III 2, 478 flgd. herausgegebenen. Noch über einer andern, freilich wie es scheint, nicht so wichtigen Quelle Aventins schwebt Dunkel. Mehrmals, von der Agilolfingerzeit bis 1285, beruft er sich auf Georg Altdorfer, Bischof von Chiemsee. Von historiographischer Thätigkeit dieses im J. 1495 gestorbenen Landshuter Bürgersohnes will aber sonst nirgendwo etwas verlauten. Es scheint also, dass auch hier wieder eine anonyme Handschrift auf den Namen des (ehemaligen) Besitzers getauft wurde.[1] Ich trage nach, dass Aventin hier ziemlich oft den Hermannus Aedituus (= H. Gigas) für bairische Dinge citirt, von welchen sich in unseren Ausgaben keine Spur findet. Das wird sich daraus erklären, dass er den mit bairischen Nachrichten interpolirten Cod. lat. Mon. 18776 aus Tegernsee schon damals benützte. In den Annales, wo die Benützung dieser Handschrift ebenfalls ersichtlich ist, citirt er dieselbe Quelle bald als Herimanus Aedituus bald als Martinus (III, 257, 260).

Wie man aus alledem ersieht, sind diese kürzeren Annales ducum Bavariae für unsere Einsicht in Aventins Quellenkenntniss nicht bedeutungslos. In der Hauptsache indessen hat Aventin seine grossen Annales auf anderer, ungleich besserer und umfassenderer Quellengrundlage aufgebaut. An Stelle der abgeleiteten Bearbeitungen dienen ihm nun häufiger die ursprünglichen Quellen als Führer, wie denn, um nur einige Beispiele zu nennen, die Annalen von 1511 zu den Wanderungen der Langobarden den Florentiner Historiker Matthaus Palmerius und zur karolingischen Geschichte meist Otto von Freising citiren, während in den grösseren Annalen für diese Dinge die Lango-

---

[1] *„Was den übrigen Inhalt der Handschrift belangt" — schreibt Herr v. Oefele ferner — „so sind die Vetustates Romanae inventae in Vindelico et in Norico durch Professor Ohlenschlager für das Supplement zu Mommsens Inscriptionenwerk verglichen worden; das einleitende Gedicht auf Bl. 1 scheint noch nicht veröffentlicht. An den Rändern der Ann. duc. Bav. stehen mancherlei Bemerkungen und Vormerkungen zum Behuf ihrer Umarbeitung, überwiegend aber erste Entwürfe von Theilen der Annales Boiorum. Von dem, was noch auf die Ann. duc. Bav. folgt, haben die Auszüge aus der Klagschrift der Löwler (Bl. 196 ff.), weil diese in Krenners bayer. Landtagsverhandlungen Bd. XI herausgegeben ist, keinen Werth. Die Grabschriften auf den im J. 1509 zu Padua gestorbenen Leonhart Lang, Bruder des Matthäus Lang, sind wohl nur von Aventin copirt. Der Entwurf einer Erzählung über das Ende des Hieronymus von Stauf und eine diesbezügliche Notiz auf den zwei letzten Seiten scheinen mir dagegen nicht unwichtig und sowie eine auf der letzten Seite gegebene Anweisung, wie man Namen latinisiren solle, einer gelegentlichen Publikation werth."*

Vielleicht lag allen diesen Arbeiten das planmässige Bestreben zugrunde, die historisch bedeutendsten Oertlichkeiten Baierns der Reihe nach in Monographieen zu behandeln. Durch die umfassenderen Aufgaben, die Aventin dann übernahm, wurden seine ortsgeschichtlichen Arbeiten wohl unterbrochen, doch nicht gänzlich und für immer beseitigt; noch 1528 erschien Aventins Schrift vom Herkommen der Stadt Regensburg.[1])

Eine weitere Gruppe von Aventins historischen Arbeiten, von denen ein Theil wohl auch schon den Annales als Vorarbeit diente, bilden die genealogischen, die in grosser Menge in seinen Adversarien,[2]) auch in einem Sammelbande des geh. Hausarchives[3]) enthalten sind.

Auch in der bairischen Chartographie hat sich Aventin und zwar als der erste auf diesem Gebiete bethätigt. Die erste Auflage seiner Karte von Ober- und Niederbaiern, der ein kurzer erläuternder Text und die Wappen des Landes, der bairischen Bisthümer und Städte beigefügt sind, erschien 1523 zu Landshut, gedruckt bei Weissenburger; eine neue Auflage, besorgt durch Georg Apianus, erschien 1535 ebenfalls in Landshut. Aventins Widmung an die drei bairischen Herzoge trug hier das Datum 1533. Beide Auflagen sind äusserst selten; ein Exemplar der ersten befindet sich in der Plankammer des k. b. Kriegsministeriums, eines der zweiten in der k. Hof- und Staatsbibliothek.

Auf die bairische Chronik, die von anderer Hand edirt wird, und die übrigen den Annales zeitlich nachfolgenden Arbeiten Aventins kann hier nicht mehr eingegangen werden, nur der Hinweis sei noch gestattet, dass die ganze historiographische Thätigkeit des rastlosen Forschers in folgerichtiger Entwicklung von lokalen, eng begränzten Aufgaben zu immer höheren und weiteren fortschritt. Von Orts- und Klostergeschichten aus der engeren Heimath und von Genealogieen geht er aus, um sich dann in zwei ausführlichen Darstellungen zu einer umfassenden bairischen Geschichte zu erheben. Greifen schon diese auf das Gebiet der nationalen Geschichte noch mehr über, als es der Gegenstand mit sich bringt, so ist seine letzte Arbeit ganz der deutschen Geschichte gewidmet. Noch während er an der bairischen Chronik arbeitet, hat er laut seines eigenen Zeugnisses[4]) sein Zeitbuch

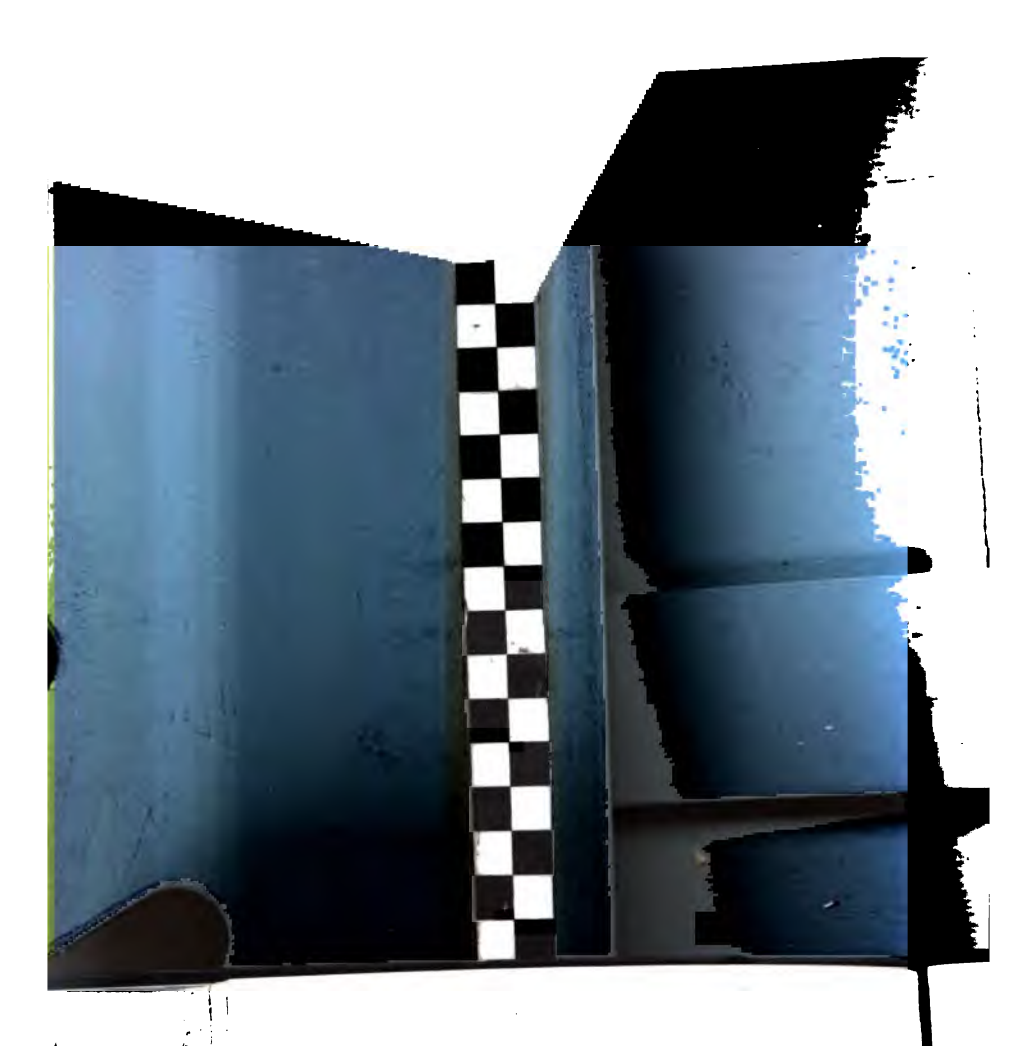
[1]) *Werke, I, 255 flgd.*

[2]) *U. a. T. V, f. 83 über die Herzoge von Oesterreich und die Babenberger.*

[3]) *Hier u. a. Geschichten der Pfalzgrafen von Trier und bei Rhein; Rockinger. Abhdlgn. d. Akad. XV, 202.*

[4]) *S. u. a. Werke V, 23, 93.*

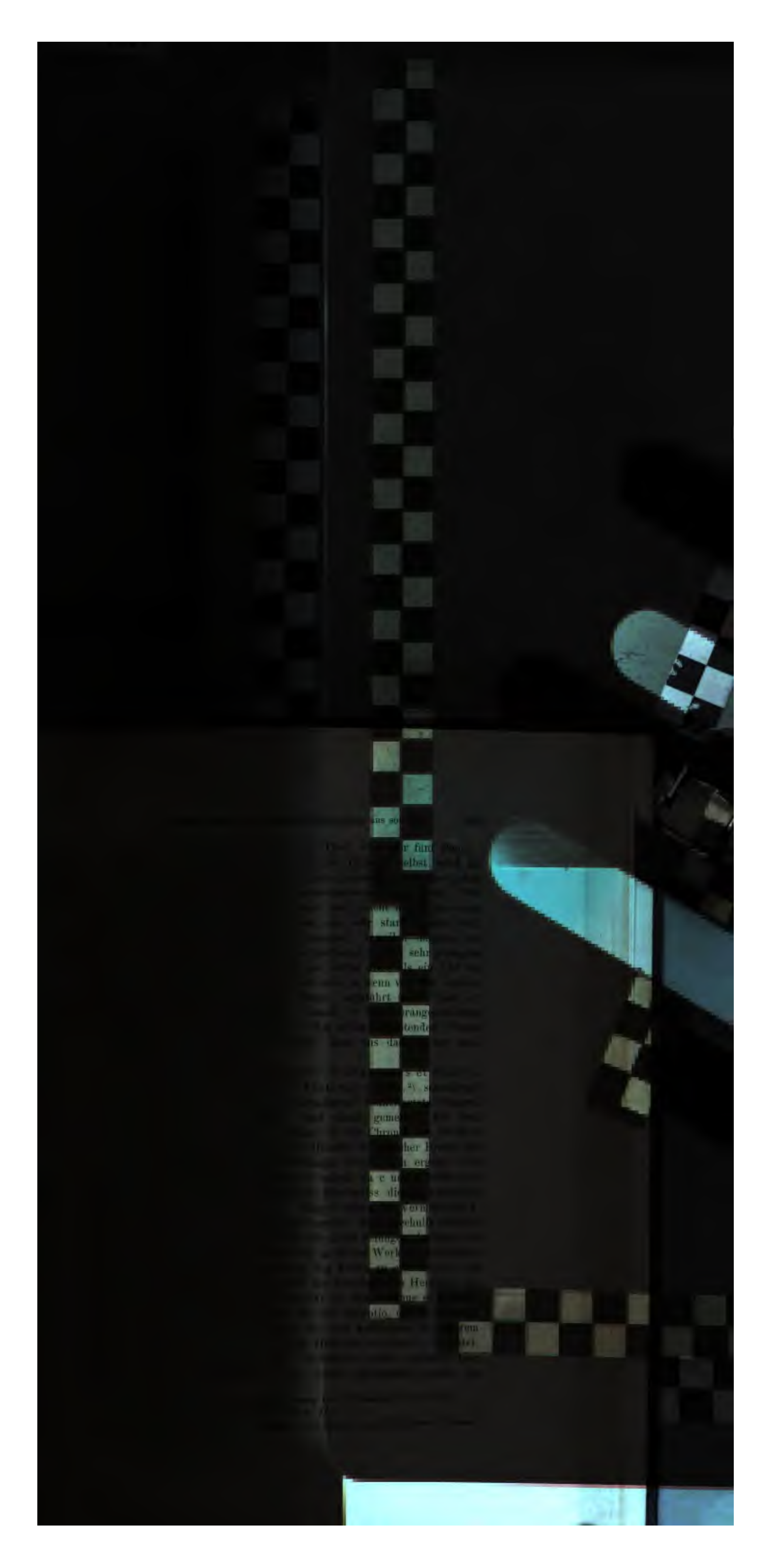
stellung bisher neu erschien, verdankte ja diesen Schein nur der Ungenauigkeit, mit der eine bekannte Vorlage wiedergegeben ist. Einer kritischen Geschichtschreibung freilich mag die angedeutete Verirrung auch vorher nicht gedroht haben; für sie aber dürfte eine andere Frucht unserer Untersuchungen nicht werthlos sein: der Nachweis, dass Aventins Darstellung doch nicht selten auf guten alten Quellen beruhe, die für uns verloren sind, wo man denn von einer vorsichtigen Verwerthung seiner Nachrichten nicht gänzlich wird Umgang nehmen dürfen.

Im einzelnen sind die Quellen, wohl von neun Zehntheilen des Werkes, fortlaufend unter dem Texte nachgewiesen. Weitere Forschung mag das Unerklärliche noch etwas mehr einengen, denn diese Arbeit gehört zu jenen, die der Forscher wohl an einzelnen Punkten, nie aber im ganzen als abgeschlossen betrachten kann. Die Uebersicht über jene Angaben von einigem Belang, deren Quelle ich auch nicht vermuthungsweise bezeichnen konnte, bei denen also bis auf weiteres die Benützung einer verlorenen oder noch nicht bekannt gewordenen Quelle anzunehmen ist, habe ich — wenigstens in den historisch bedeutungsvolleren fünf letzten Büchern — dadurch zu erleichtern gesucht, dass ich diesen Stellen unter dem Texte die Bemerkung: Quelle? oder dergleichen beifügte.

Die biblischen, klassischen und patristischen Quellencitate sind zum grössten Theile von Herrn Prof. A. Kellerbauer in Kempten erbracht, der sich, noch ehe ich die Arbeit in Angriff genommen, mit dem Gegenstande beschäftigt und zu dieser Beihilfe auf einem mir ferner liegenden Gebiete freundlichst erboten hatte. Ihm habe ich auch für anderweitige dienliche Mittheilungen und insbesondere für seine förderliche Unterstützung bei der mühsamen Correktur des Druckes wärmsten Dank auszusprechen.

Hier sollen nur einige zusammenfassende Bemerkungen besonders mit Rücksicht auf die Spuren verlorener Quellen, ferner die Erörterung einiger schwierigen Fragen, die auf das Nachwort verschoben werden musste, endlich einige Mittheilungen aus bisher unbekannten Quellen folgen.

Aventin selbst hat uns für die Erkenntniss seiner Quellen einige Hilfsmittel an die Hand gegeben, von denen jedoch keines sehr ausgiebig ist. Am wenigsten nützen die Randcitate seiner kürzeren Annales ducum Boiariae von 1511, deren bereits gedacht wurde (S. 557). Bessere Dienste, aber auch nicht so wichtige, wie man wohl erwarten möchte, leisten die Copien, Excerpte und Notizen in seinen Adver-

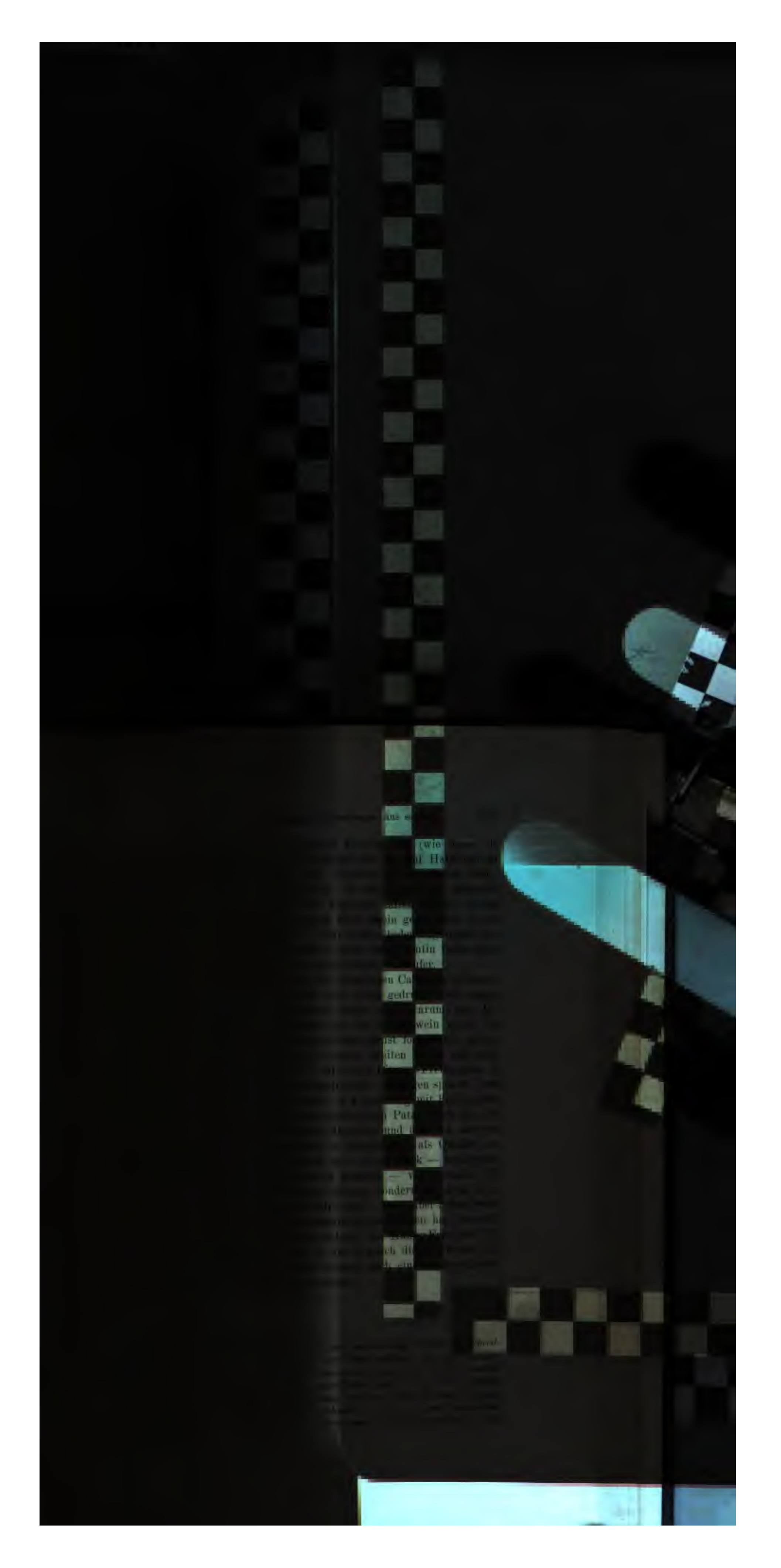

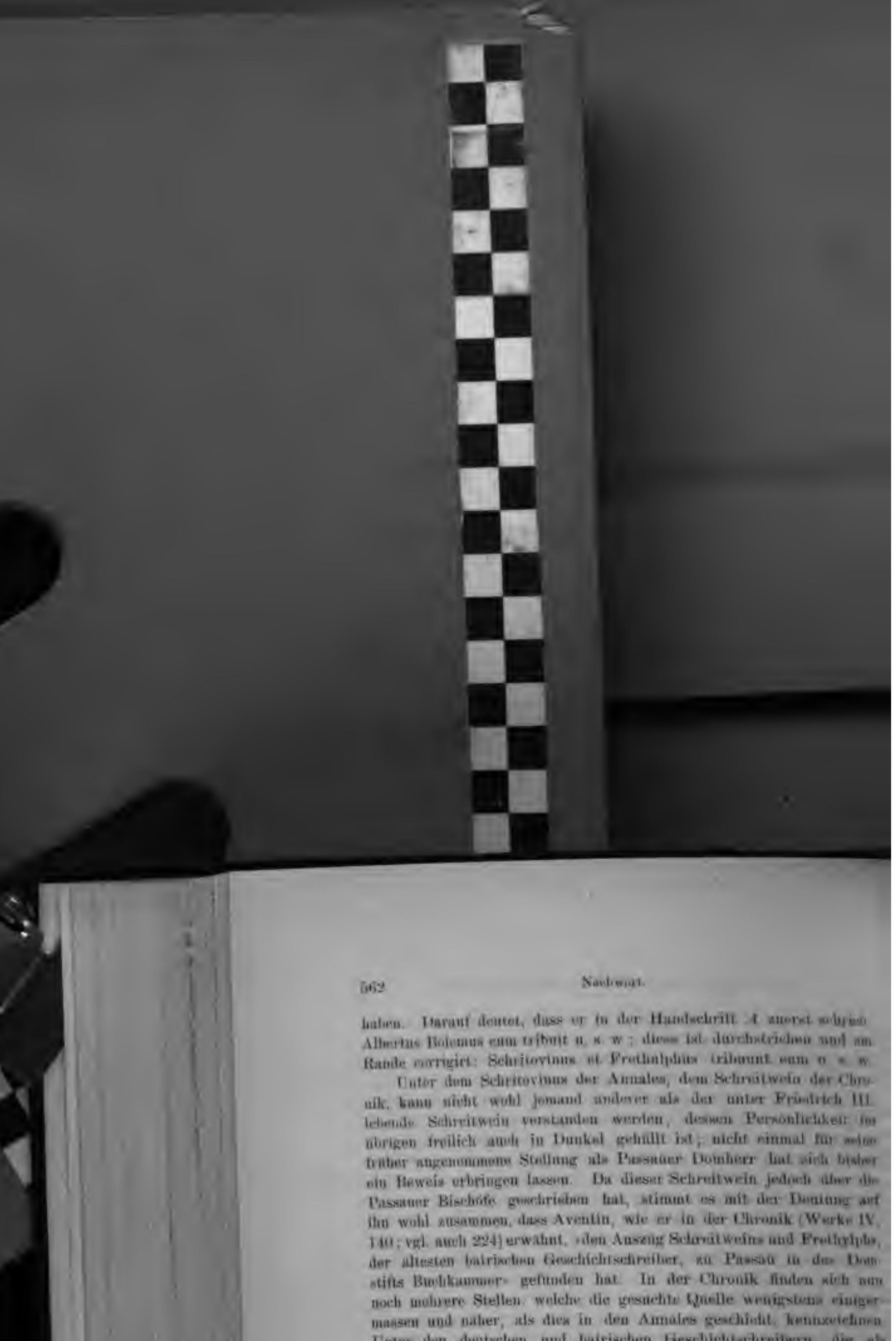

haben. Darauf deutet, dass er in der Handschrift *A* zuerst schrieb: Albertus Boiemus eum tribuit u. s. w.; diess ist durchstrichen und am Rande corrigirt: Schritovinus et Frethulphus tribuunt eum u. s. w.

Unter dem Schritovinus der Annales, dem Schreitwein der Chronik, kann nicht wohl jemand anderer als der unter Friedrich III. lebende Schreitwein verstanden werden, dessen Persönlichkeit im übrigen freilich auch in Dunkel gehüllt ist; nicht einmal für seine früher angenommene Stellung als Passauer Domherr hat sich bisher ein Beweis erbringen lassen. Da dieser Schreitwein jedoch über die Passauer Bischöfe geschrieben hat, stimmt es mit der Deutung auf ihn wohl zusammen, dass Aventin, wie er in der Chronik (Werke IV, 140; vgl. auch 224) erwähnt, »den Auszug Schreitweins und Frethylphs, der ältesten bairischen Geschichtschreiber, zu Passau in des Domstifts Buchkammer« gefunden hat. In der Chronik finden sich nun noch mehrere Stellen, welche die gesuchte Quelle wenigstens einigermassen und näher, als dies in den Annales geschieht, kennzeichnen. Unter den deutschen und bairischen Geschichtschreibern, die als Quellen zum ersten Buche benützt sind, werden dort obenan genannt: »Schreitwein und Frethylph, die eltisten so Baiern beschriben haben bei Gerbold (Garibald) könig in Baiern zeiten«.[1] »Zue Regensburg in des Domstifts puechkamer« — heisst es dort[2] ferner — ist gar ein alt puech, auf bergamen in lateinischer sprach wol geschriben, von dem alten loblichen herkommen der Baiern, das sagt, das die Baiern allain Alexander under allen im nidergang der sunnen nationen abgesagt haben; man hat solchs bei den alten gesagt und gesungen«. Dass unter dem hier citirten Werke wahrscheinlich kein anderes zu verstehen sei als das in den Annales mit Frethulphus et Schritovinus bezeichnete, lehrt uns eine weitere Stelle der Chronik:[3] »Zwai alte bergamene püecher im tomstift zu Regensburg und Passau, von dem alten der Baiern herkumen beschriben (wiewols auch nur außzüg sein vom Freithylf und Schreytwein, so alt Baiern beschriben haben), künstlich und wol gesetzt, die sagen obgenannte völker alle und künig[4]) sein Baiern gewesen«. Wahrscheinlich dürfte sich endlich auf dieselbe Quelle neben anderen beziehen die Bemerkung: »Und ich hab's oben oft genueg mit grund

[1]) *Werke IV, 1.*
[2]) *IV, 365.*
[3]) *IV, 411.*
[4]) *Die Völker: Galatae, Celtae, Cimbri, Gallograeci und die Fürsten und Hauptleute: Ankyr, Peishinaus, Täber, Mithrad, Ernbartz.*

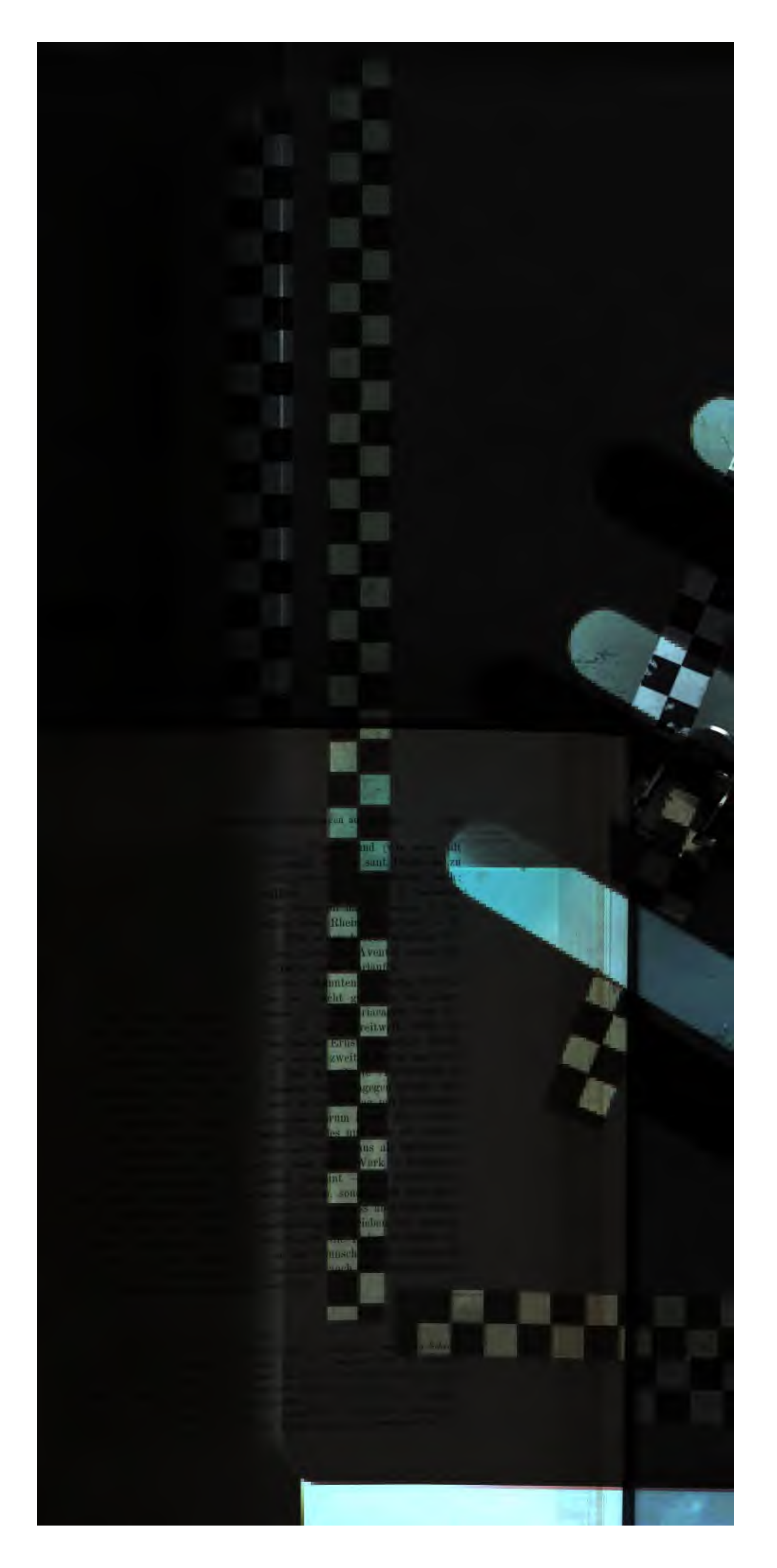

haben. Darauf deutet, dass er in der Handschrift A zuerst schrieb Albertus Boiemus eum tribuit u. s. w.; diess ist durchstrichen und am Rande corrigirt: Schritovinus et Frethulphus tribuunt eum u. s. w.

Unter dem Schritovinus der Annales, dem Schreitwein der Chronik, kann nicht wohl jemand anderer als der unter Friedrich III. lebende Schreitwein verstanden werden, dessen Persönlichkeit im übrigen freilich auch in Dunkel gehüllt ist; nicht einmal für seine früher angenommene Stellung als Passauer Domherr hat sich bisher ein Beweis erbringen lassen. Da dieser Schreitwein jedoch über die Passauer Bischöfe geschrieben hat, stimmt es mit der Deutung auf ihn wohl zusammen, dass Aventin, wie er in der Chronik (Werke IV, 140; vgl. auch 224) erwähnt, »den Auszug Schreitweins und Frethylphs, der ältesten bairischen Geschichtschreiber, zu Passau in des Domstifts Buchkammer« gefunden hat. In der Chronik finden sich nun noch mehrere Stellen, welche die gesuchte Quelle wenigstens einigermassen und näher, als dies in den Annales geschieht, kennzeichnen. Unter den deutschen und bairischen Geschichtschreibern, die als Quellen zum ersten Buche benützt sind, werden dort ebenan genannt: »Schreitwein und Frethylph, die eltisten so Baiern beschriben haben bei Gerbold (Garibald) künig in Baiern zeiten«.[1] »Zue Regensburg in des Domstifts puechkamer« — heisst es dort[2] ferner — »ist gar ein alt puech, auf bergamen in lateinischer sprach wol geschriben, von dem alten loblichen herkommen der Baiern, das sagt, das die Baiern allain Alexander under allen im nidergang der sunnen nationen abgesagt haben; man hat solchs bei den alten gesagt und gesungen«. Dass unter dem hier citirten Werke wahrscheinlich kein anderes zu verstehen sei als das in den Annales mit Frethulphus et Schritovinus bezeichnete, lehrt uns eine weitere Stelle der Chronik:[3] »Zwai alte bergamene puecher im domstift zu Regensburg und Passau, von dem alten der Baiern herkumen beschrieben (wiewols auch nur auszüg sein vom Freithylf und Schreytwein, so alt Baiern beschriben haben), künstlich und wol gesetzt, die sagen obgenannte völker alle und künig[4] sein Baiern gewesen«. Wahrscheinlich dürfte sich endlich auf dieselbe Quelle neben anderen beziehen die Bemerkung: »Und ich hab's oben oft genueg mit grun

[1] Werke IV, 1.
[2] IV, 365.
[3] IV, 411.
[4] Die Völker: Galatae, Celtae, Cimbri, Gallograeci und die Fürsten und Heerlaite: Ankyr, Prusinnus, Tüber, Mithrad, Ernbarle.

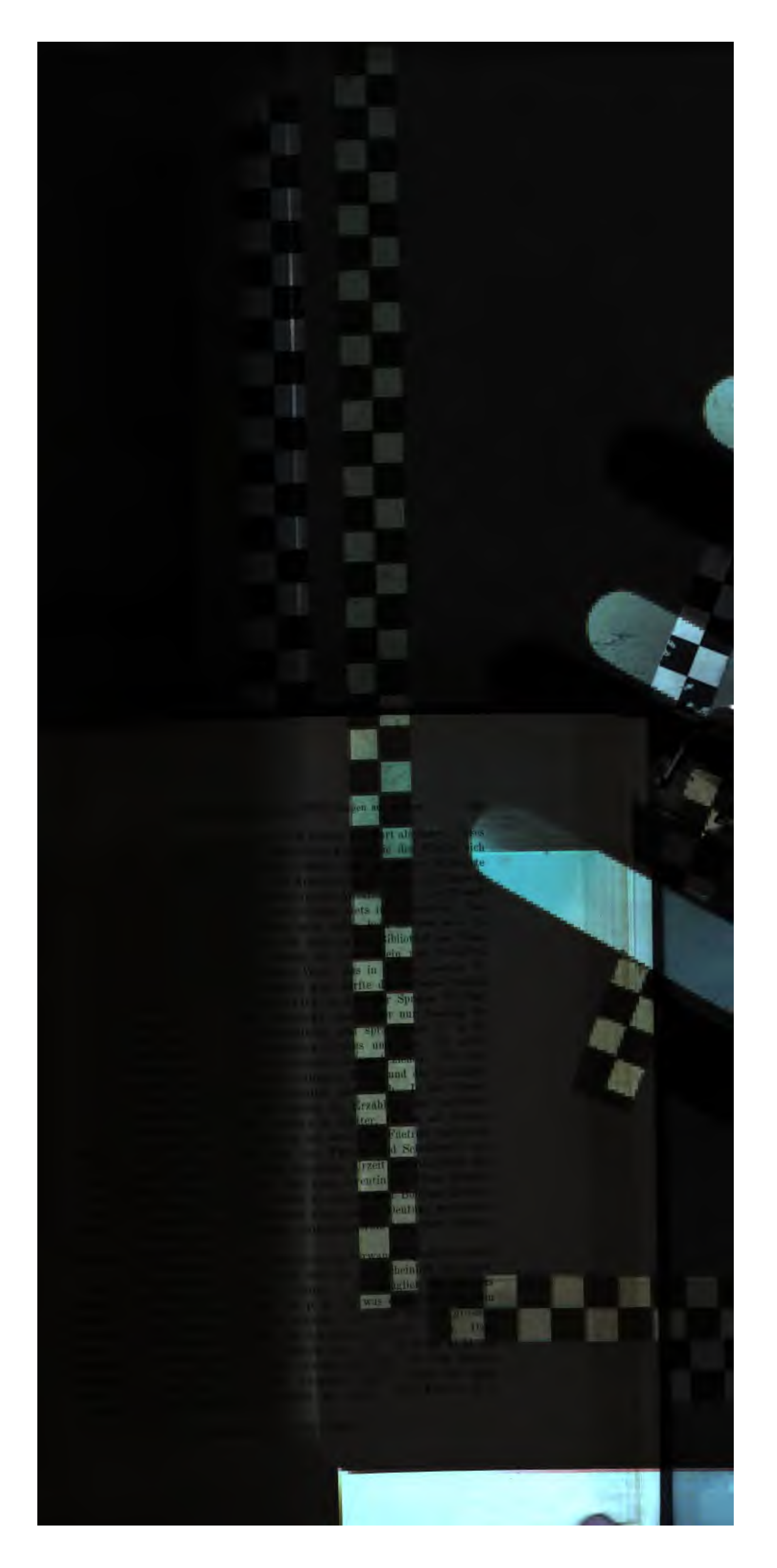

Mit der Deutung des Schritovinus auf Schreitwein scheint sich aber nicht zusammenzureimen, dass Aventin ihn und Frethulphus als antiquissimi Boiorum historiographi bezeichnet. Man könnte versucht sein diese Schwierigkeit dadurch zu beseitigen, dass man eine Ungenauigkeit des Ausdrucks annimmt, insofern etwa als Aventin mit seinem Epitheton nur habe sagen wollen: antiquissimorum temporum Boiorum historiograiphi, Historiker, welche die ältesten Zeiten der bairischen Geschichte behandeln. Leider entzieht uns Aventin selbst die Möglichkeit dieser für ihn günstigsten Auslegung durch die Art, wie er das Werk in der deutschen Chronik (IV, 1) citirt.

Gleichwohl wird man an der Deutung auf jenen Schreitwein, der den Passauer Bischofskatalog geschrieben, festhalten müssen, weil der Inhalt jener Nachrichten, für welche Frethulphus und Schritovinus in den Annales, besonders aber in der Chronik als Gewährsmänner angerufen werden, von der Art ist, dass er sehr wohl bei halbgelehrten Alterthümlern des 15. Jahrhunderts, unmöglich aber bei Schriftstellern der agilulfingischen Periode gesucht werden kann. Diese Auslegung zwingt uns zu dem Dilemma: entweder hat Aventin in gutem Glauben seinen Schritovinus um ein Jahrtausend älter gehalten, als er ist — was schwer und jedenfalls nur dann zu glauben, wenn er nicht wusste, dass Schreitwein der Verfasser des Catalogus episcoporum Patav. — oder er lässt sich eine absichtliche Täuschung hinsichtlich des Alters, also auch Werthes seiner Quellen zu Schulden kommen. Als mildernder Umstand würde im letzteren Falle geltend zu machen sein, dass er selber wenigstens davon überzeugt war, dass Schreitwein und Frethulph die ihnen eigenthümlichen Nachrichten aus Schriftstellern des agilolfingischen Zeitalters geschöpft hätten. Die Freiheit, die er sich erlaubt, würde also darin bestehen, dass er seinen direkten Quellen ein Ansehen beilegt, von dem er selbst glaubte, dass es seinen indirekten zukomme.

Von dieser Auffassung des »antiquissimi historiographi« ausgehend, wage ich denn auch eine Vermuthung über die Persönlichkeit des Frethulphus anszusprechen, die freilich überraschend und sonderbar genug klingt, weil im Falle ihrer Richtigkeit unter den vielen Namensentstellungen der Annales hier eine der gröbsten vorliegen würde, die aber so lange berechtigt sein wird, bis etwa ein glücklicher Zufall eine andere Entdeckung herbeiführt. Sollte nicht unter Frethulphus der bairische Dichter, Maler und Chronist Ulrich Füetrer zu verstehen sein? Rein willkürlich wäre die Uebersetzung dieses Namens mit Frethulphus doch wohl nicht. Denn es tritt auch die Form

p. 7 fgd.) ist Payr oder Pavarus von Armenia der Stammvater der bairischen Fürsten; dieser hat zwei Söhne: Boemundus und Igraminon; Boemunds Sohn heisst Adelgerus, Igraminons Sohn Theodo. Damit stimmt bei Aventin überein, Buch I, c. 7, p. 66: Post filios Herculis apud nos regnasse reperio Ingeramum, cognomento Herminium, filium Boii, eiusque nepotem Adalogerionem. Dem Pavarus Füetrers entspricht bei Aventin der bojischen Hypothese zuliebe der Stammvater Boius, p. 64. [1])

Immerhin hat unser Autor Füetrers Werk für die ältesten Zeiten nur in unbedeutendem Masse benutzt, vielleicht weil er den sagenhaften Charakter mancher Erzählungen doch durchschaute. An Füetrer, der über Karl d. Gr., besonders seine Geburt viel Sagenhaftes erzählt, dürfte Aventin neben anderen auch gedacht haben, wenn er (I, 418) schreibt: de Carolo quoque multa praeter historiae fidem, sed poetico more et patria lingua apud nos scripta sunt. Ganz unbeachtet und ungenannt aber durfte Aventin ein Werk nicht lassen, das von dem Vater der Herzoge Wilhelm und Ludwig ins Leben gerufen und diesem gewidmet war, das so zu sagen offiziösen Charakter hatte und in Baiern, wie die nicht geringe Zahl der noch heute erhaltenen Handschriften bezeugt, Ansehen genoss. Und in dieser Erwägung liegt wohl eine weitere Stütze für unsere Deutung des Namens Frethulphus; denn Füetrer findet sich in den Annales nur dann erwähnt, wenn er unter Frethulphus zu verstehen ist. Andreas von Regensburg, Veit Arnpeck, Ebran von Wildenberg, alle diese seine Landsleute und Vorgänger, werden von Aventin mindestens einmal erwähnt; es ist unwahrscheinlich, dass er Füetrer nie genannt haben sollte. Auch der Zusammenhang, in dem der Name Frethulphus erscheint, spricht für die Deutung auf Füetrer: Schreitwein, mit dem er zusammen genannt wird, war sein Zeitgenosse, und Schreitwein, Bern-

---

[1]) *Für die Stelle in der Chronik (IV, 146):* Am ersten, als Schreitwein und Freithilf sagen, ...schickt diser künig und held Baier mitsamt seinen brüedern Haun, Deut, Abo, Glan, Schyther vil volks, windisch und teutsch, aus Germanien -- *ebenso für das Citat S. 224, findet sich bei Füetrer kein Anklang. Dadurch wird aber unsere Auslegung nicht widerlegt, da die von Aventin benützte Compilation hier eben nicht Füetrer, sondern dem verlorenen Werke Schreitweins folgen konnte. — Ich bemerke hier noch, dass das Stück in Aventins Advers., V, p. 81—82 (bei Wiedemann, S. 355 Nr. XIX, aber f. 82 v. beginnt etwas anderes) mit der Aufschrift:* Ex bibliotheca Ratisbonensi, veteri exemplari. De origine Bavarorum, *beginnend:* Norici a Norico filio Herculis dicti ex oriente venere *bis zu dem Epitaphium Herzog Arnulfs nichts anderes ist als Auszüge aus der* Historia de fundatione monasterii Tegernseensis *(bei Pez, cap. 5, col. 492—495).*

Fürtrer auf.[1]) Aventin könnte den Namen von Furt abgeleitet, dieses frei, aber vielleicht auf eine ihm eigene Etymologie des Wortes sich stützend, mit fretum übersetzt, endlich eine an andere latinisirte Namen deutscher Landsleute, wie Arionulphus, Rodulphus anklingende Endung beigefügt haben. Sowohl in den Annales als in der Chronik nennt Aventin Schreitwein und Frethulph stets in Verbindung. Das in den Annales benützte Werk wird daher kein anderes sein als jenes, das er in der Chronik als einen in der Bibliothek des Domstiftes Passau gefundenen Auszug aus Schreitwein und Frethylph bezeichnet, und unter Frethylphs Werk, das in diesem Auszuge excerpirt oder vielleicht umgearbeitet war, dürfte die bairische Chronik zu verstehen sein, die Füetrer 1481 in deutscher Sprache für Herzog Albrecht IV. verfasste. Gedruckt sind bisher nur Auszüge des vielleicht mehr in sagengeschichtlicher und sprachlicher als in historischer Hinsicht beachtenswerthen Werkes und zwar nur solche Abschnitte, welche sich auf die späteren Zeiten beziehen. Die Chronik handelt aber gerade über die ältesten Zeiten und die fabelhaften Ahnen der bairischen Fürsten ziemlich ausführlich. In der Tegernseer Handschrift Cgm. 225 begreift die Erzählung der bairischen Geschichte bis zum Sturze Tassilo's 52 Blätter, in dem mit Malerei geschmückten Cgm. 43, der wohl mit Recht als Füetrers Autograph gilt, 172 Seiten. In der That sind Füetrer und Schreitwein jene bairischen Historiker, in deren Erzählung Urzeit und Alterthum den breitesten Raum einnehmen, und wenn Aventin in seinen Quellenverzeichnissen gerade diese beiden als antiquissimi Boiorum historiographi voranstellt, so wäre daran nach unserer Deutung wenigstens soviel richtig, dass diese beiden antiquissimorum temporum Boiorum historiographi sind.

Dass Füetrers Chronik oder doch eine verwandte Quelle im ersten Buche herangezogen wurde, darf man als wahrscheinlich annehmen. Für das oben erwähnte Citat, Annal. I, 63 bezüglich des Noricus findet sich bei Füetrer, Cgm. 43, p. 8: Nu was diser fürst von dem geschlächtt Hercules vnnd was genannt Norix, der zoch mit grossem her auch mit hilff der Römer auf den fürsten Pavarum u. s. w. Dass dieser Herkules gerade der lybische sei, steht allerdings nicht bei Füetrer; »ein Bruderssohn des starken Herkules von dem Troya« wird er hier (p. 8) genannt. Aventins Angabe scheint auf einer Combination Füetrers mit Berosus zu beruhen. Bei Füetrer (l. c.

[1]) *So in der Ueberschrift des Lanzelot, Cgm. 1.*

Quelle etwa eine Fiktion ist, soll hier nicht untersucht werden; bis jetzt neigt die Wagschale insofern zu ihrer Bejahung, als eine andere Spur dieses »schönen Chronisten« noch nirgend aufgetaucht ist, man müsste nur einen am Schlusse verschiedener Notizen stehenden, flüchtigen Eintrag Aventins in seinen Adversarien, I, p. 137 v. hieher beziehen, welcher lautet: Garibaldus et Alfonsus chorvicarii. [1])

Die von Aventin als Auszug aus Frethulph und Schreitwein bezeichnete Vorlage aufzufinden habe ich mir viele, aber fruchtlose Mühe gegeben. Von den Domkapiteln von Passau und Regensburg, in deren Bibliotheken Aventin das Werk (also wohl in zwei verschiedenen Handschriften) benutzt hatte, erhielt ich auf meine Anfragen die Auskunft, dass beide überhaupt keine Handschriften mehr besitzen; die des Passauer Kapitels seien, wenn nicht schon vorher, bei dem grossen Brande am 27. April 1664 zugrunde gegangen; [2]) die des Regensburger Kapitels, zu Anfang unseres Jahrhunderts, soweit sie nicht verschleudert wurden, an die Münchener Staatsbibliothek abgetreten worden. Auch aus der Regensburger Kreisbibliothek wurde mir mitgetheilt, dass sie sich nicht mehr im Besitze von Handschriften befinde. Unter den Codices der Münchener Staatsbibliothek, insbesondere den aus Passau und Regensburg stammenden, ist es mir bisher nicht gelungen auf einen zu stossen, der mit Aventins Citaten gemeint sein könnte.

Wohl aber besitzen wir einige handschriftliche, auch ein gedrucktes Werk, die mit der von Aventin benützten Compilation nahe verwandt sein dürften, da auch sie theils vollständig theils doch in einzelnen Abschnitten als Umarbeitungen oder Auszüge aus der bairischen Chronik Füetrers sich darstellen. In Verbindung mit den Hand-

---

XIII, 502, 503 gedruckt ist — impertiri non dedignatur. *In unserer Handschrift folgt dann nur noch:* horum beneficiorum testimonio *[sic]* perhibent in Laurissa adhuc superviventes. — Anno ab incarnatione domini 788 iussu et licentia Karoli imperatoris Tessilo, qui amite filius Karoli fuit, et filius eius Theid attonsi sunt et in monasterium missi, qui primus fundator fuit monasterii in Polling loco scilicet domini Salvatoris, sicut nos ab antecessoribus didicimus etc. — *Also eine der sagenhaften Traditionen über Tassilo, die, wie man bereits wusste, in den von ihm gestifteten Klöstern fortlebten. Neu sind hier die Züge, dass Tassilo König der Langobarden gewesen und durch die Aufstiftung langobardischer Grossen zur Empörung gegen Karl bewogen worden sei, Entstellungen, denen die getrübte Erinnerung an den mächtigen Einfluss Liutbirgs, der langobardischen Königstochter, zugrunde liegen dürfte.*

[1]) *Ueber Garibald handelt auch v. Aretin, Liter. Handbuch, I, 129.*

[2]) *Vielleicht ist auf diesen Brand auch der Verlust der Passauer Annalen und der Mangel an Nachrichten über Schreitwein zurückzuführen.*

hard von Kremsmünster und Veit Arnpeck, die neben Frethulphus als autores domestici zusammengefasst werden, waren bairische Stammesangehörige, so dass die Wahrscheinlichkeit dafür spricht, dass auch unter Frethulphus ein bairischer Historiker zu verstehen sei. Auffallend ist dann allerdings, dass dem Autor in der deutschen Chronik nicht sein deutscher Name zurückgegeben, dass er auch hier »Frethylph« genannt wird. Man wird zu der Erklärung greifen müssen, dass Aventin — hier wie in einigen anderen Fällen — es geradezu liebe, mit seinen Quellen vor dem Leser Verstecken zu spielen.

Füetrer beruft sich für seine ältesten fabelhaften Nachrichten wiederholt auf einen Chronisten Garibald, den er durch das stehende Beiwort: »der schöne Chronist«[1]) auszeichnet. Die Frage, ob diese

[1]) *Cgm. 225, fol. 3, 15. Fol. 42 dieser Handschrift citirt Füetrer für die Nachricht, dass Tassilo als Gefangener in zwei glühende Becken sehen musste, wovon er erblindete, ,,eine namhafte Chronik in der Liberey zu Wessobrun, ist ein Quodlibet" (d. i. ist wohl Sammelband). — Sicher ist der clm. 22021 aus Wessobrunn zu verstehen. Dieser enthält auf der Vorderseite des fol. 1, auf dessen Rückseite von einer Hand des 11. Jahrh. die bekannte Sage von der Gründung des Klosters Wessobrunn steht, von einer Hand des 15. Jahrhunderts folgende, wie sich aus dem Inhalt ergibt, aus Polling stammende, von dort erst nach Wessobrunn übertragene Aufzeichnung. Da Aventin um die Aufzeichnung auf der Rückseite des Blattes weiss (vgl. besonders II, 406, Z. 4), muss er auch die auf der Vorderseite gekannt haben und auf diese neben anderen wird seine Kritik, II, 418, Z. 19 flgd. zu beziehen sein.*

Noverint certo testimonio scripturarum Christi fideles universi Thessilonem huius ecclesie clementissimi Salvatoris in Polling ordinis sancti Augustini fundatorem, hunc Tassilonem primo fuisse ducem Bavarie, postea regem Longobardie postremoque monasterium *[sic]* in Laurissa ordinis sancti Benedicti videlicet conversum. iam vero prelibatum Tessilonem, ut diximus, primo fuisse ducem Bavarie ex nobili prosapia oriundum, videlicet filium sororis Pipini Caroli Magni parentis (Pipini *und* parentis *nachgetragen*) quondam imperatoris didicimus, qui domino fideliter deserviens in cenobiis construendis, utpote patet in Pollingen ecclesia sancti Salvatoris ordinis sancti Augustini et in aliis pluribus cenobiis, sicut in Wessesprunn ordinis sancti Benedicti, in Cimensi ecclesia ordinis sancti Benedicti in cuius ecclesia debet esse virginum habitacio, et sic de aliis defensoremque viduarum et orphanorum, iudicem strenuum, in elemosinis largum. hic vero devictus precibus iam dicti Caruli imperatoris, avunculi sui, ad debellandum Longobardum proficiscens cunctisque inibi prospere succedentibus genti iam supernominate ab imperatore in regem preficitur. qui eciam heu postmodum consilio incolarum illius terre depravatus avunculo suo Carulo imperatori se opposuit, a quo non post multum tempus elapsum in prelio publice cum suis devincitur, vinculis mancipatur et per duarum pelvium ignitarum inspectionem excecatur.

Das weitere stimmt grösstentheils wörtlich und in allem übrigen im wesentlichen überein mit der Aufzeichnung, welche als Bernardi Norici opusculum *in Mon. Boic.*

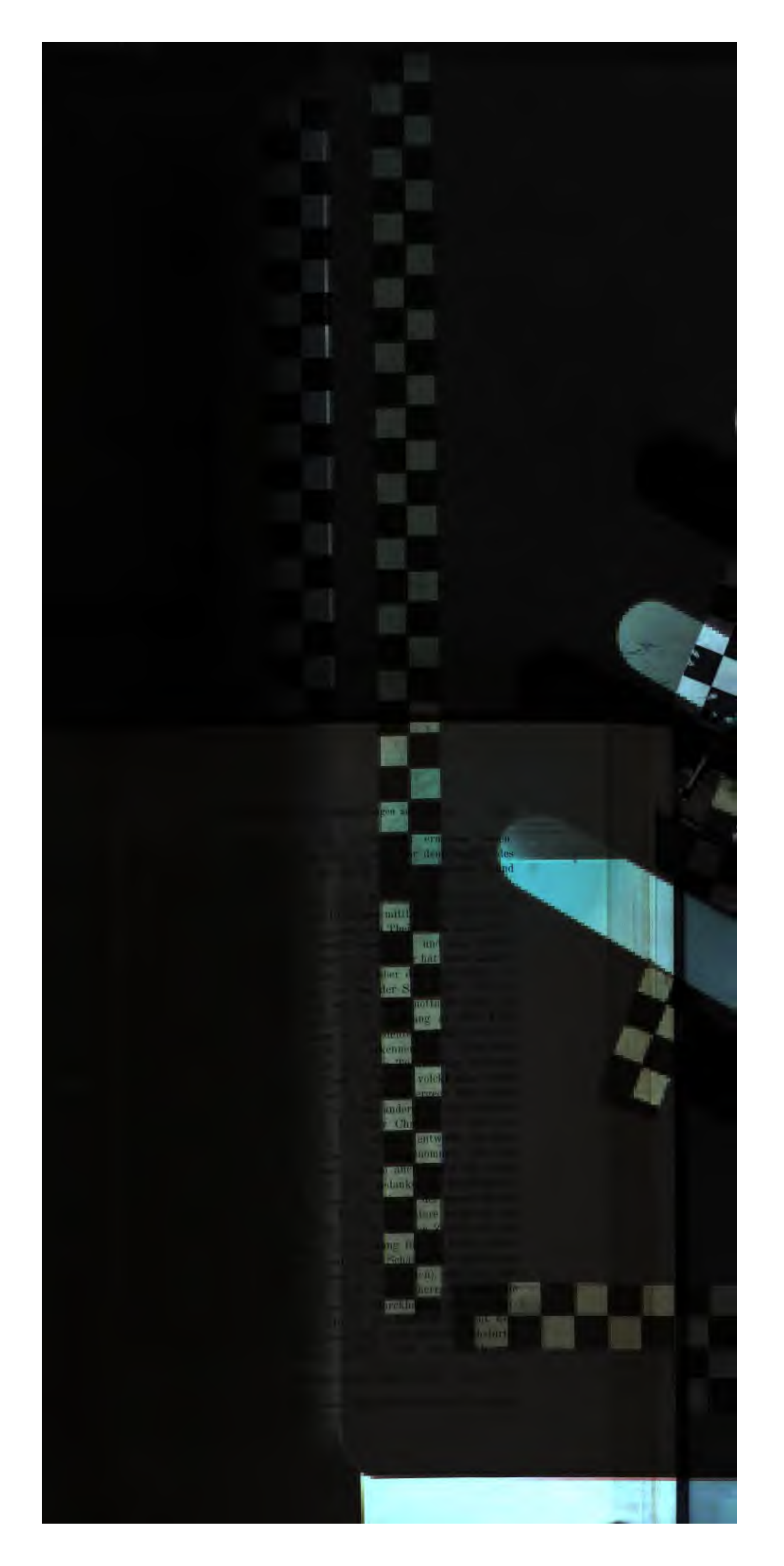

423). Als Verfasser wird auf dem Vorsetzblatte des seltenen Druckes der Landshuter Stadtschreiber Hans Vetter vermuthet.[1]) Ein »kurzer Auszug des vergangenen baierischen Krieges« (1504), der sich nur in der Handschrift, nicht im Drucke findet, gehörte ursprünglich nicht zu der Schrift.

Diese aber ist der erläuternde Text zu einem grossen Stammbaum der bairischen Fürsten, der ebenfalls noch in der Schatzkammer der Staatsbibliothek verwahrt wird. Die fast mannshohe, auf drei Brettern aufgezogene Papiertafel zeigt in schönen Holzschnitten die Bildnisse der Fürsten und ihrer Gemahlinen mit ihren Wappen und Namen. Ein am Fusse des Stammbaumes gedruckter kurzer Text begnügt sich nicht mit dem ältesten Stammvater Bavarus, sondern führt dessen Ahnen, die Beherrscher der Reiche »Armenie und Caldeorum« noch um einige Generationen höher hinauf bis zu einem Könige Prutto, der »nach olympischer Zahl der Stadt Rom Erbauung« in der 196. (?) Olympiade des 3. Jahres regiert habe.

Die Stammtafel zeigt keine Jahrzahl; der gedruckte erläuternde Text aber beginnt: »In dem jar des halls (sic) Cristi des herren fünffzehenhundert vnd darnach in dem ersten jare ward die Cronick vnd der fürstlich stamm der . . . fürsten vnd herren . . . loblich vollendt, wie das der stamm des gepluets vnd herkomens in diser nachuolgenden geschrift aigentlich anzaigt«. Diese Angabe ist auf die Stammtafel, nicht auf den erläuternden Text zu beziehen, aber auch die Zeit des letzteren lässt sich annähernd daraus bestimmen, dass es in ihm heisst (Bl. 4), dieser Zeit besitze Alexander die Herrschaft (in Pfalz: Zweibrücken-Veldenz), der auch Erben habe. Alexander regierte von 1489—1514, die Geburtsjahre seiner vier ältesten Kinder Johanna, Ludwig, Georg, Ruprecht sind 1499, 1502, 1503, 1506, so dass das Büchlein nicht vor 1502 oder 1503 verfasst und gedruckt sein kann. Ob der Stammbaum und der besonders gedruckte erläuternde Text von demselben Autor rühren, lässt sich nicht mit aller Bestimmtheit entscheiden. Ich halte das Gegentheil für wahrscheinlicher, da in der Erläuterung der Text am Fusse des Stammbaumes nicht berücksichtigt ist. Der Meister des Stammbaumes aber ist möglicherweise in Füetrer selbst zu suchen, der ja Maler, Historiker und Fabulist in einer Person und dem insbesondere die hier auftretende Mischung von Gelehrsamkeit und Phantasie eigenthümlich

[1]) *v. Aretin, Literar. Handbuch, 1, 149, scheint dieses Werk mit Ebrans von Wildenberg Chronik zu verwechseln, da er sagt, die letztere sei zu Landshut 1501 in 4. nebst einem grossen Stammbaum gedruckt worden.*

bimbl gefaren«. Am 6. Mai 1535 ist der grösste Theil der Stadt Neuburg a. d. Donau niedergebrannt;[1]) es ist sehr wahrscheinlich, dass diess der Brand ist, auf den der Ueberarbeiter hindeutet, und hiemit ist einerseits Aventins Autorschaft chronologisch als unmöglich erwiesen, anderseits der Nachweis erbracht, dass man selbst, nachdem Aventins Werke vorlagen, Füetrers Chronik noch einer Umarbeitung würdigte.[2])

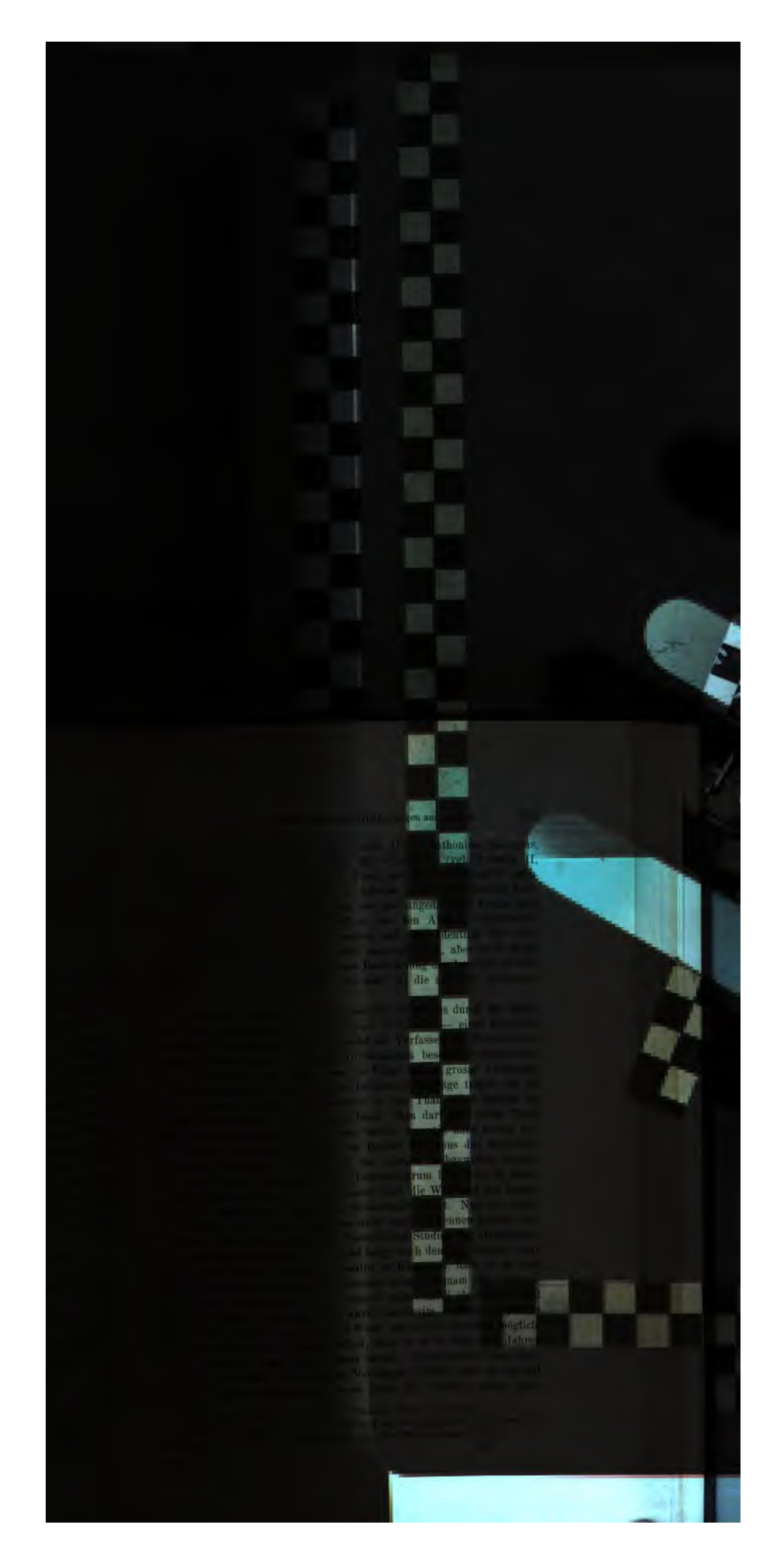
Wenn uns demnach jene Vorlage Aventins, die er als Frethulphus et Schritovinus bezeichnet, aller Wahrscheinlichkeit nach selbst nicht mehr erhalten ist, so glaube ich doch auf den Kreis von Schriften hinweisen zu können, in den dieselbe gehört haben dürfte. Und hiemit ist wohl auch der Schleier, der die von Aventin sogenannten Annales patrii oder Annales Boiorum verhüllt, ein wenig gelüftet. Diesem Werke will Aventin von der Zeit des Tiberius an die Namen von praesides, rectores, duces Vindeliciens und Noricums verdanken.[3]) Alle diese Namen, wenn auch hie und da etwas abweichende Formen, finden sich in den römischen Inschriften, vereinzelt auch bei römischen Schriftstellern. Aus diesen Quellen aber muss sie schon vor Aventin ein bairischer Historiker zusammengetragen haben; denn Aventin standen ja hier die ursprünglichen Quellen zu Gebote; wenn er gleichwohl nicht auf sie, sondern auf Annales patrii, Annales Boiorum verweist, wird ein Zweifel, dass er wirklich ein derartiges Werk vor sich hatte, nicht zulässig sein. In der That finden wir in einer der von uns aufgeführten Schriften, in der bairischen Chronik von 1493 (cgm. 1587, 1588, 1589) römische Land-

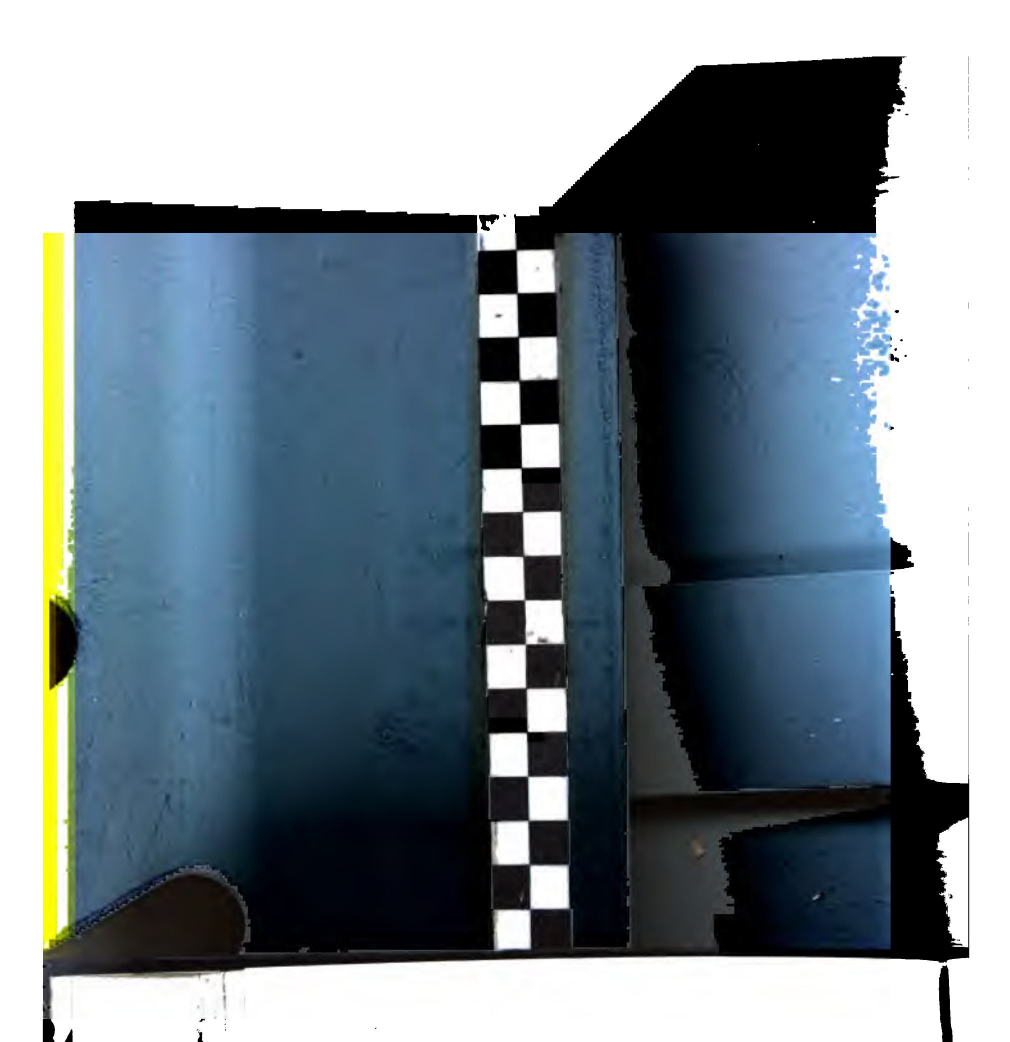
---

[1]) *Näheres über diesen grossen Brand findet man im Neuburger Collectaneenblatt, 1839, S. 9 flgd.*

[2]) *Eine weitere bisher nicht bekannt gewordene baierische Quelle Aventins wird man nach der Aventinischen Chronik (Werke IV, 581) versucht sein, in einer Schrift der Herzogin Hedwig zu suchen.* »Frau Hedwig — *heisst es nämlich dort* — geborn auß Polen, herzog Georgen gemahel, hat auß anhalten und befelch keiser Friderichs des dritten teutsch von den baierischen fürsten geschriben, vil mühe und unkost darauf gelegt.« *Ein Blick auf das Quellenverzeichniss zum 2. Buche der Annales (Werke II, 115) zeigt jedoch, dass der Absatz:* Frau Hedwig u. s. w. *an das vorausgehende:* Herr Hans Ebran von Wildenberg, ein ritter, ein meil von Abensperg, hofmeister zu Burkhausen *anzuschliessen ist. Die Stelle besagt also nur, dass der Ritter v. Wildenberg, Hofmeister der Herzogin Hedwig, eine bairische Chronik verfasste. Wildenberg war Hofmeister der Herzogin Hedwig und schrieb seine bairische Chronik, wie es in den Annales heisst,* auspiciis imperatoris Friderici tercii. *Gegenüber der Frankfurter Ausgabe der Chronik von 1580 hat bereits v. Aretin, Liter. Handbuch, I, 149, darauf aufmerksam gemacht.*

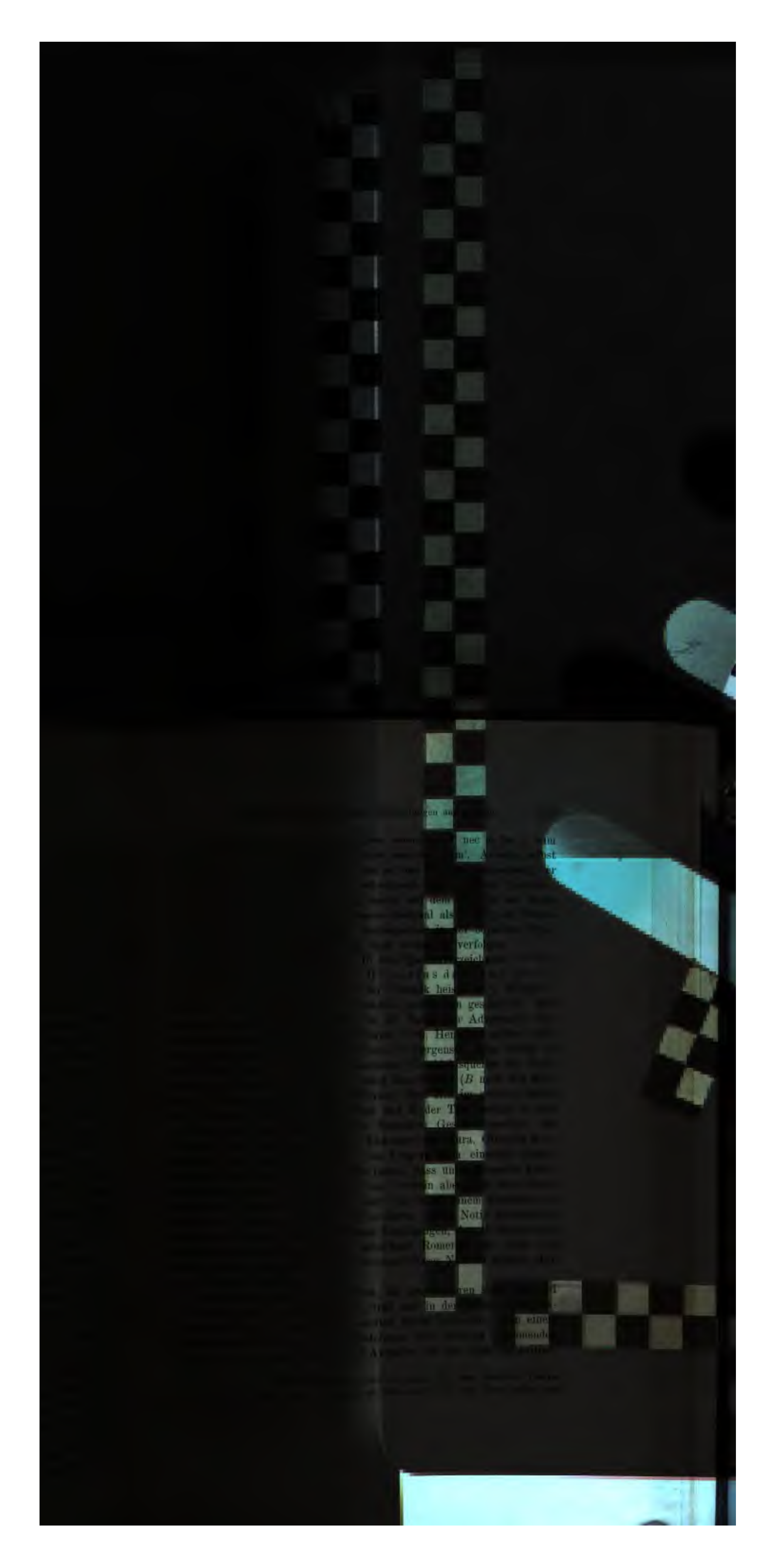
[3]) *II, 228, 240, vgl. ferner 183, 236, 248, 252, 276, 281, 297.*

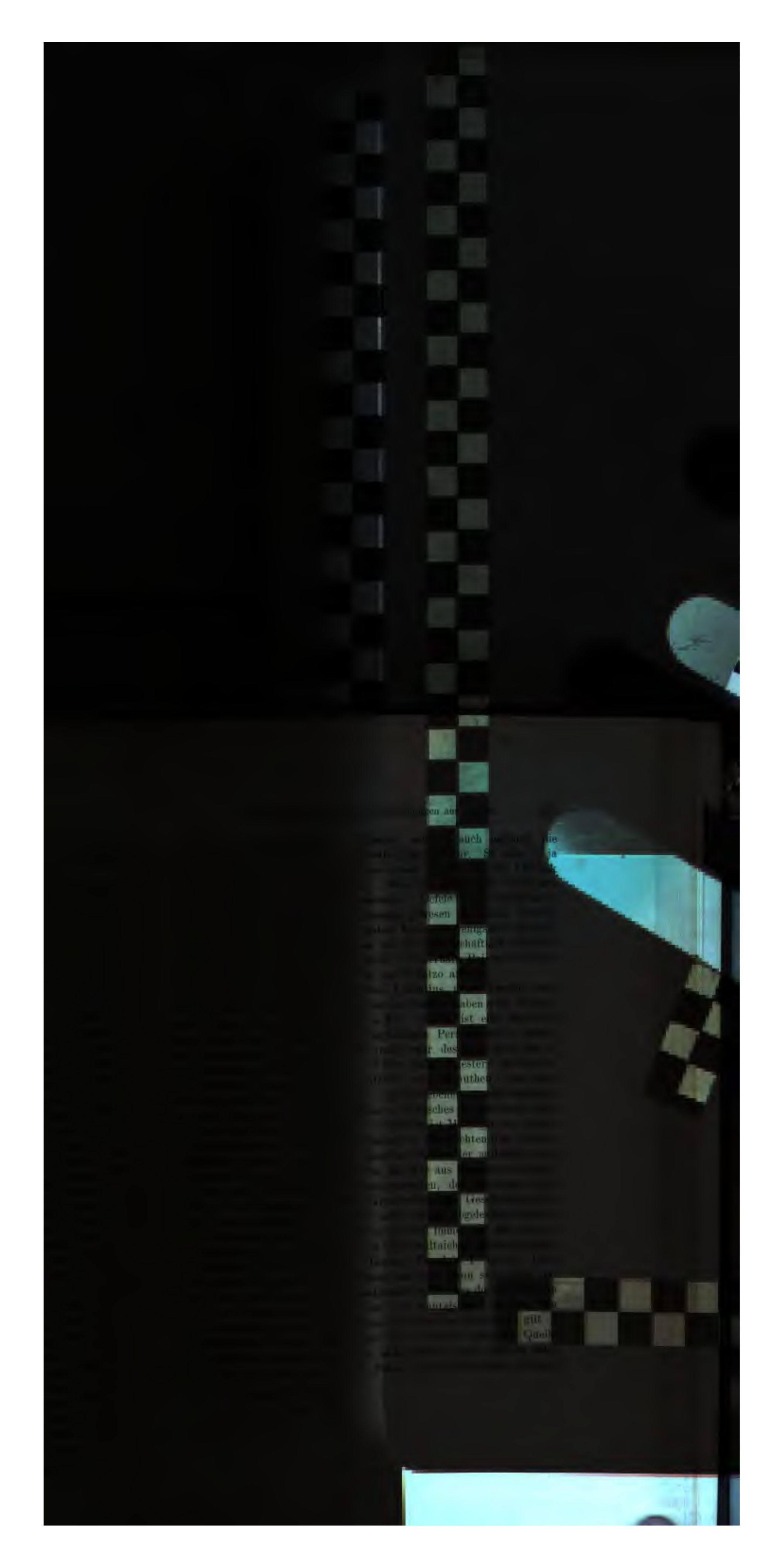
gänzlich umarbeiten sollen. Diese Forderung wäre berechtigt, wenn es sich damals um eine Drucklegung der Annales gehandelt hätte. In seinem Manuscripte aber — dieses Recht wird man dem Verfasser nicht bestreiten — durfte er Aenderungen bis zu dem Zeitpunkte verschieben, der ihm hiezu der gelegenste schien. Es kommt auch in Betracht, dass Correkturen in den betreffenden Bänden der Handschriften *A* und *B* hier nicht ausreichten; in beiden Exemplaren des Werkes musste vielmehr, wenn der veränderten Anschauung über Berosus Rechnung getragen werden sollte, der erste Band ganz neu geschrieben werden. Die Handschrift *B* gehörte den Herzogen; hier handelte es sich auch um ein kalligraphisch untadelhaftes, in seinen einzelnen Theilen auch äusserlich harmonisches Werk; Magister Gartner aber oder ein ähnlich geschickter Schreiber stand wohl nicht mehr zur Verfügung. Trotz alledem ist nicht ausgeschlossen, dass Aventin die nöthigen Aenderungen vorgenommen haben würde, wäre nicht sein Tod dazwischen getreten.

Auch in einem anderen wichtigen Punkte zeigt sich des Beatus Rhenanus Kritik jener Aventins überlegen. Durch Veit Arnpeck war die Ansicht von der Identität der Baiern und Bojer in bairischen Kreisen verbreitet worden und Aventin hatte nicht die Kraft, diesen Alp von sich abzuschütteln. Er hat vielmehr diese Ansicht noch weiter ausgeführt und entwickelt und durch seine grosse Autorität viel dazu beigetragen, dass sich dieselbe in den wissenschaftlichen Kreisen Baierns fast 300 Jahre lang ganz unangefochten behauptete. Beatus Rhenanus dagegen hielt sich nicht nur von diesem Irrwahne frei, sondern ist auch der erste, der die unseres Erachtens bestbegründete Hypothese über die Abstammung der Baiern von den Markomannen und verwandten germanischen Stämmen ausgesprochen hat. Es ziemt sich, da dieses Verdienst des tüchtigen elsässischen Historikers gänzlich in Vergessenheit gekommen ist, an die Worte zu erinnern, mit denen er seine Untersuchung dieser Frage abschliesst (Rer. german. libri tres, ed. Basil. 1531, p. 68): ‚Quare expeditissimum videtur dicere, Marcomannos cum proximis Nariscis et Hermundurorum parte Danubium transgressos Noricum et Vindeliciam, id est Rhetiam secundam cum Alpibus occupasse. sed unde Boierorum nomen? dicam, quid ego coniiciam. Marcomannos, qui Boiohemum incolebant, suspicor a loco Boieros, id est non Boios, sed boicos esse dictos. unde etiamnunc Boioariorum nomen et ditio cis Danubium. certe ausim iurare Marcomannorum linguam esse, qua Noricum utitur hodie et Rhetia secunda et quicquid est illorum tractuum Alpibus vicinum.

gänzlich umarbeiten sollen. Diese Forderung wäre berechtigt, wenn es sich damals um eine Drucklegung der Annales gehandelt hätte. In seinem Manuscripte aber — dieses Recht wird man dem Verfasser nicht bestreiten — durfte er Aenderungen bis zu dem Zeitpunkte verschieben, der ihm hiezu der gelegenste schien. Es kommt auch in Betracht, dass Correkturen in den betreffenden Bänden der Handschriften *A* und *B* hier nicht ausreichten; in beiden Exemplaren des Werkes musste vielmehr, wenn der veränderten Anschauung über Berosus Rechnung getragen werden sollte, der erste Band ganz neu geschrieben werden. Die Handschrift *B* gehörte den Herzogen; hier handelte es sich auch um ein kalligraphisch untadelhaftes, in seinen einzelnen Theilen auch äusserlich harmonisches Werk; Magister Gartner aber oder ein ähnlich geschickter Schreiber stand wohl nicht mehr zur Verfügung. Trotz alledem ist nicht ausgeschlossen, dass Aventin die nöthigen Aenderungen vorgenommen haben würde, wäre nicht sein Tod dazwischen getreten.

Auch in einem anderen wichtigen Punkte zeigt sich des Beatus Rhenanus Kritik jener Aventins überlegen. Durch Veit Arnpeck war die Ansicht von der Identität der Baiern und Bojer in bairischen Kreisen verbreitet worden und Aventin hatte nicht die Kraft, diesen Alp von sich abzuschütteln. Er hat vielmehr diese Ansicht noch weiter ausgeführt und entwickelt und durch seine grosse Autorität viel dazu beigetragen, dass sich dieselbe in den wissenschaftlichen Kreisen Baierns fast 300 Jahre lang ganz unangefochten behauptete. Beatus Rhenanus dagegen hielt sich nicht nur von diesem Irrwahne frei, sondern ist auch der erste, der die unseres Erachtens bestbegründete Hypothese über die Abstammung der Baiern von den Markomannen und verwandten germanischen Stämmen ausgesprochen hat. Es ziemt sich, da dieses Verdienst des tüchtigen elsässischen Historikers gänzlich in Vergessenheit gekommen ist, an die Worte zu erinnern, mit denen er seine Untersuchung dieser Frage abschliesst (Rer. german. libri tres, ed. Basil. 1531, p. 68): ‚Quare expeditissimum videtur dicere, Marcomannos cum proximis Nariscis et Hermundurorum parte Danubium transgressos Noricum et Vindeliciam, id est Rhetiam secundam cum Alpibus occupasse. sed unde Boierorum nomen? dicam, quid ego coniiciam. Marcomannos, qui Boiohemum incolebant, suspicor a loco Boieros, id est non Boios, sed boicos esse dictos. unde etiamnunc Boioariorum nomen et ditio cis Danubium. certe ausim iurare Marcomannorum linguam esse, qua Noricum utitur hodie et Rhetia secunda et quicquid est illorum tractuum Alpibus vicinum.

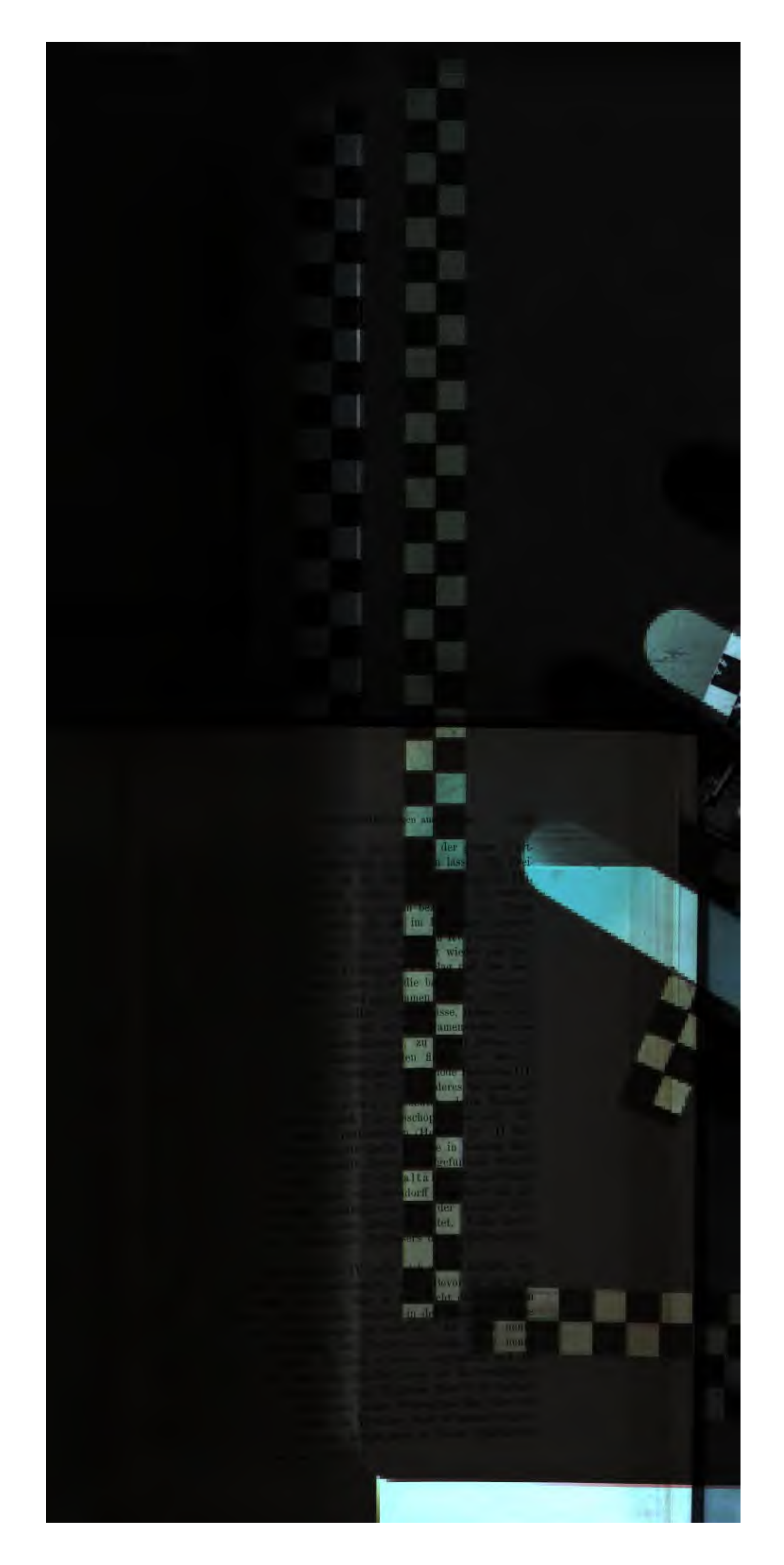

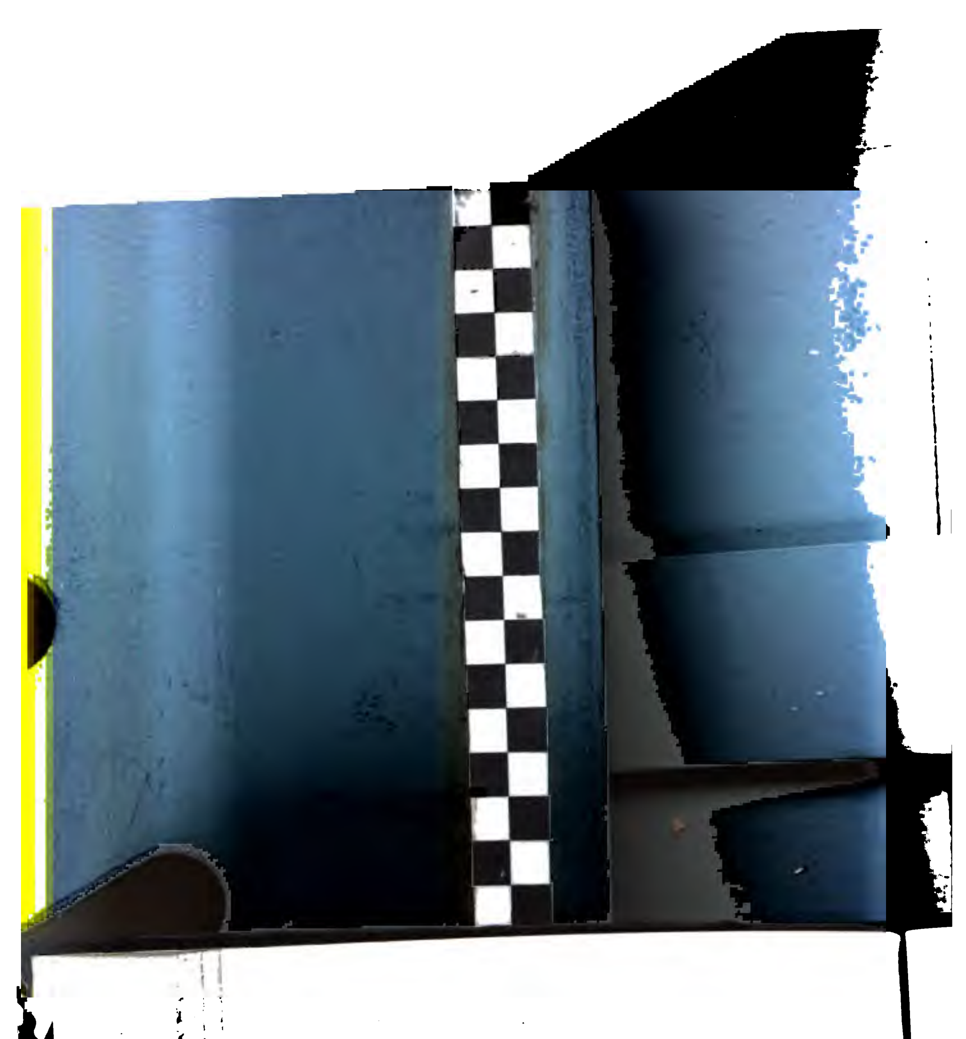
Ludwigs II. und seiner Söhne erkennen lassen. Dem Abte Folkmar von Fürstenfeld schreibt Aventin die verlorenen Fürstenfelder Jahrbücher zu, deren Benützung in den Annales Martin Mayr in einer zum Aventinjubiläum erschienenen Festschrift (Zur Kritik der älteren Fürstenfelder Geschichtsquellen) festgestellt hat. Zu dieser trefflichen Arbeit vermochte meine Quellenanalyse noch einige Nachträge zu liefern, indem auf weitere Stellen, u. a. auf die merkwürdigen Nachrichten von der Königswahl Adolfs von Nassau (349, 16 flgd. und 353—354), hingewiesen wurde, bei denen die Benützung derselben Quelle wenigstens vermuthet werden darf.

Bei dem Quellenverzeichnisse des vierten Buches liegt eine Ungenauigkeit in der Angabe, dass Einhard die Geschichte Karl des Grossen in vier Büchern behandelt habe. Wahrscheinlich hat der Verfasser hier eine Handschrift des 12. Jahrhunderts aus dem Kloster St. Mang in Stadtamhof (Clm. 17736) im Sinne, die, in vier Bücher getheilt, Einhards Leben Karls, die gewöhnlich nach Einhard benannten Annales, endlich des Monachus Sangallensis gesta Karoli umfasst. Die letztere Schrift war Aventin wegen ihres Reichthums an Anekdoten sichtlich besonders willkommen.

In keinem Theile des Werkes dürfte die Darstellung sich soweit den Ergebnissen der modernen Forschung nähern, dürfte weniger mit Falschem durchsetzt sein, wie hier, in der karolingischen Periode, wo der Autor im wesentlichen auf dieselben vorzüglichen Grundlagen sich stützt, auf denen noch jetzt eine Geschichte dieses Zeitraumes aufgebaut werden muss, auf Einhards Leben Karls, die sogenannten Jahrbücher Einhards, die (von Aventin nirgend als Quelle genannten) Jahrbücher von Fulda mit ihren Fortsetzungen bis z. J. 901, endlich Regino's Chronik bis z. J. 906. Der letztere Führer lässt Aventin eben da im Stich, wo durch die Ungarneinfälle und das Emporkommen eines selbständigen Herzogthums die bairische Geschichte besondere Wichtigkeit gewinnt (denn die Fortsetzung Regino's, die Aventin auch benutzte, ist ja für die nächsten Jahre bekanntlich ganz dürftig) und sogleich nimmt des Autors Darstellung einen sehr veränderten Charakter an. Um die wortkargen Nachrichten der Quellen rankt sich eine meist ziemlich willkürliche Ausmalung; eine Benützung von Quellen, die wir nicht mehr besitzen, ist hier im 21. und 22. Kapitel des vierten Buches, wenn auch nicht unbedingt ausgeschlossen, doch unwahrscheinlich, alles Neue, was der Autor hier bringt, vielmehr aus kühnen Folgerungen und Ausschmückung der spärlichen urkundlichen und chronistischen Nachrichten zu erklären.

Durch das Quellenverzeichniss zum fünften Buche ist ein Irr-

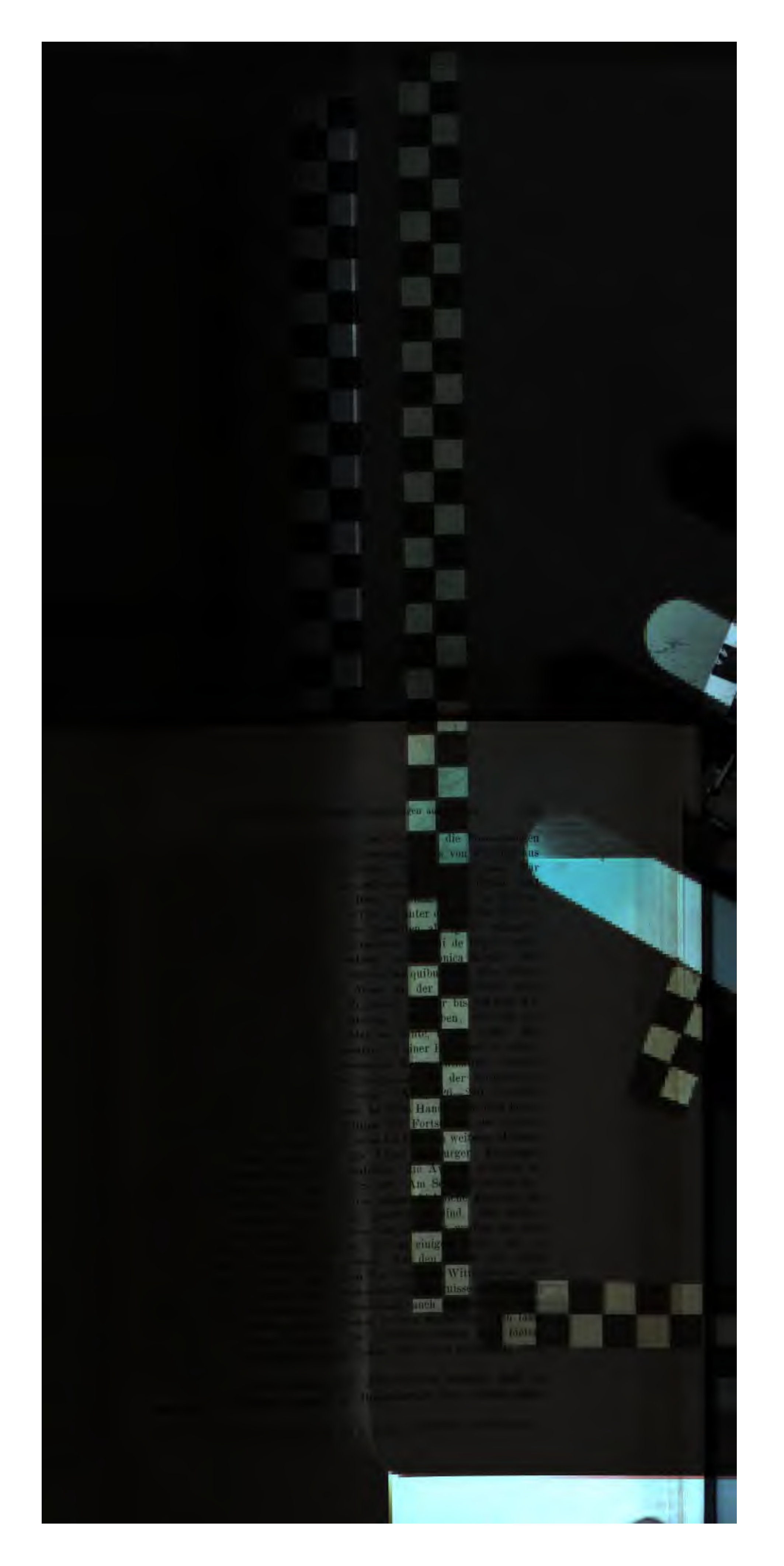

auf eine verlorene Quelle, ohne dass sich dieselbe jedoch näher kennzeichnen liesse.

An der Spitze der Autoren, denen er im sechsten Buche folge, nennt Aventin den Schotten David, der in drei Büchern das Leben Heinrichs V. beschrieben habe. In seiner Darstellung dieser Periode findet sich aber nicht ein einziger Zug, der auf eine unbekannte Quelle deutet, so dass man dieser Angabe des Autors leider den Glauben versagen muss. Nur indirekt, insofern nämlich, als es von Ekkehard verarbeitet wurde, ist das Werk Davids auch Aventin zugute gekommen. Auch Alles, was er über den Schotten David selbst berichten kann, weiss er nur aus Ekkehard (vgl. S. 166, 167). Die Unzuverlässigkeit und Dürftigkeit dieser Quellenverzeichnisse kann nirgend deutlicher in die Augen springen als hier, wo der Autor nur zwei Quellen anführt, eine (David), die er gar nicht gehabt hat, eine andere (Magnus von Reichersberg), die im Verhältnisse zu anderen Quellen dieses Buches geringere Bedeutung hat, während die Grundlagen der Darstellung hier vielmehr geboten werden durch Ekkehard, Sigebert, die Historia Welforum Weingartensis, die Vita Chunradi Salisburgensis, Konrad von Scheiern (der erst zum 7. Buche als Quelle genannt wird), Otto von Freising, Rahewin, die Ursperger Chronik, die Regensburger und Salzburger Annalen. Auch Gunther Ligurinus ist benützt. Daneben aber häufen sich hier die Spuren verlorener Quellen; vgl. besonders S. 186, 187, 188, 197, 198, 204, 209, 213, 216, 222, 235. Hervorzuheben ist hier die Beobachtung (S. 233, 234), dass der Autor einmal Arnpeck folgt anstatt den alten Quellen, die ihm doch vorlagen.

Von allen Büchern des Werkes ist für uns das siebente und letzte durch seinen historischen Gehalt weitaus das wichtigste. Für das 13. Jahrhundert sind neben bereits erwähnten Quellen und zahlreichen Urkunden die bedeutendsten Grundlagen der Darstellung: die Aufzeichnungen Albert Behaims von Kager, von denen der grössere Theil, wahrscheinlich ein Missivbuch, nur durch die höchst flüchtigen und an einigen Stellen jedem Entzifferungsversuche trotzenden Auszüge in Aventins Adversarien erhalten ist;[1]) ferner die Annalen Hermanns von Altaich, von denen uns durch Aventins Abschrift (bei Oefele, Script. I) ein stellenweise etwas ausführlicherer Text

[1]) *Aus einer Stelle (S. 283) könnte man schliessen, dass Aventin, als er die Annales ausarbeitete, nicht nur diese seine Auszüge sondern noch das Missivbuch Albert Behaims selbst vor sich gehabt habe, doch scheint mir der Beweis nicht zwingend zu sein.*

Martini *[Nov. 11.]* et fuerunt nuptie in Monaco et genuerunt hos pueros:

Anno domini 1437 natus est Johannes dux feria sexta Michaelis *[Okt. 4.]*

Anno domini 1438 natus est Ernestus feria 4. Bartholomaei *[Aug. 27.]* [1]) et mortuus est in Strawbing.

Anno domini 1439 natus est Sigismundus in die sancte Anne *[Juli 26.]*

Anno 1440 natus est Albertus Nativitate domini *[Dez. 25.]* et mortuus est statim. [2])

Anno 1441 nata est domina Margaretha Circumcisione domini *[Jan. 1.]* [3])

Anno 1442 nata est domina Elizabet Purificatione Marie *[Febr. 2.]* [3])

Anno 1443, 1444, 1445, 1446 pausavit.

Anno 1447 natus est dux Albertus Sapiens feria 6.ta ante sancti Thome apostoli *[Dez. 15.]*

Anno 1448 [4]) natus est dux Cristopherus Epiphanie domini *[Jan. 6.]*

Anno 1451 natus est dux Wolfgang Omnium sanctorum *[Nov. 1.]*

Anno 1454 nata est domina Barbara quinta feria post Pentecosten *[Juni 13.]* [5]) et fuit eo tempore festum st. Georgii 4.ta feria Pasce *[April 24.]*

Anno domini 1460 in den vier tagen am freytag *[Febr. 29.]* ist hertzog Albrecht von München tod.

Anno 1463 feria 6.ta st. Elizabet *[Nov. 25?]* [6]) mortuus est dux Johannes Monaci.

Anno 1460 in profesto sancti Egidii *[Aug. 31.]* cecidit fulmen in turrim senatus Monaci et combussit eandem.

Anno domini 1474 in die sanctorum Petri et Pauli *[Juni 29.]* sub vesperis venit validus ventus cum aura et evertit ecclesias sancti

---

[1]) *Nach Haeutle, Wittelsbach. Gen. S. 30:* Aug. 26.

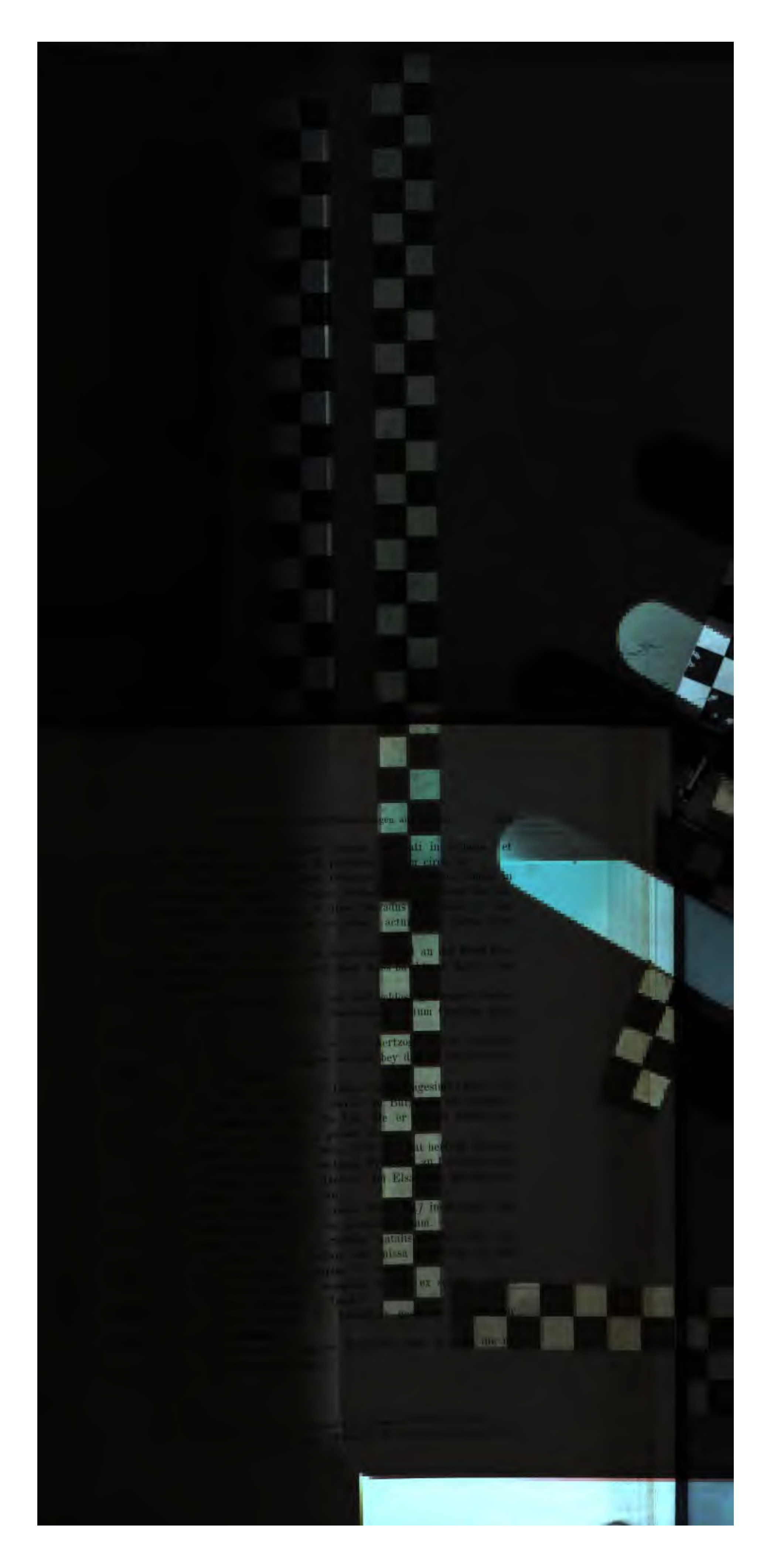
[2]) *A. a. O. S. 32:* geb. 24. Dez. 1440, gest. 1445.

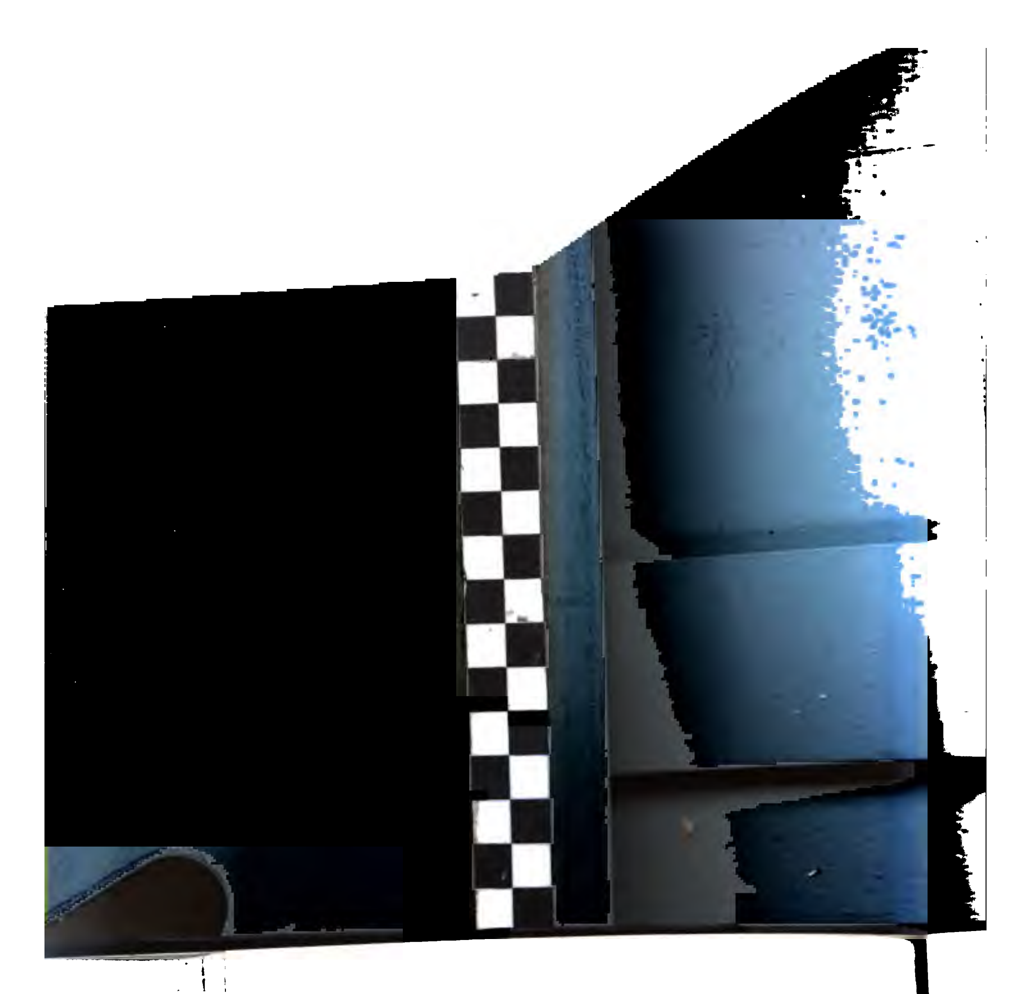
[3]) *Nach Haeutle vielmehr 1442, Jan. 1. u. Elisabeth 1443, Febr. 2. und diese Angaben sind offenbar die richtigen, die oben genannten Geburtszeiten physisch unmöglich.*

[4]) *Nach Haeutle 1449; von den obigen Geburtszeiten Albrechts IV. u. Christophs ist wiederum eine physisch unmöglich.*

[5]) *Nach Haeutle Juni 9.*

[6]) *Nach Haeutle Nov. 18.*

Anno domini 1453 obtinuit Turcus Constantinopolim.

Anno 1452 dominica Letare *[März 19.]* coronatus est Fridericus imperator Rome et fuit dux Austrie etc.

Anno domini 1450 mortuus est dux Hainricus Jacobi *[Juli 25.]*,[1]) qui fuit pater ducis Ludwici, et uxor ducis Hainrici fuit soror regis Alberti ducis Austrie.

Anno 1433 coronatus fuit Sigismundus rex Ungarie in imperatorem Rome die Pentecostes.

Anno domini 1436 in magna ebdomada Palmarum Quadragesime haben die Türck aus dem Unngerlaundt 40m menschen hingefiert und grossen schaden in dem land gethan.

Anno 1477 ist hertzog Karel von Burgundi erslagen worden vor Nannsee in Lüttringen und mit im bey 8m man Epiphania domini *[Jan. 6.]*

Anno 1485 ist der edel wolgeboren herr Niclas von Abensperg für ward *[?]* und umbkummen von hertzog Cristoffen von Payern nachhent pey Freysing am 28. tag des monats Februarii.

Anno 1493 feria 3a ante Pentecosten *[Mai 21.]* ist hertzog Cristoff von Payrn und hertzog Friderich von Saxen auf ain parcken gesessen zu Venedig und seind gefaren in die galle und am pfingstag *[Mai 26.]* sein hingefaren gegen Jherusalem.

Item so sein sy an sand Johanns tag *[Juni 24.]* gen Jaffa kummen und an mitwoch nach sant Johanns tag *[Juni 26.]* sind die herren gen Jherusalem kummen.

An Unnser frowen tag, als sy über daz gepirg ist gangen zu irer muemen Elizabet, *[Juli 2.]* sind die herren wider hinweg zogen.

Item sabbato post Jacobi *[Juli 27.]* dux Cristoferus cepit infirmari in regno Cypri prope civitatem Linischo.

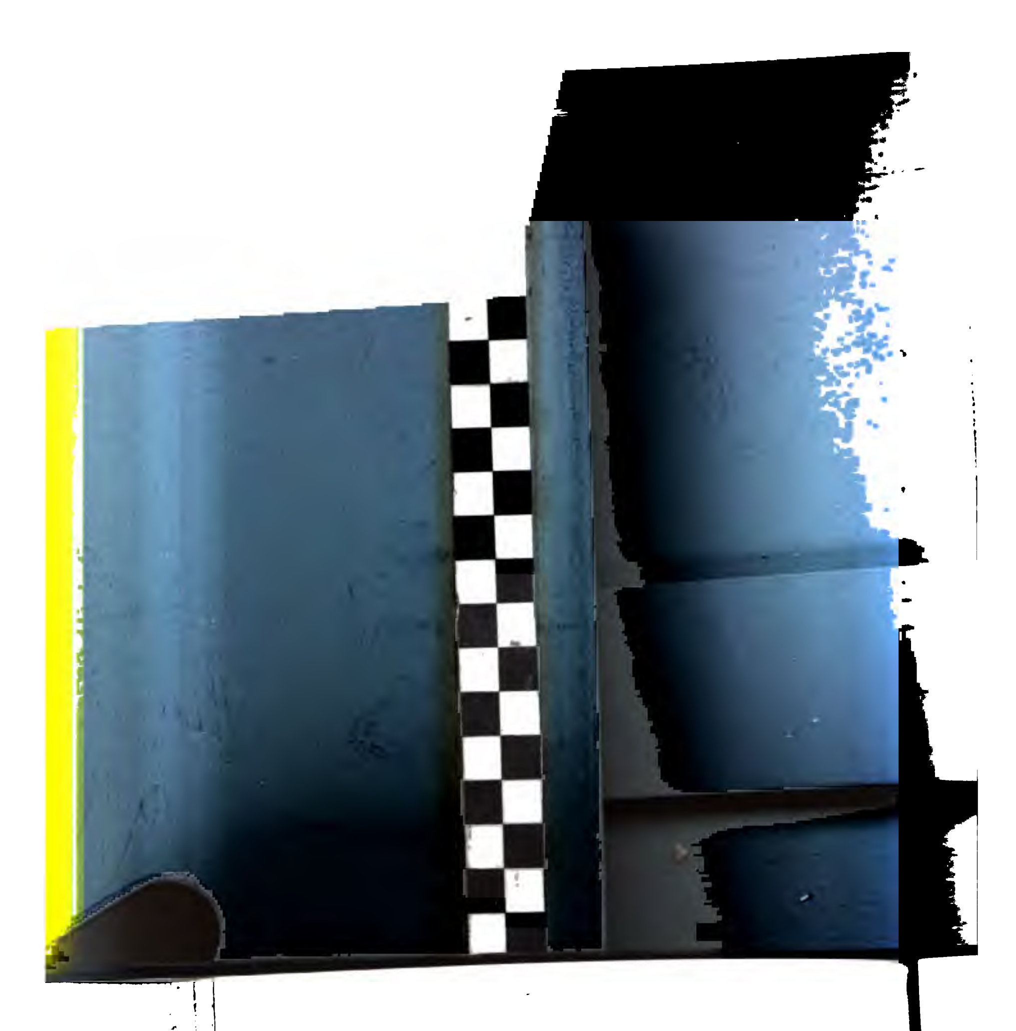
Item feria quinta ante Laurentii *[Aug. 8.]* mortuus est dux Cristoferus in civitate Rodo; ibidem sepultus ante civitatem in ecclesia st. Anthonii anno 1493. —

Vom 6. Kapitel des 7. Buches an ist das wichtige Geschichtswerk Johanns von Viktring eine der ausgiebigsten Quellen. In keiner Periode dürften die Spuren verlorener Quellen so zahlreich sein wie im 13. und im Beginne des 14. Jahrhunderts. Man vergleiche S. 243, 244, 249, 250, 253, 254, 256, 265—268, 275, 288, 292, 296 bis 299, 301—303, 315—318, 320, 321, 323, 326, 327, 331, 334 bis

Dienstag. Unter angaria Michaelis ist die Herbstquatember, nach Kreuzerhöhung, zu verstehen = 16. Sept.; sabbato in angaria Michaelis = 19. Sept.

[1]) *Hacutle nennt als Todestag Herzog Heinrich des Reichen den 30. Juli 1450.*

nossen, literarhistorisch betrachtet, in dieser Periode eine ganz einsam stehende, merkwürdige Erscheinung wäre, dürften auch die hervorgehobenen Einzelheiten in Aventins Darstellung, die sämmtlich wohl aus Passauer Annalen, keinesfalls aber aus einer Biographie Albert Behaims stammen können, das Gewicht dieser Vermuthung etwas erschüttern.

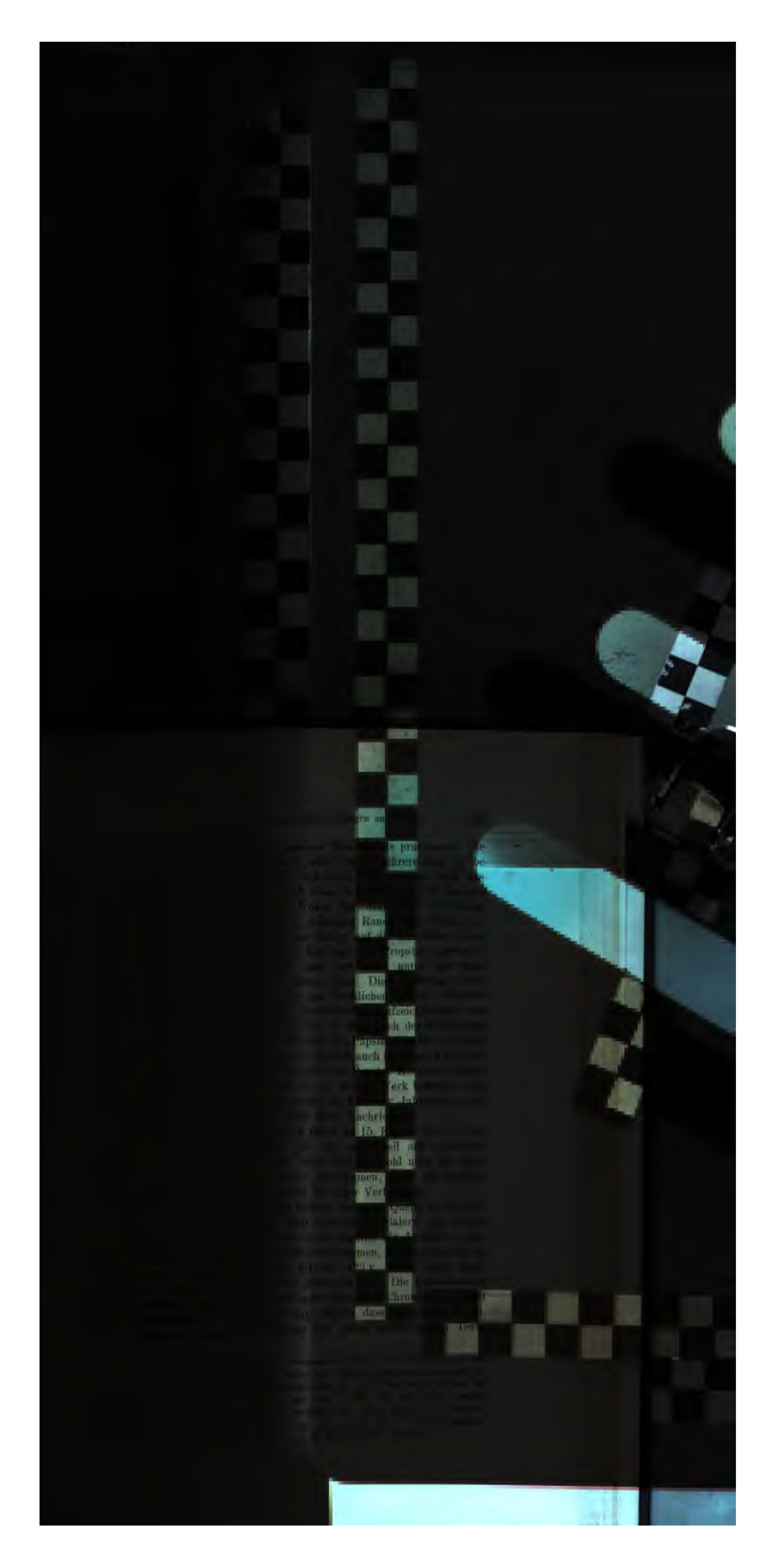
Im übrigen sind wir nicht im Stande, verlorene Schriften, die hier etwa benützt sind, näher zu kennzeichnen. Nur eine unsichere Vermuthung lässt sich noch aussprechen. In der Fortsetzung des Magnus von Reichersberg[1]) wird eine vom Propste Konrad verfasste Chronik von Ranshofen erwähnt, in der man Nachrichten über die Geisslerfahrten finden könne. Nach Aventins Chronicon Ranshofense[2]) regierte Propst Konrad I. von Ranshofen vom 25. August 1277 bis 8. Mai 1311. Spuren seiner verlorenen Schrift wären also etwa zwischen 1260 und 1311 zu suchen. Ein Anhaltspunkt, dass Aventin diese Quelle benützt haben könnte, liegt nun in der zum Jahre 1266 gehörigen Nachricht von der Niederbrennung des Klosters Ranshofen durch die Böhmen, S. 327. Was von dem Anlass dieser Zerstörung, von dem bis Braunau ausgedehnten Plünderungszuge des Befehlshabers der böhmischen Besatzung in Passau berichtet wird,[3]) ist wohl auf dieselbe Quelle zurückzuführen. Bestätigt werden die spolia et incendia, die das Kloster bei Gelegenheit des damaligen bairisch-böhmischen Krieges erlitten, durch das Bittschreiben des Propstes Seifried und des Conventes von Ranshofen an Papst Clemens IV. von 1267 (Mon. Boic. III, 334) und der Brand der Kirche im Jahre 1266 durch eine Inschrift im Fussboden der Kirche (versus pavimenti). Aventin erwähnt in seinem Chronicon Ranshofense, wo er über diese Vorgänge ebenso berichtet wie in den Annales (Werke, I, 71), der Inschrift und des Schreibens; wiewohl er aber dort sagt:

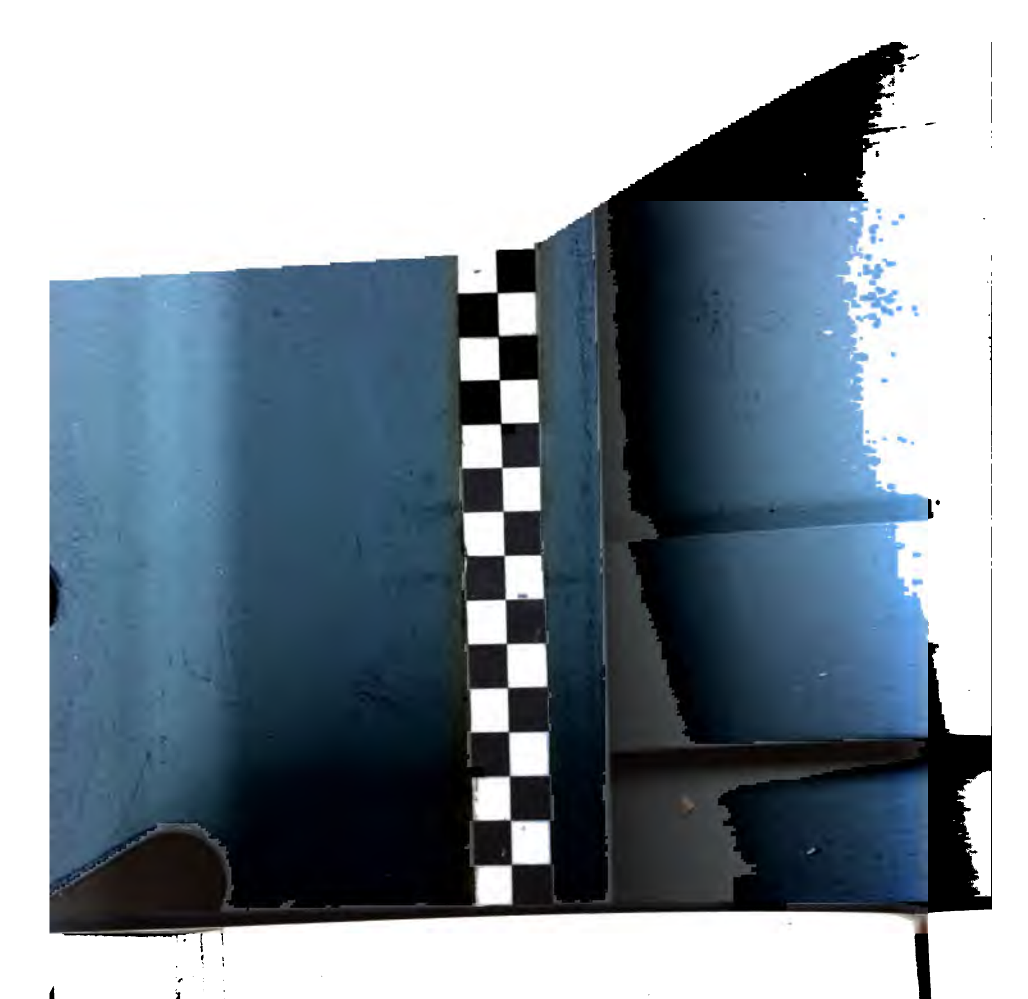
---

[1]) *Mon. Germ. Scr. XVII, 531 zu 1260.*

[2]) *Vgl. auch Stülz im Notizenblatt der Wiener Akademie, 1854, S. 467.*

[3]) *Auffällig ist, dass nach der Chronik von Mattsee, M. G. Scr. IX, 791, die Kirche von Ranshofen auch 1250 bei einem Plünderungszuge der Besatzung von Obernberg niedergebrannt worden ist. Auch diese Streife ging also von der Passauer Gegend nach Süden, die Mannschaft, die sie unternahm, war nach der Mattseer Chronik 80 Mann stark, 1266 werden von Aventin octingenti equites genannt. Es lässt sich nicht leugnen, dass diese Anklänge verdächtig sind, gleichwohl wird man im Hinblick auf die unterscheidenden Einzelheiten, die 1250 und 1266 berichtet werden, auf die Gleichzeitigkeit der Mattseer Nachricht und die urkundlichen Zeugnisse für den Brand von 1266 nicht annehmen dürfen, dass hier nur durch eine confuse Ueberlieferung aus einem Ereignisse zwei geworden seien.*

der sächsischen Weltchronik und, daran anschliessend, ebenfalls in Uebersetzung, jene bairischen Fortsetzungen derselben vor uns haben, die in Weilands Ausgabe in den Monumenta Germaniae (Deutsche Chroniken, II) als erste und zweite bezeichnet sind, die zweite aber mit einigen Erweiterungen, die wahrscheinlich bald nach Kaiser Ludwigs Tod[1]) hinzugefügt wurden. Erst viel später, unter Kaiser Sigmund, wird dann noch der kurze Zusatz über Ludwigs Nachfolger bis auf Sigmund geschrieben worden sein. Nach dem Fundorte, mit dem ein auf die Salzburger Gegend weisender Zusatz in Einklang steht, darf man das Werk wohl als **Burghauser Fortsetzung der sächsischen Weltchronik** bezeichnen.

Da die Chronik nicht geringeres Interesse bietet als die anderen bairischen Fortsetzungen der sächsischen Weltchronik und von Aventin reichlich benutzt wurde, dürfte sich eine nähere Beschreibung derselben und ihre Veröffentlichung, soweit sie Neues bietet, an dieser Stelle verlohnen, wiewohl uns, wie gesagt, nicht der Urtext, sondern nur Aventins lateinische Uebersetzung erhalten ist.

Vorausgeschickt hat Aventin folgende Bemerkungen (f. 55): Numerus[2]) annorum omnino falsus in hoc chronico sequenti; alias diligentius perscripsit; credo ab aliquo indocto numerum esse additum.

Hoc chronicon in Burgusio invenimus[3]) anno 1509 in Decembri, posthac in Monachio anno 1511 in Januario.

Usque ad Chunradum tercium numerus annorum falsus, sed in Chunrado et subsequentibus imperatoribus verior.

Chronicon Ludovici quarti imperatoris.

Sequens chronicon scriptum fuit Ludovico quarto imperatori (sic) teutonica lingua. eam ex tempore vertit Jo. Aventinus. vir doctus scriptor fuit, eleganter vocabula[4]) queque interpretatus est. Francos ubique non Franzosen, sed Francken vertit et frankkysch et vere.

Der Anfang findet sich nicht in der sächsischen Weltchronik: Filii Adam omnes artes atque inventa sua in columna bina scripsere. una lapidea, quae in diluvio mansit, altera lateritia omnem sapientiam

---

[1]) *Jedenfalls nach 1349, da der Autor bereits weiss, dass Ockam in München begraben liege.*

[2]) Numerus — additum *doch wohl auch von Aventins Hand, wiewohl abweichend von den wiederum unter sich verschiedenen Schriftcharakteren der folgenden Bemerkungen.*

[3]) *Nach* invenimus *folgt* post. h. *[sic, wohl* posthac *zu lesen], unterstrichen, wohl zum Zeichen der Tilgung.*

[4]) *Nämlich die lateinischen Worte seiner Quellen.*

Martini *[Nov. 11.]* et fuerunt nuptie in
pueros:

Anno domini 1437 natus est Johanne
[Okt. 4.]

Anno domini 1438 natus est Ernes
[Aug. 27.] [1]) et mortuus est in Strawbing.

Anno domini 1439 natus est Sigismu
[Juli 26.]

Anno 1440 natus est Albertus Nativi
mortuus est statim. [2])

Anno 1441 nata est domina Margaret
[Jan. 1.] [3])

Anno 1442 nata est domina Elizal
[Febr. 2.] [3])

Anno 1443, 1444, 1445, 1446 pausavit.

Anno 1447 natus est dux Albertus Sapie
Thome apostoli *[Dez. 15.]*

Anno 1448 [4]) natus est dux Cristophe
[Jan. 6.]

Anno 1451 natus est dux Wolfgang Omniu

Anno 1454 nata est domina Barbara qu
costen *[Juni 13.]* [5]) et fuit eo tempore festum
Pasce *[April 24.]*

Anno domini 1460 in den vier tagen am f
hertzog Albrecht von München tod.

Anno 1463 feria 6.ta st. Elizabet *[Nov. 25?*
Johannes Monaci.

Anno 1460 in profesto sancti Egidii *[Aug.*
in turrim senatus Monaci et combussit eandem.

Anno domini 1474 in die sanctorum Petri
sub vesperis venit validus ventus cum aura et eve

---

1) *Nach Haeutle, Wittelsbach. Gen. S. 30:* Aug. 26.

2) *A. a. O. S. 32:* geb. 24. Dez. 1440, gest. 1445.

3) *Nach Haeutle vielmehr 1442, Jan. 1. u. Elisabeth 144*
Angaben sind offenbar die richtigen, die oben genannten Gebu
möglich.

4) *Nach Haeutle 1449; von den obigen Geburtszeiten Albre*
ist wiederum eine physisch unmöglich.

5) *Nach Haeutle Juni 9.*

6) *Nach Haeutle Nov. 18.*

1322[1]) in vigilia Michaelis vesperi Fridericus pontifex Juvaviae multis armatis cum Friderico Austriae duce ad Muldorff, ubi subscriptos equites archiepiscopus torquibus donavit aureis.[2])

Nicolaus de Thann
Heinricus Öder, famulus
Egkhardus de Thann
Chunradus Thumshirn, Cerebrosus
Dietherus Velber
Chünradus de Oberndorff
Ortolfus Moser, famulus (?)
Heinricus Prünninger
duo Vldrici fratres Wispecken
Fridericus Kopfelman parens
Fridericus Kopfelman filius
Heinricus de Lampolting
Gotefridus de Lampolting
Siboldus de Lampolting
Siboldus de Nopping
Albertus de Nopping
Heinricus Trauner
Nicolaus de Alben
Chunradus Trenbeck
Albertus Trenbeck
Jacobus Spör, famulus
Artolfus Schönperger

Nicolaus et Chunradus Ävsserer
Marckhardus de Vonstorff
Wernhardus Trucksas
Egkhardus Geyr
Joannes Pfäffinger[3])
Zacharias Pannther
Albertus Gebinger famulus
Jacobus de Turn
Ulricus et Jacobus fratres illius de Turn[4])
Rugerius de Radeck
Petrus Gäugsperger, famulus
Ulricus de Wenns
Ulricus et Otto de Achdorff
Joannes Egker, famulus
Ottmarus Vislar
Gebhardus Trauner[5])
Rapoldus Albrechtzhamer
comes de Panichenstain
Tragan de Tegbom, famulus
Otto de Leybentz
Fridericus Karelsperger, frater (?)

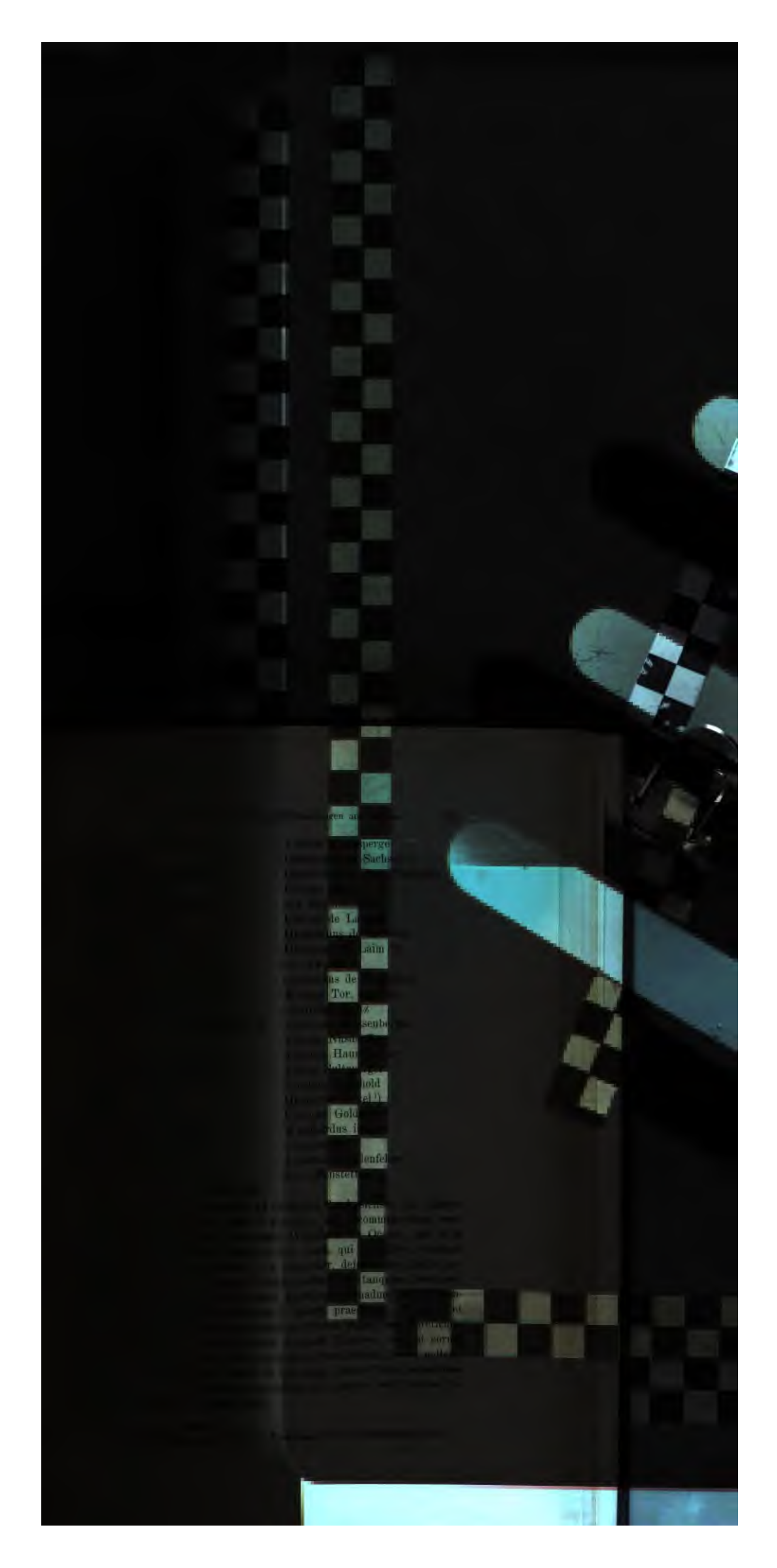
[1]) *Zuerst war geschrieben:* 1324; 24 *ist durchstrichen und übergeschrieben:* 22 alii et verius. *Am Rande steht:* numerus false hic scriptus, infra vere.

[2]) *Das folgende Verzeichniss hat Aventin in seine Annalen aufgenommen, oben S. 406, 407. Hier wird es desshalb nicht übergangen, weil Aventin hier die Namen nicht entstellt hat. Zuweilen hat er lateinische Formen hinzugeschrieben, die nicht ganz mit den von ihm in den Annales angewendeten übereinstimmen.*

[3]) *Von etwas jüngerer Hand ist hinzugesetzt:* de Falbenkirchen.

[4]) *Neben den flgd. Namen hat Aventin wiederholt:* 1322 ad festum divi Michaelis et sancti Mathei Fridericus archiepiscopus Juvaviae subsequentes torquibus donavit aureis (zue ritter slahen). *Das letztere war wohl der Ausdruck des Originals und von Aventin ungenau wiedergegeben. So reich war der Salzburger Erzbischof nicht, dass er 93 Rittern und Knappen auf einmal goldene Ketten schenken konnte.*

[5]) *Dieser und einige andere Namen, welche Aventin in seinen Annales umgestellt hat, um die Träger der gleichen Namen zusammenzurücken, sind durch- oder unterstrichen, ein sicherer Beweis, dass A. eben aus dieser Quelle geschöpft hat.*

Cesar, quia favebat mendicis, ab roman
tur, excommunicatus fuit.

Endlich auf f. 122 v.:

Hic papa occasionem nactus tantum e
cipes, quod aliqui elegere Carolum, filium J
uno Luduico obtinere non potuit ob virtute
gratae erant. rex tamen Carolus in Rheno r
aliqui tamen electores et principes nullo p
convocaverat enim in Montem Noricum conc
eis libere copiam faciens, si se caesarem ess
omnes se nihil curare quorundam principur
Luduicum esse cesarem, sese, quam diu viver
veneraturos tanquam cesarem verum. interi
praelio, in quo plaeraque nobilitas Galliae perit
occisus est in vigilia Augustini, in qua et Rud
carum, itidem regem Boemiae, interfecerat. i
inter atros computatur, quia duos reges potenti
rei militaris absumpsit.

Habuit[1]) Luduicus imperator maximum neb
gustensem scribam, qui inscio imperatore pontit
toris contumeliosis verbis bestiam scilicet cornut
imperialibus, quod magnum fomentum discordiarum
et cesarem. imperator enim literas latinas seu rom
omnium malorum causa fuit. sed cum hanc improbitat
bergensi rescivisset, statuit sese sumpturum penas
scriba, ut et aequum erat, sed quoniam is morbo
ulla spes salutis erat, caesar manus abstinuit, dicen
supremo caesari puniendum.

Utilissimas collegit is caesar leges,[2]) suis incol
cet Bavariae, quibus utuntur in iudicando, cum ante
adhuc Bavaria mos est, iudicum suffragiis sententia
prior mos longe melior, ut caesareae leges et propl
vide Aristotelem in libris de republica et alios, Eg
de institutione regia.

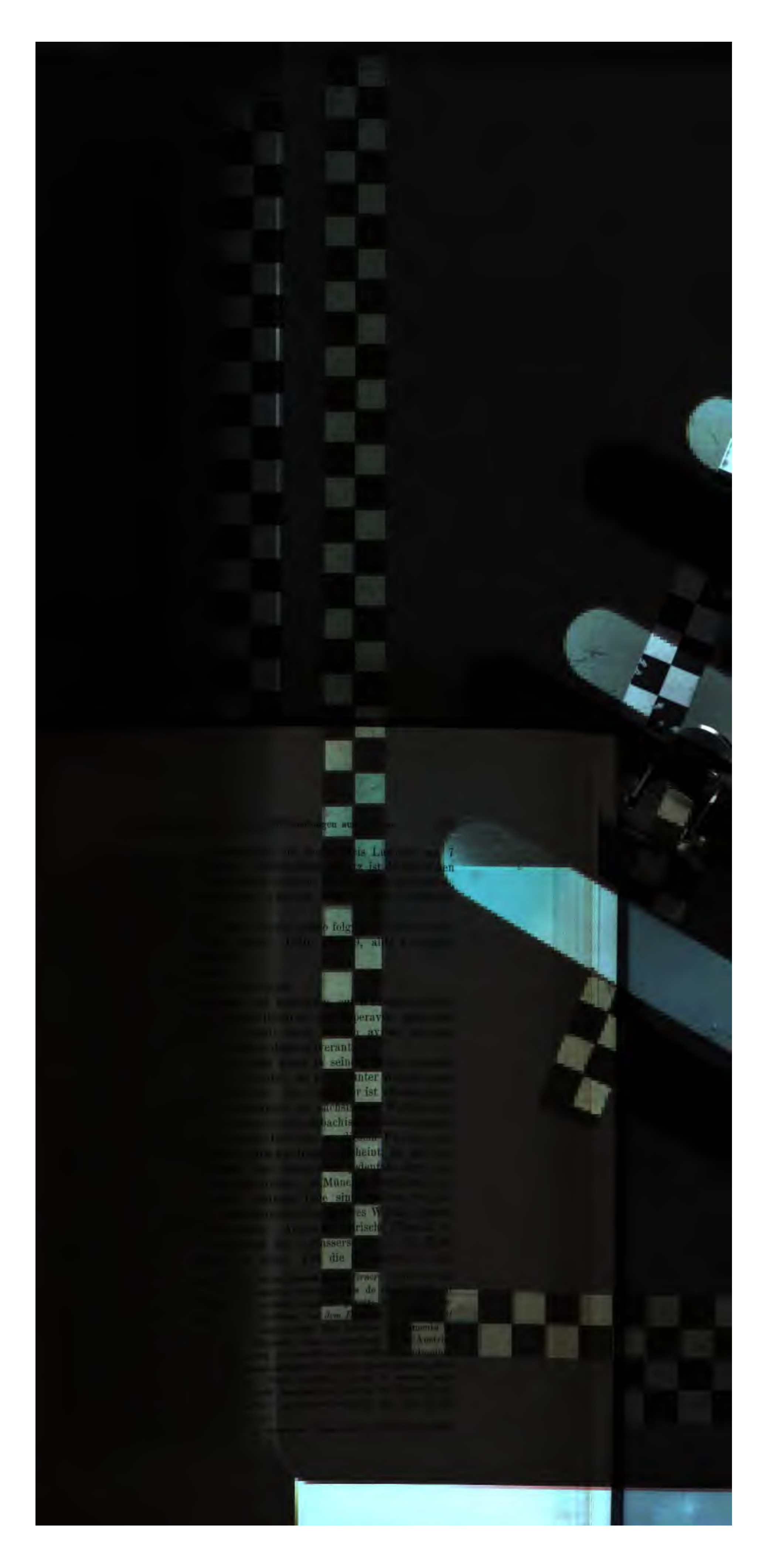
Privilegiis[3]) multas civitates donavit, quod ant
in Germania.

---

[1]) Habuit — puniendum *durchstrichen; am Rande steht:* fab
graecanica.

[2]) *Am Rande:* ipsi incolae codicem vocant das püech.

[3]) *Aventin:* Privilegii.

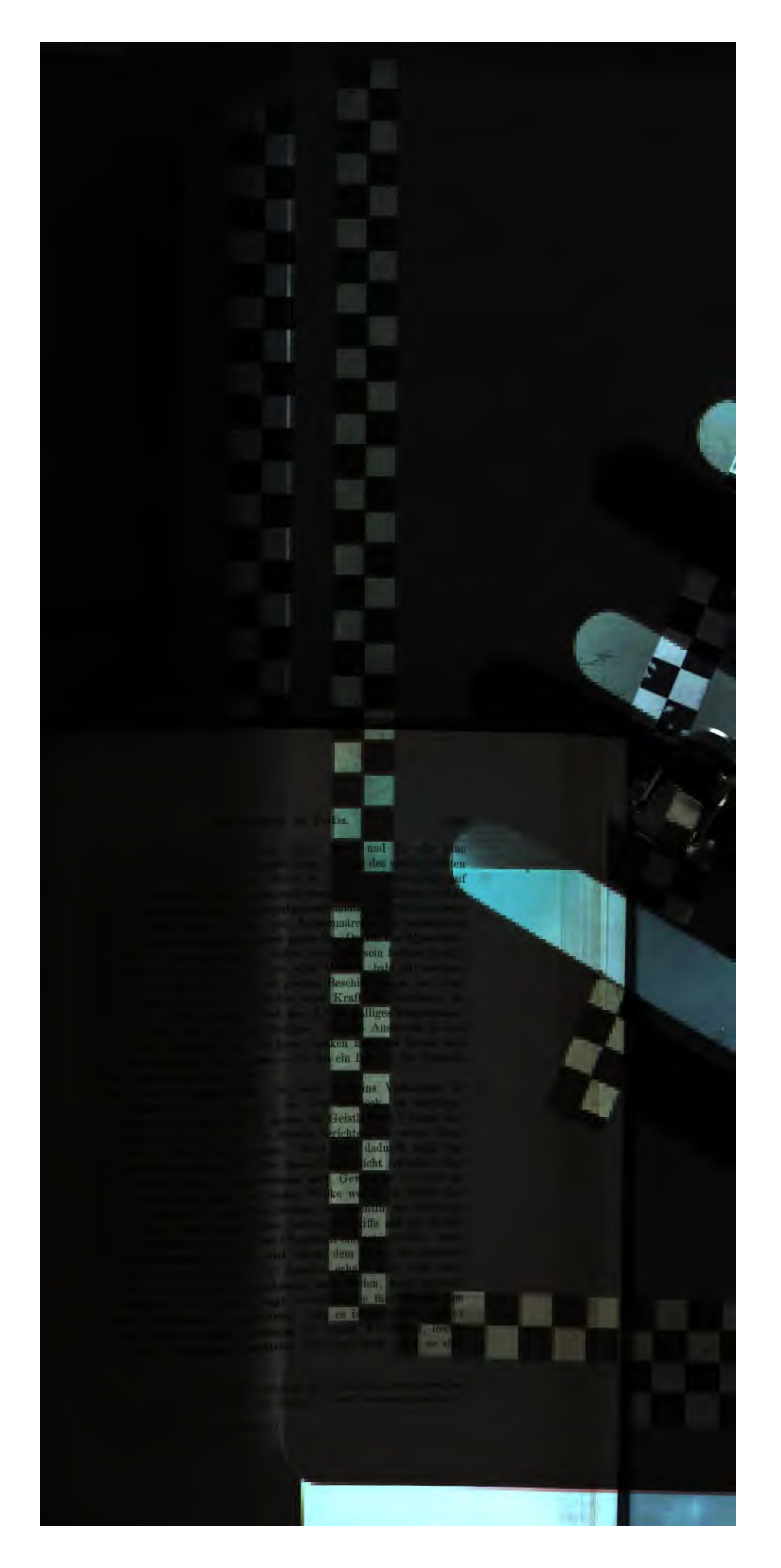
cobäa von Baiern-Holland ist ein von Aventin in Tegernsee gefundenes, seither aber nicht wieder zum Vorschein gekommenes Annalenwerk benützt, das Friedrich Mauerkircher auf Befehl Herzog Georg des Reichen von Baiern-Landshut aus den Niederlanden nach Baiern gebracht haben soll. Manches über die jüngsten Zeiten mag hier auch aus mündlicher Ueberlieferung geschöpft sein; im ganzen aber gewahrt man nicht ohne Ueberraschung, dass sowohl der Kreis der benützten Quellen als der Reichthum an eigenartigem Stoffe da, wo sich die Erzählung der Zeit des Autors nähert, eher ab- als zunimmt.

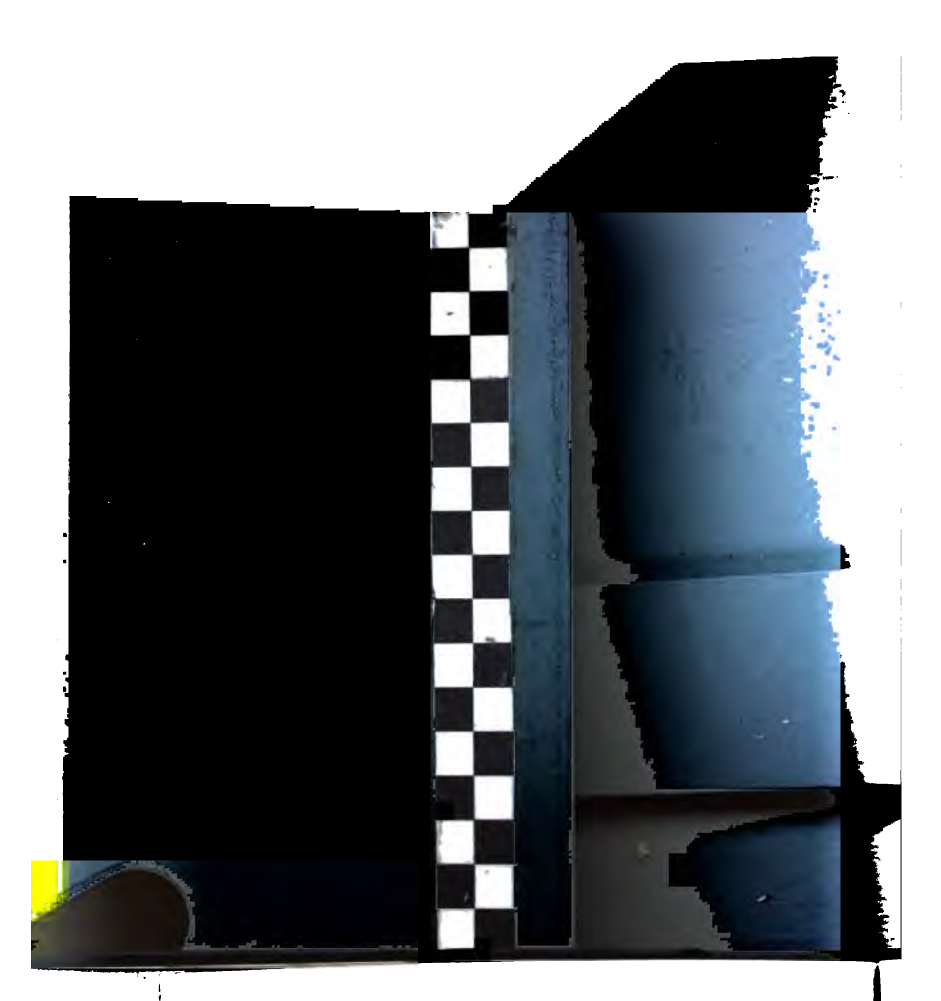
Zur Würdigung des Werkes.

Wie ein von schwerer Krankheit Genesender die Welt mit neuen Augen sieht, so glaubte der Humanismus, da er die scholastische Befangenheit abgestreift und mit antikem Geiste sich durchtränkt hatte, alle Erscheinungen des Lebens gewissermassen neu kennen zu lernen. Nun erweckte es ungeheueres Interesse, dass die neuen Errungenschaften, die Klarheit des Blicks, die nüchterne Auffassung, die Fähigkeit, die Dinge in ihrer Wirklichkeit und zugleich in grösserem Zusammenhange zu schauen, auch auf die Vergangenheit des Menschengeschlechtes angewendet würden. Aventin ist der erste Humanist, der diess als seinen Lebensberuf erwählte und geschichtlichen Studien die ganze Kraft seines gereiften Mannesalters widmete. In diesem Zusammenhange vor allem müssen seine Werke betrachtet werden, wenn ihre bedeutsame Stellung in der Literaturgeschichte gewürdigt werden soll.

Seiner hohen Werthschätzung der Geschichte hat unser Autor im Prolog des siebenten Buches[1]) schwungvollen Ausdruck gegeben. Von der erzieherischen Kraft geschichtlicher Einsicht hegt er, wie sich hier am deutlichsten ausspricht, eine ausserordentliche Meinung. Im Einklang mit dieser Auffassung ist ihm auch der Beruf des Historikers ein hoher und heiliger. Er fühlt sich als Wächter einer Wahrheit, deren Erkenntniss für die gedeihliche Entwicklung der Menschheit ihm unerlässlich scheint, er will den Kampf aufnehmen mit der historischen Lüge, diesem Giftkraut, das so üppig wuchert und, wo es einmal Wurzeln geschlagen, so schwer auszurotten ist. So viel an ihm ist, will er verhindern, dass die Welt mit einem Netze von Märchen und Fabeln umsponnen und wie mit gebundenen Händen der Leichtgläubigkeit und dem Aberglauben überliefert werde. Glüh-

[1]) *III, 239:* Est enim historia dux vitae u. s. w.

die Annales, wiewohl sie, wie erwähnt, in ihren letzten Abschnitten sehr breit auf Arnpecks Chronik fussen und wiewohl jede namentliche Polemik gegen dieses Werk vermieden ist, doch in bewusstem und entschiedenem Gegensatze gegen Arnpeck sowie gegen den älteren, ihm verwandten Andreas von Regensburg verfasst.

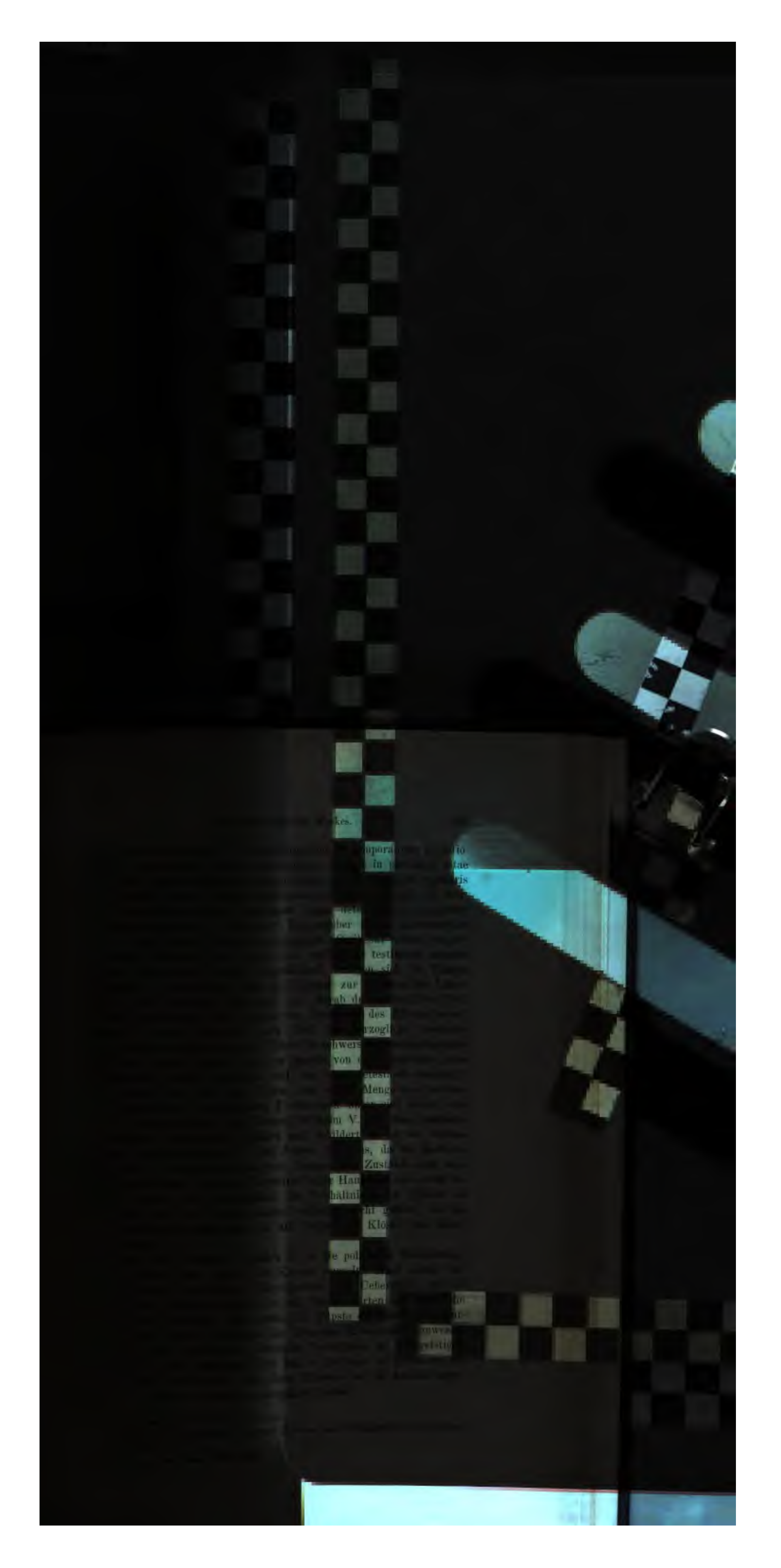
Die feindliche Stellung, die ein grosser Theil des Klerus gegenüber der historischen Wahrheit eingenommen, ist also die vornehmste, aber sie ist nicht die einzige Quelle, woraus Aventins Zorn über diesen Stand entspringt. Einen breiten Raum in seinen Zornausbrüchen nehmen auch die Klagen über Unsittlichkeit und Völlerei des Klerus ein. Hier ist nun vor allem daran zu erinnern, dass Aventins eigenes Leben in geschlechtlicher Beziehung durchaus tadellos war und dass er in diesem Punkte sich weit von der herrschenden Richtung der damaligen Humanisten entfernte, die, auf das unfehlbare Vorbild der Alten pochend, das Evangelium des Fleisches predigten und gern befolgten. In dieser Hinsicht war er also wohl berechtigt als strenger Richter die Geissel zu schwingen. Dagegen darf nicht verschwiegen werden, dass neben seinem Eifern über die Völlerei und Trunksucht des Klerus die wiederholt von crapula und vomitus berichtenden Einträge seines Tagebuches [1]) sich sonderbar ausnehmen.

Sind aber Aventins Klagen über die Sitten der Geistlichkeit nicht etwa durch die antiklerikale Strömung der Zeit und sein eigenes unleugbar galliges Temperament beeinflusst, haben ihn diese Faktoren nicht zu ingrimmiger Uebertreibung hingerissen? — An einigen Stellen muss man dies unbedingt bejahen, z. B. wenn er von den Bischöfen seiner Zeit sagt, sie können nichts als würgen und tödten, sie fressen und trinken der Menschen Blut und baden sich gar darin. [2]) Dass aber im grossen und ganzen damals der bairische Klerus ein trauriges Bild sittlicher und intellektueller Verwahrlosung bot, ist von allen unbefangenen Historikern anerkannt und schon durch die offiziellen Zeugnisse allein zu erhärten. Haben doch Aventins Landesfürsten selbst dem Papste Leo X., wie dessen Nachfolger Hadrian VI. in seiner Bulle von 1522 erwähnt, [3]) vorgetragen, quod . . . in illorum territoriis essent quam plura monasteria, prioratus, domus et alia loca diversorum ordinum tam virorum quam mulierum, quae tam in

[1]) *I, 676, 677.*

[2]) *Chronik, IV, 1103, 1104.*

[3]) *Oefele, Scriptores, II, 273. Vgl. auch die Bulle Hadrians von 1523, l. c. 276, 277.*

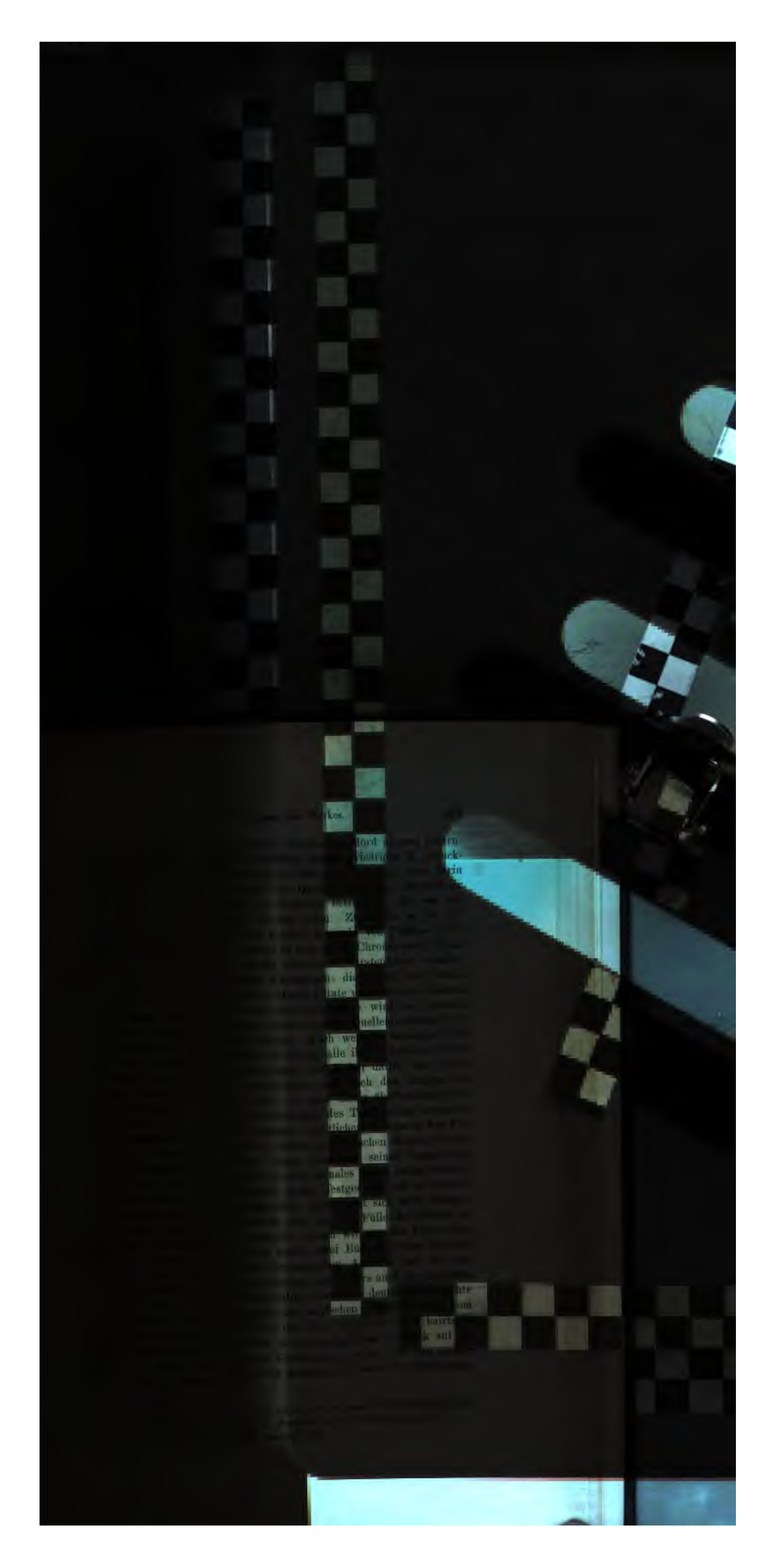

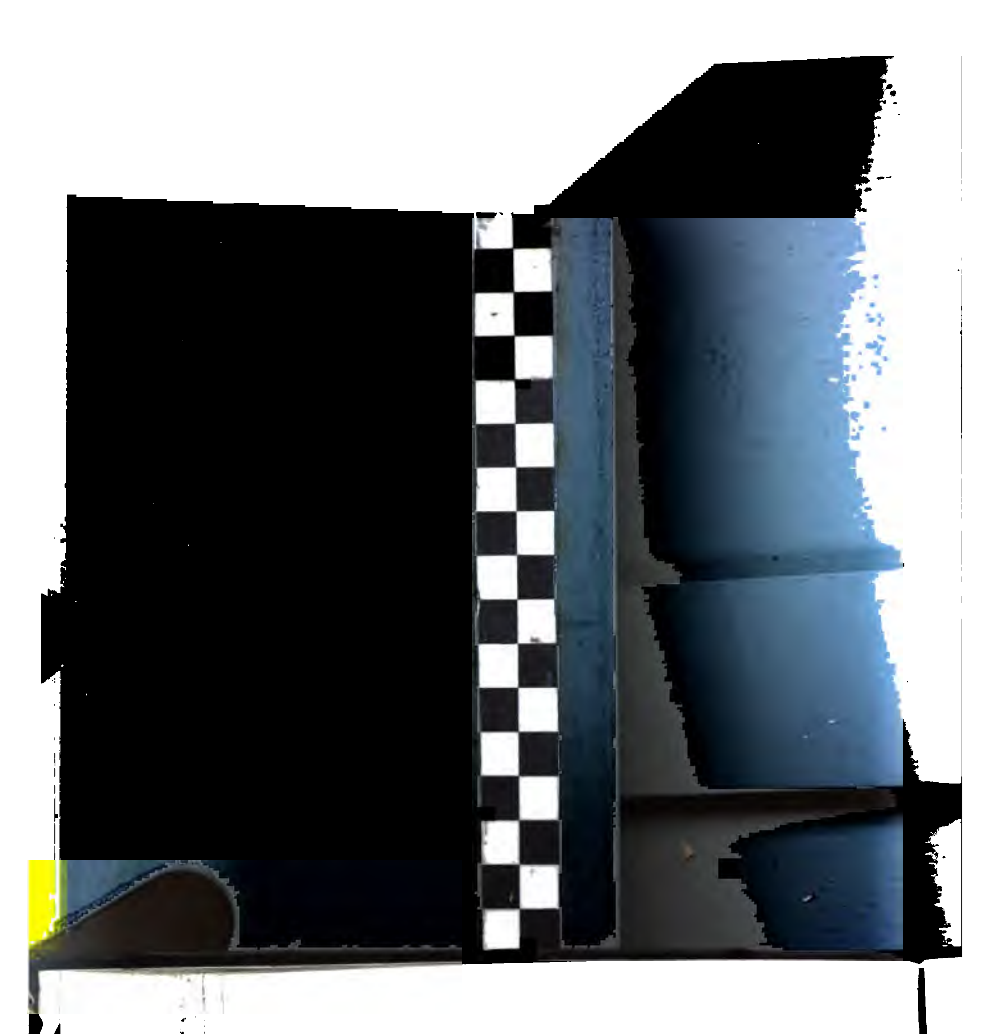

Auch den Kern in Aventins historischer Thätigkeit hat Döllinger blossgelegt, indem er von seinen Werken hervorhebt,[1] sie seien »nicht bloss Erzeugnisse gelehrten Fleisses und ruhiger objektiver Forschung, sondern zugleich Denkmale der Sinnesweise und Geistesrichtung, wie sie in den Jahren ihrer Entstehung in Deutschland vorherrschte ... Da Aventin weder Copist noch bloss trockener Analyst sein wollte oder konnte, so war er eben, auch da wo er sich streng an das in seinen Quellen vorgefundene hielt, doch Bildner; in seinem Geiste hatten Erlebtes und aus der Vergangenheit Erforschtes sich zu der Einheit einer Theorie des Weltlaufes, einer Theodicee, verschmolzen; aus dieser Theorie heraus wählte, ordnete und erklärte er die vorzuführenden Begebenheiten und warf er mit überquellendem Gefühle, wo sich nur eine Gelegenheit zur Anknüpfung bot, seine Urtheile über die Gegenwart zwischen das Erzählte hinein«.

In diesem Verhalten des Historikers liegt, neben der unendlich grösseren Reichhaltigkeit seines Stoffes, der bedeutendste Fortschritt, der seine Leistung gegenüber den Vorgängern als geistlosen Chronisten der alten Schule auszeichnet. Man möchte diesen Vorzug allein an die Spitze stellen, wäre nur nicht mit ihm, als schwer zu vermeidende Folge, auch die bedenklichste Schwäche dieser Werke eng verknüpft: sine ira et studio sind dieselben nicht geschrieben — aber welcher lebhafte Geist hätte es wohl in so aufgeregter Zeit vermocht aequam servare mentem! Die ira haben wir in ihrer dreifachen Wurzel gekennzeichnet. Das studium, die Tendenz, geht einmal dahin, das Alter, die Bedeutung, die Grossthaten der deutschen Nation und in ihr wiederum des bairischen Stammes recht glänzend und prunkvoll hervorspringen zu lassen, es richtet anderseits seine Spitze polemisch gegen die Päpste und den Klerus. In beiden Richtungen hat es Aventin mit den Forderungen der historischen Wahrheit und Gerechtigkeit nicht immer so genau genommen, wie zu wünschen wäre. Um seinen Erzählungen von den ältesten bairischen Fürsten, um dem, was er Eberhard von Salzburg in den Mund legt, höhere Autorität zu sichern, bezeichnet er Machwerke des 15. Jahrhunderts als antiquissimi Boiorum historiographi, gibt er vor, da einer Quelle zu folgen, wo er nur seinen Eingebungen folgt. Um den Hass gegen die Päpste zu schüren, erfindet er Reden und trägt in Urkundenauszügen die Farben greller auf als die angeblich getreu wiedergegebene Vorlage. Wenn er ferner die ihm bekannten zahl-

[1]) *A. a. O. S. 4, 5.*

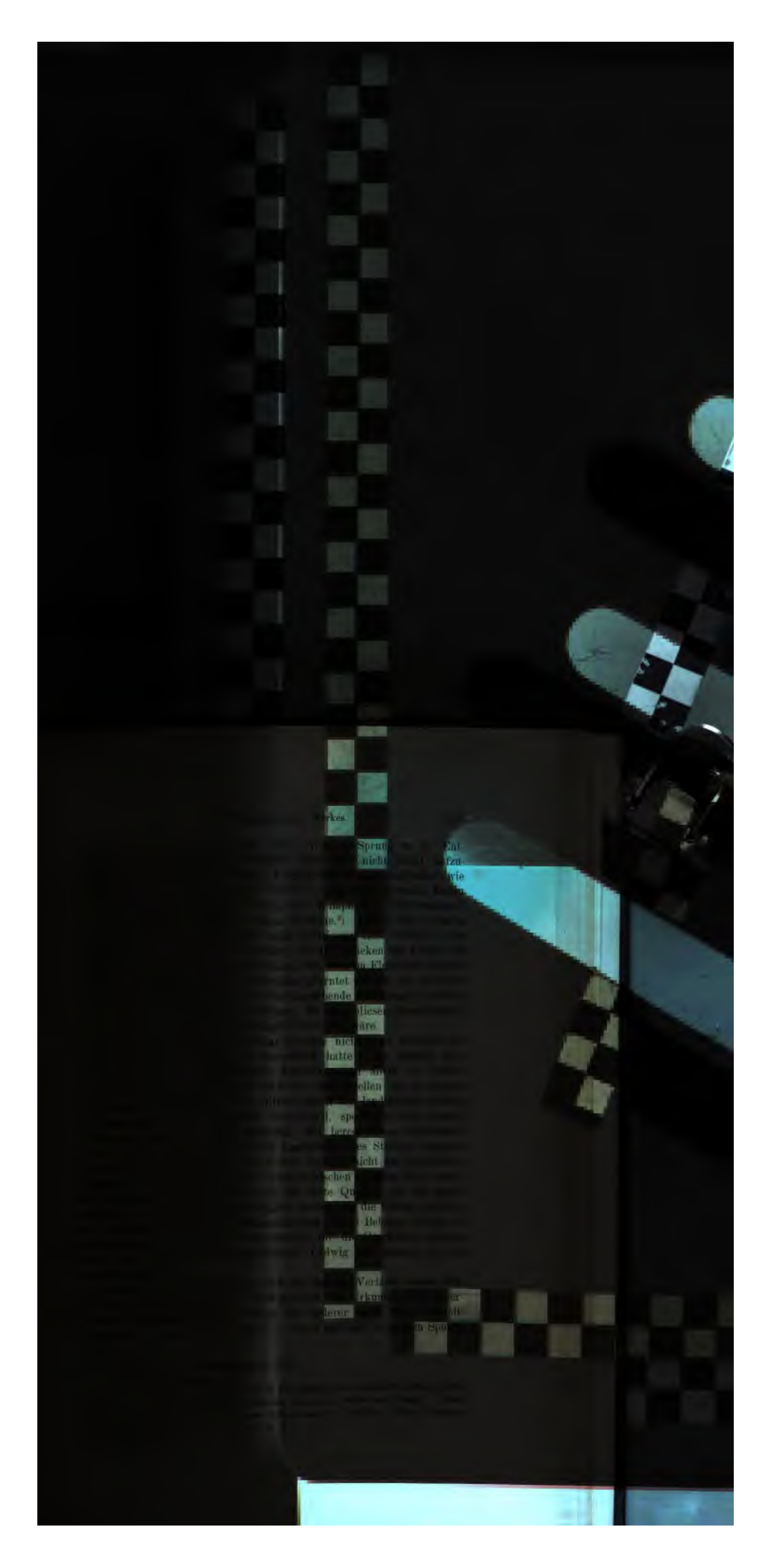

lung von unvermittelten und daher auch gehaltlosen Notizen geworden. In allen Abschnitten aber lässt sich verfolgen, wie der Autor, wenn ihn eine gute Quelle anzieht, von ihr sich hinreissen lässt die Gränzen seines Thema's zu überschreiten.

Nach diesem Charakter des Werkes urtheilten denn auch schon die Zeitgenossen richtig, wenn sie in demselben einen Gewinn für die nationale Geschichte erblickten. Wie auf philologischem Gebiete zur Bekämpfung der scholastischen Barbarei ein Erasmus nöthig gewesen sei, so gilt nun dem Humanisten Michael Humelberger Aventin als der rechte Mann, um auf historischem Gebiete mit dem mittelalterlichen Fabelkram aufzuräumen. »Johannes Aventinus« — so schrieb Humelberger am Weihnachtstage 1525 aus Basel an Konrad Peutinger[1]) — chorographiam Vindeliciae ad me misit cum elegantissimis literis de ratione instituti sui, indicem preterea septem librorum, quos de rebus Boioariorum scripsit. nullum adhuc uspiam vidi peritiorem antiquitatis nostratis, hoc est Germaniae. tali viro opus esse censeo pro repugnandis historiis, non secus ac Erasmo opus fuit ad profligandam barbariem, tametsi is, ut apparuit, in boioaricis rebus illustrandis praecipuam operam posuit«. Ebenso hatte Beatus Rhenanus kurz vorher an Aventin geschrieben: »Gratulor Germaniae, quod hunc tibi laborem illustrandae vetustatis desumpseris«.[2])

Ein ausserordentliches Verdienst des Werkes liegt unbedingt in seinem ungeheueren Reichthum an neuem Stoffe. Vergleicht man seine Darstellung der karolingischen Periode, der Regierungen Kaiser Heinrichs IV., Herzog Otto's II., Ludwig des Baiern mit dem, was Aventins Vorgänger über diese Perioden zu berichten wussten, so springt der gewaltige Fortschritt in die Augen, der hier vor allem durch die Fülle neuen und zuverlässigen Materials bezeichnet ist. Wenn eines der jüngsten Urtheile über Aventins beide grosse Geschichtswerke lautete, dass dieselben keineswegs durch Reichhaltigkeit und Neuheit ihres Inhaltes imponiren, dass man vielmehr den Stoff, soweit er in den älteren Partieen, den vorchristlichen und mittelalterlichen Zeiten verarbeitet sei, ebensogut aus anderen Geschichtswerken kenne,[3]) so wird damit die Bedeutung unseres Geschichtschreibers nicht richtig gewürdigt. Auf den Schultern seiner Vorgänger steht ja jeder Historiker, und ebenso selbstverständlich ist, dass jeder, der Anspruch auf eine wissenschaftliche Leistung erhebt, unsere Kennt-

[1]) *Cod. lat. Monac. 4007, f. 157.*
[2]) *Werke I, 642.*
[3]) *Geiger, Renaissance und Humanismus in Deutschland, S. 489.*

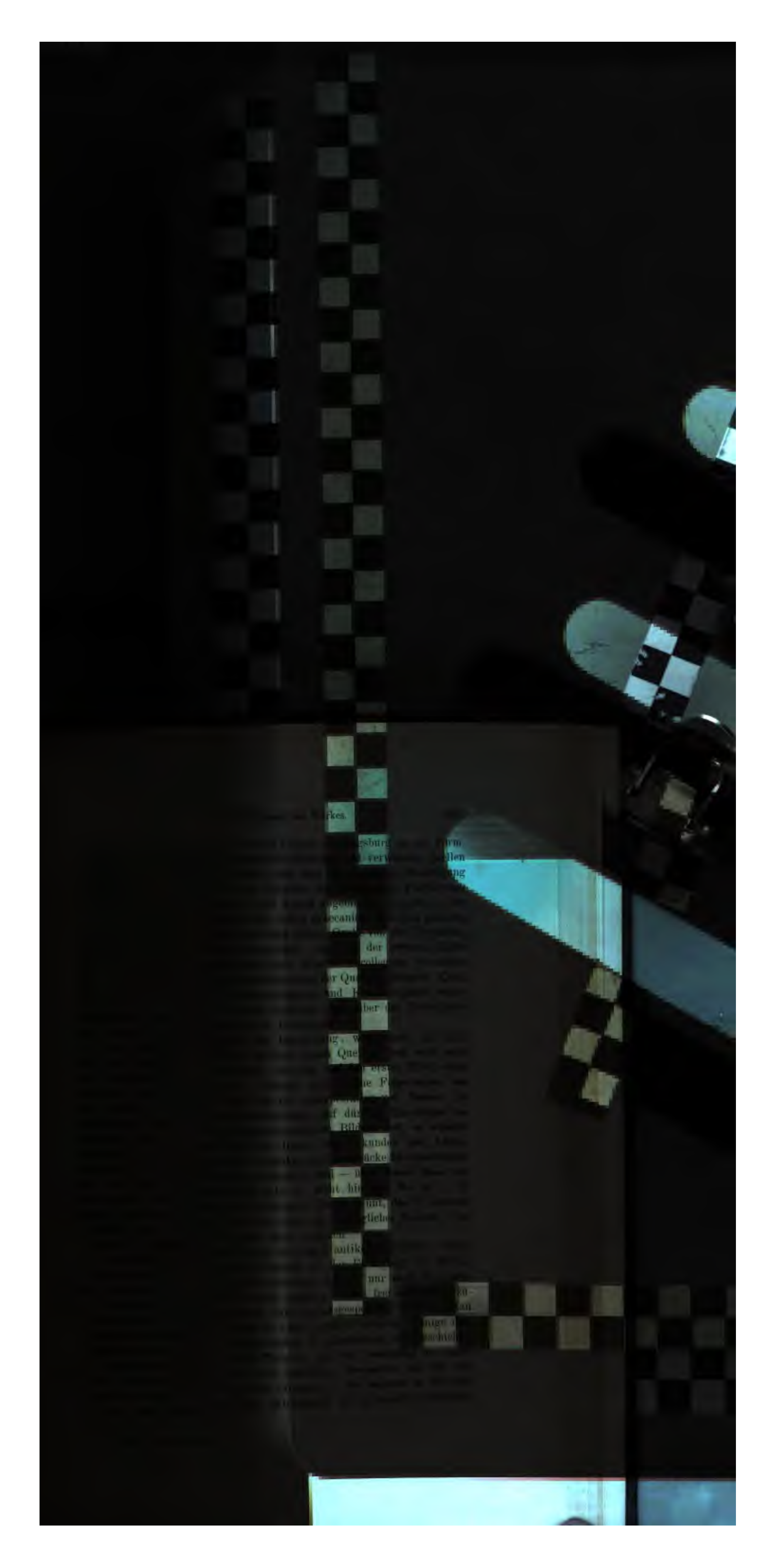

folgend, die Autorität der Urkunden den Fabeln der Chronisten vorzieht.« Doch die Kraft des einzelnen reicht nicht aus, den urkundlichen Stoff zu bewältigen. »Die Urkunden« — schreibt Aventin an den gleichstrebenden Beatus Rhenanus — »sind die sichersten Grundlagen der Geschichte, aber sie aufzuspüren und hervorzuziehen ist ein Werk, das über das Vermögen des einzelnen geht. Die Mönche verschliessen sie sorgfältig und wo man sich nicht auf einen Befehl des Fürsten berufen kann, ist alles Bemühen ihrer habhaft zu werden vergeblich«.[1]) So erwacht schon in ihm die Ueberzeugung von der Nothwendigkeit einer offiziellen historischen Commission, wie sie erst unser Jahrhundert verwirklicht sieht. Gegen Ende seines Lebens, als er sich mit dem Plane und den Vorarbeiten einer Germania illustrata trug, einer wissenschaftlichen historischen Landeskunde, sprach er es aus, dass die Lösung einer solchen Aufgabe nur durch Arbeitstheilung, durch Zusammenwirken mehrerer Forscher gelingen könne und dass hiezu ein Fürst eine gelehrte Körperschaft berufen sollte. »Ich sinne Tag und Nacht, wie das Vaterland beschrieben werden könnte, und finde keinen andern Weg, als dass ein jeder seine eigene Provinz beschreibe.«[2])

Auffällig ist, dass ihm die Urkunden des herzoglichen Archivs selbst, wie es scheint, nur zum kleineren Theile bekannt wurden; sogar den Hausvertrag von Pavia scheint er erst nach Vollendung seines Werkes kennen gelernt zu haben. Dass er Urkundenfälschungen, die erst die neuere Kritik aufdeckte, nicht als solche erkannte, kann ihm nicht verdacht werden, und dass er gerade dieses Material mit einer gewissen Vorliebe ausbeutet, erklärt sich daraus, dass derartige Dokumente im Durchschnitt an historisch merkwürdigem Inhalt reicher sind als die echten Stücke.

Im einzelnen aber steht bei Aventin die Kritik der Quellen überhaupt nicht auf gleicher Höhe wie seine Quellenkenntniss. Doch fehlt es nicht an Proben gesunder Kritik. Um nur einige hervorzuheben, sei daran erinnert, dass Aventin aus Kritik die Sage von dem Tode Gunthers, eines Sohnes Herzog Tassilo's, auf der Jagd bei Kremsmünster, die Sagen, die sich an den Tod Tassilo's knüpften, die Sagen von vielen Schandthaten König Wenzels verwirft.[3]) So hat ferner meine früher[4]) ausgesprochene Vermuthung, dass Aventin die Er-

[1]) *Werke, I, 644.*
[2]) *Werke, I, 650.*
[3]) *II, 408, 418; III, 476.*
[4]) *Forschungen z. Deutschen Geschichte, XIV, 4, Anm. 1.*

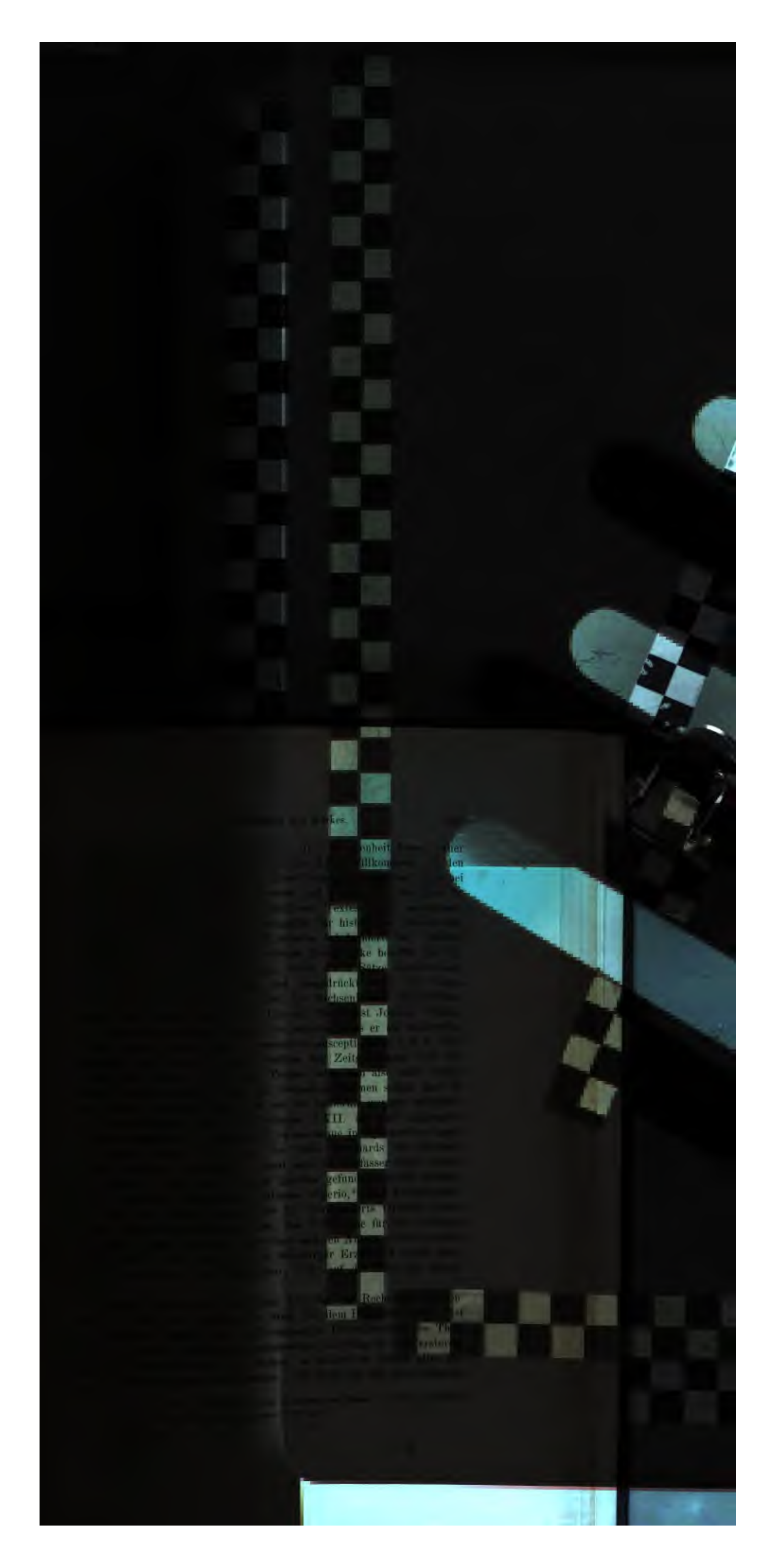

dem Leser zum Bewusstsein zu bringen, mögen nun die Quellen reden oder schweigen. Zahlreicher ist die zweite Gruppe, Reden, welche dazu dienen, das päpstliche oder klerikale Unwesen zu beleuchten oder die nationale Gesinnung anzufeuern und welche sich meist bei der Darstellung der grossen Conflikte zwischen Staat und Kirche finden. Dahin gehören die Reden Konrads von Utrecht auf der Versammlung von Gerstungen, die Goldast für echt gehalten und als solche veröffentlicht hat, die Reden Heinrichs IV. auf dem Aachener Reichstage, Eberhards von Salzburg auf dem Regensburger Tage gegen die Wühlereien Albrecht Behaims.[1]) Otto's II. an den bairischen Episcopat, Ludwigs II. an die deutschen Fürsten zu Frankfurt, des Bischofs Probus von Toul auf der Würzburger Versammlung.[2])

Mit der letzteren Gattung hängen zusammen und derselben Tendenz dienen die freien Umschreibungen von Aktenstücken, die sich der Verfasser erlaubt hat, die wir einmal auch da voraussetzen dürfen, wo uns die Vorlage nicht erhalten ist, bei dem Proteste Meinhards von Tirol gegen den über ihn verhängten Kirchenbann,[3]) die wir öfter durch Vergleichung der Vorlage nachweisen können. Staatsschriften, Bullen und Urkunden sind wiederholt anscheinend wörtlich oder in getreuem Auszug wiedergegeben, thatsächlich aber in die Redeweise des Autors übersetzt, ja mit dessen Gedanken ausgeschmückt. Auch hiedurch hat Aventin zuweilen die Verwirrung angerichtet, dass seine Texte von Späteren für echt gehalten wurden, wie es insbesondere mit mehreren Aktenstücken zur Geschichte des Kampfes zwischen Ludwig dem Baiern und der Kurie geschehen ist.

Man hat wohl gemeint, Aventin verlege die Sprache der Reformationszeit in das 11., 12., 13. Jahrhundert aus Furcht vor den Folgen, welche diese Dinge, wenn als eigene Ansicht vorgetragen, für ihn haben würden. Indessen fehlt es ausser den erfundenen Reden und umschriebenen Dokumenten nicht weniger an rücksichtslos derben Urtheilen, die beim Klerus wie bei Aventins Landesfürsten Anstoss erwecken mussten. Jedenfalls darf man also das bezeichnete Motiv nicht als das wichtigste für diese Manier der Erfindungen und Entstellungen betrachten. Bestimmend war wohl anderes, einmal, was die Reden betrifft, das Vorbild der Alten, das dem Humanisten als unfehlbar galt, und das Streben des Schriftstellers in die Darstellung Leben und Abwechselung hineinzutragen, dem diese antike

[1]) *Vgl. auch Wiedemann S. 194 und die dort citirten Urtheile.*
[2]) *III, 139, 154, 292, 300, 332, 343, 355.*
[3]) *III, 351, 352.*

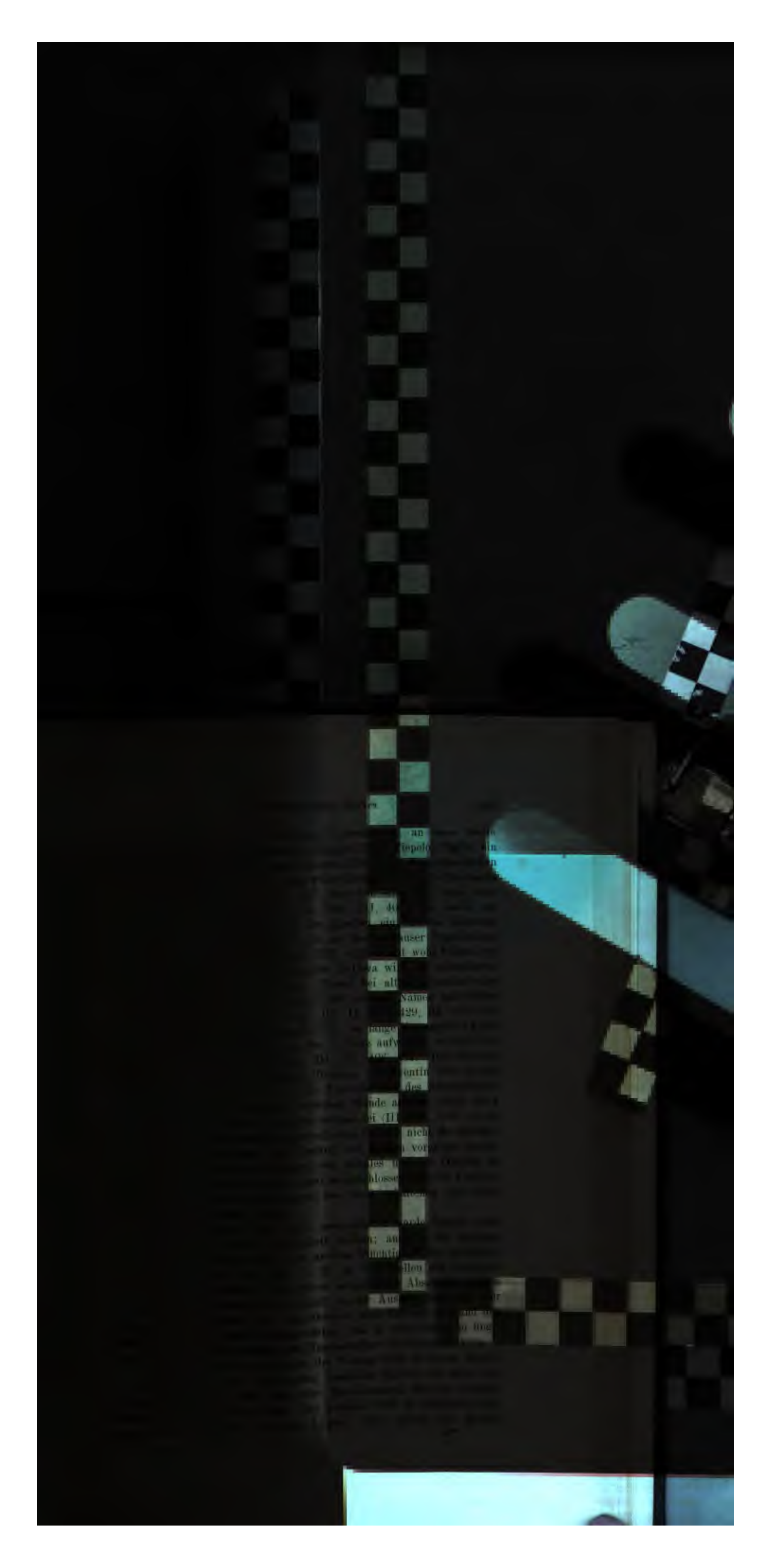

heraus. Zunächst eines, wo Aventin die Farben um der Wirkung willen greller aufträgt, als ihm die Quellen gestatten. Der jüngere Ebersberger Chronist[1]) berichtet von den Gefangenen nach der Lechfeldschlacht: reliquos Ungros iaculatos ingenti fosse inmiserunt. Daraus macht Aventin,[2]) der hier keine andere Quelle hatte: caeteros Eburonardus Eburobergomi vivos in fossam abiecit terraque et luto obruit, und in der Chronik,[3]) das Grässliche noch etwas steigernd: lies si nakend also lebendig in die grueb werfen und schüttets darnach mit kot zue. Das lächerliche Märchen, dass Mathilde von Henneberg 1514 Knäblein auf einmal geboren habe, die dann in einem Waschbecken vom Bischofe Otto von Utrecht getauft worden seien (III, 266), hat Aventin aufgenommen, wie er sagt, nicht weil er es für glaubwürdig erachte, sondern nur um nicht zu übergehen, was er in einigen seiner Quellen gefunden. Der Grund einer so auffälligen kritischen Nachsicht ist doch auch hier seine Neigung den Leser durch pikante Nachrichten anzuziehen. Aus einer nicht näher bestimmten femina Rudpurc der Fulder Annalen macht er eine Hofwäscherin (Rodopyrga, quae lineas vestes aulicis lavabat), aus dem ebenfalls nicht näher bestimmten vir Graman derselben Quelle einen kaiserlichen Hofmundschenk (Gramanus, praegustator augusti).[4]) Er kann damit das Richtige getroffen, kann aber auch weit daneben gegriffen haben.

Eine andere Gruppe von Fehlern ist aus Flüchtigkeit der Quellenbenutzung oder aus Lesefehlern Aventins entsprungen. Dass viele Orts- und Personennamen in den Annales falsch sind, konnte schon bisher den Benützern dieses Werkes nicht entgehen, aber man war bei keinem dieser Fehler sicher, ob er nicht schon in Aventins Quelle enthalten, anderseits ob er nicht erst durch die Ungenauigkeit der Editionen in die Annales hereingebracht worden sei. Jetzt, nach genauer Feststellung des Textes und seiner Quellen, müssen wir urtheilen, dass eine ziemlich lange Reihe von Namensentstellungen Aventin selber zur Last fällt. So wird, um nur einige Beispiele vorzuführen, aus der Pfalz Bodoma (Bodman) der Fulder Annalen ein unverständliches Hodonna (II, 545) und aus dem Orte Winzella derselben Quelle ein Neocella (II, 557), aus Hinkmars Duziacum Clusiacum (II, 613), aus alter fuga lapsus der Fulder Annalen ein Curtius

[1]) *M. G. Scr. XX, 12.*
[2]) *III, 15.*
[3]) *V, 273.*
[4]) *II, 646.*

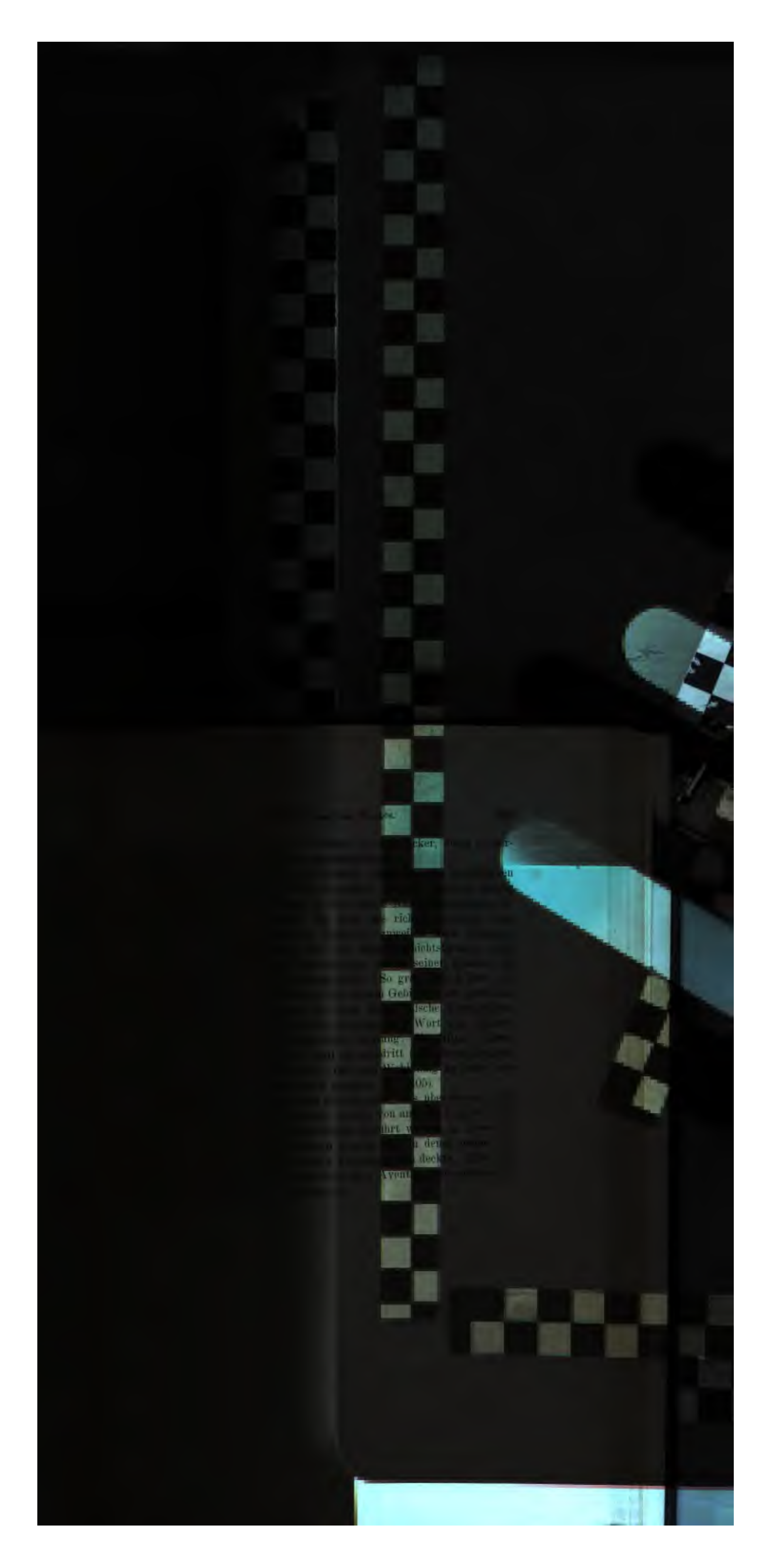

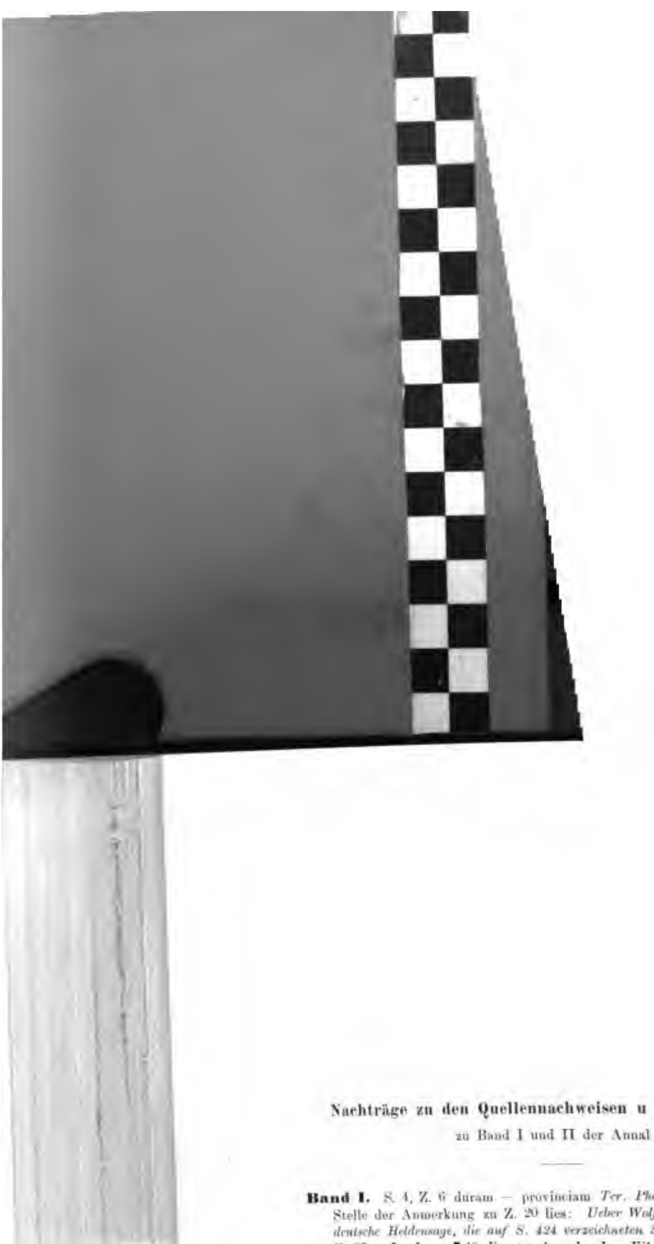

Druiden. Aventin zeigt sich gegenüber
lichkeiten dieses Verfahrens nicht unemp
er sich einmal über die grammatistae, odi
die Regensburg bald griechisch Hyetopoli.
lateinisch Imbripolis nennen.[1] Aber sei
zurück, denn niemand hat der verkehrt
und Namensbildungen mit grösserem Eifer
deutschen Chronik die antiken Begriffe un
er die Consuln Burgermeister, die Cimbern
den Langenberder, Mysien Meixen nennt, s
um die Einheitlichkeit des Stils zu wahre
zu müssen, nennt die Cardinäle flamines ro
herren mystae, nennt Meissen Moesia, I
Tectodoryphus, die Herren von Leubelfing I
hausen a Dania, die Familien Ecker Aeq
höherem Masse, als die bisherigen Ausgab
die meisten latinisirten Namen durch deu
richtigen, ersetzten, ist dadurch das Werk
macht, es sind Missverständnisse hervorgeru
manche ihr Leben um so zäher behaupteten, a
tins Ausdruck in andere Schriften übergega
wusste, wo sein Ursprung zu suchen. So hat
Andreas von Regensburg nach Orléans verle
(s. oben S. 498) nach dem heiligen Aurelius
Aurelianus, d. i. Augustinerchorherrn, bezeichne
bildungen in den Annales sind so kühn und
verständlich werden, wenn man die Quelle d
deutsche Chronik zu Rathe zieht; wo diese H
glücklicherweise selten der Fall ist, bleibt die L
sicher. Die auffällige Erscheinung, dass Turma
seiner Vaterstadt Abensberg Aventinus, diese dag
stets Abusina nennt, ist wohl dadurch zu erklären,
Abusinus für die Grafen von Abensberg brauch
sich selbst den gleichen Namen wie diesem erst z
ausgestorbenen berühmten Geschlechte beizulege

[1] *II, 154.*

[2] *Die von Vogt, XLIV citirten seltsamen Wortbildungen nau wiedergegeben und sind geeignet, des Autors Verfahren in kürlicher erscheinen zu lassen, als es thatsächlich war.*

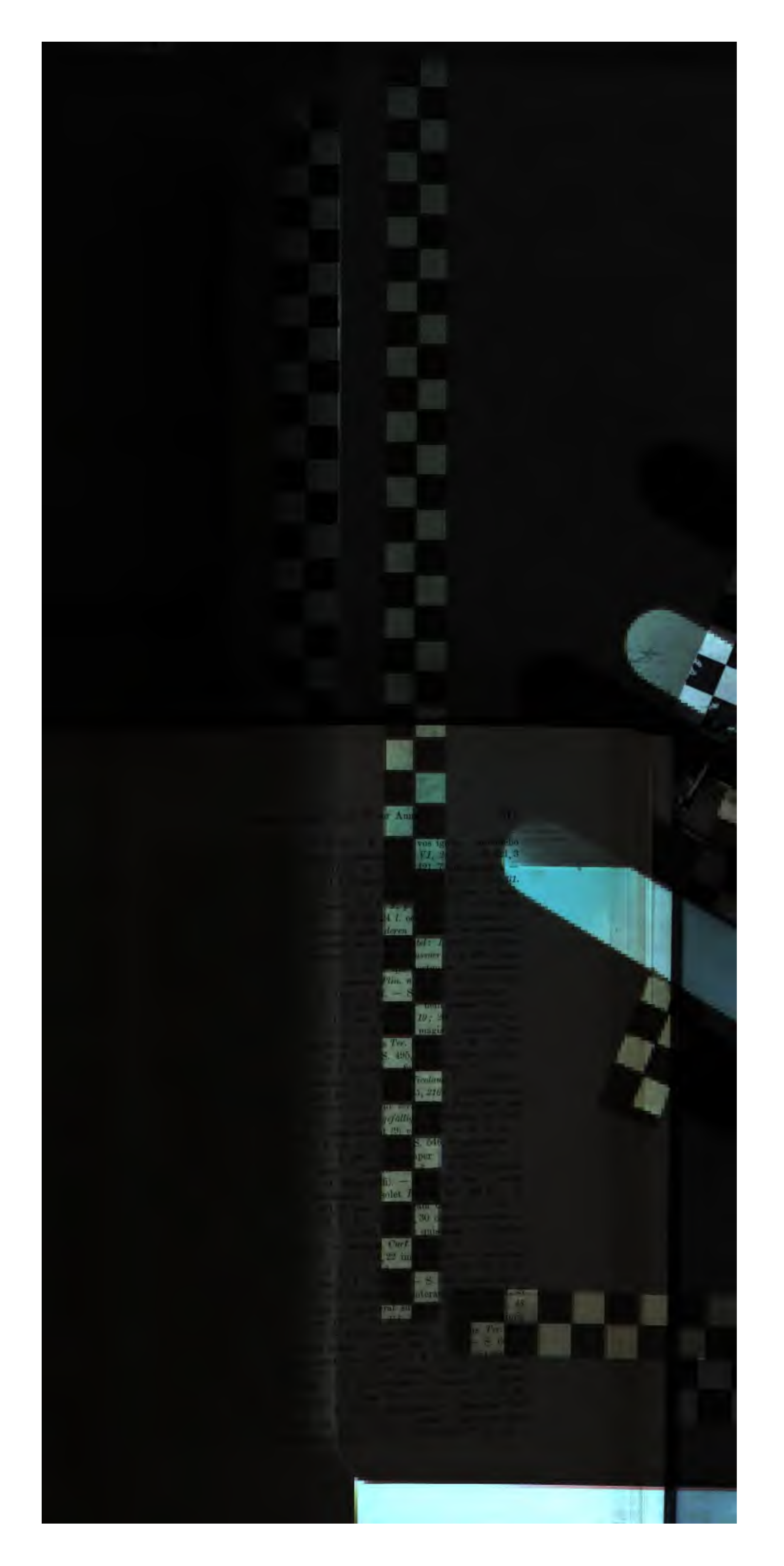

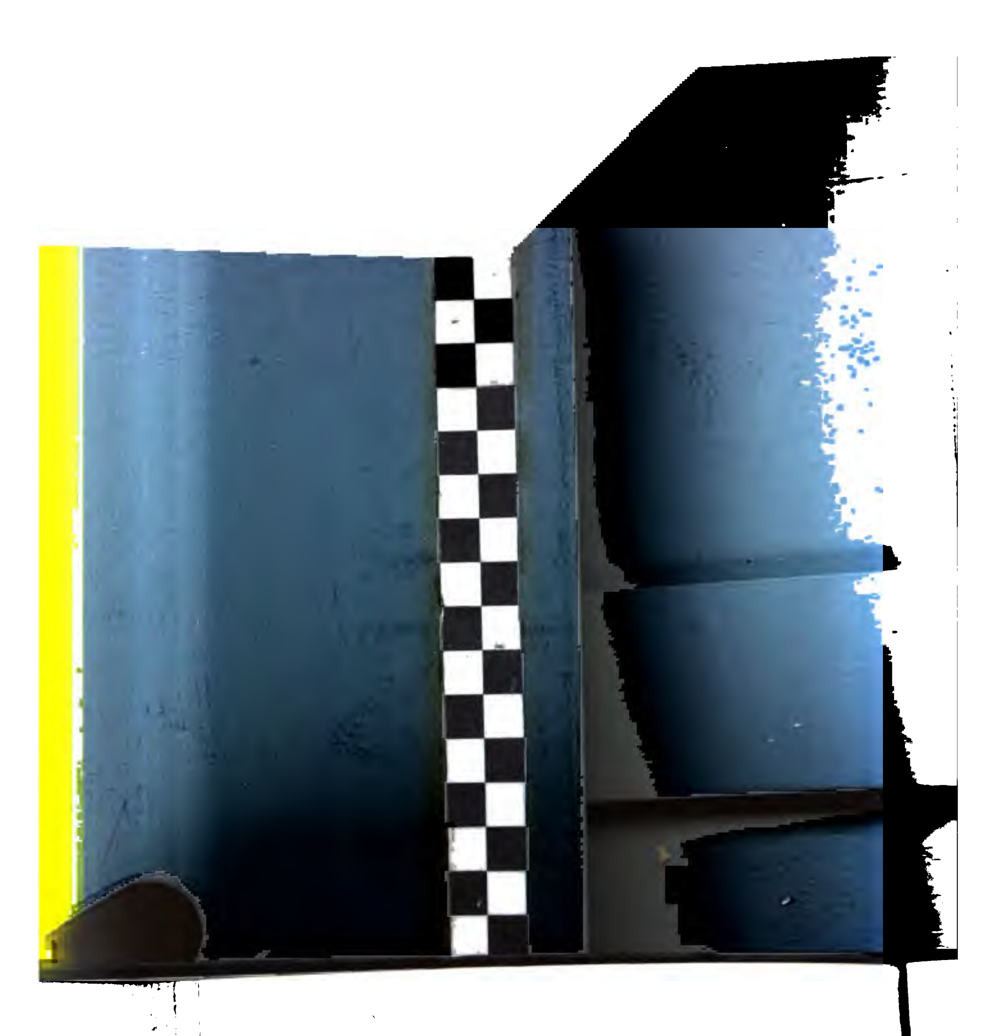

Nachträge zu den Quellennachweisen u

zu Band I und II der Annal

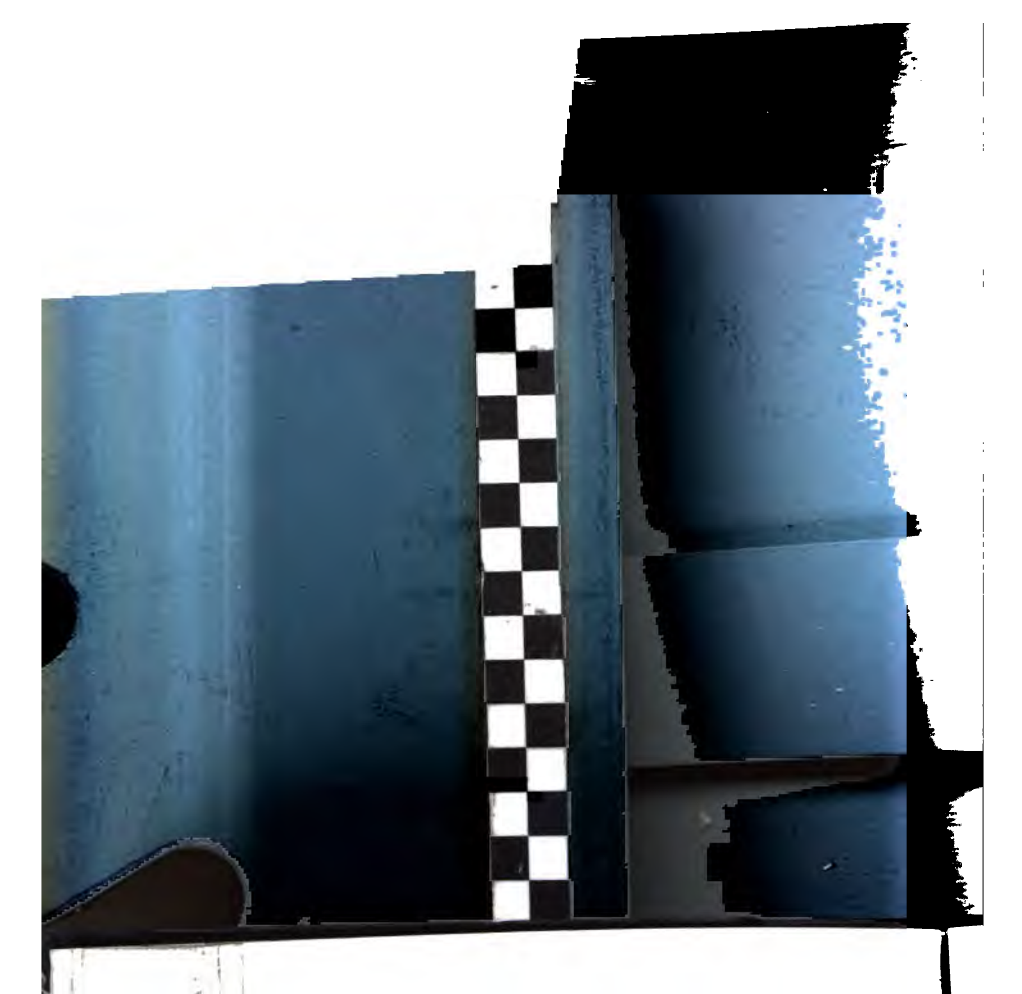
Band I. S. 4, Z. 6 duram — provinciam *Ter. Phor*
Stelle der Anmerkung zu Z. 20 lies: *Ueber Wolfh*
deutsche Heldensage, die auf S. 424 verzeichneten St
Z. 23. *In der vollständigeren Ausgabe der Vita*
wird ‚Frixinia' *genannt.* — S. 24, 23 Anm. *Zunächst i*
gemeint, der von seiner Wallfahrtstätte den Beinamen
S. 48, 16 religionem — abnegamus *Tit. I, 16; vgl. 3*
— animus *Liv. III, 67, 2.* — S. 52, 12 *lies* promota
et ut conquirere — non ausim *Tacit. Hist. II, 50.* -
l. Fortunae *st.* Forternae. — S. 81, 20 — iussit *Trog.*
— diceres *l. c. XI, 1, 9; 6, 2–6.* — S. 81, 33 illius
1, 10–15. — S. 82, 34 Darium — non est *l. c. II, 5*
disciplina — modum venerat *Liv. IX, 17, 10.* — S. 13
erunt *vgl. Plin. XII, 98.* — S. 141, 21 *l.* continenter
148, 20 vicia — odit *Tacit. Hist. IV, 74; Plin. Ep. VI.*
redeo — abduxerat *Curt. X, 9, 7.* — S. 190, 31 *l.* ins
S. 223, 15 *l.* potitus *st.* potius. — S. 230, 18 omnes — a
5, 15. — S. 230, 31 *l.* liberatis *st.* libertatis. — S. 276, 2
comedunt *Hier. adv. Jovin. II (III 34 B).* — S. 322, 21 A
sondern Ottakring westl. von Wien. — S. 330, Anm. zu Z
Maeondis. — S. 331, 14 siste — Francos *Liv. I, 12, 6.*
cicia — permansit *Sall. Jug. 5, 5.* — S. 332, 13 si qua —
I, 5; vgl. S. 534, 26. — S. 335, 22 habetis — possit *Cic.*
S. 341, 5 *l.* ad Boios *st.* a Boios. — S. 341, 13 memor —
Jug. 38, 9. — S. 343, Anm. zu Z. 21 *l.* tingitur *st.* cingitu
l. subsidium *st.* subdium. — S. 344, 25 Anm. *Die jetzige Ein*
von Gotzing hiess früher Dietenfurt; diese wird gemeint sein.
vgl. Gregorii Epist. I, 48. — S. 374, 14 *l.* ignominia *st.* ignom
non argumentis — cognitum est *Plin. n. h. II, 166* — S.
fundi — stare *l. c. 161.* — S. 404, 20 instrumentum — pulsat
II, 7 — S. 405, 12 *Plin. n. h. VI, 19; Mela I, 116.* — S.

Band II. S. 3, Z. 2 nisi — sentimus *nach Ter. Heaut. V, 1, 43.* — S. 4, 19 ante — docent *Hier. IV, 3 A.* — S. 6, 1 Anm. *l. 1 Cor. 3.* — S. 6, 18 lapides — persentiscimus *nach Ter. Heaut. V, 1, 43; 4.* — S. 12, 18 aliud — malum *Ter. Eun. V, 5, 17.* — S. 37, 26 — acceptior *vgl. Curt. VII, 2, 33.* — S. 42, 1 non deerat — evertit *Curt. VIII, 5, 6.* — S. 43, 20 supplicatione — agendum sit *Curt. V, 4, 1.* — S. 43, 23 non modo — angebat *Curt. V, 3, 21;* peritos — convocari iubet *Curt. V, 4, 2; 10.* — S. 43, 27 — iter callium *l. c. 14—17.* — S. 43, 36 arduaque — remota *l. c. 21.* — S. 44, 2 evasit — oppressi *l. c. 27—31.* — S. 44, 9 undique — concedunt *l. c. 5, 1.* — S. 44, Z. 11 ignaviam — fuerat *l. c. 4, 31.* — S. 44, 38 — dederent *(45, 2) vgl. Sall. Jug. 46.* — S. 47, 10 velocitate — opus esse *vgl. Curt. VII, 2, 15.* — S. 50, 10 unum — cogatur *vgl. Caes. VIII, 48; vgl. Bd. I, 445, 27.* — S. 51,9 Anm. *st. 331, 1 l. 333, 1.* — S. 51, 23 invidia — versa *Curt. VII, 1, 1.* — S. 52, 20 verbis — expectat (30) *vgl. Sall. Jug. 48, 1; 47, 3; 46, 3; 66, 2; 47, 4.* — S. 53, 15 — deducit *Sall. Cat. 59, 1.* — S. 53, 31 — posset (36) *vgl. Sall. Cat. 57, 5; 60.* — S. 57, 34 — everberant (58, 5) *nach Curt. IX, 4, 11—14.* — S. 77, 35, Anm. *Heinrich II. wird S. 26, 18 pius, felix genannt; die Kürzung P. F. ist also auch hier wohl so zu verstehen.* — S. 83, 21 morbum — diffunditur *Plin. Ep. IV, 22; vgl. Bd. I, 184, 24; 674, 23.* — S. 84, 2 modo ait modo negat *Ter. Eun. IV, 4, 47; vgl. S. 170, 33.* — S. 84, 29 iamque — submergebatur *nach Curt. IX, 4, 11.* — S. 84, 31 apparebat — sequentis *l. c. 12.* — S. 95, 8 *Curt. IX, 2, 13.* — S. 95, 17 — obtemperant *vgl. Curt. IV, 10, 7; Liv. I, 19, 4.* — S. 95, 21 rationem — edocent *vgl. Curt. IV, 10, 5.* — S. 97, 22 cacsarem — proponunt *vgl. Ekkeh. zu 1068.* — S. 98, 22 imperium — invadunt *vgl. Sall. Jug. 20, 6.* — S. 101, 30 earumque amore — uxoria *Ter. Andr. V, 1; 10.* — S. 101, 35 ut illa virgo — acceperit a suis *Ter. Hec. I, 2, 70—75.* — S. 103, 16 cuncta — exponunt *Curt. VIII, 6, 24.* S. 104, 21 repente — credens *Curt. VIII, 6, 20; 23.* — S. 105, 33 qui — ignoscimus *Sall. Cat. 52, 32.* — S. 105, 36 dumque — imus *l. c. 12.* — S. 110, Z. 1 der Anm. *Ausser Ewald vgl. nun auch Schwenkenbecher in seiner Ausgabe Waltrams, Praefatio, p. VI flgd. (Schulausgabe).* — S. 118, 2 — tribuitur *Waltr. II, 16, p. 71.* — S. 124, Anm. l. 1 celitus 7 item *u. s. w.* — S. 125, 12 ad praetextum — voluntatis *Suet. Aug. 12,* ebenso S. 142, 29 u. s. — S. 125, 28 leges — fervent *Cic. Mil. 4, 10.* — S. 125, 29 quicquid — constuprantur *Sall. Cat. 51, 9.* — S. 126, 13 inter mulierculas — repugnantem *Hier. IV, 3 A.* — S. 129, 3 bene — agier *Cic. Top. 17, 66.* — S. 130, 14 — excipit *vgl. Waltram I, 6, p. 12; II, 15, p. 67.* — S. 130, 22 — reddiderit *vgl. Waltram l. c.* — S. 131, 3 — polluitur (10) *vgl. Waltram II, 9, p. 54.* — S. 131, 32 hostes — petunt *vgl. Waltr. II, 10, p. 55.* — S. 132, 3 — fuit (10) *vgl. Waltr. II, 29.* — S. 136, 3 — petit *vgl. Waltr. II, 7, p. 50; 17, p. 71.* — S. 136, 6 — hortatur *vgl. Waltr. II, 7, p. 50.* — S. 136, 27 — nuncupent *vgl. auch Waltr. II, 7, p. 51.* — S. 139, 17 *zum flgd. vgl. auch Waltram I, 4, 5, p. 8—10.* — S. 141, 16 iam id fateor — item boni *Ter. Ad. IV, 5, 53.* — S. 141, 19 ingentia — fortitudo *vgl. Curt. V, 7, 1.* — S. 141, 37, Anm. *l. Waltr. II, 18 (ed. Schwenkenbecher).* — S. 142, 9 — consensu *vgl. Waltram II, 22, p. 81; 19, p. 76, 77.* — S. 142, 26 — imponunt (143, 1) *vgl. auch Waltr. II, 22, 23.* — S. 144, 26 *vgl. auch Waltr. II, 16; p. 69, 70.* — S. 145, Z. 34 is — facere *vgl. Waltr. II, 33, p. 110.* — S. 146, 1 Anm. *st. II, 34 l.*

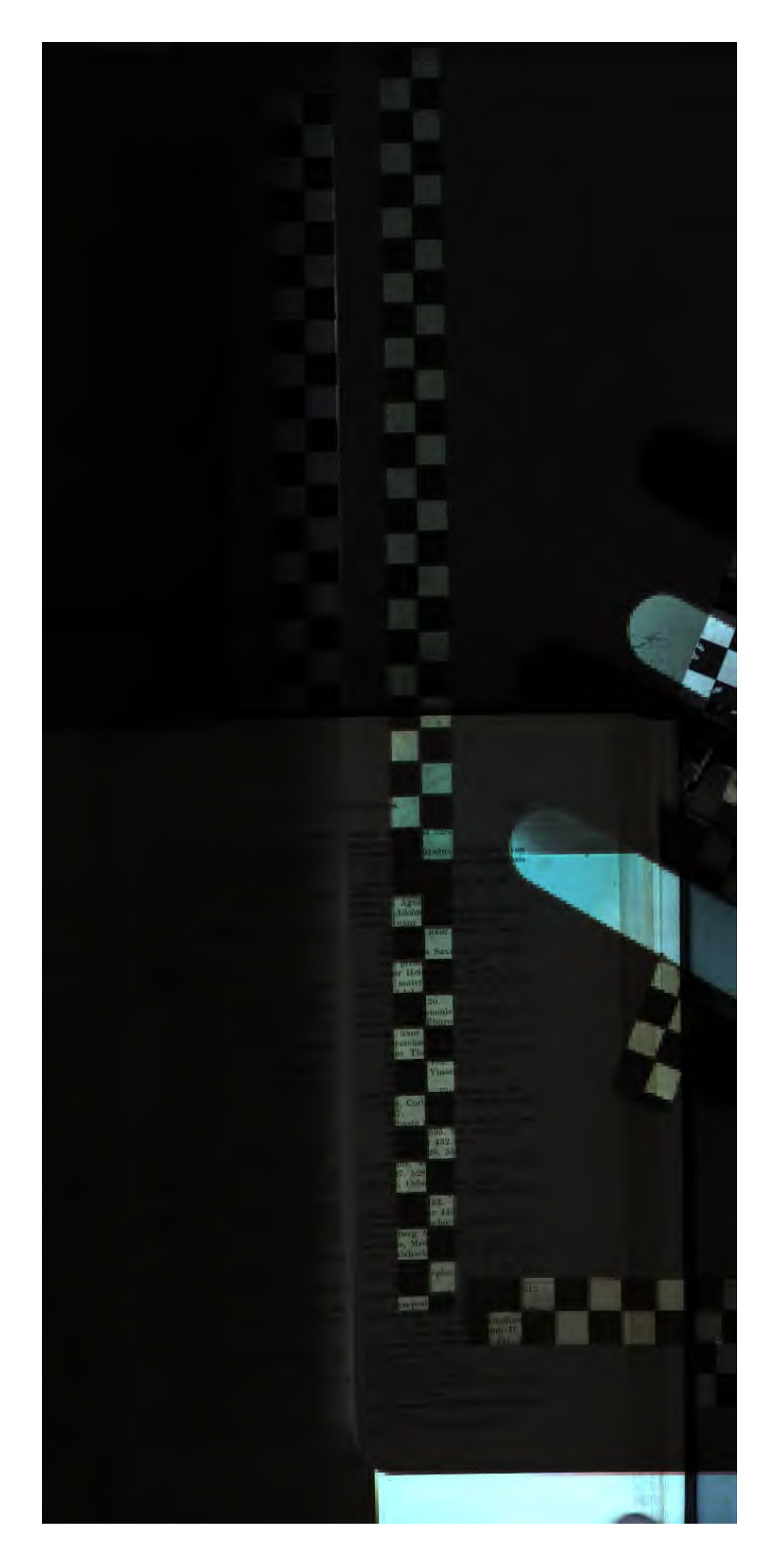

Register

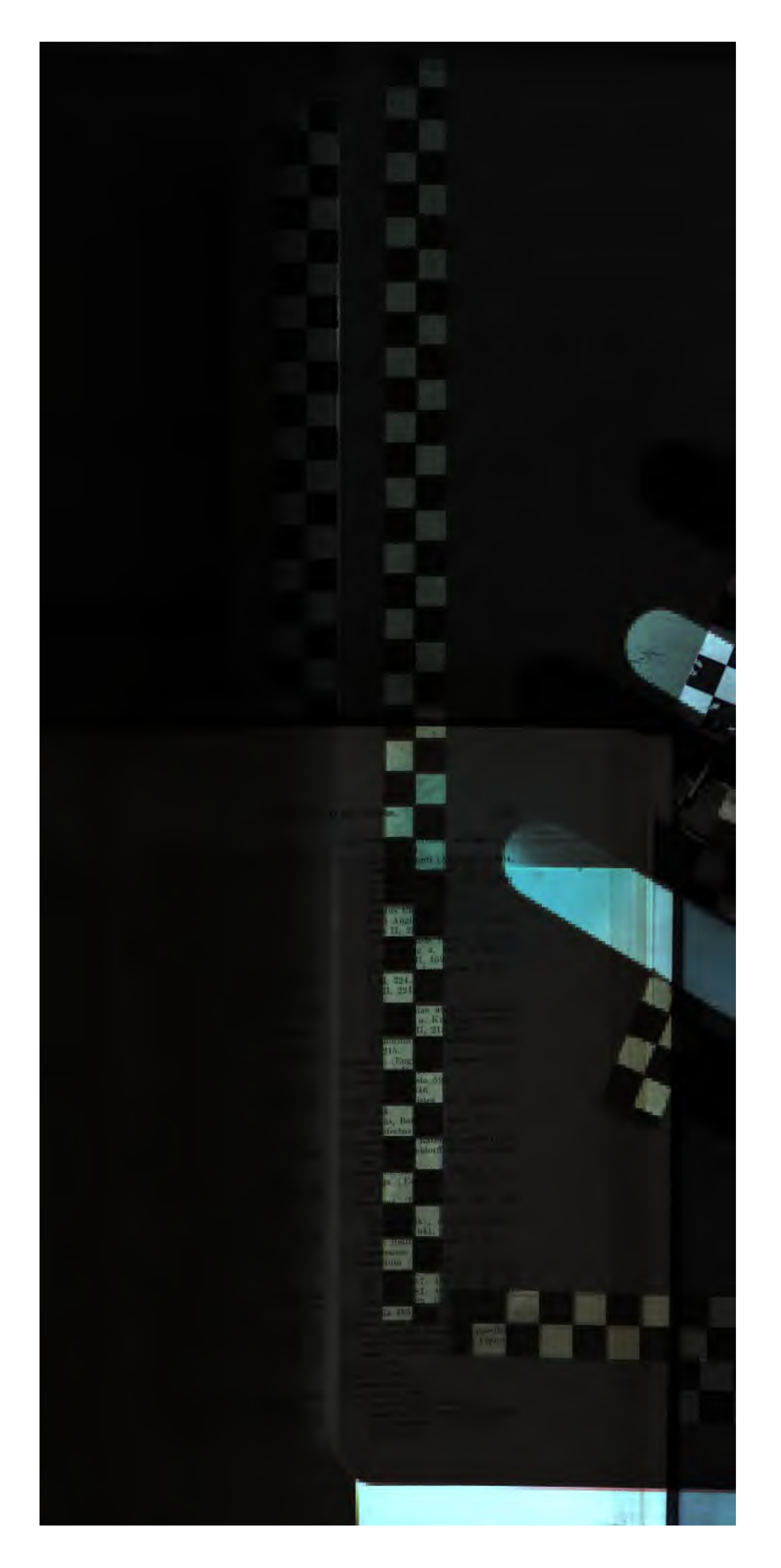
zu

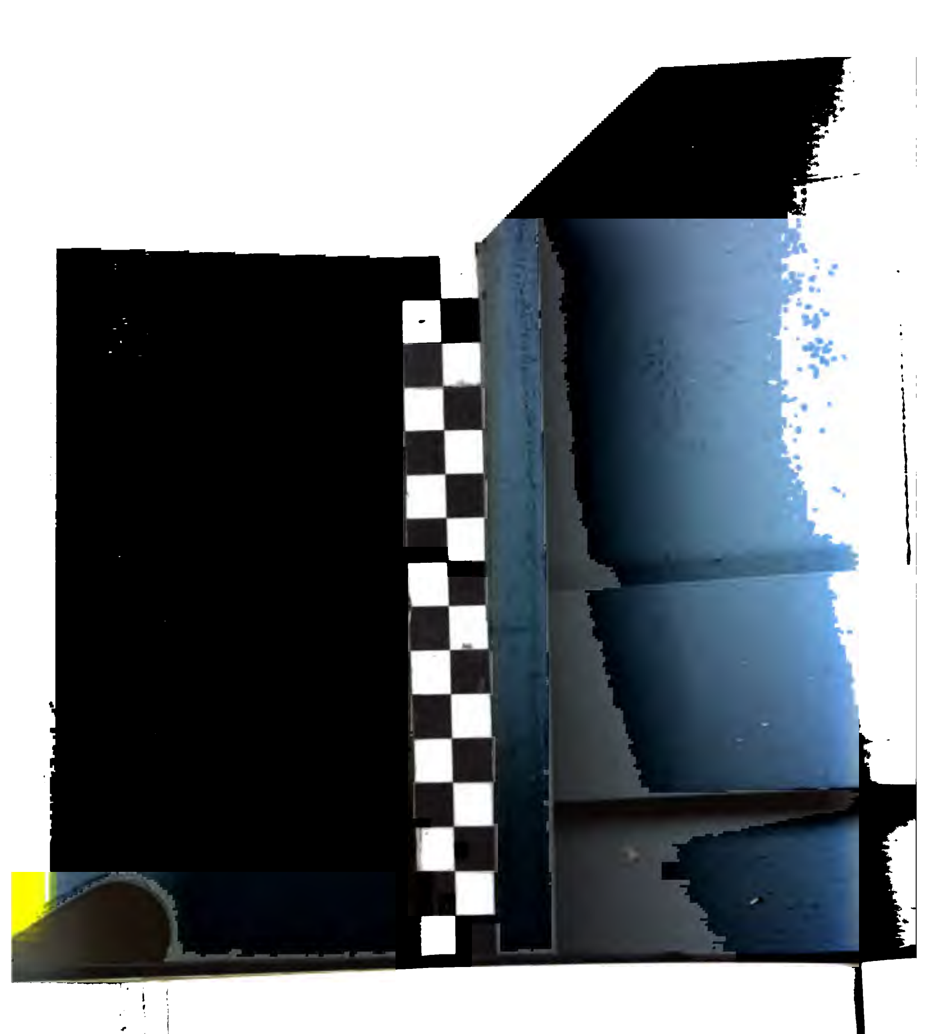
Band I und II der Annales.

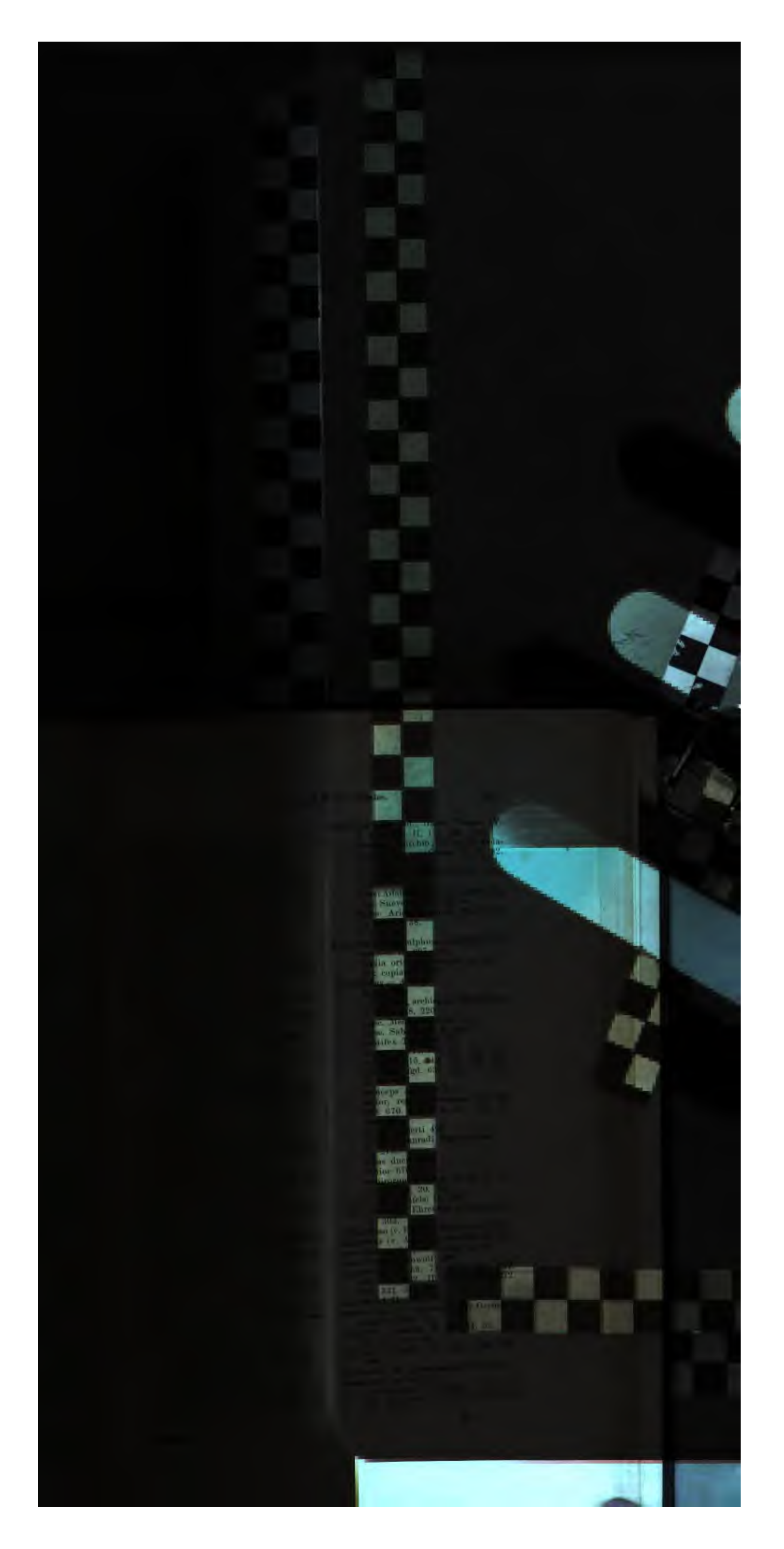
Aus der alten Geschichte in den beiden ersten Büchern ist nur ein ausgewählter kleiner Theil der Namen aufgenommen, auch sonst sind viele Völker- und so häufig wiederkehrende Ortsnamen wie Roma nicht berücksichtigt und bei genealogischen Reihen zuweilen nur auf den Namen der Familie, nicht der einzelnen Glieder verwiesen.

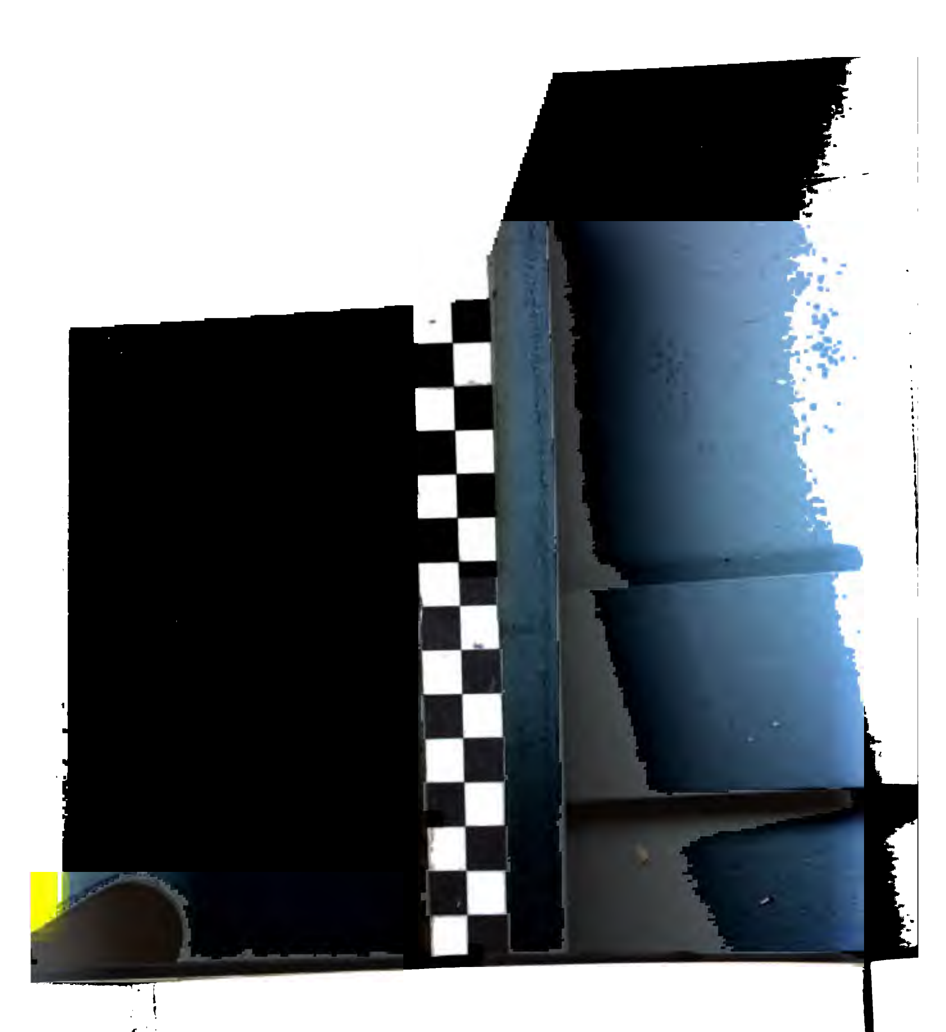

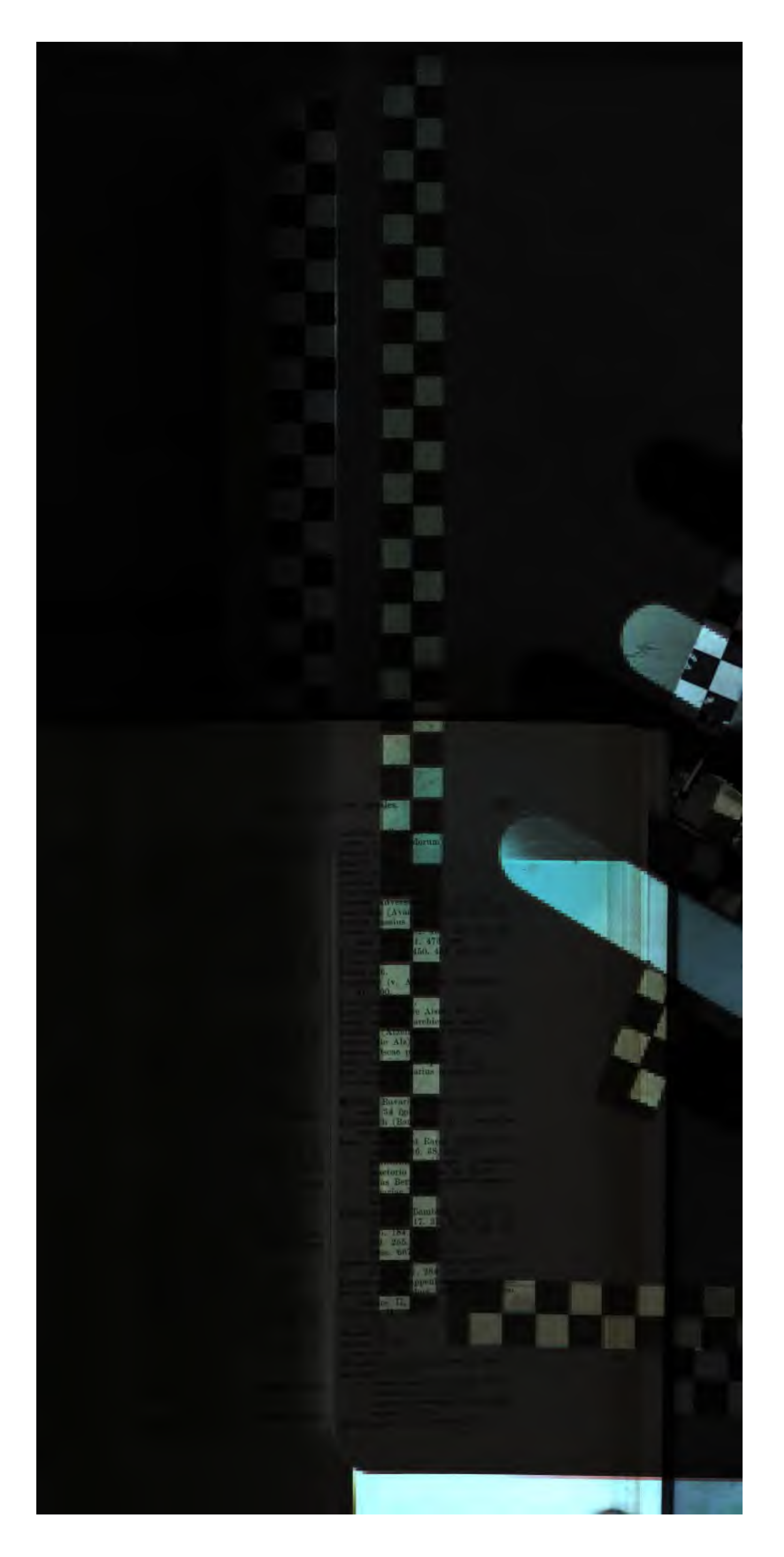

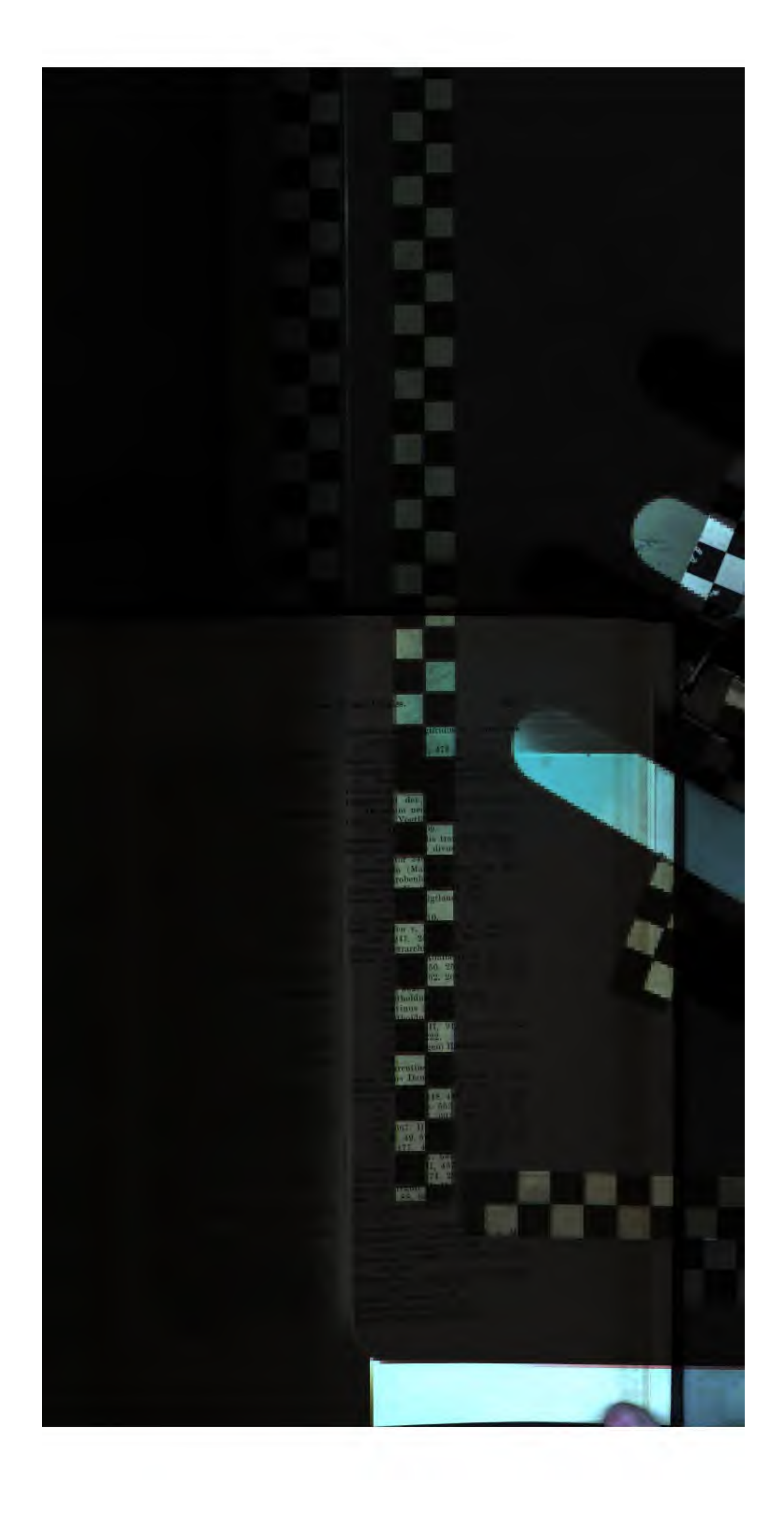

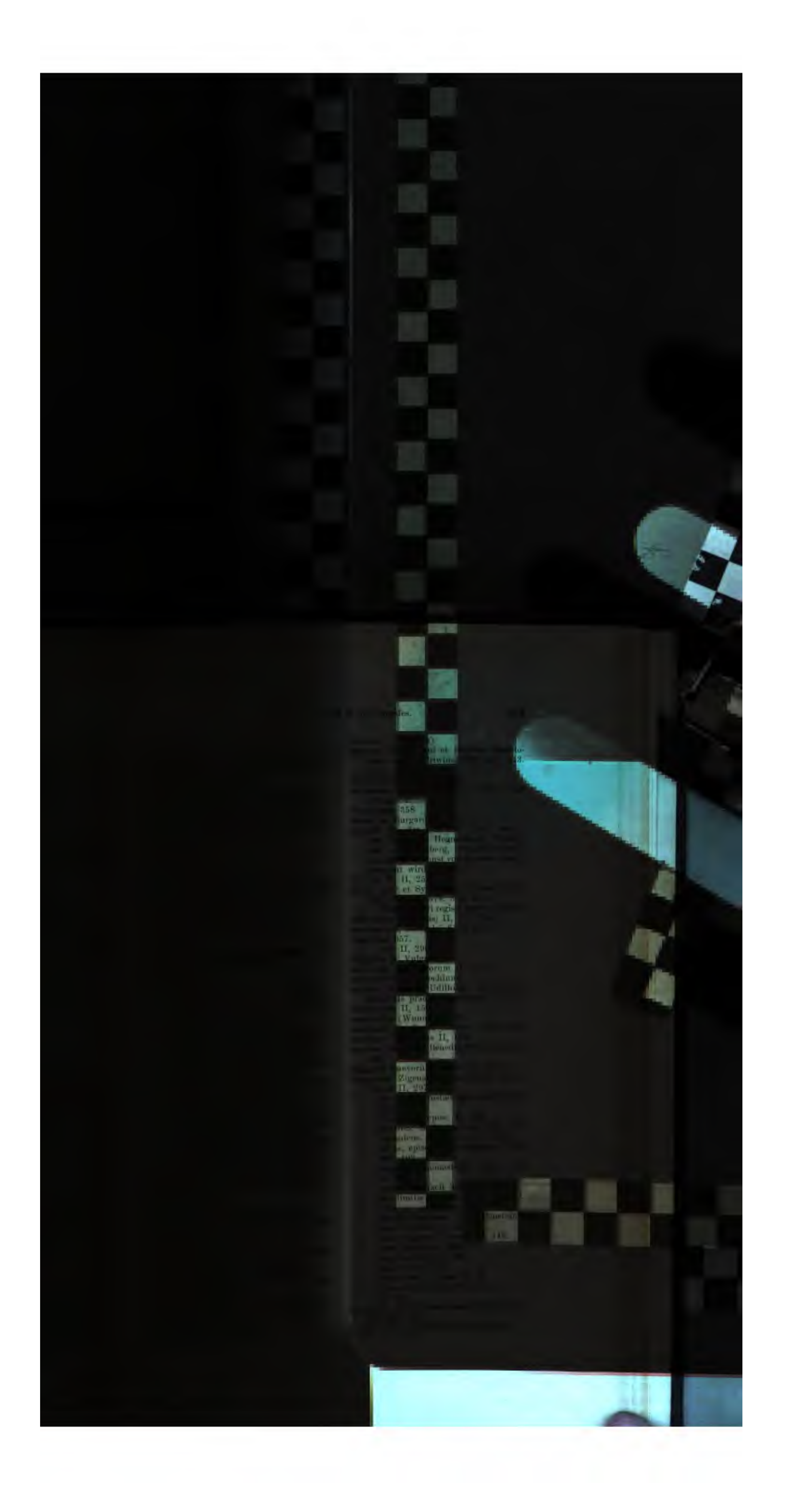

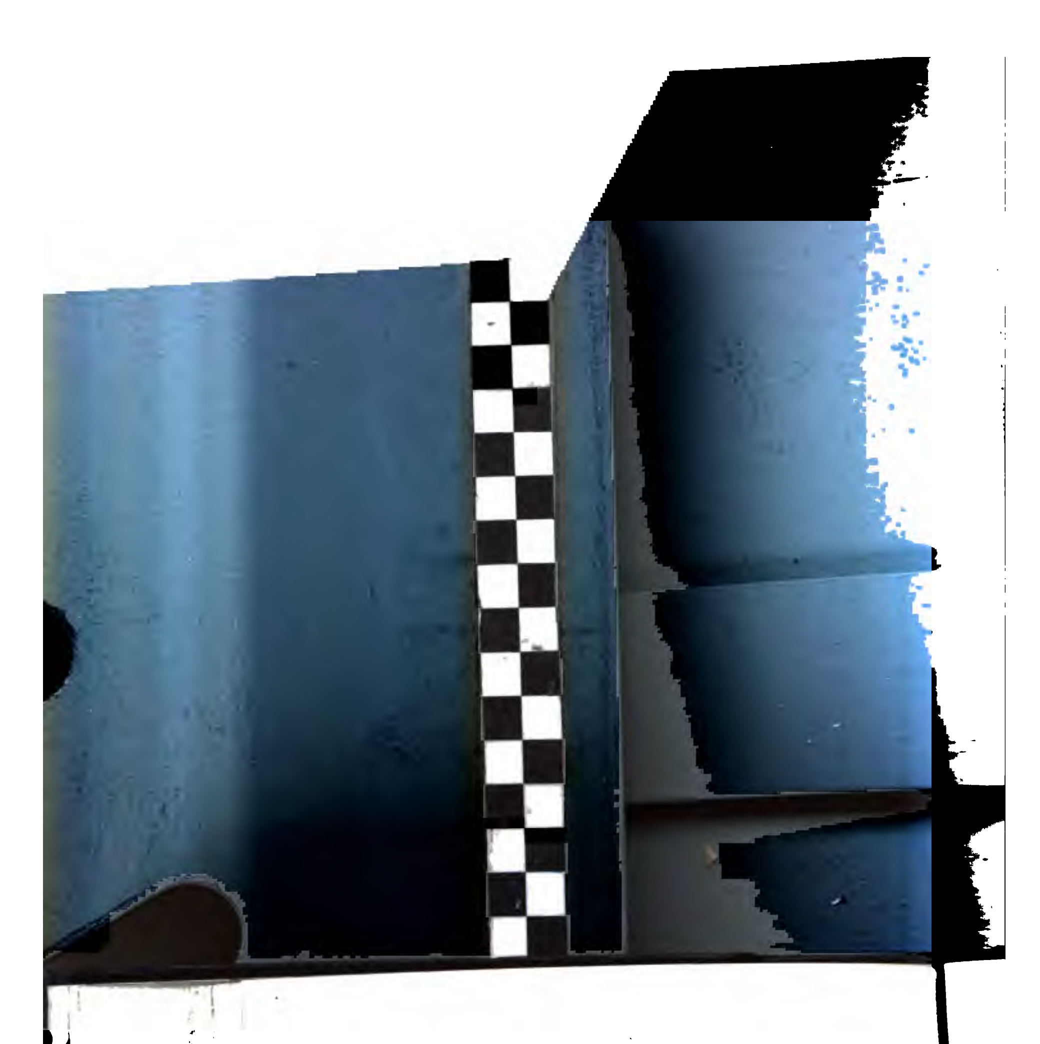

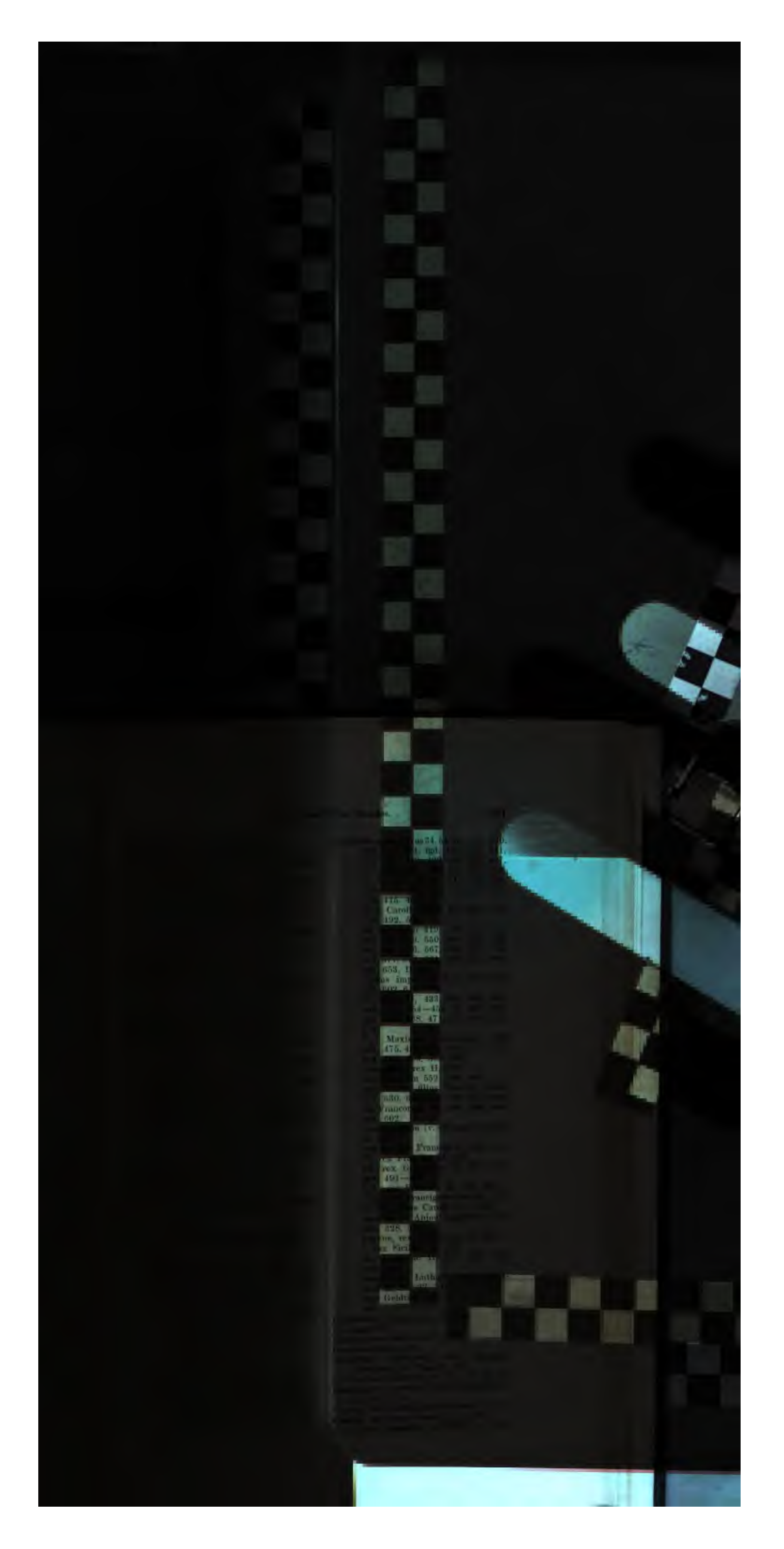

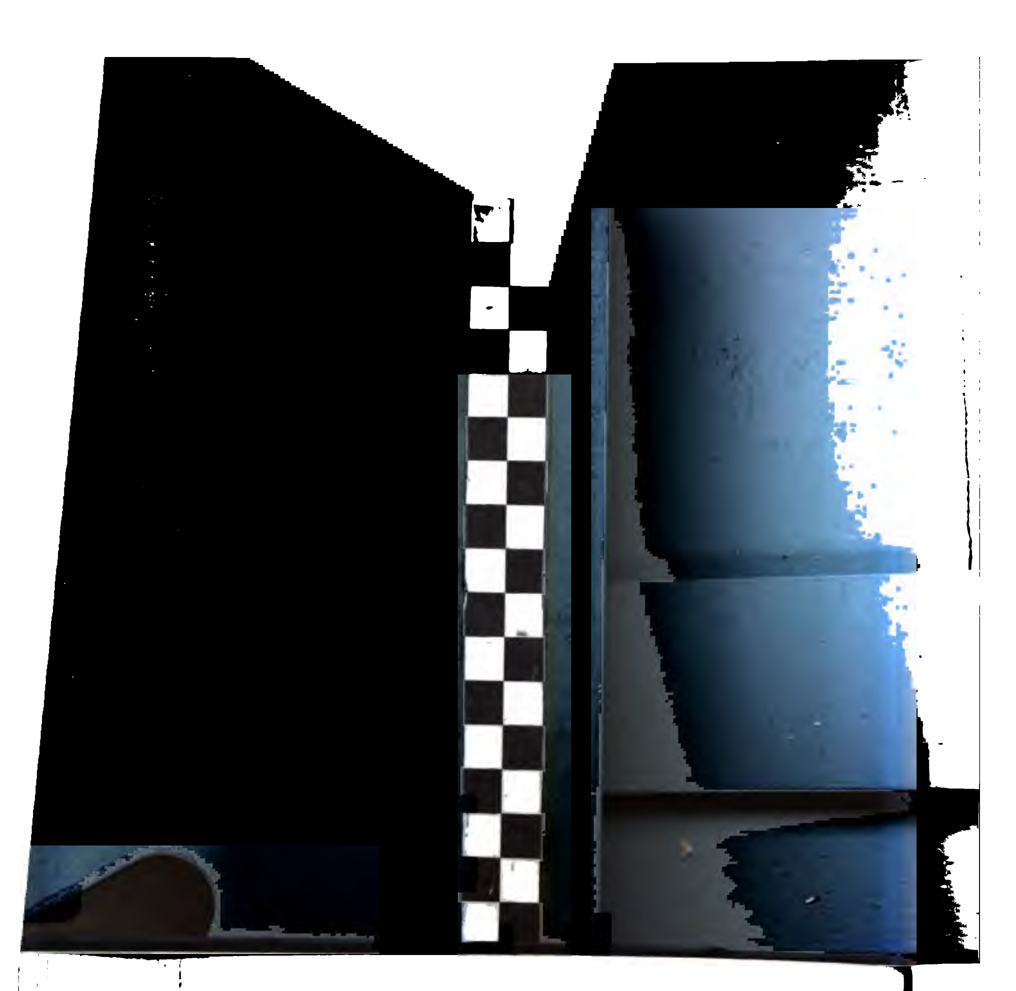

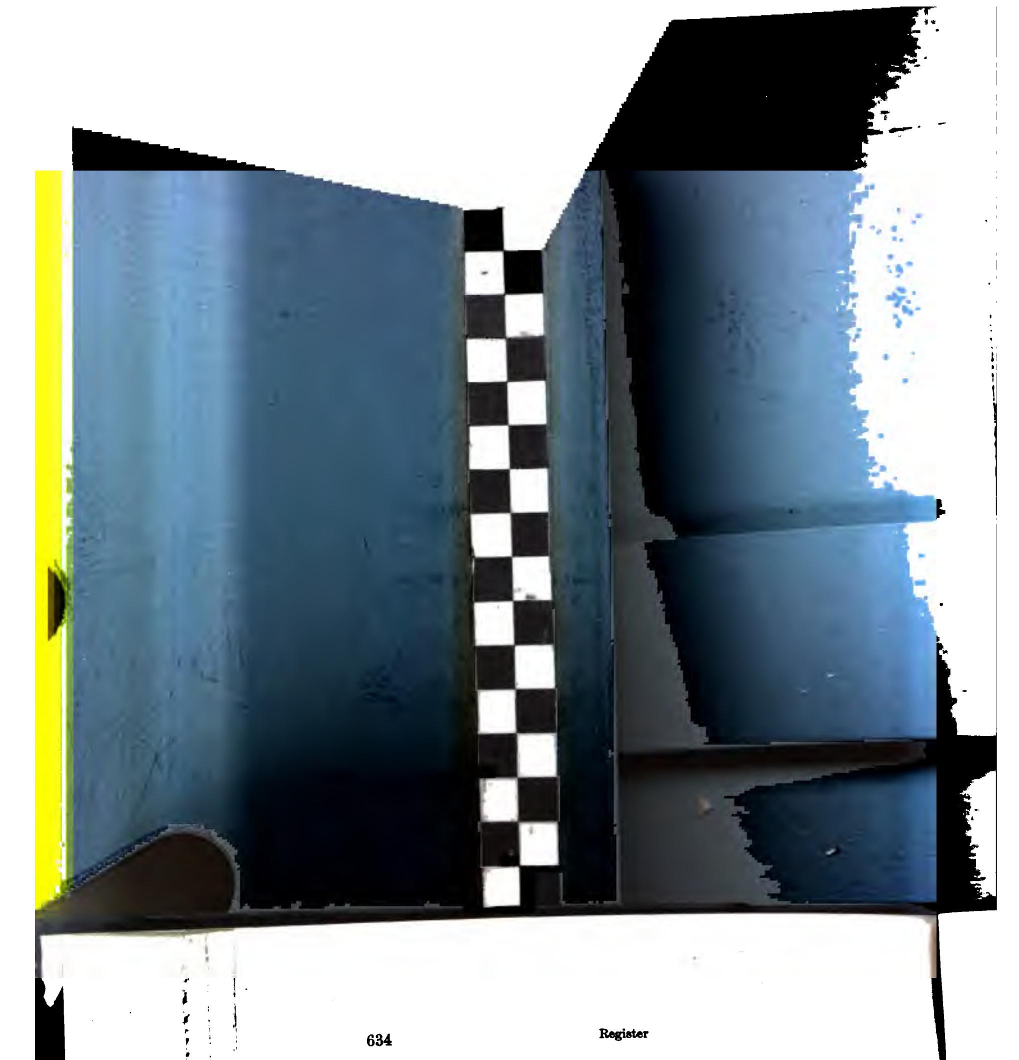

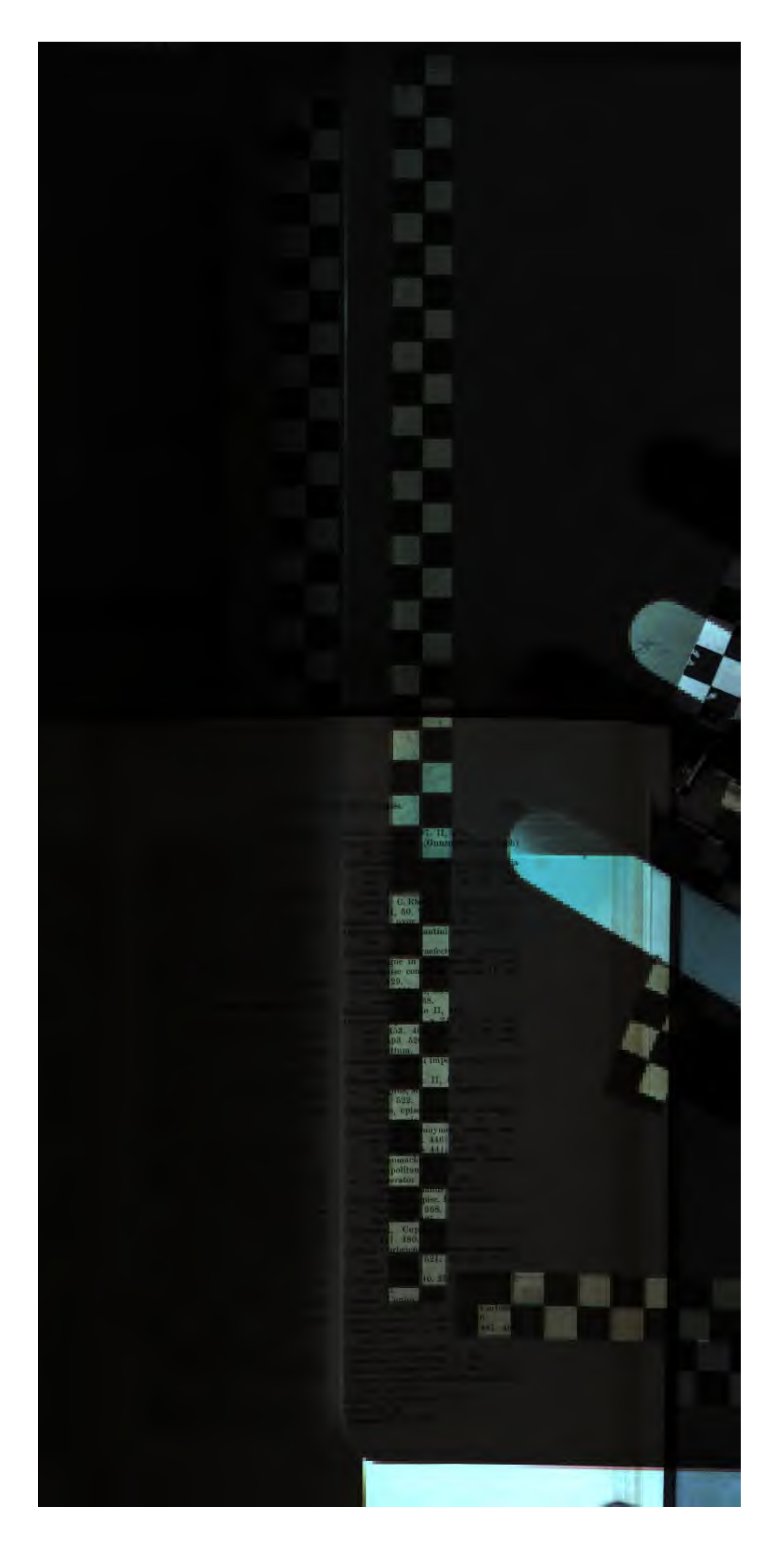

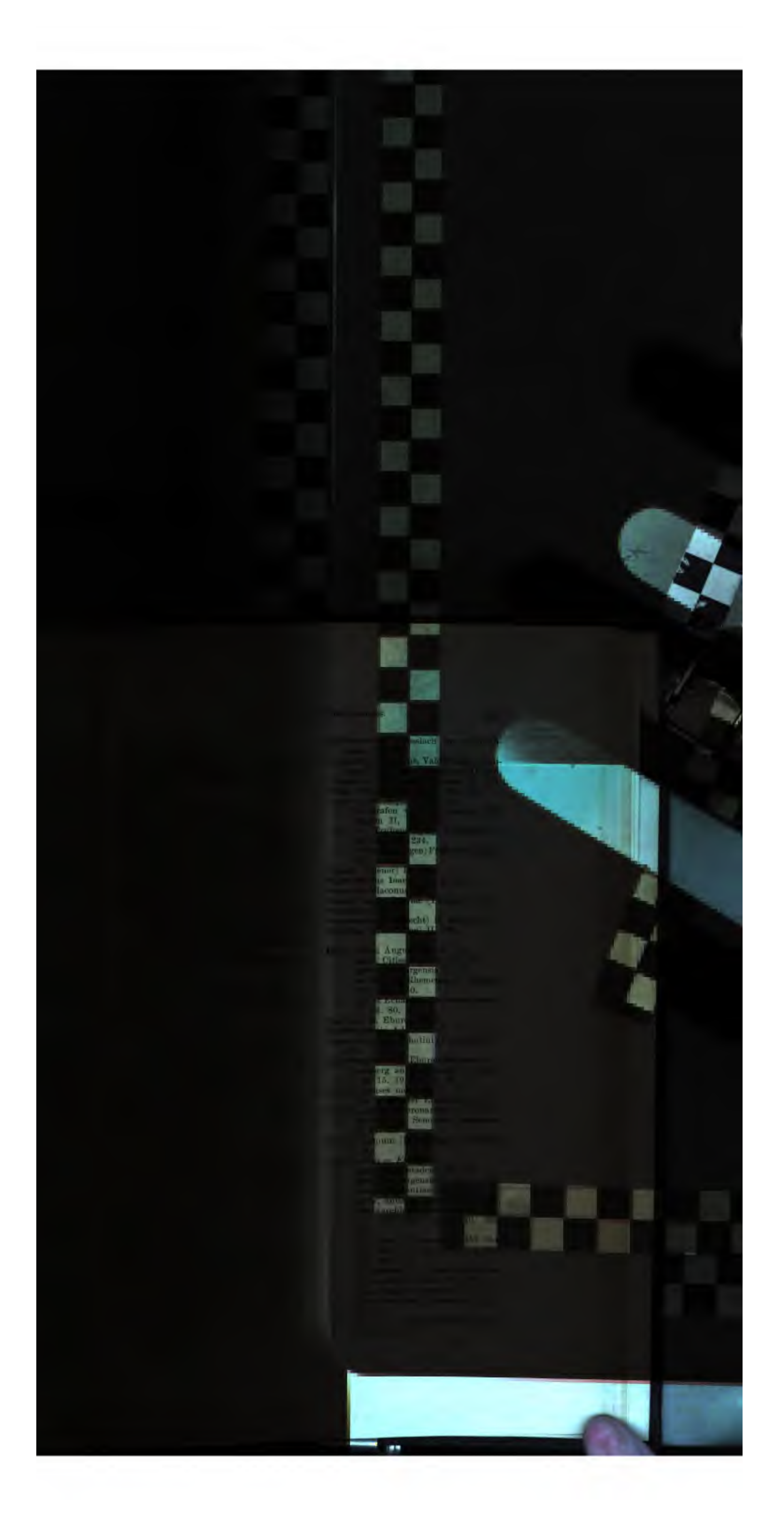

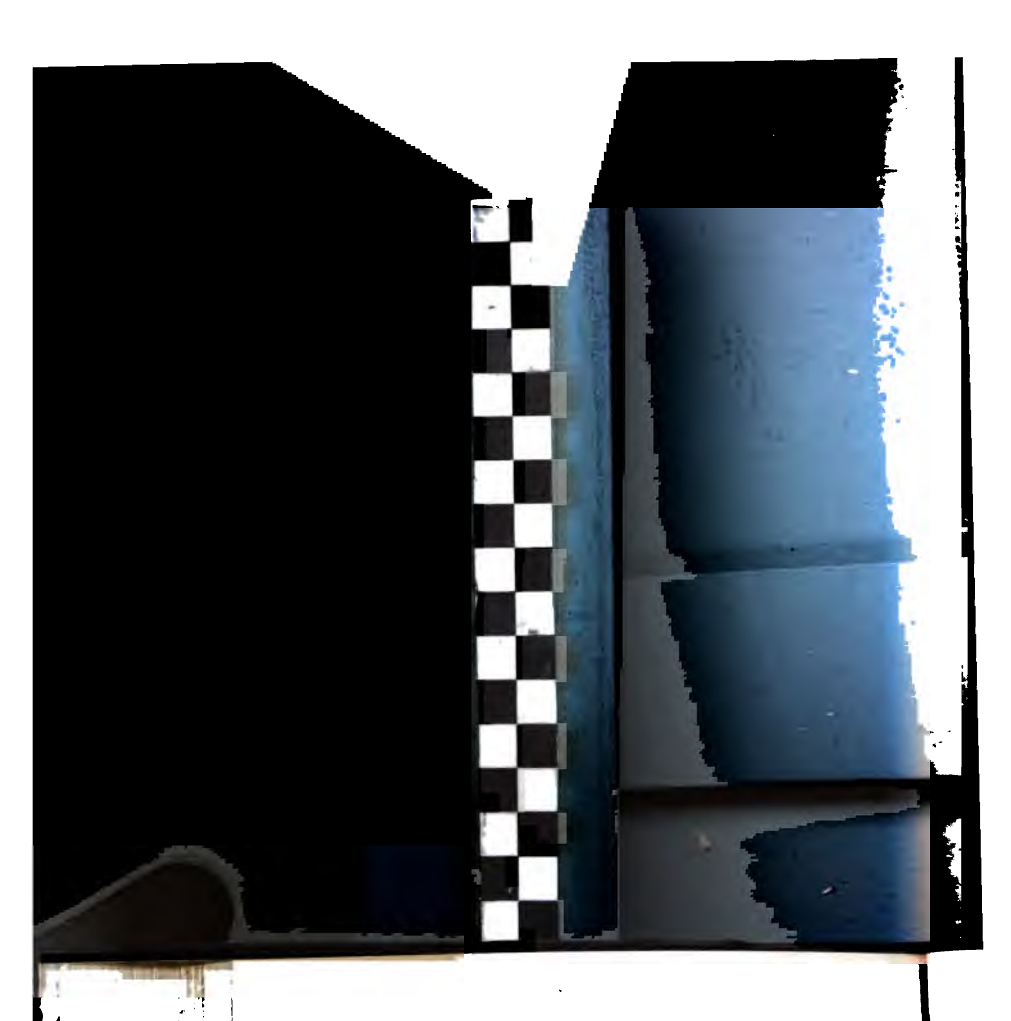

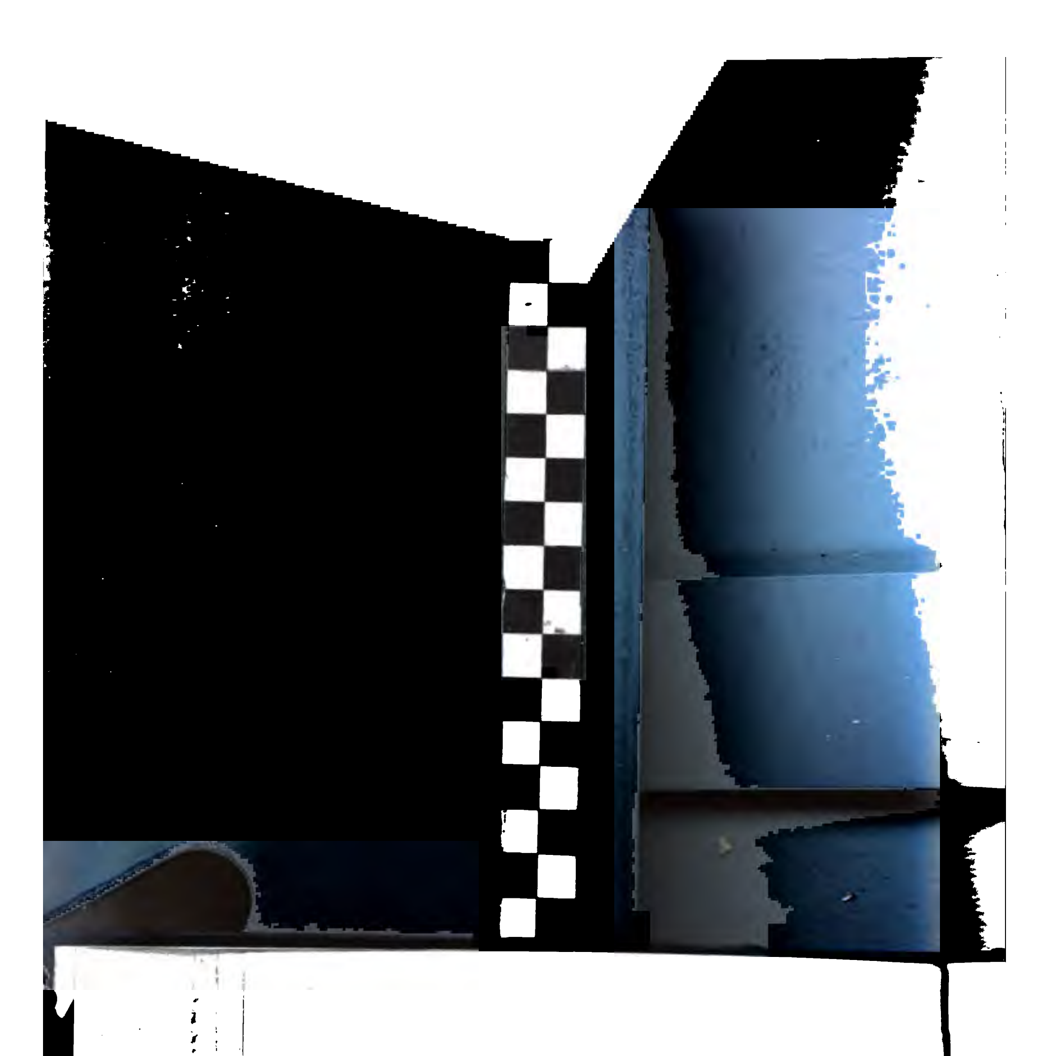

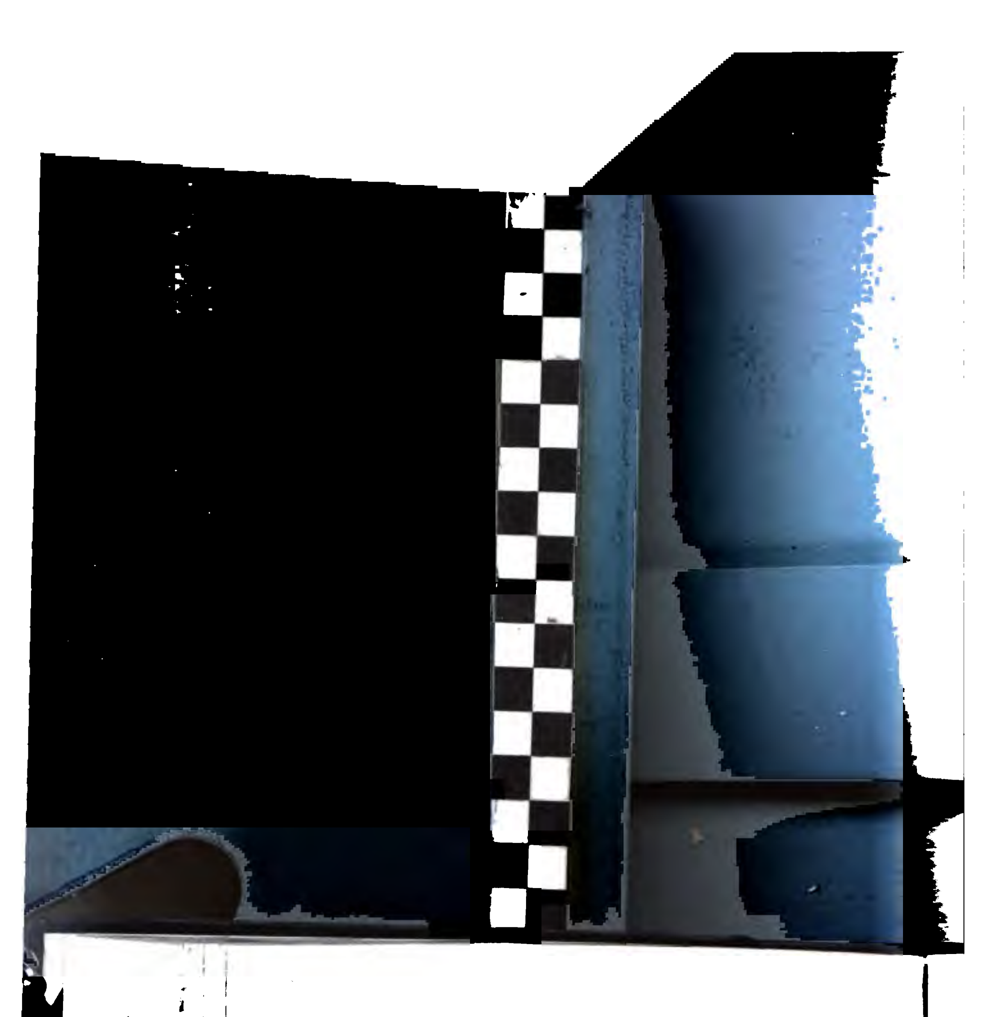

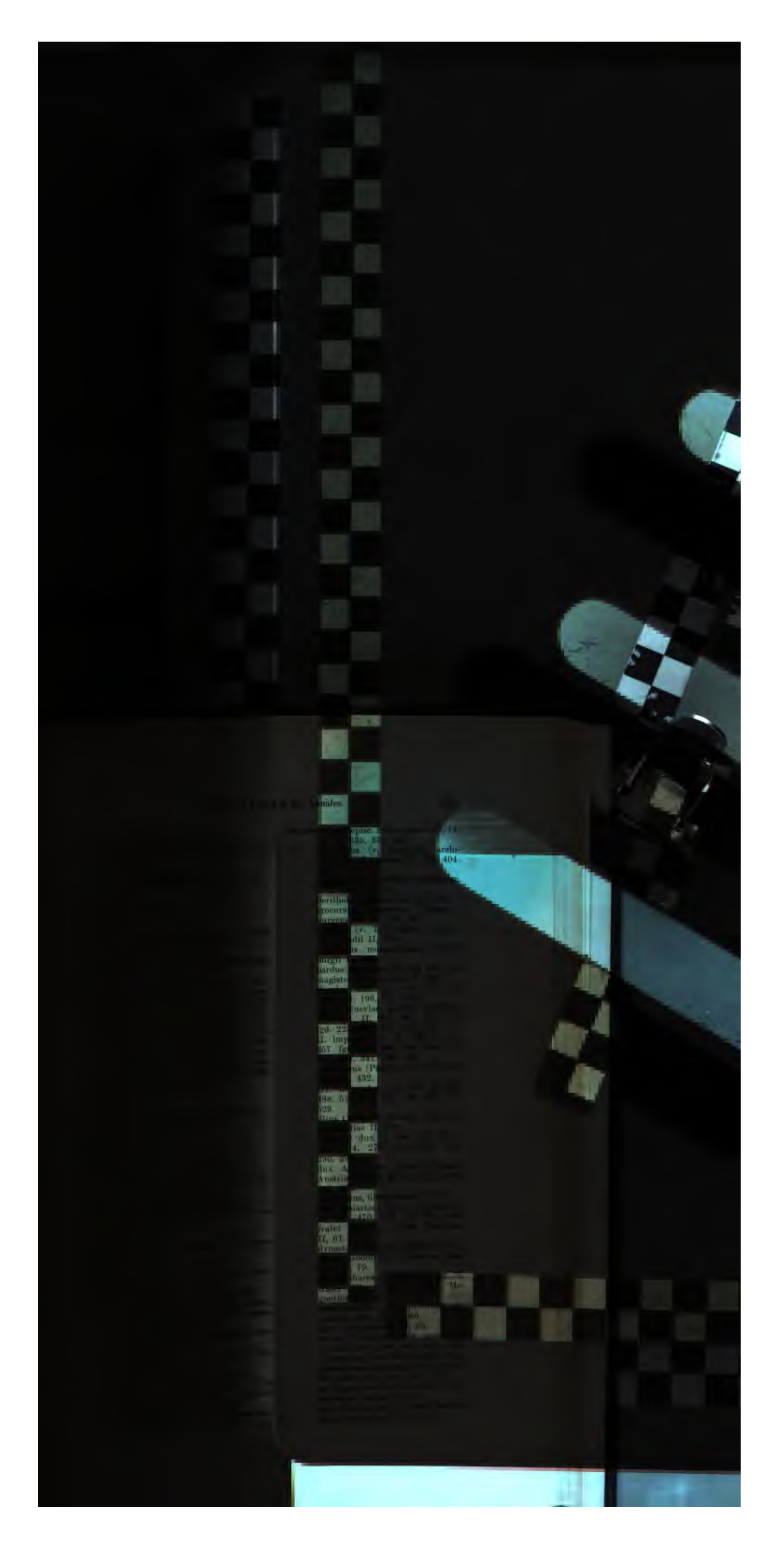

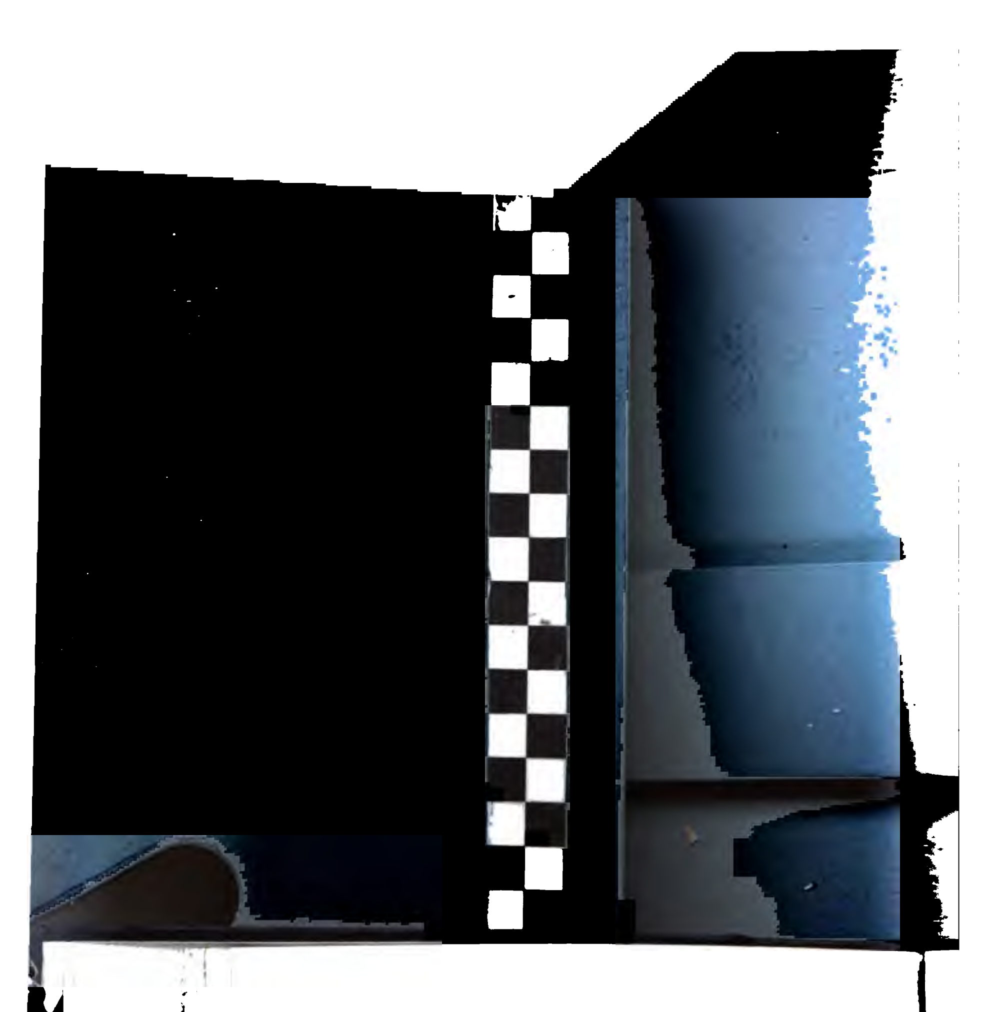

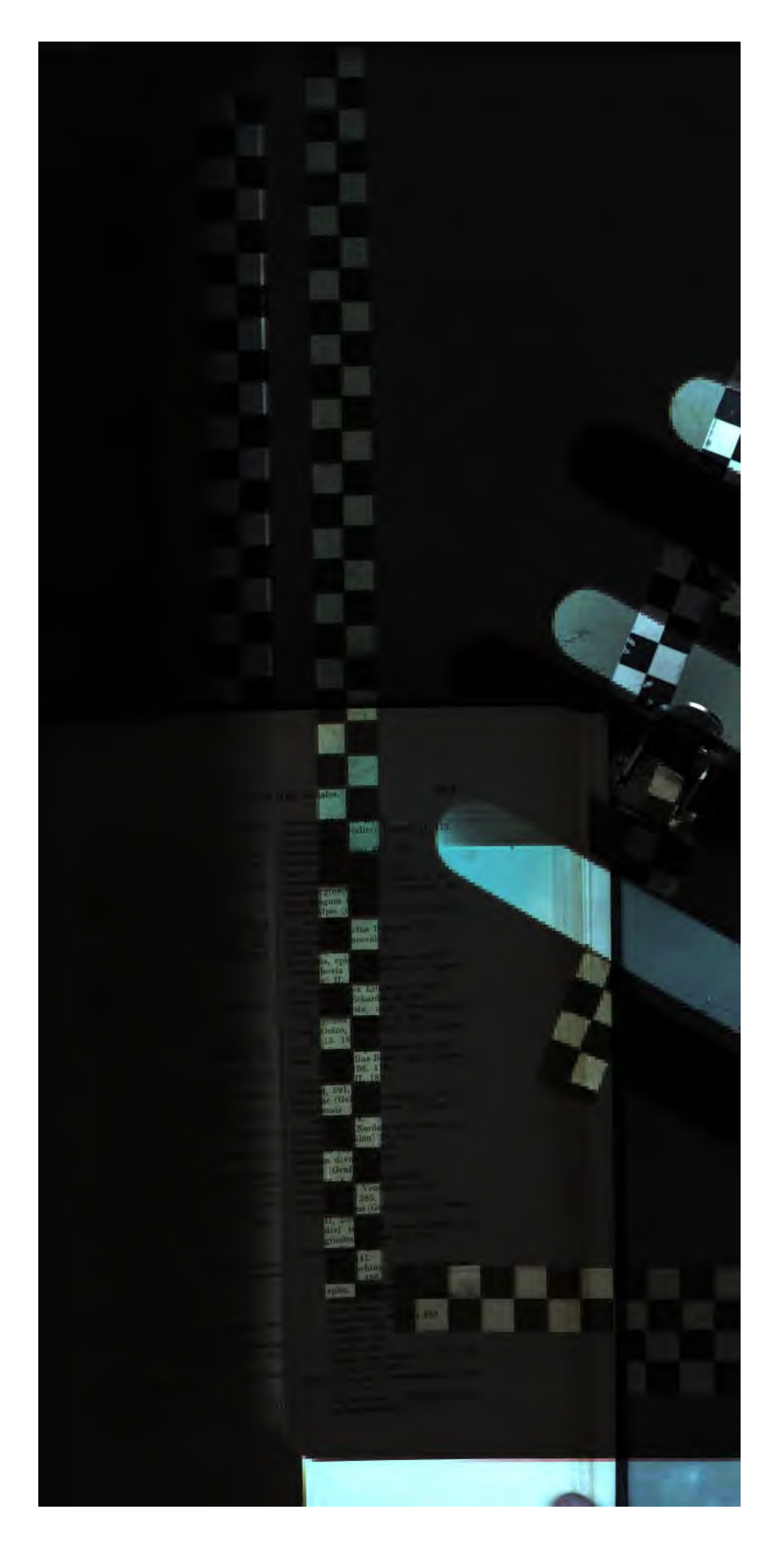

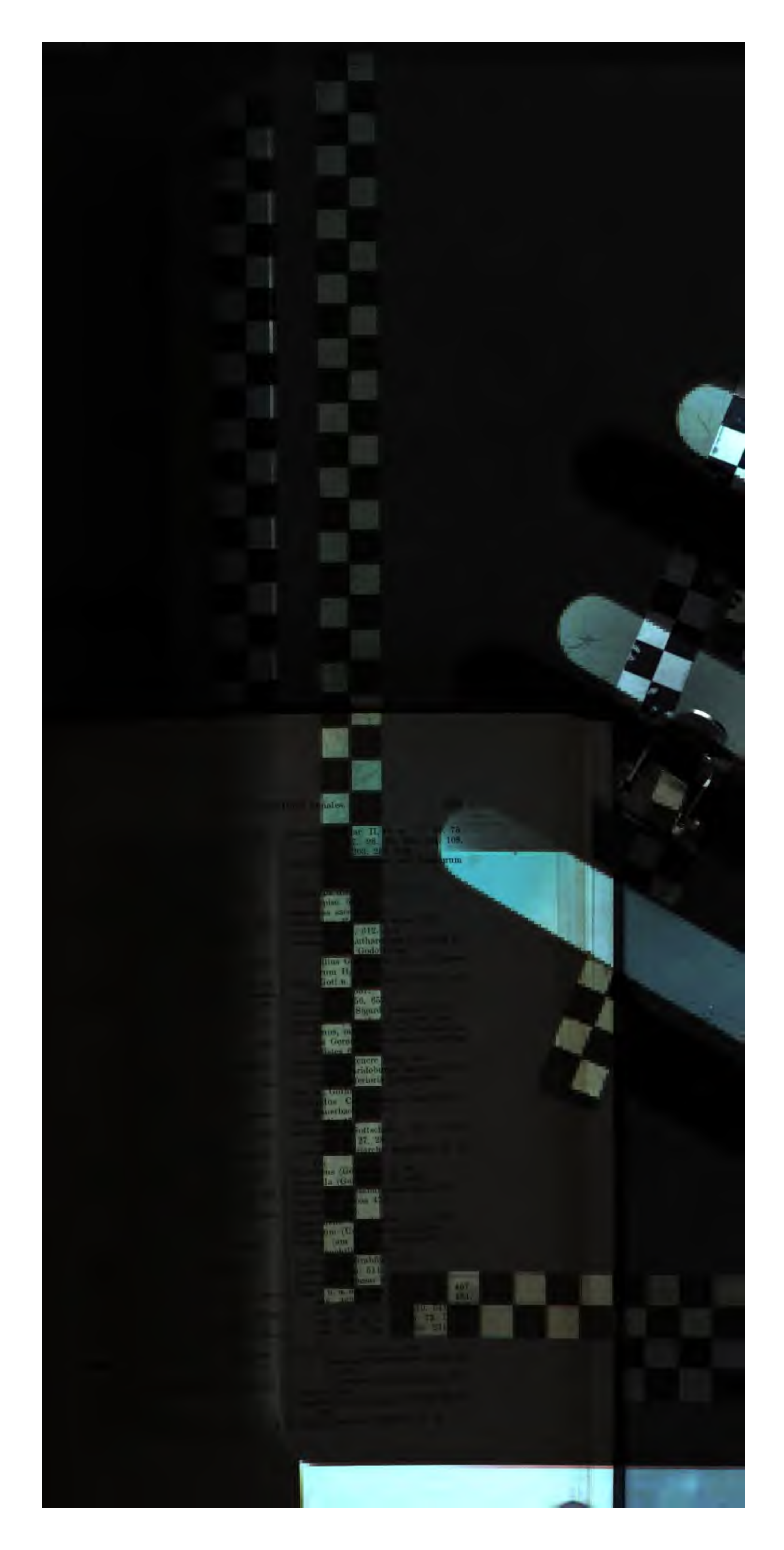

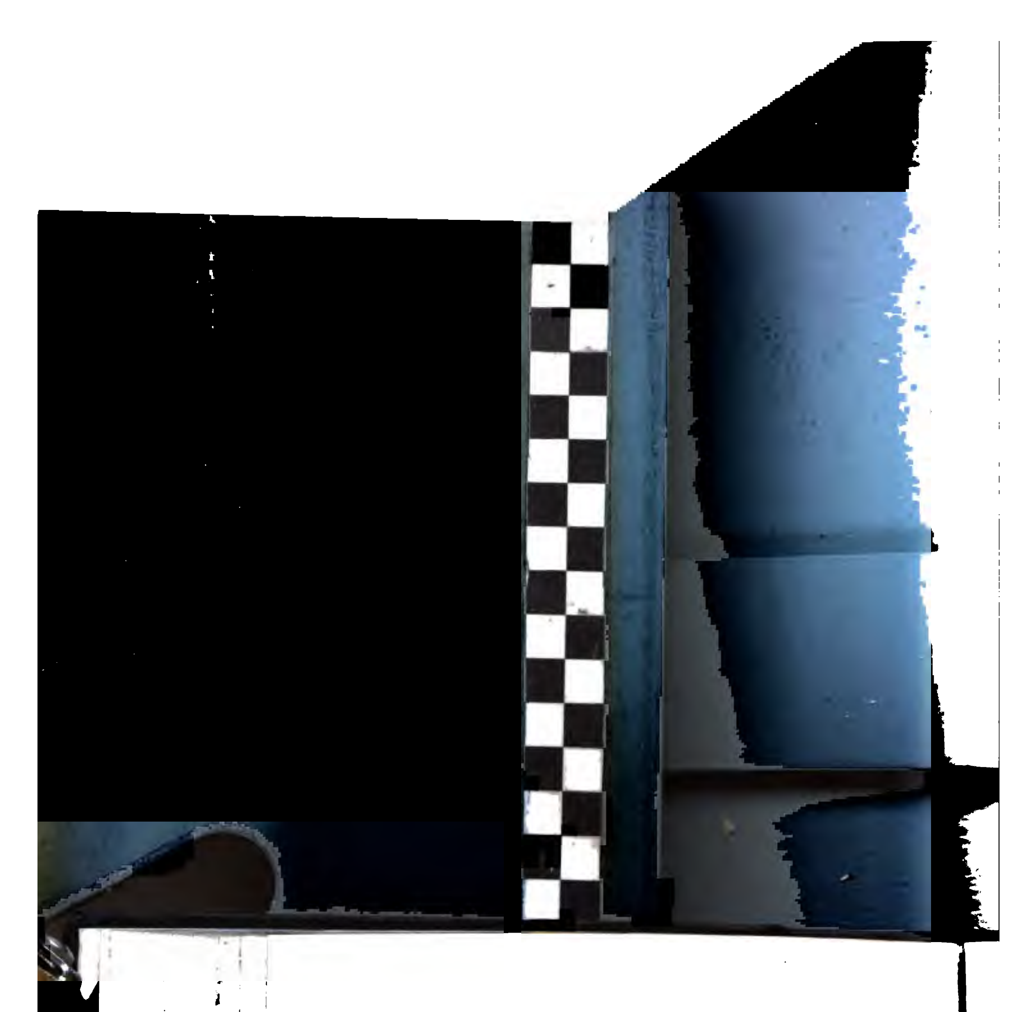

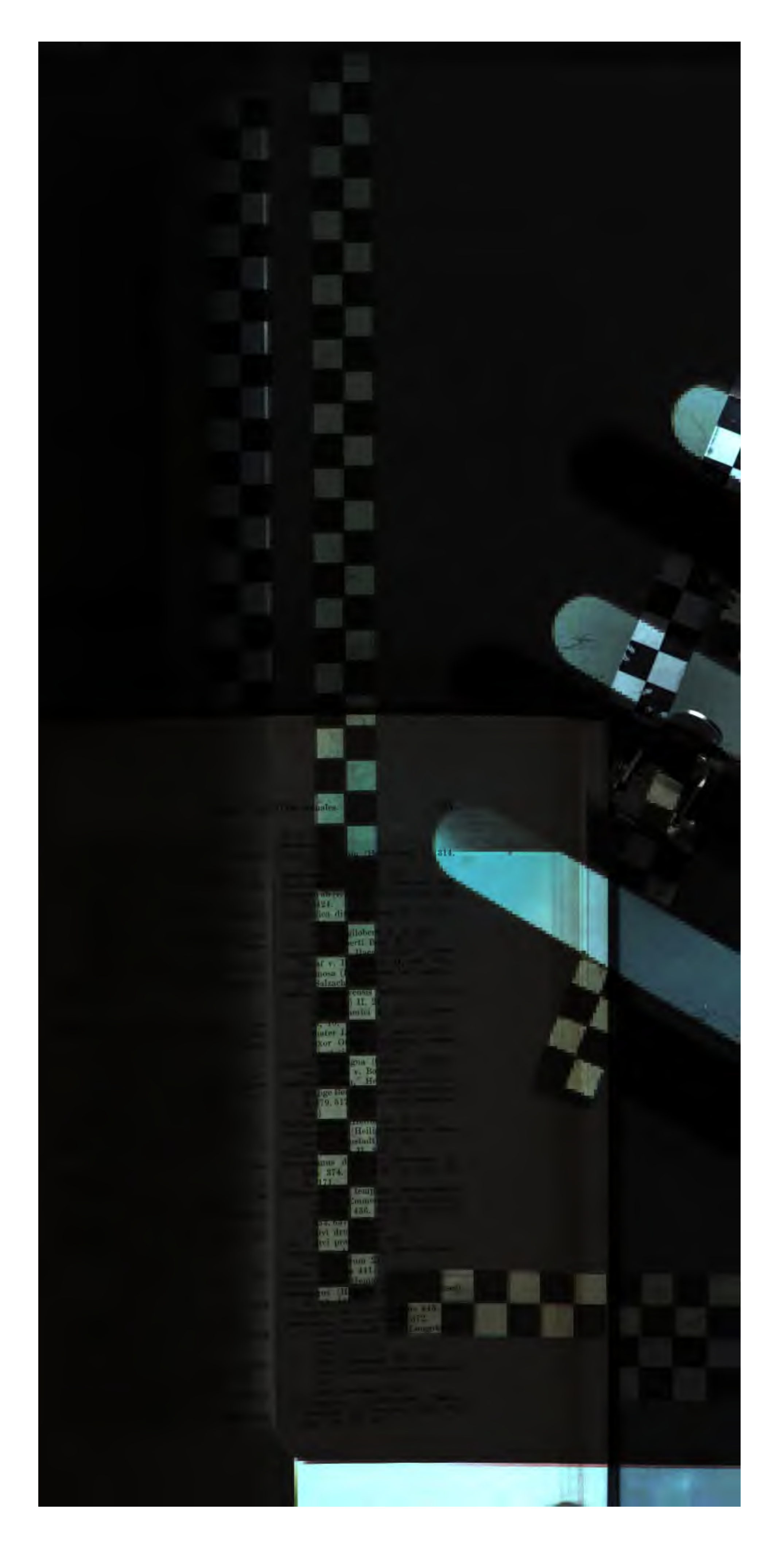

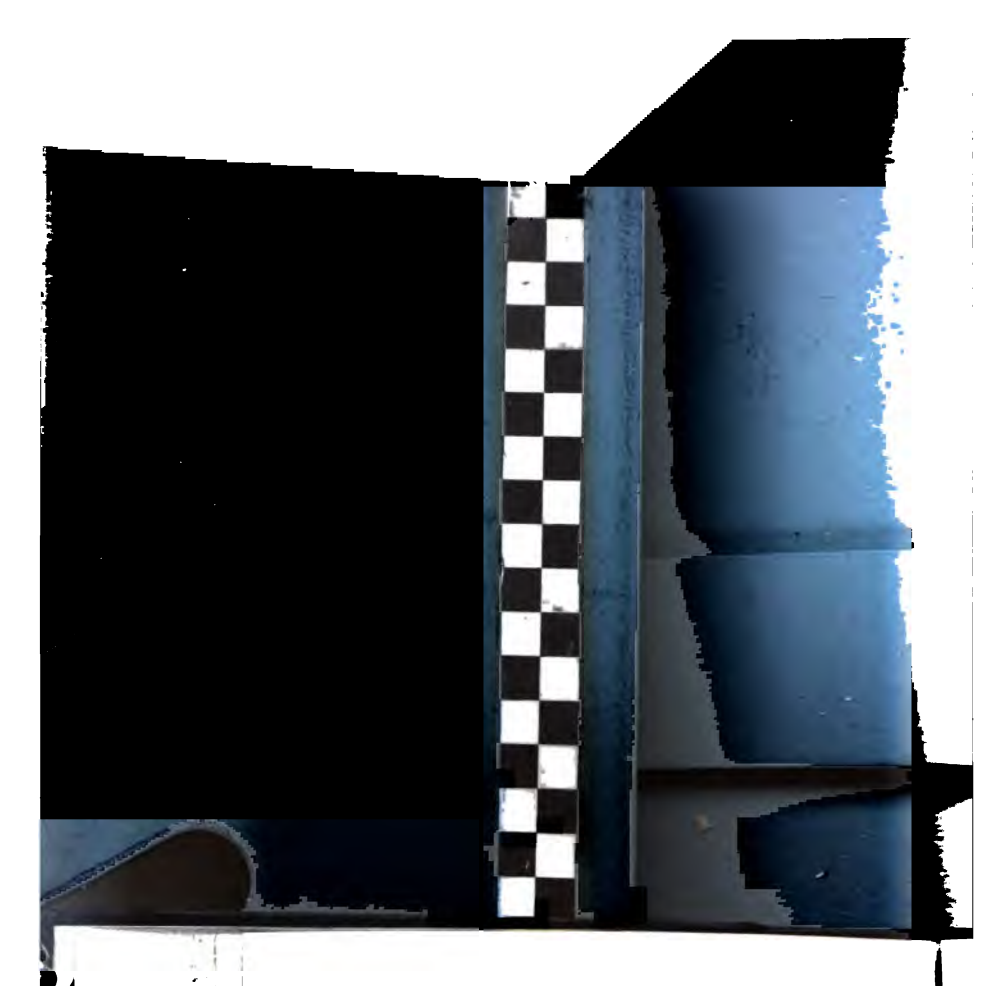

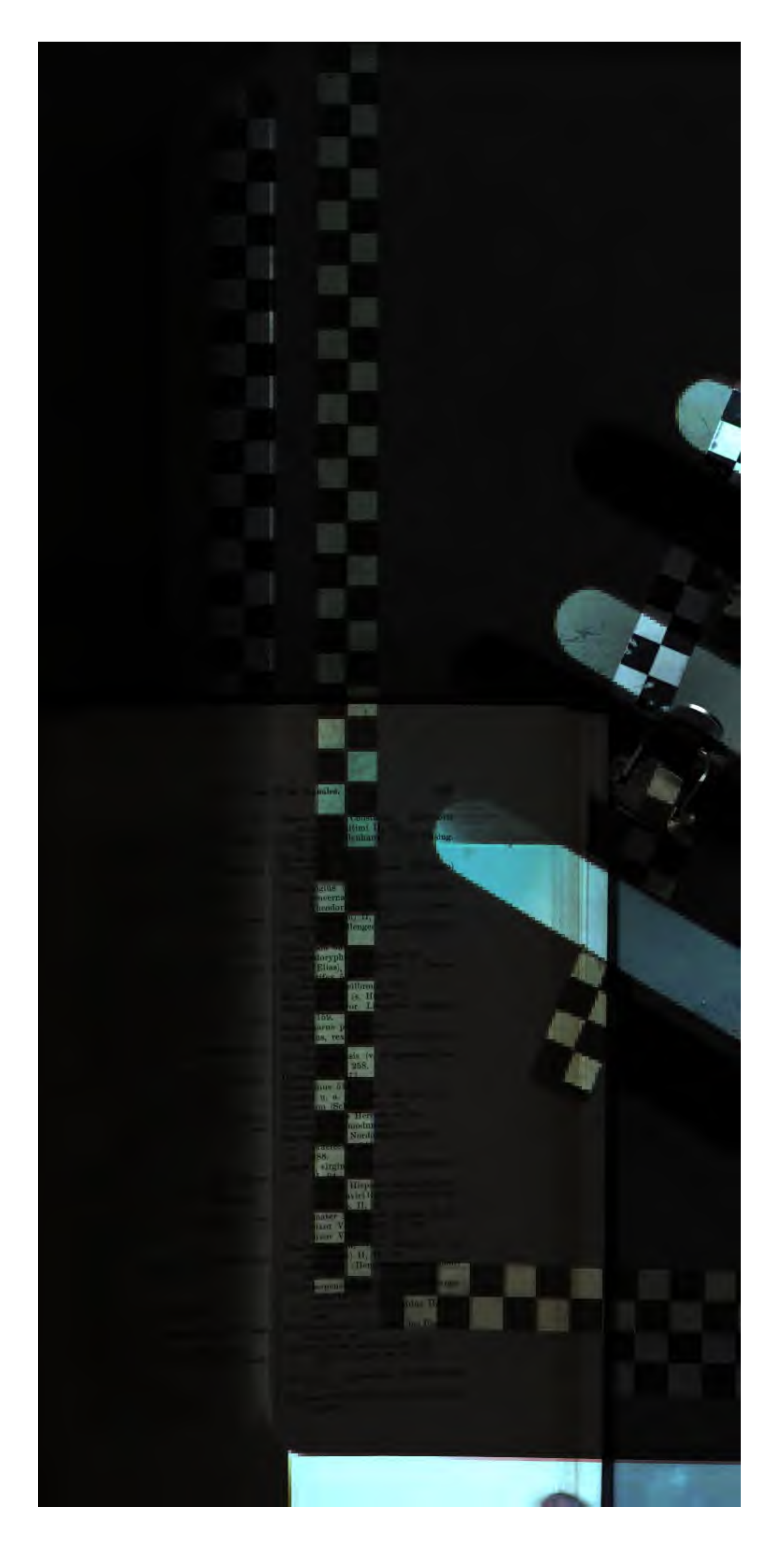

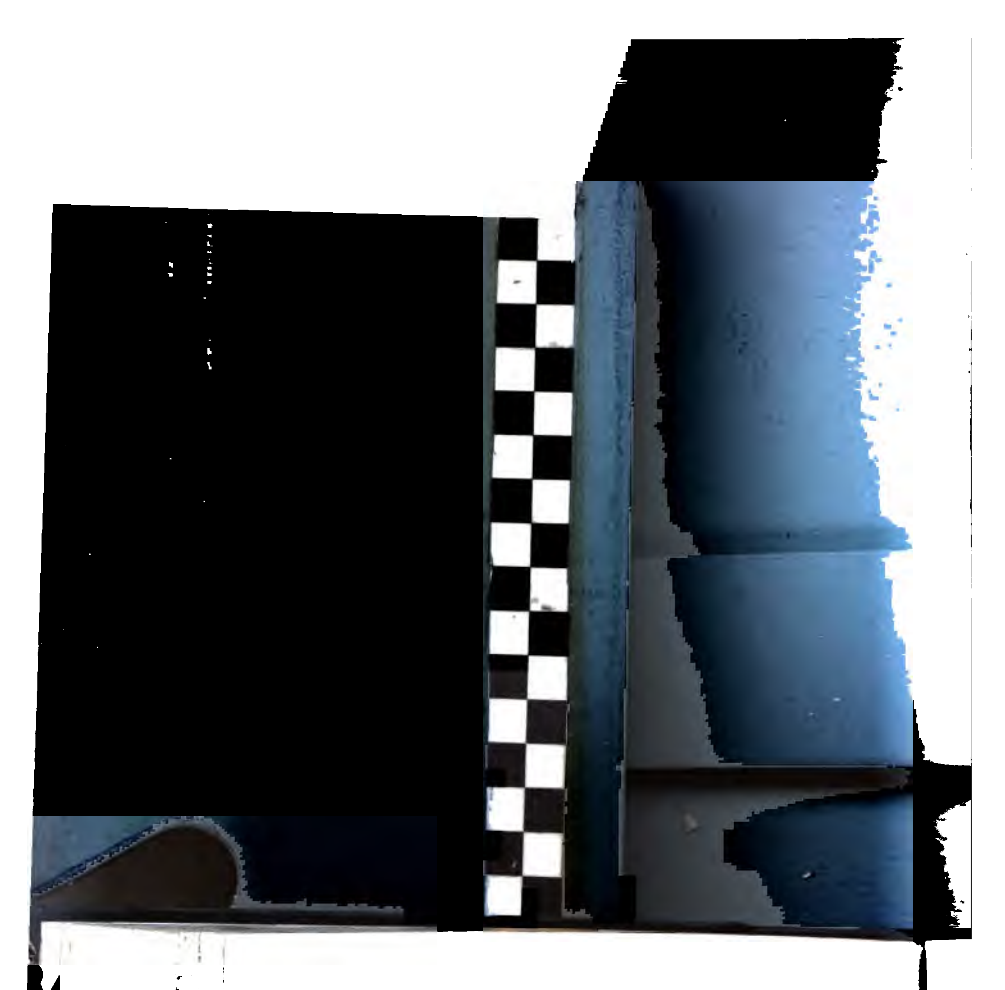

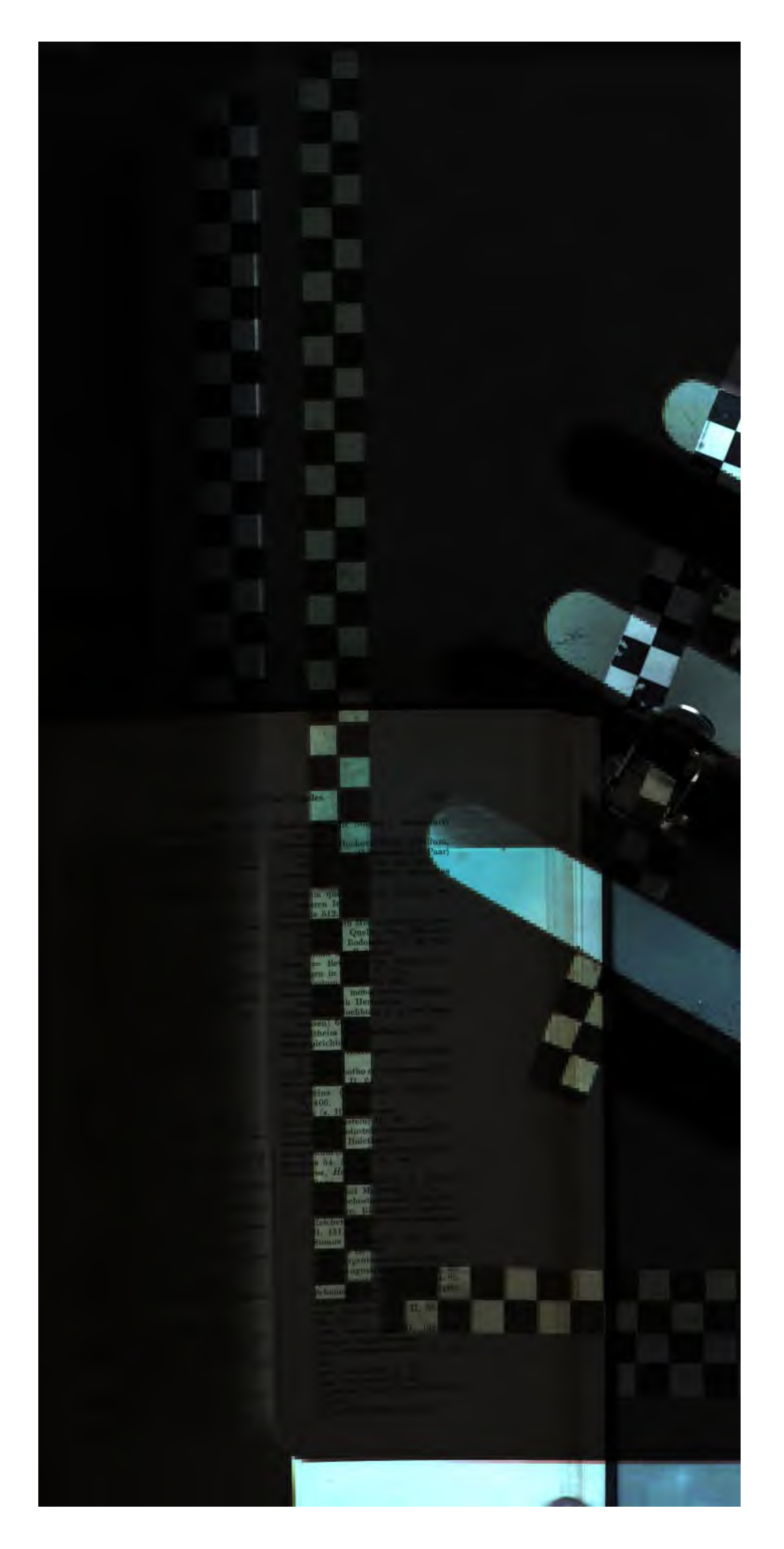

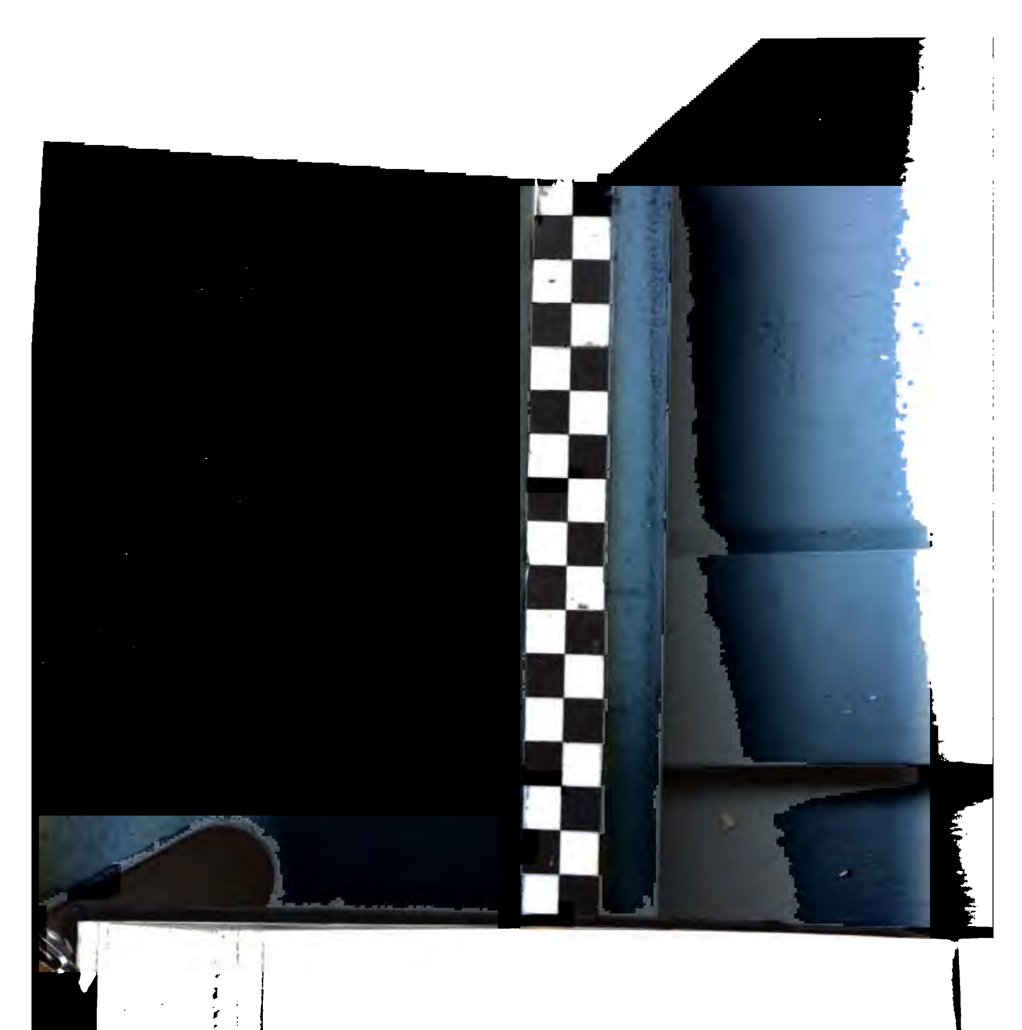

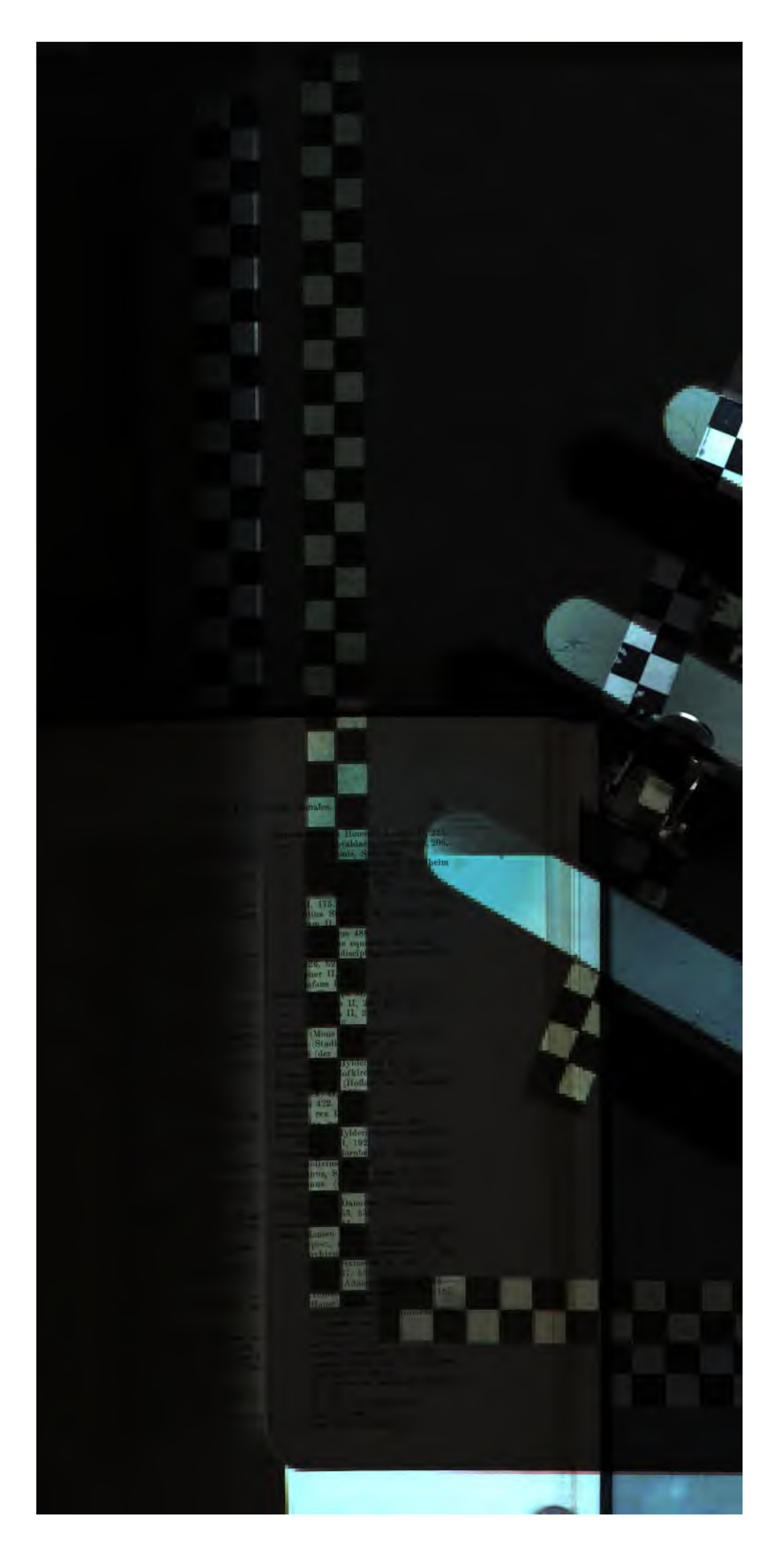

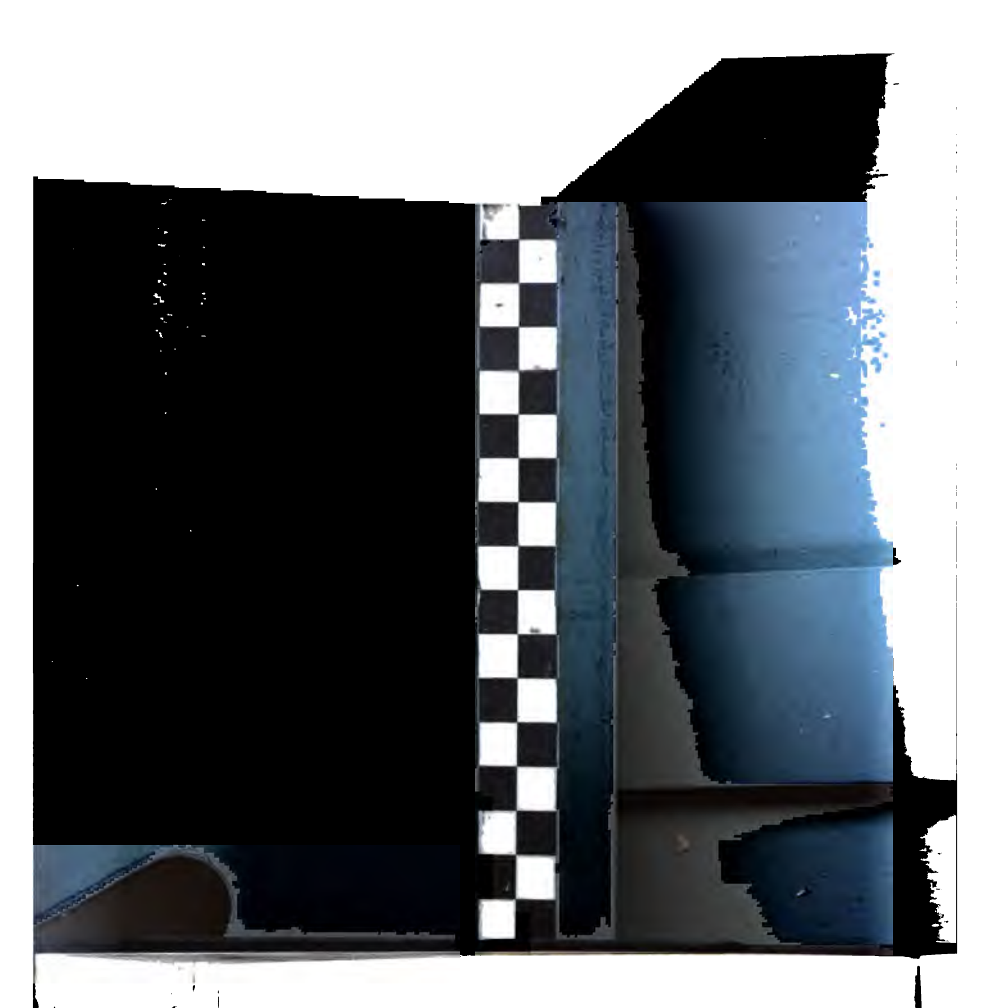

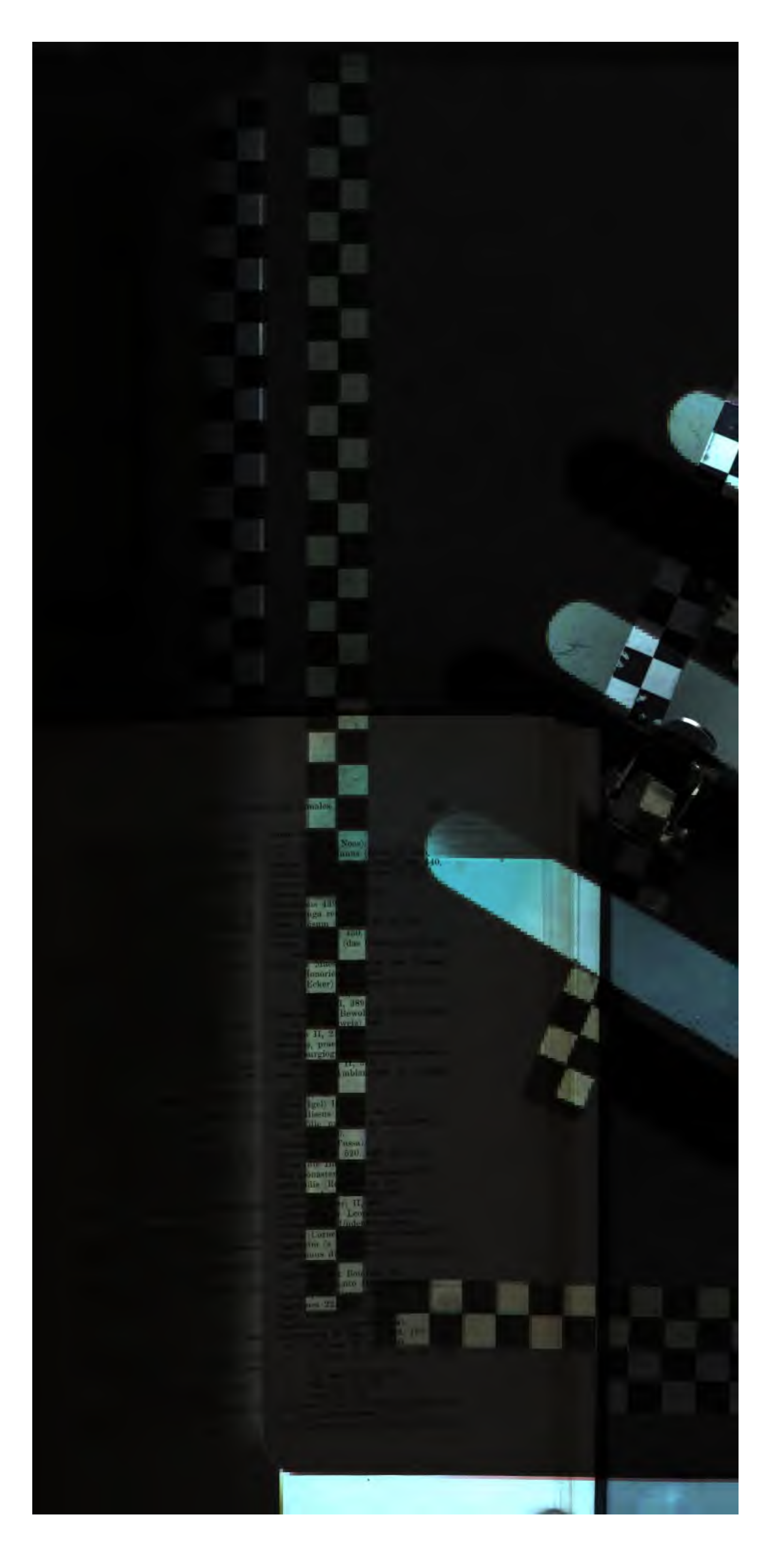

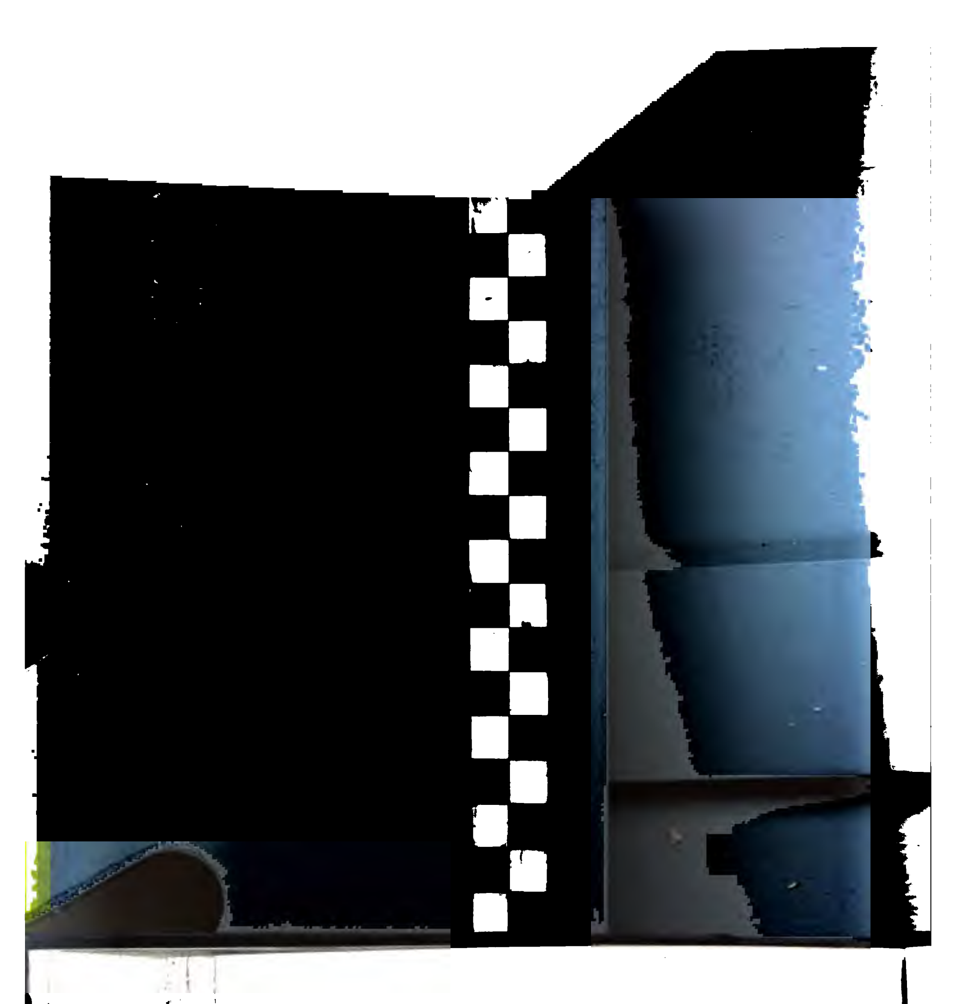

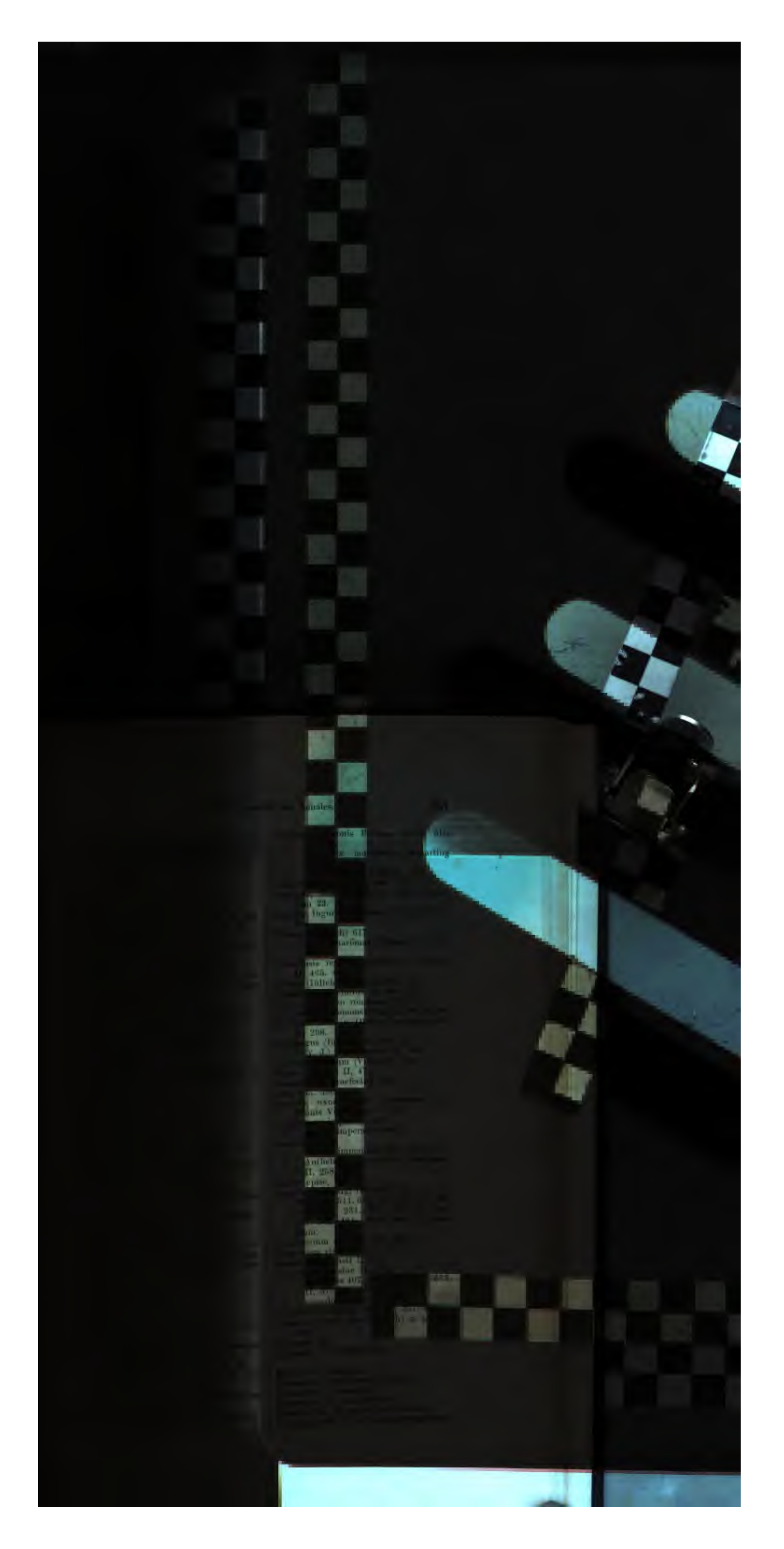

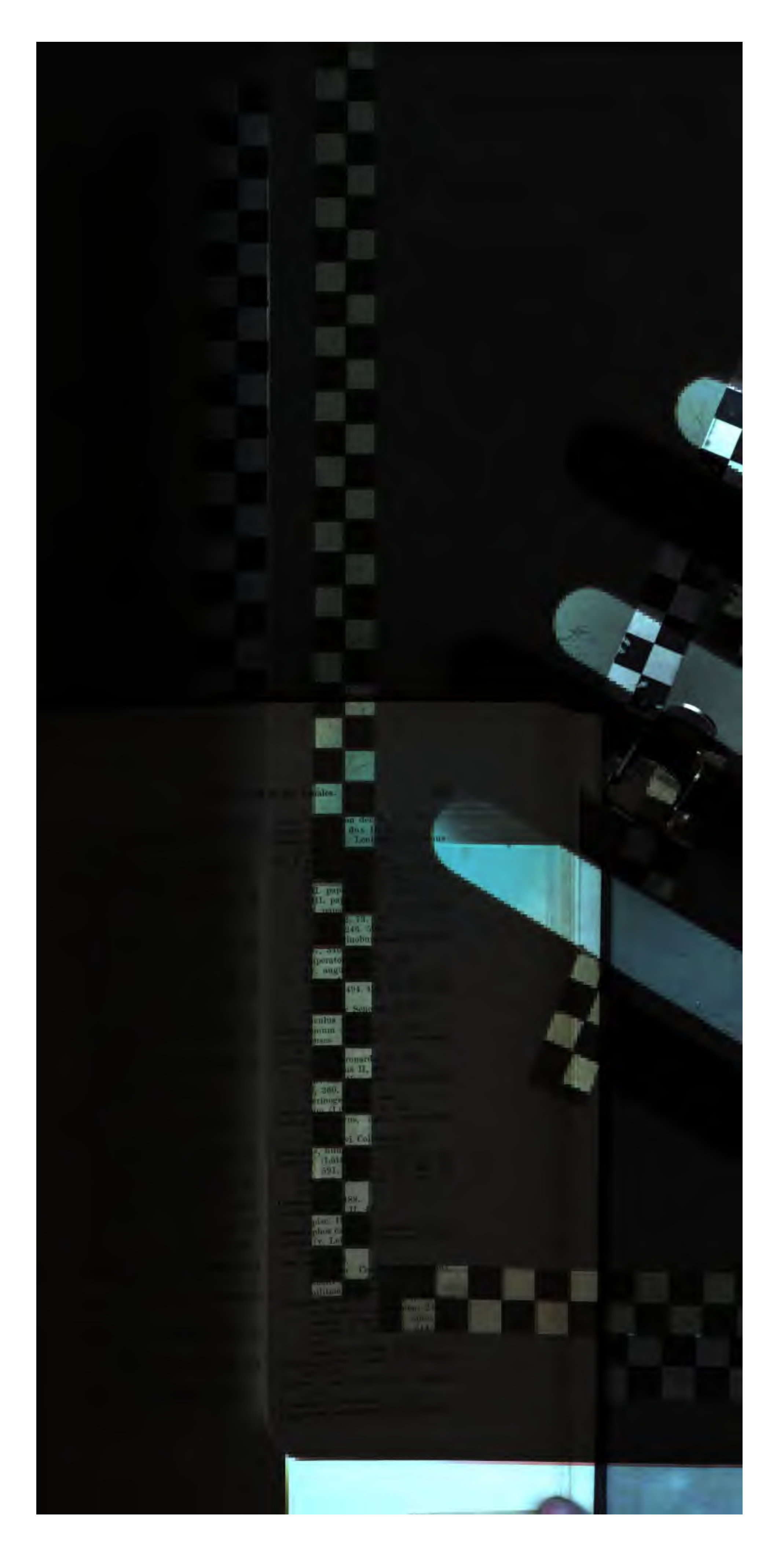

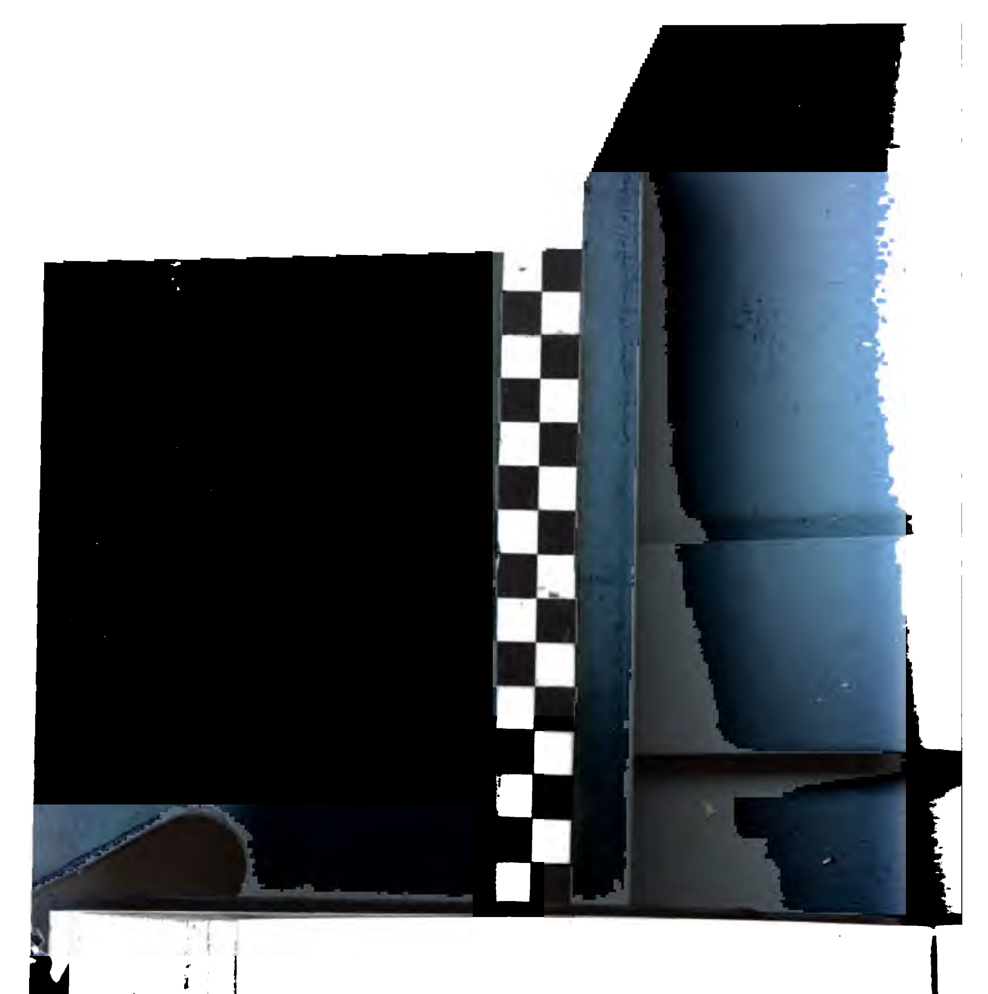

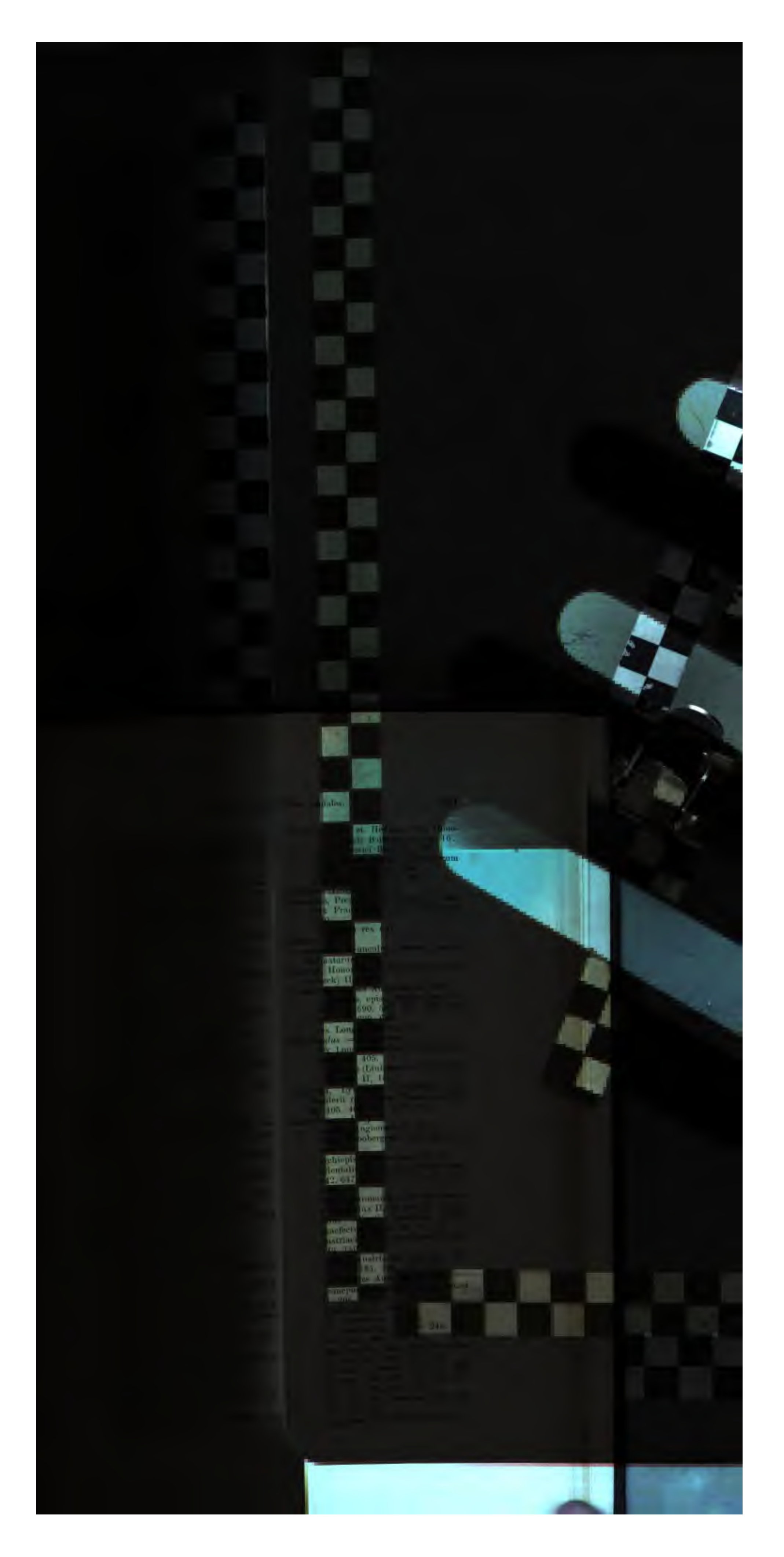

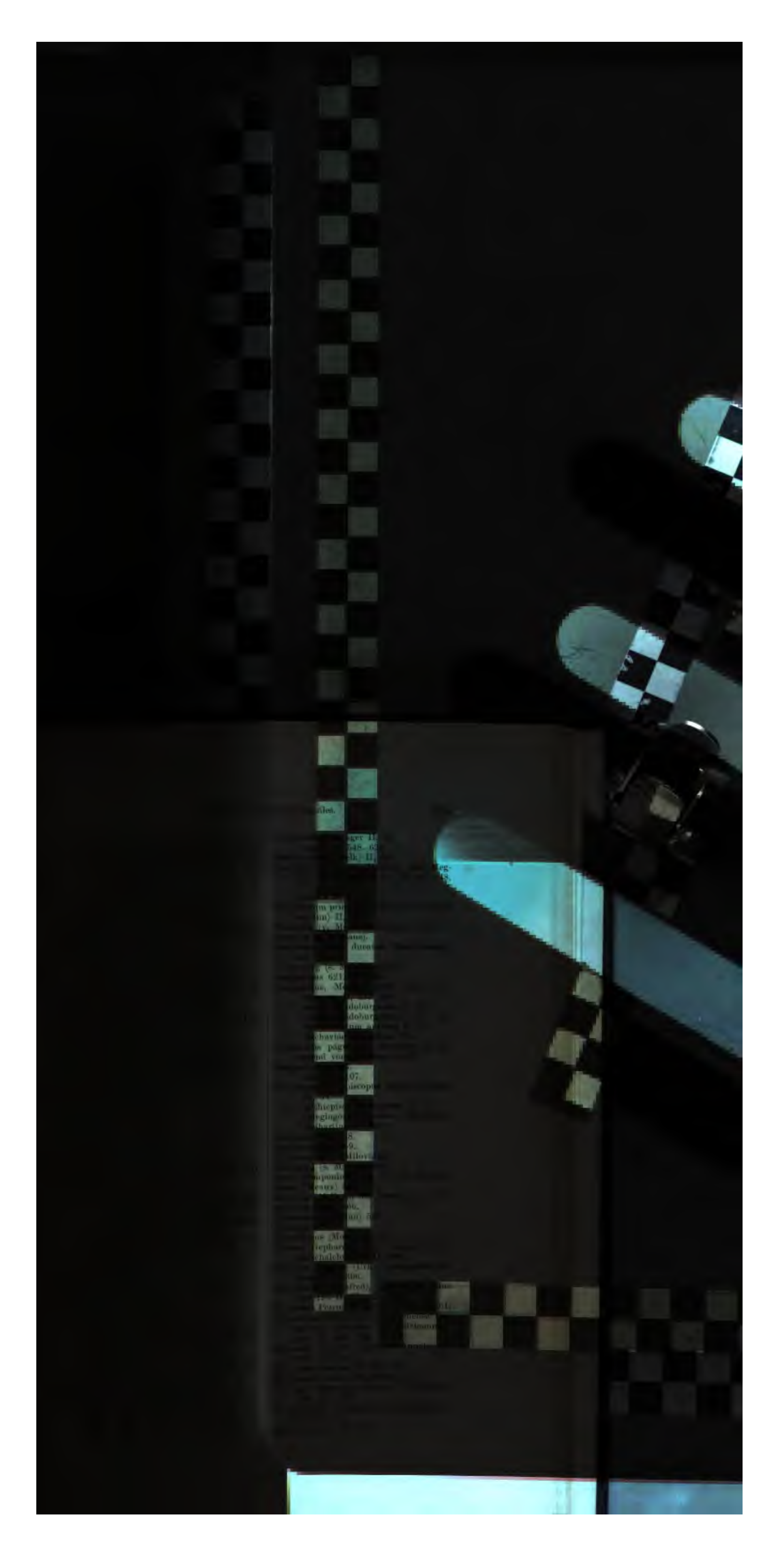

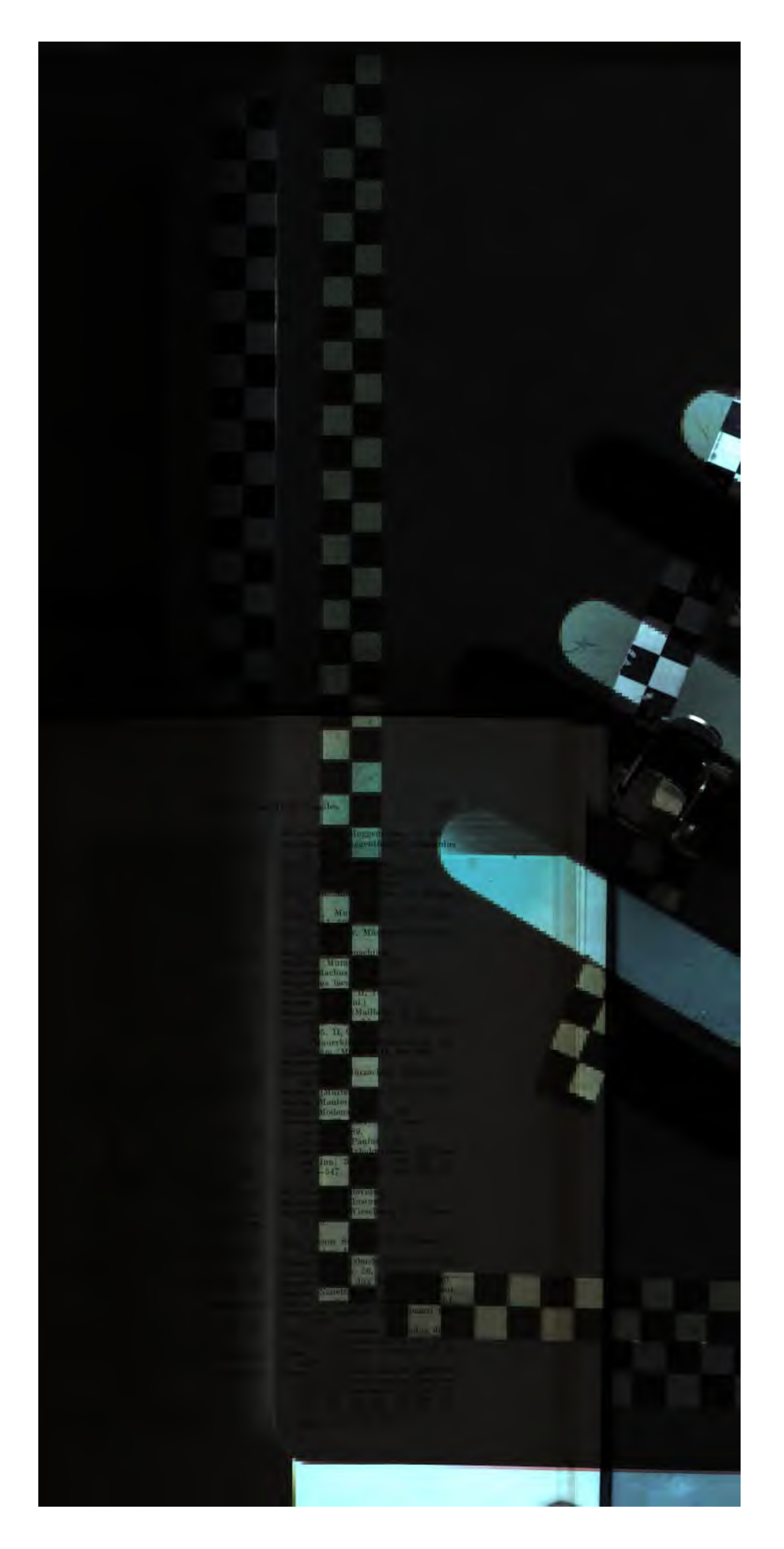

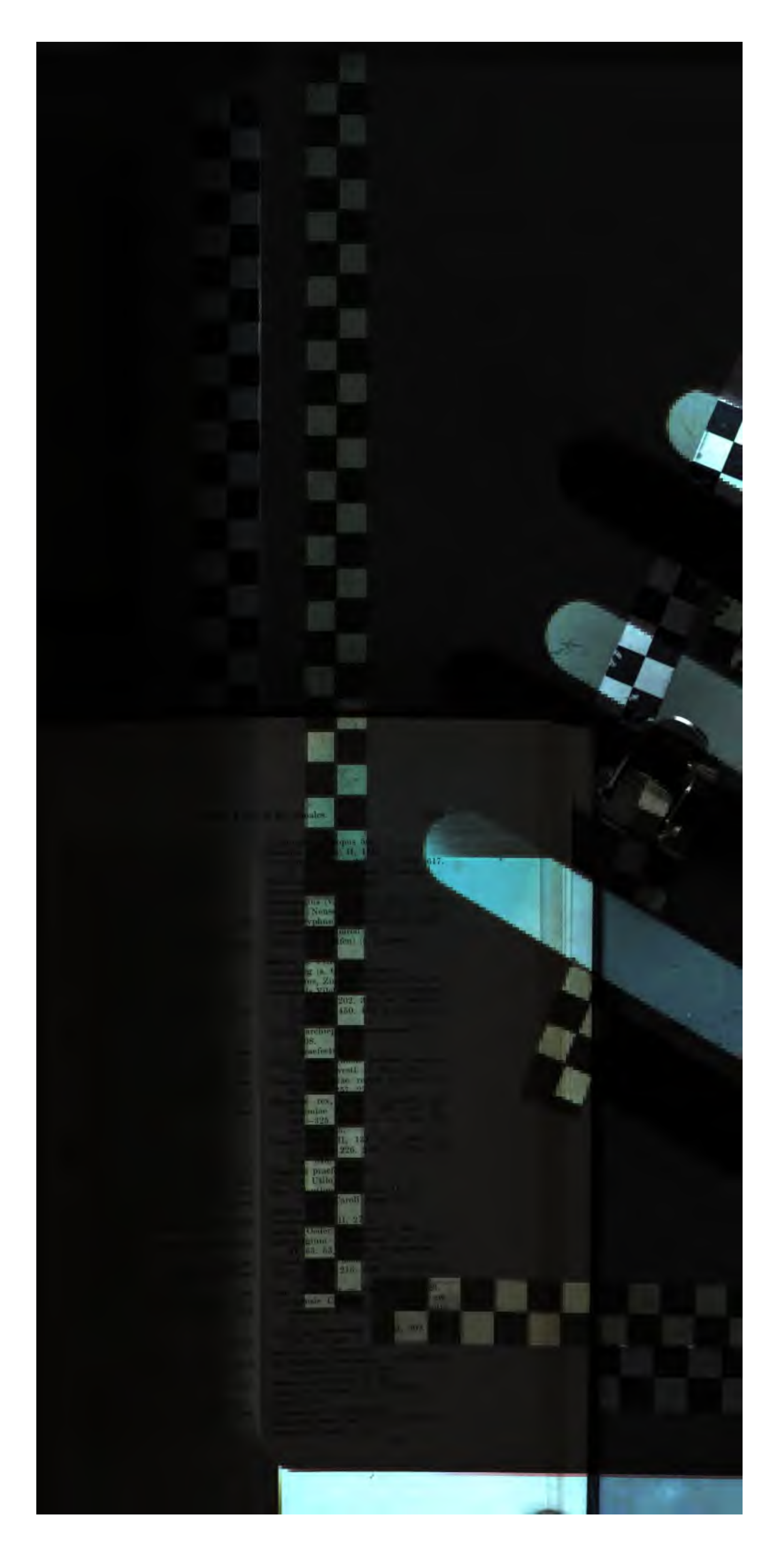

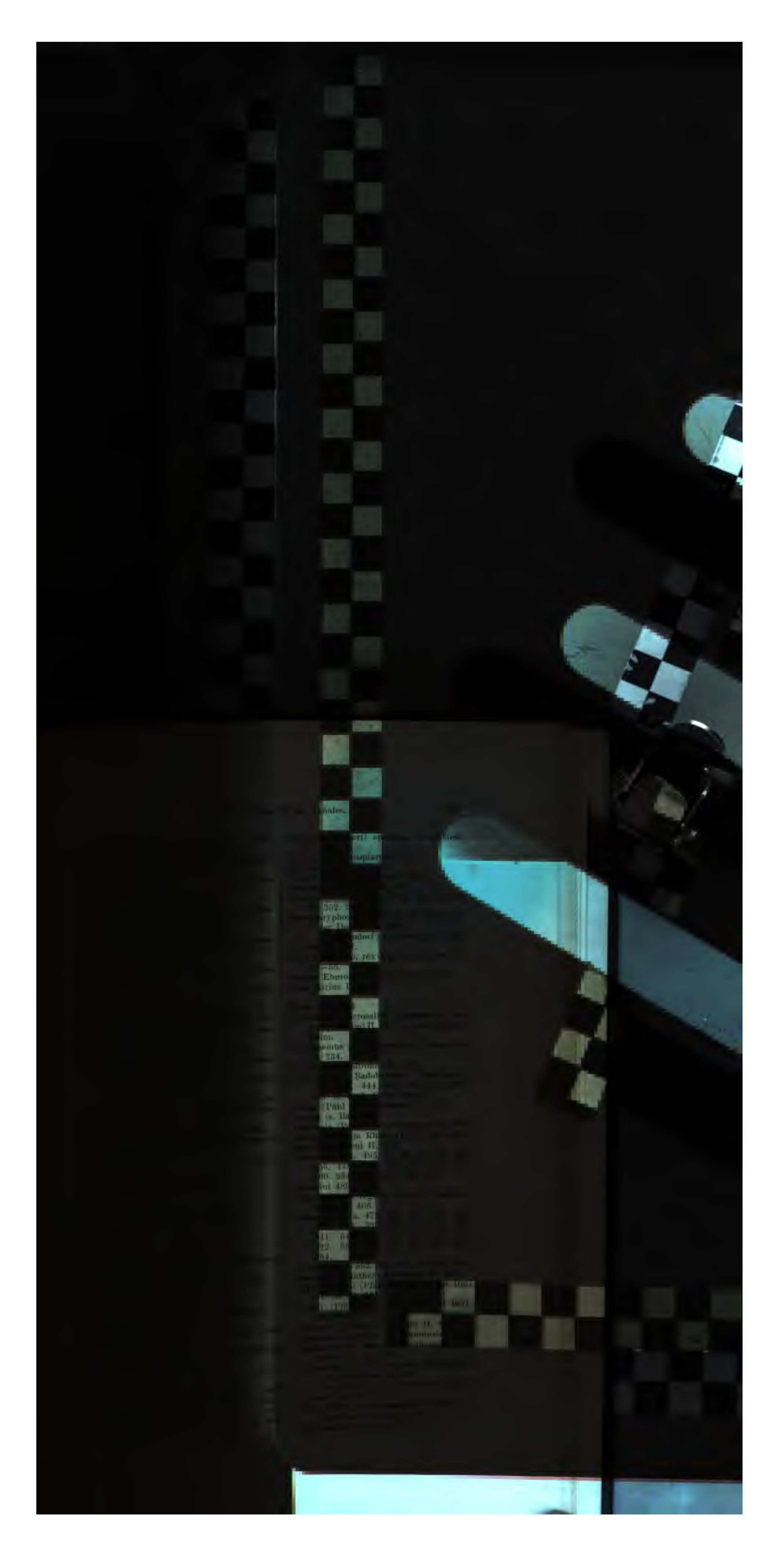

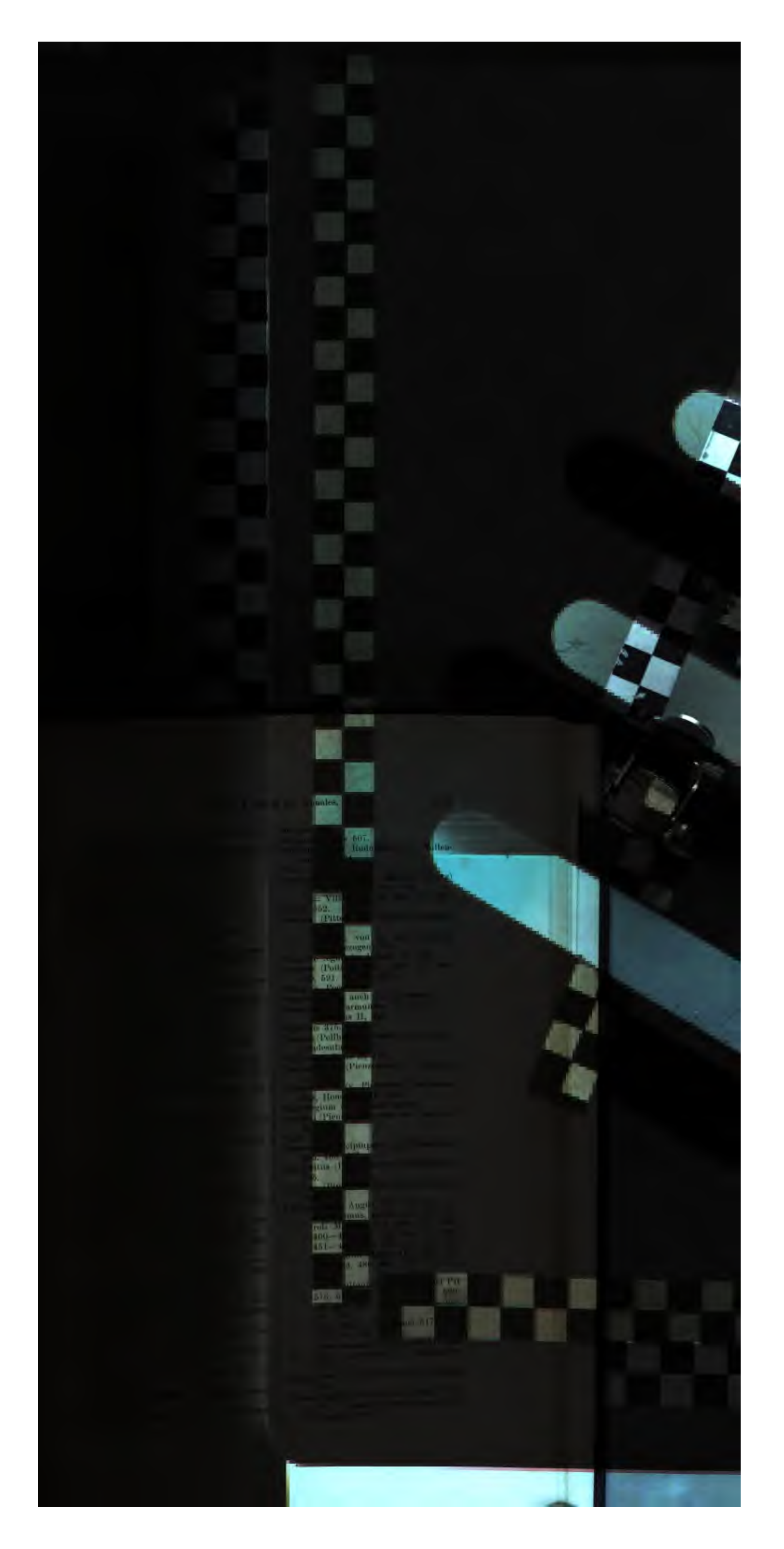

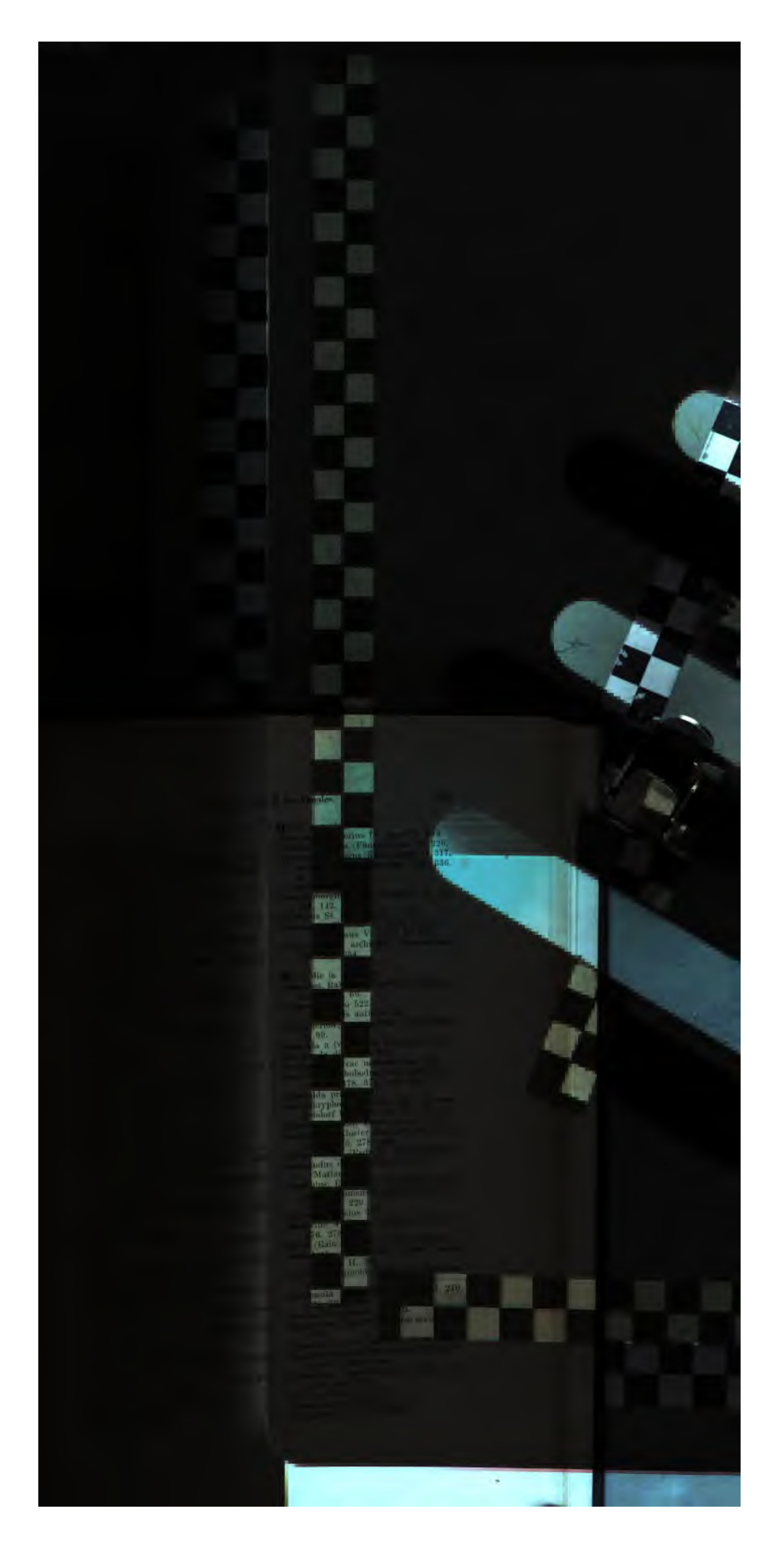

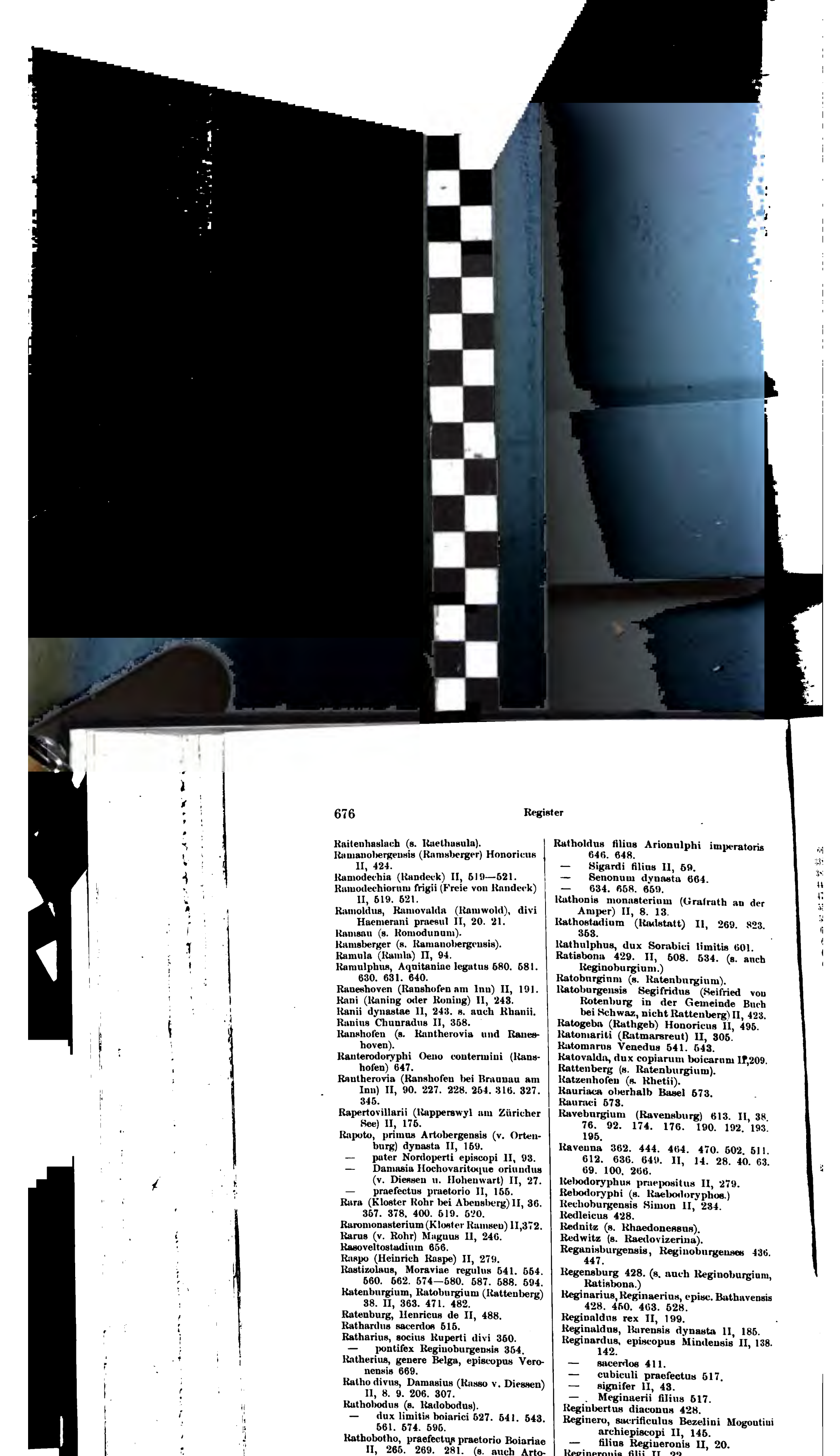

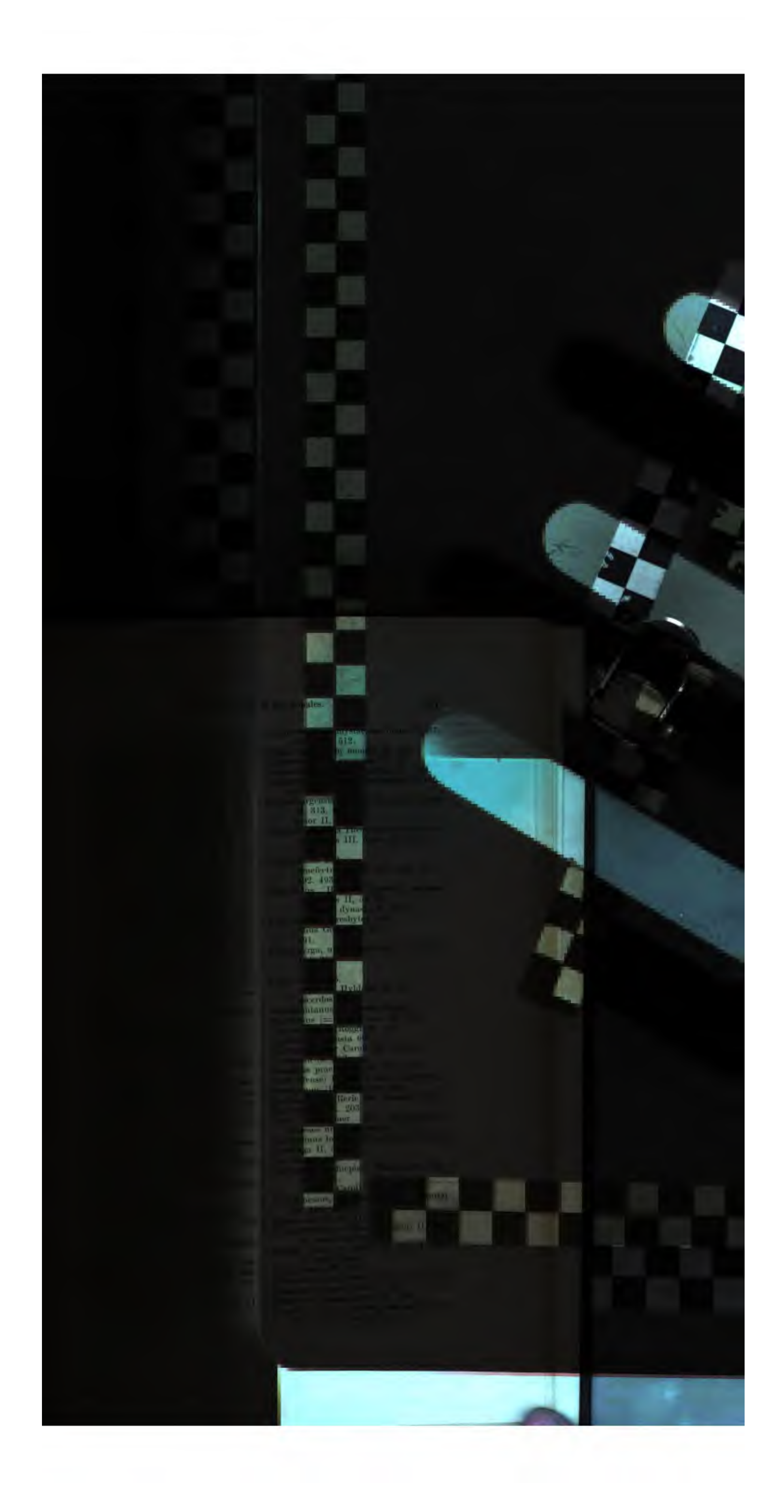

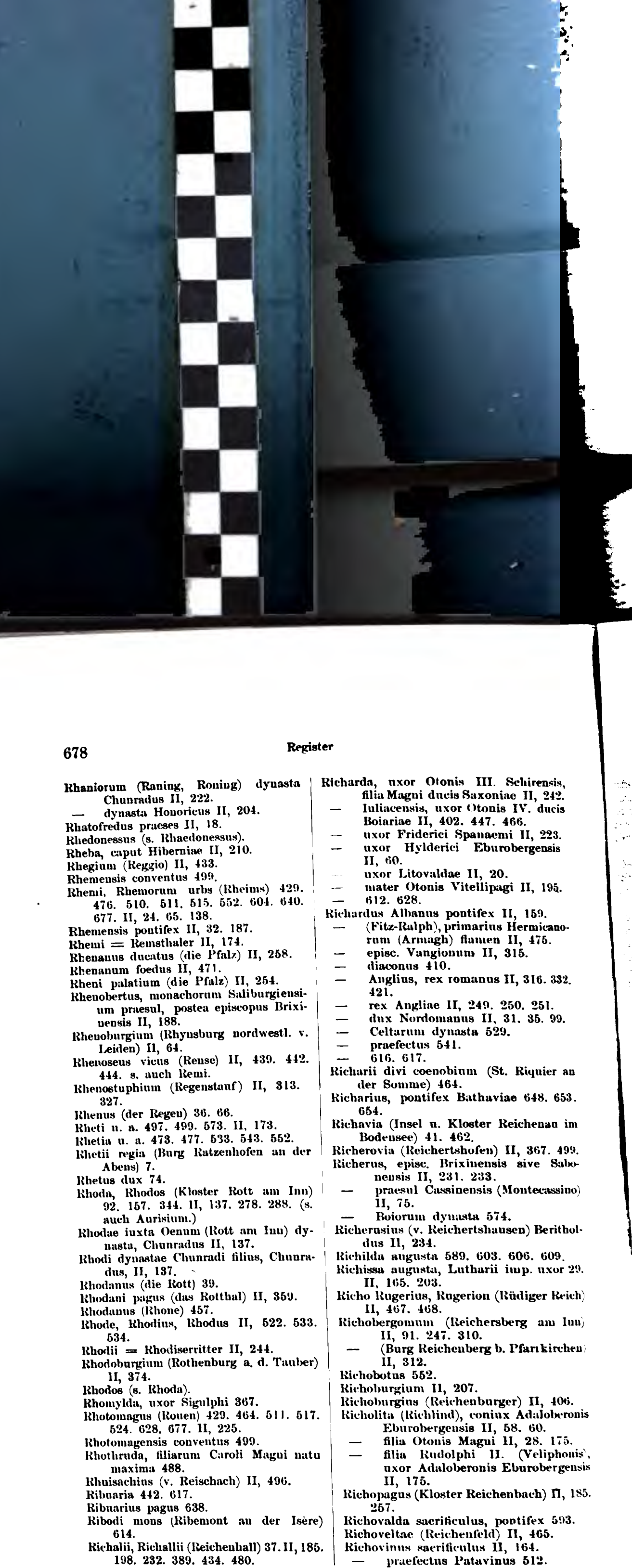

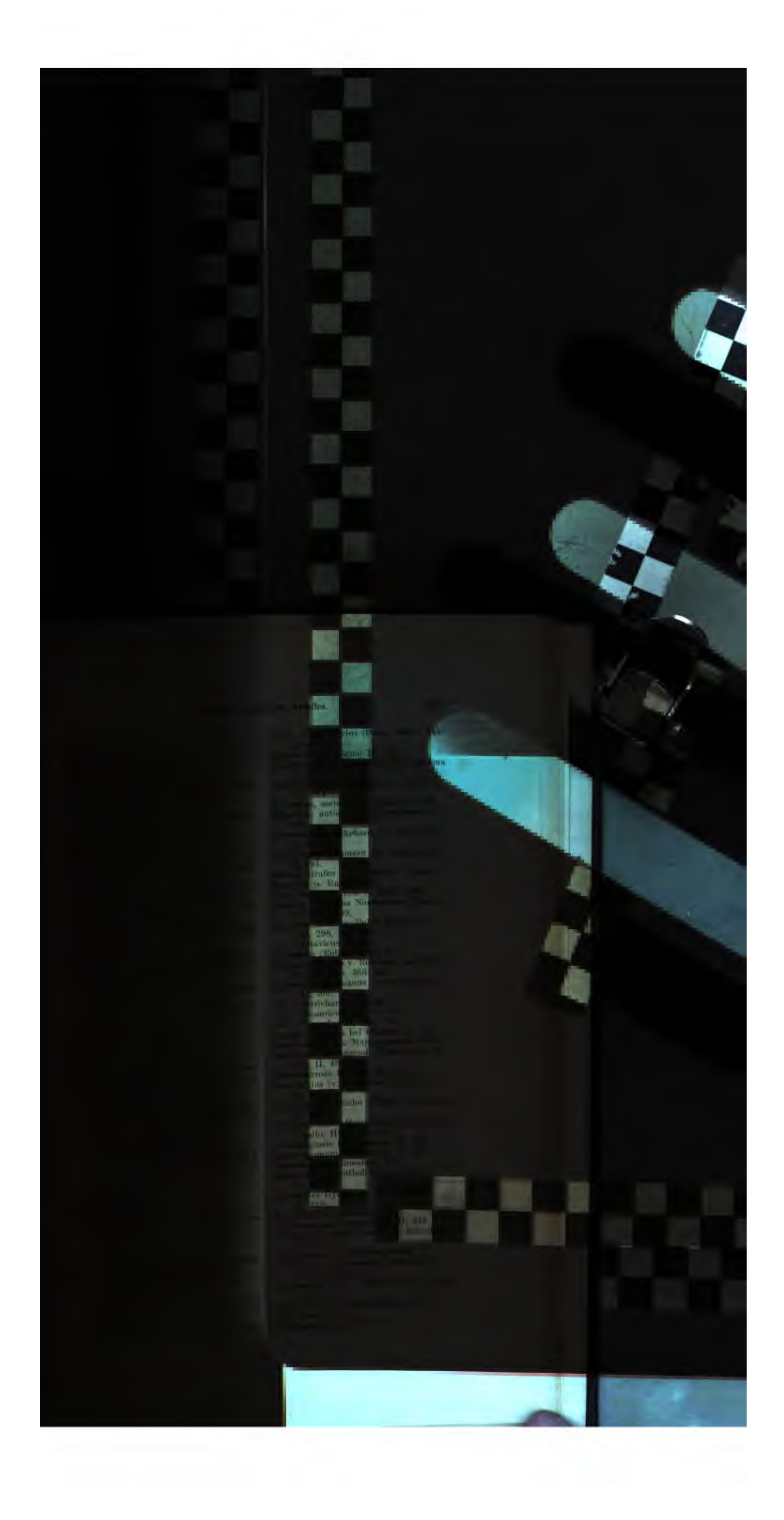

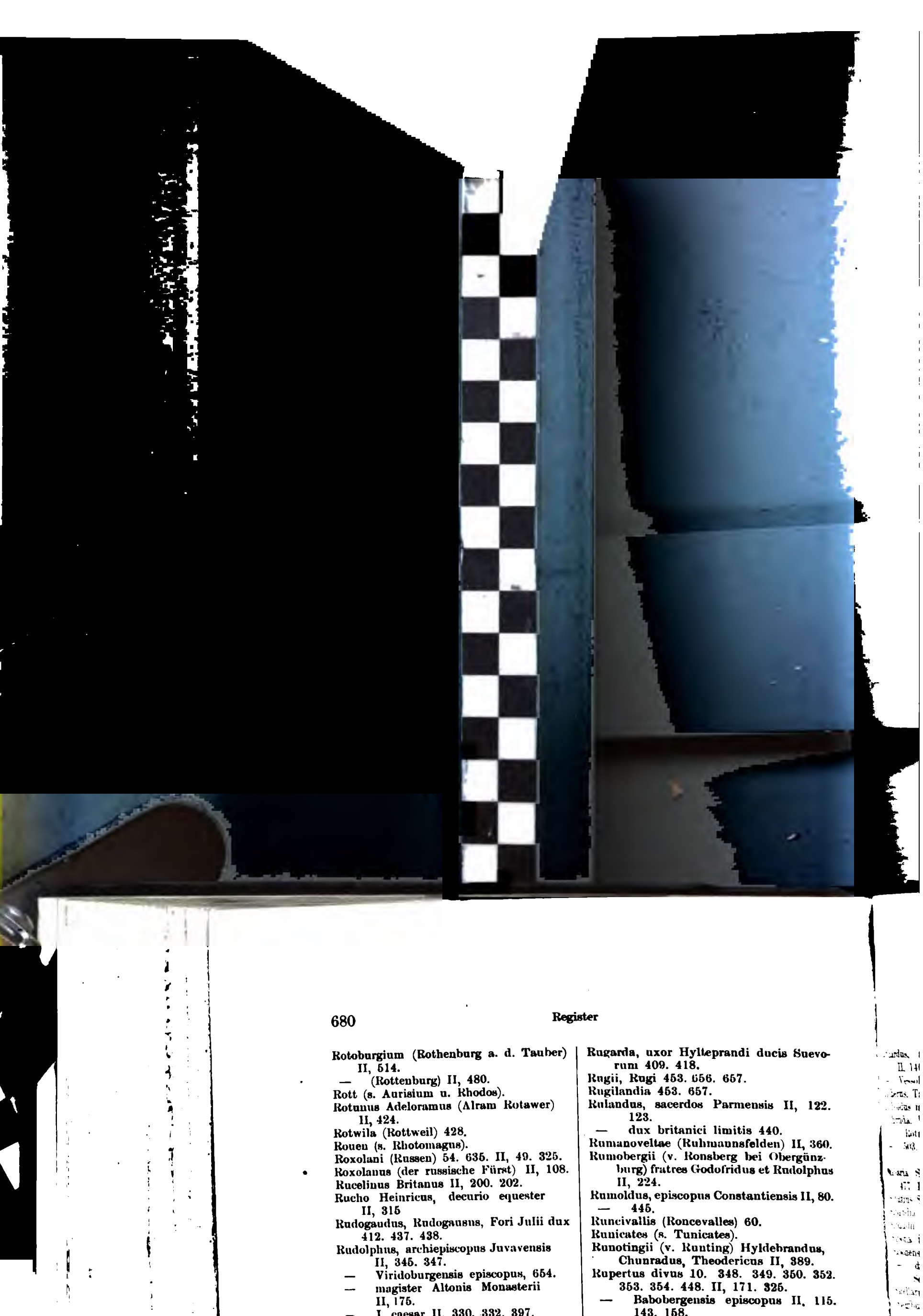

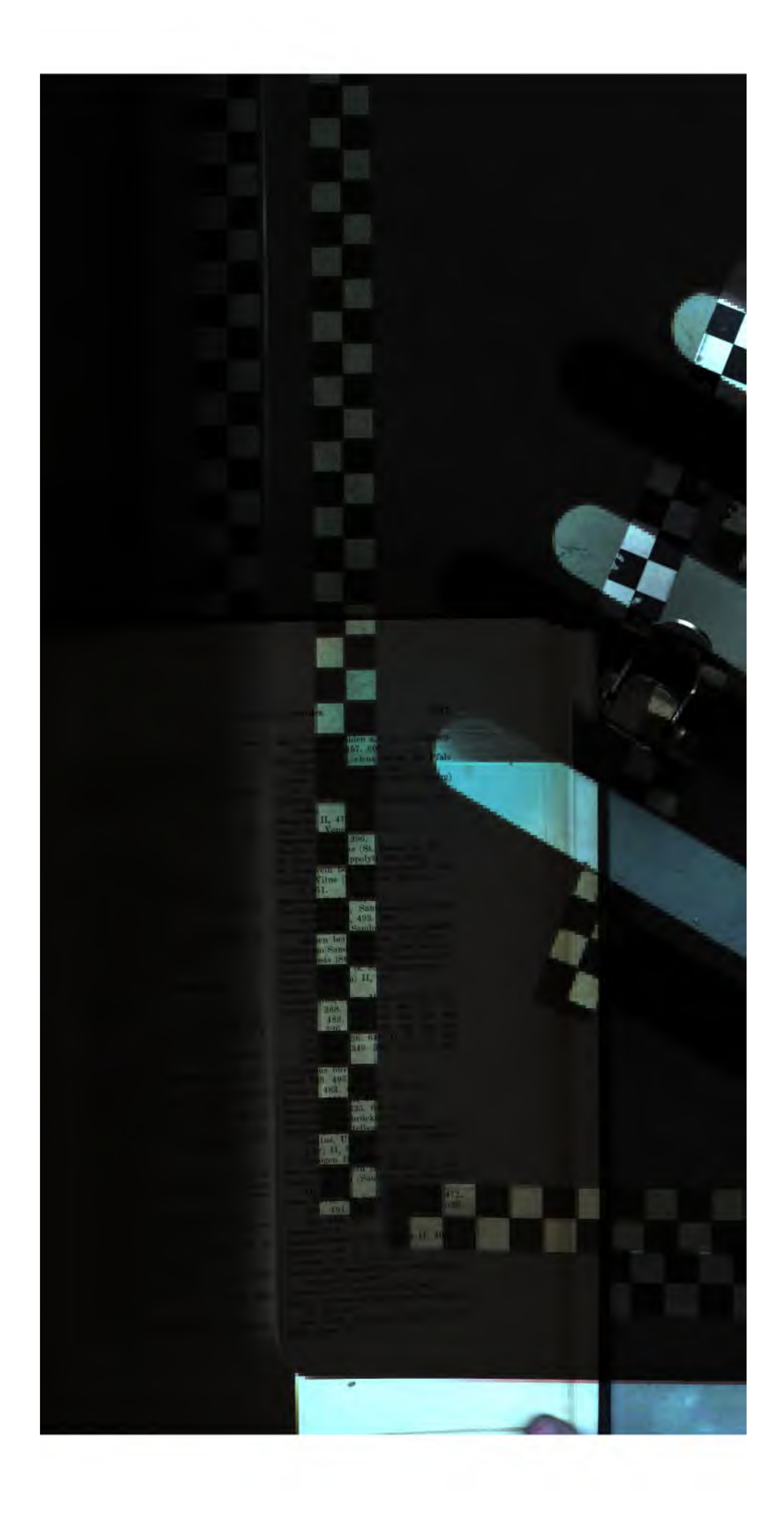

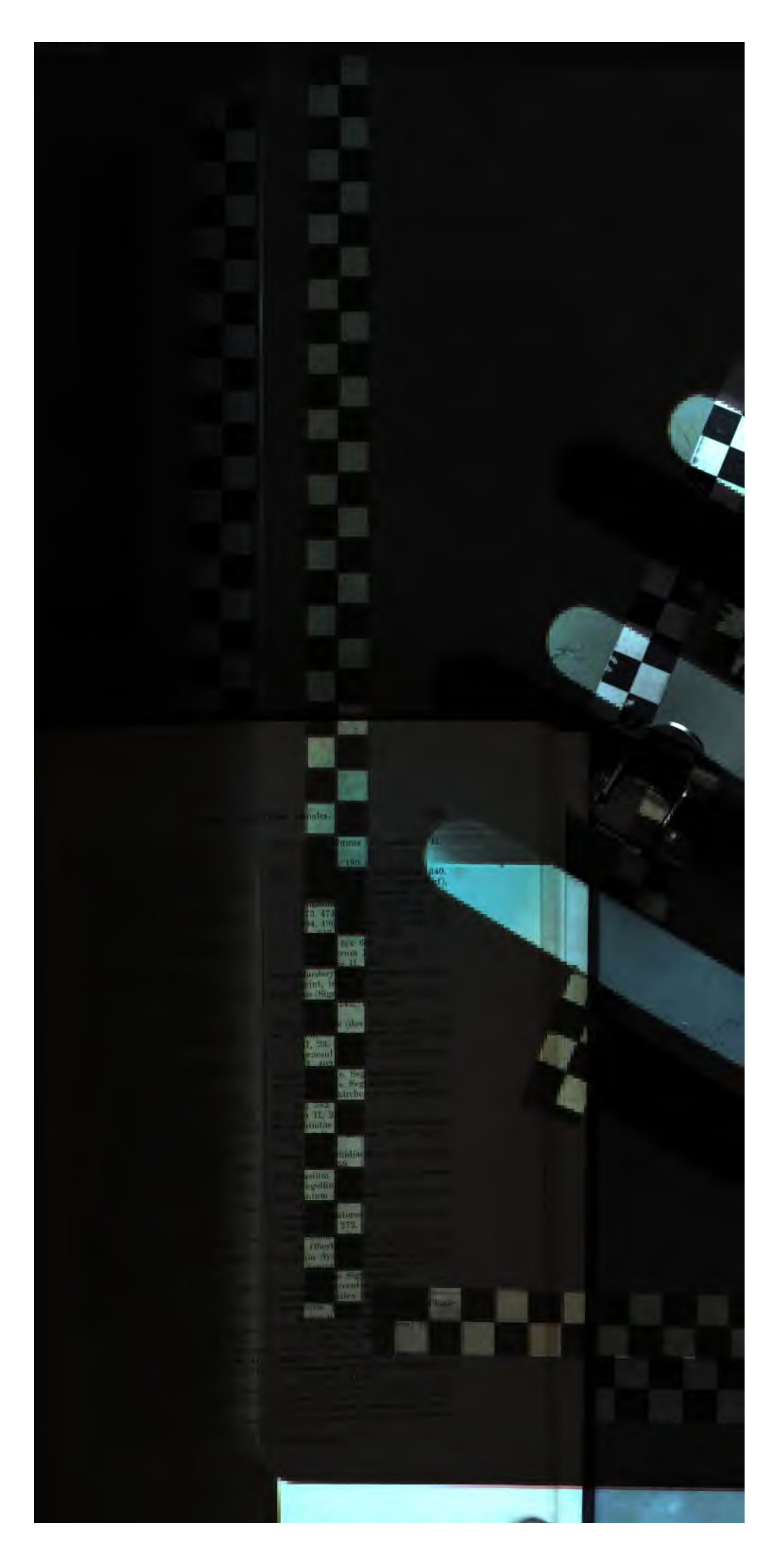

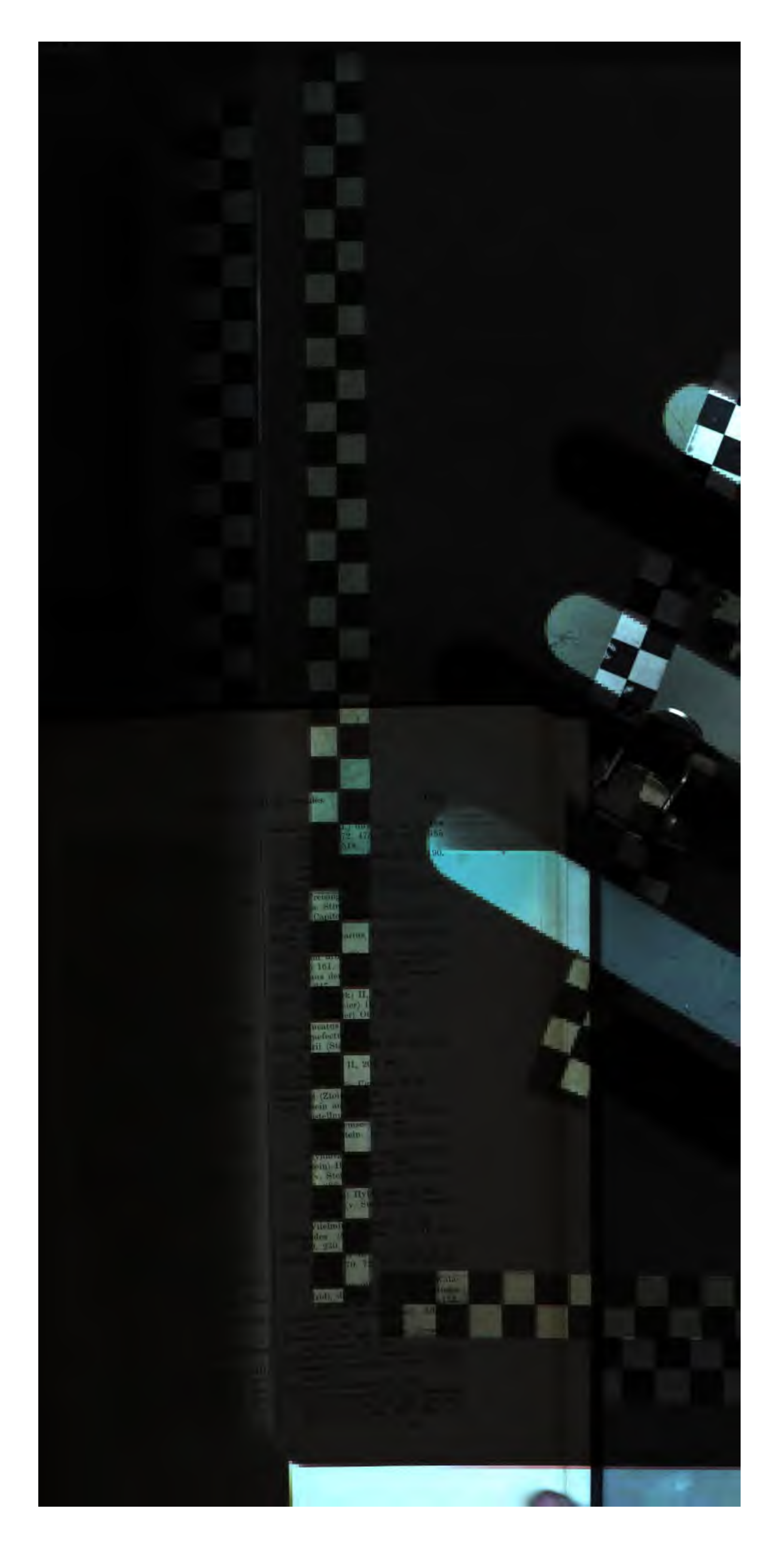

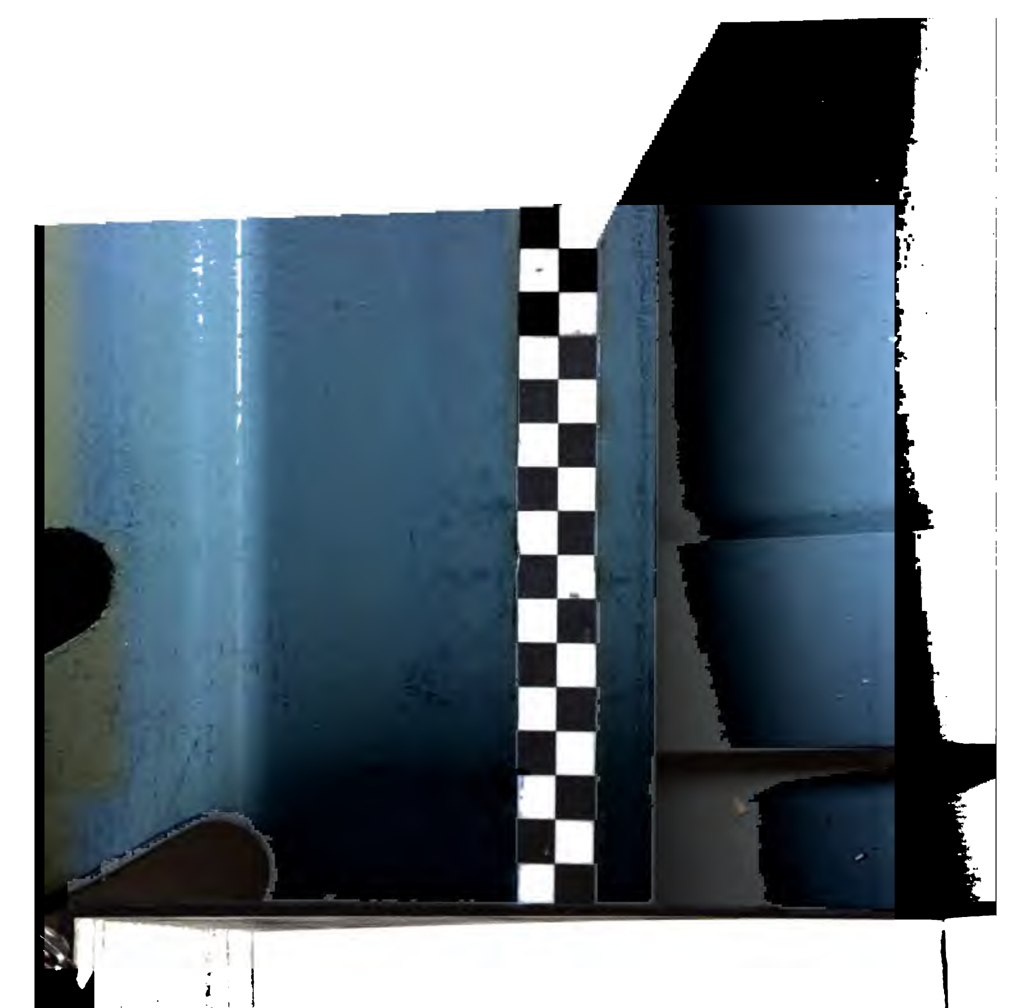

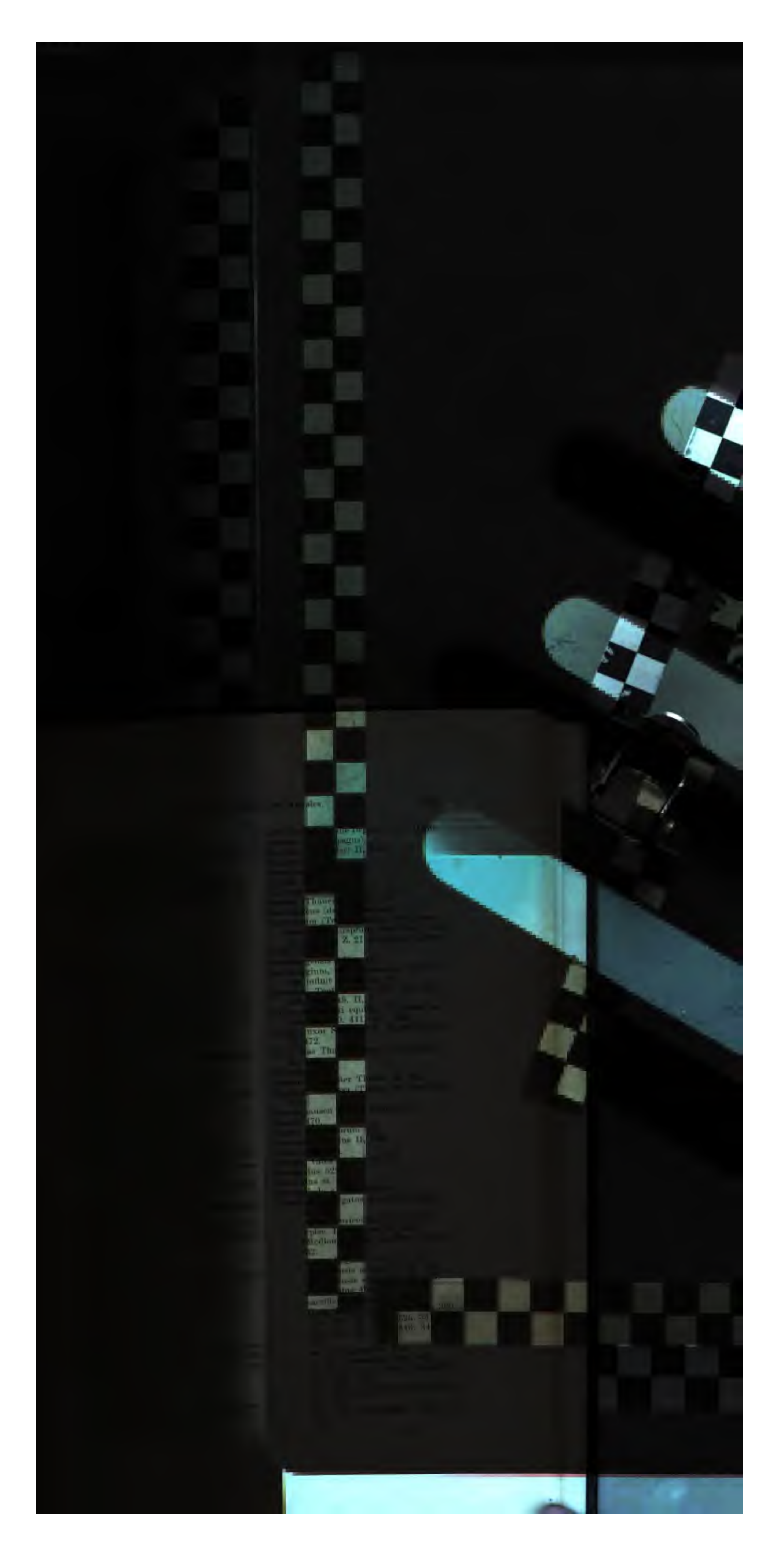

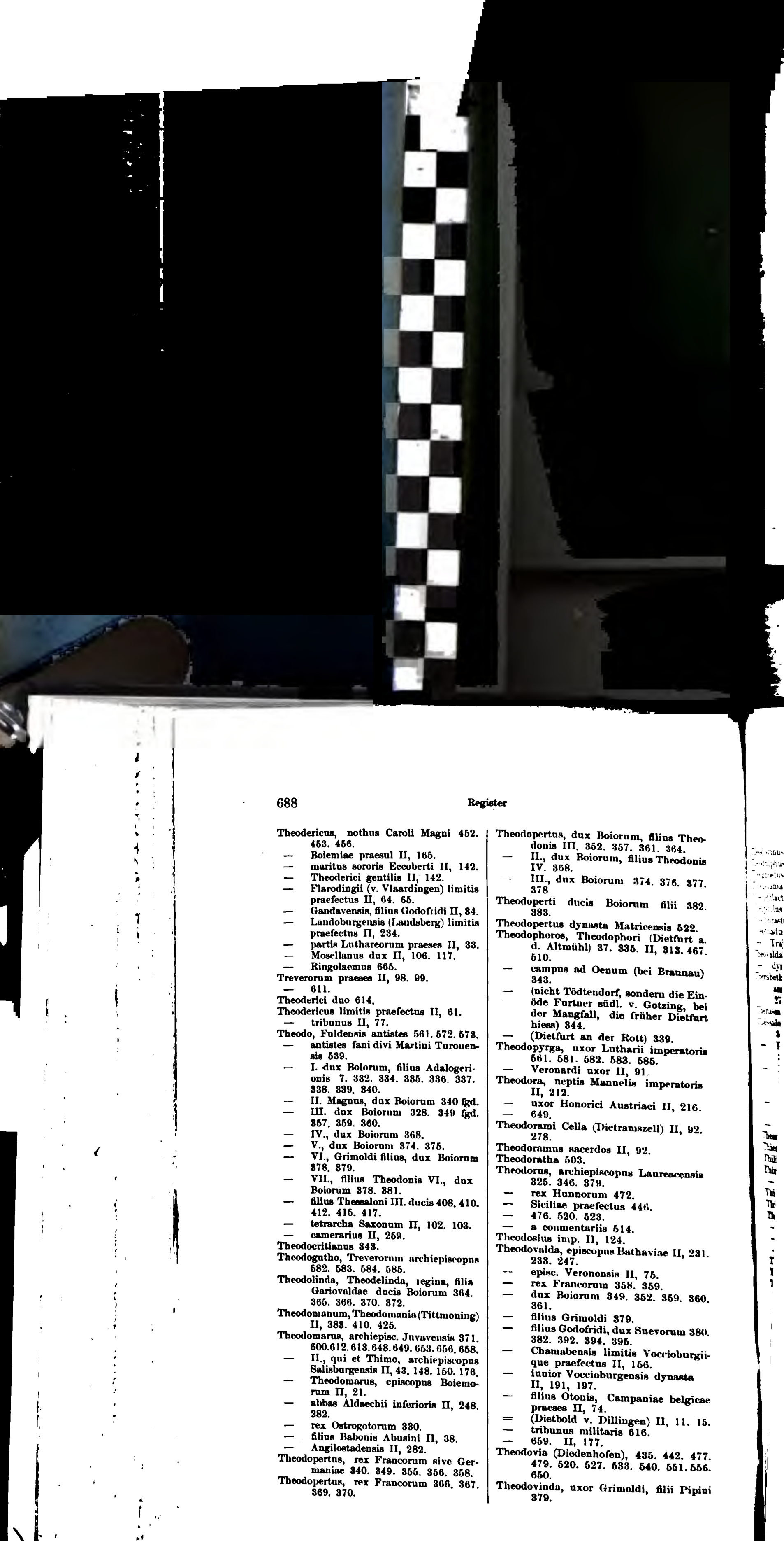

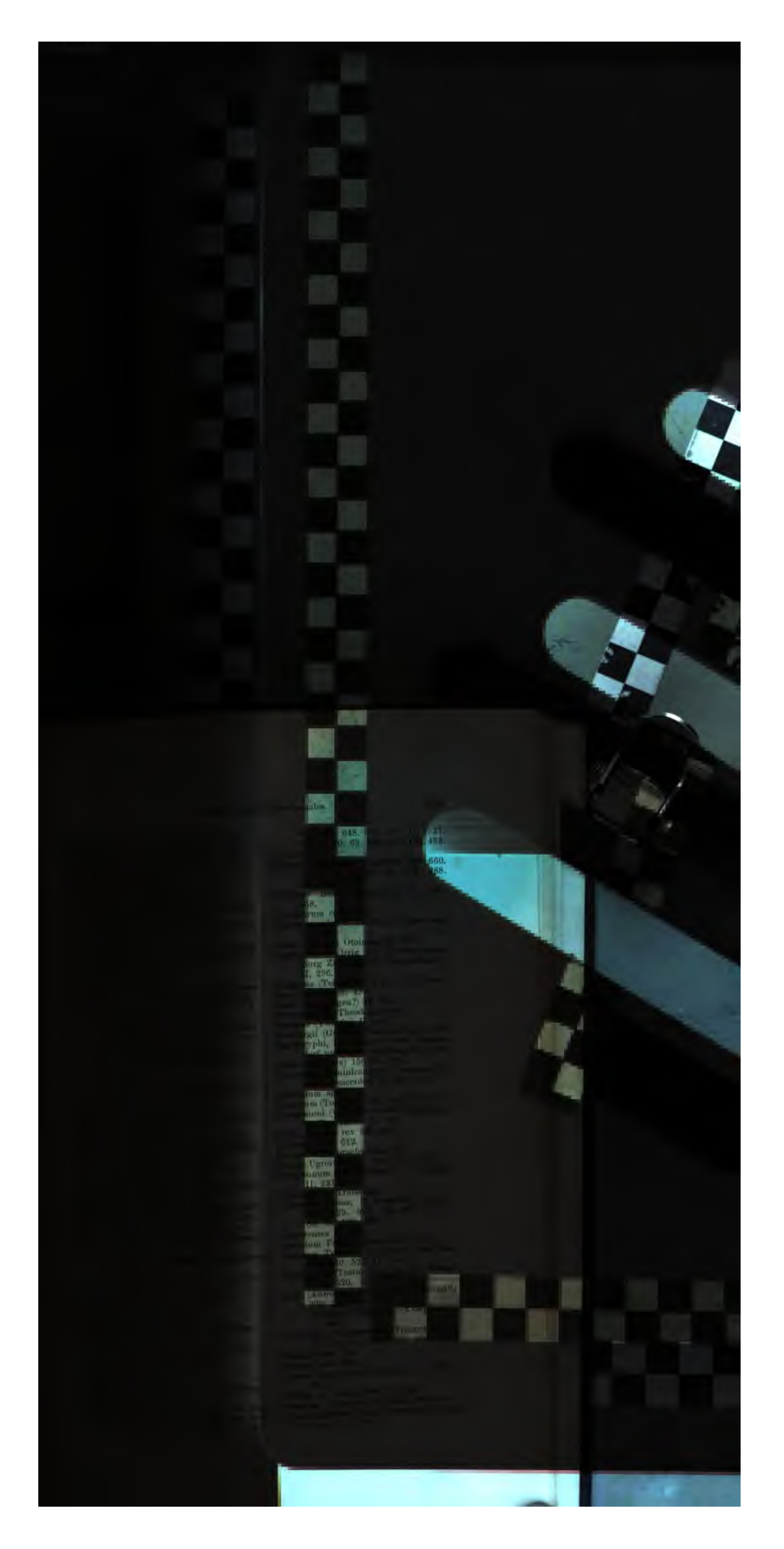

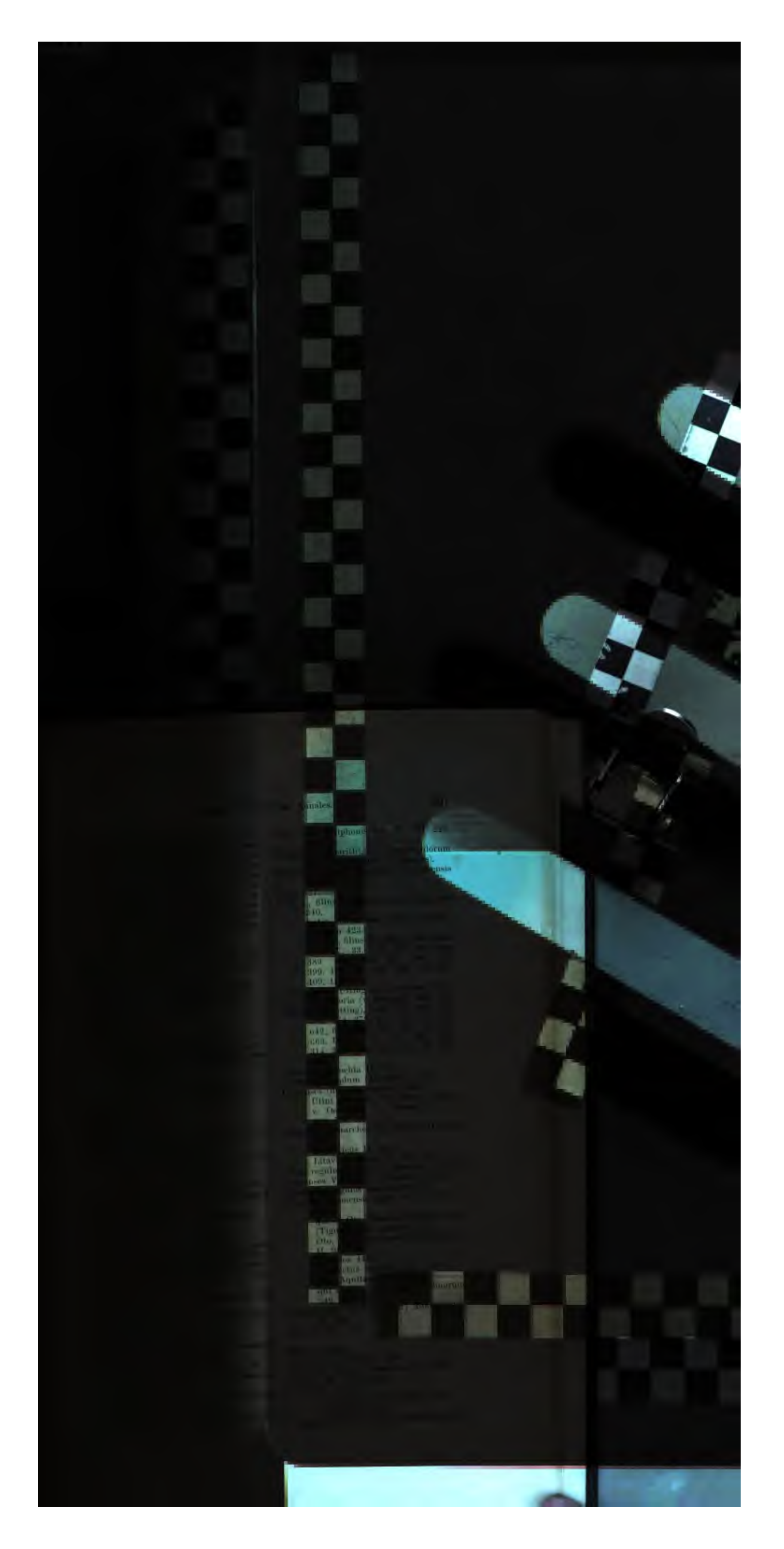

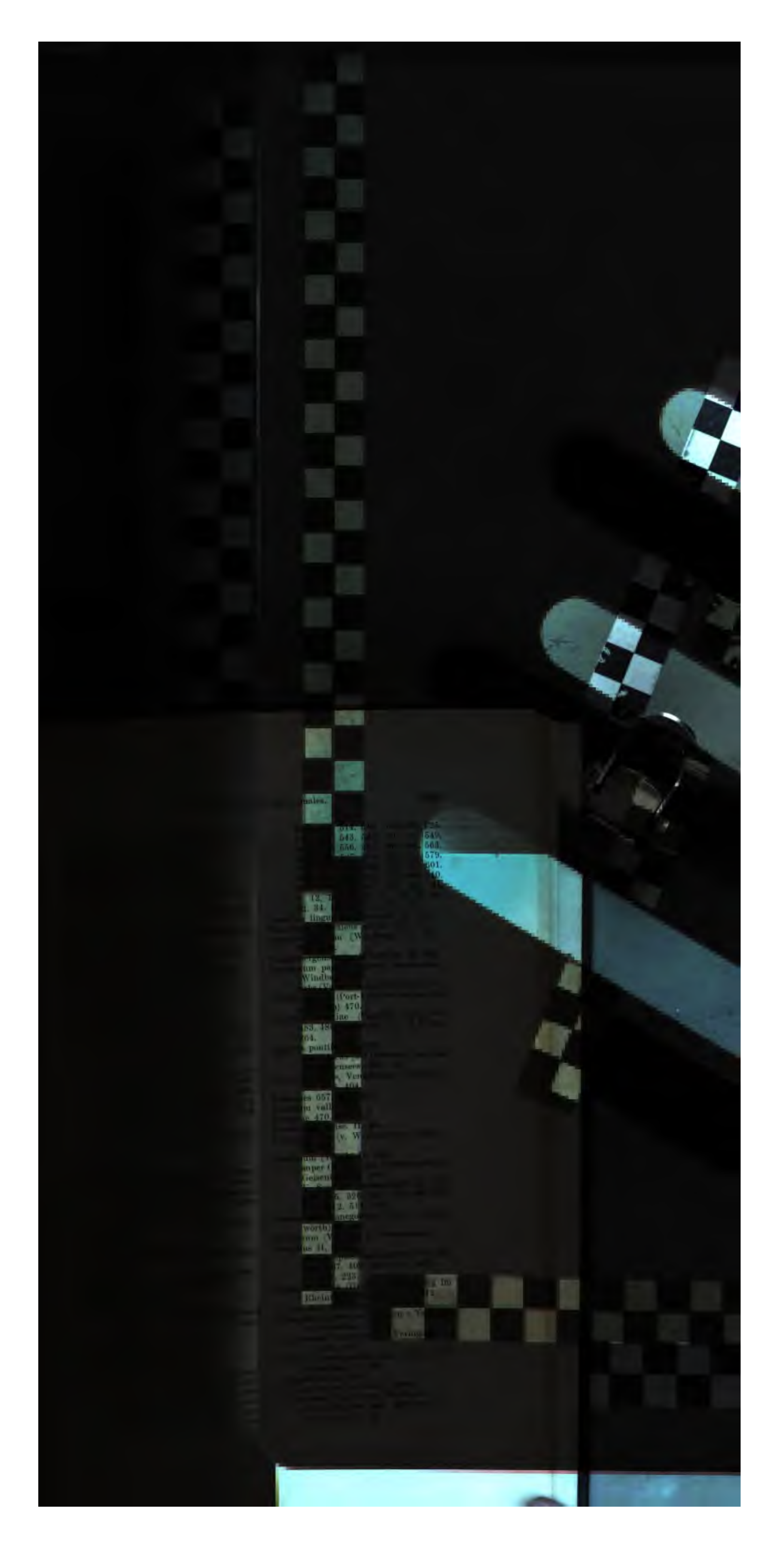

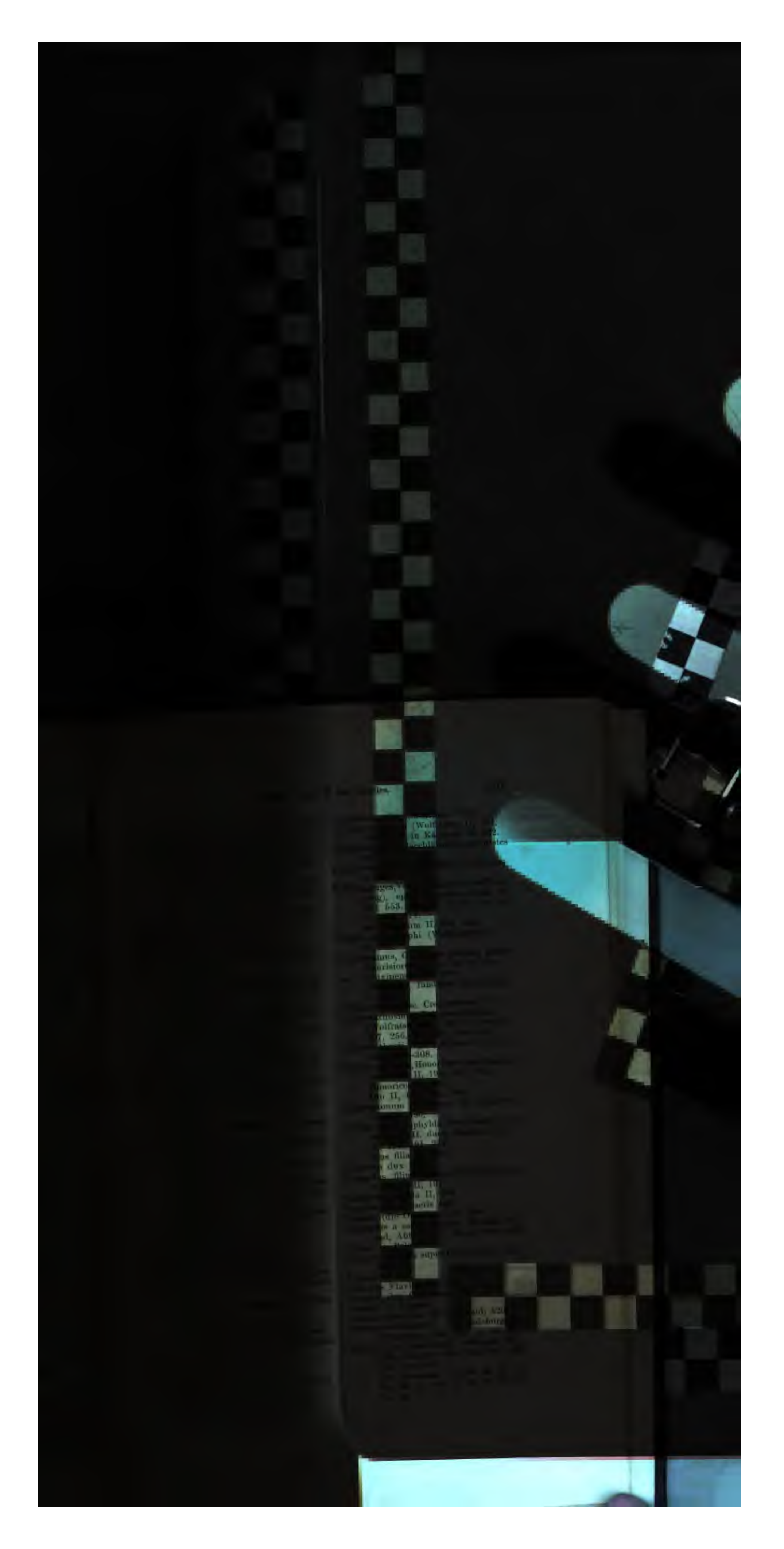

JOHANNES TURMAIR'S

GENANNT AVENTINUS

SÄMMTLICHE WERKE.

AUF VERANLASSUNG

SR. MAJESTÄT DES KÖNIGS VON BAYERN

HERAUSGEGEBEN

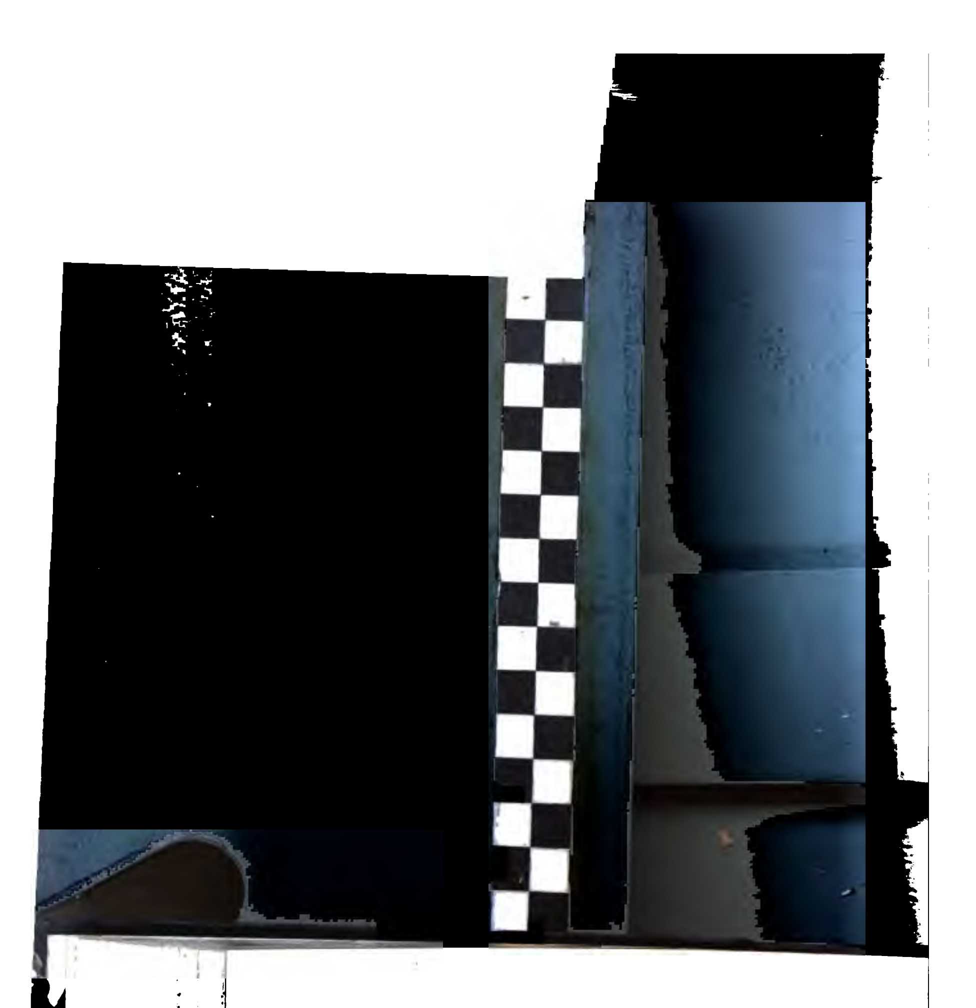
VON DER

K. AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN.

DRITTER BAND.

MÜNCHEN
CHRISTIAN KAISER
1884.

JOHANNES TURMAIR'S

GENANNT AVENTINUS

SÄMMTLICHE WERKE.

AUF VERANLASSUNG

SR. MAJESTÄT DES KÖNIGS VON BAYERN

HERAUSGEGEBEN

VON DER

K. AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN.

DRITTER BAND.

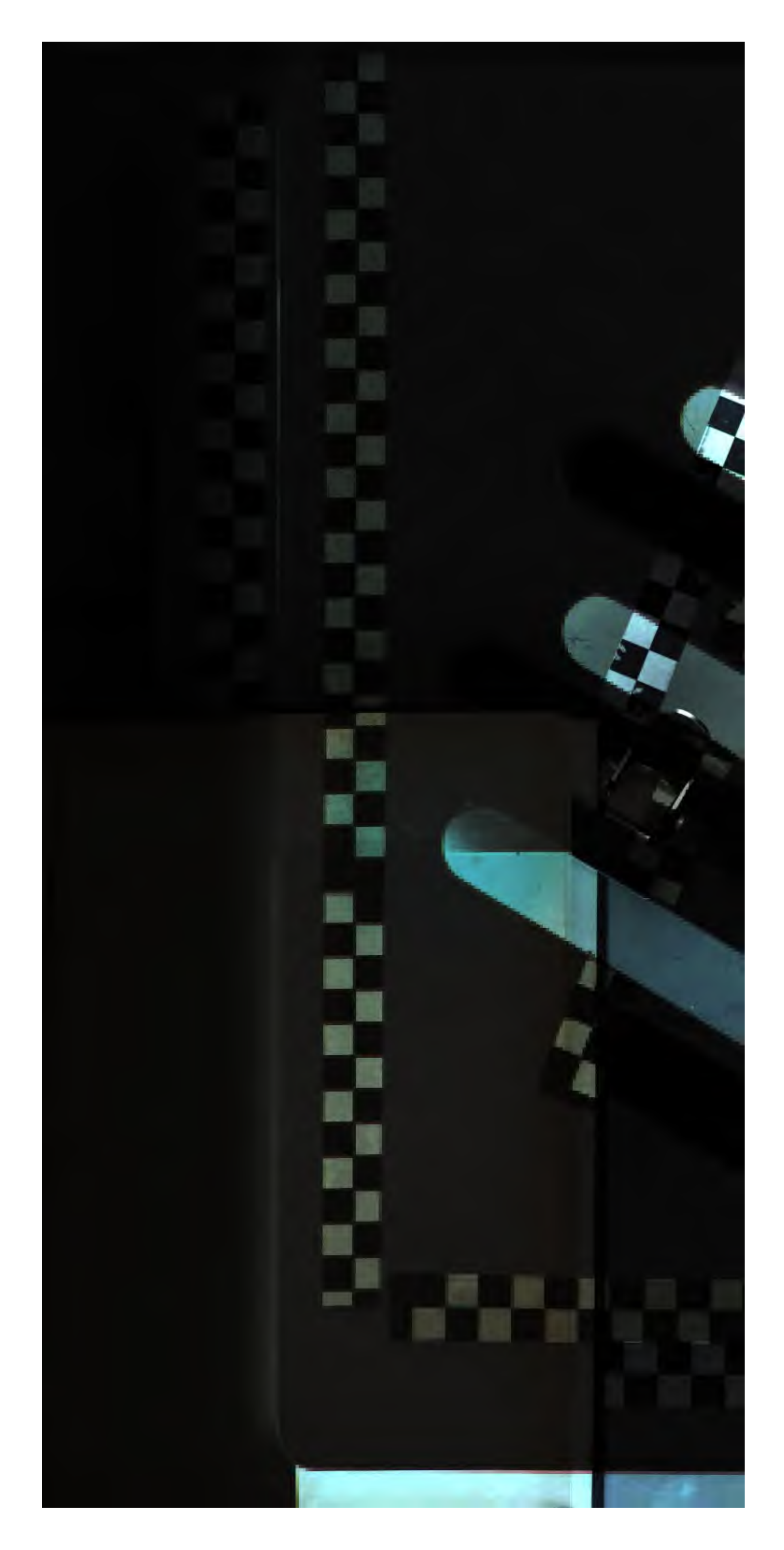
MÜNCHEN

CHRISTIAN KAISER

1884.

Notiz.

Vorliegende Ausgabe der Werke Aventins erscheint in 6 Bänden, von denen Band I die kleinern historischen und philologischen Schriften, herausgegeben von Ober-Dr. K. v. Halm und Dr. Franz Muncker, und Aventins Biographie, verfasst von Prof. W. Vogt, Band II, III: Annales Ducum Boiariae mit ausführlichem historischem Register herausgegeben von Oberbibliothekar Dr. S. Riezler, und Bd. IV, V die Bayerische Chronik, die deutsche Bearbeitung der Annalen nebst Glossar über Aventins deutsche Schriften, herausgegeben von Prof. Dr. M. Lexer, enthalten.

Erschienen sind bisher Bd. I (Kleinere historische und philologische Schriften. 8½ Bogen a—d und 1—44. Mit Aventin's Portrait) Preis M. 10. —; Bd. II (Annales Buch I—IV. 44 Bogen) Preis M. 14.60; Bd. III (Annales Buch V—VII. Nachträge und ausführliches Register. 44 Bogen) Preis M. 13.40; Bd. IV (Bayerische Chronik Buch I. II. 35 Bogen) Preis M. 12.40; Bd. V Erste Hälfte (Bayerische Chronik Buch III—VIII. 39 Bogen) Preis M. 11.[illegible]

Der Abschluss des ganzen Werkes, Fünfter Band, zweite Hälfte: Glossar über Aventin's Deutsche Schriften, herausgegeben von Prof. Dr. M. Lexer, erscheint im Laufe des Jahres 1886.

